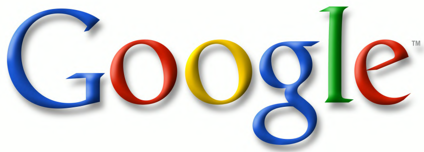

MENGELWERK,

VOOR

1846.

VADERLANDSCHE
LETTEROEFENINGEN,
OF
TIJDSCHRIFT
VAN
KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN,
WAARIN DE
BOEKEN EN SCHRIFTEN,
DIE DAGELIJKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRIJMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,
tot Fraaije Letteren, Kunsten en Wetenschappen, betrekkelijk.

TWEEDE STUK.

VOOR

1846.

MENGELWERK.

Te AMSTERDAM, bij
G. S. LEENEMAN VAN DER KROE
en
J. W. IJNTEMA.
1846.

BODLEIANA · BIBLIOTHECA

INHOUD

VAN HET

MENGELWERK.

MENGELWERK.

REDEVOERING

OVER

NICOLAAS CORNELIS DE FREMERY.

Door

W. VROLIK,

Hoogleeraar te *Amsterdam.* (*)

M. M. H. H. geachte Bestuurders en Leden der Maatschappij!

Het is niet zonder eenigen schroom, dat ik voor u optrede. Hetgene ik, luidens den beschrijvingsbrief, ga ondernemen, wijkt zoo geheel af van de gewoonten dezer Maatschappij, dat ik mij ter naauwernood durf vleijen, *met de* goedkeuring van allen. En toch, hoezeer ik mij ook door de vrees voor afkeuring gedrukt voele, verheug ik mij, dat de welwillendheid van het Bestuur mij vergunt, het woord tot u te voeren. Het herdenken aan de verdiensten van een afgestorven medelid is ongetwijfeld eene afwijking van den gewonen gang der werkzaamheden dezer vergadering, maar waarom zoude zij te misprijzen zijn? Is het niet veeleer wenschelijk, dat eene maatschappij, zoo eerbiedwaardig om haar langdurig bestaan, zoo verdienstelijk om hare werken, en zoo hoog geplaatst om hare uitstekende deelgenooten, door haar voorbeeld optrede tegen de onverschilligheid, met welke men afgestorvenen heeft behandeld! Hoe vele verdienstelijke mannen toch zagen wij sedert eenige jaren weggerukt,

(*) Gehouden den 24 Mei 1845, in de algemeene vergadering der *Hollandsche Maatschappij* te *Haarlem.*

zonder dat eene enkele stem zich tot hunnen lof verhief! THYSSEN, MOLL, VAN MARUM, om van vele anderen niet te spreken, stierven, en het was alsof met hen tevens alle herinnering aan de scherpzinnigheid en geleerdheid van THYSSEN, aan de veelomvattende kennis en geestige sierlijkheid van MOLL, aan den stalen ijver en voortdurenden geest tot onderzoek van VAN MARUM, onder hun lijkgesteente bedolven was geworden. (*) Waaraan is deze nalatigheid toe te schrijven? Is het ondankbaarheid, welke ons mannen doet vergeten, aan wie wij zoo veel verschuldigd zijn, of is het veeleer de koortsachtige haast, door welke wij voortgezweept worden, welke ons verbiedt op hen terug te zien, ons ontvallen in het midden der snelle vaart, in welke wij voortrennen? Doch, welke dan ook de oorzaak dezer nalatigheid zij, de schuld blijft niet minder groot. Door haar te erkennen is de eerste stap op eenen beteren weg gedaan, welken ik van harte wensch, dat velen, welsprekender dan ik, zullen volgen, opdat wij tot de vrome gewoonte onzer voorvaderen terugkeeren, aan wie onze letterkunde zoo menige uitmuntende lijkrede verschuldigd is.

Ik waag daartoe eene poging, hoe onvolkomen zij dan ook wezen moge, uwe toegevende aandacht verzoekende, terwijl ik over wijlen ons oudste medelid, NICOLAAS CORNELIS DE FREMERY, zal spreken. De aanleiding tot deze voordragt komt mij en welligt ook u, G. T., gepast voor. Had het de Voorzienigheid behaagd, zijn leven nog eenige maanden te doen voortduren, zoo ware een ander en ongetwijfeld een meer bevoegde opgestaan, om den ijverigen man geluk te wenschen met het vijftigjarig lidmaatschap dezer maatschappij, hetwelk juist op dezen dag stond vervuld te worden. Het was echter bij Hoogere Magt anders besloten! Het werd hem niet vergund dien plegtigen dag te beleven, aan ons allen ontzegd hem te zien in het mid-

(*) Deze zinsnede heeft alleen betrekking op de vergadering, in welke ik sprak. Het is mij bekend, dat op andere plaatsen regtmatige hulde bewezen is aan de drie hier boven genoemde uitstekende geleerden.

den eener vergadering, in welke hij vroeger zoo zelden gemist werd. Zal het dan vreemd zijn, dat wij dit gemis herdenken, en eenige oogenblikken aan zijne nagedachtenis toewijden?

NICOLAAS CORNELIS DE FREMERY werd den 10 Januarij des jaars 1770 geboren te *Overschie*, en was de zoon van PETRUS ISAÄCUS DE FREMERY, Predikant aldaar en JOHANNA CATHARINA VAN THIEL. Door het beroep van zijnen vader naar *'s Hertogenbosch* kwam hij aldaar in kennis met den toenmaligen Kapitein, later Generaal Majoor VOET, die door den leergierigen knaap daartoe opgewekt, hem lessen gaf in de meetkunde, en welligt hierdoor de eerste gronden legde tot den wetenschappelijken zin, welke DE FREMERY, gedurende zijn geheele leven, gekenmerkt heeft. In den jare 1785, en derhalve reeds op vijftienjarigen leeftijd, werd hij als student aan de Hoogeschool te *Leyden* ingeschreven, alwaar hem het voorregt te beurt viel, tot leermeesters te vinden, mannen als DIONYSIUS VAN DE WIJNPERSSE, EDUARD SANDIFORT, NICOLAAS GEORGE OOSTERDIJK, NICOLAAS PARADIJS, VOLTELEN en later SEBALD JUSTINUS BRUGMANS, wiens lessen hij wel minder volgde, maar van wiens leerzamen omgang en wetenschappelijke gesprekken hij ongetwijfeld veel nut getrokken heeft. Het laat zich verwachten, dat hun onderwijs, hunne gesprekken en hun voorbeeld eenen grooten invloed op den jeugdigen kweekeling gehad hebben, en dat hij in hunne gehoorzalen den geest van onderzoek en de zucht naar waarheid zal hebben verkregen, die, bij zijnen warmen ijver voor al wat schoon en goed is, de hoofdtrekken van zijn karakter uitmaken. Spoedig gaf hij dan ook blijken van zijnen uitmuntenden wetenschappelijken aanleg, toen hij, naauwelijks 20 jaren oud zijnde, den 20 Maart van den jare 1790 zijne *Dissertatio philosophica inauguralis de fulmine* verdedigde, en hierdoor tot Doctor in de wijsbegeerte bevorderd werd. In den *Algemeenen Konst- en Letterbode* van 28 Mei 1790 wordt dit proefschrift met lof vermeld, en opmerkelijk genoeg is het, dat in deze recensie op den

schrijver als op een voorbeeld ter navolging wordt verwezen, aangezien »zij," d. i. de aanstaande geneesheeren, gelijk de berigtgever zegt, »daarin het gelukkigst slagen, »die zich het ijverigst op de wijsgeerte en vooral op de »natuurkunde hebben toegelegd." Zoo werd in den jare 1790 reeds de waarde der natuurkundige wetenschappen gehandhaafd, wier onmiskenbaar nut wij in de geneeskundige stormen van onzen tijd, als ware het eene geheel nieuwe zienswijze, met drift en warmte hebben zien aangeprezen worden. Het strekke ten bewijs, dat toenmaals de geest niet zoo onwetenschappelijk was, als men het tegenwoordig wel eens wil doen voorkomen, en dat, al stonden de natuur- en scheikunde toen niet op hun tegenwoordig standpunt, het er verre af was, dat zij niet met ijver werden beoefend. DE FREMERY althans was, gelijk zijne philosophische studiën zulks toonen, van het bewustzijn doordrongen, dat elk aanstaand geneesheer aan dezelve onmisbare behoefte heeft, als voorbereiding tot de eigenlijke geneeskunde. In zijne lessen en gesprekken straalde aanhoudend zijne overtuiging daaromtrent door, en ging aldus op hen over, die het voorregt hadden in zijne nabijheid te leven. Onder deze hebben enkelen het gebouw, waarvan hij de grondslagen had gelegd, verder opgetrokken, en daarbij welligt te veel vergeten, aan wien zij oorspronkelijk de geschiktheid daartoe te danken hadden. Zoo men deze toen reeds heerschende zucht voor de natuurkundige wetenschappen, aan welke wij zoo vele groote mannen, en vooral den voortreffelijken VAN SWINDEN verschuldigd zijn, in overweging neemt, moet het zeker verwondering baren, dat de strijd omtrent hare waarde nu nog met zoo veel hevigheid behoeft gevoerd te worden, en vreemder nog moet het schijnen, dat, in weerwil van al de overdrijving en de hevigheid, met welke hij gevoerd wordt, men niet mag betwijfelen, dat de wezentlijke zucht tot studie, en de ware liefde voor wetenschap bij ons eenen tijd lang eerder gekwijnd dan gebloeid hebben, eerder verdoofd dan opgewekt zijn geworden. Het is hier noch de plaats, noch de tijd, de redenen der ver-

mindering van wetenschappelijken zin bij onze landgenooten na te gaan. Het onderwerp is echter te gewigtig, en ook te veel in verband met al die gene, welke tegenwoordig zoo dikwerf worden besproken, om mij in het midden eener schaar van hooge Staatsbeambten, van leden der Nationale vertegenwoordiging, en van zoo vele Hoogleeraren niet tot de vraag geregtigd te voelen, of men bij ons het wetenschappelijk onderwijs niet aan te veel banden gelegd, hetzelve al te reglementair, en vooral in te veel van elkander geheel afgezonderde tijdperken gescheiden heeft? In den tijd, toen DE FREMERY zich aan de Leydsche Hoogeschool voorbereidde, was de studie ongetwijfeld op eenen meer *liberalen voet dan* nu ingerigt, en hoe nuttig zulks voor veelzijdige ontwikkeling was, kan zijn voorbeeld en dat van velen zijner tijdgenooten leeren. Na zich op gemelde wijze tot de bestudering der geneeskundige wetenschap voorbereid te hebben, gaf hij zich geheel aan haar over, vooral onder de leiding van NICOLAAS PARADIJS, voor wiens philosophischen geest hij steeds de grootst mogelijke achting gekoesterd heeft. Hij hield zich gedurende drie jaren met haar bezig, en werd, op drieëntwintigjarigen *leeftijd*, den 21 September des jaars 1793 tot Doctor in de geneeskunde bevorderd, na opentlijke verdediging zijner dissertatie *de mutationibus figurae pelvis, praesertim iis, quae ex ossium emollitione oriuntur*. Ook dit proefschrift trof gelijk lot als het vroegere. Het werd gunstig opgenomen, en met veel lof gerecenseerd in *de Göttinger Anzeige von gelehrten Sachen* en in de *Medic. Chirurg. Zeitung*.

Aldus trad DE FREMERY de maatschappij in, op veelzijdige wijze zoodanig toegerust, dat men reeds toen kon voorspellen, dat hij een nuttig en verdienstelijk lid van haar zoude worden. De stad, waar hij zich nederzettede, was diegene, in welke ik het voorregt heb het woord te voeren (*); zij heeft ongetwijfeld eenen grooten invloed op zijn geheele volgend bestaan gehad. De man toch, die in

(*) *Haarlem.*

de school van VOLTELEN, VAN SANDIFORT en BRUGMANS was opgevoed, kon wel niet anders dan een hartstogtelijk beminnaar der natuurlijke geschiedenis zijn, en vond in VAN MARUM, toen in de kracht van zijn leven, eenen gewenschten vriend en voorganger. Dat hij in TEYLER's voortreffelijke stichting veel met VAN MARUM gearbeid heeft, blijkt èn uit hetgene hij daarvan dikwijls verhaalde, èn uit de aanteekeningen bij de scheikunde van LAVOISIER, welke hij in den jare 1800 in gemeenschap met den Heer VAN WERKHOVEN vertaald en uitgegeven heeft. Geen' minderen schat van kennis deed hij op in de prachtige bibliotheek van TEYLER's stichting, tot welke de Heer SIEBERG hem den vrijen toegang verschafte. En zoo won hij in *Haarlem* aan in kennis, en werd het wetenschappelijke vuur, dat reeds in *Leyden* bij hem ontstoken was, meer en meer tot helderen vlam gevoed. Bij al dezen wetenschappelijken arbeid voegde hij de geneeskundige praktijk, welke hij met zoo veel ijver bedreef, dat hem ook het lot trof, aan zoo menig ander jeugdig geneeskunstoefenaar beschoren, van door *typhus* met den dood bedreigd te worden, aan welk gevaar hij echter gelukkig ontkwam. Alzoo bleef *Haarlem* eene hoogst gewigtige standplaats voor DE FREMERY, die daarenboven aan zijn verblijf aldaar zijnen gelukkigen echt te danken had met de dochter van wijlen den Geneesheer JOH. WILLEMSE. Toen reeds schijnt de scheikunde voornamelijk zijne lievelingsstudie geweest te zijn. Aan den gastvrijen disch van Mevrouw DE FREMERY gezeten, heb ik haar dikwerf in spotternij hooren klagen, dat zoo menig breekbaar stuk huisraad aan de scheikunde was ten offer gebragt. Dat deze veelvuldige werkzaamheid niet onopgemerkt bleef, laat zich gemakkelijk bevroeden. Door zijne benoeming tot Hoogleeraar in *Utrecht* werden zijne verdiensten gehuldigd, en zag hij zich, als opvolger van STEVEN JAN VAN GEUNS, in den werkkring geplaatst, welke het best met zijnen wetenschappelijken zin en practischen geest strookte. Den 18 December des jaars 1795 aanvaardde de vijfentwintigjarige Hoogleeraar zijne betrekking met eene *Oratio*

de arctissimo, quo chemia cum physicis scientiis conjungitur, vinculo, en begon hij zijne lessen met eenen ijver, welke zich tot aan het einde van zijn leven nimmer verflaauwd heeft. Derzelver aantal was vrij groot, en vooral het verschil der onderwerpen zoo sterk, dat men zich te regt verwonderen mag, hoe DE FREMERY dezen last van werkzaamheden heeft kunnen torschen. Chimie, pharmacie, natuurlijke geschiedenis, medicina forensis en politica waren de hem toebedeelde vakken. Hoeveel loopen deze niet uiteen, hoeveel omvattend is niet elk derzelve, en hoe moeijelijk moet het daarom niet vallen, er zich zoo veel in te bekwamen, als noodzakelijk is, om in het onderwijs *niet te kort* te schieten! DE FREMERY intusschen, hoe drukkend deze last van werkzaamheden ook wezen mogt, had geleerd, die geregeld ten uitvoer te brengen, ja zelfs wist hij nog voor de behandeling zijner patienten tijd over te houden. Van des morgens vroeg tot 's avonds laat zag men den bedrijvigen man bezig, als vond hij in den eenen arbeid rust en verpozing voor den anderen. Zijn eigendommelijke gang had steeds iets haastigs, en in elke zijner bewegingen drukte zich vlugge bedrijvigheid uit. Dit belette niet, dat hij steeds gereed was elk ten dienste te staan, en dat, zoo men in een duister punt opheldering, uit zijne rijke bibliotheek een boek, uit zijn kabinet een preparaat verlangde, hij den ijverigen student daaromtrent nooit afwees, mits deze slechts zorg droeg, de tijdsbepaling van den meester niet te overschrijden. Of intusschen eene zoo groote en zoo veelzijdige werkzaamheid het nadeel niet te weeg bragt, dat DE FREMERY in geenen tak van wetenschap zoo diep konde doordringen, als zulks voorzeker met zijne wenschen zoude gestrookt hebben, is eene vraag, welke wel niet anders dan bevestigend kan beantwoord worden. Zoo men derhalve, uit het oogpunt van den voortgang der wetenschap, zijnen levenskring beschouwt, is het niet te ontkennen, dat hij tot dezen voortgang, door het aanbrengen van feiten, of door het scheppen van vernuftige theoriën, niet zoo veel gedaan heeft, als zulks van zijne veel omvattende kennis

had kunnen verwacht worden. Ongetwijfeld is dit te bejammeren, maar tot blaam kan het den verdienstelijken man niet worden toegerekend. Het is het noodwendig gevolg der omstandigheden, in welke hij geplaatst werd. De man, die in vier onderscheidene vakken les had te geven, die door finantiële omstandigheden genoodzaakt was eene uitgebreide geneeskundige praktijk uit te oefenen, die bij opvolging lid, secretaris en voorzitter werd der provinciale geneeskundige commissie, en daarbij de honderden maatschappelijke en akademische pligten te vervullen had, welke men in ons vaderland gewoon is den werkzamen man op te leggen, konde toch wel moeijelijk den tijd vinden tot het schrijven van monographiën, of tot het doen van vele diepe nasporingen, uit welke grootsche ontdekkingen voortvloeijen. Verre is het van mij, niet hoogelijk diegenen te prijzen, welke tot dit laatste doel al hunne krachten inspannen, en hun geheele leven er als het ware aan ten beste geven, maar zoo men daaruit wilde besluiten, dat *zij alleen* nuttig zijn, en dat al die geleerden, welke, gelijk men zegt, de wetenschap geenen stap hebben doen vooruitgaan, slechts als onnutte dienstknechten eenen spottenden glimlach of een medelijdend schouderophalen verdienen, openbaart men eenen waan, welke, ik aarzel niet zulks te zeggen, van laatdunkendheid niet is vrij te pleiten. Er is toch voor den leeraar een andere, niet minder verheven pligt te vervullen, die der uitbreiding van wetenschap over velen, door hare gemakkelijke voorstelling en door het aanwakkeren van ijver bij al diegenen, welke men als toehoorders rondom zich ziet. Dat de man, over wien ik spreek, deze kunst bij uitnemendheid verstond, zullen al diegenen volmondig getuigen, welke met, vóór of na mij zijne leerlingen waren. Ongetwijfeld zijn er velen, waaronder ik mij gaarne rangschik, die grootstendeels door zijn voorbeeld en door zijne voordragt tot wetenschappelijken arbeid, en tot eigen onderzoek werden opgewekt, en die het derhalve aan hem te danken hebben, zoo zij nu op geene onwaardige wijze hunnen maatschappelijken rang bekleeden. In zijne scheikundige lessen ging

onze leermeester van het denkbeeld uit, dat hij deze wetenschap bepaaldelijk voor aanstaande geneeskundigen onderwees, en dat eenvoudigheid, duidelijkheid en beknoptheid de hoofdvereischten van dergelijk onderwijs zijn. Het scheikundig onderzoek der ligchamen, vooral diergene, wier kennis bepaaldelijk voor den geneesheer belangrijk is, was daarbij zijn hoofddoel. Onderwerpen, alleen uit een theoretisch oogpunt belangrijk, werden slechts even aangestipt, en theoriën minder dan objective waarnemingen voorgedragen. Aanvankelijk werd daarbij het handboek van JACQUIN, later dat van BOUILLON LAGRANGE, en eindelijk dat van WÖHLER gebezigd. In 1816 werd in een daartoe te *zijner beschikking* gesteld, eenigzins bekrompen gebouw, een nieuw *laboratorium* door hem opgerigt, volgens het toenmalig standpunt der wetenschap, en naar de voorschriften, welke THENARD in zijn *Traité de Chimie* heeft gegeven. Het werd door allen geprezen, en nog levendig herinner ik mij, hoe omstreeks dien tijd wijlen mijn vriend THIJSSEN, uit eene vergadering van het Utrechtsch genootschap terugkeerende, mij, toen jeugdig kweekeling aan de doorluchte school te *Amsterdam*, opgetogen kwam verhalen, hoe uitmuntend hij deze inrigting had gevonden. Een dergelijke lof in eenen zoodanigen mond zegt veel, en kan tegen alle mogelijke miskenning opwegen. Ongetwijfeld heeft de scheikunde in lateren tijd eene vaart genomen, welke men een dertigtal jaren geleden naauwelijks zoude hebben durven vermoeden, en grijpt zij, in wetenschappelijken en technischen zin wijd om zich heen, schier in elken tak van maatschappelijk bedrijf diep doordringende. Op dit oogenblik derhalve beantwoordt het genoemd laboratorium niet meer aan de behoeften der wetenschap, en mag men zich verheugen, dat het door eene andere, meer uitgebreide en beter toegeruste werkplaats staat vervangen te worden. (*) Maar of het daarom ongunstig verdient beoordeeld te worden, is eene andere vraag, welke ik ontkennend beantwoord. Bij eene derge-

(*) Dit werd in Mei 1845 gezegd.

lijke oordeelvelling moet men zich op het juiste standpunt plaatsen; verzuimt men zulks, zoo wordt men onregtvaardig. Ach, mogt men de ontegenzeggelijke waarheid dezer stelling toch nooit uit het oog verliezen! De geschiedenis der wetenschap leert ons, dat zij door trapsgewijze en opvolgende verbeteringen voortgaat, en dat wij door de dwalingen onzer voorgangers schier even veel leeren, als door de uitmuntende waarheden, welke zij ons nagelaten hebben. Maar mogen wij hen om deze dwalingen beschimpen, of voegt het ons veeleer hun dank te zeggen zelfs voor al die dwalingen, door welke de weg tot betere kennis is voorbereid? Voorwaar, wij behooren hun dankbaar te zijn, want met hoeveel moeijelijkheden had men toen te worstelen, hoeveel opofferingen moest men zich getroosten, om tot zijn doel te geraken, en hoe onzeker bleef men dikwerf dan nog, of men het immer zoude bereiken. Zal men het den geneesheer nu tot verdienste rekenen, dat hij tamelijk wel de beenderen van het menschelijk geraamte kent, zoo men de menigvuldige hulpmiddelen, welke hem tot het verkrijgen dezer kennis ten dienste staan, vergelijkt met de tijden, toen VESALIUS de beenderen steelsgewijs uit knekelhuizen moest zamenslepen. En zoo ten naaste bij stond het nog aan onze universiteiten, vóór niet langer dan vijftig jaren. Ik aarzel niet mij ten deze op het getuigenis te beroepen der NESTORS in geneeskundige wetenschap. Wie heeft intusschen grootere verdiensten, die door moedigen ijver de eerste grondslagen der wetenschap legde, maar misschien de eene of andere dwaling beging, of hij, die met een voortreffelijk mikroskoop gewapend, in een schijfje dezer beenderen, hun fijner zamenstel deed kennen. Ongetwijfeld zullen de verdiensten van den eersten veel hooger door u gesteld worden, dan die van den tweeden, en hetgene hieromtrent waar is, geldt even zoo wel van elken anderen tak van wetenschap. Men beoefene haar niet alleen met het hoofd, maar ook met het hart!

Eene andere zaak, welke wij bij de beoordeeling van mannen van den tijd des Heeren DE FREMERY, naar mijn

innen, niet uit het oog mogen verliezen, is, dat zij onder omstandigheden geleefd hebben, die hunnen lust verre van opgewekt, daarentegen zoo sterk mogelijk terneêrgedrukt hielden. Wie, die met mij in leeftijd gelijk staat, herinnert zich niet de tijden, toen door vreemde heerschappij schier elke onzer wetenschappelijke instellingen werd gesloten, en zoo velen tot volslagen werkeloosheid werden gedoemd. Wie zag bij aanverwanten en vrienden niet die mistroostige blikken, die onlust, dat sombere stilzwijgen, welke toen eerst in een opgeklaard gelaat, in lust en opgewekte uitboezeming overgingen, als de nationale vlag weder van land en stadsgebouwen wapperde. Zij, die *onder eene dergelijke* verdrukking hebben kunnen voortwerken, en zoo spoedig als DE FREMERY, na haar, weder geheel gereed waren met wetenschappelijken arbeid, gelijk de hervatting van zijn onderwijs en het oprigten van zijn laboratorium zulks aantoonen, verdienen onzen hoogsten lof. Want, hoe wij somtijds ook klagen, hoe zwart het tafereel ook zij, hetwelk wij ophangen, en hoe overdreven onze eischen ook worden, eenen dergelijken toestand kennen wij slechts bij herinnering en overlevering, *maar, Gode zij* dank, nog niet bij ondervinding. Wie weet hoe menig vuur zoude worden uitgebluscht, hoe menige kracht verlamd, zoo ook wij eenen dergelijken tegenstand kwamen te ondervinden!

Deze uitwijding omtrent de scheikundige lessen, en het scheikundig laboratorium voert mij als van zelve tot de vermelding der overige chemische werkzaamheden van DE FREMERY. Onder haar, geloof ik, dat men vooral als belangrijk zal moeten vermelden een scheikundig onderzoek omtrent het welwater der stad *Utrecht*, geschied op last van Koning LODEWIJK, waarbij het water der pomp op de plaats van het hof in de Hamburgerstraat het zuiverst bleek te zijn. Een ander niet minder gewigtig, en vooral toen ten tijde zeer moeijelijk onderzoek was de expertise in het zoo beruchte geval van vergiftiging van den Heer BRUMMELKAMP, door zijne echtgenoot. Ten derde zullen zijne werkzaamheden bij het onderzoek der cement-

soorten behooren vermeld te worden. Eindelijk zal ik ook niet mogen verzwijgen, dat hij een der medearbeiders was aan de *Pharmacopoea belgica*. Hij deelt hierdoor in den lof, welke door velen aan dezen arbeid werd toegekend, maar evenzeer in de blaam, welke anderen er op geworpen hebben. Ik ben onbevoegd en, al bezat ik ook meerdere bekwaamheid, zal men mij toch te partijdig houden, om te kunnen beslissen, aan wier zijde het regt is; maar ik vrees geene tegenspraak van u, G. G. H. H., zoo ik beweere, dat een boek, hetwelk in binnen- en buitenlandsche journalen, bij deszelfs verschijnen, een' zoo grooten lof werd waardig gekeurd, twintig jaren later geenszins de scheldnamen kan verdiend hebben, met welke men niet geschroomd heeft het te overladen. Alleen kan ik niet onvermeld laten, dat deze miskenning van den verdienstelijken arbeid, waaraan een BRUGMANS, een DRIESSEN en andere beroemde mannen hunne talenten hadden ten koste gelegd, DE FREMERY weêrhield van deel te nemen aan het zamenstellen eener nieuwe *Pharmacopoea*, waartoe hij, nu drie jaren geleden, met nog een enkel overgebleven lid der vroegere commissie werd geroepen. Ik zal niet behoeven te zeggen, dat dit lid, zijnde de Hoogleeraar G. VROLIK, evemin den hem opgedragen last heeft aangenomen. Maar het is beter dat ik hierover zwijge. De schim van den waardigen man, over wien ik spreek, mag door dergelijke herinnering niet worden ontstemd!

Wat de pharmacie betreft, ook in dezen tak der wetenschap waren de verdiensten van DE FREMERY groot. Hij gaf denzelve een nieuw leven door zijne lessen, en was de eerste in ons land, die haar ook voor Apothekers-leerlingen inrigtte, en hen er kosteloos op toeliet. Zij volgden dezelve getrouw van den jare 1795 tot 1840, en velen der meest uitstekende pharmaceuten der stad *Utrecht* zijn in deze school gevormd. In haar blonk dezelfde practische geest, welken ik zoo straks in de scheikundige heb getracht te doen uitkomen.

De derde tak van onderwijs hem opgedragen was de natuurlijke geschiedenis. Hij had den moed denzelve te

aanvaarden, toen hem ter naauwernood eenig hulpmiddel ten dienste stond, tot opheldering dezer zuiver objective wetenschap. Vreemd klinkt zulks in onze dagen, nu men billijkerwijze zoo veel waarde hecht aan *musea*, en de schoonste welligt van *Europa* in ons land bezit. En toch is het waar, de Hoogleeraar gaf aanvankelijk les in natuurlijke geschiedenis, zonder een enkel voorwerp ter beschikking te hebben, met hetwelk hij zijne beschrijvingen konde duidelijk maken. Hij was echter met te veel wetenschappelijken zin bezield, en beminde de wetenschap te veel om haar zelve, dan dat hij niet uit eigen middelen trachtte te vergoeden, hetgene hem van wege den Staat niet werd gegeven. Het kabinet van den Apotheker JULIANUS werd door hem aangekocht, en zóó de grondslag gelegd tot eene eigene verzameling, uit welke, na de herstelling der universiteit, de opgezette huiden, de *spiritualia* en de mineralen overgingen in het museum der Hoogeschool. Met deze in den jare 1820 en 1821, toen ik zijne lessen volgde, nog vrij gebrekkige hulpmiddelen, hield hij zijne dierkundige voorlezingen, en in weerwil daarvan, boeiden zij mij, en werd er mijn lust, oorspronkelijk door mijnen waardigen vader reeds in mij opgewekt, verder aangewakkerd en tot meerdere rijpheid gebragt. Men meene niet, dat zulks eene bepaalde voorliefde van mijne zijde was; onder mijne toenmalige tijdgenooten zoude ik den Groninger Hoogleeraar VAN HALL en den Zwitserschen arts NICATI kunnen oproepen, om met mij te getuigen, welken lust tot bestudering der dierlijk bewerktuigde natuur onze geachte leermeester bij ons wist levendig te houden. In de behandeling der dierkunde had DE FREMERY de vergelijkende ontleedkunde, welke door de pogingen van BLUMENBACH, van CAMPER en vooral van CUVIER tot den rang eener wetenschap was verheven, ten grondslag gelegd. Hoewel hij zelf geen practisch ontleedkundige was, wist hij aan anderen eene volledige rigting tot werkzaamheid te geven, en zoo kwamen hem KONING, toen prosector aan de Utrechtsche Hoogeschool, en vooral KENTING, die ongetwijfeld een uitmuntend preparateur was, als helpers bij

uitnemendheid te stade. De sierlijke preparaten zijner verzameling, welke toen en later tot toelichting zijner lessen gebezigd werden, kunnen èn van *zijne* doelmatige leiding, èn van *hunne* uitstekende kunstvaardigheid ten bewijze strekken. In 1829 gingen de zoölogische lessen op den Hoogleeraar LITH DE JEUDE over, na welken tijd mineralogie en geologie de meest geliefkoosde takken van wetenschap bij DE FREMERY werden. Het mineralogisch museum, hetwelk de Hoogeschool te *Utrecht* versiert, werd door hem opgerigt, en hoe hij zich in geologie op de hoogte der wetenschap gesteld heeft, getuigen de verhandelingen, door hem in de werken der eerste Klasse van het Koninklijk Nederlandsch Instituut uitgegeven, of als losse stukken in het verslag van hare werkzaamheden en in het Tijdschrift van het Instituut opgenomen.

Het laatste vak van onderwijs, hetwelk mij te vermelden staat, is dat der *medicina forensis*. In deze zoo ondankbare voordragt spreidde DE FREMERY denzelfden geest ten toon, welke hem in elk ander bedrijf bezielde. Of intusschen zijne lessen, hoe doelmatig ook, daarin even nuttig als in scheikunde en natuurlijke geschiedenis geweest zijn, meen ik te mogen betwijfelen. Hij heeft hier denzelfden tegenzin bij zijne toehoorders ontmoet, over welken ieder klaagt, die geroepen werd in geregtelijke geneeskunde onderwijs te geven. Zoo het derhalve minder vruchtbaar geweest is, wijte men zulks aan de toehoorders, niet aan den leermeester. Het valt niet moeijelijk de oorzaken van dien tegenzin op te sporen. Zij liggen in de gebrekkige verordeningen op het hooger onderwijs. Zoo men het houden van lessen verpligtend wil maken, en er intusschen geen examen in afneemt, zullen zij door de meeste kweekelingen slechts in zoo verre gevolgd worden, als noodzakelijk is, om schijnbaar aan de bepalingen der wet te voldoen. Men dwinge niemand lessen bij te wonen, maar neme hem, tot het verkrijgen van den doctorstitel, een wetenschappelijk streng examen af in al de vakken, voor welke men het noodzakelijk geacht heeft leerstoelen op te rigten, en hij zal niet meer uit dwang, maar uit zucht

naar kennis, zich naar de gehoorzaal begeven; hij zal niet meer vragen, *moet ik*, maar veeleer *mag ik* deze of gene lessen volgen. Ten opzigte der geregtelijke geneeskunde is echter nog eene andere reden van hare miskenning te vermelden. Zoo het werkelijk ernst is hare beoefening, welke zoo lang onvruchtbaar geweest is, nuttig te maken, behoort men eenen geheel anderen weg in te slaan, dan tot heden geschied is. Men drage haar niet op aan hem, die reeds met anderen wetenschappelijken arbeid is overladen, maar benoeme een¹ bepaalden persoon, die alleen zich met een vak hebbe bezig te houden, hetwelk zoo veel omvat, zoo ingewikkeld is, en zoo veel scherpzinnigheid vordert. Het is meer dan tijd, dat daarin hervorming worde gebragt. Moge de vlugtige wenk, daaromtrent gegeven, niet verloren zijn!

Ik heb, G. G. H. H., van de wijze, waarop mijn hooggeschatte leermeester zijn onderwijs inrigtte, eene voorstelling gegeven, welke ik geloof dat naar waarheid ontworpen is, en welke ik hoop dat u den man, voor zoo verre hij u onbekend mag geweest zijn, in al zijne waarde heeft doen schatten. Met het onderwijs alleen meende DE FREMERY echter niet aan zijne verpligtingen als Hoogleeraar voldaan te hebben. Ook buiten de gewone uren der lessen voor allen toegankelijk, was de geachte leeraar de vriend zijner leerlingen, deelde hij in al wat hen betrof, en bleef hij zelfs lang, nadat zij zijne school verlaten hadden, hun raadsman. Zijn gemoed was in dat opzigt kinderlijk gestemd en uiterst liefderijk. In dergelijke oogenblikken werd de deftige ernst van den Hoogleeraar geheel ter zijde gesteld, en was het een meer bejaarde vriend, die met jeugdiger makkers aanzat, en zich met hen vermaakte, even als ware hij in alles hun medgezel. Denzelfden liefderijken geest spreidde hij in de verzorging zijner zieken ten toon. Hoe geduldig hoorde hij niet hunne klagten aan; hoe deelnemend was niet zijne toespraak, en hoe hartelijk niet zijn wensch om hun verligting en genezing te verschaffen. Met de geneeskundige praktijk zich bezig houdende, werd hij gedrongen op vele onderwerpen

van pathologischen aard zijne aandacht te rigten. De geneesheer KOPS heeft eene opgave medegedeeld der verschillende onderwerpen, welke hij daaromtrent in het Utrechtsch geneeskundig gezelschap behandeld heeft. Derzelver optelling doet zien, dat ook dit gedeelte der geneeskundige wetenschap hem geenszins vreemd was. Een merkwaardig ziektegeval werd door hem beschreven en in de verhandelingen der eerste Klasse van het Koninklijk Nederlandsch Instituut wereldkundig gemaakt. Als voorzitter der provinciale Commissie van geneeskundig Onderzoek en Toevoorzigt, werd hij in menige Staatscommissie betrokken, en offerde hij aan dezelve veel tijd en moeite op, zonder er groote voldoening voor te smaken, even gelijk dit met zoo velen vóór en na hem het geval geweest is. Zoo was hij in 1826 lid der Commissie, welke over het nadeel, door het begraven in de kerken te weeg gebragt, zoude hebben te beslissen; in 1830 lid der Commissie, welke verzocht werd eene meening te uiten omtrent de besmettelijkheid der Aziatische Cholera; in 1828 van de vergadering der voorzitters van al de provinciale commissiën uit de noordelijke en zuidelijke gedeelten van het toenmalig rijk, wier beraadslagingen ons toen evenmin tot eene wet van geneeskundige politie hebben gevoerd, als de discussiën van de in 1841 benoemde commissie er ons nu toe brengen. Dat DE FREMERY in al deze vereenigingen ijverig en zoo nuttig geweest is, als men in dergelijke werkzaamheid wezen kan, valt niet te betwijfelen. In het algemeen echter zijn de resultaten van al deze en zoo vele andere commissiën voor den Staat zoo weinig vruchtbaar, en voor de leden zoo weinig aangenaam, dat men voorzeker niet behoeft te wenschen, dat het Gouvernement dikwerf weder tot commissiën zijne toevlugt neme.

Gedurende zijne zoo langdurige akademische ambtsbetrekking was DE FREMERY twee malen *rector*. De eerste maal droeg hij het rectoraat aan zijnen opvolger over met eene *Oratio de studio historiae naturalis egregio ad formandum bonum civem adminiculo*, en de tweede maal had zijne rede tot onderwerp, *de chemia et arte pharmaceu-*

tica ad majorem perfectionem in Belgio evehendis. Aan lidmaatschap van alle mogelijke binnenlandsche en enkele buitenlandsche genootschappen ontbrak het hem niet. Onder deze zijn de eerste Klasse van het Koninklijk Nederlandsch Instituut en deze Maatschappij diegene te noemen, in welke hij het ijverigst werkzaam was. Menig verslag in de eerste en menig advies in de tweede kunnen daarvan ten bewijze strekken. In beide zal zijn naam lang in zegenend aandenken blijven, en niet minder zal hij dankbaar genoemd worden bij zijne ambtgenooten, leerlingen en betrekkingen, voor wie hij een liefderijk vriend en vader was. Allen troosten zich met het denkbeeld, dat, na langdurig lijden, het sterven voor hem gewin mag genoemd worden. Een leven, zoo werkzaam, als hetgene ik u zoo straks heb afgeschilderd, kon wel niet anders dan het ligchaam uitputten, van hetwelk zoo veel gevergd werd. Het was voor allen, die in DE FREMERY belang stelden, en in zijne nabijheid leefden, duidelijk, dat hij in de laatste jaren allengs in helderheid van geest en in ligchaamskracht afnam. Zijne vlijt bleef nog dezelfde, maar geest en zintuigen begonnen hunne dienst te weigeren. In Januarij 1843 klaagde hij mij reeds bij geschrifte, dat het werken en lezen hem moeijelijker vielen dan voorheen. En, helaas! zijn brief droeg daarvan de duidelijkste blijken. Met de hartelijkheid van eenen vader gaf hij daarin menigen raad, en toonde hij zijne belangstelling in al hetgene mij en de mijnen betrof, maar de onzekere hand, met welke de brief geschreven is, de menigvuldige uitschrappingen, welke er in voorkomen, en hier en daar eene enkele taalfout toonen genoegzaam, dat eene slooping zich voorbereidde. In zijne brieven toch, gesprekken en kleeding vertoonde zich bij hem eene groote mate van netheid, die hem van der jeugd af reeds eigen, tot in hoogen leeftijd is bijgebleven. Van des morgens vroeg tot 's avonds laat in zwart laken gekleed, waren er op dit gewaad nooit een vlekje of scheurtje te vinden, en even zoo zindelijk, om mij zoo uit te drukken, was hetgene hij ternederschreef. Hetzelfde kenmerk drukte zich in zijne mondelijke voordragt

niet. Zij was net, zuiver en op eene eigendommelijke wijze afgemeten.

In 1835 had hij het geluk zijn veertigjarig hoogleeraarsambt te vieren, bij welk feest zijne toenmalige leerlingen, onder welke ik mij verheug mijnen broeder als woordvoerder te mogen tellen, hem een kostbaar geschenk in zilver vereerden. Niet minder treffend was hunne deelneming in 1840, toen, bij het aanvaarden van het emeritaat, zij den hooggeschatten leermeester voor genoten onderwijs op eene wijze dankzegden, welke hun niet minder dan hem eer aandoet. Door hem het kolossaal afgietsel van het *Dinotherium giganteum* te schenken, hadden zij met kiesch gevoel het aandenken gekozen, hetwelk hem het dierbaarst moest wezen. Hij genoot het zeldzaam voorregt van, gedurende 50 jaren, praktiserend arts geweest te zijn; de Redactie van het *Nederlandsch Lancet* vierde dien dag op eene waardige wijze, door den zesden jaargang van dit Tijdschrift hem op te dragen. Koning WILLEM I heeft zijne verdiensten gehuldigd, door hem in 1829 tot ridder van den Nederlandschen Leeuw te benoemen.

Zoo leefde en zoo stierf op den 15 November des jaars 1844, in zijn vierënzeventigste levensjaar de man, wien men, om zijn nuttig leven, zoo te regt bemind en geëerd heeft. Met hem is alweder een der vertegenwoordigers verdwenen van eenen tijd, die den onzen voorafging, en aan welken al diegenen, die met mij in leeftijd overeenkomen, eene zoo groote verpligting hebben. Weldra misschien zal DE FREMERY door velen gevolgd worden, die nu reeds eenen hoogen ouderdom bereikt hebben, en dan zal ook spoedig de tijd komen, waarop een jonger geslacht op ons, als op mannen van verouderden leeftijd zal nederzien. Gelijk wij nu oordeelen over hen, die ons voorgingen, zal dit jonger geslacht ook over ons den staf breken. Laat derhalve ons oordeel gematigd en liefderijk zijn, opdat een dergelijk ook ons later te beurt valle. I. H. G.

LEVENSSCHETS

VAN

BERTEL THORWALDSEN.

Door

H. C. ANDERSEN.

(Naar het Hoogduitsch van JULIUS REUSCHER.

„— *Trauer bei des grossen Meisters Heimgang*
Verband mit Kirchenfeirlichen Ernst sich."

HEIBERG.

Een belangrijk blad ligt in de geschiedenis der kunst voor ons opengeslagen en verklaard; THORWALDSEN is niet meer; zijn leven was een zegetogt, het geluk en de roem volgden hem, en de volken hebben in hem de kunst gezien en vereerd.

Het leven van dezen gelukkige, deze zegetogt, kan met woorden noch kleuren worden afgemaald. Zoo wij in een luchtig ontwerp het geheel moesten afbeelden, wij zouden dan drie groote vakken schetsen, en in het bovenste een zwaar Deensch beukenwoud teekenen, waar, in den kring der priesters, de Koning voor een altaar van roode rotsblokken staat, met een' zwaren gouden band om het haar; dat is Koning HARALD HILDETAND van *Denemarken*; zijn oog vonkelt, hij heft het hoofd trotsch naar boven; want de Goden hebben hem beloofd, dat een zijner afstammelingen na vele eeuwen zijnen scepter van den Noord- tot den Zuidpool, van het Oosten tot het Westen zoude uitstrekken; en dat zijn naam in de gedenkboeken der volken zoude worden opgeteekend. — Beschilderen wij nu het volgende vak: Eeuwen zijn vervlogen; het is in onzen leeftijd; een arme knaap, met eene kleine roode muts op de blonde haren, draagt eene aarden kruik aan een koord door eene der smalle straten van *Koppenhagen;* hij brengt zijnen vader, die op de werf werkt en daar ruwe beelden voor scheeps-galjoenen snijdt, het middageten. Slaat het gade dat kind, het is het jongste van Koning HARALD HILDETAND's geslacht, en door hem zal de voorzegging hare vervulling bekomen; maar hoe? — Beschrijven wij nog het derde vak: De knaap is

man geworden, het blonde haar is grijs, doch hangt in zware lokken langs de breede schouders af; rondom hem staan prachtige marmeren gestalten: JASON met het gulden vlies, de GRATIËN, DE HEILIGE APOSTELEN. Dat is de koning der kunstenaars, dien wij aanschouwen, de spruit uit HARALD HILDETAND's geslacht, de arme knaap, die nu als man zijnen scepter in het rijk der kunst over *Europa* uitstrekt, dat is BERTEL THORWALDSEN.

Het is geene dichterlijke vinding, maar wezentlijkheid, welke de grondtrekken tot ieder van deze schetsen levert. *IJsland* bewaarde voor de Noordsche rijken hunne oude taal, mythologie en geschiedenis. Getrouw en naauwkeurig wordt in de volksoverlevering het stamregister van het geslacht gevonden, en zoo vinden wij dan ook hier THORWALDSEN. Dat geslacht stamt af van HARALD HILDETAND, Koning van *Denemarken*; van *Denemarken* vlugtte het naar *Noorwegen* en later naar *IJsland*; daar lezen wij in de legende van LAXDÖLERN, dat OLUF PAA, een van dat geslacht, een magtig hoofdman was, wiens zucht voor kunstwerken in de gezangen der Barden hoog wordt geroemd. BERTEL THORWALDSEN's geest leefde in de borst van dezen hoofdman. Hoort, wat het volksverhaal mededeelt:

»OLUF PAA liet een eetzaal bouwen, grooter en rijker dan men zulk eene vroeger had gezien. Op de wanden en aan de zoldering waren beroemde voorvallen, aan oude volksoverleveringen ontleend, afgebeeld, en alles was zoo degelijk uitgewerkt, dat het er veel schooner uitzag dan wanneer gewelf en muren met tapijten waren behangen geweest. Toen de eetzaal gereed was, gaf OLUF PAA een groot gastmaal, waaraan ook de Bard ULF UGGASON verscheen, die een gedicht op OLUF PAA en op de legenden, die op de wanden waren afgebeeld, vervaardigde. Dat gedicht werd *Hausdrapa* genaamd."

Door vele geslachten heen kan de overeenkomst in zeden en gebruiken, als ook menige eigenaardige bijzonderheid derzelven bewaard worden, en die van OLUF PAA vinden wij ook hier veredeld en voortreffelijker in onzen THORWALDSEN terug.

Wij staan aan den ingang van zijne levensgallerij; het eene beeld sluit zich aan het andere en voltooit den gelukkigen en weidschen zegetogt.

Het was in 1770, op den 19 November, dat te *Koppen-*

hagen KAREN GRÖNLUND, vrouw van den beeldhouwer GOTTSCHALK THORWALDSEN, haren man eenen zoon schonk, die bij den doop den naam van BERTEL ontving. De vader was van *IJsland* teruggekomen en leefde in behoeftige omstandigheden; zij woonden in de kleine Groenstraat, niet ver van de kunstacademie af; de maan heeft dikwerf in de armelijke woning nedergezien, en er ons het volgende van verhaald:

— »Vader en moeder sliepen, maar de kleine zoon sliep niet; ik zag," verhaalt de maan, »hoe zich de gebloemde katoenen bedgordijnen bewogen en het knaapje er uit keek; ik dacht eerst dat hij het oog op de zwartberookte kamerklok hield; zij was nog zoo bont beschilderd, met rood en groen, er zat een koekkoek boven op; er hingen zware schietlooden aan, en de slinger met de glinsterende koperen plaat ging heen en weer: »tik! tak!" maar het was de klok niet waarnaar hij keek, neen, het was naar moeders spinnewiel. Dat stond juist onder de klok; dat was het liefste huisraad van den knaap; maar hij durfde er niet aankomen, want somtijds werd hij dan wel eens duchtig op de vingers getikt. Wanneer zijne moeder zat te spinnen, kon hij uren achtereen op het snorrende wiel en den omloopenden draad zitten turen, en had daarbij dan zijne eigene overdenkingen. O, mogt hij toch ook eens spinnen! Vader en moeder sliepen, hij zag hen aan, hij keek naar het spinnewiel, en wèldra stak er een kleine naakte voet buiten het bed, spoedig daarop nog een kleine naakte voet, toen twee kleine beenen: en — bons! daar stond hij op den grond. Hij keerde zich nog eens om, om te zien of vader en moeder sliepen, ja, zij sliepen nog, en toen sloop hij zachtjes, zeer zachtjes, slechts met zijn kort nachthemdje aan, naar het spinnewiel en begon te spinnen. De draad liep om en het rad draaide al sneller. Op hetzelfde oogenblik ontwaakte de moeder, de gordijnen bewogen zich, zij keek naar buiten en dacht niet anders dan dat het op de kamer spookte. »»Lieve hemel!" riep zij en stiet angstig haren man aan; hij opende zijne oogen, wreef ze met zijne handen en starende op den kleinen vlijtigen persoon, riep hij: »»Dat is BERTEL!"''

Wat de maan verhaalt, zien wij hier als een eerste beeld in THORWALDSEN's levensgeschiedenis, daar het eene afspiegeling der wezentlijkheid is. THORWALDSEN heeft ze-

ker, in een vertrouwelijk gesprek op het schoone *Nyso*, woord voor woord aan den Dichter medegedeeld, wat deze, in zijn gedicht de maan laat verhalen. Het was eene der oudste herinneringen van THORWALDSEN, dat hij in zijn kort nachthemdje in den maneschijn aan moeders spinnewiel had gezeten, en dat de lieve moeder hem voor een klein spook had gehouden.

Voor eenige jaren leefde er nog een oud scheepstimmerman, die zich den kleinen, blonden, blaauwoogigen BERTEL herinnerde, zoo als hij bij zijn' vader op de werf in de beeldhouwerij kwam; hij zou 's vaders handwerk leeren, en daar deze het gevoelde hoe moeijelijk het was, wanneer men niet wat teekenen kon, zoo werd de elfjarige knaap op de armenschool van de kunstacademie besteed, hij maakte daar weldra goede vorderingen; twee jaren later kon BERTEL zijnen vader reeds behulpzaam zijn, ja zijnen arbeid verbeteren.

Ziet dat schip daar op de werf staan! De Deensche vlag waait er van af, de werklieden zitten in de schaduw bijeen, en nemen hun eenvoudig ontbijt; maar vooraan verheft zich de hoofdfiguur van dezen groep, het is een knaap, die met fiksche hand levenstrekken in het houten beeld op het galjoen van dat schip snijdt. Dat is zijn beschermgeest en zal als het beeld van THORWALDSEN's hand de wereld doorreizen. De altijd golvende zee zal het met hare wateren besprenkelen en er een krans van wier en bladen om henen slingeren.

Ons volgende beeld gaat eene schrede verder; onopgemerkt heeft hij nu onder de andere teekenaars zich reeds zes jaren de lessen op de school der academie ten nutte gemaakt, waar hij steeds met ingespannenheid werkte en altijd sprakeloos aan zijn teekenbord stond; zijn antwoord was slechts ja of neen, of een knikken of schudden met het hoofd; maar goedheid straalde uit zijne gebaren en welwillendheid uit iederen trek van zijn gelaat. Dat beeld vertoont ons BERTEL, zoo als hij op zijn zeventiende jaar gereed staat, belijdenis des geloofs af te leggen; zijne plaats bij den geestelijke is de minste onder de behoeftige knapen; zijne kande laat niet toe hem hooger te zetten. Voor eenigen tijd was echter door de nieuwspapieren vermeld, dat de elève THORWALDSEN bij de academie den kleinen zilveren eerepenning had be-

haald (*). »Is dat uw broeder," vraagde de geestelijke, »die die medaille heeft behaald?" »Dat ben ik zelf!" antwoordde BERTEL, en de geestelijke zag hem met welgevallen aan, zette hem den eersten onder al de leerlingen, en noemde hem van nu af aan »mijnheer THORWALDSEN." O, hoe diep hem dat »mijnheer" toenmaals in de ziel drong, is later dikwerf door hem verhaald, het klonk hem schooner dan eenige titel, welke hem door Koningen zoude kunnen gegeven worden. Nimmer heeft hij dit voorval vergeten.

In een klein huis in »Aabenraa" de straat, waarin HOLBERG zijne arme dichters laat wonen, leefde BERTEL THORWALDSEN bij zijne ouders en verdeelde zijnen tijd tusschen de kunst en de hulp, die hij zijnen vader verschuldigd was. De kleine gouden medaille was in de beeldhouwkunst bij de academie uitgeloofd. THORWALDSEN was twintig jaar oud, zijne vrienden wisten beter dan hij zelf, hoe knap hij was, en wekten hem op om naar de uitgeschreven prijs, »HELIODORUS, uit den tempel gejaagd", te dingen.

Wij zijn nu op *Charlottenburg* (†), maar de kleine kamer, waar THORWALDSEN nog kort geleden zat, om zijne schets te ontwerpen, staat ledig, daar hij de smalle achtertrappen, door vrees en wantrouwen gejaagd, afsnelt, om er niet weêr terug te keeren. In het leven van een groot genie is echter niets toevallig; dat schijnbaar niets beduidende is, als 't ware, een wenk van Gods vinger; THORWALDSEN zal zijn werk afmaken. Wie is het die hem op den donkeren achtertrap tegenhoudt? een der professoren komt hem juist tegen, spreekt met hem, vraagt hem het een en ander, moedigt hem aan, hij keert terug, en in vier uren tijds is de schets uitgevoerd en de kleine gouden medaille behaald. Het was den 15 Augustus 1791.

De Staatsminister Graaf DITLEW VON REVENTLOW zag het

(*) De basrelief, die den prijs behaalde, stelde een' rustenden *Amor* voor.

(†) Een slot op de nieuwe Koningsmarkt. Belangrijk is de mededeeling over deze werkplaats van THORWALDSEN door Prof. J. VAN DER HOEVEN, die deselve, op eene reis naar *Stokholm* te *Koppenhagen* vertoevende, bezocht. Zie *Herinneringen aan eene reis naar Stokholm. Vad. Letteroef.* Mengelw. 1843. No. 11. bl. 541, later afzonderlijk uitgegeven bij H. STERKERS te *Amsterdam*.

werk van den jongen kunstenaar en werd zijn beschermer; hij bezorgde hem voordeel en plaatste zijnen naam aan het hoofd eener inschrijving, die hem eene onbelemmerde gelegenheid bezorgde zijne studiën voort te zetten; twee jaren later werd de groote gouden medaille behaald, en daaraan het honorarium tot het doen eener kunstreis verbonden; vóór de afreis moest echter een nog te gebrekkig volbragte schooltijd ingehaald worden. Het jaar spoedde ten einde, hij las, studeerde, de academie verleende hem hare hulp; allerlei onderrigt lachte hem tegen, en eene groote en gewigtige loopbaan was voor hem ontsloten. Wij willen onzen blik op een voor hem in dien tijd geliefd voorwerp rigten: wij vinden het aan zijne voeten in die gelukkige avondtooneelen, waar hij als stil aanschouwer zich in het gezelschap van mannen als RAHBEK en STEFFENS bevindt; wij vinden het in eenen hoek achter den grooten kagchel, met de blanke koperen knoppen er op, van de overigens armoedige huiskamer, die zonderling afsteekt bij die welgekleede heeren, die hem een bezoek brengen; wij zien het met een koord achter de deur van de tooneel-kamer vastgebonden, waar THORWALDSEN de beide antwoorden, die hij in de kleine rol, door hem in den *Barbier van Seville* te vervullen, niet kon opzeggen; het is zijn lieve hond, deze behoort juist in dien tijd, deze behoort mede tot zijnen zegetogt, aan dezen had hij zich bij menig werkstuk zoo vaak herinnerd, dien trouwen medgezel en leidsman, al zijne vrienden wilden jongen van het beest hebben, omdat het eens, toen een van BERTEL's schuldeischers hem het zeer lastig maakte, den gestrengen maner duchtig had aangevallen. THORWALDSEN heeft hem in marmer onsterfelijk gemaakt; dat heeft hij zijne eerste liefde echter niet gedaan, die anders wel eens in de borst eens dichters in een onverwelkbaar Dafneblad verandert.

Wij kennen een hoofdstuk van deze geschiedenis. Het was in het voorjaar van 1796, dat THORWALDSEN zijne wandeling in de wereld, over de *Alpen* naar *Rome*, zoude aanvangen; maar hij werd ziek en na de ongesteldheid zeer neêrslagtig. *Duitschland* was in oorlog; zijne vrienden raadden hem aan, met het koninklijk fregat *Thetis* te gaan, dat juist naar de *Middellandsche zee* moest. Hij had in dien tijd eene geliefde, hij nam van haar een zeer aandoenlijk afscheid en zeide: »Gij behoeft, daar ik afreis, u niet om mij op te houden,

zoo gij aan mij en ik aan u gehecht blijf, tot dat wij na eenige jaren elkander wederzien, dan is de zaak geklonken!" — en zoo scheidden zij — en zagen elkander eerst na een groot aantal jaren terug, kort voor zijnen dood, zij als weduwe, hij als *Europa's* eeuwig jonge kunstenaar. Toen THORWALDSEN's lijk met koninklijke pracht door de straten werd gevoerd, stond er eene oude vrouw uit den burgerstand aan een open venster te weenen; dat was zij; het eerste afscheid verschilde dus met het laatste voor haar hemelsbreed. Het eerste was een ware feestdag! de kanonnen van het fregat *Thetis* donderden het vaartwel naar den wal.

Ziet, hoe de zeilen voor den wind zwellen, het kielwater schuimt, het schip snelt de met wouden bedekte kust voorbij, *Koppenhagens* torenspitsen verdwijnen. BERTEL staat voorop, de golven bespoelen het beeld van *Thetis*, dat hij zelf door zijnen beitel bezielde; van voren beeldhouwde hij den togt der *Argonauten*, in al den luister der kunst; in *Kolchis-Roma* heeft hij een' aanvang gemaakt. Maar thuis, in die kleine woning in Aabenzaa, staat de troostelooze moeder, schreijende om het verlies van haren zoon, dien zij niet meer zien, niet meer aan het harte drukken zal. Een der geliefdste vrienden van BERTEL woont ook daar. Hij brengt haar van den afgereisde een klein doosje met dukaten, maar zij schudde met het hoofd en riep overluid: »ik behoef in de wereld niets buiten mijn kind, dat nu op de onstuimige zee zal omkomen!" — en zij grijpt uit de kas zijn oud zwart zijden vest, drukt duizende kussen er op, en weent heete tranen over BERTEL, over den geliefden BERTEL (*).

Een geheel jaar gaat om. Wij zijn in de laatste dagen van Februarij op het havenhoofd te *Napels*; de paketboot komt van *Palermo* aan; *Turken*, *Grieken*, *Malthesers*, personen van allerlei landaard stappen aan wal. Onder dezen gaat een bleeke, ziekelijke bewoner van het Noorden, hij helpt den pakkendrager zijne bagaadje voortzeulen, en schudt het hoofd bij zijne praatzucht, want zijne taal verstaat hij niet. Wat baat het, dat buiten de zon zoo helder en warm schijnt, er is binnen in hem geene warmte, hij is krank, en verteert van heimwee; zoo was nu BERTEL THORWALDSEN eindelijk

(*) Den 20 Mei 1796 zeilde de *Thetis* van *Koppenhagen*.

in *Italië* aangeland, nadat hij, als een tweede ULYSSES, heen en weêr had gezworven. De *Thetis* had eerst een' kruistogt in de *Noordzee* moeten maken, ten einde de Noordsche kusten voor *Engelsche* kapers te beschermen. In September passeerde het schip eerst het Kanaal en kwam in October te *Algiers*, vanwaar de pest was uitgebroken. Daarop volgde eene lange quarantaine op *Malta*, toen eene reis naar *Tripoli*, om daar de vijandelijkheden tegen de Deensche schepen te beteugelen; daar lag het, gedurende den tijd, dat de kapitein aan wal was, voor gekapte ankers op stroom; hield eene nieuwe quarantaine op *Malta* uit, en dáarna bevond het zich in zulk eenen toestand, dat het op de helling moest worden gesleept. THORWALDSEN verliet derhalve in eene opene boot zijne landslieden en ging naar *Palermo*, vandaar bragt hem de paketboot naar *Napels*.

Hij trof geene landslieden aan; de taal verstond hij niet. Mismoedig en reikhalzend zocht hij reeds den volgenden dag of, onder de vele vreemde vlaggen, ook niet in de haven het witte kruis op den roeden grond woei; neen, er was geen Deensch schip; ware er een geweest, hij zoude naar *Denemarken* zijn teruggekeerd. Zielsbedroefd barstte hij in tranen uit. De oude Napolitaansche vrouw, waar hij zijn' intrek had genomen, zag hem weenen en dacht: »dat is zeker de liefde, die hem zoo neêrdrukt, liefde voor een meisje uit zijn koud en barbaarsch land!" En zij weende meê, denkende welligt ook aan hare eerste liefde.

»Waartoe heeft de reis gediend! waarom komt de weekeling terug!" dat voelde hij wel, zouden de woorden zijn, waarmede hij, thuis komende, ontvangen zoude worden. Hierover greep hem toch eene zekere schaamte aan, en in deze stemming nam hij in aller ijl eene plaats in eene reiskoets naar *Rome*, waar hij den 8 Maart 1797 aankwam, een dag, die later door zijne vrienden te *Koppenhagen*, toen zij den dag zijner geboorte wisten, als zijn verjaardag werd gevierd. De 8 Maart was de dag, waarop THORWALDSEN te *Rome* voor de kunst geboren werd.

En nu treedt ons eene afbeelding voor oogen van eenen Deen, het is de geleerde, strenge ZOEGA, aan wien de jonge kunstenaar is aanbevolen, maar die in hem slechts een gewoon talent ziet, die niets dan woorden van berisping heeft

en oogen, waarmede hij in zijn werk niets anders ziet dan eene slaafsche navolging der antieken. Streng, regtschapen naar zijne beschouwing, stond de man daar, die THORWALDSEN's onderwijzer zijn zoude.

Wij laten nu drie jaren na de aankomst daarheen snellen en vragen ZOEGA, wat hij nog steeds van BERTEL, of ALBERTO, zoo als men hem te *Rome* noemde, denkt, en de strenge man schudt het hoofd en zegt: »Er valt veel aan te merken, weinig te zeggen waarover men tevreden kan zijn, en vlijtig is hij ook niet!" Maar vlijtig was hij juist, doch het genie blijft vreemd aan vreemde denkbeelden. »De schellen vielen mij toenmaals van de oogen!" dat heeft hij zelf meermalen herhaald. De teekeningen van den Deenschen schilder CARSTEN behoorden tot de geestigste werken van dien tijd, zij waren het, die leven en gloed over het ontwikkelde genie verspreidden. Het kleine atelier was eene bewaarplaats van marmer gelijk, waar hier en ginds verbroken beelden lagen. De geest schiep ze dikwijls des nachts in één uur, waarna onvoldaanheid over het gebrekkige ze weder in een oogenblik verbrijzelde.

De drie jaren waren nu weldra voorbij gevlogen en nog was er niets te voorschijn getreden; de terugreis was op handen; één werkstuk moest er toch worden gemaakt, opdat men in *Denemarken* niet met regt zoude kunnen zeggen: THORWALDSEN heeft in *Rome* zijnen tijd geheel en al verbeuzeld. Hoewel hij twijfelde of zijne genie hem lauweren zoude bezorgen, niettegenstaande hij te midden dier bane stond, waar zij voor hem te plukken waren, ontwierp hij JASON, die het gouden vlies won. Dat beeld was het, waardoor THORWALDSEN, zoo hij meende, in het rijk der kunst opgang zoude maken. In klei stond het daar, doch door velen werd het met onverschilligheid beschouwd, en — hij sloeg het aan stukken.

In April van 1801 zou de terugreis in gezelschap van ZOEGA ondernomen worden; zij werd echter tot den volgenden herfst uitgesteld. JASON vervulde echter nog zijne gansche ziel; een nieuw, een grooter beeld werd er van den held gevormd, een onsterfelijk werk. Het was evenwel als zoodanig door de menigte nog niet erkend en begrepen. »Hier is toch iets buitengewoons in!" zeiden sommigen, zelfs de vereerde en hooggehuldigde CANOVA peinsde er over en riep uit: »*Quest opera di quel giovane danese è fatta in*

uno stilo nuovo e grandioso!" (*) ZORGA glimlachte en zeide: »dat is braaf gedaan!"

De Deensche FREDERIKA BRUN was destijds in *Rome* en bezong, opgetogen over THORWALDSEN's *Jason*, den kunstenaar. Zij ondersteunde hem met eenig geld, ten einde hij zijn werk, in pleister gevormd, behouden kon; hij zelf had niets meer dan hij behoefde om naar huis te komen.

Het laatste glas was tot afscheid geledigd; de koffers ingepakt en de postkoets stond in den vroegen morgen voor de deur; de koffers werden naar buiten gebragt — en ziet! daar komt een medereiziger, de beeldhouwer HAGEMANN, die naar zijne vaderstad de reis wenschte aan te nemen; zijn pas was niet in orde, en de reis moest uit dien hoofde tot den volgenden dag worden uitgesteld. THORWALDSEN beloofde, niettegenstaande de postillon alreede tot den afrid blies, zoo lang te zullen blijven, — hij bleef, bleef om zich een aardsch-onsterfelijken roem te verwerven, en om de heerlijkste kunstzon over *Denemarken* te doen opgaan.

Door de Engelsche kogels waren de torens van *Koppenhagen* plat geschoten, de *Engelschen* hadden de vloten der *Deenen* vernield, maar in de billijke smart hierover willen zij indachtig zijn, dat het een *Engelschman* was, die voor hen en voor den roem des lands BERTEL THORWALDSEN redde! Het was een *Engelschman*, die, als door hoogere beschikking, meer voor *Denemarken* uitrigtte, dan wanneer al de torens en kerken weder waren opgebouwd geworden; die den roem van den naam der natie meer vleugelen aanhechtte, dan alle schepen des vaderlands door vlaggen en kartouwen vermelden konden, die *Engelschman* was THOMAS HOPE.

In het kleine studievertrek, dat de kunstenaar voornemens was te verlaten, stond HOPE voor den ontsluijerden *Jason*, het was een lichtpunt in THORWALDSEN's levens- en kunstgeschiedenis. De rijke vreemdeling was er door eenen bediende heengebragt, want CANOVA toch had gezegd, dat de *Jason* in eenen nieuwen en grootschen stijl bearbeid was.

Niet meer dan 600 sequinen begeerde THORWALDSEN om zijn werk in marmer te leveren, HOPE bood hem dadelijk

(*) »Dit werk van dien jongen *Deen* is in een' nieuwen en grootschen stijl bewerkt."

800. De bane zijns roems werd ontsloten. Het was in den jare 1803.

Eerst vijfentwintig jaren later was de *Jason* voltooid en den edelen Brit toegezonden, doch in die vijfentwintig jaren waren andere meesterstukken te voorschijn getreden, en THORWALDSEN's naam en kunstroem werd heinde en ver met lof vermeld. Niettegenstaande hij een troetelkind van het geluk was, bevond hij zich somwijlen in zéer sombere gemoedsgesteldheid. *Italië's* warme hemel had op hem geen' invloed, alleen vriendschap en liefderijke verpleging vermogten het, en deze vond hij bij den Baron SCHUBART, den Deenschen gezant in *Toskane;* op diens welgelegen *Villa Montenero* bij *Livorno*, keerde zijne gezondheid langzamerhand terug, en met deze eene vrolijker gesteldheid der ziel; het zomergenot, in die streek gesmaakt, spiegelt zich nog in zijne basreliefs: *Zomer* en *Herfst* af. Vorsten en kunstenaars trokken zich zijner aan; en van alle zijden ontving hij hulde en bewondering zijner verdiensten. *De dans der Muzen op den Helicon* sprong uit het marmer voort; hij schepte *Amor en Psyche;* deze groep stond afgewerkt op het slot; eens barstte er een onweder los, de bliksem sloeg neder en vergruisde alle andere beelden, de *Amor en Psyche* alleen bleven onbeschadigd. Het was als of de hemel zelf het werk van THORWALDSEN eerbiedigde: de zee zelfs verschoonde in hare woede zijne *Venus met den appel;* dat schoone beeld werd behouden en gered uit de golven, nadat de treurige mare van het vergaan van het schip op de reis naar *Engeland* ingeloopen was. Het gerucht van THORWALDSEN's roem bereikte *Denemarken*, en verwekte alom vreugde en belangstelling; hij werd tot lid van de koninklijke academie benoemd, en ontving bestellingen voor het slot en het raadhuis. Heerlijke kunstgewrochten verrezen; nieuwe kunstwerken, nieuwe bestellingen volgden. — De jaren vlogen daarheen.

Noorwegen was toenmaals nog met *Denemarken* vereenigd; in 1811 werd daar eene wit marmeren brug ontdekt. De toen regerende Koning schreef aan THORWALDSEN, en deze was niet ongenegen terug te komen; maar belangrijke werken boeiden hem nog eenigen tijd aan de pauselijke stad.

Feestgejuich en vrolijkheid heerschten in *Rome;* op het *Quirinaal* zou een keizerlijk paleis worden opgetrokken; kunstenaars en handwerkslieden waren onophoudelijk bezig,

want alles moest in Mei van 1812 voor de ontvangst van NAPOLEON in gereedheid zijn; er waren verscheidene kamers, waar juist aan de vier muren eene ruimte voor basreliefs was opengelaten. Niemand dacht aan de hulp van THORWALDSEN, hij wilde immers naar het Noorden terugkeeren. De tijd vereischte dat het werk zoude voltooid worden; de Architect STERN, onder wiens opzigt het bouwen plaats had, kwam bij toeval in de academie *St. Luca* naast THORWALDSEN te zitten en deed hem het voorstel, om in de vertrekken een Fries in pleister van 20 Deensche ellen te leveren, maar het werk moest in drie maanden tijds gereed zijn. THORWALDSEN nam het aan en hield woord, hij leverde een meesterstuk, ALEXANDER's *zegetogt*.

Het gerucht hiervan doorliep alle landen, in *Denemarken* steeg THORWALDSEN's vereering tot dweeperij; geldsommen werden ingezameld om het meesterwerk in marmer te verkrijgen; de Deensche Regering bestelde het.

Nog bleef THORWALDSEN in *Rome*; nieuwe werken werden door hem aan het licht gebragt; wij willen ons bij twee derzelve, in het jaar 1815 vervaardigd, een oogenblik ophouden.

Weken en maanden waren voorbijgegaan, zonder dat THORWALDSEN iets had afgewerkt. In onverklaarbare mistroostigheid verzonken, ging hij zijnes weegs. Vroeg echter op eenen zomermorgen plaatste hij zich, na eenen slapeloozen nacht, voor zijne houten bakken, legde de natte klei in dezelve, en in een oogenblik vormde hij *den Nacht*, een zijner beroemde basreliefs. Gedurende den arbeid verdwenen de nevelen uit zijne ziel; het werd dag, klaar, helder dag; en eene vreugde bezielde hem, waarover hij zich later, als beheerscher van zichzelven, innig verblijdde. Zeer verheugd en met eene groote kat en zijn' geliefden hond *Teverino* spelende, trof hem een zijner Deensche vrienden voor het afgewerkte basrelief aan. Op denzelfden dag kwam de pleistergieter om het voor den vorm te halen, en THORWALDSEN, reeds aan *den Dag* begonnen, zeide tot hem: „Wacht een oogenblik, dan kunnen ze beiden tegelijk worden afgewerkt!" In één' dag waren twee onsterfelijke werken voltooid!

Den 14 Julij 1819 ving hij des morgens ten 4 ure de thuisreis, in gezelschap met den Graaf RANTZAU van *Breitenburg* en den historieschilder LUND, aan. Door *Sleeswijk*, over *Als* en *Fünen*, kwam THORWALDSEN den 3 October te *Kop-*

penhagen aan. Drieëntwintig jaren waren verloopen, sedert hij het laatst daar was geweest.

Zijne ouders zouden hem niet terug zien komen, de moeder zou haren geliefden BERTEL niet aan het hart drukken, zij zoude de loftuigingen niet hooren en de opgetogenheid niet zien, die zijne terugkomst verwekte; zij waren reeds voor lang gestorven; maar niet minder blikten zij als uit hoogere gewesten op zijnen aardschen roemrijken zegetogt. De tranen eener moeder op aarde en het gebed eener moeder in den hemel zijn den kinderen tot zegening.

In alle Italiaansche en Duitsche staten waren aanzienlijken en geringen met eerbiedbetuigingen genaderd; menig jong kunstenaar ijlde naar de stad, waar hij wist dat THORWALDSEN moest doortrekken. Op een der laatste stations voor *Stuttgardt* hield een wandelaar den wagen staande, waarin THORWALDSEN gezeten was, en verzocht de vergunning om te mogen mederijden; hij bekwam ze en verhaalde nu, dat hij eenen langen weg had afgelegd, om in de stad den grooten kunstenaar THORWALDSEN, die verwacht werd, te zien. THORWALDSEN maakte zich bekend, en het was voor den vreemdeling een der gelukkigste oogenblikken zijns levens. Eere en belangstelling hadden de terugreis tot eenen zegetogt gemaakt; de thuiskomst was het niet minder.

Ziet! hoe men als 't ware hem verdringt, ouden en jongen, de grootste mannen des lands naderen hem; een hartelijke handdruk, een welmeenende omhelsing is het welkom, waarmede men THORWALDSEN begroet. Alle eerbewijzingen en verheffing maakten echter geenen indruk op de eenvoudigheid zijner zeden en op de opregtheid van zijn gelaat. Op *Charlottenburg* is hem een verblijf aangewezen. Zijn oog zocht onder de zoo velen, die hem omringen, naar een' zijner oude vrienden rond; zedig staat daar de oude portier in zijnen rooden kiel aan de deur, hij, de oude brave uit de dagen zijner jeugd. THORWALDSEN ziet hem, vliegt in zijne armen, en drukt hem met kinderlijke vreugde aan zijne borst.

(*Het vervolg en slot hierna.*)

ANNA BOLEIN.

Anna bolein was van Fransche afkomst, uit de familie der howards, en nicht van den Hertog van *Norfolk*. Toen de jonge maria tudor, zuster van hendrik VIII, *Engeland* verliet, om met lodewijk XII van *Frankrijk* in het huwelijk te treden, werd anna in haar gevolg geplaatst, onder den naam van Mejuffer de bolein. Korten tijd na dit huwelijk keerde de jonge Koningin, weduwe geworden zijnde, naar haar vaderland terug. Anna bolein, die aan het verblijf in *Frankrijk* de voorkeur gaf, trad in de dienst van Koningin claude, gemalin van frans I, doch verliet weldra, daar de strenge etiquette, welke men er, naar het voorbeeld der Koninginne-moeder, anne de bretagne, had ingevoerd, haar niet beviel, het hof, en voegde zich bij de Hertogin van *Alençon*, later de zoo beruchte margaretha, Koningin van *Navarra*. Anna was, wel is waar, niet de schoonste dame van het hof, maar ontegenzeggelijk de aanminnigste, zelfs nevens de schoone diane de poitiers, met welke zij in naauwe vriendschapsbetrekkingen stond. Hare leest was onberispelijk; zij was vol en rond van leden, min of meer bleek van gelaat en zwart van haren; haar mond was eenigzins groot, en een der tanden uit de bovenrij stak een weinig voor de anderen uit; haar hals was blank als sneeuw; men zag er een vlekje op, van gedaante als eene aardbei; hare armen en handen hadden den sierlijksten vorm, ofschoon zij aan de linkerhand zes vingers had, hetgeen zij met bewonderenswaardige kunst wist te verbergen. De keurige smaak, welken zij in hare kleeding en opschik aan den dag legde, maakte haar tot een toonbeeld van lieftalligen zwier. Het kostuum, waarin zij afgebeeld werd, tijdens de Koning van *Engeland* haar de eerste maal zag, diende aan al de dames van het hof tot een modèl. Dit gebeurde op het feest, dat op het zoogenaamde *champ du drap d'or* gegeven werd. Zij droeg toen een kleed van helderblaauw fluweel, met zilver geborduurd; een moiré overkleed van dezelfde kleur, met dun pelswerk bezet, en met wijde afhangende mouwen, toonde den voortreffelijken vorm harer armen. Een tulband van blaauw fluweel, met gouden klokjes versierd, diende haar tot hoofdsieraad; een gazen sluijer, met kunst onder het hoofdtooisel aangebragt,

viel naar achteren op de plooijen van haar kleed, en fluweelen schoenen, met diamanten sterretjes bezet, voltooiden haren dos. ANNA was geestig en vrolijk, en daar zij hierbij veel beter onderwezen was, dan het gros der vrouwen van die eeuw, had zij talenten verkregen, welke weinig andere bezaten. Deze voordeelen lokten de bloem der Fransche ridderschap om haar heen; maar, behaagziek bij een koel hart, listig en sluw, had zij zich tot nog toe aan niemand hunner gehecht.

Nog nimmer hadden zoo veel bekoorlijkheden zich aan HENDRIK's oogen vertoond; de hertogin van *Valois*, eene vijandin van KATHARINA van *Arragon*, wendde alles aan, wat zij vermogt, om 's Konings hartstogt te doen ontvlammen. De Hertogin van *Alençon* stelde ANNA voor aan de Koningin van *Engeland*, die haar onder het getal harer hofdames ontving. ANNA was, gelijk wij hierboven aanmerkten, uiterst behaagziek, maar nog veel staatzuchtiger. Zij verzuimde niets, om den Koning in hare boeijen te slaan; maar, te schrander en te zelfzuchtig, om den Monarch de geringste magt over haar hart in te ruimen, kwelde zij hem onverbiddelijk, en wanneer zij hem dan somber en moedeloos had gemaakt, ontvlamde zij hem op nieuw door een woord of een' blik. Toen zij hem eindelijk tot stervens toe, gelijk men spreekt, op haar verliefd, en diep treurig zag, dat hij hare gunst niet mogt verwerven, verlangde zij de edele KATHARINA van *Arragon* tot offer. Men kent het verdriet, door hetwelk deze rampspoedige Koningin verteerd werd, en de rol, welke ANNA BOLEIN in dit vreeselijke drama speelde; twee jaren lang betreurde de ongelukkige vorstin haren gemaal, hare dochter, haren troon en hare vrijheid. ANNA, zegevierend en ten toppunt van geluk, verre van het lot van HENDRIK's eerste gemalin te verzachten, stelde alles in het werk, om hare gevangenschap nog pijnlijker te maken. Prinses MARIA smeekte den Koning vergeefs om de genade, hare stervende moeder te mogen bezoeken; ANNA was tegenwoordig, en verzette zich, meer echter met blikken dan met woorden, tegen het verzoek; een gedrag, dat MARIA nooit vergat. Anderhalf jaar waren HENDRIK VIII en ANNA BOLEIN gehuwd geweest; ELISABETH was geboren; nogtans had hare geboorte den Koning weinig genoegen gedaan, want zijn grootste verlangen was naar een' erfgenaam. Omstreeks dezen tijd begon ANNA voor het eerst te bemerken, dat

's Konings liefde het vroegere vuur verloren had; doch hare ijdelheid was nog te groot, om hem tot onbestendigheid in staat te achten. De dood van KATHARINA van *Arragon* bedroefde HENDRIK meer dan men verwacht had. Toen hij dit berigt ontving, was ANNA tegenwoordig; en in de overmaat eener onberaden vreugd, welke zij onvermogend was te verbergen, keerde zij zich tot de personen van haar gevolg en zeide: »Eindelijk ben ik dan *Engelands* werkelijke Koningin!" Deze uitboezeming verbitterde den Koning, en van dien dag aan behandelde hij haar met minder achting. ANNA BOLEIN daarentegen verdubbelde hare zorg en oplettendheid, om de luim van haren gemaal weder anders te stemmen. Hare manieren werden deftiger, meer overeenkomstig met haren stand; volgens het voorbeeld van KATHARINA van *Arragon*, had zij steeds hare hofdames rondom zich, en hield zich met dezelve op onderscheidene wijzen bezig. Op zekeren dag liet JOHANNA SEYMOUR, eene dier dames, die aan een borduurwerk arbeidde, bij toeval eene gouden keten vallen, waaraan een medaillon hing, dat zij heimelijk in haren boezem droeg. De Koningin verlangde het te zien; JOHANNA verzette zich er tegen; eindelijk stond ANNA op, en ontrukte het haar.... het was een portret des Konings! Als versteend van schrik liet zij het medaillon op den grond vallen. HENDRIK kon zulk een geschenk niet gedaan hebben, zonder dat hij daartoe voldoende reden had; doch bij een man van zijn karakter was verwijten en gerucht maken te gevaarlijk. Zij begroef dus haar verdriet in haar binnenste, en bespiedde JOHANNA op al hare wegen; het duurde niet lang, of zij verraste haar in 's Konings kamer. Op dit gezigt viel zij in onmagt. Toen zij weder bijkwam, poogde de Koning haar neder te zetten; maar zij schreide onophoudelijk. Daar zij zwanger was, kon zoo hevig eene gemoedsbeweging noodlottige gevolgen hebben. Meer bezorgd voor zijnen verhoopten opvolger, dan voor zijne gemalin, zeide de Koning: »Nu, mijne lieve, wees bedaard, en alles zal goed gaan." Maar zij kreeg zenuwtoevallen, en den volgenden nacht beviel zij van een dood kind.... het was een Prins! HENDRIK, woedende van spijt, overhoopte haar met verwijten en zeide: »dat zij hem voortaan noch Prinsen noch Prinsessen baren zou." Langzaam herstelde ANNA; doch hare vrolijkheid was verdwenen; door minnenijd, vrees en kommer verteerd, gevoelde zij dezelfde smarten, welke zij eens aan

CATHARINA van *Arragon* veroorzaakt had. Zij erkende hierin de hand der vergeldende geregtigheid, en meer dan eenmaal riep zij in haren zielsangst: »O KATHARINA, wat hebt gij geleden!" Haar tegenwoordig gedrag echter was onberispelijk, en deze overtuiging gaf haar de hoop, om den Koning nog weder op eenen anderen weg te brengen. Zij besloot, de zwaarmoedigheid, die haar vetteerde, te beheerschen, of ten minste voor de oogen van haren gemaal te verbergen, en dezelfde middelen, het bekoorlijke van haar verstand en hare begaafdheden, aan te wenden, welke hem vroeger in hare ketenen geklonken hadden. Op nieuw schitterde zij aan het hof, en werd eene korte wijl weder dat, wat zij te voren geweest was. Maar HENDRIK vond deze verandering onnatuurlijk, bij het hartzeer, dat zij gevoelen moest en waarvan hij de oorzaak maar al te wel kende. Hij zag daarin, zoo al geene geveinsdheid, dan toch een ligtzinnig gedrag, dat hem tegen de borst stootte. Verdenking was nu niet verre meer, daar de wensch reeds bestond haar schuldig te vinden. Even als voormaals KATHARINA, werd thans hare opvolgster met bespieders omgeven; maar hierbij had een aanmerkelijk verschil plaats. De overledene vorstin was steeds, wegens de reinheid harer zeden en de strenge voegzaamheid van haar gedrag, het voorwerp van den algemeenen eerbied geweest; ANNA's gedrag jegens hare gebiedster, daarentegen, had haar vele vijanden berokkend. Derhalve werd het niet moeijelijk, aan onbeduidende dingen een kwaad oogmerk onder te schuiven. Op zekeren ochtend trad Lord ROCHEFORD, ANNA's broeder, in haar vertrek, leunde op haar bed, en voerde een gesprek met haar; deze omstandigheid werd de grond eener hatelijke aanklagte, en er werd tegen haar in het verborgen eene zamenzwering op het touw gezet. Kort daarna werd er te *Greenwich* een steekspel gehouden, waarin de Lords ROCHEFORD en NORRIS uitdagers en overwinnaars waren. De laatstgemelde had steeds voor de nog schoone Koningin eene hartstogtelijke bewondering doen blijken. Bij dit feest bewees ANNA door handgeklap den zegevierenden ridders hare goedkeuring, en, hetzij bij toeval, hetzij door onvoorzigtigheid, liet zij haren zakdoek vallen. NORRIS reikte dien op de punt zijner lans aan de Koningin weder toe, nadat hij er zich trotschelijk het aangezigt mede had afgedroogd. De Koning sprong op, werd bleek, en ging heen, zonder zich te ver-

waardigen een' blik op zijne vrouw te werpen. Dit gebeurde in tegenwoordigheid eener menigte menschen. De Koningin scheen verschrikt, verliet haar balkon oogenblikkelijk, en begaf zich naar hare vertrekken. Het kampspel werd afgebroken. Elk vreesde voor eene buitengewone gebeurtenis, toen Lord ROCHEFORD, nog op de steekbaan zelve, als schuldig aan hoog verraad, gevat en naar den *Tower* gebragt werd. Waarschijnlijk is het, dat HENDRIK slechts eene gelegenheid verbeidde, om zijne ontwerpen tegen ANNA ten uitvoer te brengen, en dat hij het eerste voorwendsel daartoe aangreep. Dat zulk eene gelegenheid zich zou opdoen, kon de Koning ligtelijk vooruitzien; want ANNA had de voorschriften der hof-etiquette, waarop HENDRIK gesteld was, nooit zeer streng in acht genomen en zich gedurig aan overtredingen daartegen schuldig gemaakt, welke hij echter tot nog toe steeds met oogluiking behandeld had. Hij verliet *Greenwich* met een gevolg van slechts zes personen, onder welke NORRIS zich als gevangene bevond. Onderweg verklaarde de Koning hem, dat hij slechts dàn op genade kon hopen, wanneer hij zijne verstandhouding met de Koningin beleed. NORRIS echter bezwoer de onschuld der Koningin en de zijne, weêrstond beloften en bedreigingen, en werd almede naar den *Tower* gebragt. Ook MARC SMEATON, een bij het hof der Koningin aangesteld toonkunstenaar, werd van gemeenschap met haar beschuldigd, en dienzelfden dag, tevens met twee kamerheeren, WESTON en BRERETON, onder gelijk voorwendsel gevangen genomen. De Koningin bleef tot den volgenden dag in pijnigende onzekerheid; zij ging op het gewone uur aan de middagtafel, en bemerkte onder de dames van haar gevolg stilzwijgen en treurigheid; want geene harer had den moed, haar het droevig nieuws te vertellen. Doch nog sterker werd zij verontrust, toen zij 's Konings huishofmeester, die haar, volgens oud gebruik, van haren gemaal den tafelgroet: »Wel moge het u bekomen!" (*) moest brengen, niet zag verschijnen. Naauwelijks was de tafel afgenomen, of de Hertog van *Norfolk* (een harer verbitterdste vijanden) en de overige Lords van den geheimen raad traden binnen, achter welke zich het onheil verkondigend gezigt van WILLIAM KINGSTON, bevelhebber van den *Tower*, verborg. De Koningin bemerkte

(*) *Much good may it do you!*

hem echter, stond op, en vroeg, wat de reden hunner komst was. Haar oom, de Hertog, antwoordde koel, dat 's Konings begeerte was, dat zij zich naar den *Tower* zou begeven.

»Verlangt de Koning zulks," sprak zij met standvastigheid, »zoo ben ik bereid te gehoorzamen." Zonder van kleeding te veranderen, ging zij met hen naar beneden, en zette zich in de schuit tusschen den Hertog van *Norfolk* en WILLIAM KINGSTON. Haar oom verklaarde haar vervolgens de reden harer gevangenneming, er bijvoegende, dat hare minnaars reeds sedert den vorigen avond in hechtenis zaten en hunne schuld bereids beleden hadden. Ontzet over zulk een bedrog, verklaarde zij met drift, dat zij onschuldig was, en vorderde, dat men haar in tegenwoordigheid des Konings voeren zou, om zich persoonlijk te verdedigen. Bij al deze betuigingen schudde de Hertog van *Norfolk*, met een verachtend betoon van ongeloof, het hoofd; de overige leden der deputatie waren even onmenschelijk; THOMAS ANDLEY alleen betoonde haar den haar toekomenden eerbied. De schuit legde bij den *Tower* voor de zoogenaamde Verraderspoort aan. De Koningin hief het hoofd op en beschouwde met schrik het donkere gewelf, waaronder de schuit door de kracht der golven en de diepte van het water hevig heen en weder geslingerd werd. Toen zij de eerste treden van den trap bereikte, viel zij op de knieën, en riep plegtig God tot getuige harer onschuld aan. Het is moeijelijk zich een denkbeeld van het akelige voorkomen te maken, hetwelk zelfs tot op onzen tijd dit gedeelte van den *Tower* van *Londen* behouden heeft. De Verraderspoort is een laag booggewelf van Saksische bouworde. De *Theems* stroomt onder dit verwulf, en drijft de binnenvarende schuit tot aan den voet van den trap, die naar het binnenplein leidt. Het zwarte graniet, door ouderdom en vochtigheid met een groen slijm overtrokken, gelijkt met zijne donkere muren naar de wanden van een ontzettend grooten waterput. De traptreden, gedurende het vloedgetij door den *Theems* overspoeld, zijn door de woeling van het water uitgehoold. Bedenkt men het aantal slagtoffers, die deze schrikkelijke treden beklommen hebben, zoo krimpt het hart van weedom ineen; want het is maar al te waar, dat deze kolk, even als die der hel, nimmer terug geeft, wat zij eenmaal verzwolgen heeft. ANNA werd eerst in de vertrekken gebragt, welke zij tijdens hare krooning bewoond had. Zij wierp zich an-

dermaal op de knieën voor den troon, die de hare geweest was. »O God, erbarm u mijner!" riep zij, brak in tranen uit, en verborg haar aangezigt in hare handen.

In deze aanvallen van wanhoop ging zij plotseling van schreijen tot het lagchen der krankzinnigheid over, dat nog schrikkelijker is dan het jammerlijkste weegeklag. Straks staarde zij voor zich heen, en wendde zich dan eensklaps tot KINGSTON, met de vraag: »Waarom ben ik hier?" Dan verviel zij op nieuw in hevige zenuwtrekkingen. Weder bij zichzelve gekomen, vroeg zij, waar Lord ROCHEFORD was. »Ik heb hem zoo even op het binnenplein gezien," antwoordde KINGSTON. »Mijn arme broeder!" riep zij en wrong de handen. »Ik weet, dat ik, met drie andere personen, beschuldigd ben, en toch ben ik onschuldig. Denkt gij, KINGSTON, dat de Koning in staat zou zijn mij te doen sterven, zonder mij te hooren, zonder mij geregtigheid te laten wedervaren?" — »Aan de armste onderdanen zijner Majesteit komt dit regt toe, Mevrouw!" De Koningin antwoordde niet, maar glimlachte bitter. Lady ROCHEFORD, hare schoonzuster, en eene kamenier, welke zij uit hare dienst ontslagen had, werden haar van 's Konings wege tot gezelschap toegevoegd. Dit was de wreedste der folteringen, welke zij te lijden had. Lady ROCHEFORD, namelijk, was nimmer in staat geweest, de liefde van eenen man, zoo beminnenswaardig als ANNA's broeder, te verwerven, en daar zij hierbij menigmaal zijne koelheid te haren opzigte vergeleek met de genegenheid, welke hij zijner zuster toedroeg, had zij aan deze laatste eenen onverzoenlijken haat gezworen. Jaloerschheid had haar het eerst tot de afschuwelijke beschuldiging gedreven, van welke wij hierboven gesproken hebben, en het geding had geen ander bewijs dan logenachtige verklaringen. Beide, Lady ROCHEFORD en deze kamenier, hadden bevel, ANNA dag noch nacht te verlaten; zij sliepen op eene sopha aan het voeteneind van haar bed, en verrigteden hare dienst met eene onbeschaamde lompheid, die zelfs de waardigheid van den stand der Koningin niet meer bedwong. Onophoudelijk bestormden zij haar met strikvragen, en bragten de daarop ontvangene antwoorden aan den Koning over. Hare eenvoudigste vragen omtrent de andere gevangenen werden met de arglistigste boosheid uitgelegd. ANNA schreef aan CROMWELL, Koning HENDRIK's eersten Minister, en droeg aan KINGSTON op, den brief te bezorgen; deze weigerde het.

Hierop werd zij (gelijk hij zich in een berigt aan den Koning uitdrukt) aan eenen arend gelijk, dien men pas in eene kooi gesloten heeft; zij schreeuwde en jammerde, en beklaagde zich, dat de Koning haar in de magt van twee vrouwelijke kerkermeesters en van eenen onverbiddelijken slotvoogd geplaatst had.

Den 10 Mei des jaars 1536 werd eene beschuldiging wegens hoogverraad voor den Groot-Jury van *Westmunster* ingebragt tegen Lady ANNA BOLEIN, Koningin van *Engeland*, GEORGE BOLEIN, haren broeder, Grave van *Rochefard*, HENDRIK NORRIS, FRANS WESTON en WILLEM BRERETON; (de drie laatsten waren kamerheeren;) eindelijk ook nog tegen den bij het hof der Koningin aangestelden toonkunstenaar SMEATON. De vier eerstgemelde heeren beweerden standvastig *de onschuld der* Koningin en hunne eigene; onaangezien men hun genade beloofde, wanneer zij hunne misdadigheid erkenden, verklaarden zij, liever te willen sterven, dan zoo schandelijk eene logen te bevestigen. MARC SMEATON werd op de pijnbank gebragt; aanvankelijk bleef hij bij zijne eerste verklaring; toen men echter oordeelde, dat de pijn daartoe hoog genoeg geklommen was, reikte een der commissarissen hem eene schrijfpen en de akte van beschuldiging toe, met belofte van genade, zoo hij beleed: »Onderteeken, MARC, en gij zijt gered!" De ongelukkige onderteekende, en deze valsche, door folterpijn afgeperste, alle menschelijke regt en billijkheid honende verklaring werd de grond tot zijne veroordeeling en die der vier andere gevangenen. De onderteekening van eenen halfdoode, die door eene jammerlijke logen zijn leven waande te behouden, was genoeg voor het geweten van de leden der Pairskamer. De vier heeren werden veroordeeld om het hoofd te verliezen; MARC SMEATON, dien zijne zwakheid zelve het leven niet redde, werd tot de galg verwezen. Nadat deze uitspraken gedaan waren, deed men de Koningin binnenstaan, om ook haar te vonnissen. De koninklijke gevangene verscheen, verzeld door Lady ROCHEFORD en door KINGSTON; deze laatste voerde haar voor de balie. Zonder vriend, zonder regtsverdediger om hare zaak te bepleiten, toonde zij eene bewonderenswaardige tegenwoordigheid van geest en standvastigheid. Geen zweem van schrik was in hare gelaatstrekken merkbaar; haar voorkomen was bedaard en vol waardigheid; zij groette de regters, en zag, zoo het scheen met volkomene gemoedsrust, in het rond.

Haar gedrag in dit oogenblik wordt als een voorbeeld van bescheidenheid en gelatenheid geroemd. Men las haar de akte van beschuldiging voor; zij hief de hand op, en sprak met achtbaarheid: »Ik ben niet schuldig, Mylords!" Hierop zette zij zich in den stoel neder, dien men haar gebragt had, om de verhandelingen aan te hooren. De punten van aanklagte waren zoo afschuwelijk, dat deze overdrijving alleen genoegzaam bewijs leverde van derzelver valschheid. Lady ROCHEFORD, alle schaamte, ja zelfs alle banden des bloeds verkrachtende, trad niet alleen tegen haren gemaal, maar ook tegen de Koningin op, welke haar eenige oogenblikken lang met de uitdrukking van het diepste medelijden aanzag. Voorts verdedigde ANNA zich met groote welsprekendheid, en wederlegde al de belagchelijke beschuldigingen, welke men ten opzigte van haar bijzonder leven tegen haar had aangevoerd. Hare pleitrede was zoo eenvoudig, edel en aandoenlijk, dat men hare vrijspreking verwachtte. Maar de Hertog van *Norfolk*, die van wege den Koning in het geregtshof voorzat, verstond de kunst, om de regters uit hunne aandoening terug te brengen; ANNA werd schuldig verklaard, en gevonnisd om verbrand te worden, dood of levend, naar de Koning zulks verkiezen zou (*). Deze uitspraak werd haar door haren eigen oom, in hoedanigheid van Opperhofmeester des Koningrijks, verkondigd. Toen haar wreede bloedverwant geëindigd had, stond zij op, vouwde hare handen zamen, sloeg de oogen naar den Hemel, alsof zij dien tot regter wilde inroepen, en zeide: »Mylords, ik wil niet beweren dat uwe uitspraak onregtmatig is, dat mijn woord meer dan uwe meening gelden moet; ik wil gelooven, dat gijlieden toereikende gronden hebt gehad om zoodanig te handelen; maar het moeten geheel andere geweest zijn dan die, welke men tegen mij heeft ingebragt, want ik ben rein van al de schandelijkheden, met welke gijlieden mij betigt hebt. Wat mijnen broeder en de andere ongelukkigen betreft, die onregtvaardiglijk veroordeeld zijn, zoo zou ik gaarne duizendmaal den dood ondergaan, kon ik hen daarmede redden; maar, daar het aldus de wil des Konings is, zal ik hen op het schavot verzellen, doordrongen van de overtuiging, dat mij, nevens hen, de eeuwige zaligheid wacht."

(*) Dit barbaarsche vonnis werd daarna in dat van onthoofding veranderd.

Nadat het vonnis geveld was, vorderde men van haar, dat zij voor het geregtshof de teekenen der koninklijke waardigheid, waarmede zij zich tot deze vreeselijke plegtigheid versierd had, zou afleggen. Men ontnam haar de koningskroon, het halssieraad en den mantel, en vervolgens werd zij niet naar de vertrekken, welke zij verlaten had, maar naar den kerker gebragt, dien zij tot op het oogenblik harer doodstraf bewonen moest.

Des avonds vóór haren dood lag zij verscheidene uren lang op de knieën voor het kruis; vervolgens verzocht zij Lady KINGSTON naast haar te gaan zitten, en de laatste wenschen te vernemen, welker uitvoering eene stervende haar wilde opdragen. De dame antwoordde, dat het haar niet toekwam, in tegenwoordigheid eener Koningin te zitten. »Helaas!" gaf ANNA ten antwoord, »dit ben ik immers niet meer; ik ben nu nog slechts eene arme gevonnisde! Verleen mijner ziele dezen troost, opdat ik in vrede van de wereld scheide." Lady KINGSTON zette zich dan neder, en ANNA wierp zich in boetvaardige houding op de knieën: »Ga naar Prinses MARIA," zei zij, »en breng haar deze mijne eigene woorden over: Dochter van KATHARINA van *Arragon*, die ik zoo dikwijls beleedigd heb, Gods hand rust zwaar op mij, en de onregtvaardige dood, die mij te lijden staat, wreekt uwe edele moeder voor de smart, welke ik haar heb aangedaan. KATHARINA ging als eene heilige van den troon in de gevangenis en van de gevangenis in den dood, omgeven van ieders achting en eerbied; ik bestijg het schavot veracht en gehaat. Ik ben onschuldig ten opzigte van den Koning; ik was zeer schuldig ten opzigte mijner koninklijke meesteres. Even als zij heb ik al de folteringen van den minnenijd gevoeld, de knagende smart zich versmaad te zien, zonder den troost, dat ik de herinnering van een onberispelijk gedrag in mijnen boezem omdroeg. O KATHARINA, wat hebt gij niet moeten verduren! Engel des vredes en der vergeeflijkheid, bid voor mij bij uwe koninklijke dochter, dat zij door het zoenoffer van mijn vergoten bloed tot mededoogen jegens mijn verlaten kind genoopt worde! Want, ach! ik heb geen regt te hopen, dat mijne opvolgster jegens de arme ELISABETH als moeder handelen zal, daar ik jegens KATHARINA's kind niet als moeder gehandeld heb. MARIA van *Engeland*, erbarm u mijner en bid voor mij!"

Des anderendaags gebeurde het laatste bedrijf van dit vree-

selijke treurspel. HENDRIK had bevolen, dat men den scherpregter van *Calais*, die voor zeer bekwaam in zijn vak gehouden werd, zou doen overkomen. Doch op het bepaalde uur was hij er nog niet, waarom dan ook de uitvoering van het vonnis tot op den middag verschoven werd. »KINGSTON," sprak ANNA, »zoo even heeft men mij verwittigd, dat ik nog vier uren te leven heb; het doet mij leed, want mijn lijden wordt er slechts door verlengd. Men zegt, dat de beul bijzonder bekwaam is; maar" voegde zij er glimlagchend bij, »ik heb een' zoo dunnen hals, dat men de moeite had kunnen sparen, den man te halen." — »Zegt den Koning," zei zij tot een der leden van den raad, die haar om hare laatste bevelen vroeg, »dat ik hem voor al de titels, waarmede hij mij overhoopt heeft, dank zeg. Hij heeft mij uit de eenvoudigheid van een rustig levenslot tot Gravin verheven; van Gravin heeft hij mij tot Koningin gemaakt, en thans, nu ik in dit leven geenen hoogeren trap beklimmen kon, zet hij aan mijne onschuld de kroon des marteldoms op." Het uur van haren dood bleef een diep geheim, behalve voor hen, welken de Koning tot getuigen daarvan bestemd had. Op den middag openden zich de vreeselijke deuren harer gevangenis voor de laatste maal. Zij was in een zwart damasten gewaad gekleed, en droeg een' witten, met kant bezetten halskraag; een tooisel, dat zij eenige maanden te voren selve had uitgedacht. Op haar hoofd droeg zij eene zwartfluweelen kap, welke men op al hare portretten wedervindt. De toestand van opgewondenheid, waarin zij zich sedert des ochtends bevond, had haar eenen hoogeren blos gegeven; nooit misschien schitterde hare schoonheid met meerder glans. Zij besteeg de trappen van het schavot, geleid door den bevelhebber van den *Tower* en verzeld door vier dames, welke de Koning tot deze treurige plegtigheid had afgezonden. Daar gekomen, zag zij den Lord Mayor, de magistraatspersonen, den Hertog van *Suffolk* en den Hertog van *Richmond* (onechten zoon van HENDRIK VIII) verzameld. De dames, die haar verzelden, waren zoo verschrokken, dat ANNA, bij haar vergeleken, alleen koelbloedig scheen. Zij zelve nam zich kap en kraag af, die bij de onthoofding hinderlijk konden zijn, en gaf ze aan de dames over; vervolgens dekte zij hare haren met eene muts, welke hare vlechten bij elkander hield. »Ongelukkig hoofd," sprak zij gedurende deze akelige toebereidselen, »binnen

weinige oogenblikken zult gij op het zand van dit schavot rollen, en daar gij in het leven niet geregtigd waart de kroon te dragen, verdient gij in den dood ook geen beter lot!" ANNA wilde zich de oogen niet laten blinddoeken; zij liet zich op de knieën neder, dekte eerbaar haar kleed over hare voeten en legde het hoofd op het vreeselijke blok.... de bijl viel!

Lady KINGSTON vervulde den last, dien ANNA haar bij Prinses MARIA had opgedragen. De jonge vorstin hoorde haar met een donker gelaat aan, hief vervolgens de oogen op naar het beeld harer moeder en scheen haar aan te roepen. Na eenige oogenblikken beval zij Lady KINGSTON haar te volgen. Zij begaf zich naar dat gedeelte van het kasteel, waar ELISABETH, destijds nog een kind, werd opgevoed. Eene wijl beschouwde zij hare zuster, doch zonder haar te liefkozen, en legde toen hare hand op het hoofd der wees, terwijl zij daarbij Lady KINGSTON aanzag, die zich eerbiediglijk boog en vertrok.

In den omtrek van *Richmond-park* stond een hoop manspersonen onbewegelijk, zwijgend, en luisterend naar het kleinste geruisch, dat zich hooren liet. In hun midden gaf een man van *forsche* gestalte, die hun aanvoerder scheen te zijn en op een jagtroer leunde, blijken van onrust en ongeduld. Een kanonschot weergalmde in de verte. »Te paard!" riep hij; »alles is voorbij!" En in vollen galop reed de bende hem na, in de rigting naar het huis *Wolf-hall* in het graafschap *Wiltshire*, waar men bij het vallen van den avond aankwam. Al de bedienden, in feestgewaad getooid, schaarden zich eerbiedig ter wederzijden van den ingang, toen de ruiters door de slotpoort stormden. Aan de haast, waarmede zij tot hunne verschillende dienstverrigtingen terugkeerden, aan den spoed, met welken zij daarbij te werk gingen, kon men ligtelijk afnemen, dat hier iets gewigtigs stond te gebeuren.

Eenige uren later werden de slagdeuren der huiskapel van dit oud-adellijk verblijf voor eene jonge dame geopend, die, verzeld door hare verwanten, binnentrad. Zij was bleek en merkbaar ontsteld. Toen zij den jager met den hem verzellenden stoet zag aankomen, lachte zij hem toe; de eene was de bruid, de andere de bruidegom. Een Bisschop stond

voor het altaar en hield het kerkboek opengeslagen in de hand...., de echt werd ingezegend, de plegtigheid was ten einde, driemaal weêrgalmde de kapel van het geroep: »Leve JOHANNA SEYMOUR, Koningin van *Engeland!*"

NEVEL EN MIST TE LONDEN.

Nevel en mist is in en om *Londen*, hetgeen echter ook met menige andere groote stad het geval is, veel digter dan elders, omdat, bij het schier uitsluitend gebruik van steenkolen, de groote hoeveelheid roetachtige, rookerige stof, die boven deze plaatsen in den dampkring drijft, zich met den eigenlijken nevel vermengt, en daarmede zulk eenen ondoorschijnenden sluijer vormt, dat er menigmaal op den vollen middag eene duisternis heerscht, die te weeg brengt, dat men op straten, in huizen en winkels kunstlicht moet ontsteken. Met name is dit zeer dikwijls in de *City* het geval, en bij sommige gelegenheden, bij voorbeeld den 27sten December 1831, des namiddags ten 2 ure, was deze donkerheid waarlijk angstwekkend. En toch was die buitengewone toestand door eene zeer gewone omstandigheid te weeg gebragt, te weten door het plotseling omschieten van den wind: de westewind, namelijk, voert den rook der stad voorwaarts in eene lange streep, gelijk men dit op eenen helderen dag van elk min of meer verheven punt kan waarnemen. Keert zich de wind dan eensklaps naar het oosten, zoo wordt deze geweldige massa rooks in eenen ontzettenden, bij het naderen tot haren oorsprong gedurig digter wordenden klomp teruggedreven, en wanneer zij nu, vermeerderd door de steeds op nieuw naar boven stijgende rookwolken, in haren terugweg weder over de stad komt, zoo ontstaat hierdoor de boven vermelde vreeselijke duisternis. Wat den eigenlijken nevel te weeg brengt, veroorzaakt tevens, dat de rook niet hoog optrekt, zoodat het daardoor dubbel donker worden moet. Behalve de nevels heeft men ook te *Londen* de op het vaste land zoo bekende veen- of haardamp gewoonlijk in het voorjaar en bij oostenwind. In de westelijk van de hoofdstad gelegene streken noemt het volk dit Londenschen rook; maar deze naam is ongepast, daar die veenrook bij de gemelde windstreek zoo wel ten oosten als ten westen der stad bemerkt wordt. De natuurlijkste verklaring, welke men van dezen zoo alge-

meen en bijna overal bemerkten rook kan geven, is deze, dat hij door de eigenaardige koude van den oostenwind wordt veroorzaakt, die het opstijgen der in de vroege lente door de zonnewarmte verwekte dampen stremt en ze in de benedenste lagen van den dampkring horizontaal langs den grond voert; vandaar ook het zigtbare van dezen zoogenaamden veenrook. Dikwijls wordt almede vrij groote duisternis door sneeuwwolken te weeg gebragt, wanneer het in den dampkring opgehouden water tot kleine ijspuntjes bevriest en zich tot vlokken zamenpakt, terwijl strijdige winden dezelve tot onregelmatige massa's ineenrollen, die het licht van den hemel onderscheppen, zoodat alles verduisterd wordt en zich met eene geelachtig vale tint vertoont. Laatstgemeld verschijnsel is meestal een vrij zeker voorteeken van kort daarna volgende zware sneeuwvlagen.

DE TWEE KRAANVOGELS VAN DEN PLANTENTUIN TE PARIJS.

In den *Jardin des Plantes* te *Parijs* was onder het andere gevogelte een paar kraanvogels, die elkander teeder beminden. Het mannetje stierf, en nu geraakte weldra het wijfje van verdriet op den oever van den dood. Toen zij zich alleen zag, gescheiden van den vriend, die haar nimmer verlaten had, werd zij zoo treurig, dat zij eerlang een waar toonbeeld van kommer was. Zij at niet meer, zij sliep niet meer, maar slaakte aanhoudend weeklagende toonen. De oppasser deed al wat in zijn vermogen was, om de troostelooze weduwe op te beuren; doch vergeefs; zij scheen levenszat, vermagerde van dag tot dag gedurig meer, en kwam den dood steeds nader bij. Eindelijk geraakte de oppasser op een' gelukkigen inval: hij plaatste in het verblijf der wijfjeskraan een spiegel, en zij, zichzelve daarin gewaar wordende, meende nu den verloren medgezel haars levens weder te zien. Dit gezigt rigtte haren levensmoed weder op; zij begon op nieuw voedsel te nemen, staat nu schier onafgebroken voor den spiegel, en schijnt zich terug te droomen in den tijd, toen beloonde liefde haar niets te wenschen overliet.

GESPRECK TUSSCHEN TWEE BOERENKNECHTS.

Ey siet eens wat een vreemde saeck!
Hoe Fop 't oock schick' of hoe hij 't maeck',
Buyr Krelis knort en Krelis kijft.
't Is Krelis die t'onvreden blijft.
Wat Fop oock wil of wat hij doet,
Sijn buyrman noemt et nimmer goet;
Wat hij oock soeckt of mijt en laet,
In Krelis oogh is 't altijt quaet.
Gaet Fop op Sondach naer de kerck,
Sijn buyrman noemt et huych'laers werck;
Of blijft hij uyt de kerck eens t'huys,
Dan heet hij in de leer niet pluys.
Spreeckt Fop eens met de lien op straet,
Buyr Krelis noemt et sottenpraet;
Of swijght de man en is hij stil,
Siet! Krelis noemt et weer een gril.
Rijt Fop eens uyt met Trijn sijn wijf,
Het heet een decksel voor 't gekijf;
Of rijt hij uyt met suster Griet,
Dan acht hij 't arme Trijntje niet.
Brenght Fop sijn boter naer de stat,
Siet! Krelisbuyr die seyt als dat
De man sich naer de merckt begeeft,
Omdat hij geen kalanten heeft;
Of laedt men aen sijn huys de waer,
Buyr Krelis heeft sijn woorden klaer:
Och, seyt hij, siet eens d'arme Fop
Set alles af; sijn boel raeckt op!
Koopt Fop sijn wijf een nieuwe doeck,
Of geeft hij haer een kermiskoeck,
Of draeght hij self een ander kleet,
Sijn buyrman seyt dat hij wel weet
Waervan de man soo rijcklijck sopt;
Fop heeft sijn lantheer weer gefopt.
Jae Krelis noemt et sunt en schant
Dat buyrman, met soo ruym een hant,
Het gelt als uytter deure smijt,
Terwijl sijn broer haest armoe lijt.

Of seyt Fop 's winters in de snee:
Trijn, 't oude wambuys kan nogh mee;
Of draeght hij in het bar getij
Sijns vaders oude winterpey,
Siet, eer 't nogh yemant op en viel,
Noemt Krelis Fop reets bijster schriel;
Hij noemt hem drae een grooten gook,
Oft' oock een schraper en een vreck.
In 't kort, wat Fop oock immer doet,
Buyr Krelis noemt et nimmer goet.
Ja, wat hij soeckt of mijt en laet,
In Krelis oogh is 't altijt quaet.
Fop kan niet uytter deure gaen,
Of Krelis keft daer tegen aen,
Of Krelis sporrelt, kijft en schelt.
Maer hoe hij oock sijn siele quelt,
En hoe hij bijster tiert en raest,
En sich bijna te bersten blaest,
Siet Fop gaet, tot sijn groot verdriet,
Maer stil sijn gangh, als hoort hij 't niet. —
Vraeght yemant nu: hoe toch die man
Soo onverstandigh tieren kan?
En waerom hij een wrevel voet
Die hem alleen maer hinder doet?
Baert dit bedrijf ons meerder pijn,
Dewijl het samen buyren sijn,
Omdat een buyr, is hij een vrient,
In noot en doot ten goede dient;
Omdat, als 't onder buyren hort,
M'elkander light in lijden stort;
Omdat, al set men van 't verdriet,
Als Fop, nogh wel de teringh niet,
Men toch, al wort er niet getwist,
De vreught van goede buyrschap mist;
Omdat men altijt, waer men kijft,
Soo moeijlijck sonder sonde blijft;
— Ey hoort dan eens wat daer de knecht
Van Fop tot sijnen macker seght!
Gij vraeght, seght hij, wat maeckt ons buyr
Soo gram en uyttermaten stuyr?
't Is, Gijs, hij Krelis enckel spijt.
Hij wort gevreten van den nijt!
Sie, toen de baes, vóór jaren, pas
Getrouwt en boer geworden was,
Toen had nogh Krelisbuyr geen haet;
Toen noemde hij den baes sijn maet.
Soo langh als Fop te tobben had
Voor 't heerschop ginder in de stat,
En yeder dach, dien Godt hem boot,
Moest wercken voor sijn daeglijxs broot,

En nogh niet soo en wert bemint,
Soo langh bleef Krelis welgesint.
Maer sedert Fop sijn woningh vrij,
En daerbij nogh een vette wey
In eygendom gekregen heeft,
Soo dat op hem geen schult meer kleeft;
En sedert dat de brave man
Sich wel met Krelis meten kan,
Soo dat hij koopt en dat hij doet
Wat Krelis wel eens laten moet;
En sedert dat hem yeder prijst,
Omdat hij d' armen hulp bewijst;
En sedert dat hem yeder noemt
Als een dien 't gantsche dorrep roemt;
En sints hij, om sijn deughtsaem hert,
Tot ouderlingh gekosen wert,
Soo dat men seyt: die brave Fop
Die komt, die is er boven op:
Kijck sedert toen is Krelisbuyr
Al meer en meer en op den duyr
Den baes gaen brengen op de straet,
Gaen lastren met sijn malle praet,
Den baes gaen haten als de pest;
Maer 't is genoegh! gij weet de rest.
Te hencker, Jaep! sey Gijs de knecht,
Wat is die Krelisbuyr dan slecht!
Wel, wat een laegh en kleyn bestaen!
Soo kan 't hem noyt voorspoedigh gaen.
Een haet, en dat uyt enckel spijt;
Een lastertongh uyt enckel nijt.
Neen, Jaep, ick houd et met baes Fop;
Want daer en rust geen segen op.
Kijck, sulck gebreck aen menschenmin
Dat geeft gewis de duyvel in;
Dat quelt de siel tot aen het graf,
En daerop volght een sware straf. —
— Wat dunckt u, leser! sprack die quant
Niet wel en met een goet verstant?
Jae, seght gij wis, die boerenknecht,
Sijn hert hebb' eer! hij had het recht!
Ick segghe daerom tot besluyt,
Jae 'k roep het vierigh biddent uyt:
Ick noemde 't stuck een vreemt geval;
Och waer' het dat eens overal!
O Heer! weer dat bedrijf en maeck
Het waerlijck tot een vreemde saeck!

A. v. I.

MENGELWERK.

REDEVOERING OVER DE WORDING DER AARDE.

Door

G. H. VAN SENDEN. (*)

Mijne Heeren!

De *aarde is* eene van die zesduizend starren, welke het bloote oog, dat zijnen blik tot den helderen nachtelijken hemel verheft, uit den hooge ziet blinken; maar zij is geenszins het zesduizendste gedeelte van het heelal. Wanneer het oog gewapend wordt met een' reuzenteleskoop,

(*) Het hier medegedeelde stuk is de eerste van eene reeks van Redevoeringen, welke ik te *Zwolle*, in de jaren 1838—1840, heb uitgesproken. Eene vereeniging van meer dan honderd Heeren had zich, onder den naam van *Wetenschappelijk Genootschap*, gevormd. Zij vergaderden om de veertien dagen, gedurende het wintersaizoen, tot het aanhooren van deze mijne redevoeringen, welke, om de vier weken, door een voorstel van den Heer VAN BLANKEN, die over de Starrekunde handelde, werden afgewisseld. — Niet het werk, aan het opstellen van deze stukken verbonden; ook niet verflaauwde deelneming van de zijde der hoorders, maar voor mij voldoende en alles overwegende redenen deden mij besluiten voor de betrekking van spreker bij het *Wetenschappelijk Genootschap* te bedanken. Dit hield nu dan ook op als zoodanig te bestaan; uit hetzelve en met deszelfs fondsen werd de Overijsselsche provinciale Maatschappij van Nijverheid gevormd, die nog in nuttige werkzaamheid voortduurt. — Ik heb deze redevoeringen aan de Redactie der *Vaderlandsche Letteroefeningen* afgestaan, in welks Mengelwerk zij voor en na geplaatst zullen worden.

Zwolle, 31 Oct. 1845. G. H. VAN SENDEN.

dan ontdekt het eene nog veel grootere menigte van hemelbollen; want de lichtvonken en heldere strepen aan het uitspansel, de melkweg zelfs, die stralende gordel, welke het gewelf van den grooten tempel omsluit, lossen zich dan op in enkele starren van eene verbazende menigte. Zelfs daar, waar het bloote oog, niets dan eenen blaauwen aether ontdekkende, volstrekt geene starren kon vermoeden, dagen voor het gewapende nieuwe lichten op. In den achtergrond van deze schemeren weder heldere nevelen, die ons ook zouden blijken uit starren te bestaan, wanneer de kunst de sterkte harer werktuigen verdubbelen of de mensch met zijn reuzenteleskoop eene afgelegene star tot standpunt zijner waarnemingen kiezen kon.

De aarde, die aldus zich als een druppel in den oceaan der werelden verliest, mag daarenboven nog geenszins tot de uitnemendste soort van deze bollen geteld worden. Daar zijn er toch, die, met groote pracht en heerlijkheid in het uitspansel stralende, volheid van zegen in den haar omringenden kring verspreiden; daar zijn er ook, die, uit zich zelve koude en donkere bollen zijnde, behoefte hebben aan het licht en de warmte van gene. Tot de laatstgenoemde behoort de aarde. Zij ligt, met nog tien andere zusterbollen, in de stralen eener zon, die haar tot bron van heil is geschonken, en, afhankelijk van haar, loopt zij, zich wentelende om hare eigene as, rondom die zon.

Eindelijk de aarde is onder de planeten, welke tot dit zonnestelsel behooren, geenszins de voornaamste. Het is waar, er zijn planeten, kleiner dan de aarde en loopende in beperkter kring, maar er zijn ook, die in haren jaarlijkschen ommezwaai ruimer kring beschrijven en wier kern van grooteren omvang is; er zijn ook, die gevolgd worden van meerdere manen, terwijl de aarde slechts één trauwant vergezelt, die bestemd is, om het van de zon afgekeerde halfrond, met ontleenden glans, te verlichten.

Zoo moge dan de aarde in het oog der wezens van hoogere ordeningen, die een zeer uitgestrekt gedeelte van het heelal kunnen overzien, minder beteekenen; zij moge hunne oplettendheid geenszins in die mate boeijen, dat zij

vragen naar den oorsprong van deze star, en de geschiedenis harer bewoners; voor ons menschen staat zij op hooge waarde; zij geldt ons meer, dan al die groote en schitterende starren zamen. Zij toch is die star, welke aan het geslacht der menschen tot woonplaats is aangewezen. Op de aarde wordt de mensch geboren; in de aarde vindt hij zijn graf. Voor hem is zij de onuitputtelijke bron van voorwerpen, die de behoeften zijner natuur bevredigen, en volop genietingen der zinnen hem aanbieden. Voor hem is zij de juist gepaste oefeningschool tot ontwikkeling van zijne edele vermogens, en dienstbaar, om de kiemmen voor een beter bestaan in die mate te kweeken, welke hem vatbaar maakt voor hooger bestemming. Daarom acht de mensch niets, hetgeen betrekking heeft tot de aarde, gering; en eer hij de vraag doet: »wat is op de aarde gebeurd?" vraagt hij: »hoe is de aarde geworden?" Ook ik zal dan gepastelijk mijne voorlezingen over de algemeene geschiedenis door eene verhandeling over de Geogenie en Cosmogenie, de aard- en wereldwording, laten voorafgaan.

Het is niet onbelangrijk, Mijne Heeren! eerst de *verschillende gevoelens der oude Aziaten, alsmede die der Grieken omtrent de wording en vorming der aarde te leeren kennen, om ze dan met die Cosmogenie, welke de oudste is, te vergelijken. Zoo zullen wij ons den weg banen tot eene slotsom, die, vereenigd met de waarnemingen van latere tijden, ons leert, wat wij omtrent de wijze, waarop onze aarde werd, hetgeen zij thans is, kunnen vaststellen.*

Volgens de oude boeken der *Indiërs* rustede het heelal, bedekt met water, in den schoot des Eeuwigen. BIRMA, de scheppende kracht van BREHM, den onzigtbaren en hoogsten God, zwom over de wateren op een lotusblad; en wat hij aanschouwde met de oogen zijner vier hoofden was nacht en duisternis. Hij vraagt zich zelven: »van waar ben ik?" »wie ben ik?" en honderd Godenjaren blijft hij, zonder tot licht of rust te geraken, in die zelfbeschouwing verzonken. Thans hoort hij eene stem, die

zegt: »BIRMA, bid tot het eeuwig Wezen!" Hij rijst op, plaatst zich in eene peinzende houding op zijn lotusblad en denkt over het eeuwig Wezen na. Dat Wezen verschijnt hem inderdaad; het staat voor hem in de gedaante van een' man met duizend hoofden; het verstrooit de duisternis, en verlicht BIRMA's verstand. Daar ziet hij in het eeuwig Wezen al de oneindige gedaanten der aardsche wereld, als begraven in eenen diepen slaap. Ten tweeden male keert BIRMA tot zijne zelfbeschouwing terug. Honderd Godenjaren verloopen er andermaal, door hem in strenge boetdoeningen en stille bepeinzingen doorgebragt; doch met deze is ook de proeftijd van BIRMA ten einde. Hij ontvangt nu het vermogen om te scheppen, en het in den schoot des Eeuwigen verborgen leven te ontwikkelen. Eerst schept hij de groote ruimte, de zeven sfeeren, verlicht van de stralende *Dejota's*, de aarde met hare lichten, de zon, maan en starren, en de zeven *Patals* of benedenstreken. Zoo stond de wereld daar, maar op haar ontbraken nog bezielde schepselen. Ook deze bragt BIRMA voort. De eerste geest, dien BIRMA schept, is de LOMUS, die echter straks in zelfbeschouwing verzinkt, zich in de aarde begraaft en daar, tot het einde aller dagen, verblijven zal. Daar LOMUS aldus nutteloos was, riep BIRMA de negen RISCHI's te voorschijn, van welke hij betere dingen hoopte. Doch ook zij zinken, even als de LOMUS, in zelfbeschouwing terug, en BIRMA ziet zich genoodzaakt, om met zijne vrouw, SARBUTTI, honderd zonen voort te brengen, van welke weder de oudste, DATEH, een dergelijk getal verwekte. Maar ook dit getal bestond slechts uit bewoners der *Surgs* of hemelsche ruimten, en uit *Daints* of reuzen, die in de *Patals* of benedenruimten zich ophielden. De aarde was nog onbevolkt. Toen schiep BIRMA uit zijnen mond eenen zoon BREMAN of BRAMA, en gaf aan hem de vier *Veda's*, de heilige boeken. Daar stond nu BRAMA met het woord, maar eenzaam stond hij, en bekneld van angst voor de verscheurende dieren des wouds. Doch BIRMA verwekte thans uit zijnen regter arm KAËTTRIS, den krijgsman,

die voor BRAMA waakte, en, ten einde dezen te verzorgen, eenen derden zoon, BAÏS, uit zijne lende, aan welken hij eindelijk in eenen vierden zoon, SUDER, eenen dienstknecht toevoegde, uit zijnen regter voet geschapen. Allen, doch BRAMA, den eerstgeborene, het eerst, gaf hij op dezelfde wijs vrouwen; en uit deze vier paren eerste menschen is de bevolking der aarde voortgesproten.

Korter kan ik de hoofdtrekken opgeven van de Cosmogenie der *Chaldeërs.* Er was, zoo luidt zij, een tijd, toen er niets bestond dan water en duisternis. Wanstaltige gedrogten, menschen met twee vleugelen, vier aangezigten, hoornen en bokspooten, honden met vier ligchamen *en vossestaarten*, werden uit dat water geboren. Die allen eerbiedigden de heerschappij van de magtige OMORCA. Met de komst van BELUS eindigde haar rijk en dat dier monsters; want hij deelde OMORCA in twee helften, van welker eene hij den hemel, van welker andere hij de aarde vormde. Uit het bloed van BELUS, dat, toen hij zich zelven het hoofd afsneed, op de aarde druppelde, ontstonden menschen en dieren; de duisternis verdween, en de aarde werd gevormd, aan welke thans OANNES, die te *Babylon* zetelde, wetten gaf en wijsheid leerde.

Van de Cosmogenie der Chaldeërs verschilt weder die van de *Feniciërs.* Naar dezelve was het begin aller dingen eene duistere, van den geest bezwangerde, lucht; een woest en donker chaos bestond er sedert oneindige tijden. Toen ontbrandde eens de geest in liefde tot de beginsels en vermengde zich met dezelve. De geest kende zijne schepping niet, welke uit die vermenging ontstond, zijnde eene slijm- of waterachtige zelfstandigheid, *Mot* geheeten, waaruit de zaden van alle dingen en de dingen zelve voortkwamen. Er waren wezens zonder gevoel, die gevoelige voortbragten, en die *Zophaesemim* of hemelbewoners heeten. Uit dezelfde zelfstandigheid ontvingen ook zon, maan en starren haar aanwezen. De lucht was door eene vurige zelfstandigheid vervuld; aarde en zee waren door dezelve verhit, en zoo ontstonden er winden, wolken en hevige stortregens, die de aarde overstroomden. Maar dit water

werd door de hitte der zon weder omhoog geheven, en in de lucht tot wolken gevormd, die tegen elkander stieten en donder en bliksem veroorzaakten. Het geweldig geluid wekte de met verstand begaafde wezens uit hunnen diepen slaap; het verschrikte hen zoodanig, dat zij, en op aarde en in het water, in beweging geraakten. De bewoners der aarde echter werden uit den schoot des winds en des nachts geboren. Het waren twee menschen, *Protogonos* en *Aeon*, welke laatstgenoemde de eerste was, die spijzen van de boomen haalde.

De vierde Cosmogenie is die, welke ZOROASTER aan de Perzen leerde. Naar zijn stelsel bestaat er een hoogst Wezen, ZERVANE-AKHERÉNE, de ongeschapene of onbegrensde tijd. Dit behelsde al de onzigtbare kiemen in zich van het licht, het water en het vuur. ORMUSD was het eerste, AHRIMAN het tweede voortbrengsel of uitvloeisel van hetzelve. Genen werd de heerschappij over de eerste zesduizend jaren verleend. Straks begon hij te scheppen. Eerst dacht ORMUSD al die wezens, welke hij voortbrengen wilde, en die gedachten waren straks tot de *Feruërs*, of zuivere geesten van alle te scheppen wezens, geworden. De wezens zelve bragt hij nu ook voort. De AMSJAPANDS en IZEDS, alle zuivere wezens, die de geestenwereld vervullen. Tot het scheppen van hemel en aarde waren deze, op hunne beurt, ORMUSD behulpzaam. Eerst werd het licht tusschen hemel en aarde, — de zon, de maan, de starren, — vervolgens werd het water, en toen de aarde voortgebragt. Van de laatste is *Albordi* de kern of het middelpunt, een gedrogtelijke berg, waaraan de andere gedeelten der aarde zich allengskens aansloten. Hij schiep vervolgens eenen dorren boom, dien een der AMSJAPANDS in het water plaatste, met dat gevolg, dat er boomen op aarde wiesen, gelijk haren op het hoofd des menschen. Daarna schiep ORMUSD de dieren uit den wereldstier, die het zaad van al het levende in zich besloot. Die wereldstier werd door den boozen geest, AHRIMAN, geveld; maar uit zijn zaad ontsproten twee runderen, welke het stampaar werden van alle dierengeslachten op aarde, ge-

lijk ook van de vogelen en visschen. Uit den regter schouder van den wereldstier ontstond KAIOMORTS of de oorspronkelijke mensch. De nijdige AHRIMAN doodde ook dezen; maar hoogere geesten zorgden er voor, dat uit zijn zaad een boom ontsproot, waaraan tien paar menschen groeiden, van welke het eerste paar MESSIA en MESSIAHIANA heette, die de stamouders van het menschdom werden. Terwijl nu ORMUSD met zijne reine geesten zich in de volbragte schepping verblijdde, werd AHRIMAN met euvelen wrevelmoed tegen haar vervuld. Hij gebruikte het hem insgelijks verleende scheppingsvermogen, om kwade geesten, die in den hemel met ORMUSD strijden moesten, *voort* te brengen; hij bezigde het, om op aarde even veel onreine en schadelijke dieren te vormen, als ORMUSD er goede had geschapen; zoodat hemel en aarde, met rein en onrein, met goed en kwaad vervuld, in onderling hevigen strijd, het bestaan begonnen.

Bij deze, de voornaamste gevoelens der *Aziaten* over de wereldwording, voeg ik die der *Grieken*. Van hunne vroegere denkbeelden te dezen is HESIODUS de tolk. Uit hem blijkt, dat het algemeen geloof toen een chaos stelde, waarin alles, in ontzettende verwarring, door elkander lag. Werktuigelijke krachten deden daaruit alles zich vormen en zelfs de Goden ontstaan. Met THALES ontlook de Grieksche wijsgeerte. Zij stelde zich de wording aller dingen voor, als een onderwerp, waardig het eerste te zijn der naspeuringen van den denkenden geest. De slotsom zijner onderzoekingen was, dat men in het water de oorspronkelijke stof, het levenwekkend beginsel aller dingen moest zoeken. Verdund zijnde, was daaruit de lucht en de vurige aether; verdikt zijnde, de slib ontstaan, die allengskens tot aarde was geworden. Zoo vond hij de vier grondstoffen, welke hij door eene wereldziel van denzelfden oorsprong vervuld achtte; en deze wereldziel was zijne Godheid. ANAXIMANDER nam een iets, dat tusschen water en vuur in het midden ligt, als grondwezen aan; doch ANAXIMÈNES, eenen trap verder gaande, hield daarvoor de lucht. Eene eeuwige beweging en verandering

was de grond van den vorm. PYTHAGORAS paste zijne algemeene theorie van getalen ook toe op de wereldvorming. Het chaos was naar hem eene éénheid, de Godheid tevens, bestaande uit vormlooze en vormende dingen van tegenstrijdigen aard. Het vormende zonderde zich af van hetgeen zonder vorm was, vereenigde zich regelmatig, en zóó werd de wereld! XENOPHANES verbond met nadenken over de wereldwording eenig onderzoek van den aardbol zelven. Zoo kwam hij er toe, om te stellen, dat eerst de oppervlakte van dit benedenrond door water was bedekt geweest; doch God en het heelal zijn, naar hem, één. Van dit laatste gevoelen was ook PARMÉNIDES, zijn leerling. Hij nam twee beginsels aan, vuur en aarde; het vuur als werkend, de aarde als lijdend; uit de vermenging van beide ontstonden water en lucht. Daarentegen is naar HERAKLIET het vuur het eerste en eenige oorspronkelijk wezen, terwijl LEUCIPPUS het heelal zich zelf doet zamenstellen uit atomen, die de ledige ruimte, onder diepe rust, vervuld hebbende, in beweging zijn geraakt. Het gevoelen van hem en van PYTHAGORAS zocht EMPEDOCLES te vereenigen, want het chaos aannemende van genen, riep hij de werktuigelijke beweging van dezen in. Van hen onderscheidt zich ANAXAGORAS zeer gunstig. Hij drong dieper in de natuur der stof, welke hij oordeelde te hebben bestaan uit ontelbaar kleine deeltjes van denzelfden aard, als de naderhand daaruit gevormde dingen; doch eene eeuwige beweging kende hij aan deze deeltjes niet toe. De in doodsche stilte rustende stof achtede hij in beweging gebragt en zaamgevoegd door de kracht van een oneindig verstand. Ook PLATO, de uitnemende leerling van SOCRATES, nam eene Godheid aan, die de stof, welke geenen oorsprong, doch wel vatbaarheid voor alle gedaanten had, rangschikte, en zulks deed naar eeuwige idéën. Van hem verschilt ARISTOTELES. Een chaos stelde hij niet; eene eeuwige wereld nam hij aan, waarin alles ontstaat, om te vergaan, en vergaat om bestaan te ontvangen; een oneindige kring van beweging en verandering. De oorzaak van die eeuwige beweging is de

Godheid. Doch EPICURUS vervulde weder oneindige ruimten met atomen, die door eigen kracht in beweging geraken, en zich zelve zoo lang zamenstellen en scheiden, tot zij eindelijk in die orde geraken, waarin zij, als regelmatig geheel, kunnen voortduren. ZENO keerde echter tot het stelsel van verandering weder terug, dat van EPICURUS en anderen, die voor de zamenstellingstheorie waren, verlatende. Hij en de school, die hij vestigde, de Stoïcijnsche, namen een *werkend* en een *lijdend* beginsel aan. Aan het werkende schreven zij leven, gevoel en denkkracht toe; zij noemden het natuur of Godheid. Het lijdende beginsel is de stof, aan welke zij toekennen vaste wetten van vorming. De wereld is dus ontstaan, zoo als nog het dier en de plant ontstaat, naar de vaste vormingswet, die het zaad eigen is.

Ik heb hiermede de hoofdtrekken opgegeven van de voornaamste oude *Grieksche* Cosmogeniën. Gelijk ik deze bij de *Asiatische* heb gevoegd, zoo zal ik met de eene en andere nu nog die der *Schriften* vereenigen, welke van de Israëlieten en de Christenen *Heilige* worden genoemd. Gij weet, dat deze schriften geopend worden met de hier bedoelde oorkonde. Eerst wordt, met weinig woorden, de wording van het heelal berigt; *in den beginne*, is het *Gen.* I: 1, *schiep God den hemel en de aarde.* Van het tweede vers aan schetst dan de oorkonde de verdere vorming en bewoonbaarmaking van onze aarde. De toestand, waarin zich de aardbol bevond, wordt kortelijk beschreven. *Zij was woest en ledig; de duisternis was op den afgrond en de geest Gods zweefde op de wateren.* Zij was omringd met water, en over dat water, bewogen door den wind, was duisternis.

De oorkonde, ons de verdere vorming dezer woeste aarde beschrijvende, zegt, dat die geschied is in *dagen* of, gelijk ik liever vertaal, in onbepaalde tijdperken; want de taal, die de schrijver gebruikte, geeft de vrijheid der keus. Het eerste, hetgeen God deed, was de vorming van het licht. Daarop werd het uitspansel of de dampkring toebereid. Thans openbaarde zich de werking bijzonder in de

oppervlakte der aarde; land en water werden afgezonderd, en op het droog gewordene ontsproten planten, kruiden en boomen. Vervolgens werden ook zon, maan en starren voor onze aarde, om zoo te spreken, geschapen; zij oefenden dien weldadigen invloed op dit benedenrond uit, welke haar nu eigendommelijk is. Hierop ging de Schepper er toe over, om levende wezens voort te brengen, die de oorkonde onder de algemeene benaming van visschen, vogelen en landdieren voorstelt; ten laatste volgde daarop de mensch, voorzien met het edelste ligchaam en de voortreffelijkste vermogens. Met eene gezellin aan zijne hand, in een prachtig oord der schepping geplaatst, zien wij hem, naar die oorkonde, onder de bijzondere leiding van den vaderlijken Schepper voor de verhevenste bestemming opgevoed, en in beide, man en vrouw, aanschouwen wij de ouders van het menschelijk geslacht.

Ik ga thans over, om de Cosmogeniën der oude Aziaten en Grieken met de Bijbelsche te vergelijken. Vergunt mij, mijne Heeren! dat ik daarbij drie oogpunten kies, en die Cosmogeniën beschouw uit dat der *schoonheid*, der *godsdienst*, der *waarheid*.

De Aziatische Cosmogeniën treffen ons door onmetelijke ruimten, ontzaggelijke gedaanten en verbazende verschijnselen. De Indische vertoont u veertien sfeeren, die, met hare stralende *Dejota's* en *Patals*, even vele werelden uitmaken; welke ruimten! Gij ziet BIRMA tweehonderd godenjaren in gepeins; welk een tijd! Gij ziet RISCHI's en DAINTS, vervaarlijke reuzen; welke grootheid! — Werpt uwen blik op het tafereel, hetgeen *Chaldea* ontrolde. Daar treden zonderlinge gedaanten en ontzettende monsters voor uw oog; gij verzinkt in het niet op het zien der magtige gebiedster van die gedrogten, OMORCA, welker eene helft groot genoeg is, om den hemel, de andere om de aarde uit te maken. — Uwe aandacht verpoze een oogenblik bij de Cosmogenie der *Feniciërs*. Ziet dat verwarde tooneel van door elkander geworpen wereldbrokken; dat ontzaggelijke wereldei, *Mot;* aanschouwt die atmosfeer van alle bollen, ontstoken door bliksemschich-

ten, welke van het eene einde des heelals tot het andere, knetterend, hunnen vuurgloed slingeren; hoort dien ontzettenden donder, die door grenzenlooze ruimten davert en alles schudt en beroert; ziet die bruiloft van den wind en den nacht. Of brengt eindelijk de schilderij van ZOROASTER voor uwen geest, den onbegrensden tijd, de denking der *Feruërs*, het rijk van ORMUSD, zijnen starrezetel, omringd van de zeven AMSIAPANDS, de Vorsten des lichts, en de zeven IZEDS, de geniussen van het goede. Ziet ook zijnen AHRIMAN, magtig en boos, den troon zijner helsche monarchie gevestigd en omringd met vorsten en dienaren des kwaads. Slaat uwe oogen op dien *gedrogtelijken berg*, die zijnen top tot in de woningen van ORMUSD verheft en in diens eeuwig reine licht zich baadt; brengt u voor den geest den ontzaggelijken *Wereldstier*, den lichtstroomenden oorspronkelijken mensch, KAIOMORTS; let op de duizenden van jaren, die het tooneel van deze verschijnselen in het oneindige uitstrekken, — en gij voelt u, met mij, boven het dagelijksche verheven. Gij spant u met mij in, om het geheel te vatten; doch uw binnenste is beroerd; gij deinst met eerbied en ontzag terug. Ons gevoel voor het verhevene is, in het aanschouwen van het kolossale en oneindige, bewogen.

Intusschen, M. H.! het groote en kolossale kan op zich zelf het schoone nog niet vormen. Het moge ons als verpletten en met verstommende bewondering de borst vervullen; boeijen, wegslepen met zacht vermogen, neen, dat vermag het niet. Daartoe moet nog iets bij hetzelve komen, het geregelde, het gelijkmatige, het goede. Alleen dan, wanneer dit met het eerstgenoemde een geheel uitmaakt, wanneer het oog daarbij regelmatigheid, ronding en ineensmelting ontwaart; wanneer de kracht met bevalligheid, de bevalligheid met kracht tot zuivere harmonie zich vereenigt, dan ontstaat die mengeling van gewaarwordingen, welke het echte schoone eigenaardig uitoefent.

Het is juist deze uitwerking, welke ik mij van de *Bijbelsche Cosmogenie* beloof. Zij geeft u berigt aangaande

de wording van het onmetelijk heelal, maar dat berigt drukt in weinige, krachtige woorden, geëvenredigd aan de majesteit en verhevenheid der gebeurtenis, dezelve uit. *In den beginne schiep God den hemel en de aarde.* Gij ziet op die aarde uwe blikken gerigt. Gehuld in donkeren schoot, zweeft zij met stille majesteit haren gang, op den geboortestond wachtende. Geene vervaarlijke spoken drijven in de lucht hun spel; geene magtige gedrogten beroeren de wateren; slechts de adem der Godheid waait over de grenzenlooze zee. »*Er zij licht!*" is het bevel des Almagtigen, en »*er was licht*" is de weerklank. Zacht en onmerkbaar, maar met orde en kracht, ziet gij die lichtstof hare geheimzinnige werking beginnen, eerst in den onmetelijken oceaan hare spranken verspreidende, dan in de lucht haren weldadigen invloed uitoefenende. Schoon en zwellende van groeikracht verheft zich het *land* uit den schoot der baren. Voor uwe verbeelding ontrolt zich een weêrgaloos natuurtafereel; de frissche waas van jeugdig leven is verspreid over elke plant en bloem; het is overdekt door een blaauw azuren gewelf, waaruit bij dag de koesterende zon, bij nacht een tintelend starrenheer of een zacht maanlicht de zusterlijke bol begroeten. Alomme is wasdom, is leven, is onschuldige blijdschap over het aanzijn; en terwijl uw oog met aandoening hier rondwaart, treedt in *Eden*, het kunstkabinet des Scheppers, een wezen voor uwen geest, het ideaal van mannelijke volkomenheid, kracht en moed; en aan diens hand gaat eene vrouw, die de hoogste eischen van bevalligheid bevredigt, beide rein en onschuldig als de Engelen Gods, en boven alle schepselen der aarde tot beelddragers der Godheid geadeld. Neen, ik bedrieg mij niet, wij gevoelen, mijne Heeren! bij *die* oorkonde van de wording des heelals en de vorming onzer aarde, iets, hetwelk wij bij geene der Aziatische, hetgeen wij ook bij geene der Grieksche Cosmogeniën gevoeld hebben.

Doch wat is schoonheid zonder *godsdienst?* Gij beseft het gewigt dier vraag, en gij volgt mij met uwe toegene-

gene aandacht, om de vermelde Cosmogeniën uit het oogpunt der godsdienst te beschouwen.

De eerste en meest algemeene openbaring van God is die, welke Hij in het heelal heeft gegeven. In het binnenste van den mensch moge een *gevoel* liggen der afhankelijkheid van hoogere magten; het menschelijk *verstand* moge in staat zijn, door redenering tot eene oorzaak aller dingen op te klimmen; dit gevoel zou zich niet ontwikkelen, voor deze redenering zou de vaste grondslag ontbreken, indien de mensch het geschapene niet aanschouwde. Daarin, dat hij rondom zich, boven en beneden zich een oneindig geheel ziet, hetwelk hij eenmaal door eene verhevene magt voortgebragt of zaamgesteld rekent, vindt hij zich tot vereering van die oorzaak des aanwezens en der werking aller dingen genoopt. Intusschen zóó als hij de Godheid bij die wording zich werkzaam denkt, zóó als zij zich daar voor zijn oog vertoont, stelt hij zich haar ook voor. Zóó als zijn Schepper is, is ook zijn God, zóó is ook de dienst, die hij het voorwerp zijner hulde toebrengt. Deze opmerking wordt door de ondervinding treffend bewaarheid. Meestal hebt gij, om de godsdienst van een volk te kennen, niet meer noodig, dan om naar deszelfs Cosmogenie te vragen. Gij gevoelt, M. H.! wij hebben aldus eenen tweeden proefsteen, waaraan wij de onderscheidene Cosmogeniën houden kunnen.

Let op die der *Indiërs*. Zoude in *Indië* het eenig en eeuwig wezen BREHM in de godsdienst van het volk wel zoo geheel voorbijgegaan worden, indien het door de Cosmogenie niet zoo diep in den achtergrond ware geplaatst? Zou dat ellendig veelgodendom, in welks vereering de Indiër de schatten van zijn gezegend land, zijne rust, zijne deugd, zijn bloed verspilt, wel zoo veel ingang gevonden, en zoo veel vastheid verkregen hebben, indien het niet reeds in de Cosmogenie gegrond ware? Zou de geheele godsdienst daar in die nuttelooze *contemplatie* en afgrijselijke zelfpijniging ontaard zijn, waardoor men eene mystieke vereeniging met de Godheid bedoelt, indien niet de Cosmogenie van den Indiër reeds stelsel ware geweest van

uitvloeijing aller dingen uit de Godheid; indien zij niet reeds het der Godheid welgevallige van contemplatie predikte? Zoude eindelijk die heillooze kastengeest, welke als een kanker knaagt aan den bloei en de beschaving van *Indië*, zoo heerschend kunnen blijven daar te lande, indien de trotsche Bramin niet uit zijne Cosmogenie bewijzen kon, dat hij de eerste zoon van BIRMA ware? — Waarom staat in *Babylon* die tempel voor den afzigtelijken BEL opgerigt, en wordt zijne wreede dienst over *Azië* verspreid? De Cosmogenie leerde, dat de menschen ontstonden uit zijn bloed. — Waarin vond het veelgodendom van *Fenicië*, met beeldendienst en menschenoffers, hechteren steun, dan in het Fenicische stelsel der wereldwording? — Waarom ontving bij de Perzen ZERVANE-AKHERENE zoo schaars hulde? Omdat ZOROASTER hem tot eene koude eeuwigheid in de Cosmogenie gemaakt had. De heilige vlam, die voor ORMUSD opflikkerde, de hulde, die aan de AMSHASPANDS en IZEDS werd toegebragt, de ontaarding van die dienst in die van de MITHRA, zij vonden grondstof en voedsel in de Cosmogenie der Perzen.

Even merkbaar is de invloed van de Cosmogeniën der Grieken op de godsdienstige denk- en aanbiddingswijze van het volk. Immers, als gij ze u nog eens voor den geest brengt, die stelsels van wereldwording, zij sluiten of geheel de werking buiten van goddelijke naturen, of zij nemen eene werking van dezelve aan. Maar die bij de wereldwording werkende naturen, welke zijn het? Geenszins zulke, die ouder zijn dan de stof; naar eenen enkelen even oud als dezelve, naar de meesten echter uit de stof ontstaan. Hare werking is eene beperkte; zij zijn, bij al haren invloed op de verandering van die stof tot een geheel, gebonden aan vormen, afhankelijk van wetten en beginsels, aan de stof eigendommelijk. Is het te verwonderen, dat de Griek, die, in zijne overleveringen en stelsels van wereldwording, zijne Godheden in zulk eene naauwe betrekking tot de stof zag optreden, die haar in die afhankelijkheid van de stof zag verschijnen, zich niet verheffen kon tot een onstoffelijk, van de wereld afgeschei-

den, en allerhoogst beginsel? Natuur en Godheid, in den oorsprong van het bestaan dermate versmolten, moesten ook in hare voortduring versmolten blijven; want welke kracht of toeval kon eene betrekking later doen ophouden en verbreken, die in het wezen van de dingen, die in den aard der wording reeds gegrond was? Intusschen, die Natuur was bij deelen ontstaan, zij bleef in deelen voortduren; en, daar de mensch moeijelijk het geheel omvat, maar het geheel in de deelen zich voorstelt, was het gevolg hiervan, dat hij de Godheid in zoo veel deelen splitste, als waarin hij de met haar verbondene natuur aanschouwde; dat hij elk deel verpersoonlijkte, leven, gevoel en werking daaraan toeschreef. De geheele Natuur wordt aldus bevolkt met Godheden; zon en maan en starren; aarde en oceanen, zeeën en meeren, rivieren en bronnen, bergen en boomen, het bovenrond en de benedenwereld! De fabel behoefde slechts er bij te komen, om geschiedenis te verdichten, en daden, die van persoonlijkheid en werking getuigden, te verzinnen; de beeldhouwkunst, om het gedachte in het karakter der daden aanschouwelijk voor te stellen; de vrees en hoop, den mensch eigen, behoefden slechts te werken, — en al die Godheden, met hunne tempels en beelden stonden daar, offers en hulde ontvangende. Zelfs de betere denkbeelden van anderen omtrent de natuur der Godheid, welker voorganger ANAXAGORAS was, en die vooral PLATO en ARISTOTELES volgden, konden zich niet tot de vereischte zuiverheid ontwikkelen. Deze mannen waren niet in staat tot eenheid te komen, omdat zij het begin der dingen geenszins van een eeuwig wezen afleidden, en aan dit den oorsprong van alles toekenden. Hunne Cosmogenie behelsde het beginsel hunner dwalingen; en ofschoon velen met hen het ellendig veelgodendom verlieten, zij verlieten het slechts, om Pantheïsten of Ongodisten te worden. Immers een der grondslagen voor de Ongodisterij, die het aanwezen van alle Godheid ontkent, is in die Cosmogeniën te zoeken, welke de werking van eene Godheid op de wording of zamenstelling buitensluit. Grieksche wijsgeeren, die zoodanige philosophemen

van wereldwording voorstelden, voedden in dezelve het Atheïsme; tot eindelijk EPICURUS met eene huiveringwekkende consequentie op zijn stelsel van toevallige wereldwording eene leer van Goden bouwde, die geene voorwerpen van eerbied of dankbaarheid kunnen zijn, omdat zij in de zaligheid van hunne heerlijkheid en hun genot niet willen gestoord worden door eenige zorg voor eene wereld te dragen, die hen trouwens ook, zelfs in het minste niet, raakte.

Zoo, M. H.! voedden zoowel de Aziatische als de Grieksche Cosmogeniën het veelgodendom, en door hetzelve al die vernedering en ellende van ons geslacht, welke in meerdere of mindere mate uit de afgodendienst voortvloeiden. Zij werden de bronnen en steunpilaren van Pantheïsme en van godsdienstverachting. De eenige Cosmogenie, die zich in dezen onderscheidt, is de Bijbelsche. Den oorsprong en de inrigting van het heelal en de vormeering van onze aarde aan een hoogst volmaakt Wezen toeschrijvende, aan de almagtige, oneindig wijze en onuitsprekelijk goede oorzaak aller dingen, legde deze Cosmogenie den slagboom tegen het monster der afgoderij; weefde zij een' band van oneindige verpligting aan God, die geene woeste hand kan verscheuren; legde zij den grond tot eene redelijke dienst in eene mengeling van stillen eerbied en bewogene dankbaarheid; opende zij eene bron van vertrouwen en blijdschap, en strengelde eindelijk koorden, die in heilrijke vereeniging alle menschen als ééne familie, als kinderen van éénen Vader, en dus als broeders en zusters van hetzelfde huisgezin, zacht verbinden moesten.

»Doch wat is schoonheid en godsdienst zonder *waarheid?* Moet niet met dit tweetal de derde zuster zich vereenigen, om de trits van de geniussen der menschheid zaam te stellen?" Het zij zoo. Wij willen, om de Cosmogeniën bij het licht der waarheid te beschouwen, nog onze aandacht verzamelen.

De waarheid van eene Cosmogenie te bepalen, heeft schijnbaar onoverkomelijke moeijelijkheden. Wie zag de

wording aller dingen? wie aanschouwde de vorming van onzen bol? Hoogere geesten mogen van de laatstgenoemde eerbiedige getuigen geweest zijn, het geslacht der menschen lag nog in het niet bedolven. Te vergeefs zoekt gij dan onder het zand, dat *Azië's* weleer bloeijende streken bedekt, gedenkteekenen; te vergeefs ontrolt gij de oude handschriften, of ontcijfert de hiëroglyfen van *Egypte's* priesteren; en wat tijding gij daar ook ontvangt uit de grijze oudheid, geen berigt van eenen ooggetuige omtrent de wording aller dingen zult gij ontdekken. Hij alleen, die werkte en zag, God, kon omtrent het ontstaan aller dingen en de inrigting, aan den aardbol gegeven, onderrigt mededeelen.

Of *God* aan de eerste menschen inderdaad daaromtrent eenig onderwijs heeft medegedeeld? — mij is zulks geenszins onwaarschijnlijk. Het is waar, ik moet dan twee veronderstellingen maken, de eene, dat de eerste menschen *vatbaar* waren om dergelijk onderwijs te ontvangen; de andere, dat de Schepper het hun mededeelen *wilde*. Maar zult gij, mijne Heeren! er zwarigheid in zien, mij beide toe te stemmen? De natuurmensch van ROUSSEAU heeft toch evenmin als de staartmensch van BALLENSTEDT eenig fortuin knnnen maken; want welk denkbeeld moest men zich van eenen Schepper vormen, die het *dier* in eenen volmaakten toestand voortbrengt, het in *driften* en instincten leidsvrouwen en beschermers toevoegt, maar den Koning der schepselen als een *halfmensch*, of als een naakt en hulpeloos kind *zoo* er maar heenwerpt, blootgesteld aan het gevaar, om, bij gebrek van die natuurdrift, in elk water te verdrinken, aan elke giftplant zich dood te eten, en van elk roofdier verscheurd te worden? De mensch, tot de verhevenste bedoelingen bestemd, moest ook straks vermogens bezitten, om deze bestemming te bereiken, en in de eerste plaats vatbaarheid voor onderwijs en opvoeding. Zonder opvoeding en leiding, dat bevestigt de geschiedenis der beschaving, dat leert de menschkunde, geraakt de mensch geenszins tot het doel zijnes aanwezens. Een der jongere wijsgeeren zegt zeer wél:

»het is slechts onder menschen, dat de mensch mensch wordt. Opgevoed moest de eerste mensch worden. Een mensch kon dit niet doen, omdat hij de *eerste* mensch was. Dus was het noodig, dat hij door een ander redelijk Wezen, hetwelk geen mensch was, opgevoed werd." — Wie kon, M. H.! die opvoeder anders, wie beter zijn, dan God, de liefderijke Vader der menschen; Hij, die, gelijk een oud Grieksch wijsgeer opmerkt, omtrent goddelijke dingen onderwijs geven moet. Dat dit onderwijs zich geenszins zal uitgestrekt hebben tot kunsten en wetenschappen, geef ik gaarne toe; maar dat tot de stof van hetzelve in de eerste plaats behoord heeft, »dat alle dingen hun aanzijn van God hadden ontvangen; dat God het was, die deze aarde zoo heerlijk had toebereid; dat de mensch zijn bestaan aan God verschuldigd was," is wel uitgemaakt en zeker. Trouwens alleen daardoor konden de eerste menschen voor dwaling, ten opzigte van de oorzaak van hun bestaan, bewaard; daardoor met diepe indrukken van Gods grootheid en goedheid vervuld; daardoor tot die kinderlijke gehoorzaamheid aan den Allerhoogste opgeleid worden, zonder welke hunne volmaking en hun geluk eene onmogelijkheid bleven.

Dit onderrigt nu, M. H.! geloof ik hoofdzakelijk in de Bijbelsche Cosmogenie en Geogenie te vinden. Hiertoe leidt mij de uitdrukkelijke vermelding in de oorkonde: *dat God den zevenden dag zegende en heiligde*, d. i. aan de eerste voorouders bevel gaf, om op denzelven plegtige gedachtenis van deze groote gebeurtenis te vieren. Immers waartoe dit bevel, indien de eerste menschen omtrent de vorming der aarde, en de wijze waarop die geschied was, niets wisten? Daarenboven, het stuk draagt, mijns bedunkens, er kennelijke sporen van, dat het in de hoofdzaak door goddelijke openbaring is medegedeeld.

Het is mogelijk, dat dit beweerde eenigzins vreemd klinkt; het is mogelijk, dat er onder u zijn, die zeggen: »hoe, indien de Allerhoogste zelf mededeeling had willen geven omtrent de wording van hemel en aarde, moesten dan die mededeelingen niet vollediger, niet naauwkeuriger

zijn?" Maar, M. H.! houden wij in het oog, de eerste menschen waren geene astronomen; zij waren geene wijsgeeren, geene geologen, geene scheikundigen. Hunne vatbaarheid was die van het natuurlijk verstand, dat opmerkt en nadenkt; en voor zulke menschen waren mededeelingen omtrent de wording aller dingen, hoedanige deze Cosmogenie behelst, juist berekend en volkomen voldoende. Ook is zeer opmerkelijk, dat in de Cosmogenie des Bijbels, bij schijnbare eenvoudigheid en oppervlakkigheid, eene hooge en diepe wetenschap verscholen ligt, die wij onmogelijk kunnen houden voor de vrucht van het ongeoefende verstand in den nog kinderlijken staat van het menschdom. Eerst de voortgangen, die later eeuwen in de *starrekunde*, *wijsgeerte*, *aard-* en *scheikunde* gemaakt hebben, doen ons de schatten der Bijbelsche Cosmogenie en Geogenie ontdekken en waardeeren. Dat wij haar, uit het tegenwoordig standpunt van de genoemde wetenschappen, beschouwen.

Reeds de gebrekkige kennis, die de oude Aziaten en Grieken omtrent den hemel hadden, deed gene in hunne verdichtingen, deze in hunne philosophemen de werking van goddelijke naturen bij den oorsprong en de inrigting der wereld eerbiedigen. Het gestelde echter van enkelen, dat door toeval het heelal zou zijn zaamgevoegd, toen reeds door dieper denkenden verworpen en wederlegd, is, bij het licht van latere eeuwen, in al deszelfs ongerijmdheid openbaar geworden. De *Astronomie* acht het nu onmogelijk en ondenkbaar, dat starren, zoo talloos in menigte, zoo verbazend in grootte, zoo regelmatig in gedaante, zoo onmetelijk in afstanden, die alle één zamenstel vormen van eene verbazende orde en van de hoogste regelmatigheid, zouden ontstaan zijn zonder eene redelijke en hoogst volkomene oorzaak.

De *wijsbegeerte* bepaalt nader de wijze van dit ontstaan. Zij verwerpt alle *theoriën*, die den oorsprong der eindige dingen als wezentlijk uitvloeisel uit God, als uit eene oneindige bron, beschouwen, of die de Godheid met de wereld vermengen, de Emanatiestelsels

der Aziaten en de Pantheïstische stelsels der Grieken. Trouwens, wie God als *wereldziel* aanmerkt, beperkt de oneindige goddelijke natuur, daar elke ziel, die met een ligchaam verbonden is, zich in eenen van dat ligchaam afhankelijken staat bevindt. Hij verwoest het denkbeeld van God, dat van een onafhankelijk Wezen. Wie zegt: de wereld *is* God, en zich desniettemin de wereld als eindig denkt, komt met zich zelven in afgrijselijke tegenspraak. En ofschoon het latere Pantheïsme, deze zwarigheid willende ontwijken, naar den eenen hoofdvoorganger zegt: »*God is de eenige, eeuwige, alomvattende zelfstandigheid, die zich in twee hoofdeigenschappen openbaart, uitgebreidheid en gedachte;*" en naar den anderen hoofdvoorganger: »*God is het absolute of volstrekte, en dit absolute onderscheidt zich in het wezen, en het beeld van het wezen, (ideale* en *reale)*," het Pantheïsme ontgaat daardoor de zwarigheden, aan hetzelve eigen, in geenen deele. Het verwart zich zelfs in nog grootere; het verliest zich in de donkere holen der mystiek en de verblijven van blinkende ellende. Want, terwijl het de natuur niet alleen, maar ook den mensch vergoodt, leidt het tot een huiveringwekkend noodlot; en, de persoonlijkheid van den mensch vernietigende, vernietigt het ook zijne zedelijkheid en onsterfelijkheid. — Het is daarom, dat de wijsgeerte, welke op dien naam in onzen verlichten tijd aanspraak maken wil, in God, als den eeuwigen grond aller dingen, berust, en eene schepping aanneemt, als de eerste en hoofdwerkzaamheid van God, met betrekking tot de wereld. Maar is het niet opmerkelijk, M. H.! dat *deze slotsom*, waartoe eeuwenlange nasporingen den denker leidden, en *waarin* hij, aan de uiterste grens zijner onderzoekingen gekomen zijnde, rust vindt, en vol verrukking aanbidt, reeds geboekt staat in de vijf eerste woorden van het oorspronkelijke der Bijbelsche Cosmogenie?

Bij hetgeen de starrekunde en wijsbegeerte leeren omtrent de wording aller dingen, voeg ik het onderrigt der *Geologie*. Zij, die zich voorstelt het ontstaan en de oorspronkelijke vorming van den aardbol te verklaren, heeft

vooral te dien einde in latere jaren den aardbol zelven onderzocht. Zij wijst aan, dat de oppervlakte van onze planeet bedekt is met aardstoffen van velerlei soort, die veelal in lagen, van verschillende dikte, over elkander liggen. *Onder* deze vond zij het kalkgebergte, hetwelk de Geologie onderscheidt in het hooger en lager gelegene. In het hooger liggende kalkgebergte zijn de metalen en ertsen; daarin worden ook vele overblijfselen van planten en dieren gevonden; zelfs bestaan vele kalkgebergten geheel uit versteeningen van zoodanige. In het lager liggende kalkgebergte intusschen vond zij geene andere versteeningen, dan van schelpdieren, en van deze slechts weinige sporen. *Het kalkgebergte* rust weder, door het overgangsgebergte, op den graniet; eene zelfstandigheid, die, uit kwarts, glimmer en veldspath zaamgesteld zijnde, zeer hard is; en deze schijnt de kern des aardbols uit te maken, tenzij er in het binnenste van de aarde eene nog meer vaste stof mogt bestaan, welke verborgen blijft voor het oog van den bewoner harer oppervlakte. Graniet, M. H.! is dus de vaste kern, waarmede onze aardbol een' aanvang nam, toen in den beginne hemel en aarde werden geschapen. Intusschen, hoe is deze kern ontstaan? Uit de wereldstof en de wereldwet, welke eerstgenoemde de Almagtige voortgebragt, welke laatste Hij vastgesteld heeft. Deze wereldstof, in oneindige menigte geschapen, zweefde in de wereldruimte, en er was niet meer noodig, dan de aantrekkingskracht, om de stoffen zich te doen naderen en het kleinere deel met het grootere te vereenigen. De kleinere stoffen, die in dat gedeelte van het wereldruim zweefden, waar onze aardbol zou ontstaan, vereenigden zich van alle zijden met de grootere, hechteden zich daaraan vast, en drongen zich om het midden, waarin zij haar gemeenschappelijk zwaartepunt vonden, zamen. Zoo vormden zij de kern van den aardbol, die, als vereenigende de zwaarste stoffen, vast werd, en waarop vervolgens de niet zoo zware deelen neêrzonken; schicht op schicht, van meerdere tot mindere zwaarte, vormende,

Het *water*, als zijnde het ligtste, moest natuurlijk al het andere overdekken.

Wij moeten de *scheikunde* inroepen, om dat te leeren kennen, waardoor de aarde, woest en ledig en van alle zijden met water bedekt zijnde, werd wat zij geworden is. Immers een aardbol, door aantrekkings- en zwaartekracht ontstaan, moge, door de kracht van een ander hemelligchaam aangetrokken, doch door hare eigene beweging tot zekeren trap weêrhouden, zich om dat hemelligchaam zwaaijen, een woeste en ledige zal hij toch blijven, hoe verbazend grooten kring hij ook beschrijve. Er moet eene kracht bijkomen, die de trage rust doet ophouden en leven en beweging veroorzaakt. En eene zoodanige ontstond toen de Schepper sprak: »er zij licht!" Trouwens, M. H.! in de lichtstof was eene wonderstof gegeven, juist dienstbaar, om alles te weeg te brengen, hetgeen nu moest geschieden. Het licht is toch eene grondstof, waarmede de warmtestof ten naauwste is verbonden. Door de werking van beide op de zuurstof, welke reeds in het water aanwezig was, werd het zuurstofgas, werden de zuivere lucht of levenslucht, de brandbare lucht en de dampkringslucht geboren.

Deze, van het licht uitgaande werkingen noemende, loopt gij mij reeds vooruit, om daarvan de toepassing te maken op de veranderingen, welke nu op den aardbol moesten plaats hebben. Immers de geoloog leert, dat de eerst ronde granietkern gespleten en hier en daar tot verbazende hoogten opgevoerd is; hij volgt de sporen van deze verheffingen in granietbergruggen langs het vaste land en onder den oceaan, zoo als dezelve die vastheid aan den aardbol geven, welke de beenderen bijzetten aan het dierlijk ligchaam, aldus lost hij de vraag op naar de kracht, die hier werkzaam was. Het is de veerkracht der licht- of warmtestof; het is datzelfde verbazend vermogen, dat gij in den vuurspuwenden berg en in het stoomwerktuig ziet ten toon gespreid. Wij weten, dat de aardbol omringd is door eenen dampkring; de oorkonde zegt, *dat God denzelven vormde na het licht;* en nu vragen wij niet meer, hoe? Immers

door de lichtstof en warmtestof, werkende op het water, werd de dampkringslucht geboren. Wij lezen van het ontstaan van het groeijend rijk; maar eerst nadat ons berigt was, dat de genoemde grondstoffen werkten. Natuurlijk; want zonder licht, warmte en dampkring zou te vergeefs de Almagt het plantenrijk geschapen hebben. Nu ook kon eerst het dierlijk leven, door den levenwekker en vader der schepselen, geschapen worden; want nu eerst kon het ademen en warmte verkrijgen; nu eerst het bloed zaamgesteld worden en door de aderen rollen. Nu ook eerst de mensch ontstaan, om niet slechts eene oneindige reeks van voorwerpen te aanschouwen en aan zich onderworpen *te zien*, maar zich ook te oefenen in het leeren kennen en gebruiken der verwonderlijke grondstoffen, waaruit hij het werk zijner handen in het klein, gelijk God in het groot zamenstellen zoude. Intusschen, M. H.! *een groot* tijdvak moet er verloopen zijn van het eene oogenblik, waarop de Schepper over den aardbol in het woord des lichts dat des levens uitsprak, tot op het andere, waarop Hij dat uitsprak over den mensch; even groot mogelijk, als hetgeen er verloopen is van de schepping des menschen tot op onze tijden. — De aarde is veel ouder dan de mensch; het schelpdier was er eer dan het landdier; de graniet eer dan de kalkbeddingen; maar een begin had deze aarde eens, gelijk het heelal. Alleen de Eeuwige had geen begin, Hij, *uit wien en door wien en tot wien alle dingen zijn.*

Ik heb gezegd.

EEN WOORD OVER A. R. FALCK. (*)

Quis desiderio sit pudor aut modus
Tam cari capitis?

Nu de herfstzon onzen grijzen en kouden hemel vroegtijdig verlaat en ons lange avonden geeft, wier duur nog niet ver-

(*) Door een berigt in N°. 1 van den *Algemeenen Konst- en Letterbode* op dit stuk van den Baron DE REIFFENBERG opmerkzaam gemaakt, deelen wij onzen lezers eene vertaling

kort wordt door dans en kout, wil ik u spreken van eenen man, dien ik zeer lief heb gehad, dien gij ook lief hadt; van eenen man, uitmuntend van hart evenzeer als van verstand. Mijn oogmerk is evenwel niet, om hem u in zijne verhevenste grootheid te doen zien; anderen hebben zijn portret ten voeten uit geschilderd; ik zal zelfs niet trachten zijn borstbeeld te malen; ik zal enkel eenige trekken van zijn profiel schetsen, en den achtergrond van zijn inwendig leven een weinig in het licht stellen. Zoo hij schitterde op het groote schouwtooneel der wereld, hij was niet minder groot achter de schermen; een zeldzaam voorregt: hij bleef een uitstekend man zelfs voor zijnen kamerdienaar.

Falck was geboren aan gene zijde van den *Moerdijk*, gelijk men vrij onnoozel zeide in 1830. Hij behoorde tot dat dappere en roemruchte volk, dat men wat traag en koel noemt, als men van de oevers der *Seine* komt, of zelfs van de boorden der *Maas*; een volk, dat weet groote dingen te doen, maar dat ze met bedaardheid en omzigtigheid doet, zonder die geestdrift, welke zich laat medeslepen en anderen medesleept. Ofschoon uit Hollandsch bloed gesproten, bezat falck eene geheel zuidelijke levendigheid. In zijne jeugd had hij van nature den dartelen spotlust der *Franschen*, wier schitterende eigenschappen hij nogtans evenmin zocht na te apen als hunne bevallige verkeerdheden. Eene heimelijke stem fluisterde hem in, dat hij er te veel bij zou verliezen, zoo hij ophield zichzelf te zijn.

Hij kwam op den 19 Maart 1773 ter wereld. Zijne familie behoorde tot die, welke eene reeks van eervolle betrekkingen en een onafhankelijke ruime stand in de maatschappij tot den adel des lands hadden verheven, die eene magtige patricische partij vormden in het toenmalige regeringsstelsel. Zijn vader, otto willem falck, in dienst van de Oostindische Compagnie, had verscheidene jaren als Resident te *Patna* in *Bengalen* doorgebragt. Bij zijne terugreize vertoefde hij aan de *Kaap de Goede Hoop*, wier heilspellende naam hem eene gelukkige toekomst scheen te beloven, verwierf daar de hand van angela apollonia bergh, en voerde zijne jeugdige echtgenoote naar zijn vaderland. Hij vestigde zich te *Utrecht*, waar anton reinhard falck, de

---

mede van deze hulde, door den buitenlander aan onzen landgenoot toegebragt.

eerste telg van hunnen echt, werd geboren; doch in 1785, benoemd tot Bewindhebber van de Oostindische Compagnie, zette hij zich te *Amsterdam* neder.

Het was dus in deze stad, dat FALCK zijne eerste opvoeding ontving. Ik wil gaarne erkennen, dat ik geen groot bewonderaar ben van kinderlijke geniën, van die kleine wonderen, in heete stookkassen getrokken, en die weldra de bladeren laten hangen en verwelken. FALCK was een knaap vol geest en leven; maar (eene geruststellende zaak!) hij behield de naïveteit en geestigheid der kindsche jaren. Zijn eerste meester was een zekere BYNDE, die eene lagere school had, en met reden wenschte hij zichzelven later geluk met dezen gids op den weg des levens. De eerste stappen, *die men* op dien weg doet, zijn in de daad van grooten invloed op den volgenden togt.

Op de Latijnsche school te *Amsterdam*, die hij daarna bezocht, was hij een discipel van RICHEUS VAN OMMEREN, een' geleerden Literator, die hem smaak voor de dichters inboezemde. In September 1793 verliet hij de school met eene rede in Latijnsche verzen van zijn maaksel over EPONINA. die de goedertierenheid van Keizer VESPASIANUS inroept ten behoeve van haren oproerigen echtgenoot. Ondanks de beslommeringen der staatkunde en des handels, was eene classieke plegtigheid nog altijd eene zaak van belang in het geleerde en bedaarde *Holland*. De strenge rector, die het stuk vóór den gewigtigen dag had gelezen, gaf het den scholier terug zonder een enkel woord van lof, en merkte alleenlijk op, dat eene korte lettergreep ongepast de plaats van eene lange had ingenomen. Het stuk intusschen behaagde zoo zeer aan de vrienden van zijnen vader, dat zij bij hem aanhielden om het te laten drukken. Maar deze, een verstandig en degelijk man, die vreesde in den jeugdigen geest schrijvers-aanmatiging en ijdelheid te zullen ontwikkelen, wilde daarin niet toestemmen.

De jongeling liet daarom echter niet na, zich aan de Muzen te wijden; en ongelukkig zij, in wier jeugd de bloem der poëzij geheel niet heeft gebloeid! Hij maakte niet alleen Latijnsche, maar ook Hollandsche, ook Fransche verzen, en dat alles vloeide hem met eene verwonderlijke gemakkelijkheid toe. De meest dagelijksche dingen namen in zijnen mond of op zijn papier de gedaante van maat en vers aan; het rijmwoord kwam ongezocht en zonder opzet aan het

einde van zijnen volzin; en, ofschoon deze proeven niet waardig waren hem te overleven, zij getuigden ongetwijfeld zoowel van eene reeds zeer uitgebreide kennis der beste schrijvers, als van een fijn gevoel voor hunne schoonheden.

Van de Latijnsche school ging FALCK over tot het *Athenaeum Illustre* van *Amsterdam*. Te dien tijde had *Holland* den schepter van de oude philologie in handen. In *Frankrijk* had de omwentelingsgeest de scholen vernietigd; in *Holland* had hij ze geëerbiedigd, en zijn invloed, wel verre van in dit opzigt schadelijk en noodlottig te zijn, had misschien goede gevolgen gehad en aan het onderwijs eene meerdere onafhankelijkheid en stoutmoedigheid gegeven. Niet alleen waren de leerstoelen van HEMSTERHUIS, SCHULTENS, VALCKENAER staande gebleven, maar zij waren bezet met Hoogleeraren, waardig om deze geleerden op te volgen, en aan wier hoofd het genoeg is WIJTTENBACH te noemen. Bij het bestuderen der Grieksche en Latijnsche schrijvers bepaalde men zich niet meer uitsluitend tot den vorm; men hield zich bezig met de denkbeelden; men beschouwde de oudheid in haar geheel; men drong door tot de geheime springveren van haar bestaan; critiek en wijsbegeerte hadden den voorrang boven de wetenschap der woorden. Indien het onderwijs voor hen, die zich niet tot het hoogleeraarsambt opleidden, al te akademisch was, al te zeer vreemd aan de behoeften van den tijd, indien men eene overdrevene waarde hechtte aan het talent van Latijn schrijven, men moet erkennen, dat deze dagelijksche omgang met de beroemde mannen van *Athene* en *Rome* zeer geschikt was, om den geest te verheffen, hem mannelijk te doen worden en te veredelen, en den smaak voor het schoone op te wekken. En zoudt gij den moed hebben, om onvoorwaardelijk die welmeenende geleerden te veroordeelen, die, met regt bekoord door CICERO en TERENTIUS, hunnen stijl navolgden in eene uitgezochte, eenvoudige, klare, sierlijke en zuivere Latiniteit, ondanks de navolging vrij en ongedwongen? Men zou schier zeggen, dat de *Hollanders*, wetende dat hunne taal, in weerwil van hare belangrijkheid, de enge grenzen van hunnen geboortegrond niet overschreidt, een minder beperkt middel van onderlinge betrekking zochten in de algemeene taal der geleerden.

FALCK was een der trouwe hoorders van WIJTTENBACH, wien zijne schranderheid en eerbied voor de Ouden gemak-

kelijk wonnen. De wijze, die, in die stormachtige dagen, zich beijverde, om der Republiek middelen van behoud te verzekeren, door het heilige vuur der wetenschappen brandende te houden, betoonde eene bijzondere genegenheid aan een jong mensch, vol vuur en geestdrift voor den roem, gelijk een PLUTARCHUS dien uitdeelt, en voor de vrijheid van zijn vaderland. Hij liet hem toe bij de Socratische gesprekken in het buitenverblijf, dat hij des zomers bewoonde, en bij de vereenigingen, waar men te zamen PLATO kwam lezen, gelijk te *Tusculum* de vriend van ATTICUS en zijne beroemde gastvrienden zouden hebben kunnen doen. FALCK werd ook een der meestgeliefde leerlingen van CRAS, die de regtsgeleerde wetenschappen onderwees.

Een *uitstapje*, dat zijn vader hem naar *Frankrijk* liet maken in het jaar 1795, onder opzigt van eenen Franschen beambte, vooral om hem voor de krijgsopschrijving te beveiligen, brak den loop zijner studiën af. Ik weet niet, welken indruk het aanschouwen van dat groote volk op hem maakte, dat naauwelijks zich uit eene geweldige *crisis* had gered en zich al lagchende gereed maakte, om van het moordend despotisme van den schrik over te gaan tot het geregelde en beschermende despotisme van het zwaard; maar ik twijfel er aan, of hij het *Directoire* en het *Lycée* zeer zal hebben bewonderd. Toen deze togt in 1796 eindigde, moest hij met verdubbelden ijver tot WIJTTENBACH terugkeeren.

Destijds verscheen de wijsbegeerte van KANT. Hare stem moest wel krachtig zijn, dat zij gehoord werd boven het gedruisch van instortende troonen en overal vernielde oude instellingen. Het Stadhouderschap was bezweken voor PICHEGRU, de Bataafsche Republiek was gegrondvest, en te midden van den strijd van zoo groote belangen, openden de diepzinnige stellingen van den wijsgeer eene nieuwe wereld voor sommigen van die mannen, die meer deel nemen aan de worstelingen van den geest, dan aan die der koningrijken. FALCK toetste het stelsel van den *Koningsberger* wijze onder het opzigt van VAN HEMERT. Toen hij in 1799 het Athenaeum verliet, verdedigde hij opentlijk eene verhandeling over het huwelijk volgens de begrippen van KANT en FICHTE. Dit geschrift maakte in der tijd veel opgang. VAN HEUSDE onder anderen bewonderde deszelfs Latiniteit zeer; eene soort van verdienste, waarvoor hij misschien gevoeliger was, dan voor die der redenering. Op deze verhandeling

ontving FALCK den 29 Junij aan de Hoogeschool te *Leyden* den graad van Doctor in de Regten.

Den 2 Julij werd hij ingeschreven als Advokaat bij het Hof van *Holland* in *den Haag;* maar nog in dezelfde maand vertrok hij naar *Duitschland*, bezocht *Hamburg*, *Brunswijk* en *Hanover*, en bleef den winter te *Göttingen*, om daar de beroemdste Hoogleeraars te leeren kennen. Hij hoorde er BLUMENBACH, HEYNE, FIORILLO, was gemeenzaam in het huis van METSCHERLICH, en las met zekeren HUSCHKE, dien hij vroeger had gekend, en die hier privaatdocent was, de geheele *Ilias* en *Odyssea.* Het is zeker niet gewoon, om het wetboek op dergelijke grondslagen te doen rusten, en de regtsgeleerdheid aldus op te sieren, welke de lieden van zaken zoo gaarne zouden willen terugbrengen tot eene louter materiéle praktijk en tot eene bijna werktuigelijke schermutseling.

In 1800 naar *Amsterdam* teruggekeerd, zag hij er zich weldra met onderscheidene werkzaamheden belast. In de maand October trad hij in de regering van die stad op. In het volgende jaar verkreeg FALCK de betrekking van Gezantschaps-secretaris bij de ambassade in *Spanje;* een rijk, dat met rassche schreden het verderf te gemoet ging, en naar willekeur geregeerd werd door dien beruchten onruststoker, die den naam droeg van den Prins DE LA PAZ. De Hollandsche Gezant HEYNEKS was een diplomaat van eerlijke middelmatigheid en goede trouw. Hij doorzag, zonder er door beleedigd te zijn, de meerderheid van zijnen secretaris, en liet aan hem de zorg over voor de zaken der ambassade. Hier was FALCK op zijne plaats. Hij werkte gemakkelijk, had een scherp oog, slimheid zonder kleinheid, groote ongedwongenheid in den omgang, innemende manieren, was jong en had een goed voorkomen, hetgeen nooit kwaad doet, in de diplomatie zoo min als in andere dingen. Hij maakte den grootsten opgang in de gezelschapszalen van *Madrid;* want, om met FROISSART te spreken, hij was *frisque, courtois et amoureux.* Ook het laatste, ik schrijf het met ronde woorden: Zonder dat make men eens opgang in het hart van het galante *Spanje!* Hij wist zaken en genoegens met gelijken ijver te behartigen; hij vond zelfs tijd voor de letteren en de wijsbegeerte. Hij leerde het Spaansch, en sprak welhaast deze rijke en fiere, zangerige en gespierde taal met eene gemakkelijkheid en zuiverheid, die hem dikwijls voor

eenen *Castiljaan* deden doorgaan. Zijne verbeelding vond smaak in de zonderlinge vindingen der Spaansche schrijvers, vooral in de romaneske ingewikkeldheid hunner tooneelstukken. En ter zelfde tijd, dat hij alzoo zijne verbeelding den teugel vierde, wijdde hij zich, met behulp van zekeren ALLEN, die tot de Engelsche ambassade behoorde, aan het onderzoek van de beginselen en denkbeelden der nieuwe Edimburgsche wijsgeerige school, eene omzigtige en verstandige school, die de verbeelding van de lijst der menschelijke vermogens schijnt uitgeschrapt te hebben. Hij sloot ook vriendschap met waardige mannen. Ofschoon *Holland* aan de Fransche staatkunde was gekluisterd, zoo dagteekent toch van dien tijd zijne verbindtenis met Lord HOLLAND, die hem altijd groote achting en genegenheid bleef toedragen.

In 1806, na de komst van Koning LODEWIJK NAPOLEON, uit *Spanje* teruggeroepen, werd hij eerst geplaatst bij het Ministerie van buitenlandsche zaken. In 1808 vestigde hij zich in *den Haag* als Commissaris-generaal voor de Koloniën. Kort daarna werd hij Secretaris-generaal van het Ministerie van Koloniën en Marine; eene betrekking, die hij tot aan den winter van 1810 bekleedde. Intusschen had men in *Parijs* besloten, dat *Holland* een aanspoelsel was van de Fransche stroomen. Koning LODEWIJK had zich het misnoegen op den hals gehaald van zijnen broeder, die hem als zijnen Vazal behandelde. LODEWIJK, hoe schandelijk! beschouwde de belangen van *Holland* als de zijne. Ten gevolge daarvan werden zijne staten vereenigd met dat reusachtige rijk van zesendertig duizend vierkante mijlen, dat men, zonder zich om de juistheid van dien naam te bekreunen, het Fransche Keizerrijk noemde. FALCK, verontwaardigd over die elkander opvolgende wederregtelijke aanmatigingen, wilde geen deel uitmaken van het nieuwe bestuur, en, nadat hij de zaken van het Ministerie van Marine met de Fransche ambtenaren had vereffend, begaf hij zich op reis.

Vooreerst vertoefde hij te *Aken*, waar ook VALCKENAER zich bevond, wien zijne talenten als diplomaat eenen duurzamen roem hebben bezorgd. Hij week daarop tot aan de grenzen van *Zwitserland*. Doch een man, die de gunstbewijzen van den meester versmaadde, een man, die treurde over de verlorene onafhankelijkheid van zijn vaderland, moest argwaan wekken bij de keizerlijke policie. Zij ver-

veroorzaakte hem dan ook onaangenaamheden, die hem dwongen naar *Amsterdam* terug te keeren, om zich daar als Advokaat neder te zetten.

In 1812 vertrouwden eenige kooplieden dier stad hem eene bijzondere zending naar *Petersburg* toe. Het mogt hem niet gelukken, de grenzen van *Rusland* over te trekken, en hij bleef in *Zweden*. Voor eenen geest, als de zijne, ging de gelegenheid niet verloren, om het noorden van *Europa* te leeren kennen. Bij zijne terugkomst deelde hij verschillende resultaten van zijne opmerkingen aan het publiek mede, eerst in twee stukken, voorgelezen in het Instituut te *Amsterdam*, dat zich gehaast had, den bekwamen man onder zijne leden op te nemen; zij handelden over de instellingen van hooger onderwijs in *Zweden* en *Denemarken*; vervolgens in eene verhandeling, die in de werken van het Instituut gedrukt is en tot titel heeft: *over den invloed der beschaving van de Nederlandsche Natie op de verlichting der Noordsche Volken*; een stuk, in *Holland* klassiek gerekend om trant en stijl beide.

FALCK, die tot op dit oogenblik meer moeite gedaan had, om eereposten te ontwijken, dan men gewoonlijk doet, om ze te verkrijgen, nam in 1813 den post aan van Kapitein der eerste grenadierscompagnie van de eerste cohorte bij de schutterij van *Amsterdam*. Hij had daarvoor zijne redenen, en hoopte in die hoedanigheid zijn vaderland met de daad van dienst te kunnen zijn in de omstandigheden, die hij voorzag, en die hij, naar wij gelooven, had helpen voorbereiden gedurende zijn uitstapje naar het noorden. De uitkomst bekroonde zijne hoop. Hij was de ziel der burgerij, die besloten had het juk der vreemden af te schudden. Toen de opstand in den nacht van 15 November 1813 uitbrak, sprak hij aan het hoofd zijner schutters den nog aarzelenden stedelijken raad aan, en haalde dien over, om zich aan de zijde der volkspartij te scharen. Zijn moed, zijne geestkracht, zijne bekwaamheid, zijne gematigdheid jegens de overwonnenen verschaften hem algemeene toejuiching, en meer dan één geschrift van dien tijd bragt eene regtmatige hulde toe aan zijn gedrag en zijn karakter. VAN DER PALM, in een boek, dat de herinnering der gebeurtenissen bij het nageslacht zal levendig houden, schilderde de diensten, door FALCK bewezen, in bladzijden, schitterende van welsprekendheid.

In December 1813 benoemd tot Secretaris-generaal van het voorloopig bestuur, vervolgens tot Commissaris-generaal bij de Engelsche hulptroepen, werd hij regtens Secretaris van Staat, zoodra de Prins van *Oranje* als Souvereine Vorst was erkend. In die hoedanigheid vergezelde hij den afstammeling der Stadhouders naar *Parijs*, toen men de grondslagen legde van de vereeniging van *België* en *Holland*. Deze vereeniging, die hij met warmte voorstond, scheen hem eene daad van hooge Europesche staatkunde en een gelukkig in het leven terugroepen van het verledene. Later Secretaris des Konings, deed hij dezen koninklijk spreken, dat is, op eenen te gelijk edelen en eenvoudigen toon, en liet geene gelegenheid voorbijgaan, om het kabinet van den Vorst voor de waarheid te openen. Hij bleef in deze betrekking tot in *1818*, en onderteekende mede, den 7 Mei 1816, het koninklijk besluit, dat de Brusselsche akademie herstelde. Deze betoonde hem hare dankbaarheid, door hem, aan wien zij hare hernieuwing was verschuldigd, onder hare eereleden op te nemen.

Van 1818 tot 1825 was FALCK belast met het departement van het openbare onderwijs, de nationale nijverheid en de koloniën. Aan wien ware het openbaar onderwijs beter opgedragen, dan aan den Minister, die even waardig zijne plaats innam onder de geleerden als onder de staatsmannen? FALCK bewees aan *België* eene uitstekende dienst. Het had tot dusverre niet dan een onvolledig onderwijs bezeten, zonder vastheid of grondigheid. Door de oprigting van drie Hoogescholen werd het ingewijd in de waarachtige wetenschap. Deze Hoogescholen hebben de stof opgeleverd tot velerlei aanmerkingen; wij zelven, die het gebrekkige van nabij hadden gezien, zijn te haren opzigte streng geweest; maar, zoo men de oogen niet wil sluiten voor de duidelijke waarheid, laat ons dan opentlijk erkennen, dat zij oneindig beter waren, dan alles, wat men ons tot op dien tijd toe gegeven had, en dat het thans denkende, handelende en regerende geslacht nog ten deele haar werk is.

FALCK trachtte daarenboven in den raad der kroon de beginselen te doen zegevieren van de strengste onpartijdigheid, en eene ruimere en verhevener wijze van zien in de plaats te doen stellen van kleingeestige berekeningen en bekrompene beschouwingen. De Vorst, die destijds regeerde, bezat onschatbare hoedanigheden; hij was bezield met de

beste bedoelingen; ongelukkig omvatte zijn blik te weinig, en was zijn geest niet buigzaam genoeg. Hij volhardde in kwalijk beraamde plannen, wilde overal de hand in hebben, schonk zijn vertrouwen aan verkeerde lieden, en verkoos de zwijgende en gedienstige middelmatigheid boven het talent, dat openhartig sprak. Van eenen anderen kant werkzaam tot buitensporigheid toe, besteedde hij zijne krachten aan kleinigheden, en zag het geheel over het hoofd, om op de bijzaken te letten. Deze zucht voor kleinigheden, deze behoefte om tot allerlei bijzonderheden af te dalen, was zoo groot, dat een zijner Ministers hem met goed gevolg het hof maakte door kleine fouten in zekere stukken te laten inslippen, om aan den hoogen en onvermoeiden naziener het genoegen te laten om ze te verbeteren.

De eenigzins spottende geest van FALCK hinderde Koning WILLEM; zijne eerbiedige scherts maakte hem verlegen. Daarenboven was FALCK te zeer een vijand van nutteloos geschrijf; de dingen in het groot overziende, meende hij niet den arbeid van eenen klerk op zich te moeten nemen. Hij veroorloofde zich daarbij, om maatregelen af te keuren, die men halsstarrig als grondwettig bleef beschouwen, en wier eenige vrucht was, dat zij noodeloos de werking des bestuurs belemmerden. Het gevolg was, dat de Koning, ondanks zijne goedhartigheid en zijne begeerte om ingelicht te worden, FALCK meer vreesde dan beminde, en zijne raadgevingen niet dan met eene soort van weerzin aanhoorde. De toekomst zou toonen, hoe wijs die raadgevingen waren!

(Het vervolg en slot hierna.)

LEVENSSCHETS VAN BERTEL THORWALDSEN. Door H. O. ANDERSEN.

(Vervolg en slot van bl. 31.)

Het eene feest volgde ter eere van THORWALDSEN het andere, het schitterendste werd door de studenten der Universiteit gegeven en in de koninklijke schuttersbaan gevierd. OEHLENSCHLÄGER hield eene redevoering, aan wier slot de dichter hem opriep, om ook eenmaal een' der oude Noordsche Goden te beitelen. Gezangen werden aangeheven, het geschut donderde in het rond, feestdronken werden inge-

steld, ook een op THORWALDSEN's *Gratiën* in dien voor: »*alle Deensche schoonen!*"

Weldra verlangde hij weder aan den arbeid te gaan, en zijne werkplaats werd in orde gebragt. Allen stroomden er heen, om hem in zijnen kunstarbeid te zien; voor *Koppenhagen* was het eene nieuwe kunst, die zij aanschouwden. Naïf vraagde eene schoone dame, toen zij hem met de vingers de weeke klei zag bewerken: »Dat zal mijnheer de professor toch niet zelf doen, wanneer hij te *Rome* is?" — »Wel zeker," antwoordde hij minzaam, »dat is juist het allerbelangrijkste!"

Ongeveer een jaar daarna verliet hij *Koppenhagen*.

Het is stikdonkere nacht, het is doodstil, eene opene boot ligt rustig eenige mijlen achter *Laaland*; de zeehonden huilen op de klippen, de matroos zet zich in het achterste gedeelte neder, en weet niet wat hij zal aanvangen; reeds krullen zich de golven; een storm is in aantogt en nadert op ruischende vleugelen, terwijl de ligte boot al hooger en hooger door de baren wordt opgeheven; de dood heerscht hier wel over de oppervlakte der wateren, maar hij maait met zijne zeis slechts het schuim der golven weg; THORWALDSEN is in het vaartuig, zijne zending in het rijk der kunst is op aarde nog niet volbragt. — Bij het aanbreken van den dag komt de loods hem te hulpe en gelukkig bereiken zij *Rostock*.

Over *Berlijn*, *Dresden*, *Warschau* (*) en *Weenen* ging hij naar het oude *Rome*, THORWALDSEN's tweede vaderland; in iedere stad hulde en bewondering ontvangende. Keizer ALEXANDER en Keizer FRANS bejegenden den kunstenaar met de meeste onderscheiding; de geheele reis was weder een nieuw toevoegsel tot den triomf zijner levensgeschiedenis.

Op nieuw was hij ijverig werkzaam in zijn Romeinsch luchtig atelier, de rozen bloeiden voor het open venster; de goudgele oranjes glinsterden in de koesterende stralen der zon; de heerlijkste kunstwerken ontsprongen uit zijnen beitel; CHRISTUS *en de twaalf Apostelen* (†); de JOHANNES-

(*) In *Warschau* had THORWALDSEN belangrijke bestellingen aangenomen; Keizer ALEXANDER hield zich toen juist eenigen tijd daar op, ontmoette den kunstenaar en liet hem zijn borstbeeld vervaardigen.

(†) Deze marmeren beelden bevinden zich in de Lieve

Groep werd gevormd, COPERNICUS zat daar in al zijne kracht en waardigheid.

Het was in 1823, den laatsten dag van de Vasten; de klokken werden geluid, pistolen en geweren werden gelost. De vrouw van het huis, waar THORWALDSEN kamers had, had een zoontje. Na den maaltijd, op stillen vrijdag, verzocht hem de knaap om zijne pistolen ter leen te mogen hebben. Zij gingen in zijne slaapkamer, waar zij, na de reis, waren opgehangen. THORWALDSEN neemt het eene af en probeert het aan het open venster, de knaap heeft intusschen het andere gegrepen; het gaat af, THORWALDSEN valt tegen den grond, de knaap ziet bloed en slaakt een verschrikkelijke gil. — De kogel lag echter mat tusschen zijne kleederen, de lading was niet sterk genoeg geweest om den doodelijken slag aan te brengen; het bloed stroomde slechts uit twee gewonde vingers; zijne redding deed bij het *Romeinsche* volk het geloof ontstaan, dat hij in bijzondere bescherming stond van de Heilige Maagd.

Ja, ook hier waakte de Hemel over hem. Ziet slechts! het is donkere nacht en doods stil in de straten van *Rome*, stil is het in THORWALDSEN's woning; een paar gewapende kerels sluipen er heen en openen met keizers de deur, zetten zich binnen op de steenen trappen neder om hem af te wachten, want zij weten dat hij uit is, en alleen en laat te huis komt. In het huis zelf woont slechts de bewoonster met haren zoon en een' jongen, vreemden kunstenaar op de bovenste verdieping. — Rustig zitten de bandieten; de sleutel wordt in de deur gestoken, — zij luisteren — maar het is THORWALDSEN niet, het is de jonge kunstenaar, die thuis komt; luchtig springt hij de trappen op, den luisterenden boeven voorbij; hem deeren zij niet, ofschoon hij met de hand langs het haar des eenen heenstrijkt; hij weet dus, er zit iemand; — hij weet, zij verwachten THORWALDSEN, die altijd dezen weg naar zijne kamer gaat; verwonderd ziet hij

---

Vrouwekerk (*Fruenkirke*) te *Koppenhagen*. Eene treffende beschrijving dezer beelden vindt men mede in de genoemde *Herinneringen*; waar Prof. VAN DER HOEVEN o. a. van het standbeeld van CHRISTUS zegt: »Deze gedachten heeft de kunstenaar in zijn werk uitgedrukt: de hooge zending, de liefderijke ontferming en de eeuwig blijvende kracht des Verlossers.'' — *Vert.*

door het sleutelgat, dat er licht op diens kamer is, opent de deur; en THORWALDSEN is te huis. Het huis had in de andere straat nog een' ingang, en door dezen was THORWALDSEN genoodzaakt geweest dezen avond binnen te gaan, uithoofde hij den sleutel van de gewone deur had verloren en — THORWALDSEN is gered.

»De Hemel beschermt hem!" dit was de roep van het *Romeinsche* volk. Zij zagen zelfs, dat de heilige vader hem een bezoek bragt, zij zagen het, dat deze hem de hand drukte, om hem bij het afscheid de knie niet te laten buigen. Aan den Lutheraan THORWALDSEN werd het opgedragen, het monument voor PIUS *den zevende* te vervaardigen. In dichterlijke geestdrift staat de hooggeroemde improvisatrice *Rosa Taddei* op het spreekgestoelte. De verzamelde menigte hangt aan hare lippen en juicht hare voordragt toe; het onderwerp, dat zij bezingt, is: »*I progressi della scultura*." Hare oogen zweven over hare toehoorders, zij ontdekt THORWALDSEN, wien *Denemarken* deed geboren worden; in de hooge vlugt van haar gedicht schildert zij hem af en vergeet al het aardsche en zinnelijke zoodanig, dat zij in de stad des heiligen vaders »*Alberto, Figlio de dio*," noemt.

»De koning en de dichter zullen elkander ontmoeten," meldt het lied, de Davidsharp en de koningskroon vereenigen zich. In de straten van *Rome* wandelen LODEWIJK, Koning van *Beijeren* en de dichter in marmer: BERTEL THORWALDSEN arm aan arm; eene hartelijke kennismaking was tusschen beiden aangeknoopt, warm en welmeenend uitte zich THORWALDSEN altijd over de vriendschap, die hij van den Koning ondervond.

Alhoewel hij nu reeds veertig jaren, rijk en onafhankelijk te *Rome* leefde en werkte, zoo bleef hij echter altijd met de gedachten vervuld van nog eenmaal naar *Denemarken* terug te zullen keeren, om aldaar zijne dagen in rust te slijten; daar vele geriefelijkheden, die menige rijke kunstenaars ten deel vielen, hem ongewoon waren, leefde hij als vrij gezel; en was al, na zijn eerste afscheid van *Koppenhagen*, zijn hart niet meer door de liefde getroffen geweest, duizende bevallige *Amors* in marmer getuigden toch, hoe warm hem dat harte sloeg. De liefde behoort tot de geheimzinnigheden van het leven.

Wij weten, dat menige vrouw den grooten kunstenaar gaarne de hand zoude hebben gereikt. Toen hij in het jaar zijner eerste terugreize naar *Denemarken* te *Napels* ziek lag, werd hij door eene Engelsche opgepast, die de teederste liefde voor hem gevoelde, welke zij hem dan ook te kennen gaf en die hij, door dankbaarheid gedreven, dan ook niet ongenegen beantwoordde. Toen hij later te *Rome* kwam, pijnigde hem het gegeven woord, hij voelde zich niet voor het huwelijksleven geschikt, hij bespeurde, dat het meer dankbaarheid dan liefde was geweest, die hem hiertoe had gebragt, daarom besloot hij, na het wel bij zichzelven overwogen te hebben, haar zijn besluit te melden. THORWALDSEN trouwde haar niet.

Zeer eigenaardig, zoo wel wat zijn' persoon als wat zijn geheele karakter betreft, is de volgende trek: Op zekeren dag kwam eens te *Rome* een zijner landslieden, een arm handwerksman, bij hem om hem vaarwel te zeggen en THORWALDSEN te bedanken voor de giften aan anderen zijner landslieden toegevoegd, waarmede hij de te huis reis zoude ondernemen. »Gij zult toch den geheelen weg niet te voet afleggen?" vraagde THORWALDSEN. »Ik kan wel niet anders," hernam de man, »want mijn geld laat het mij niet toe op eene andere wijze te reizen." — »Maar gij zijt nog te zwak om te loopen!" zeide hij. »Gij kunt het niet uithouden en moet zulks ook niet!" De man betoogde de onmogelijkheid van anders te kunnen, en THORWALDSEN ging naar zijne geldlade, greep eenig geld uit dezelve en gaf het hem, er bijvoegende: »Zoo, nu moet gij den ganschen weg rijden." De man bedankte, doch verzekerde, dat hij er niet verder mede komen zoude dan *Florence*. »Nu," zeide THORWALDSEN en tikte hem op de schouders, en ging nogmaals naar zijne geldlade, gaf hem bij vernieuwing eenige geldstukken, en zeide: »Nu kunt gij rijden en alles op uw gemak aanleggen," en bragt hem tot aan de kamerdeur. »Ik ben zeer verblijd!" zeide de man, »God zegene u er voor! maar om de geheele reis met rijtuig te doen, hiertoe behoort eene nog grootere som!" — »Nu, zeg mij dan hoeveel gij hiertoe hebben moet," vraagde hij hem en wachtte zijn antwoord. De man noemde met bescheidenheid de som, en THORWALDSEN gaf hem ten derdenmaal weder eenig geld, en telde hem uit zoo veel hij verlangde, geleidde hem tot aan de huisdeur, drukte hem de hand, zeggende: »Maar

nu rijdt gij ook, want uwe krachten laten het u niet toe om te gaan!"

Onze kunstenaar behoorde niet tot de zeer spraakzame menschen, slechts in kleine gezelschappen kon men hem tot het verhalen van een of ander brengen, en zulks geschiedde dan altijd vrolijk en geestig; een paar eigenaardige zetten worden van hem bewaard, een derzelve willen wij mededeelen. Een bekend beeldhouwer liet zich op zekeren tijd, met tamelijk veel zelfgevoel, tegen THORWALDSEN uit, raakte met hem in woordenstrijd en stelde zijnen arbeid boven het werk van dezen. »Gij kunt mij de handen binden!" zeide THORWALDSEN, »en dan zal ik met mijne tanden nog beter in het marmer bijten, dan gij er in hakken kunt!"

THORWALDSEN bezat van al zijne werken exemplaren in pleister, deze zoo wel als de schoone marmeren beelden en basreliefs, die hij uit eigene beweging, buiten bestelling, vervaardigd had, benevens de menigte schilderijen, die hij jaarlijks jonge kunstenaars afkocht, maakten te zamen eenen schat uit, dien hij zoo gaarne in het bezit zag van zijne eigenlijke geboorteplaats *Koppenhagen*. Wanneer dus de *Deensche* regering oorlogsvaartuigen naar de *Middellandsche* zee afzond, om de kunstwerken, voor het slot en de kerk vervaardigd, af te halen, dan zond hij altijd eenige andere stukken mede. Deze zouden een erfgoed voor *Denemarken* zijn. — De wensch om al dien rijkdom op eene waardige plaats bijeenverzameld te zien, wekte bij de natie den lust op, om een museum te doen bouwen. Eene vereeniging van THORWALDSEN's *Deensche* bewonderaars en vrienden deed eene uitnoodiging aan het volk om hiertoe eene bijdrage af te zonderen; menig arm dienstmeisje en menige boer bragten een offer, en weldra was de vereischte som bijeengebragt. FREDERIK *de Zesde* wees den grond aan, en het werk werd aan den Architect BINDESBÖL opgedragen. Aller gedachten waren met THORWALDSEN en zijne kunst vervuld; het Fregat *Rota* zou een aantal werken overbrengen en THORWALDSEN zoude waarschijnlijk medekomen, om voor altijd in *Denemarken* te blijven.

Sints langen tijd had men geen schooner noorderlicht gezien dan in den herfst van het jaar 1838. Roode en blaauwe vlammen flikkerden aan den horizon; *IJslands* heldere en schitterende nachten schenen op onze groenende eilanden neêrgedaald te zijn, en het was alsof THORWALDSEN's voor-

ouders, in den glans van dat noorderlicht gehuld, nederdaalden om hunnen groet aan hunnen nakomeling te brengen. Het fregat *Rota*, met THORWALDSEN aan boord, naderde *Denemarkens* zomergroene kusten.

Zoodra het schip, bij het opzeilen van *Elseneur*, in het gezigt kwam, zou de *Deensche* vlag op den Nicolaïtoren geheschen worden; maar dewijl het een nevelachtige dag was, bemerkte men het schip niet eerder, dan toen het reeds digt aan wal was genaderd. Al het volk kwam op de been; men stroomde door de straten naar het tolkantoor.

Welk een tooneel! De zon breekt eensklaps door de wolken heen; daar ligt het trotsche schip. Een prachtige regenboog, "eene eerepoort voor ALEXANDER," had de hemel over hetzelve uitgespannen. Het geschut dondert, alle schepen hebben hunne vlaggen geheschen, de zee wemelt van feestelijk opgesierde booten; vlaggen, met zinnebeelden beschilderd, wapperen en melden het ons, dat zich in deze boot schilders, in gene beeldhouwers, in die dichters, in gindsche studenten bevinden. Wat rij van rijkgekleede dames ook hier vertoeven, het oog werpt er slechts een' vlugtigen blik op; het rigt zich het meest op die groote boot, die met snellen riemslag van het schip afroeit; daar, daar zit THORWALDSEN in met de lange witte haarlokken over den blaauwen mantel. Het welkomslied klinkt. Het geheele strand is met menschen bedekt, men wuift met hoeden en doeken, een herhaald hurrah rolt hem tegen; het is een volksfeest, een feest van opgetogene vreugde; het volk spant de paarden van het rijtuig, waarin THORWALDSEN is gezeten, en voert hem naar zijne woning op *Charlottenburg*, waar hij zijne werkplaats met bloemen en kransen versierd vindt; de avond is een feestavond; in den tuin flikkeren de fakkels en de kunstenaars brengen hem eene serenade.

THORWALDSEN leeft in het hart en de gedachten des volks; aan de opgewondene vreugde is geen einde; van twee feesten willen wij nog gewag maken. Het eene was eene soort van dicht-toonkunstig feest, waar gedichten, betrekkelijk het doel der zamenkomst, door de vervaardigers, voorgelezen (*) of, op muzijk gezet, door de dilettanten uitge-

(*) De dichters, die zelve hunne verzen voorlazen, waren OEHLENSCHLÄGER, GRUNDTVIG, H. P. HOLST en ANDERSEN; de tekst der gezongene liederen was van HEIBERG HERTZ

voerd werden. De groote zaal, en iedere kleine zijkamer, was opgevuld met toehoorders. Allen wilden er deel aan nemen. De bijeenkomst werd met eenen maaltijd en een bal besloten, waarop THORWALDSEN eene polonaise danste. Het andere feest werd door eene vereeniging van studenten gegeven, waarin hij als eerelid was opgenomen. Aan den maaltijd, waar de dichter HOLST in een vers het toekomstige Museum aansprak, opende zich eensklaps het achterste gedeelte der zaal, en het geheele Museum stond daar, zóó als het eenmaal afgebouwd zoude zijn, voor aller oogen. Toespraken en gedichten wisselden elkander af. Onder de karakteristieke regels uit het gedicht van HOLST, waarin op zijne opneming tot lid der studenten-vereeniging werd gezinspeeld, kwamen onder anderen de volgende voor:

»*Wat plaats zult ge ons hier uit* Homeer,
Ten proef van uw bekwaamheid geven?
Gij geeft heel de Iliade *ons weêr*
In helden, die ge uit klei doet leven!"

Hoezeer nu die opgetogenheid en hulde hem wel aangenaam streelden, zoo waren zij toch op den duur afmattend. Zij behoorden, als het ware, tot zijne ademhaling, overal, altijd dezelfde bewondering en vereering! Toen hij in zijn rijtuig door de menigte naar zijne woning werd gevoerd, bemerkte hij hiervan niets en zeide: »Dat gaat snel!" Toen hij op zekeren avond uit de kerk kwam en de huizen te zijner eere geïllumineerd waren, voerde hij de menigte toe: »Het is hier heden avond wel hoogtijd!"

Digt bij de kromte van de *Prästö*, ligt, van met bosschen bedekte heuvelen omgeven, *Nysö*, eene heerlijkheid in de baronnie van *Stampenburg*, een oord, dat door THORWALDSEN in *Denemarken* beroemd is geworden. Het woelige strand, het heerlijke beukenwoud, de kleine provinciestad tusschen vruchtbare tuinen gelegen, alles maakt de plek belangrijk genoeg om hem van wege zijne schoone ligging te bezoeken. Hier nu had THORWALDSEN zijn aangenaamst verblijf in *Denemarken* gevonden; hier scheen het alsof hij altijd zoude blijven; hier werden eene reeks van zijne laat-

en CHRISTIAN WINTHER. De redevoering werd door CLAUSSEN gehouden.

ste en schoonste basreliefs en beelden vervaardigd; de Baron STAMPE bezit eene edele voorkomendheid, zijne gastvrijheid en de lieftallige bezorgdheid zijner gade openden hier voor THORWALDSEN het genoegelijkst verkeer, dat hij ergens ter wereld kon aantreffen. Met ingenomenheid en belangstelling vuurde de Baronnes zijne werkzaamheid aan; zorgvuldig, als eene dochter, paste zij hem op en liet geene zijner wenschen onbevredigd. Even, als tijdens het eerste bezoek op *Nysö*, werden er toebereidselen gemaakt om een uitstapje naar de krijtrotsen van *Moëns* te doen. Terwijl men afwezig was, werd in den tuin van *Nysö*, digt bij het kanaal, hetwelk voor de helft het hoofdgebouw omgeeft, eene kleine werkplaats in gereedheid gebragt. In deze en in eene zijkamer op de *belle-étage* des gebouws, aan de zijde van den tuin, zijn in de laatste jaren THORWALDSEN's meeste kunstwerken vervaardigd: *De gang naar Golgotha*, *de intogt in Jeruzalem*, REBECCA *aan de bron*, zijn eigen borstbeeld, de busten van OEHLENSCHLÄGER en HOLBERG. De Baronesse STAMPE was onophoudelijk bij hem, leende hem de behulpzame hand en las hem bij tusschenpoozen uit HOLBERG's werken voor. Er werden pleisiertogtjes te water en te land gemaakt, wekelijksche concerten gegeven, en des avonds nam THORWALDSEN deel aan zijn geliefkoosd lottospel. Geestig en vrolijk kon hij daarbij te werk gaan en was altijd regt in zijn schik, wanneer hij met den zak in de hand de nommers kon afroepen. In twee basreliefs heeft hij de familie afgebeeld, in het eene, waarin hij de moeder, de twee dochters en den jongsten zoon heeft geplaatst, bevindt zich de kunstenaar zelf, in het andere heeft hij den vader en zijne beide oudste zonen voorgesteld.

In alle kringen wenschte men THORWALDSEN te bezitten, in ieder aanzienlijk gezelschap was hij bij elk feest tegenwoordig, iederen avond zag men hem naast OEHLENSCHLÄGER in den schouwburg zitten. In zijne jeugd was zijne schoonheid nog minder indrukwekkend dan in zijnen mannelijken leeftijd. Over zijn schoon gevormd gelaat lag eene zachtheid, eene teederheid verspreid, die den vreemdeling, welke hem voor het eerst ontmoette, hoogelijk voor hem moesten innemen. Dagelijks kreeg hij bezoeken in zijne werkplaats, en hij voelde zich uit dien hoofde op *Nysö* regt gelukkig. De familie hier ter plaatse verzelde hem in 1841, toen hij weder naar *Italië* ging. De geheele reis, die over

Berlijn, *Dresden*, *Frankfort*, langs de streken van den *Rijn* en over *München* ging, was een voortdurende triomftogt. Het regende, als 't ware, overal lofdichten ter eere van den gevierden kunstenaar. De winter werd in *Rome* met de familie STAMPE doorgebragt, en de daar zich bevindende *Denen* vonden er een aangenaam verblijf, waar zij zich te zamen konden aansluiten.

In het volgende jaar bevond zich THORWALDSEN weder in *Denemarken* en op het welgelegen *Nysö*. Op Kersavond vervaardigde hij zijn schoon basrelief: *Kersnachtvreugde in den hemel*, hetwelk OEHLENSCHLÄGER de stof tot een heerlijk dichtstuk gaf.

De laatste geboortedag, dien hij beleefde, werd hier gevierd, voor de opvoering eener vaudeville van HEIBERG waren toebereidselen gemaakt, en vele vrienden en bekenden genoodigd; het aangenaamste vooral, dat die dag opleverde, had echter des morgens plaats, toen de familie alleen met den vervaardiger van het stukje, die een luimig geboortedicht gemaakt had, dat nog nat op het papier stond, zich voor de kamerdeur van den kunstenaar plaatste, ieder met een tang, een trommel in de hand, en een flesch, waarop met een kurk verschillende geluiden werden gemaakt, ten einde, bij zulk accompagnement, hem den morgengroet voor te zingen. THORWALDSEN opende in zijn slaapjapon lagchende zijne deur, zwaaide met zijne zwarte muts, nam zijne vuurtang, liet ook zijn accompagnement hooren, en riep, terwijl hij lustig in het rond sprong, met de overigen het welgemeende »hurrah!" luidkeels uit. Hij had juist een schoon basrelief: *de Genius der poëzij* voltooid; hetzelfde, dat THORWALDSEN op zijnen sterfdag voor OEHLENSCHLÄGER bestemde, er bijvoegende: »Dat kan eene medaille voor u zijn!"

Op Zondag den 24 Maart 1844 had de Baron STAMPE een aantal vrienden genoodigd. THORWALDSEN was bijzonder opgeruimd, verhaalde van allerlei ontmoetingen, sprak van zijne reizen naar *Italië*, die hij voorgenomen had in den aanstaanden zomer te ondernemen. Voor de eerste maal zou in den schouwburg HALMS' treurspel: »*Griseldis*" worden opgevoerd; wel is waar was het niet zoo zeer het treurspel, als wel het blijspel en bijzonder dat van HOLBERG, hetwelk hem het meeste beviel; maar hij wilde eens wat nieuws zien, te meer, daar het dan ook zijne gewoonte was gewor-

den om den avond in den schouwburg door te brengen. Men was met de ouverture aangevangen; bij het inkomen drukte hij een paar vrienden de hand, ging op zijne gewone plaats zitten, stond nog eens op om iemand, die voor hem heen moest, door te laten, ging weder zitten, buigde het hoofd en was — dood. De muzijk ruischte nog voort.

De naast hem zittenden meenden dat hij in onmagt was gevallen, men bragt hem naar buiten, maar THORWALDSEN behoorde niet meer tot de levenden.

De mare van dit ongeval verspreidde zich gelijk een elektrieke schok door geheel de stad, zijne kamer op *Charlottenburg* werd door menschen als bestormd; het diepst echter was de Baronesse STAMPE, die voor weinige dagen eene geliefde zuster had verloren, geschokt; met kinderlijke teederheid beweende zij den grooten kunstenaar. (*)

Bij zijne lijkopening bleek het, dat zijn dood aan een organiek gebrek in het hart, door waterzucht veroorzaakt, was toe te schrijven; onder honderden zijn er naauwelijks twee, die van zulk eene ongesteldheid door een' plotselingen dood verlost worden. THORWALDSEN was ook hier een der gelukkigen. Zijn gelaat had nog die eigene uitdrukking behouden, die op zijne buste was afgebeeld. In lange witte kleederen, met den groenen lauwerkrans om de slapen, lag nu de groote kunstenaar daar neder.

De stille week was juist met zijn sterven begonnen.

Hij lag in de beeldenzaal der akademie. Fakkellichten waren op kandelabres ontstoken. Juist een' dag vroeger had hij hier, in die zelfde zaal, vijftig jaren geleden, de zilveren eereprijs der akademie ontvangen. De lijkrede werd door

(*) In zijn testament van 5 December 1838 had hij beschreven, dat hij zijne geboortestad *Koppenhagen* al zijne hem toebehoorende kunstwerken vermaakte, dat het Museum zijn' naam zoude dragen, en dat hij voorloopig 25,000 Rbthlr. voor hetzelve bestemde. Tot executeuren werden benoemd de Konferentieraad KOLLIN, de Justitieraad THIELE, de Hoogleeraren CLAUSSEN, SCHOUW en BISSEN, benevens een lid van den raad van *Koppenhagen*; verder werd aan den beeldhouwer BISSEN de taak opgelegd om zijne onafgemaakte werken, tegen betaling uit het fonds van het Museum, af te maken, terwijl hem uitsluitend het opzigt over het Museum werd opgedragen.

Professor CLAUSSEN gehouden, en de kunstenaars namen afscheid van den grooten meester, om met heete tranen den roem en de glorie van *Denemarken* ten grave te brengen.

Onmiddellijk achter het lijk volgde de Voorzitter van de akademie, de Kroonprins van *Denemarken*; nog eenmaal hield men aan het hof op, en van zijne werkplaats klonk een *Miserere* den stoet tegen, door Italiaansche operazangers uitgevoerd en door den kapelmeester PERATI gecomponeerd, in de Latijnsche taal aangeheven. De trein werd geopend.

Het is een sombere dag, geen zonnestraal breekt door de wolken. Geheel de burgerij, met rouwfloers om hoed of muts gestrikt, staat arm in arm, in rijen zaamgeschaard. De trein wordt door twee kunstenaars, aan de spits van een aantal zeelieden, geopend; daarna volgen 800 studenten, vervolgens kunstenaars van allerlei landaard en rang, onmiddellijk daarop volgt het lijk, achter hetzelve de Kroonprins met de leden van de akademie en de burgerlijke en militaire autoriteiten.

Alle vensters, boomen, muren en daken zijn met menschen bezet. Welk eene plegtige stilte! Men ontbloot het hoofd, zoodra de met palmtakken en bloemen versierde lijkkist, waarop THORWALDSEN's buste geplaatst is, nadert. Onder de vele kransen, die het lijkkleed bedekken, zijn er twee, die bijzondere opmerking verdienen. De eene heeft de Koningin zelve gevlochten van de schoonste bloemen, die het jaargetijde opleverde; de andere is van zilver, waarvoor de kinderen der stadsscholen hunnen spaarpenning hebben bijgedragen. Ziet, voor alle vensters bevinden zich in rouwgewaad gekleede vrouwen! Men strooit bloemen, waar de trein voorbijgaat en werpt groote ruikers op de lijkkist, alle kerkklokken worden geluid. Het is een feestelijke optogt: het volk doet den koning der kunstenaars statig uitgeleide. Nimmer zal deze oogenblik worden vergeten.

Toen de kist bij de kerkdeur was aangekomen, verlieten de laatste personen van het gevolg het sterfhuis. De stoet was ten 1½ ure vandaar vertrokken en had kwartier voor drieën de kerk bereikt. Het orchest speelde een' treurmarsch. Diep en indrukwekkend was het oogenblik; het was alsof de dooden zich aan den stoet aansloten, opgewekt door de toonen, die het orgel en de bazuinen deden hooren. De Koning ging de lijkkist te gemoet en voegde zich in de met

zwart behangen kerk, waar CHRISTUS en de Apostelen in de schemering stonden, bij den rij der treurenden. Er werd eene kantate, begeleid door het orgel, uitgevoerd; terwijl door het slotkoor een: »*Rust zacht*, THORWALDSEN, *het vaderland beweent u*," werd aangeheven.

Vervolgens sprak de Proost FAYDE eene lijkrede uit, en het feest werd met een »rust zacht!" door de studenten, die zich om het graf geschaard hadden, uitgesproken, besloten.

Zoo eindigde op aarde de zegetogt van BERTEL THORWALDSEN. Het geluk en de roem waren zijne medgezellen. Geen kunstenaarsleven is rijker aan eer en voorspoed geweest dan het zijne. De adel was trotsch hem in de gezelschapskringen te ontvangen, hem, den met ordeteekenen versierden, van Vorsten gehuldigden wereldberoemden man; de burger wist het, dat hij uit zijnen stand was gesproten, en durfde daarom met des te meer vrijmoedigheid hem naderen, en terwijl hij den roem en het geluk van THORWALDSEN als een deel van het zijne beschouwde, zag hij in hem een uitverkorene des Hemels.

Ja, door zijnen dood scheen hij den armen zelfs nog weldaden toe te werpen. In *Nyboden*, waar men THORWALDSEN zeer goed had gekend en wist, dat zijn vader aldaar op de werf had gearbeid, had men in de loterij de getallen van zijnen ouderdom, van zijnen geboorte- en sterfdag voor loten genomen, en deze kwamen er werkelijk met prijzen uit, bij deze zeelieden geen gering bewijs zijner grootheid.

De mare van zijnen dood verspreidde zich wijd en zijd door alle oorden der wereld; lijkdichten werden vervaardigd, lijkfeesten te *Berlijn* en te *Rome* gevierd. In den *Deenschen* schouwburg, waar hij den laatsten adem had uitgeblazen, werd een avond aan zijne herinnering gewijd, zijne zitplaats was met bloemen en kransen versierd, en HEIBERG droeg een dichtstuk voor, waarin de roem en de dood des kunstenaars op eene treffende wijze bezongen werden.

De studenten gaven in de feestzaal van de akademie een heerlijk feest te zijner nagedachtenis. De kantate van HERTZ en HARTMANN werd er uitgevoerd; de redevoering van HOLST werd er voorgedragen en de gedichten van PLOUG en OEHLENSCHLÄGER werden er opgezegd. THORWALDSEN's roem werd door woorden en gezangen gehuldigd.

Juist op den dag van zijnen dood was het metselwerk in

zijn graf ten einde gebragt. In het midden der open plaats van het Museum had hij gewenscht te rusten, en het muurwerk was nu voltooid; hij had begeerd, dat er een marmeren rand rondom zoude worden aangebragt, en dat er als gedenkteeken eene hegge met rozen en bloemen zoude worden omgelegd. Het gansche gebouw zoude echter een gedenkteeken zijns roems zijn, door den rijken schat, dien hij zijn vaderland zoude schenken. In de, in *Pompejischen* stijl beschilderde kamers, die in het vierkante gebouw, dat de plaats omringde, gevonden werden, zouden zijne kunstwerken geplaatst, onder de vensters zijne aankomst op de reede, en zijne begrafenis worden afgebeeld, als twee van de schitterenste bijdragen tot den zegetogt zijns levens, terwijl op het dak van het Museum de faam zijnen onsterfelijken roem alle eeuwen door zou verkondigen.

Vreemdelingen zullen eeuwen achtereen *Denemarken* bezoeken, niet slechts om zijne vriendelijk groenende eilanden, met statige beukenbosschen bezet, te aanschouwen, neen, maar om bij deze kunstwerken, bij deze grafplaats te vertoeven.

Doch nog een plek zal de aandacht van den vreemde tot zich trekken, het zal die op *Nysö* zijn, waar zijne werkplaats was, waar de boom zijne takken in het kanaal bij den daar eenzaam zwemmenden zwaan laat nederhangen, en hem voedsel toereikt. Ook deze zal echter het hoofd buigen en sterven; maar in onsterfelijke eere zal alom de naam van THORWALDSEN bewaard blijven; die naam klinkt met roem in *Engeland* bij de standbeelden van JASON en BYRON (*); die naam klinkt in *Zwitserland* bij zijne *stervende leeuwen*, in *Rothschild* bij het beeld van CHRISTIAAN *den Vierde*, en die naam zal blijven leven in iedere borst, waarin de kunst haar hemelsch vuur ontstoken heeft.

(*) Het heerlijk schoone standbeeld van Lord BYRON, door THORWALDSEN vervaardigd, is in October des vorigen jaars in *Cambridge* aangekomen, om te worden ingewijd; het zal in het midden der groote voorplaats van het Trinity-Collegie worden opgerigt. — *Vert.*

DE INDIANEN TE PARIJS.

Wie is er, die, bij het lezen der romans van COOPER, niet somwijlen gedacht heeft, dat de Amerikaansche dichter de schildering van het voorkomen en den aard zijner Indiaansche helden, die onder den naam van *Roodhuiden* zoo beroemd geworden zijn, toch wel misschien een weinig overdreef? En evenwel is zulks het geval niet. De beide troepen roodkleurige inboorlingen van *Noord-Amerika*, die in den zomer van het jaar 1845 naar *Parijs* gekomen zijn en er, bij stikkendvolle schouwburgzalen, voorstellingen gegeven hebben, bevestigen volkomen al de beschrijvingen, door den Auteur van *de Prairiën* en *den laatsten der Mohikans* gegeven. Hier mag men zelfs wel zeggen, dat de wezentlijkheid de verbeeldingskracht, of liever de afbeelding, verre achter zich laat. De eerste, nog vóór het eind des zomers weder vertrokken troep, tot den stam der *Ajoways* behoorende en uit zes mannen, vier vrouwen en twee kinderen bestaande, was met den Engelschen reiziger CATLIN, die acht jaren lang onder de wilde volksstammen van *Noord-Amerika* geleefd had, uit de oorspronkelijke wouden aan den *Boven-Missouri* herwaarts gekomen; eene landstreek, die 1500 mijlen westelijker dan *Nieuw-York* ligt, en welker wildernissen, gelijk BUFFON zegt, meer uilen dan menschen herbergen. De tweede troep, van den meer bekenden stam der *Chippeways*, heeft zich onder geleide van den Heer PERCIVAL naar *Europa* ingescheept, en komt van de oevers van het meer *Huron* en het *Bovenmeer*, waar deze wilden onder tenten van dierenvellen of van boomschors op Britsch grondgebied wonen. Deze laatste troep, die in de maand September van hetzelfde jaar in *Parijs* te zien geweest is, was nog talrijker dan de eerste, daar hij uit elf personen, te weten uit zeven mannen, ééne vrouw en drie kinderen bestond. Zij waren van regelmatige verlofbrieven voor hunne reis naar *Europa* voorzien (waar nestelt zich de beschaafde regeringswijze niet) en hebben met hunnen directeur formele contrakten aangegaan, gelijk tooneelkunstenaars uit onze beschaafde landen, wanneer zij vakantie-reizen gaan doen en gastrollen vervullen. De Heer PERCIVAL moet alle onkosten dragen; de wilden hebben kost, reis, woning vrij, en trekken daarenboven een loon van 200 piasters 's maands; hiervoor zijn zij verpligt, dagelijks twee

malen eene vertooning te geven, te dansen, te zingen en naar de schijf te schieten. Hun Koning heet MANOE-QUA-DANT (een groote held). Hij is 41 jaar oud, heeft vrouw en kinderen, een scherp oog en een ligt beweegbaar, verstandig gelaat. Tevens is hij ook de spreker van den troep, die geenen afzonderlijken voordrager en redenaar heeft gelijk de *Ajoways*, bij welke de onderaanvoerder dit ambt bekleedde en daarin eene zoo ruimbespraaktheid aan den dag legde, dat hij eer den naam van *kletterenden*, dan van *wandelenden regen*, dien hij voerde, scheen te verdienen. De krijgsoverste der *Chippeways*, die 31 jaren oud is, heet, zeer eigenaardig, *hagel-en-donder*. Op dezen volgen in rangorde vier oorlogslieden, in bloeijenden leeftijd en van krijgshaftig voorkomen, maar niet van zoo grooten roem als de geweldige strijder der *Ajoways*, de *Kleine Wolf*, die, tot gedachtenisteeken aan de menschen, welke hij *gescalpeerd* had, eene bloedroode hand, met menie geschilderd, op het aangezigt droeg. De twee jongste knaapjes kruipen en spartelen nog op den schoot hunner moeder; hun broeder, de wilde erfprins, hoezeer nog eerst tien jaar oud, is een der beste boogschutters van zijnen stam, daarin zijnen vader nastrevende, die, zegt men, bij hem te land nimmer eenig ooft nuttigt, dat hij niet alvorens eenen zijner zonen van het hoofd geschoten heeft. De *groote held* was bereid ook dit schouwspel aan de nieuwsgierigheid der *Parijzenaars* ten beste te geven; maar de Prefekt van policie, de Heer BENJAMIN DELESSERT, een veel menschelijker landvoogd, dan de GESSLER der Zwitsersche volksoverlevering, heeft den Indiaanschen WILLEM TELL niet veroorloofd zijne gevoelloozе onversaagdheid aan den dag te leggen. Zijn zoon, de *Pelikaan*, is zoo welgemaakt niet als de *Wolkenarend*, de zoon van den onderhoofdman der *Ajoways*, die tijdens zijn verblijf onder hen de lieveling der *Parijzenaars* was, er als een kleine *Ethiopiër* uitzag, en inderdaad een allerliefste jongen van fijngevormde ledematen en innemende gelaatstrekken was. De andere knaap daarentegen is sterker, vlugger en behendiger, speelt met veel ernst zijne rol bij de dansen zijner landslieden, en zwaait de strijdbijl bijzonder handig. De mans zijn over het algemeen allen zeer schoon als wilden; dat is, op eene schrikwekkende wijze schoon. De krijgslieden der *Chippeways* zijn nog rijziger, maar minder forsch dan de *Ajoways*. Hunne ligchaamslengte is bijna reusachtig (het *Damhert*, een jonge krijgsman van

niet meer dan 18 jaren, is reeds bijna zes voet lang); hunne huid is geelachtig bruin, hunne oogen en haren zijn gitzwart, hunne tanden schitterend wit, hunne ligchamen weinig of liever in het geheel niet met haar bezet. Zij hebben een hoog voorhoofd, een' levendigen blik en een stil, mijmerend gelaat, althans bij die genen hunner, waar dit niet in domheid van uitzigt ontaart, en zij zouden de grootste gelijkvormigheid van voorkomen met de *Kalmukken* en andere Mongoolsche volksstammen hebben, wanneer zij zich niet aangezigt en ligchaam tatoeëerden en beschilderden. Dit gebruik vormt den akeligen kant van hun voorkomen. Bij voorkeur beminnen zij de hoogroode kleur, zoodat sommige plekken van hun ligchaam er uitzien, alsof zij levend gevild waren. Overigens beschilderen zij zich het liefst met zwart, groen en wit. Elk wisselt naar welgevallen kleuren en teekening, waarmede hij zich bij het aanbreken van den dag aangezigt en lijf besmeert en in dien toestand blijft tot des avonds, wanneer alles zorgvuldig wordt afgewasschen. Het verstaat zich van zelf, dat, hoe wonderlijker en schreeuwender de beschildering is, zij hun des te beter bevalt. Hunne kleeding is van zeer ingewikkelden aard en zijn zijn daarop uiterst keurig. Oorlog, jagt en toilet maken de voornaamste bezigheden van hun leven uit. Hoe zonderling het van zulk een krijgshaftig menschenras ook klinken moge, koketterie is bij hen het eigen der mannelijke sekse. Hun tooi bestaat, de duizenderlei afwisselingen niet gerekend, uit een naar een helmkam gelijkend hoofdsieraad van reigers- of adelaarsvederen; voorts uit eene menigte zilveren of glazen kleinigheden, welke zij zich in de oorlapjes hangen, uit een snoer van beerenklaauwen, die zij als kraag of band om den hals dragen, uit een broek van onbereid leder, uit een overkleed, dat, van langharig buffelvel gemaakt, op de wijs van eenen mantel gedragen wordt en de borst half bloot laat, eindelijk uit vast ineengewerkte, bont beschilderde halve laarzen zonder zolen, alles van de kleur of van de onderscheidene kleuren, welke aan ieders smaak het best bevallen. Het overkleed is aan den rand met bossen van menschenhaar omzoomd, die op vijanden buit gemaakt zijn, en den rang der oorlogslieden aanduiden, op gelijke wijs als de strepen op de mouwen onzer onderofficiers. De *kleine Pekikaan* alleen draagt eenen witwollen omslagmantel, die met veel borduurwerk benaaid is. Wanneer de Koning in het openbaar verschijnt, heeft hij als

schepter eenen langen kromstaf in de hand, die met scharlaken roode stof omwonden en van boven met adelaarsvederen versierd is. Zijne krijgsgezellen voeren tot wapenen den tomahawk, een Indiaansche strijdbijl, ongeveer er uitziende als de heirbijlen der oude ridders, als ook eene soort van hellebaarden, die spits toegeslepen en met kwasten, vederbossen enz. opgepronkt zijn. De gemalin van het stamhoofd is eene leelijke dame, en heeft in haar geheele voorkomen niets koninklijks. Ook de vrouwen der *Ajoways* waren mede onoogelijk van voorkomen en zwak van gestel. Men kan het deze vrouwen aanzien, dat zij slechts de slavinnen harer mans en hoedsters van tent en kinderen zijn. Een weinigje tatoeëer- en schildersel, een snoer glasparels en om het oor gewondene haarvlechten zijn haar eenige tooi; terwijl voorts een wijd scharlakenrood kleed deze schoone helften van het wilde menschenras van het hoofd tot de voeten omsluijert.

Deze tweede troep Noord-Amerikaansche *Indianen* heeft te *Parijs* geen zoo groot opzien gemaakt als de eerste, die de eer gehad had, ten hove en aan de akademie van wetenschappen voorgesteld te worden; ofschoon de *Chippeways* eigenlijk nog meer wilden en als zoodanig merkwaardiger om te bestuderen zijn dan de *Ajoways*. Doch deze hadden het aanlokkelijke der nieuwheid en de gunst der mode voor zich, welke hun in de laatste dagen van hun verblijf zulk eenen toeloop verschafte, dat men voor de zaal *Valentino queue* maken moest, even als voor het *Théâtre Français*, wanneer Mademoiselle RACHEL spelen zal. Evenwel heeft het den *Chippeways* ook niet aan bewonderaars ontbroken, waartoe inzonderheid kunstenaars en kunstliefhebbers behoorden, die zoo door de levende vreemde natuur als door het Indiaansche museum van den Heer CATLIN aangelokt werden. Zijne verzameling bestaat uit meer dan 3000 portretten, deels vrouwelijke deels mannelijke, van uitstekende personen uit onderscheidene stammen, en voorts uit 200 gekleurde teekeningen van landschappen, dansen, plegtigheden, krijgs- en jagttooneelen, alle op de plaats zelve naar het leven geschetst, eigenlijk meer facsimilés dan kunstgewrochten, maar van eene treffende waarheid en naauwkeurigheid in de uitvoering, die ook den teekenaar menigmaal in levensgevaar gebragt hebben. De meest belangwekkende dezer schetsen zijn de afbeeldingen van jagt- en krijgstooneelen. De buffeljagten toonen de ligchaamskracht, behendigheid en moed dezer *Indianen* in het helderste licht. Op eene jagt, welke de Heer CATLIN bijwoonde en waarvan hij ook destijds eene afteekening maakte, velde eene bende wilden, ofschoon zij geene vuurwapenen, maar slechts bogen en lansen hadden, in korten tijd 300 buffels. Wanneer nu de wilden in hun landsgewaad tusschen deze afbeeldingen rondwandelen, die zelven zeer wild, wonderlijk en bont geschilderd zijn, zoo zou men zich werkelijk in de savannen

van *Noord-Amerika* verplaatst wanen, door welke deze lieden nog onlangs in grenzenlooze vrijheid henen zwierven. Voor het overige regtvaardigen deze wilden alles, wat men van huns gelijken verhaalt; te weten, dat zij den ganschen dag niets anders doen dan zich optooijen en beschilderen, en dat elke roodhuidige *petit-maître*, aan het gewricht zijner hand gebonden, een spiegeltje draagt, hetwelk hij elk oogenblik raadpleegt. De *Chippeways* schijnen met dat al zoo erg niet aan koketterie overgegeven als de *Ajoways*; hunne dragt heeft iets eenvoudigers en minder weelderigs; daarentegen zijn zij luidruchtiger, spraakzamer, levendiger en minder stijf; wanneer zij gaan zitten, plaatsen zij zich niet, als de *Ajoways* doen, op stoelen en banken, gelijk wij, maar op den grond met onder het lijf gekruiste beenen, als de Oosterlingen of als onze kleedermakers; ook schieten zij veel beter naar de schijf, en leggen bij hun spelen en dansen inniger deelneming en grootere hartstogtelijkheid aan den dag, dan de onachtzame en bijna slaperige *Ajoways*. Hunne dansen zijn pantomimen vol uitdrukking, gelijk zulks het geval is met het dansen van alle, door de beschaving niet genoeg of althans niet overmatig verfijnde volken. De muzijkinstrumenten, welke zij bezitten, zijn niet veel in getal; hun meest gebruikelijke en voorname speeltuig is de trom, welke zij zeer ruw, maar toch op eene schrandere wijs toestellen, door een onbereid vel over eenen hoepel of over een vaatje of een uitgehoold blok hout te spannen, in welke laatsten zij dan altijd een weinig water laten, hetgeen aan het instrument eenen ongemeen' malschen en helderen toon geeft. Behalve de trom hebben zij nog verscheidenerlei soorten van bellen, ratels, raspen, fluiten enz. Bij het dansen springt eerst een enkel danser overeind, dan twee, en eindelijk geheel de troep. Als in een gelid geschaard, het ligchaam voorover gebogen houdende, draaijen of liever huppelen zij met aan elkander gesloten beenen om eene soort van banier, schudden of zwaaijen hunne strijdbijlen tegen elkander, maken allerlei wonderlijke gebaren, staan plotseling stil, zetten zich met een vreemd gekrijsch op den grond neder en springen bijna oogenblikkelijk weder op. Na een *crescendo* van ligchaamsdraaijingen en sprongen, die de maat der muzijk volgen, houden zij niet eer op, voor dat zij afgemat en buiten adem, van zweet, kleuren en soms van bloed druipend, met hernieuwd gekrijsch en geschreeuw op hunne vorige plaatsen nederzinken. De *Chippeways* dansten in de *Valentino*-zaal den welkomstdans, den mysteriëndans, den vredes-, oorlogs- en scalpeerdans. De mysteriëndans is eene godsdienstplegtigheid van eene bijzondere sekte onder de *Chippeways*. De aanhangers dezer sekte beweren, hunne wijs van godsdienstoefening en gebruiken van den Grooten Geest zelven ontvangen te hebben, en dansen, in wilde reijen, met hunne tooverzakken, van beestenvellen en slangenhuiden

gemaakt, waaraan zij allerlei bovennatuurlijke krachten toeschrijven, en die hun zoo heilig zijn als voormaals den Griekschen of Romeinschen strijder zijn schild. De vredesdans, of meer eigenlijk gezegd de dans der vredespijp, is, in tegenstelling van zijnen naam, een der dolste en uitgelatenste. Zoodra de bij het sluiten van vrede tusschen twee stammen volgens gebruik gerookt wordende heilige vredespijpen onder de aanwezige jonge lieden rondgegeven zijn, springen deze op, in de eene hand het pijpenroer, in de andere de strijdbijl houdende, en razen, vreeselijk schreeuwend en met hunne moordknodsen tegen elkander slaande, zoo lang in den kring rond, tot dat zij van vermoeidheid neêrvallen. De strijd- en de scalpeerdans zijn de beide meest aandoeningwekkende dansen en als 't ware twee bedrijven van hetzelfde drama. Men ziet eerst den krijgsraad der opperhoofden, om een vuur gezeten, al fluisterend met ernstige beraadslaging bezig, tot dat een dof gedruisch het aanrukken van den vijand verkondigt; vervolgens den terugkeer der tot verkenning uitgezondene krijgslieden, die de bewegingen van den vijand blijven gadeslaan en met vonkelend oog zijne standplaatsen aanduiden; het oprukken ten strijde; den met groot geschreeuw ondernomen aanval; eindelijk het woelen van den strijd, waarin door man tegen man, met lans en heirbijl hakkend en stootend, gevochten wordt; sommigen, die hunne wederpartij nedervellen, anderen, die hem reeds den voet op den nek gezet houden; het mes, dat met éénen trek eene snede rondom den schedel maakt; den ruk, met welken in eens de hoofdhuid, met al de haren, die er op groeijen, afgetrokken wordt; het zegejuichen des overwinnaars, die met woedend gebrul den afgerukten scalp in de lucht zwaait; en eindelijk, na het afmaken der vijanden, den juichenden terugtogt der verwinnaars naar hunne tenten. Men kan zich verbeelden, welk eene treffende werking deze tragische pantomime in achtereenvolgende tafereelen moet te weeg brengen, en hoe eindelijk een heimelijke angst den toekijker bekruipt bij de gedachte, dat de wilden, die dit moordtooneel voor hem uitvoeren, honderd malen, in hunne valleijen, hetzelfde stuk in wezentlijkheid en met bloedigen ernst gespeeld hebben, voordat zij, in eene Parijzer bal- en concertzaal, er eene scherts en klucht uit maakten.

REISTOGTEN VAN EEN POND KATOEN.

De volgende reisavonturen van een pond verwerkten boomwol leveren een doorslaand bewijs van de bedrijvigheid en het gewigt der fabrijken. Onlangs werd van *Glasgow* een klein pakket neteldoek, van omtrent een pond zwaarte, naar de Britsche hoofdstad gezonden, van welk fabrijkaat het volgende de geschiedenis was. De boomwol was uit de Ver-

eenigde Staten naar *Londen* gebragt. Van hier ging zij naar *Manchester*, waar zij tot garen gesponnen werd. Van *Manchester* werd dit garen naar *Paisley* gezonden en daar geweven. Hierop werd het weefsel in *Ayrshire* getamboereerd, te *Dumbarton* opgemaakt, en vervolgens naar *Paisley* teruggezonden, om van daar naar eene afgelegen plaats van het graafschap *Renfrew* op de bleek bezorgd te worden. Nu werd het wederom naar *Paisley* gebragt, en van daar eindelijk naar *Londen* afgevaardigd. Bezwaarlijk kan men met juistheid den tijd opgeven, die vereischt werd, om dit natuurproduct in den staat te brengen, waarin het ten verkoop gereed was; doch wij achten der waarheid tamelijk nabij te komen, wanneer wij beweren, dat men, van het oogenblik der inpakking in *Amerika*, twee jaren stellen mag, tot dat het volkomen afgewerkt in het magazijn te *Londen* aankwam. In dien tusschentijd moet het, volgens de hier boven vermelde reisroute, ongeveer 3000 mijlen ter zee en 920 te land hebben afgelegd, en tot het levensonderhoud van niet minder dan 150 menschen hebben bijgedragen; terwijl de waarde der stof onder de behandeling 2000 percent gestegen is.

HORACE VERNET.

HORACE VERNET, dus verhaalt de *Constitutionnel*, ontmoette eens, ettelijke jaren geleden, den Markies DE PASTORET, die door eene jonge, ongemeen schoone dame verzeld was, wier gelaat en manieren den schilder zoo zeer bevielen, dat hij, toen hij zeer onlangs den Markies eens wederzag, zich niet onthouden kon, naar de schoone dame, welke deze destijds bij zich gehad had, te vernemen. De Markies deed alle moeite, om zich te herinneren, welke dame de schilder, die haren naam niet wist, toch mogt bedoelen. Eindelijk nam VERNET, ongeduldig wordende, een potlood, en teekende in weinige oogenblikken het portret der juffer, welke hij, zoo lang geleden, slechts eene enkele maal gezien had. De gelijkenis was zoo treffend, dat de Markies geheel verbaasd uitriep: »O, nu weet ik, wie gij meent; nu valt het mij in; het is Madame DE **; ik herken haar volkomen in uwe teekening; dat is geheel en al haar voorkomen, hare houding; dat is zij zelve!"

In N°. XVI. *Mengelw.* bl. 769. reg. 7. staat: E; lees Σ.
In N°. I. *Mengelw.* bl. 29. reg. 20. staat: *hij schepte*; lees: *hij schiep*.

MENGELWERK.

MET WAT HART HEBBEN DE STATEN VAN HOLLAND EN OLDENBARNEVELD DEN GRAAF VAN LEYCESTER IN 1585 UIT ENGELAND VERWELKOMD?

ONDERZOCHT IN EENE VOORLEZING

Door

Mr. HUGO BEIJERMAN.

Mijn wensch is, in dit uur eenige aanzienlijke mannen uit een hoogst merkwaardig tijdsgewricht onzer vaderlandsche historie van een leelijke blaam te zuiveren.

Moet ik beginnen met de keuze van mijn onderwerp te regtvaardigen?

Die keuze zou berispelijk kunnen zijn *of* ten aanzien van hem, *door wien*, *of* ten aanzien van hen, *voor wie* zij gedaan was.

Wat mijzelven betreft: toen gij mij de eer beweest, om mij tot het vervullen eener spreekbeurt uit te noodigen, hebt gij *kunnen*, om niet te zeggen *moeten* onderstellen, dat ik iets zou uitkiezen betreffende Vaderlandsche Geschiedenis of Nederlandsche Letteren. Als men den Schipper tot spreken uitlokt, kan men het vreemd noch ongepast vinden, dat hij over wind en weder, over oploeven en schoot vieren praat. Wendt men zich tot den Landbouwer, men dient er vrede mede te hebben, als hij ophaalt van ploegen en zaaijen, van schapen en runderen. — Mijn betrekking zou mij ruim zoo veel *gebieden*, over iets nationaals te spreken, als mij zulks slechts *veroorloven*.

En wat u aangaat: zoudt gij, die Nederlanders zijt, niet gaarne, niet met belangstelling luisteren naar 't geen beroemde Nederlanders van deze of vroeger dagen betreft? Zelfs de minste zweem van twijfel zou hier beleediging

worden, en mij dunkt, ik zal wèl doen, er geen woord bij te voegen, om de keuze van mijn onderwerp ook te uwen aanzien te regtvaardigen.

Volgt mij dan met uwe welwillende en vooral met uwe toegevende aandacht, als ik onderzoek *met wat hart de Staten van Holland en* OLDENBARNEVELD *den Graaf van* LEYCESTER *in* 1585 *uit Engeland hebben verwelkomd.*

Gewigtige vraag! Vraag tevens, die gerekend kan worden, aan de orde van den dag te wezen.

Waarom?

Eene zeer begaafde schrijfster heeft dezer dagen begonnen onze literatuur te verrijken met eenige boekdeelen, waarin LEYCESTER *in de Nederlanden* geschilderd wordt. De roem dier schrijfster, op vroeger kunststukken gegrond, het vaderlandsch onderwerp, dat zij nu weder heeft uitgekozen, doet het beste gedeelte van ons lezend publiek dit werk in handen nemen. Al vorderen ook allerlei beroepsbezigheden en beslommeringen schier uitsluitend den tijd van elk bijna; al dwingt pligt den nijveren koopman, de kantoorboeken veel meer te hanteren dan romans, — voor het werk van de veel en teregt geprezen Mejufvrouw TOUSSAINT maakt hij een uitzondering; en mogt hem de tijd al ontbroken hebben, om het te lezen, hij kent er toch den inhoud van uit gesprekken met echtgenoot en dochters, of uit de tafelkout aan den gezelligen disch met goede vrienden. Ik mag niet onderstellen, dat de *Leycester* van Mej. TOUSSAINT minder belangstelling bij ons beschaafd en letterlievend publiek heeft opgewekt dan de *Mystères de Paris* of de *Juif errant* van een' Franschen SUE; en hoe tuitten ons de ooren niet, toen die pas in 't licht verschenen, van namen als *Fleur de Marie* en *Prince Rudolphe*, en *le maître d'Ecole* en *Rodin* en *Dagobert* en *Adrienne de Cardoville* en *la Mayeux*. Die er niet van mede kon spreken, was lange avonden tot zwijgen gedoemd. Maar gelukkig, dat het niet voortbrengselen van vreemden bodem alleen zijn, die de lees- en beoordeelingszucht in zoo hooge mate opwekken. Als het

Huis te Lauernesse ons zeer veel stof tot gesprek heeft geleverd, waarom *Leycester in de Nederlanden* niet?

Was dat nu een zuiver historisch boek, het zou in 't studeervertrek van den geleerde, of op de boekenkamer van den *dilettant* in Vaderlandsche Geschiedenis de uiterste grens van zijn loopbaan gevonden hebben; maar een roman — en een roman, waarvan de moeder de lezing niet aan hare dochter behoeft te verbieden! 't Is een boek voor een ligt in te pakken publiek bestemd; maar daarom is de indruk dien 't maakt des te sterker en meer algemeen.

Het kan mijn plan niet zijn, het werk van Mej. TOUSSAINT hier uit een aesthetisch oogpunt, als kunstgewrocht te beoordeelen. Dit zou voorbarig wezen en gebrekkig moeten uitvallen, zoolang ons het werk nog slechts gedeeltelijk is geschonken. Ik wil dus ook niet vragen, of zij ons misschien niet wat al te veel op een historisch terrein brengt, zelfs als men het boek neemt voor dat, waarvoor zij het ons, denk ik, geeft, een *historischen roman?* Misschien wordt het, juist door dat *te veel*, meer een *romantische historie*. Waarlijk er is in de historie, ten strengste genomen en voorgesteld, altijd al romantisch genoeg! Maar laat het een *historische roman* zijn, en als roman groote verdiensten hebben; — het verwekt ten aanzien van vaderlandsche mannen indrukken, 't geeft wenken, waartegen de vriend der waarheid wil gewaarschuwd hebben.

Hoe bekoorlijker, hoe meer populair het boek is, waardoor zulke indrukken gegeven worden, hoe noodiger er acht op te slaan.

Ten aanzien van den geest, die de Staten van *Holland* en inzonderheid OLDENBARNEVELD jegens LEYCESTER reeds vóór en bij zijne komst hier te lande bezielde, is er een hoogst opmerkelijke en zeldzaam aan te treffen overeenkomst tusschen de scholen van WAGENAAR en BILDERDIJK. Beide stellen die Staten, of liever OLDENBAR-

NEVELD, voor, als het er vooraf op toeleggende, om den vreemdeling, wien zij hebben ingeroepen, en die zich bereid toont hen bij te springen, op allerlei wijze te dwarsboomen, ja zelfs hem te krenken.

In WAGENAAR's oog is dat hoogst loffelijk. Bij BILDERDIJK is het zeer verfoeijelijk; en dat moest het wel zijn, want hij neemt de reden van dit gedrag, zoo als WAGENAAR die bijbrengt, niet aan, en geeft er geen andere voor in de plaats, dan heerschzucht en geest van *intrigue*.

In dit geval een weinig minder verbeelding bij BILDERDIJK, een weinig meer gave des oordeels bij WAGENAAR; een weinig minder ingenomenheid tegen OLDENBARNEVELD bij den eerste, vóór dien Staatsman bij den laatste, zou aan elks voorstelling geen kwaad gedaan hebben. Zij hadden de waarheid reeds kunnen weten, maar na hen zijn er toch nog nieuwe bronnen van kennis geopend.

Mejufvrouw TOUSSAINT volgt BILDERDIJK, althans wat de vroege ingenomenheid van de Staten van *Holland* en van OLDENBARNEVELD tegen LEYCESTER betreft.

Mogt iemand nu ten behoeve van die schrijfster aanvoeren, dat zij een roman, en geen historie, bedoelde; dat zij dichteres, en geen geschiedschrijfster is; dan erken ik, dat zij wel in zoo verre buiten 't bereik mijner aanmerkingen geraakt; maar in dat geval zou men zich misschien de vraag mogen veroorloven, hoe, bij zooveel kennis en gemeenzaamheid met Neêrlands geschiedenis, het kinderlijk hart er behagen in kon scheppen, de Vaderen opzettelijk tegen beter weten aan in een licht te plaatsen zóó ongunstig ja zóó valsch? en dat wel ten behoeve van een vreemdeling, wiens karakter voor een vrouwelijk gemoed althans weinig bekoorlijks schijnt te moeten bezitten? Dan betuig ik, mij niet genoeg te kunnen verwonderen over een zoo zonderlinge ingenomenheid tegen dat, wat ons als Nederlanders dierbaar is of behoort te zijn. Het geldt hier de eer van landgenooten. De meest ontwijfelbare zekerheid van schuld bij onze aanzienlijken van die dagen zou alleen in staat moeten zijn, zulk een ongunstige voorstelling als een moeijelijke, veel kostende, maar

toch aan de waarheid verpligte hulde af te persen.

Mij blijven echter, al waren teregtwijzingen in de opvatting onzer Geschiedenis niet toe te passen op den *Leycester in de Nederlanden*, nog genoeg mannen van gezag te bestrijden overig. WAGENAAR, BILDERDIJK, en die hen volgen. — Maar: in allen gevalle, de ongunstige indruk is gegeven, 't zij dan door den roman, of de romantische historie, of het gedicht.

Wel zijn er wenken in het werk van Mej. TOUSSAINT, die mij doen vermoeden, dat de tegenstand tegen LEYCESTER ten slotte als bevorderlijk voor 's lands welzijn zal worden vergoelijkt. Dit vermindert echter voor OLDENBARNEVELD het hatelijke van een vooraf beraamde en georganiseerde oppositie tegen den vreemdeling in 't minste niet. Wij zijn immers de leer niet toegedaan, dat het doel alle middelen wettigt? Als de Staten van *Holland* en OLDENBARNEVELD reeds vóór LEYCESTER's komst tegen hem geïntrigeerd hebben, zonder dat er door ELIZABETH of hare dienaren tegen het gesloten verbond eenige aanleiding toe gegeven was, dan beweer ik, dat wij de Staten van *Holland* of de factie onder hen, die zulk een toeleg koesterde, OLDENBARNEVELD aan het hoofd, geen de minste achting kunnen blijven toedragen, welke dan ook ten slotte de heilrijke gevolgen dier politiek mogen geweest zijn. Maar als ik de overtuiging heb, dat OLDENBARNEVELD en de Staten van *Holland*, vóór LEYCESTER's komst, geen vijandige bedoelingen tegen dezen hadden, zoo als ook ELIZABETH en LEYCESTER jegens hen en ons Vaderland volkomen onschuldig en ter goeder trouw, neen, hoogst verpligtend waren, dan acht ik mij geroepen, tegen elke voorstelling, welke de eer dier Vaderen te na komt, mijne stem, hoe zwak ook, te verheffen.

Zeker is de vorm van een Voorlezing niet de geschiktste, om historische feiten van deze soort zóó op te helderen, zóó uit te pluizen en te staven, als wel behoort. Maar dat bezwaar moet ik thans op de best mogelijke wijze trachten te overwinnen.

Ik wil u zelven tot Regters nemen.

Vergunt mij derhalve, de gebeurtenissen in een breeden trek of wat voor uwe herinnering terug te roepen.

Niemand of hij weet, hoe deerlijk het er in ons land uitzag, toen de eenige WILLEM VAN ORANJE door het moordend lood van BALTHAZAR GERAARDS gevallen was. Stuiptrekkende bewegingen kon het hoofdelooze staatslichaam nog maken; maar aan afdoende bedrijven, die van beradenheid en juist aangewende kracht getuigden, was vroeger naauwelijks, thans in 't geheel niet meer te denken. Geen wonder, dat er al spoedig binnen 's lands grooter wanorde ontstond, dan ooit te voren in den krijg tegen *Spanje* geheerscht had. Dit is niet weinig gezegd. En tegenover dien bijkans radeloozen, nu een aardsche voorzienigheid ontberenden hoop een PARMA! PARMA, de dappere en uitgeleerde Veldoverste, de schrandere en geslepen Staatsman, die met zijn wapenen zoo ijsselijk dreigde en met zijn tooverstem zoo lokte en zoo liefelijk vleide en belas.

Ik zeg niets, waarvoor ik geen bewijzen van het beste gehalte kan bijbrengen. Wilt gij eenige der meest geloofwaardige getuigen hooren? De Heer GROEN VAN PRINSTERER zal u die in zijn met zoo veel zorg bewerkt *Handboek* leveren; en 't zou zeer gemakkelijk vallen, nog een menigte anderen te doen spreken.

MARNIX VAN ST. ALDEGONDE zegt: »Ik weet niet, »dat wij een hoofd of veldheer, dat de Gouverneurs eenige »schaduw van gezag over hun soldaten hebben, dat er »eenige gelijkenis van onderdanigheid bij het volk is, eenige »merkteekenen van ijver tot de religie of vrijheid; de »oorlog is hun een schrik, onbehoorlijke rust een ver»maak, de trafiek en eigen belang hun eenig doel, en in »verandering ligt al hunne hoop... Het kan in mijn hoofd »niet komen, dat wij met zulk een regering zonder hoofd, »zonder authoriteit, zonder gehoorzaamheid, zonder orde, »en ook zonder middelen in 't lange zullen harden kunnen."

Diezelfde MARNIX zag dus naar verzoening uit: »Ik »ben der meening, (zoo luiden zijne woorden) indien het

»mogelijk ware eenen tamelijken religionsvrede voor *Hol-*
»*land* en *Zeeland* te bekomen, dat men denzelven met »beide armen zou aangrijpen en dezes jammerlijken krijgs »een einde maken."

Maar MARNIX was om meer dan éénе rede ontmoedigd; hij ondervond het wankelbare van de openbare meening, en was buiten invloed, zal men zeggen, en dit droeg bij tot die donkere wijze van zien.

BOR laat zich over die moedeloosheid, hoewel in weinige woorden dus uit:

»De gemeene man en sommigen van de voornaamste »Regeerders van den lande, bijzonder in *Holland* en *Zee-*
»*land*, waren zeer perplex en verslagen."

En geen wonder! wat schouwspel toch leverden de Noordelijke gewesten op? Die gewesten, die altijd den krachtigsten wederstand tegen *Spanje* geboden hadden, en die thans de eenige waren om het vol te houden, terwijl 't Zuiden met rassche schreden aan PARMA verloren ging.

»*Gelderland* inwendig verdeeld; *Overijssel* uit *Steenwijk* »en *Zutphen* benaauwd; *Groningen* in 's vijands magt; »*Friesland, de Ommelanden* en *Drenthe* gebrandschat en »verwoest; overal mistroostige burgers, onervaren edellie-»den, bezettingen slecht bezoldigd; een leger te velde van »3000 man voetvolk en 2000 paarden."

Verre van mij, dit bij te brengen, om de Mannen, die 't roer na WILLEM's dood aangrepen, er door te verkleinen, alsof zij die wanorde hadden kunnen voorkomen. In plaats van berisping, dat het er zóó slecht, verdienen zij lof, dat het er niet nog veel slechter uitzag. *Niet aan 't Vaderland gewanhoopt te hebben*, dat was bij die stalen Romeinen genoeg, om den geslagen VARRO hunnen dank op te dragen. Maar wij, wij zijn andere mannen, dan die stalen Romeinen waren. — Och! laat ons toch niet ondankbaar zijn, en allen berooven om het aan één enkelen op te dringen. Als wij de omstandigheden in dat merkwaardig tijdsgewricht, aanstonds na ORANJE's dood, naauwkeurig en onpartijdig nagaan, zullen wij ons ver-

wonderen over de beradenheid en geestkracht, die er nog aan den dag kwam. Waarlijk de vergoders van Oranje zijn onhandig! Moesten zij niet gevoelen, dat zij de nagedachtenis van hunnen held (wien ook ik ten diepste vereer) inderdaad verkleinen, wanneer zij onze Regenten zoo zwaar vallen over de wanorde en de besluiteloosheid, die er na WILLEM's dood plaats had. Of komt 's mans grootheid niet juist daardoor heerlijk uit, dat hij overal gemist werd? Moest men dan liever *niet* bespeurd hebben of er een WILLEM *de Zwijger* was, al of niet? Met gewone menschen is dat zoo: de zaken blijven haren gewonen gang gaan; maar zulk één meer of min. Neen! de overgeblevenen behoefden het zich niet te schamen, dat *zijn* verlies bemerkt werd, en *wij* mogen hun dat niet tot een verwijt maken.

Hoe 't zijn moge, de wanorde bestond: 't is een historisch feit.

Zoo diep was men gezonken, dat men voor den troon van een vreemden Monarch de diep vernederende bekendtenis moest afleggen, »dat men na WILLEM's dood de noo»dige orde, autoriteit en goede directie niet heeft kunnen »houden."

Maar kan er sterker blijk van onzen toen hopeloozen toestand uitgedacht worden, dan de aanbieding der Souvereiniteit aan den Koning van *Frankrijk?* En dat zonder voorbehoud van eenige noemenswaardige regten; een voorbehoud bij zijne Natie zoo noodig! Ja! Nog één sterker blijk is er. 't Is de weigering dier Souvereiniteit.

Aan *Frankrijk* kan men zich zelven niet kwijt worden. Wat nu begonnen? Aan *Engeland* dan. Misschien zal ELIZABETH zich gelieven te verwaardigen ons vaderland te aanvaarden. Maar neen! Ook zij vindt dien boedel te desolaat: zij, die vroeger zoo gevreesd had, dat wij in Fransche handen zouden vallen.

Gezonde staatkunde echter noopt haar, ons niet geheel te laten drijven, want dan zal er zinken op volgen. Heeft FILIPS de *Nederlanden* eenmaal terug, dan zit de En-

gelsche Koningin op haren troon niet meer veilig. Zij besluit ons een groote zes duizend man hulptroepen te zenden. — Maar met soldaten alleen is het niet te doen.

Bij het verbond van 10 Augustus 1585 verwerven de onzen ook, dat de Luitenant-Generaal, die over de Engelsche troepen in de *Nederlanden* 't bevel zal voeren, gezamenlijk met den raad van State, waarin twee Engelschen zitting krijgen, zal voorzien en orde geven, dat de publieke authoriteit en regering weder gesteld zij in haar vorige magt en authoriteit, en dat ook de krijgsregering verbeterd en onderhouden zij in allen ernst. En waarlijk, het herstel van de ondergeschiktheid der burgers aan hen, die *'t roer* van staat poogden vast te houden, was even *noodig*, wij hebben het gezien, als het herstel van de krijgstucht.

Onze Afgevaardigden naar *Engeland*, die dat verbond negotieeren, *bidden* ELIZABETH, ten allereersten een personagie van qualiteit te willen overzenden. De Koningin antwoordt: »Mijne Heeren! 't zelve versta ik ook alzoo te »doen, zoodra wij geaccordeerd zullen zijn; want gewisse»lijk, anders, zoo de Koning van *Spanje* zag de continuatie »van uwe verwarde gouvernering, zoude niet dan met ons »lachen; dan ik gedenk hem voor dit jaar zoo goeden ban»ket niet te schenken."

Diezelfde Afgevaardigden weten, nog vóór het sluiten van 't Verbond, dat LEYCESTER de man zal zijn, aan wien ELIZABETH den driedubbelen last opdraagt, om de binnenlandsche orde en het gezag der Regenten te herstellen, weêr krijgstucht onder onze soldaten te brengen en met ons tegen den Spanjaard te strijden. — Die personadje is hun geen bezwaar. Integendeel; hij beveelt zich in menig opzigt aan. Zij weten dus die keuze, zij *berusten* er in, neen! zij *betuigen er groote blijdschap over*; denkelijk hebben zij zelfs onder de hand verzocht, dat *hij* en niemand anders de man zou zijn.

LEYCESTER komt met grooten ijver en zeer ingenomen met zijne nieuwe betrekking. Hij komt in de stormachtige en nevelige Decembermaand en ontziet de gevaren der

winter-overvaart niet, waar men toen, 't zij dan met of zonder reden, heel wat meer voor huiverde dan thans. Hij komt, en heeft een goed deel zijner eigene middelen voor de expeditie over; hij brengt eenige honderden zijner eigen onderhoorigen mede om 't leger te versterken.

Zoo ooit redder door een diep nedergeslagen, maar nu aan den zwart betrokken hemel een lichtstraal ontwarend volk als van God gezonden redder verwelkomd werd, 't was LEYCESTER.

En kon het anders?

Ik bid u, wat zou men nu moeten denken van *Mijne Heeren* de Staten van *Holland* (om hun den eeretitel te geven, waar Mej. TOUSSAINT zóó mild mede is) als deze Staten, nog vóór dat LEYCESTER iets ter wereld gedaan had, waardoor hij hunne ongenade kon op zich laden, ja zelfs vóór hij den Nederlandschen bodem bereikt had, als die Staten, zeg ik, hebben zitten peinzen, hoe zij hem krenken kunnen en den voet dwars zetten?

»Maar het volk en de Staten van *Holland* zijn twee," merkt men hier denkelijk op aan.

O neen! In dit geval niet, mits men de echte, onwraakbare bescheiden raadplege. En daar berust de naauwgezette Geschiedvorscher in.

En toch worden de Staten van *Holland* door BILDERDIJK en zijne school, terwijl zij Resolutiën nemen, die groote blijdschap over zijne komst ademen, voorgesteld als zittende te peinzen, hoe zij LEYCESTER zullen dwarsboomen en krenken.

Als wij de Staten van *Holland* en OLDENBARNEVELD aan hun hoofd niet volkomen rijp achten voor het krankzinnigen-huis, en als zij zich met gezonde hersenen aldus aanstellen en gedragen, dan moeten wij ons ten hoogste verontwaardigd gevoelen, en hen diep verachten. Zulk een dubbelhartigheid hadden wij tot nog toe in de Italiaansche en Jezuitische politiek te huis geoordeeld; wij hadden haar nooit kunnen vermoeden bij Nederlanders!

Maar vindt gij dat toch niet een weinigjen sterk? Is 't niet wat onwaarschijnlijk?

Mij komt het zoo voor, al was 't alleen omdat hun *eigenbelang* medebracht, dat zij met LEYCESTER's komst ingenomen zouden zijn. Gij gevoelt, dat ik mij hier op het eenige terrein plaats, dat BILDERDIJK's school mij zal laten. *Vaderlandsliefde*; wie durft dat woord nog noemen en er de flaauwste sprank van onderstellen, waar sprake is van de Staten van *Holland* van die of van latere dagen? Als Egoïsten schetst BILDERDIJK hen en penseelen de zijnen hem na. — Wel nu, het zij zoo. Maar uit Egoïsme moesten zij blijde zijn, dat er iemand kwam, die hen op 't kussen zou houden, en zonder dien iemand liepen zij groot gevaar, daar af en op der Spanjaarden pijnbank te geraken.

Al was er niets dat hen dreef dan Egoïsme, het bekrompenste Egoïsme alleen, dan moest dat hen beletten, zoo aanstonds tegen LEYCESTER zamen te spannen.

BILDERDIJK schijnt een duister gevoel gehad te hebben van de ongerijmdheid, waartoe *zij* vervallen, die de Staten van *Holland zóó vroeg* vijandig tegen LEYCESTER voorstellen; want van de gezindheden in later tijdvak kan hier geen sprake zijn. Dan vangt er weder een geheel nieuwe *reeks* van inzigten en gebeurtenissen aan.

Er moest dus een reden voor die zoo vroeg vijandige gezindheid en 't gedrag, dat er uit voortvloeide, bedacht worden. Die reden maakt hen, kan 't zijn, nog verachtelijker.

In 's mans *Geschiedenis des Vaderlands* leest men, dat OLDENBARNEVELD de onderhandelingen eerst met *Frankrijk* en daarna met *Engeland* doorzette om MARNIX en BUYS, zijn mededingers in 't bewind, te doen tuimelen. Nadat die twee getuimeld waren, verdroot het hem, dat ELIZABETH, in weerwil harer openlijke weigering, toch het oog op de souvereiniteit bleef vestigen en OLDENBARNEVELD nam dadelijk voor, hare uitzigten te verijdelen.

Volgens BILDERDIJK is OLDENBARNEVELD een Landverrader, want hij helpt de souvereiniteit over het Gewest, mede aan zijne zorg toevertrouwd, aanbieden om eigen heerschzucht te voldoen; hij is een onnoozele sukkel, want

hij haalt een vreemden Meester in om zelf meester te zijn; hij is een verbondsbreker, want, volgens denzelfden BILDERDIJK, verstond men bij *wederzijdsche* stilzwijgende overeenkomst, dat de Koningin, in weerwil harer openbare weigering, niet van de Souvereiniteit had afgezien.

Door die verklaring wordt echter al het hatelijke van de schouderen der Staten afgenomen en op die van OLDENBARNEVELD gelegd; maar de Staten behoeven BILDERDIJK er niet voor te bedanken: zij worden door hem, wil men 't zoo noemen, *gered:* maar hoe? ten koste van hun bestaan. Wat politiek aanwezen toch, anders dan in naam, kan men toekennen aan een vergadering zóó onnoozel, dat zij blindelings overal en altijd haren Minister volgt? Altijd doen die Staten wat OLDENBARNEVELD verlangt. En was dat dan ten minste een man van talent geweest. Maar helaas, arme Staten van *Holland!* Zij hebben zich bij den neus laten leiden door een man, die noch verstand noch hart bezat. BILDERDIJK zegt, dat OLDENBARNEVELD bestond uit »een vereeniging van listigheid en stijfhoofdigheid, die zijn karakter uitmaakten, en voor verstand en kracht van geest »doorgingen."

Armzaliger figuur konden die Heeren Staten van *Holland* wel niet maken!

Wij hebben dan door deze voorstelling een punt gewonnen, dat niet zonder belang is. Wij krijgen dan nu met OLDENBARNEVELD alleen te doen. De Heeren Staten van *Holland* zijn ver op den achtergrond geraakt. Hij alleen neemt den voorgrond in. Bij BILDERDIJK en de zijnen om, zoo als men zegt, de bok der ongeregtigheid te wezen, en alle schuld en hatelijkheid op zijne breede schouderen te laden.

Maar er bestaat nog een andere voorstelling van OLDENBARNEVELD en de Staten van *Holland.* Wie onbekend mogt wezen met de wijze, waarop de geschiedenis geschreven is en nog wordt, zal er zich over verbazen, dat dezelfde personen en zaken uit zoo verschillende oogpunten

kunnen beschouwd worden en beoordeeld; en 't geen nog 't vreemdste is, beide oogpunten stellen hen in een valsch licht.

Het portret, dat de oude school, die van HOOFT en WAGENAAR, ons van OLDENBARNEVELD maalt, is dat van een wijs, achtbaar, schrander, eerlijk en 't vaderland met warmte liefhebbend Staatsman. Hij neemt ook bij die school den voorgrond in, maar de Staten van *Holland* wijken naar den achtergrond, ten minste uit eerbied en hulde voor overtreffende talenten en eerlijkheid, en zij doen daar zeer loffelijk aan, want wie de bekwaamste en braafste is moet de eerste zijn, dat is niet meer dan billijk.

't *Karakter* echter in zijn verstandelijke en zedelijke *hoedadigheid* is alleen veranderd: volgens de school van WAGENAAR zijn de beweegredenen tot handelen hoogst loffelijk, en verdienen onze innigste dankbaarheid. De handelingen, de daden echter blijven dezelfde.

Ook volgens de oude school is er dezelfde behoefte aan buitenlandsche hulp: zij wordt met dezelfde vreugde aangenomen; maar nu vindt de oude school een alles verklarende en verdedigende beweegreden voor 't gedrag van OLDENBARNEVELD in dat van ELIZABETH. Die hulp namelijk wordt met dubbelhartige inzigten tegen de gesloten overeenkomst door ELIZABETH verleend; zij blijkt al ras hoogst gevaarlijk te zullen zijn; — en nu staat OLDENBARNEVELD dáár als de reddende Engel, die 't vaderland onder zijne vleugelen neemt en wijze maatregelen van verdediging tegen een lagen aanval op 's lands onafhankelijkheid beraamt en uitvoert, en daar tijdig mede begint; te weten nog vóór LEYCESTER hier is; LEYCESTER, die ons, als het der moeite waardig is, in Engelsche ketenen zal moeten sluiten. Want wij zijn door ELIZABETH in dit predikament gebracht: vergaan, of Engelsch worden zonder eenig profijt.

Mag ik hier nogmaals voorloopig herinneren, dat noch de blaam van BILDERDIJK en de zijnen, noch de lof van WAGENAAR en die hem volgen, verdiend zijn!

Maar eerst verteld, hoe de oude school aan die voorstelling komt.

Toen RICHARDOT in 1608, na vergeefs eerst over vrede en daarna over bestand in *den Haag* onderhandeld te hebben, van daar naar *Brussel* tot de Aartshertogen teruggekeerd was, vond men, zoo 't verhaal gaat, in de lade van een tafel in de kamer, waar hij gehuisvest was geweest, het heimelijk berigtschrift, dat den gezanten bij hunne onderhandelingen ten leiddraad moest strekken. RICHARDOT heeft altijd staande gehouden, dat hij het dáár bij ongeluk en vergetelheid had laten liggen. Maar, zoo als men wel eens zoekt zonder te willen vinden, zoo heeft RICHARDOT in dit geval waarschijnlijk vergeten mede te nemen, wat hij verlangde achter te laten. Hoe dit zij? het doet er hier niets toe; maar deze gebeurtenis gaf, zoo als men denken kan, aanleiding tot vele gesprekken onder de goede burgerij. Elk had er zijn zeggen en gevoelen over.

De geschiedschrijver HOOFT vertelt, dat zijn vader zich bij die gelegenheid een *anecdote* herinnerde en hem mededeelde, die door geen schrijver nog was vermeld.

En HOOFT kwam ook waarlijk met iets nieuws voor den dag, toen hij de *anecdote* in zijn *Nederlandsche Historien* in 't licht gaf, een 60 jaar min of meer nadat de gebeurtenis, daarin verteld, zou hebben plaats gehad. Niemand had van die gebeurtenis ooit iets vermoed, tot dat de drost van *Muiden* er mede te berde kwam.

En wat behelsde nu die *anecdote?* Den ouden Heer HOOFT schoot dan op eens, bij gelegenheid van RICHARDOT en zijn ladetafel, te binnen, dat er ook eens iets met een heimelijken last voor LEYCESTER was gebeurd. Ook deze had zoo iets op schrift in 't geheim van ELIZABETH gekregen, »maar," zegt HOOFT, »eer hij uit Engelandt vertrok, raakte, oft bij geluk, oft door gaauwigheid, d'een oft d'ander achter zijn berichtschrift, »en merkt' er een punt in, dat hem beval, vlijtelijk te »verneemen naa 't vermooghen der Landen: zijnde, indien men ze met hunn' eighen middelen beschermen »konde, zijn' Meestres beraaden de Hooghe Ooverheit

»der zelve t'aanveirden." — HOOFT voegt er te regt bij: »Wat zinnen dit in de geenen die 't wisten, ver»wekte, magh men denken. Want, onder uitheemsche »heerschappij te buighen, geschooren en gevilt te worden »zonder eenighen onderstandt te genieten; wat vreemds »moest' hun gelust hebben."

Hoewel dat *geschoren* en *gevild* zeker wat sterke uitdrukkingen zijn, en niet geregtvaardigd, hij heeft gelijk in zijn redenering. Men had ELIZABETH de Souvereiniteit aangeboden in de meening, dat zij ons dan bijstand uit *hare eigene* middelen zou verschaffen, en tot dien prijs alleen wilde men een' Meester. Maar den Meester zonder de hulp, dat was een slechte koop. Dáár ondertusschen zou *het*, volgens dat vermeende heimelijke berigtschrift, op zijn toegelegd geweest; en dit werd nog te erger, daar het een daad van bedrog en kwade trouw was, dewijl ELIZABETH *openlijk* de Souvereiniteit had geweigerd, en die weigering nu echter bleek niet gemeend te zijn.

Niet zeer verblijdend vooruitzigt in een aanstaanden Meester!

Die *anecdote*, door den ouden Heer HOOFT, 22 jaren nadat zij zou gebeurd zijn aan zijn' zoon verteld en door dezen een groot aantal jaren later in 't licht gegeven, die *anecdote*, een gebeurtenis behelzende, die sedert zoo veel jaren door niemand vermeld was, hoewel zoo velen haar hadden kunnen bekend maken, en velen er 't grootste belang bij hadden, haar bekend te maken, ja uit te bazuinen, die *anecdote* is, in de beste trouw ter wereld van hen die haar vertelden en navertelden en geloofden, de vruchtbare moeder geworden van eene lange generatie van dwalingen en valsche voorstellingen. De *anecdote* behelst een onwaarachtig feit. LEYCESTER had zulk een last niet. De achtbare bestevaêr CORNELIS PIETERSZOON HOOFT, die Christen CATO, 't sieraad der regenten van zijn tijd, kan niet gelogen hebben; maar hij kan zich vergist hebben óf geloofd, wat een logenachtige mond hem verhaalde. De waarheidlievende is ligt op die wijze te misleiden. En dat de brave zoon den braven

vader niet kon verdenken, dat zijn gevoel van kinderlijken en zoo wel geplaatsten eerbied hier alle critiek in de kiem versmoorde, is zoo menschelijk, ja beminnelijk, dat niemand er onzen Nederlandschen TACITUS een onvriendelijk gelaat om mag toonen. Tot vergissing was ook aanleiding; vooreerst in 't lang tijdsverloop; maar ten andere daarin, dat LEYCESTER werkelijk in aanteekening punten heeft gehad, waarop te letten. Zij gaan tot in bijzonderheden, betreffende den toestand der landen. Men vindt dat stuk, laat mij 't noemen een *pro memoria*, in LEYCESTER'S *Briefwisseling*, in 1844 in *Engeland* uitgegeven. Maar wat ontbreekt er aan dat authentique stuk? juist dat, wat er hier 't gewigt van zou moeten uitmaken: te weten, dat ELIZABETH de Souvereiniteit zou aanvaarden als het bleek, dat zij ons met onze eigen middelen kon verdedigen en niets van 't hare er bij behoefde in te brokken.

Volkomen uiteen te zetten, dat LEYCESTER nimmer zulk een last gekregen heeft, is bij ons tijdsbestek en in een Voorlezing onmogelijk. Ik zou een geruimen tijd behoeven, om u dat alleen behoorlijk te verklaren. (*) Ik moet u nu echter verzoeken, hier op mijn woord te gelooven, dat mij zulks uit een naauwgezet onderzoek der bronnen gebleken is.

Dit gewigtig punt, waar hier zoo heel veel op aankomt, is in mijn oog tot zulk een graad van zekerheid te brengen, als waarvoor historische punten van dien aard mij vatbaar schijnen te zijn. Ook de Heer GROEN VAN PRINSTERER schetst ELIZABETH in zijn *Handboek* als afkeerig van de Souvereiniteit. Nadat hij dit schreef, zijn de gronden voor dat gevoelen nog vermeerderd en versterkt. Neemt men aan, dat ELIZABETH het oog op de Souvereiniteit had, men wikkelt zich in groote historische moeije-

(*) Er is aan 't Engelsche Hof wat te koop geweest over de aanneming van 't Gouverneur-Generaalschap door LEYCESTER, en er blijkt uit alles, dat ELIZABETH de Souvereiniteit niet begeerde. Curieus zou de mededeeling zijn en hoogst karakteristiek.

lijkheden. Neemt men aan dat zij er het oog niet op had, alles loopt natuurlijk af.

Nu worden mijne Hoorders verzocht, zich nog een oogenblik te verplaatsen in den toestand van hen, die aan de waarheid der *anecdote* niet twijfelen en dus van de dubbelhartigheid van ELIZABETH en de valschheid harer bedoelingen overtuigd zijn.

't Vaderland verkeert daardoor, *zij* moeten dat nu wel aannemen, werkelijk in gevaar. HOOFT vertelt dan, dat OLDENBARNEVELD aanstonds een' maatregel nam om dat gevaar te verminderen. *Liefde* had daar echter, volgens HOOFT, verreweg 't meeste toe gedaan; *afkeer* niets; *voorzorg* iets.

Maar de voorstelling der zaken gaat altijd *crescendo*. 't *Is* er mede als met de faam.

Wat lezen wij dan nu bij WAGENAAR? Hij had de *anecdote* niet uit den mond van een' achtbaren vader, en dus waarlijk wel wat meer critiek mogen gebruiken. »Dat »de ontdekking van dit gewigtig geheim berigtschrift te »wege bracht, dat men LEYCESTER met looden schoe»nen naging en zijn toeleg, zelfs eer hij hier was, zogt »te dwarsboomen." Wat heeft de matte WAGENAAR hier een verwen op zijn palet gehad; HOOFT, anders zoo levendig van koloriet, is er dof bij.

Dewijl nu de vrienden van OLDENBARNEVELD hem, uit eerbied en bewondering, even zeer vooraan en de Staten van *Holland* achterwaarts schuiven, ten einde hem den lof van alles te geven, als 's mans vijanden datzelfde doen uit minachting en afkeer, ten einde hem den bok der ongeregtigheid te maken, zoo volgt daaruit, dat bij beide alles, wat er nu vóór LEYCESTER's komst gedaan wordt, door OLDENBARNEVELD gedaan wordt. Zijne vrienden zien inzonderheid in één dier daden een blijk van groote schranderheid en van de meest waakzame, doch belangelooze vaderlandsliefde; zijne vijanden zien daar een blijk van heel wat anders in.

Ook WAGENAAR laat dus OLDENBARNEVELD nu al aanstonds iets doen. Maar bij hem blijft de *liefde* weg, en

de *voorzorg* doet alles. BILDERDIJK kan natuurlijk, als er sprake van 's lands Advokaat is, niet nalaten er nog iets bij te voegen. Hij heeft zich hier er alleen mede vergenoegd, om bij de *voorzorg* een twijfel te opperen aan de *goede trouw*, jegens LEYCESTER verschuldigd.

De waarheid ondertusschen is, dat OLDENBARNEVELD en de Staten van *Holland* vóór LEYCESTER's komst volstrekt geen reden hebben gehad hem te mistrouwen. Dat zij hem ook niet mistrouwd, maar zich zeer hartelijk over die komst verheugd hebben. — En dat later, uit gansch andere oorzaken, oneenigheden ontstaan zijn.

Maar welke is nu die daad van OLDENBARNEVELD, die zijne vrienden zoo verrukt, zijne vijanden zoo verontwaardigd heeft? en waaruit dan dat dwarsboomen moet blijken? 't Is de aanstelling van Prins MAURITS tot Stadhouder over *Holland*.

Eigenlijk kan men dat streng genomen zoo geen daad juist van OLDENBARNEVELD noemen. Maar ik heb al zoo veel gezegd, waardoor de Geschiedschrijverij bij u, helaas! wel in verdenking mogt komen, dat ik er waarlijk verlegen over ga worden. Ik wil daar nu maar over heen stappen. Ik kan het hier ook alles niet zeggen. Genoeg, dat de aanstelling van MAURITS tot Stadhouder over *Holland* en *Zeeland* niet plotseling in 't brein van OLDENBARNEVELD is opgekomen, ten einde LEYCESTER te dwarsboomen, daar tot die bevordering al aanstonds na den dood van WILLEM I besloten was: dat echter OLDENBARNEVELD die verheffing *uit liefde voor* MAURITS zeer heeft bevorderd, hoewel hij daarbij ook, — *afkeer* niet, — maar wel *voorzigtigheid* heeft betoond jegens LEYCESTER; eene voorzigtigheid, die BILDERDIJK zelf *verstandig* moet noemen. In dit alles heeft de Heer VAN DER KEMP, wien men niet van vooringenomenheid jegens OLDENBARNEVELD zal verdenken, dien Staatsman regt doen wedervaren.

Liet de tijd het mij toe, misschien zou ik de aanneming van den titel: *geboren Prins van Oranje*, (iets, dat almede om LEYCESTER te krenken zou uitgedacht zijn)

natuurlijk onder anderen door MAURITS' 18den verjaardag kunnen verklaren. Maar ik moet hier eindigen.

Ik heb heel wat woorden moeten gebruiken, om OLDENBARNEVELD en de Staten van *Holland* te verdedigen, zoowel tegen hunne vrienden als tegen hunne vijanden. Heeft hij zulk een fijnen neus niet gehad, als HOOFT en de zijnen willen, OLDENBARNEVELD's hart is toch ook zoo slecht niet, als BILDERDIJK en die hem volgen onderstellen. Maar ik ben onvoorzigtig. Ik laat mij in de volle kracht mijner overtuiging ontvallen, dat ik hem *verdedigd* en zijn hart, hoewel misschien in het oog van sommigen een weinigjen ten koste van zijn hoofd, *gered* heb. *Beter had* het mij gepast te zeggen, dat ik zulks *gepoogd* heb te doen. Niemand toch gevoelt meer dan ik, dat mijne opvatting lijdt aan eenvoudigheid, ongezochtheid en natuurlijkheid; en dat zijn heden ten dage leelijke gebreken. Neemt gij ondertusschen het geringe voor lief, en leest er de voorstelling van Mej. TOUSSAINT nog eens bedaard op na, ten einde partij het laatste woord te gunnen. Dit is niet meer dan betamelijk, en zoo ingevoerd, wanneer men het ongeluk heeft, zich met het gevoelen van eene vrouw niet te kunnen vereenigen.

EEN WOORD OVER A. R. FALCK.

(*Vervolg en slot van bl.* 80.)

De Minister zette zijn werk der beschaving voort. Hij liet aan de *parvenus*, die zichzelven naauwelijks herkenden, de bureaucratische opgeblazenheid, den onbeschoften toon, de schampere onbeschaamdheid. Hij wist te wel, dat al die ministeriële kikvorschen, opgeblazen en trotsch, eindigen met te barsten onder uitfluiting en ten algemeene genoegen. Toonde een jong mensch goeden aanleg, dan reikte hij hem de hand, gaf hem goeden raad, en baande hem den weg, dien hij wilde betreden. Mogt hij prijzen, hij deed het met bevalligheid en kieschheid; moest hij berispen en afkeuren, hij deed het met waardigheid en toegeeflijkheid. Onverbiddelijk was hij slechts voor dwaasheid en laagheid. Dan na-

men zijne groote blaauwe oogen eene sarcastische uitdrukking aan, zijne woorden werden snijdend, zijne spotternij scherp. Waarom zouden wij het ontveinzen? FALCK had iets van VOLTAIRE, indien die scheldnaam van de mode gegeven mag worden aan hem, die gereedelijk de belagchelijke zijde van de dingen der wereld aangrijpt, die dat, wat het meest verblindende schittert, tot de eenvoudigste waarheid weet terug te brengen, die altijd een weinig vrolijkheid mengt in ernstige redewisselingen, en door een puntig woord onoplosbare moeijelijkheden weet uit den weg te ruimen. Maar de spot van FALCK had niets stekeligs of bitters; het was veeleer bevallige scherts, een zachte glimlach, waarin vrolijkheid sprak, door droefgeestigheid en een diep gevoel onzer ellenden getemperd. Zijn Scepticisme was noch koud noch droog; het was het voorzigtige weifelen van eenen geest, die de diepzinnigste vraagstukken had onderzocht en eene groote mate van ondervinding had opgedaan. In tegenstelling met hen, die onder de deftigheid der woorden de nietigheid van derzelver zin verbergen, had zijne onbeduidendste scherts voor den goeden verstaander eene ernstige beteekenis. Over den vasten grondslag wierp hij met opzet luchtige woorden henen en uitte met goedhartigheid puntige gezegden.

Niets belagchelijker, dan een dwerg, die zich groot wil maken door op de schouders van eenen reus te klimmen. Ik kan nogtans mij het genoegen niet ontzeggen van te verklaren, dat ik, twintig jaren lang vereerd met de vriendschap van FALCK, in de gelegenheid ben geweest, om hem ongehinderd gade te slaan en zelfs eenige van de geheimen zijner ziel te doorgronden. Daarenboven FALCK was gemakkelijk te doorzien. Wat hij in den vertrouwden kring was, dat was hij ook in het openbaar, te midden van den dwang der etiquette. Deze schrandere staatsman beroemde zich niet op twee aangezigten; in den bijzonderen omgang bewaarde hij zijn van nature edel voorkomen, maar hij gaf er zich alleen onbedwongen over aan den luimigen loop des gespreks, aan de uitboezemingen des vertrouwens. Uittreksels uit zijne gesprekken en zijne briefwisseling zouden eene merkwaardige en onderhoudende verzameling vormen. Ik zal slechts enkele trekken mededeelen.

Een kwakzalver, wiens juisten naam ik vergeten ben, dien hij zelf niet juist wist, en die in het Italiaansch ge-

trouwelijk door CAMPO SANTO ware te vertalen, komt op eene zijner audiënties, de borst bedekt met ridderordes. Dat was het stokpaardje van onzen vriend, die gekomen was, om er weder eene nieuwe te verzoeken. FALCK had hem dadelijk in den neus. »Mijnheer," zeide hij na de gewone begroetingen, »mag ik u uwen naam vragen?" — »CAMPO SANTO." — »En uw beroep?" — »Doctor in de Medicijnen." — »Ik zie daar op uwe borst een schitterend juweel; welke waardigheid duidt dat aan?" — »Die van Commandeur van de Orde van het Heilige Graf." Bij deze woorden riep FALCK, een' geveinsden toon van schrik aannemende: »CAMPO SANTO, doctor, graf!.. Houd op, mijnheer, of ik vraag degelijken borgtogt, zoo als MASCARILLE bij MOLIÈRE. Graf, doctor, CAMPO SANTO! Ik ben al half dood." *Onze vriend ging heen, zonder zijn verzoek te hebben voorgedragen.* — Hij zeide: »De Hollandsche taal is eene schoone vrouw, die aan de altijd gesluijerde Oostersche vrouwen gelijk is, wier gelaat geen vreemde ooit ziet." — De post van principaal aan het athenaeum van *Brussel* was vacant; het regende verzoekschriften op de bureaux. Een van deze kwam daar terug met deze woorden van de hand des Ministers: »*Brave* BAYARD, *tu l'emportes!*" BAYARD was een abt, die in de daad boven zijne mededingers de zege wegdroeg. — Ik had een stuk in Latijnsche verzen zamengesteld, waarin ik beweerde, dat, om een einde te maken aan den strijd tusschen de Hollandsche en Fransche taal, het best zoude zijn, tot het Latijn zijne toevlugt te nemen. In dat stukje verving FALCK, *Falco* genoemd, den vogel van JUPIJN. »Wat het duidelijkste van allen is," zeide hij mij, »dat is, dat een valk geen adelaar is." — Sprekende over lieden, die stijfhoofdig in het koningrijk slechts eene enkele officiëele taal wilden toelaten, zeide hij: »Zonderlinge menschen, die liever met moeite voort willen hinken, dan op twee beenen gaan."

Omstreeks dezen tijd huwde FALCK. Om hem tot zulk eene verbindtenis te bewegen, die hij altijd had geschroomd, was er niets minder noodig, dan eene bekoorlijke vrouw, even goed als bevallig, even bevallig als geestig; hij had vergeten, dat zij tot een van de oudste en aanzienlijkste geslachten des lands behoorde. Te dezer gelegenheid wilde Koning WILLEM hem tot Baron verheffen. »Ik bedank uwe Majesteit voor dit groote gunstbewijs," zeide FALCK; »maar

er hebben reeds drie Barons zitting in uwen raad; het zij mij vergund dat heilige getal niet te verbreken." Ondanks zijne weigering gaf men hem doorgaans den titel, dien hij had afgeslagen; en de Almanak van het Hof, te *Brussel* gedrukt, verzuimt niet, dien bij zijnen naam te voegen.

Eindelijk verliet hij het Ministerie, waar hij met verscheidene van zijne ambtgenooten het niet eens was. Men had hem in 1819 naar *Weenen* gezonden als buitengewoon gezant, om de betrekkingen te regelen van het Groothertogdom *Luxemburg* met het Duitsche Verbond. In 1824 had hij eene dergelijke zending te *Londen* vervuld, en met *Engeland* schikkingen gemaakt met betrekking tot *Oost-Indië*. In 1825 werd hem de post van afgezant aan het Hof van *Sint James* opgedragen. Daar, in den maalstroom der weelde en der zaken, in het midden van eene hooghartige aristocratie, onder de bekwaamste staatsmannen der wereld, wist hij zich zonder aanmatiging en zonder trotschheid in den eersten rang te plaatsen. Zijne beminnelijkheid, zijne bevalligheid dienden tot verontschuldiging voor zijne verstandelijke meerderheid; en in dat land, waar men eene zoo groote hulde bewijst aan rijkdom en geboorte, wist hij den adel des geestes te doen gelden.

Zijne gezondheid, onaangenaamheden, die hij als wijsgeer verdroeg, dwongen hem in de maand Junij 1829, om naar *Italië* te vertrekken, waar hij al zijne klassieke herinneringen hervond, al de poëzij zijner schoonste jaren. Hij was in Junij 1830 weder op zijnen post, juist bij tijds, om deel te nemen aan de overwegingen, waartoe twee groote gebeurtenissen aanleiding gaven, die in een oogenblik de gedaante der wereld hebben veranderd en de beginselen, die haar regeerden, omverstootten.

De Julij-revolutie moest weêrklank vinden in een land, dat door *Frankrijk* bijna altijd in zijnen loopkring is medegesleept. Buitendien waren de gemoederen tot eene beweging voorbereid. Menigvuldige fouten, een wezentlijk en niet onregtmatig misnoegen, het gekwetste nationale gevoel, de intrigues en lasteringen der partijen, heimelijke aansporingen van buiten, onvoorziene afval, en in het oogenblik des gevaars het gemis van vastberadenheid, verbonden met halsstarrigheid, scheurden in weinige dagen het Koningrijk der *Nederlanden* vaneen. Intusschen in den beginne geloofde men niet aan eene geheele vaneenrijting; eerst lang-

tusschenhand voleindigden de stoutmoedigheid van dezen en de lafhartigheid van genen eene gebeurtenis, die nog verre was van voltooid te zijn. *België* was voornamelijk zijn bestaan verschuldigd aan den panischen schrik, die zich meester had gemaakt van de meeste kabinetten, en waarvan de Mogendheden gebruik maakten, die belang hadden bij eene wijziging van het Weener tractaat.

Het volkenregt van *Europa* nam toen eene nieuwe gedaante aan. Men moest erkennen, dat de staten van den tweeden rang van hunne onafhankelijkheid hadden afstand gedaan, en dat zij te regt hadden te staan voor de groote regtbank van vijven, die boven alle kroonen was geplaatst. Men zette woorden in plaats van zaken; men bekrachtigde sophismen met protocollen en zelfs met kanonschoten. *Medewerking* werd onderscheiden van *tusschenkomst*; *dwangmiddelen* werden met *vrijheid* overeenkomstig geacht; de *oorlog* werd met den *vrede* vereenigbaar. Men predikte de leer van *faits accomplis;* men riep verdragen tot getuigen, terwijl men zich beroemde ze te hebben verscheurd; kortom, men zou een zonderling boek kunnen maken van de tegenstrijdigheden en valsche redeneringen, waarin de diplomatie haar heil zocht. Een oogenblik verspreidde zich het gerucht, dat alles zou geschikt worden door middel van eenen federativen staat, bestaande uit twee rijken onder verschillend bestuur en zonder noodzakelijke aanraking; een stelsel, hetwelk aan dat van LEIBNITZ doet denken ten opzigte van de verbindtenis van ziel en ligchaam, en dat, naar mijn oordeel, onuitvoerlijk was. FALCK treurde, dat hij een gebouw zag instorten, dat hij had helpen optrekken, en dat schoon en trotsch van bouworde was; maar met dat al was hij overtuigd, dat het niet kon blijven bestaan. Van dat oogenblik af deed hij, schoon, naar de bevelen, welke hij uit *den Haag* ontving, protesterende tegen eene verdeeling van het rijk, zijn best, om zijnen Vorst over te halen, om in deze opoffering toe te stemmen met zoo weinig verlies mogelijk; en om hem te bewijzen, dat men, door zich te haasten en door tijdige inwilligingen, nog meester van het spel kon blijven en voordeelen verwerven, die langere aarzeling niet alleen onmogelijk zou maken, maar in noodlottige rampspoeden zou doen verkeeren. De grijze Vorst kon niet besluiten om zijne kroon te deelen, en nam te ge-

lijker tijd toch geene doortastende maatregelen. Er werd tot de terugroeping van den gezant besloten.

FALCK had de onderhandelingen met de Conferentie geopend, en haar de eerste voorstellen van Koning WILLEM voorgelegd. Later werd hij bijgestaan door den Heer VAN ZUYLEN VAN NIJEVELD, die grooten naam te *Konstantinopel* had gemaakt, en die vervolgens alleen het orgaan van *Holland* bleef aan het *Foreign office*. Gedurende zijn verblijf in *Londen* was FALCK dikwijls in aanraking met Prins LEOPOLD van *Saxen Coburg*. Deze had hem van den aanvang af onderscheiden.

In September 1832 verliet hij *Londen*, betreurd door allen, die hem kenden. Hij was te gematigd, om zich te beklagen, en ofschoon hij de denkbeelden van den Koning niet goedkeurde, vereerde hij hem en behield voor hem eene dankbaarheid, waarvan menigeen zich heeft ontslagen, die gedurende zijne regering met onverklaarbare weldaden was overladen.

Met den titel van Minister van staat trok hij zich terug op een klein buiten bij *den Haag*, *'t Huis ter Noot* geheeten, waar de klassische literatuur en de studie der mathematische wetenschappen zijnen tijd van rust veraangenaamden. Geene ontdekking was hem onverschillig. Hij hield zich op de hoogte van al degene, die het gebied van den menschelijken geest konden verruimen, en scheen hare resultaten in de toekomst vooruit te zien. Intusschen, ondanks zijne ongenade, raadpleegde men hem meermalen over de staatkundige zaken; hij was gelijk aan die hemelsche beschermers, die de zeelieden bij het woeden van den storm op hunne knieën aanroepen, en die zij vergeten, als de golven beginnen te bedaren.

Gedurende de jaren 1838 en 1839 ging hij naar de baden van *Ischl* bij *Salzburg*, en deed eene reis naar *Oostenrijk*, waar hij op de vleijendste wijze werd ontvangen. Veel van zijne papieren geven blijk, dat hij zich ernstig met de Hongaarsche taal bezig hield, vooral met den tongval der *Magyaren*. »Zonder mij te beroemen," zeide hij tegen mij, »ik ben een weinig een polyglot, maar het Slavoonsch heb ik nooit magtig kunnen worden." Hij had reden, om er zich over te troosten; want hij verstond uitstekend Spaansch, Portugeesch, Italiaansch, Zweedsch, Deensch, Duitsch, Engelsch, en sprak zelfs de meeste dezer talen met gemak.

Van het Fransch kende hij al de eigenheden en fijnheden, zonder te spreken van zijne gemeenzaamheid met de beide talen, wier kennis HORATIUS aan MAECENAS tot eene verdienste rekende. Ik heb Latijnsche brieven in handen, die hij schreef om zich te ontspannen, en die, ofschoon met vlugge pen geschreven, eene oude kleur hebben, welke den discipel van WIJTTENBACH kenmerkt.

Intusschen, de talenten van FALCK konden niet nutteloos voor zijn vaderland blijven. Een afstand, die de geheele wereld verbaasde, gaf den schepter van *Holland* in handen van eenen Prins, wiens moed en ridderlijke edelaardigheid langen tijd waren beproefd. Een der eerste daden van den nieuwen Koning was, dat hij FALCK naar *Brussel* zond als zijnen vertegenwoordiger. Nimmer kon eene verzoening tusschen twee volken onder betere voorteekenen bezegeld worden. Het was niet de duif, maar, in spijt van het reeds vermelde *bon mot*, de adelaar, die tot ons kwam met den olijftak.

Het opregte, eerlijke karakter van FALCK was voor de *Belgen* een waarborg van eene opregt gemeende schikking zonder bijoogmerken. Het eindtractaat tusschen *België* en *Holland* was het staatkundig testament van den Minister, die edelmoedig er in had toegestemd, om eenen minderen titel aan te nemen, dan dien hij vroeger had gedragen. Evenwel, ofschoon deze onderhandeling moeijelijk en kiesch was en hem eenige persoonlijke onaangenaamheden berokkende, zoo had hij het voorkomen van er zich slechts als ter loops mede bezig te houden, zich vergelijkende met de diplomaten van FIGARO, die zich opsluiten, om hunne pennen te versnijden. »En," voegde hij er met een' onbeschrijfelijken glimlach bij, »ik kan ze niet eens versnijden, en het mechanieke pennemes staat bij mij gelijk met den stoom en de andere groote beweegkrachten, die de eeuw onsterfelijk zullen maken."

De Prins van CHIMAI, Belgisch gezant in *den Haag*, overhandigde den 8 October 1839 zijne geloofsbrieven aan Koning WILLEM II; den 16 van dezelfde maand had FALCK te *Laeken* een gehoor bij den Koning der *Belgen*. Zijne komst te *Brussel* werd als eene gelukkige gebeurtenis begroet door alle mannen van verstand en goede bedoelingen. Zij werd alleen met een nijdig oog beschouwd door eenige dagbladschrijvers, die geen begrip van de zaak hadden, en wier

brutale vaderlandsliefde nog altijd kreten van haat en vloek tegen *Holland* deed hooren. FALCK scheen weder te huis te komen; zijne voormalige staatkundige handelingen, het gezag van zijne kennis gaven hem eene meerderheid, die geen ander kon hebben. Hij alleen had het regt, om al lagchende bijna onoplosbare knoopen te ontwarren, die alleen het zwaard scheen te kunnen doorhouwen.

Naauwelijks gevestigd, ontving FALCK de vereerendste bewijzen van onderscheiding van de zijde van het *corps diplomatique*. De oordeelkundige aanmerkingen, die hij in overvloed zich liet ontvallen, de nieuwe gezigtspunten, die hij al spelende opende, zijne *bon mots* zelve, die over eene geheele zaak in geschil licht verspreidden, vervingen dikwijls meer dan ééne depèche. Het is eene zeldzame gave, zich op den eersten rang te laten plaatsen zonder iemand uit den weg te stooten!

Doch de staatkunde had den voorrang niet boven zijne oude vrienden, zijne letterkundige betrekkingen. Zijne eerste bezoeken golden een klein aantal personen, met wie hij naauwere betrekking onderhield, en de akademie, in wier bloei hij altijd belang had gesteld. Ondanks zijne pijnlijke kwalen miste hij bij geene zitting, en men zal niet ligt vergeten, hoe, bij eene feestelijke vergadering, het publiek, dat hem tusschen zijne medeleden zag zitten, door luide goedkeuring en toejuiching hem toonde, hoe zeer het deze wijze van handelen op prijs stelde.

Dergelijke toejuiching vergezelde hem te *Gent* bij het Vlaamsche feest. En toch was hij verre van haar te zoeken, en stelde het genoegen van eenen vertrouwelijken omgang daar oneindig boven. Gezellig praten is eene veel moeijelijker kunst, dan men meent; FALCK bezat haar in hooge mate. Hij vertelde op eene innemende wijze, antwoordde met juistheid, vroeg zonder hoogmoed, schertste op den behagelijksten toon. Het nieuws van den dag, onbeduidende nietigheden, ernstige vragen, oude en nieuwe boeken, alles leverde hem stoffe op tot gesprekken vol van onverwachte en treffende wendingen. Hij was een liefhebber van boeken, om er den inhoud uit te halen; geen enkel was beneden zijne aandacht; in het eene ontdekte hij eene nuttige waarheid, in het andere *piquante* dwaling. Zijn veelomvattend geheugen behield den indruk van zijne verbazende lectuur;

zij verrijkte zich onophoudelijk, zonder overlading of verwarring.

Met opmerkzaamheid sloeg hij de voortbrengselen gade van de Belgische drukpers. Op zekeren dag zond een schrijver hem eenen brief vol loftuitingen, waarin hij *zijne Excellentie* verzocht, de hulde van een zijner werken aan te nemen. Ongelukkig behelsde het boek, dat over de algemeene geschiedenis liep, eene melding van de omwenteling van 1830 en eenige weinig vleijende regelen over Koning WILLEM. Zij ontgingen FALCK niet. Den volgenden dag schreef hij den schrijver, wiens geheugen wat zwak was geweest: »Ik dank u, Mijnheer, dat gij mij wel uw boek hebt willen toezenden. Daar ik al die, welke men mij de eer doet van mij te zenden, lees, heb ik ook het uwe gelezen, en het spijt mij, *dat* ik er eene passage in heb gevonden, die mij *verbiedt het* aan te nemen."

Die eerbied voor het welvoegelijke, die waardigheid van gedrag verlieten FALCK nooit. Zij, die zijn getrouw portret zien, door BAUGNIEZ vervaardigd, zullen dezen karakteristieken trek op zijn edel en schoon gelaat herkennen. Het portret, in zijne laatste dagen geteekend, heeft zekere zachte droefgeestigheid. Men zou zeggen, dat hij, vervuld van zijn naderend einde, hen, die hij liefheeft, vaarwel zegt. Hij voorzag in de daad dat noodlottige oogenblik, en sprak er over met eene ongeloofelijke vastheid en gerustheid van geest.

FALCK was altijd een podagrist geweest. Deze ziekte, welke POSIDONIUS niet als eene kwaal wilde erkennen, kwelde hem sints lange jaren. Tegen het einde van zijn leven was zij eene ware marteling geworden. FALCK, die er niet op roemde een Stoïcijn te wezen, beleed, tegen de philosophische blaaskakerij van POSIDONIUS in, dat het podagra eene kwaal, eene zeer pijnlijke kwaal was, maar hij droeg haar met geduld, en zijne rustige kalmte en onderwerping getuigen van grootere wijsgeerte, dan de bedriegelijke grootspraak van ZENO's leerling.

De middelen, tegen deze kwaal gebruikt, de herhaalde aderlatingen en bloedzuigers hadden haar doen ontaarden in het water op de borst. FALCK was op het uiterste, en verborg zijnen toestand voor eene echtgenoote, die zich met ijdele hoop vleide en wier wanhoop hij duchtte. Ondanks zijn vreesselijk lijden, behield hij nog die innemende oplet-

tendheden, die van zijn geest en hart beide getuigden. Hij schreef mij den 31 December 1842: »Indien gij ondanks het slechte weder kunt besluiten om mij morgen te komen bezoeken, zult gij mij het genoegen bezorgen, om u persoonlijk zeker juweel ter hand te stellen, dat de verdienste bezit van nieuw en waarschijnlijk in *Brussel* eenig te zijn." Hij doelde op een klein gunstbewijs, dat hij goedgevonden had voor mij te vragen, ofschoon hij een' afkeer had van dergelijke soort van aanvragen en over het algemeen weinig waarde hechtte aan de meeste van deze eervolle belooningen.

Hij had den tijd niet, om deze aandoenlijke bewijzen zijner goedheid te vermenigvuldigen. Den 16 Maart 1843 stierf hij, in den ouderdom van 66 jaren, in de armen van zijne geliefde echtgenoote en van den ridder HOOFT, zijnen eersten gezantschapssecretaris, voor wien hij eene hartelijke genegenheid had opgevat. Zijn dood was voor geheel *België* eene oórzaak van algemeenen rouw. De regering vereenigde zich op eene waardige wijze met het volk, om het overschot van eenen man te vereeren, wiens naam onuitwischbaar staat geschreven onder het tractaat, dat de onafhankelijkheid van *België* waarborgt, en daaraan het zegel der wettigheid heeft gegeven, dat er nog aan ontbrak.

FALCK, na gedurende twee derde gedeelten van zijn leven de hoogste betrekkingen te hebben bekleed, had geen fortuin verzameld. Hij trok het *Eldorado* door, en verwaardigde zich niet, om de schatten op te rapen, voor zijne voeten uitgestrooid. Zijne familie, die hij liefhad, zijne onbaatzuchtige familie, achtte zich rijk genoeg door zijne erfenis van roem en eer.

Een schat, dien FALCK achterliet, maar waarvan de vruchten eerst na eenige jaren zullen kunnen geplukt worden, zijn zijne *Herinneringen*. Ik heb het geluk gehad, om hem eenige berigten mede te deelen die daarin moeten worden opgenomen, en daardoor werd het mij vergund er een klein aantal bladzijden van te lezen. Zij waren voldoende, om mij van het groote belang dezer gedenkschriften te overtuigen. In het Hollandsch geschreven, in eenen buigzamen, levendigen, afwisselenden stijl, bevatten zij onschatbare openbaringen, die de uitgave door den schrijver hebben doen uitstellen.

Er bestaan onderscheidene geschriften, die FALCK heeft laten drukken, maar waarbij hij niet goedgevonden heeft

zijnen naam te voegen. Het betaamt mij niet, den sluijer op te ligten, waarachter hij zich verborgen heeft.

Het sterfelijk overschot van FALCK is te *Utrecht* begraven, die stad van het oude *Nederland*, waar drie eeuwen vroeger een ander tractaat werd gesloten, dat langen tijd de grondslag is geweest van het Europesche volkenregt, en waaraan FALCK zeker een werkzaam deel zou hebben genomen, indien hij in dat eerste tijdvak van hernieuwing had geleefd.

DE RG.

EEN BEZOEK IN GRIEKENLAND EN EGYPTE.

(Uit de *Berliner Nachrichten*.)

De Koning van *Pruissen* had, voor MEHEMED-ALI, als blijk van erkentenis wegens het gastvrij onthaal, hetwelk verscheidene Pruissische Prinsen bij den Onderkoning van *Egypte* genoten hadden, eene uiterst prachtige *lustre* of lichtkroon doen vervaardigen, tot wier in elkander zetting de Bronzenfabrikant IMME opzettelijk de reis naar *Egypte* ondernam; een reistogt, van welken hij de volgende schildering geeft.

Onze inscheping uit *Europa* geschiedde te *Triëst*, den 24sten Februarij dezes jaars (1845) onder vrij zwaren storm, op de stoomboot van *Lloyds*, de *Eichhoff* geheeten. Het schip had slechts vijf tweede-kajuitpassagiers, die echter, daar de eerste kajuit niet bezet was, over dag ook het gebruik van deze genoten. Onder deze passagiers van den tweeden rang bevond zich zelfs een Consul, te weten die van *Turkije* te *Venetië*, de Markies VAN SERPOS; de overige drie, behalve onzen reiziger, waren een *Albanees*, een *Jood* uit *Janina*, en een gewezen scheepskapitein van *Lloyd*. Men at en dronk op de stoomboot zeer goed, behalve den reisgenoot uit *Janina*, die de voorschriften zijner Godsdienst zeer naauwgezet in acht nam, en derhalve niets nuttigde dan visch, olijven en brood, welk alles hij zelf met zich voerde. De reizigers spraken Italiaansch, Fransch, Grieksch, Turksch, en verstonden zelfs Arabisch; als middelspraak bediende men zich van de Fransche taal. Bij *Korfu* ging het gezelschap aan wal. Het heerlijke voorkomen dezer stad, tusschen de groote Engelsche vestingwerken, met de Brit-

sche vlag, trotschelijk van de hoogste spits wapperende, maakte, van buiten gezien, ook op mij een' even aangenamen indruk, als mij het binnenste, de naauwe, steile, morsige straten en onreine bewoners, onder welke de Britsche soldaten alleen zich door nette, zindelijke kleeding onderscheidden, weinig bevielen. Zulk een paar toonbeelden van onzuiverheid, eenen *Smirnioot* en diens zoon, kregen wij hier, in plaats van den *Israëliet* uit *Janina*, tot reisgezellen. Men voer nu onder om *Morea* henen naar het eiland *Syra*, en daar hier de boot, met welke ik verder naar *Alexandrië* reizen moest, nog eene wijl moest uitblijven, maakte ik van dezen tusschentijd gebruik tot een uitstapje naar *Athene*. Deze overoude, klassieke stad, met haren hoogburg, werd door mij in alle rigtingen doorwandeld; maar hoe heerlijk een beeld van het gewezen *Athene* de marmeren overblijfsels van dien voortijd ons ook voor oogen stellen, zoo is niettemin de toestand van het hedendaagsche *Athene* allertreurigst. De straten zijn krom, naauw en ongeplaveid, de huizen klein, geen daarvan meer dan twee verdiepingen hoog. Daartusschen liggen nog altijd de puinhoopen uit den Turkschen oorlog, en zonder de woningen der gezanten, het koninklijke slot en eenige andere gebouwen, zou *Athene* eer naar een dorp dan naar eene stad gelijken. Als blijk van achting en eerbied, hoezeer anders zonder eenige beweegreden, bezocht ik den Pruissischen Consul, den Heer GROPIUS, die mij zeer vriendelijk ontving, mij op een kop thee noodigde, en zich van *Berlijn*, zijne verwanten en vrienden aldaar, zoo veel mogelijk liet vertellen. Hij is een oud, eerwaardig Heer, die nu reeds vijftig jaren uit zijn vaderland verwijderd is. Verder nam ik mijn verblijf in *Athene* te baat tot eenen uitstap naar het klassieke slagveld van *Marathon*. Wel is waar ligt dit slagveld slechts een uur of zes van *Athene*, maar de weg en de middelen van vervoer zijn zoo slecht, dat men twee dagen tot dit uitstapje noodig heeft. Den 6 Maart ging ik op weg. Mijn gids te paard reed voor mij uit, met sabel, dolk en pistolen gewapend, doch alleen tot statie; ik volgde, mede te paard, en achter mij nog een paard, op hetwelk eene matras, hoofdkussen, deken, eene groote mand en eene volledige keukeninrigting, met bord, mes, vork, vleesch, koffij, melk, zout en brood, vastgemaakt waren, alles om het twee dagen te kunnen uithouden, zonder te verhonge-

ren. Boven op dezen hoogen toren onzer bagaadje zat een man. De huurpaarden zijn klein, ellendige knollen, mager dat men er van schrikken zou, zij draven niet, maar stappen of galopperen, doch hebben hierbij op de glibberige rotswegen eenen uitnemend vasten tred. Als een stormwind vlogen deze paarden met ons voort. *Griekenlands* kust vertoont niet dan rotsen, en even zoo ziet men in het binnenland niets dan rotsen, en tusschen deze olijfboomen, die, nevens het vervaardigen van katoenwaren, de eenigste bron van bestaan voor de landlieden uitmaken. Den katoenheester zelf kon ik niet zien, omdat het daartoe nog te vroeg in het jaar was, hoewel nu reeds aan mijn gevoel de hitte zeer groot scheen; ik zag vlinders, en de muggen kwelden mij vreeselijk. Ondanks het steenachtige van den grond en de schijnbare *droogte* ging mijn weg door mirtenstruiken, door oleanders en welige, frischgroene weilanden. Te *Civisse* hielden wij halt, en deden ons ontbijt met koffij en zacht gekookte eijeren. Van hier af werd de weg slecht en ging zeer steil bergop bergaf. Twee uren ver van het slagveld namen wij eenige rust in een zoogenaamd dorp. Onze verblijfplaats leverde een voorbeeld, wat men niet al in eene eenige groote kamer kan herbergen; want hier zag men paarden, schapen, geiten, varkens, hoenders, volwassen menschen en kinderen in eendragtige zamenleving met elkander wonen en verkeeren; de kinderen wentelden zich in den drek, de vrouwen hadden bijna geene kleederen aan het lijf. Dit is een eigenaardig beeld van het klassieke *Griekenland!* Wij reden verder, tot dat de weg zoo slecht werd, dat wij afstijgen en het paard aan den toom moesten leiden. Van de hoogte des bergrugs, dien wij overtrokken, ziet men de vlakte van *Marathon*, de zee en de naburige eilanden; een wonderschoon landtooneel! Des namiddags ten 4 ure bereikten wij *Marathon*, een armzalig gehucht van een tiental huizen. Wij namen onzen intrek in het zoogenaamde klooster; een logement, dat den reiziger weinig meer aanbiedt, dan de vier naakte muren. Hier spreidde nu mijn gids de medegebragte matrassen en dekens in eenen hoek van het vertrek op den grond, en ging zich vervolgens met de gereedmaking van ons middagmaal bezig houden, hetwelk ik met niet weinig ongerustheid te gemoet zag. Ik had namelijk mijnen gids op de voorwaarde aangenomen, dat hij voor alles te zorgen zou hebben. Op deze wijs hoopte ik

mij voor knevelarij en bedrog te behoeden, waarvan ik reeds droevige ondervinding gehad had. Eindelijk daagde mijn middagmaal op: spijzen genoeg; maar het vaatwerk, dat op de plaats zelve bijeengebragt geworden was, en de bereiding der geregten waren zoo morsig, dat ik weinig of niets vermogt te eten en met eene hongerige maag van tafel opstond. Te moede om nog een wandeltogtje te doen, zonder boek, zonder inkt, wist ik mijnen tijd niet anders te verdrijven, dan door mijnen naam op den muur te teekenen en mij vervolgens te slapen te leggen; dit laatste deed ik echter niet dan met bange huivering, want ik vreesde dat de kamer, behalve mij, nog andere, voor mij onzigtbare bewoners mogt hebben. Inderdaad, naauwelijks had ik het licht uitgedaan, of het klein gespuis met zijne bloedgierige zuigprikkels verscheen in snelle sprongen; hier kreeg ik een prik en daar een steek; mijne handen vlogen als de wieken van een' windmolen, tot dat eindelijk vermoeijenis van mijnen kant en verzadiging van dien mijner pijnigers mij en hun eenige rust verschaften. Ten 6 ure des morgens ging ik het wereldberoemde slagveld bezien; het vormt een langwerpig vierkant, dat met een van deszelfs lange zijden aan de zee paalt; de drie overige zijden worden door bergen omsloten. Men ziet den inham, waar de *Perzen* het anker geworpen hadden, en ook het *Perzen*-graf, een' grooten met gras begroeiden aardheuvel. Een *Engelschman* heeft nog niet lang geleden van den top des heuvels opdelvingen doen bewerkstelligen, maar, niettegenstaande hij op eene plaats tot twintig voet diep gekomen was, geene beenderen noch ook het geringste spoor van *Perzen*-lijken gevonden, zoodat hij de kostbare onderneming zonder eenige vrucht heeft moeten opgeven. Het grafteeken van MILTIADES, den grooten veldheer der *Atheners*, die hen in dien slag had aangevoerd, en dat in het midden der vlakte geplaatst was, bestaat thans nog slechts uit eenige over elkander liggende blokken marmers. Nadat ik deze steenbrokken nog beschouwd had, snelde ik zoo spoedig ik kon naar *Athene* terug, om eene tweede proeve der koekkunst van mijnen geleider te ontgaan, waarin ik dan ook gelukkig slaagde, zoodat ik des namiddags ten 4 ure, doodelijk vermoeid en half geradbraakt, weder in de Grieksche hoofdstad aanlandde.

Daags nadat ik het slagveld van *Marathon* bezocht had, verzelde ik de kasteleinesse van het hotel naar een gemas-

kerd bal in den schouwburg. Te *Athene* was het namelijk toen nog carnevalstijd, en ik lachte menigmaal regt hartelijk over de wonderlijke, op de straten rondzwervende maskertroepen, die meerendeels tot de mindere volksklassen behoorden. Maar juist de lorren en lompen, waarmede deze vastenavondvierders zich opproukten, deden, nevens menigen kluchtigen inval, eene allerkomiekste uitwerking. Zoo b. v. trok een hengelaar met eene reusachtige hengelroe door de straten, en sloop op de teenen er naar toe, wanneer hij een vischje naar zijnen smaak, meestal eene dame, gewaar werd. Beide zagen elkander aan. Wilde het vischje niet aanbijten, dan trok het verder en de hengelaar ook, om zijn geluk elders te beproeven. In eene andere straat zag men een eskadron ezelskavallerie, waarbij ieder ruiter den staart des ezels van zijnen voorman in de hand hield; oude, versleten lijfrokken en verbogen hoeden vormden de montering dier wonderlijke ruiterij, die er uitzag dat niemand der genen, welke haar ontmoetten, zich van lagchen onthouden kon. In den schouwburg waren de Heeren bijna allen ongemaskerd, de dames als vledermuizen, met kleederen, niet, zoo als men verwacht zou hebben, van zijde, maar van zwart geglansd katoen, zoodat zij het voorkomen hadden van Cholera-oppasters. Des zondags namiddags was er, op een plein niet ver van de wandelplaats, militaire muzijk, bij welke zich gewoonlijk geheel *Athene*, de Koning en de Koningin zoo wel als de burgers, verzamelt. De eerstgenoemden kwamen te paard: de Koning in de rijke Grieksche volksdragt, met roode muts en blaauwe kwast daaraan, goud geborduurd vest met open mouwen, de witte rijkgeplooide fustanel, geborduurde slobkousen en roode schoenen, een schoon man, wien deze kleeding uitnemend fraai staat; de Koningin in het gewone rijdkleed der Europesche dames, maar zoo schoon en lieftallig, als men zich slechts immer eene Koningin kan verbeelden. Anders dragen de dames meestal een nationaal kostuum, dat met de manskleeding overeenstemt, en op het hoofd insgelijks de roode muts, die, door de zware kwast eenigzins op zijde getrokken, vooral aan de meisjes een schelmsch en snoepig voorkomen geeft.

Den 11den was ik weder te *Syra*, en reeds den 13den liet de Marseiller stoomboot *Leonidas*, aan boord van welke ik mij had ingescheept, in de haven van *Alexandrië* het anker

vallen. Een *Duitscher*, de gewezen grondeigenaar VON COSSEL uit *Lubeck*, werd mijn reisgezel. *Alexandrië* vertoont zich aan den gene, die het uit zee nadert, als eene lange rij schitterend witte huizen, over welke hier en daar een palmboom uitsteekt; iets hooger ligt het slot van den Onderkoning, doch de kust is eene onafgebroken voortloopende strook van geelachtig zand. In de haven van *Alexandrië* ligt geheel de Egyptische vloot. Er zijn, geloof ik, dertien schepen, maar alle groot. Wij waren niet ver van een linieschip voor anker gekomen. Daar wij juist zeer schoonen maneschijn hadden, ging ik heden avond met den Heer VON COSSEL eene wandeling op het dek doen. Eindelijk namen wij plaats op eene bank, met den rug naar het linieschip gekeerd, dat ongeveer dertig pas van ons af lag. Deze schepen hebben hunne volledige militaire bezetting, en men begon op hetzelve te trommelen en te fluiten, gelijk bij ons, wanneer de taptoe geslagen wordt. Hierop gaven wij weinig acht, maar waren diep in gesprek gewikkeld, toen eensklaps achter ons een slag viel, dat ik niet anders dacht of hemel en aarde stortten in. De Heer VON COSSEL, die reeds tamelijk bejaard is, vloog te gelijk met mij van de bank op, en nu ontwaarden wij weldra, van waar het geluid, dat ons zoo zeer had doen schrikken, gekomen was. Het is hier namelijk het gebruik, dat des avonds ten 8 ure van het admiraalschip een kanonschot gelost wordt; dit nu was, daar wij zoo digt bij elkander lagen, vlak achter ons gebeurd, en het schot was zoo zwaar geweest, dat geheel ons vaartuig er van trilde. Toen de eerste schrik voorbij was, lachten wij regt hartelijk over het voorval; maar eene zieke dame, welke wij aan boord hadden, zou er bijna den dood van gezet hebben. Toen wij aan wal stapten, vonden wij daar reeds de oppassers uit het logement, met rijtuigen om de passagiers af te halen. Hoezeer nu de *Arabieren* dit zagen, zoo scheurden zij ons toch bijna aan stukken, om ons en onze pakkaadje op hunne ezels te krijgen, met welke zij letterlijk een' sluitmuur om ons heen gevormd hadden. Eindelijk echter gelukte het ons, in het rijtuig te geraken, dat ons naar het *Hôtel d'Orient* in het Frankenkwartier bragt. Dit gebouw staat op een fraai plein, waarop ook al de consulaten naast elkander geplaatst zijn. Ik kuijerde naar dat van *Pruissen*, doch vernam aldaar van den secretaris, dat de Consul zelf, de Heer VON WAGNER,

te *Kairo* was, en met betrekking tot de *lustre* en deszelfs in elkander zetting geen voorschrift hoegenaamd had achtergelaten. De secretaris, die ziek aan de jicht lag, betuigde zijn leedwezen, dat hij in dien toestand mij van geene verdere dienst kon zijn, en ried mij, naar *Kairo* te reizen. Ik vond *Alexandrië* van binnen aangenamer, dan ik verwacht had. Wel is waar zijn de straten smal en niet geplaveid, ook zijn de huizen slechts van hout, maar evenwel geven de platte daken, de vele balkons, de vensters met houten traliewerk er iets lieftalligs aan; ook de morsigheid is niet al te erg. De reiniging der straten wordt grootendeels bezorgd door eene tallooze menigte aan niemand toekomende honden, die naar schaapherdershonden gelijken, en alles, wat slechts eene hondenmaag kan opnemen, uit den weg ruimen. Te voet gaat men alleenlijk naar de wandelplaats, des avonds; anders staan overal ezels ten gebruike voor het publiek gereed. Men ziet saletjonkertjes, met glacé-handschoenen, een toertje op ezels doen, en het baart verwondering, wanneer iemand te voet gaat. Deze ezels zijn dan ook van een bijzonder schoon ras, en hunne eigenaars scheren ze als poedelhonden met versieringen, daar men hun aan de pooten twee of drie haarringen en op den rug eene natuurlijke schabrak laat staan, die bijna naar een pels van astrakan gelijkt. Nevens de honden en ezels komen ook nog, onder de dieren op de straten van *Alexandrië*, de kameelen in aanmerking, die tot den vervoer van zwaardere lasten, van water enz., gebruikt worden. Paarden ziet men slechts weinig. Onder de inwoners wekken, nevens de koperkleurige *Arabieren*, de vele *Negers* de oplettendheid van eenen pas aangekomen *Europeër*. Van de vrouwen ziet men slechts de kleeding, vermits zij daarin tot aan de oogen toe omhuld zijn; haar dubbel schoeisel, daar zij over de gele laarsjes nog roode pantoffels dragen, geeft haar eenen gansch niet bevalligen, waggelenden gang. De kleeding is zwart en wit en bestaat meestal uit zijde. De armere vrouwen vergenoegen zich met een blaauw hemd en zwarten sluijer; deze gaan dan ook barrevoets. Vóór alle dingen raad ik, tot het internationaal verkeer eenen stok te koopen. De *Arabieren* zijn aan dit instrument zoo gewoon, dat met hetzelve alles, zonder hetzelve niets van hen te krijgen is; en daarenboven is het even doelmatig tegen de honden als tegen de ezeldrijvers. Zonder stok doen deze laatsten de onbeschaamdste

eischen; doch zet zich dit werktuig in beweging, dan is de rekening oogenblikkelijk effen. *Alexandrië's* vestingwerken zijn vrij uitgebreid, en de militairen met hunne witte rokken, witte slobkousen, met de roode blaauwkwastige muts op het hoofd, zonder kousen, maar met schoenen aan de voeten, hebben eene tamelijk Europesche houding; evenwel laat de officier, die, gelijk ieder fatsoenlijk man, op een' ezel rijdt, zich door zijnen slaaf zijne lange pijp in een groot foedraal achterna dragen, terwijl van de soldaten ieder zijne pijp in den loop van zijn geweer heeft steken. Het eerste Turksche woord, dat ik leerde kennen, was *bakschisch*, in het Nederduitsch fooi of drinkgeld; een woord, hetwelk geen *Arabier* weet binnen te houden, zoodra hij slechts eenen *Europeër* in het gezigt krijgt. Alles, oud en jong, meisjes en jongens, schreeuwen om *bakschisch*, en ten lange laatste heeft men daartegen maar één hulpmiddel, den stok. Het beste, wat aan de *Arabieren* is, zijn hunne beenen en hunne longen; zij loopen den geheelen dag zonder moede te worden, en schreeuwen zoo verschrikkelijk tegen elkander, als waren zij aanhoudend in het hevigste krakeel gewikkeld; dit geschiedt echter alleen om een vriendelijk woord met elkander te wisselen.

(*Het vervolg en slot hierna.*)

HET LEVEN VAN DE MARKIEZIN DE POMPADOUR.

Haar Portret. — Haar Gemaal. — De Koning.

In het *Louvre* ziet men een afbeeldsel in pastelverwen, van de hand van DE LA TOUR, hetwelk Madame DE POMPADOUR in het toppunt van hare schoonheid en haren roem voorstelt. De Markiezin zit aan eene tafel, die met boeken overdekt is, waaronder men de *Encyclopédie* en de *Esprit des Lois* gewaar wordt; beide deze merkwaardige werken verschenen onder haar bewind. Een opengeslagen boek vertoont eene plaat, welke GUAY voorstelt, met een beeld van LODEWIJK XV of van de Markiezin bezig zijnde. Het schoone haar van Madame DE POMPADOUR is ligt gepoederd; zij is in een open kleed met breed garneersel gekleed, en draagt hooge pantoffels, in vorm en kostbaarheid den voet eener Oostersche dame waardig. De houding van den hals is

trotsch; het hoofd is een meesterstuk van volkomene schoonheid en van bevallige coquetterie; het voorhoofd is hoog en gebiedend; de sterk uitkomende lippen verraden spotlust en begeerte; de oogen zijn vol schitterend vuur; de neus is allerfraaist gevormd; alle trekken dragen den indruk van iets edels, ja men zou geneigd zijn te zeggen iets achtbaars, kon men voor een oogenblik de *petits soupers* van *Versailles* vergeten. De kleur van het schoone aangezigt is frisch en teeder. Beschouwt men dit meesterstuk van natuur en kunst, met de tooverachtige bevalligheid, die het omgeeft, dan begint men de handelwijze van eenen LODEWIJK XV begrijpelijk te vinden — van eenen LODEWIJK, die *Frankrijk* prijs gaf aan de Markiezin DE POMPADOUR.

LODEWIJK XV, door afkomst een koningszoon, was inderdaad *als* tot eenen *fermier général* geboren, die niets te *doen heeft* dan lekker eten en drinken, die het geld en de vermaken bemint en zijn hof aan de dames maakt; Madame DE POMPADOUR, de dochter van eenen pachter-generaal, daarentegen, was tot Koningin geboren, die magt, weelde, kunsten, kortom alles bemint, wat de praal van het koningschap uitmaakt.

In *Frankrijk* hebben de vrouwen, van FREDEGONDE af tot Madame DE POMPADOUR, steeds tegen de Salische wet geprotesteerd; en de geschiedschrijver, wanneer het hem om waarheid te doen is, en hij uit zijne overwegingen geene filozofische beschouwing der menschheid verbant, moet meer de magt der vrouwen dan die der mannen bestuderen, om met grond eene voorspelling van *Frankrijks* toekomstig lot te doen. — Van stuk tot stuk is de geschiedenis van Madame DE POMPADOUR niet bekend, en toch straalt haar naam met grooteren glans dan die van LODEWIJK XV zelven over de vorige eeuw. Veel is over haar geschreven geworden. Sommigen hebben hare voortreffelijkheden tot in den hemel verheven; anderen hebben hare misdrijven vermenigvuldigd; maar beide partijen hebben ons en misschien zichzelven misleid. Een hoveling en een wraakzuchtige worden beide der waarheid ligtelijk ongetrouw, wanneer zij zich vermeten de geschiedenis te schrijven; doch wil men, ter goede trouwe en met eenige aanwending van tijd en van geduld, de schrijvers der achttiende eeuw bestuderen, zoo vindt men hier en daar een' waren trek van het echte beeld der Markiezin. Doch aan wien mag het immer gelukt zijn, in deze

ziel al den staatzuchtigen ernst te doorgronden, die zich voor aller oog achter een eeuwigdurend lachje verborg? Men vrage VANLOO, DE LA TOUR, BOUCHER, of het wel eenen hunner heeft mogen gelukken, om, wanneer zij voor hen zat, aan haar gelaat de geheimen harer liefde of harer staatkunde te ontlokken.

Madame DE POMPADOUR werd in het jaar 1720 te *Parijs* geboren; zij zelve heeft altijd staande gehouden, dat het in 1722 geweest is. Haar voorgegeven vader moet in de armee bij het proviandwezen aangesteld geweest zijn; eenige geschiedschrijvers maken hem zelfs tot eenen veldchirurgijn der Invaliden, die tot de galg veroordeeld geworden was; volgens VOLTAIRE was zij de dochter van eenen heer van *la Ferté-sous-Jouarre*. Wat ligt hier aan gelegen? Haar eigenlijke vader was de pachter-generaal LENORMANT VAN TURNEHEIM. Deze man achtte haar waardig, zijn groot vermogen te erven, nam haar derhalve bij zich, en gaf haar eene, zijner dochter betamende opvoeding. Hij noemde haar JOHANNA ANTOINETTE. Reeds in vroege jeugd legde zij neiging voor muzijk en schilderkunst aan den dag, en LENORMANT deed derhalve de uitstekendste meesters van dien tijd in zijn huis komen. Zulke leermeesters waren niet geschikt, om aan de leerling den smaak voor de kunsten te doen verliezen; zij beoefende ze met groote vlijt. Weldra deed ook haar rijkbegaafde geest zich gelden. FONTENELLE, VOLTAIRE, DUCLOS, CREBILLON, die als lieden van vernuft en smaak in het hotel ontvangen werden, verkondigden naderhand overluid JOHANNA's schoonheid, liefttalligheid en menigvuldige begaafdheden.

Inderdaad was Madame DE POMPADOUR het volkomen toonbeeld eener bekoorlijke vrouw. Hare gelaatstrekken waren rein en harmonisch, alsof zij door RAPHAËL's penseel gevormd waren; doch, heeft die meester aan zijne voortbrengselen de uitdrukking van een gevoelvol gemoed weten te geven, JOHANNA's oog daarentegen verried de wufte geestigheid eener Parijsche dame. Vernuftige vrolijkheid, wegslepende bevalligheid was als over haar gelaat uitgegoten. Geene hofdame van dien tijd kon op zoo edel en innemend eene houding, op zoo fijne en tevens ontzag inboezemende trekken, op eene zoo heerlijke en buigzame leest zich beroemen, en hare moeder was gewoon te zeggen: »Slechts een Koning is mijne dochter waardig." JOHANNA

had reeds vroeg een voorgevoel, dat die verwachting vervuld zou worden, aanvankelijk door de influisteringen harer moeder, later omdat zij zich verbeeldde den Koning te beminnen. »Meermalen heeft zij mij beleden," zegt VOLTAIRE in zijne *Mémoires*, »hoe zij een voorgevoel had, dat de Koning haar zijne liefde gunnen zou, gelijk ook haar hart in liefde voor hem brandde." Er zijn zekere dagen in het leven, waarop men als 't ware een donker vooruitzigt heeft van het lot, waartoe men bestemd is. Schier allen, die den steilen berg der menschelijke ijdelheid beklommen hebben, verhalen, dat hun, van hunne vroegste jeugd af aan, eene inwendige bewustheid, als bij ingeving verkregen, hunnen volgenden roem verkondigd heeft.

Maar hoe tot *Frankrijks* troon te geraken; eene gedachte, bij welker ontstaan reeds duizeling zich van ons meester maakt? Om er zich op voor te bereiden, maakte JOHANNA zich ten naauwste met het leven eener schoone, geestrijke, steeds bewonderde dame van den hoogsten rang bekend; alle manspersonen, welken nevens de dochter ook het vermogen des vaders aanlokte, zag zij aan hare voeten; geleerden, kunstenaars en dichters verzamelde zij rondom zich, en nam hen onder de vleugelen harer majesteit.

De pachter-generaal had eenen neef, den Heer LENORMANT VAN ETIOLES; het was een beminnelijk jongeling, met de denkwijs en gewoonten van een' braven Edelman. Hij was, ten minste naar de bestaande wetten, de erfgenaam van het onmetelijke vermogen des pachters-generaal; doch ook JOHANNA had eenige aanspraak op dien rijkdom. Het eenvoudigste middel, om beide deze partijen tevreden te stellen, was, hen aan elkander uit te huwelijken. JOHANNA beminde reeds, gelijk boven verhaald is, den Koning; zij trouwde dus met ETIOLES, zonder dit doel uit het oog te verliezen: *Versailles*, *Versailles*, slechts daarheen haakte hare ziel. Haar jonge gemaal was smoorlijk op haar verliefd; maar zijn gloeijende hartstogt, die zich zelfs tot eene soort van dweeperij verhief, is nimmer in staat geweest haar hart te roeren. Zij schikte zich in de haar niet aangename betrekking als in een ongeluk, dat toch eindelijk een eind moest nemen.

Het hotel der jonggehuwden in de straat *Croix-des-Petits-Champs* werd vorstelijk ingerigt. Het uitgelezenste gezelschap van *Parijs* verliet de in de mode zijnde salons, om

bij Madame D'ETIOLES te verschijnen. Tot op dat oogenblik was in *Frankrijk* nog nimmer grootere praal ten toon gespreid dan hier. De jonge vrouw hoopte op deze wijs gerucht aan het hof te maken, en 's Konings nieuwsgierigheid te prikkelen. Dag aan dag verliep in feestelijkheden en tooneelvertooningen. De beroemdste mimen, dichters, kunstenaars, vreemdelingen gaven elkander als 't ware *rendezvous* in het glansrijke hotel, welks bezitster het sieraad en de ziel der zamenkomsten was; met één woord, een iegelijk verscheen er — de Koning alleen niet.

Sedert het hotel *Rambouillet* zijne deuren opende, zijn er in *Frankrijk* steeds gezelschapskringen van *beaux-esprits* geweest, in welke eene vrouw den voorzittersrang bekleed heeft. LODEWIJK XIV haatte deze zamenkomsten, en beweerde, dat het hof in de paleizen der bijzondere personen overging. En werkelijk hadden de *cercles* der Hertogin VAN MAINE, der Markiezin DE LAMBERT, die van Madame DE TENCIN, of van Madame DE GEOFFRIN, voor velen meer bekoorlijkheid, dan de reeds verouderde hoffeesten te *Versailles*. De Fransche omwenteling — heeft misschien LODEWIJK XIV hiervan reeds een voorgevoel gehad? — ontleende uit die kringen haren oorsprong; want daar lachte men over de grootmagtigen der aarde, daar vonden wijsbegeerte en vrijheid onbeperkte speelruimte. Zoo ontmoette men bij Madame D'ETIOLES den ouden FONTENELLE, die aan niets geloofde, zelfs niet aan zijn eigen hart; den destijds nog jeugdigen VOLTAIRE, met al zijn vernuft gewapend, om den oorlog aan de *Jesuiten* te verklaren, en aan hen, wier rijk van deze wereld was; MONTESQUIEU en MAUPERTIUS, die geboren spotters en twijfelaars, en nog vele andere soortgelijken, die het verval van het koningschap en van de Godsdienst gezien hadden, toen LODEWIJK XIV, op het einde zijns levens, aan SCARRON's weduwe veroorloofde, *Frankrijk* in een *san-benito* te kleeden, en toen naderhand PHILIP van *Orleans* dit maskeradepak bij zijne Romeinsche saturnaliën aan stukken scheurde. De Abt DE BERNIS was Madame D'ETIOLES' biechtvader. Hij bezat geene abdij, noch eenig ander kerkelijk beneficie, en had waarschijnlijk even min als JOHANNA eenig denkbeeld, dat zij beide, tien jaren later, de teugels der regering van het rijk in handen zouden hebben. In dien kring bewoog zich ook nog een goedaardig, onschadelijk mensch, die den naam van GENTIL-BERNARD

droeg. Madame D'ETIOLES behandelde hem als een kind, en moet hem gaarne bij zich gezien hebben. Daar hij tot Minister niet deugde, benoemde zij hem, toen zij de rollen verdeelde, tot Bibliothecaris des Konings. Dat LODEWIJK XV nimmer een boek in de hand genomen heeft, is bekend; even zoo min moet ooit zijn Bibliothecaris BERNARD eenen voet over den drempel der bibliotheek gezet hebben.

Madame D'ETIOLES ging overal voor eene deugdzame vrouw door. Werkelijk had zij haren echtgenoot eeuwige trouw beloofd, »zoo lang de Koning haar geene liefdesverklaring doen zou." LENORMANT was de eerste, die over zulk eene reservatie lachte. In den beginne werd daarvan slechts in het hotel gesproken; daarna verbreidde het de faam ook naar buiten, en eindelijk zelfs naar *Versailles*. De Koning, toen hij het hoorde, schertste er over, doch moet echter gezegd hebben: »Den heer gemaal zou ik wel eens willen zien."

In het bosch van *Senart* bezat Madame D'ETIOLES een kasteel, dat niet bewoond werd; en toen zij vernam, dat de Koning zich in dit bosch van tijd tot tijd met de jagt verlustigde, verklaarde zij haren man, dat de geneesheeren haar, als middel tegen hare hypochondrie, de boschlucht aangeraden hadden. LENORMANT had op niets minder vermoeden, dan op hetgeen zijne vrouw hiermede bedoelde, en deed dus het slot allerluisterrijkst inrigten. Naar hetzelve verhuisd, wist zij hare maatregelen zoo goed te berekenen, dat zij den Koning in het bosch menigmaal ontmoette. In den beginne snelde hij haar voorbij, zonder op haar acht te geven; vervolgens lette hij op hare paarden; toen hij haar de derde maal ontmoette, maakte hij de aanmerking: »Een fraaije phaëton." Later bekeek hij haarzelve, doch vergenoegde zich, te zeggen, dat hij haar schoon vond.

Op zekeren namiddag werd LODEWIJK XV, bij eene jagtpartij in het bosch, door een onweder overvallen. Hij zocht eene schuilplaats in het kasteel van *Etioles;* maar Madame DE CHÂTEAUROUX verzelde en bewaakte hem.

Madame D'ETIOLES liet zich echter hierdoor niet van haar stuk brengen; zij ging voort, zich in het bosch aan den koninklijken jager te vertoonen, »nu eens, als eene uit den hemel nedergedaalde Godin, in een azuurblaauw kleed en in rooskleurigen phaëton, dan weder in rooskleurig gewaad en in een phaëton van azuur." Zou men niet wanen een tooversprookje of eene vertelling uit de Duizend-en-één Nacht

te hooren? Toen later de Markiezin DE POMPADOUR zich deze, voor haar zoo ernstig gewordene beuzelingen herinnerde, zeide zij tegen den Prins DE SOUBISE: »Mij dunkt bijna, dat ik het een of ander wonderboek lees; mijn leven is een onmogelijke roman; ik geloof er niet aan."

Op het kasteel van *Etioles* werd comedie gespeeld; de vrouw des huizes bestuurde de voorstellingen, en de troep bestond slechts uit aanzienlijke personen, zoo als de Hertogen VAN NIVERNAIS en DURAS. De Maarschalk DE RICHELIEU, die zich overal zien liet, waar de galanterie bloeide, was een vlijtig bezoeker van dit zoo bekoorlijk theater. Madame D'ETIOLES poogde den Koning tusschen de schermen te lokken; maar de Koning, door Madame DE CHATEAUROUX met jaloerschen blik gadegeslagen, verscheen niet eene enkele maal.

Zoo liepen twee zomers voorbij, zonder dat Madame D'ETIOLES van LODEWIJK XV meer erlangen kon, dan een' vlugtigen blik. Voor eene eerzuchtige, als zij, was dit bij lange na niet genoeg. Tegen het eind van het laatste schoone jaargetijde keerde zij naar *Parijs* terug met het vaste voornemen, om hare aanvallen, maar op eene andere wijs, onverdroten voort te zetten. Madame DE CHÂTEAUROUX was gestorven; de troon was ledig; geen oogenblik was te verliezen, want onder LODEWIJK XV gold de zinspreuk: »De Koningin is dood, leve de Koningin!"

In het jaar 1744 werden er feesten op het stadhuis gegeven; de dames waren er gemaskerd. Het gelukte aan Madame D'ETIOLES, in 's Konings nabijheid te geraken. »Sire," dus sprak zij hem aan, »wees zoo genadig en leg mij een' zonderlingen droom uit, dien ik eens gedroomd heb. Ik droomde, dat ik te eeniger tijd eenen troon beklimmen zou." — »Als des Konings liefje?" viel LODEWIJK haar schertsend in de rede. — »Ik wil niet beweren," ging Madame LENORMANT D'ETIOLES voort, »dat het de troon van *Frankrijk* was, welke mijn droom mij voorstelde; maar toch, het was een troon van purper, goud en diamanten. Deze droom kwelt mij; hij maakt de vreugde en de foltering van mijn leven uit. Ik bid u, Sire, verklaar mij toch dit droomgezigt." — »De uitlegging is gemakkelijk genoeg," antwoordde de Koning; »maar vóór dat ik ze geef, moet noodwendig dit fluweelen maskertje vallen." — »Sire, gij hebt mij reeds gezien." — »Waar dan?" — »In het

bosch van *Senart.*" — »Dan kunt gij wel vermoeden, dame, dat men u wenscht weder te zien." Deze zamenspraak werd door het eerste *rendez-vous* des Konings met Madame D'ETIOLES in het hotel der laatstgenoemde te *Parijs* gevolgd. LODEWIJK werd door twee heeren van zijn hof verzeld, waarschijnlijk den Maarschalk DE RICHELIEU en den Hertog VAN GONTAUD. Deze maakten aan Madame POISSON het hof, die steeds bij hare dochter was blijven wonen. De Koning ging met Madame D'ETIOLES, onder voorwendsel van hare teekeningen te willen beschouwen, in de salons wandelen. LENORMANT D'ETIOLES was in dienst des Konings afwezig.

Volgens eenige Biographen had deze eerste zamenkomst te *Versailles* plaats, en moet de Koning, na dezelve, zich, volgens zijne gewoonte, aldra weder onverschillig verwijderd hebben. Wat hiervan ook zijn moge, zooveel is zeker, dat na de eerste ontmoeting eene volle maand verliep, eer Madame D'ETIOLES weder iets van LODEWIJK XV vernam. Hare spijt was onbeschrijfelijk; zij wachtte en wachtte; het leven werd haar tot een' last. Bij elk geruisch, bij elke beweging meende zij, dat er depeches van *Versailles* gebragt werden. De uren verstreken haar te snel en te langzaam tevens. De Koning had haar vergeten. Van welke oorzaken hangt soms het lot der natiën af! Van de zwakheden der menschelijke hartstogten. Dezelfde vrouw, die daarna vierentwintig jaren lang den Koning beheerschte en over geheel *Frankrijk* gebood, moest zich in het eerst voor veronachtzaamd en vergeten houden. Eindelijk zeide eens LODEWIJK XV tegen zijnen kamerdienaar, dat hij zich verveelde. »Zeg eens, BINET," vervolgde hij, »die Madame LENORMANT D'ETIOLES?" — »Waarlijk, Sire, zij verveelt zich zeker nog meer dan uwe Majesteit." — »Denkt gij dat?" — »Wel, zij doet nacht en dag niets dan schreijen." — »Welnu dan, ga na haar toe, en zeg haar, dat ik hare tranen droogen wil." Madame D'ETIOLES kwam. Daar zij den Koning ditmaal beter beviel dan vroeger, besteeg zij haren gedroomden troon, om dien niet weder te verlaten.

Volgens eene andere lezing zou Madame D'ETIOLES op zekeren ochtend in schrik en verslagenheid naar *Versailles* gekomen zijn. Zij wilde bij den Koning binnengeleid worden. Een stalmeester, de Heer DE BRIDGE, die gedurende het laatste saizoen toegang tot de feesten van Madame D'ETIO-

LES gehad had, bragt haar bij LODEWIJK XV. — »Sire," dus sprak zij den Koning aan, »ik ben verloren! Mijn gemaal kent mijn' roem en mijn ongeluk. Ik kom u om eene wrijplaats smeeken. Beschermt gij mij niet tegen zijne gramschap, dan is het met mij gedaan!"

In het werk, *Gallerie de l'ancienne Cour*, uitgaaf van 1788, wordt de eerste ontmoeting van den Koning en van Madame DE POMPADOUR op de volgende wijze verhaald: Het was op het stadhuis. Aan het eene einde der zaal, op een amphitheatersgewijs opwaarts loopend getimmerte, schitterden al de schoonheden van den burgerstand en den lageren adel. De Koning naderde deze zitplaatsen, en maakte zijn gevolg er oplettend op, hoe veel schooner en met meer smaak gekleed de dames van deze klasse, dan de hofdames, waren, toen op eens een masker uit deze aanminnige groep te voorschijn trad en den Koning onafgebroken begon te volgen. Nadat zij door hare kwellaadjen LODEWIJK's nieuwsgierigheid gewekt had, gaf zij eindelijk aan zijn dringend verzoek gehoor; het masker viel, en met wijselijk berekende coquetterie stortte zich de dame te gelijker tijd weder in het digtste gewoel, niettemin zorgende, dat men haar niet uit het oog verloor (*). Eensklaps ontviel aan de gemaskerde de zakdoek, dien zij in de hand droeg; de Koning hief dien snel op, en wierp hem haar met veel bevalligheid toe: »*Le mouchoir est jeté!*" liep het murmelend door geheel de zaal; en deze woorden der Fransche galanterie beteekenen, iets ingetogener overgezet: »De dame heeft het hart des Konings gewonnen." De moeder der Markiezin, Madame POISSON, lag destijds gevaarlijk ziek. Toen zij het op het stadhuis gebeurde vernam, kreeg zij als een nieuw leven, en dacht bijna, dat zij genezen was. Ten minste gaf de vreugde haar nog voor eenige dagen de levenskracht weder, en zij zag de toekomstige grootheid harer dochter ontluiken. »God zij geloofd!" waren hare laatste woorden; »ik sterf tevreden, want nu heb ik niets meer van den Hemel te smeeken." (†)

LODEWIJK XV, dit is eene bekende zaak, heeft zich zijn

(*) Reeds eene oude coquetterie: *Et se cupit ante videri.*

(†) Zoo de anecdote waar is, een schrikkelijk, maar misschien al te juist beeld van het zedebederf, dat destijds het Fransche hof en al wat het omgaf doorkankerd had.

geheele leven lang verveeld. — »Het volk lijdt," zei op zekeren dag de Hertog VAN CHOISEUIL tot hem. — »En ik verveel mij," was het drooge antwoord van den Koning. Madame D'ETIOLES verzekerde hare heerschappij, door afwisseling in het leven van haren koninklijken vriend te brengen. Jagtpartijen, pleiziertogtjes, feesten, tooneelvertooningen, soupers volgden elkander onophoudelijk. Zij verstond de kunst, zich elk uur van den dag anders te vertoonen dan het voorgaande. Niemand wist beter dan zij, haar gelaat eene verschillende uitdrukking te doen aannemen. Nu eens was zij smachtend en sentimenteel, als eene Madonna, die van den Hemel droomt; dan weder zag men haar levendig, luimig, lustvol, als eene van liefde dronkene *Spanjole*. Tooverend wist zij met hare oogen te werken, en zij schreide met zoo veel bevalligheid, dat zij, gelijk een dichter zich *uitdrukte*, aan hare tranen de waarde van parels gaf. Die haar des morgens trotsch, gebiedend gezien had, vond haar des avonds speelsch, moedwillig, uitgelaten, wanneer zij bij hare *petits soupers* met het betooverende vuur eener actrice voorzat, die zoo even op het tooneel eenen lauwerkrans verworven heeft.

De Abt SOULAVIE, die haar menigmaal gezien heeft, heeft een wèl bestudeerd portret vàn haar nagelaten: »Behalve de bekoorlijkheden van een aangezigt vol schoonheid en geest," zegt hij, »bezat de Markiezin DE POMPADOUR nog in hoogen graad de kunst, om aan hare trekken de meest verscheidene formen te geven. Deze kunst was de vrucht eener diepe bestudering van hare ziel tevens en van haar gelaat. Zonder dat zij hare houding veranderde, was haar gezigt alleen een volkomen PROTEUS." De tranentooverij bezat zij, even als de tooneelspelers, in tegenwoordigheid van het publiek, en het publiek van Madame DE POMPADOUR was LODEWIJK XV. Maar aan welk eene pijniging, aan welke folterende bezorgdheden moet zij niet ter prooije geweest zijn, om vierentwintig jaren lang, zonder een uur verademing, zulk eene kunstrol te spelen!

Ondertusschen zag D'ETIOLES zijne vrouw niet terugkeeren. Zij was hem alles; hij aanbad haar; het scheen hem onmogelijk, zonder haar te leven. Toen hij van zijne schoonmoeder vernam, dat zijne vrouw te *Versailles* haren zetel naast den Koning genomen had, maakte diepe treurigheid zich van hem meester; eerst later ontbrandde zijn toorn. Hij

schreef zijner gemalin eenen brief vol verzoening en liefde; hij smeekte haar dringend, in naam harer kleine dochter, in naam van hun vroeger geluk, in naam van braafheid en deugd, in het huis terug te keeren, welks vreugd en hoop zij geweest was. De ongelukkige echtgenoot besloot zijnen brief met deze woorden: »Wees indachtig, dat gij eene »dochter hebt, die ik bijna evenzeer bemin als uzelve. Doch »wat moet ik met haar aanvangen? Wanneer de dood de »moeder eens huisgezins wegrukt, beklaagt men de kinde- »ren. De dood heeft u aan ons niet ontroofd, en toch is »mijne dochter nog beklagenswaardiger dan eene weeze."

Deze waarlijk zieltreffende brief was onder het oog van Madame DE POMPADOUR's broeder, naderhand Markies VAN MARIGNY, geschreven; en dezen schoonen, dezen edelen brief — 's Konings maitres wierp dien in het vuur, zonder zich te verwaardigen er op te antwoorden. Eenige dagen later kwam een tweede brief. Ditmaal hadden smart en liefde zich in jaloezij en toorn veranderd. Madame D'ETIOLES begreep, dat zij nu iets antwoorden moest. Zij antwoordde dan ook met een schrijven, dat een vonnis van ballingschap tegen haren gemaal inhield. De arme LENORMANT D'ETIOLES ontving bevel, om zich onverwijld naar *Vaucluse* te begeven. De plaats was wèl gekozen. Hartzeer ketende den verlaten man jaren lang aan het ziekbed.

Middelerwijl had Madame D'ETIOLES niet alleen haren echtgenoot ganschelijk vergeten; zij had ook zijnen naam afgelegd. Madame LENORMANT D'ETIOLES was thans Markiezin DE POMPADOUR geworden. Het geslacht van dien naam wás even te voren in den persoon van zekeren Abt DE POMPADOUR uitgestorven, die achtte zijnen pligt gedaan te hebben, wanneer hij het brevier door eenen lakkei had doen lezen. Van zulk eenen geestelijke tot eene Markiezin DE POMPADOUR was de overgang niet groot.

(*Het vervolg hierna.*)

NOG EEN WOORD OVER A. R. FALCK.

Aan de Redactie der *Vaderlandsche Letteroefeningen.*

WelEdele Heeren!

Met genoegen las ik, in N°. II van uw Tijdschrift, de vertaling van het eerste gedeelte van het woord over A. R. FALCK. Het levert een bewijs op, dat de vreemdeling niet altijd blind is voor de edele hoedanigheden onzer landgenooten, maar zich vaak gedrongen gevoelt, om de verdiensten van onze beroemde mannen te huldigen. Zoo iemand, dan is FALCK die hulde waardig; en de man, door onzen VAN DER PALM op zulk eene voortreffelijke wijze in al zijne schitterende eigenschappen afgemaald, zal wel, door alle tijden heen, als een voorbeeld van moed en geestkracht, van vaderlandsliefde en vorstentrouw, van smaak en van staatkundige verdiensten worden aangewezen. »FALCK was," gelijk de Hoogleeraar SIEGENBEEK te regt zegt in de Handelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te *Leiden*, van 1843, zegt, »een der kloekmoedigste herstellers van onze nationale onafhankelijkheid en een staatsman, die, om zijne gewigtige diensten, welke hij, in de aanzienlijkste en niet zelden hoogst moeijelijke betrekkingen, aan het vaderland bewees, onder deszelfs uitmuntendste staatslieden verdient geplaatst te worden."

Bijzonder intusschen trof het mijne aandacht, wat op bladz. 73 van het Mengelwerk omtrent FALCK's dichterlijke bekwaamheden gezegd wordt. »Hij maakte," lezen wij daar, »niet alleen Latijnsche, maar ook Hollandsche, ook Fransche verzen, en dat alles vloeide hem met eene verwonderlijke gemakkelijkheid toe. De meest dagelijksche dingen namen in zijnen mond of op zijn papier de gedaante van maat en vers aan; het rijmwoord kwam ongezocht en zonder opzet aan het einde van zijnen volzin; en, ofschoon deze proeven niet waardig waren hem te overleven, zij getuigden ongetwijfeld zoowel van eene reeds zeer uitgebreide kennis der beste schrijvers, als van een fijn gevoel voor hunne schoonheden."

Als eene proeve van de Hollandsche verzen, door FALCK vervaardigd, bezit schrijver dezes een stukje, dat, naar

het hem toeschijnt, wel waardig is hem te overleven; terwijl het hem voorkomt, dat het, niet alleen als toevoegsel aan het woord over den beroemden *Nederlander*, maar ook als bijdrage, hoe FALCK de lier bespeelde, eene plaats in uw geacht Tijdschrift verdient. Met de opname zult gij dus den inzender verpligten. Het stukje draagt even zoo den stempel van echtheid, als FALCK in al zijne mannelijke fierheid, beminnelijkheid, buitengewone begaafdheid en zedelijke voortreffelijkheid door VAN DER PALM, in zijn *Gedenkschrift van Nederlands herstelling*, maar het leven is afgeschilderd. Ik laat de aanleiding tot het vervaardigen der coupletten hier volgen, en heb inmiddels de eer te zijn

Uw WEd. Dv. Dienaar,

H. R.

De aanleiding tot het vervaardigen der onderstaande regels vond FALCK, toen hij, op zekeren middag, kort na het bombardement van *Algiers* door de vereenigde Engelsche en Nederlandsche vloten, in 1816, en aan welke roemrijke zegepraal de Baron VAN DER CAPELLEN zulk een belangrijk aandeel had, zich aan de theetafel, ten huize van Mevrouw VAN DER CAPELLEN, bevond. Ook toen hadden vele pennen zich in beweging gesteld, om den lof des Admiraals, benevens dien van den Engelschen scheepsbevelhebber Lord EXMOUTH, te vermelden; en de tafel van Mevrouw VAN DER CAPELLEN was overdekt met vele dier stukken, door de vervaardigers haar toegezonden, ten einde ook eene dichterlijke loover te strikken in den lauwer, door den Nederlandschen held zoo roemrijk behaald. Of, bij de inzage, die verzen FALCK te middelmatig voorkwamen, om den zeetriomf van VAN DER CAPELLEN naar waarde te verheffen, of dat het hem leed deed er geene onder te vinden van dezen of genen onzer eerste en meest geliefkoosde dichters, durven wij niet beslissen; genoeg, aan de theetafel van Mevrouw VAN DER CAPELLEN werd door FALCK het navolgende *ex tempore* vervaardigd, hetwelk, buiten twijfel, de blijken van puntigheid, geestigheid en van vloeijende versificatie draagt, en waaraan wel niemand dichterlijke verdiensten ontzeggen zal. Het luidt dus:

Het luchtig volkje der poëten
  Heeft aan de helden van de zee,

De schuld des vaderlands gekweten
  In versen, lang of kort van snee.

Voor ieder schot op de Algerijnen,
  Voor elken kogel, elke prop
Dringt men die wakkre kapiteinen
  Een staand of vallend versjen op.

Zal hij nu, die den Dey deed wijken
  Door heldenmoed en krijgsbeleid,
Zelf onder dezen last bezwijken
  Van dichterlijke erkentlijkheid?

Kom, Tollens! geef ons eedler toonen!
  Snaar weêr de lier, die Egmond zong!
Om Tromp en Ruiters moed te loonen,
  Had Vondel Maroos geest en tong.

Zing gij den nieuwen zegestichter,
  En Neêrland toone, in dubble praal,
Naast zijnen meestgeliefden Dichter
  Zijn' meestgeliefden Admiraal!

---

18 FEBRUARIJ 1546.

HULDE AAN DE NAGEDACHTENIS VAN DR. M. LUTHER.

Strooit frisch gebloemte en jeugdig loover
  Op 't graf, dat heilige asch besluit!
Het stof van de eeuwen zweefde er over,
  Maar 't wischte een' heil'gen naam niet uit;
Den naam des eedlen, onvolprezen,
  Die, met gewijd gezag bekleed,
  Het rijk der duisternis bestreed
En 't licht van Christus kerk mogt wezen;
  Die voor den geesel van het woord
De domheid en 't geweld deed huiv'ren,
Den tempel van het kwaad kwam zuiv'ren,
  En 't werk des Satans heeft verstoord.

We aanbidden geen vermolmd gebeente,
  Dat kiemend zaad, dat d' oogst verbeidt;
Maar kostlijk blinkt op 't grafgesteente

De held're traan der dankbaarheid.
Met eerbied zien wij 't werkstuk pralen,
Door godsvrucht, kunde en vlijt gesticht,
En eeren de Oorzaak van het licht
In 't schijnsel van de ontleende stralen;
Wij loven wat Gods liefde ons gaf;
't Vergeten ware heiligschennen.
Verlosten, die Zijn gift moogt kennen,
Knielt dankend neêr bij Luther's graf!

Verlosten van een slavenketen,
Wier schakels sloten om de ziel,
Maar die, door Luther afgesmeten,
Ook ons van hals en handen viel.
Het tempellied, dat kunstig galmde,
Zwijgt voor uw' dank, aan God gebragt;
De wierookdamp van de offerpracht,
Die 't zuiver hemelsch licht omwalmde,
Ontwijdt uw heiligdom niet meer;
Gij moogt in eenvoud d'Ongezienen
Alleen in geest en waarheid dienen....
Dankt! knielt bij 't graf van Luther neêr!

De vlam, zijn' boezem uitgebroken,
Die 't krimpend Rome in 't aanzigt blonk,
Werd door een' bliksemstraal ontstoken, (*)
Terwijl Gods stem in de ooren klonk.
Een and're Paulus was geboren,
Ontgloeid van rein en hemelsch vuur,
En Erfurt's donk're kloostermuur
Zag huiv'rend de eerste vonken gloren;
De blinddoek viel van de oogen af,
Het geest'lijk zwaard verliet de scheede;
't Vroeg zielevrijheid, zielevrede....
Dankt God, en knielt bij Luther's graf!

Geen magt van zesmaal vijftig jaren
Knaagde aan zijn deugd, knaagde aan zijn' lof;
Nog strooijen wij cipressenblâren
Op 't dierbaar, onvergeetlijk stof.
De glans van 't levenwekkend wonder,
Dat zoo veel luister had beloofd,

Werd in het graf niet uitgedoofd,
Ging met den nacht des doods niet onder;
De waarheid blonk steeds meer en meer;
Zij sprak, geen vijand deed haar zwijgen:
De Elias mogt ten hemel stijgen,
Zijn mantel viel op de aarde neêr!

Had flikk'rend licht van menschenvonden
Den dikken nevel slechts verjaagd,
Geen spoor van luister wierd gevonden,
Door d'adem van den tijd gevaagd;
Was 't menschengrootheid, die, verwaten,
Naar magt en heerschappij dorst staan,
De dag waar' nimmer opgegaan
Voor allen, die in 't duister zaten;
Die logenzon ware uitgebluscht;
Neen! 't was een held're straal van boven....
Knielt allen, die God dankbaar loven!
Knielt neêr bij 't graf, waar Luther rust!

Pal stond hij, trouw in 't pligtvervullen,
Ten spijt van woede en overmagt;
Een Leeuw mogt knarsetandend brullen, (†)
De LEEUW UIT JUDA was zijn kracht.
Geen purper kon zijn oog verblinden;
Geen staf of mijter blonk hem schoon;
In 't flikk'ren der driedubb'le kroon
Kon hij geen schijn van waarheid vinden;
Geen vorstenpraal, geen feestgedruisch
Kon hem zijn roeping doen vergeten;
Geen banvloek, ja geen kerkerketen...
Hij voerde in zijn banier slechts 't KRUIS.

Dat kruis deed hem *zijn* kruis verdragen;
Dat was zijn stut bij 't moeilijk werk,
Het baken, dat zijne oogen zagen,
De steun van de *algemeene* kerk;
Dat was de leus bij al zijn strijden,
Zijn rijkdom, waar hem de armoê drong,
Het wapen, waar de kroon aan hong,
De zoetste troost in 't grievendst lijden,
De staf, die nimmer hem begaf,

De bron en 't doelwit van zijn hopen,
En, toen zijn baan was afgeloopen,
Een schitt'rende eerzuil op zijn graf.

O gij, wien al zijn zorgen baten,
Die vrij zijt, waar zijn wet bestuurt,
En wien een erfdeel is gelaten,
Dat rustig lot en tijd verduurt,
O waakt! 't waar' zorgeloos te slapen;
Bescherm den schat, die u behoort;
Gods heilig en onfeilbaar woord
Zij uw — het was ook Luther's wapen;
Nooit worde uw heilig vuur gebluscht;
Strik, trots de zorg van list en laster,
De banden van de liefde vaster;
Zweer dat bij 't graf, waar Luther rust!

O rein genot, dat wij nog smaken!
Wij weten 't, wat ook wijke of vall',
Dat Christus voor zijn kerk blijft waken
En and're Luthers vormen zal.
Zijn zuiv're geest wone in ons midden,
Versterke ons bij den zwaarsten pligt!
Hij is het *leven* en het *licht;*
Hij hoort ons danken en ons bidden;
Hij rigt het werk van tijd en lot.
O, mogten wij nog menigmalen
Bij Luther's graf zijn lied herhalen:
Een vaste burg is onse God!

L. VAN DEN BROEK.

(*) De plotselinge dood van den vriend van den jeugdigen LUTHER, die een' zoo belangrijken invloed op het inwendige leven van den grooten Hervormer had.

(†) Paus LEO X. Verder denke men hier aan de Kardinalen, Bisschoppen en andere Prelaten, met welke LUTHER te kampen had, alsmede aan zijne verantwoording op den Rijksdag.

MENGELWERK.

IETS OVER DE DIENSTEN, DIE DOOR DE TEGENWOORDIGE KENNIS VAN DE NATUUR EN HARE VERSCHIJNSELEN BEWEZEN ZIJN AAN DE VERLICHTING VAN ONZEN LEEFTIJD.

Geen onbevooroordeeld beschouwer van den tegenwoordigen toestand der maatschappij bij die volken, welker ontwikkeling op den hoogsten trap staat, en niet het minst bij onze landgenooten, kan ontkennen, dat zich onze leeftijd kenmerkt door algemeener en beter verlichting, dan waarin zich ons voorgeslacht kon verblijden; eene verlichting, die in de verschillende standen des maatschappelijken levens is doorgedrongen, en haren weldadigen invloed op menigerlei betrekkingen heinde en ver doet ondervinden. Het ware dwaasheid, dit te loochenen; partijdigheid, het enkel te berispen; ondankbaarheid, er de goede zijden van te miskennen. Men behoeft slechts in aanmerking te nemen, hoe vele kundigheden dagelijks uitbreiding erlangen; hoe ze worden verspreid; hoe veel maatschappelijk geluk er door wordt gekweekt; hoe veel stoffelijke welvaart bevorderd; hoe veel levensgenot verhoogd; ja hoe veel het menschdom vordert in hetgeen voor de menschheid de allèrhoogste waarde heeft, zedelijke en godsdienstige beschaving. En wanneer men daarop, zonder invloed van vooraf opgewekte meeningen, onpartijdig wil letten, dan zal men in gemoede moeten erkennen, dat het, om met eenen wijzen man uit de oudheid te spreken, niet naar wijsheid zou wezen, wanneer men vroegere dagen ten koste der tegenwoordige wilde verheffen, of de verlichting van onzen tijd betreuren en verachten. De opmerkzame ontkent niet, dat er nog veel, zeer veel gebrekkigs overblijft; dat er nog veel te verbeteren en te verlichten valt; en wanneer iemand dat ont-

kende, dan zou hij zelf een zeer groot gebrek aan eigene verlichting verraden.

Bij eenig nadenken intusschen kunnen wij ons niet vergenoegen met de toestemming van het verschijnsel, waarvan ik begon te spreken; en het is ongetwijfeld eene hoogst belangrijke vraag: door welke oorzaken, met welke hulpmiddelen, langs welke wegen is die algemeene en niet te miskennen volksverlichting te weeg gebragt, bevorderd, toegenomen? Welke hulpmiddelen, welke denkbeelden, welke maatregelen, welke instellingen zijn wij dank verschuldigd voor die verlichting? Zij waren, en zijn nog, vele en velerlei, verschillend in bron, verschillend in aard, verschillend misschien in strekking, maar *één* in werking. Dezelve op te merken, is het oog vestigen op den gang, dien het stille, langzame, maar zekere werken neemt van dat hooge Wereldbestuur, hetwelk de verlichting der menschheid bedoelt. Eene meerdere vrijheid en wrijving van denkbeelden, waaraan de staatkundige verschijnselen van het laatst der vorige en in deze eeuw niet vreemd zijn, en die door verschillende genootschappen en vereenigingen krachtig zijn bevorderd, mogen niet worden voorbijgezien; doelmatiger schoolonderwijs moet vooral worden genoemd; gepaster gebruik van het Christendom zij evenmin vergeten; verheffing der mindere standen in de maatschappij heeft mogelijk gemaakt, wat anders ondoenlijk zou zijn geweest; en eindelijk, om niet meer te noemen, de verlichting zelve heeft de verlichting bevorderd; met andere woorden, de groote schok, aan de menschheid in onzen tijd door verschillende zamenwerkende oorzaken gegeven, heeft het begonnene voortgezet, en zal dit nog verder doen.

Éénе voorname oorzaak intusschen werd nog niet genoemd; zij behoort evenwel tot de allervoornaamste, en door de opmerking daarvan wordt de schoonste der menschelijke wetenschappen tevens die, aan welke ter beschaving en verlichting van het menschdom eene der eervolste plaatsen is aangewezen. Ik bedoel *de verbeterde kennis van de Natuur en hare verschijnselen.*

Wanneer ik de meerdere verlichting van onzen leeftijd voor geen gering gedeelte toeschrijf aan verbeterde kennis van de Natuur en hare verschijnselen, dan moet ik mij omtrent het laatste nader verklaren, en daaruit zal den lezer, voor zoo veel noodig, duidelijk worden, welke verlichting ik bedoel. De natuurwetenschappen in het algemeen, hare bijzondere takken en afdeelingen zijn het, waaraan ik denk; de kennis alzoo van den bol, dien wij bewonen, met zijne voortbrengselen; de levende en levenlooze schepping; van de zoogenoemde drie rijken der natuur, van de lucht en hare eigenschappen; de schei- en sterrekunde; de proefondervindelijke natuurkunde, met de verbazende uitkomsten, die zij daarstelt, geholpen door den schat van werktuigen, die men thans kent en nog gedurig uitvindt; de werktuigkunde, en alles, wat daartoe behoort. Met één woord, de kennis van al hetgene de schepping oplevert, met deszelfs eigenschappen, en de verrigtingen, die omtrent hetzelve plaats kunnen hebben. Het zal onnoodig zijn, en het zou ook een geheel afzonderlijk betoog vorderen, wanneer hier werd aangewezen, hoe de kennis van de Natuur en hare verschijnselen sedert het laatst der vorige eeuw reuzenschreden gedaan heeft in omvang en toepassing. Daarvan is het gevolg eene betere, eene algemeene verlichting; en het zal in het minste niet duister kunnen zijn, wat ik daardoor wil verstaan hebben. Vermindering van bijgeloof, onrust, dwaasheid, ongeluk, vrees, schrik, angst onder de menschen; uitroeijing van vooroordeelen; het verdwijnen van onzinnige kunsten en bedrijven.

Wanneer wij terugzien op meeningen en begrippen, waaraan vroeger niet alleen de zoogenoemde gemeene man, maar ook kundige en voorname menschen toegaven, dan kan men zich de onzinnigheid naauwelijks verbeelden. De zon — opdat wij met de hemelligchamen beginnen — was eene glansrijke planeet, die betrekking had op de hersenen, het hart, de nieren en het regter oor. Zij regeerde bijzondere jaren, waarin bijzondere vruchtbaarheid gevonden werd bij planten en dieren. Menschen, onder den

invloed van de zon geboren, hadden bijzondere gestellen en humeuren, waren opgeruimd, vlug van bevalling. Die onder den invloed van de maan het levenslicht zagen, waren van kouder gestel, aan vele ziekten onderworpen. Bij afgaande maan iets te beginnen, was ongeraden. Een huwelijk kon alsdan niet gelukkig zijn. Bij ontelbare verrigtingen in het dagelijksche leven moest de stand der maan volstrekt worden geraadpleegd; als daar zijn: het spenen van kinderen, haarsnijden, aderlaten, jagen, visschen, slagten, wintervoorraad inmaken, boter in potten leggen, en wat niet al! (*) Bevalling van vrouwen en vee hing van de maan af. Indien eene vrijster eenen brief aan haren minnaar met bloed schreef, bij voorkeur uit eene gemaakte opening in de linkerhand, en dat schrift aan de volle maan als eenen spiegel voorhield, dan kon de minnaar dien brief op honderde uren afstands in de maan lezen, hetwelk eene onschatbare weldaad was in eenen tijd, toen het postwezen nog minder geregeld was. Takjes van hazelnoten-boomen, onder zekeren stand der maan op vrijdag-nacht gesneden, hadden verwonderlijke eigenschappen, om het verborgene te ontdekken. Tegen de wratten op de handen werd in goeden ernst maneschijn

(*) Enkele slechts van soortgelijke dingen *schijnen* inderdaad oppervlakkig min of meer van den stand der maan af te hangen. Doch het ontbreekt nog aan naauwkeurige waarnemingen, die een nieuw licht over dit onderwerp konden verspreiden. Zoo heeft een met ander oogmerk ingesteld onderzoek mij uit een getal van ruim 400 geboorten (een getal zeker te klein, om er vaste resultaten uit af te leiden) toevallig doen zien, dat bijna $\frac{1}{8}$ van die kinderen geboren waren tusschen de 24 uren vóór en 24 uren na volle maan; en voorts ruim $\frac{1}{8}$ meer bij afnemende dan bij klimmende maan. Het geloof aan den invloed der laatste op de gesteldheid van het weder is daarentegen door naauwkeurige waarnemingen niet versterkt. Het zou geen onnuttig werk zijn, andere dergelijke stellingen van het volksgeloof nader te onderzoeken, waaruit dan tevens blijken zou, welke uit opgevatte meeningen ontstaan, en welke op ondervinding kunnen gegrond zijn. — *De Schrijver.*

aangeprezen. Zon- en maan-eclipsen waren droevige en beangstigende vertooningen; het waren ziekten, waaraan die hemelligchamen leden. Er zijn, en dat nog wel voor Protestanten, gebeden gedrukt, die men moet doen bij eclipsen, ten einde eene spoedige beterschap af te smeeken. Bij zulk een bitter ongeval bleven de menschen in huis en haalde men het vee op stal. Het gelukkig afloopen van zekere zon-eclips in de helft der 17de eeuw gaf te *Neurenberg* aanleiding tot eenen plegtigen dankdag, en opwekking aan verstokten, dat zulke verschijnselen getuigen zijn van de blindheid der onboetvaardigen, teekenen van Gods toorn over de zondaren, herauten van het laatste oordeel en van de buitenste duisternis der hel. — Omtrent den sterrenhemel geen minder onzinnigheid. De planeten hadden elke hunne menschen, waarover zij als schildwachten waren geplaatst; MERCURIUS fungeerde voor kindermeid; SATURNUS moest op de grijsaards passen; en de bijzondere gedeelten van het menschelijke ligchaam moesten de planeten nog buitendien nazien, JUPITER het hoofd, MERCURIUS de voeten, en zoo vervolgens. Het laatstgenoemde bewind moesten zij met de twaalf teekenen van den dierenriem deelen. *Aries*, de ram, regeerde het hoofd; *Taurus*, de stier, den hals; *Gemini*, de tweelingen, de armen; *Cancer*, de kreeft, de borst enz.; eindelijk *Aquarius*, de waterman, de scheenen; en *Pisces*, de visschen, regeerden de voeten. Over de astrologie straks een woord.

Inzonderheid zou ik met het opsommen van de ellendige begrippen over de kometen eene geheele verhandeling kunnen besteden, maar niet zonder veel af te schrijven uit het voortreffelijke geschrift van J. J. VON LITTROW over de kometen, ook in onze taal overgebragt en uitgegeven, tot geruststelling en onderrigting, bij gelegenheid der vrees van velen voor de komeet van 1832. Brandende, vurige roeden van Goddelijke tuchtiging waren het; voorboden van oorlogen, besmettelijke ziekten, dure tijden, watervloeden, stormen en onweders. Zelfs heeft een *Pool*, STANISLAUS DE LUBIENITZ, in het jaar 1666, twee

groote folianten in het licht gegeven, waarin met honderden van voorbeelden de kwaliteit der kometen als ongeluksprofeten wordt gestaafd, en met een verbazend zondenregister aan deze hemelligchamen de schuld gegeven van alle rampen, die ooit op aarde of onder de menschen gevonden zijn. In biddagsleerredenen wordt tegen de kometen te velde getrokken, en op derzelver verschijning de boetbazuin krachtig geblazen.

Gelijken schrik joegen de verschijnselen aan, die in onzen dampkring plaats hebben. Vuurbollen en verschietende sterren behooren er slechts ten deele toe; noorderlichten en onweders des te meer. Het laatste was inzonderheid eene zware straf uit den hemel; het is misschien nog niet geheel vergeten, en de zoo nuttige uitvinding der bliksemafleiders heb ik nog wel als één hoogst zondig en strafwaardig verzet tegen het Opperwezen hooren beschrijven. Indien het onweder ergens insloeg en brand veroorzaakte, beteekenden de gewone bluschmiddelen niets; melk vooral werd geacht eene bijzondere kracht te hebben, zoo als nog in 1782, op een dorp in *Friesland*, bij brand in den toren, al de melk en karnemelk in den omtrek ter blussching werd opgehaald, en aan dit middel de gelukkige stuiting van den brand toegeschreven; hetwelk in allen gevalle nog zóó dwaas niet was als het voorschrift des Hertogs van *Weimar*, die in 1743 zekere houten borden met geheimzinnige teekenen beval na te houden, en als een onfeilbaar bluschmiddel, onder het uitspreken der woorden: in den naam des Vaders, des Zoons en des H. Geestes, in den brand te werpen.

Niet minder treurig plagt het er uit te zien met de kennis van hetgeen de Natuur op aarde oplevert. Terwijl het gezigtsveld in andere opzigten is uitgebreid geworden, heeft de tijd het hier doen inkrimpen. Vele natuurvoorwerpen, waaraan men vast geloofde, zijn in onzen twijfelzieken leeftijd van de lijst geschrapt. Geene meerminnen bewonen meer de zee; geene pheniksvogels herrijzen meer uit hunne asch; geene salamanders leven meer in het vuur; geene eenhoorns worden meer gevangen; geene griffioenen

nemen meer ruiters en paarden op, om er mede naar hunne nesten te vliegen; geene baziliksen worden meer uit haneneijeren geboren; geene ganzen komen meer uit mosselschelpen voort, en veldmuizen, kikvorschen, padden regenen niet meer uit de wolken. Doch dit geloof aan verwonderlijke dieren was meer onschadelijk. Iets anders was het met de bevolking van lucht en aarde door kaboutermannen, nikkers, geesten, spoken, die des nachts op kruiswegen, in wagensporen, op voetpaden rondwandelden, en het bijzonder privilegie hadden van des nachts tusschen 12 en 1 uur baas te spelen. Geene schoone, die des avonds in den spiegel ziet, behoeft meer te vreezen, dat de booze haar een' slag om de ooren zal toedienen; geene keukenmeid behoeft meer voor het stukbreken van eijerschalen te zorgen, want de heksen stevenen niet meer naar *Engeland*, of dwalen in deze ranke bootjes rond op zee, om de visschen te bezweren. De reiziger, begeerig naar trotsche natuurtooneelen, behoeft het *Hartzgebergte* niet te schuwen; de *Bloksberg* is geen heksen-danszaal meer.

Om ingeleid te worden tot eene juiste kennis en gegronde beoordeeling van ontelbare verschijnselen in de stoffelijke wereld, nemen wij tegenwoordig allerlei proeven; maar was daaraan te denken in den nacht van dwaasheid en onwetendheid, die het licht van onzen tijd is voorafgegaan? Toen alles, wat buitengewoon scheen, aan de werking des Duivels werd toegeschreven, was het waarlijk geen tijd, om natuurkundige proeven te nemen, en geen goed Christen zou zich veroorloofd hebben, werktuigen te maken of te gebruiken — al hadde een stoute geest ze uitgevonden — waarmede men het onweder nabootst, en met éénen schok dieren doodt, of beeldjes langs eenen trap naar boven doet klimmen. De Physica zag er dan ook al even ellendig uit als de sterrekunde en de natuurlijke historie, en monsterde alles uit, wat men niet in zijnen ARISTOTELES vond. Eindelijk (want dit stukje mag niet al te breed uitloopen) onkunde kweekte de onzinnigste bedrijven en wist die als wetenschappen te doen

doorgaan. Allerlei grillen zou ik kunnen mededeelen van de zoogenoemde Astrologie, of het voorspellen van de toekomst uit den stand des sterrenhemels; van conjunctiën en aspecten der planeten, en wat dies meer zij. Ik geloof niet, de werken van den befaamden LUDEMAN compleet te hebben, maar bezit er toch 6 deelen in 4to van. Hoe is het mogelijk, dat zoo veel onzin, als daar wordt uitgekraamd, nog in het laatst der vorige eeuw de kosten van drukken heeft kunnen opdiepen! — Doch de sterren waren het niet alleen, die de toekomst ontsluijerden. Niets was daartoe te gering, tot een vuil spel kaarten en een kommetje koffijdik toe; en wanneer nog in onzen tijd de aankondigingen der kermissen vergezeld gaan van bedreigingen tegen planeetlezers en horoskooptrekkers, dan moet men althans de mogelijkheid van het bestaan dezer menschen toegeven. Ja dit vermoeden wordt zekerheid, wanneer wij, nog vóór zeer weinige jaren, zich zeker iemand als sterrenvoorzegger hooren aankondigen in de *Amsterdamsche courant*, doch, met blijdschap over de hedendaagsche verlichting, regterlijk voor zijne kwakzalverij zien straffen. Ik zwijg van andere meer vergeten wetenschappen, waaronder twee zijn, wier verdwijning ik diep betreur, namelijk het schatgraven en de Alchymie of het goudmaken, welke beide ik aanzie voor allerbelangrijkste kundigheden, die men liever moest octroijeren dan bespotten, vermits ik zeer betwijfel, of de overvloed van goud wel zoo overmatig groot is, dat wij onverschillig kunnen zijn omtrent wigchelroeden, om het te vinden, of stookplaatsen, om het te maken! Doch wij moeten het bij deze klagt laten berusten; want wie weet in onzen tijd van PHILIPPUS AUREOLUS BOMBASTUS THEOPHRASTUS EREMITA PARACELSUS AB HOHENHEIM, den goudmaker der 16de eeuw, volgens wien alle ligchamen bestaan uit zout, zwavel en kwik, en die als de vier zuilen der geneeskunde opgeeft de wijsbegeerte, de sterrekunde, de chemie en de deugd; wie van den balsem oppodeldok, van levenselixter, van metaalgeest, van drinkbaar goud,

van padden- en slangenzout en al dien alchymistischen toestel?

Ik heb eenige dier dwaasheden opgegeven, om den lezer te herinneren, aan welke zonderlinge denkbeelden het menschdom vroeger was blootgesteld bij mangel van gezonde natuurkennis. Het is waar, niet al die begrippen waren voor de rust en het geluk der toen levende menschen regtstreeks schadelijk. Het doet er weinig toe, of men gelooft, dat er zeemerminnen en eenhoornen bestaan, en het geluk van menschen en maatschappijen wordt niet zoo veel meer bevorderd door met COPERNICUS te gelooven, dat de aarde draait en de zon stilstaat, dan door het omgekeerde te stellen. Maar dit geldt slechts van enkele, van *de* minste punten. De natuurkennis in den uitgestrektsten zin is van zulk eenen onmiddellijken invloed op het maatschappelijk leven, dat in vele opzigten rust, gemak, voorspoed, geluk met haar eenen gelijken tred houden. Vergelijkt slechts eens onze gerustheid in duister en bij nacht met den angst, dien men uitstond, toen men overal spoken, dwergen en nikkers zag, of hoorde hoe de dooden bij nacht hunne knokken deden rammelen op het kerkhof. Welk eene rusteloos vlietende bron van kommer en onrust moest het zijn, te leven in bestendige vrees van nu iets te doen, waartegen de aspecten van zon en maan en sterren zich mogelijk verzetten, dan iets te laten, hetwelk begeerd werd door de onzigtbare geesten in de lucht! Tot hoe veel bedriegerijen gaf het horoskooptrekken aanleiding en het goudmaken, en wat heeft men menigeen tot armoede en wanhoop gebragt bij het vervliegen van voorgespiegelde verwachtingen! Van hoe veel personen en huisgezinnen is de rust door al dit bijgeloof verwoest; hoe veel wantrouwen is er door gezaaid, hoe veel wreedheid bevorderd — men denke slechts aan het pijnigen en branden van zoogenoemde heksen en toovenaars! Hoe veel ondeugd heeft zich achter dit masker verscholen, om de eenvoudigheid te misleiden — op hoe veel bloed en tranen is deze dwaasheid en dat bedrijf aan de menschheid te staan gekomen! Hoe dikwijls is het leven en de gezondheid der

burgers in gevaar gesteld, en de regtvaardige bediening van het regt onzeker gemaakt door gewaagde en onzinnige proeven, om schuld of onschuld te ontdekken! Waarlijk, wanneer wij zulks bedenken, hoe meer wij ons dan met het vroegere bijgeloof en de onkunde bekend maken, des te meer gevoelen wij ons gedrongen tot dankbaarheid aan alles, wat gediend heeft, om dien nevel voor ons op te klaren, en het licht te ontsteken, waarin wij wandelen!

Daaronder meenen wij eene eervolle plaats te moeten toekennen aan eene verbeterde kennis van de Natuur en hare verschijnselen. Wel is het waar, dat de verlichting van dezen tijd, die tegen de straks vermelde onkunde en bijgeloovigheid overstaat, almede het gevolg is van helderder en redelijker begrippen nopens God en Zijn bestuur over de wereld en de menschen; maar wij beweren toch vooral, dat men meer ingelicht is geworden aangaande hetgeen in de schepping plaats heeft, en plaats hebben kan; dat men door redenering en ondervinding gekomen is tot het nasporen van de wetten der Natuur; dat men er toe heeft durven komen, het ongerijmde te verwerpen; dat de wetenschap zich niet geschaamd heeft, tot den eenvoudigen mensch af te dalen en hem te onderrigten. Zoo lang de natuurkunde die banden niet had afgeschud, kon zij onmogelijk dat nut stichten; de verlichting, van welke ik gesproken heb, is niet eeniglijk toe te schrijven aan het meerder weten van onzen leeftijd, maar vooral ook aan de wijze van onderzoeken, die men ten aanzien der Natuur is gaan volgen, aan het standpunt, waarop zich de kennis der Natuur heeft begonnen te plaatsen, aan den vrijen blik, dien zij den oningewijde op hare ervaringen en handelingen vergund heeft. Daardoor vermag zij thans, wat zij vroeger niet kon; daardoor is zij geworden, wat zij anders niet was; daardoor is hare gedaante geheel veranderd; want, was zij vroeger de vijandin van het maatschappelijk geluk, nu is zij daarvan de vriendin, de beschermster geworden; stond zij vroeger op zichzelve, thans heeft zij zich in betrekking geplaatst tot de menschelijke samenleving en al hare behoeften; schrikte zij vroeger

af, thans lokt zij tot zich; wandelde zij vroeger in een heilig donker, thans schuwt zij het licht niet, maar zoekt het op; en diende zij in haren vroegeren toestand tot verduistering, thans tot verlichting.

Het is niet onbelangrijk, dit nader te beschouwen. Wij zullen alzoo, bedriegt mij mijne overtuiging niet, geraken tot de beantwoording der vraag: wat heeft de latere kennis van de Natuur en hare verschijnselen in staat gesteld, zoo veel onkunde en bijgeloof weg te nemen, en zulk eene vermogende hulp aan te bieden tot verlichting van het menschdom? Mij dunkt, wij mogen die onschatbare diensten toeschrijven aan hare uitbreiding — aan hare vestiging op beteren grond — aan hare meerdere vrijheid — en aan hare algemeener verspreiding.

De kennis der Natuur kan door hare *uitbreiding* bevorderlijker zijn aan de verlichting des menschdoms, dan zij vroeger bij beperkter grenzen wezen kon.

Men zou in den tegenwoordigen stand der ontwikkeling van menschelijke kennis een volslagen vreemdeling moeten wezen, om geheel onbekend te zijn gebleven met de verbazende vorderingen, die in alle wetenschappen, ook welke de Natuur en hare verschijnselen tot voorwerp hebben, gemaakt zijn en nog worden. Tot in hare geheimste schuilhoeken nagespoord met onvermoeide vlijt, met schrander vernuft, met taai geduld, met nooit verzadigde weetgierigheid, heeft de Natuur ongeloofelijke uitbreiding gegeven aan hetgeen de mensch van haar weet en kent. De bekendwording van vreemde landen en zeeën heeft die kennis vermeerderd; gewesten, vroeger alleen om des gewins wille bezocht, zijn door natuuronderzoekers nagespoord; verzamelingen van voorwerpen aangelegd of vergroot; de sterrekunde, verrijkt door de duizelende hoogte, waarop de hoogere wiskunde staat, heeft niet alleen verbazende ontdekkingen gedaan, maar ook met scherpe juistheid aangewezen, wat verder al, en wat niet, te ontdekken is. De natuur- en scheikunde zijn door verrijking en uitbreiding als tot nieuwe wetenschappen geworden. Nog met elken dag vordert men door nieuwe proeven en nieuwe

waarnemingen. Door dat alles is een ruimer veld geopend voor de toepassing der wetenschap op de verklaring van ontelbare verschijnselen, die men vroeger niet wist te verklaren, en daarom toeschreef aan iets bovennatuurlijks. De kometen kunnen onmogelijk meer voor ongeluksboden worden aangezien, nu wij al de voorname omstandigheden van haren loop kennen, en de verschijning van eenigen jaren vooraf aankondigen. Het zou belagchelijk zijn, den bliksem voor een werktuig van eenen vertoornden God te houden, nadat wij bekend zijn geworden met de verwonderlijke eigenschappen der electrische vloeistof en de wording des onweders in den dampkring. De spoken en geesten van afgestorvenen kunnen niet meer rondwaren in de gedaante van dwaallichtjes, want wij weten de zamenstelling dezer onschuldige stalkaarsen. De latere scheikunde heeft paal en perk gezet aan de dwaasheid en geldverkwisting der goudmakerij; want de naauwkeurige kennis der metalen heeft ons doen zien, dat de beruchte DANIEL VAN SIEBENBURGEN wind verkocht met zijn poeder *Usufur*, en een andere bedrieger met zijnen wortel *Resch*, waarvan zij voorgaven het kostbaarste metaal zamen te stellen, zoodat Vorsten er arm van werden. En die uitbreiding der natuurwetenschappen heeft niet alleen het menschdom verlicht door de wegneming van schadelijke vooroordeelen en begrippen; maar hoe ontelbaar zijn de diensten, die zij bewezen heeft, en nog bewijst, om het menschdom verder te beschaven! Natuurkunde was het, die nieuwe middelen van gemeenschap opende tusschen volken en volken, want stoombooten en spoortreinen danken aan haar hunne wording. Daardoor zijn de gelegenheden vermeerderd, om kennis, beschaving en verlichting op te doen en te verspreiden. Het was natuur- en werktuigkunde, die de voertuigen van kennis en verlichting vermeerderde; zonder stoompersen was het onmogelijk, meer dan 20,000 afdrukken van eene courant op éénen dag te leveren. De hoogte, waarop menschelijke vlijt en vernuft de wetenschappen geplaatst heeft, over welke ik spreek, heeft aanmoediging gegeven, om in niets ten halve te blijven staan, en men

vergenoegt zich niet meer met een half of onzeker weten, maar onderzoekt, zoo lang er nog te onderzoeken is. En vandaar komt het, dat de natuurkennis ook aan de menschheid, bij hare tegenwoordige uitbreiding, diensten bewijst, die zij bij eigene beperktheid vroeger niet bewijzen kon, en waardoor zij zich ook in het vervolg te meer verdienstelijk zal maken, naarmate zij hare grenzen uitzet.

Doch, gelijk de kennis van de Natuur en hare verschijnselen nooit zoo uitgebreid zou zijn geworden, zoo hadde zij nimmer in die mate kunnen strekken tot verlichting van het menschdom, indien zij niet *op betere gronden ware gevestigd*. Hierover moet ik mij, omdat het misschien voor ieder niet terstond helder is, duidelijker verklaren.

Bij de Ouden, en ook nog na de herleving der wetenschappen na de middeleeuwen, ging men in de beoefening en toepassing der natuurwetenschappen uit van willekeurige, vooraf opgevatte meeningen en grondstellingen, die, schoon uit de lucht gegrepen, als onomstootelijke waarheden werden geëerbiedigd. Daaraan te twijfelen, zou de grofste ketterij zijn geweest; niemand deed het ook; de een praatte dien den gevolge blindelings den ander na, en aan het onderzoeken van de juistheid der opgevatte grondstellingen werd niet gedacht. Zoo kon men nooit tot de waarheid komen. Dit heeft men eindelijk gelukkig begrepen, en durven twijfelen aan hetgeen eeuwen lang geloovig was aangenomen en voortgeplant. Men is begonnen eenen anderen weg te betreden, dien van onderzoek. Men ging de Natuur en hare verschijnselen waarnemen, en daaruit nieuwe gevolgtrekkingen afleiden. Men hield op, de verschijnselen, die men waarnam, te plooijen en te wringen naar vooruitgezette waarheden, maar ging de waarheden afleiden uit de waarnemingen en proeven. En toen kon eerst de kennis vorderen. Toen de grondslag was omgekeerd, kon de kennis eerst dienen, om het menschdom te verlichten. Laat het mij, liever dan met redenering, met een paar voorbeelden ophelderen. Het bestaan der hekserij plagt zonder onderzoek te worden aangenomen. Wat derhalve buitengewoon was, wat men niet

verklaren kon bij den beperkten stand der natuurkennis, werd onmiddellijk voor werking aangezien van den Booze en van zijne medehelpers en bondgenooten. Daarom vonden de onzinnigste vertellingen, uitgebroed in kranke hersenen, onvoorwaardelijk geloof. Later heeft men het anders en wijzer begrepen. Men heeft ingezien, dat het veranderen van menschen in katten, het zaaijen van koortsen, het verwekken van storm en hagel, het trekken van melk uit messenhechten onmogelijke dingen zijn; het gezond verstand heeft zijne regten doen gelden; men heeft onderzocht, eer men aannam, en daarmede is in den loop des tijds aan het bijgeloof eene onheelbare, eene doodelijke wonde toegebragt. Zou het die hebben ontvangen, indien men aan opgevatte meeningen en grondstellingen was blijven hangen? Ik betwijfel het zeer. De verlichting heeft haar bestaan te danken aan het zegevieren van den regel: onderzoek, eer gij beslist. Een ander voorbeeld: waaraan heeft het geloof aan spoken en geestverschijningen zijne afneming te wijten? Alleen aan het betoog, dat het tegen de wijsheid en goedheid van het Opperwezen strijden zou, de menschen aldus doelloos te vervaren? Aan het bewijs, dat alleen het ligchamelijke door ligchamelijke waarneming kan ontdekt worden? Ook daaraan, doch niet geheel of vooral. Maar aan onderzoek en ervaring. Men heeft gevraagd naar de omstandigheden; men heeft aangetoond, dat alle vertelselen desaangaande óf door eene opgewonden en zieke verbeelding waren gesmeed, óf zich op natuurlijke wijze zeer goed in alle bijzonderheden lieten verklaren — alzoo aan onderzoek en ontleding der daadzaken. Zoo ook met iets anders. Hoe komt het, dat waarzeggen en planeetlezen naar de duistere achterbuurten verwezen zijn en ter sluik alleen in armoedige vertrekjes huisvesten? Omdat men de Natuur is gaan onderzoeken; omdat men betere kennis heeft bekomen van den loop der hemelligchamen, en van de wetten, waaraan zij door den Schepper der Natuur zijn onderworpen; omdat men langs den weg van dat onderzoek tot redelijke begrippen is opgeklommen nopens het Opperwezen en deszelfs handel-

wijze, nopens den mensch en zijne redelijke vrijheid. Eenmaal op den grondslag van een onbevooroordeeld onderzoek gevestigd, kon de kennis der schepping en van de verschijnselen, die zij aanbiedt, het menschdom verlichten en verbeteren. Waar men in andere opzigten denzelfden weg volgt, dien de tegenwoordige natuurkennis bewandelt, daar vindt men de waarheid, en wordt door haar vrijgemaakt van duisternis en vooroordeel; gelijk men in alles, waarin men dien weg niet wil of niet durft betreden, aan vooroordeel blijft hangen en in duisternis omdoolt. De waarheid behoeft in niets het licht te schromen. Als men maar aan verlicht onderzoek vasthoudt, en alle willekeurige meeningen wegwerpt, dan zal men tot de waarheid komen en door haar licht worden beschenen, gelijk men in de kennis der Natuur eerst tot waarheid en verlichting geraakt is, toen men de boeijen van opgevatte grondstellingen afwierp en van een vrij onderzoek uitging.

Ik begon zoo even reeds min of meer op een veld te komen, waartoe eene andere opmerking behoort. Zij is deze: de tegenwoordige natuurkennis kan hare onderzoekingen aan de verlichting des menschdoms dienstbaar doen zijn, omdat zij *meerdere vrijheid* boven de vroegere vooruit heeft.

Indien ik deze vrijheid in eenen afgetrokken, wijsgeerigen zin bedoelde, dan zou het herhaling zijn van hetgeen ik zoo even opmerkte nopens het volgen van den weg des onderzoeks en het verwerpen van willekeurige grondstellingen. Maar ik neem hier het woord in eenen meer maatschappelijken zin. Toen buitengewone vorderingen in de kennis der Natuur voor tooverij golden, en verlichte natuurkenners als gevaarlijke menschen werden opgesloten of ter dood gebragt — was er toen aan weldadigen invloed der wetenschap te denken? Wie durfde zich wagen, door zijne medemenschen beter in te lichten? GALILEI beweerde, dat de zon stilstond en de aarde draaide — hij moest het kettersche zijner stelling in den kerker betreuren. »Toch draait zij," zeide de groote man; maar de Pauselijke banbliksem schoot op hem neder. Toen de onvol-

prezen TYCHO BRAHÉ te *Koppenhagen* met zijne sterrekundige werktuigen den hemel bespiedde, hielden de *Deenen* het voor gereedschap des Duivels, en hij mogt van geluk spreken, dat hij ze naar een onbewoond eilandje kon overbrengen. De geneesheer DANIEL VAN GALDEN had in *Rusland* eene verzameling van natuurlijke zeldzaamheden; men kreet hem uit voor een' toovenaar, die gedroogde zeemonsters en slangenhuiden nahield: wie kon lust hebben, om kabinetten of museums aan te leggen? Een Fransch natuurkundige, JEAN PIERRE DE ORENSON, plaatste een skelet midden in eene kamer en hing het eene guitar om den hals. Hij nam eene andere, speelde daarop, na beide gelijk te hebben gestemd — de guitar van het geraamte gaf dezelfde klanken. En wat was het gevolg? Dat de toovenaar met het geraamte te *Aix* werd verbrand; een onfeilbaar middel, om elken liefhebber terug te houden van eenige proef te nemen op de harmonie der klanken. Waren de tijden zoo gebleven, hoeveel zou er onbekend zijn gebleven! Honderd proeven, waardoor men de verklaring gevonden heeft van natuurverschijnselen, zou men niet hebben durven ondernemen of aan anderen mededeelen, en daarmede zouden ontelbare vooroordeelen en wanbegrippen stand gehouden hebben; eene menigte van nuttige uitvindingen zouden in de geboorte zijn verstikt. De uitvinder der stoombooten zou waarschijnlijk in zijn kolenvuur den dood hebben gevonden, en die met een luchtballon opsteeg een min roemrijk einde aan de galg. De electriseermachine zou een helsch werktuig wezen, en uit eene vereeniging van onderscheidene luchtsoorten water te vormen eene schandelijke duivelskunstenarij. Maar dit is gelukkig veranderd. Wij kunnen gerust en zonder vrees voor kerker of rad de verschijning eener komeet voorspellen en het onweder in den grond leiden. Wij mogen galvaniseren zoo veel het ons lust; de justitie zal er ons geen haar om krenken. Geen onschuldige BAMBERG zal opgehangen worden met de goocheltasch op de borst, zoo als een zijner handige voorgangers, die te *Posen* op de markt eijeren legde en vogels schiep; en wanneer hij voor de

heeren van het geregt aanbiedt, om nog eens muizen te doen springen uit een' zak, waarin men niets dan steentjes heeft geworpen, dan zal hij niet, gepijnigd en aan een' paal gebonden, tot asch verbrand worden, gelijk VEIT PRATZEL in het *Saksische* wedervoer. Het spreekt wel van zelf, dat onder zulk eene gedurige vrees voor straffen de kennis der Natuur noch voortgang maken, noch op de verlichting der menschen werken kon; zij heeft dit eerst kunnen beginnen, toen zij vrijer mogt werken en hare ondervinding en wetenschap bekend maken. De Duivel is de groote Physicus niet meer, die hij vroeger was; en om een goed, ongemoeid Christen te kunnen heeten, behoeft men niet meer aan zijne kunstenarijen in de natuurlijke wereld te gelooven. En sedert dien tijd is de kennis der Natuur niet langer in strijd met het algemeene begrip, en kan zij beantwoorden aan haar verheven doel, de beschaving en verlichting van het menschdom. Zal zij dit, dan moet zij vrij uit de borst durven spreken; het moet haar geoorloofd zijn, te twijfelen, te onderzoeken, te vergelijken. Maar dan neemt zij ook vooroordeel en bijgeloof weg; zij schift het ware van het valsche; zij voorkomt veel angst en ongeluk; zij bestrijdt de onregtvaardigheid; zij staat niet in eene vijandige houding tegenover godsdienstige overtuiging en Christelijk geloof, maar zij verdedigt en beschermt die, en zij wordt hoe langer zoo meer de verlichtster der menschheid.

Eindelijk weten wij de diensten, die de kennis der Natuur en harer verschijnselen aan de verlichting bewezen heeft, voor geen gering gedeelte dank aan hare *algemeener verspreiding* in onze dagen.

Deze kennis was, en moest zijn, bij beperkter omvang, bij minder vrijheid en bij schaarscher gelegenheid tot mededeeling, het eigendom van weinigen, en kon uit dien hoofde minder algemeen, minder heilzaam werken. Toen de beoefenaars der wetenschap zelve haar nog verscholen hielden achter een digt gordijn van geheimzinnige uitdrukkingen, wiskundige formules en onverstaanbare spreuken, was het boven hare magt invloed uit te oefenen op onin-

gewijden, op verschillende standen der zamenleving. Zoo lang de sterrekundige ontdekkingen niet traden buiten de wanden van het observatorium; de vorderingen in de scheikunde de stookplaats niet verlieten; de natuurkundige proeven beperkt bleven binnen de gehoorzalen der Hoogescholen; de kabinetten der natuurlijke historie hoogstens door eenen onwetenden bediende vlugtig werden vertoond, — zoo lang waren algemeene verspreiding en algemeen nut onmogelijk. Wij danken de kennis van den phosphorus en van het Saksisch porselein geheel toevallig aan de proeven der goudmakers. Indien zij eens minder geheim waren geweest met hunne bereidingen, wie weet te zeggen, wat nog meer ware ontdekt, hetwelk nuttig was voor het algemeen? Wij hebben het geluk, in dit opzigt betere tijden te beleven. Het is der wetenschap geene vernedering meer, tot ongeleerden af te dalen, voor hen de schatten van hare ontdekkingen bruikbaar te stellen, en zelfs het bedrijf van den handwerksman voor te lichten en met hare meerdere kennis te verrijken. Minder bekrompen dan het voorgeslacht, beschouwt men iedere ontdekking als algemeen eigendom, en streeft liever naar de bevordering van algemeene verlichting en bij gevolg van algemeen geluk onder de menschen, dan naar de ijdele eer, iets te weten, hetgeen voor het algemeen verborgen is. En hetgeen de wetenschap uit zichzelve op hare tegenwoordige hoogte kan, dat wordt haar mogelijk gemaakt door de hoogte, waarop zij de menschelijke maatschappij vindt, wanneer zij die intreedt. Beter, algemeener, doelmatiger onderwijs heeft de weldaad der boekdrukkunst opengesteld voor menschen van allerlei stand. Wij allen staan op de schouderen van het voorgeslacht, en de verlichting der ouders ontsteekt het eerste licht in het verstand der jeugd. Stroeve en onvruchtbare geleerdheid zonder dadelijk nut wekt geene bewondering meer. Wat het meeste nut te weeg brengt, wekt, in onzen praktischen leeftijd, de meeste aandacht. En alzoo moet en zal de kennis der Natuur meer en meer toebrengen, om, algemeener verspreid, vrijer beoefend, scherp-

zinniger onderzocht, gedurig uitgebreid, vooroordeelen weg te nemen, rust, geluk en welvaart te bevorderen, en alzoo der verlichting in de hand te werken.

Wij zijn niet blind voor zoo veel verkeerds, als hiermede vergezeld gaat. Wij ontkennen niet, dat de praktische rigting van onzen leeftijd wel eens te eenzijdig aan het stoffelijke hangt. Evenmin, dat de broeikasopvoeding van onze dagen de hersenen der jeugd wel eens opvult met kundigheden, ook uit de natuurwetenschappen, die beter gespaard bleven tot rijper leeftijd. Maar waar werd in het menschelijke leven ooit het goede gevonden zonder het kwade?

EEN BEZOEK IN GRIEKENLAND EN EGYPTE.

(*Vervolg en slot van bl.* 136.)

Den 17den, des morgens, vertrok ik met den Heer VON CORSEL op eene pakketboot naar *Kairo.* Het vrachtgeld voor passagiers is vrij hoog, 3½ pond sterling (*f* 42-:) Men vaart met kleine schuiten op het kanaal, een zeer beroemd kunstwerk van MEHEMED-ALI, doch dat op zijn hoogst dubbel zoo breed is als de molentogt bij de sluis te *Berlijn.* Bij *Atfe* komt men eerst op den *Nijl.* Eene stoomboot nam ons vaartuig op het sleeptouw. Deze watertogt behoorde, vooral bij deszelfs begin, geenszins tot de aangenaamste; de overige passagiers namelijk bestonden uit *Engelschen*, waaronder veel dames waren, welke de ruimte beneden deks hadden ingenomen, zoodat de heeren, onder den blooten hemel, door de brandende zon verschroeid, zonder eenig vervrolijkend uitzigt, (want de hooge kanaaldijken verhinderen eenen blik op het omliggende land) geen ander tijdverdrijf hadden, dan hetgeen zij elkander verschaffen konden. De gesprekken liepen meestal over het reizen zelf. In dit gedeelte der wereld reist men naar *Jeruzalem*, naar *Bombay*, naar *China* zelfs, zoo als te *Berlijn* naar *Pankow*, *Stralau* en *Potsdam*. Eindelijk echter zag men, door eenige openingen in de dijken, in het vlakke land de Arabische dorpen: huizen als ovens, ware aardkluiten, met gaten, om voor deur en vensters te dienen, doch niettemin een vriendelijk gezigt leve-

rende door de groene palmboomtoppen; welke ze overschaduwen. Een tallooze hoop Arabische kinderen, van twee en drie jaren, kruipt in het vuil rond; maar reeds zijn al die hoofdjes, op de kleine haarbos in het midden na, kaal geschoren. Hunne kleeding is die, welke de Schepper hun op de wereld medegegeven heeft, en deze dragen zij tot op hun zevende jaar, zonder dat hunne ouders er iets het minste voor behoeven uit te geven. Zeer opmerkelijk was voor ons de *fata morgana*, welke zich bij de sterke hitte voor ons oog vertoonde; door dit gezigtsbedrog scheen al het land achter de kanaaldijken een uitgestrekt meer te zijn, terwijl aan den horizon de huizen en boomen in de lucht schenen te zweven. Eene menigte gieren verzelde het schip. Des avonds ten 9 ure voer men den *Nijl* in, welks breedte, zelfs bij den helderen maneschijn, bezwaarlijk met het oog te overzien was. De reizigers en hunne pakkaadje gingen nu op eene andere, groote en fraaije stoomboot over, op welke eindelijk ieder eene slaapplaats, wel is waar zonder beddegoed, waartoe geene ruimte was, bekwam, en zich ter rust legde. Overigens waren ook hier de Engelsche dames weldra weder in het uitsluitend bezit der betere ruimten, en zonder eene wel van pas komende kennis, welke ik met eenen agent der stoombooten, eenen *Franschman*, CLAIRE geheeten, had aangeknoopt, zou mij niet wel eenige andere keus gebleven zijn, dan op het dek in de koude, vochtige nachtlucht, die voor zeer schadelijk gehouden wordt, te blijven. De Heer CLAIRE nam mij met zich in zijne eigene kajuit. Des morgens zag men zich, op den breeden, geelachtigen *Nijlstroom*, omgeven door grootere en kleinere vaartuigen, die het drukke verkeer tusschen *Alexandrië* en *Kairo* onderhouden. Overigens kan de *Nijl* in dit jaargetijde niet dan met de grootste voorzigtigheid bevaren worden; zijn sterke stroom verspoelt in éénen nacht eene zandbank van de eene plaats naar de andere, en het gebeurt ook niet zelden, dat inlandsche scheepjes op die banken vastraken. Daar zij echter in de gedaante van eene trog gebouwd zijn, blijven zij slechts met een punt in het midden vastzitten, en een herhaald draaijen om dit middenpunt maakt ze gemakkelijk weder los. De visschen in den *Nijl* staan wegens hunne weekheid van vleesch in eenen slechten naam; doch de oevers zijn fraai en vruchtbaar. Door kunst bewerkstelligde besproeijing, langs kleine kana-

len, in welke het water met schepraderen geheven wordt, bevochtigt de velden, en de daartoe ingerigte watermolens zijn in gedurige beweging. Zoo ver deze kanalen reiken, reikt ook *Egypte*: voorbij dat punt begint de eindelooze onvruchtbare woestijn. Van de menigte dieren, welke men op den *Nijl* en aan zijne oevers ziet, kan men zich geen denkbeeld vormen. Wilde eenden, ganzen, reigers, ooijevaars en zwaluwen zwemmen, wandelen en vliegen door elkander; de laatstgenoemde vogels zijn oeverzwaluwen, die in gaten aan den steilen, zandigen rivierkant huizen, en, ofschoon mijlen ver onteIbare zulke gaten aanwezig zijn, en de eene plaats des oevers, de eene opening daarin volmaakt naar de andere gelijkt, zoo kent toch elke zwaluw hare woning zoo juist, dat zij met ééne vlugt er in is. Zeer in het groot wordt de duiventeelt gedreven; men ziet geheele dorpen, die slechts uit duiventillen bestaan, waarop duizenden van duiven zitten. Wij waren nog drie uren van *Kairo*, toen wij reeds de wijdberoemde piramiden van *Giseh* hare zoo vele duizende jaren oude toppen hoog in de lucht zagen verheffen. Natuurlijk leveren zij, op zulk eenen afstand, geene grootsche vertooning; maar de gedachte aan het lange tijdsverloop, dat over haar henen gevloden is, vervult ook den nog veraf zijnde reiziger met eerbied. Het was reeds donker, toen wij eindelijk te *Kairo* aankwamen. Allen namen wij den weg naar het *Hôtel de l'Orient*, dat wederom op het fraaiste plein der stad, het *Esbequieh*, ligt, hetwelk met lanen doorsneden en met acacia's beplant is. Den volgenden morgen was mijn eerste gang naar den Heer VON WAGENER, die insgelijks op dit plein woont, doch zoodanig, dat de ingang van zijn verblijf op eene der straten uitkomt, welke van dit plein naar de hetzelve omgevende eigenlijke stad leiden. Gelijk al de straten van *Kairo*, is zij zoo smal, dat men er de armen niet geheel kan uitbreiden. Eerst dacht ik in een voorhuis of huisgang te zijn, want de ingang der straat liep door een huis; men kwam er in door eene soort van koetsdeur; maar mijn dragoman maakte mij op de handbreede streep open lucht boven mijn hoofd oplettend, en verzekerde mij, dat het eene straat was. De Consul, een jong en vriendelijk man, ontving mij zeer minzaam, en deed mij, naar Oostersch gebruik, de lange pijp met het dikke mondstuk van barnsteen en de koffij aanbieden, waarna ik tot de reden mijner komst over-

ging. De Heer VON WAGENER bezigtigde de teekening der lichtkroon, gaf daarover zijne goedkeuring te kennen, doch zeide tevens, dat hij er den Onderkoning niets van melden zou, totdat de *lustre* zelve, die nog niet te *Alexandrië* aangekomen was, ontvangen zou zijn. Hierdoor kreeg ik dan reden en gelegenheid, om te *Kairo* langeren tijd, dan ik anders gedaan zou hebben, te vertoeven en op mijn gemak de stad te bezigtigen. *Kairo* is een waar doolhof; de straten slingeren zich tusschen houten huizen met groote balkons, die van boven zoo digt tegen elkander uitspringen, dat de bewoners van de ter wederzijden staande huizen niet naar buiten kunnen zien, zonder met de hoofden aan elkander te benzen, terwijl, beneden, in vele dier straten geen kameel kan doorgaan. Niettemin heerscht in deze smalle straten eene in de daad schrikwekkende drukte. Menigmaal dringen ezels, kameelen, ruiters en voetgangers zich zoo ineen, dat men bijna wanhoopt er door te geraken; evenwel met dringen en schreeuwen ontwart zich eindelijk het kluwen, en elk trekt vreedzaam zijns wegs. Honden en ezels zijn er te *Kairo* nog veel meer dan te *Alexandrië*, en met de eigenaardige bouwwijze der huizen en de naauwte der straten verzoent men zich eerst dan, wanneer men begint op te merken, dat zij de hitte keeren, die daar buiten, bij voorbeeld op het fraaije plein, naauwelijks te verdragen is. In gezelschap van den Heer VON COSSEL bezigtigde ik de voornaamste moskéën, doorkruiste de bazars, waar men onder anderen alle kleedingstukken, welke men behoeft, terstond gemaakt kan koopen, en bezocht ook een koffijhuis, eene kale ruimte, met lage banken langs de wanden, waarop de gasten met kruiselings onder het lijf geslagene beenen zitten te rooken, gelijk dan trouwens tabakrooken de voorname levensbezigheid van eenen *Arabier* schijnt te wezen. — Den 20sten Maart was ik op het bekende lievelingsverblijf van den Onderkoning, in de fraaije tuinen van *Schubra*. De weg naar dit ongeveer een uur van de stad gelegen dorp en lustslot is de eenige rondom *Kairo*, die eenig lommer aanbiedt, daar hij met zware acaciaboomen beplant is. De tuinen van *Schubra* overtreffen alles, wat een *Europeër*, die de keerkringslanden niet doorreisd heeft, zich prachtigs in het plantenrijk verbeelden kan, en zij worden met de grootste netheid, orde en kunde van tuinbouw onderhouden. Men vindt hier alle gewassen der warmere luchtstreek, digte

lanen van citroenboomen, ontzettend groote oranjeboomen, palmen enz. Toen ik den tuin bezocht, waren de rozen aan het opengaan en de jasmijn vervulde alles met zijnen balsemgeur. De lanen zijn met keisteentjes van verschillende kleuren in bonte figuren belegd, waartoe men gladgeslepen steenen van het zeestrand heeft aangebragt. Het hoofdpunt van den tuin is de vierkante marmer-corridor, het lusthuis van MEHEMED-ALI. Het in fantastischen smaak met kunst uitgesneden en met klokjes versierde dak rust op marmeren zuilen; met marmerplaten is de grond bevloerd, en in het midden ziet men een groot waterbekken. In iederen hoek van dezen corridor is een ruim vertrek met divans, en het geheel kan des avonds met gas verlicht worden. Behalve dit prachtgebouw ontmoet men in den tuin nog eenige duivenhuizen, waarin de Pacha voor zijn vermaak duiven houdt. De *Pacha* houdt zich menigmaal te *Schubra* op, en was er ook den dag, toen ik er mij bevond, aanwezig. Ik zag hem, omgeven van zijn gevolg, in den tuin zitten. Hoeveel moeite ik mij echter ook gaf, om zijn aangezigt te zien te krijgen, zoo was mij zulks toch niet mogelijk, want ter wederzijden van hem stonden bedienden met waaijers, om de moskieten en vliegen te verjagen. Des namiddags bezocht ik de citadel en het paleis, waarin, daar de Pacha te *Schubra* was, het mij vergund werd, ook zijne woonvertrekken te bezigtigen. Deze hebben geen Europeesch huisraad. In de rondte loopen divans, en midden in hangen morsige, veronachtzaamde lichtkroonen van Engelsch maaksel, daaronder staat eene tafel van hout, met geel koper en paarlemoer ingelegd, een geschenk van den Koning der *Franschen*. Op de hooggelegene citadel, van welke men de geheele stad kan overzien, wees men mij de plaats, waar, luidens de geruchten, (want historisch is het niet te bewijzen, daar MEHEMED-ALI het ontkent en andere getuigen ontbreken) de *Mamelukken* overhoop geschoten werden, behalve een, die met zijn paard de 200 voet hooge steilte afsprong, behouden bleef en nog leeft. De plaats, die voor het tooneel van dit grootsche Oostersche sprookje gehouden wordt, werd mij gelijk aan elken anderen vreemdeling gewezen; evenwel scheen men niet te verlangen, dat ik veel geloof aan het verhaal zou hechten, even min als dat, het welk men mij ook vertelde, op de plaats van *Oud-Kairo* het aloude *Babylon* zou gestaan hebben.

De reis naar de Piramiden deed ik met VON COSSEL wederom op ezels, buiten onzen wil door meer dan vijftig *Bedouinen* begeleid, wier getal zich nog bij elken stap vermeerderde. Allen wilden bij het beklimmen der Piramiden behulpzaam zijn, en daar hiertoe ieder reiziger slechts drie *Bedouinen* noodig heeft of gebruiken kan, en er maar twee reizigers waren, kan men beseffen, hoeveel gekrakeel dit tusschen de talrijke mededingers verwekte. Elk dier *Bedouinen* kent een woord of tien Engelsch, Fransch of Italiaansch, stelt daaruit zijne aanbiedingen zaam, of legt daarmede uit, wat hem gevraagd wordt; bij het antwoord mengen zich echter de onderscheidene talen soms kluchtig door elkander. De weg naar de Piramiden leidt door heerlijke korenvelden en welig groeijend grasland, want de *Nijl* zet deze oorden bijna tot aan den voet dier ontzettende steengevaarten onder water. Op weinig afstands van dezelve houdt deze vruchtbaarheid plotseling op, en in hare plaats verschijnt het zand der woestijn. Slechts de grootste der Piramiden is, daar zij trappen heeft, te beklimmen; de middenste is in hare bovendeelen glad, zoodat niemand er op kan geraken, en de derde is, vergeleken met de twee andere, te klein, dan dat men daarvoor de moeite van het beklouteren zou willen nemen. In den omtrek ziet men nog de puinhoopen van vele andere Piramiden liggen. De Heer VON COSSEL en ik maakten ons gereed om de beklimming te beginnen; onze dragoman bleef beneden, om de wacht te houden over ons ontbijt. Naauwelijks waren wij van onze ezels op den grond, of de *Bedouinen* hadden ons ook al bij de kraag en trokken ons naar dezen en genen kant. Ik vermaakte mij met het grappige van dit tooneel; maar de Heer VON COSSEL werd geweldig boos, en er bleef wederom geen ander middel over, dan den zoo krachtigen tolk, den stok, 'ter hand te nemen, die ons ook oogenblikkelijk rust verschafte. Vervolgens koos ik zes *Bedouinen* uit, en naauwelijks was de keus gedaan, of men maakte zich van ons meester, hield ons de handen vast, alsof zij in boeijen gekneld waren; even zoo greep men ons in de lenden, en zoo ging het ijlings naar boven. De treden zijn meer dan eene manslengte hoog; maar met hulp der *Bedouinen*, van welke twee van voren trekken, terwijl de derde van achter opstuwt, gaat het zoo tamelijk, mits men onder weg eenige malen uitruste. Van den ongeveer tien voet in het vierkant

breeden top heeft men een wonderschoon vergezigt over *Kairo*, den *Nijl*, de groene bouwlanden, de dorpen; dit namelijk heeft men aan den eenen kant der Piramide, aan den anderen... niets. Zoo ver het oog reikt, ziet men daar niets dan eene vreeselijke zandwoestijn, zonder boom of struik, zonder berg of heuvel, niets dan eentoonig zand, een veel doodscher gezigt, dan dat der golvende zee, en beschenen door eene zon zonder schaduw, in de daad een schrikbarende aanblik. Beide naturen zijn er scherp, als met een pennestreek, gescheiden. De vele namen op den top der Piramide lokten mij uit, er ook den mijnen in te griffen; het had moeite in, maar ik volbragt het: mijn naam staat boven op de Piramide bij die van eene menigte beroemde en geleerde reizigers. De Piramide is zoo hoog, dat onze dragoman en de *Bedouinen* aan haren voet het voorkomen hadden van kleine kinderen. Het afklimmen is zeer gevaarlijk, daar men gedurig van de eene trede op de andere moet springen en daarbij de geheele hoogte voor de oogen heeft. Nadat wij den top bestegen hadden, bezagen wij ook het inwendige, waartoe wij waskaarsen hadden medegenomen, en vuurtuig, om die te ontsteken. Wij daalden langs de van trappen ontblootte, schuinsliggende steenblokken, kropen door lange smalle gangen, en kwamen op deze wijs in de lijkkamer, welke in het hart van het gebouw ligt; een vertrek, dat door zoo net ineengevoegde granietblokken gevormd wordt, dat men het uit een eenig stuk-graniet gehouwen zou wanen. In het midden staat de ontzettend groote, reeds sedert lang ontledigde steenen doodkist. Behalve deze kamer zijn er nog eenige kleinere, van welke wij er slechts eene enkele bezigtigden, en toen, in het zweet onzes aanschijns, naar het daglicht terugkeerden. De togt had eene geweldige krachtinspanning vereischt, en ik bewonderde mijnen reisgezel, dat hij dien, trots zijnen ouderdom, zoo goed had uitgehouden. Na dien arbeid plaatsten wij ons voor den met hieroglyphen beschreven ingang en hielden ons maal. De *Arabieren* waren daarbij onze aanschouwers, terwijl sommigen van hen ons allerhande oudheden te koop aanboden, waarbij dan wonderlijke dingen te voorschijn kwamen. Een *Bedouin* wilde mij zelfs Engelsche stuivers en halve stuivers van 1826 en 1828, die hij waarschijnlijk van den een' of anderen *Engelschman* tot *bachschisch* gekregen had, als antiquiteiten verhandelen!

Op den terugweg bezagen wij nog, digt bij de Piramiden, het reusachtige hoofd der Sphinx, wier overige ligchaam diep in het zand begraven ligt. Digt bij den *Nijl* kwamen wij door het dorp *Ghizeh*, waar wij een' der beroemde broedovens tot het verkrijgen van kuikens sagen. Om binnen zulk eenen oven te geraken, moet men op handen en voeten door een klein gat in den zijwand kruipen. Het binnenste is zeer eenvoudig: in het midden een gang, ter wederzijden van welken de eijeren in verscheidene afdeelingen op gehakt stroo liggen; Een dak met openingen, waarin glas gezet is, geeft licht, en verhoogt tevens, als in eene trekkast, de hitte, die aanhoudend 35° tot 40° graad (REAUMUR) bedragen moet. Een oppasser houdt zich onafgebroken bezig met het keeren der eijeren en met op de uitkomende te letten. Het uitbroeden gaat zoo zeker, dat men er steeds op rekenen kan, van de drie eijeren twee kuikens te zullen verkrijgen. In den oven vonden wij geheele korven vol kuikentjes, die eerst denzelfden dag uitgekomen waren. Overigens zijn de eijeren, gelijk ook de hoenders, kleiner dan bij ons, hebbende de grootste eijeren naauwelijks de grootte van die der zoogenaamde Engelsche hoenders; ook is het vleesch van de meestal zeer magere dieren niet zoo smakelijk. Het bezigtigen van dezen oven verschafte ons veel genoegen; maar toch waren wij blijde, uit de drukkende hitte naar buiten te geraken. Den 22sten bezochten wij het versteende bosch, dat anderhalf uur ver in de woestijn ligt, waar thans niets meer groeit. Klaarblijkelijk is het, dat hier vroeger vruchtbare grond moet geweest zijn, want men vindt er een volslagen woud en wel zeer zware, groote boomen; doch alles is in steen veranderd, veel daarvan ook reeds stuk geklopt en verbrijzeld, zoodat men nog slechts weinige geheele boomen vindt; niettemin heb ik den stam van sommige nog ongeschonden gezien, en veel ligt er ook misschien onder het woestijnzand begraven. Het begrijpt zich van zelf, dat ik een staaltje van dit steenhout met mij naar *Berlijn* genomen heb. — Om mij van het stof der woestijn te reinigen, nam ik een Arabisch bad met het daarbij behoorende bekende rekken en kneden, tot dat het beengestel van boven tot onder in alle geledingen knakt; eene kunstbewerking, na welke men zich in eenen buitengemeen welbehagelijken toestand bevindt. — Met weinige woorden vermeld ik nog,

dat ik, op het eiland *Rhodo*, de geheel naar den Europeschen smaak aangelegde, en daarom voor eenen *Europeër* veel minder bezienswaardige tuinen van IBRAHIM-PACHA bezocht; dat ik op dit eiland den bekenden alouden Nijlmeter bezigtigd heb, aan welken het rijzen van het water waargenomen wordt, en dat ik eindelijk van den mij zoo liefgewordenen reisgenoot, den Heer VON CESSEL, heb moeten scheiden, die met de eerste stoomboot naar *Europa* terugkeerde. Ik bezocht vervolgens nog den schouwburg, die kleiner dan de *Urania* te *Berlijn* is, en alles te zaam genomen een personeel van drie heeren en drie dames bezit. Ook woonde ik in mijn logement het loswikkelen eener Mummie bij, welke een *Engelschman* uit de puinhoopen van *Thebe* met zich Nijlafwaarts gesleept had, en in welke hij groote kostbaarheden hoopte te vinden; men vond echter niets dan het uiteenvallend ligchaam van eenen, in zijne veelduizendjarige rust gestoorden doode, wiens ledematen ieder in de handen bleven. Ik trok hem, tot gedachtenis, een paar tanden uit.

Er kwamen brieven uit *Europa* aan, geruststellende en aangename berigten van huis, ook reizigers, met welke de uitstapjes naar de Piramiden en naar *Schubra* herhaald werden. Toen ik mijnen brief van den 6 April afzond, had ik vernomen, dat het schip, hetwelk de lichtkroon aan boord had, nabij de kust gezien was; ik had ook een gehoor bij CHOSREW-BEY, den huisminister, gehad, en men had mij doen weten, dat de Onderkoning de kroon te *Alexandrië* in elkander gezet wenschte te zien, ofschoon hij die eigenlijk voor eene Moskée te *Kairo* bestemd had, welk gebouw echter tot deszelfs voltooijing nog eenige jaren arbeids zou vereischen. Later moet de Onderkoning evenwel van besluit veranderd zijn, daar hij de lichtkroon te *Schubra* heeft doen ophangen. Ik was blijde, eindelijk aan het werk te kunnen gaan, en hoopte met de zamenstelling nog spoedig genoeg gereed te zullen zijn, dat de Consul, de Heer VON WAGENER, wanneer hij in de maand Julij zijne verlofsreis naar *Berlijn* zou aanvaarden, het koninklijke geschenk te *Alexandrië* zou kunnen zien, en het oordeel van den Onderkoning daarover zou kunnen medenemen. Tevens had ik mij echter moeten verbinden, om, ingevalle de Onderkoning de lichtkroon weder uit elkander wilde doen nemen en te *Kairo* andermaal ophangen, ook zonder bedenking dezen last op

mij te zullen nemen. De Consul had mij gelast op alles ja te zeggen en mij wegens vergoeding der daardoor aan te groeijen reiskosten gerust gesteld.

Naar wij door eene latere mededeeling uit *Kairo* vernemen, heeft de Heer IMME zijnen last naar wensch vervuld; de Onderkoning heeft zijn genoegen over het fraaije kunstwerk betuigd, en onze landsman zal waarschijnlijk binnen kort hier weder terug zijn en ons mondeling meer vertellen kunnen.

HET LEVEN VAN DE MARKIEZIN DE POMPADOUR.

(*Vervolg van bl.* 146.)

Het Hoftheater. — VOLTAIRE. — JEAN JACQUES ROUSSEAU. — *De kleine Soupers.* — *De Hertenwarande.*

De Markiezin DE POMPADOUR besefte weldra, dat men eenen Koning als LODEWIJK XV, dien noch droomen van roemrijke nagedachtenis bezig hielden, noch bijzondere smaak voor kunst en wetenschap bezielde, zoo al niet met sprookjes als Sultan SCHAHRIAR, ten minste door afwisseling van levende beelden den tijd moest verdrijven. De trage en hartstogtelooze Vorst vond het leven onverdragelijk langwijlig. Om deze reden speelde de Markiezin komedie, en wisselde zoo veel mogelijk het kostuum en den geest harer rollen, ten einde LODEWIJK's aandacht bestendig gespannen te houden. Twintigmaal op éénen dag veranderde zij van kleeding, van gang, van manieren, was nu vrolijk, dan zwaarmoedig, bruiste het eene oogenblik op, en smolt het andere weg in de teederste zachtheid. Vlug en behendig als een vogeltje, wegslepend als eene Syrene, wist zij dagelijks duizenderlei bevallige boerterijen en spelen uit te denken. Bij al deze gedaantewisselingen kwamen haar hare onovertroffene schoonheid en fijne smaak te stade. Niemand verstond zoo voortreffelijk, als zij, door kleeding te werken, en onder de menigvuldige costumes, welke zij heeft uitgedacht, onderscheidde men bijzonder de morgenkleeding, naar haar *à la Pompadour* genaamd; een digtsluitend lijfkleed naar de Turksche snede, waarin de omtrekken eener schoone leest op het sierlijkst uitkwamen. Niet zelden bragt zij den geheelen voormiddag met haar toilet door, en LODEWIJK XV

gaf haar daarbij somwijlen eenen goeden raad, met welken zijne schrandere favorite natuurlijk niet verzuimde haar voordeel te doen. Ondanks dit alles werd de Koning het toch eindelijk moede, slechts ééne komediante te hebben. Vruchteloos verkleedde de Markiezin zich nu eens als landmeisje, dan eens als melkboerin, dan weder als geestelijke zuster, of ook als herderin, om LODEWIJK in de lanen van *Versailles* te verrassen, of liever zich door hem te laten verrassen. Hoe allerliefst de Koning deze speelsche vermommingen aanvankelijk ook vond, baarde hem allengskens de gedachte, dat hij onder deze duizend metamorphosen toch steeds slechts eene en dezelfde vrouw, met eenen en denzelfden naam, te verwachten had, eene drukkende verveling. Madame DE POMPADOUR had dit niet zoodra bemerkt, of zij deed in het muntkabinet een theater oprigten, en koos voor hetzelve akteurs, welke zij waardig genoeg hield, met haar dit tooneel te betreden, voor hetwelk, nevens den Koning, slechts eenige in bijzondere gunst staande hovelingen als aanschouwers toegang hadden. De Hertog DE LA VALLIÈRE werd tot directeur gekozen; een Abt vervulde den post van souffleur, en de medespelende leden waren de Hertogen VAN ORLEANS, VAN AYEN, VAN NIVERNAIS, VAN DURAS, de Graaf DE MAILLEBOIS, de Hertog VAN COIGNY, de Markies D'ENTRAIGUES, de Hertogin VAN BRACAS, de Gravin D'ESTRADE, Mevrouw D'ANGEVILLIERS. »Om als medelid aangenomen te worden," dus heette het onder anderen in de statuten, »moet men kunnen bewijzen, reeds bevorens komedie gespeeld te hebben, alzoo niemand als nieuweling dit tooneel betreden mag. — De aktrices alleen hebben het regt, de stukken te kiezen, die opgevoerd zullen worden. — Slechts aan de dames wordt bij de repetitiën veroorloofd, een half uur te laat te komen; is deze tijd verloopen, zoo hebben zij slechts het regt, de te betalen boete te bepalen." — Het tooneel werd met DUFRESNY's *le Mariage fait et rompu* ingewijd; een gelegenheidsstuk, dat op het huwelijk van Madame DE POMPADOUR met LENORMANT D'ETIOLES zinspeelde. In den beginne werden blijspelen, eindelijk slechts opera's en balletten gegeven. In zang en dans, gelijk ook in het vertoonen van karakterrollen, legde, onder de leden van het tooneelgezelschap, slechts de Markiezin een doorslaand talent aan den dag. In enkele,

vooral in de naïve rollen, was zij onovertreffelijk. Daar ondertusschen slechts de Koning alleen over de entreekaartjes beschikte, was het uiterst moeijelijk tot deze hertogelijke en grafelijke tooneelvertooningen toegang te erlangen; en LODEWIJK XV was hieromtrent in zijnen schouwburg veel naauwgezetter dan aan zijn hof. VOLTAIRE, die langen tijd er naar gestreefd had, om bij de feesten te *Versailles* toegelaten te worden, kon er derhalve met regt trotsch op zijn, toen de Koning hem tot zijn hoftheater noodigde. Deze filozoof leed, gelijk de meeste lieden van zijn vernuft, aan het zwak, den staat te willen regeren. Dronken van den roem, dien hij als schrijver behaald had, droomde hij van niets anders meer, dan van staatkundige onderscheiding. Hij hoopte door de gunst der Markiezin DE POMPADOUR ambassadeur of minister te worden. En zulks zou hem ook werkelijk gelukt zijn, had hij zijn gedrag ten hove beter berekend; maar op het oogenblik, toen hij reeds waande het doel van al zijn pogen bereikt te hebben, bedierf hij weder alles door eenige weinige geruchtmakende verzen. De dochters der Markiezin konden den dichter deze beleediging nooit vergeven; Madame DE POMPADOUR zelve trok zich naderhand zijner slechts weinig aan, en VOLTAIRE's staatkundige toekomst was voor hem verloren. Zijne misdaad had daarin bestaan, dat hij de bekoorlijkheden der Markiezin met al te gloeijende kleuren geschilderd had. Om zich over zijne teleurstelling te wreken, wierp hij haar thans tallooze bloesems der poëzij toe; maar in elke bloem lag een heimelijke angel der satyre verborgen.

Desniettemin bleef VOLTAIRE Madame DE POMPADOUR bestendig toegedaan, zelfs toen nog, toen zij door den Koning niet meer bemind, noch door de hovelingen geacht of gevreesd werd. MARMONTEL verhaalt, dat hij eens te *Ferney* aan VOLTAIRE zeide: »De Markiezin is in ongenade gevallen en gevoelt zich ongelukkig." — »Welaan dan," riep VOLTAIRE, »laat zij hier komen en tragediën met ons spelen; ik zal de rollen voor haar schrijven, en wel koninklijke rollen. Zij is schoon, en moet het spel der hartstogten goed verstaan." — »Zij kent evenzeer diepe zieleesmart en tranen," hernam MARMONTEL. — »Des te beter; dan is zij juist, wat wij noodig hebben." — »Als u dat ernst is, laat mij dan begaan: valt het gemis van het theater te *Versailles*

haar hard, zoo zal ik haar zeggen, dat het uwe haar verwacht." (*)

Duclos en rousseau gingen strenger met de Markiezin te werk. Duclos hield zich voor eenen onpartijdigen maar ook onverbiddelijken geschiedschrijver; maar uit overmatige vrees, voor een' hoofschen flikflooijer gehouden te worden, werd hij in zijn oordeel onregtvaardig. Toen zij eene poging deed om rousseau aan haar te verbinden, schreef de trotsche republikein van *Genève* haar den volgenden brief: »Madame! — Een oogenblik lang hield ik het voor eene vergissing, toen uw gelastigde mij honderd Louisd'or ter hand wilde stellen voor eenige afschriften, die met twaalf francs toereikend betaald zouden geworden zijn; hij heeft mij bewezen, dat ik mij vergiste. Vergun mij nu, ook u van eene vergissing terug te brengen. Besparingen hebben mij in staat gesteld, om mij, na aftrek van alle onkosten, eene zuivere jaarlijksche rente van 540 livres voor al mijn leven te verzekeren. Mijne werkzaamheden verschaffen mij nagenoeg eene gelijke som; dus houde ik nog een aanmerkelijk saldo over. Hiervan maak ik het best mogelijke gebruik, hoezeer ik geene aalmoezen geef. Wierden, tegen verwachting, mijne krachten door ouderdom of ziekte ontoereikend, zoo heb ik eenen vriend.

Parijs, 18 Augustus 1762. J. J. ROUSSEAU."

Dat na dezen brief alle onderhandeling afgebroken werd, behoeft wel niet gezegd te worden. Desniettemin bleef de Markiezin groote achting voor JEAN JACQUES koesteren; en toen eens de Marechale DE MIREPOIX haar aanried, zich om dezen nachtuil niet te bekommeren, antwoordde Madame DE POMPADOUR: »Ja zeker, een uil is hij, maar een uil van MINERVA."

Om zich in hare koninklijke magt te bevestigen, besloot de Markiezin Koningin van *Frankrijk* te worden, en door priesterlijke inzegening met LODEWIJK XV een regt op den troon te verwerven. De Prins VAN SOUBISE, die onder hare gunstelingen behoorde, nam op zich, in de orde der *Jezuiten* eenen geestelijke te zoeken, die haar de biecht afnemen en absolutie wegens de aan het hof begane zonden

(*) Wij voor ons zien in dit gesprek oneindig meer alsem dan honig.

zou willen geven. Deze man was weldra gevonden in den persoon van Pater DE SACY. In den geestelijken stand had hij de beschaafde manieren van eenen echten Edelman behouden, wist naar de zeden zijner eeuw te leven, en spotte zelfs somwijlen met de-regelen zijner orde. Toen de Prins VAN SOUBISE bij hem met zijn verlangen voor den dag kwam, maakte hij aanvankelijk zwarigheden. »Gij moet bedenken," sprak hierop de gunsteling tot den kloosterbroeder, »dat er uit den biechtstoel der Markiezin naar dien des Konings slechts ééne schrede is." Deze aanmerking maakte DE SACY op het bijzondere zijner betrekking oplettend, en bewoog hem eindelijk, om zich bij Madame DE POMPADOUR te laten aanmelden. Zij ontving hem allervriendelijkst, en niet zonder trotsch er op te wezen, dat men haar als biechtvader eenen man toezond, die eerst even te voren tot Procurator-generaal der Missiën benoemd was. Tot nog toe had de Markiezin de partij der *Jesuiten* ten hove tegen zich gehad; de Koningin, de Dauphijn, Pater GRIFFET, de Kardinaal DE LUYNES, de Bisschop van *Verdun*, de Heer DE NICOLAI en anderen koesterden de hoop, haar vroeg of laat, als eene ongeloovige, uit de nabijheid van den troon te verdringen. Derhalve kon haar de betrekking met eenen zoo hoog in aanzien staanden *Jesuit* niet anders dan voordeelig zijn. Zij zette dus al hare innemende, genegenheidwinnende kunstgrepen tegen den biechtvader te werk, en legde nimmer meer geest en schoonheid aan den dag. Zeven- of achtmaal bezocht DE SACY de Markiezin, en telkens had zij den Pater door duizend andere dingen zoozeer weten te boeijen en weg te slepen, dat hij daardoor het eigenlijke doel van zijn bezoek, de biecht en de absolutie, ganschelijk vergat. Het eerste gevolg hiervan was, dat geheel *Parijs*, wulpsch en beuzelend, gelijk het destijds meer dan immer was, over deze zamenkomsten snapte, spotgedichten op DE SACY en DE POMPADOUR maakte, en dat inzonderheid PIRON zich de bitterste uitvallen veroorloofde. Ook in het ordeshuis der *Jesuiten* was de zaak geen geheim gebleven; de Raad van Tienen was verontwaardigd, en eischte van den Procurator-generaal, dat hij zich zou verantwoorden. Het onderzoek tegen DE SACY eindigde met het uitdrukkelijke bevel, aan de Markiezin zelve te belijden, dat hij verkeerd gehandeld had, en dat hij haar zijnen geestelijken bijstand moest weigeren.

Dienvolgens verscheen de Pater voor de laatste maal bij Madame DE POMPADOUR, en gaf haar te kennen, dat zij de gevraagde absolutie niet verkrijgen kon. Haar verblijf aan het hof, de verwijdering van haren man, de geruchten van hare betrekking met den Koning, enz. maakten niet alleen de absolutie onmogelijk, maar zelfs hare veroordeeling onvermijdelijk. Wilde zij zich weder met de kerk verzoenen, zoo moest zij tot haren regtmatigen echtgenoot terugkeeren, of ten minste het hof verlaten, en hare naasten, aan welke zij ergernis gegeven had, door eenen beteren levenswandel trachten te stichten.

De Markiezin DE POMPADOUR hoorde deze verklaring zoo onbewogen als een standbeeld aan. Doch naauwelijks had Pater DE SACY het laatste woord gesproken, of haar lang bedwongen toorn brak in lichtelaaije vlammen uit. »Pater," *riep zij op* een' gebiedenden toon, hoofd en nek trotschelijk naar achteren buigende en hem met vernietiging dreigende blikken aanziende, »gij zijt een zot en daarbij een bedrieger; hebt gij mij verstaan? Gij hebt uw fortuin met voeten geschopt, uwe achtbaarheid gekrenkt, uw geestelijk ambt misbruikt. Ik weet het wel, gij en uw *Jesuiten*-rot zoudt mij gaarne uit 's Konings nabijheid verbannen; maar zoo zwak en wankelend als gijlieden mij waant, zoo sterk en magtig ben ik; — en al kwamen al de *Jesuiten* op de gansche wereld mij trotseren, ik zal op den troon blijven, en zij zullen niet alleen van het hof verdreven, maar ook uit het koningrijk verbannen worden!"

Met deze woorden was de val der *Jesuiten* in *Frankrijk* beslist; dier *Jesuiten*, die gemeend hadden, in de Markiezin DE POMPADOUR, even als in Madame DE CHATEAUROUX, slechts de Koningin van den dag voor zich te hebben. Zij hadden zich omtrent de wilskracht, gelijk ook omtrent den ongemeen sterken invloed der nieuwe favoriete, deerlijk misrekend.

De Markiezin was van nature in vele opzigten met eenen edelen aanleg van geest begaafd, en fijne smaak voor kunst hebben zelfs hare verbitterdste vijanden haar niet ontzegd. Ook bij den Koning wilde zij lust en genegenheid daarvoor doen ontstaan, en beproefde te dezen aanzien alle bedenkelijke middelen, om hem uit zijne slaperigheid te trekken. Maar LODEWIJK XV begreep het niet, zoo als zijn voorganger, dat grootsche kunstwerken dikwerf den roem der Vor-

sten vereeuwigen. Madame DE POMPADOUR ontwierp menigerlei plans tot verfraaijing van *Parijs*. Woest liggende ruimten moesten bebouwd en met lanen en standbeelden versierd worden; de galerijen van het *Louvre* wilde zij doen herstellen en de schilderwerken van alle scholen daarin vereenigen, en dergelijke meer; maar LODEWIJK XV was al te gierig, en vreesde, dat hij, om de kosten dier ondernemingen te bestrijden, misschien zijne bijzondere domeinen zou moeten aantasten, zonder nog te rekenen, dat men aan de beroemde meesters van dien tijd hunne schilderstukken niet duur genoeg betalen kon. Zoo wilde Madame DE POMPADOUR onder anderen ook de *Cité* (de op een eiland gelegene binnenstad, het oudste deel van *Parijs*) doen herbouwen. Het den Koning voorgelegde plan tot uitvoering van dit ontwerp was onder de oogen der Markiezin geteekend geworden. Er moesten prachtige gebouwen opgerigt, en de voornaamste verdieping derzelve met een doorloopend balkon voorzien worden, om aan de voetgangers ter wederzijde van de straat daaronder beschutting tegen zonnehitte en regen te verschaffen. Toen men echter de zestien kerken der *Cité* tegen den grond gehaald had, begon het kapittel van *Notre Dame*, (de in de *Cité* gelegene hoofdkerk van *Parijs*) gelijk ook de overige geestelijkheid, vertoogen daartegen in te leveren. De Koning trok zijne toestemming in, en tot op den huidigen dag is de *Cité* de sluiphoek der laagste schanddaden gebleven. Ook het plan van Madame DE POMPADOUR, om, behalve het *Hôtel-Dieu*, nog een tweede gasthuis te bouwen, mislukte; hoezeer zij den Koning voorstelde, hoe beklagelijk het was, wanneer twee zieken op dezelfde legerstede naar genezing moesten smachten, en dat wel in een land als *Frankrijk*. Zij was destijds te *Versailles* de eenige voorspraak der armen. Op haar aanzoek om een tweede hospitaal antwoordde LODEWIJK XV haar: »Hebben wij niet een jagthuis te *Choisy*? Heb ik niet het bouwen van *Bellevue* tot ons genoegen en dat van *St. Sulpice* ter eere Gods bewilligd?" De Koning geloofde alleen aan God, aan zichzelven en aan zijne maitres. Slechts daardoor, dat de Markiezin onophoudelijk herhaalde, dat zij hare nagedachtenis door het een of ander grootsch gedenkstuk bij de nakomelingschap in eere moest brengen, gelukte het haar, de Militaire School te doen bouwen. Hetgeen, waardoor zij zich echter bij *Frankrijk* het verdienstelijkst gemaakt heeft,

is het stichten der groote porselein-fabrijk van *Sèvres*, door welke de *Franschen* niet alleen van *Saksen* en *China*, waar zij te voren jaarlijks voor 500,000 livres koopen moesten, onafhankelijk werden, maar zelfs weldra voor een millioen van dit fabrijkaat naar buitenslands uitvoerden. Eindelijk heeft Madame DE POMPADOUR het ontwerp tot het wederopbouwen der kerk van *de boetvaardige Magdalene* gevormd, in welke kerk zij het liefst hare gebeden verrigtte.

Wanneer LODEWIJK XV overal, op de jagt, in den schouwburg, in het park, door zijne gewone verveling gekweld werd, verschaften hem somwijlen de kleine soupers van *Versailles* afleiding. Na zulk een maal vervingen fijnere of grovere kwinkslagen en geestigheden elkander onophoudelijk, en de Koning werd daarbij dan wel eens zoo in vuur gebragt, dát hij zelfs verzen improviseerde; zoo *b. v.*, toen men eens schertsend ADAM's ongeluk in en buiten het Paradijs beklaagde, vulde LODEWIJK de Jeremiade met het volgende couplet aan:

»In 't Paradijs leed ADAM ras
Gebrek met ééne vrouw,
Als moeder EVA knorrig was
En hem niet kussen wou.
God dank, dat leed is nu voorbij;
Bij honderd staat het kussen vrij."

LODEWIJK XV zelf had dus soms zijne poëtische oogenblikken, en zijne verzen waren dan van eenen aard, dat ANACREON, wat het denkbeeld betreft, zich daarover niet geschaamd zou hebben.

Wat deed intusschen de Koningin, tijdens het houden dier meer dan galante kleine soupers, het spelen van comedie en de bacchanalia, die elkander onophoudelijk vervingen? De Koningin bezocht vlijtig de kerken, en bad God, dat Hij *Frankrijk* beschermen mogt. Gelijk men weet, was Madame DE POMPADOUR eene harer staatdames; maar de staatdame en de Koningin zagen elkander nooit. Toen eens de Koning op zekeren dag met zijne favorite in het park van *Versailles* wandelde, prezen zij, omdat zij op het oogenblik niets beters te doen wisten, om het zeerst de voortreffelijkheden dier goede MARIE LECZINSKA. »Markiezin," zeî LODEWIJK, »doe mij het genoegen en breng aan de Koningin in mijnen naam die bloemen, welke gij voor mij geplukt hebt." Madame

DE POMPADOUR liet zich hiertoe niet lang noodigen; het was de eerste maal, dat zij iets voor de Koningin deed. Zij begroette haar dan, overhandigde het bouquet, en boog zich, om weder te vertrekken; maar MARIA LECZINSKA verzocht haar te blijven en iets te zingen, daar, zeide zij, zij wonderen van de stem harer staatdame had hooren verhalen. De Markiezin gevoelde zich daardoor beleedigd en verzocht verschooning, dat zij aan het verzoek niet kon voldoen. Hierop verzocht de Koningin niet verder, maar *gebood* haar te zingen. Madame DE POMPADOUR deed het dan ook, doch koos opzettelijk een air uit de *Armide*, dat met de woorden begint: »Eindelijk is hij in mijn magt."

Uit de klasse des volks ontsproten en op den troon van BIANCA van *Kastilië* verheven, de filosofie beschermende en de magt der geestelijkheid fnuikende, en den adel even weinig verschoonende als de lagere standen, werd de Markiezin eene der duizenderlei kleinere oorzaken van de Fransche omwenteling. Madame DUBARRY deed niets anders dan het voorbeeld harer voorgangster volgen, toen zij eenen edelen Hertog eenen aap noemde, en deze, zich naderhand ten hove doende aandienen, de woorden bezigde: »Meld den sapajou van Mevrouw de Gravin DUBARRY." Het familie- en wapenboek van dezen tijd zou aanmerkelijk in grootte moeten aangroeijen, wanneer men daarin al de spottitels wilde opnemen, waarmede 's Konings maitressen den adel bestempelden, en meer dan één luisterrijke naam, dien *Frankrijk* gewoon was met trotschheid te noemen, heeft onder deze hovelingsregering zijnen glans verloren. — Tegen den Abt DE BERNIS liet eens Madame DE POMPADOUR zich uit: »Niet genoeg, dat geheel de adel voor mijne voeten kruipt, zelfs mijnen schoothond vervelen de huldigingen dier pluimstrijkers." De Markiezin heerschte zoo onbeperkt, dat, toen eens na het middagmaal een grijsaard den Koning naderde en dien overluid verzocht, een goed woord voor hem bij Madame DE POMPADOUR te willen doen, alle aanwezigen, de Markiezin uitgezonderd, hardop lachten.

Nogtans zou DAMIENS' moordaanslag bijna haren val berokkend hebben. Toen LODEWIJK XV eenige uren lang waande op zijn sterfbed te liggen, trad zijn woest en schandelijk leven hem als een schrikbeeld voor den geest; en het scheelde weinig, of hij zou, met het voornemen om van nu af aan alle praal en lust vaarwel te zeggen, ook aan de

Markiezin haar afscheid gegeven hebben. Maar Madame DE POMPADOUR verstond de kunst, om den Koning te begoochelen, en zij vatte de teugels van het bewind des koningrijks weder op. Zij maakte hem diets, dat de *Engelschen* aan DAMIENS het moordmes in de hand gegeven hadden, omdat zij voor een verbond tusschen *Frankrijk* en *Oostenrijk* beducht waren. In *Frankrijk*, beweerde zij, wilden zij eene andere regering invoeren, omdat hun de toestand aldaar gevaarlijker voor hen toescheen, dan hij ooit geweest was; en hierom stookten zij den hevigen partijkamp aan tusschen de *Jansenisten* en *Molinisten*, tusschen de geestelijkheid en de parlementen, tusschen de aanhangers der Markiezin DE POMPADOUR — als vrienden van MARIA THERESIA en van de filozofen — en derzelver doodvijanden, de partij van den Dauphijn, (eenen Prins desgelijks zonder geest of kracht.) Door het vermoorden van LODEWIJK XV zou deze laatste partij aan de regering gekomen zijn, en zou de gevaarlijke invloed der *Engelschen*, begunstigd door de *Jezuïten*, weder speelruimte in *Frankrijk* gewonnen hebben. Ongeveer op deze wijs stelde de Markiezin bij den Koning den zamenhang der gebeurtenissen voor, en de meeste geschiedschrijvers hebben haar niet weêrsproken.

Madame DE MAINTENON had minder moeite, om aan LODEWIJK XIV verstrooijing te verschaffen, dan de Markiezin DE POMPADOUR ten opzigte van LODEWIJK XV. De eerste Vorst was oud, en nog altijd eenigzins bezorgd voor *Frankrijks* welvaart en zijne eigene zaligheid; maar de ander was jong, verzadigd van alle vermaken, en had bijna een walg van zijn leven. Hierom moest dan ook de Markiezin aanhoudend op nieuwe middelen denken, om hem afleiding te verschaffen. In het park van *Versailles*, aan den zoom van het bosch, waar de weg naar *Saint Germain* leidt, deed zij eene romantische hermitaadje bouwen. Uitwendig gezien, was het in alle opzigten eene sombere kluizenaarshut; maar naauwelijks had men den voet over den drempel gezet, of het verbaasde oog zocht vruchteloos een rustpunt, verblind, gelijk het werd, door alle voorwerpen van kunst en van het fijnste levensgenot. VAN LOO, BOUCHER, DE LATOUR hadden wanden en zolderingen met de lieftalligste voorwerpen der Grieksche fabelleer bevolkt. CYTHERE, HEBE, de jagende DIANA, *Najaden* en *Hamadryaden*, waren in alle houdingen en groeperingen tot in het oneindige herhaald.

Aan deze hermitaadje grensde een ware toovertuin en een met standbeelden bevolkte boschaadje, waarin overal geurige bogengangen, prieëlen, eenzame, heimelijk verborgene lanen en rustplaatsjes te vinden waren. Midden in dezen uitgestrekten tuin was eene boerderij aangelegd, met alles wat daartoe behoort, koeijen, schapen, geiten. Dagelijks ging Madame DE POMPADOUR in persoon het opzigt over den aanleg dezer hermitaadje houden; en tegen het eind der lente, toen het bosch in volle blad stond, heesters en vruchtboomen bloeiden, en weiden en beemden als een bloemtapijt schitterden, noodigde zij den Koning uit, om in deze kluis, waar zij eens hare dagen dacht te eindigen, het ontbijt met haar te gaan nemen. »Het is toch een zonderling iets," dat zij, die veel ondervinding in de liefde gehad hebben, zoo gaarne in de eenzaamheid hun leven besluiten; en gij, Mevrouw de Markiezin,? wilt dan hierin ook geene uitzondering maken?" antwoordde de Koning al lagchende op hare uitnoodiging. Een kamerheer verzelde hen naar de hermitaadje. Toen LODEWIJK XV het stroodak in het oog kreeg, begon hij te gelooven, dat Madame DE POMPADOUR in vollen ernst zich aan het geruisch der wereld onttrekken wilde en van zins was hem nu reeds op den soberen kost van eenen kluizenaar te onthalen. In dit denkbeeld ging hij de werf der boerderij over, en was door alles, wat hij daar reeds zag, zoo verrast, dat hij naauwelijks bemerkte, hoe hem uit het poortje der kluis eene jonge boerin te gemoet kwam. Zij groette hem met landelijke lieftalligheid, en bad hem, haar door de geurige bosketten naar de boerenstulp te willen volgen. Waarlijk een allerliefst vrolijk ding! dacht LODEWIJK, en de hermitaadje begon hem reeds beter te bevallen. Toen hij aan de boerenwoning zelve gekomen was, huppelde een nog aanminniger boerinnetje uit de deur naar buiten, en bood hem, sierlijk nijgende, eene kom met warme melk aan. De Koning stond over de bekoorlijkheid van deze, als een Zwitsersch landmeisje gekleede verschijning geheel verrukt, die, in witte keurs en hemelblaauwen rok, een klein hoedje op de vlechten gedrukt, voor hem stond, en toen de Koning haar met strakken, brandenden blik in het aangezigt zag, bedeesd als een vijftienjarig meisje de oogen nedersloeg, terwijl de lelieblanke arm hem de melkkom voorhield. Zij droeg een klein gouden kruis om den hals, half verscholen achter eenen ruiker van ro-

zen, die aan haren boezem schenen te ontluiken. Wat den Koning het meest verlustigde, was, te zien, hoe twee als uit het fijnste marmer gebeitelde voetjes in een paar zware boerenschoenen staken. Aan dit meesterwerk der natuur, dat nergens zijns gelijken had, herkende LODEWIJK ten laatste de Markiezin DE POMPADOUR, die hem nu in de hermitaadje binnenleidde, om getuige te zijn van zijne verbazing over al de heerlijkheden, welke zij in dit landelijk verblijf verzameld had. — Op deze wijs is het beruchte *Parc-aux-Cerfs* ontstaan.

Toen nu ten langen laatste Madame DE POMPADOUR al hare metamorphosen uitgeput had, bevolkte zij de hermitaadje met boerinnetjes, nonnetjes, herderinnetjes enz., die, met nieuwere en jongere bekoorlijkheden, de rol voortspeelden, welke zij zoo lang en met zoo veel geest en aanlokkelijkheid had weten vol te houden. Haar doel was te heerschen, en wel niet alleen over LODEWIJK's hart, maar ook over het lot van *Frankrijk*; en terwijl de Koning zijne regering in de Hertenwarande oefende, voerde zij den schepter te *Versailles*.

Staatkunde van den Koning en van de Markiezin DE POMPADOUR. — *Madame* DE CHOISEUL. — *De Filozofen te* Versailles. — *De Sybille.* — *De Maarschalk* DE RICHELIEU. — *Droeve voorgevoelens.*

Het stelsel der staatkunde van Madame DE POMPADOUR te bestuderen, is eene moeijelijke opgaaf, zoo zij al inderdaad eenig vast stelsel gehad heeft. Denkbeelden zeker kan men haar niet ontzeggen; maar meestal was hare staatkunde een verward mengelmoes van luimen. Overigens volgde de Hertog DE CHOISEUL, die drie ministeriële portefeuilles in zich vereenigde en geheel de klem der regering in handen had, letterlijk de staatkunde der Markiezin, daar hij het stelsel van LODEWIJK XIV overhoop wierp, zich met *Oostenrijk* verbond, en eene *ligue* of, om eigenlijk te spreken, een familieverdrag, tusschen de BOURBONS in *Frankrijk*, *Italië* en *Spanje* herstelde. Door Madame DE POMPADOUR's staatkunde kwam *Corsika* weder aan *Frankrijk*, en alzoo heeft BONAPARTE, die in 1764 geboren werd, toen de Markiezin stierf, aan deze zijn Fransch burgerschap te danken.

De vrouwen leven eigenlijk niet in de toekomst; hare

heerschappij duurt van den eenen dag tot den anderen, want het is de heerschappij der schoonheid, en deze kan in den loop des tijds slechts verliezen. Schrandere vrouwen, die de wereld hebben willen regeren, hebben nooit de aan den afgelegen gezigteinder opstijgende onweêrswolken bemerkt; zij verstonden wel, rondom zich, maar niet verre van zich af te zien. »*Après moi le déluge!*" zeide Madame DE POMPADOUR.

De achttiende eeuw levert verrassende contrasten. De eerste Minister na den Kardinaal DE FLEURY was de Markiezin DE POMPADOUR. Onder den Kardinaal nam de Godsdienst (dat is te zeggen de Kerk) blindelings den Troon in hare bescherming tegen de Parlementen. Met de Markiezin won de Filozofie in magt, en gebruikte beurtelings, nu tegen de geestelijkheid, dan tegen het Parlement, hare scherpsnijdende wapenen. Onder Madame DE POMPADOUR zou de Koning, wanneer hij slechts zoo doortastend als zij geweest ware, meer Koning geworden zijn dan ooit. De Kardinaal was karig met geld; de Markiezin verkwistte het, gelijk alle maitressen; doch zij deed zulks, omdat, volgens haar gevoelen, het geld, van den troon uitvloeijende, zich als een weldadige stroom door alle deelen van den staat behoorde te verspreiden. De Kardinaal was van *Oostenrijk* afkeerig en begunstigde *Pruissen;* de Markiezin voerde oorlog tegen FREDERIK II, om MARIA THERESIA te believen. Men heeft de nederlaag bij *Rossbach* haar tot een verwijt gemaakt; maar, vroeg zij, kan ik dan helden maken?

Sommige geschiedschrijvers hebben reeds getwijfeld, of zij wel met regt al de laagheden der regering van LODEWIJK XV op rekening der Markiezin DE POMPADOUR konden schuiven. Deze vrouw geraakte ten toppunt van magt, toen de glans van het koningschap reeds begonnen was voor de verlichting der eeuw te verbleeken. Te *Versailles* bleef niets meer te doen, omdat te *Parijs* VOLTAIRE, MONTESQUIEU, JEAN JACQUES, DIDEROT de magt reeds aan zich getrokken hadden. De Markiezin zag haren toestand in; derhalve nam zij de filozofen, die haar gevaarlijk hadden kunnen worden, tegen hunne vijanden in hare bescherming. Misschien had zij een voorgevoel, dat de stroom, die zich een nieuw bed zocht te banen, niet meer te stuiten was, noch door haar noch na haar; en kenmerkend is het, dat al de schilders, die Madame DE POMPADOUR afgebeeld hebben, nimmer hebben ver-

gelen, aan haar portret, als attribuut, een dier boeken, toe te geven, van welke men beweert, dat zij de omwenteling van 1789 veroorzaakt hebben; nu eens is het de *Encyclopedie*, dat filozofische woordenboek, dan weder de *Esprit des Lois*, of het *Contrat Social.*

Het ergste verwijt, dat men aan Madame DE POMPADOUR kan doen, is over hare wraakzucht. Wegens een eenig woord deed zij LATUDE in de Bastille werpen. Om eene versstrophe, die haar misviel, moest de Minister MAUREPAS in ballingschap gaan. FREDERIK *de Groote* noemde haren invloed eens de heerschappij van den onderrok; daarom had hij, in den zevenjarigen oorlog, de Markiezin tegen zich.

LODEWIJK XV verkeerde in het denkbeeld, dat men volstrekt lijdelijk moest blijven omtrent Gods beschikkingen: dat het derhalve belagchelijk was, als de Ministers over het lot van *Frankrijk* met elkander beraadslaagden. »Gij ziet het immers," sprak hij eens tot den Maarschalk DE RICHELIEU; »daar zitten zij nu bij elkander; ieder heeft eene verschillende meening, en ten slotte kiezen zij de slechtste!" Nooit zag men hem met een eigen gevoelen in zijnen Raad komen; hij nam niet eens de moeite mede te spreken. »Wat kan het schelen?" zeî hij tegen Madame DE POMPADOUR: »ontstaan al uit hetgeen zij beginnen kleine stormen, wij zitten veilig genoeg." Had de Koning, toen hij stormen zag naderen, kracht en wil genoeg bezeten, om de dreigende wolkjes uiteen te drijven, bezwaarlijk zou er dan dat vreeselijke onweder zamengepakt zijn, dat kort daarna den troon verbrijzeld heeft.

Gewetenloos moet DE POMPADOUR wel geweest zijn, om hare belangen te kunnen bevorderen, en hare stelling aan het hoofd der regeringsmagt in *Frankrijk* te kunnen behouden. Zij verjoeg de *Jezuiten*, om zich vrienden in het Parlement te verwerven; zij zond het Parlement in ballingschap, om de geestelijkheid op hare zijde te brengen. Zij schiep de schandelijke Hertenwarande, om geene hofdame nevens zich te laten oprijzen; en toen eindelijk de haat en de verachting van geheel *Frankrijk* op haar gerigt waren, smeekte zij LODEWIJK XV: »Sire, houd mij bij u; ik bescherm het koninklijke hoofd, door al de verbittering van *Frankrijk* op het mijne te laden. Voor het koningschap is een zware tijd op handen; ben ik niet meer aan het hof, zoo zouden alle

aanvallen, die thans op de Markiezin DE POMPADOUR gerigt zijn, LODEWIJK XV zelven ten voorwerp nemen."

Onder de stoute ondernemingen, om de Markiezin van haren troon te bonzen, is de merkwaardigste die, waarvan wij het verhaal hier willen laten volgen.

De Heer D'ARGENSON en Madame D'ESTRADE hadden besloten, de jonge en schoone Mevrouw DE CHOISEUL, de gemalin van een' gewezen speelmakker des Dauphijns, op den troon der vorstelijke gunst te verheffen. De intrigue werd met zoo veel kunst beraamd, dat de Koning haar werkelijk een *rendez-vous* gaf. Groote beweging heerschte op het vastgestelde uur in het kabinet van den Minister. De Heer D'ARGENSON en Madame D'ESTRADE wachteden met ongeduld. QUESNAI, lijfarts van den Koning en van de favorite, was tegewoordig. Eindelijk kwam Madame DE CHOISEUL van den Koning terug. Madame D'ESTRADE vloog haar met opene armen te gemoet.

»Welnu?" vroeg de hofdame.

»Ja, de Koning bemint mij," antwoordde Madame DE CHOISEUL; »de Markiezin krijgt haar afscheid; hij heeft er mij zijn woord van eer op gegeven."

Op deze woorden brak luide vreugd in het kabinet uit. QUESNAI was, gelijk men weet, Madame DE POMPADOUR bijzonder toegedaan, maar ook tevens de vriend van Madame D'ESTRADE. Om deze laatste reden had de Minister D'ARGENSON gemeend, dat hij bij deze intrigue ten minste neutraal zou blijven.

»Dokter," sprak hij tot QUESNAI, »voor u verandert niets; wij hopen dat gij bij ons blijft."

»Heer Graaf," hernam de lijfarts koel en stond van zijnen stoel op, »ik was aan Mevrouw de Markiezin DE POMPADOUR in den tijd van haar geluk verknocht; ik zal haar ook in de dagen harer ongenade niet verlaten."

Met deze woorden ging hij de kamer uit.

Deze man, met eenigzins ronde, zoo niet boersche manieren, bewoonde een klein, ingestoken appartement boven de vertrekken der Markiezin, en hield zich onafgebroken met staatshuishoudkunde bezig. Alle meest uitstekende filosofen van dien tijd telde hij onder zijne vrienden. Diegenen hunner, die geenen toegang ten hove hadden, kwamen ten minste eenmaal in de maand bij QUESNAI, om het middagmaal bij hem te nemen en een uurtje regt opgeruimd te slij-

ten. MARMONTEL verhaalt, hoe hij zelf, in gezelschap van DIDEROT, D'ALEMBERT, DUCLOS, HELVETIUS, TURGOT, BUFFON, bij den dokter gegeten heeft. En terwijl beneden over vrede en oorlog, over de keus der ministers, over het terugroepen der *Jezuiten*, het verbannen der Parlementen, het lot van *Frankrijk* beraadslaagd werd, bereidde men boven, zonder het te weten en zonder andere middelen dan de nieuwe denkbeelden, de omkeering van het lot der geheele wereld. In het *entresol* brak men af, wat in de *bel-étage* gebouwd werd. Eens kwam de Markiezin zelve naar boven, om de gasten van haren lijfarts, welke zij beneden niet ontvangen kon, aan tafel te zien en met hen te snappen. LODEWIJK XV heeft naderhand QUESNAI, in de kamer zelve zijner favorite, in den adelstand verheven.

Omstreeks dezen zelfden tijd trok eene beroemde waarzegster, de zoogenaamde Sibylle BONTEMPS, de aandacht der residentie en der hoofdstad. De Markiezin DE POMPADOUR zelve stond verbaasd over hare voorspellingen. Twee harer Ministers, de Abt DE BERNIS en de Hertog VAN CHOISEUL, sloegen er stijf en sterk geloof aan. Zij had hun reeds in hunne jeugd verkondigd, dat zij eens tot de hoogste waardigheden zouden geraken. De Markiezin wilde volstrekt, dat Jufvrouw BONTEMPS haar goed geluk zou zeggen. Om de Sibylle te misleiden, deed zij haar bij de nicht van eenen kamerdienaar van den Heer DE GONTAUD, welke Edelman zeer in haar vertrouwen was, ontbieden. In het kamertje van dit meisje wachtte zij de waarzegster af; de Hertog DE GONTAUD, die Madame DE POMPADOUR derwaarts verzeld had, was in een aangrenzend kabinet verborgen, en hare kamenier, Madame DU HAUSSET, zat naast haar aan den haard.

De profetes liet niet lang op zich wachten. De Markiezin, zonder eenigen hoofschen zwier, had eene negligémuts op, en was overigens als een meisje uit den burgerstand gekleed. Volgens voorschrift der waarzegster had men eene koffijkan en kopjes gereed gezet. Zoodra zij gekomen was, deed zij de koffij zetten, nam de handen der Markiezin, om de liniën daarin te bestuderen, trok een' spiegel uit den zak en zeide: »Laat eens zien, hoe uw beeld zich hierin vertoont. Na duizenderlei andere ceremoniën, onderzocht zij eindelijk de figuren, welke het koffijdik vormde, en gaf toen, met plegtig verhevene stem, de volgende profetie:

»Niet schoon, niet leelijk; ik zie eenen helderen hemel; — daar schijnt het te rijzen; de liniën loopen opwaarts; dat beteekent eer en huldiging; — daar goudkleurige wolken, die u omgeven; — ziet gij dat schip in volle zee, hoe het met goeden wind voortzeilt? Gij zijt er op, en het draagt u naar een overheerlijk land, welks Koningin gij worden.... Halt! Pas op! Is dat niet een reus? — Goud en zilver; wolken hier, wolken daar.... Maar gij hebt niets te vreezen. Het schip zal eenige malen gevaar loopen, maar vergaan zal het niet.” Met deze woorden eindigde de Sibylle hare voorspelling. Al sidderende vroeg de Markiezin, of zij ook spoedig en aan welke ziekte zij sterven zou. »Hiervan spreek ik nooit,” gaf de Sibylle ten antwoord. — »Zoo al niet den tijd, zoo zeg mij dan ten minste de wijze van mijnen dood,” herhaalde Madame DE POMPADOUR. »Gij zult tijd hebben om tot inkeer te komen!” De waarzegster werd betaald en ging heen. DE GONTAUD trad het vertrek binnen. »Welnu, Hertog,” vroeg de Markiezin, »gij hebt alles gehoord?” — »Ja, 't is opmerkelijk,” hernam deze; »maar toch het waren woorden als de wolken, waarvan zij sprak; men kan er uit maken, wat men wil.”

(*Het vervolg en slot hierna.*)

NOG IETS OVER HET WOORD *onderhavig*.

Zonder den handschoen te willen toewerpen aan BATAVUS, die, door de reuzen-wapenrusting van BILDERDIJK gedekt, het oordeel der verfoeijing tegen *onderhavig* heeft ingeroepen, in het *Mengelwerk* der *Vaderlandsche Letteroefeningen*, Julij 1845, bl. 453, veroorloove ik mij, eenige vragen aan onze Nederlandsche taalkenners voor te stellen.

Ik wil *niet* naar de oorzaak vragen, waarom BILDERDIJK zoo ontevreden was, of partijdig, of hoe moet het heeten, ten aanzien van *Duitschland*, dat hij er meermalen het scheldwoord MOF op toepast? maar zoude het niet dienstig zijn, dat BATAVUS duidelijker opgaf wat hij door *moffentaal* verstaat?

In den gemeenzamen spreektrant gebruikt men het woord *mof* van het land, van een' inwoner, van de taal — van *Westphalen*, en hecht er het denkbeeld aan van lomp en onhebbelijk; maar houdt dit ook steek en komt het te pas

bij het onderzoek van eenig taaleigen en dialekt? Elke tongval toch, hoe grof, hoe afwijkend, hoe gemengd, hoe bedorven, in vergelijking tot de gevestigde, beschaafde, klassieke taal, waarvan hij een bestanddeel is, is, als zoodanig, geen voorwerp van verachting, maar van des te zorgvuldiger beschouwing. En voor wie zich met de *Duitsche* taal in 't algemeen, of met een' harer hoofdtakken, bezig houdt, staat het Westphaalsch dialekt even zoo zeer te raadplegen als andere aangrenzende. Wie hierin geen vreemdeling is, kent er ook de hier en daar gedrukte taalproeven van.

De gelegenheid ontbreekt mij thans van veel hulpmiddelen te raadplegen: *onderhavig*, of een er naar zwemend woord, tref ik echter in het *Hoogduitsch* niet aan. Is het *Plat Duitsch*, Westphaalsch, Nederrijnsch? Is het, misschien, meer bepaaldelijk, en bij uitsluiting, Groningsch, of Overijsselsch, of Geldersch? Even min. Van waar en wanneer is dan dit afschuwelijk woord ingeslopen in onze *Nederduitsche* taal?

Zoo ver ik weet, ontbreekt ons nog een woordenboek van deze taal, hetwelk bij elk woord den oudsten Schrijver aanwijst bij wien het voorkomt. Hoe zullen wij dan den tijd, en het land, van de geboorte bepalen? In afwachting van betere overtuiging geloof ik tot nu toe, dat *onderhavig* met goed regt in onze Nederduitsche taal te huis behoort. Wordt niet het *Etymologicum Teutonicae linguae* aangemerkt als eene bewaarplaats onzer zuivere, althans oudere, taal? Aldaar vindt men: *onder-haevigh*, *onder-hevigh*: *obnoxius*, *subjectus*, enz. (Uitg. van VAN HASSELT, IIe Deel II. 445.), zonder eenige aanwijzing, waarop hier wel te letten is, dat het tot een' bijzonderen tongval behoort, zoo als KILIAAN elders meermalen gewoon is en bepaaldelijk het *Sicambrisch* (d. i. Geldersch, Guliksch, Kleefsch) aanwijst.

Beschouwen wij nader het zamengestelde bijvoegelijk woord.

a. Wat mag de *beteekenis* zijn van *havig*? Is het niet deze: iets 't welk in 't bezit is, in h a v e is van iemand? (over dit *have* zoo aanstonds nader.) *Onderhavig* is dus, met andere woorden, wat iemand onder zich heeft, wat men onder handen heeft, wat gehouden wordt, indien *hebben* een *passivum* toeliet: wat g e h e b t wordt. Men vergeve mij voor een oogenblik deze taalfout. Naar de analogie staat *havig* gelijk met de zamengestelde in

Onder-danig: wie onder-gedaan, onderworpen, *is;* en, in tweede beteekenis, als zoodanig zich betoont.

Onder-hoorig. Flandr. wie naar iemand hoorende *is;* wie onder een' ander behoort.

Onder-standig. Subsidiarius, auxiliaris: wie staande *is* tot hulp, tot onderstand dienende is.

b. Van waar het bijvoegelijk *havig?* Op KILIAAN's spelling: *haevigh*, *hevigh*, komt het hier niet aan, zoo min als, bij voorbeeld, in *pael*, *haeck*, *daenigh* en honderd andere.

Herkent men niet een' zeer ouden wortel *hab*, of, met verwisseling der lipletter, *hav*, in het

Latijn: *habere.*
Ital.: *avere.*
Fr.: *avoir.*
Sax: *h'abben.*
Eng: *have.*
Dan: *have.*
H. D.: *haben.*
N. D.: *hebben.*

Van daar het zelfstandig N. D. naamwoord *have;* wat men heeft; eigendom; en wederom van daar het (verouderd of verloren) bijvoegelijke *havig;* wat in iemands bezit, iemands eigendom is.

Van het zelfstandige *have* is ook afkomstig: *havelijk goet. Supellex;* uit den Delftschen Bijbel aangehaald in den Woordenlijst van de Maatschappij van Letterkunde te *Leiden.* 1787 bl. 113. In welke lijst, in 't voorbijgaan gezegd, onderscheidene drukfouten zijn ingeslopen.

Heeft *havig*, derhalve, iets gemeen met *hevig*, heftig? met *havik?* Dezen laatsten aanverwant heeft de ijverige BATAVUS zekerlijk niet in ernst aangegrepen om zijne *onderhavige* prooi te vernielen. *Havik.* Sax: *Havok.* Eng.: *Hawk*, gelijkt toch veel meer naar het Nederd. *haak*, en schijnt het haken des vogels met de poten, het grijpen, aan te duiden.

Genoeg. Aan den arendsblik onzer taalkundigen laat ik het gaarne over, mijne vragen te beantwoorden, en mij, zoo ik mistastte, te regt te wijzen. Het bevordert de taal, de waarheid, de wederkeerige heuschheid.

October 1845. L. J.

Slotbijdrage over het verkeerd gebruik van *onderhavig* in den zin van: *nu behandeld* (*onderwerp*), en iets over *scheppen* en ander misbruik van woorden.

BATAVUS heeft in zijn Stukje, geplaatst in het Mengelwerk der *Vad. Letteroef.* voor Julij 1845 N°. IX, daarna overgenomen in het *Algem. Handelsbl.* 13 Augustus 1845, en in het *Weekbl. van het Regt* N°. 628, getracht zijn gevoelen bekend te maken, geschraagd door het gezag van BILDERDIJK in zijne Brieven aan de Heeren ABR. en Mr. JO. DE VRIES, dat het woord *onderhavig* bij vele Regtsgeleerden, Staatkundigen en andere Schrijvers nog altoos, schoon hij 't onder de taalkundigen uitgemaakt achtte, dat dit, onjuist en ontaalkundig was, verkeerdelijk gebruikt werd in den zin van een passif, bijv. het onderhavig onderwerp, het onderhavige meisje, in plaats van: het behandeld onderwerp, het bewuste meisje. Behalve dat BATAVUS dergelijk gebruik van het woord *in dien zin* eene verbastering der taal noemde, verklaarde hij tevens dat het onwelluidend en stuitend klonk en dat het gebruik daarvan *in die gemelde beteekenis* hem bovendien niet onvermijdelijk toescheen, omdat er vele synonymen bestaan, welke, naar zijn inzigt, hetzelfde uitdrukken in zuiver Nederduitsch. In afwachting nogtans van hetgeen de Commissie tot Taalzuivering uit het midden der Leden van het Kon. Ned. Instituut omtrent dit gebruik van het woord *onderhavig* zoude bepalen, verklaarde BATAVUS inmiddels de aandacht van het publiek op het verkeerde gebruik daarvan te willen vestigen.

Het blijkt nu, dat BATAVUS niet te vergeefs de Dagbladen als 't beste middel ter algemeene verspreiding zijner gedachten gekozen heeft, daar toch al spoedig, eerst in het *Algem. Handelsbl.* 25 Aug. ll., een tegenstukje verscheen van HOLLANDUS, nogtans met eene aanmerking van de Redactie ten voordeele van 't beweren van BATAVUS; daarna een tegenschrift in het *Weekbl. van het Regt* N°. 629 van FRISIUS, insgelijks met eene aanmerking der Redactie ten gunste van BATAVUS; en eindelijk thans een derde meer uitvoerig tegenartikel in de *Vad. Letteroef.* door L. J. hetwelk hier boven den Lezer is medegedeeld, terwijl dezelfde L. J., bij 't inzenden ter plaatsing deze periode gevoegd heeft: »*het verkeerd te*

pas brengen van het woord ONDERHAVIG, *waartegen* BATAVUS *zich verzet, verdedig ik niet, dit spreekt van zelf.*"

Eilieve, wat zal BATAVUS dan nu, daar er ruim een half jaar sedert de plaatsing van zijn stukje verloopen is, en hij tot heden geene verdere bedenkingen vernomen heeft, ten slotte op de artikels van HOLLANDUS, FRISIUS en L. J. (GELRUS) antwoorden? Inderdaad, kan hij niets anders of beters aanvoeren, dan bereids, vooral door de Red. van het *Handelsblad* en deels ook door die van het *Weekbl. van het Regt*, ja door L. J. zelven is in het midden gebragt en ook duidelijk uit zijn eerste opstel af te leiden is, t. w. dat men wel heeft betoogd dat *onderhavig* op zich zelf een Nederduitsch woord is, op het gezag van KILIAAN, TEN KATE, HOOFT, WEILAND enz., maar niet, dat BATAVUS, op het gezag van BILDERDIJK, te onregte beweerd heeft, »dat het woord *in de beteekenis, waarin het thans zoo dikwijls gebruikt wordt*, ontaalkundig en geen Nederduitsch is: en dit is de hoofdvraag: want dat *onderhavig* als een andere vorm en in de nog heden gebruikelijke beteekenis van onderhevig (aan, of met iets behebt) ook oudtijds gebezigd werd, schijnt buiten twijfel, op grond van de genoemde Taalkundigen." HOLLANDUS, FRISIUS, GELRUS, hebben dus wel betoogd, dat *onderhavig* in onze taal thuis behoort, maar niet dat het *in dien zin, waarin het woord thans gebezigd wordt*, zuiver Nederduitsch is: integendeel, door hierover het stilzwijgen te bewaren, heeft men inderdaad het *eigenlijk* gevoelen van BATAVUS gaaf aangenomen en erkend.

Intusschen heeft men zich alzoo veel moeite gegeven, zonder het ware punt in geschil aan te roeren of te beslechten, althans zooals BATAVUS dit in geschil bragt en ook duidelijk uit zijn stukje is op te maken. Het *ongepast gebruik* van een woord kan plaats vinden, ondanks dat het woord zelf goed Hollandsch is. Zoo moge *onderhavig*, voor *onderhevig*, Hollandsch wezen, maar het woord is in dien zin in onbruik geraakt en in de beteekenis waarin het thans gebruikt wordt, voor *behandeld*, *bewust*, *gemeld* (onderwerp), is het gewis geen Hollandsch. Om zijne regte meening aan te wijzen, bezigde BATAVUS de plaats van BILDERDIJK in zijne Brieven aan de Heeren A. en J°. DE VRIES als aanleiding, omdat hij eenmaal uit den mond van die Heeren zelven meende gehoord te hebben, dat zij hunnen vriend BILDERDIJK geraadpleegd hadden, én over *onderhavig* in den zin van *behandeld* als een

passif, én over het woord *Griffier* enz., waarbij speelswijze door hen gevraagd was, of het haviksachtige (*) *onderhavig* in DIEN ZIN wel goed gebezigd was, gelijk het gewis geen fraai woord daarenboven was; en of het woord *griffier*, dat iets van *griffioen* had, Hollandsch was; over *doelmatig* enz. Dat nu BILDERDIJK, op deze jokkernij (in brieven aan BILDERDIJK zoo noodig, om hem op te beuren en zijn leerzaam antwoord uit te lokken,) zooals men uit het woord *Aan den Lezer* vóór die Brieven gedrukt nader kan zien, in zijn vertrouwelijken brief het woord *onderhavig* in den GEMELDEN ZIN van *behandeld* onderwerp gebezigd als passif geen Hollandsch woord noemde, beweert BATAVUS thans nog, de *cardo quaestionis* te zijn. Of BILDERDIJK het met regt Duitsch of mofs noemde, is *bijzaak*. Dat men BILDERDIJK na zijnen dood hard valt, omdat hij in een vertrouwelijken brief van mof durfde gewagen, is al zeer onwetenschappelijk en inhumaan. BILDERDIJK immers bragt die brieven zelf niet aan 't licht, en mogt hij dan niet zoo schrijven? Of mogten en konden de uitgevers dier Brieven, die alléén bevordering van wetenschap beoogden en de kennis van BILDERDIJKS karakter, mogten of konden zij veronderstellen, dat men iets uit zijn verband zou rukken, terwijl men brieven van een genie toch wel al te zamen dient te lezen, om zijn karakter op te maken uit het geheel? Wie nog niet ingedrongen is in den geest, hoe BILDERDIJK moet beoordeeld worden, leze de Voorrede van Mr. JER. DE VRIES nog eens na. Hoe het zij, BATAVUS vertrouwt hiermede genoeg gezegd te hebben. Die zijn vorig opstel leest, zal zien, dat hij alleen bedoelde het *ongepast en onwelluidend gebruik van onderhavig in eenen bepaalden zin* ter sprake te brengen, en die de opstellen, daartegen geschreven, leest, zal zien, dat men hem dit tot nog toe niet heeft kunnen tegenspreken, dat men alleen betoogd heeft, dat *onderhavig* van Hollandschen oorsprong is, maar niet, dat het als passif kan gebezigd worden voor *behandeld onderwerp;* terwijl het woord, ook in den zin van *onderhevig*, althans geheel in onbruik is geraakt.

Nog een voorbeeld ten besluite, want BATAVUS erkent

(*) Hiermede is dan ook door BATAVUS niet bedoeld, dat het woord *haviksachtig* of *haveloos* werkelijk iets gemeen zou hebben met *onderhavig*.

dat de strijd over gepast of verkeerd gebruik van een onschuldig woord, misschien de moeite van een oningewijde in taalkennis, niet waard is, en hij wil er dus thans van afstappen. Het volgende ligt hem echter na aan het hart. *Scheppen* is ongetwijfeld een Hollandsch woord, maar, is het wel gepast, is het niet veel eer zeer stuitend, (ja veel meer aanstotelijk dan *onderhavig*,) dat men in den laatsten tijd dit woord, vooral door dichters, maar ook door opgewonden prozaschrijvers, ja zelfs van den gewijden kansel, van menschenwerk gebezigd vindt, terwijl het door onze vrome voorvaders zóó schoon en gepast alléén van het Opperwezen gebezigd werd? Dit is misschien eene vraag meer aan het zuiver godsdienstig gevoel, dan aan diepe taalkennis ter uitspraak voorgesteld! Ons hindert en stuit het, ja wij verklaren deze nieuwe mode voor eene verbastering van smaak, voor eene uitputting van taalvermogen te houden. Omdat men het niet genoeg vindt, iemand den grootschen ontwerper of zamensteller van eenig werk of gewrocht te noemen, moet het nu wezen, dat hij *schept*. Het is hetzelfde als hetgeen men van Franschen leert, om een groot kunstenaar of genie een *god* of *halven god* te noemen, of, wanneer men iets overschoon en onovertroffen acht, het *goddelijk* te heeten; hoe menigwerf luidt het van een beroemd musicus of schilder: dat de toonen *goddelijk*, *hemelsch* zijn, die hij uit zijn speeltuig lokt; of van de voorstelling van het schilderstuk: dat het *goddelijk* is, wat de schilder schept. Zeg niet, (ofschoon geen voorbeeld iets bewijst) dat een DE DEKKER van zijn vader getuigde: »*Gij zijt mij* ALS EEN GOD *geweest*." Immers, vooreerst verzacht de bijvoeging *als* de uitdrukking, en ten anderen is er in het begrip, dat: *God onze Vader is*, eenige verdediging van een vers opgesloten, hetwelk de teederlievende zoon, in overkropte droefheid, in volle uitstorting des harten, aan de nagedachtenis zijns vaders wijdt! — Wij zouden hier nog iets bij kunnen voegen over misbruik van 't woord *eeuwig* en *almagtig*. Maar het aangevoerde zij genoeg. (*) En waarom nu dit toevoegsel over *scheppen*, over *god* en *goddelijk* als oneerbiedig en onbetamelijk misbruikt? Het is, Lezers! om u te toonen, hoe veel minder BATAVUS eigenlijk aan het ongepast en onsierlijk gebruik van *onderhavig* hecht, dan aan het misbruik

(*) Men zie ook *Vaderl. Letteroef.*, Maart 1846, Boekbesch., N°. III, bl. 133.

van die andere woorden; terwijl hij ook nog openhartig verklaart, geen de minste gewigt aan zijn opstel te hechten, en alleen uit een zekeren inval het geschil over dit woord te hebben opgeworpen: maar, waar het misbruik van woorden tot oneerbiedigheid leidt, daartegen trekt hij met al zijn magt te velde.

BATAVUS.

IETS OVER SIR ROBERT PEEL EN EENIGE ANDERE STAATSMANNEN.

(Door een' Oog- en Oorgetuige.)

PEEL is een bekwaam en geslepen man, en reeds zijn uiterlijk voorkomen, zijne houding en zijne wijze van voordragt doen hem als zoodanig kennen, en verkondigen in hem den onder moeijelijkheden en tegenstand gevormden staatsman. Zijne gestalte is van middelbare grootte, eenigzins gezet, met den aanleg tot eenen dikbuik. Hij heeft blond haar, dat niet meer zeer digt is; naar zijn uiterlijke te oordeelen, zou men hem hoogstens vijftig jaar oud schatten. De Fransche staatslieden, welke ik gezien heb, zien er, geen uitgezonderd, allen ouder uit, dan zij zijn. Zij trekken zich de zaak aan; zij zijn partij. Sir ROBERT PEEL was steeds slechts de advocaat zijner partij, en hij verstond het, hare zaak op alle wijzen, naar alle wijzigingen, uit alle gezigtspunten goed te verdedigen. De gezette, welgevoede, ronde en bolle gedaante maakt het Sir ROBERT moeijelijk genoeg, zijne eenigzins kokette ligchaamsbewegingen uit te voeren. Met eene sierlijke *pose* treedt de Baronet aan de redenaarstafel, die de partijen in de Kamer der Gemeenten van elkander scheidt. Zijne rede is vloeijend, duidelijk, klaar en klemmend. Nu eens steunt hij met den linkerarm op de tafel, terwijl hij den regter in de zijde zet, op den regter voet staat en den linker achter zich op de punt der toonen laat balanceren; na eene poos heft de redenaar zich in de hoogte, treedt al balancerend een paar stappen terug, kruist de handen *à la* NAPOLEON op den rug, treedt dan weder voorwaarts, vouwt, naar de oppositie toegekeerd, de handen, en ziet er daarbij zeer overredend uit. Allengskens wordt de stroom zijner woorden sneller, en ook de gebaren volgen elkander met meer drift; hierbij komen dan soms wel een paar — nogtans niet heel ernstig gemeende — vuistslagen op de tafel. Op zoodanige plaatsen

zijner voordragt, die bijzonderen indruk moeten maken, keert Sir ROBERT PEEL zich tot zijne aanhangers, en werpt hun de krachtwoorden toe, die dan natuurlijk niet missen, door het *hoort! hoort!* gevolgd te worden.

Lord STANLEY kan men het bij den eersten blik aanzien, dat hij partij is en partij trekt. Het heilige vuur van geestdrift en hartstogt heeft hem doorweeld en verdroogd. Hij spreekt heftig, maar niet onsierlijk; hij grijpt zijne tegenstanders man tegen man aan, en schroomt niet, hun de hardste waarheden onverbloemd en scherp in het aangezigt te werpen.

Lord JOHN RUSSELL is een klein manneken, dat ons LAMENNAIS en BÖRNE herinnert. Zijne voordragt is onaangenaam, eenigzins verward, en gerekt. Zijne kleine gestalte heeft het gewone voordeel der kleinte niet, want ondanks hare geringe grootte is zij plomp. Gedurende zijn spreken gaat Lord RUSSELL regelmatig twee schreden achterwaarts en dan, na eene poos, weder twee schreden voorwaarts. Hapert hij een oogenblik, zoo helpt hij zich met beide de handen, ze al slingerende voor- en achterwaarts bewegende, en niet, als de wieken van een' molen, achtereenvolgend, maar beide te gelijk, als de draadpoppen. Dit geeft den edelen Lord dan een vrij kluchtig voorkomen. Aan talent staat hij ontegenzeggelijk beneden Sir ROBERT PEEL, en even zoo, aan vuur, beneden Lord STANLEY.

Lord PALMERSTON draagt den Lord reeds op zijn hoog en open voorhoofd geprent. Het is een schoon man, met vrijen, stouten blik; doch zijne voordragt is belemmerd, menigmaal stotterend; hieruit verklaart het zich, hoe hij, tijdens hij Minister was, zich somtijds met een paar dubbelzinnige phrasen uit de verlegenheid wist te redden; maar als lid der oppositie is dit niet genoeg. Zijne taal is meestal trotsch en overmoedig, zoo als over het algemeen zijne staatkunde zulks was, en zoo als zijn voorkomen het aanduidt.

DE VALSCHE SPELERS IN FRANKRIJK.

Door eenige zeer ergerlijke lijfsgedingen, die met vonnissing tot zware straffen eindigden, is men nu onlangs, in het land der spelers van beroep, eerst regt opplettend gemaakt op de schandelijke bedrijvigheid en de zoo stoute als listig overlegde bedriegerijen van dit met den bijnaam van *Grecs* be-

stempelde voorname geboefte. Onder al de zoogenaamde *gevaarlijke klassen* zijn de *Grecs* het allergevaarlijkst, uit hoofde van hun aanvallig, innemend, elegant uiterlijke, waarachter niemand het vreeselijk bedrog vermoedt, dat jaar op jaar aan eerlijke lieden een veel grooter kapitaal ontrooft, dan al de gewelddadigheid van bandieten en struikroovers. De lagere standen der maatschappij zijn van dezen kanker vrijgebleven, die aan de hoogere knaagt en zich onder de uitgezochtste weelde verbergt. De *Grecs* vormen eene soort van geheime broederschap, welker ingewijden elkander aan zekere cabbalistische teekenen herkennen en zich onderling de behulpzame hand bieden. Gewoonlijk vertoeven zij niet lang op eene en dezelfde plaats, uitgezonderd te *Parijs*, het middenpunt, waarheen hunne kunstvlijt zich bij voorkeur wendt. In den winter bezoeken zij de bals bij inteekening of de soirées in bijzondere huizen. Zoodra een *Grec* zich toegang in een huis verschaft heeft, poogt hij een' zijner spitsbroeders in denzelfden gezelschapskring in te leiden, want gemeenschappelijk werken zij met meer gemak en veiligheid; ook doet niet zelden een *Grec*, die reeds eenigzins in het oog begint te loopen, zichzelven met opzet een klein verlies ondergaan, om zijnen geheimen medehelper eene grootere winst te bezorgen. De rijkste oogst echter zamelen deze flibustiers der groote wereld op de badplaatsen in; want bij elke zoogenaamde heelbron zijn steeds verscheidene leden dezer verbroedering aanwezig, die er op voornamen voet leven, veel kosten maken, maar ook met den aldaar heerschenden ongedwongen toon en de speelzucht der meeste badegasten uitmuntend hun voordeel weten te doen. Verscheidenen zijn er, die in één badsaizoen door hunne schelmerijen tot 60,000 francs weten te verzamelen. Velen zijn, door hunnen stand in de maatschappij, boven alle verdenking verheven, en worden niet zelden door henzelven, die zij te *Wiesbaden* of *Homburg* uitgeplunderd hebben, te *Parijs* met voorkomendheid ontvangen en in andere aanzienlijke huizen ingeleid. Het aantal dezer *Grecs* heeft zich in de laatstverloopene jaren zeer vermeerderd, en tegenwoordig trachten zij hunne medestanders niet meer, als te voren, onder weinig bekende spelers aan te werven, die eerst bedrogen en daarna bedriegers werden; neen, onder het gild telt men jonge lieden, die tot de aanzienlijkste familiën behooren, en zelfs tamelijk hooggeplaatste personen van rijperen

ouderdom. Men wane evenwel niet, dat de ware *Grecs* zich van scheefgesneden, bijzonder gemerkte of op eenige andere wijze vervalschte speelkaarten bedienen. Dit alles behoort tot de kindschheid der kunst, en de ware meesters in die kunst wachten zich wel, tot zulke middelen, die zoo ligt verdenking en gevaar kunnen aanbrengen, hunne toevlugt te nemen. De echte, in zijne kunst wèl ervarene *Grec* speelt alle soort van kaartspel, dat hem voorgeslagen wordt, whist, boston, taroc, bouillotte, en het is hem ook onverschillig, met welke kaarten hij speelt. Hij heeft eene menigte andere hulpmiddelen te zijner beschikking, van welke hij, waar de gelegenheid zulks medebrengt, met uitnemende behendigheid gebruik weet te maken. Zie hier slechts één voorbeeld uit vele. Een *Grec* waagt zich nimmer in een speelgezelschap, zonder door eenen medehelper verzeld te zijn. Neemt nu de een aan de speeltafel plaats, zoo plaatst zich een ander, met wien hij in verstandhouding is, op eene ongedwongene wijs aan de zijde van zijn' tegenspeler, om diens spel te kunnen nagaan, hetzij dan dat hij op de hand van dezen wedt, of niet. Vier letters van het alphabet vormen de geheele geheime boeventaal der *Grecs*; I beteekent schoppen, L klaveren, M harten en V ruiten. Is de valsche speler in verlegenheid, en twijfelt hij, welke kleur hij moet uitspelen, zoo werpt hem zijn makker eenige volkomen onschuldig schijnende woorden toe, die hem door de letter, waarmede zij beginnen, aanduiden, welke kleur hij spelen moet. Is het, bij voorbeeld, zaak voor hem, harten te spelen, zoo behoeft zijn makker hem slechts het onbeduidende woord *Monsieur* toe te roepen. De woorden: *Vous jouez* beteekenen ruiten en schoppen, enz. enz. Het is ligt te begrijpen, hoe gevaarlijk deze geheime spraak voor de overige spelers worden kan; en evenwel is dit slechts een van de duizend kunstgrepen, welke de *Grecs* aan de speeltafel bezigen.

GETUIGENIS VAN EEN' GENEESKUNDIGE OVER DE GENEESKUNST.

Opmerkenswaardig is hetgeen een der uitstekendste artsen en geneeskundige schrijvers in *Engeland* over die kunst en derzelver beoefenaars onlangs ruiterlijk en onverbloemd gezegd heeft. »Het is mijne gemoedelijke overtuiging," schrijft Dr. JAMES JOHNSON, »de slotsom van veeljarige waarneming

en ernstige overpeinzing, dat, wanneer er op de geheele aarde noch dokter, noch chirurgijn, noch apotheker, noch accoucheur, noch chimist, noch drogist en niet een eenig artsenijmiddel was, er minder ziekten en minder sterfgevallen zijn zouden. Bedenkt men, dat inzonderheid de geneeskunde eene wetenschap is, die bij gissing te werk gaat — dat de beste artsen zich bij dit gissen vergissen — dat tallooze kwakzalvers geneesmiddelen voorschrijven — dat duizenden van menschen zonder allen geneeskundigen raad artsenijen gebruiken, en dat de menschen zich oneindig meer in acht zouden nemen, wanneer zij niet, in geval van nood, op dokter en apotheker vertrouwden, zoo zijn deze en eene menigte andere daadzaken zoo vele bewijzen, dat de door mij beweerde stelling meer bevreemdend dan valsch is. Maar, zoo als het dan nu eenmaal gaat, alle menschen slikken artsenijen, de armen zoo wel als de rijken, en doen het in de hoop om daardoor hunne gezondheid te herstellen en hun leven te verlengen, tevens ook wel in het vertrouwen, om, daardoor geholpen of beveiligd, ongestraft aan hunne lusten en begeerten den teugel te kunnen vieren."

AL WAT GIJ SELLEFS KLAREN KONDT
EN ROEP DAERTOE GEEN VREEMDEN HONT!

CATS.

Wel botte lincker die gij sijt!
Wat gaet gij aen? Heet dat beleyt?
Die bael en is niet op te tillen.
Die is u al te lompigh swaer.
Soo raeckt gij met het stuck niet klaer.
Soo blijft gij kracht en sweet verspillen.
Wat nu? wilt gij een sterke hant
Van een of ander boerenquant
Al dadelijck te hulp gaen vragen?
Ey stae en peys eens op het werck,
En neem vooraf een goet gemerck!
Soo laedt gij light nogh self uw wagen.
Want sie! een geestigh overlegh
Ruymt vaeck 't beletsel uyt den wegh,
Dat meerder kracht niet kon bewegen. —
Gij wilt, mijn vrient! dat lastigh pack,
Sie dat is wel! tot uw gemack,
Nu voorts gaen kruijen langhs de wegen;
Dat is wel vast een sneegh besluyt!
Maer, wackre maet, legh mij eens uyt,
Hoe gij dien koningh van de balen,
Hoe gij toch wel die gantsche vracht
Hebt voortgestuwt en hier gebraght?
Gij hebt dien, of mijn sinnen dwalen,

Gij hebt dien, als een handigh man,
Die wel voorsichtigh sjouwen kan,
Gestadigh om en om gekentelt;
Maer hoe, sijt gij nu t'eynden raet?
Kom, wend den bael eens, dat hij staet,
En is hij op sijn kop gewentelt,
Brengh dan uw wagen eens daerbij,
En legh dien eens soo wat op sij,
Als moest hij 't pack gaen onderscheppen;
Maeck, wackre jongen, dat uw knie
Aen 't hellent voertuygh steunsel bie;
Wil dan uw beyde handen reppen;
Grijp 't pack van boven... Met één ruck
Soo sijt gij meester van het stuck.

Wil yemant dit nu toe gaen passen?
Wel, leser! treck er tot besluyt
Dan dese nutte leeringh uyt:
't En sijn niet altijt volle tassen,
't En is niet enckel groote kracht
Of t' oock geen hulp van meerder maght,
Daervan men d'uytkomst van sijn wenschen,
Of 't eynt van 't geen men soeckt en doet,
Verwachten of t' oock hopen moet.
Bij wijlen hebben swacke menschen
Een groot en maghtigh werck volmaeckt,
Dat soms een koningh had gestaeckt.
Wie veerdigh is in 't overlegghen,
Die krijght al light, met eyghen hant,
Het swaerst en 't moeijlijckst werck tot stant;
Van hem sal heel de werelt segghen:
Ey siet eens wat een rap gesel,
Die schickt sijn saecken wonder wel! —
Beleyt doet meer dan lompe krachten.
Het overlegh maeckt swacken sterck.
Het overlegh is 't heele werck.
Dat is de macht van alle maghten;
Een goet beleyt geeft groot gemack.
'K herhael wat vader Cats al sprack:
[En wat die vader heeft geschreven
Dat dient wel tot aen 't eind der aert
Gehoort en oock in 't hert bewaert,
Jae in een yeders mont gebleven.]
»Al wat gij sellefs blasen kont
»En roep daertoe geen vreemden mont!"

A. v. I.

Mengelw. N°. III, bl. 137, reg. 12 v. o. staat LODEWIJN, leës LODEWIJK.

——— ——— bl. 143, reg. 9 v. o. staat na, lees naar.

MENGELWERK.

GESPREK

OVER

ONZE MANIER VAN BEGRAVEN EN ROUWBETOONEN.

DOOR

J. BOEKE.

Ik verzoek uwe welwillende aandacht voor de mededeeling van een gesprek over de onder ons gebruikelijke wijze van begraven en rouwen. Het onderwerp is zeker niet vrolijk noch aanlokkelijk, maar zoo ik mij niet gancshelijk bedrieg onze nadenkende beschouwing overwaardig. De vier sprekende personen zal ik, gemakshalve, enkel met de eerste letters van het alphabeth aanduiden.

C. Gij schijnt niet regt opgeruimd, A.!

A. 't Spijt mij dat gij het aan mij zien kunt, maar gij hebt niet geheel ongelijk, ik heb mij straks geërgerd.

C. Welnu, geef dan maar eens lucht aan uw verdriet; vertel ons eens wat u zoo geërgerd heeft. Ik beloof u, dat wij, als trouwe vrienden, zoo wij kunnen, uw leed zullen verminderen of wegnemen.

A. Neen! dat kunt gij niet. De aanleiding tot mijne ergernis was het verzoek van mijnen knecht, om hem veertig gulden te leenen, en dat wel om de begrafenis van zijne moeder en den rouw van zijn gezin te kunnen bekostigen. Verbeeldt u! veertig gulden, 's mans geheele verdienste van bijkans zeven weken! Het is immers onmogelijk, dat hij het ooit wedergeve. De anders eerlijke man moest immers alzoo wel een woordbreker worden. — Maar ik heb hem duchtig de waarheid gezegd en hem onder het oog

gebragt, hoe dwaas, hoe onverantwoordelijk hij zou handelen, met zich alzoo in schuld te steken en nutteloos geld weg te smijten. Wilde of kon hij het lijk al niet voor stadsrekening laten begraven, hij behoefde daarvoor althans niet zoo veel omslag te maken, dat het hem vijfentwintig of dertig gulden kostte. Het zou der overledene immers niet schaden of baten. »En waartoe (vroeg ik hem) dat rouwen? Zoo gij niet van harte bedroefd zijt, is de rouw maar huichelarij. En zoo gij inwendig treurt, is dat rouws genoeg. Daarenboven, de vrouw was immers sukkelende en des levens zat, zoodat er meer reden tot blijdschap dan tot droefheid is over haar verscheiden. Zij zelve moest nog bij haar leven u het rouwen verboden hebben, waarvan zij het kostbare voor u en de uwen kon berekenen. En waarom dan, als gij zooveel aan eene statelijke begrafenis hecht, niet in een fonds?"

C. Ik vrees, A., dat gij den goeden man te ohregte hard gevallen zijt. Zeker is 't niet goed te leen te vragen, wat men zeker weet niet terug te kunnen geven, en doen wij, bij zoodanige aanvraag, beter uitdrukkelijk te schenken. Maar gij hebt de kinderlijke liefde van den man miskend en verongelijkt. 't Is toch zoo natuurlijk en verschoonlijk, meer te willen doen dan men kan, als het te doen is om aan dierbare ontslapenen het laatste bewijs onzer liefde en achting te geven.

D. Dat ben ik ten volle met u eens, C. Ik reken het onze natie tot eere, dat zij blijkbaar zoo hoogen prijs stelt op eene eerlijke en voegzame begrafenis voor zich en de haren. Ik verheug er mij in als ik zie, dat menigeen, reeds in den bloei en de vaag des levens, daarop bedacht is, en om zich en den zijnen die te verzekeren, eene gedurig wederkeerende en soms vrij moeijelijke opoffering zich getroost. Dat is echt oud Nederlandsch. Reeds onze vroegste voorzaten rekenden de begrafenis onder de heiligste verrigtingen. Een grafschender werd onder hen met den dood gestraft. Ja wat meer zegt, het is zuiver menschelijk. In alle, ook de vroegste, tijden, bij alle eenigzins beschaafde volken, bij vele wilden zelfs, zien wij

treffende en aandoenlijke blijken van zorg voor de afgestorvenen. Dat getuigt van een ingeschapen gevoel van den adel der menschelijke natuur, van liefde en van meer of minder vaste hoop op voortduring en onsterfelijkheid. Bij het gedierte immers zien wij geen spoor van die zorg en bemoeijing.

A. Dat mag wezen, maar op mijn' knecht en menig ander is dat niet van toepassing. Ik heb, tot mijn leedwezen, die hartelijke liefde voor zijne oude moeder bij hem vroeger nooit kunnen bespeuren. Waarom klaagde hij anders zoo vaak over het bezwaar, dat zij hem aanbragt? Ik meen althans, dat bij hem, en bij vele anderen, aan die gezetheid op eene deftige begrafenis de hoogmoed meer deel heeft, dan de liefde of de achting voor de menschheid. Somtijds misschien wil men aan den doode goedmaken, wat men omtrent den levende te kort kwam en ook daarmede het geweten sussen. Maar meestal komt ook hier het dwaze en verderfelijke, kwalijkbegrepene *fatsoen* in het spel. Men verlangt bovenal eene fatsoenlijke begrafenis, men wil, bij het begraven zijner dooden, zijn eigen en hun gewaand fatsoen ophouden, en begrijpt maar niet, dat het ware fatsoen bestaat in eerlijkheid en regtschapenheid, in 't betalen van 't geen men schuldig is, in niets meer te willen schijnen dan men is, en te doen dan men vermag. Dat gewaande fatsoen en fatsoen ophouden doet ook hier onbedenkelijk veel kwaads.

C. Zonder de waarheid van uwe aanmerking geheel te ontkennen, vind ik toch in uwe beschouwing veel hards, en wil daarom mijn beter geloof aan de menschen niet opgeven. Maar ook bij uwe wijze van zien zoudt gij toch immers niet in ernst verlangen, dat uw knecht het lijk zijner moeder met den gasthuiswagen liet halen of op eene burrie door een paar sober gekleede mannen wegdragen, zoo als van stadswege, meen ik, met de lijken der armen geschiedt.

A. Hoe hard gij mij gelieft te beschouwen, ben ik echter menschelijk genoeg, om met u zoodanig scheiden van onze dooden ook voor de armsten en minst beschaafden

grievend en stuitend te achten. Ik zou het hoogst wenschelijk rekenen, dat het begraven der armen van stadswege wat meer waardig en voegelijk geschieden kon. Ook de arme heeft een hart en liefde voor zijne dooden. Maar ik begrijp tevens, dat de Stad ligtelijk een' zwaren, ja misschien ondragelijken last zich zou opladen, door aan het kosteloos begraven meer waardigheid en deftigheid bij te zetten, dewijl het dan niet slechts kostbaarder worden zou, maar er ook veel meerderen op dat voorregt aanspraak zouden maken.

C. Daarvan zou immers, meent gij, de zucht voor het gewaande fatsoen de meesten wel terughouden?

A. Ja, maar gij bedenkt niet, hoe schromelijk duur ook zelfs eene nederige begrafenis hier ter stede te staan komt. Vijftien a twintig gulden gaat er al ligt mede heen, en hoe kan een daglooner, die zes, vijf of vier gulden zelfs in de week verdient, dat bijeenkrijgen, als hij geene menschlievende ondersteuning vindt? En daarvoor heeft hij dan toch nog maar eene zeer schamele begrafenis. Verlangt men het een weinig deftiger, gelijk doorgaans bij hen, die iets meer dan handwerkslieden zijn, plaats vindt, dan klimmen de kosten al spoedig tot vijfendertig, veertig en vijftig gulden, ja daarboven. Hoe kan een kantoorbediende, een kleine winkelier en ieder eenvoudig burger man zulk eene uitgaaf bestrijden? De begrafenis is alzoo voor menigeen eene ramp op zich zelve, die den slag, door den dood toegebragt, aanmerkelijk verzwaart. De begrafenis ruïneert menig gezin evenzeer, ja meer nog bijkans dan de dood zelf. Maar dat komt van het vooroordeel, dat den omslag en de kostbaarheid der begrafenis ten maatstaf stelt van de achting en van de liefde voor den overledene. En zij, wier dienst men daartoe noodig heeft, voeden dat vooroordeel zoo veel zij kunnen, en trachten het omslagtige zoo veel mogelijk te vermeerderen, terwijl zij doorgaans hun dienstbetoon zich ten duurste laten betalen. 't Is alsof bij elke begrafenis voor de nablijvenden eene aanmerkelijke erfenis te verdeelen valt, zoodat elk, die er aan te pas komt, er zijn deel van behoort te hebben. Stad,

kerk, aansprekers, stalhouders, dragers, allen rekenen even hoog en verwachten veel. Ziet, daarom vind ik, bij de eenmaal heerschende denkwijze, het deelgenootschap in eene societeit verkieslijk. Dan is men althans bevrijd van eene menigte, voor den waarlijk bedroefde, terugstootende bemoeijingen en heeft zich niet te ergeren over eene menigte fooijen, drinkgelden en dergelijke veroorloofde afpersingen meer, die ligt ook een bedroefd hart koud en bitter en het door rouw gebogen hoofd warm kunnen maken.

C. Het is mij aangenaam, A., dat wij althans in het gunstige oordeel over de begrafenis-societeiten overeenstemmen. Ik voor mij loop hoog met al die vereenigingen, die ten doel hebben, om, door onderlinge verbinding van krachten, de lasten en rampen dezes levens gemakkelijker te doen dragen. Want de ondervinding leert ons immers, al wat men gezamentlijk draagt, draagt men ligt. Zie, door slechts weinige centen elke week af te zonderen, verschaft men zich hulp en verzorging in ziekte, en eene deftige begrafenis bij het sterven. Hoe betrekkelijk gering is de uitgave, waardoor men tegen brandgevaar en zeeschade huis en goed en schip verzekeren kan! Zoo vaak ik op de lage contributiën en soms hooge uitdeelingen van verzekeringmaatschappijen mijne aandacht vestig, komt ook de gedachte bij mij op: wat is de som van rampen en onheilen, die God den menschen toezendt, toch klein en onbeduidend bij den rijken schat zijner weldaden en zegeningen! en hoe ligt zou al het leed dezer aarde den menschen vallen, indien men altijd en in alles zoo veel mogelijk elkander hielp mededragen!

B. Dat is eene goede en ware gedachte, dunkt mij, maar ten aanzien der begrafenis-societeiten geldt zij niet.

C. Hoe zoo?

B. Wel, brand, ziekte, zeeschade en dergelijke onheilen treffen slechts betrekkelijk weinigen. Daarom kunnen velen, onderling verbonden, door eene kleine opoffering, tegen die geringe kans zich waarborgen, terwijl de waarborgende vereeniging, ook bij matige bijdragen van velen,

nog aanmerkelijk kan vooruitgaan. Maar dat geldt immers ten aanzien van het sterven niet. De dood weet van geene kansen. Alle deelnemers moeten immers eenmaal sterven en begraven worden. Daarom komt het mij verkieslijker en veiliger voor, dat men zelf in tijds beginne en naauwgezet volhoude, wekelijks eene kleinigheid voor de begrafenis ter zij te leggen, en, zoo men gelegenheid heeft, die in eene spaarbank te plaatsen.

C. Ook dat, zeker, ware goed en nuttig. Maar gij vergeet toch, dat er ook bij het sterven wel degelijk eene kans bestaat, van vroeger of later namelijk. En op die kansrekening zijn werkelijk die societeiten gebouwd. In zoo verre zij voor 't begraven eene bepaalde som uitkeeren, staan zij gelijk met de maatschappijen van levensverzekering. De bijdrage is wel gering, maar mag nooit achterblijven, of al wat gij bijgedragen hebt valt in de kas der societeit als zuivere winst. En hoe vaak geschiedt echter ook dat, uit ligtzinnigheid of onvermogen! Tegenover den last van lang en veel bijdragen, staat dus het voorregt over, dat men lang leeft; en leeft men niet lang, dan heeft men met eene geringe opoffering de nablijvenden van een' bezwarenden last ontheven. 't Is daarom niet vreemd, dat onder onze landgenooten, die blijkbaar op eene deftige begrafenis hoogen prijs plegen te stellen, de bossen en beurzen al vroeg in zwang zijn gekomen en de societeiten tegenwoordig zoo veel deelneming vinden. Of echter die societeiten, die zoo aannemelijke voorwaarden stellen en zoo schoone beloften doen, ook alle op even hechten grondslag rusten en niemand zullen te leur stellen, is eene andere vraag, die de tijd zal beantwoorden.

A. Ik vrees wel zeer, dat menigeen die teleurstelling ondervinden zal, en, te laat, tot zijne schade bemerken, dat hij de speelbal geweest is van de onkunde of ook kwade trouw dergenen, aan wie hij zijne, vaak met moeite bespaarde, penningen te onbedacht met een goed oogmerk toevertrouwde. Hoogst wenschelijk echter, ja noodzakelijk acht ik het, dat bij het begraven van aanzienlijken zoowel als geringen, eene groote en doortastende verandering

kwame. Hoe veel noodelooze en, voor menigen waarlijk bedroefde, pijnlijke omslag en verderfelijke geldverkwisting zou daardoor niet kunnen worden afgeschaft. En daartoe zou, dunkt mij, juist eene algemeene inrigting (niet een waarborgfonds) zeer veel kunnen bijdragen, als die slechts met beleid en omzigtigheid aangevangen werd en met naauwgezetheid en orde werkzaam was, in navolging bijv. van die, welke te *Parijs* reeds sedert eenige jaren tot stand gebragt, en, onder naauwlettend toezigt der Regering, werkzaam is. Daar is de prijs van al het noodige of verlangde bij wettelijk tarief bepaald. Voor betrekkelijk geringen prijs kan men daar meer of minder statelijk, maar toch altijd fatsoenlijk laten begraven. En toch zou, hetgeen daar nog de meeste kosten veroorzaakt, namelijk de begeleidende priesters en koorknapen, de waskaarsen, het kruis en al wat verder de Roomsch Katholieke Godsdienst medebrengt, hier voor het grootste deel der bevolking wegvallen.

C. In onze nabijheid, te *Haarlem*, heeft het Stadsbestuur een tarief voor de begrafenissen vastgesteld en in werking gebragt, en ik meen ook in enkele andere steden van ons land.

D. Maar denkt gij dan werkelijk, A., dat onze tegenwoordige wijze van begraven zoo veel minder kostbaar zou kunnen zijn? Daar zijn immers zoo vele onvermijdelijke uitgaven te doen. Er moet immers toch eene voegelijke kist zijn, het lijk moet behoorlijk beschikt en daarin gelegd worden, lijkkleed en schragen moeten gehuurd, de dragers zijn onmisbaar....

A. Voeg er maar bij, de talrijke dragers en timmerlieden en doodgraver moeten, bij eene ruime vergoeding, fooijen en drinkgelden hebben; er moeten drie, vier, vijf of zelfs zes aansprekers zijn, die elk het dubbele van het draaggeld ontvangen; die draaggelden moeten, bij fatsoenlijke menschen, zoo hoog worden gesteld, dat zij eene noemenswaarde bijdrage zijn voor het verval der dienstboden van de familieleden, die op deze begunstiging rekenen, en die voor het drinkgeld alleen den drager huren; er moeten

regten betaald worden aan de stad, en doorgaans boeten bovendien, er moet betaald worden voor het openen van het graf, en, verlangt gij per koets en in de kerk te begraven, dan moet niet alleen de stalhouder ruim betaald, dan zijn de stadsregten niet alleen veel hooger, maar dan volgen ook de fooijen en drinkgelden aan lijkkoetsier en dekker en brenger van den roef, den koster en zijne onderhoorigen; om nu nog niet eens te spreken van de aanmerkelijke sommen, die er nog bijkomen, als het u verkieslijk mogt voorkomen het lijk in koetsen te begeleiden, of in den vroegen morgen of des avonds te begraven.

B. Maar vindt gij het dan kwaad, dat het begraven in de kerken hooger belast is dan op de kerkhoven?

A. Volstrekt niet. Matige belastingen op al wat weelde is, komen mij altijd en ook hier verkieslijk voor. Gij kunt ook wel begrijpen, dat ik eene, in haren oorsprong bijgeloovige, en voor 't minst hoogst onvoegelijke gewoonte niet wil voorstaan. Integendeel, ik verheug mij met velen, dat eindelijk het uitzigt voor de bewoners dezer stad geopend is, dat weldra het begraven in de kerken voor altoos zal ophouden. Ik zou ook de vordering van regten bij het gebruik eener lijkkoets niet afkeuren, als ik niet meende, dat bij de groote afstanden in onze uitgestrekte stad en de hooge bruggen, dikwijls althans, de koets eene noodzakelijkheid is. Evenmin zou ik daarin onbillijkheid zien, dat de stad zich zoekt te bevoordeelen, door een, ook zelfs aanmerkelijk, offer te vragen van hem, die op een' geheel ongewonen tijd verkiest to begraven, indien die gewone en vastgestelde tijd maar niet zoo onverstandig gekozen ware.

C. Maar vertel mij dan eens, wat ik niet weet: wanneer mag men dan zonder boete te betalen, begraven?

A. Op de kerkhoven alleen tussohen 3 en 4 ure, en voor het begraven in de kerken is die tijd tusschen 12 en 14 ure bepaald. Eilieve! kunt gij u voor eene begrafenis, waarbij stille en ruime straten even voegelijk als wenschelijk zijn, minder geschikte uren voorstellen, dan juist die tusschen 12 en 4 ure, de drukste en woeligste

misschien van den ganschen dag? Misschien was het juist met het doel, om door de stilte het plegtige te verhoogen, dat de oude Romeinen en Grieken, en ook de Christenen later, des nachts of vóór den opgang der zon hunne dooden begroeven. Dat komt mij nu wel niet verkieslijk voor, maar zoo ik wel zie, is de vroege morgen in alle opzigten de meest eigenaardige en geschikte tijd voor het begraven, en ware het wenschelijk, ja noodzakelijk, dat de keur van 1682 die, zoo ik meen, hieromtrent nog gevolgd wordt, en die onder anderen op het uur tusschen 8 en 9 eene boete van honderd gulden stelt, ten spoedigste buiten werking geraakte.

B. Nu, daarop is thans, dunkt mij, nog al eenige kans. Immers als de kerkhoven, die aangelegd worden, eens voltooid zijn en 't begraven in de kerken ophoudt, zal men er wel toe moeten komen om de stedelijke wetten en bepalingen op het begraven geheel en al te revideren; en de, in menig opzigt, blijkbare gezindheid van ons Stadsbestuur en vooral van deszelfs waardig hoofd voor vooruitgang en verbetering, laat ook hier veel goeds verwachten.

C. Zou het dan niet wenschelijk zijn, dat het bezorgen van het lijk, althans het dragen, als eene stellige verpligting aan de buren wierd opgelegd, even gelijk zulks elders, en ten platte lande bijkans overal, plaats vindt? Wie dien pligt dan niet zelf kon of wilde vervullen, zou voor eenen plaatsvervanger moeten zorgen. Dat zou hen, die door het sterfgeval lijden, in de kosten reeds aanmerkelijk verligten.

A. Dat heb ik ook wel eens gedacht, maar later heb ik toch ingezien, dat het niet gaat. De buren staan hier niet in zoo naauwe betrekking tot elkander als in kleine steden en dorpen. 't Zou hier, bij de gewone verhouding der buren, het afwisselende en het talrijke der bewoners van de huizen in de achterwijken, onafzienbare moeijelijkheden baren en zekerlijk eenen stillen, geregelden, welvoegelijken gang van de treurige zaak geenszins bevorderen. Er ware echter, mijns inziens, buiten de Regering om, iets anders en beters op te vinden,

waardoor niet alleen de soms zoo aanmerkelijke uitgaaf voor de draagplaatsen bespaard, maar ook het onvoegelijke en stuitende vermeden zou worden, dat er in gelegen is, van ten grave te worden gedragen door vreemde, somtijds vrij gemeene huurlingen, die koud en onverschillig deze laatste dienst aan den ontslapene bewijzen, en die dikwijls, terstond na het volbragte werk, zich naar het wijnhuis spoeden, om het drinkgeld, bij het graf zelf ontvangen, ook aan genever te verdrinken. Kijk maar eens naar het vurige gelaat of naar den gang, waarmede zij soms later u ontmoeten, of, ergerlijk schouwspel! in de ledige lijkkoets gezeten, u voorbij snorren, en zeg ik dan te veel?

C. En hoe zou dat in de daad aanstootelijk gebruik kunnen worden vervangen?

A. Indien dat algemeen wierd, wat thans reeds enkele vereenigingen doen. Indien namelijk vrienden, bekenden, beroepsgenooten of buren bij hun leven onderling en plegtig zich verbonden, om elkander en den hunnen deze laatste dienst te bewijzen. Zelfs bloedverwanten konden daartoe voegelijk zich verpligten. In *Denemarken*, bij voorbeeld, achten de naaste aanhoorigen, kinderen en broeders zelfs, die dienst aan hunne dooden verschuldigd en staan dat voorregt aan geenen huurling af. Dat zou niet enkel kosten besparen, maar het komt mij ook zoo veel beter, waardiger, voor ons gevoel streelender voor, dan zoo als het nu gaat. Zoodanige verbindtenis zou, dunkt mij, de menschen aan elkander hechten en binden, en alzoo reeds bij 't leven menige goede vrucht dragen.

D. Het denkbeeld is aanlokkelijk. Maar hoe is het te verwezenlijken, vooral onder den geringen stand, zoo weinig meester over zijne uren, en niet altijd in 't bezit van gelds genoeg om hoed en mantel te huren?

A. Ik acht dien hoed en dien mantel niet zoo volstrekt noodzakelijk. Ik erken echter, dat het bij den geringsten burgerstand, bij daglooners en handwerkslieden, het moeijelijkst in praktijk te brengen zou zijn. Onuitvoerlijk echter hou ik het ook voor de zoodanigen niet, vooral wanneer

men bedenkt, dat acht of ten hoogste tien dragers voor een lijk ruim voldoende zijn, zoo als men in alle tijden gedacht heeft. Reeds de Romeinen hadden maar acht dragers ook bij hunne plegtige begrafenissen. Voor alle andere standen, tot den hoogsten toe, acht ik echter het aangaan van zulke verbindtenissen en het voldoen aan de verpligting, die zij opleggen, even ligt uitvoerlijk als betamelijk en waardig. Doch ook om dien pligt voor ieder te gemakkelijker te maken, ware het meest verkieslijk, in den vroegen morgen te begraven. Dan hebben verre de meeste menschen hunnen tijd vrij, dan is kantoor en winkel nog gesloten, en van de meesten zou die verbindtenis alzoo geen zwaarder offer vergen, dan enkele malen wat korter morgenslaap, een vervroegd en bespoedigd ontbijt en een gang door de morgenlucht.

D. En dan het huren van punthoed en mantel.

A. Alweder die hoed en mantel! Acht gij die dan zoo onmisbaar? Ik voor mij zie in den mantel alleen dit nuttige, dat hij de vaak schamele kleeding der dragers bedekt, en hun zekere welstaande eenvormigheid geeft. Maar wanneer allen eene behoorlijke zwarte kleeding hebben, acht ik dat omhangsel geheel overtollig. Doch hoe gij aan het behoud van den gedrogtelijken punthoed, dat minst gepaste en meest lastige en wansmakelijke van alle hoofddeksels, in ernst kunt hechten, betuig ik u, niet te begrijpen.

D. Hij is immers in gebruik en staat deftig.

A. Gebruikt, ja, wordt hij hier door dragers en aansprekers. Maar deftig! Wat wezenlijk deftig is, dient toch ontzag en eerbied, voor 't minst ernst in te boezemen, te imponeren. Bij mij echter werkt het zien van zulk een gevaarte onweerstaanbaar op de lachspieren. En mijn vriend B., die in zijne betrekking somtijds daarmede op straat verschijnt, heeft mij nog laatst gezegd, dat hij die uitwerking van dat hoofddeksel vrij algemeen ondervindt, en hij, daarmede gekleed, altijd bang is voor helderen zonneschijn, frisschen wind, en dartele straatjongens. Juist

daarom reken ik ook dien hoed tot de dwaze gebruiken, die om afschaffing roepen.

D. Ja, maar oude en gevestigde gebruiken laten zich zoo gemakkelijk niet afschaffen.

A. Dat zegt gij wèl. Daarvan zien wij, meer dan ergens anders misschien, het bewijs in al het dwaze, verkeerde, ja eigenlijk redelooze, dat velerwege hier te lande, maar in onze stad bovenal, bij sterfgevallen pleegt te geschieden. En waarom? Alleen omdat het gebruikelijk is, en omdat sommige conservatieven, en vooral zij die bij het behouden dier oude gebruiken belang hebben, met alle kracht op dat behouden dringen, en wij, lijdzame en meegaande menschen, ons, soms tegen beter weten en gevoelen aan, laten overhalen tot volgen. Maar is dat verstandig? is dat te verantwoorden of te verontschuldigen? Betaamt het niet den redelijken mensch, van al zijne handelingen zich zelven rekenschap te geven? Ligt in het gebruik alleen genoegzame regtvaardiging voor het doen ook van dwaze en schadelijke dingen, al mag men ook in geheel onverschillige zaken daarnaar zich voegen om geen opzien te wekken en geen' aanstoot te geven? Eigenlijke verpligting toch om een gebruik, als zoodanig, te onderhouden, bestaat er volstrekt niet, ja zou er ook dan niet bestaan, al was het gebruik zoo oud als de wereld. Elk gebruik was eens eene nieuwigheid, en is eerst allengs, door de zucht tot navolging, die zoo heerschende is, tot gebruik geworden. Zoo lang m[illegible]oor het behouden voldoende reden meent te zien, [illegible] het behouden en volgen goed; maar is die niet te vinden noch te geven, dan wordt mijns inziens de afschaffing nuttig, ja pligtmatig, wil men niet ten laatste door allerlei gebruiken zich overhoopt en gebonden zien, en gevaar loopen, bij al die willekeur, het schoone, het goede en heilige geheel uit het oog te verliezen. Wat ter wereld toch kan ons binden of verpligten, om te houden of te volgen wat deze of gene van onze Heidensche of Christelijke voorvaders eenmaal heeft verkiezen te doen of in te stellen, en wat gansche geslachten nagevolgd hebben, als wij in gemoede overtuigd zijn dat het

zonder zin of beteekenis, of smakeloos of zelfs schadelijk is?

D. Gij schijnt er warm bij te worden, A., maar eilieve, vindt gij dan in onze handelwijze bij sterfgevallen zoo veel verkeerds. Ik meende dat het alleen het kostbare was dat u ergerde.

A. Dat kostbare ergert mij het meest, omdat ik het zoo ongerijmd, zoo hard en zoo grievend vind, dat juist zij, die verliezen, vaak smartelijke, onherstelbare verliezen lijden, daarenboven tot groote, dan veelal het minst te dragen uitgaven, en wel geheel nuttelooze uitgaven, verpligt worden. Hoeveel eigenaardiger en wenschelijker ware het, dat ieder zich beijverde, om hen, wier hart vaak bloedt door den ontvangen slag, zooveel doenlijk te gemoet te komen in de bemoeijingen en uitgaven, die een stergeval noodwendig medebrengt. Dat doen onze Joodsche medeburgers, die ten deze ons Christenen beschamen. »Zij »bezorgen de begrafenis en de spijs gedurende de treur»dagen om niet, en zij die, als van priesterlijk geslacht, »geene lijken mogen behandelen, vervaardigen de doodkist »ruw en ongeschaafd voor rijken en voor armen."

Bij ons daarentegen schijnt een lijk in huis bijkans een aas, dat een heirleger van grijpvogels tot zich trekt. Het grootste deel van die mij zoo ergerlijke onkosten ontstaat juist uit den omslag en de dwaze gebruiken, waaraan wij tot dusverre gebonden zijn. Denk maar eens aan die vier, vijf, of zes aansprekers, die zoo kostbaar zijn, omdat zij op het dubbele eener draagplaats aanspraak maken, en, zoo als 't nu gaat, ook werkelijk aanspraak hebben.

D. Wat hebt gij dan toch tegen de aansprekers?

A. Als menschen niets. Ik zelf ken onder hen menig achtingwaardig man. Dat zij bij algemeene droefheid doorgaans koud en ongevoelig zijn en meestal wat in het gemaakte en pedante vervallen, wil ik niet te hoog hun aanrekenen. Hun béroep zelf geeft daartoe aanleiding. Hunne uniform echter vind ik ongerijmd en bespottelijk, en bovenal hindert mij hun groot getal bij onze begrafenissen. Één is wel noodig maar één ware ook voldoende.

D. Naar 't geen gij straks van den punthoed gezegd hebt,

geloof ik wel dat gij hun ambtsgewaad niet voor deftig houdt.

A. Deftig? Hun voorkomen maakt altijd op mij denzelfden indruk, alsof ik eene dame zag met pofmouwen of oudmodischen strooehoed. Wat is dat gewaand deftige toch anders dan het ouderwetsche en lang verouderde, dat zij hardnekkig vasthouden? Hunne korte broek en schoenen met gespen waren immers algemeene dragt ten tijde onzer grootvaders en overgrootvaders. De smalle strook laken die zij op den rug, en het befje dat zij om den hals dragen, zijn immers niets anders dan de treurige overblijfselen van den waarlijk deftigen mantel en de halskraag, dien onze vaderen in de 17de eeuw algemeen bezigden. Hadden zij die dan in vredesnaam slechts onverminkt behouden als zij toch ouderwetsch willen zijn! Hunne opgetoomde hoeden en lamfers zijn van nog ouder datum. Gij weet het immers wel; de allereerste hoeden, waren rondom met breeden rand, die door de slapte der stoffagie nederhing. Al spoedig begonnen, vooral ridders en edelen, dien rand op te binden met lange linten of banden »om daarmede de wakkerheid, vlugheid, dapperheid en strijdbaarde gereedheid te beteekenen," zoo als VAN ALKEMADE zegt. Bij rouwbetoon echter wond men dien band af, liet dien van den hoed op den rug afhangen en den rand des hoeds nederbuigen. Dit is de oorsprong van den tegenwoordigen steekhoed en van den lamfer. Merk daarin tevens op, hoe zonderling eene zaak door het gebruik zich wijzigen kan, maar erken vooral het nietsbeteekenende en ongerijmde van zulk eene dragt in onze dagen. Trouwens, de arme stumpers, zoo vaak het voorwerp van jonge en oude moedwillige spotters, ondervinden dagelijks dat hunne gewaande deftige dragt alles behalve ontzag en ernst opwekt.

C. Ik erken met u, A., dat het in de daad waardiger en deftiger zijn zou, indien men het deftige en statige van het gewaad alleen zocht in de eenvormige, bij voorkeur zwarte kleur, maar dat men in snede en vorm naar het heerschende gebruik zich regelde. Doch ook het gewone getal der aansprekers scheen u niet te bevallen. Maar daar zijn er immers wel vele noodig om al de stads-

lijsten af te loopen, en door de gansche stad de bekendmakingen te doen, die somtijds vele honderden bedragen; om nu van »*het buurten*" niet te spreken, want het bespottelijke valt een' ieder in het oog, dat vier, vijf, of zelfs zes mannen gebruikt worden, om in den omtrek van een paar grachten of straten een doodsberigt te brengen, terwijl zulks door een' enkelen in vrij korten tijd zou kunnen geschieden.

A. En toch wordt juist dat buurten door zes aansprekers onder ons voor het toppunt van fatsoen en statelijkheid gehouden. Doch niet alleen dat, maar het geheele rondzeggen of rondbrengen van briefjes, hou ik voor eene dwaze overtolligheid, een verouderd gebruik, dat de geringe waarde en beteekenis, die het ooit mogt gehad hebben, reeds lang geheel heeft verloren.

D. Hoe! acht gij het dan ongepast, dat men het overlijden van bloedverwanten aan vrienden en kennissen bekend make?

A. Geenszins, maar mag ik u vragen, verneemt gij het overlijden van verwant of bekende gewoonlijk het eerst door de boodschap of het gedrukte berigt van den aanspreker?

D. Wel neen! altijd bijkans weet ik het reeds een' dag vroeger; zoo als natuurlijk is, als men naar den zieke verneemt, nog al menschen spreekt of zelfs enkel de courant leest. Soms achten daarom (zooals ik meermalen merkte) de dienstboden het zelfs niet de moeite waard, zoodanige boodschappen over te brengen. »'t Was maar door een' aanspreker," zeggen zij. Dat verzuim wordt zeker door de gedrukte briefjes voorkomen. Maar somtijds verneem ik daardoor ook het overlijden van menschen, wier bestaan op aarde mij gansch elijk onbekend was, en waarvan ik volstrekt niet begrijpen kan, hoe ik aan de eer kom, dat hun dood mij zoo statelijk wordt aangezegd.

C. Dat laat zich dan nog al ligt verklaren uit de aanwezigheid van iemand uwer naastbestaanden of vrienden bij *het ceelenmaken*. Ik heb meermalen in de akelige corvée gedeeld, van een' kostbaren avond te moeten ver-

beuzelen, door met de naaste verwanten of vrienden van den overledene, rondom eene groote tafel gezeten, successivelijk die 80 of 90 smalle stroken van koffijpapier, met de namen van eenige duizenden onzer Stadgenooten bedrukt, die *Stadslijsten* heeten, met de pen in de hand door te zien, ten einde in elke lijst de namen aan te strepen van hen, aan wie, volgens mijn oordeel, de doodsmare door de aansprekers moest worden overgebragt, en die vervolgens verder bij de aanzittenden te doen circuleren. Vaak verging ik daarbij van ergernis of van zielsmedelijden met de waarlijk diep bedroefden, die gedwongen waren aan een zoo zielloos werk hunne aandacht te schenken, en de nietsbeduidende aanmerkingen over personen en woonplaatsen aan te hooren, die alleen daarbij konden geuit worden. Als ik dan soms met de betrekkingen van den overledene niet al te naauw bekend was, of ik, wanneer de lijst wat laat tot mij kwam, die alle reeds naauwkeurig aangehaald vond, dan streepte ik soms mijne eigene vrienden of bekenden aan, alleen om toch niet geheel stil te zitten. Zoo denk ik doet menigeen in mijn geval, te meer, omdat doorgaans regt vele aanzeggingen verlangd worden.

A. Ik heb bij uwe beschrijving van het horribele *Ceelenmaken* niets te voegen. Daaruit blijkt, dunkt mij duidelijk, hoe ongepast gij zelf het rekent. Als men echter aan vijf of zes aansprekers iets te doen wil geven, voor het soms zeer hooge loon dat zij krijgen, is het wel noodzakelijk. Maar het springt immers in de oogen, dat zoo ooit zulk een uitgebreid rondzeggen eenige waarde of beteekenis mag gehad hebben, het thans, daar toch ieder ook de dagbladen ter kennisgeving gebruikt, en ieder, tot de kruijer in zijn pothuis toe, ten minste de Stadscourant leest, volstrekt zonder zin of nut is geworden, dat het een, in den volsten zin des woords, verjaard en verouderd gebruik, eene dwaze overtolligheid is. Wilde men het overlijden aan de leden der famielie bijzonderlijk laten aankondigen, dat laat zich regtvaardigen; maar daartoe is, even als bij de begrafenis zelve, de dienst van eenen aansprekker volkomen voldoende. Als de courant voor het overige

niet volstaan kan, dan weet ik niet om welke reden men de advertentiekosten maakt. Men zou waarlijk denken, dat het er om te doen is, om eene openlijke geloofsbelijdenis af te leggen.

C. Gij wordt sarkastisch., A. Nu, wij behoeven dan ook wel niet te vragen of de geraspte broodjes genade vinden in uwe oogen. Evenwel zult zelfs gij toch moeten erkennen, dat wij hierin althans, wezenlijk zijn vooruitgegaan. De rijkelijke doodmalen onzer voorouders, wier overdadigheid de wijze burgervaderen, in vroegere tijden, zoo menigwerf zelfs door wetten, keuren en boeten poogden te beteugelen, zijn onder ons gelukkig tot brood en kaas, aan dobbelsteenen gesneden, met wat koffij, likeur of madera gereduceerd.

A. Ik ontken dat ook niet. Ik weet hoe buitensporig, in vroegere en latere eeuwen, heidenen en Christenen soms bij hunne lijkmalen te werk gingen. Ik weet ook, dat het tegenwoordig nog bijlang na niet overal zoo eenvoudig wordt afgemaakt als hier, en dat er, op het land vooral, in sommige provinciën, bij zoo treurige aanleiding, vaak nog duchtig opgeschaft, hartig gegeten en lustig gedronken wordt, zoodat het einde van de ernstig en treurig aangevangene zamenkomst, somtijds vrij dartel en luidruchtig uitvalt. Dat laat ik voor rekening van de plompe en gevoellooze schepsels, die het ongeluk hebben nog zoo achterlijk te zijn in ware beschaving. En toch meen ik dat de eerste oorsprong dier maaltijden zoo geheel verwerpelijk niet was. Ook nu nog zou het onvoegelijk zijn, degenen die van verre komen om den overledene de laatste eere aan te doen, hongerig weder weg te zenden. Maar daarvoor ook maar eenigzins uit te halen, is even onnoodig als ongepast. Dat men bij feest en vreugde tractere is eigenaardig, maar bij droefheid en rouw! Niemand zal toch ook smakelijk eten en drinken als teeken of symbool van droefheid of deelneming willen doen voorkomen, vasten integendeel zou teregt daarvoor kunnen gelden. Dat ook hier ter stede, de naastbestaande

en vrienden, van de begrafenis teruggekeerd, als het namelijk de gewone tijd daarvoor is, gezamenlijk iets nuttigen, wie zou daar iets tegen hebben? doch waartoe een eigenlijk onthaal, vaak op een uur waarop men anders nooit iets gebruikt; waartoe iets geheel bijzonders voorgezet? Dat dunkt mij laat door niets zich regtvaardigen. Meest verkieslijk echter komt het mij voor, dat, met uitzondering van de allernaaste vrienden, allen die de begrafenis hebben bijgewoond, niet naar het sterfhuis terugkeeren, maar ieder zijns weegs gaan, nadat zij door een der bloedverwanten aan het graf zelf bedankt zijn, voor de eere den overledene aangedaan. Zoo geschiedt het elders, (in *Koppenhagen*) en dat vind ik regt eigenaardig en gepast. Daar worden alleen de naaste aanhoorigen opzettelijk ter begrafenis genoodigd, maar de tijd waarop die plaats zal hebben wordt in het dagblad te voren aangekondigd. Dan verzamelen op dien tijd allen zich in en bij het sterfhuis, die hunne betrekking tot, en achting voor den ontslapene willen aan den dag leggen, zij begeleiden, in een vaak zeer langen optogt, het lijk mede ten grave, maar begeven zich ook na den afloop terstond weder naar huis of tot hun werk. Ziet, dat is eenvoudig, het kost weinig tijd, het vereert den ontslapene en troost en verkwikt zijne treurende verwanten. Zulk een vrijwillig persoonlijk geleide is in de daad eene hulde en eerbewijs. Hoe jammerlijk steekt onze gewoonte daarbij af! De mannen van de kunst maken hierin bijkans alleen eene loffelijke uitzondering. Maar voor 't overige gaan bij ons de meest aanzienlijke, de werkelijk zeer algemeen en hoog geachte en opregt betreurde mannen, in maatschappij en kerk, ten grave, door slechts weinige, opzettelijk daartoe genoodigden begeleid, doorgaans niet eens begeleid, maar aan het graf ontmoet; en de kaartjes die aan het sterfhuis komen, zijn de eenige, hoogst ongewisse, blijken van achting en deelneming voor de bedroefde nablijvenden.

D. Gij vergeet dat de familie, en bij 't sterven van eenen predikant, ook de ambtgenooten, gewoon zijn, door huis-

sluiting, van hunne droefheid en deelneming openlijk te doen blijken.

A. Indien de huissluiting dit werkelijk te kennen gaf, ja, dan had die akelige gewoonte althans eene wezenlijke beteekenis. Maar zij heeft die beteekenis gewisselijk niet. Immers, hoe ware het dan te verklaren en goed te maken, dat de naaste familie aan hare verdere leden uitdrukkelijk door de aansprekers om dat sluiten laat verzoeken? Verbeeld u, vragen om droefheidsbetoon! Die dient men toch bij elkander te onderstellen, zoo niet, dan is het uitnoodigen om te veinzen en eene komedie te vertoonen. En dan zou men immers ook de droefheid en deelneming naar de meerdere of mindere digtgeslagene luiken, kunnen afmeten, de een zou half bedroefd zijn de ander voor een kwart deel nemen.

C. Nu maakt gij het toch waarlijk al te bont, 't wordt persiflage A. Dat vragen om huissluiting en dat digthouden van een half of kwart vensterluik, kan immers ook verklaard worden als het openlijk geven van een blijk van meerdere of mindere verwantschap met den overledene. Als zoodanig is 't immers niet af te keuren. En zekerlijk zult ook gij dat althans gepast vinden, dat het sterfhuis zelf geheel gesloten worde.

A. 't Spijt mij dat ik u moet teleurstellen, C. Ook volgens uwe duiding vind ik dat huissluiten voor de familie eene lastige overtolligheid. Waartoe den voorbijgangers alzoo verkondigd, dat ik van de familie ben van dezen of dien overledene? De bekenden weten het buitendien wel, en de vreemden gaat het niet aan. En koudt gij werkelijk meenen, dat ik het geheele sluiten van een sterfhuis goed en gepast zou vinden? Integendeel, ik weet voor dat akelige gebruik niet eene enkele geldige reden te vinden. Vindt men het volstrekt noodig, om voor iedereen het huis kennelijk aan te duiden waarin een lijk boven aarde staat, (welke noodzakelijkheid mij nog niet zoo regt duidelijk is,) welnu, laat men dan, zoo als elders geschiedt, of althans plagt te geschieden, of een lint aan de deur hangen, of eene lantaren

met eene uitgedoofde kaars, of eenige bossen stroo op de stoep leggen; maar niet vrijwillig, zonder eenig nut, van eene der kostelijkste gaven Gods, van het lieve daglicht zich berooven, en het huis zelf aan een graf voor de levenden gelijk maken.

D. Ja, maar juist dat sombere stemt overeen met de gemoedsgesteldheid van den treurenden, 't is hem zelve daarom welgevallig en een gepast afbeeldsel van zijn binnenste voor anderen.

A. God beware een iegelijk voor de ondervinding eener droefheid, die het gemoed met eene nachtelijke donkerheid vervult, of hem in uitwendige volslagene duisternis een welgevallen doet vinden! Maar zij zal wel tot de groote zeldzaamheden behooren. Het licht, het daglicht vooral, is ook den diepst bedroefde tot verligting en troost. Juist de nachten, de vaak slapelooze nachten, vallen hem meest bang, en menigwerf snakt hij naar het aanbreken van den morgen. Trouwens, gij zult vaak met mij hebben opgemerkt, dat ook zij, die van voren aan 't huis elken lichtstraal afweren, er niet aan denken om ook de ramen van de binnen- of tuinkamer, waarin zij zich ophouden, mede te sluiten; en dus door de daad tooren, dat zij, zooals ook natuurlijk is, van het volle daglicht geen afkeer hebben.

D. Maar zoudt dan gij de zoodanigen, of misschien wel de kist met het lijk zelf, voor aller oog in de zijkamer willen plaatsen? Meent gij dan ook niet dat de drukte en het gewoel van de straat, hinderlijk en stuitende zijn voor den bedroefde?

A. Zeker meen ik dat met u. Maar het geheele nederlaten der gordijnen is immers in alle opzigten voldoende.

C. Ja, maar ik heb altijd gemeend, dat het sluiten der vensterluiken mede tot het gewone rouwen behoorde, en als zoodanig beschouwd en beoordeeld moest worden.

A. 't Is mogelijk, maar om het rouwen wordt toch, zoover ik weet, nooit door de naaste verwanten verzocht. En dan moest het immers ook voor allen veel langer aanhouden, en op bepaalde tijden, bij trappen, afnemen.

C. Nu, men kan aan den toon waarop gij dit zegt,

genoeg merken, dat gij met het rouwen ook al gansch niet ingenomen zijt.

A. Maar ik bid u, hoe zou ik er toch gunstig over kunnen denken? Reeds de groote en onvoorziene uitgaven, daarvan, vooral in een talrijk gezin, die vaak alles verslinden wat eene kostbare begrafenis nog had overgelaten, of die het in drukkende schulden wikkelen, maken mijns inziens, de afschaffing wenschelijk, te meer, omdat ook die uitgaven volstrekt doel- en nutteloos zijn.

D. Nu ja, ik erken, dat bezwarende, ja soms bijkans ruïnerende van het in den rouw gaan, voor een talrijk burgergezin, en voor onbemiddelden in 't algemeen, maar bij rijken en aanzienlijken, valt die bedenking althans weg,

A. Toegestemd! Maar voor dezen geldt evenzeer, ja vooral eene andere bedenking, die namelijk van de voor wezenlijk bedroefden zoo lastige en stuitende bemoeijingen, die het, al terstond bij het vallen van den smartelijken slag, medebrengt.

D. Maar die bemoeijingen geven aan de droefheid eene heilzame afleiding. Let maar eens op, hoe de aandacht, der vrouwen vooral, ook bij opregte droefheid, door alle de beschikkingen over den rouw wordt ingenomen.

A. Dat heb ik soms met ergernis helaas! opgemerkt, als de ijdelheid, ook ondanks de droefheid, zoo zigtbaar haar spel speelde. Evenwel gewenscht is die afleiding lang niet voor allen, heilzaam, althans waardig, is zij, meen ik voor niemand.

C. Nutteloos of ongepast acht ook ik echter, die onvermijdelijke bemoeijingen geenszins. Integendeel, ik reken het rouwen even betamelijk als natuurlijk. Het is eene zoo eigenaardige uitwendige betooning van de inwendige droefheid, en strookt geheel met de stemming van den treurende.

A. Zoo! Maar hoe dan als er geene uitwendige droefheid is, en met grond ook niet kan plaats vinden? Is het dan geene huichelarij? En laat zich dan ook die droefheid, naar vaste regelen, vooruit bepalen? Is het een resultaat van de ondervinding, dat de diepste droefheid een

jaar en zes weken, stand houdt? bij sommigen, een half jaar, bij anderen, drie maanden? dat zij met een half jaar in merkbare mate vermindert? Rouwt dan de bedroefde ook in zijn nachtgewaad, even als in zijne gewone kleeding? Neen, vriend! die duiding van het rouwen kan geen steek houden. Ware het in de daad teeken en symbool van de droefheid des harten, dan moesten sommigen levenslang het rouwkleed dragen, anderen het nooit aantrekken. Ook al een verjaard gebruik dat wij gedachteloos behouden, hoewel sommigen reeds wijzer toonen te worden. Wij kunnen immers voor 't grootste deel, gelijk de kleur, zoo ook den tijd en de wijze van ons rouwen, bij de oude Romeinen, wedervinden. Ook zij rouwden met de zwarte kleur, tien maanden of een jaar lang, voor kinderen korter, zij legden daarbij de sieraden af, en verschenen zelden in het openbaar, en in 't geheel niet bij feesten of gastmalen.

C. Mij komt het voor, dat juist de onderscheidene rouwplegtigheden, die wij van de vroegste tijden af, tot heden toe, bij alle volken bijkans, bij Heidenen en Joden, bij Mohammedanen en Christenen, aantreffen, ten krachtigste pleiten voor het natuurlijke, het zuiver menschelijke, en alzoo betamelijke van het rouwen. 't Valt zeker moeijelijk, uwe spitsvindige vragen te beantwoorden, en de door u geopperde bezwaren geheel te loochenen, maar ik acht het gelukkig, dat men niet algemeen alzoo over het rouwen philosopheert, dat het rouwen eenmaal onder ons een gebruik is, 't welk, zij het dan ook door den een met meerdere, door anderen, met mindere deelneming des harten, toch meestal gevolgd wordt, en vooreerst bij de meerderheid ook wel zal blijven stand houden. Voor sommigen is het toch zeker eene wezenlijke behoefte, voor anderen misschien een heilzame teugel, een beletsel voor het ook openlijk verzaken en vertreden van allen ernst des levens, een breidel voor die heillooze ligtzinnigheid, die zoo gaarne over de droefheid en het leed gevoelloos zich heen poogt te zetten, om te minder in het genieten gestoord te worden.

B. Gij spreekt naar mijn hart C. Ook ik zou het verkeerd en schadelijk achten, als het rouwen algemeen wierd afgeschaft. Evenwel, de bedenking omtrent het kostbare en omslagtige onzer tegenwoordige manier van rouwen is gegrond. Zij zou nogtans geheel vervallen, wanneer men eene meer eenvoudige manier kon invoeren. Indien namelijk, als kenteeken van den rouw, enkel en algemeen wierd aangenomen, het weglaten van alle schitterende versierselen, en het dragen van een rouwband of lint om den hoed, of eene kokarde, of een strik op den arm of de borst, dan vielen de kostbaarheid en de omslagtigheid, geheel weg; dan zou de kleeding, behoudens eene wenschelijke verscheidenheid, van zelf daarnaar zich wijzigen en stemmig blijven, het gevoel werd bevredigd, en de rouwdragende was als zoodanig kenbaar voor een iegelijk.

C. Uw voorslag is aannemelijk, maar gij zult dien niet zien verwezenlijken. Reeds voor eene halve eeuw werd dat denkbeeld in praktijk gebragt, vereenigingen werden (te *Utrecht* onder andere) gevormd, wier leden zich verbonden, om alleen met strikken te rouwen; maar, wij zien het, allengs is men geheel tot de oude manier terug gekeerd.

B. 't Is mogelijk, maar wij zijn in die halve eeuw in menig opzigt toch verbazend gevorderd. Waarom zou ook hierin, vooruitgang onmogelijk zijn, als de aandacht maar eerst op het betere wordt gevestigd, en de overtuiging dienaangaande algemeen wordt. Elders, bijv. in het naburige *Oost-Friesland* is die wijze van rouwen werkelijk algemeen heerschende. En wij zien haar immers ook in ons midden, door Militairen en Studenten, zonder aanstoot volgen.

A. Ook ik zou met het rouwen, op die wijze mij wel kunnen vereenigen. Maar 't zal vrees ik, lang aanhouden, eer het er algemeen toe komt. Daartoe is onze Natie, en onze burgerij vooral, nog veel te zeer verblind en gebonden door de kracht der gewoonte. Waaruit anders toch laat het zich ook maar eenigzins verklaren, dan uit

eene bijna onbegrijpelijke bevangenheid, ja slavernij onder de magt van het gebruik, dat menschen, die toch in andere opzigten toonen, dat het hun geenszins hapert aan gezond verstand en zuiver en krachtig gevoel, alle verstand, gevoel en smaak schijnen verloren te hebben, althans verzaken, als zij geroepen worden hunne achting en liefde jegens gestorvene verwanten te openbaren, en de droefheid over hun verlies aan den dag te leggen? Of is het niet in de daad zoo onder ons? Is het niet als of men daartoe geen anderen weg of middel schijnt te kunnen bedenken, dan het zouteloos verkwisten van eenige honderde guldens? En waaraan en hoe wordt dat geld dan nog verkwist? Om het hout van de doodkist een' heelen of halven duim te verzwaren, om die met opstaande schroeven of koperen platen en hengsels te versieren, om de wonderlijk toegetakelde huurlingen die de lijkkoets voorafgaan en omringen, doelloos te vermenigvuldigen, om hun eene overmatige belooning en verderfelijk hoog drinkgeld uit te reiken, om den vervalpot der dienstboden van verwanten of vrienden rijkelijk te beschenken, om voor een ongewoon maar daarom geenszins meer doelmatig uur van begraven, ƒ 50 of ƒ 100 zoogenaamd *verzuim* in de Stads kas te storten! En bij die doellooze en akelige geldverkwisting, denkt niemand er aan, dat alleen zij den overledene op eene eigenaardige en waardige wijze eere aandoen, die zijne overblijfselen naar de laatste rustplaats dragen, of voor 't minst achtervolgen. Het komt bij niemand op, velen, daartoe zoo al niet te noodigen, althans in de gelegenheid te stellen. De naaste betrekkingen zelfs volgen niet het lijk, maar rijden langs eenen anderen weg, als ter sluik, naar de begraafplaats om die boete te ontduiken, in plaats van ettelijke koetsen achter het lijk voor anderen beschikbaar te stellen, gelijk vroeger onder eenigzins bemiddelden plagt te geschieden. Daarentegen behoort de oprigting ook van het eenvoudigste grafteeken onder ons tot de zeldzaamheden. Aan lijkhuizen en andere voorzorgen tegen het begraven van schijndooden, schijnt niemand te denken. Waarlijk, wie het niet zag, zou het niet kun-

nen gelooven; maar treurig en ergerlijk is het verschijnsel, veel vindt de nadenkende en gevoelige opmerker te berispen en te bejammeren, doch, bij zoodanige verstomping weinig helaas! ja niets bijkans, in de naaste toekomst althans, te hopen en te verwachten.

Hier zweeg A., en onwillekeurig de anderen met hem. Na eene korte pauze echter, vatte B., nog eens het afgebrokene gesprek aldus weder op.

B. Ik deel veelzins in uwe berispende klagt en in uwe geringe hoop op verbetering van het vele verkeerde, en dat smart mij te meer, omdat ik, buiten het door u genoemde, nog eene, mijns inziens, zeer zware grieve heb tegen onze manier van begraven en rouwen, die, het verwondert mij, door u volstrekt niet is aangeroerd.

A. En die grieve is?

B. Om het met een woord te noemen: het onchristelijke!

C. Dat is eene harde aanklagte, zwaarder nog dan die van onverstand en wansmaak, en dat ten aanzien van onze landgenooten, die immers, zelfs bij het aankondigen hunner sterfgevallen in de dagbladen, vaak zoo Christelijk en stichtelijk zich uitlaten, ja zelfs dogmatiseren!

A. Ja, daaraan erger ik mij genoeg. Ging men op die advertentiën af, men zou dan meest alle overledenen en ook de nablijvenden, voor echte Christenen moeten houden; en toch, wie de menschen kent, weet maar al te goed, hoe treurig het daaromtrent er bij de meesten uitziet. Trouwens 't komt ook niet te pas, in eene advertentie eene geloofsbelijdenis af te leggen.

C. Dat geef ik u niet toe. Huichelen, of zelfs vertooning maken met het heilige, is altijd verkeerd, maar voor den opregt geloovigen kan het behoefte zijn, van dat geloof te doen blijken en van zijne hoop te spreken. Voor 't minst toont men alzoo te gevoelen, hoe het behoorde te wezen en bewijst hulde aan het Christendom.

B. Volkomen beaam ik dat, C., maar doe u tevens opmerken, dat de advertentie en de gewone vorm van condoléren (waarbij althans sommigen nog iets merkbe-

len van het »wedervinden op volmaakter plaats" het eenige is, waarbij eene Christelijke beschouwing van het sterven, merkbaar wordt. Voor 't overige is in ons begraven en rouwen alles onchristelijk, heidensch, ja, erger dan heidensch.

A. Inderdaad, bij uwe aanklagte is de mijne nog gering. Maar erger dan heidensch dat is toch wat al te kras.

B. Niets te veel gezegd. De heidenen, zelfs de minst beschaafde en ruwste volken, deden en doen nog, door opmerkelijke gebruiken bij hunne begrafenissen, hun geloof aan, hunne hoop op, althans hun vermoeden van onsterfelijkheid en toekomend leven blijken. Waarom anders geven sommige wilden aan hunne dooden leeftogt, wapenen, gereedschappen en dergelijke in het graf of op den brandstapel mede? Van de oude Romeinen immers is het bekend, dat zij de lijken versierden met bloemen, en die met welriekende oliën zalfden, even gelijk zij de gasten deden voor een feestmaal; dat zij de graven met kransen en bloemen, vooral rozen, bestrooiden; dat zij met gezang en fluitspel de dooden ten grave begeleidden, om aan te duiden, (zooals MAKROBIUS dit gebruik verklaart): »dat de ziel der gestorvenen tot den oorsprong der liefelijke toonkunst d. i. den hemel, wederkeerde." Maar waar ontdekt gij bij ons begraven en rouwen ook slechts het geringste spoor van de hope eens beteren toekomenden levens, waarin toch wij Christenen, boven Heidenen en Joden vooral ons mogen verblijden en roemen? Wij zeggen immers met den Apostel: »wij WETEN dat, als dit »aardsche ligchaam gesloopt wordt, wij een eeuwig huis »hebben in den hemel," wij prijzen: »zalig de dooden »die in den Heere sterven," en noemen daarom »het sterven »gewin;" en nogtans is het in alles, wat wij bij en na het sterven onzer dierbaren, verrigten, alsof wij hen voor eeuwig verloren rekenden, en alzoo hun sterven voor de vreeselijkste aller rampen hielden. In onze woningen en bedehuizen betuigen wij al zingende, dat wij, »met »zoete vreugde denken aan de stille rustplaats van »Gods dooden, den eindpaal van verdriet en nooden, »de rustplaats na den strijd der deugd;" maar bij, en door

de wijze waarop wij die dooden behandelen, begraven en berouwen, loochenen en verzaken wij ten eenemale die hoop en die vreugde, en roepen als 't ware een iegelijk toe: de dood is mij een koning der verschrikking, en ook u moet hij dat wezen!

A. Nu moet ik u het verwijt, mij straks gedaan, wedergeven; gij overdrijft, B!

B. Neen waarlijk ik overdrijf niet A. Zeg mij dan wat wij anders of meer zouden kunnen doen, dan wij doen, indien wij het sterven voor vernietiging hielden, ons afgrijzen daarvan wilden uitdrukken, en anderen den hoogsten afschrik daarvoor wilden inboezemen. Zwart immers, akelig zwart als de donkerheid van een' sterreloozen nacht, is alles wat bij ons begraven en rouwen gezien wordt. Is het u niet alsof u het hart wordt toegeschroefd, wanneer gij een huis binnentreedt, waarin de akelige somberheid slechts door enkele, als ter sluik ingelatene, lichtstralen wordt verhelderd? als gij daar de menschen, spiegels en schilderijen met zwart ziet overtogen? en dan die doodkist, de schragen en het kleed, alles, alles zwart; zelfs den doode met zwarte linten in muts of wade? Eilieve, is dat niet alles het beeld en de uitdrukking eener volstrekt hopelooze droefheid die niet getroost wil wezen?

D. Nu ja, maar gij weet immers ook wel dat men dat niet juist wil te kennen geven?

B. Maar wat dan? Waarlijk, de zwarte kleur is zoo aangenaam niet voor het oog, dat men zoo angstvallig alles er mede bedekken zou; indien het niet was om daarmede iets uit te drukken. Als men dat niet bedoelt, dan kan ik niet zien dat men iets bedoelt, en dan is al die omslag geheel redeloos.

A. Gij zijt dus eigenlijk ook tegen het rouwen, B?

B. Neen, niet onbepaald, zooals ik straks reeds gezegd heb, ik vind er te veel goeds in.

A. Maar wat dan? wildet gij dan in 't wit rouwen zooals de Chinezen en Hernhutters? Of in 't rood zooals de oude Polen, of in 't purper zooals vroeger de vorsten?

B. Dat juist niet. Ik zou het zwart als uitdrukking van

droefheid, aan de kleeding althans, niet willen afschaffen of weren, doch het slechts niet zoo uitsluitend willen gebezigd zien, maar gepaard met het wit als de kleur der vreugde, of met het groen als die der hoop, of met het blaauw als de kleur van het uitspansel (dat wij toch doorgaande met den hemel identifieren.) Aan den doode of zijne kist, echter iets zwarts te brengen, komt mij hoogst ongepast voor. Bij dien mogen wij immers geene droefheid onderstellen. Moet die den schijn hebben van over zich zelven te rouwen? Wil men aan het eenvoudige witte doodsgewaad iets toevoegen; waarom dan niet, gelijk vroeger hier algemeen, althans bij het lijk van kind, jongeling of maagd plaats had, groene lintjes, bloemkransen, ruikers, palm-of laurierlakjes gebezigd? Waarom niet onze geliefde dooden die hunnen strijd hebben volstreden, als overwinnaars met palm- of laurierkrans gekroond, zooals voor eeuwen, den Christen-martelaren geschiedde? En waarom moeten kist, baar, koets en dekkleed, juist met die akelige zwarte kleur geheel bedekt zijn? Ziet, laatst zag ik een kind begraven. Het zwarte kleedje was met witte kokardes afgezet. De drager hield een bloemtak in den mond. Waarom, (dacht ik bij mij zelven,) geschiedt niet iets dergelijks ook bij het begraven van volwassenen? Mag men voor kinderen alleen de hoop op het betere, waartoe zij zijn overgegaan, vasthouden, niet toonen? Of zouden wij ook in dat wit en groen niet een zinnebeeld, eene uitdrukking van het hoogere moeten zien, maar slechts eene simpele aanduiding van den leeftijd der ontslapenen en niets meer, even als in de witte handschoenen der aansprekers?

A. Als gij dien weg op wilt, dan zoudt gij misschien ook wel een kruis op de kist of het doodkleed verlangen?

B. Het kruis, als symbool van het geloof en van de hoop des Christens, ware zekerlijk op kist of kleed niet zoo misplaatst als in vensterramen en deuren. Doch ik wil aan dergelijke zinnebeeldige teekenen niet te veel gewigt hechten. De Protestanten zouden, over het algemeen, en niet geheel zonder grond, onwillig en huiverig zijn om op dien

weg den voet te zetten. Dit alleen zou, en mag ik dunkt mij wenschen, dat zij, die hunne dooden betreuren, niet als degenen die zonder hoop zijn, en die in den dood eenen engel Gods, eenen bode des eeuwigen vredes mogen zien, eindelijk afstand doen van alle die vertooningen eener hoopelooze smart, die niets dan schrik voor, en afgrijzen van dien, allen eens nakenden, doodsengel kunnen opwekken. Plegtige ernst en droefheid mag en moet zijne komst in onze woning en tot onze geliefden bij ons wekken, maar ernst en droefheid door geloof en hopend vertrouwen getemperd en geheiligd. Gelijk wij in die oogenblikken den troost der Godsdienst bovenal behoeven, zoo behoorden wij ook daarbij inzonderheid hare stem te hooren, hare kracht te zoeken en te openbaren.

C. En dat, ik erken het met u, geschiedt aan onze sterfhuizen en bij de begrafenissen volstrekt niet; immers bij ons Protestanten. Maar hoe ook zoudt gij daarbij de Godsdienst hare plaats en haren werkkring aanwijzen? Gij zoudt toch immers niet verlangen dat men het lijk eerst naar eene kerk bragt, en daar eene opzettelijke lijkrede hield, zoo als in *Duitschland* geschiedt?

B. Dat hou ik, vooral in onze stad, voor bijkans onuitvoerlijk en ook niet doeltreffend. Het houden eener opzettelijke, eenigzins uitvoerige lijkrede, over elken doode is niet wel doenlijk, zonder of te veel tot bijzonderheden af te dalen of in algemeenheden zich te verliezen.

D. Zoudt gij dan misschien bij elke begrafenis muzijk en zang begeeren, even als bij de Romeinen en later bij de Christenen geschiedde, en nog onlangs bij de begrafenis eens kunstenaars, in eene naburige stad plaats had, gelijk in *Duitschland* nog doorgaande?

B. Ik acht het gezang bij een graf volstrekt niet misplaatst, maar integendeel zeer geschikt om het gevoel des harten uit te drukken en tevens te verhoogen. Ik geloof echter niet dat zulks voor als nog bij ons in te voeren of zelfs aan te raden zou zijn. De lust voor en oefening in muzijk en zang, begint echter thans indedaad meer

algemeen te worden. Wie weet wat latere tijden daaromtrent zullen mede brengen!

D. Mij komt het voor dat ons klimaat, ons dikwerf koud, nat en winderig weder, gezang, muzijk, ja zelfs eene toespraak bij het graf, althans op de kerkhoven, ongeraden, ja onuitvoerlijk maken. Daarenboven kan, naar mijn gevoel, niets krachtiger en treffender tot het gemoed der aanwezigen spreken, dan het geopende graf en de daarin nederdalende doode zelf.

B. Ik ben het met u eens, en toch ook niet ten volle. Ongetwijfeld vindt de nadenkende en gevoelige reeds in het zien op de groeve, en het gedenken aan hem wiens lijk daarin afdaalt, doorgaans ruim en goed voedsel voor verstand en gemoed; indien hij althans niet geërgerd en verontwaardigd wordt door te zien, hoe de dragers, één voor één, van den aanspreker met groote deftigheid het loon voor hun werk, (als een kruijer voor gedane vracht,) bij het graf zelf, ontvangen. Eene korte toespraak echter ware wel geschikt, om die goede gedachten en gewaarwordingen op te wekken en te versterken. Een gemakkelijk te vervoeren schut of stakelsel ware ook ligtelijk aan de windzijde van het graf te plaatsen, of, beter nog, tot dat einde eene kleine kapel op het kerkhof zelf, op te rigten.

D. Maar zoudt gij dan verlangen dat de predikanten bij elke begrafenis tegenwoordig waren, even als velerwege op het land? die hebben het immers in deze uitgestrekte stad reeds buitendien zoo volhandig?

B. Ongepast zou ik het zeker niet vinden, als het kon geschieden. Ik geloof echter ook dat het, bij den besten wil, althans den meesten hunner, ondoenlijk wezen zou, bij alle begrafenissen hunner gemeente-leden te adsisteren, en onderscheid mogt, dunkt mij, daarbij niet gemaakt worden.

D. Geen onderscheid tusschen de begrafenis van den geringen en den aanzienlijken? Neen, vriend! zoo ver komt het nooit. Hoeveel ook de wijze van begraven vereenvoudigd en verbeterd worde, onderscheid, en groot onderscheid zal er wel altijd blijven. En hoewel juist de dood zelve ten allerkrachtigste predikt, dat alle menschen

inderdaad gelijk zijn, zie ik er toch zooveel kwaad niet in, dat aanzienlijken hunne dooden ook op eene meer statelijke en kostbare wijze de laatste eer aandoen.

B. Hoewel ik voor mij zelven daar niet voor zou zijn, wil noch mag ik het anderen ten kwade duiden; indien men daarbij het geld slechts niet op eene zoo onredelijke en wansmakelijke wijze verkwist, als tot heden, hier vooral, pleegt te geschieden. Gij verstaat mij echter verkeerd. Ik sprak van de predikanten en zeide, dat zij geen onderscheid mogten maken, maar ook als geringe leden hunner gemeente, hunne tegenwoordigheid bij eene begrafenis verlangden, daaraan mijns inziens, moesten voldoen, wanneer zij den aanzienlijken dit niet weigerden. Ik twijfel echter of dat voor hen vol te houden zou zijn. Maar ik zie ook niet, dat juist het bijzijn van een' predikant vereischt wordt, om, ik zeg niet de Godsdienst te vertegenwoordigen, maar Christelijk geloof en Christelijke hoop, Godsdienstige gezindheden en aandoeningen, bij onze begrafenissen te verlevendigen en tevens te openbaren. Laat slechts de stem van Gods woord zelf daar gehoord worden. Daar minder dan ergens elders, zal dat goede zaad op eenen steengrond vallen. Laat men voor 't minst hier de loffelijke gewoonte invoeren, die in vele plaatsen, dorpen vooral, reeds lang bestaat, van aan het sterfhuis voor allen die ter begrafenis, vaak rondom de kist, verzameld zijn, te *lezen*, voor te lezen namelijk die plaatsen uit onzen Bijbel, welke van dood en graf en eeuwigheid spreken, of in betrekking tot den gestorvene of tot de nablijvenden meest toepasselijk geacht worden. Ook fragmenten uit toepasselijke leerredenen of andere geschriften worden daartoe niet zelden met stichting gebezigd. Meestal geschiedt zulks door den predikant, maar ook dikwijls door den onderwijzer, en gewoonlijk blijft deze voor de te huis blijvende vrouwen voortlezen, tot dat zij die het lijk ten grave gebragt hebben, terugkeeren. Behoef ik u te zeggen hoe gepast, hoe wenschelijk, hoe stichtelijk zoodanig onderhoud is voor hen, die anders zwijgende daar nederzitten, of nietsbeduidende woorden spreken?

A. Gij behoeft dat niet te verzekeren, het moet wel een' ieder in 't oog vallen; maar door wien wildet gij dan dat lezen hier laten verrigten?

In beschaafde kringen kon ligtelijk een der naastbestaanden zelf, met die schoone taak zich belasten. Konden predikanten zulks doen, dan zou als van zelf, dikwijls eene meer onmiddellijke, hartelijke, treffende toespraak uit het gelezene voortvloeijen of daaraan zich sluiten. Doch wierd het slechts eenmaal ingevoerd, en kwam het eenigzins algemeen in gebruik, dan zouden ook de daartoe willige en geschikte personen met der tijd zich wel laten vinden, en even spoedig zouden dan ook wel daartoe bevoegde Schrijvers, Handleidingen en Verzamelingen van stukken, tot dat lezen geschikt in het licht doen verschijnen.

C. Uw denkbeeld en voorslag komt mij hoogst gepast voor, B., maar ik vrees zeer, dat gij evenmin als A., ooit het genoegen hebben zult, van de door u aangewezene misbruiken afgeschaft, en de voorgeslagene verbeteringen bij het rouwen en begraven ingevoerd te zien. Oude palen laten zich onder ons moeijelijk verzetten, en te minder nog zal men er toe komen, om de door u gelaakte vooroordeelen en verkeerde gewoonten te laten varen, omdat algemeen, hetgeen ten aanzien der afgestorvenen geschiedt, voor het gevoel althans, iets heiligs en eerwaardigs heeft, waaraan men schroomt zich te vergrijpen.

B. 't Is mogelijk, C., dat gij gelijk hebt. Ik deel zelfs in uwe vreeze. Tegen het gevoel als zoodanig laat zich ook niet redeneren. Maar een gevoel waaraan alle redelijke grond ontbreekt, mag ook evenmin daarop aanspraak maken dat een ieder het zal eerbiedigen, veel min er in zal deelen. En heeft A., ons, al stemden wij ook niet alles hem toe, nogtans veelzins overtuigd van het onverstandige en het nietsbeteekenende, het ongepaste en wanvoegelijke dat onze manier van begraven en rouwen, in zoovele opzigten, kenmerkt en bezoedelt; ik hoop u ten volle daarvan overtuigd te hebben, dat daarin volstrekt niets heiligs, niets Christelijks is te ontdekken; ja dat wij hierin, zelfs beneden de Heidenen staan. Dat nu

zal men, hoop en vertrouw ik, ten langen letste met u en mij algemeen beginnen in te zien; en is dat inzigt maar eens algemeen geworden, dan zal ook gewisselijk de verbetering niet achterblijven, en de vreemdeling zal niet meer zijne verbazing, ja verontwaardiging daarover aan den dag leggen, dat eene Natie als de onze, die zooveel aanspraak heeft op den eernaam van Godsdienstig en Christelijk, haar Christendom bij doodbaar en graf ten eenemale verbergt en alzoo verloochent.

BRIEF VAN MR. M. C. VAN HALL AAN DE REDACTIE DER VADERLANDSCHE LETTEROEFENINGEN.

Aan de Redactie der *Vaderlandsche Letteroefeningen.*

Gedurende het belangrijkste gedeelte mijns levens stond ik in eene, voor mij altijd nuttige, vriendschappelijke betrekking tot Mr. A. R. FALCK, die zelf mij daaraan, niet lang nog vóór zijnen dood, op den warmen toon der vriendschap, herinnerde. Aan de groote hoedanigheden van geest en hart van dezen zoo wetenschappelijken en geleerden, als beschaafden Staatsman, zijn het vaderland, de geleerde wereld en zijne vrienden te veel verschuldigd, dan dat niet alles, wat hem betreft, zoo als gedurende zijn merkwaardig leven, ook nu nog de belangstelling en oplettendheid van velen, en ook de mijne, zou tot zich trekken. Aangenaam was het mij dus, dat gij door eene, naar mijn inzien gelukkige, vertaling aan uwe landgenooten hebt medegedeeld het *woord over* A. R. FALCK, hetwelk, volgens uwe daaronder geplaatste aanteekening, de Baron DE REIFFENBERG heeft kunnen goedvinden, in de Fransche taal, aan het publiek mede te deelen. (*)

Indien gij dat *woord* met uwe opmerkingen en teregtwijzingen had willen doen vergezeld gaan, zou ik het waarschijnlijk niet noodig hebben geacht, om, tegen dat *woord*,

(*) N°. II Mengelwerk, bl. 71 en volg. en N°. III hetzelfde, bl. 119 en volg.

u dit *wederwoord*, ter opneming in uw verdienstelijk Maandwerk, aan te bieden. Hiertoe vind ik mij echter thans verpligt, daar de Heer DE REIFFENBERG, in het door hem geschreven woord, zijne pen — ik hoop bij overijling! — op vele plaatsen heeft dienstbaar gemaakt, niet alleen aan eene ongunstige beoordeeling van Koning WILLEM I, maar zich ook verloopen heeft in het schenden van historische waarheden, aan een ieder bekend, en wier miskenning men althans niet zou hebben mogen verwachten van een' Schrijver, die, door de uitgave van zoo vele schriften, tot de Geschiedenis betrekkelijk, getoond heeft daardoor eenigen roem te willen verwerven.

Het is mijn oogmerk geenszins, hierbij op te sommen al de onnaauwkeurigheden en averegtsche beschouwingen van den Schrijver, noch ook hem dank te zeggen voor de hier en daar door hem geuite lofspraken op den door hem beleedigden Vorst; lofspraken, die hem de kracht der waarheid blijkbaar heeft afgeperst. Op meer dan ééne plaats verdient dit zoo vlug geschreven *woord* berisping of teregtwijzing; doch deze kunnen niet anders zijn dan de voorwerpen van een meer uitgewerkt geschrift, tot het opstellen waarvan mij de tijd, de lust, zoo al niet de bekwaamheid ontbreken. Met voorbijgang van andere voor Koning WILLEM I weinig vleijende regelen, bepaal ik mij derhalve tot slechts één gedeelte van DE REIFFENBERG's opstel; te weten, tot dat, waarbij hij het herhaaldelijk wil doen voorkomen, alsof FALCK, gedurende een aantal jaren, het voorwerp van ongenade bij Koning WILLEM I zou geweest zijn, en dat daaraan niet alleen zijne terugroeping als Nederlandsch Gezant uit *Londen* in 1832 zou moeten worden toegeschreven, maar ook dat de vermaarde Staatsman, na dien tijd, gedurende het overige tijdvak der regering van Koning WILLEM I, alleen den *titel* van Minister van Staat zou hebben gehad, en, zich op het huis *Ter Noot* bij *'s Gravenhage* teruggetrokken hebbende, *ondanks zijne ongenade*, wel meermalen over staatkundige zaken was geraadpleegd geworden, doch dat hij daarin gelijk zou geweest zijn »aan die hemelsche beschermers,

„die de zeelieden bij het woeden van den storm op hunne „knieën aanroepen, en die zij vergeten als de golven be„ginnen te bedaren." (*) Ik erken, dat deze, hoezeer dikwerf gebezigde, vergelijking eenige dichterlijke verdienste heeft; maar dit ook is de eenige, omdat zij uitgaat van, en rust op eene vooronderstelling, die louter *fictie*, geheel onwaarachtig is. Die vooronderstelling toch is deze, dat het niet Koning WILLEM I, maar Koning WILLEM II zou geweest zijn, die FALCK, als zijnen vertegenwoordiger, in 1839, naar *Brussel* zou gezonden hebben.

Om die vooronderstelling goed te maken, laat de Historieschrijver FALCK als vertegenwoordiger van Koning WILLEM II derwaarts vertrekken, en op den 16 October 1839 aan den Koning der *Belgen* zijne geloofsbrieven overhandigen, nadat de Prins VAN CHIMAY, acht dagen vroeger, als Belgisch Gezant in *den Haag*, de zijne aan Koning WILLEM II zou hebben overhandigd. Aan de waarheid ontbreekt slechts deze kleinigheid, dat Koning WILLEM I niet vóór October 1839, maar wel, in plaats daarvan, eerst op den 7 October 1840 afstand van de regering gedaan, en Koning WILLEM II die aanvaard heeft. Hoe is het mogelijk, dat een Schrijver, die eenige aanspraak op waarheidsliefde en vertrouwen wil maken, zich zoo zeer vergeten, en feiten hebbe kunnen aanvoeren, die niet gebeurd zijn, die niet hebben kunnen gebeuren, en waarvan het tegenovergestelde in *Nederland* en *België* nog te zeer in het geheugen van den minstkundigen, tot in de laagste standen, en dus te overbekend is, dan dat het argeloos publiek, door het te berde brengen daarvan, anders dan bij verrassing, is kunnen worden misleid?

Wel verre dus, dat onze vermaarde FALCK de ongenade van Koning WILLEM I na 1832 zou hebben ondervonden, is het tegendeel daarvan, door de gewigtige zending, hem in 1839, door zijnen Koninklijken Meester, met zoo veel vertrouwen opgedragen, ten volle bevestigd; en, zoo ik, door de woorden, die DE REIFFENBERG

(*) N°. III. Mengelwerk, bl. 124.

heeft goedgevonden te bezigen, één oogenblik misleid, zou hebben kunnen twijfelen aan het hoog en billijk vertrouwen, dat de ontslapen Vorst in zijnen bekwamen Staatsdienaar altijd stelde, zou ik hiervan zijn teruggebragt door het verhaal der omstandigheden en gesprekken, welke vóór FALCK's zending naar *Brussel* hebben plaats gehad; die mij zijn medegedeeld door den tegenwoordigen Minister van Eerdienst, den Baron VAN ZUYLEN VAN NIJEVELT, den ervaren, waarheidlievenden Staatsman, die mij de vrijheid gaf, van zijnen naam, in dit geval, gebruik te maken, en die juist in den zomer van 1839, gedurende de afwezigheid van den Baron VERSTOLK VAN SOELEN, tot in November van dat jaar, door Koning WILLEM I ten derdemale met het bestuur der buitenlandsche zaken was belast geworden. De door mij bedoelde gesprekken getuigen zoowel van de staatswijsheid, als van het onbepaaldst vertrouwen des Konings op de bekwaamheid en de regtschapenheid van den Man, op welken de Vorst naauwelijks oplettend behoefde te worden gemaakt, om hem, als den éénigsten voor zulk eene even belangrijke als moeijelijke zending ten volle berekend, terstond te kiezen en te benoemen.

Met volle regt heeft DE REIFFENBERG de opdragt dezer zending aan FALCK onder de beste voorteekenen der door velen verlangde verzoening tusschen de twee Volken opgeteld, en de komst van dezen Afgezant des Konings te *Brussel* naar waarheid opgegeven, als toegejuicht door alle mannen van verstand en goede beginselen. Maar dit alles was (ik herhaal het) geen gevolg van eene der eerste daden van onzen thans regerenden Koning WILLEM II, zoo als de Schrijver dit met zoo vele woorden ter neder schreef, maar integendeel die van Hoogstdeszelfs, voor mij onvergetelijken, Vader, Koning WILLEM I, en welke alzoo omtrent een geheel jaar vroeger plaats had.

Ik had welligt deze opmerkingen kunnen terughouden, omdat de tijd altijd de waarheid herstelt, zoo als hij dikwerf het regt op het onregt doet zegevieren; maar ik zou dan ook aan de behoefte van mijn hart niet hebben vol-

daan, en — zoo ik hoop — ook niet aan den wensch van den Baron DE REIFFENBERG zelven, bij wien, als Geschiedschrijver, ik zoo gaarne zou vooronderstellen, dat hij de waarheid, *sine ira et studio*, bemint, en dat hij, ten koste dier waarheid, geene blaam heeft willen werpen op eenen Vorst, aan wien ons vaderland — en hij zelf ook misschien — groote verpligtingen heeft.

Indien de Schrijver ondertusschen dezelfde mogt zijn, die, in 1822 Hoogleeraar aan de Hoogeschool te *Leuven*, destijds eene Fransche uitgave van het bekende werk van VAN DER VYNCKT, *Troubles des Pays-Bas*, bezorgde, en deze van een *Discours préliminaire* en vele aanteekeningen deed vergezeld gaan, dan is het niet de eerste maal, dat hij zich gewaagd heeft aan het willen werpen van eene blaam op het karakter en de denkwijze van Koning WILLEM I, en gepoogd heeft aan Hoogstdenzelven eene daad van regering toe te dichten, die, schoon dan als 't ware onder zijn oog voorgevallen, niet gebeurd is, en waarvan hij, als Geschiedschrijver, het tegendeel had kunnen en behooren te weten. Ik bedoel het volgende: In eene zijner aanteekeningen op VAN DER VYNCKT's geschiedkundig werk maakt hij gewag van den gruwelijken moord, op aanraden van GRANVELLE, door BALTHASAR GERARDTS gepleegd, en laat daarop volgen, dat de familie van den moordenaar zich niet had geschaamd, om »bij den gekroonden Neef van WILLEM DEN ZWIJGER — »Koning WILLEM I — haren adeldom terug te eischen; »en dat men er bijvoegde, dat de Prins — Koning WIL»LEM I — gemeend had, niet beter de schim van den »grooten Man te kunnen wreken, dan door aan de GE»RARDTS toe te staan hetgeen zij vroegen." (*) — Het eerste gedeelte van dit verhaal is op de waarheid gegrond; maar het tweede gedeelte is zoo onwaarachtig als het ligtzinnig door hem werd opgenomen. Hoe is het mogelijk, dat de Schrijver aan de waarheid van zulk eene ongerijmde

(*) VAN DER VYNCKT, *Nederl. Beroerten onder* PHILIPS II, D. III, bl. 600 en volg.

vertelling een oogenblik heeft kunnen gelooven, en zich verlagen, om daaraan eene plaats in zijnen geschiedkundigen arbeid in te ruimen? Hoe! Koning WILLEM I, wien DE REIFFENBERG den eernaam van *Scherpzinnige* geeft, de Vorst, die zoo edel dacht en gevoelde, zou dan in staat zijn geweest, om den gruwelijken moord, aan het vereeuwigd hoofd van zijn stamhuis gepleegd, op de lafhartigste wijze goed te keuren! Maar zulk eene daad, die alleen kon vallen in het karakter van den Spaanschen TIBERIUS, PHILIPS II, *kon* niet uitgaan van den regtschapen Vorst, die ons bestuurde — van Koning WILLEM I. Dat zij van hem niet is uitgegaan, heb ik elders opgeteekend. (*) Maar genoeg ook van dit sprookje, zoo als over de historische onwaarheid, aan wier mededeeling DE REIFFENBERG zich zoo roekeloos schuldig maakte.

Amsterdam, 20 Maart 1846. M. C. VAN HALL.

HET LEVEN VAN DE MARKIEZIN DE POMPADOUR.

(*Vervolg en slot van bl.* 196.)

De Maarschalk DE RICHELIEU was een van de vrienden der Markiezin, die het innigst aan haar verknocht waren. Men heeft nog eenen brief, met rood lak en het Arragonsche wapen gezegeld, dien Madame DE POMPADOUR aan den Maarschalk gerigt heeft; hij is op zoo slecht papier geschreven, dat heden ten dage geen lakkei het gebruiken zou, om daarop aan eene kamenier zijne liefde te kennen te geven. »Ik zou u gaarne," dus leest men er onder anderen, »iets aangenaams van den toestand mijner zenuwen mededeelen; maar daarmede gaat het erger dan ooit. Den geheelen nacht heb ik overeind in bed gezeten, om niet te stikken. Ik geloof, dat, wanneer eenmaal de wonden des lands, die mij bijzonder gevoelig smarten, geheeld zullen zijn, er dan voor die verwenschte zenuwen (*ces maudits nerfs*) toch wel geen geneesmiddel meer zijn zal; het is daarmede te erg gesteld.

(*) HENDRIK, GRAAF VAN BREDERODE, *verdedigd; wederwoord aan Mr.* G. GROEN VAN PRINSTERER, bl. 9 en volg.

ik zeg u dank, Maarschalk; maar uwe wenschen voor mijn geluk zullen eerst vervuld worden, wanneer *Frankrijk* in rust zal zijn. Desniettemin weet ik uwe oplettendheid voor mij te waarderen, en met den tijd zult gij bevinden, dat gij geene vriendin hebt, die met mij te vergelijken is." — Deze brief is van het jaar 1751.

Van de wijs, waarop de Maarschalk DE RICHELIEU aan de Markiezin schreef, geeft het volgende fragment een begrip:

»Inderdaad, Mevrouw, het is aangenamer u te zien, dan aan u te schrijven; maar aan u te schrijven kan veel nuttiger zijn, dan u te zien, wanneer men u om raadgevingen en oordeelvellingen verzoeken wil. Ik neem de vrijheid, u hiernevens eenen arbeid over de kustverdediging van *Frankrijk* toe te zenden, tot welks vervaardiging mijne verknochtheid aan den Koning en mijn ijver voor den staat mij genoopt hebben. Vindt gij misschien reden, om over mijne poging te glimlagchen, zoo als gij doet over de slechte verzen, welke eenig rijmelaar u ter hand stelt, dan zou ik mij toch met de gedachte troosten, dat ik mijn' pligt heb pogen te doen. Hoe zou het mogelijk zijn, koelbloedig aan te zien, dat de *Engelschen* in het hart des koningrijks geraakten? Waar is het, Mevrouw, LODEWIJK XIII heeft zijn rijk in de bescherming der Heilige Maagd bevolen; maar waar is het ook, dat onze Ministers vooral op uwen bijstand rekenen, en dat de Koning weder op de Ministers rekent. Vaarwel, Mevrouw; vurig verlang ik, spoedig weder u ter dienst te zijn. — RICHELIEU."

Hoewel nu echter de Maarschalk zich een' van de standvastigste vrienden der Markiezin noemde en ook betoonde, weigerde hij nogtans de hand harer dochter, ALEXANDRINE D'ETIOLES, voor zijnen zoon. Het meisje stierf kort daarna in het klooster. Dit afsterven en de vroeger ontvangene onverwachte weigering van RICHELIEU deden haar des te gevoeliger aan, daar zij oordeelde, dat hare dochter aanspraak had op eenen hoogen rang in de maatschappij.

Het volgende fragment is uit een' anderen brief der Markiezin ontleend. Zij schrijft aan de Gravin DE BREZE: »Wanneer gij te *Val-de-Grace* komt, wees dan zoo goed, Madame DE SENNETERRE allervriendelijkst van mij te groeten. Ach! zij heeft het beste deel gekozen. Het hart, dat God haar gegeven heeft, was voor deze wereld te goed. Hare jeugd en hare bekoorlijkheid hebben eerst eene me-

nigte aanbidders rondom haar verzameld; thans wil zij eene Heilige worden; op deze wijs speelt zij dan den Duivel eene erge poets (*voilà le Diable pris pour dupe*)." Verder schrijft zij: »De oude *Duitschers* beweerden, dat er in eene schoone vrouw iets Goddelijks huisde. Ik ben bijna van hunne meening, en geloof, dat Gods grootheid ons uit een schoon gelaat luisterrijker tegenstraalt, dan uit het brein van eenen NEWTON." Vervolgens klaagt zij, met eene karakteristieke wending, over de verveling, welke zij aan het hof ondervindt: »Hier is het," zegt zij, »even onmogelijk voor mij, vrolijk te worden, als voor Madame DE PERCIVAL, schoon te zijn."

Sedert vijftien jaren had Madame DE POMPADOUR haren gemaal niet wedergezien. Op zekeren dag meende zij hem in den persoon van eenen pachter-generaal te herkennen; hij was een dik en vet man geworden, wien men de gezondheid uit de oogen zag; 400,000 livres jaarlijksche inkomsten hadden D'ETIOLES eindelijk getroost. Menig *Franschman* zou voor geringeren prijs zich met zijn lot verzoend hebben. Zij zag hem in den schouwburg weder, en haar ontging niet, hoe den Heere D'ETIOLES in het parterre allerlei bonmots, zetten en kwinkslagen in het oor gefluisterd werden. In geweldige gemoedsbeweging verliet zij de zaal. Den volgenden dag werd er een buitengewone raad in het kabinet des Konings te *Versailles* gehouden, en de pachter-generaal ontving het bevel, om zijn hotel niet te verlaten, telken male Madame DE POMPADOUR de hoofdstad zou bezoeken.

Des zondags was de favorite gewoon, de kunstenaars en geleerden, als ook de voorname heeren van adel, aan wier huldigingen zij het oor leende, bij haar toilet toe te laten. Zij werden er met veel hartelijkheid en met een gemeenzamen *bon jour* ontvangen. Die in bijzondere gunst stond, dien begroette zij ook wel met een vriendelijk tikje op de wang. Intusschen werden meestal de mannen van kunst en wetenschap liever gezien en guller ontvangen, dan de heeren met titels en wapenschilden. DE LATOUR, BOUCHER, COCHIN, de beide VANLOO's behoefden nooit te antichambreren. Haar eerste zamenkomen met CREBILLON is bekend. Men had haar gezegd, dat de oude treurspeldichter, arm en door de wereld verlaten, met zijne honden en katten midden in de voorstad van het *Marais* woonde. »Wat zegt gij mij daar? Arm en verlaten?" Met deze woorden ijlde zij naar den Koning

en bad om honderd *Louis d'or* pensioen uit zijne chatouille. De som werd toegestaan. Toen CREBILLON naar *Versailles* kwam, om hiervoor dank te zeggen, lag de Markiezin te bed. »Laat hem binnenkomen," zeide zij, »opdat ik den grooten geest met zijne grijze haren zien moge." De arme, maar fiere grijsaard trad het slaapvertrek binnen, en Madame DE POMPADOUR werd door zijn gezigt zoo aangedaan, dat zij schreide. Zij boog zich over den rand van haar bed, om hem de hand te kussen. Op dit oogenblik verscheen LODEWIJK XV. »Ach, Madame!" riep CREBILLON uit, »ik ben verloren; de Koning heeft ons verrast." Deze kwikslag deed lagchen, en des grijsaards geluk was gemaakt; hij was destijds echter reeds tachtig jaar oud.

Hare laatste dagen heeft Madame DE POMPADOUR in diepe en beklagenswaardige neerslagtigheid doorleefd. Magt en gunst gingen verloren, en nu verlieten haar ook hare schijnvrienden; LODEWIJK zelf duldde haar nog, maar beminde haar niet meer. De *Jesuiten* overhoopten haar met brieven, waarin zij haar het lijden der verdoemden met de schrikbarendste kleuren schilderden; en al wilde zij nu al aan eeuwige folteringen niet gelooven, zoo was haar leven reeds foltering genoeg. Hoe pijnigend was niet, voor eene vrouw als zij, de enkele gedachte, dat zij van het toppunt van magt in den burgerstand zou moeten terugkeeren! Met ieder uur vermeerderde haar verdriet. Toen zij aan het hof gekomen was, had zij, trotsch op hare jeugd, schoonheid en bloeijende gezondheid, blanketselpotjes en *mouches* van het damestoilet verbannen, zeggende dat het leven geen maskenbal was. Thans kwam de verwelkende, vaalkleurige, troostelooze ouderdom; zij moest tusschen blanketsel of de eerste rimpels kiezen. »Dat kan en zal ik niet overleven!" riep zij vol ontzetting uit.

Op zekeren nacht van het jaar 1760 rees zij uit haar bed, deed hare kamenier, Madame DU HAUSSET, roepen, en zei haar al sidderende: »Ik voel, dat ik eerlang sterven zal. Madame DE VINTIMILLE en Madame DE CHATEAUROUX zijn jong gestorven, even als ik; 't is het droevige lot van alle, die den Koning bemind hebben. Wat ik het minst betreur, is mijn leven; ik ben huldigingen en beleedigingen, vriendschap en haat moede. Maar, ik beken het u, ik huiver bij de gedachte, na mijn' dood op het vildersveld (*à la voirie*) geworpen te worden, hetzij door de geestelijkheid, hetzij door

den Dauphijn, of door geheel de bevolking der hoofdstad."
Madame DU HAUSSET greep hare handen en sprak haar moed in. »Moest *Frankrijk* het ongeluk hebben u te verliezen, wrouw Markiezin, zoo zou de Koning ook voor eene eervolle begrafenis zorgen." — »Ach mijn God, eene begrafenis!" jammerde Madame DE POMPADOUR. »Denkt gij dan, dat ik vergeten heb, hoe Madame DE MAILLY, die toch nog berouw toonde 's Konings eerste favorite geweest te zijn, op het punt geweest is, op het *cimetière des Innocens* of zelfs wel in een stinkriool begraven te worden?"

Dien geheelen nacht door weende de Markiezin; toen de dag kwam, vatte zij weder eenigzins moed. Alle bedenkelijke kunstmiddelen nam zij te baat, om de eerste verwoestingen, welke de tijd bij haar aanregtte, te verbergen. Maar alle moeite, welke zij zich gaf, was vruchteloos; dat hartenwinnend lachje, hetwelk twintig jaren vroeger LODEWIJK XV had doen vergeten, dat hij de kroon van *Frankrijk* droeg, was onherstelbaar verloren.

Dood van Madame DE POMPADOUR. — *Haar Testament.* — *Lijkredenen.* — *Twee Portretten uit de achttiende Eeuw.* — *Aanhangsel.*

Te *Parijs* wilde Madame DE POMPADOUR zich thans niet meer vertoonen. Aan het hof verscheen zij nog slechts in den glans en de pracht eener Koningin van *Golconda*, met eene diamanten kroon op het hoofd, met kostbare armringen, en in een lang, met goud en zilver geborduurd sleepkleed van Indische stoffen. Nog steeds scheen zij de naar eene Godin gelijkende Markiezin van vroegere dagen; maar, wanneer men haar van naderbij bezag, was haar aangezigt niets anders dan een pastel-portret, wel is waar nog altijd bevallig, maar met trekken, die hier en daar verbleekt en weder opgehaald waren. Het eerst zag men hare schoonheid aan den mond verdwijnen. Reeds vroeg had zij de kwade gewoonte aangenomen van zich op de lippen te bijten, om de bewegingen van haar gemoed te bedwingen. Vandaar had haar mond reeds in haar dertigste jaar zijn' levendigen glans verloren.

Men heeft beweerd, dat Madame DE POMPADOUR aan vergift gestorven is, hetwelk de vijandelijke hofpartij haar had bijgebragt. Maar denkende, boven vooroordeel verhevene geschiedschrijvers zijn het eens, dat de Markiezin aan niets

anders gestorven is, dan aan hare vier en veertig jaren, omdat zij hare magt alleen aan hare schoonheid te danken had en hare schoonheid niet wilde overleven. Langen tijd leed zij in stilte en verborg den dood, welks nabijheid zij gevoelde, onder eenen bleeken glimlach, tot dat zij zich eindelijk nederlegde om niet weder op te staan. Zij bevond zich op het jagthuis te *Choisy*. LODEWIJK XV en zij, die hem omgaven, geloofden niet, dat hare ziekte van zoo bedenkelijk eenen aard was; zij zelve kon zich dat niet verhelen, en smeekte den Koning dringend, haar naar *Versailles* te laten brengen. Zij wilde namelijk op het tooneel harer grootheid sterven, sterven als Koningin in het koninklijke paleis, tot op het laatste oogenblik bevelen uitdeelende, laatsten-wilsbepalingen makende, met den zwerm der hovelingen aan hare voeten.

In de maand April (die van het jaar 1764) stierf de Markiezin DE POMPADOUR, even als DIANE DE POITIERS, GABRIELLE D'ESTRÉES en Madame DE MAINTENON in April gestorven waren. De pastoor der *Magdalena*-Kerk bood haar in hare laatste uren zijnen geestelijken bijstand. Toen hij haar zijnen zegen gegeven had, en zich boog om te vertrekken, verzamelde de stervende nog eenmaal hare laatste kracht, en verzocht hem nog te vertoeven: »Wacht een oogenblik, Heer Pastoor," zeide zij; »wij gaan zamen heen," Eene minuut daarna was zij dood.

Tot op haar laatste levensuur had LODEWIJK XV aan de Markiezin de vriendschappelijkste gevoelens betuigd; doch toen zij gestorven was, droeg hij slechts zorg, zich van haar stoffelijk overschot te ontslaan. Op zijn bevel werd het lijk naar *Parijs* in het hotel *de Pompadour* gebragt. Toen de koets met de afgestorvene van *Versailles* wegreed, stond de Koning aan een venster van het kasteel, en daar er juist een zware slagregen viel, maakte de nietswaardige glimlagchend tegen den Kamerheer, die bij hem was, de aanmerking: »Onze Markiezin heeft slecht weêr op hare reis."

Nog dienzelfden dag opende men, in 's Konings tegenwoordigheid, Madame DE POMPADOUR's testament. Ofschoon hij reeds sedert lang vreemd aan zijn hart was, kon hij zich toch, bij het hooren lezen daarvan, voor een oogenblik van schreijen niet onthouden. De inleiding van dit stuk luidt aldus: »In den naam des Vaders, des Zoons en des Heiligen Geestes heb ik, JEANNE ANTOINETTE POISSON, Markie-

zin DE POMPADOUR, buiten gemeenschap van goederen gehuwde gemalin van den Ecuyer KAREL WILLEM LENORMANT D'ETIOLES, dit mijn tegenwoordig testament gemaakt en geschreven. — Mijne ziel beveel ik aan God, en hoop, dat Hij mij een genadig Regter zijn zal, om den wille van het kostbare bloed JESU CHRISTI, mijnen Verlosser, en door de alvermogende bemiddeling der Maagd MARIA en van alle Heiligen in het paradijs. — Ik wensch, dat mijn lijk zonder eenige praal naar de *Kapucyners* op het *Vendôme-plein* gebragt, en aldaar in het gewelf der kapel, die mij in hunne kerk bewilligd is, begraven worden."

Noch vriend noch dienaar is in het testament vergeten geworden; zelfs LODEWIJK XV wordt daarin bedacht. »Ik smeek," zegt zij, »den Koning, mijn hotel te *Parijs* als geschenk van mij wel te willen aannemen, ten einde het een slot voor een zijner kleinkinderen worde. Ik wensch, dat de Graaf VAN PROVENCE het bekomen moge." Dit hotel der Markiezin DE POMPADOUR werd sedert steeds ter beschikking van voorname gasten gesteld, en heet tegenwoordig het *Elysée Bourbon*.

Bij het testament is een codicil gevoegd, hetwelk bewijst, dat de Markiezin nog vrienden behouden had. »Het is mijn wensch," leest men daarin, »dat Madame DU ROUR het portret mijner dochter, nevens de met diamanten bezette kas daarvan, als teeken mijner vriendschap ontvange; desgelijks Madame de *Maréchale* DE MIREPOIX mijn met diamanten bezet horologie; Madame DE CHÂTEAU-RENAUD een met diamanten bezet portret des Konings; de Hertogin DE GRAMMONT eene doos met diamanten .....; de Hertogin DE CHOISEUL eene andere, zilveren doos met diamanten; de Hertog DE GONTAUD eene wit- en rooskleurige alliance met diamanten, in een' groenen knoop geslagen, en eene doos van karniool, die hem steeds zoo bijzonder bevallen heeft; de Hertog DE CHOISEUL een aquamarinkleurige diamant in eene zwarte doos; de Maarschalk DE SOUBISE een' ring, die de vriendschap verbeeldt; het is mijn en zijn beeld, sedert de twintig jaren dat ik hem ken; Madame DE VAMBLEMONT een tooisel van smaragden." Het testament is den 30sten Maart 1761 gedagteekend; het codicil werd in het sterfuur der Markiezin, den 15den April 1764, geschreven. Zij had naauwelijks krachts genoeg, om het te onderteekenen.

Madame DE POMPADOUR had van den Koning ontvangen:

een paleis te *Parijs* en een te *Fontainebleau*, het gebied van *Crecy*, het kasteel *Aulnay*, *Brimborion* op *Bellevue*, de heerlijkheden *Marigny* en *St. Remy*, een slot te *Compiegne* en een te *Versailles*, — zonder nog de millioenen te rekenen, die haar in geld betaald werden. En desniettemin ontving nog de Markies DE MARIGNY van LODEWIJK XV 230,000 francs, om de schulden der favorite te helpen betalen.

Het kasteel van Madame DE POMPADOUR geleek een rijk voorzien museum. Schilderijen, standbeelden, oude gravures, bronzen, eene bibliotheek, kunstig gesnedene tafelserviezen, alle heerlijkheden van kunst en vernuft vond men er vereenigd. Weinige dagen na den dood zijner zuster deed de Markies DE MARIGNY al deze schatten verkoopen, en de verkooping hield een geheel jaar aan.

Het dagblad van dien tijd gaf in de volgende woorden van het overlijden der Markiezin DE POMPADOUR berigt: »*Parijs*, 15 April 1764. Heden avond is Mevrouw de Markiezin DE POMPADOUR gestorven. De ongemeene bescherming, welke zij aan de wetenschappen verleende, haar smaak voor de schoone kunsten, hare uitstekende goedgunstigheid jegens de kunstoefenaars, veroorloven ons niet, deze bedroevende gebeurtenis met stilzwijgen voorbij te gaan. De zoo verstandige vrouw is haar laatste uur met de standvastigheid eener heldin te gemoet getreden."

Zoo lang Madame DE POMPADOUR de magt in handen had, werd zij in liederen en verzen zonder tal bezongen, zoo zelfs, dat een Engelsche schrijver van dien tijd zegt, dat *Frankrijk* een land is, dat slechts door liedjes geregeerd wordt. Toen nu de favorite dood was, kwamen meer dan vijftig grafschriften op haar te *Parijs* en te *Versailles* in omloop. Een caricatuurmaker kwam op den inval, de volgende schets eener voor haar bestemde graftombe te geven. Midden op dezelve staat het borstbeeld der Markiezin, regts HYMEN, links AMOR, beide schreijende en met de omgekeerde fakkel in de hand; terwijl onder het borstbeeld deze regels gelezen werden.

Weent vrij! Hier ligt in 't duister graf
Het schoonst, dat ooit Natuur ons gaf,
De plaag haars mans, des Konings h . . r,
Vrouw ETIOLES-POMPADOUR.
Als laatste groot, als eerste klein,

Vorstin in aanzien, gade in schijn,
Treurt HYMEN, dat zij werd geboren,
Treurt AMOR, dat zij ging verloren.

Overeenkomstig hare laatste wilsbepaling, werd de Markiezin werkelijk in een' grafkelder der kapucyner-kerk bijgezet, en de familie verkreeg door magt van geldelijke opofferingen, dat er over haar stoffelijk overschot eene lijkrede gehouden wierd. Deze lijkpreek moet een meesterstuk van kanselwelsprekendheid geweest zijn, zoodat het jammer is, dat men ze niet heeft laten drukken. D'ETIOLES, de getrooste pachter-generaal, woonde met eene danseres der opera, zekere Demoiselle RENE, bij welke hij vergoeding voor het gemis zijner trouwelooze gemalin gevonden had, deze treurplegtigheid bij. Toen hij uit de kerk kwam en in zijn rijtuig wilde stappen, trad de Markies DE MARIGNY op hem toe en vroeg: »Welnu, ETIOLES, zult gij als ergenaam optreden?"

»Ik wil niets van het goed, dat zoo veel tranen gekost heeft," gaf hij ten antwoord en liet den Markies staan.

Tot aandenken aan de overledene, stelde een schilder der Akademie, DROUAIS, in eene zaal der Tuileriën een portret van haar ten toon, dat op eene waardige wijze haar vernuft en hare bevalligheid deed herleven. De Markiezin was daarop levensgrootte voorgesteld, in haar *boudoir* te *Versailles* aan een borduurraam werkende. Aan den eenen kant van het stuk zag men fraaije, zwaar gedrapeerde gordijnen, aan den anderen de attributen van toon- en schilderkunst; een klein Boloneesch hondje zag naar zijne meesteres op, die haar werk achteloos in de hand hield en in gepeins verzonken scheen. Daar nu ook de trekken van Madame DE POMPADOUR in dit beeld zoo getrouw als waar wedergegeven waren, kon men het met regt een kunstwerk noemen. En dit portret, in de Tuileriën ten toon gesteld, dit portret, waaraan men in de zalen van *Versailles* eene plaats had behooren aan te wijzen, dit portret — zou men het wel gelooven? — werd, met 's Konings goedkeuring, aan den eerste den beste verkocht, die er duizend kroonen voor bood. LODEWIJK XV leefde bij den dag; hoop en herinnering zijn hem steeds vreemd gebleven.

KAREL VANLOO, de schilder, wien de Markiezin de meeste gunst toedroeg, heeft ook voor haar zijn laatste werk vol-

tooid; want hij was destijds, even als zij, den dood nabij. Dit stuk was een zinnebeeldig tafereel: de smeekende kunsten. Schilder-, beeldhouw- en bouwkunst, poëzy en muzijk lagen geknield en met naar het Noodlot en de drie Parcen opgehevene handen. Het Noodlot leunde op de wereld, en hield in de regterhand het boek der voorbestemming, in de linker de urn, waaruit het ieders lot te voorschijn brengt. Eene der Parcen hield het spinrokken; de tweede spon, en de derde was op het punt om den levensdraad van Madame DE POMPADOUR af te snijden; maar het Noodlot hield hare hand terug. Dit schilderstuk is misschien het beste, dat KAREL VANLOO nagelaten heeft. DIDEROT, die anders de voortbrengselen van zijnen vriend ongenadig kon gispen, was er van verrukt: »Schoone vormen, schoone karakters, schoone gevoelens, schoone kleuren," zegt hij. »De schilderkunst, aan wie het toekwam zich hier in haar gevoel boven al de andere kunsten te onderscheiden, draagt dan ook de hevigste smart op haar gelaat geprent; zij werpt zich neder; zij opent den mond; zij schreeuwt." Eene geheele bladzijde vol geestdrift volgt op deze inleiding, en de filozoof eindigt daarna aldus: »VANLOO's smeekende kunsten hebben van het Noodlot even weinig gunst voor *Frankrijk* als voor zichzelven mogen verwerven. Madame DE POMPADOUR is dood. En nu! Wat is ons van de vrouw gebleven, die ons om geld en volk gebragt, die ons zonder eer en roem gelaten, die het staatsstelsel van *Europa* overhoop geworpen heeft? Het traktaat van *Versailles*, dat zoo lang zal duren als het kan; de liefde tot de beeldende kunsten, welke men eeuwig bewonderen moet; ettelijke gesnedene steenen, die eenmaal de zwerm der oudheidzoekers zal aangapen; eene voortreffelijke schilderij van VANLOO, en een handvol asch — ziedaar alles!"

Misschien dacht DIDEROT, toen hij zoo sprak, er aan, hoe de Markiezin, ofschoon zij de *Jesuiten* verjaagd had, toch geen moeds genoeg had gehad, om de *Encyclopedisten* beslissend in hare bescherming te nemen; maar hij had behooren te weten, dat in de oogen van LODEWIJK XV de filosofen voor den troon veel gevaarlijker vijanden waren, dan voor de kerk. »Bij hun pogen om de Godsdienst te vernietigen," zei de Koning, »hebben zij het eigenlijk op de Monarchie verzien; want zij vervolgen de priesters om de eenige reden, dat zij een vermogende steun zijn van den staat." Zelfs

VOLTAIRE, die voor het hofleven als geboren was, kon bij LODEWIJK XV geen genade vinden. Wilde derhalve de Markiezin DE POMPADOUR hare teedere betrekking tot den Koning in geen gevaar brengen, zoo durfde zij zich niet tot de openbare voorspraak opwerpen der vrijheid van denken en schrijven. Te zelfder tijd, dat de *Encyclopedie* geproscribeerd werd, schreef zij aan DIDEROT: »in de aangelegenheid van dat boek vermag ik niets. Men beweert, dat daarin grondstellingen gevonden worden, die tegen de Godsdienst en het koninklijk gezag strijden. Is dit waar, zoo behoorde het boek verbrand, en is het niet waar, zoo behoorde de lasteraar gebrandmerkt te worden. Ongelukkiglijk zijn de kerkelijke heeren uwe beschuldigers, en dezen mag men geen ongelijk geven. Ondertusschen verhaalt mij ieder goeds van u; men schat uwe verdiensten hoog; men vereert uw karakter. Op deze getuigenissen af, die zoo roemrijk voor u luiden, zal ik er mij een genoegen uit maken, u in alle andere gevallen van dienst te zijn." Hoezeer nu Madame DE POMPADOUR aldus aan den opsteller schreef, nam zij toch zijn boek met veel ijver in hare bescherming; dat zij hetzelve op DELATOUR's portret voor zich heeft liggen, hebben wij reeds gezegd.

De tijd, waarin zij geleefd heeft, ligt reeds ver achter ons. Die thans naar *Versailles* komt, om zich aan het hof van LODEWIJK XIV en LODEWIJK XV terug te droomen, waant een sedert duizend jaren verzonken slot te zien, en er bestaat voor hetzelve geene geschiedenis meer. Dat hof, waar men zich verlustigde, als in de betooverde tuinen van ARMIDA, waar de vrouwen schoon en galant waren, de helden van dien tijd zich in herders verkeerden, om komedie te spelen, en waar de Koning, na zijn souper, dichtte en zong; dat hof zonder afgevaardigden en nationale gardes, waar niet gestemd werd, dan wanneer er over het houden eener jagtpartij beslist moest worden — zal men over duizend jaren nog wel gelooven, dat er immer zulk een hof bestaan hebbe? Zal men de geschiedschrijvers der achttiende eeuw niet beschuldigen, dat zij tusschen de deftige geschiedenis van LODEWIJK XIV en DANTON's ijzingwekkende dwingelandij eenen onwaarschijnlijken roman hebben ingevlochten? Maar wat Gods hand schrijft is immers menigmaal onwaarschijnlijker dan alles, wat de mensch kan verdichten.

Op zijne reis naar *Délices* bevond MONTESQUIEU zich eens

alleen in het prachtige salon van VOLTAIRE, dat het uitzigt had op het meer van Genève, en beschouwde er oplettend twee bij elkander behoorende portretten. Het eene vertoonde VOLTAIRE zelven, het andere de Markiezin DE POMPADOUR. De Hertog DE RICHELIEU, die van Lyon gekomen was, om den filosoof van Ferney nog eens te zien, verraste MONTESQUIEU in zijne stille beschouwing voor de twee schilderstukken. »Welnu, Heer President, zoo 't schijnt bestudeert gij het vernuft en de bevalligheid?" — »Het vernuft en de bevalligheid?" hernam MONTESQUIEU; »hebt gij wel ooit bedacht, dat wij hier eenen man en eene vrouw voor ons zien, welke men de vertegenwoordigers onzer eeuw zal noemen?" In deze woorden van MONTESQUIEU ligt veel waarheid. Men heeft de zeventiende eeuw de eeuw van LODEWIJK XIV genoemd; zal men niet met nog grooter regt de achttiende eeuw de eeuw van VOLTAIRE en van Madame DE POMPADOUR noemen?

Alvorens de Markiezin DE POMPADOUR de Hertenwarande voor LODEWIJK XV had aangelegd, had zij hem andere, edeler vermaken geboden. Onder 's Konings oogen teekende zij de portretten van het hof en de gebeurtenissen zijner regering, en dat wel op papier, koper en steen. Hare kunstwerken zijn echter zeer zeldzaam geworden. Reeds ten tijde, toen zij zich met dit kunstvak bezig hield, was er niets geringers dan 's Konings voorspraak noodig, om iemand het verlof te verschaffen hare voortbrengselen te zien. Zij heeft den Koning, den Dauphijn, diens gemalin en den Abt DE BERNIS in koper en in steen gegraveerd. Of deze afbeeldingen nog aanwezig zijn, kan schrijver dezes met geene zekerheid zeggen, en even min kan hij zulks berigten met opzigt tot twee beroemde kopijën naar Vlaamsche pastelteekeningen. Er zijn echter van haar nog twaalf koperen platen aanwezig, die gebeurtenissen uit den tijd van LODEWIJK XV zinnebeeldig voorstellen.

De eerste is de zegepraal van Fontenoy. De Koning, door eene Godin der Overwinning bekranst, voert den Dauphijn op eenen antieken zegewagen. Onder deze plaat, gelijk ook onder de overige, leest men de woorden: POMPADOUR sculpsit.

De tweede plaat verheerlijkt de overwinning bij Laufelt. Aan de voeten der Victoria liggen wapentuig, vanen, veldgeschut en wapenschilden des vijands opgehoopt; in de eene

hand houdt zij eene kroon, in de andere een' pijl. Eene schoone, geheel in den geest der Ouden ontworpene figuur.

De derde verbeeldt de vredespreliminairen van 1748. Lodewijk XV staat, gedost als Hercules, tusschen de Godinnen des Vredes en der Overwinning. Deze laatste, ook hier met zegekransen voorzien, schijnt den Koning tot nieuwe krijgsdaden te willen aansporen; maar de andere reikt hem eenen olijftak toe, en wijst op eenen naast het slagveld liggenden akker, bedekt met geboomte en welig groeijend veldgewas.

Het voorwerp van het vierde beeld is de geboorte des Hertogs van Bourgogne. *Frankrijk*, onder de gedaante eener welgemaakte, sterke vrouw, in eene met leliën bezette draperie gehuld, buigt zich over het knaapje henen, terwijl Pallas beide met haar Aegisschild beschermt. In deze Godin herkent men duidelijk de Markiezin zelve; alleenlijk had zij aan hare zachte trekken eene iets meer mannelijke uitdrukking gegeven.

Op de vijfde plaat ziet men *Frankrijk* nedergeknield voor de Godin der Gezondheid, en haar smeekende om de herstelling van den Dauphijn. Volgens hetgeen bij de Ouden gebruikelijk was, brandt het heilige vuur op een altaar voor de Godin. De figuur, die *Frankrijk* voorstelt, is de kunstenares bijzonder gelukt, en misschien heeft op weinige cameën uit den goeden tijd eenige kop zoo veel uitdrukking.

Op de zesde slingert Amor uit dankbaarheid bloemguirlanden om het voetstuk der Hygieia.

Het zevende beeld stelt Lodewijk XV, in sprekende gelijkenis, als Apollo voor, de Geniën van schilder- en beeldhouwkunst bekransende; in de eene hand houdt hij eene lyra, in de andere eene bloemenkroon. Alle figuren zijn naakt, maar vol kunst en waarheid; inzonderheid is de voorstelling van den Koning als Apollo geroemd geworden.

Op het achtste stuk verschijnt de teekenkunst onder bescherming van Madame de Pompadour, welke men onder den helm en in het gewaad eener Minerva aan hare schoone trekken herkent. Zij wordt gevolgd door eenen Genius, die het wapenschild der Markiezin ontsluijert.

Het negende beeld is des Konings zegel. De Markiezin de Pompadour, *Frankrijk* vertegenwoordigende, houdt in de eene hand de kroon en de drie leliën, in de andere den schepter.

Op de tiende en meest beteekenende plaat ziet men het verbond tusschen *Oostenrijk* en *Frankrijk*, de eerste monarchie voorgesteld onder de trekken van MARIA THERESIA, de andere onder die der Markiezin. Zij treden de brandtoorts der tweedragt en het masker der huichelarij met voeten.

Het elfde en twaalfde beeld, de Genius van *Frankrijk* en de overwinning van *Lutzelberg*, zijn noch karakteristiek, noch fraai.

Madame DE POMPADOUR heeft de voorwerpen harer teekeningen niet alle zelve gecomponeerd. De beroemde GAY, die kunstrijke beeldsnijder, droeg teekeningen van VANLOO en BOUCHER op karneol, agaat en andere gesteenten over, en deze heeft de favorite menigmaal tot hare kopijen gebruikt; maar wêerkeerig gaf zij dien kunstenaar, die eene werkkamer in het kasteel van *Versailles* had, dikwerf goede denkbeelden aan de hand.

DE LATOUR was de leermeester van Madame DE POMPADOUR in het schilderen met pastelverwen geweest, en in dezen tak der kunst was zij inderdaad zeer bekwaam. VOLTAIRE verraste haar eens, terwijl zij de teekenpen in de hand had, en sprak oogenblikkelijk de volgende dichtregels:

»POMPADOUR, ei laat u zelve
In uw beeldtenis herleven!
Nimmer kunnen schooner handen
Ons een schooner schepping geven."

Om deze galanterie van den dichter te beantwoorden, schonk de Markiezin hem haar portret, dat zij zelve geschilderd had. VOLTAIRE hield het heilig. Wat er naderhand van geworden is, weet men nog niet. Een beroemd kunstkenner heeft er tienduizend francs voor willen geven. Eene uitmuntende beeldtenis der favorite, door BOUCHER geschilderd, is in een Parijzer kabinet overgegaan.

In hare laatste jaren teekende Madame DE POMPADOUR dikwerf de vriendschap, in menigerlei betrekkingen, als de Liefde en de Vriendschap, de Liefde aan de Vriendschap een offer brengende, enz. Aan BOUCHER droeg zij op, eenen tempel der Vriendschap te schilderen. Dit geschiedde omstreeks denzelfden tijd, toen zij aan de Markiezin DE BOUFFLERS schreef: »Dit zal mij herinneren, dat ik oud word; ik sta aan de grenzen van mijn leven."

BAILLY'S PLEEGZOON.

Vóór eenige dagen — verhaalde in het laatst des vorigen jaars een *Parijser* dagblad — bood een oud, allerarmoedigst gekleed man aan eene vrouw, die bij de *St. Michels-brug* haar verkoopstalletje heeft, voor den prijs van tien Fransche stuivers, een boek te koop. Uit medelijden gaf de boekhandelaarster hem er het dubbele, een franc, voor. Zonder verwijl kocht de man voor zijn dus bekomen geld brood, en at het, nog op de kaai staande, gretig op. Een der geestelijken van de kerk *Notre-Dame* had het voorval gezien, naderde de uitstalling der boekverkoopster, bezag het zoo even door haar gekochte boek, en las met verbazing op het ledige schutblad de volgende woorden: „Mijn jonge vriend! Zoo „even is het vonnis over mij uitgesproken, en morgen heb „ik opgehouden te leven. Mijn grootste kommer is, dat ik „u zonder bescherming moet achterlaten; want ik heb uwen „vader beloofd voor u te zorgen. God vergunt mij niet, „mijn woord te houden. Neem dit boek als een blijk mijner „vriendschap, en bewaar het als eene gedachtenis van mij. — „BAILLY." Het was een exemplaar van de *Geschiedenis der Sterrekunde van alle Volken* door BAILLY, dat beroemde slagtoffer der omwenteling; hetzelfde werk, dat hem in 1784 het lidmaatschap der Akademie verschaft had. — De geestelijke kocht het boek op staanden voet voor twee francs, en snelde vervolgens naar den ouden man, die nog bezig was zijn droog brood te eten. Hij ondervroeg hem, en vernam, dat hij na zijns vaders dood door BAILLY als kind aangenomen was geworden, en dat deze hem, daags vóór zijne ter dood brenging het exemplaar van zijn werk gezonden had. Lang had hij het bewaard; maar de nood had hem nu eindelijk gedrongen, het te verkoopen. De geestelijke heeft dezen pleegzoon van BAILLY thans eene plaats in het hospitaal *Larochefoucauld* verschaft. Zoo heeft BAILLY dan toch nog, na zoo vele jaren, zijnen pleegzoon behoed voor het ijselijk lot, van honger te moeten sterven!

VON WEBER'S DOOD.

In het *Wiener Zeitschrift* vindt men een artikel: *Over de echtheid der, naar men voorgeeft, te* Londen *ontdekte*

muzikale nalatenschap van KAREL MARIA VON WEBER. In dit opstel, hetwelk beweert, dat zulk eene nalatenschap niet bestaat, wordt ook van WEBER's laatste oogenblikken gewag gemaakt. Gelijk men weet, bevond WEBER zich omstreeks het eind zijns levens te *Londen*, waar hij in het huis van Sir GEORGE SMART zijnen intrek had. Hij was in eenen zeer lijdenden toestand. FÜRSTENAU, de beroemde fluit-virtuoos en WEBER's meest vertrouwde vriend, bevond zich des avonds vóór zijn overlijden nog bij hem, en smeekte dringend, nadat hij hem een trekpleister op de borst gelegd had, den nacht bij hem te mogen doorbrengen. WEBER wees dit aanbod beslissend en op het laatst zelfs min of meer driftig van de hand, doch scheidde vervolgens met eene hartelijke omarming van zijnen vriend, daarbij zeggende: »Ga met God, liefste FÜRSTENAU, en slaap gerust; ik voel mij volkomen wèl." FÜRSTENAU ging, en hoorde nog, hoe WEBER, volgens zijne gewoonte, de deur van binnen sloot en grendelde, ook zag hij, op straat gekomen en nog eens naar WEBER's vensters opkijkende, hoe deze zijn licht uitdeed. Den volgenden morgen ontving FÜRSTENAU eene boodschap van Sir GEORGE, met dringend verzoek, om toch terstond te komen, want dat aan WEBER iets moest zijn overgekomen, daar hij op roepen en kloppen geen antwoord gaf. FÜRSTENAU snelde, met angstig voorgevoel, naar Sir GEORGE SMART's huis. Deze ontving hem bleek en ontzet; te zamen gingen zij den trap op tot voor WEBER's kamerdeur; zij was gesloten, en de sleutel stak van binnen in het slot. Toen nu op het herhaalde bonzen en roepen, ook van FÜRSTENAU, weder geen antwoord kwam, brak men de deur open. FÜRSTENAU was de eerste, die in de kamer drong; hij zag WEBER half overeind in zijn bed zitten, met het hoofd in de hand, gerust alsof hij sliep; geen trek van pijn op het gelaat. Hij was dood. Volgens verklaring der in aller ijl geroepen geneeskundigen, moest WEBER omstreeks twee ure des morgens zacht en zonder smart ontslapen zijn. De lijkopening, welke nog dienzelfden dag plaats had, deed zien, dat een groot inwendig borstgezwel gedurende den nacht opengegaan, en eene longenberoerte daarvan het gevolg geweest was.

GRILLIGE LUIMEN VAN HET LOT.

Onder dit opschrift behelsde verleden jaar het Engelsche blad *the Morning-Post* een niet onaardig artikel, waaraan het tot motto gegeven had: »Waarheid is menigmaal zonderlinger dan Verdichting." Tot bewijs: MOZES was een schaapherder, NOACH een boer, CONFUCIUS een timmerman, de profeet MAHOMED een ezeldrijver, MEHEMED-ALI een barbier, de tegenwoordige Keizer van *Marocco* een koopman; BERNADOTTE, de laatst overleden Koning van *Zweden*, chirurgijn bij het garnizoen van *Martinique*, toen de *Engelschen* dat eiland innamen; zijne gemalin was waschvrouw te *Parijs*; NAPOLEON, uit een weinig bekend Korsikaansch geslacht gesproten, was slechts Majoor, toen hij JOSEPHINE, de op *Martinique* geborene dochter van eenen tabakshandelaar, tot vrouw nam; de President BOYER, een *Mulat*, was barbier, OLIVIER CROMWELL een brouwer, de President POLK een kastelein: de stiefvader van Koningin ISABELLA van *Spanje*, tegenwoordige gemaal harer moeder, Koningin CHRISTINA, en zwager des Konings van *Napels*, was oppasser in een koffijhuis; Generaal ESPARTERO koster; Koning CHRISTOPHE van *Haïti*, gelijk mede de tegenwoordige President van *Haïti*, voormalige slaven; BOLIVAR een gering koopman, Generaal PAEZ ossenhoeder, VASCO DI GAMA matroos; de Keizerin van *Rusland*, KATHARINA I, was marketentster, de tegenwoordige Gouverneur van *Madera* kleedermaker, en de Minister van finantiën in *Portugal* wijnkooper op *Madera*. Op dit oogenblik tellen *Spanje* en *Portugal* Hertogen, Markiezen, Graven, Burggraven en Barons, die vroeger koks, kleedermakers, kappers, schoenlappers, ja straatvegers en slaven waren. Het hierboven gezegde bewijst genoegzaam, hoe de hoogste trappen van eerambten, magt en geluk voor lieden uit de laagste klassen der maatschappij bereikbaar zijn, ja hoe hun de weg tot troonen, kroonen en altaren openstaat. Was de bijnaam van hem, die *Rome* van het juk der Koningen bevrijdde, niet te voren *de domkop* (BRUTUS)?

PRUISSISCHE SCHOOLANECDOTEN.

Bij een schoolexamen op een dorp deed een der heeren examinatoren aan de kinderen de vraag: Wat is onmogelijk? Nadat eenige oogenblikken verloopen waren, zonder dat er een voldoend antwoord kwam, stond een der jongens op, als teeken dat hij spreken wilde. »Welnu, wat is dan onmogelijk?" herhaalde de vrager. »Dat van daag de school om vier uur uitgaat," zeî de knaap, »want het is nou al half vijf." De heeren der schoolcommissie konden zich van lagchen niet onthouden en hieven de inderdaad wat lang gerekte zitting op.

Op eene andere school vroeg men de kinderen naar de namen en residentieplaatsen der Vorsten van *Europa*. De eerste vraag was: Wie woont te *Berlijn*? Een kleine voorbarige dreumis gaf ten antwoord: »Wel, daar woont onze PIET, die verleden jaar soldaat geworden is."

Beide antwoorden klonken des te kluchtiger, daar zij in het zoogenaamde plat-Duitsch gegeven werden, een tongval, die van het gewone Hoogduitsch veel meer verschilt, dan onze boerenspraak van het zuivere Nederduitsch.

BIJ HET BESCHOUWEN VAN EEN NEST MET HONDJES, DOOR DE MOEDER BESCHERMD.

(Schilderij van HENRIETTE KNIP.)

Neen, 't is geen doode stof, waarop mijn blikken staren,
Geen verwen of penseel;
Beweging, leven is 't, wat hier de kunst mogt baren,
Ja een bezield paneel!

Die kunst, die mij zoo vaak 't gevoelig hart verrukte,
Hoe magtloos werd mijn lof,
Wanneer het haar, wier grens de schepping is, gelukte,
Dat zij, Natuur, u trof!

Nooit zie men laag op haar, zoo onuitputbaar, neder!
Om 't even wat zij maalt,
Geeft zij Natuur getrouw, gemoedelijk ons weder,
Zij heeft den prijs behaald.

Ja, heel Natuur getuigt, wie slechts haar boek kan lezen,
Van Gods almagte hand.
Of is Hij minder groot in 't mikroskopisch wezen,
Dan in den elefant? —

Getrouwe hond, waar moed u baat noch list of krachten,
Bij woedende overmagt
Ziet men u 't grootst gevaar trotseren en verachten,
Dat uwe jongen wacht.

Den mensch zelfs, u tot heer en meester eens gegeven,
Gij hem ten slaaf en vrind,
Ontzegt gij hulde en liefde, en veiligt met uw leven
Het kroost, zoo teêr bemind.

De mensch, van Gods geslacht, moog' hier voor 't dier niet wijken.
Helaas! in éénen pligt
Beschaamt het hem te vaak. Doch 'k wil geen oordeel strijken,
Waar trouw voor nooddwang zwicht:

Neen, teedre moeder! gij, die willig bloed, ja leven
Zoudt spillen voor uw kroost;
Wat u Natuur onthield, dat kunt ge uw kind niet geven:
Bedrukte, wees getroost!

Maar gij, verblinde, tot den moederrang verheven,
Dien gij ondankbaar schondt,
Gij gaaft, door 's Hemels gunst, aan eenen Engel 't leven,
Uw meerdere is — een hond!

Mild vloei' de bron, waaruit ge uw teeder wicht kunt laven;
Vergeefs! gij stopt haar wreed,
Om in 't gareel der weelde en in een' kring te draven,
Die groote wereld heet.

De vrouw, de vrouw helaas! is de eenigste op deze aarde,
Natuur ten spijt en smaad,
Die 't zogen van het kind, dat zij met smarte baarde,
Een huurlinge overlaat!

O, mogt haar hart de trouw van 't redeloos beest ontvonken,
Dat om geen lief of leed
Zijn hulploos kroost, het door Natuur zoo mild geschonken,
Verwaarloost of vergeet!

Onthoud uw eigen kind, uw vleesch en bloed, o moeder!
Zijt gij daartoe bekwaam,
Den eigen' boezem niet. En geve de Albehoeder,
Dat u geen *hond* beschaam'!

1846. J. W. IJNTEMA.

MENGELWERK.

REDEVOERING

OVER

HET GEWIGT DER GESCHIEDENIS;

door

G. H. VAN SENDEN.

Mijne Heeren!

»Wat is op aarde gebeurd?" deze vraag is na die: »hoe is de aarde geworden?" de meest aangelegene, welke de redelijke bewoner der aarde doen kan.

Het is den mensch eigen, zich niet tevreden te stellen met die daden en lotgevallen van zijne medemenschen te weten, waarvan hij zelf getuige is; hij wil ook vernemen, wat vroeger is voorgevallen en elders heeft plaats gehad. De meerdere of mindere ruimte van den kring, die deze voorvallen omsluit, wordt bij elken mensch bepaald door de mate van de beschaving, hem eigen; want terwijl de min beschaafde reeds tevreden is, eene kleine ruimte en korter tijdsbestek, buiten het bereik zijner waarneming gelegen, te overzien, zal de andere, die op hoogeren trap staat, verder dringen in de afstanden; hij zal willen weten wat er belangrijks voorvalt, waar het dan ook zij; hij zal kennis zoeken te verkrijgen van hetgeen er gebeurd is in eeuwen, die lang de stip zijn voorafgegaan van de lijn des tijds, waarop hij zich bevindt. Deze zucht openbaart zich alom, en loopt, bij eenige oplettendheid, straks in het oog. Gij bespeurt haar bij het kind, hetwelk hangt aan de lippen der moeder, wanneer zij haren lieveling iets vertelt; gij ziet haar bij het meisje en den knaap, die, pas lezen geleerd hebbende, de handen het liefst uitstrek-

ken naar zulke boeken, welke van geschiedkundigen aard zijn; gij neemt haar waar bij den jongeling en de maagd, welke bij voorkeur juist eene lektuur begeeren, die bestaat uit ware of verdichte verhalen; gij kunt haar gadeslaan bij de eenvoudigen, wanneer gij hen met luisterende aandacht geschaard vindt rondom hem of haar, die van oude en nieuwe dingen weet te verhalen; gij vindt haar eindelijk bij den man, die, zelfs nog in ver gevorderden ouderdom, met blijkbaar welgevallen, historiebladen leest. Indien deze zucht niet in die algemeenheid bij den mensch bestond, er zoude, M. H.! geene geschiedenis bestaan; want wie zoude de moeite op zich genomen hebben, het gebeurde telkens weder en weder te beschrijven ten behoeve van een geslacht, van hetwelk hij te voren wist, dat het daaromtrent ten eenenmale onverschillig zijn en blijven zoude. Maar gelijk de belangstelling, die velen in eene plant betoonen, de zorg voor haar wekt; gelijk die anderen aanspoort, om met vlijt en geduld haar te kweeken, zoo ook in dezen. Het bevreemde ons dan geenszins, dat wij van de oudste tijden af reeds zoo vele en velerlei pogingen ontdekken, om de geheugenis van het gebeurde te bewaren, en zoo veel inspanningen waarnemen, om de wijze van mededeeling te volmaken. Wij zien haar in de overlevering, die in afdalende familieleden de geschiedenis voortschakelt; wij vernemen haar in de Profeten-, Barden- en Skaldenzangen, die de historie dragen op de wieken van het lied; wij aanschouwen haar in de afbeeldingen, die beitel, graveernaald of penseel van het voorgevallene vervaardigde; wij worden in bewondering opgetogen, wanneer wij staan aan de voeten der granietzuilen en piramiden, dat kolossale schrift der geschiedenis. En van dat oogenblik aan, waarop het letterschrift, waarschijnlijk door de historie zelve werd uitgevonden, ten einde bij het afgebrokene, het onbepaalde en onzekere van de andere wijzen der mededeeling te gemoet te komen — welk eene werkzaamheid ontdekt gij alom, om het voorgevallene te beschrijven? Van MOZES af, die de overleveringen en oorkonden van zijn volk, en daarin de oudste des menschdoms, verzamelde

en zonder kunst beschreef, tot op onze dagen, die hooge eischen der geschiedschrijving bevredigen en nog hoogere aan haar doen, — openbaarde zich eene belangstelling in de historie, die niet te verklaren is, zonder eene den mensch eigendommelijke zucht, om de daden en lotgevallen van de voorgeslachten te weten.

Wij mogen aannemen, dat elke zucht, die zich als eene menschelijke door hare algemeenheid kenmerkt, den mensch is ingeplant geworden door God, die den mensch, zoo als hij is, heeft geformeerd, en dat Hij die, tot Zijner waardige bedoelingen, met onze natuur heeft verweven. De bedoeling in dezen springt, als hoogst wijs en zeer weldadig, straks in de oogen.

Door geschiedenis te beoefenen brengt de mensch eene gepaste hulde aan de voorgeslachten. In welk eenen tijd en onder welk volk der aarde gij u ook verplaatst, gij zult verpligting vinden aan het voorgeslacht. Immers het bestaan der nakomelingen is het niet gegrond in het aanwezen van diegenen, welke vóór hen leefden? De bodem, dien men daar bebouwd, — de wegen, die men aangelegd, — de woningen, die men er gevestigd, — de wetten, die men er in werking ziet, — de geheele schat van beschaving, wetenschap en kunst, die dat volk zoo gelukkig en groot maakt, is zij niet eene schepping van het voorgeslacht? Hebben niet zij, die vroeger leefden, daarvoor hun zweet en bloed ten offer gegeven en eeuwen lang geworsteld met de vijandige grondstoffen der natuur, den ondankbaren bodem en den geduchten tegenstand van vele hunner tijdgenooten? Is er niet menigeen van deze edelen bezweken onder eene inspanning, waarbij hij het heil der toekomst met dat der tegenwoordigheid verbond? Hebben niet anderen het geheele geluk van hun bestaan in de weegschaal gelegd voor het nakroost, en kenmerken zich zelfs niet geheele eeuwen in haar gewigt en hare beteekenis juist door het karakter van opoffering? Indien nu de mensch geene belangstelling er in betoonde, om te weten van vorige dagen; indien hij, geheel berustende in de tegenwoordigheid, voldaan ware met slechts te genieten

hetgeen de hand des tijds in zijnen schoot had geworpen, hij zoude, M. H.! eenen heiligen pligt schenden; hij zoude te dezen opzigte gelijk zijn aan het dier, hetwelk ook de vorige geslachten niet kent. Maar menschelijk is het, onderzoek te doen naar vorige dagen; de plant der dankbare erkentenis te kweeken aan den stroom der tijden; en zoo, in zegenende herinnering, eene gepaste hulde aan de nagedachtenis van hen te wijden, die, ons grooten zegen bereidende, vóór ons geleefd hebben.

Doch die hulde door de beoefening der historie aan de voorgeslachten toebrengende, wandelen wij op een tooneel *groot van uitgebreidheid en rijk in verscheidenheid.* Ik wil geenszins ontkennen, dat ook die geschiedenis, welke men gewoonlijk, en — omdat zij niet verhaalt, maar beschrijft — zeer onjuist de *natuurlijke geschiedenis* noemt, door de zoo even genoemde eigenschappen zich aanbeveelt. Trouwens zij omvat het geheele dieren-, planten- en delfstoffelijk rijk. Zij stelt dus eene oneindige menigte van voorwerpen voor uwen geest, zoowel in geslachten als soorten verschillende. Maar, M. H.! als gij meer naauwkeurig de natuurlijke historie met de algemeene vergelijkt, dan zult gij aan deze zoowel in menigte van voorwerpen als in verscheidenheid van aanschouwing de voorkeur toekennen. Immers de natuurlijke geschiedenis strekt geenszins hare oplettendheid uit tot elk voorwerp; zij bepaalt zich slechts tot de soort, waartoe het voorwerp behoort; en kent zij één, dan kent zij reeds, in dat éène, allen. De algemeene historie daarentegen, hoezeer op grootere en kleinere verdeelingen, waardoor menschen van menschen zich onderscheiden, lettende, berust niet in die massa's. In elk menschelijk individu, hetwelk iets beteekent, heeft zij een voorwerp harer oplettendheid. En als gij dan in aanmerking neemt het duizendtal millioenen van menschen, dat te gelijk, althans in onze eeuw, op de aarde leeft; als gij dat vermenigvuldigt met de geslachten, die elkander gewoonlijk om de dertig jaren vervangen, hoe verbazend groot zal dan, — niettegenstaande bij het hooger opklimmen in de oudheid het vermenigvuldigtal zoowel als het ver-

menigvuldiger getal kleiner wordt, — de menigte van voorwerpen zijn, waarop de algemeene historie uwe aandacht vestigt. Ook is de algemeene geschiedenis veel rijker in verscheidenheid. Immers het gebied betredende der natuurlijke historie, betreedt gij dat der noodzakelijkheid. Eene vaste wet voert daar het gebied, eene onverbreekbare orde den schepter; de veranderingen, die gij opmerkt, de afwisselingen, die gij ziet, zijn altijd weder dezelfde. Maar het gebied der algemeene geschiedenis betredende, bevindt gij u op dat der vrijheid. Gij zijt te midden van wezens, die niet gebonden liggen aan die eeuwige en onveranderlijke wetten van natuurdrift en andere vaststellingen; die, als vrijwerkende wezens, ieder naar tijd en omstandigheden handelen. Welke afwisseling van tooneel moet dan de geschiedenis der menschen bieden; hoe veel verscheidenheid u boeijen in den gang van de gebeurtenissen, dien het eene volk, vergeleken met het andere, doorliep; hoe veel en treffend onderscheid tusschen de lotgevallen van den eenen mensch en die van den anderen! Welke opklimmingen en afdalingen; welke wijzigingen en rigtingen; welke wendingen, die door het ongedachte teleurstellen; welke uitkomsten, die door het onverwachte verrassen; welke ontwikkelingen van onberekenbaar gewigt uit schijnbaar nietsbeduidende kleinigheden! Ja, het is eene groote en verwonderlijk geschakeerde rol, waarop het penseel van CLIO de geschiedenis der menschen, naar den afloop der eeuwen, heeft geschilderd. Gij ziet het blad der eerste eeuw, en daarop reeds op den voorgrond, op den achtergrond, aan de linker- en regterzijde en in het midden, verschillende gebeurtenissen. De volgende eeuw toont u weder andere menschen en andere werkzaamheden en lotgevallen. De derde verschilt van de vorige, de vierde weder van die, welke gij reeds gezien hebt; en als gij ten laatste vreest, dat toch eindelijk weder hetzelfde zal wederkeeren, dan bedriegt gij u. De geschiedenis wordt nooit uitgeput in veranderingen; hare rol wordt steeds breeder en meeromvattend. De tooneelen zijn steeds rijker gestoffeerd, de

groepen voller, de afwisseling is grooter. Gij staat eindelijk bij het laatste der zestig eeuwafbeeldingen, en hebt telkens iets, dat nieuw en verscheiden is, gezien. Uw hart, reeds verheven in het aanschouwen van uw geslacht, reeds verruimd door het gezigt der vrijheid, is getroffen; en in deze stemming erkent gij gaarne: »neen, zulk eenen rijkdom, zulk eene verscheidenheid levert de natuurlijke historie niet op. Het doek van CLIO vindt de weerga niet in het luchtig gaas der hemelen, in het veelkleurige kleed der aarde."

Denke niemand, dat de beschouwing van dit tafereel alleen om des vermaaks wille is opengezet; neen, dat bevallige tafereel opent eene *school van wijsheid* voor den aardbewoner. Wanneer de mensch de levensbaan betreedt, brengt hij uit den schoot der moeder die wijsheid niet mede, welke hij behoeft, om zijne reis genoegelijk en voorspoedig voort te zetten en haar gelukkig te voleindigen. Hij is dus in de noodzakelijkheid gebragt, om onderrigt en raad, teregtwijzing en bestuur bij zulken te zoeken, die reeds eenigen tijd den levensweg bewandeld en door ondervinding en opmerking levenswijsheid verzameld hebben. Intusschen, terwijl deze zelden ongevraagd raad van levenswijsheid den onervarenen geven, en gevraagd wordende, nog vaak aarzelen, om te waarschuwen en te leiden, biedt u de geschiedenis schatten aan, en ontsluit u onuitputtelijke goudmijnen. Immers zij verhaalt niet alleen gebeurtenissen en lotgevallen, zij stelt u ook diegenen voor oogen, welke daarbij handelend en lijdend waren. Zij toont u niet slechts den mensch in zijn doen, ook zijne beginsels legt zij open, en naar de oogmerken doet zij onderzoek. Zij wijst u de reden aan van het wel slagen of niet gelukken der plannen; de oorzaken toont zij u van het grooter of geringer gevolg der menschelijke inspanning. Hier doet zij u de misgrepen opmerken in de uitvoering, daar de misrekening in het ontwerp; terwijl zij u elders aanwijst de gepastheid, het beleid, de voorzigtigheid en bedachtzaamheid, die, bekroond door de goede uitkomst, zich aldus bij u aanbevelen. Wilt gij de tegenwoordige

wereld kennen, kent dan de vroegere. Wilt gij weten, wie de menschen zijn, die te gelijk met u leven, leert dan die kennen, welke vóór u geleefd hebben. Wilt gij den gang nagaan der menschelijke dingen, hij zal u in het voorgaande openbaar worden. Die mannen, welke de meeste levenswijsheid hadden, de fijnste menschenkenners waren, voor welker doordringenden blik zich geene plannen verbergen, geene karakters achter geheimzinnig masker verschuilen konden, zij hebben, M. H.! gezeten aan de voeten der geschiedenis; zij hebben geleerd uit den verledenen in den tegenwoordigen, uit den tegenwoordigen in den verledenen tijd te zien. De ervaring van duizende jaren werd zoo de hunne; wat wonder, dat zij verre stonden boven anderen, welke slechts die van eenige tientallen hadden verkregen? . . . .

En nog heb ik niet gesproken van de wijsheid, die de geschiedenis *elken stand* afzonderlijk biedt. De staatsman, de godsdienstleeraar, de krijgsman, de regtsgeleerde, de koopman, de kunstenaar, de zeeman, — zij allen moeten tot de geschiedenis komen, wanneer zij prijs stellen op ondervinding in hun vak; wanneer zij ook weten willen, hoe de wetenschap of kunst, die zij beoefenen, uit de eerste beginsels ontstaan is en zich ontwikkeld heeft. Zonder kennis van de geschiedenis kan, daar de geschiedenis de helft van het menschelijke weten bevat, geene wetenschap of kunst grondig beoefend, behoorlijk overzien worden; zonder haar is eene geregelde ontwikkeling en een trapswijze voortgang onmogelijk. Vorsten zelfs moeten uit de geschiedenis van Vorsten onderwijs ontvangen, hoe den schepter te voeren. Wie dus wil leeren, wijs te leven, eer hij zulks door eigene noodlottige ondervinding, — en dan doorgaans eerst, als het leven bijna ten einde is, leert, — hij ga den tempel der historie niet voorbij, hij trede dien binnen, hij wandele in hare groote beeldengalerijën.

Denke echter niemand, dat de geschiedenis, levenswijsheid leerende, zich zoude verlagen, om eene onderwijzeres te worden in de kunst om anderen te misleiden, om zelfs

de ondeugd, door verhalen van ondeugd, te oefenen. Het is waar, men heeft de geschiedenis weleens daartoe dienstbaar gemaakt; maar men heeft het gedaan door een misbruik, tegen hoedanig het edelste en heiligste zelfs niet is beveiligd. Ook is zulks geschied met verkrachting van de eigendommelijke natuur, welke de historie openbaart. De geschiedenis, de lotgevallen en handelingen van personen, volken en van het geheele menschdom beschrijvende, zal, wanneer zij behoorlijk onderzoekt en naar eisch opmerkt, vinden, dat er een innig verband bestaat tusschen de handelingen en lotgevallen; dat er eene orde is vastgesteld, ten gevolge van welke, door hooger hand, is bepaald, dat op den duur de ondeugd geen heil aanbrengt, de dwaling geenen zegen, de goddeloosheid geen geluk. Hij dus, die optreedt, om het gebeurde te beschrijven, die daarbij zoo wel op oorzaken als gevolgen acht geeft, zal door zijn onderwerp zelf gedrongen worden, een verkondiger te zijn van het regt, de waarheid en de deugd. Hij moet, als van zelf, uitgaan van deze grondbeginsels. Kan het anders, M. H.! de geschiedenis zal zich onder de handen van den echten priester harer Muze verheffen tot het eerwaardig karakter van eene vierschaar, die gesteld is over de geheele menschheid, en voor welke alle geslachten moeten te regt staan. Zij, die door niets wordt verblindt, die niets vreest en niets hoopt, schudt den huichelaar het masker af, ontneemt den gewaanden veroveraar den lauwer, en rukt de kroon van den schedel der tirannen. Haar brandmerk drukt zij op het voorhoofd van gewierookte deugnieten, en den naam van hen geeft zij over aan de verachting. De miskende waarheid, de vervolgde onschuld, het gewelddadig verkrachte regt neemt zij in hare bescherming. Zij slaakt de boeijen; zij opent de kerkers; zij wischt de aangewrevene vlekken uit; den geringen heft zij op uit het stof, en schrijft met het op schavotten vergoten bloed van onschuldigen het vonnis der omgekochte of partijdige regters; terwijl zij den naam van den martelaar doet pralen met zonneschrift in den tempel der onsterfelijkheid. — Terwijl nu, M. H.!

de invloed niet kan geloochend worden, dien de strafoefening van de burgerlijke vierschaar te weeg brengt ter beteugeling van het kwaad; terwijl men het evenmin kan tegenspreken, dat de erkentenis van verdienste menschen ontvonkt, om zich verdienstelijk te maken, is de werking van deze groote en ontzagwekkende regtbank niet te berekenen. In het verborgen oefent zij haren invloed uit; zij bragt menigeen tot stilstand, schaamte en zelfverwijt, en waar zij het kwaad niet verhinderde, daar beteugelde zij den triumf van hetzelve. Koningen en Keizers, die met de vergelding Gods, met de vierschaar der eeuwigheid den spot dreven, hebben voor dit wereldgerigt gesidderd; zij zijn, op het punt staande, om daden van geweld te bedrijven, daarvan terug gehouden door de geschiedenis, die, hare rol en griffel in handen, dreigend riep: »ik zal het opteekenen op dit blad van uw levensboek!" — Daarentegen is evenmin het vermogen te bepalen, dat de geschiedenis, hulde brengende aan de verdienste, heeft uitgeoefend. Vraagt het hun, die aan de staten orde en wet hebben gegeven, die legers leidden op de baan van overwinning, die uitvindingen hebben gedaan van hooge waarde en ontdekkingen van groot gevolg, die tegen tirannen hebben gestreden en de boeijen van hun vaderland geslaakt, die met het rijk der duisternis hebben geworsteld, en óf overwinnaars zijn geworden, óf onoverwonnen zijn gevallen, — zij zullen u antwoorden: »wij zijn gekweekt aan den boezem der geschiedenis. De glorie, waarmede hare hand het karakter en de daden van groote mannen omringde, schitterde in onze oogen; wij werden gewekt uit den slaap; wij staarden op het lichtstroomende beeld; wij vielen in bewondering voor hetzelve neder, en wij gevoelden onze borst ontgloeid om te worden, wat zij waren!" — Vraagt het anderen, van waar zij dien moed, dat beleid, die volharding hebben ontvangen, die kracht, welke hen verhief boven den druk en tegenstand van het tegenwoordige, — zij zullen u antwoorden: »de geschiedenis heeft ons bekwaamd; groote dingen heeft zij aan ons gedaan." — En personen alleen zijn het niet, M. H.! enkele menschen

— ook op geheele volken heeft de geschiedenis aldus gewerkt. Zij ontvonkte, door het verhaal van de inspanningen van het voorgeslacht, de nakomelingen, en zij doet het nog dagelijks. Een menschdom, dat de geschiedenis der menschheid leest, — een volk, dat eene historie bezit, op welker bladzijden niet slechts namen, maar ook daden zijn beschreven, kan, zoo lang het die geschiedenis beseft, niet verloren gaan. De rollen der historie werden voor hetzelve tot zuilen van graniet, waarop de tempel van zijne eere en zijn geluk, als op vaste grondslagen, is gevestigd.

Eindelijk de geschiedenis *brengt kalmte in te midden der stormen van het tegenwoordige.* Er kunnen tijdperken zijn in den afloop der eeuwen, bedekt met duisternis en vol verwarring. Hij, die zich alleen bij de tegenwoordige verschijnsels bepaalt, ziet niets dan raadsels, en, uit dezelve in de toekomst starende, ligt een verschiet van ellende voor hem. Vreemd en buitengewoon is hem alles. Bedrukt staat hij daar en vol bange vrees op het gezigt van het ongeziene, op het hooren van het ongehoorde. Waarom? omdat hij een vreemdeling is in de geschiedenis; omdat hij niet weet van het vroeger op aarde gebeurde. Maar die de historie kent, deelt niet in zijne bedruktheid; die koestert met hem niet deze zorgen. Hij opent de rollen, en ziet, hij wijst u met den vinger aan, hier en daar, dat zulke verschijnsels niet nieuw en vreemd zijn. Hij doet meer. In den afloop van het vroeger gebeurde zal hij u den waarschijnlijken afloop van het thans plaats hebbende aantoonen; hij zal u de uitkomst, de gevolgen vooraf zeggen. Een Profeet is hij niet; maar met eene Profetes heeft hij verbonden gesloten; zij heeft hem eenen tooverspiegel voorgehouden en geleerd, om in het beeld van den verloopenen tijd dat der toekomst te zien afstralen. Althans ééne groote overtuiging is hem door de historie ingeboezemd, deze, *dat God regeert*, dat de almagtige, de hoogst wijze en oneindig goede de oorzaak is van al de veranderingen, die er plaats hebben op dit benedenrond, en geenszins eene blinde noodlottigheid,

geenszins de willekeur der menschen. Al had hij ook van elders die overtuiging niet, de geschiedenis moest haar in zijn binnenste vestigen; zij moest versterking ontvangen door een overzigt van het geheel der wereldgebeurtenissen. Is hij in staat, dat geheel te overzien, dien grooten schakel te omvatten; hij zal gevonden hebben, dat alles, hetwelk op aarde is geschied, als middel heeft moeten dienstbaar zijn tot een bepaald doel; hij zal hebben opgemerkt, dat dit doel is geweest de bevolking van onzen aardbol, de bebouwing van denzelven, de beschaving van ons geslacht, de bevordering van waarheid, godsvereering en zedelijkheid. In zijn oog zijn stilstanden rustpunten; teruggangen zijn middelen, om nieuwe krachten te verzamelen; belemmeringen hier, beperkingen dáár zijn dienstbaar, om meer elders den stroom des heils te dringen, ten einde hij den regten weg vinde. Stortvloeden der volken maken de uitgemergelde rijken vruchtbaar; vuur, dat tot den hemel opflikkert, dient om feniksen te doen voortkomen, die slechts uit de asch geboren worden. Deze overtuiging, op aanschouwing gevestigd, schenkt aan het menschelijk hart rust, wanneer aan den staatkundigen hemel onweders zamenpakken en naderen, wanneer losgelatene orkanen huilen en alles omver rukken. De historie heeft van het lage standpunt der zinnelijke opmerking en oogenblikkelijke waarneming dien beschouwer verheven; zij heeft hem op eene hooge rots geplaatst, waaraan de stormen en golven zich breken, en van welker spits hij vergezigten heeft, die hem, over de donkere tegenwoordigheid vol onrust, eene heldere toekomst van heil doen zien.

Wanneer ik, M. H.! nog eens alles zamenvat, wat de geschiedenis op den mensch zal uitwerken, dan wordt zij door mij begroet met de eerwaardigste namen. Huldebrengster aan de voorgeslachten; kunstenares, die rijke en groote tafereelen schildert; onderwijzeres in wijsheid; kweekster van waarheid, regt en deugd; bronwel van kalmte onder stormen — zoo noemt gij haar dan met mij. Maar zullen die namen meer dan klanken zijn en koude

eertitels, dan moet de geschiedenis *geschiedenis* wezen in den hoogen, heiligen zin des woords.

Te vaak is de achtbare naam van algemeene geschiedenis gegeven aan werken, die zich dezen eertitel niet moesten aanmatigen, die ze zich niet eens moesten laten aanleunen. Ik bedoel vooral die boeken, welke in de middeleeuwen over de algemeene historie zijn opgesteld geworden. Zij dragen de gebeurtenissen voor, beginnende van ADAM af, en eindigen met de geschiedenis van het klooster, waarin de auteur zijne cel had. Het eerste gedeelte van die geschriften, hetwelk over de oude geschiedenis loopt, is gewoonlijk zeer kort; het is afgeschreven uit eenen Latijnschen historieschrijver van de vijfde eeuw, met al de gebreken en fouten aan dien schrijver eigen. Daarentegen is het latere ongelijkmatig breedvoerig en gerekt. Daarin kenmerkt zich schromelijke ligtgeloovigheid en volslagen gebrek aan oordeelkunde; een beuzelgeest, die het gewigtige niet weet te onderscheiden van het min- of onbelangrijke. Het ware staat niet zelden op gelijke lijn met het onware; het fabelachtige met de historische gebeurtenis. Zelfs schijnen deze schrijvers veelal het buitengewone en wonderbare met blijkbaar welgevallen na te jagen, het uit hunne eigene verbeelding op te smukken en weleens zelven te verdichten. Zoo wilde het de ruwheid dier tijden, de onbeschaafdheid dier natiën, welke juist door zulke tafereelen het meest geboeid werden. De vorm van hunne geschiedkundige werken is die der *kronijk*, maar zonder chronologie; die der jaarboeken, maar zonder behoorlijke jaartelling. — Het is waar, allengskens ziet men eenen beteren geest in de algemeene geschiedschrijving ontstaan, waartoe reeds door vele schriften over de bijzondere historie was voorgewerkt geworden. Aan de oude geschiedenis werd meer zorgvuldigheid besteed. Een roemrijk Profeet van de Joden, DANIËL, ontving tweeduizend jaren na zijnen dood de bestemming, om het plan te geven, waarnaar men de algemeene geschiedenis verdeelde. Het Profetisch beeld, in hetwelk, onder veelbeteekenende ligchaamsdeelen, vier opeenvolgende heerschappijen waren voorge-

steld, werd tot grondslag gelegd, en het werk, hetwelk »*van de vier monarchiën*," de Assyrische, Perzische, Grieksche en Romeinsche was getiteld, bleef het leer- en handboek der algemeene historie van het begin der zestiende tot aan en in de achttiende eeuw, het bleef althans het hoofdboek voor de historie. . . .

Intusschen was men in die eeuwen ijverig voortgegaan met verzamelen. Hier vergaderde men oudheden, munten en opschriften; daar de kronijken der middeleeuwen, en elders zorgde men voor het drukken van de oude geschiedschrijvers. Het bleef niet bij verzamelen en bloot uitgeven. Men trachtte in goede edities de oude historieschrijvers aanbeveling te verschaffen, ze meer ten gebruike te doen strekken, en de, zich steeds ophoopende, stof te onderzoeken. De oordeelkunde oefende zich in het toetsen van hetgeen dikwerf al te ligtgeloovig voor goede munt was aangenomen; en, daar zij zich ook tot de hulpwetenschappen der geschiedenis uitstrekte, de geslacht- en wapenkunde, de aardrijks- en tijdrekenkunde, had er eene groote zuivering plaats. Veel, dat als bouwstof onnut of ondoelmatig was, werd verworpen; desniettemin groeide de bruikbare bouwstof voor de algemeene historie van dag tot dag aan. Om de zorg voor verzamelingen, tot de oude en middelbare historie vooral behoorende, verwaarloosde men de nieuwe niet. In jaarboeken en magazijnen van staatsstukken nam men het gewigtigste op; en werkte zoo voor tot het zamenstellen van eene volledige algemeene geschiedenis. Ook had men tot de zamenstelling van eene zoodanige zich al meer en meer geoefend. Men deed het, door enkele afdeelingen uit de algemeene historie te bewerken, en bepaaldelijk door het beschrijven van nationale geschiedenissen; hoedanige er nu, sedert de landtaal, hier vroeger, daar later beschaafd was geworden, allengskens in elk land uitgegeven en gelezen werden. Doch, als men enkele niet noemenswaardige proeven uitzondert, had nog niemand zich aan het geheel gewaagd. Dit scheen eene taak te zijn, te groot voor eenen mensch, wiens leven zoo kort is en wiens krachten zoo beperkt zijn; en toch was

de tijd rijp voor zulk eene onderneming. Toen vereenigden zich, in het vierde tiental der achttiende eeuw, verscheidene geleerden, om uit al die bouwstoffen den reuzentempel der algemeene historie op te rigten. Het gelukte denzelven te voltooijen. Vol bewondering staarde de wereld eerst op de natie, die dit kolossale gevaarte had zamengesteld, de Engelsche; toen op de andere, die, de tweede hand er aan leggende, het aanvulde, verbeterde en zich daarin niet min verheerlijkte, de Duitsche. De verschijning van dit werk, dat uit niet minder, dan bij de zeventig boekdeelen in kwarto bestaat, was van onberekenbaren invloed op de beoefening der algemeene historie. Het wekte voor haar eene belangstelling op, die vroeger ongekend was, maar het ontvonkte ook, in de gebreken hetzelve eigen, de zucht naar iets beters en volkomeners. Immers aan de vlijt en den arbeid, bij de verzameling en zamenstelling besteed, evenaarden geenszins oordeelkundige keus en kunstmatige bewerking. Maar van wie konde men die hoofdvereischten van eene goede geschiedschrijving beter leeren, dan van de Ouden, die men tot dus ver meer had gelezen om den inhoud te weten, minder om den vorm na te volgen? Daar was HERODOTUS, de vader der geschiedenis, die door een aaneengeschakeld verhaal in zachtvloeijenden stijl *Griekenland* dermate verrukt had, dat het aan de negen boeken, waaruit zijn historisch geschrift bestond, den naam der negen Zanggodinnen verleende. THUCYDIDES, die het ware, broederlijk, met het schoone verbond, en, met den blik van staatsman en legerhoofd, de gebeurtenissen beschouwende, ze voorstelde in betrekking tot hare oorzaken en gevolgen. XENOPHON, de Socratische wijsgeer, in wiens historisch werk men de kalmte, de zedelijke strekking en het genie van zijnen meester wedervindt, het laatste vooral in de kunstvolle plaatsing der lotgevallen en daden. POLYBIUS, die mannelijke kracht in den gang en de daarstelling der gebeurtenissen ontwikkelt, en leerzaam is door zijn staatkundig pragmatismus. NEPOS, die sierlijkheid en duidelijkheid van taal met beknoptheid vereenigde;

SALLUSTIUS, die, bij kunstvolle schikking, eenen schat van staatkundige en zedelijke wijsheid in de historie wist neder te leggen; TACITUS, die in verwonderlijke mate de gave bezat, om veel te zeggen met weinig woorden, zonder stroef of onduidelijk te worden, en die den gloed zijner rijke en vurige verbeelding wist te temperen met bedachtzame matiging; de man, die het menschelijk hart uit de geschiedenis door en door kende; LIVIUS eindelijk, die in eene volle, waardige en welluidende taal schreef, en, door de handelende personen sprekend in te voeren, dramatische levendigheid en aanschouwelijkheid aan de historie bijzette. — Doch, hoe zal ik ze allen optellen, die leidslieden der oudheid voor den geschiedschrijver, welke thans om strijd werden beoefend; niet om hen slaafsch na te volgen, maar om van hen te leeren, hoe de historische waarheid te vinden; om van hen te leeren hoe deze, gevonden zijnde, voor te dragen? Men leerde inderdaad, dit dan doen, niet alleen met volheid en kracht van taal, maar ook met eenen vrijën geest en met dien wijsgeerigen blik, die de natuur der gebeurtenissen doorgrondt en het verband, waarin dezelve staan, openlegt. Ik heb niet noodig, M. H.! voor eene vergadering als deze de namen te noemen van die mannen, welke in de tweede helft van de achttiende eeuw werken over de algemeene geschiedenis hebben geschreven, onder welke er zijn, wier hand de geschiedenis uitnemend dienstbaar maakte aan de hooge bedoelingen, waartoe de historie zal strekken. Ik heb niet noodig, belangstelling voor deze mannen bij u te verwekken, — want gij kent hen en hebt hen lief, die waardige tolken van de daden en lotgevallen der menschheid; welke de gidsen geweest zijn van onze eerste schreden op het veld der historie en die dat gedeeltelijk nog zijn gebleven.

Doch met hoe veel dankgevoel wij ook de verdienste erkennen mogen van die tot hoog gezag geklommene historiographen, wij zullen de negentiende eeuw er toch dank voor moeten weten, dat zij niet op de lauweren van de achttiende in trage rust zich heeft nedergevlijd. Uitgaande

van het beginsel, dat elke wetenschap of kunst vatbaar is voor volmaking en uitbreiding, heeft men ook de historische tot nog hooger standpunt trachten te verheffen. Ik weet niet, of ik meer de voortgangen onzer eeuw in de historische wetenschap, die zich ten doel voorstelt, om bouwstoffen voor de geschiedenis te verzamelen, zal bewonderen, dan of ik die der historische kunst, welke de bouwstoffen verwerkt, meer zal roemen; althans zij zijn zoo wel in de eene als in de andere aanmerkelijk.

Immers, hoe veel bouwstof heeft de *aardrijkskunde* aangevoerd. Van landen, die nog bij het einde der achttiende eeuw met eenen meer of min doorzigtigen sluijer bedekt lagen, is die sluijer gedeeltelijk reeds weggerold. Of is men niet dieper doorgedrongen tot in het hart van *Afrika;* heeft men niet wedergevonden het oude *Meroë;* is niet de sleutel ontdekt geworden tot een gedeelte van het geheimzinnig schrift der Egyptische priesters? Is *Indië* niet doorkruist, niet alleen het land, ook het overblijfsel van Godsdienst, wetenschap en kunst aldaar? Heeft de geest van onderzoek niet ook het vierde werelddeel tot een voorwerp gekozen van zijne naspeuringen, en zich beloond gezien, door aldaar rijke en grootsche overblijfsels te vinden van eenen voortijd, die eerlang den grondslag zullen leggen tot eene historie van het oude *Amerika?* Van de voortgangen in de *starrekundige beschrijving der aarde* heb ik nog niet gesproken, die in metingen de gedaante, den omvang van haar en de ligging van veel op haar scherper heeft bepaald; van de *natuurkundige aardrijksbeschrijving* nog niet, die groote vorderingen maakte; van de *staatkundige* nog niet, die naauwkeuriger is geworden, sedert men de statistiek vergelijkend beoefent. — De *tijdrekenkunde*, die met de aardrijkskunde de beide oogen der historie vormt, moge niet in diezelfde mate volkomener zijn geworden, zij heeft toch ook hare voortgangen gemaakt. Daarentegen hoe veel zin en lust is er ontwaakt voor de *bouwkunde* der oudheid en der middeleeuwen, die in hare overblijfselen een belangrijk licht verspreidt over het leven en de beschaving der volken, van welke zij her-

komstig zijn. De *archieven* van steden en gewesten, van rijken en vorstelijke familiën, voor zoo verre zij nog bij het dagen der negentiende eeuw gesloten waren gebleven, zijn zij niet geopend door den geest van eenen tijd, die elk beletsel wil overwinnen, hetwelk hem hinderlijk is in zijnen voortgang. Worden er niet dagelijks meer oorkonden aan de historie, aan welke zij als algemeen goed toebehooren, medegedeeld? — Inderdaad, M. H.! het zijn niet bloote herzieningen; het zijn niet schrale nalezingen; de historische wetenschap ontving wezenlijke en belangrijke vermeerdering van stof in deze eeuw onzer jaartelling.

Ik heb ook de vorderingen geroemd der *historische kunst*, en ik meen het gedaan te hebben op goede gronden. Hoort slechts de eischen, die de negentiende eeuw aan haar doet en die zij al meer en meer bevredigt. Zij wil, dat de geschiedschrijver de stof door middel van de historische wetenschap niet alleen kennen, dat hij die ook in zich opnemen, dat die hem geheel doordringen zal. Intusschen het bij gedeelten opgenomene zal hij als een *organisch* geheel wedergeven. Hij zelf echter mag den draad niet weven, om de brokstukken aaneen te hechten; neen, hij moet dien draad zoeken, hoe fijn die ook zij, hoe verborgen die ook ligge. Te dien einde behoort hij menschenkennis te bezitten en wijsgeer te wezen, opdat hij, waar een ander niet ziet, zien, en de oorzaken naspeuren, de drijfveren ontdekken kan. Partijdige voor- of tegeningenomenheid met de denkwijs van enkelen zal van hem verre wezen, die eene *algemeene* geschiedenis wil schrijven; slechts eenen burger der aarde, maar ook eenen zoodanigen in al de verhevenheid zijner redelijke en zedelijke bestemming, moet hij zich gevoelen. Diezelfde onbekrompenheid moet hem besturen bij de keus der stoffe. Als schrijver van de algemeene historie mag hij niet treden in bijzonderheden, die op de schaal der wereld zonder gewigt zijn; het oogmerk, waartoe hij schrijft, de meerdere of mindere uitgebreidheid, die hij aan zijnen arbeid geven wil, moet hij zich voorstellen. Van het doel han-

gen ook gedeeltelijk af de eigenschappen van stijl en de wijze van voordragt; ik zeg, gedeeltelijk, want de historische kunst wil vrijheid, die het wezen der kunst is, en zij gedoogt geenen onnatuurlijken dwang. Maar leven zal hij brengen in de doode stof; wat ondergegaan is in den voortijd, zal, bezield door zijnen adem, opstaan, en weder voorwerp worden van aanschouwing; opdat nog eens de mensch getuige worde van hetgeen geschied is, en het gebeurde, als voorwerp van waarneming, vol vermogende kracht, op zijne ziel werke. Het doel dezer werking mag geen ander zijn, dan dat, hetwelk de pligt als mensch jegens de menschheid hem heeft opgelegd; de pligt, om dienstbaar te worden aan het geluk zijner medemenschen in de bevordering van hun geestelijk, zedelijk en burgerlijk belang.

Intusschen, M. H.! terwijl ik deze eischen, die de negentiende eeuw aan de historische kunst doet, regtmatig noem en ze geheel overeenstemmende vind met het standpunt, waarop onze tijd is verheven, word ik geschokt op de voorstelling, dat ik deze eischen thans ook aan mij zelven doe. Ik sta toch voor u, de taak op mij genomen hebbende, om te beschrijven het lot der menschen en de werkzaamheid der menschen in alle eeuwen en werelddeelen. Niet ik heb, het bezwaar dezer uitgebreide taak kennende, haar begeerd; integendeel heb ik gewenscht mij tot den beperkten kring van de geschiedenis dezer stad te bepalen, en den bescheidenen roem gezocht haar historieschrijver te zijn. Toen echter die waardige mannen, in welke ik de tolken zag van uw verlangen, de behandeling der algemeene geschiedenis van mij begeerden, heb ik, meer met de zucht om u te dienen, dan met mijne krachten raadplegende, deze taak op mij genomen; geloovende tevens, dat ik aldus het best zoude medewerken, om een wetenschappelijk genootschap hier ter stede te helpen vestigen, en daarin eene vereeniging, die tot eer van deze stad strekken en veel goeds voor dezelve te weeg brengen kan. Zeer reken ik op uwe verschooning, M. H.! die ik niet alleen inroep op grond van uwe welwillendheid,

maar ook op dien van uwe bekende regtvaardigheid. Immers ook de vorm, waarin ik de algemeene geschiedenis zal moeten voordragen, is ongewoon. *Voorlezingen* zal ik toch niet doen over de historie met oogmerk, om te onderwijzen, ten einde men de geschiedenis in het algemeen kenne of haar wete tot een bepaald doel; neen, *Redevoeringen* zal ik over haar houden, en in deze haar wetenschappelijk voordragen tot nut en genoegen van eenen kring, die in dezen tak der wetenschap nut en genoegen zocht. Het is mij voorgekomen, M. H.! dat ik de moeijelijkheden en bezwaren, welke er op dit onbetreden pad zeer vele schijnen te zijn, gedeeltelijk vermijden, gedeeltelijk met meer of min gevolg te boven komen zal, wanneer ik de *ethnographische methode* kies, of met andere woorden, wanneer ik volk voor volk beschouw, en zulks doe naar de drie groote verdeelingen van den tijd, in ouden, middelbaren en nieuwen. De betrekkingen der volken tot elkander, de werking van dezelve op elkander zullen ons daarbij niet ontgaan, — en zoo hoop ik een geheel zamen te stellen uit karaktermatige deelen.

Daar intusschen het menschdom niet is begonnen te bestaan, verdeeld in volken, — zal ik eene beschouwing van het nog onverdeelde menschdom en van deszelfs eerste ontwikkeling laten voorafgaan. — Moge dit plan uwe goedkeuring wegdragen, en het mij gelukken, M. H., tot de uitvoering van hetzelve, in uwe belangstelling bij voortduring kracht en lust te vinden!

Ik heb gezegd.

MARIA STUART.

Er zijn weinige Vorstinnen, wier geschiedenis zulk eene algemeene en duurzame belangstelling opwekt, en wier karakter zoo onderscheiden beoordeeld wordt, als MARIA STUART, Koningin van *Schotland*. Hare schoonheid is niet minder beroemd, dan hare rampen. De beschuldigingen, tegen haar ingebragt, zijn aan iederen, zelfs den opper-

vlakkigsten lezer der geschiedenis bekend, en een tijdsverloop van meer dan twee eeuwen heeft het pleit over hare schuld of onschuld nog niet kunnen beslissen. Er worden althans nog altijd nieuwe stukken ontdekt, die niet zelden het vroeger gevelde oordeel wijzigen of veranderen.

Belangrijk is in dit opzigt een werk, vóór korten tijd in het licht verschenen, en dat brieven, instructiën en andere stukken van MARIA STUART zelve, of tot hare geschiedenis betrekkelijk, bevat. Prins ALEXANDER LABANOFF heeft veertien jaren besteed, om het te verzamelen. Men vindt daarin hare brieven, staatstukken, vertrouwelijke mededeelingen van Ambassadeurs aan hunne Hoven enz. In de zeven deelen van dit werk zijn 736 brieven en stukken van MARIA zelve opgenomen, waarvan 400 tot dusverre onbekend en onuitgegeven waren. De brieven van de Fransche Ambassadeurs en de depèches van den Florentijnschen Gezant, welke hier worden medegedeeld, waren gedeeltelijk ook slechts gebrekkig geraadpleegd, gedeeltelijk geheel onbekend. Bij de uitgave wordt aan den Prins LABANOFF de lof toegezwaaid, dat hij met evenveel onpartijdigheid als ijver is te werk gegaan, en zich tot vasten regel heeft gesteld, om »de waarheid, de geheele waarheid en niets dan de waarheid", mede te deelen.

Het kwam ons niet onbelangrijk noch voor de lezers van dit Tijdschrift ongevallig voor, om, op het voorbeeld van een Engelsch Tijdschrift, enkele bijzonderheden uit het leven der ongelukkige Koningin, en vooral die, welke tot de zwaarste beschuldigingen tegen haar aanleiding hebben gegeven, uit de hier geleverde stukken en met de woorden van deze eenigzins in het licht te stellen. Wij kiezen daartoe voornamelijk haar huwelijk met DARNLEY en de ongelukkige en vreeselijke gebeurtenissen, die de nagedachtenis der rampzalige Vorstin zeker het meest hebben bezoedeld. Omtrent de vroegere tijdvakken harer geschiedenis behelzen de thans uitgegevene stukken ook belangrijke bijzonderheden, waaruit onder anderen blijkt, dat de aanvang der oneenigheden tusschen ELIZABETH en MARIA niet bij de laatste, maar bij de eerste moet gezocht worden; dat deze het verdrag van *Cateau Cambresis*, waarbij ook de Koningin van *Schotland* haar als *Engelands* regtmatige Koningin erkend had, schond, en, met voorbijgang van MARIA, *Schotland* van de oproerige Edelen voor zich hoopte te verwer-

ven. Vreemd is het dan ook niet, dat zij MARIA's terugkomst uit *Frankrijk* zocht te verhinderen, zoodat zij zelfs beschuldigd wordt, haar op zee te hebben willen opligten. Een brief van CECIL schijnt die beschuldiging eenigzins te bevestigen, wanneer hij, over de reis van MARIA sprekende, schrijft: »Hare Majesteit (ELIZABETH) heeft drie schepen in de noordelijke zeeën, om de visschers tegen zeeroovers te beveiligen. *Ik denk, dat zij haar ongaarne zullen zien passeren.*"

Het huwelijk van MARIA met DARNLEY was uit staatkunde, niet uit liefde. In de verzameling van Prins LABANOFF is een eigenhandig stuk van MARIA, waarin zij deze keuze verdedigt. Zij verklaart daarin, dat zij gaarne hare hand zou hebben gegeven aan Don CARLOS, den zoon van FILIPS II; maar dat er onoverkomelijke zwarigheden bestonden tegen den Aartshertog KAREL van *Oostenrijk*, dien hare bloedverwanten in *Frankrijk* haar hadden voorgeslagen. »Later drong de Gravin VAN LENNOX," zegt zij, »bij mij aan, om haren zoon te kiezen, als die van het koninklijke bloed van *Engeland* en *Schotland* was, mij de naaste in de opvolging, een STUART van afkomst, die eenen naam zou doen voortleven, den *Schotten* altijd dierbaar, van dezelfde Godsdienst als ik, en die mij zou eerbiedigen in evenredigheid van de eer, welke ik hem had bewezen. Lord ATHOL en Lord LINDSAY ondersteunden dit aanzoek, benevens al de STUARTS en al de Catholijken. De Protestanten sloegen mij den Graaf VAN LEICESTER voor, die mij schreef en door RANDOLPH zijn aanzoek deed, en op wien MURRAY aandacht scheen te vestigen, wetende, dat, ofschoon zijne Koningin mij te zijner gunste had geschreven, dit enkel was om mij te misleiden en andere aanzoeken te vertragen, hetgeen LEICESTER zelf mij in het geheim door RANDOLPH mededeelde.... MURRAY, van den anderen kant, deed heimelijk zijn best om zich geheel meester van mij te maken, en, groote genegenheid voorwendende, verliet hij mij nooit, begeerig om alle ambten te bezetten en al de sterke plaatsen en het geheele bestuur des rijks in handen te hebben. Als mijn Luitenant-generaal maakte hij zichzelven zoo magtig, dat hij mij in voogdijschap hield en eindelijk voorsloeg, om aan hem en den Graaf VAN ARGYLE mijn kroon af te staan, en, gelijk ik met HUNTLEY had gedaan, zoo ook de HAMILTONS te verwijderen. Dit was het, wat mij bewoog,

om in een huwelijk toe te stemmen, en, daar ik bij het kiezen van eenen echtgenoot niet allen behagen kon, ten minste mijne beste onderdanen, de Catholijken, en die van mijn' eigen naam, te wille te zijn."

Het zou gemakkelijk vallen, door meerdere uittreksels nog nader te staven, dat dit huwelijk uit staatkundige inzigten gesloten werd. Zoo lang zij ongehuwd bleef, stond zij bloot aan de listige aanslagen van haren natuurlijken broeder MURRAY, wiens eerzucht, om Koning of Regent van *Schotland* te worden, algemeen bekend was; zoo lang zij geene kinderen had, stond ook haar regt op den troon van *Engeland* wankel. Het huwelijk werd op den 29 Julij 1565 gesloten. MURRAY en ARGYLE staken terstond de vaan des oproers op, en werden door het goud van *Engeland* ondersteund. MARIA zegepraalde over MURRAY en zijnen aanhang. Zij vloden naar het Engelsche Hof; maar de Fransche en Spaansche Gezanten verklaarden zich luide tegen de bescherming, aan de Schotsche oproerlingen geschonken. ELIZABETH nam daarop den schijn aan, alsof zij het gedrag van MURRAY afkeurde, en verkreeg van hem eene verklaring, dat zij zijnen opstand nooit had goedgekeurd of bevorderd. Niemand liet zich door dit komediespel misleiden, en MARIA toonde, wat er van ELIZABETH's opregtheid was te gelooven, door de bewijzen te leveren, dat RANDOLPH, de Engelsche Gezant, drieduizend kroonen aan MURRAY had gezonden, om hem in zijnen opstand te ondersteunen. MARIA's verhaal der omstandigheden, in een thans voor het eerst uitgegeven schrijven aan haren Gezant MELVILLE, is zeer merkwaardig. »MELVILLE! Het is u niet onbekend, hoe wij, vóór uw vertrek, onze vergiffenis hadden geschonken aan JOHN JOHNSTOWN, die te huis komende en dezen dag voor ons zijnde, vroegen wij hem de oorzaak van zijn heengaan. Hij antwoordde, dat in het midden van Augustus l. l. om hem gezonden was door Master RANDOLPH, om bij hem te komen en met hem te spreken aan zijne woning bij DAVID FORRESTER, waar hij kwam; en na eenige verklaringen van Mr. RANDOLPH, hoe hij de dienstknecht was van Mylord MURRAY en iemand, dien hij bijzonder kon vertrouwen, gaf Mr. RANDOLPH hem drie verzegelde zakken geld, waarin, zoo gezegd werd, drieduizend kroonen waren, die hij op RANDOLPH's verzoek naar *St. Andrews* bragt en aan Mylady MURRAY overhandigde, waarvoor hij

haar bewijs van ontvangst kreeg, dat hij aan RANDOLPH terugbragt. En vreezende, dat de zaak mogt worden ontdekt, durfde hij niet blijven, maar vertrok. En daar op hetzelfde oogenblik, waarop wij deze verklaring ontvingen, Mr. RANDOLPH toevallig in onzen raad tegenwoordig was, om over zaken betrekkelijk de grenzen te spreken, achtten wij het niet onvoegzaam, hem het ons gedane verslag over te brengen, en hem duidelijk te doen gevoelen, dat, in aanmerking nemende, hoe de Koningin, onze goede zuster, zijne meesteresse, niet alleen aan onzen waardsten broeder, den Koning van *Frankrijk*, en diens Gezant aldaar, maar ook aan Monsieur RAMBOLETZ, zijnen Ambassadeur alhier, en door RANDOLPH aan ons selve had verklaard, dat zij noch geholpen had noch genegen was om te helpen en te ondersteunen onze oproerigen met manschappen, geld of anderzins te onzen nadeele, hetgeen wij als ontwijfelbaar waar aannemen en niet anders van haar verwachten, zoo veel waarde hechten wij aan haar en hare verklaring daaromtrent gegeven, die wij volstrekt niet kunnen mistrouwen — en hoe hij, haar dienaar en minister, eenen vredelievenden post bekleedende, tegen haar wil en bedoeling eene zaak kon ondernemen, zoo nadeelig voor den vrede, wij dat zeer vreemd moesten achten en zeer gegronde reden hadden, om over zijn wangedrag beleedigd te zijn; waardoor hij in ons eigen rijk te onzen nadeele hen met geld had ondersteund, die oproerig tegen ons waren."

MARIA beschrijft vervolgens uitvoerig RANDOLPH's verwarring bij deze onverwachte beschuldiging; eerst ontkende hij de zaak, maar de getuigen werden in zijne tegenwoordigheid gebragt, en hunne getuigenis was onwederlegbaar. Hem bleef niets over, dan te verklaren, dat hij alleen aan zijne eigene Koningin verantwoording schuldig was.

Wij komen thans tot de omstandigheden, die in verband staan met den moord van RICCIO of RIZZIO, en het punt, waarop wij de aandacht willen vestigen, is dit, of DARNLEY den geheimschrijver beschouwde als den minnaar van zijne vrouw, of als zijnen staatkundigen mededinger. Alle beschrijvingen, welke wij bezitten van RIZZIO's persoon, stellen hem voor als een' man, weinig geschikt om de liefde eener dame te winnen, en er is geen blijk, dat DARNLEY door jalousij werd gedreven. Prins LABANOFF heeft eenige nieuwe stukken verzameld, die de handelingen van alle

daarin betrokkene personen begrijpelijk maken, en daaruit ontleenen wij het volgende. MARIA liet nooit de hoop varen, om de Catholijke Godsdienst in *Brittanje* te herstellen. Hare brieven over dit onderwerp aan den Paus, aan de Kardinalen VAN LORRAINE en GRANVELLE, en aan hare bloedverwanten uit het huis van GUISE, drukken in de sterkste bewoordingen hare gehechtheid uit aan het Roomsche geloof en haar voornemen, om deszelfs herstelling ten uitvoer te brengen. Uit de stukken, bewaard in het Mediceïsche archief te *Florence*, zien wij, dat de Italiaansche Vorsten groot belang stelden in de zaken van *Schotland*, en dat COSMO I, Groothertog van *Toskanen*, te *Edimburg* eenen agent had, die geregelde berigten overzend van hetgeen er aan het Schotsche Hof gebeurde. RIZZIO werd door beide partijen beschouwd als degene, die voor het Catholijke geloof werkte, en het was om die reden, dat de hoofden der Protestantsche partij zijnen dood zochten. DARNLEY verbond zich met hen, omdat hij aan RIZZIO's raad de weigering van MARIA toeschreef, om hem te kroonen als Koning, en LENNOX vuurde de gramschap van zijnen zoon aan, omdat hij wist, dat het RIZZIO voornamelijk was geweest, die de vergiffenis van zijnen ouden vijand, den Graaf VAN ARRAN, had bewerkt. COSMO's briefschrijver, wiens berigt ook bevestigd wordt door eenen brief van RANDOLPH aan den Graaf VAN LEICESTER, verzekert, dat er reeds vroeger eene poging was gedaan om RIZZIO te vermoorden, maar die door Lord SEATON was verijdeld, en dat er later was voorgesteld om hem te dooden terwijl hij raket speelde met DARNLEY, die hem tot dat einde zou uitnoodigen. »Waarop," zegt de Italiaansche schrijver, »een der zamenzweerders zeide, dat het niet voorzigtig zoude zijn, om hem op die plaats, bij afwezigheid van de Koningin, te dooden, uit aanmerking van het volk, maar dat, zoo de daad in hare tegenwoordigheid en in hare kamer geschiedde, het volk zou gelooven, dat de Koning (DARNLEY) hem had gevonden onder omstandigheden, die eenen echtgenoot het regt gaven, om oogenblikkelijk met den dood te straffen." Toen de misdaad werd voltrokken, werd dit voorwendsel niet aangevoerd. MARIA schrijft in eenen brief aan den Aartsbisschop van *Glasgow*, na eene schildering van den moord: »Onmiddellijk na deze daad verklaarde Lord RUTHVEN, andermaal in onze tegenwoordigheid verschijnende, hoe zij en

hunne eedgenooten hoogelijk beleedigd waren over onze handelwijze en dwingelandij, die hun ondragelijk was; hoe wij misleid waren door den genoemden DAVID, (RIZZIO) namelijk in *het plegen van zijnen raad ter handhaving van de oude Godsdienst*, in het verwijderd houden van de Edelen, die voortvlugtig waren, en in het onderhouden van vriendschap met vreemde Vorsten en volken, met wie wij verbonden waren."

De beschuldiging van overspel werd, volgens dit berigt, niet eens genoemd. DARNLEY bleef bij de Koningin, en werd door haar overreed, om met haar naar *Dunbar* te vlugten. Zien wij nu de getuigenissen aan de andere zijde. RANDOLPH's brief aan CECIL verklaart, dat MARIA haren overspeligen omgang met RIZZIO in tegenwoordigheid van al de zamenzweerders beleed en daarop pochte; dat zij dien regtvaardigde door te zinspelen op Lord RUTHVEN's scheiding van zijne vrouw, en vreeselijke wraak dreigde, zoo het leven aan haren boel werd ontnomen. Maar RANDOLPH zelf verhaalt in dezen zelfden brief eene bijzonderheid, die onbestaanbaar is met dit onwaarschijnlijke vertelsel. »Voordat de Koning," zegt hij, »zijn gesprek met de Koningin eindigde, stond zij voor de ooren van Lord RUTHVEN toe, dat hij dien nacht bij haar zou komen." Wij hechten zeer weinig gewigt aan DARNLEY's ontkenning van alle deelneming aan RIZZIO's moord, nadat hij met MARIA naar *Dunbar* was gevlugt; maar wij kunnen niet gelooven, dat hij, nog verbonden met de zamenzweerders, in hunne tegenwoordigheid eene hereeniging met zijne vrouw zou gezocht hebben binnen het uur, nadat zij overspel beleden en zich daarop beroemd had. Men moet ook niet voorbijzien, dat RIZZIO niet de eenige persoon was, op wiens leven men het had gemunt. De Graven VAN HUNTLEY, BOTHWELL en ATHOL, Lord FLEMING en LEVINGSTON en Sir JAMES BALFOUR waren bestemd om zijn noodlot te deelen, en ontkwamen alleen door de vertraging, die het zich verzekeren van den persoon der Koningin veroorzaakte. Ten overvloede brengen wij nog ELIZABETH's gedrag ten bewijze bij; zij riep RANDOLPH terug en benoemde THROGMORTON als Gezant, in diens plaats; en zij herhaalde aan MELVILLE hare verzekeringen van onverminderde genegenheid jegens de Schotsche Koningin, en stemde er in toe, om peet te worden van den zoon, dien deze kort daarna ter wereld bragt.

Men heeft wel eens geklaagd, dat er zoo weinig stukken waren betrekkelijk het tijdstip tusschen den moord van RIZZIO en dien van DARNLEY. De tegenwoordige verzameling vult deze schaarschte aan, en levert onmiskenbare bewijzen van de onwaarheid van RANDOLPH's verhaal. Tot de merkwaardigste nieuwe stukken behoort een vertrouwelijke brief van den Franschen Gezant M. DE CROC aan CATHARINA DE MEDICIS uit *Jedburg*, den 17 October 1566.

»Mevrouw! Lord SEATON kwam den 22 der vorige maand alhier, en verheugde uwe schoondochter door het berigt van de goede gezindheid van den Koning en van uwe Majesteit, en door de tijding van de komst van den Graaf DE BRIENNE tot de doopplegtigheid, hetgeen haar zeer aangenaam was, omdat zij weet, dat hij van eene goede familie is. Er worden groote toebereidselen gemaakt voor deze doopplegtigheid. De Schotsche Lords rusten zich in groote staatsie uit, en overleggen, hoe zij het best hunne onderdanigheid zullen toonen, zoowel Roomschen als Protestanten. Ik kan u zeggen, dat de genoemde Lords, die hier zijn, en die, welke met den Koning (van *Frankrijk*) en uwe Majesteit briefwisseling houden, geheel verzoend zijn met de Koningin door haar verstandig gedrag, zoodat ik op dit oogenblik geenerlei oneenigheid bespeur. Maar indien de Koningin en hare Edelen op zulk eenen goeden voet staan, zoo is de Koning, haar echtgenoot, in eenen geheel anderen toestand, zoowel aan de eene als aan de andere zijde. Dat kan ook niet wel anders, naar de wijze, waarop hij zich gedraagt. Hij wil alles zijn en overal gebieden, tot dat hij gemaakt heeft, dat hij zoo goed als niets is. Ik zie geenen enkelen Lord, die hem meer eerbieds betoont, dan de Koningin begeert. Hij klaagt dikwijls daarover tegen mij, en ik vroeg hem op zekeren dag, mij de eer te doen, om mij zijne oorzaken van klagt tegen de Koningin en de Lords te zeggen, en dat ik dan mij zou verstouten over de zaak te spreken. Hij zeide, gelijk hij dikwijls gedaan heeft, dat hij wenschte hersteld te worden op den voet, waarop hij was geplaatst bij het begin van zijn huwelijk. Ik verzekerde hem, dat hij daarop niet kon hopen; indien hij zich goed had gedragen, zou hij dien hebben behouden; maar dat de Koningin, beleedigd over zijn persoonlijk gedrag, hem nimmer het gezag zou teruggeven, dat hij vroeger had gehad, en dat hij behoorde tevreden te zijn met de eer en overvloed, die zij

hem bezorgde, hem behandelende en eerende als den Koning en in alle dingen voor zijne huishouding zorgende overeenkomstig zijnen rang."

Zou DARNLEY zich op zulk eene wijze hebben beklaagd, indien MARIA in zijne tegenwoordigheid en in die van verscheidene anderen zich eene overspeelster had genoemd? Zou DE CROC zulk een antwoord hebben durven geven aan eenen man, wien men als echtgenoot aldus had beleedigd? Maar er is meer in den brief van den Franschen Ambassadeur. MARIA vernam, dat DARNLEY een schip had laten gereedmaken, om uit *Schotland* te ontsnappen. »De Koningin ontving dezen brief op den morgen van *St. Michiel*, en de Koning kwam dien avond ten tien ure. Toen hunne Majesteiten te zamen waren, sprak de Koningin hem over den inhoud van dien brief, verzocht hem de reden van zijn vertrek op te geven, en of het was, omdat hij eenige oorzaak had, om zich over haar te beklagen. Hij was onwillens, om over dat onderwerp te spreken. En de Koningin, begrijpende van hoeveel belang zijne reis was, handelde zeer verstandig door oogenblikkelijk de Lords van haren raad te ontbieden en mijne tegenwoordigheid te verzoeken. Toen wij allen bijeen waren, bragt de Bisschop van *Ross*, op bevel der Koningin, in zijne tegenwoordigheid, des Konings reis ter sprake, en het bewijs, dat zij gaf, was een brief, hem gezonden door den Graaf VAN LENNOX, (DARNLEY's vader) welke brief gelezen werd. De Koningin hield eene zeer uitmuntende aanspraak en bad en smeekte hem daarna uit al haar vermogen, om in de tegenwoordigheid van allen te verklaren, of zij hem ooit reden gegeven had tot zulk een gedrag. En in dat geval smeekte zij hem met gevouwen handen en in Gods naam, om haar niet te sparen. De Lords zeiden ook, dat zij zagen, dat hij hen met een boos gelaat ontving, en dat zij vreesden, of zij misschien de oorzaak van zijn vertrek waren, en baden hem te zeggen, waarin zij hem beleedigd hadden. Wat mij aangaat, ik zeide, dat zijne reis de eer der Koningin en zijne eigene beleedigde; dat, zoo hij er reden toe had, de eer der Koningin aan verdenking werd blootgesteld, en zoo hij geene reden had, dan was zijn gedrag verre van prijselijk. Wij konden hem tot geen stellig besluit brengen; maar hij verklaarde, dat hij geene reden hoegenaamd voor zijne reis had."

Kon zulk een tooneel hebben plaats gehad, indien MARIA

weinige weken te voren beleden had eene echtbreekster te zijn? Doch DE CROC geeft verdere bijzonderheden. In een gesprek met Lord LENNOX en DARNLEY vernam hij de wezentlijke drijfveren, die den laatstgenoemde deden wenschen, afwezig te zijn. »Ik zie zeer duidelijk, dat hij geheel in verlegenheid is; hij wenscht, dat de Koningin hem zal terugroepen. Ik zeide hem, dat, zoo hij heenging zonder eenige aanleiding, zoo als hij zelf had beleden, schoon ik niet twijfelde aan de goedhartigheid der Koningin, maar dat toch vele dames in zulk een geval hem niet zouden laten terugroepen. Zooveel ik kan bespeuren, zoekt hij de zaak op de lange baan te schuiven tot na den doop, om van die plegtigheid afwezig te blijven. Want ik zie slechts twee omstandigheden, die, naar mijne meening, hem wezentlijke kwelling kunnen veroorzaken: de eerste is de verzoening der Edelen met de Koningin, omdat hij niet dulden kan, dat zij aan hare Majesteit meer eerbieds betoonen, dan aan hem; de andere is zijne overtuiging, dat, wie er ook komen moge, om de Koningin van *Engeland* te vertegenwoordigen, deze hem weinig tellen zal. Hij is zeer bang, dat men hem zal verонachtzamen."

Na deze beschouwing der omstandigheden, die betrekking hebben op den moord van RIZZIO, willen wij zien, welk nieuw licht er verspreid is over den moord, aan DARNLEY gepleegd.

(*Het vervolg en slot hierna.*)

PROEVE EENER VERTALING VAN DEN VLOEK VAN CAMILLA, UIT DE HORATIËRS VAN CORNEILLE, VIERDE BEDRIJF, VIJFDE TOONEEL.

Door

W. H. WARNSINCK, BZ.

In het derde Stuk der *Bijdragen ter bevordering der schoone Kunsten en Wetenschappen, uitgegeven door Mr.* RHIJNVIS FEITH *en* JACOBUS KANTELAAR, wordt, in het belangrijk stuk, getiteld: *Iets over het Treurspel*, gehandeld over de geschiktheid, die het Treurspel heeft, om de Poëzij onder een Volk in stand te houden, en hetzelve tevens het genoegen aan te bieden van schoone verzen te hooren reciteeren.

Daartegen wordt wel de bedenking ingebragt; dat het proza natuurlijker is, maar die bedenking, ten aanzien van het Treurspel, op goeden grond betwist, en, op bl. 425 e. v., onder anderen, gezegd, wat wel waardig is, ook in onzen tijd (de *Bijdragen* tellen toch reeds *vijftig* jaren) eens, bij vernieuwing, herzegd te worden: (*)

»Wie ooit een CORVER in zijn' besten tijd heeft mogen »hooren, is zeer overtuigd, dat, niet het doen hooren van »maat en rijm, maar het goed reciteren van versen de illu»sie op het Tooneel oneindig in de hand werkt, en den »Acteur gelegenheid geeft, om, bij elke *brillante passage*, »al zijn kunst en talent ten toon te spreiden. Zie hier wat »'er VOLTAIRE van zegt: »De Acteurs, sederd eenigen tijd »zich gewend hebbende, om de versen in een Treurspel met »den eigen toon op te zeggen, waarmede zij in de deftige »Comedie spreken, hebben hier door nog medegewerkt, om »het Treurspel onder ons te verlaagen. De pracht en de »grootsheid der declamatie zijn in vergetelheid geraakt. Men »heeft 'er zich een eer uit gemaakt, om de versen als prose »op te zeggen, en men heeft niet in 't oog gehouden, dat »eene taal, die de gewoone taal overtreft, ook op een' toon »moet voortgebragt worden, die den gewoonen toon te bo»ven gaat."

»Maar hier komt nog iets omtrent ons *Nederlanders* bij. »Zelfs een CORVER was somtijds verpligt om de versen, »zoo veel hij kon, te verbergen. Maar waarom deed hij »dit? Als ze zo slecht, zo plat, of zodanig tegen alle har»monie zondigende waren, dat ze veel eer de kracht van »een anders uitmuntend gezegde vernietigden, dan onder»steunden, welk laatste goede versen eigentlijk altijd moe»ten doen. Belijden wij het oprecht, dat de schuld niet aan »de versen, als versen, maar aan de slechte versen lag. Onze »meeste oude Treurspelen zijn vertaalingen uit het Fransch, »meestal ondernomen door liefhebbers van het Tooneel, die »geen Dichters waren, en zich dus vergenoegden, wanneer »ze den zin konden overbrengen. Hier was de Acteur wel »verpligt, om het vers, zoo veel hij kon, te verbergen, »dewijl het tot niets anders diende, dan om eene zekere »stijfheid en gezochte langdradigheid, die diende om het

(*) Men gelieve te letten, dat wij de gebezigde spelling en interpunctie van het oorspronkelijke in alles zijn gevolgd.

»rijm te krijgen, te doen gevoelen. De *Cid* van CORNEILLE »wierd eertijds op den Amsterdamschen Schouwburg in ver- »sen vertoond, die geen sterveling vloeiënd lezen, ik laat »staan reciteeren kon. Maar wanneer die eigen CORVER in »de stukken van een' HUIDEKOPER of in de vertaalingen »van een' FEITAMA speelde, dan deed hij wel degelijk de »versen hooren, en verrukte hier de Toehoorders te meer »door. De Reden en de Ondervinding beslissen, dunkt mij, »dit stuk. Wanneer de harmonie van het vers de denk- »beelden onderschraagt, krijgt de Acteur hier door gelegen- »heid, om eene kracht aan zijne uitdrukking te geven, die »hem de prose, hoe vol en verheven ze ook zij, nimmer »aanbiedt. Elk, die zich op het reciteeren toegelegd heeft, »moge hier uitspraak doen. Ik wil slechts twee voorbeelden »opgeven, en men beproeve, hoe waar mijn gezegde hier »zij. De vloek van *Camille* bij CORNEILLE bezit juist deze, »de Actrice, die hem uit moet spreeken, bijspringende har- »monie." (Hier vindt men nu de woorden van den oor- spronkelijken tekst, en de Schrijver vervolgt:) »Men zette »deeze woorden in prose over, of men geve *Camille* andere »woorden in prose in den mond, en ik ben verzekerd, dat »de Actrice meer dan het halve effekt in 't uitspreken mis- »sen zal. Ondertusschen zijn deeze versen bij ons dus ver- »taald:

»O Rome! voorwerp van mijn zuchten en getraan?
»O Rome! die door u mijn bruigom liet verslaan!
»O Rome! die mij in mijn droefheid nog komt hoonen,
»Nu gij dien moordenaar wilt met uw lauwren kroonen!
»'k Wensch, dat de machten der gebuuren zich te zaam
»Verbinden tot bederf van uwen staat en naam:
»Of zo Italiën te zwak is voor uw' krachten,
»Dat dan het Ooste, en 't Weste, en alle uitheemsche machten,
»Zich 't zaamen voegen, tot verdelging van uw' staat:
»Maar dit is noch te kleen voor mijn gerechte haat,
»'k Wensch, dat uw eigen Volk de naauw voltooide muuren
»Ten puinhoop maaken; dat de inwoonderen bezuuren
»Het allerwreedste lot, dat immer sterveling
»Door pest, door duuren tijd, of hongersnood ontving:
»Ja dat de hemel, door een felle haat aan 't blaaken,
»Zijn bliksem neêrstort tot verteering uwer daaken;
»Uw tempels, huizen, en paleizen, hoog van kruin,
»Door donderslagen gansch verbreizelen tot puin;

»En al wat leven heeft, dat nog dees dag mag derven:
»Dan zou ik wel vernoegd, van blijdschap willen sterven."

»Zeker hier missen ze alle effekt, en wie ze immer heeft »hooren reciteren, en tegen de versen in het Treurspel bij »die gelegenheid gedeclameerd heeft, heeft niet tegen CORNEILLE, maar tegen den Vertaaler gedeclameerd. Intus»schen is dit nog eene van onze beste oude vertaalingen." — Dusverre de *Bijdragen*.

Wel werd, sedert het tijdstip, dat ik met deze vertolking kennis maakte, de lust bij mij opgewekt, om te beproeven eene betere van CORNEILLE's meesterlijke verzen te leveren; maar het moeijelijke daarvan noopte mij tot uitstel, en wat men uitstelt geraakt niet zelden, juist daardoor, in 't vergeetboek.

Intusschen riep de onlangs in het licht gegevene *vrije Navolging uit de Horatiërs* (*) van P. CORNEILLE van *de klagt en vloek van Camille*, door den Heer Mr. C. H. PEAK, het vroeger opgevat voornemen weder in mijn geheugen. Ik aarzelde echter anderwerf en trad terug voor de bezwaren, die zich bij vernieuwing aan mij opdeden, toen eene bepaalde opwekking van eenen door mij hooggeschatten Kunstvriend mij tot het besluit bragt, eene *proeve* te nemen, of en in hoe verre het meesterstuk van den benoemden Franschen Dichter, met behoud van de *denkbeelden* en *bewoordingen* van den oorspronkelijken tekst, voor eene overbrenging in onze moedertaal vatbaar zou mogen geacht worden. (†)

In deze achttien dichtregels heeft eene echt poëtische opklimming van denkbeelden plaats. De radelooze CAMILLA rigt eerst haar woord tot haren broeder — daarna tot de volken, die het toenmalig *Rome* omringden — en voorts tot alle natiën der wereld, hoe verre ook over den aardbodem verspreid. Daarmede nog niet voldaan, roept zij de gram-

(*) HORACE. Desaangaande vinden wij deze aanteekening: *C'est le titre que* CORNEILLE *donna toujours à cette tragédie. Celui des* HORACES *a prévalu depuis dans la conversation et sur les affiches des spectacles. Ainsi l'usage étend son empire même sur des objets qui ne sont pas de sa compétence.*

(†) De aanteekening zegt: *Ces imprécations de* CAMILLE *ont toujours été un beau morceau de déclamation, et ont fait valoir toutes les actrices qui ont joué ce rôle.*

schap des Hemels in, tot verdelging van eene stad en het verderf van een volk, wier ondergang, als eeniglijk door haar veroorzaakt, de hoogste en laatste vreugde haars levens zou uitmaken. In het gedicht bevat schier elke regel eene sententie, en het geheel vloeit over van dichterlijke schoonheid en verhevenheid, met vermijding van zinledige klanken, die zich luide en verre genoeg doen hooren, maar geen bepaald denkbeeld in de ziel achterlaten. De hooge Treurspeltoon doet zich hier in al de verhevenheid der waarheid, natuurlijkheid en eenvoudigheid kennen, en wij bewonderen den Dichter, die de taal, waarin hij schreef, aan deze beminnelijke eigenschappen der Dichtkunst wist dienstbaar te maken.

Intusschen zijn het juist *deze* uitstekende karaktertrekken van het gedicht, die den arbeid des Vertalers moeijelijk maken, wanneer hij zich ten minste het voornemen bewust is, om, zoo verre het verschillend taaleigen, in verband met versmaat en rijm, dit toelaten, eene, zoo veel mogelijk, getrouwe kopij van een voortreffelijk, alom en sedert lang bewonderd en beroemd, origineel te leveren.

Ik doe dit opmerken, om daarop het bescheiden verzoek te gronden, dat men mijne vertaling als eene *proeve* beschouwe, die, *hier* aangeboden, anderen moge opwekken om iets beters te leveren dan mij mogelijk was.

De gebrekkige vertolking, straks medegedeeld, doet *den vloek van* CAMILLA voorkomen als een op zichzelf staand geheel. Intusschen staat hare taal in naauw verband met het onmiddellijk voorafgaande gezegde van den jongen HORATIUS. Dus luidt het oorspronkelijke:

»*Aime, aime cette mort qui fait notre bonheur,*
»*Et préfère du moins au souvenir d'un homme*
»*Ce que doit ta naissance aux intérêts de Rome.*"

Die *belangen* van *Rome*, in het oog van den jongen *Romein*, en naar zijne denkbeelden, *als zoodanig*, zóó overwegende, hadden echter voor de treurende en wanhopende minnares van den gesneuvelden CURIATIUS niet de minste waarde; integendeel wekten zij haren afkeer en verontwaardiging in hooge mate op. CORNEILLE laat daarom ook het *Rome* van HORATIUS dadelijk door het *Rome* van CAMILLA volgen en tot *viermalen* herhalen; terwijl het: *O Rome!*

der vertaling, als geheel op zichzelve staande, met het vooraf gezegde in geen kennelijk verband staat.

De laatste regel van het dichtstuk, waarvoor de gebrekkige vertolking het flaauwe en ondichterlijke: »*Dan zou ik* »*wel vérnoegd, van blijdschap willen sterven*,'' wedergeeft, is voor de overbrenging niet gemakkelijk. Reeds vind ik aangeteekend: »*Plusieurs juges sévères n'ont pas aimé le* »mourir de plaisir; *ils ont dit que l'hyperbole est si forte*, »*qu'elle va jusqu'à la plaisanterie*;'' en, in waarheid, dat *sterven van genot* klinkt weinig overeenkomstig met den deftig-verheven gang der Tragedie. En toch ligt er in het *denkbeeld*, afgescheiden van het *vulgaire woord*, iets dichterlijks, dat de *Duitschers* met het denkbeeld, aan het woord *Schadenfreude* verknocht, zouden verbinden. Maar, ligt de grondslag van het bedillen van CORNEILLE's meesterstuk niet meer in de vordering van het *rijm*, hetwelk hem dat: *et mourir de plaisir* in de pen gaf, dan wel in het *poëtisch denkbeeld*, dat deze slotregel in zich vat? Ik geloof ja. Immers, wat was het, dat de wanhopende *van vreugde zou kunnen doen sterven*? Was het niet, omdat zij zichzelve als *de eenige oorzaak* beschouwde van *Romes* ondergang? Ziedaar dus de eigenlijke spil, om welke alles loopt! Dat nu de Fransche Dichter het: *mourir de plaisir* aan het slot, en het: *moi seule en être cause* in den aanvang van den regel plaatste, ontneemt niets aan de dichterlijke waarde der gedachte, die ik in mijne navolging gelukkig genoeg geweest ben te kunnen doen uitkomen, ten zij ik mij in de poëtische opvatting van het *denkbeeld* van CORNEILLE geheel mogt vergist hebben. En indien zulks het geval ware, ook dan nog heeft mijne navolging het meer of min stuitende van het *mourir de plaisir* (hetwelk, naar *ons* taaleigen, toch wel niet anders dan door *sterven van genot* is over te brengen) doen wegvallen, en heb ik, met het karakter der spreekster, ook tevens dat der tale, waarin zij spreekt, kunnen bewaren.

Ten slotte zij nog opgemerkt, dat ik de vier laatste regels van dit Tooneel, die onmiddellijk op de *vloekspraak* van CAMILLA volgen, mede heb opgenomen in de vertaling, die ik alsnu de vrijheid neme hier, als eene *proeve*, aan te bieden:

CAMILLA.

Hoe!... Rome!... Niets dan smart schonk mij de Tyberboord.
Hoe!... Rome! dat, door u, mijn' hartvriend heeft vermoord!
Dat Rome, dat ge aanbidt — waarin gij werdt geboren —
Dat Rome, dat ik haat, om de eerkroon u beschoren —
Mogt eens 't vereend geweld van vriend en nagebuur
Den grondslag sloopen van zijn' halfvolbouwden muur!
En, zoo 't hiertoe Itaalje ontbreke aan moed en krachten,
Dat dan het Oost en 't West opdagen met hunn' magten!
Dat honderd volken, over zeeën, berg en dal,
Aanrukken! 't Eind der aard' gewaag' van Romes val!
Verplettre trans en muur, vernield met eigen handen,
Dit volk; ja, 't wroete dan zichzelv' in de ingewanden!
Dat 's Hemels gramschap blake, en, op mijn smeekgebed,
Een vuurzee nederdale en Rome in vlammen zett'!
O zag ik, door dien gloed, die stad tot asch verteren!
Mogt ik uw lauwren zien in dwarlend stof verkeeren,
Den laatsten Romer zien bij 's levens laatsten snik,
En stervend juichen: Die dit alles wrocht, was ik!

HORATIUS.

(*Met het zwaard in de hand zijne zuster vervolgende.*)

Genoeg!... 't geduld heeft uit!... mijn drift is niet te toomen!...
Ga!... en beween uw' vriend aan de onderaardsche stroomen!...

CAMILLA.

(*Doodelijk getroffen, van achter de schermen.*)

Verrader!... ach!...

HORATIUS.

(*Op het Tooneel terugkomende.*)

Het lot heeft zulk een straf bereid,
Wie Romes vijand mint en zijnen dood beschreit!

BIJDRAGE TOT BEETHOVEN'S BIOGRAPHIE.

Vorst NIKOLAAS BORIS GALITZIN geeft aan het Parijsche blad *la Presse*, in een' brief, dien hij den 27sten Augustus l. l. (8 Sept. nieuwen stijl) uit het Russische Gouvernement *Kursk* geschreven heeft, de volgende, niet onbelangrijke mededeelingen tot de karakteristiek van LODEWIJK VAN BEETHOVEN.

BEETHOVEN heeft, zijn geheele leven lang, zich in eenen toestand bevonden, die nader aan armoede dan aan welgegoedheid grensde. Zijne optreding in de muzikale wereld kenmerkte hij door meesterstukken (*), die eenen MOZART waardig geweest zouden zijn. Meer was er niet noodig, om alle kleingeestige gevoeligheden van eigenliefde en nijd bij de pygmeeën, die vreesden door den kolossus verplet te zullen worden, tegen hem gaande te maken. Slechts voor de kunst arbeidende, en zich aan het geld niet meer bekreunende, dan voor zoo ver het tot zijne levensbehoeften onontbeerlijk was, werd hij zelfs door zijne naaste bloedverwanten bedrogen. Een zijner eigene broeders, die apotheker te *Weenen* was, trok tot zijn bijzonder voordeel partij van de werken des jongen meesters, en lange tijd verliep, eer BEETHOVEN, in zijne geestdrift voor de kunst, iets van deze afzetterij bemerkte. Van dien tijd af echter dagteekent het begin van dat mistrouwen, hetwelk den grooten man nimmer verlaten, en, gepaard aan zijne doofheid, zoo veel heeft toegebragt, om aan zijnen geest eene geheel tegenovergestelde rigting te geven van die, welke het begin zijner loopbaan gekenmerkt had. Ook BEETHOVEN's werken laten zich in twee duidelijk van elkander onderscheidene kathegoriën deelen: de eersten, liefelijk en vol melodie, voor ieder muzikaal oor toegankelijk, behooren tot het zuivere klassieke, waaraan een scheppend genie nieuwe kracht en leven gaf; de andere slaan eene geheel nieuwe baan in; hunne kleur is nevelachtiger, zwaarmoediger, zonderlinger; de schitteringen van het genie treffen daarin als bliksemstralen: het is eene mengeling van mannelijke energie en diepe mystiek. Om ze te verstaan en op hunne waarde te kunnen schatten, moet men ze dikwijls en in de grootstmogelijke volkomenheid hooren uitvoeren. Moge slechts niet de middelmatigheid zich aan de hemelsche voortbrengselen van BEETHOVEN's kunstgenie wagen!

Sedert mijne jeugd ijverig der muzijk toegedaan, opgevoed als 't ware in de school van HAYDN en van MOZART, voelde ik mij steeds weggesleept door de onvergelijkelijk schoone harmoniën, welke BEETHOVEN in zijne eerste quartetten en quintetten met volle handen uitgestrooid heeft. Slechts beklaagde ik, met vele anderen, dat het repertoire

(*) De drie heerlijke trio's voor piano, viool en violoncel.

van den beroemden componist in deze soort van muzijk zoo beperkt is. Op zekeren dag, het was in het jaar 1823, kreeg ik in het hoofd, aan BEETHOVEN te schrijven, en hem te verzoeken, of hij mij niet drie nieuwe quartetten wilde componeren. Nog geene maand was verloopen, of ik ontving van hem een antwoord, waarin hij mij zijne blijdschap te kennen gaf, *dat ik in de werken van zijnen geest genoegen vond*, en mij aankondigde, dat hij aan mijnen wensch voldoen zou; hij kon echter, schreef hij, mij geen' tijd opgeven, wanneer hij er mede gereed zou zijn, omdat geestdrift zich niet liet gebieden, en hij niet onder de dagglooners behoorde, die tegen zoo en zoo veel de bladzijde werkten; dat hij nogtans, daar zijne niets minder dan schitterende omstandigheden hem in de onaangename noodzakelijkheid plaatsten om van zijnen arbeid te leven, een honorarium van vijftig dukaten voor het quartet moest verlangen. Nimmer was een met ongeduld verwachte brief mij meer welkom geweest dan deze. Ten gevolge der alzoo aangeknoopte kennis ontstond tusschen ons beiden eene voortgezette briefwisseling in de Hoogduitsche taal, waardoor ik in bezit van eene talrijke verzameling autographen des beroemden mans geraakt ben. In dezen rijken en verheven geest verdrong bijna de eene gedachte de andere, wanneer hij in de stilte der eenzaamheid dichtte; en een jaar later moest dat alles reeds ten grave dalen!

Eindelijk, in het voorjaar van 1825, kwam het eerste der beloofde quartetten (in Es, op. 127); maar in den tusschentijd had BEETHOVEN, als ware het om mij voor mijn lang wachten schadeloos te stellen, mij een afschrift van zijne groote Mis in D, een tot dien tijd toe nog niet bekend geworden werk, toegezonden. Bij die gelegenheid schreef hij mij, dat dit zijn lievelingswerk was, waaraan hij de grootste zorg, de meeste slapelooze nachten besteed had, en waarop hij den hoogsten prijs stelde. Op deze wijs kreeg *Petersburg* reeds in Maart van het jaar 1824 genot van het kolossale werk. Inderdaad is het in zijne geheele zamenstelling grootsch en edel: innig wordt men door de wonderbare schoonheid van het *kyrie*, de *gloria*, den *benedictus* getroffen. Juist om dezen tijd werd BEETHOVEN door eene zware ziekte aangetast, die hem op den rand van het graf bragt. Naauwelijks weder hersteld, schreef hij het tweede quartet (in A mol), waarin eene zoo diepe aandoenlijkheid heerscht.

Het adagio, in lyrische wijs, drukt de dankbaarheid van eenen wedergenezende uit, die zoo even den dood ontkomen is. Dit gedeelte en het finale van het quartet onderscheiden zich vooral door hunne originaliteit. Het is misschien het schoonste quartet, dat BEETHOVEN geschreven heeft. Maar, welk eene kracht in den strijkstok van den vioolspeler, welk eene juistheid in het ensemble wordt hier niet vereischt! Slecht uitgevoerd, wordt deze muzijk een ware chaos. Na dit quartet liet het laatste zich niet lang meer wachten: het was, om zoo te zeggen, des dichters zwanenzang. Ook dit quartet schittert door de heerlijkste schoonheden en onderscheidt zich door eene puntige eigenaardigheid; het is van alle drie het langste en bestaat uit zes stukken. Nadat BEETHOVEN nu zijne belofte zoo luisterrijk vervuld had, wilde hij mij een zijner schoonste, nog niet in het licht verschenen kunstwerken toewijden, te weten de ouverture in C, die in den stijl van HÄNDEL geschreven en zoo prachtig en grootsch geïnstrumenteerd is; bij het laatste allegro zijn al de massa's van het orkest in beweging, hetgeen de verwonderlijkste uitwerking doet. Deze ouverture, die sedert bij SCHOTT, te *Mentz*, (op. 129) uitgegeven is, blijft ontegenzeggelijk een der merkwaardigste gedenkstukken van zijnen geest. Ik had deze onwaardeerbare kunstgewrochten voor mijzelven, voor mijn bijzonder gebruik kunnen behouden; maar zelfzucht is mij, God dank, onder geenerlei gedaante eigen geweest, en wel het minst in de kunst. Ik was te gelukkig, dat ik der wereld deze rijkdommen, — schatten voor eene lange toekomst — kon mededeelen, en ik haastte mij, BEETHOVEN te verwittigen, dat ik hem volle vrijheid gaf, om zijne nieuwe meesterstukken tot zijn voordeel te verkoopen. Zoo verschenen dan ook weldra deze quartetten bij SCHOTT, te *Mentz*, die zich het eigendomsregt daarop verschaft had. Ondertusschen, moet ik er voor uitkomen? Deze zoo ongeduldig verwachte quartetten verwekten onder kunstoefenaars en kunstliefhebbers eene ware teleurstelling. Men had muzijk verwacht, in soort en stijl aan die der eerste quartetten van den meester gelijk, en kreeg nu juist het tegendeel. De uitvoering, reeds zoo moeijelijk wat ieder deel in het bijzonder betreft, werd een voorwerp van langdurige bestudering, eer men tot eene harmonische voordragt van het ensemble geraakte. De gedachte van den componist, die oppervlakkig in barokke

phrasen gehuld schijnt te zijn, ontsluijert zich eerst met den tijd, wanneer men doordrongen geraakt van hetgeen de opsteller bedoeld heeft, en wanneer eene tot volkomenheid gebragte uitvoering de voor den grooten hoop onverstaanbare voortreffelijkheden aan den dag heeft gebragt. Ondertusschen verloor ik den moed niet: in alle muzikale gezelschappen, die bij mij plaats hadden, hoorde men van niets dan van BEETHOVEN, en van niets dan van BEETHOVEN in alle betrekkingen. Ik had vele plagerijen, spot en verwijt over deze, gelijk men het noemde, BEETHOVEN-manie te verduren. Ik stoorde mij daaraan niet, maar poogde onze beste kunstenaars en dilettanten met de voortbrengselen van zijnen geest bekend te maken; eenen geest, die zijnen tijd verre vooruitgesneld was. Mijne volharding droeg hare vrucht; nog geene tien jaren waren verloopen, en BEETHOVEN's muzijk, ofschoon nog even zoo absurd en barok, sleepte de salons en concertzalen onzer hoofdstad weg in bewondering en toejuiching; de dames zelfs raakten in verrukking over schoonheden, welke de beroemdste kunstoefenaars vroeger niet erkend hadden. Thans behoort het tot de mode, voor BEETHOVEN te dweepen, en de dagen te *Bonn* zijn een luisterrijk bewijs van de gegrondheid der voorspellingen, welke ik in de ongeluksdagen gedaan had, toen het genie miskend werd.

Nadat ik het eerste quartet ontvangen had, haastte ik mij, het oorspronkelijke manuscript daarvan aan BAILLOT te *Parijs* te zenden. Aan dezen grooten kunstenaar kwam het toe, een der eersten te zijn, die het werk van den beroemden toonzetter bewonderen mogten. Ik was hem deze hulde van dankbaarheid schuldig voor de genietingen, welke ik, in de jaren 1821 en 1822, op zijne quartet-soireën gevonden had. Toen de beroemde vioolvirtuoos mij het manuscript terugzond, uitte hij zich op de volgende wijs over BEETHOVEN: »BEETHOVEN leidt ons in eene nieuwe wereld; wij komen door wilde landstreken, langs afgronden; de nacht verrast ons: wij ontwaken, en vinden ons in bekoorlijke landouwen verplaatst; een paradijs omgeeft ons; schitterend omstraalt ons de zon, om ons de heerlijkheden der natuur in vollen lichtglans te laten aanschouwen." Niets heeft meer waarheid dan deze beelden; de donkerheden, die in de laatste zamenstellingen van BEETHOVEN gevonden worden, dienen slechts om de hemelsche harmoniën, die

plotseling als uit een' volstrekten chaos opstijgen, in heerlijker toonen te doen klinken. Maar, was dit niet een wederschijn van hetgeen er in de ziel van dien buitengemeenen man omging? Men bedenke, wat hij heeft moeten lijden, miskend door zijne tijdgenooten, uitgesloten van geheel de wereld, beroofd van het zintuig, dat voor hem alle vreugden dezer aarde kon openen, welks gebruik hem zoo bijzonder noodig was en voor hem als bij uitnemendheid bestemd scheen! De schoonste meesterstukken der toonkunst voort te brengen, en ze niet te kunnen hooren, dit is eene straf, waaraan de mythologie niet gedacht heeft, toen zij de folteringen van TANTALUS en van IXION verzon.

BEETHOVEN'S ADELAÏDE.

Toen BEETHOVEN zijne *Adelaïde* geschreven had, bezocht hem op zekeren dag de Hofkapelzanger BARTH (de vader der zangeres, Madame HASSELT-BARTH). Den Maëstro zelven had zijne *Adelaïde* zoo weinig bevallen, dat hij voornemens was, de ongelukkige aan de vlammen te offeren. »Doe dat niet," riep de oude kapelmeester, »althans niet vóór dat gij ze mij eens hebt hooren zingen." — »Wel, zing dan, als gij 't volstrekt wilt," antwoordde BEETHOVEN. Toen het stuk ten einde was, zag de componist den zanger verbaasd aan; vervolgens sloot hij het stuk zorgvuldig in zijn' lessenaar, en mompelde half binnensmonds: »*Adelaïde* wordt niet verbrand."

INDUSTRIE TEGEN INDUSTRIE.

Op eene soirée te *Parijs*, omstreeks het eind van Junij, werd zeer hoog gespeeld. De booze geest van het kaartspel dreef op eene allerwreedste wijs zijne scherts met een rijk, maar reeds tamelijk diep in schulden stekend jong mensch, A. geheeten: de ongelukkige verloor 20,000 francs. De slag was gevoelig; doch zonder aarzelen of tegenspraak betaalde hij, en zorgde ten minste den schijn te redden. De zielskwelling, welke zijn verlies hem veroorzaakt had, stond nog op zijn gelaat geprent, toen op zekeren ochtend een onbekende zich onder den naam van OSCAR N. bij hem liet

aanmelden. Een elegant jong mensch, van een onbedeesd, min of meer krijgshaftig voorkomen, trad de kamer binnen.

»Mijnheer," sprak deze bezoeker, na de gebruikelijke beleefdheidspraeliminairen, »het verschijnen van mij, die u volstrekt vreemd ben, zal u misschien eenigzins verwonderen; maar ik kom met het oogmerk om u eene gewigtige dienst te bewijzen, en dit oogmerk zal, hoop ik, mijne vrijpostigheid verontschuldigen. Nu acht dagen geleden had ik de eer, u in een gezelschap te zien, waar zeer hoog gespeeld werd; gij liet u er toe verlokken en verloort eene aanmerkelijke som....."

»Vergeef mij, Mijnheer," viel A. hem hier in de rede, »zoo ik uwe herinnering eenigzins onbescheiden vind."

»Ik vermeld slechts eene daadzaak, Mijnheer," hernam de ander. »Gij hebt gespeeld en 20,000 francs verloren."

»Ja; maar welke reden beweegt u, Mijnheer, om mij een verlies te herinneren, waarover ik mij heb heengezet?"

»Ik moet u dit voorval herinneren, om er u opheldering over te geven. De door u verloren som werd door één' speler gewonnen. Kent gij hem?"

»Neen."

»Hij is een *Griek* (*)."

»Dit denkbeeld is ook bij mij opgekomen, maar te laat."

»Gij zijt het slagtoffer eener schandelijke bedriegerij geworden, en ik ben gekomen om u in deze onaangename omstandigheid mijne diensten aan te bieden."

»Wat kunt gij voor mij er in doen? Wilt gij mij behulpzaam zijn, om den schavuit in regten te vervolgen?"

»Neen, dat zou de verkeerde weg zijn. Een proces zou in meer dan één opzigt schadelijk voor u wezen: uwe eigenliefde zou er door lijden, en ook uwe toekomst zoudt gij benadeelen, wanneer het bekend wierd, dat gij zoo aanzienlijke sommen op het spel zet. Ik weet een ander middel, om u, zonder opzien en zelfs zonder dat gij u met de zaak bemoeit, ten minste de helft der verloren som terug te

(*) Geen *Helleen;* want onder deze, in haren bloei, dien God geve dat zij herkrijge, zoo geachte natie zijn de valsche spelers misschien even zeldzaam als onder eenige andere, en met reden mag zij zich bezwaren, dat de *Franschen* het hier bedoelde slag van industriëlen met den naam van *Grecs* bestempelen.

verschaffen. Ik zelf zal al het hiertoe noodige bezorgen. Zijt gij hiermede tevreden?"

»O, Mijnheer, wees van mijne dankbaarheid overtuigd; maar..."

»Gij zoudt dus van de andere helft der som wel willen afzien?"

»Waarom niet? Ik ben immers op dit oogenblik het geheel kwijt."

»Uw *Griek* heeft met mij alleen te doen, en ik zal hem wel weten te dwingen...."

»Mij de helft van het geld terug te geven?"

»Neen, het geheel; maar vervolgens deelen wij. Gij begrijpt, dat alle arbeid zijn loon waard is. De onderneming is van eenigzins neteligen aard. Ik heb reeds eenige stappen gedaan, om de noodige bewijzen op te zamelen; maar sommige ophelderingen ontbreken mij nog. Dit alles vereischt vrij aanzienlijke uitschotten; daarenboven krijg ik met een gevaarlijk mensch te doen, en de zaak kan mij misschien slecht bekomen. Doch onder betamelijke uitzigten waag ik gaarne geld en zelfs des noods mijn leven. Nu ziet gij echter ook, dat ik billijkerwijs op de helft van hetgeen ik u ten koste van dit alles verschaf aanspraak mag maken."

»Goed, van ganscher harte geef ik mijne toestemming; zoodra ik de twintigduizend francs terug heb, tel ik er u tienduizend van uit."

»Uw woord is mij genoeg, en zonder verwijl ga ik nu mijnen veldtogt beginnen. Ik hoop, dat nog heden de zaak tot ons beider genoegen zal afloopen."

Verandering van tooneel. — Onze *Griek* bewoont een appartement in den omtrek der *Chaussée d'Antin*; de meubels, prachtig en naar den laatsten smaak, behooren echter aan den *tapissier*, die elke maand de huur daarvan, vooruitbetaald, komt ontvangen. Monsieur OSCAR, met wien wij daar zoo even kennis gemaakt hebben, treedt omstreeks het middaguur binnen, noemt zich, neemt, zonder er toe verzocht te zijn, een fauteuil, en kijkt den nog half slaapdronken *Griek* strak in het aangezigt.

»Mijnheer," dus begint hij, »de reden van mijn bezoek is zeer eenvoudig. Gij hebt vrij vele kennissen in de groote wereld en zijt gewoon vrij hoog te spelen, niet waar?"

»Ik begrijp niet, wat u dat kan aangaan, Mijnheer."

»O, zeer veel! Was het voor mij niet van gewigt, dan

zou ik mij de moeite niet gegeven hebben, u door een onproductief gesprek te komen vervelen. Vergun, dat ik mij verklare, en gij zult mij terstond begrijpen. Verleden donderdagavond waart gij in een glansrijk salon?"

»Waarom niet?"

»Het gezelschap was zeer gemengd?"

»Zijt gij er misschien tegenwoordig geweest, Mijnheer?"

»En wel met personen van zeer dubbelzinnig karakter gemengd," vervolgde OSCAR, zonder den zijdelingschen, door den ander gegeven zet een antwoord waard te keuren.

»Dat heb ik niet opgemerkt," antwoordde de speler; »ik voor mij heb er slechts fatsoenlijke lieden gezien."

»Dan zijt gij zeer met u zelven ingenomen, of hebt althans geen' blik in den spiegel geworpen."

»Mijnheer...."

»Gij hebt mij eene beleediging gezegd," hernam de ongebeden gast bedaardelijk; »ik zeg er u eene op mijne beurt, en zoo zijn wij quite. Maar laat ons over zulke kleinigheden geene woorden en tijd verliezen, en liever tot ernstiger dingen overgaan. In dit zeer gemengde gezelschap hebt gij mijnen vriend A. voor de som van 20,000 francs opgeligt, welke som ik u verzoek hem terug te geven."

»En ik, Mijnheer, verzoek u, mij op het oogenblik te verlaten!"

»Gij ziet, ik blijf zitten, en laat mij noch door uwe gramschap, noch door uwe bedreigingen van mijn opzet afbrengen. In ligchaamskracht ben ik de sterkere van ons beide, en van wapenen ben ik ook voorzien. Ja, trek aan de schel, roep getuigen; in hunne tegenwoordigheid zal ik mij verklaren, en anderen zullen vernemen, wie gij zijt. Ik ben in staat om over u de naauwkeurigste berigten te leveren; want gij kunt ligt denken, dat ik niet herwaarts zou gekomen zijn, zonder toereikende bewijzen in handen te hebben. De naam, dien gij voert, is de uwe niet; gij hebt dien reeds vijf- tot zesmaal verwisseld, om u aan de nasporingen van het geregt te onttrekken. Uit de Duitsche badplaatsen zijt gij voor altijd verbannen; te *Amsterdam* hebt gij zes maanden lang in hechtenis gezeten; te *Brussel* zijt gij als voortvlugtige gevonnisd, en te *Londen* is u, in een club, door eenen *gentleman* van mijne kennis, eene welverdiende tuchtiging toegediend geworden. Welnu, ben ik wèl onderrigt? Gij ziet wel, dat u niets overblijft, dan te bewilligen

in hetgeen ik van u vorder. Gij zult dus mijnen vriend A. op staanden voet de hem ontfutselde 20,000 francs teruggenden."

Vruchteloos poogde het *Griekje* door allerlei uitvlugten en voorwendsels uit de klem te geraken; de volharding zijner tegenpartij behield de overhand, en OSCAR trok de helft van het verspeelde geld, als loon voor zijne moeite.

Zulk slag van *Grieken*-vervolgers is in de gezelschapskringen der groote wereld reeds vrij talrijk, en zij maken het zich tot eene taak, de valsche spelers met voorbeeldelooze list en stoutheid na te sporen. De eene industrie heeft de andere doen ontstaan. Zij maken kort proces, zonder opzien en met goede vrucht; daarom worden zij dan ook door onbezonnen spelers, die zich door de *Grees* hebben laten plukken, naar eisch gewaardeerd. In het afgeloopen saizoen zijn zij een weinig te laat gekomen; maar in den aanstaanden winter zal het hun aan winstgevende en glansrijke zaken waarschijnlijk niet ontbreken.

ANTWOORD EENS REGTERS.

Men gaf eens aan den President van een Geregtshof in *Frankrijk* te kennen, dat hij wèl zou doen de beslissing van zeker geding op de lange baan te schuiven, vermits daardoor aan het Ministerie eene belangrijke dienst bewezen zou worden. »Wij vellen hier vonnissen," antwoordde de brave man, »maar wij bewijzen geene diensten."

AARDIG GEZEGDE VAN DE OUDE MADAME ROTHSCHILD, TE FRANKFORT.

Deze bijna honderdjarige dame bevond zich onpasselijk en beklaagde zich bij haren geneesheer over de weinige baat, welke zij van zijne artsenijen ondervond. »Maar wat wilt gij, Mevrouw?" zei de medicus; »ik kan u toch niet jonger maken." — »Gij verstaat mij verkeerd, dokter," antwoordde de matrone; »ik verlang geenszins dat gij mij jonger, maar wel dat gij mij ouder maakt."

ONTBOEZEMING NA HET BEZIGTIGEN VAN DE SCHILDERIJ VAN ARIE SCHEFFER, TE PARIJS, VOORSTELLENDE: DE BOODSCHAP DER ENGELEN AAN DE HERDERS, EN BERUSTENDE IN DE VERZAMELING VAN DEN WELEDELEN HEER ABM. NOTTEBOHM, TE ROTTERDAM.

Ja, Scheffer! vol gevoel sta 'k bij uw herdrenschaar,
Zoo als ge, in 't zaligst uur, dat de aard' ooit was beschoren,
Ze in Ephrata's landouw, bij 't Englenlied, de maar
Van Christus komst op aard', met zielsgenot, doet hooren.
'k Hef ook met haar den blik naar 't ontoegankl ijk licht,
Waaruit het koorgezang harmonisch ruischt der Englen;
'k Wilde ook, als zij, mijn lied wel met die toonen menglen;
Maar eerbied en ontzag houdt mij de lippen digt.
O, zie dat turen, roerloos staren, luistrend wachten,
Die blijdschap op 't gelaat, dat vragen van het oog,
Of 't droom of waarheid is, dat peinzen, hopen, smachten,
Om op te vangen slechts wat toeklinkt van omhoog!
Ja, 't schijnt of aller blik den lichtglans wil doorboren,
Om 't wonder in te zien, waar de aard' voor knielen zal;
't Is of, bij iedren toon van 't lied der Englenkoren,
Te meer het hart hun trilt, verrukt door 't lofgeschal.
Zie, zie dien zuigling daar, op 's moeders arm gelegen!
't Is of een zoeter slaap dan ooit zijne oogen streelt;
't Is of de lach der vreugd, om d'afgedaalden zegen,
Hem, droomend van genot, om 't lieve mondje speelt.
Zie, zie de grijsheid hier, de handen opgeheven,
Als meende zij alreeds den telg uit Juda's stam,
Dat kind, dat de aarde rust, der menschheid vreê zou geven,
Te aanbidden, als de hoop van 't kroost van Abraham!
Verrukking, diep gevoel, doet ons ter nederknielen,
Bij zoo veel hemelsch, als, door kleur, onze oogen boeit.
Hoe luistert aller oor, hoe juichen aller zielen,
Vol van het zoetst genot, waar borst en oog voor gloeit!
Ja, Scheffer! 't is of u, van uit de hemelzalen,
Een Engel door den klank bezield heeft van dat lied;
Want, zonder hooger kracht, zulk een tafreel te malen,
Vermag het zwak penseel eens aardschen kunstnaars niet.
Aanbidding, eerbied, hoop, vreugd, twijfel, zielsverlangen
Zweeft op elks vroom gelaat, dat naar den Hoogen staart;
En daar wij met den blik aan 't kunstwerk blijven hangen,
Gevoelen we ons allengs als opgevoerd van de aard'.
't Is of we, als 't herdrental, van uit dat lichtgewemel,
't Hart voelen overstelpt door 's Hoogsten liefde en gunst;
En, knielen wij voor 't WOORD, dat God is in den hemel,
Verrukt staan we en verstomd, o Scheffer! voor uw kunst.

Rotterdam, 22 Maart 1846. J. VAN HARDERWIJK, RZ.

MENGELWERK.

VOORLEZING

OVER

DEN ROMAN VAN E. SUE.

Gehouden in eene vergadering van de Rotterdamsche Afdeeling der *Maatschappij van Fraaije Kunsten en Wetenschappen.*

Door

J. F. VAN OORDT, J. W. ZOON. (*)

De Ouden, welke, gelijk in vele kunsten, zoo ook in de welsprekendheid onze leermeesters zijn, drukken alles, waarop het hier voornamelijk aankomt, met één woord uit; zij zeggen, dat men *gepast* moet spreken. Maar dat ééne woord, hoe veel ligt er niet in opgesloten! Zij bedoelen, zóó te spreken als overeenkomt met den persoon, die spreekt, als geschikt is voor hen, tot welke hij spreekt, als pas geeft op den tijd, in welken hij spreekt, als het meest berekend is voor het doel, waarmede hij spreekt; en veel zou ik er nog kunnen bijvoegen. Zij hebben waarheid gesproken, die wijze meesters, en niemand is er meer

(*) Sterk aangezocht zijnde, om deze eenvoudige voorlezing meer algemeen bekend te doen worden, dan door eene enkele voordragt in eene bepaalde vergadering geschieden kon, heb ik besloten dezelve voor 't Mengelwerk van dit Tijdschrift af te staan; niet omdat ik aan het stuk eenige waarde hecht, maar deels omdat het iets is uit den tijd, 't geen in een volgend jaar niet meer bruikbaar is; deels ook en voornamelijk omdat het mij hoogst aangenaam was, dat men, ik zeg niet mijne voorlezing, maar de daarin, bijzonder aan het slot, uitgedrukte gevoelens met grooten bijval ontvangen heeft.

overtuigd van dan hij, die thans tot u het woord zal voeren. Maar die overtuiging is althans niet geschikt om de vrijwillig, maar al te ligtvaardig opgenomen taak voor mij gemakkelijk te maken. Ik wil het dan ook gaarne bekennen, dat, zoodra die gulden regel mij regt voor de aandacht kwam, de tweede gedachte was: gij hadt u daartoe niet moeten laten vinden. Reeds de keuze van een onderwerp, waarvan zooveel afhangt, wordt bij deze overtuiging zoo moeijelijk; want ook dit moet gepast zijn, dat is, al die hoedanigheden in zich vereenigen. Waar dat te vinden? En evenwel, M. H.! ik heb niet lang gezocht, ik heb mij bijna dadelijk bepaald, ik heb mij in mijne keuze eenvoudig laten leiden door de lectuur, die ten vorigen jare aan de orde van den dag was; en ik wil het zonder verdere omwegen aan u mededeelen; ik heb mij voorgenomen om u eenige oogenblikken over het werk van eenen bij allen bekenden Franschen schrijver te onderhouden; ik zal spreken over *den roman van* EUGÈNE SUE.

Met opzet noem ik het zoo; het is mij niet onbekend, dat er onderscheidene werken zijn van dezen vruchtbaren schrijver; veel evenwel daarvan komt bij hetgeen, waarover ik spreken wilde, in geenerlei regtstreeksche aanmerking; het is de *Juif errant*, aan welken ik voornamelijk denk; en evenwel wil ik dit niet als het onderwerp mijner rede opgeven; hetgeen mij voor de aandacht zweeft is niet uitsluitend aan dit zonderlinge produkt van den laatsten tijd verbonden; het heeft ook eenigzins op de welligt niet minder gelezene en reeds meer verledene *Mystères de Paris* betrekking. Er heerscht bij de grootste verscheidenheid in beide die stukken één geest, éène strekking, ja gedeeltelijk ook één onderwerp, en wat ook de vervaardiger vroeger moge uitgegeven hebben, of later nog doe volgen, daarin is het karakteristieke, waardoor hij zich als romanschrijver onderscheidt; en daarom meen ik den juisten titel gekozen te hebben met te zeggen, dat ik spreken zal, niet over dezen of genen der romans, maar over *den roman van* E. SUE.

Maar mij dunkt, bij deze opgave van mijn onderwerp

heb ik bij dezen en genen, misschien bij alle mijne hoorders, mijn eigen vonnis reeds gestreken. Hoe! ik zal aanvangen met het u te herinneren, dat de groote kunst van spreken ligt in gepast te spreken en dan overgaan om over een' roman het woord te voeren? Is het ook eene parodie, is het misschien erger, is het ook een paskwil op mijne eigene aanwijzing? Hoe! iemand in mijne betrekking, geroepen tot voorstander der wetenschap, ja der geleerdheid; wat zeg ik, een leeraar der godgeleerdheid en, opdat ik een' hooger' titel, mij althans waardiger en dierbaarder, noeme, een dienaar en prediker van het Evangelie, ik zal spreken over een' roman; ik zal u bezig houden met de vlugtige lectuur van den dag; ik zal daartoe kiezen, waarover door zoo velen reeds de staf is gebroken, als in vele opzigten voor de regtbank van Godsdienst en zedelijkheid veroordeeld en in deze weegschale te ligt bevonden! Is dat dan gepast voor den persoon? Ik zal spreken in eene vergadering van eene maatschappij voor fraaije kunsten en wetenschappen over den roman, en ik zal kiezen hetgeen voor de regtbank der aesthetiek in vele opzigten teregt als mislukt, als beneden vele andere voortbrengselen, zelfs der nieuwere Fransche school, bekend staat! Ik zal spreken in eene gemengde vergadering, ook van vrouwen en maagden, en mij dan daar begeven, waar beginselen zich openbaren en tafereelen geschetst worden, bij welke, om niet meer te zeggen, het rein gevoel gekwetst wordt! Is dat dan spreken geschikt naar de hoorders? Ik zal spreken over hetgeen in de dagelijksche lectuur reeds voorbij en door vele andere dingen verdrongen is, en dat in een' tijd, waarin zoo veel belangrijks gebeurt, zoo velerlei te lezen is! Is dat dan een woord als pas geeft op den tijd? Ik zal spreken, althans ik moet het, om u, zooveel in mij is, eenige oogenblikken aangenaam en niet geheel onnuttig bezig te houden; dit is toch het doel, waartoe gij hier gekomen zijt, en waartoe ik thans voor u sta, en ik kies een onderwerp, dat u óf overbekend is, óf, voor zoover er onder mijne hoorders zijn, aan welke het vreemd mogt zijn, ook daarom misschien naauwelijks

verstaanbaar, althans niet belangstellingwekkend zijn kan! Is dat dan spreken zoo als het meest berekend is voor het doel, waarmede ik spreke? Gij ziet, M. H.! ik heb het mij alles voorgesteld, en toch.... zie! ik mag mij bedrogen hebben, ik ben ook wel overtuigd, dat er aan mijne voordragt te veel ontbreken zal, om aan al die vereischten te voldoen; maar het kwam mij voor en het blijft mij voorkomen, dat mijn onderwerp op zich zelf er aan kan beantwoorden; dat er een oogpunt van beschouwing is, dat en voor mij en voor u wel voegende, dat niet ontijdig, dat onaangenaam noch onnuttig is, dat eindelijk noch voor hen, die den roman van SUE kennen, maar bloote herinnering, noch voor hen, die hem niet kennen, onverstaanbaar of onbelangrijk moet wezen. Komt, waagt het om mij met uwe aandacht te vergezellen, ik zal trachten haar bezig te houden. Veel schoons of nieuws of uitstekends moet gij niet wachten; gij zijt betere redenaars gewoon, en voor mijne gebreken vraag ik vooraf verschooning. Maar ontveinzen wil ik het niet, dat mij ééne lofspraak streelen zou, en dat ik, waarom zou ik het ontveinzen? mij eenigzins vleije, dat deze mij niet geheel ontgaan zal; het is, dat gij, wanneer ik aan het slot zal gekomen zijn, denken of zeggen moogt: *de man heeft toch niet ongepast gesproken.*

Zou er wel een werk van de jongste dagen zijn, dat zulk een' algemeenen, zulk een' verbazenden opgang gemaakt, zulk eene belangstelling gewekt heeft, als de roman van SUE? Zijne *Mystères* en nog meer zijn *Juif errant* zijn gelezen niet door hen alleen, die van romanlectuur hun werk maken, die zich verlustigen ook in andere voortbrengselen van de Fransche romantische school, maar ook door zulken, die er niets van kennen, die er een' afkeer van hebben, die zich schamen zouden met beuzelachtige en nog meer met ligtzinnige en onzedelijke lectuur zich bezig te houden. Geleerden, die zich geheel en bij uitsluiting aan de wetenschap wijden en bijna nooit iets tot

uitspanning er van ter hand nemen, hebben hier eene uitzondering gemaakt; en wij hebben er gekend, die er over spraken, alsof zij vergeten waren, dat het alles verdichtsel was, en het niet ontveinsden, hoe zeer het hunne belangstelling in aanspraak nam. Ernstig gezinden, van al wat zedeloos is eenen afkeer hebbende, zij hebben gelezen, niet om, maar niettegenstaande de verschrikkelijkheden en gruwelen, die hen met afkeer en verontwaardiging vervulden. Ziet, het zijn niet alleen zij, die er mede ingenomen waren of zijn, op welke wij hier het oog moeten vestigen; neen, ook zij, die er krachtig van onderscheidene zijden de stem tegen verhieven, staan hier ten bewijze van algemeene belangstelling; want waarom spraken zij juist hier, waarom namen zij kennis van, en beoordeelden dit produkt der Fransche school, terwijl zij anderen, waarin hetgeen zij te regt berispten althans in geene mindere mate gevonden werd, met stilzwijgen voorbijgingen en hunne opmerking onwaardig keurden? Gij gevoelt het, M. H.! 't is in de daad een merkwaardig verschijnsel, dat door het aanheffen van klagten over den bedorvenen smaak der hedendaagsche lezende wereld, dat door hetgeen deze roman met andere voortbrengselen des tijds gemeen heeft geenszins verklaard, en dat te gelijk noch door iets uitstekends van dezen roman in zijn geheel als kunstgewrocht beschouwd, noch door het belang, dat de ten tooneele gevoerde personen inboezemen, noch door eenigen weldadigen indruk, die er door gemaakt wordt, noch door andere aesthetische voortreffelijkheden, schoon het er dan ook in de bijzonderheden niet aan ontbreken moge, geheel geregtvaardigd wordt.

Daar moet nog iets anders, iets algemeeners, ja wij aarzelen niet het er bij te zeggen, iets beters in den roman zijn, dat deze algemeene belangstelling kan uitwerken. Welaan, laat ons beproeven hier iets ter verklaring bij te brengen. Ik begin met een verband op te merken tusschen roman en geschiedenis. Ja gij kent dat, M. H., gij weet het; of wie zou er bij de voortbrengselen van lateren tijd, ook in ons vaderland, wie zou er, na de ver-

schijning van *het huis Lauernesse* en van *Leicester in Nederland*, en andere geschriften van de schrijfster, op welke *Nederland* te regt roem draagt, aan kunnen twijfelen? daar zijn historische romans, welke zich aan de geschiedenis aanknoopen en hetgeen deze eenvoudig verhaalt ons als in het leven doen aanschouwen. Maar, hoe vreemd het ook schijne, deze zijn 't niet voornamelijk, welke wij hier op 't oog hebben, ja deze zijn eenigzins uitgesloten van hetgeen wij bedoelen, en wel juist omdat en voor zoo ver zij zich op hetzelfde gebied bewegen, waarmede de geschiedschrijver zich althans tot hiertoe voornamelijk bezig houdt. De geschiedenis der volken, zoo noemen wij haar; maar wat is zij eigenlijk, zoo als wij haar lezen? Van CAESAR en LIVIUS af tot op de tijden, die onzen leeftijd niet ver vooruitgaan, althans zeker tot aan de achttiende eeuw toe, voornamelijk geschiedenis der heerschers; veldslagen, zegepralen, staatkundige bemoeijingen en omwentelingen, hofintrigues, in het kort voorstellingen van hetgeen alleen de grooten der aarde aangaat, ziedaar haren inhoud. Lette men ook vroeger en vooral later op het meer inwendige der volken, het bepaalde zich voornamelijk tot het regt, de wetten, gebruiken en wat dies meer zij. Voegde men er voorts de beschouwing bij van den nationalen rijkdom, met name van de stoffelijke zijde, hetgeen in ons vaderland reeds vroeg, in betrekking ook tot *politieke gronden en maximen*, en later opzettelijk geschiedde, en dat bijzonder sedert ADAM SMITH een hoofdonderwerp der geschiedenis werd; of wendde men het oog tot dien rijkdom van de geestelijke zijde, waarmede de geschiedenis van kunsten en wetenschappen, maar allermeest de in onze dagen zoo bijzonder beoefende geschiedenis der beschaving in zulk een naauw verband staat, het blijft altijd meer het uitstekende zoo in zaken als in personen, dat hier uit den aard der zake niet alleen op den voorgrond staat, maar bij uitsluiting wordt voorgesteld. Eene eigenlijke geschiedenis der geheele menschelijke maatschappij, waarin alle standen en klassen derzelve vertegenwoordigd worden, waarin derzelver verschillende toestanden, in betrekking ook tot

het algemeen, tot de regering, tot de wetten, tot de stoffelijke en geestelijke goederen der volken of des tijds worden voorgesteld; waarin alzoo aan elken mensch als zoodanig in zijne persoonlijkheid regt geschiedt, en niet verreweg het grooter deel der maatschappij, alleen als de lijdelijke doode stof der geschiedenis beschouwd, maar als belangrijk deel van 't geheele organismus voorkomt en in het leven geroepen en werkzaam is, zulk eene bestaat er niet; en ik zal niet beweren, dat zij gemakkelijk bestaan kan of wij haar eenmaal te verwachten hebben.

Intusschen dit, voor den geschiedschrijver naauwelijks te betreden, en evenwel voor de geschiedenis der menschen zoo belangrijk gebied is het eigenlijk, waarop de roman zich bewegen kan en moet. Niet de heerscher, niet de vorst, niet de veldheer, niet de staatkundige, niet de geleerde, niet de kunstenaar, maar de mensch als zoodanig behoort haar voorwerp te zijn, en wel zoo, dat de voorstelling van het individu niet op zich zelve staat, maar het beeld is van allen, die zich in zijnen toestand bevinden. Ik kan dit niet uitbreiden noch op de verschillende soorten van romans, zoo als zij van RICHARDSON af tot op onze dagen zich ontwikkelden, toepassen. Ik zou het anders kunnen aantoonen, dat in elke, die op eenige onderscheiding aanspraak maakt, steeds de mensch in zekeren toestand deszelven in betrekking tot de maatschappij het voorwerp is der beschouwing. Maar hoe meer algemeen dit is, hetgeen van twee zijden beschouwd kan worden, namelijk dat of de verschillende klassen, welke de menschelijke maatschappij uitmaken, vertegenwoordigd worden, zoodat men van die allen een beeld heeft en wel in betrekking tot elkander, of de voorgestelde toestand aan zekere klasse der maatschappij gemeenschappelijk en voor den tijd, waarin zij wordt voorgesteld, karakteristiek mag heeten, des te meer belang kan en zal de roman inboezemen, omdat hij ons dan waarlijk eene geschiedenis van het leven der maatschappij, of van eene klasse derzelve of van eenigen tijd voorstelt. Hoe levendiger en aanschouwelijker dat is, zoodat men zich waarlijk in het innerlijke leven der menschen

verplaatst voelt, en als het ware in den kring, aan den haard en in het hart van de voorgestelde personen het gebeurde medebeleeft, des te meer moet het aantrekken; des te meer medeslepen. Maar wanneer nu dit alles niet maar tot het verledene, niet maar tot hetgeen eens geschied is betrekkelijk gemaakt wordt, wanneer het onzen eigenen tijd, wanneer het de maatschappij, waarin wij zelve nog leven, wanneer het toestanden van verschillende klassen, zoo als zij nu zijn in betrekking tot het algemeene in de maatschappij, wanneer het gebeurtenissen van onzen leeftijd in verband daarmede, wanneer het de groote levensvragen des tijds betreft of daarmede in aanraking komt, dan kan het niet anders, of het moet des te meer belangstelling bij ons opwekken, des te meer ons aantrekken, want het is dan geene vreemde zaak, het is eene die ons van nabij aangaat, die op ons medegevoel aanspraak maakt, ja al is zij ook regtstreeks buiten onze persoonlijkheid, evenwel de onze is, als medeleden dier maatschappij, in welker leven wij alzoo worden ingeleid.

Men zegge niet, dat wij hier van het gebied der geschiedenis afdwalen, want daartoe behoort eigenlijk al wat gebeurd is; men spreekt wel alsof iets te jong zijn zou om tot de geschiedenis te behooren, maar wat zegt dat in den grond anders, dan dat het te jong is om geschied te zijn; in de daad er is ook eene geschiedenis van onzen eigen' tijd. Men meene niet, dat eene levendige, aanschouwelijke voorstelling daarvan minder belangrijk is, omdat wij hetzelve beleven en aanschouwen; als wij het uit het oogpunt, waarvan wij nu spreken, beschouwen, als wij het tot het eigenlijke leven der menschen in onderscheidene standen betrekkelijk maken, als wij spreken van indringen in het huis, aan den haard, in het hart van hen, die met ons leven, wij durven het gerustelijk zeggen, dat buiten den kring, in welken wij zelve eigenlijk leven, en buiten datgene, waarin menschen uit andere kringen regtstreeks met ons in aanraking komen, het grooter deel der menschen; hetwelk niet, het zij door hun beroep, gelijk in ons vaderland de bedienaars van de Godsdienst, en gedeeltelijk ook

de oefenaren der geneeskunst, hetzij door bijzondere neiging daarvan opzettelijk zijn werk maakt, ook bij bekendheid met hetgeen er op staatkundig, godsdienstig, wetenschappelijk, regtskundig, huishoudkundig gebied in onze dagen plaats heeft, veelal vreemd is in de maatschappij, waarin zij zelve leven en onbekend met hetgeen er in hunne eigene dagen en als onder hunne oogen gebeurt.

Is er eenige waarheid in mijne voorstelling, is de roman des te meer belangwekkend, naar mate hij meer de geschiedenis is van het innerlijke leven der bijzondere menschen en in zoo ver ook der maatschappij, waarin zij leven, naar mate hij daarin meer op den voorgrond stelt wat, schoon dan ook in bijzondere personen aanschouwd, eigenlijk iets algemeens is, zoodat die bijzondere personen eene geheele klasse vertegenwoordigen, naar mate hij dat aanschouwelijker, levendiger doet, zoodat wij in de huizen, op de tooneelen zelve verplaatst worden, en in woorden en bedrijf den toestand, maar ook den geest der voorkomende personen ons waarlijk geopenbaard zien; is hij dat bovenal, wanneer hij op die wijze ons de geschiedenis geeft van onzen eigenen tijd: dan is, dunkt ons, voor een groot deel het verschijnsel verklaard, waarom de roman van SUE, niettegenstaande deszelfs groote gebreken in aanleg en uitvoering, niettegenstaande zoo veel, waarin dezelve staat beneden de eigenlijke meesterstukken der kunst, niettegenstaande zoo veel, dat den goeden smaak beleedigt en het zedelijk gevoel kwetst, waarvoor wel het beste deel der lezers niet blind was, zulk eene algemeene belangstelling kon verwekken. Want het een en het ander, door ons opgenoemd, is het, waardoor dezelve zich onderscheidt. Het is op het gebied des maatschappelijken levens in deszelfs onderscheidene toestanden, dat hij zich beweegt en als medeleeft en zijne lezers medeleven doet; en het is niet uit vroegere tijden, het is uit onzen eigenen leeftijd, dat hij zijne tafereelen ontleent; het is de geschiedenis onzes tijds, welke hij ons voorhoudt. Hij is hierin algemeener nog en meer verspreid op elk gebied des menschelijken levens, dan de in vele opzigten nog veel meer begaafde

Engelsche DICKENS, die evenzeer den grooten opgang zijner eerste stukken vooral daaraan te danken had, dat hij den verborgen toestand en het verborgen lijden van enkele personen, in welke men het beeld van geheele klassen aanschouwen kon, vooral van het meest vergeten deel der maatschappij, voor de oogen als deed leven, maar die juist om dat minder algemeene, ook bij meerdere aantrekkelijkheid van geest en beginselen, nog niet die algemeene belangstelling wekte, welke den roman van SUE te beurt viel.

Behoef ik het aan te toonen, dat in de daad dit het karakteristieke is van den roman van SUE. Het denkbeeld alleen van de *Mystères de Paris* te beschrijven duidt het ons aan, dat het zijn oogmerk is, ons in de geheimen des levens in de maatschappij in te leiden; dat hij 't, hoe dan ook, gedaan heeft, en dat juist dit aantrok, dat hebben de menigvuldige navolgingen van geheimen van *Londen*, van *Amsterdam* en andere, reeds voor 's hands bewezen; en dat hij 't, wat er op moge zijn aan te merken, zóó gedaan heeft, dat het niet gemakkelijk nagevolgd wordt, dat is uit de geschiedenis dier navolgingen, welke naauwelijks lezers konden vinden, genoegzaam gebleken. Hij beschrijft er de geschiedenis van zijnen tijd; hij durft het soms zijnen lezers herinneren, dat hetgeen hij verhaalt in 1838 plaats had. Hij brengt ons op de plaatsen, waar alles voorvalt, in de gezelschappen, in de huizen der aanzienlijken en geringen, in de verblijfplaatsen der ellende, in de verborgene schuilhoeken der misdaad en des ongeluks, in de gevangenissen, tot op de geregtsplaatsen toe. En hetgeen hij ons daar aanschouwen doet, dat staat met de wetten, met de gebruiken, met de zeden, met de inrigtingen, in 't geheel met den toestand des tijds steeds in het naauwste verband. En in de *Wandelende Jood*, welke ons eenige jaren vroeger, maar toch nog in onzen leeftijd verplaatst, hoe weet hij niet van al wat in dien tijd plaats had gebruik te maken, en hetgeen terwijl hij schreef de aandacht trok als het zijne te verklaren en voor zijnen roman te bezigen, al schijnt er geen 't minste verband te bestaan. Ik wil één voorbeeld noemen; tot zelfs in *Indië*

brengt hij ons, om ons daar, ongelukkig ter verkeerde plaatse, eene bende van verworgers te doen zien, en naderhand een' daarvan uit zijne beginselen werkzaam te toonen, terwijl inderdaad de ontdekking van eene sekte van menschen, welke dien naam droegen en moordenaars waren uit godsdienstige beginselen, een der ontzettendste verschijnselen is, welke onze dagen in de Engelsche *Oostindiën* hebben opgeleverd. (*) Maar nemen wij iets naders; de verschrikkelijke cholera, welke bij het naderen en aanwezig zijn welligt te veel angst en schrik verwekte, en na het heengaan welligt te veel en te spoedig vergeten is. Onverwacht voert hij haar aan; te midden van allerlei ontwerpen is het zijn hoofdpersoon, die er door wordt aangetast; gelijk hij zich naderhand in en door dezelve in al zijne geestkracht vertoont; levendig wordt de ontzettende siekte in dien persoon voorgesteld, en dan dat koude dagblads-artikel: »de cholera is in *Parijs;* 't eerste geval heeft heden zich opgedaan, te half vier, in die straat, in dat hotel." En dan de schrikkelijke ligtzinnigheid bij deze ramp, de opruijingen, de onzinnige vermoedens van vergiftiging, de woede van 't gemeen, waarvan in de daad slagtoffers onschuldig vielen; zie, dat alles, waarvan de dagbladen toen iets verhaalden, het wordt aanschouwelijk, het wordt in de meest bekende personen voorgesteld, en dat ontzettend blad der geschiedenis, 't welk maar even open en weder spoedig werd digtgeslagen, het staat hier in 't leven voor ons, in geheel zijne huiveringwekkende gedaante. Al wat wij er toen van gevoelden, veel meer dan dit, is bij ons verlevendigd. En waartoe andere voorbeelden? De eigenlijke inhoud des romans, de voorstelling van de beginselen, het woelen en werken, de magt van de orde der Jezuïten, wie zou meenen dat het op elken tijd evenzeer belang had kunnen verwekken, dat het dat had kunnen doen, zelfs in de jaren, waarin hij ze

(*) Wij hebben in der tijd daarvan eenig verslag gegeven in een stukje, getiteld: *De Thugs of geheime moordenaars in Indië*, te vinden in het Tijdschrift *Waarheid in Liefde*, 1838. II, bl. 411 volgende.

voorstelt? Neen, maar in de dagen, waarin hij schreef, toen de gebeurtenissen des tijds aller aandacht daarop hadden gevestigd, toen bijzonder in *Frankrijk* en te *Parijs* de strijd voor en tegen dezelve aller geest bezig hield; toen kon er juist daarom naauwelijks een onderwerp worden uitgedacht, dat meer de aandacht trok, meer de belangstelling gaande hield. Het is mijn oogmerk niet, eenig gevoelen over deze orde hier ter plaatse te uiten, of mij in 't gevaar te brengen van iets te zeggen, dat iemand kwetsen kon. Maar de schrijver heeft, te dien opzigte althans, den geest zijns tijds begrepen; hetgeen gedacht, gezegd, door velen in gebeurtenissen opgemerkt werd; heeft hij in 't leven geroepen. Hij laat ze voorkomen, hij laat ze handelen, hij laat ze één bepaald doel vervolgen, hij brengt ze daarbij met de meest verschillende deelen der maatschappij in aanraking; hetgeen nu en dan geïsoleerd voorkomt, vereenigt hij tot één tafereel, waar het in het leven aanschouwd wordt. En ik aarzel niet te verklaren, dat al wat er, met kennis van zaken, met naauwkeurig onderzoek, met gebruik van de geschiedenis en de gebeurtenissen des tijds, over en tegen de Jezuïten geschreven is, te zamen genomen, op het algemeen dien invloed te dezen aanzien niet heeft uitgeoefend als het verdichtsel van SUE alleen.

Als het verdichtsel zeg ik; en in de daad is er iets, dat dien naam verdient, het is de roman van SUE in zijn geheel beschouwd. Die wandelende Jood, uit eene oude legende, hij moge dan worden voorgesteld als betrekking hebbende op de familie, die hier eene hoofdrol speelt, als voorbode der cholera, als type van de arbeidende klasse, in hem en om zijnentwil, mijn mond huivert het uit te spreken, door Hem, die altijd zegende, vervloekt; hij is niet alleen een verdichtsel, hij is met zijne zonderlinge, soms roerende alleenspraken, een *hors d'oeuvre;* en dan de geheele intrigue van dat honderdvijftigjarig testament en den ontzettenden schat daardoor verzameld, en de medaille en papieren daarbij behoorende, is er iets onwaarschijnlijkers, iets op zich zelf onzinnigers uit te denken? Of een

Duitsche regerende Vorst in *Parijs*, met allerlei menschen, bij voorkeur met het uitvaagsel der maatschappij in aanraking, en overal herstellende, en overal regt uitoefenende, en als het ware de rol der Voorzienigheid vervullende, en daarna met eene in een hol der laagste ondeugd gevondene, ontreinigde en toch rein geblevene dochter huiswaarts keerende, het gaat zelfs de palen der mogelijkheid te buiten; 't is of het uit het brein eens krankzinnigen voortkwam. En hoe veel andere zaken zouden wij in de ontwikkelingen hier niet kunnen bijvoegen? En evenwel aarzelen wij niet, om aan dat ongerijmde verdichtsel, om aan den Roman van SUE *waarheid* toe te kennen, waarheid, niet te verwarren met werkelijkheid; waarheid, niet te zoeken in de personen zelven, die er voorkomen, noch in de juistheid hunner karakters, noch in de zaken, welke er met hen gebeuren, noch in de combinatiën, die er plaats hebben, hoe kunstig soms ook aangebragt: menigmalen is niets onwaarschijnlijker dan dat alles; waarheid, niet het meest daar, waar hij zijne lievelingsidéën, dikwijls niet dan hersenschimmen, met proeven en aanhalingen uit hetgeen inderdaad gebeurd is opheldert, of zelfs met cijfers als ontegensprekelijk staaft. Maar waarheid, soms diepe, voor velen verborgene en toch der openbaring waardige waarheid in de voorstelling van zaken op zich zelve, zoo als zij plaats hebben in de maatschappij, van toestanden, soms meer of min algemeene toestanden, waarvan zijne personen dikwijls wel overdrevene, maar toch levende en indrukwekkende typen opleveren; waarheid in de uitwerking, welke hetgeen in de maatschappij bestaat uit zijnen aard hebben kan, dikwijls hebben moet; waarheid, die niet ophoudt waarheid te zijn, omdat zij in de afzigtelijke naaktheid, waarin zij hier voorkomt, zeldzamer aanschouwd wordt, die niet ophoudt waarheid te zijn, wanneer men er de oogen voor toesluit of het aangezigt er van afwendt.

Gij gevoelt, M. H., waar ik heen wil. Die waarheid, van welke ik sprak, in meer dan één opzigt, in de meest onderscheidene toestanden, bij de meest verschillende klassen der maatschappij en soorten van menschen, zoo als zij bijzon-

der in *Parijs*, in die hoofdstad der beschaafde wereld, welke door haar blinkend uiterlijke zoo betoovert en overal zoo veel invloed uitoefent, zou ik haar kunnen aanwijzen. Maar ik bepaal u alleen bij de ontzettende, huiveringwekkende voorstellingen van de nameloose ligchamelijke en geestelijke ellende der lagere volksklasse, bij den in het leven geroepenen en vertoonden toestand van die talrijke menschenmassa, welke wij de niet bezittende, tegenover hen, die eigendom hebben, noemen kunnen; die, arbeidende en zwoegende, kampen tegen het gebrek, en juist om hun gebrek geen genot hebben van de voorregten der maatschappij, ja des te meer aan verachting en anderen jammer blootstaan. Of omdat er zulke monsters niet bestaan, als SUE, al wat verfoeijelijk is dikwijls in éénen persoon vereenigende, ons voorstelt, is daarom de schrikkelijke behandeling van kinderen, in de jeugd van de *Goualeuse* voorgesteld, geene waarheid? Is het daarom niet waar, dat er zijn, die zeggen moeten: soms hebben de dieren het beter dan menschen; niet waar, dat zij van jongs af in de fabrijken aan allerlei bederf, aan allerlei verleiding zijn overgegeven; niet waar, dat zij soms ook in het huisgezin der ouders tot eene levenswijze gedoemd zijn, die hen bederft, eer zij weten te onderscheiden tusschen goed en kwaad; niet waar, dat er geheele familiën zijn, waarin ondeugd en misdrijf als erfelijk moeten beschouwd worden, en dat er niet, althans niet genoeg gedaan wordt om dat te voorkomen of er paal en perk aan te stellen? Of omdat er wel niet ligt een huisgezin zal worden gevonden, waarin zich zoo alle ellende vereenigt als in dat, waar hij ons binnenbrengt, waar de vader nacht en dag zit te arbeiden met eene krankzinnige moeder, met eene zieke vrouw, met eene op de gruwelijkste wijze onteerde dochter, met een aan de tering stervend kind, terwijl het aan alles ontbreekt, zijn daarom de bijzondere trekken van hetgeen daar zoo te zamen gebragt is niet werkelijk in de verborgene woningen der schamelen te vinden? Maar zal ik zoo voortgaan, zal ik al het duldeloos lijden u voorhouden, waaraan de min bedeelde in de maat-

schappij zijn geheele leven door blootstaat, al den jammer, dien hij ondervindt, de laagte, waartoe hij gezonken zijn kan, u voorstellen? waar zou ik eindigen? Men moge SUE van overdrijvingen beschuldigen, ik zal het niet voor hem opnemen; maar dat er in onze maatschappij, te *Parijs* zeker veel meer dan elders, maar toch ook overal, maar toch ook voor een deel in ons midden, zulk eene ellende bestaat, als hij soms in ontzettende, soms in fijne trekken schildert, dat zij hand over hand toeneemt, dat zij tot de schrikkelijkste dingen aanleiding geeft, dat zij niet duren, niet vermeerderen kan, zonder het geheele maatschappelijke ligchaam in gevaar en ten ondergang te brengen; dat hij alzoo in 't algemeen waarheid voorstelt, dat kunnen wij niet loochenen. Gij doet het ook niet, M. H.! gij weet, het is de levensvraag des tijds; gij gevoelt, dat men het zich aantrekken moet; of is het niet van daar dat er zoo vele vereenigingen voor de verwaarloosden beginnen te ontstaan, dat er hier maatschappijen zijn om werk te verschaffen, daar patronaten voor de armen worden opgerigt? Maar is dat gevoel nog wel algemeen genoeg? Leven er nog niet velen onbekend met de ellende, die er plaats heeft in de maatschappij, en daarom gevoelloos voor en onbekommerd over dezelve? Is het niet een waar woord van SUE, dat herhaalde: *si les riches savaient?* Met statistiek en berekeningen daaromtrent houden deze zich niet op; en zouden zij ook op de groote menigte van menschen zulk eenen invloed kunnen hebben, om hen uit hunnen slaap wakker te schudden, om hun medegevoel gaande te maken, als wanneer zij in den door allen gelezen roman die ellende op de ontzettendste wijze als levend voor zich aanschouwen?

Of zou het welligt beter zijn, al die verschrikkelijkheden, welke men zegt dat misschien voor regter en kerkermeester leerzaam zijn, voor schilder en dichter tot tafereelen aanleiding geven kunnen, maar geenerlei aanwinst voor 't maatschappelijk leven opleveren, achter te houden? Zou het beter zijn, het verborgene verborgen te laten en niet door te dringen in de schuilhoeken van on-

deugd en ellende? Ik ontken het niet, er zijn menigte van tafereelen, welke wij den schrijver gaarne zouden hebben geschonken; ik ontken het niet, van vele zijden is er iets walgelijks, iets stuitends, zelfs iets verkeerds en gevaarlijks in de levendige voorstelling van het afzigtelijke. Maar evenwel ook daaraan is eene goede zijde, en die ligt juist in het ontdekken der waarheid; van die zijde zie ik eene vordering, een bewijs van den in de menschheid voortwerkenden geest der waarheid daarin, dat men niet staan blijft bij eene oppervlakkige beschouwing, bij den uiterlijken schijn, maar dieper doordringt en den sluijer opligt en ook dat laat zien, wat in den toestand der menschen schrikkelijk is om te aanschouwen. Wat baat het, zich te begoochelen omtrent den toestand der maatschappij? ook het kwade moet openbaar worden; dat is de eerste voorwaarde ter genezing. Nog eens, in het doordringen tot in de geringste klassen der maatschappij, in het openbaar maken van den verborgenen jammer, ik zie er vordering, ik zie er een bewijs in, dat men zich den mensch als zoodanig, ook in de tot hiertoe verachten en verwaarloosden, begint aan te trekken. Wat dunkt u, in *Frankrijk*, in de uiterlijk zoo schitterende tijden van LODEWIJK XIV en XV, zou het toen aan diepe ellende onder de lagere klassen hebben ontbroken? Enkele trekken doen ons het ontzettende er van gissen, en in de huiveringwekkende tooneelen der omwenteling op het laatst der vorige eeuw komt het schrikkelijk te voorschijn; maar wat schrijver zou het toen gewaagd hebben, de hoofsche, alleen voor zich zelve levende wereld van dien tijd met den jammer van het nietswaardig gespuis, canaille, zoo als men het toen noemde, bezig te houden?

Ja, er is belangstelling in de geringere standen, in de verwaarloosden en ellendigen in de menschelijke maatschappij in den roman van SUE op te merken; hij heeft zich in hunnen toestand zoo veel mogelijk verplaatst, zoodat hij, hoe weinig dien ook bij eigene ervaring kennende, als leeft met hen, die hij alzoo voorstelt, en anderer belangstelling voor hen opwekt. Daar zijn menigvuldige

kleine trekken, welke dat aanwijzen; vooral ook waar hij het goede, daar te vinden, opmerkt. Ik noem alleen dat helpen van, dat deelen met elkander, dat er soms zoo eenvoudig inkomt, en van 't welk mijne eigene en zeker ook uwe ondervinding voorbeelden zou weten bij te brengen niet minder treffend, dan die er in den roman worden gevonden. Maar die zijn het alleen niet, neen, zijn geheele ziel is met zijn onderwerp ingenomen; het is hem steeds om herstelling te doen. En wie zal het ontkennen, dat hij hier en daar, bijzonder in zijn eerste geschrift, belangrijke wenken geeft omtrent hetgeen in wetten en zeden, vooral in *Frankrijk*, voor de arbeidende klasse, voor de armen drukkend is, en dat zou kunnen verzacht of veranderd worden? Wie zal loochenen, dat instellingen, zoo als de bank voor arbeiders zonder werk, of de bank van leening, die den armen niets kosten zou, welke hij door den verfoeijelijken JACQUES FERRAND gedwongen laat oprigten, dat een huis gemeen aan al de arbeiders eener fabrijk, waar zij gemeenschappelijk leven en daardoor alles veel beter en voor minder kosten hebben, dan zij het elk voor zich zelven zouden kunnen verkrijgen, zoo als hij het uitvoerig in de fabrijk van HARDY teekent, onder de wenschelijke dingen mogen genoemd worden, en dat de voorstelling er van hem, die het heil der arbeiders en der armen wil, stof tot nadenken, welligt ook menig een' nuttigen wenk kan geven? Maar evenwel, hier zijn wij juist aan de schaduwzijde van den roman gekomen; ik moet sterker spreken, van hier af is het, dat wij den geheelen geest en de strekking van denzelven, in derzelver onbestaanbaarheid, verkeerdheid, verderfelijkheid, ons nog eenigzins willen voorstellen.

De ellende, de armoede moet ophouden. Dat is zijn thema, dat hetgeen hij zich in de toekomst belooft. En van waar? van eene algemeene associatie (vergeef mij het woord, ik weet niet of een ander zijn denkbeeld zou uitdrukken) waarin de een den ander het onderhoud verzekert. Uit zulk eene vereeniging alleen kan en moet het toekomstig heil des menschdoms voortvloeijen. Hij begint

daarbij met de magtspreuk, dat elk braaf en werkzaam arbeider regt heeft op arbeid, en wel op zulk eenen als hem een genoegzaam inkomen oplevert. Dat is dus 't geen hem *moet* worden verzekerd door dengene, die overvloed heeft, of door zijne medearbeiders. Ik kan zijne voorstellingen, opgehelderd ook door het voorbeeld der fabrijk, die hij zich geschapen heeft, niet ontwikkelen. Maar dat het henenleidt tot communisme, de gemeenschap van goederen in de geheele maatschappij, welke sedert eenige jaren op nieuw hare voorstanders vond, en welke hij zegt, dat de eerste Christenen zouden geleerd en beoefend hebben; daaraan valt, schoon hij dan ook telkens zeggen moge: *l'association et non le partage*, naauwelijks te twijfelen. Dat er alzoo iets wordt gepredikt, strijdig met de vrijheid, met de regten van elken mensch, met de ware orde in de maatschappij, is naauwelijks te loochenen. Dat het eene hersenschim is, van welke hij 't heil verwacht, dat moet elk in de oogen stralen. De uitmuntende schrijver van *eene Preêk onder* LODEWIJK XIV heeft hem aangetoond, hoe zeer hij zich vergist. (*) Hij zegt het aardig, dat zulk een enkel voorbeeld, als hij voorstelt in eene in zijn brein geschapene fabrijk, al ware het ook wezentlijk, nog maar zijn zou eene oäse in de woestijn; dat eene georganiseerde fabrijk nog niet is georganiseerde arbeid in de maatschappij. Hij voegt er bij, dat hij zich had voorgesteld, dat de ontzettende erfenis van tweehonderd millioenen, welke SUE liever verbranden liet, den fabrijkant in handen zou gevallen zijn, om dan op eene grooter schaal het denkbeeld van SUE in praktijk te brengen; dan zoude, zelfs met zulk een denkbeeldig kapitaal, de onuitvoerbaarheid zijner voorstellingen gebleken zijn. Ik voeg er nog iets anders bij. SUE spreekt van zulk eene vereeniging, en hij beroept zich daarbij op de Jezuïten, welke hij bestrijdt, als eene proeve van de kracht, welke deze zou uitoefenen; maar is hij het dan vergeten, dat die vereeni-

(*) In een belangrijk schrijven, ook opgenomen in het *Journal de la Haye* van 4 Oct. 1845.

ging, volgens zijne eigene voorstelling, alleen door despotisme, door de laagste en onwaardigste middelen, door het maken der menschen tot bloote werktuigen van den wil des hoogeren, zoodat zij als lijken geen' eigen wil meer kennen, bestaat en werkt? Zou het heil der maatschappij in zulk eene vereeniging kunnen gevonden worden?

Maar wij mogen ons hierbij niet langer ophouden. Er is nog zoo veel, er is iets meer algemeens op te merken. Het is namelijk in al zijne plannen en voorstellingen alleen om het stoffelijke te doen; gebrek aan werk, gebrek aan genoegzaam loon, en andere uiterlijke zaken, zij zijn hem, zoo niet de eenige, althans de voorname oorzaken van den ongelukkigen toestand, waarin hij de arbeidende klasse voorstelt, van de ellende, die er bij de geringen heerscht. Zij zijn de eenige, althans de voorname gebreken in de menschelijke zamenleving, in welke hij voorzien wil; met eene oogenblikkelijke opheffing der armoede is ook de ellende opgeheven, en het geluk der maatschappij op vaste grondslagen gevestigd. Hoe! is er dan niets hoogers in den mensch, dan hetgeen tot zijn dagelijksch onderhoud betrekking heeft? Hij stelt zich steeds arbeiders voor, niet zoo als zij zijn, maar zoo als zij wezen moesten; dat is gemakkelijk, maar met de waarheid in strijd. Hij kent ja ook ondeugd in de lagere klassen; maar de bron er van ligt, zoo niet geheel, dan grootendeels, in de armoede. Wie zal het ontkennen, dat er iets, dat er veel waars aan is; maar, zoo als hij het voorstelt, zoo als hij zelfs het meest verkeerde als natuurlijk gevolg der armoede in sommige zijner personen doet voorkomen en het daarmede verschoont, druischt het aan tegen het zedelijk gevoel. En wie, die den toestand der maatschappij, ook onder de armen en arbeidende klassen gadeslaat, wie is er niet overtuigd van, dat evenzeer, ja nog veel meer, de zaak ook in eene omgekeerde reden plaats heeft, en ondeugden en verkeerde driften de meest werkzame oorzaken der armoede zijn; en dat geene stoffelijke middelen baten, indien niet tevens de menschen zelven worden verbeterd? Maar daaraan wordt niet gedacht, dat wordt althans ver naar

den achtergrond geschoven. In het huis, waar alles gemeen is, heb ik voor voeding, voor kleeding, voor verkwikking, voor oppassing, ja voor weelde en vermaak gezorgd gezien, maar niets voor de opvoeding van kinderen, niets tot bevordering der zedelijkheid gevonden.‹

Het is door eenen Duitschen schrijver gezegd, dat de zoogenaamde sociale roman niet in *Engeland* of *Frankrijk* geboren is, maar reeds in de vorige eeuw in *Duitschland* zijnen oorsprong vond; hij heeft daarbij, behalve op een geschrift van den beroemden GÖTHE, op den bekenden PESTALOZZI, op dezes *Lienhard und Gertrud* gewezen. En waarheid is het, dat ook van dit in vele opzigten zoo treffelijk volksboek (*) de armoede, de ellende, ja de verdrukking der geringe, der arbeidende klasse het hoofdonderwerp uitmaakt. Maar hoe geheel anders! De oorzaken der ellende, wat er ook toe moge medewerken, zoekt PESTALOZZI in de onkunde, in de vooroordeelen, in de driften, in de verkeerde gesteldheid des volks, en de redding wacht hij alleen van de verbetering der zeden; het is hem, wij weten het van den man, die zich omtrent opvoeding en onderwijs een onsterfelijken naam heeft verworven, het is hem juist om de zedelijke en godsdienstige opvoeding der verwaarloosden te doen. Hetzelfde, wat SUE geheel voorbijgaat, is bij PESTALOZZI het hoogste, het eenige. Van den geestelijken welstand verwacht hij het stoffelijke welvaren. SUE verheft zich boven dat louter stoffelijke niet. Met genoegzamen arbeid, met genoegzaam geld, met eene meer gelijke, meer regtvaardige verdeeling van eigendom en bezit is alles geholpen, is de ellende weggenomen. Verwonderlijke verblinding van het materialisme! Wegneming der ellende te gelijk met het voortbestaan van al de bronnen, waaruit de ellende noodzakelijk wordt geboren. Neemt vóor een oogenblik ook het onzinnigste, het alle orde der maatschappij omkeerende aan, geeft elk zijn eigen deel aan de rijkdommen der wereld;

(*) Van hetzelve is in 1831 eene nieuwe uitgave in vier Deeltjes verschenen.

neemt alzoo alle armoede weg, en laat daarbij de menschen zoo als zij zijn; hoe lang zal het duren, of er is van onderscheidene zijden op nieuw armoede, op nieuw ellende gekomen? Of houdt gij vol; zegt gij, met SUE, neemt de armoede weg en gij zult ook de bron der ondeugden en der ellende gestopt hebben? Wij hebben het reeds gezegd, er is iets, er is veel waars in deze voorstelling, en zij mag dan ook wel behartigd worden; maar daarbij te blijven staan! Dat noem ik verblinding van het materialisme! Hebben dan de rijken geene ondeugden, heeft het bezit niet, evenzeer als het gebrek, zijne verzoekingen; op welk eenen grond zult gij er hen, die nu arm zijn, van uitzonderen? Nog eens, zonderlinge verblinding, in tegenspraak met al wat de maatschappij, met al wat de geschiedenis der regtspleging omtrent misdaden oplevert! Of hoeveel is daarvan, ook in *Frankrijk*, aan eigenlijke armoede toe te schrijven? Zijn het alleen, of zijn het zelfs maar voor het grooter deel zij, die het aan werk of aan loon ontbrak, welke als de gruwelijkste misdadigers voorkomen? Maar wat zeg ik? SUE is hier in regtstreeksche tegenspraak met zich zelven; of is hij het, bij het schrijven van zijnen *Juif errant*, vergeten, wat hij ons in zijne *Mystères* heeft voorgesteld? Vergeten! maar neen, heeft hij ook in het eerstgenoemde geschrift niet zelf de schrikkelijkste tafereelen van laagheid en ellende in de geringere standen geschilderd, waartoe niet het gebrek, maar juist het oogenblikkelijke bezit aanleiding gaf?

Doch wat behoef ik meer te zeggen? Een betoog, dat alleen of voornamelijk met stoffelijke middelen de ellende der wereld, ook der armen, nooit kan worden weggenomen, zelfs naauwelijks verminderd, zal wel niemand uwer behoeven. Gode zij dank! geheel anders denken en handelen zij, die zich in ons vaderland de belangen der behoeftigen aantrekken; geheel anders hebben allen gehandeld, die in de daad iets goeds gewild, iets goeds tot stand gebragt hebben. En evenwel SUE blijft daarbij staan, SUE verwacht daarvan alles; maar daarom ook zullen al zijne

ontwerpen, al belóven zij ook een' hemel op aarde, gelijk die van alle philanthropen in dien geest, altijd hersenschimmen blijven. Ja, hoe meer zulke beginselen doordringen, des te meer is in de toekomst ellende vooruit te zien. Maar wij gaan één' stap verder en vragen het, vanwaar toch die verblinding, vanwaar die verkeerde weg? Er is maar ééne reden voor; het is omdat het aan den zin van CHRISTUS, van Hem, die daar kwam om de wereld uit ellende te verlossen, ontbreekt. Ja, daar is nog een Christelijke tint in den roman overig. Dat gedurig herhaalde: *Aimez vous les uns les autres*, het is hem een woord van den Heer, en hij bezigt de woorden van dezen, zoo dikwijls hij meent dat zij hem te passe komen; maar er is geene ware kennis, er is geene ware erkentenis van Hem. Ziet die geheele belangstelling in het lot der geringen en armen, die zich vooral ook nu op de wereld begint te vertoonen, zij is alleen aan Hem te danken, die gekomen is om ook den armen het Evangelie, eene blijde boodschap te verkondigen; aan Hem, die alleen dit, vroeger niet gekend op de wereld, in het menschdom bragt; aan Hem, die allen, die vermoeid en belast zijn, tot zich roept, opdat zij rusté vinden, en daarbij niet maar theoriën voorstelde, niet maar lessen en bevelen gaf, maar zelf geheel voor het heil der menschheid leefde en voor het heil der menschheid stierf. Ziet, ook die philanthropen, welke eenen geheel anderen weg opgaan, zij hebben hunne zucht voor algemeen menschenheil, onbewust, van Hem, omdat zij leven in eene, al is het dan in vele opzigten nog verkeerde, toch onder den invloed des Christendoms staande maatschappij. Maar de bron, waaruit zij geput hebben, wordt door velen bij hunne bemoeijingen vergeten. Hij, aan wien zij het te danken hebben, wordt niet in erkentenis gehouden; en daarom dwalen zij af van het spoor, dat Hij gebaand heeft, waarop Hij is voorgegaan, en zoeken, tegen zijnen geest, de verlossing uit ellende in alles wat buiten is, en niet, waar zij alleen is te vinden, in de verlossing van zonde, in de vereeniging der menschen met God.

Ik spreek niet te hard, M. H.! het ontbreekt in den roman aan Christendom, aan Godsdienst. Wilt gij het hooren? Dat model van een' heer voor zijne arbeiders, 't welk hij ons schildert, belijdt, dus schrijft hij, die ware, die beminnelijke Godsdienst, welke alleen in weldoen bestaat, en MOZES met CONFUCIUS, en PLATO met JEZUS gelijkelijk vereert; en in zijne fabrijk, of liever in dat gemeenschappelijk huis zijner arbeiders, wordt niets, dat naar Godsdienst zweemt, aangetroffen. De beste menschen nemen de openbare Godsdienst nooit waar; deze heeft geen' tijd, die geene behoefte, gene vindt alles in zich zelven. Godsdienstigheid is alleen het deel van huichelaars, van menschen der wereld, die niet meer kunnen genieten, van zwakke hoofden en oude vrouwen. Als eene enkele uitzondering staat de jeugdige priester GABRIËL daar, en juist daarom komt hij waarlijk verheven voor, daar, waar hij zijnen invloed op de woedende menigte uitoefent, waar hij zich in de daad voor anderen opoffert, mijns inziens de treffelijkste gedeelten des boeks; maar toch ook, hoe veel en heerlijks er zich bij hem vereenigt, eigenlijk godsdienstig en Christelijk is hij meer om zijnen stand, dan uit innerlijke behoefte; en meer om tot werkzaamheid en weldadigheid op te wekken, dan om tot God te voeren, is zijne roeping. Wijst hij op het gebed ter vertroosting, het is meer uit aanmerking van den bijzonderen toestand van hem, tot welken hij spreekt, dan omdat het voor den mensch in alle omstandigheden des levens, in vreugd zoowel als in lijden, behoefte is. Ziet die kamer met spreuken uit dat boek van *de navolging van* CHRISTUS, waarin, bij al het eenzijdige van het bloot bespiegelende vrome leven, zooveel echte Christenzin werd gevonden, en dat daarom gedurende eeuwen weerklank vond in het Christelijk gemoed; de schrijver noemt ze leugenachtige en tot wanhoop voerende aphorismen; hij zou ook zoo vele spreuken uit den Bijbel, hij zou ook zoo meer dan één gezegde van den Goddelijken Meester, op wien hij zich dikwijls beroept, kunnen heeten, want het is omdat zij handelen van de ijdelheid der aardsche dingen en van het verborgen leven in God. Hij hangt een

karikatuur op van het geloovig berusten in God, zoodat de gehcele heerlijke zaak daardoor belagchelijk moet worden.

Ik weet wel, dat dit aan den roman, van welken wij handelen, niet uitsluitend eigen is, dat ons hier een blik wordt gegeven in eenen toestand, welke bij zoo velen in *Frankrijk* algemeen is. Ik weet wel, dat het hier alles om de Jezuïten te doen is, dat hij eenen afkeer van dat werktuigelijke, dat uiterlijke, dat niet in het leven ingrijpende van 't geen vroomheid genoemd wordt, bedoelt, dat er alzoo behoefte aan iets beters doorstraalt; maar bij dat negative blijft alles staan, en met het verkeerde wordt de zaak zelve, het eenige, waarop het heil der maatschappij rust, en waarin de vermoeide en arme naar de wereld waarlijk troost en rijkdom vinden kan, weggenomen. Ik mag er niet verder over uitweiden. Maar dit ééne moet ik zeggen, ziet het in den roman zelven, hoe gebrek aan Godsdienstzin zich zelf wreekt. Dat is, wat het algemeene aangaat, de eigenlijke oorzaak der beginselloosheid, welke er heerschende is. Of wilt gij bijzonderheden? Geen enkel tafereel is er van het leven in het huisgezin en van geluk daaraan verbonden; hij, die alle menschen wil associëeren, hij kan nog niet den eersten trap der vereeniging in de maatschappij ons regt doen aanschouwen. Hier staat nog eens PESTALOZZI voor mijnen geest; waar is er iets bij SUE, dat ons zoo aantrekt als die *zaturdagavond van eene Christelijke huismoeder*, in de *Lienhard en Gertrud* geschilderd? (*) Eene Christelijke huismoeder, hij kent haar niet; waar eene vrome vrouw wordt gevonden, daar is zij een zwakke speelbal van priesterbedrog, daar is zij het, die alles bederft. Wat zeg ik; de geheele grondslag der zamenleving, het huwelijk, wordt in zijne heiligheid aangetast. De schoone en rijk begaafde maagd, welke als zijne lievelingsheldin optreedt, zij is te vrij, te gevoelig, om zich

(*) Onder dezen titel is het tooneel, dat PESTALOZZI, Hoofdst. 31—38 van het eerste Deel, voorstelt, vertaald uitgegeven in een klein lief boeksken. *Gron.* 1832.

door zulk een' band ook aan den man harer keuze te verbinden; en de vader zijner arbeiders, de in alle opzigten voortreffelijke man, welken SUE voorstelt, hij is geen vader des huisgezins, maar vindt zijne vreugd in eene overspelige liefde, en het zijn de Jezuïten alleen, die daarin iets misdadigs vinden.

Ja, M. H.! ziet hoe gebrek aan hoogeren zin, gebrek aan Godsdienst zich wreekt, in die karakters zelve, voor welke SUE ons de hoogste belangstelling, de meeste liefde wil inboezemen. Daar is die in de daad zoo belangwekkende jonge dochter uit de arbeidende klasse, die zoo veel en zoo schuldeloos lijdt, die bij eigen gebrek nog zoo geheel voor anderen leeft, die, afziende van eenig geluk voor zich zelve, slechts het heil zoekt van hen, die zij lief heeft. Zij kan zoo veel lijden, zij kan zoo veel opofferen; in de daad SUE heeft haar zoo geschilderd, dat wij haar moeten liefhebben; en evenwel ook zij eindigt, toen al het aardsche haar begaf, met eenen vrijwilligen, alleen door omstandigheden buiten haar verhinderden zelfmoord. Gaat in die vrolijke vertrekken der jeugdige schoone, die het beeld is van vrijheid, van edelmoedigheid, van liefde tot alle menschen, die het zoo fijn weet, hoe zij elk behandelen, ook aan den geringste regt doen moet; wat ziet gij er anders dan eene beschrijving van wel verfijnde en aesthetische, maar toch onvermengde, niets hoogers kennende zinnelijkheid? De schrijver moge haar de zeldzaamste goede hoedanigheden, als van nature haar eigen, toekennen, de loutere zelfzucht schemert door die allen henen. Daar bespieden wij haar, zoo rein, zoo kuisch, in hare eenzaamheid, en zien haar in zinnelijke gewaarwordingen verzonken, walgelijk om te lezen. Daar ontmoeten wij haar tegenover hare vijanden en beleedigers, en het is alles scherpte, sarcasme, trotsche ingenomenheid met zich zelve, het ware tegenbeeld van alle vrouwelijke voortreffelijkheid. Daar zien wij haar, zelfs tegenover haren aangebeden minnaar, nog altijd zich zelve vooraan plaatsende, met afkeer om in iets de mindere te zijn. En dan haar uiteinde, door zelfmoord in grof zinne-

lijke verrukking met den geliefde, die nog rookt van het bloed in blinden minneijver vergoten; een tafereel, waarvoor wij met verontwaardiging het gordijn toeschuiven! Of wilt gij nog eene proeve? Ziet zijnen voornamen held, HARDY, den edelmoedigen eigenaar der fabrijk. Waarlijk hij heeft veel dat ons inneemt. Treffend weet SUE hem vóór te stellen, hem, het aandoenlijke kind des gevoels, in al wat hem het dierbaarste is, in zijn' eenigen vriend, in zijne liefde, in zijne werkzaamheid op de gevoeligste wijze gekrenkt. Maar dat was ook zijn alles. Weet hij eenigen moed, eenige geestkracht in zijn ongeluk aan den dag te leggen, zich er ook maar eenigzins boven te verheffen? Neen, want hij kent met zijne zoogenaamde beminnelijke Godsdienst niets hoogers, dan zijne aardsche betrekkingen; met de verstoring van deze zijn ook al zijne zedelijke vermogens verlamd. Wij staan verbaasd over zijne lafheid; hij is een gewillige prooi der Jezuïten, en gebrek aan alle Godsdienst bij hem is het, waardoor deze zoo op hem werken kunnen. Te vergeefs komt de meest geliefde zijner arbeiders, te vergeefs spreekt de priester GABRIËL treffend tot hem; de sluwe en waarlijk krachtige RODIN heeft zijne zwakke zijde bespied, weet hem tot een' brandenden dorst naar zinnelijke genoegten in het eenzame leven te ontvlammen; en hij laat zich leiden, en hij sterft *dans un accès de délire extatique!* In de daad de schrijver heeft zijn eigen vonnis geteekend. Hij heeft het naar waarheid gezegd: de zegepraal der Jezuïten, zij is niet zoozeer aan hunne magt, zij is aan de driften der menschen, op welke zij werken, in de eerste plaats toe te schrijven.

En hier eindig ik dan, met nog eene deugd van den roman op te merken; het is de opregtheid, waarmede de schrijver alles overeenkomstig zijne eigene beginselen laat afloopen, zoodat wij in de daad niet anders dan zijne eigene voorstellingen behoeven, om die beginselen in al hunne verkeerdheid voor onze oogen te hebben. Hetgeen ik vroeger zeide, dat herhaal ik ook hier, er is waarheid in den roman, nog eene andere waarheid, dan die, welke

de schrijver bedoelde, waarheid, die hem veroordeelt, maar welke ons en allen, die het heil der menschheid willen, tot leering verstrekken moet. Het is deze: dat het sensualisme zich zelf vernietigt, dat het heil der menschen te vergeefs van louter stoffelijke middelen gewacht wordt, en dat het Evangelie, den mensch opleidende tot God en het ware leven, dat boven alle wisselingen der aarde is verheven, alleen de ware kracht is tot zaligheid.

MARIA STUART.

(Vervolg en slot van bl. 292.)

De meeste Geschiedschrijvers, die over DARNLEY's dood hebben geschreven, hebben zich verdiept in beschouwingen van de redenen, die onderscheidene partijen tot het plegen van zulk eene misdaad zouden hebben kunnen bewegen. De Koningin zou hebben kunnen wenschen zich van eenen slechten echtgenoot te ontslaan; MURRAY, iemand uit den weg te ruimen, die meerdere aanspraak had op het regentschap of zelfs op den troon, het voorwerp van MURRAY's heimelijk streven; MORTON en RUTHVEN konden zich hebben willen wreken over het verlaten van hunne zaak, nadat zij hem geholpen hadden in den moord van RIZZIO; BOTHWELL's beweegredenen worden door de volgende gebeurtenissen genoegzaam verklaard. De Catholijken zouden zich tegen DARNLEY hebben kunnen vereenigen, ter oorzake van zijne zamenspanningen met de Protestantsche Edelen, en de Protestanten konden evenzeer wenschen een ijverig aanhanger van de mis en de Roomsche eerdienst uit den weg te ruimen. »Vader EDMONDO," zegt de pauselijke Nuntius in eenen brief aan den Groothertog van *Toskanen*, »heeft mij berigt, dat hij (DARNLEY) naauwgezet was in het dagelijks hooren van de mis, en dat hij standvastig was in zijne gehechtheid aan onze Catholijke kerk, maar dat zijne begeerte, om te regeren, hem somtijds zijne getrouwheid aan het oude geloof deed ontveinzen. Daar zoo de staat van zaken was, moge God zijner ongelukkige ziele genadig zijn!" CICERO's toets: »Wie had belang bij zijnen dood?" is hier onvoldoende; want DARNLEY was bij iedere partij en bij elk partijhoofd evenzeer gehaat.

MORTON was, volgens zijne eigene bekentenis, een van de zaamgezworenen ter zijne vermoording; en dit is eene omstandigheid, die veel afdoet, om MARIA van medepligtigheid vrij te spreken; want MORTON was de gevaarlijkste en hardnekkigste van hare vijanden, een der hoofdpersonen bij den moord van RIZZIO, en een hevig tegenstander van het Roomsche geloof. Het is ook bewezen, dat BOTHWELL een der moordenaars was, en zijn volgend huwelijk met de Koningin levert schijnbare gronden op voor het vermoeden, dat zij vóór de uitvoering er deel aan had; doch dit vermoeden kan niet als bewijs worden toegelaten, dan gestaafd door andere omstandigheden. De eerste van deze omstandigheden, en die, waarop KNOX, BUCHANAN, door ROBERTSON en LANG gevolgd, het meeste steunen, is het bezoek, dat MARIA aan BOTHWELL bragt, toen hij gewond lag in het kasteel van de *Hermitage*, eenige maanden vóór den moord van DARNLEY. BOTHWELL werd op den 7 October gekwetst onder omstandigheden, dus beschreven door den Franschen gezant in eenen brief aan CATHARINA DE MEDICIS: »Toen de Koningin, uwe schoondochter, naar deze stad *Jedburgh* kwam, werd de Graaf VAN BOTHWELL, die haar voorging, als Luitenant-Generaal van dit gedeelte der grenzen, gewond in een gevecht met roovers; maar hij is nu buiten gevaar, waarover de Koningin zich zeer verheugt; want het zou een groot verlies voor haar geweest zijn, zulk eenen vriend te moeten missen." Tien dagen na zijne verwonding, op den 17 October, reed de Koningin van *Jedburgh* naar het kasteel, om hem te bezoeken, en ofschoon de afstand twintig (Eng.) mijlen was, reed zij dienzelfden avond terug. Had liefde haar derwaarts gevoerd, zij had dit laatste wel niet gedaan, te meer daar zij een uitstekend voorwendsel had om te blijven, omdat de *Hermitage* niet BOTHWELL's woning, maar een koninklijk kasteel was.

In de maand November daarop volgende werd MARIA door MURRAY, MAITLAND, HUNTLEY, ARGYLE en BOTHWELL gedrongen, om zich van DARNLEY te laten scheiden; zij weigerde stellig daarin toe te stemmen, en er werden door haren Raad haar bittere verwijtingen gedaan, omdat zij haren onwaardigen echtgenoot bleef aanhangen. Ware MARIA op dat tijdstip aan BOTHWELL gehecht geweest, gelijk hare vijanden beweren, dan is het onverklaarbaar, waarom zij weigerde hare neiging in te willigen, toen zij daarbij ver-

zekerd was van den steun der magtigste Edelen van haar rijk.

Op den 17 December werd de zoon van MARIA te *Stirling* met de plegtigheden der Catholijke kerk gedoopt door den Aartsbisschop van *St. Andrews*. DARNLEY was niet bij de plegtigheid tegenwoordig, omdat de Engelsche gezant, de Graaf VAN BEDFORD, in last had, om hem den titel van Koning te weigeren. Omstreeks dien tijd vreesde MARIA aanslagen tegen het leven van haren zoon, en toen zij te *Jedburgh* gevaarlijk ziek lag, benoemde zij ELIZABETH, in geval van haar overlijden, tot voogdes over haar kind. Uit eenen brief van den 13 Januarij 1567, door haar aan de Engelsche Koningin geschreven, en thans voor het eerst uitgegeven, blijkt het, dat de mededeelingen van den Graaf VAN BEDFORD haar gegronde hoop hadden gegeven, dat ELIZABETH opentlijke stappen zoude doen, om haar regt in de orde van opvolging op den Engelschen troon te erkennen. Is het waarschijnlijk, dat zij, terwijl zulke onderhandelingen op het tapijt waren, die de vervulling harer vurigste wenschen moesten medebrengen, zich zou hebben blootgesteld aan het vermoeden van eene misdaad, die noodzakelijk de genegenheid van het Engelsche volk van haar moest vervreemden, en ELIZABETH een schoonschijnend voorwendsel moest aan de hand geven tot verder uitstel, ja tot eene volstrekte weigering? Op den 5 Januarij werd DARNLEY door de kinderpokken aangetast; de Koningin zond hem haren geneesheer; maar het wordt als eene verdachte omstandigheid aangevoerd, dat zij zelve hem niet bezocht. Doch DARNLEY had haar ook niet bezocht, toen zij te *Jedburgh* gevaarlijk ziek lag, en zij had als moeder pligten te vervullen, onvereenigbaar met het blootstellen van zichzelve aan eene besmetting, destijds de meest gevreesde in *Europa*. Op den 20 Januarij schreef MARIA aan den Aartsbisschop van *Glasgow*, en ontwikkelde de bijzonderheden van het onderzoek naar eenen vooronderstelden aanslag van DARNLEY, om zich van den jongen Prins meester te maken, hem als Koning uit te roepen, en zelf de koninklijke magt als voogd des rijks te aanvaarden. Zij kon geene bewijzen voor zulk eenen aanslag vinden, maar zegt van DARNLEY: »Wij zien hem aldus druk bezig, om onze handelingen na te sporen, die, zoo God wil, altijd zoo zijn zullen, dat niemand aanleiding zal vinden, om er gekrenkt over te zijn, of van ons op andere dan eervolle wijze te spreken, wat ook hij, zijn

vader en hunne begunstigers zeggen mogen, wie het, zoo als wij weten, niet aan den goeden wil ontbreekt, om ons last te veroorzaken, indien hunne magt aan hunne neiging gelijk ware. Maar God matigt hunne krachten en ontneemt hun de middelen, om hunne aanslagen ten uitvoer te brengen; want, zoo als wij gelooven, zij zullen geene of zeer weinige begunstigers van hunne plannen vinden, die tot ons verdriet en mishagen worden uitgedacht.'' Deze brief werd een paar weken vóór DARNLEY's moord geschreven, en pleit niet weinig ten voordeele van MARIA's onkunde van de zamenzwering.

Op den 31 Januarij kwam DARNLEY te *Edinburg* en nam zijn verblijf in de *Kirk of Field*; de besmettelijke ziekte, waarvan hij pas was hersteld, verklaart genoegzaam de reden, waarom hij niet ontvangen werd in het paleis, waar de jonge Prins was gehuisvest. MARIA bragt hem onderscheidene bezoeken en sliep twee of drie malen in de *Kirk of Field*. Op den 9 Februarij verliet MURRAY *Edinburg*, onder voorwendsel, dat hij zijne vrouw te *St. Andrews* wilde bezoeken, en dat was een blijkbaar teeken, dat er iets hagchelijks of gevaarlijks zou geschieden. MARIA bragt den avond van dien dag met haren echtgenoot door, en verliet hem ten elf ure, om het huwelijk bij te wonen van een' harer bedienden op *Holyrood*. Drie uren daarna vloog de *Kirk of Field* door buskruid in de lucht, en de lijken van DARNLEY en zijn bediende werden in den tuin gevonden, zonder eenig spoor van gewelddadigheid te vertoonen. Hoe DARNLEY is vermoord, is een onverklaarbaar raadsel: ware hij met het huis in de lucht gesprongen, dan zou het lijk mismaakt zijn geweest; ware hij geworgd of doorstoken, dan moest men de blijken daarvan hebben gevonden. De pauselijke Nuntius is van meening, dat DARNLEY, door eenig gedruisch verschrikt, in zijn nachtgewaad naar den tuin is gevloden, en dat iemand, die daar digt bij woonde, eene stem als die des Konings hoorde uitroepen: »Mijne broeders, hebt medelijden met mij, ter liefde van Hem, die medelijden had met de geheele wereld!'' Wij vinden geen spoor van eenige lijkschouwing, geen duidelijk verslag van het voorkomen van den tuin en het huis. Wij willen niet ontkennen, dat DARNLEY vermoord is; maar de bewijzen hiervoor zelfs zijn in eene duisterheid gehuld, die wij niet als toevallig kunnen beschouwen.

Op den 11 Februarij, den dag na den moord, vinden wij eenen merkwaardigen brief van MARIA aan den Aartsbisschop van *Glasgow*: »Zeer eerwaardige vader in God en trouwe raadsman, wij groeten u van harte. Wij hebben dezen morgen uwe brieven van 27 Januarij ontvangen door uwen dienaar ROBERT DURY, bevattende ten deele zoodanige aankondiging, als wij door de uitkomst maar al te zeer bewaarheid zien, ofschoon de uitslag niet geheel zoodanig is geweest, als de werkers van die goddelooze daad in hunne zielen vooraf hadden begrepen en ten uitvoer hadden gebragt, indien God in Zijne genade ons niet had bewaard, en ons, gelijk wij vertrouwen, had behouden tot zulk een einde, dat wij strenge wraak mogen nemen over die goddelooze daad, die liever, dan dat zij ongestraft zoude blijven, wij eerder het leven en alles zouden willen verliezen... Intusschen wie deze snoode onderneming heeft beraamd, wij houden ons verzekerd, dat zij zoowel voor ons als voor den Koning was bereid; want het grootste gedeelte van de gansche verleden week sliepen wij in datzelfde huis, en waren daar, vergezeld van het meerendeel der Lords, die in deze stad zijn, dienzelfden avond omstreeks middernacht, en bleven er bij toeval niet den geheelen nacht, om reden van eene maskerade in de abdij (*Holyrood-house*); maar wij gelooven, dat het geen toeval, maar God was, die het ons in het hoofd bragt."

Wij weten niet, van welken aard het berigt of de waarschuwing was, door den Aartsbisschop aan MARIA gegeven; maar uit eenen brief van 18 Februarij mag men opmaken, dat de berigten, die hij mededeelde, door Spaansche agenten, misschien spionnen, in *Londen* waren verkregen. De Koningin schrijft: »Wij danken u hartelijk voor uw berigt van datgene, wat de ambassadeur van *Spanje* u mededeelde, gelijk ook voor uw onderhoud met de Koningin-moeder over onzen toestand. Maar, helaas, uwe boodschap kwam te laat, en er was meer dan gegronde reden, om ons eene waarschuwing te geven, gelijk wij van den Spaanschen gezant in *Engeland* ontvingen. Doch juist denzelfden morgen vóór de komst van uwen bediende werd de vreeselijke en verraderlijke daad op den persoon des Konings volvoerd, die wel mag beschouwd worden als tegen ons zelve gesmeed, als men de omstandigheden der zaken in aanmerking neemt, waarover wij voor het tegenwoordige niet verder willen uit-

weiden, wachtende tot dat God de daders aan de wereld openbare. Om daarvan kennis te krijgen, zullen noch wij noch onze Raad eenige moeite sparen, die met mogelijkheid is aan te wenden, om de waarheid aan het licht te brengen; en dat is onze voornaamste zorg en bedrijf voor het tegenwoordige; hetgeen wij God bidden, dat spoedig moge gelukken tot zijne eer en onzen troost."

De brieven, waaruit wij een en ander ontleend hebben, toonen twee merkwaardige zaken: uit de brieven van MARIA vóór den moord van DARNLEY blijkt het, dat zij geene gebeurtenis van belang te gemoet zag; uit de waarschuwingen, haar toegezonden, is het eveneens duidelijk, dat hare vijanden een of ander voorval van gewigt als aanstaande beschouwden.

Op den 24 Maart beschuldigde de Graaf VAN LENNOX plegtig BOTHWELL van den moord aan DARNLEY, en de 12 April werd bepaald voor het geding. In het begin van April week MURRAY naar *Frankrijk*, onder welk voorwendsel is onbekend; maar zijne afwezigheid op zulk een hagchelijk tijdstip duidde komend onheil aan. Op den 11 April vroeg LENNOX, bevreesd voor het aantal van magtige heeren, die gekomen waren om BOTHWELL te *Edimburg* te ondersteunen, een uitstel van het geding, en protesteerde tegen elk vonnis, dat onder dergelijke omstandigheden zou worden uitgesproken. ROBERTSON en andere geschiedschrijvers stellen deze zaak zoo voor, dat men er uit moet opmaken, alsof dit opvullen van het Parlement met de vrienden van BOTHWELL in zekere mate het werk van MARIA was; maar deze gissing is geheel strijdig met de waarheid. De personen, die zich vereenigd hadden, om BOTHWELL vrij te spreken, waren zoo verre van MARIA's vrienden te zijn, dat zij onderscheidene wetten vaststelden in eenen geest van persoonlijke vijandschap tegen haar en van bittere onverdraagzaamheid tegen haar geloof. Niets is zekerder, dan dat MARIA op dit oogenblik een hulpeloos en lijdelijk werktuig was in de handen harer Edelen, en zij had niet meer eene meerderheid ten voordeele van BOTHWELL kunnen winnen, dan dat zij hem een onpartijdig onderzoek zijner zaak had kunnen verzekeren. Op den 19 April teekende het Schotsche Parlement, en op den avond van dien dag de aanzienlijkste Edellieden, de voornaamste Protestantsche Lords daaronder begrepen, eene verbindtenis met BOTHWELL, dat zij

hem tegen al zijne vijanden zouden verdedigen, en alle pogingen aanwenden, om de Koningin te nopen, hem tot haren echtgenoot te nemen. Dat deze verbindtenis niet gesloten werd in den geest van genegenheid voor MARIA blijkt daaruit voldoende, dat de moordenaars van RIZZIO er eene voorname rol in speelden. Op den 21 April ging MARIA naar *Stirling*, en schreef den volgenden dag dezen nu eerst bekend geworden brief aan den Bisschop van *Mondori*: »Monsieur DE MONDORI. Het berigt, dat ik heb ontvangen van de handelwijze der dienaren van de Koningin, mijne goede zuster, (ELIZABETH) ten opzigte van zekere vrienden van mij op hunne reis, (door haar gebied) weêrhoudt mij, om eenige mededeeling in dezen brief te doen. Ik heb den *Sieur* DE CROC verzocht, u mijn verlangen te kennen te geven, om met u briefwisseling te houden; maar daar ik op het punt sta, om naar *Edimburg* terug te keeren, zal ik u eenen afzonderlijken bode zenden, en verzoek u inmiddels mij in de goede gunst van zijne Heiligheid aan te bevelen en u overtuigd te houden van mijne vrome bereidvaardigheid, om in het Catholijke geloof en ten beste der heilige kerk te sterven, hetgeen ik God bidde in mij te versterken en te bewaren, en u in zijne heilige hoede te houden.''

Dit is voorzeker niet de brief van eene vrouw, die eenen minnehandel had met eenen Prostestantschen Lord, en besloten had, zich met eenen Protestantschen echtgenoot door het huwelijk te verbinden, dat op Protestantsche wijze zou gesloten worden. Op den 24 April werd MARIA, op weg van *Stirling* naar *Edimburg*, door BOTHWELL en eene gewapende bende opgeligt bij *Almond-Bridge* en naar het kasteel van *Dunbar* gevoerd, waar, naar de getuigenis van den Engelschen ambassadeur THROGMORTON en MELVILLE, door BOTHWELL geweld werd gepleegd jegens haren persoon. Men heeft beweerd, dat deze gewelddadigheid een vooraf beraamd plan was; maar voor deze bewering bestaat geen bewijs; terwijl er ontwijfelbare bewijzen zijn, dat MARIA tien dagen lang eene gevangene was te *Dunbar*, dat zij naar het kasteel van *Edimburg* werd vervoerd en in strenge opsluiting werd gehouden tot aan den 12 Mei, toen zij voor de Lords verscheen en volle vergiffenis schonk aan BOTHWELL en zijne medestanders. Op den 7 Mei werd BOTHWELL gescheiden van zijne vrouw, JANE GORDON, zuster van den Markies VAN HUNTLEY; op den 14 verkreeg hij, dat MARIA

het huwelijkskontrakt onderteekende, hetwelk door den Prins LABANOFF wordt medegedeeld.

Het rampzalige huwelijk werd op den 15, naar Protestantsch gebruik, door ADAM, Bisschop van *Orkney*, ingezegend. De Koningin verscheen voor het altaar in het diepste rouwgewaad. Op den avond van dien dag bezocht haar DE CROC, de Fransche gezant, die aldus deze ontmoeting aan CATHARINA DE MEDICIS beschrijft: »Hare Majesteit liet mij ontbieden, en ik merkte eene groote zonderlingheid in haar gedrag jegens haren echtgenoot op, waarover zij zich bij mij verontschuldigde, zeggende, dat, indien ik haar treurig zag, dit was, omdat zij zich niet verheugen kon, zoo als zij in de daad nimmer weder zou doen, niets zoo zeer verlangende als te sterven. Gisteren, alleen zijnde in haar kabinet met BOTHWELL, riep zij luide, dat men haar eenen dolk zoude brengen, om een eind te maken aan haar leven. Zij werd duidelijk gehoord door de lieden in de antichambre.!" Voorzeker, dat is niet de handelwijze van eene vrouw, die zoo pas is verbonden met eenen begunstigden minnaar, die langen tijd het voorwerp was geweest van hare vurige genegenheid. Doch dit is niet alles; wij hebben overvloedige bewijzen, dat BOTHWELL wist, dat hij voor de Koningin een voorwerp van afkeer was, en dat hij al hare bewegingen naauwkeurig gadesloeg. De lastbrief, dien MARIA aan den Bisschop van *Dumblane* gaf, aan wien de netelige en onaangename taak was opgedragen, om het huwelijk aan het hof van *Frankrijk* en het huis van GUISE bekend te maken, zet in eenvoudige woorden hare opligting door BOTHWELL en hare geheele hulpeloosheid gedurende hare gevangenschap te *Dunbar* uiteen: »Toen hij zag, dat wij plan hadden, om al zijne aanzoeken en aanbiedingen van de hand te wijzen, toonde hij ons in het eind, hoe verre hij met onzen geheelen adel en de aanzienlijksten van ons rijk gegaan was, en wat zij hem onder hunne eigene handteekening hadden beloofd. Of wij toen oorzaak hadden, om verbaasd te zijn, dat laten wij over aan het oordeel van den Koning, de Koningin en anderen onzer vrienden. Ziende ons in zijne magt, afgescheiden van het gezelschap onzer dienaren en van anderen, aan wie wij raad konden vragen; ja, ziende hen, op wier raad en getrouwheid wij te voren hadden gesteund, wier kracht ons gezag behoorde te handhaven, zonder wie wij in zekeren zin niets

zijn, reeds vooraf tot zijne wenschen gewonnen, en ons zelve alleen als eene prooi voor hem gelaten; overwogen wij vele dingen bij ons zelve, maar konden geen' weg ter uitredding vinden. En toch gaf hij ons weinig tijd, om bij ons zelve te overleggen, maar drong ons met zijn onophoudelijk en lastig aanzoek."

Er was spoedig een verbond gevormd tegen BOTHWELL, en aan deszelfs hoofd was MORTON, die de voornaamste handlanger was geweest, om het huwelijk tot stand te brengen. De proclamatie, door de verbondene Edelen uitgevaardigd, verklaarde uitdrukkelijk, dat zij de wapenen hadden opgevat, om de Koningin te bevrijden uit de onwillige gevangenschap, waarin zij door BOTHWELL gehouden werd. Hoe veel er op hen te rekenen viel, toonden zij, toen de Koningin te *Carberry-hill* in hunne handen raakte; zij bragten haar als eene gevangene naar *Edimburg*, en zonden haar den 17 Junij, streng bewaakt, naar het kasteel *Lochleven*. De vijanden van MARIA drukken sterk op hare weigering, om zich van BOTHWELL te laten scheiden, toen de Lords van den geheimen raad haar dat voorstel deden op den 18 Julij; maar zij vergeten te zeggen, dat MARIA weigerde, niet uit liefde voor BOTHWELL, maar omdat zij het kind, waarvan zij zwanger was, niet tot eenen bastaard wilde maken. Zij beviel in Februarij daaraanvolgende van eene dochter, die naar *Frankrijk* werd gezonden, en die in volwassen leeftijd non werd van de orde van *Notre Dame de Soissons*. Het bestaan van deze dochter is in latere tijden genoegzaam bewezen.

MURRAY keerde den 11 Augustus uit *Frankrijk* terug; op den 16 bezocht hij MARIA te *Lochleven*, en gaf haar zulke verzekeringen van vriendschap, dat zij zelve hem verzocht het regentschap op zich te nemen. Dadelijk verzwaarde hij de strengheid van hare gevangenschap, en verhinderde vooral, dat de Fransche of Engelsche gezanten eenige bijeenkomst met de Koningin hadden. Het was niet vóór 4 December, dat de geheime raad een besluit nam, hetwelk de gevangenhouding van MARIA beval. De reden, die daarvoor opgegeven werd, was de ontdekking van een zilveren kistje, waarin gezegd werden minnebrieven en sonnetten vervat te zijn, door MARIA vóór den dood van DARNLEY aan BOTHWELL geschreven. Waren deze stukken echt? Laat ons de uitwendige getuigenissen eerst zien. MORTON verklaarde,

dat hij dit kistje den 20 Junij van GEORGE DALGLEISH, een' dienstknecht van BOTHWELL, had verkregen: geen woord werd er gezegd, om te verklaren, hoe zij in het bezit van DALGLEISH kwamen; geen woord ter verklaring van den langen tusschentijd tusschen de ontdekking van het kistje en de openbaring aan den geheimen raad; en eindelijk, nadat die brieven later te *York* waren voor den dag gebragt, verdwenen de oorspronkelijke stukken eensklaps en onverklaarbaar. Wij bezitten wel, zoo het heet, vertalingen van deze brieven in het Latijn van GEORGE BUCHANAN, en ook, wat sommigen oorspronkelijke stukken, anderen weder vertalingen uit het Latijn noemen; maar er is geen bewijs, dat die brieven ooit behoorlijk onderzocht en als echt bewezen zijn; en hunne verdwijning, nadat zij aan de Engelsche afgezanten waren getoond, zonder bij dezen overtuiging te bewerken, is althans een vermoedelijk blijk van bedrog. De inwendige bewijzen pleiten nog sterker tegen de echtheid; stijl en manier van zeggen zijn geheel ongelijk aan die van MARIA's echte brieven, en niemand, die de beide verzamelingen vergelijkt, kan een oogenblik gelooven, dat zij van dezelfde hand zijn.

Uit de dagen harer gevangenschap te *Lochleven* zijn weinige brieven; geen wonder; er werd zoo streng gewaakt, dat zij geene briefwisseling zoude houden, dat zij, gelijk zij aan CATHARINA DE MEDICIS meldt, in het midden van den nacht moest opstaan, om onbemerkt te schrijven. Het is intusschen van belang, zich te herinneren, dat er geen blijk is, dat zij eene poging heeft gedaan, om aan BOTHWELL te schrijven, of de minste belangstelling in zijn lot betoonde, noch zelfs naar hem heeft gevraagd. Is dat overeen te brengen met den dolzinnigen hartstogt, dien zij voor den Graaf zou hebben gekoesterd?

Op den 2 Mei 1568 ontsnapte MARIA uit *Lochleven*; den 13 werd haar leger bij *Langside* verslagen; den 16 zocht zij eene schuilplaats in *Engeland*. Terwijl zij, zoo al niet in naam, toch in de daad, gedurende het overige van dat jaar, te *Carlisle* en *Bolton* gevangen werd gehouden, schreef zij herhaaldelijk aan ELIZABETH, met verzoek om voor haar te mogen verschijnen en haar gedrag te verdedigen. Met moeite liet zij zich overreden, om de zaak tusschen haar en hare onderdanen aan de beslissing van eene Engelsche commissie over te laten.

Opmerkelijk is uit dezen tijd een uitvoerige en vertrouwelijke brief aan de Koningin van *Spanje*, te uitgebreid, om hier te worden medegedeeld, maar waarin zelfs met geen enkel woord van BOTHWELL wordt gesproken. Zoo zij in de daad zoo hartstogtelijk verliefd ware geweest, zou zij dan wel gezwegen hebben voor de vriendin harer jeugd, die de magt had, om den voortvlugtigen Graaf grootelijks te beschermen?

De zamenkomsten der commissie te *York* begonnen op den 8 October. Hoe het met de bewuste brieven ging, zeiden wij reeds. Niet MARIA, maar ELIZABETH eindigde die zamenkomsten. CECIL sloot ze den 11 Januarij met de verklaring, dat er van weerszijden niets was bewezen. Dat plotselinge einde was het gevolg van MARIA's volharden in het betuigen van hare onschuld, en in hare weigering, om van hare kroon afstand te doen, waartoe ELIZABETH en hare dienaren haar drongen. Niemand kan dezen afloop in een ander licht beschouwen, dan als eene onschuldigverklaring.

Nog ééne opmerking ter staving van MARIA's onschuld in deze treurige gebeurtenissen. BOTHWELL stierf in April 1576 te *Malmor*, waar hij door den Koning van *Denemarken* lang was gevangen gehouden; maar vóór zijnen dood legde hij eene plegtige verklaring af, waarin hij zijn deel aan den moord van DARNLEY beleed, en MARIA van alle kennis van de zamenzwering en van alle deel aan de misdaad ontlastte. Het eerste berigt van deze belijdenis is vervat in eenen brief van MARIA aan den Aartsbisschop van *Glasgow*, waarvan het oorspronkelijke nog bewaard wordt in de verzameling van Dr. KYLE: »Er is hier berigt ontvangen van den dood van den Graaf VAN BOTHWELL, en dat hij vóór zijn sterven eene breede belijdenis gedaan heeft van zijne misdaad, en zich zelven de schuldige oorzaak verklaard heeft van den moord van wijlen den Koning mijnen echtgenoot, waarvan hij mij uitdrukkelijk heeft vrijgesproken, mijne onschuld betuigende op het gevaar van de verdoemenis zijner ziel; en daar, zoo dit waar is, deze getuigenis van de grootste waarde voor mij zijn zou tegen de valsche lasteringen mijner vijanden, verzoek ik u op alle mogelijke wijzen de waarheid te onderzoeken. Zij, die bij deze verklaring zijn tegenwoordig geweest, die daarna door hen geteekend en verzegeld is in den vorm van eenen ui-

tersten wil en testament, zijn OTTO BRAW, van het kasteel van *Elcembro*, PARIS BRAW, van het kasteel van *Vasout*, Mr. GULLUNSTAKE, van het kasteel van *Fulkenster*, de Bisschop van *Skonen*, en vier overheidspersonen van die plaats. Indien DE MONCEAULX, die vroeger op dat land handel dreef, eene reis derwaarts wilde doen, om meer naauwkeurig te onderzoeken, dan zou ik hem zeer gaarne tot dat einde gebruiken en geld voor zijne reiskosten geven."

De vraag naar de echtheid van BOTHWELL's testament daarlatende, moeten wij toch zeggen, dat deze vertrouwelijke brief, in cijferschrift aan haren vertrouwdsten raadsman geschreven, een sterk bewijs voor hare bewustheid van onschuld oplevert. In eenen lateren brief schrijft zij, gehoord te hebben, dat dit stuk aan ELIZABETH gezonden is; en de Aartsbisschop berigtte haar op zijne beurt, dat BARCLAY van *Gartley* te *Edimburg* in de gevangenis was geworpen, omdat hij verhaald had, wat hij in *Londen* over die toezending had vernomen. Het oorspronkelijke stuk is verloren; geen wonder, zoo het in de daad aan ELIZABETH is gezonden. Prins LABANOFF heeft een afschrift verkregen uit de papieren betrekkelijk het gezantschap van den Baron D'ESNEVAL in 1585, dat hij weldra zal uitgeven. Maar de wensch van MARIA, in haren brief uitgedrukt, pleit genoegzaam voor hare onschuld; zij zou anders naar zulk eene stervende verklaring van BOTHWELL niet begeerig zijn geweest.

Zouden de stukken, aldus aan het licht gebragt, niet in de daad mogen worden geacht, de ongelukkige Koningin van *Schotland* van de blaam te zuiveren, die, en om hare betrekking tot RIZZIO, en om den moord van DARNLEY, en om haar huwelijk met BOTHWELL, op hare nagedachtenis kleefde? Zij verdienen, onzes inziens, althans eene ernstige toetsing, en stellen MARIA in een gunstig, ELIZABETH in een veel ongunstiger daglicht.

DRIE AVONTUREN VÓÓR MIDDERNACHT.

Menig avontuur (dus verhaalt een Britsch officier) is mij in die Oostindische *Jungles* of bosch-wildernissen overkomen, van welke ik reeds in mijne vroegste jeugd zoo veel gehoord had; maar geene dier ontmoetingen is zonderlinger geweest, dan de drie volgende, bijna ongeloofelijke gevallen, welke

mijnen vriend EISHOLM in één' en denzelfden nacht bejegend zijn. Jaren lang hebben wij te zamen bij één korps gestaan, en geruimen tijd was hij zelfs mijn kamergenoot (*chum*). Te zamen waren wij naar *Madras* gekomen, en hadden de twijfelachtige gerijfelijkheid van ééne en dezelfde kooi aan boord van den *David Scott* gedeeld; een schip, van hetwelk ik mij met duidelijkheid slechts weet te herinneren, dat het met jonge dames, kadetten en paarden bevracht was en door eenen ruwen, onbehouwen zeerob gekommandeerd werd, met wien ik aanhoudend in twist en krakeel leefde, uit welke moeijelijkheid mij de steeds beleefde en vriendelijke EISHOLM bijna altijd verlossen moest. Vervolgens dienden wij in hetzelfde regement, moesten te zamen exerceren, ergerden ons te zamen over het altoosdurend rijsteten in *Indië*, en studeerden te zamen de eigenaardige taalklanken der Hindostansche taal. Eindelijk echter werd deze gemeenschappelijkheid verbroken. EISHOLM ontving bevel, zich naar *Dharwar* te vervoegen, en ik moest naar *Bangalore*. Toen hij, na eene tweejarige scheiding, eene maand lang verlof bekwam, om mij te bezoeken, verhaalde hij mij de drie volgende, hem, gelijk ik gezegd heb, op éénen avond overkomene gevallen.

Hij had zijne tent, voor den nacht, onder de lage, rotsachtige en onvruchtbare heuvels opgeslagen, op een' van welke het *Droog* of fort van *Chittledroog* stond, en nadat hij een deel van den dag besteed had met deze nog steeds opmerkenswaardige bezitting des Rajahs van *Mysore* te bezigtigen, welke eene der sterkste vestingen in *Indië* is, besloot hij den langen namiddag tot de vogeljagt te besteden; want hij was een hartstogtelijk jagtliefhebber en de beste schutter uit zijn regement. Destijds lag er nog geen bataillon op het fort van *Chittledroog* in bezetting, welke plaats, ondanks hare schilderachtige en romantische ligging, toch voor zeer ongezond gehouden wordt. Het water is er uiterst schraal en slecht, en de *maidan*, of vlakte, die zich tien mijlen lang van het noorden naar het zuiden en ongeveer vier mijlen van het oosten naar het westen uitstrekt, bestaat uit die zwarte soort van aarde, welke de *Engelschen cotton-ground* (katoen-aarde) noemen, en waaruit, zoo als de inboorlingen beweren, ongezonde uitdampingen naar boven stijgen. Naar de gewone bouwwijze der Aziatische rotsvestingen, is *Chittledroog* van verscheidene, den eenen bin-

zich den anderen opgetrokkene ringwallen omgeven, zoodat de buitenste door den vijand bemagtigd kan worden, zonder dat nog daarom de veiligheid der bewoners van de midden-citadel gevaar loopt.

Naar de oostelijke *Jungles* aan gene zijde der vlakte nu rigtte KISHOLM op eenen warmen namiddag zijne schreden, na zijne bedienden verwittigd te hebben, dat zij hem vóór den avond niet verwachten, maar alles gereed moesten maken om den volgenden morgen vroegtijdig weder op weg te gaan.

Ik had (dus verhaalde KISHOLM) eenen boerenjongen als drijver medegenomen; en, ofschoon hij meermalen weigerde, mij naar het een of ander punt in den omtrek te vergezellen, beweerende, dat daar tijgers of panters huisden, bewees hij zich evenwel, bij gebrek aan een' jagthond, tamelijk bruikbaar. Het was nog geen 5 ure, en reeds had ik de weitasch vol van lekkere door mij geschotene trapganzen, behalve een paar hazen en eenen *sirus*, welken laatsten vogel ik den jongen, tot zijne groote vreugde, present deed. Ik had dus eene goede jagt gemaakt; maar, daar ik nog niet den minsten lust gevoelde om terug te keeren, zond ik den knaap met het geschoten wild naar huis, nadat ik mij door hem, zoo naauwkeurig mogelijk, omtrent den weg had doen onderrigten.

Toen hij mij verlaten had, strekte ik mij in het korte, bijna verdorde gras neder, om uit te rusten; en hier, in dien toestand tusschen droomen en waken, die, onder *Indië's* donkerblaauwen hemel, wanneer de ontwakende wind van den naderenden nacht ons met zachten adem verkwikkende koelte toewaait, tot onze uitgelezenste genietingen behoort, zou ik waarschijnlijk rustig zijn blijven liggen, tot dat het tijd wierd den terugtogt aan te nemen, zoo mij niet het doordringend geschreeuw van een' paauwenhaan had opgejaagd, die, langzaam achter mij oprijzende, met logge vlugt, naauwelijks een voet of drie boven den grond, naar het bijgelegen bosch vloog. »Moet ik de goudader zoeken," dacht ik, »of den wijzen vogel volgen, welke die poogt te vermijden?" Want ik herinnerde mij het algemeen onder de *Hindoes* heerschende bijgeloof, dat de paauwenhaan zoo sterk een' afkeer van goud heeft, dat hij niet zoodra de nabijheid van zulk eene ader bespeurt, of, ondanks zijnen weêrzin om van zijne logge wieken gebruik te ma-

ken, vliegt bij op, om over den grond te geraken, die het verderfelijke metaal in zich verborgen houdt. Ook was het mij niet onbekend, dat gewoonlijk daar, waar zich paauwen onthouden, tijgers aanwezig zijn. Maar, nog nooit had ik een' paauwenhaan geschoten, en de hartstogt des jagers droeg de zege weg over den prikkel van den goudd͏órst en over den wijzen raad der voorzigtigheid. Met geweld ontrukte ik mij aan mijne wellustige mijmering, en bevond mij kort daarop in den digten doolhof van een bosch, waar ik mij weldra overtuigde, dat hier het door mijnen kleinen gids bedoelde hoofdkwartier der tijgers zijn moest. Tweemaal was de prachtige vogel voor mij opgerezen, en tweemaal had ik, door het geboomte gehinderd, vruchteloos op hem geschoten, toen ik plotseling, na over eene naauwe kloof gesprongen te zijn, waardoor eene beek stroomde, over welke de paauw gevlogen was, in den zandigen grond indrukselen gewaar werd, onmiskenbare *bagh-ka-punja*, dat wil zeggen sporen eens tijgerklaauws. Daar ik wist, dat luipaarden, panters en tijgers bij voorkeur zulke holle wegen opzoeken en hunne holen in die koele schuilplaatsen kiezen, waar zij water en schaduw vinden, stond oogenblikkelijk het besluit bij mij vast, om terug te keeren; doch ik had daartoe nog geene veertig schreden gedaan, toen een luid geknor, dat ik onmiddellijk voor mij hoorde, mij van een nabijzijnd gevaar verwittigde. Scherp toeziende, ontdekte ik, regt voor mij uit, bijna in dezelfde rigting, langs welke ik gekomen was, een paar gloeijende bollen — de oogen van het loerende en tot den sprong nedergehurkte roofdier, terwijl de heen en weder slingerende staart mij ten overvloede vermaande, op den aanval bereid te zijn.

Naar ik ongeveer berekenen kon, was ik nog een paar sprongen ver van het dier verwijderd. Mijn geweer was wel geladen, doch slechts met hagel; regts voor mij had ik eene opene ruimte, die naar eenige verstrooid staande *kaveet-* of wilde appelboomen leidde, tusschen welke boomen en de plaats, waar ik stond, de grond eerst onlangs eenige ellen ver omgespit scheen te zijn, want gras en zoden lagen in het rond en bladeren en takken waren er overheen verspreid. Een blik was toereikend, om mij te overtuigen, dat mijn beste verdedigingspost een groote holle boom zou zijn, die van geheel de groep mij het naast was; doch daar ik wanhoopte, dien door het hout te kunnen bereiken, al-

vorens de tijger zijnen aanval deed, waagde ik, in stede van om te keeren, eenen plotselingen sprong regts af. Inderdaad bereikte ik de gewenschte standplaats, doch niet zonder een nieuw gevaar geloopen te hebben, waarop ik niet bedacht geweest was; want, op het oogenblik dat ik over de tusschenliggende opene ruimte heen snelde, voelde ik, hoe de met loof bestrooide bodem doorboog, een duidelijk teeken, dat het daaronder hol was.

Even snel bijna was de tijger achter mij heen; maar naauwelijks was hij, in zijnen eersten sprong, op de verraderlijke bedekking der valgroef, want dit bleek het te zijn, nedergekomen, of deze brak door, en hij stortte met het achterlijf in den kuil, evenwel in dier voege, dat hij zich met de voorpooten nog even aan den rand kon vasthaken, zoo nabij mij, dat ik zijnen heeten, stinkenden adem voelde en rook. Roerloos van schrik staarde ik, als betooverd, in het groote, vreeselijke aangezigt des diers, dat, zelf even zoo in angst, maar toch woedend, mij met zijne roode, bloedgierige oogen aankeek, terwijl uit den opgesperden, met schuim gevulden muil half gebrulde, half gehuilde, akelige toonen mij in de ooren drongen. Slaagde het beest, zich geheel en al uit de diepte, waarin de achterdeelen van zijn ligchaam nederhingen, naar boven te werken, zoo stond mij een strijd te wachten, waaraan ik zonder ijzing niet kon denken. Ik poogde dan mijnen schrik te vermeesteren, legde met mijn vogelroer op de oogen van mijnen vijand aan, en drukte los. Met vreeselijk angstgehuil stortte de tijger in de groef, en ook ik, niet langer in staat mij op de been te houden, zeeg, met een' zucht van dankbaarheid voor mijne wonderdadige redding, ter aarde.

Doch het was geen tijd tot verademing en rust; de avond viel, en reeds rekten zich de schaduwen tot eene verontrustende lengte. Ik had mij zoo zeer in de *jungle* verward, dat ik niet wist waarheen ik mij moest wenden. De zon was nabij haar ondergaan; haar goudkleurig, over takken en bladeren uitgegoten licht maakte mij oplettend, dat, daar ik in het herwaarts komen oostwaarts op gegaan was, ik thans mijn gezigt naar de verdwijnende dagtoorts moest keeren; doch al digter en digter werd het bosch, en in de rigting, welke ik nu volgde, werd mijn voortgang eerlang door kloven en steilten gestuit. Mijn toestand werd gedurig onbehagelijker. Kort daarna kwam ik aan den mond eener

soort van hol; en, daar ik niet zonder reden vermoedde, dat dit het leger van den tijger, of van het dier, waarmede hij gepaard was, kon wezen, verwijderde ik mij ijlings van daar en beklom een' kleinen, met mos en onkruid begroeiden heuvel, die boven het hol scheen op te rijzen. Terwijl ik met handen en voeten klauterde, om de glibberige hoogte op te komen, drongen menschelijke toonen in mijn oor; maar naauwelijks was ik een oogenblik blijven stilstaan om te luisteren, of de grond onder mij zonk eensklaps weg, en, even als kort te voren mijn doodvijand, viel ik, wel is waar onbezeerd, maar niet weinig verschrikt, midden onder eene groep menschen, die daardoor blijkbaar in nog grooter angst gebragt werden dan ik zelf. Geschreeuw en gegil klonk rondom mij. *Bhang! bhang!* een tijger, een tijger! riep de een; *afreets ghowe! pieschash!* een weerwolf! een spook! een duivel! de ander; en toen ik mij eindelijk weder op de been geholpen, en bevonden had, dat en mijne ledematen en mijn geweer onbeschadigd waren, keek ik rondom mij, en zag, dat ik in eene onderaardsche hut gevallen was. De bewoners dier stulp waren een oud man, eene vrouw en een knaap, welk gezin juist bezig geweest was een groot vuur aan te leggen, boven hetwelk het eenvoudige gereedschap hing, waarvan de inboorlingen zich gewoonlijk bedienen, om ter sluik arak te stoken. Inderdaad was de plaats niets anders dan de geheime branderij van eenen *Kulal* of Indiaanschen distillateur.

Met weinig woorden verklaarde ik nu aan die verbaasde menschen, wat tot mijne onverwachte verschijning in hun midden aanleiding gegeven had, verhaalde hun mijn avontuur met den tijger, en gaf mijnen wensch te kennen, om, tegen een goed drinkgeld, iemand te vinden, die mij weder op den regten weg bragt. Groot was de blijdschap der arme lieden, toen zij vernamen, dat de tijger uit den weg geruimd was; zij verzekerden mij, dat hij onmogelijk uit den kuil ontsnappen kon, en dat het andere, bij hem behoorende dier reeds eenige weken geleden gedood was geworden. Nadat zij mij allerdringendst gesmeekt hadden, hunne werkplaats niet te verraden, gaven zij mij den jongen als wegwijzer mede. Nu dacht ik onze legerplaats zonder verdere verhindering te zullen bereiken; maar hierin had ik mij misrekend: de verschrikkingen van den nacht waren nog niet voorbij.

Inmiddels was het duister, ja, om juister te spreken, stikdonker geworden. De korte schemering onzer Indische luchtstreek, door den meer regtstandigen ondergang der zon veroorzaakt, was begonnen en geëindigd, terwijl ik mij in de onderaardsche hut bevond, die, gelijk ik nu bemerkte, niet verre van den zoom der vlakte, in het laatste kreupelhout van de *jungle* gelegen was. Van de zes Engelsche mijlen, die ik af te leggen had, waren wij er nog niet volkomen ééne gegaan, toen mijn kleine gids over iets, dat in het enge voetpad lag, struikelde, en zich de knie aan eenen steen sterk bezeerde. Gelukkig had ik, gelijk zulks bij de Indische jagtliefhebbers eene doorgaande gewoonte is, goeden voorraad van *diachylon* bij mij, waarmede ik de wond toeplakte. Daar ik echter zag, dat het arme kind niet dan met moeite voorthinkte en angstig scheen te worden, hoe het weder naar huis zou komen, ontsloeg ik het van mij verder te verzellen, en maakte het rijker, dan het waarschijnlijk ooit te voren geweest was, door het eene roepie te schenken. Alvorens mij te verlaten, verzekerde de knaap mij, dat, zoo ik nu slechts regt voor mij uit ging, ik niet missen kon ons nachtverblijf te bereiken. Ik dacht te meer, nu niet weder te kunnen verdwalen, daar ik mij op een begaan pad bevond, hetwelk door eenen grond liep, die overal elders ruw en hobbelig was. Nog was de maan niet opgegaan; en de wijde, opene vlakte, hier en daar met geulen doorploegd, welke de regen gevormd en met zand en kiezelgruis gevuld had, als ook doorsneden van diepere kloven, de bedden van thans door de zonnehitte verdroogde bergstroomen, overigens slechts zelden door een boschje of boomgroep geschakeerd, scheen mij onder het gaan geen eind te willen nemen. Achter mij zag ik nog, in flaauwe omtrekken, de duistere schaduwen der bosschen en heuvels, maar voor mij was alles vlak en eenzaam; slechts in bijna onafzienbare verte schemerde een licht en verkondigde het nachtvuur eens reizigers of eene alleen staande woning. Dit was het punt, waarop ik moest aantrekken, en zoo lang het glinsterde, ging ook alles goed; maar eerlang verdween het, en nu wist ik niet meer, waarheen mij te rigten.

Alle eigenaardige geluiden en gewaarwordingen van eenen Aziatischen nacht trokken om en over mij henen, terwijl ik langzaam voortging. De lucht was verkwikkend koel; myriaden van insekten, kinderen der duisternis, vervulden den

dampkring; de stinkende groene wandluis hing zich in mijn haar; moskieten gonsden mij bloedgierig om de ooren; en groote motten met witte vleugels hielden, dom hardnekkig, mijne oogen voor het een of ander glimmend voedsel; krekels en sprinkhanen deden overal in het rond hun schel gepiep hooren; nu en dan fladderde een nachtuil over de wildernis, en toen ik over een' breeden waterplas sprong, vloog een troep groote witte reigers, *paddi*-vogels geheeten, omdat zij de witte *paddi*- of rijstvelden bezoeken, te gelijker tijd van hunne drinkplaats op, bij hunne ijlende vlugt er uitziende als een drom in witte lijkkleeden gehulde geesten. Men hoorde het gebrom van den roerdomp, het gekwaak der groote Indische kikvorsch, en op eenige plaatsen glinsterden in de donkere, pikzwarte lucht, gelijk deze gewoonlijk vóór het opgaan der maan zich vertoont, zwermen van lichtvliegen. Zij dansten en gloeiden en blikkerden om mij heen als zwevende edelgesteenten. Eens hadden zij de boomen van een klein boschje, door hetwelk mijn pad mij voerde, zoo digt bedekt, dat het er uitzag, alsof elk takje met prachtige lampions verlicht, elk blad met diamanten, robijnen en esmerauden bedauwd was. In sprakelooze bewondering bleef ik staan en beschouwde de heerlijke vertooning. Plotseling echter verdwenen zij, even snel als zij verschenen waren, en alles was weder duisternis als te voren. Inderdaad was het nu zoo donker geworden, dat ik begreep, dat de maan weldra moest opgaan; en, daar ik mij overigens, in mijnen tegenwoordigen toestand regt behagelijk vond, besloot ik op deze plaats af te wachten, dat de nacht iets lichter zou geworden zijn. Ik zette mij neder aan den rand van een watertje, dat bezwaarlijk een el breed was; een liefelijk koel windje, de rijke geur, die in mijne nabijheid uit de bloesemkelken van eenige *baboels* (Arabische gom-boomen) stroomde, het verdwijnen der lastige insekten, en eene hooge mate van vermoeidheid vereenigden zich om mij vakerig te maken, en juist was ik op het punt om mij aan de onweêrstaanbare omarming van den slaap over te geven, toen plotseling iets tegen mij aanstiet; ik hoorde eene soort van snorrend geluid; iets scherps veroorzaakte mij pijn aan mijn uitgestrekt liggend been; nog eenmaal hoorde ik het eigenaardig gesnor, en hierop werd alles weder stil. Zeer verschrikt tastte ik ijlings naar mijn been, en voelde, dat mijn pantalon doorstoken moest zijn,

want er liep bloed uit de wonde. Zien kon ik niets, maar ik voelde iets op den grond liggen. Was het misschien een pijl, die mij gekwetst had? Ik bevoelde het ding; het was de pen van een stekelvarken. Het schuwe dier, dat zoo zelden gezien wordt, had uit de beek willen drinken, en was, bij de onverwachte botsing tegen mijn been, van een' zijner prikkels beroofd geworden. . . . . . .

Nog altijd was het donker, hoezeer de zwarte digtheid van den dampkring eenigzins doorschijnend geworden was. Ondertusschen hield ik het toch voor raadzaam, mij een weinig uit de nabijheid des waters, dat zoo veel dieren aanlokte, te verwijderen, en iets verder op de vlakte kruipende, vlijde ik mij in het dorre, ruwe steekgras neder, waar ik eenige minuten lang eene poging deed om mij wakker te houden; maar ach! juist toen de hemel helderder begon te worden, deed de God van den slaap eenen voor mij te krachtigen aanval, waaronder ik bezweek. . . . . .

Ik sliep diep en zoet. Sedert heb ik nooit meer onder den blooten hemel zoet of diep geslapen, want mijn ontwaken was vreeselijk! Eer ik echter ontwaakte, had ik reeds eene soort van donker besef van het gevaar, dat mij aan den grond ketende en tegen het maken van alle beweging hoegenaamd waarschuwde. Ik voelde eenigermate, hoe eene schaduw over mij heenkroop, onder welke roerloos te blijven liggen een raad der wijsheid was. Ik voelde vervolgens, hoe mijne onderste ledematen door eene levende keten krachtig omstrengeld werden; maar, even alsof een slaapmiddel alle beweging mijner pezen en zenuwen verlamde, zoo wist ik niet eer, voor dat ik ten volle ontwaakt was, dat eene groote slang geheel het benedendeel mijner beenen tot aan de knieën toe omstrengeld had.

„Groote God, ik ben verloren!" was de inwendig geslaakte kreet van schrik, die mij ontsnapte, terwijl elke droppel bloed in mijne aderen tot ijs scheen te stollen, en slechts door meer dan menschelijke inspanning gelukte het mij, onbewegelijk te blijven liggen. Hoe lang dit geduurd heeft, weet ik niet, want bij zulk een' vreeselijken doodsangst is de tijd een schakel der eeuwigheid! Plotseling werd geheel de hemel helder, de maan ging op, boven mij schitterden de sterren. Ik kon ze alle zien, want ik lag op mijne zijde met de eene hand onder het hoofd, welke houding ik niet waagde te veranderen, noch zelfs benedenwaarts

naar den slaapkameraad te zien, dien het noodlot mij gegeven had. Plotseling kwam er nog een andere grond van schrik bij; een zonderling geluid liet zich achter mij hooren; hierop volgde een eigenaardig getrommel, gelijk hazen en konijnen het soms doen vernemen. Dit scheen de slang uit hare roerloosheid te wekken; en ik voelde, hoe zij mijne beenen losliet en op mijne borst kroop. Op dit oogenblik, toen het vreeselijke van mijnen toestand bijna onverdragelijk geworden was, en ik eenen gewissen dood voor oogen zag, sprong er iets op mijnen schouder en daarna regt toe regt aan op de slang. Een schelle schreeuw van mijnen nieuwen bezoeker en een vreeselijk geschuifel van het kruipende dier! Een oogenblik nog voelde ik, hoe zij zich op mijn ligchaam keerden en wendden; in het volgende lagen zij naast mij op het gras, waar zij woedend den strijd vervolgden. Nu kon ik hen ook zien; het was een *ichneumon* en eene *cobra di capello*. (*)

Ik rigtte mij op, en sloeg het merkwaardig gevecht gade, want alles was thans zoo helder geworden als op het midden van den dag. Een oogenblik stonden zij, als roerloos, tegen elkander over, en scheen de beruchte tooverkracht van den slangenblik op de nimmer rustende oogen van haren vijand als verlamd af te stuiten; maar op dit oogenduël volgde weldra een gevaarlijker strijd. Ik zag duidelijk, hoe de *ichneumon*, ondanks zijne voorzorg, een' beet ontving; hoe hij snel wegliep, waarschijnlijk om de nog altijd onbekende plant te zoeken, welker sap men beweert een tegengif tegen den slangenbeet te zijn; hoe hij daarna met nieuwen moed tot het gevecht terugkeerde, en hoe eindelijk, voor mij een verheugend gezigt, de *cobra di capello*, die tot nog toe regt op haren staart staande gevochten had, door de beten haars vijands uitgeput, onder een laatste vreeselijk sissen ter aarde viel en den geest gaf, terwijl haar zonderlinge overwinnaar met wilde sprongen over haar lijk ronddanste, en daarbij, als eene vertoornde kat, knorde en blies.

Klein maar moedig schepsel! Sedert heb ik steeds eenen tammen *ichneumon* nagehouden, gewis onder alle soortge-

(*) De hoedjes-slang, eene der giftigste slangen van *Indië*, die ook in *Zuid-Afrika* voorkomt, waar de boeren haar, bij verbastering, *koper-kapel* noemen.

lijke dieren het aardigste, vrolijkste en het meest aan zijnen verzorger gehechte.

In den nu helderen maneschijn vond ik gemakkelijk den terugweg naar mijne tent, waar men wegens mijne langdurige afwezigheid zeer bezorgd was. Ik behoef wel niet te zeggen, dat ik dien nacht mijn eenvoudig rijstgeregt met blijdschap en goeden eetlust nuttigde, en het bevel tot vroegtijdig opbreken introk. O! hoe zoet en diep sliep ik, na deze drie avonturen vóór middernacht!

EIGENAARDIGE CORRESPONDENTIE.

Sedert geruimen tijd had men te *Parijs* aan het postkantoor opgemerkt, dat regelmatig alle drie maanden van de *Siberische* grenzen een aan zeker *Poolsch* Edelman gerigte, maar met het woord *poste restante* voorziene brief aankwam. Het postgeld voor een schrijven, van zulk een' ontzettend verren afstand komende, was natuurlijk niet gering. Gewoonlijk nu bleef de brief ettelijke dagen liggen, zonder dat iemand hem opvorderde; eindelijk echter verscheen er dan een rijzig man van militaire houding met zware knevels en bakkenbaard, en onderzocht, of er ook een brief aan zijn adres was ingekomen. De postbeambte, na zich van de identiteit des persoons vergewist te hebben, stelde hem dien natuurlijkerwijs ter hand, en verlangde vervolgens het port. De *Pool* trok langzaam zijne beurs uit, bezag nog eenmaal oplettend het adres van den brief, stak dan zijn geld weder bij zich, en gaf den brief terug, met de verklaring, dat het opschrift wel aan hem luidde, maar dat het schrijven niet aan hem gerigt kon zijn. Met blijken van aandoening verliet de *Pool* vervolgens het postkantoor. Daar nu ditzelfde geval, met ongeveer dezelfde omstandigheden, verscheidene jaren achter elkander zich voordeed, moest het noodwendig de aandacht tot zich trekken. Derhalve werd dan een dier niet opgeëischte brieven, na verloop van den bij de postverordeningen voorgeschreven tijd, geopend; maar in den omslag vond men niets dan een blad wit papier. Nu was men met de oplossing van het raadsel even weinig gevorderd als te voren. Men maakte ontelbare gissingen, maar geene scheen voldoende om het uit te leggen, tot dat eindelijk hij zelf, daartoe gedrongen, den sleutel er van gaf. De *Pool*,

die zijne regelmatige, driemaandelijksche bezoeken aan het postkantoor aflegde, en, na bezigtiging van het opschrift der brieven, steeds van zijn regt gebruik maakte, om ze, als niet voor hem bestemd, terug te geven, behoort tot eene familie, van welke al de leden het ijverigste deel aan den *Poolschen* revolutiekrijg genomen hebben. Na de inneming van *Warschau* werd de geheele familie van den Edelman, zijn vader, twee ooms en drie broeders, naar *Siberië* gevoerd; hij alleen ontkwam, en vond eene wijkplaats in *Frankrijk*. Om nu in correspondentiebetrekking met zijne beminde verwanten te blijven, zonder in zijne bekrompene geldmiddelen het zoo zware briefport te moeten betalen, had hij met hen de afspraak gemaakt, dat elk lid der verbannen familie op het adres van hetgeen men als brief deed voorkomen eigenhandig een woord zou schrijven, zoodat de arme voortvlugtige daaruit met eenen enkelen opslag zou kunnen zien, of de ballingen nog allen in het leven waren. Ook de wijze, waarop het cachet op den brief gedrukt was, moest hem nog eenige verdere opheldering omtrent hunnen toestand verschaffen. Het aandoenlijke dezer manier van corresponderen, en de bedenking, door welke omstandigheden de familie er toe gebragt was, om van zulk een middel gebruik te maken, boezemden het bestuur deernis en toegeeflijkheid in, ofschoon eene staatsinrigting door den niet geheel te regtvaardigen vond benadeeld geworden was. Ondertusschen blijft in het geval nog altijd iets duisters; te weten, hoe de verbannenen, al bewoonden zij in *Siberië* dezelfde plaats, de vrijheid of de gelegenheid erlangd hadden, om op de verhaalde wijs naar buitenslands te corresponderen.

EENE MENSCHENMARKT.

Iets zeer eigenaardigs heeft eene soort van menschenmarkt, die te *Posen* gehouden wordt. Geheel de dienende klasse, voor zoo ver zij namelijk van Poolsche afkomst is, verhuurt zich geregeld op St. Jansdag tegen het volle volgende jaar, en begeeft zich dan ook daartoe op dien dag naar de stad, om er een nieuw dienstverdrag aan te gaan. Allen, die eene dienst zoeken, verzamelen zich alsdan op eene bepaalde plaats van het groote marktplein, en stellen zich hier van-

den ochtend tot den avond ter persoonlijke bezigtiging, tot dat zij eene van wederzijden aannemelijke jaardienst gevonden hebben. Dit doen inzonderheid huis- en lijfknechts, koetsiers, koks, hoveniers, huis- of landelijke opzigters, huishoudsters en dergelijken. Degenen nu, die zulke personen behoeven, begeven zich naar de markt, bezien de zich ten toon stellende personen van het hoofd tot de voeten en van alle zijden, laten zich hunne getuigschriften vertoonen, en sluiten dan, zoo zij zulks voegzaam oordeelen, het dienstkontrakt. Voór den psycholoog is eene wandeling over deze menschenmarkt ontegenzeggelijk zeer belangwekkend, vooral daar de zich te huur biedenden in den regel jong, vrolijk en opgeruimd zijn; want het eerkwetsende van zulk eene tentoonstelling gevoelt men hier nog niet.

Over het algemeen behoort de vergedrevene kieschheid daaromtrent niet tot de tijden, waarin dit gebruik ontstaan mag zijn. In vroegeren tijd werd immers elders zelfs wel eene vrijstermarkt gehouden.

LANDS WIJS LANDS EER.

De Engelsche koopman BUSTON (dus verhaalt het blad *the Liverpool-Albion*) geraakte, toen hij onlangs zich te *Hong-Kong* bevond, in geene geringe verlegenheid, ten gevolge van een onberaden door hem geuit gezegde. Op zekeren dag met zijne negentienjarige zeer schoone vrouw bij eenen Mandarijn der plaats ten eten zijnde, vroeg de *Chinees*, in het denkbeeld dat de vrouwen in *Engeland* even slaafs behandeld werden als in *China*, hoeveel zijne vrouw hem wel gekost had. Tweeduizend dollars, was het schertsend antwoord van den *Brit*. Naauwelijks had zich Mevrouw BUSTON voor een oogenblik verwijderd, of de Mandarijn bood hem 5000 dollars voor haar. Daar de *Engelschman* het gesprek op iets anders poogde te wenden, legde KIN-IN dit gedrag uit als een teeken, dat hem de prijs te gering was, en verhoogde dus zijn bod met nog 2000 dollars. Er bleef nu den Heere BUSTON, om zich uit de verlegenheid te redden, niets anders over, dan zijnen gastheer te kennen te geven, dat hij zich een beslissend antwoord voorbehield, tot dat de Britsche Gouverneur van het eiland zijne toestemming tot den handel geven zou. Voortaan hoedde hij zich echter zorgvuldig, met eenen *Chinees* te schertsen.

ONVOORZIGTIGHEID DER KOLENGRAVERS.

Professor FARADAY heeft, in eene der verleden jaar door de *British Association* gehoudene zittingen, het volgende voorbeeld van de onbehoedzaamheid der werklieden in de kolenmijnen medegedeeld; eene onbehoedzaamheid, van welke zij zoo menigmaal de slagtoffers worden. Hij was in de *Haswell*-groef neêrgedaald, om naar de oorzaken der groote gas-ontploffing, die er kort te voren had plaats gehad, onderzoek te doen, en zag met een open brandend licht, dat men hem in de hand gegeven had, hoe eenige arbeiders tot het doen afspringen van koolbrokken toebereidselen maakten. Toen zij met het boren van het gat gereed waren, vroeg hij hun: »Waar hebt gijlieden dan nu het buskruid?" waarop hij, tot zijne verbazing en schrik, het antwoord kreeg: »Wel, daar in dat pak, waar gij op zit, Sir!"

AARDIG VOORGESTELD VERZOEK.

Op een' warmen dag werd een jong mensch, die te voet langs den grooten weg reisde, door een rijtuig ingehaald. Door het minzaam gelaat van een' heer, die er inzat, bemoedigd, vroeg hij: »Zou UEd. mij wel de goedheid willen bewijzen, mijnen rok tot aan de poort der stad mede te nemen?" — »Van harte gaarne," gaf de heer ten antwoord; »maar hoe krijgt gij hem dan terug?" — »O, zeer gemakkelijk," zei de voetganger, »want ik wou er wel in blijven."

VAN WAAR IS DE UITDRUKKING: IEDER WEET BEST, WAAR HEM DE SCHOEN KNELT, AFKOMSTIG?

De Romeinsche Senator PAULUS AEMILIUS heeft zich, naar men meent, het eerst daarvan bediend, en wel bij de volgende gelegenheid. Hij had lang met zijne gemalin PAPYRIA geleefd, die hem ook eenen zoon, den naderhand zoo beroemd geworden SCIPIO AEMILIANUS, geboren had; desniettemin verstiet hij haar eindelijk. Zijne vrienden, toen zij dit opzet vernamen, poogden hem er van af te brengen; doch hij bleef er bij, en op alwat tot lof zijner gade gezegd werd, antwoordde hij slechts met het vertoonen van zijnen voet. »Is deze schoen niet nieuw?" vroeg hij; »is hij niet fraai? Wel nu, niemand weet, waar hij mij knelt!"

BIJ HET BESCHOUWEN EENER SCHILDERIJ VAN DEN NEGENTIENJARIGEN KUNSTSCHILDER J. PH. DINNEWET, VOORSTELLENDE: OP DEN VOORGROND, EEN' ARMEN KNAAP MET ZIJN ZUSJE; DIEPER IN DE HUT, OP EENE OUDE TAFEL, EENE AARDEN KRUIK, EEN STUK ROGGENBROOD EN EEN MES, EN VER IN HET VERSCHIET EENIG GEBOOMTE MET EEN' TOREN.

Het is mij wèl dien knaap te aanschouwen,
Dat lichtblaauw oog omhoog gerigt,
Dat helder oog, zoo vol vertrouwen,
Dat oog, waarin vernoegdheid ligt;
Een schamel kleed omvat zijn leden,
Een roggenbrood ligt opgesneden,
Eene aarden drinkkruik staat er bij,
En echter — 'k lees het op zijn wangen —
Het knaapje zou niets meer verlangen;
Gelukkig is geen Vorst als hij!

Mijn geest voelt zich als aangetrokken
Door 't lieve zusje aan zijne zij',
Dat zusje met haar blonde lokken;
»Kom, beste broêrtje, spelen wij!"
Die vraag is in haar oog te lezen,
Op heel haar zacht, onschuldig wezen;
O, hoe verlangend staat ze daar!
Wat is haar houding vleijend, teeder!
Sla, knaapje, sla uwe oogen neder,
Voldoe haar bede en speel met haar!

Een rieten dak en ruwe wanden,
Ziedaar de woning van den knaap;
Maar 's daags 't gezigt op vruchtb're landen
En 's nachts een' ongestoorden slaap:
Dat heeft hij voor zijn deel bekomen! —
Zie, hoe daar ginds, van uit de boomen,
Een toren fier zijn spitse beurt;
De zon zal haast ter kimme dalen,
En lucht en veld wordt, door haar stralen,
Met een weemoedig waas gekleurd.

Ja, kunstenaar! uw werk verrukt mij.
Hoe roemvol vangt ge uw loopbaan aan!
Een leerling slechts, en nu reeds plukt gij
U lauw'ren op die eerebaan (*).
Streef voort: men zal uw werk steeds roemen,
Na eeuwen uwen naam nog noemen;
Streef voort, en word als kunst'naar groot!
De stad, waarin gij werdt geboren,
Juiche eens om de eer, haar' zoon beschoren!
'k Ben trotsch op zulk een' stadgenoot.

Aardenburg, 11 Mei 1846. ABM. DE LIGNY, AZ.

(*) Eene vierdubbele bekrooning, in 1845, aan de Koninklijke Akademie te *Brugge*.

MENGELWERK.

OPWEKKING TOT AANVAARDING VAN HET LIDMAATSCHAP, IN HET NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP TOT ZEDELIJKE VERBETERING DER GEVANGENEN.

Voorlezing, (*)

door

Mr. L. G. VERNÉE,

Medebestuurder en Secretaris van het Nederlandsch Genootschap: Tot Zedelijke Verbetering der Gevangenen, Afdeeling Hoorn, Regter-plaatsvervanger en Advocaat bij de Arrondissements-regtbank, aldaar.

Er bestaat in ons dierbaar vaderland, er bestaat in *Nederland* eene maatschappij, welke, alhoewel niet regtstreeks een uitvloeisel der bemoeijingen van de zoo weldadige Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen*, in welker afdeeling *Hoorn* ik de eer heb thans het woord te voeren, evenwel, wat haar doel aangaat, veel overeenkomst met dezelve heeft, en daarom met regt hare tweelingzuster kan en mag genoemd worden. Beiden hebben zich ten taak gesteld, de veredeling van het hart, het aankweeken van goede gezindheden, het kwade zoo veel mogelijk te keer te gaan, en de godsdienstige en zedelijke opleiding van jeugdigen en volwassenen behulpzaam te zijn en te bevorderen. In dit opzigt staan zij gelijk; maar in de personen, tot welke zij hunne zorgen wenschen uit te strekken, verschillen zij. De eerste tracht haren weldadigen invloed uit te oefenen op den braven, onbesproken mensch, de

(*) Uitgesproken in de Afdeeling *Hoorn*, der Maatschappij *tot Nut van 't Algemeen*, den 17 Dec. 1845.

andere op onze diep gevallene natuurgenooten. En wie uwer twijfelt er nog aan, dat wij hier het Nederlandsch Genootschap tot Zedelijke Verbetering van Gevangenen op het oog hebben?

Nederlandsch Genootschap tot zedelijke verbetering der gevangenen! — Een veelomvattende, een schoone naam voorwaar, maar nog schooner zal die naam u in de ooren klinken, wanneer ik u zeg, wanneer ik u verklaar, wanneer ik u verzeker, dat het Genootschap aan deszelfs naam getrouw is, aan deszelfs voorgesteld doel beantwoordt, dat door deszelfs weldadige zorgen vele gevangenen en ontslagenen, welke zonder deze welligt, ja zeker voor verre het grootste gedeelte, de pest der maatschappij en de schrik der goede ingezetenen zouden geworden zijn, op het pad der deugd zijn teruggebragt, het dwaalspoor, hetwelk zij ongelukkig hadden ingeslagen, hebben verlaten, en als nuttige en brave leden weder aan de maatschappij zijn teruggegeven, en hiervan zouden wij zeer vele voorbeelden kunnen opnoemen.

Welk eene hoogst moeijelijke, maar welk eene hoogst schoone taak tevens, een mensch, die de pest, de schrik der maatschappij is, of had kunnen worden, als een braaf, nuttig en werkzaam lid in dezelve terug te brengen, hem zijne misdadige, ongeoorloofde handelwijze te doen inzien, hem van het dwaalbegrip terug te brengen, dat hij niet meer als eerlijk mensch in het maatschappelijke kan terugkeeren, en hem te hervormen, als ik het zoo eens noemen mag! — Welk eene hoogst moeijelijke, maar welk eene hoogst schoone taak tevens! — want indien wij in bijzonderheden nagaan, welk soort van menschen, die verbeterd moeten worden, in de gevangenissen zijn opgesloten, dan mag men die taak, die verbetering, wel hoogst moeijelijk noemen. Het is eene zware, hoogst moeijelijke taak, menschen tot deugd en orde terug te brengen, wier aard geheel verdorven en verwilderd is, die behebt zijn met verderfelijke vooroordeelen, en die ondeugende beginselen en gevoelens koesteren.

Immers men heeft te doen met geheel Ruwen en On-

welenden, met Doodeenvoudigen en Dommen, met Spotters, met Gevoelloozen, met Hardnekkigen, met Ligtzinnigen, met Ongeloovigen, met Huichelaars, met Waanwijzen en Raisonneurs, met Kleinmoedigen en Vertwijfelaars, en toch mogen wij de mogelijkheid hunner verbetering niet in twijfel trekken. Het is met den mensch geenszins als met de plant. De plant behoudt bij het opgroeijen hare eigene natuur, zonder te verergeren of te veredelen: wat eenmaal onkruid was, blijft onkruid, maar in het rijk der zedelijkheid kan het onkruid deszelfs slechten aard afleggen en eene goede plant worden. Het moge hoogst moeijelijk zijn, maar wij mogen het uit zedelijke gronden niet betwijfelen, dat een roekeloos booswicht langzamerhand herschapen worden kan in eenen vriend der deugd. — Welk eene moeijelijke taak, maar welk eene zelfvoldoening, mede te werken, en naar zijne krachten bij te dragen, om menschen, die anders welligt hun leven op het schavot zouden hebben geëindigd, tot vrienden der deugd te hervormen, tot boete en berouw over het afdwalen van het pad der deugd, over begane misdrijven te brengen, en alzoo door opwekking tot waarachtige berouwbetooning en hoop op de goddelijke genade, waarvoor zij vroeger niet vatbaar waren, tot eenen eerlijken wandel terug te leiden en een gerust stervensuur te bezorgen. — Voorwaar, eene hoogst moeijelijke, maar hoogst schoone en edele taak! — en wij twijfelen niet, M. H., of gij zult dit met mij instemmen, en met mij vurig wenschen, dat het Nederlandsch Genootschap tot zedelijke verbetering der gevangenen op den ingeslagen weg moge blijven voortgaan, en goede vruchten van deszelfs bemoeijingen moge inoogsten.

Maar, M. H., zal hetzelve de taak, welke het zoo belangeloos op zich genomen heeft, naar eisch volbrengen, dan ook moet het medewerking, dan ook moet het ondersteuning vinden, en het is tot die medewerking, tot die ondersteuning, dat ik, als medebestuurder van het Nederlandsch Genootschap tot zedelijke verbetering der gevangenen, trachten zal, ul., welke nog geene leden van

dat loffelijke en weldadige Genootschap zijt, op te wekken; terwijl wij van harte wenschen, dat onze woorden ook strekken mogen, om diegenen dezer vergadering, welke hunne belangstelling in genoemd genootschap, door hun lidmaatschap, geldelijke bijdragen en medewerking reeds vroeger toonden, aan te sporen, op den door hen betreden weg te blijven volharden, en ook anderen door overtuiging, maar geenszins door overreding, te doen deelnemen in eene maatschappij, wier lof door mij niet naar waarde kan worden verkondigd.

Schenkt mij dan, G. T., voor eenige oogenblikken uwe, mij reeds meermalen betoonde, veel toegevende en zoo zeer gewenschte aandacht, wanneer ik u, I. wensch bezig te houden met eene zeer korte schets der inrigting van het Nederlandsch Genootschap tot zedelijke verbetering der gevangenen, ten einde u, II. op te geven, wat het Genootschap door deszelfs bemoeijingen reeds heeft tot stand gebragt en nog wenscht tot stand te brengen, om ten slotte, III. diegenen uwer, welke het lidmaatschap in genoemd Genootschap nog niet hebben aanvaard, tot de aanvaarding van hetzelve door een enkel woord van opwekking aan te moedigen.

I. Het Nederlandsch Genootschap tot zedelijke verbetering der gevangenen werd in den jare 1823 opgerigt, met het tweeledig doel:

1°. Om de gevangenen door den invloed der godsdienst en door andere gepaste middelen tot betere menschen te vormen, en als zoodanig aan de maatschappij terug te geven; en

2°. Om die ontslagenen, welke gedurende hunne gevangenisstraf blijken hebben gegeven van zedelijke verbetering en van hun ernstig voornemen om een eerlijk levensgedrag in de maatschappij te leiden, behulpzaam te zijn in het verkrijgen van eenen geschikten stand, waarin zij het levensonderhoud kunnen vinden.

Dit zoo nuttige en loffelijke Genootschap telt thans ruim 3000 leden, welke jaarlijks eene toelage betalen van *f* 2-60, en op alle plaatsen, voornamelijk waar gevan-

genissen aanwezig zijn, afdeelingen hebben. Overal elders, waar geene afdeelingen bestaan, zijn Correspondenten benoemd. Het hoofdbestuur des Genootschaps, uit 11 tot 13 leden bestaande, is te *Amsterdam* gevestigd, terwijl iedere afdeeling ook een bijzonder bestuur heeft. De algemeene vergadering wordt jaarlijks te *Amsterdam* gehouden op den tweeden Donderdag der maand Mei, door de afgevaardigden der verschillende afdeelingen in vereeniging met het hoofdbestuur.

Ten einde deszelfs doel te bereiken, en den gevangenen arbeid, zoowel als godsdienstig en lager onderwijs te geven, vereenigt het bestuur zijne pogingen met die der regering in die gevangenissen, in welke in het geven van werk en godsdienstig en ander onderwijs van gouvernementswege wordt voorzien, en zoekt beiden in andere gevangenissen, waar die voorziening geene plaats vindt, zelf op eigene kosten te bezorgen. Het loon voor den arbeid wordt, na aftrek van de waarde der door het Genootschap geleverde grondstoffen, aan de gevangenen gedeeltelijk uitgekeerd, gedeeltelijk in hunne uitgaanskas gestort, overeenkomstig hunne behoefte en op zoodanige wijze, als voor hen het voordeeligst wordt geacht. Het Genootschap stelt meesters in de gevangenissen aan, in plaatsen waar die ontbreken, deelt boeken uit, bekroont nuttige geschriften, verleent aanmoediging en ondersteuning, en zoekt den zedelijken toestand der gevangenen en ontslagenen op alle wijzen te verbeteren.

Ten aanzien dergenen, wier straftijd ten einde loopt, worden de besturen der verschillende afdeelingen zoo vroegtijdig mogelijk onderrigt omtrent het tijdstip van hun ontslag, en toonen zij zich geneigd om op den goeden weg terug te keeren en verdere deelneming niet onwaardig te zijn, tracht het Genootschap van dat tijdstip af aan, hetzij in het distrikt der gevangenis, waaruit zij zijn ontslagen, hetzij in dat eener andere afdeeling, hun eene gelegenheid aan de hand te doen om eerlijk aan den kost te komen.

Wanneer het bestuur eener afdeeling zich eenen ontslagene aantrekt, voorziet het in deszelfs eerste en drin-

gendste behoefte, en besteedt daartoe in de eerste plaats het bedrag zijner uitgaanskas, indien deze aanwezig is, of anders, bij gebrek aan dezelve, een voorschot uit de kas der afdeeling, hetwelk echter de som van *f* 25-: niet mag te boven gaan.

Het Genootschap neemt alle mogelijke maatregelen om zorg te dragen, dat van deze hulp een goed gebruik wordt gemaakt, houdt door middel van het bestuur der afdeeling, of van den correspondent der gemeente, waar de gevangene is ontslagen of zich gevestigd heeft, een wakend oog over al zijne handelingen, en doet omtrent dit alles behoorlijk aanteekening houden.

De geldmiddelen, waarmede deze uitgaven gedekt worden, zijn de opbrengsten, deels van de gewone, deels van de buitengewone toelagen der leden, deels van de giften, welke jaarlijks door de besturen der afdeelingen of door de correspondenten worden ontvangen, en vervolgens in de kas van het hoofdbestuur worden overgestort, deels eindelijk uit eene jaarlijksche bijdrage van Z. K. H. den Prins van *Oranje*, terwijl de beschikbare gelden, mitsgaders alle giften en erfmakingen, tot een vast kapitaal worden aangelegd., hetwelk op het Grootboek is ingeschreven, welks renten ten bate van de algemeene kas des Genootschaps verstrekken.

Zietdaar, M. H., de hoofdbepalingen van het reglement van het Nederlandsch Genootschap tot zedelijke verbetering der gevangenen, welke mededeeling ik met grond mag verwachten, dat diegenen uwer, welke minder bekend zijn met het voortreffelijke Genootschap, noch onwelkom, noch ongevallig zijn kan, en u reeds aanvankelijk eenen goeden dunk van deszelfs bemoeijingen heeft doen opvatten; maar wij willen dien goeden indruk op uw hart nog versterken, door u van de gelukkige gevolgen, welke deze vereeniging reeds van haren arbeid gezien heeft, een kort verslag te geven, en u alzoo

II. aan te toonen, wat reeds door ons Genootschap is tot stand gebragt, en wat hetzelve nog wenscht tot stand te brengen.

Toen de Heeren W. H. SURINGAR van *Leeuwarden*, thans te *Amsterdam* woonachtig, W. H. WARNSINCK, BZ. van *Amsterdam*, en J. L. NIERSTRASZ van *Rotterdam*, oprigters van het Nederlandsch Genootschap tot zedelijke verbetering der gevangenen, er het plan toe ontworpen en gevormd hadden, besloten zij hun voornemen aan de goedkeuring van Z. M. den Koning te onderwerpen, die hetzelve bij Besluit van den 6 October 1823 billijkte. Den 12 November deszelfden jaars werd het hoofdbestuur te *Amsterdam* gevestigd. De betrekkingen, welke van dien tijd af aan tusschen het Gouvernement en het bestuur des Genootschaps stand grepen, verleenden aan de leden van dit laatste den vrijen toegang tot de gevangenissen, en de gelegenheid zich met de tuchtelingen te onderhouden. De Gouverneurs der provinciën gaven hun verlangen en hunne bereidwilligheid te kennen, om zoo veel mogelijk tot den goeden uitslag dezer onderneming mede te werken, terwijl de algemeene administratie der gevangenissen van het Genootschap eene opgave begeerde van de verbeteringen, welke men wenschte te zien ingevoerd; waarop het hoofdbestuur een rapport inleverde, behelzende den voorslag tot:

1°. Het van elkander scheiden en in verschillende klassen afdeelen van alle gevangenen naar het geslacht, den ouderdom en naar mate van schuld.

2°. Het nemen van maatregelen om aan allen, zonder onderscheid, eenen geregelden en zoo veel mogelijk onafgebroken' arbeid te verschaffen.

3°. Het verleenen van school- en godsdienstig onderwijs aan diegenen, die het noodig hadden, voor het laatste geval met inachtneming der verschillende geloofsbelijdenissen der gevangenen, welke het Genootschap eerbiedigen moest, welke zij ook zijn mogten.

Het kwam het Genootschap al spoedig zeer noodzakelijk voor, de jeugdige gevangenen van de anderen af te scheiden. Het ontwerp alzoo, om eene afzonderlijke gevangenis voor jeugdige veroordeelden der beide geslachten in te rigten, werd in de maand November 1825 aan den Koning inge-

leverd." Z. M. schonk daaraan dadelijk deszelfs goedkeuring, en gelastte de administratie der gevangenissen, zich met het hoofdbestuur des Genootschaps betrekkelijk de uitvoering van dat plan te verstaan.

De handelingen en beraadslagingen te dien aanzien hielden eenen geruimen tijd aan; ten laatste werd deze voorgestelde afscheiding in 1829 aangenomen. Er bleef thans nog over, een lokaal te kiezen, waarin de jeugdige gevangenen zouden worden bewaakt, en na lange weifeling viel de keuze op het voorloopig aangehouden huis van Correctie te *Rotterdam*, hetwelk daartoe bij Besluit van den 15 Maart 1833 werd aangewezen. Het bestuur dezer inrigting werd opgedragen aan eene commissie van administratie over de gevangenissen dier stad, welke in de maand Augustus van datzelfde jaar hare betrekking aanvaardde.

Na verloop van weinige maanden hadden bestuurders nogtans ondervonden, dat de vereeniging van jonge lieden van beide geslachten, in een en hetzelfde gesticht, waar de bestaande localiteit, niettegenstaande alle genomene voorzorgen, slechts eene gedeeltelijke afzondering kon toelaten, als schadelijk voor de goede zeden behoorde te worden gehouden; en deed dus den voorslag, om de reeds bestaande of gevreesde nadeelen, door de verplaatsing der vrouwelijke of mannelijke jeugdige gevangenen naar elders, te doen ophouden of te voorkomen. Ten gevolge hiervan werd den 17 Januarij 1836 besloten, de vrouwelijke jeugdige veroordeelden naar *Amsterdam* te verplaatsen, en aldaar in een afgezonderd gedeelte van het Huis van Arrest en Justitie op te sluiten, hetgeen dan ook den 25 September van dat jaar werkelijk plaats had.

De moeijelijkheid om aan gevangenen, die slechts voor weinige weken of maanden waren opgesloten, en alzoo gewoonlijk naar de Huizen van Arrest worden overgebragt, werk te verschaffen, deed in 1836 eene levendige briefwisseling tusschen de administratie der gevangenissen en het hoofdbestuur des Genootschaps ontstaan; in welke moeijelijkheid eindelijk zoo veel mogelijk werd voorzien;

ten gevolge waarvan, dank zij der medewerking en bemoeijingen van het Genootschap, het invoeren van arbeid in de Huizen van Burgerlijke en Militaire verzekering te *Utrecht*, *Arnhem*, *Groningen* en *Leeuwarden* eenen aanvang nam.

De plaatselijke gesteldheid en inrigting onzer tegenwoordige gevangenissen maakte het den bestuurderen van het Genootschap tot zedelijke verbetering der gevangenen hoogst moeijelijk, zich met de gevangenen afzonderlijk bezig te houden. Ten einde zoo veel mogelijk aan dit bezwaar te gemoet te komen, en daarin te voorzien, en de vermaningen, welke zoo vele kundige, brave, godsdienstige en regtschapene mannen hun zoo gaarne geven wilden, evenwel ingang te doen vinden, werd besloten de toevlugt tot boeken te nemen, die men, en wel in de eerste plaats den Bijbel, benevens opzettelijk voor de gevangenen bestemde kleine geschriften, door welker verspreiding zich onze maatschappij tot nut van 't algemeen zoo verdienstelijk gemaakt heeft, en nog maakt, onder de tuchtelingen uitdeelt.

Onder deze werken is er een, hetwelk hier eene opzettelijke vermelding verdient, namelijk: het zedekundig en godsdienstig Handboek voor gevangenen, geschikt voor zon- en feestdagen, door den verdienstelijken en achtingwaardigen SURINGAR, een man, die in alles, wat gevangenissen en gevangenen betreft, als is doorkneed, en die opentlijk verklaarde, dat »hij alles wat hij van gevangenissen en gevangenen wist, in de gevangenis en van gevangenen en van ontslagenen had geleerd," en die uit eigene beweging, uit eigene roeping, uit zuivere menschenmin, om zoo veel in zijn vermogen was bevorderlijk te zijn aan eene goede hervorming van het gevangeniswezen in ons vaderland, de navolgende gevangenissen, boven en behalve die van *Nederland*, heeft onderzocht en vergeleken, als: te *Antwerpen* de voormalige Bagno's, *St. Bernard*, *Aalst* en *Gent* in *België*, te *Kleef*, *Elberfeld*, *Dusseldorp*, *Aken*, *Keulen*, *Berlijn*, *Spandau*, en *Neuschatel* in *Pruisen*; te *Ebersbach* en *Nassau-Dietz* in het

Hertogdom *Nassau*; te *Ludwigsburg* in *Wurtenberg*; te *Bamberg*, *Würzburg*, *Lichtenau* en *Munchen* in *Beijeren*; te *Manheim* in *Baden*; te *Kaiserslautern*, *Spiers*, *Frankenthal*, *Landau* en *Tweebruggen* in *Rijnbeijeren*; te *Koppenhagen* in *Denemarken*; te *Stokholm*, *Karlscrona* en *Norköping* in *Zweden*; te *Bazel*, *Zurich*, *Bern*, *Lausanne* en *Genève* in *Zwitserland*; te *Frankfort aan den Mein*; te *Hamburg*; te *Darmstad* en *Marienschloss* in *Hessen-Darmstad*; te *Kassel* en *Marburg* in *Hessen-Kassel*; te *Weimar* in *Saksen-Weimar-Eisenach*; te *Linz* in *Oostenrijk*; — een man, die nog jaarlijks vele gevangenissen in vreemde landen ten nutte zijner gevallene evenmenschen bezoekt, om alzoo ook in dit opzigt in ons vaderland de waarheid aan het licht te brengen.

Het uitdeelen en verspreiden van zoo vele nuttige boeken en geschriften onder de gevangenen zou evenwel een geheel nutteloos werk zijn, zoo zij niet tevens in staat waren dezelve te lezen. Ten einde aan die onwetendheid der meesten te hulp te komen, stelde het Gouvernement bij de hoofdgevangenissen des Rijks godsdienst- en schoolonderwijzers aan, doch nam dienzelfden maatregel niet voor de gevangenissen van den tweeden rang; weshalve het loffelijke Genootschap tot zedelijke verbetering der gevangenen, aan deszelfs roeping en voornemen getrouw, besloot deze leemte aan te vullen, door ook aldaar zoowel aan de kinderen als aan volwassenen de gelegenheid te verschaffen tot het ontvangen van godsdienstig- en schoolonderwijs, hetgeen dan ook werkelijk geschiedde, terwijl wij ons dienaangaande in de beste uitkomsten mogen verheugen; en wie uwer, G. T., zal het in twijfel trekken, dat deze kundigheden het allereerst en het allermeest tot verlichting en beschaving bijdragen, en alzoo als eene der eerste grondslagen tot verbetering van gevangenen moeten gehouden worden? Zeer zeker niemand, want indien het eene waarheid is, dat de meeste misdaden uit eene verwaarloosde opvoeding ontstaan, dan voorzeker zal ook het gebrek aan godsdienstkennis en aan bekwaamheid in lezen en schrijven daartoe te rekenen zijn.

Twee belangrijke ontwerpen hielden daarenboven de aandacht van het Genootschap in ruime mate bezig, hoewel men dezelve tot op den huidigen dag ongelukkiger wijze nog niet heeft kunnen verwezenlijken; vooreerst: »of en in hoeverre een algemeen werkend middel, waardoor aan de ontslagenen, die zich deze zorg zouden hebben waardig gemaakt, bij hunnen terugkeer in de maatschappij al aanstonds werk zou kunnen worden verschaft, zou te vinden zijn in een stelsel van Kolonisatie voor ontslagene gevangenen, behoorlijk gewijzigd en in overeenstemming gebragt met het menschlievend doel en de zedelijke strekking van het Genootschap?" en ten anderen: »Of men niet een of meer huizen zoude kunnen openstellen, geschikt tot eerste en tijdelijke toevlugt voor gevangenen, die bij het herkrijgen hunner vrijheid nog niet dadelijk gelegenheid zien om zich werk te verschaffen, en van alle hulpmiddelen zijn verstoken?" — Bij gemis dezer twee groote instellingen heeft het Genootschap intusschen reeds overeenkomsten met bijzondere personen getroffen, om eenige uit de gevangenissen ontslagene jonge lieden tot den veldarbeid te gebruiken, en heeft er velen deels op koopvaardijschepen, deels in fabrijken, magazijnen, op winkels en in huisdiensten geplaatst. — Het Genootschap verleent verder aan een aantal gevangenen, bij hunnen terugkeer in de maatschappij, het noodige voorschot, gelijk wij reeds gezien hebben, om hun vorig bedrijf weder te kunnen opnemen, of voorziet hen van gereedschappen, ter uitoefening van hun vorig handwerk, of van dat, hetwelk zij in de gevangenis hebben aangeleerd.

(Het vervolg en slot hierna.)

DE ALGERIJNSCHE SAHARA.

De *Sahara* is naar haren aard in drie verschillende deelen onderscheiden: *de bewoonde*, de *bewoonbare* en de door de natuur tot eene *altoosdurende woestijn* bestemde streek.

De eerste heet *Fiafi*. Het is een *oasis*, die, rondom bronnen en waterputten, in de schaduw van palmboomen voor de zonnehitte en den *simoum* beschut, haren bewoneren tot eene aangename verblijfplaats dient.

Kifar is de bewoonbare streek, eene zandige en eenvormige vlakte, die zich echter, na den weldadigen winterregen, in de lente met een groen gewaad van voederplanten bekleedt. De zwervende stammen slaan hier hunne tenten op en leven er met hunne kudden, tot dat de gloed der zomerzon hen naar de *oasis* drijft, of wel naar het Algerijnsche landschap *Tell*.

Falat is de derde streek, de grenzenlooze, dorre woestijn, de stuivende zandzee, door welke de karavanen langzaam henentrekken, maar die den mensch noch levensonderhoud biedt, noch ook beschutting tegen *Afrika's* brandende zon.

De *oasis* ligt tusschen den 36sten en 29sten graad noorder breedte; zuidelijker verliezen zich de groene eilandsplekken in de onmetelijke wildernis bijna geheel, en tot aan den ons onbekenden archipel van *Soudan* vindt men er geene hoegenaamd meer. Werkelijk zijn wij, van den 29sten graad N.B. af aan, in de opene woestijn. De gebergten, welken de *Tonares* onder den 27sten graad bewonen, geven eenig leven aan de landstreek en maken haar minder eentoonig. Verderop zijn wij weder in *Falat*, tot dat wij aan het land der Negers komen, waar het plantenrijk zich, op hooger liggende aardruggen en langs waterstroomen, op nieuw vertoont.

De schoonste en liefelijkste *oasis* der *Sahara* is die van *Nefta*. Hare tuinen betooveren den wandelaar; hare china'sappelen, zoete limoenen en dadels zijn de beste vruchten uit geheel het regentschap *Tunis;* bijna alle vrouwen behooren er tot de uitstekendste schoonheden van het Oosten, en de rijke dames, welke zich nimmer aan den zonnegloed blootstellen, zijn zoo blank als de Mauritanische.

In de *Sahara* is de eerste, en men zou bijna kunnen zeggen eenige voorwaarde van het dierlijk en plantenleven, water. Deze streek heeft in haren boezem onderaardsche

waterkommen, die bronnen en fonteinen onderhouden. Houden de bewoners den watervoorraad hunner bronnen voor ontoereikend, of vreezen zij voor volstrekt watergebrek, zoo graven zij Artezische putten. Die putten zijn vierkant en, naar verzekering der inboorlingen, honderd manslengten diep. Een eenig werkman is genoeg om ze te ontginnen. Naarmate het werk voortgaat, schoort de graver den grond met vier kruiselings gelegde palmboomstammen. Zoodra de zwarte kleur en de vochtigheid der aardspecie de nabijheid van het water verraden, stopt de arbeider zich neus en ooren met was, om door de kracht van het opwellende water niet verstikt te worden; vervolgens bindt hij zich een touw om het lijf, geeft aan zijne makkers boven een teeken, en maakt zich gereed, om de laatste hand aan het werk te leggen. Een duchtige slag met het houweel verbrijzelt den dunnen wand, die het water nog gevangen hield; de Artezische straal dringt zegevierend naar boven, en zijn geweld is dikwijls zoo sterk, dat de arme werkman, ondanks al zijne voorzorgen, stikt, eer men hem uit het donker hol kan ophalen.

Is echter het werk zoo verre geslaagd, dan heeft men ook eene altoosdurende, onuitputtelijke waterbron. Het kostbaar vocht wordt door uitgehoolde palmboomstammen naar de tuinen van het dorp geleid. Elk inwoner der *oasis* heeft, als mede-eigenaar, regt op een of twee uren besproeijing. Deze tijd wordt naauwkeurig afgemeten door middel van een' zandlooper, welke door een' man gehouden wordt, die aan den besproeijingsduiker staat en op het bepaalde tijdstip de schuif opent of sluit. Dit gebruik herinnert aan een dergelijk bij de oude *Peruanen*. Onder de regering der *Incas* was de waterverdeeling er op gelijken voet geregeld. Allen ontvingen, op hunne beurt, de hoeveelheid waters, welke zij volstrekt noodig hadden en niet meer. Een onverbiddelijke geest van gelijkheid heerschte bij deze verdeelingen.

Bezwaarlijk kan men zich een denkbeeld vormen van de ongemeene vruchtbaarheid, welke het water in de *oasis* te weeg brengt. De tuinen in sommige dorpen der *Sahara*

zien er uit als digt begroeide bosschen; door elkander staan er peren-, abrikozen-, grenaat-, vijgen- en amandelboomen, aaneenverbonden door de groene ranken van den wijnstok, die, zich om stam en takken slingerende, de toppen met een' sierlijken bladerbos kroont. Moesgroenten worden zorgvuldiger gekweekt en even zoo de dadels. Deze laatsten vormen het voorname voedsel der zwervende en der huiszittende bewoners van de *Sahara*. De *oasis* van *Tougourt* alleen brengt er eene ontelbare menigte van voort. Dadels zijn het brood der woestijn, het leven van den armen *Arabier*. Evenwel moet men, wil men zich niet aan ziekten blootstellen, die zelfs doodelijk kunnen worden, de dadels nimmer eten zonder melk, broodkoeken, kaas of *koeskoessoe*.

Met welk eene zorg en liefde behandelt niet de bewoner der *Sahara* zijne dadelboomen; het zijn als 't ware zijne meestbeminde kinderen. Van den dag af aan, waarop hij ze, als zwakke plantloten, in den grond gezet heeft, tot op het oogenblik dat zij, wegens onvruchtbaarheid des ouderdoms, aan de bijl worden overgeleverd, bewaakt en beschut hij al de tijdperken hunner ontwikkeling. Inzonderheid wordt de vrouwelijke dadelboom geacht en geëerd; want deze is het, die de vruchten geeft, terwijl de mannelijke door de natuur slechts tot de bevruchting bestemd is. Wanneer de mannelijke dadelboom bloeit, neemt de hovenier er een' tak met bloemen van af en bindt dien aan de takken van den vrouwelijken; meer is niet noodig. De vruchten worden in November geoogst. Men stapelt ze in pakhuizen opeen, waarin goten aangebragt zijn, die het suikersap ontvangen en verder voeren. Droog geworden, kunnen de dadels tien tot twaalf jaren bewaard worden. Het uitschot wordt, met garst en gras vermengd, aan de kameelen, muilezels en paarden tot voeder gegeven. Wat dan nog overblijft, wordt naar *Algiers* en *Europa* verzonden, waar de liefhebbers van zoetigheid behagelijk smullen van hetgeen de drommedarissen overgelaten hebben.

In den omtrek van *Biskra*, de hoofdstad der *Ziban*, beslaat de dadelbouw niet minder dan twintigduizend bun-

ders land. Ook zijn de dadels een van de voornaamste handelsartikelen van dat gewest; iets, waarvan men zich op de groote markt van *Temania* kan overtuigen. Bij het begin der lente verzamelen de stammen der *Sahara* zich bij *Outaia*, en trekken naar het landschap *Tell*, om aldaar hunnen ruilhandel te voeren. De meesten dier stammen nemen met hunne talrijke kudden den weg door het land der *Ziban*. Terwijl nu de met dadels en andere levensmiddelen beladene treinen kameelen naar het *Tell* trekken, van waar zij graan terugbrengen, slaan de reizigers op de frissche weidegronden hunne tenten op, en wachten er op de komst der boeren uit het *Tell*, die onder hen maaijers komen aanwerven. Na den oogst begeven de stammen zich naar de markt van *Temania*, alwaar zij bij hunne komst de *Smala* van den *Scheik-El-Arab* aantreffen. Dit opperhoofd plant, op eenen door hem bepaalden dag, zijne vaan op den top van den nabijgelegen berg, en omroepers verkondigen, dat de markt geopend is. Te gelijker tijd berigten afgezondene boden aan de stammen, die naar het *Tell* voortgetrokken zijn, van den anderen kant der *Ziban* het gewenschte nieuws. Binnen weinige dagen vormt zich een waar marktleger, werwaarts de bevolking uit de woestijn en uit het noorden zamenvloeit. Opmerkelijk is het, dat stammen, die sedert tien of twaalf jaren, ten gevolge van den oorlog, aan dit verkeer geen deel genomen hadden, de eene voor, de andere na, weder op de markt van *Temania* verschijnen. Het is eene uitgemaakte zaak, dat de bewoners der *Sahara* veel minder weêrzin tegen de *Franschen* koesteren, dan die van het Algerijnsche *Tell*, hetzij omdat winzucht bij hen de overhand heeft, hetzij omdat godsdienstvooroordeelen minder invloed over hen oefenen. Overigens erkennen de zuidelijke bewoners, dat de *Franschen* hunne opperheeren geworden zijn, wijl deze zich in bezit van het land bevinden, waaruit zij bij uitsluiting hun graan trekken. »De grond van het *Tell* is onze moeder," zeggen zij in hunne beeldrijke taal; »hij, aan wien zij huwt, is onze vader." En zij voegen er bij: »Wij kunnen noch *Muzelmannen*, noch *Joden*, noch *Christenen*

zijn; wij zijn de gedwongene vrienden van onzen buik." Zeker, nooit is de leer der stoffelijke belangen met meer kracht uitgedrukt geworden!

Wij hebben van de *oasis* van *Tougourt* gewag gemaakt. Niets is zoo aanlokkelijk als de nopens dat land, tot hetwelk de verovering van *Biskra* den *Franschen* den weg gebaand heeft, ontvangene berigten. De in de vlakte gelegene hoofdplaats heeft vijf- tot zeshonderd huizen. De inwoners zijn, ten gevolge der gedurige vermenging van het blanke en het zwarte menschenras, eene basterdsoort uit beide. Men telt er slechts zestig blanke gezinnen, welker voorouders, volgens de overlevering, *Joden* waren. De tegenwoordige *Scheik* of Sultan van *Tougourt* is een kind van twaalf jaren, ABD-ER-RHAMAN-BOU-LIFA geheeten. Zijne moeder, LELLA-AIHOUCH, regeert onder zijnen naam, hetgeen iets ongewoons in een Muzelmansch land is. De inwoners noemen deze vrouw de *Khalifah* (Stedehouder) *van den Scheik*. Zij prijzen hare bekwaamheden, doch geven te verstaan, dat hare zeden niet voorbeeldig streng zijn. Volgens hen heeft zij haren eersten lieveling uit minnenijd doen dooden en hem terstond daarop door een' ander vervangen. Het zwaarste verwijt echter, dat zij haar doen, is, dat zij zich door het rooken van *hachich* dronken maakt, hetgeen in hunne oogen eene onvergeeflijke misdaad is. Waarom gaan deze brave woestijnbewoners niet naar *China!*

De kleine landsvader, die den titel van *Scheik* draagt, behoeft de onbeperktste despoten niet te benijden. Om tot zijne *Kasbah* te geraken, welke hij bij voorkeur bewoont, moet men door zeven deuren gaan, waarvan elke door twee van top tot teen gewapende Negers bewaakt wordt. In dit paleis zijn zijne ontzettende schatten, zijne vier gemalinnen en zijne honderd bijwijven, hetwelk voor den kleinen Sultan wel als bewijs van vroegrijpte gelden kan, opgesloten. Vijftig Negers te paard maken zijne eerewacht uit, en zijn toereikend om alle onbeschaamde nieuwsgierigen met stokslagen te verwijderen, wanneer het den Sultan behaagt zijne kleine vesting te verlaten. De

zes Arabische stammen, die in de nabuurschap der hoofdstad leven, kunnen zeven- tot achthonderd ruiters leveren. Zijne Majesteit toont zijn doorluchtig knapengezigt alleen des Vrijdags. Wanneer hij in zijnen tuin wandelt, trekt zijne muzijk, die uit oboïsten en trommelslagers bestaat, voor hem uit, en men kan begrijpen, dat dit orkest het beste van geheel de wereld is, om echte kattenmuzijk te leveren. Twee slaven houden de stijgbeugels van den *Scheik*, en een parasoldrager beschermt het aangezigt van den jongen despoot tegen de zonnehitte. Op het feest van den Profeet begeeft zich ABD-ER-RHAMAN-BOU-LIFA godsdienstiglijk naar het graf van den heiligen *Marabout* SIDI-ABD-EL-SELAM. Hij is alsdan door een geleide van ruiters en voetknechten omgeven; voor hem uit leiden slaven twee rijkgetuigde paarden, die zadels van brokaat hebben en gouden ringen in de ooren en aan de beenen dragen. De weelde van den kleinen autocraat voedt zich uit talrijke en ruim stroomende bronnen. Behalve de tienden van alle levensmiddelen, trekt het prinsje alle boeten, als ook de menigerhande geschenken, welke de stammen der *Sahara* aan zijne voeten nederleggen, om het regt te erlangen met hunne goederen in de dorpen der *oasis* van *Tougourt* ruilhandel te mogen drijven.

Over het algemeen is *Tougourt* voor den handel in dit werelddeel een gewigtig punt. Ook is er het getal der vreemdelingen steeds zeer groot. Dit is niet te verwonderen; maar iets bijzonders is het, dat er zich twee *Europeërs* hebben nedergezet en er onder bescherming van den Sultan rustig leven. De geschiedenis dier avonturiers is kortelijk deze: Verscheidene jaren geleden had ABD-ER-RHAMAN-BOU-LIFA's voorganger eens lust om kanonnen te bezitten. Hij deed te *Tunis* vier Europesche werklieden aanwerven, die zich in staat verklaarden, hem eene geschutgieterij aan te leggen, en zich met twee vrouwen naar *Tougourt* begaven. Onverwijld moesten zij handen aan het werk slaan. Alles wat zij vroegen, werktuigen, metaal, arbeiders, werd hun geleverd. Toen echter de *Scheik* na eenigen tijd liet vernemen, hoeveel

stukken kanon hij nu reeds bezat, en tot zijn groot leedwezen berigt kreeg, dat er nog niet een eenig gereed was, werd hij zoo gramstorig, dat hij aan ettelijke bandieten zijner getrouwe lijfwacht beval, hem de vreemde brooddieven van den hals te schaffen. De vier *Europeërs* werden in éénen nacht door de onverlaten overvallen, en twee hunner bleven op de plaats. De twee anderen bekeerden zich in aller ijl tot den *Islam*. Zij kregen nu verlof, om in de geregelde ruiterij van *Tougourt* te dienen, traden in het huwelijk, en namen de gewoonten van het land aan. De dochter van een dier beiden heeft, zegt men, den parasoldrager van ABD-ER-RHAMAN-BOU-LIFA getrouwd. Welk eene eer!

Ten slotte willen wij nog de beschrijving eener stad uit de *Sahara* geven. De stad *R'dames* is aan het regentschap *Tripoli* onderhoorig.[5] Zij telt duizend huizen, die door eenen vijftien voet hoogen, met kanteelen en forten versterkten muur omgeven zijn. De gloeijende hemelstreek, waaronder *R'dames* ligt, de noodwendigheid om zich tegen de winden der woestijn en de brandende zonnestralen te beschutten, geven aanleiding tot de zonderlinge bouwwijze van deze stad. De huizen namelijk met hunne platte daken zijn van boven alle vereenigd en hebben dus alle te zamen een eenig doorloopend dak, waarin hier en daar openingen gelaten zijn, om de straten, die mede onder hetzelve doorgaan, lucht en licht te verschaffen. Deze straten zijn dus eigenlijk huisgangen, waarin men gezorgd heeft, dat de zon nimmer regtstreeks kan doordringen. Misschien bedoelde men, door deze zonderlinge manier van bouwen, tevens, de vrouwen nog strenger afgescheiden te houden, en dus aan de Muzelmansche jaloezij nog meerdere gerustistelling te verschaffen. Op deze uitgestrekte daken bezoeken de vrouwen elkander des avonds, en het is haar niet geoorloofd, beneden in de binnenstraten af te dalen, die slechts voor de mans, de slaven en de Negerinnen bestemd zijn. Na drie ure des middags kan men er niet meer zonder lantaren over straat gaan. Een muur van de hoogte der huizen scheidt *R'dames* in twee bijna gelijke deelen,

en vormt aldus twee wijken, welker inwoners, als kwade buren, die te voren soms in oorlog en bijna altijd in twist leefden, slechts door drie kleine poortjes, zoo naauw en laag, dat niet meer dan een enkel voetganger er te gelijk door kan, met elkander in gemeenschap staan. Het wederzijdsche wantrouwen is zoo groot, dat de kooplieden, uit vrees van vermoord te zullen worden, niet zelven naar de markt der stad gaan, maar er hunne slaven henen zenden. Eene staatkundige verdeeldheid heeft aan deze afscheiding de geboorte gegeven. Sedert onheugelijke tijden waren te *R'dames* twee geslachten in bezit der regeringsmagt; het eene heette OULED-EL-HADJ-AMED, het andere ABD-EL-DJELLIL. Omtrent tachtig jaren geleden brak tusschen hen oneenigheid uit; moord en bloedstorting namen hand over hand toe, tot eindelijk JOUSSEF, Pacha van *Tripoli*, als opperlandheer tusschenbeiden kwam. Zijne bemiddeling werd aangenomen, en hij besliste, dat de stad in twee deelen gesplitst zou worden, en elk dier deelen onder een opperhoofd zou staan, dat van het andere onafhankelijk zijn zou. Destijds werd de scheidsmuur, van welken wij gesproken hebben, gebouwd. Deze maatregel bewerkte eenen vrede, die sedert niet meer gestoord geworden is. In welk ander land der wereld zag men immer SALOMO's regtspraak op eene stad toegepast, en, wat meer is, sedert tachtig jaren volgehouden en goed bevonden?

DE BELANGRIJKSTE TIJDSTIPPEN UIT HET LEVEN VAN MOZART.

MOZART, den 27 Januarij van het jaar 1756 geboren, was een tijdgenoot van GLUCK, HAYDN, BEETHOVEN en WEIGL, van CHERUBINI, CIMAROSA, CLEMENTI, PICCINI en SALIERI, van GRETRY en BOIELDIEU; maar ook van KLOPSTOCK, GÖTHE, SCHILLER, BÜRGER, GELLERT en GLEIM; kortom, hij was een kweekeling van dat tijdvak, hetwelk zoo veel voortreffelijks en groots heeft voortgebragt, dat wij met verbazing op hetzelve terugzien, en niet begrijpen kun-

nen, hoe zoo heerlijk een zaaisel geene duurzamer vruchten gedragen heeft.

Streng genomen, verdeelen zich over het algemeen de componisten in twee klassen; in melodisten en contrapuntisten. MOZART echter voldeed in zijne werken aan alle eischen, welke *natuur* en *kunst*, *melodie* en *contrapunt* aan de muzijk doen kunnen; en dat, wat die werken voorafgegaan was, de arbeid, dien oudere meesters ons nagelaten hebben, vormt als 't ware den grondslag, die bestemd is den zijnen te dragen. MOZART schreef niet voor een land of eene provincie alleen, ook zelfs niet voor geheel *Duitschland;* hij schreef voor alle volken, voor alle harten en voor elken smaak. En wat gaf hem deze tooverkracht? Dat hij nooit het ware aan het schoone, nooit het schoone aan het ware opofferde, want beide gingen bij hem hand aan hand, als twee zusters, wier neigingen allerinnigst met elkander strookten; dat hij nooit jagt maakte op hetgeen nieuw, wonderlijk, onverwacht was, derhalve nooit het oor beleedigde, en dat zich in al zijne werken eene innerlijke roeping, eene ware en eerlijke geestdrift openbaarde. Bij MOZART, daar hij in alle vakken der toonkunst en der toonwetenschap het hoogste punt, waartoe onze gedachten zich verheffen kunnen, bereikte, daar hij, wat in het leven de zwaarste taak is, de grootste lasten met de geringste moeite, om zoo te spreken al spelend bewoog, vindt het woord, waarop buiten hem, in deszelfs ruimsten omvang, nog geen componist aanspraak maken kon, zijne toepassing; het woord: algemeenheid, volkomenheid!

Een bewijs, hoe vroeg reeds de goddelijke vonk van het genie tot het heilig vuur der dichtkunst kan ontgloeijen, leveren zijne eerste pogingen op het veld der compositie, die hij bereids in het vijfde jaar zijns levens, om zoo te spreken bij instinct, op het papier bragt; bij instinct, onberispelijk in vorm en zuiverheid van toonzetting. Professor FRÖHLICH schrijft daarover in de Leipziger *Allg. Zeitung* (1817) aldus: »Eene eigenaardige rigting van denk- en vooral van gevoelskracht heeft elk genie als onwaardeerbare gift van de natuur ontvangen. De wijze nogtans, waarop beide zich ontwikkelen en volmaken, ja zelfs menigmaal eene eigene wending dier krachten, hangt veeltijds van de levensbetrekkingen des kunstenaars af. Recensent heeft het boek gezien, waarin de eerste stukken, welke MOZART, die

heros der toonkunst, in zijn vierde jaar leerde, benevens zijne eigene pogingen in zijn vijfde jaar, met zijne eigene hand staan opgeteekend. Van hoe weinig belang voor de kunst zelve deze kleine eerstelingen ook zijn mogen, vertoont zich evenwel daarin de eigenaardige rigting van dezen grooten geest, gewekt en geprikkeld door den in zijne oefeningsstukken bevatten vorm, welken hij echter op zijne eigene manier in deze zijne eerste proeven wijzigde, en welke hij, in vervolg van tijd, tot eene verbazende hoogte opvoerde." Een menuet, bij voorbeeld, werd door hem in Januarij 1762, dus in den ouderdom van nog niet volkomen zes jaren, gecomponeerd, en in zijn zevende jaar schreef hij te *Parijs* twee sonaten, welke hij aan de Gravin DE TESSÉ opdroeg. In de opdragt leest men: *Par* J. G. W. (*) MOZART, *de* Saltzbourg, *agé de sept ans*, *oeuvre second* (†).

NISSEN zegt: Vóór den tijd, dat hij muzijk kende, was het zeer levendige kind op alle kinderachtige verlustiging zoo gezet, dat hij eten en drinken en al het overige daarvoor kon vergeten. Overal echter vertoonde zich zijn liefhebbend, teeder en levendig gevoel, zoodat hij de genen, die zich met hem bezig hielden, wel tienmaal op éénen dag vroeg, of zij hem liefhadden? en wanneer men hem dan die vraag in scherts met neen beantwoordde, schoten hem terstond de tranen in de oogen. Maar van den tijd af aan, dat de eerste atomen der toonkunst bij hem in beweging raakten, verloor hij allen smaak voor de gewone tijdverdrijven der kindschheid, en zouden hem zijne spelen nog eenigermate belang inboezemen, zoo moesten zij van muzijk verzeld gaan. In deze jaren was hij bij uitstek leerzaam en,

(*) Op den titel zijner eerste, te *Parijs* en te *Londen* in het licht gegevene werken heet hij J. G. (JOHANN GOTTLIEB) WOLFGANG; eerst later werd hij WOLFGANG AMADEUS genoemd. Aan den overigen naam CHRYSOSTOMUS schijnt men dus geene waarde gehecht te hebben.

(†) Onder het opschrift *Oeuvre I* waren, eenige maanden vroeger, te *Parijs*, en later bij BREITKOPF en HÄRTEL, twee sonaten verschenen, die aan Madame VICTOIRE *de France* opgedragen zijn. Aan het slot der beide opdragtsbrieven staat: *Je suis avec le plus profond respect, Madame, votre très humble, très obéissant et très petit serviteur* J. G. WOLFGANG MOZART.

even als voor de muzijk, ook voor andere wetenschappen vatbaar; zoo maakte hem de met toon- en kleuren-zin naauw verbonden getallen-zin tot eenen uitmuntenden rekenaar, en een tijdlang legde hij zich op de cijferkunst met denzelfden ijver toe, welken hij aan de muzijk besteedde, in dier voege, dat hij daarvoor al het andere, zelfs de muzijk, eene wijl scheen te vergeten. Bij voorbeeld, toen hij leerde rekenen, waren tafels, stoelen en wanden, ja zelfs de vloer, door hem met cijfers vol geschreven. Vurig van aard, gelijk hij was, gaf hij zich ligt aan alle aandoeningen over, en zeer wel zou hij, bij zulk een temperament, op dwaalwegen hebben kunnen geraken, zoo niet eene uitmuntende opvoeding hem daarvoor behoed had. Maar hierdoor verkreeg de muzijk weldra bij hem weder de overhand, en vandaar de verwonderlijk snelle ontwikkeling van zijnen toonzin, die zelfs zijnen vader verbaasde." — Dusverre NISSEN.

Was de snelle ontwikkeling van MOZART's geest en zijne zelfstandigheid aan een wonder gelijk, zoo was het er geen minder, dat hij, bij al de gunstbetooningen der grooten, bij de geestdrift der edelste mannen van dien tijd — onder welke ook GELLERT geteld werd — bij den wierook, dien het publiek hem toezwaaide, zonder hoogmoed en laatdunkendheid gebleven is. Als kind, als opwassende knaap was hij gewend slechts salon- en hoflucht in te ademen, slechts omgeven van pracht, etiquette en vleijerij te zijn. Men bezong hem, portretteerde hem, sloeg op hem medailles en overhoopte hem met geschenken. Men noemde hem *het wonder van Europa*. Desniettegenstaande bleef zijne ziel rein, natuurlijk, en gevoelde hij zich slechts dàn gelukkig, wanneer hij voor kunstkenners spelen kon. Het in hem levende dichterlijke beginsel beschermde hem tegen het bederf. Een trek, welke het kind MOZART bijzonder kenmerkt, was die eener dweepende phantasie, waarmede hij zich op zijne reizen een koningrijk schiep, dat hij *Rücken* noemde. Zijne verbeeldingskracht bevolkte het met de zonderlingste schepselen, plaatste er steden en vlekken in, aan welke hij verzonnen namen gaf. Zichzelven maakte hij tot koning van dit zonderlinge rijk. Reeds toenmaals kiemden dus misschien in zijnen geest de wonderlijke verbeeldingswerkingen, die naderhand eener *Tooverfluit* het aanzijn gaven.

Wij willen thans de baan zijner kindschheid verlaten, om enkele momenten uit zijn, door zoo vele en zoo verschillende lotgevallen bewogen leven op te nemen; tot deze behooren:

De verschijning zijner eerste komische operetten *Bastien et Bastienne* en *la Finta simplice*, in zijn twaalfde jaar, naardien zij in hem de eerste dramatische denkbeelden te voorschijn riepen; zijne eerste Italiaansche reis, met derzelver invloed op zijnen lateren stijl en op de betere rigting van den kunstsmaak der *Duitschers*; daar men reeds toen geneigd was *Italië* voor den zetel der echte toonkunst te houden; de nijd der Italiaansche componisten, aan welker hoofd SALIERI stond, en de voorbeeldelooze chicanes der Weener muzikanten, welke zijne eerzucht deden ontbranden, zijnen wil verstaalden en hem zelfstandigheid gaven; zijn roof van het *Miserere* uit de Sixtijnsche kapel te *Rome*, welk stuk hij uit zijn geheugen opschreef, eene aan het fabelachtige grenzende daadzaak; zijne verheffing tot Ridder door den Paus, en zijne opneming in de philharmonische Akademie te *Bologna*. (Hij moest, in tegenwoordigheid van alle censoren en alle leden, eene vierstemmige *antiphona* schrijven, welken proefarbeid hij in een half uur tijds volbragt. Beide triomfen behaalde hij als veertienjarige knaap (*). Voorts het eigenlijke openen zijner dramatische loopbaan met de opera *Mithridate* te *Milaan*, welke hij almede in zijn veertiende jaar schreef, en welker muzijk, ofschoon de kritiek ze barbaarsch noemde, eene met geestdrift omhelsde revolutie onder de toonkunstenaars te weeg bragt en den grondslag tot zijnen roem in *Italië* legde; de verschijning van den *Idomeneo* te *Munchen* in 1780, als overgang tot zijne klassische periode, en *de Schaking uit het Serail* te *Weenen* in 1782, welke laatste hij als bruidegom schreef; vervolgens zijne verbindtenis met CONSTANCE en haar invloed op deze opera, want in de gezangen van BELMONTE ademt de volle gloed van den zesentwintigjarigen man. (Deze beide Opera's, *Idomeneo* en *de Schaking*, zijn als overgangen van eenen ouderen tot eenen nieuweren tijd en als twee verschillende rigtingen van den smaak te beschouwen.) Verder de verschijning

(*) Het patent van dit lidmaatschap bewaarde hij heilig, doch zijn ridderkruis droeg hij slechts bij buitengewone gelegenheden. GLUCK droeg het zijne bestendig.

van den *Don Juan* (*) te *Weenen* in 1787, waarvan de critici uit dien tijd den stijl gezwollen en opgepropt noemden. »Maar het zijn de *Bohemers*, die mij verstaan," sprak MOZART; (even zoo berispte destijds de kritiek de moeijelijke muzijk van den *Figaro*) zijne vrijwillige armoede in dienst van den Keizer, niettegenstaande de aanbiedingen van het Pruissische hof, een der edelste, hem kenmerkende trekken; en eindelijk zijne zwanengezangen *de Tooverfluit* (†), *Titus* (§) en het *Requiem*, welks geheimzinnig ontstaan een romantisch, ongelukkig tevens hoogst tragisch tijdsgewricht uit MOZART's leven vormt.

Met het vermelden dezer gebeurtenissen hebben wij misschien de meest uitstekende tijdpunten uit MOZART's leven herinnerd. Ten slotte zij het ons vergund, nog van eenige trekken gewag te maken, die den grooten man inniger dan andere kenmerken.

Liefde tot de muzijk was reeds in zijne vroegste kindschheid de oorsprong van al wat hij verrigtte; hij verbond haar met zijne spelen en ook met de genegenheid, welke hij zijnen ouders toedroeg. Zoo zong hij, eer hij ging slapen, zijnen vader, die hem dan op eenen stoel moest zetten, eene door hem gecomponeerde melodie voor, waarbij de vader dan de tweede stem zong, waarna de kleine MOZART zich hoogst vergenoegd naar bed begaf. Deze grap heeft hij tot in zijn tiende jaar volgehouden.

Speelde hij aan eenig vorstenhof, zoo was reeds de zesjarige knaap verlegen, wanneer er geene kunstenaars van het vak tegenwoordig waren, en eens moest WAGENSEIL ge-

(*) Een zeer belangrijk opstel is in het Leipziger *Nieuw Tijdschrift voor Muzijk*, jaargang 1845, vervat, onder den titel: MOZART's eigene verduitsching van den tekst van *Don Giovanni*, benevens twee staaltjes daaruit.

(†) Eene verhandeling onder den titel: *Over het ontstaan van het gedicht bij de* Tooverfluit *behoorende*, is te vinden in GOLLMICK's *Novellen en Silhouetten*, uitgegeven bij J. SCHIEFERDECKER, te *Zeitz*.

(§) *Titus* was, gelijk men weet, op last der Boheemsche Stenden, ter gelegenheid van het kroningsfeest van LEOPOLD II als Koning van *Bohemen*, aan den schrijver besteld geworden.

haald worden, om hem de muzijkbladen om te slaan, hoezeer de Keizer achter hem stond.

MOZART's zuster herinnert zich, dat Madame DE POMPADOUR eens te *Versailles* den kleinen muzijkkunstenaar op de tafel deed plaatsen, en dat hij zich naar haar toeboog om haar te kussen, hetgeen zij echter afweerde, waarop hij met toornige verontwaardiging vroeg: »Wat verbeeldt die dame zich wel, dat zij mij niet kussen wil? De Keizer heeft mij wel gekust!"

JOSEPH HAYDN zei aan het keizerlijke hof te *Weenen*, toen men zich met vragen over MOZART als uitgeput had: »Ik kan het geschil niet beslissen, maar dit weet ik, dat MOZART de grootste componist is, dien de wereld thans bezit." Even zoo uit zich MOZART's eerbied voor HAYDN in de woorden: »Van hem heb ik eerst geleerd, hoe men quartetten schrijven moet."

Hoog schatte hij ook HÄNDEL, in wiens manier hij, tot eer van dien componist, gelijk bekend is, de aria der ELVIRE in *Don Juan* schreef: *Ah fuggi il traditor!* welke nogtans zelden gezongen wordt. Van HASSE en GRAUN hield hij minder, maar des te meer van JOMELLI. »Die man," zei hij, »heeft zijn vak, waaruit wij allen hem niet verdringen kunnen. Alleen had hij geene kerkmuzijk in den ouden stijl moeten schrijven. Hij heeft zichzelven verdrongen." Op hoe vele componisten van onzen tijd zijn die woorden niet toepasselijk? Hoe velen verdringen zich niet zelven, omdat zij niet in hunne sphere blijven?

Van den toen alles betooverenden MARTIN zeide hij: »Veel is inderdaad regt aardig, maar over tien jaren zal geen mensch er meer naar vragen." Hij heeft naar waarheid geprofeteerd.

Gulden woorden spreekt hij, wanneer hij zijnen toorn lucht geeft over het verknoeijen zijner compositiën, en met name over de te snelle *tempi*: »Daardoor, meenen zij nu, komt er vuur in. Ja, wanneer het vuur niet in de compositie steekt, zal het er door jagen niet in gebragt worden." Van de Italiaansche zangers zegt hij: »Zij jagen of trilleren en verkringelen, omdat zij niet studeren en geenen toon houden noch aanhouden kunnen, en — onze lieve landsluî, de *Duitschers*, doen het hun na!"

Zie hier hoe hij zich uitlaat over de groote aria van CONSTANCE, ter gelegenheid dat hij er eene verbetering in

maakte: »Bij het klavier mogt het zoo goed geweest zijn, maar niet op het tooneel. Toen ik dit schreef, hoorde ik mijzelven nog te gaarne en kon er geen eind aan maken!" Al wederom eene groote waarheid.

Toen MOZART onder Keizer JOSEPH zijn inkomen moest taxeren, schreef hij in het verzegelde biljet: »Te veel voor wat ik *doe*, te weinig voor wat ik *doen kon*."

Het voorval met zijnen ring is bekend. De zoo bijgeloovige *Napolitanen* namelijk waren, toen hij in het Conservatorium *alla pietà* phantaseerde, in het denkbeeld geraakt, dat de tooverkracht van zijn spel en zijne kunstvaardigheid in zijnen ring zat. MOZART, dit vernemende, deed den ring van zijnen vinger, en speelde toen nog kunstrijker en vlugger dan te voren. Dit deed de verbazing, zoo mogelijk, nog hooger stijgen. (*)

Op eene zonderlinge wijze stemmen twee anecdoten, welke van CHERUBINI met Keizer NAPOLEON en van MOZART met Keizer JOSEPH verhaald worden, onderling overeen: Het verschijnen van *de Schaking* moest voor de *Italianen* weldra gevaarlijk worden: vandaar hun nijd, en vandaar ook JOSEPH's woorden: »Geweldig veel noten, mijn lieve MOZART!" Hetzelfde oordeel velde NAPOLEON over CHERUBINI's compositie op den dood van Generaal HOCHE, en beide toonkunstenaars gaven ten antwoord: »Juist zooveel noten als er noodig zijn."

De Schaking uit het Serail werd door MOZART's vrienden ook wel *de Schaking uit het Oog van God* genoemd, wijl dit de naam was, dien het huis droeg, waaruit MOZART zijne bruid, wier moeder hare toestemming weigerde, om zoo te zeggen schaakte, want hij voerde haar van daar heimelijk weg naar de Barones WALDSTETTEN, waar vervolgens de bruiloft op den 14 Augustus 1782 gevierd werd.

Bij een gesprek over kerkmuzijk beklaagde iemand, dat zoo ontzettende krachten aan zoo weinig woorden verspild werden. MOZART antwoordde: »Gijlieden, verlichte Protestanten, die de Godsdienst in uwe hoofden hebt, verstaat dat niet. Bij ons is het iets anders. Gij gevoelt niet, wat het zeggen wil: *Agnus Dei qui tollis peccata mundi! Dona*

(*) Dit kleinood (een kleine gouden hoepring met een' eenvoudigen diamant) bevindt zich tegenwoordig nog in handen van een' ambteloos persoon te *Weenen*.

nobis pacem! en dergelijke. Maar wanneer men van de vroegste kindschheid af, gelijk ik, in het mystische heiligdom der Godsdienst ingeleid is, wanneer men in den vollen drang van zijn gevoel de Godsdienstoefening bijwoonde en die verligt en opgebeurd verliet, wanneer men diegenen gelukkig prees, die onder het aandoenlijke *Agnus Dei* nederknielden en het avondmaal ontvingen, en onder het ontvangen daarvan de muzijk in zachte blijmoedigheid als uit het harte der knielenden sprak: *Benedictus qui venit in nomine Domini!* dan is dit anders. Wanneer men op de duizendmaal gehoorde woorden dan nogmaals onderneemt ze in muzijk te brengen, dan komt dat alles weder in het geheugen, staat iemand voor den geest en beweegt de ziel."

Doen deze verhevene woorden niet duidelijk zien, *hoe* MOZART geschreven heeft, en dat zijne compositiën niet blootelijk vingers en kelen, maar ook zielen vereischen? Ten slot dezer schetsen nog slechts een woord over zijnen dood, die op den 5 December 1791 plaats had. Iedereen zegt, en men vindt als 't ware behagen in elkander na te zeggen: MOZART heeft gebrek geleden, *Duitschland* heeft hem honger laten lijden, zoo al niet van honger laten sterven, en het Duitsche volk weet niet eens, waar hij begraven ligt, enz. Men moge de meerderheid der muzijk boven andere kunsten zoo hoog verheffen als men wil, ontegenzeggelijk is zij toch de armste en beklagelijkste, wijl zij de afhankelijkste, wijl zij veroordeeld is, elk oogenblik door onheilige handen en lippen ontwijd te worden, of zelfs wel in *vergetelheid* te verzinken. *Vergetelheid!* Dat is het doodende woord. Hoe zelfstandig daarentegen verschijnen niet schilder- en beeldhouwkunst, welke voordeelen bezitten deze niet boven de muzijk, daar zij aan de wereld zigtbare, nimmer te verdonkeren gedenkstukken leveren, die nog na eeuwen bronnen van genot en voorwerpen van bewondering blijven!

EENIGE WENKEN, RAKENDE OVERBEVOLKING EN KOLONISATIE NAAR ONZE EIGENE KOLONIËN.

Nederland werd niet armer in kapitalen en kapitalisten; integendeel, er zijn vele dingen, die ons doen vermoeden, dat er nog schatten zijn, die ook de vrijwillige leening niet

bereikte. Bedenkt men slechts, hoe velen niets betaalden; en toch werd des Ministers wensch volbragt, en de gevraagde millioenen werden ingeteekend.

Nederlands armen vermeerderden. Waardoor? Door eene verdubbeling van bevolking. Waar vroeger tien menschen waren, zijn er nu twintig. Het werk, dat voor tien voldoende was, geeft twintig menschen slechts half genoeg te eten. Een stuk calicot, bestemd voor tien hemden, kan geen twintig menschen voorzien van het noodige katoen tot dit onontbeerlijke kleedingstuk. Een schotel pap, die vijf menschen verzadigt, stilt den honger niet van tien menschen. Het werk neemt toe in de verhouding van een tot twee, tot drie en vier; de bevolking van twee tot vier, zes, acht en tien. Dit ziet men overal. Vanhier het aannemingsstelsel doorgedrongen in onzen landbouw, in onze fabrieken, bij onze openbare werken, in onze kleine timmeraadjen. Men weet aldus dubbelen arbeid, vaak slechten, voor half loon te verkrijgen. Neemt de een het niet aan, de ander gaarne. »Wilt gij niet," spreekt de boer, »voor een vijfje derschen, van vier ure 's morgens tot vier ure 's middags in den winter, ik vind er tien, die het gaarne doen; zoo gij niet wilt, zoek dan waar gij beter teregt kunt." Zoo spreekt ook de koopman, als hij den reizenden handelaar bij zich ziet, en bedingt tot in het oneindige, zoo de boekhandelaar, als een arm geleerde hem een stuk ter vertaling aanbiedt. Dewijl men tienvoudig teregt kan komen, van wege de menigte ledige handen, zoo bedingt men tegen zulk een loon goed werk, dat de menschen hoe langer hoe minder verdienen, van de laatste resten hunner welvaart leven, en ten laatste, als noch de arbeid, noch de list, noch de leugen, noch het bedrog meer helpen wil, hetwelk zij alles, trapswijze afdalende, beproefd hebben, bankroet slaan, van andermans geld leven, bedeeld worden, bedelen, of naar de *Ommerschans* verhuizen, of een' kogel zich door het hoofd jagen, of van honger wegsterven.

Dit zijn de gevolgen van overbevolking. Eene armentaks is gemeenlijk het laatste huismiddel. Wij *Nederlanders* wanen nog zonder armentaks te zijn: in vorm is dit zoo; in de werkelijkheid niet. De belasting, of zij eene vrijwillige leening heete, of wat naam zij ook drage, blijft eene belasting. Of dan ook de gave, die gij brengt, onder den

vorm van een armenconcert, of van eene loterij, of van eene inteekening op een boek, of van eene collecte, of van hoofdelijken omslag geschiede, u des zondags welsprekend ontlokt wordt, of in de week met een schaaltje stilzwijgend afgevorderd, met brieven afgesmeekt, of mondeling afgebedeld, — om het even, — vraag u slechts, hoeveel of hoe weinig zoudt gij uit eigene beweging gegeven hebben? Welligt zoo veel of zoo weinig als gij in de vrijwillige leening betaald zoudt hebben, als er geene gedwongene achter had gestaan. De nood eischt hulp, dwingt er toe, perst den barmhartige vaak meer dan eene armentaks af, en laat hem geene rust; terwijl de onbarmhartige zijne handen wrijft, grimlacht, en zegt: »Wat zijn die goede menschen dwaas! Wat men geeft, is men kwijt.''

Zoo lang er echter nog geene armenbelasting in alle vormen bestaat, is er nog een reddingsmiddel, hetwelk ophoudt, zoodra de armenbelasting daar is. Dit is — kolonisatie. Als de arme man nog slechts even zich redden kan, laat hij gaarne anderen van hier verhuizen. Daarom verlaten niet de armen hun vaderland vrijwillig; slechts die nog wát hebben, op beter uitzigt. De arme man vertrekt alleen omdat hij hongersnood en hongerdood voor zich ziet. Is er eene gedwongene armenbedeeling, dan blijft hij liever. Hij eet gaarne gegeven brood, als hij er eens den smaak van weg heeft.

Nederland is op het punt om over te gaan tot eene streng bepaalde hulp der armen. Is deze daar, dan behoudt het zijne armen. Nu willen de armen nog van hier; zij drukken dit in requesten, in onderlinge gesprekken, in raadneming bij leeraren en burgerlijke autoriteiten uit; zij zeggen, althans degenen, die geene hope hebben zich hier nog te kunnen redden: »Brengt ons naar een ander vaderland.'' Zelfs de mislukking der proeve van Ds. BRANDHOFF vermogt niet de begeerte van velen te onderdrukken, om derwaarts te trekken. »God is overal,'' zeide mij nog onlangs een arm man; »hier moeten wij bezwijken, want er is geen werk voor allen; ginds is er nog kans in het leven te blijven; misschien zullen wij het daar beter hebben dan hier, zeker zóó slecht niet.'' Zoo spreken de meeste armen in die streken, waar de aardappelcultuur, die hun broodboom was, vervangen werd door den bouw van koolzaad, die geen geld brengt aan den daghuurder, want hij brengt geen' arbeid.

De aardappel vereischte werk, bragt geld, gaf brood. Men at denzelven; men verkocht wat men missen konde; men verdiende daghuur op den akker, die gedurende acht maanden werk vereischt. Dit werk volbragten menschenhanden. Nu bouwen paarden denzelfden akker om. Eerlang wordt hij geoogst. Binnen acht dagen is dat werk voleindigd. Dan zaait men tarwe, en eerst over anderhalf jaar dorscht een enkel man met den vlegel dit koren, zoo niet de rijke boer in dien tijd een' dorschmolen zich aanschafte.

Wij hebben in onze Oost millioenen akkers ledig liggen, waar zich *Maleijers* of *Chinezen* vestigen. Waarom geen *Nederlanders*? — De wijze Voorzienigheid plaatste onder de keerkringen Hooglanden, die van de warmte der tropische landen tot de koelte van onze noordelijke gewesten overgaan. Alle tropische en noordelijke gewassen groeijen er. De *Engelschen* koloniseren geheel *Nieuw-Holland.* Vijftigduizend emigranten trekken jaarlijks derwaarts. Zij beginnen op *Bornéo* zich te vestigen. De edele VAN DER HUCHT (*) zeide, en niet ten onregte: »Al koloniserende, zullen zij onze geheele Oost innemen." Zij beginnen zich nu reeds op *Bornéo*, dat Paradijs van *Indië*, te vestigen. Schrijver dezes heeft de beschrijving van dat schoone land door eenen moedigen *Engelschman*, die thans zich aldaar vestigt, in handen gehad, en stond opgetogen over dit heerlijk oord. Waarom gunnen wij het aan vreemdelingen, en plaatsen er zelv' geene kolonie van arme *Betuwenaars*, die zoo gaarne daar een nieuw eiland der *Batavieren*, onder ORANJES vlag en *Nederlands* naam, zouden willen vestigen?

Een onzer, de Heer RITTER, spreekt aldus, in zijn jongst-verschenen werk over de *Oost-Indiën*, aangaande den oorsprong van *Pontianak* op de westkust van *Bornéo*: »Het is zeker geen onbeduidend stukje gronds, het eiland *Raduanta*, door de *Europeanen Bornéo* genoemd, hetwelk eene verbastering schijnt der benaming van *Braunie* op de noordwestkust van hetzelve, het eerst door de *Portugezen* ontdekt en nog bij alle Europesche natiën bekend onder den naam van *Bornéo Proper*. Het is een der grootste eilanden van den Indischen Archipel, met ruim 11,000 □ geographische mijlen oppervlakte, waar sinds meer dan twee

(*) In het merkwaardige boekje over kolonisatie naar *Java*.

eeuwen de Nederlandsche vlag als gebiedster gehuldigd werd. Jammer, dat het binnenste gedeelte van het eiland zoo onbekend is, hetwelk gewis zoo vele schatten der natuur in zich bevat, indien men ten minste oordeelen mag naar datgeen, wat den *Europeaan* bekend is geworden. Jammer, dat het navorschend oog en de ondernemende geest der *Europeërs* nog niet die oorden hebben kunnen opsporen, waar de groote, snelstroomende rivieren ontspruiten, die op de overige eilanden van dien Archipel geene wedergâ hebben. Jammer, dat uitgestrekte moerassen en woeste, schier grenzenlooze, eeuwenheugende wouden, die het staaltartende ijzerhout in zich bevatten, bijna onoverkomelijke hinderpalen opleveren tegen het doordringen tot die streken, waar men zegt, dat de oorspronkelijke bewoner van het eiland nog geheel in den natuurstaat verkeert, even als de rosse orang-oetang, de zwarte donzige luctong, de langarmige melancholieke kalimpiau en de langneuzige bourtanger, in rotsholen en holle boomen een verblijf zoekt, woest en naakt als een wild dier rondzwervende, alle aanraking met zijnen evenmensch schuwt, en zich vergenoegt met datgene, wat de wilde natuur voor zijne zoo geringe behoeften van zelve aanbiedt. Doch wat is er vooralsnog, ten aanzien van beschaving en derzelver weldadige gevolgen, te verwachten van een land, waar de nader aan de kusten wonende, meer bekend geworden en met andere volksstammen in aanraking gekomen *Dajakker* (met uitzondering van eenige weinigen, welke, hetzij door overreding, hetzij door kracht van wapenen, of als een gevolg der slavernij onder de Mahomedaansche volken, het Islamismus hebben omhelsd) onverzettelijk vasthoudt aan de voorvaderlijke gebruiken en vooroordeelen; — waar, ondanks zoo vele pogingen, geen enkele lichtstraal eener zachte, het heil van het menschdom bevorderende en onderlinge liefde beoogende Godsdienst heeft kunnen doordringen; — waar wel het bestaan van een eenig Opperwezen wordt erkend, maar dat wezen als te groot, te verheven, om regtstreeks eenigen invloed op den voor Hem te nietigen mensch uit te oefenen, zulks aan ondergeschikte geesten overlatende, die men zich voorstelt als zoo vele gedrogten, welke schrik en vrees inboezemen, en geenszins het gemoed tot eene zachtere, dankbare en reine stemming doen overhellen; — waar wel aan eene eeuwigheid, aan een leven na dit leven wordt geloofd, maar onder

de grofst aardsche voorstelling, en eerder als eene belooning van wraak- en moordzucht, dan van deugd en zedelijkheid; — waar, niettegenstaande de aanraking met andere volken meerdere behoeften heeft doen kennen, evenwel de zachtgeklopte boomschors nog eene voldoende dekking en kleeding oplevert, en de arm niet verder wordt uitgestoken dan volstrekt noodzakelijk is, om den dringenden honger te stillen en den dorst te lesschen, waardoor jaarlijks, bij zulk eene luiheid en zorgeloosheid, duizenden den hongersnood ter prooije worden; — waar sluipmoord, geen opentlijke moed, roem en aanzien geeft, en geen man de genoegens van het huwelijk kan smaken, zonder voor de voeten zijner uitverkorene het hoofd van zijnen vijand, of zelfs van eenen onschuldigen, nimmer hem beleedigd hebbenden of door hem gekenden persoon neder te leggen; — waar niemand in de rijen der mannen geteld wordt, die niet een aantal door hemzelven gesnelde doodshoofden, als zoo vele trofeën van zijnen moed, als zoo vele blijken van zijn beleid, in den rook zijner haardstede heeft hangen; — waar de natuurlijke dood van iederen sterveling, zelfs eens afgeleefden grijsaards, wordt toegeschreven aan tooverij of geheime middelen zijner vijanden, en dus een wraakoffer hem naar de eeuwigheid moet vergezellen; — waar alzoo onderlinge vernieling en vernietiging van het bestaan zijns naasten, door gewoonten en gebruiken gewettigd, op den voorgrond staan, alle banden der maatschappelijke zamenleving verbreken, gruwelen op gruwelen en de diepste zedeloosheid doen geboren worden? — Neen, voorzeker, in dat land is nog weinig voor het Christendom te hopen."

In dat land vestigde zich, gezonden door Engelsche Zendelinggenootschappen, eene jonge dame, wier zuster eene *Geldersche* is, om midden onder de *Dajakkers* eene meisjesschool op te rigten. Het moet er toch zoo treurig niet zijn, als men zich hier voorstelt; zoo woest moet dat volk toch niet wezen, wijl deze edele Jonkvrouw daar zich heeft kunnen vestigen, en nu reeds jaren lang zich aldaar heeft kunnen staande houden.

Een Duitsch Zendeling vond haar daar, dong naar hare hand, huwde haar, en leeft er nog. Zij werken nu reeds sedert jaren met zegen in den grooten oogst, waartoe zij heengezonden zijn, als arbeiders, die de Heer bestemde, om ook Zijn woord aldaar te planten.

Hoe vergaat het schrikbeeld voor de zoo afgrijselijke koppensnellers, als deze vrouw en man onbevreesd in het midden der *Dajakkers* omwandelen!

Welk een heerlijk eiland is *Timor!* Het *Handelsblad* (N°. 17, 4 Mei 1846) geeft eene uitnemende schets van deszelfs landbouw, mijnbewerking, visscherij, fabriekwezen. Men kan niets rijkers zich voorstellen. *Amboina* kent de rijke sagobosschen van *Ceram*, die tienduizenden konden voeden en niet gebruikt worden. Nog leeft er eene Christelijke bevolking langs de kust, waarvan het jongste blad van het Zendelinggenootschap spreekt. Zij zijn verwaarloosd door ons vaderland. Wij trekken ons hun lot niet aan. Wij voeden onze armen, even als de kippen, bij kleine portiën; ginds konden zij voor cultuur, handel, uitbreiding van het Christendom, met hunne leeraren, schoolonderwijzers, zendelingen, werkzaam zijn.

Genoeg voor ditmaal. Wij wilden onze lezers slechts opmerkzaam maken op hetgene er geschieden konde. Wij zullen ons verheugen, als wij eerlang zeggen kunnen: Er is eene Maatschappij in onze Hoofdstad tot Kolonisatie van bekwame, Christelijke, arme arbeiders opgerigt. Er zijn concessiën verleend door de Hooge Regering tot vrije overvaart, cultuur, handel enz. Er zullen forten opgerigt worden tot hunne bescherming. — Mogt eerlang door onze nieuwspapieren ons medegedeeld worden: Reeds zond de Regering, in overeenstemming met deze Maatschappij, personen derwaarts, om de zaak te onderzoeken! Mogt dat alles spoedig zich verwezenlijken!

DE AFZONDERLIJKE BEURS.

Een Verhaal uit het werkelijke leven.

»Nu, wat gij ook doet, FANNY," zei Mevrouw PRILLE tegen hare dochter, toen zij, op den avond vóór het huwelijk van deze, hare laatste moederlijke vermaningen tegen wil en dank moest eindigen, »wat gij ook doet, FANNY, zorg, dat gij uw eigen deel van ALFRED's tractement krijgt; anders hebt ge nooit een cent, dien gij uw eigen kunt noemen; want òf gij zult hem telkens moeten vragen, als

gij iets noodig hebt, òf hij zal onophoudelijk u om geld komen plagen. Gij weet, zoo ging het altijd bij het leven van uwen vader; hij had even goed zelf zijn geld kunnen bewaren, in plaats van het te doen voorkomen, alsof hij mij het geheele bestuur van zijne zaken had afgestaan. Onophoudelijk moest hij dan dit, dan dat hebben voor zijn kleêrmakersrekening of voor zijn lidmaatschap hier en zijn lidmaatschap daar, en voor allerlei uitgaven, waar ik niets van wist; en dan had hij nog het hart, om te vragen, waar het geld toch gebleven was, als ik het waagde om hem meer dan één blinden middag in de week te geven. Neem dus mijn' raad ter harte, en laat uw man zijn deel van het geld hebben en gij het uwe; dan kunt gij weten, waar gij op rekenen kunt. Daarbij, het is best, om te beginnen, zoo als men denkt vol te houden, en dus hoe eerder gij hem tot die schikking weet te bepraten, hoe beter. Goeden nacht! God zegene u!"

En Mevrouw PRILLE drukte hare lippen op het voorhoofd van hare dochter met de houding van iemand, die, als laatste daad van moederlijk bestuur, het manna van kostbare huwelijkswijsheid op het pad van hare lieveling heeft uitgestrooid.

Er was intusschen in dezen raad iets, dat der dochter hard en wanluidend in de ooren klonk. Het huwelijk aan te vangen met overleggingen omtrent geldzaken was even onaangenaam als ongepast in de oogen der jonge bruid; en toen zij eenige dagen later, als Mevrouw LEEBRUG, (gelijk de huwelijksplegtigheid haar had doen worden) in haar eigen huis zat, met hare hand in die van haren echtgenoot, met innig welgevallen zijnen handdruk en zijne blikken van de teederste genegenheid beantwoordende, begreep zij niet, hoe hare moeder het noodig kon hebben gerekend, om over geldelijke schikkingen tusschen hen beiden te praten.

Langzamerhand evenwel, toen de wittebroodsweken voorbij waren, en huishoudelijke zorgen en wenschen het eerste genot van gevestigd te zijn in eigen huis begonnen te vervangen, begon Mevrouw LEEBRUG ook de noodzakelijkheid te gevoelen, om een minder afhankelijk beheer over de schatkist te voeren. Haar echtgenoot verschilde zoo dikwijls van haar in zijne begrippen omtrent huishoudelijke benoodigdheden; hare voorstellingen van het gevorderde ameublement in de pronkkamer beantwoordde hij met een' goed-

hartigen glimlach en het oude spreekwoord: »*Keulen* en *Aken* zijn niet op één dag gebouwd; wij moeten geduld hebben; wij moeten leeren loopen, voordat wij vliegen kunnen," en een zee van dergelijke gezegden meer, die alle op hetzelfde neêrkwamen. Doch, ofschoon Mevrouw LEEBAUE meer uit eene zekere gewoonte van goedwilligheid, dan uit wezentlijke overtuiging, voor het tegenwoordige oogenblik in de denkwijze van haren echtgenoot scheen te berusten, de lessen van hare moeder lagen intusschen in haren boezem te gisten en te werken als een booze zuurdeesem, die welhaast het geheele deeg doet verzuren.

Van den anderen kant was het gedrag van den Heer LEEBAUE zoo goedwillig; hij was altijd zoo oplettend, zoo gereed om zijn eigen genoegen op te offeren, dat er geene gelegenheid zich opdeed, om ook maar eenen wenk te geven van de verandering in schikking, waarop zij weldra haar geheele hart had gesteld. Hij kocht niets zonder haren smaak te raadplegen, en schoon hij somtijds zich tegen haren wensch naar nieuwe aankoopen mogt verzetten, hij deed dat op zulk eene weinig kwetsende wijze en met zulk een onveranderlijk goed humeur, dat zelfs het ergste huiskruis geene gelegenheid zou gevonden hebben, om zich van dat gevaarlijkste wapen tegen den huiselijken vrede te bedienen, dat men *kwade luim* noemt. Niet dat LEEBAUE een zoo hoogst beschaafd man was, vol kiesche oplettendheden; maar hij was nu in dien staat van echtelijke opgewondenheid en dronkenschap, die blind en lijdelijk maakt, en waaruit men dikwijls, als de sterker bekoringen van gelijkheid van smaak, van innige genegenheid en liefde ontbreken, maar al te spoedig wordt teruggeroepen; een ontwaken, dat vaak noodlottig is voor het huwelijksgeluk. Het is waar, hun huwelijk was geweest, wat de wereld een huwelijk uit liefde noemt, dat is, een huwelijk, waarbij het gemis van groote ongelijkheid in jaren of stand minder aanleiding geeft om aan belangelooze bedoelingen te twijfelen; maar zoo de wereld in beider hart had kunnen lezen, dan zou zij hebben gezien, dat hunne verbindtenis, buiten eene zekere ingenomenheid met elkanders uitwendig voorkomen, weinig meer dan een oppervlakkig gevoel van wederzijdsch welgevallen tot grondslag had.

Dat was eene zaak van weinig belang; »de liefde komt wel, als men maar eerst getrouwd is," was een der ge-

loofsartikelen, waarin Mevrouw PRILLE hare dochter had opgevoed; en daarenboven, het huwelijk had voor beide partijen eenen voordeeligen kant, die, al trad hij niet voor ieders oog in het licht, toch niet zonder invloed was bij het sluiten van den echt. LEEBRUG had sedert lang gevoeld, dat de huishouding van een ongehuwd jong heer vrij slecht en ongeregeld gaat, en had besloten dit gebrek te verhelpen door eene vrouw te nemen; terwijl FANNY van hare zijde regt goed het voordeel inzag van eene veranderde betrekking, waarbij zij een schraal inkomentje en de heerschappij van eene ligt in drift ontvlambare moeder verruilde voor een aardig eigen huis en eenen echtgenoot, die in eene fatsoenlijke betrekking was geplaatst. Deze drangredenen van wederzijdsch belang waren de eigenlijke oorzaak hunner vereeniging; maar zij waren beiden jong, en deze omstandigheid, verbonden met eene wederkeerige bewondering van elkanders uitwendig voorkomen, had het welbehagen opgewekt, dat zij dwaselijk voor liefde hielden, en dat, gelijk ik zeide, in de borst van den jongen echtgenoot nog zijne volle kracht had behouden. Welk vooruitzigt er bestond op huwelijksgeluk, dat op zulke grondslagen berustte, moge de lezer beoordeelen; maar deszelfs vernietiging werd ten minste verhaast door de scheiding, waarop Mevrouw LEEBRUG haar hart had gezet — niet van tafel en bed, maar van beurs.

Eene van de grootste rampen, die lieden in de middelklasse bij het beginnen hunner loopbaan treffen kunnen, werd hun deel; van den kant van LEEBRUG waren slechts weinige voorzorgen gebruikt, om hem in staat te stellen, aan al de geldelijke verpligtingen te voldoen, die zijne verandering van staat van hem vorderde. Zijn tractement van weinig meer dan zestien honderd gulden (hij was ambtenaar) was tot dusverre maar juist voldoende geweest voor zijne eigene verteringen. Hij had wel vrije woning, maar deze was slechts spaarzaam gemeubeld, en wat er van dien aard was bijgevoegd ter gelegenheid van zijn huwelijk, was nog niet betaald. Als ongehuwd heer ging LEEBRUG door voor een goedhartig, aangenaam, hartelijk mensch, een van die lieden, welke niemands vijanden zijn, dan hunne eigene; eene vijandschap, die, in het voorbijgaan gezegd, doorgaans zich later ook tot vrouw en kinderen uitstrekt. Een goed glas wijn, gezelschap en manillacigaren — dat waren zijne

verlokkingen; maar sedert zijn huwelijk had hij zich daarvan grootelijks gespeend; en had zijn te huis voor hem genoegzame aantrekkelijkheid bezeten, dan zou hij zich zeker nog grootere beperkingen daarin hebben getroost. Zijn verlangen was thans, om de vertrekken, die zijne vrouw zoo gaarne fraai gemeubeld had, van tijd tot tijd met zijne vrienden te bevolken, en zijne onderwetsche tafel met een feestmaal te doen prijken, waarvan zij de kosten liever wilde besteden tot het aankoopen van een nieuw en prachtiger meubel. Ongelukkig was ook het gastronomisch orgaan (indien dat besta) bij hem sterk ontwikkeld, en hij had eenen bepaalden afkeer van de recepten, om goed en goedkoop te koken, waarvan Mevrouw PRILLE er eene menigte bezat. Zijne vrouw daarentegen, opgevoed in de zelfverloochenende beginselen van bekrompene zuinigheid, die de uitgaven van hare moeder en haarzelve binnen de perken van een klein pensioentje bepaalde, beschouwde alle vreemde toevoegselen tot eenvoudig braden of koken als zoo vele overtollige prikkelingen van den eetlust; en ware het niet uit eerbied geweest voor haar fatsoen, ze zou peper en notenmuskaat, zuur en specerij wel voor altijd van hare tafel hebben willen verbannen, als onnoodige posten op haar huishoudboekje.

»Alweêr schapenvleesch, FANNY!" zeî LEEBRUG op zekeren dag, toen de bekende schapenbout op tafel verscheen. »Waarlijk, ge zult maken, dat ik weldra geen schaap meer onder de oogen durf zien!"

Deze uitval, hoe schertsend ook van toon, was eene maar al te geschikte gelegenheid voor Mevrouw LEEBRUG, om hare batterij te openen, en met eene hooge kleur en eene beleedigde houding, waartoe de ontevredenheid van haren echtgenoot wel geene aanleiding had gegeven, zeide zij, »dat zij maar wenschte, dat hij zelf markten wilde; dat zij niet meer wist, hoe hem te voldoen; kocht zij ossenvleesch, dan was het taai, en nu beviel hem de schapenbout weêr niet; zij wist niet, wat zij dan nemen moest. Had zij nog, zoo als andere vrouwen, een bepaald huishoudgeld, dan zou zij weten, wat zij kon besteden; maar zoo als het nu ging, had zij geen geld, of zij moest er om vragen als eene bedelares, of zij kreeg het als eene meid, die men eene zekere som toevertrouwt, om uit te betalen; wat haar betrof, het begon haar hartelijk te vervelen, en zij verlangde niets liever, dan dat hij de geheele huishouding maar onder zijn

beheer nam; zij zag toch wel, dat het haar onmogelijk was, om het hem naar den zin te maken."

Ofschoon bijna verstomd over deze plotselinge uitbarsting, antwoordde LEEBRUG met een' luiden lach, en, zijne beurs uit den zak halende, wierp hij haar die, de eerste onvriendelijke handeling, waaraan hij zich jegens haar had schuldig gemaakt, over de tafel toe, vroeg haar, wanneer hij haar ooit geld geweigerd had, en verzocht haar, om te nemen, wat zij goedvond. »Neen, dat begeerde zij niet; alles, wat zij verlangde, was eene bepaalde som voor hare huishoudelijke uitgaven, opdat zij mogt weten, wat zij kon besteden. Het stond hem fraai, om zoo driftig en ligtgeraakt te zijn, terwijl men de zaak gemakkelijk in het gelijk kon praten; al die schokken leken haar slecht in haar' tegenwoordigen toestand."

Van dat oogenblik af liet Mevrouw LEEBRUG geene gelegenheid voorbijgaan, om zich, wat de geldzaken betrof, zoo volkomen onafhankelijk te maken van haren echtgenoot, als hare moeder haar had aangeraden; dag aan dag, nacht bij nacht stelde zij al de verraderlijke slimheid in het werk, waarmede de halsstarrigheid van haren echtgenoot moest worden overwonnen. Hartstogtelijkheid, teêrgevoeligheid, het systeem van doodsch stilzwijgen — alles werd beurtelings beproefd, om hem tot de verlangde schikking te bewegen, tot dat eindelijk de man, het lastig gemaal moede, toegaf, en FANNY, in de verblinding van hare ondragelijke eigenbaat, het zoete voorregt van de afhankelijkheid eener gade verruilde voor het vrije beheer over het geld, dat haar als eene huurlinge werd toegeteld. Zij wenschte zichzelve geluk met het verkrijgen van haren wensch. Iedere eerste dag van het vierendeel jaars bragt haar nu eene zekere bepaalde som inkomen; maar in plaats van het geluk, dat zij verwachtte, vond zij slechts moeijelijkheden en bezwaren. De gemaakte schikking strekte ook in het geheel niet, om den dagelijkschen pot te verbeteren, gelijk LEEBRUG tot zijn groot verdriet ondervond; en liet hij zijn misnoegen blijken, dat wekte slechts de verbittering van zijne gade op, en gaf aanleiding tot wederzijdsche verwijten. Bespeurde Mevrouw LEEBRUG, tegen het einde van het kwartaal, dat zij in haren ijver, om met hare rijkere buren in fraaije kleederen en nieuwerwetsche meubelen te wedijveren, haar inkomen was te buiten gegaan, en dat zij, in weerwil van

de bekrompenste zuinigheid in andere punten, genoodzaakt zou zijn, om het achterstallige af te nemen van het geld voor het volgende vierendeel jaars, zij kon hare verlegenheid niet toevertrouwen aan hem, die in iedere moeijelijkheid haar leidsman had behooren te zijn. Hem was ook geene gelegenheid gelaten, om immer haar te kunnen verrassen of verpligten. Bewust, dat zij zelve zich het leed te wijten had, liet zij zich door eene valsche schaamte weêrhouden; en daarenboven de scheiding van beurs had tot zulk eene volkomene scheiding van harten en belangen aanleiding gegeven, dat hare verlegenheid ligt eene oorzaak van verwijting, indien zelfs niet van zegepraal, zou geweest zijn, en althans weinig deelneming en nog minder hulpbetooning zou hebben gevonden. Zij besloot eenen anderen weg in te slaan. Eene zorgvuldige rekening had haar overtuigd, dat het deel van haren echtgenoot in de geldmiddelen veel te groot was, als men de weinige onkosten in aanmerking nam, die hij *regt* had te maken; en het doel, waarnaar zij streefde, was, hem daarin nog meer te beknibbelen. Hare eerste poging daartoe evenwel maakte, dat hij het kleine overschot van zijn tractement nog vaster in zijne hand geklemd hield, en er nog sterker op stond, dat hunne schikking naar de letter werd ten uitvoer gebragt. »Het huishouden en de kinderen" bleken niet voldoende, om hem op dit punt te bewegen; want te midden van deze tweedragt en verbittering (bijna had ik gezegd haat) waren èr kinderen gekomen, bleeke, zwakke, onderdrukte kinderen, wier gelaat de booze luimen hunner ouders scheen te willen verbidden en droevig te kennen gaf, hoe zeer zij liefderijke en zachtzinnige genegenheid en behandeling behoefden.

Jaren verliepen, en met het toenemen der onvermijdelijke uitgaven, werd het kwaad van afzonderlijke beurzen dagelijks erger. In plaats van vertrouwelijk met elkander te raadplegen, hoe zij best hunne wederzijdsche pligten jegens hun gezin zouden volbrengen, en zich te vereenigen in wederkeerige opofferingen voor deszelfs geluk, voor het onderhoud en de opvoeding hunner kinderen, was het een eeuwigdurende scherpe strijd van list, om zich aan de eene of andere noodzakelijke uitgave te onttrekken, en die den ander in rekening te brengen. Zoo gebeurde het, dat deze ongelukkige kinderen dikwijls gemengd werden in de twisten hunner ouders, ja meermalen daarvan de oogenschijnlijke

oorzaken waren. De onkosten van hun schoolgaan, van hunne kleederen of andere benoodigdheden waren zoo vele bronnen van eindeloos gekibbel en niet zelden van wederzijdsche verwijten en beschuldigingen. Somtijds werd de knaap in huis gehouden met een oud, versleten pak aan, om daardoor zijnen vader te dwingen, dat hij, zich over hem schamende, hem een nieuw buis zou geven. Dan hadden de meisjes geene hoeden om mede uit te gaan, en liet de vader zich een enkel woord ontvallen daarover, dat de moeder genoeg geld kreeg, om hare kinderen ordentelijk te kleeden, dan barstte er een storm los van scherpe en bittere verwijten, die, noodlottig als eene hagelbui in de lente, iedere kiem van welwillendheid bij het kwalijk bijeenvoegende echtpaar vernielde, en weken lang hunnen huiselijken haard beroofde van alles, wat naar gezelligheid zweemde. LEEBRUG kon tegen den woordenvloed van zijne echtgenoote niet op, maar hij wikkelde zich als 't ware in eene onverstoorbare onverschilligheid en norschheid, en hare pijlscherpe woorden vielen op hem neder, zonder meer uitwerking te doen, dan des jagers schichten op de dikke huid van den hippopotamus.

Deze staat van zaken oefende natuurlijk eenen rampzaligen invloed, niet alleen op hun eigen geluk en hun karakter, maar ook op het gemoed, het gedrag en het genoegen hunner kinderen, die het karakter van hunne ouders ongunstig leerden kennen en voor hen terugbeefden. Zelfzucht scheen de groote karaktertrek van beiden te zijn. Het zou vervelend zijn, de nietigheden na te gaan, waarin dit gevoel zich openbaarde, of de verschillende gedaanten te schilderen, die het aannam. Aan tafel bleek het in Mevrouws behandeling van haren echtgenoot, als zij hem den ongemakkelijksten stoel en het togtigste hoekje, het eerste kopje thee en de laatste drabbige kop koffij wist te geven; terwijl het van zijne zijde zich enkel tot zelfverdediging bepaalde, of tot het betoonen van halsstarrige onverschilligheid, ten aanzien van iedere behoefte voor het huishouden of de kinderen, waartoe eenig geld werd gevorderd. Intusschen had Mevrouw LEEBRUG in de eerste dagen van haar huwelijk de uitgaven van hare tafel tot het strikt noodzakelijke beperkt, nu was er dikwijls naauwelijks genoeg, omdat zij, bij ruimer portie, een deel zou hebben moeten afstaan van het geld, dat zij tot hare bijzondere oogmerken zich toeëigende. En zelfs

daarbij toonde zich hare eigenbaat. Zij vond er niets in, om de lekkerste beetjes voor zich af te zonderen en voor haren echtgenoot het onsmakelijkste over te laten. — Zoo breidde het beginsel van afzonderlijke belangen, eenmaal aangenomen, zich van het grootste tot het kleinste uit, tot dat eindelijk, gelukkig voor het rampzalige paar, de wal het schip keerde.

Ik zeide, dat de LEEBRUGGEN in schulden staken reeds bij den aanvang van hun huwelijk; maar, daar deze gemaakt waren voordat Mevrouw LEEBRUG had opgehouden Jufvrouw PRILLE te zijn, was het haar niet aan het verstand te brengen, dat zij eenigzins verpligt was tot de betaling mede te werken. Deze derhalve, de betaling der rekeningen van het halve ameublement hunner woning, moest gevonden worden uit de kleine middelen van haren toen nog toegevenden echtgenoot. De schuldeischer had er in den beginne in toegestemd, om bij gedeelten te worden voldaan; en op deze wijze zou de zaak, bij wederzijdsche medewerking en eene ongescheidene beurs, spoedig in orde zijn gebragt; maar Mevrouw LEEBRUG eischte bij ieder kwartaal haar volle geld, dreigde zelfs eene betrekking te zoeken of naar hare moeder terug te keeren, indien men hare regten schond, of haar de middelen ontrukte, om hare kinderen te onderhouden, en dat om schulden te betalen, waarvan zij niets wist! Zoodat, na eenige weinige krachtelooze pogingen, om aan zijne verpligtingen te voldoen, de echtgenoot er van af moest zien, om bij gedeelten de schuld af te doen, en de koopman, ziende dat hij alleen door krachtige maatregelen aan zijn geld kon komen, eischte, dat de zaak in eens wierd afgedaan, en met geregtelijke vervolging dreigde. Om dit uiterste te voorkomen, en geen ander middel wetende, had LEEBRUG eenig geld opgenomen tegen eene vrij groote rente, en geraakte daardoor verward in de betaling eener jaarlijksche schuld, die nooit verminderde, omdat er aan geen afbetalen van het kapitaal te denken viel.

De hoofdambtenaar, onder wien LEEBRUG geplaatst was, behoorde tot die weinige menschen, aan wie de jaren eerder eene bevalligheid bijzetten, dan dat zij een zigtbaar verval aanbrengen. Statig en eerwaardig van voorkomen, scheen hij den last van zijne zestig jaren niet te voelen. Een kalm, vriendelijk lagchend gelaat getuigde van de rustigheid en

opgeruimdheid zijner ziel, en zijn zilverwit haar won hem de vereering der vrouwen en de achting der mannen. Wie kon aan zijne vroomheid en menschlievendheid twijfelen, die hem getrouw zijne kerkelijke pligten zag vervullen en zijnen naam bovenaan zag prijken op alle inteekeningslijsten ten behoeve van weldadige instellingen? De goede Mijnheer GLIMMER! zijn naam alleen was eene lofprijzing. Wie zou onder zijn rustig en vriendelijk voorkomen vuige driften hebben gezocht? Niemand had hem het masker afgenomen of zijne huichelarij doorzien. Niemand, zeide ik? Ja, eene enkele, het bleeke slagtoffer van eerzucht en ijdelheid. Te laat had Mevrouw GLIMMER hare dwaling ontdekt, en door het schoonschijnende vernis heen het afzigtelijke van haars echtgenoots karakter bespeurd. Hare verbindtenis met hem, waarbij zelfs geene achting meer ten gronde lag, werd dagelijks ondragelijker, en al de weelde, die haar omringde, al de vleijerijen harer vrienden konden de ontevredenheid en rusteloosheid uit haar hart niet verbannen. Gij zaagt die in de ongedurigheid, die haar telkens hare schikkingen deed veranderen, in het opzoeken van allerlei verstrooijing, die toch weder werd verworpen, voordat zij genoten was. En toch was zij voor hare bekenden een voorwerp van nijd; de pracht van haar huis, hare kostbare partijen, hare juweelen, kleederen en rijtuigen schenen zoo vele onuitputtelijke bronnen van geluk! Zij had geene kinderen, en had zich zeer gehecht aan de kleine LEEBRUGJES, vooral aan het oudste meisje, een mooi, schrander kind, tusschen de dertien en veertien jaren oud, welks lieftalligheid, vlugheid en zachtzinnigheid hare belangstelling hadden opgewekt. Ten deele waren de omstandigheden van het gezin haar niet onbekend; Mijnheer GLIMMER had het geld geschoten, om de schuld te betalen; bij hare begeerte om hun van dienst te zijn, begreep zij dit niet beter te kunnen doen, dan door behulpzaam te zijn in de opvoeding van hare gunsteling, en zij vatte dadelijk deze taak op. Zij meende het daarmede ernstig, en de vlugheid en hartelijkheid van hare kweekelinge vergold rijkelijk hare moeite. Niet minder gelukkig scheen LUCIA in het winnen der genegenheid van den ouden heer, die een vaderlijk belang in haar scheen te stellen, en, evenzeer als zijne vrouw, zich in hare vorderingen scheen te verheugen, zoodat zij bij beiden weldra geheel te huis was. Een paar jaren verliepen op deze wijze; elke dag

ontwikkelde LUCIA meer naar ligchaam en ziel, en versterkte haar gevoel van dankbaarheid en verpligting jegens hare weldoeners; een gevoel, dat haar voor hen niet veel minder dan eene dochter deed zijn. Doch te midden van haar geluk begon LUCIA eensklaps eene onrustigheid te bespeuren in de manieren van Mevrouw GLIMMER, eene ongunst, die LUCIA geen oogenblik uit het oog verloor, zoo lang haar echtgenoot niet van huis was, en die, als hij tegenwoordig was, haar met oog en oor over ieder gebaar en ieder woord eene wacht deed houden, die het meisje bedroefde, omdat zij niet begreep, waarom het geschiedde.

Op zekeren dag eindelijk bezocht Mijnheer GLIMMER Mevrouw LEEBRUG, weidde in het breede uit over de schranderheid, de lieftalligheid en het gunstig voorkomen van hare dochter, maar gaf zijne vrees te kennen, dat de gezondheid van Mevrouw GLIMMER haar beletten zou, langer voort te gaan met het geven der lessen, waarin zij zoo veel genoegen vond; hij hoopte intusschen, dat de talenten, die LUCIA stellig bezat, hare fraaije stem, haar verrukkelijk spel, haar genie voor het teekenen, waarmede zij later haar fortuin zou kunnen maken, niet zouden worden verwaarloosd. Al die omhaal van woorden eindigde met een voorstel, om LUCIA naar eene bekende kostschool voor jonge dames te zenden, waarvan hij de kosten wilde betalen, maar natuurlijk, zonder daarvoor bekend te willen staan; het moest heeten, dat Mevrouw LEEBRUG zelve de zaak bekostigde, opdat zijn naam daarbij niet genoemd werd. Zijn voorslag werd dankbaar aangenomen.

Toen hij LUCIA maar eens aan het scherpe oog van zijne echtgenoote had onttrokken, hoopte Mijnheer GLIMMER gemakkelijker op de onschuld en het onergdenkend karakter van het jonge meisje te kunnen werken. Zijne jaren en zijn naam van vroomheid wekten geene achterdocht bij zijne oplettendheden, en gedurig vermeerderde eenig geschenk voor haar toilet of versiersel voor haren persoon de schuld der dankbaarheid, die het meisje jegens hem gevoelde. Gelukkig evenwel was hare onschuld het behoedmiddel tegen zijne list; want alles, wat er tusschen haar en haren begunstiger voorviel, verhaalde zij aan hare moeder, die ten laatste die verhalen met neêrgeslagene oogen en eenen hoogen blos aanhoorde. Kon het zijn, dat onder dat vrome voorkomen onheilige gedachten het harte verontreinigden?

Het was onmogelijk; en toch, er waren bijzonderheden in LUCIA's verhalen, die haar moederlijk gevoel in oproer bragten en haar hem deden mistrouwen. Lang duurde het ook niet, of zijn gedrag bewees zijne lage bedoelingen en deed Mevrouw LEEBRUG al de ellende van haren toestand gevoelen.

Zich schamende over haar eigen gedrag, verontwaardigd over dat van haren gewaanden vriend, wist zij niet, wat te beginnen. Hoe kon zij, die haren echtgenoot in den waan had gebragt, dat zij de kosten van LUCIA's schoolgaan uit hare afzonderlijke beurs betaalde, hem belijden, dat zij zijne onafhankelijkheid in de waagschaal had gesteld door het aannemen van eene weldaad, wier aanbod gepaard ging met den eisch, dat zij haren echtgenoot haar vertrouwen niet zou schenken? Er moest intusschen iets gedaan worden; het was onmogelijk, nog langer verpligtingen op zich te laden ten aanzien van iemand, die zijne betoonde welwillendheid zoo schandelijk wilde laten betalen. Er was juist een nieuw kwartaal van LUCIA's schoolgeld ingegaan; hoe daarvoor het benoodigde te vinden? Nu eens besloot zij, voor het eerst sedert jaren, om aan den boezem van haren echtgenoot al haar leed uit te storten; dan weder sloot het bewustzijn van hare eigene dubbelhartigheid hare lippen en smoorde voor het oogenblik het betere gevoel.

Intusschen, niet bedenkende dat haar gedrag omtrent hare vrienden even schuldig was geweest als jegens haren echtgenoot, besloot zij, met eene echt vrouwelijke wraakzucht, Mevrouw GLIMMER de schandelijke bedoelingen van haren echtgenoot te openbaren. Vol van dit besluit ging zij het ten uitvoer brengen, maar, in plaats van de vrouw des huizes, vond zij den grijzen huichelaar, dien zij kwam aanklagen. Schuldbesef had hem haar opzet doen raden, en hij bezat de magt, om het te verijdelen. Toen hij zag, dat Mevrouw LEEBRUG de zaak ernstig opnam, nam ook hij een' hoogen toon aan, verweet haar onbeschaamd het bedrog, dat zij jegens haren echtgenoot had gepleegd, en deed haar gevoelen, dat hij haar in zijne magt had, door het ingetreden kwartaal schoolgeld niet te betalen. Deze bedreiging miste intusschen haar doel, want zij verklaarde het niet van hem te willen aannemen. En, nu hij op deze wijze haar stilzwijgen niet kon koopen, toonde hij haar de schuldbekendtenissen van haren man, en dreigde dadelijke betaling te zullen eischen, zoo er maar één woord te zijnen nadeele werd

gerept — een stap, die haar en de haren in het verderf en haren echtgenoot in de gevangenis moest storten.

Er schoot Mevrouw LEEBRUG nu niets over, dan den bitteren kelk tot den bodem ledig te drinken, dien hare eigene onvoorzigtigheid en eigenbaat haar hadden bereid. Maar ten slotte had deze harde ondervinding eene heilzame uitwerking; hare oogen werden ten laatste geopend voor hare verkeerdheid, die haar den band van het wederkeerig vertrouwen had doen verbreken, dat de ruimste en zuiverste bron is van huwelijksgeluk. De zelfbewustheid harer schuld verootmoedigde haar; en, ofschoon zij een tijd lang nog de zedelijke kracht miste om die schuld te belijden, na verloop van eenigen tijd, toen het heimelijke gevoel van haar hart op haren toon en hare manieren invloed had geoefend, toen zij met eene nieuw ontstane belangstelling geleerd had op de wenschen van haren echtgenoot acht te geven, dikwijls met verloochening van haren eigen' wil, toen zij begonnen was, met eene even vriendelijke als onverwachte hartelijkheid, hem in alle dingen van gewigt te raadplegen, toen zij door alle dergelijke teekenen van berouw de liefde van haren man had terug gewonnen, en zich van zijne vergevingsgezindheid overtuigd hield, toen beleed zij al hare zwakheid, ligtgeloovigheid en eigenbaat, en de rampzalige gevolgen, die deze bijna voor hunne dochter hadden na zich gesleept, en stelde uit eigene beweging voor, dat de afzonderlijke beurs, die tot al het kwaad had aanleiding gegeven, zou ophouden te bestaan, en dat zij gemeenschappelijk het geld ten wederzijdschen beste zouden besteden.

Behoef ik te zeggen, dat bij dit opregt besluit weldra de schuld aan hunnen gewaanden weldoener was afbetaald? LEEBRUG werd op zijn verzoek verplaatst, en het leven der beide echtgenooten werd nooit weder verbitterd door het wanluidend geklank van eene afzonderlijke beurs.

EEN GAAUWDIEF BESTEELT EEN NOG ERGEREN.

Een gaauwdief uit *Berlijn* ging te *Weenen* in het Burgtheater, en nam er zijne plaats in het parterre, waar hij zich een' rijken buit beloofde. Na weinig minuten had hij zich ook reeds, door de meesterlijke behendigheid zijner vingeren, in bezit van eene rijkgevulde brieventasch ge-

steld, met welke hij zich snel uit de voeten maakte, zonder eens het eind van het stuk af te wachten. Verheugd begaf hij zich naar het zeer nabij gelegen koffijhuis van DAUW op de Koolmarkt, en betaalde daar zijne vertering reeds met een klein biljet uit de gestolen brieventasch; doch wie beschrijft den schrik van onzen zakkenrolder, toen hij, op aangifte van den waard, terstond door een aanwezig policiebeambte gearresteerd wordt? In den beginne dacht hij natuurlijk, dat men den diefstal ontdekt had; doch zijn angst wordt nog grooter, toen hij verneemt, dat hij als vervalscher van bankpapier gevat is. Daar hij nu weet, dat zulk eenen vervalscher veel strenger straf te wachten staat dan eenen zakkenroller, zoo maakt hij er geen geheim uit, dat de voor valsch gehoudene banknoten door hem gestolen zijn. Dit bij herhaling door hem verzekerd zijnde, wordt hij door den policiebeambte weder in het parterre gebragt, waar het stuk nog niet uitgespeeld en het publiek nog bijeen was, ten einde met hulp van den dief ook den vervaardiger der valsche banknoten op te sporen. En inderdaad vindt de gaauwdief den door hem bestolene nog in het parterre, en deze is niet weinig verbaasd, op eene zoo zonderlinge wijs in handen der justitie te geraken.

GUILLOTINE - MODE.

Tijdens de Fransche omwenteling bemagtigde de mode zich zelfs van de guillotine, en maakte haar tot een elegant speeltuig, tot een verlustigend tijdverdrijf! De door Dokter GUILLOTIN uitgedachte machine werd uit hout, uit ivoor, uit zilver, ja uit goud in het klein vervaardigd, en de rijken versierden hunne consoles, hunne étagères er mede; in het Palais Royal, destijds Palais Egalité, stonden kleine guillotines te koop, van welke men zich voorzag, wanneer men eenig regt sierlijk geschenk wilde doen; onder het speelgoed der kinderen vond men zonder missen eene guillotine; de revolutionairen deden op hunne cachetten eene guillotine graveren; terwijl de in hunne vereenzaamde hotels verborgene aristocraten, na den 10den Augustus, zich een tijdverdrijf of wel eene afleiding en verpoozing hunner ongerustheden poogden te verschaffen, door op het dessert met miniatuur-guillotinen doodstraffen, namelijk *in effigie*, aan hunne

ergste vijanden te oefenen. Beeldjes, waaraan de meest beruchte namen der schrikmannen gegeven werden, DANTON, MARAT, ROBESPIERRE, PETION en vele anderen, kwamen achter elkander aan de beurt. Met de levendigste belangstelling woonden de aanwezigen deze kleine regtsplegingen bij, en op het oogenblik dat het hoofd van den romp gescheiden werd en onder luid gejuich der dischgenooten nederviel, zag men plotseling uit den hals der kleine figuurtjes een rood vocht spatten, dat de dames zich beijverden met hare zakdoeken op te vangen, want het was niets anders dan een allerkeurigst, naar ambra en rozen riekend parfum.

LOMPE SCHERTS BETAALD GEZET.

In zeker gezelschap had eene dame eenen harer ingezette tanden verloren. Zij maakte hiervan geen geheim, en geheel het vertrek werd doorzocht, doch vruchteloos; de tand was nergens te vinden. Des anderen daags werd bij de dame een pakje gebragt, verzeld door een sierlijk biljet, in hetwelk de heer des huizes, waar zij den vorigen dag geweest was en die als een spotboef bekend stond, haar schreef, dat het hem niet weinig genoegen deed, haren tand gevonden te hebben en dien aan haar te kunnen terugzenden. Zij opende het pakket en vond er in — den tand van een' pas geslagten os. Terstond nam de dame de pen op, en antwoordde den galanten toezender, dat zij, wel is waar, steeds bewijzen zijner groote vriendschap voor haar ondervonden had, maar toch nimmer had durven hopen, dat die genegenheid bij hem zóó ver zou gaan van zichzelven een' tand uit te trekken, om haar verlies te vergoeden.

ZENDING NAAR DEN DUIVEL.

»De Heer Finantieraad wil de rekening dan niet betalen?" zei een advocaat tot zijn' client, eenen kleedermaker. — »Neen." — »Maar gij hebt ze hem toch wel zelf ingeleverd, persoonlijk, en daarbij om betaling verzocht?" — »Ja zeker, geen half uur geleden." — »En wat zei hij toen?" — »Dat ik naar den Duivel kon loopen." — »Opperbest; en gij, wat deedt gij?" — »Ik ben, zoo snel ik kon, naar u toe gekomen."

BIJ HET GRAF VAN EEN' JEUGDIGEN MEDGEZEL.

Zoo bergt u dan des aardrijks koele grond!
Voor eeuwig dood dat oog, verstomd die mond!
Niet langer zal zijn vruchtbre geest ons laven!
In sombre smart staan wij, zijn vrienden, daar,
In 't oog een traan, het hart van weedom zwaar:
Wij hebben, ach! een' eedlen vriend begraven!

Waartoe die ijdle praal, die lijkstoetglans?
Hij zocht geen roem. Dat vriendschaps klimopkrans
Om zijne zerk het groene loover spreide!
Wij volgden 't lijk eens vriends, die hand in hand
Zijn jeugd met ons doorleefde; en deze band
Was hartlijk, innig, tot de dood ons scheidde.

Een hart was 't zijne, trouw, vol levenslust;
Een geest, van kracht en klaarheid zich bewust;
Een aanzijn, manlijk, braaf en onbevangen.
Zoo heeft hij allen om zich heen verrukt.
Geen dwaze pronk! De reinste vriendschap drukt
Den afscheidskus hem op de bleeke wangen.

Wij treuren, dat zoo jong de dood hem trof,
Zijn moed, zijn kracht vertreden ligt in 't stof,
Die 's levens kamp zoo ridderlijk mogt strijden.
Wij treuren, dat de dood, dien moed ten hoon,
Den man deed sneven, wien we een burgerkroon,
Zoo wèl verdiend, in onze harten wijden.

Wij treuren, dat hij niet meer om ons is,
De medgezel in vreugde en droefenis,
De trouwste vriend, die ooit op aarde leefde!
Siert hem geen lauwerkrans, onwelkbaar bloeit
Ons zijn gedachtenis. Wien roem ontgloeit,
De vriendschap was 't, die eedler banden weefde.

Hem onze hulde rein en onverdeeld!
Ons hart veredeld door zijn edel beeld!
Hij toch had fier der deugd hier trouw gezworen.
Welaan dan, droogen we onze tranen af!
Hij leve in ons! Berge ook zijn ligchaam 't graf,
Zijn eedle geest gaat nooit voor ons verloren.

Naar het *Hoogduitsch*. J. W. IJNTEMA.

MENGELWERK.

OPWEKKING TOT AANVAARDING VAN HET LIDMAATSCHAP, IN HET NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP TOT ZEDELIJKE VERBETERING DER GEVANGENEN.

(*Vervolg en slot van bl.* 371.)

Nog eene andere, in hare beginselen hoogst beperkte, maar zich door ons Genootschap meer en meer uitbreidende en ontwikkelende inrigting heeft aan het Genootschap tot zedelijke verbetering van gevangenen de gelegenheid verschaft, om een zeker aantal ontslagenen te plaatsen op de kweekschool voor zeevaart en landbouw, namelijk, van den menschlievenden Heer POUS, te *Middelburg*, die, korten tijd na eene op het eiland *Walcheren* genomene proeve, aan het Genootschap tot zedelijke verbetering der gevangenen het voorstel deed, om twintig, en naderhand welligt meerdere der jonge ontslagene gevangenen, tegen eene jaarlijksche betaling van *f* 50-: voor elk hunner, te huisvesten, te voeden, te kleeden, en zedelijk en godsdienstig naar hunnen stand op te leiden.

Men had weldra de voldoening, de vaderlijke bemoeijingen van dezen voortreffelijken man met eenen uitslag bekroond te zien, waarop het Genootschap niet had durven hopen. Geen toch der door den Heer POUS opgenomene kweekelingen is op den weg des misdrijfs teruggekeerd.

Opmerkelijk is het, hoe de Heer POUS zich eenmaal te hunnen aanzien uitdrukte: »Hoe meer ik," zoo schrijft hij aan het Hoofdbestuur van het Genootschap tot zedelijke verbetering der gevangenen, »hoe meer ik de ontslagene jeugdige gevangenen leer kennen, hoe meer ik overtuigd word, dat geene eigenlijk aangeborene boosheid, maar meestal gebrek, gepaard met eene verwaarloosde opvoeding en slecht gezelschap, hun ongeluk hebben veroorzaakt, en hoe zij booswichten zouden geworden zijn, indien hun

geest en hunne neiging geene andere rigting hadden gekregen, zoodat ik nog altoos het oogenblik zegen, waarin ik het eerst op de gedachte gekomen ben, mij die ongelukkigen mijner medemenschen krachtdadig aan te trekken. Wie weet hoe velen, juist door het gebrek aan hulp, weder tot de ondeugd zouden vervallen zijn."

En thans zie ik mij aan het einde van het tweede punt genaderd. Één ding blijft mij evenwel nog over, namelijk, om met een enkel woord van de zoo lofwaardige pogingen melding te maken, welke het Genootschap tot zedelijke verbetering der gevangenen heeft in het werk gesteld, om niet alleen onze gevangenissen, maar ook onze strafwetgeving door de Regering te doen herzien en te doen hervormen, en naar den geest des tijds te doen inrigten, en hoe hetzelve daarin geslaagd is zal de tijd moeten leeren. Genoeg zij het gezegd, dat bij alle vrienden der menschheid de overtuiging bestaat, dat al ware het, dat het aan hetzelve niet mogt gelukken, de den mensch onteerende, en in de eeuwen der barbaarschheid te huis behoorende schavotstraffen uit ons strafwetboek te doen verdwijnen, en onze gevangenissen door de afscheiding van alle gevangenen van elkander, door de invoering van het afzonderingsstelsel, tot gestichten te doen hervormen, in welke in de eerste plaats de gevangenen wel hunne straf ondergaan en gevoelen, maar waar overigens voor hunne zedelijke en godsdienstige opleiding en verbetering alle zorg wordt gedragen, en zij daardoor voor terugval worden behoed, men te allen tijde aan het Nederlandsch Genootschap tot zedelijke verbetering der gevangenen de eer geven zal, van aan deszelfs roeping en leus voortdurend te zijn getrouw geweest, en zóo veel mogelijk tot zedelijke en godsdienstige verbetering der gevangenen te hebben bijgedragen.

Met al hetgeen wij reeds hebben aangevoerd omtrent het goede van het zoo weldadige Nederlandsch Genootschap tot zedelijke verbetering der gevangenen kunnen wij volstaan, vooral wanneer wij u verzekeren, dat alles wat wij u mededeelden waarheid is, en op authentieke bescheiden

berust; wij willen dus, omdat ons tijdsbestek zoo kort is, niet gewagen van het aantal ontslagene gevangenen, dat door het Genootschap sedert deszelfs oprigting tot op heden is ondersteund, teregtgebragt en voortgeholpen, ten einde uwe aandacht door berekeningen in cijfers, welke ons dan ook hier ter plaatse minder geschikt voorkomen, niet te vermoeijen; alleen willen wij u mededeelen, dat in het jongstverloopen maatschappelijk jaar, van 1844 op 1845, door de zorgen des Genootschaps aan 430 gevangenen godsdienstig onderwijs en zedelijke opleiding is verschaft; dat 523 hebben leeren lezen, schrijven en rekenen; dat aan 44 arbeid is gegeven, en dat 449 ontslagenen tijdelijk in hunne behoeften zijn voorzien, en dat daarenboven 231 aan een middel van bestaan zijn geholpen, waardoor zij in hunne behoeften en die hunner huisgezinnen te gemoet komen; terwijl van deze 231, volgens ingewonnene berigten, 14 zich door verkeerde gedragingen deze hulpbewijzen hebben onwaardig gemaakt.

En nu, G. T. en medeleden in dit Departement der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, blijft ons alleen nog over, om, ten slotte,

III. diegenen uwer, welke het lidmaatschap in het reeds meermalen genoemde Genootschap nog niet hebben aanvaard, tot de aanvaarding van hetzelve door een enkel woord van opwekking aan te moedigen. Vooraf echter moeten wij u de verzekering geven, dat alles, wat wij in deze oogenblikken tot u spreken, door ons uit heilige overtuiging gesproken wordt, omdat onze bedoelingen *jegens* en onze bemoeijingen *voor* en *met* gevangenen, ons eene zoete zelfvoldoening schenken.

Dan, vóór ik tot die aanmoediging zelve overga, zie ik mij verpligt eene dwaling weg te nemen, welke bij velen is ontstaan, namelijk: »dat het Nederlandsch Genootschap tot zedelijke verbetering der gevangenen het beginsel volgen zou eener ondersteuning, zoo als die bij de bestaande armeninrigtingen of instellingen van liefdadigheid wordt verleend, en daardoor alzoo der luiheid en traagheid voedsel zou schenken."

Waarom toont het Genootschap zich bereid om, des gevorderd, voor de ontslagenen te zorgen? Is het omdat zij eenmaal voor langeren of korteren tijd in eene gevangenis waren opgesloten? Voorzeker niet; want dan ware, in bekrompene omstandigheden, de toestand van eenen voormaligen gevangene oneindig beter dan die van den braven, eerlijken en geheel onbesproken ongelukkige, gezwegen nog van het gevaarlijke der verzoeking tot het plegen van misdrijven, ten einde, na het ondergaan der opgelegde straf, regt van aanspraak op de fondsen des Genootschaps te hebben!

Neen! het verblijf in den kerker geeft in geen geval regt of aanspraak op eenige hulpbetooning. Het Genootschap wordt daarbij door veel edeler en waardiger bedoeling gedreven. Het bewijst zijne zorgen aan voormalige gevangenen, omdat er voor deze klasse van menschen zulke groote en gewigtige zwarigheden bestaan, die hen verhinderen eene toereikende broodwinning te vinden. — Bestonden er tegen het in dienst nemen van of werk verschaffen aan ontslagenen geene of mindere bedenkingen, uit hun vroeger gepleegd misdrijf ontleend, dan bestond er geene of mindere behoefte, om de thans aanwezige moeijelijkheden voor de bedoelde personen te verminderen of uit den weg te ruimen, en het is hiertoe dat het Genootschap zich bereid betoont de behulpzame hand te bieden. Het doet zulks door goeden raad, voorspraak, en, des gevorderd, door materiële ondersteuning.

Zal echter de hulpbetooning, die het Genootschap bewijst in het wegruimen van de bezwaren, welke zich tegen het in dienst nemen van ontslagenen opdoen, aan hen ter dienste staan, dan moet dezelve op eenen goeden en redelijken grondslag rusten, dan behoort er in het gehouden gedrag van den ontslagene, gedurende zijne gevangenschap, eene aanleiding te bestaan tot het voeden van de verwachting, dat hij thans, in vrijheid gesteld, door de zorgen van ons Genootschap geleid, zich aan geene nieuwe vergrijpen zal schuldig maken. — De hulpbetooning des Genootschaps berust alzoo op de hoop, indien al niet op

de overtuiging, dat de ondergane straf op den voormaligen overtreder der wet weldadig en ter zijne verbetering gewerkt hebbe. Van daar zegt art. 5 van ons Reglement, dat het doel des Genootschaps mede bestaat, »om die ontslagenen, welke gedurende hunne gevangenisstraf blijken hebben gegeven van zedelijke verbetering, en van hun ernstig voornemen om een ordelijk levensgedrag in de maatschappij te leiden, behulpzaam te zijn ter verkrijging van eenen geschikten stand, waarin zij het levensonderhoud kunnen vinden.

Thans ga ik tot de aanmoediging om het lidmaatschap in het Nederlandsch Genootschap tot zedelijke verbetering der gevangenen te aanvaarden, over.

Welaan dan, G. T., het maatschappelijk jaar van het Nederlandsch Genootschap tot zedelijke verbetering der gevangenen is over weinige dagen ten einde. Wij treden alsdan eenen nieuwen tijdkring in. Haast u, spoedt u om het lidmaatschap in dat Genootschap te aanvaarden; een Genootschap, hetwelk door buitenlanders op hoogen prijs wordt gesteld en in vreemde landen zoo vele navolging gevonden heeft. Spoedt u, want gelijk ergens geschreven staat: »Wanneer wij onze lijdende natuurgenooten kunnen helpen, moeten wij zulks terstond volbrengen; want wie weet goed te doen en het niet doet, dien is het zonde. Daarenboven weten wij niet, of het volgende oogenblik niet te laat zou kunnen zijn, om de aangename en heilrijke vruchten eener echt Christelijke weldadigheid in te oogsten." Spoedt u, want, het is ons aller belang; het is het belang der geheele maatschappij, de gevangenen te gedenken, en zoo veel mogelijk tot verbetering en teregtbrenging van onze gevallene natuurgenooten mede te werken. En zegt ons Gods heilig woord niet: »Gedenkt den gevangene, alsof gij mede gevangen waart." (PAULUS aan de *Hebreën*. XIV; 3) en is dit niet hetzelfde, als wanneer wij tot u zeiden: »Vergeet en verstoot uwen gevallen evenmensch, uwen gevallen broeder niet, die in den kerker zucht, maar »dat de broederlijke liefde blijve." " (Id. vs. 1.) Ook jegens hem, die zich tegen de

maatschappij of tegen ons vergreep? Ja, dat de broederlijke liefde blijve, want hoe groot toch ook de misdaad zijn moge, of uit welke bron voortgesproten, hetzij armoede, hebzucht, of luiheid, hetzij gebrek aan het noodige bestuur der hartstogten, hetzij onkunde, losheid van beginselen, valsche denkbeelden van eer of schande, hetzij eindelijk verdorvenheid van hart, alle veroordeelden, geene uitgezonderd, zijn ongelukkigen, die wij niet van ons mogen afsfooten, maar verpligt zijn te helpen en van hunne dwaalwegen af te brengen, door hen zedelijk te verbeteren. Verstoot dan uwen gevallenen natuurgenoot niet, omdat hij zondigde, omdat hij met zonden is beladen, want wie is er die zeggen kan: »Ik heb mijn hart gezuiverd, ik ben rein van mijne zonden." (*Spreuken* XX: 9.)

Weest indachtig, »dat degene, die eenen zondaar van de dwalingen zijnes weegs bekeert, eene ziel van den dood behouden, en eene menigte van zonden bedekken zal;" »dat God niet wil dat een eenige verloren ga, maar dat zij allen zich bekeeren en leven;" »dat er in den hemel meer blijdschap is over eenen zondaar die zich bekeert, dan over negen en negentig regtvaardigen, die de bekeering niet behoeven;" dat er geschreven staat: »zoo waar ik leef, ik hebbe geen lust in den dood des zondaars, maar daarin, dat hij zich bekeere en leve." Draagt dan tot die bekeering, tot die verbetering, tot dat leven het uwe bij; want die weinige penningen, die *vijf* cents per week, welke u voor uw lidmaatschap zullen worden afgevraagd, zullen u niet verarmen, maar ruimschoots, ja tien- en honderdvoudig aan zelfvoldoening rijpe vruchten dragen, en ruimschoots renten opbrengen, en hoe menige stuiver wordt niet dagelijks met kwistige hand verspild, welke, ten goede besteed, zoo veel nuts had kunnen stichten?

Maar waarom zullen wij ons geld geven voor dieven, boeven en schelmen? is eene vraag, welke door menigeen aan ons voortreffelijk Genootschap wordt tegengeworpen en telkens weder wordt herhaald. Wij zullen u dat *waarom* spoedig beantwoorden. Het is, omdat ieder mensch, om gebillijkte aanspraak te maken op de welwillendheid,

het medelijden, en de hulp van de zijde zijner medemenschen, geenen anderen titel noodig heeft dan dezen *»dat hij mensch is.*" — Het is omdat al degenen, welke met den naam van dieven, boeven en schelmen bestempeld worden, onze evenmenschen, ongelukkigen zijn; omdat diegenen, welke in de gevangenissen zijn opgesloten, voor verre het grootste gedeelte, het onschatbaar voorregt hebben moeten missen, eene goede opvoeding te genieten, en het hun aan den goeden raad van brave en verstandige ouders, waaraan wij nog dikwijls met een dankbaar gevoel denken, heeft ontbroken; omdat, of hunne ouders zelve hun een slecht voorbeeld gaven, of zij door het verlies van dezelve in vreemde handen zijn vervallen, welke hen in ondeugd, ontucht en losbandigheid voorgingen, waardoor niet alleen hunne kwade neigingen onopgemerkt bleven, maar aan dezelve onophoudelijk nieuw voedsel werd geschonken, zoodat deze hoe langer hoe dieper wortel schoten, en zij langzamerhand tot de misdaad overgingen.

Gaat met mij de gevangenissen rond, en allen, die gij daar zult ontmoeten, zijn onze evenmenschen; maar ongelukkigen, afgedwaalden, welke ons medelijden, onze hulp, onzen raad noodig hebben. — Velen uwer toch bezochten weleens eene gevangenis, hetzij uit nieuwsgierigheid, hetzij uit overtuiging of uit medelijden, hetzij ambtshalve; maar ik bid u, hoe was het u om het harte? Bloedde u het hart niet, en waart gij niet vervuld met een diep medelijden voor uwe natuurgenooten, welke gij de lente, of den bloei van hun leven, of hunne grijze dagen in den kerker zaagt doorbrengen? En zoudt gij niet aan allen gaarne het voorregt hebben geschonken, indien het in uw vermogen was, om, even als gij zelf, vrij, en braaf, en nuttig in Gods heerlijke natuur, in Gods heerlijke schepping, in de maatschappij te mogen omgaan? — Voorzeker, ik mag er niet aan twijfelen. — Maar daarom dan, G. T., moet gij lid worden van het Nederlandsch Genootschap tot zedelijke verbetering der gevangenen, daarom moet gij uw geld geven, om diegenen, met welke gij in

uwe ziel medelijden hebt, nadat zij in vrijheid gesteld zijn, zooveel mogelijk aan u zelven gelijk te doen worden, door hen tot betere inzigten te doen brengen, door hen zedelijk en godsdienstig te doen verbeteren, door hen tot nuttige en brave menschen te doen hervormen!

Maar, G. T., er is meer! Er is in het lidmaatschap ook zelfvoldoening gelegen; of is het niet hartverheffend, is het niet bemoedigend, is het niet vol zelfvoldoening, wanneer wij daar den man zien, die met tranen in de oogen, opregt en ongeveinsd, zijnen dank betuigt voor de zorgen, door ons Genootschap voor hem gedragen, waardoor hij het kwade heeft vaarwel gezegd, en thans als braaf en eerlijk mensch in de zamenleving omgaat, en voor zich en de zijnen het brood verdient? Is het niet hartverheffend, is het niet bemoedigend, wanneer wij daar den jongeling zien, in de kracht van zijn leven, die vroeger gevangen was, omdat hij misdreef, maar die thans in eer, in aanzien en rang, naar zijnen stand, in de maatschappij is opgeklommen, omdat hij zich de zorgen van ons Genootschap waardig maakte, door onze bemoeijingen afstand deed van het kwade, en God en zijn gebod leerde vreezen? Is het niet hartverheffend, is het niet bemoedigend, wanneer wij daar ouders ontmoeten, welke vroeger uit verdriet en hartzeer over hetgeen hunne kinderen misdreven, maar thans uit vreugde en dankbaarheid over het brave gedrag dier kinderen, welke zij weder in liefde aannamen, tranen storten, terwijl zij die vreugde, die dankbaarheid aan ons Genootschap verschuldigd zijn? Is het niet hartverheffend, is het niet bemoedigend, wanneer wij daar kinderen zien, vervuld met den warmsten dank voor ons Genootschap, omdat hun vader of moeder of beiden op het pad der deugd zijn teruggebragt, waardoor zij voor schande, armoede en gebrek zijn behoed? Is het niet hartverheffend, is het niet iets streelends voor ons gevoel, tot dit alles door ons lidmaatschap en onze bemoeijingen te hebben bijgedragen? — Niemand zal het ontkennen, maar ook niemand, die het zoete dier zelfvoldoening heeft

ondervonden, zal dat waarachtige genot voor goud willen missen. — Denkt aan het nuttige en goede dat gij sticht, en wordt lid van ons Genootschap tot zedelijke verbetering der gevangenen! Handelt ook in dit opzigt zoodanig, dat gij eenmaal met zeker Duitsch schrijver zeggen kunt: »Ik heb niet vergeefs geleefd. Mijn stelregel en hoofddoel was, den mensch in de menschheid te erkennen, en even zoo heb ik gevoeld, en even zoo heb ik gehandeld. Ik verwoestte het verderf, ik stuitte het kwade in deszelfs voortgang, en hief geheele geslachten uit den treurigen waan der onkunde en der zonde op, die het geluk hunner zielen vergiftigde."

Zegt niet, wat al moeite geeft men zich voor misdadigers en gevangenen, wat gaan die ons aan? Want een door mij hoog geschat man zal u daarop antwoorden: »Zij gaan ons wel degelijk aan," zegt hij, »al ons sloven, al ons wroeten baat niets, indien wij niet veilig en rustig zijn bij bezit en genot." En, M. H., het ligt aan ons, om ons die veiligheid, het ligt aan ons, ons die rust te bezorgen. Het is 's menschen pligt, belang te stellen in het lot van afgedwaalden. Wij moeten, wij zijn het aan ons zelven verpligt; ook de liefde tot onzen naaste gebiedt het ons, zoo veel in ons vermogen is mede te werken, tot het heil en geluk van anderen, en hun heil, hun geluk is ook het onze. En hoe zullen onze gevallene natuurgenooten, onze gevallene evenmenschen, dat heil, dat geluk deelachtig worden, indien zij, welke goeden raad, hulp en ondersteuning behoeven, niet door hen, die door de goddelijke Voorzienigheid nog zijn staande gebleven, krachtdadig worden aangetrokken, voor hunne zedelijke en godsdienstige verbetering, zoo veel mogelijk, wordt zorg gedragen, en hun niet door ons met ernst en nadruk wordt toegeroepen: »*Vreest den Heer en wijkt van het kwade.*" (*Spreuken* III: 7.)

Dat men veel werks maakt en maken moet van hen, die zich jegens de maatschappij vergrepen, dit bevreemde en hindere niemand. Het is de pligt van vader of moeder,

het is het belang der overige goed oppassende kinderen, dat de zoon of dochter, die zich misdraagt, met groote zorgvuldigheid gade geslagen, en dat aan hem of haar dubbele moeite worde te koste gelegd. Zoo ook is het de pligt van ons Genootschap om de gevangenen en ontslagenen naauwlettend gade te slaan, ten einde daardoor veel kwaads te voorkomen, want wat al slechts kan *één* mensch uitvoeren! De Politiedirecteur EBERHARD te *Gotha*, medelid van verdienste van ons Genootschap, heeft 16 stamtafels vervaardigd van 16 verschillende dievenfamiliën, van de BLEYMANSCHE en van de LORCHEIMER, van die van SCHUCHARDT, MÜLLER, HAASE, KÄSTNER, GERLACH, BÖHM, GIESE, KUGLER, EXEL, RIESE, BÜGEL, NEUPERT, KIRCHNER, FISCHER. Ik heb afschriften van dezelve gemaakt, ik zal er u een paar laten zien, die van de Bleymansche en de Lorcheimer; de eerste bestaat uit meer dan 60, de tweede uit meer dan 90 hoofden! Zoo kunnen *één* vader en *ééne* moeder het aanzijn geven aan een talrijk geslacht, dat van overgrootvader tot achterkleinkind aan misdaad en schande is toegewijd! — En nu vragen wij met vertrouwen, zou het ook der moeite waardig zijn, de verbetering en teregtwijzing van *éénen* misdadiger te beproeven? Wij zeggen *beproeven*, want waarlijk het Nederlandsch Genootschap tot zedelijke verbetering der gevangenen stelt zich geene droombeelden voor. Bestuurderen zijn overtuigd, dat velen (de droevige ervaring heeft het hun bewezen) hunne zorgen en verwachtingen te leur stellen, maar niettegenstaande dat, hebben zij het zoete bewustzijn, tot den terugkeer op den goeden weg van meer dan *éénen*, ja van *honderden* te hebben bijgedragen, en die goede vruchten zijn voorwaar belooning genoeg. Zij zijn overtuigd, dat het onverschoonbare zwakheid zijn zoude, alle ontslagenen te begunstigen en hunne voorgevens te vertrouwen; maar zij weten ook, dat de zoo uitdrukkelijk voorgeschrevene liefde tot onzen naaste ons verbiedt, *allen zonder onderscheid te verwerpen en te verstooten.*

Laat u niet door vooroordeelen van het aanvaarden van het lidmaatschap in het zoo voortreffelijke Genootschap tot zedelijke verbetering der gevangenen afschrikken, nu gij weet wat het Genootschap is, wat het Genootschap wil, wat het Genootschap bedoelt, wat het Genootschap voor goeds uitwerkt; want vooroordeel daartegen mag bij u niet bestaan, welke lid zijt van hare tweelingzuster, de zoo loffelijke Maatschappij tot nut van 't Algemeen; want beiden, zoo als wij reeds aanmerkten, beoogen één doel, de veredeling van het hart, het aankweeken van goede gezindheden, het kwade zoo veel mogelijk tegen te gaan, en de godsdienstige en zedelijke opleiding van jeugdigen en volwassenen behulpzaam te zijn en te bevorderen.

Mogt het weinige, hetwelk wij in deze oogenblikken tot u hebben gesproken, medewerken, om u met een warm Christelijk hart de gevangenen en ontslagenen te doen gedenken! — Mogt het aanleiding geven tot ruime bijdragen en deelneming in het zoo voortreffelijke Nederlandsch Genootschap tot zedelijke verbetering der gevangenen, waartoe bestuurderen des Genootschaps u de gelegenheid gaarne zullen aanbieden! — Mogt het den schrik en den afkeer van gevangenen en ontslagenen hebben weggenomen, en bijdragen om hen niet meer als misdadigers, maar als onze evenmenschen, als onze natuurgenooten te beschouwen, het medelijden voor hen hebben opgewekt, en medewerken om, door verstandige menschenmin geleid, de gevangenen en ontslagenen niet te versmaden en te verstooten, maar voort te helpen en te ondersteunen, gedachtig aan de schoone woorden van eene onzer ontslapene dichteressen:

Veracht het misdrijf, maar veracht geen' zondaar ooit,
Vereer in hem den mensch; God zelf verstoot hem nooit!

BIJDRAGE TOT AANPRIJZING DER VERDRAAGZAAMHEID IN STAATKUNDIGE ONDERWERPEN. (*)

Voorberigt.

De ondergeteekende, die een verklaard voorstander van de herziening der Grondwet is, heeft de hier volgende Bijdrage opgesteld en in het Middelburgsche Departement der Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen* voorgelezen, niet ten einde zijne bekende staatkundige gevoelens te herroepen of te wijzigen, maar alleen om begunstigers en tegenwerkers der, door hem met zoo velen vurig verlangde, Staatshervorming binnen de palen der gematigdheid te houden of terug te brengen.

Zulk eene aanmaning tot wederkeerige verdraagzaamheid scheen hem een woord, gesproken op zijnen tijd, en in eene plaats, waar het voegde; daar juist verdraagzaamheid bij verschil van meening de band is, die de Leden der Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen*, aanhangers zijnde van verschillende godsdienstige gezindten en staatkundige partijen, onderling vereenigt tot het edelste doel.

Middelburg, 12 Maart 1846. A. F. SIFFLÉ.

Het is wel te bejammeren, dat, in de laatstverloopene jaren, de verdraagzaamheid in het godsdienstige, over het algemeen, schijnt verminderd te zijn. Immers, men kan het niet ontkennen: de strijd tusschen de voorstanders van de eene en van de andere kerkleer wordt niet zelden, zoo in ons vaderland als elders, met bitterheid gevoerd. De pen der kampvechters voor deze of gene meening wordt niet altijd bestuurd door die welwillendheid, welke ons de overtuiging van andersdenkenden steeds doet eerbiedigen; ons, bij de tegenspraak hunner gevoelens, slechts uit belangelooze liefde tot de waarheid leert werkzaam zijn; of,

(*) Voorgedragen in het Middelburgsch Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, den 11 Maart 1846.

waar eenig belang ons noopt, dit dan bepaalt tot de zucht ter bevordering van het heil onzer natuurgenooten. Maar, hoe veel wij ook in verdraagzaamheid, waar het zaken des geloofs betreft, bij een vroeger tijdperk ten achter staan, nog altijd wordt die deugd, bij al wat beschaafd en helderdenkend is, in eere gehouden; nog altijd staat daar de Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen*, met hare veertienduizend leden, als bewijs, dat men, althans in *Nederland*, Christelijke beginselen weet voor te staan, zonder elkander om bijzondere meeningen vijandig te wezen, en zonder dat iemand zijne persoonlijke overtuiging aan het bovendrijvend gevoelen behoeft ten offer te brengen.

Is het ook zoo in het staatkundige? Behandelt men elkander, b. v. bij verschil van meening omtrent het al of niet noodzakelijke eener Staatshervorming, met die achting, waarop elk welgezinde, al koestert hij een ons verkeerd schijnend gevoelen, aanspraak heeft? Bestrijdt men elkander steeds met heuschheid en welwillendheid, uit zuiveren waarheidszin en uit zucht tot bevordering van het algemeen welzijn? Waar men zaken moest toetsen, hekelt men daar niet dikwerf personen? Is men wel wederzijds overtuigd, dat, even als onder elken godsdienstigen, dus ook onder elken staatkundigen aanhang, mannen van eer zijn, die dwalen kunnen in hunne wijze van zien, maar naar het licht, hetwelk hen beschijnt, spreken en handelen uit beginsel en pligtbesef? — Men leze de vlugschriften en dagbladen van verschillende kleur; men hoore de gesprekken in onderscheidene kringen der zamenleving, en regele daarnaar zijne uitspraak!

Het zij mij vergund, in de weinige oogenblikken, tot spreken op heden mij toegestaan, geachte Medeleden dezer Maatschappij en verdere geëerde Toehoorders! u de *verdraagzaamheid in staatkundige onderwerpen* te schetsen en aan te bevelen. Ik zal dit doen, vooral met toepassing op den toestand en de behoeften van ons vaderland.

In eene vergadering van Leden eener Maatschappij, die even vreemd blijft aan staatkundige als aan godgeleerde twisten, komt het niet te pas, de innerlijke waarde der

verschillende beschouwingen van ons Staatsregt, noch hetgene vóór of tegen de noodzakelijkheid eener herziening van de Grondwet is of kan worden aangevoerd, te onderzoeken. Doch, wat er in dit alles de waarheid zij, dezen regel behoort men nooit te vergeten: *Elk moet voor een eerlijk man, voor een goed burger van den Staat worden gehouden, zoo lang het tegendeel niet gebleken is; en elk mogelijk stelsel heeft zijne aanhangers uit geweten en overtuiging.*

Doch hoe zullen dezen zich nu jegens elkander gedragen? Het antwoord op deze vraag hoort in onze bijeenkomsten te huis.

Zal men elkander haten, vervolgen, benadeelen, waar men het straffeloos kan? Zal men elkanders oogmerken verdenken? Zal de tegenstander der Grondwetherziening den voorstander daarvan als eenen omwentelingzuchtige, als eenen oproermaker uitkrijten? Zal hij de namen dergenen, die hunnen wensch aan de bevoegde Magt, op eene wettige wijze, hebben te kennen gegeven, als 't ware op een zwart register plaatsen, alsof zij, wegens de eerbiedige uitdrukking van hun persoonlijk gevoelen, alle achting en vertrouwen hadden verbeurd?

Zal de hervormingsgezinde, van *zijne* zijde, de Staatslieden, die tot nog toe de noodzakelijkheid van de herziening der Grondwet niet erkennen, op allerlei wijze honen, smaden en lasteren? Zal hij dit welligt doen op zulk eene welberekende wijze, dat het booze doel, eenen andersdenkende te verguizen, wel wordt bereikt, maar de Strafwet, als van strikte toepassing zijnde, magteloos is, den slechts in zedelijk opzigt schuldigen schotschrijver te treffen?

Verre zij van ons allen dergelijke dwaasheid, dergelijke onverdraagzaamheid!

Maar hoe dan te handelen? Zal men dan huichelen, zijne ware gevoelens verbergen, de Regering (voor zoo veel zij er prijs op stelt, kennis te dragen van de denkbeelden, die onder de beschaafde klassen der staatsburgers meer en meer veld winnen) helpen misleiden? — Zal

men, om de gunst der Oppermagt te verwerven of te behouden, als door een' tooverslag getroffen, heden het tegendeel verkondigen van hetgeen men gisteren beleed als waarheid te huldigen?

Neen! verre van een iegelijk onzer zij ook zulke dubbelhartigheid, zulke laagheid!

Men denke, men spreke, men schrijve, men verspreide door de drukpers de slotsom zijner overweging; men beoordeele en toetse ook staatsstukken en daden van het Opperbestuur. Maar — men voere de taal, die past aan den man van opvoeding. Men spreke over zaken, maar opzettelijk grieve men geene personen. En men beleedigt niemand, in waarheid, wanneer men slechts verklaart, om deze of die redenen, een ander gevoelen dan het zijne te omhelzen; wanneer men diens stellingen bestrijdt, diens staatkundige handelingen zelfs afkeurt; doch dit alles, zonder hem eenige laakbare bedoeling toe te schrijven, of hem prijs te geven aan den haat der menigte. Nooit bovenal zij het bij iemand onzer de vraag, *wie* iets zegt of doet; maar alleen, *wat* er gezegd of gedaan wordt.

Uit de botsing der meeningen komt de waarheid aan het licht.

Als men zóó elkander verdraagt, ja zelfs deugden en begaafdheden hoogacht en prijst, waar en bij wien men die ook vinden moge, maar inmiddels, zelfs door bestrijding van elkanders denkbeelden elkander onderling inlicht; als niemand te trotsch is, eene vroegere dwaling te erkennen, zoo ras hij op eenig punt tot een ander inzigt is gekomen, maar een ieder tevens zijne oude gevoelens blijft belijden, zoo lang hij niet van het tegendeel overtuigd is: dan zal het bestaan van verschillende staatspartijen, wel verre van de grondzuilen van den Staat te ondermijnen en tot burgerkrijg aanleiding te geven, integendeel alle sluimerende geestkracht opwekken, aan Regenten en onderzaten nieuwe veerkracht bijzetten, ja wezenlijke onderwerping aan de wet in de hand werken.

Want het is geene *echte* gehoorzaamheid, als allen slechts doen hetgeen hun bevolen wordt, of omdat zij aer-

gens over nadenken, of omdat zij hunne gedachten niet durven openbaren. Maar *dit* is de gehoorzaamheid van den onderdaan in een grondwettig bestuurd Rijk, dat hij onbevreesd voor zijn gevoelen uitkomt, door overtuiging anderen zoekt over te halen tot hetgene hij heilzaam acht, zich daartoe van alle geoorloofde middelen bedient; maar tevens zich onderwerpt aan het wettig gezag, al strooken deszelfs uitspraken geenszins met zijne persoonlijke inzigten.

Wat waarheid is, kan men slechts zelden met zekerheid beslissen; doorgaans kan men slechts aanprijzen, wat men zelf voor waarheid *houdt;* maar dit is men dan ook verpligt, en, bij nederige erkentenis van eigene feilbaarheid, moet een ieder vastelijk gelooven: *Het Rijk der door allen beminde, maar door niemand volkomen gekende waarheid wordt alleen bevorderd door betamelijke middelen; en daardoor zal het zegevieren, zoo wel in de staatkundige, als in de geleerde en in de zedelijke wereld.*

Inmiddels zij men minzaam en welwillend jegens andersdenkenden, ook in het staatkundige: want God, in wiens oog alle stervelingen dwalen, bemint en zegent ons allen.

Door betamelijke middelen streve dan ieder er naar, dat alles tot stand te helpen brengen, wat hij goed en heilzaam acht. Niemand verdenke noch smade den eerlijken man, die andere begrippen is toegedaan, en ons aller leuze zij en blijve: *Leve het Vaderland! leve de Koning!*

SCHETSEN UIT EENE REIS IN DEN KAUKASUS.

Een *Rus*, die in den herfst van 1844 van *Kisljär* naar zijn hoofdkwartier *Temirhan-Schura* terugkeerde, schildert den indruk, dien de wild-romantische natuur van den *Kaukasus* en de eigenaardige zeden en gewoonten van deszelfs bewoners op hem gemaakt hadden, in het volgende reisberigt.

Een groot aantal reizigers, bij welke ook ik mij gevoegd had, brak op zekeren morgen in de maand September, verzeld door twee kompagniën, hun tot beveiliging tegen de

bergvolken medegegeven, van *Kisljär* op.. Overal op den weg vond ik eene in hare wildheid overschoone natuur. Ontzagwekkend, meer dan ik beschrijven kan, was voor mij het gezigt der bergen van den *Kaukasus*, die zich tot in de wolken verheffen, en in hunnen boezem de verschrikkelijkste afgronden en steilste rotskloven omvatten; hier ruischt van de bergen een riviertje naar beneden, dat, zich op de vlakte uitgietende, weldra een breede landstroom wordt; daar bruist een ander over brokkeligen steengrond, en schijnt, verbolgen door den wederstand, de rotsklompen, die zich aan hetzelve in den weg stellen, uit elkander te willen slingeren. Heeft men een' dier bergtoppen beklouterd, en wendt men het oog naar beneden, zoo ziet men in de diepte de naauwelijks onderscheidbare slangvormige kronkelingen van een riviertje, aan welks oevers vreedzame *Tartaren* hunne' kudden weiden. Ziet men van zijn pad opwaarts naar de ten hemel strevende hoogten, zoo waant men elk oogenblik door de overhangende rotsen verpletterd te zullen worden. De bergen van den *Kaukasus* bestaan bijna alle uit kale, los aaneenhangende steenklompen. Van een' dezer toppen zag ik de *Kaspische Zee*, het grootste der binnenmeren van ons werelddeel, en daarom ook met den naam van zee bestempeld. Op dezen afstand vertoonde het zich aan mijn gezigt als eene witte vlakte, welke kleur door hare steeds schuimende golven, die zich onophoudelijk op de steile, zandige oevers breken, te weeg gebragt wordt. *Temirhan-Schura*, mijne tegenwoordige verblijfplaats, is een der meest romantische oorden in den *Kaukasus*: overal in het rond door bergen omsloten, ligt de sterke vesting midden in de kloof, en heeft reeds meer dan eenmaal, slechts door eene kleine bezetting verdedigd, de stoute aanvallen der veel talrijker bergbewoners getrotseerd.

De afstand tusschen *Kisljär* en *Temirhan-Schura* bedraagt slechts 140 wersten (35 uren gaans) en desniettemin kan men dien in niet minder dan vijf volle dagen afleggen. Herbergen en pleisterplaatsen worden op slechts weinige wegen van *Transkaukasie* gevonden; op dien, langs welken ik thans reisde, zijn er in het geheel geene. Wanneer men derhalve mondvoorraad met zich voert, zoo houdt men zijne maaltijden onder den blooten hemel; heeft men geenen leeftogt bij zich, zoo vast men. Tot het afweren der rooftogten, op welke de bergvolken gewoon waren in ons gebied

te vallen, worden thans overal in den *Kaukasus* kleine forten aangelegd, van geschut en van manschap voorzien, die, door den vijand overrompeld, menigmaal wonderen van dapperheid verrigt, waarvan men nogtans in *Europa* slechts zelden iets verneemt, naardien in het algemeen omtrent dezen oorlog weinig bekend gemaakt wordt. Het bouwen, bemannen en onderhouden dezer sterkten kost aan de Russische regering zeer aanmerkelijke sommen. Ook op den weg, langs welken ik kwam, vond ik verscheidene dier nieuwaangelegde posten. De oorlog, die hier nu reeds zoo vele jaren achter elkander voortwoedt, heeft het door de natuur met de weelderigste teelkracht begaafde land, op vele plaatsen, allerdeerlijkst verwoest. Talrijke dorpen zijn platgebrand, de jonge bevolking weggevoerd en niet dan oude, afgeleefde lieden achtergelaten. Ons hoofdkwartier ondergaat hier eene gedurige verlegging, al naar dat de stelling der vijanden zulks vereischt, en blijft zelden langer dan eene of twee weken op dezelfde plaats. Het schoonste voorkomen heeft het Kaukasische gebergte terstond achter het stadje *Mosdok*. Hier wordt de reiziger bijna de geheele hoofdketen van het gebergte gewaar, uit hetwelk de *Elborus* en de *Kasbek* zich als reuzen verheffen, vooral de eerste, vermits de bergketen, die hem omgeeft, aanmerkelijk lager is, terwijl daarentegen de bergen, die den *Kasbek* omringen, bijna zoo hoog zijn als hij zelf. Eene van de meest grootsche partijen in den *Kaukasus* is de engte voor *Dariset* en de bergen, welke die kloof omsluiten. In dezen schrikwekkenden bergpas ontspringt de *Terek*. Die hem voor de eerste maal ziet, wordt met waren angst voor dien woedenden bergstroom bevangen. Reeds op aanmerkelijken afstand hoort men zijn gebruis; hij wringt zich door kloven en afgronden heen, welker gezigt alleen ijzing aanjaagt, en die niettemin door de reizigers menigmaal des nachts worden langs getrokken, waarbij men zelden van ongelukken hoort.

Het reizen in de Transkaukasische landstreek wordt, wanneer het lang duurt, eene ware foltering. In vroegeren tijd heb ik verscheidene zulke togten gedaan, en ben thans met het grootste gedeelte van dat oord tamelijk naauwkeurig bekend. Het klimaat is in de meeste streken uiterst ongezond. De postkarren, waarop men zich moet laten voortslepen, zijn zoo slecht, dat de daaraan niet gewone reiziger op de

vreeselijkste wijs uiteengeschokt en gekneusd wordt, en zulks wel vooral, omdat de wielen nimmer eenen overal gelijken diameter hebben. De postpaarden zijn alle afgejaagd en half verhongerd. De pleisterplaatsen, dorpen, ja zelfs de steden, door welke men komt, bieden weinige gemakken aan. Provandeert men zich niet genoeg daar, waar zulks mogelijk is, zoo moet men menigmaal honger lijden. Zelfs *Tiflis*, de hoofdstad van het land, heeft voor dengeen, die er vertoeven moet, weinig aanlokkelijks, ofschoon het aan hem, die langen tijd een Nomaden-leven geleid en menige levensbehoefte heeft moeten ontberen, een tweede paradijs toeschijnt.

Eene der grootste plagen voor de reizigers is hier het ongedierte van alle mogelijke soort. Vele Transkaukasische steden, zoo als *Lenkoran*, *Baku*, *Derbent*, *Nahitschewan* en *Eriwan*, worden vreeselijk door muskitos gekweld, eene soort van kleine, naauwelijks zigtbare muggen, welker giftige beet de huid doet zwellen en een ondragelijk jeuken te weeg brengt. Tasten vele dier pijnigers te gelijker tijd iemand aan, zoo stellen zij hem zoodanig toe, dat hij weken lang schier onkenbaar is. Andere plaatsen, gelijk *Saljan* en *Kisljär*, die rijk aan riet en water zijn, bezitten ontelbare zwermen gewone muggen; nog andere hebben milliarden van kamervliegen, in gedaante aan de onze gelijk, maar hier van zoo boosaardige natuur, dat zij den mensch dag noch nacht een oogenblik rust gunnen. In de stad *Derbent* is zulk eene menigte schorpioenen, dat men ze niet zelden in de bedden vindt rondkruipen.

Ik wil deze schets besluiten met mijnen landslieden eenen raad te geven, dien ik bij mijn veeljarig verblijf in den *Kaukasus* proefhoudend bevonden heb. Bij het reizen door deze landstreek is het een volstrekt vereischte, met zeer goede wapenen voorzien te zijn; reeds het gezigt daarvan boezemt aan al deze bergstammen ontzag in, want ook zij zijn omtrent het sterven niet onverschillig. Slechts dan besluiten zij tot open aanval, wanneer hunne meerderheid in getal, of hunne betere wapenen, hun eene goede uitkomst verzekeren; daarentegen zullen zij niet ligt iemand aantasten, die moed toont en goed gewapend is. Ziet men van verre, in eenigen bergpas, lieden van een verdacht voorkomen naderen, zoo moet men volstrekt door geen gebaar vrees verraden; men houde zijn geweer klaar, maar niets

het niet van den schouder, vóór dat de tegenpartij zulks doet; anders lokt men den strijd uit, dien men vermijden wil. Hebben de aankomenden het geweer voor zich op den zadel, zoo zijn het stellig vijanden, en dan is het zaak desgelijks te doen. Houden zij stil, raadplegen zij en rijden zij zijdwaarts af, zoo is dit een onmisbaar teeken, dat zij weldra zullen aanvallen, en men heeft alsdan nog slechts de keus tusschen gevangenschap en dood. Moedig en zonder aarzelen moet men thans alleen bedacht zijn, om door gezwind te handelen den aanval af te weren. Ik ken vele voorbeelden van gevallen, waarin de onverschrokkenheid en behendigheid van een' eenigen een' ganschen troep bergliéden afgeslagen hebben. Heeft men, door verscheidenen te gelijk aangetast, slechts het geluk er éénen te vellen, zoo is men op hetzelfde oogenblik van nog twee anderen verlost; want eene allen *Mahomedanen* heilige godsdienstwet verpligt de krijgsmakkers, het lijk eens gesneuvelden medestrijders van het slagveld weg te dragen; al blijft er nu nog soms een vierde te bevechten over, zoo is deze door het zien van het gebeurde reeds verbaasd en ontmoedigd. Die meermalen de bergengten van den *Kaukasus* doorgetogen is, zal mij toestemmen, dat voorzigtigheid bij elken stap, moed bij elk gevaar, en een goed, elk oogenblik tot snel gebruik gereed geweer, de beste en zekerste reisgezellen in *Asië* zijn.

EENE WANDELING OP HET KERKHOF VAN ST. MARX TE WEENEN.

(Aanhangsel tot het Opstel: *De belangrijkste tijdstippen uit het Leven van* MOZART.)

Naauwelijks hadden de laatste bladzijden van dit opstel de drukpers verlaten, of de schrijver daarvan (de Heer CARL GOLMICK) ontving van zeer geachte hand een' brief, die, met opzigt tot MOZART's rustplaats, eenige zoo belangrijke ophelderingen bevat, dat wij niet aarzelen, dezelve, als aanvulling van dat artikel, ook onzen lezeren mede te deelen.

Eer wij echter tot den brief zelven overgaan, herinneren wij een, in het jaar 1844 door verscheidene tijdschriften opgenomen berigt, waaraan wij de kennis te danken hebben, dat de beroemde *Weener* hofopera-zangeres, Madame VAN HASSELT-BARTH, die zich gedurende haar vorig engagement

zoo uiterst verdienstelijk ten aanzien van MOZART's opera's gemaakt had, met het edelaardig denkbeeld bezield was, om den grooten meester, op de plaats waar zijn gebeente rust, een gedenkteeken te doen oprigten. Dit edele voornemen gaf aanleiding tot nieuwe navorschingen naar de plaats van MOZART's graf. Doch hieromtrent zullen wij best doen, den schrijver van dien brief zelven te laten spreken:

»Mijne blijdschap over de tijding, dat Madame VAN HASSELT-BARTH voornemens was, MOZART, op de plaats, waar zijn stoffelijk overschot rust, een gedenkteeken op te rigten, was zoo groot, dat ik den tijd van mijn vertrek naauwelijks kon verbeiden, en dat, pas te *Weenen* aangekomen, mijn eerste uitgang naar den Heer BARTH was, die — zijne gade was destijds tot het geven van gastrollen afwezig — mij verzekerde, dat MOZART's rustplaats nu inderdaad gevonden was, en mij, om deswege echt narigt te ontvangen, tot den doodgraver van het *St. Marxer* kerkhof verwees. Van dezen laatsten nu vernam ik het volgende: Op zekeren dag was de vrouw van eenen overleden hofmuzikant bij hem gekomen en had hem verhaald, dat zij in een door wijlen haren man nagelaten boek met diens eigene hand aangeteekend gevonden had, dat hij met eenige weinige vrienden bij MOZART's begrafenis tegenwoordig geweest was, en *dat zijn lijk in het achtste graf der zesde rij ter linkerhand van den ingang* gelegd was geworden. Later, dus ging de doodgraver voort, had, wel is waar, het graf nog andere lijken opgenomen, maar zeker was het, dat, volgens de opgaaf dezer vrouw, dit het graf van MOZART was.

Zoo stond ik dan voor den grafheuvel van den vereeuwigde! Het was den 23sten Mei van dit jaar (1845). Diepe weemoed maakte zich van mij meester, toen de doodgraver een' ruiker vlierbloesem, waarmede de hoogte overvloedig begroeid was, afsneed en dien mij met aandoening overhandigde. Het was mij alsof uit deze bloemen des overleden meesters geest mij tegenädemde. Ik zal dezen ruiker tot duurzame herinnering aan dit plegtig uur bewaren.

Bedaarder geworden, gaf ik den man eene fooi, en liet mij, onder het voortwandelen, met hem in een gesprek in. Eindelijk bleef hij staan, liet zijn oog over eenige grafheuvels gaan, en sprak met de aan deze lieden eigene geheimvolle snapachtigheid: »In dezen omtrek heeft nog een ander knap muzikant gelegen; maar Vorst ESTERHAZY heeft

dien doen opgraven en naar *Eisenstadt* vervoeren. Doch, toen men het graf geopend had, zag men, dat aan het lijk het hoofd ontbrak." Op eene uitdrukking van verbazing, die mij ontsnapte, keek de man om, als vreesde hij beluisterd te worden, en fluisterde mij toen in het oor: »Een *Engelschman* heeft dien schedel gestolen." En die andere *knappe* muzikant heette — JOSEPH HAYDN!

»Na eene verder voortgezette wandeling in dezen, met zoo vele prachtige gedenkteekenen bezetten hof des vredes — dus vervolgt onze berigtgever — stonden wij eindelijk voor den nog versch opgeworpen grafheuvel, die het stoffelijk overschot van den vóór weinige maanden overleden GÄNSBACHER bedekt. Deze, een waardige leerling van VOGLER, was, als Domkapelmeester, een der opvolgers van MOZART, met eene zeer ruime jaarwedde. Dat na GÄNSBACHER's dood eene menigte kandidaten in en om *Weenen* naar dezen eervollen en voordeeligen post dongen, is natuurlijk; maar de keuze viel op HENDRIK PROCH, den liederen-componist, die, toen men hem, *eerst na de verkiezing*, kennis gaf, dat het traktement weder tot het vroeger bedrag van 800 gulden (uit MOZART's tijd) verminderd was, het ambt van de hand wees!"

't Is nu uitgemaakt, dat Madame VAN HASSELT-BARTH besloten heeft, het gedenkteeken op de aangewezene plaats, N°. 8 der 6de rij, links van den ingang van het *St. Marxer* kerkhof, te doen plaatsen. Zou het wel der moeite waard zijn, nog verder onderzoek te doen, of men nu voor den *grafheuvel* of voor het *gebeente* van MOZART een gedenkteeken zet? Hij zelf toch heeft wel geen steen tot gedachtenis noodig.

OPMERKINGEN IN HET GEBIED DER NATUURLIJKE HISTORIE.

De Zwaluw.

»De zwaluw," zegt *Sir* HUMPHREY DAVY, »is een mijner lievelingvogels en eene mededingster van den nachtegaal; want de eene vermaakt mijn oog even zeer, als de andere mijn oor. Zij is de vrolijke aankondigster der lente, en haar leven een leven des genots in de volle pracht der natuur; want van den winter weet zij niets, en verwisselt *Enge-*

lands groene weiden met de mirten- en oranjeboomen van *Italië* en met de palmen van *Afrika*. Nooit ontbreekt het haar aan eene wildbaan, en zij is steeds van eene goede vangst zeker. De diertjes, welke haar tot voedsel dienen, zijn fraai en kortstondig van leven. Dezelve worden door haar aan een' langzamen, ellendigen dood onttrokken — weggenomen, wanneer ze de vreugde des aanzijns gesmaakt hebben. (*) Zij is onvermoeid in het verdelgen van insekten, eene vriendin van den mensch, en behoort ons een heilige vogel te zijn. Het instinkt, dat haar leert, wanneer en waarheen zij moet trekken, werd haar door God geschonken. Zij is eene Godspraak der Natuur, door welke de Onzigtbare, doch Alomtegenwoordige, op eene verstaanbare en eerbiedwekkende wijze, tot ons spreekt.

De zwaluwen vertoonen zich in de lente even zoo spoedig midden in het land, als aan de zeekusten; eene omstandigheid, waarop vooral die genen zich beroepen, welke beweren, dat deze vogels ook in den winter bij ons blijven en zich in moerassen verbergen. Maar zij vliegen zoo snel, en buiten twijfel ook in eene soo regte lijn, dat het onderscheid van de verschijning op verschillende plaatsen in eenig land onbeduidend moet zijn. — Als de zwaluwen zich gereed maken om te vertrekken, verheffen zij zich twee of drie malen hoog in de lucht, en zetten zich dan weder aan de oevers van den *Theems* neder. Willen zij daarna werkelijk wegvliegen, zoo vliegen zij in eenen kring steeds hooger en hooger in de lucht rond, tot dat zij eindelijk verdwijnen en slechts weinige nablijvenden achterlaten. Een man, die vele waarnemingen omtrent dezen vogel doet, verzekert stellig, dat de zwaluwen, alvorens te vertrekken, in eene holte onder elken vleugel een' kleinen voorraad van vliegen opdoen, en deze daar vasthechten door middel van dezelfde kleefstoffe, waarvan zij zich bedienen bij het bouwen der nesten. De alzoo bewaarde vliegen zouden dan tot teerkost op den verren togt moeten dienen. — De Heer WHITE verdedigt het gevoelen, dat de huiszwaluwen geene trekvogels zijn, maar in kerken, bouwvallen, klippen, zandgroeven, poelen en moerassen zich verbergen, alwaar zij den winter

(*) Men moet dit niet te letterlijk nemen; de zwaluw verslindt niet alleen dagdiertjes (*ephemeriden*), maar ook bijen, muggen enz. — *Vert.*

(naar hij meent) in eenen staat van verdooving doorbrengen. Doch het is zeker genoeg, dat ze werkelijk verhuizen, en niet slechts in hetzelfde land van de eene naar de andere plaats vliegen. Men heeft dezelve b. v. over den zeeboezem van *Bengalen* zien trekken; en het is gebeurd, dat schepen, in een' letterlijken zin, door deze vogels bedekt werden. De Kapitein van een' Oostindievaarder verzekerde mij, dat hij eens zijne kajuit, waarvan de vensters openstonden, geheel vol van zwaluwen had gevonden. Zij schijnen echter niet zoo zeer door de koude, als wel door gebrek aan voedsel gedrongen te worden, om onze gewesten te verlaten.

Niets liefelijker, dan het vrolijk gekwetter van de nooit rustende huiszwaluw op een' schoonen zomeravond — niets aangenamer, dan hare vlugt, hare menigvuldige wendingen te zien, hoe onbeschroomd zij langs iemand voorbijvliegt, in vertrouwen op de kracht van hare vleugelen en op de snelheid harer bewegingen. Niets bewonderenswaardiger, dan dat schielijk draaijen en dat lang aanhoudend vliegen, wanneer zij nu eens onder eene brug door en om de stijlen dwarlende zwenkt, en dan weder om een gebouw in de nabijheid eenen kring maakt en daarbij vrolijk haar lied zingt. Men meent, dat dit eene *serenade* is, welke het mannetje aan het broedende wijfje brengt; en voor zoodanige onderstelling heeft men gegronde reden. Zoo dikwijls de vogel het nest voorbijkomt, hoort men zijn gekweel, en men heeft opgemerkt, dat zijne vlugt dan telkens langzamer wordt. De huiszwaluw is rusteloozer in het vliegen, dan eenige andere vogel; want zij zet in de lange dagen niet eerder zich neder, dan een weinig vóór negen ure. Juist om dezen tijd is haar zingen het luidste en zij vliegt met verwonderlijke snelheid rond. In de langste dagen is zij ten minste zeventien uren in beweging. Ook strijken deze vogels al vliegende op eene aardige wijze over de oppervlakte des waters. Waarom zij dit doen, is niet uitgemaakt; misschien vangen zij insekten, of nemen stoffen voor het bouwen der nesten op. De gewone zwaluw vliegt ook, als de huiszwaluw, in den zomer des morgens van drie tot des avonds negen ure, doch zet zich somwijlen neder, om uit te rusten.

De zwaluwen schijnen beleedigingen te onthouden en daarvoor bij gelegenheid wraak te nemen. Een paar zwaluwen bouwde een nest tegen eenen muur onder het dak; naauwelijks was het vaardig, of zij werden door twee spreeuwen,

in weerwil van haren heftigen tegenstand en van de door andere zwaluwen toegebragte hulp, daaruit verdreven. De spreeuwen bleven in het ongestoord bezit van het nest, tot dat de ouden eens te zamen om voedsel voor de jongen uitvlogen. Toen dezelve weg waren, kwamen verscheidene zwaluwen, vernielden het nest, en de jonge spreeuwen lagen weldra dood op den grond. Vervolgens begonnen de beide zwaluwen het nest weder op te bouwen.

Een ander paar zwaluwen bouwde zich een nest boven aan den muur van eenen kalkoven. Gedurende het bouwen was de hitte aan deze plaats zoo groot, dat men de hand naauwelijks eenigen tijd tegen de steenen kon houden. Het nest was bijna voltooid, toen het door de hitte los geraakte en bij stukken op den grond viel. Een tweede en een derde nest werden ter zelfde plaatse gebouwd en hadden een gelijk lot. Het vierde eindelijk bleef zitten, ofschoon het niet minder hitte had te verduren; en in dit nest werden jongen uitgebroed en opgebragt. Het volgende jaar werd op dezelfde plaats en bij gelijke hitte van den oven een ander nest gebouwd, dat insgelijks bleef zitten; in het derde jaar was dit weder het geval, doch in het vierde kwamen de zwaluwen niet terug. Bedenkt men nu deze omstandigheden, zoo komt men tot het volgende besluit: De zwaluwen moeten eene soort van slijk of leem gezocht hebben, die tegen de hitte bestand was; doch bezwaarlijk kan men dit alleen door *instinkt* verklaren — zij moeten, toen zij het vierde jaar weder bij den oven kwamen, niet slechts zich herinnerd hebben, dat de stoffen, waarvan zij gewoonlijk hare nesten bouwen, niet vuurproef zijn; zij moesten tevens nog weten, welke soort van leem hier vereischt werd; en dat hetzelve in dit bijzondere geval behoorde gebruikt te worden. Hoe zal men zulks enkel door instinkt of natuurdrift verklaren? En hoe moet men het noemen — denkvermogen, verstand of begrip? Daar is althans zeker overleg, dat met ons denkvermogen verwant schijnt te zijn; doch waar deze verwantschap aanvangt of eindigt, zal wel nooit iemand weten te zeggen.

Te *Dublin* bouwde een paar zwaluwen een nest aan het venster van een onbewoond huis. Eene spreeuw nam bezit daarvan; de zwaluwen zochten haar te verdrijven, maar te vergeefs; de spreeuw bleef zitten. Eindelijk verloren de zwaluwen het geduld; zij vlogen weg, maar kwamen spoe-

dig terug met een aantal andere zwaluwen, die allen zekeren voorraad van slijk of leem in den bek hadden. Zij begonnen terstond de opening digt te maken, en metselden de indringster alsoo werkelijk in. De zwaluwen moeten in dit geval toch hare wenschen of liever hare klagten aan hare gelijken hebben kunnen te kennen geven; zonder vreemde hulp waren zij niet in staat geweest, zich over het aangedane onregt te wreken. Welligt zal menigeen dit verhaal voor onwaarschijnlijk en fabelachtig houden; men heeft echter meer dergelijke voorbeelden waargenomen, waaruit men moet besluiten, dat de zwaluw met veel overleg te werk gaat. KALM vermeldt in zijne Reis in *Amerika* ook een merkwaardig geval van eene zwaluw. De eijeren waren gelegd, en het wijfje zat te broeden. Na verloop van eenige dagen zag men het mannetje om het nest rondvliegen; soms ging het in de nabijheid zich nederzetten, en liet dan een klagend geluid hooren. Men ondersocht, en vond het wijfje dood op het nest. Men nam het er uit, en nu zette zich het mannetje op de eijeren; doch na verloop van een paar uren vloog het weg, en kwam weldra met een ander wijfje terug, dat de jongen uitbroedde en voedde, tot dat ze voor zichzelven konden zorgen.

Dikwijls vermaak ik mij daarmede, de zwaluwen in menigte over de watervlakte van den *Theems* te zien zweven. Onlangs deed ik daarbij de volgende opmerking. Ik hoorde eene zwaluw, vrij hoog in de lucht, twee gillende toonen van zich geven, en terstond daarop zag ik allen van het water zich in de lucht verheffen, zoodat ze voor het gezigt verdwenen. Kort daarna kwamen zij weder, en snapten, als te voren, en ter zelfde plaatse, naar muggen, en sweefden met de borst over het water. Was dat geluid geen teeken van waarschuwing voor gevaar, zoo kan men het misschien houden voor eene aanduiding, dat ergens eene gelegenheid tot rijke vangst van insekten zich opdeed. Dat de vogels zoo plotselijk de oproeping volgden, is vooral opmerkelijk. Ik sprak hierover met eenen vriend, welke ook een liefhebber van de natuurlijke historie is. Deze verhaalde mij, dat ook hij gelegenheid had gehad, iets dergelijks waar te nemen. Hij zag eene menigte zwaluwen op zijn huis zitten. Des avonds te voren was het zeer koud geweest, en des morgens vroeg waren de zwaluwen zoo verstijfd, dat hij aan zijn venster eenigen met de handen kon grijpen. Intus-

schen hoorde hij de twee gillende toonen — oogenblikkelijk vlogen allen op, maakten twee of drie malen eenen kring in de lucht, en verdwenen. Buiten twijfel werd in dit geval een teeken gegeven, dat er voedsel voorhanden was. Ook houd ik het voor vrij zeker, dat de zwaluwen in den tijd van het vertrek, daar zij in gezelschap leven, eenen aanvoerder hebben, die vooruitvliegt.

Liefde der vogels voor hunne jongen.

Merkwaardig en treffend is voor den oplettenden waarnemer de liefde der vogels voor hunne jongen, en deze liefde wordt door de jongen ook beantwoord. Keert een vogel tot zijn nest terug, om de kleinen te koesteren en te voeden, zoo wordt hij ontvangen met een gepiep, waarin liefde en innige vreugde spreken. Zet eene zwaluw zich op het nest, om aldaar den nacht over te blijven, zoo geven de jongen, dikwerf tot laat in den avond, door een sacht geluid hun genoegen te kennen. De warmte en bescherming, welke de jonge vogels van de ouden erlangen, is een heerlijk beeld van de veiligheid en gerustheid des menschen, welke zijn vertrouwen op de Goddelijke Voorzienigheid stelt: *Hij zal u met zijne vleugelen overdekken*, luidt in den Bijbel de verzekering, die vooral in nood en leed kan bemoedigen.

Hoe verre de zorg der vogels voor hunne jongen soms gaat, kan uit de twee volgende voorbeelden blijken.

Eene kat had zeker paalwerk beklommen, en zocht een daaronder gemaakt nest van meerlen te bereiken. Op dat gezigt verliet het wijfje haar nest, en vloog onder een angstig, klagend geschreeuw haar te gemoet, en wel zoo nabij, dat de kat haar omtrent kon bereiken. Het mannetje gaf ook teekens van de uiterste onrust, en schreeuwde luid, zich menigmaal juist voor de kat op den paal nederzettende. De listige vijandin zat te loeren, kon geenen sprong doen, daar de buit zoo nabij was. Het duurde echter niet lang, dat het nest op die wijze bedreigd werd. Het mannetje vloog zoo woedend op den rug der kat, dat zij met den vogel nederviel op den grond en verschrikt wegliep. Later behaalde de meerle andermaal op gelijke wijze de overwinning, en de kat werd daardoor zoo schichtig, dat zij van hare aanslagen op de jongen afzag. Na elken strijd zong de vogel als 't ware een zegelied, en nog verscheidene dagen joeg hij de kat door den tuin, wanneer zij buitenshuis kwam. — Zoo ge-

beurde het ook eens, dat meerlen eenen knaap, die de jongen weggenomen had, tot in het huis navlogen en hem vrij gevoelig op het hoofd pikten.

De mensch denkt er dikwerf niet aan, hoe veel smart hij de arme schepsels aandoet, wanneer hij de jongen wegrooft, welke zij met zoo veel teederheid gekoesterd hebben. Een oud schrijver zegt: »De wreede vader, die zijne kinderen aanspoort, om den vogel zijne jongen te ontnemen, verdiende zelf kinderloos te worden." — Men zette jonge vogels in eene kooi, en plaatse die waar men wil; in allen gevalle (zoo slechts de mogelijkheid bestaat, om daarbij te komen) zullen de ouden met de grootste zorg en oplettendheid de kleinen voederen (*) en zoo langen tijd voedsel brengen, als dit gewoonlijk volgens den gang der natuur geschiedt. Komt men slechts in de nabijheid van een vogelnest, zulks veroorzaakt aan de ouden bange onrust. Opmerkelijk is het, dat zelfs die genen, welke zeer vreesachtig van aard zijn, dan eene stoutheid en eene onbezorgdheid omtrent hun eigen leven toonen, waarover men zich moet verbazen. Bij allen, van den adelaar tot het winterkoningje, en van de zwaan tot den kleinsten watervogel, kan men die liefde voor de jongen opmerken. Een der laatsten, het waterhoen, toont eene bijzondere voorzorg. Deze vogel bouwt zijn nest in riet of biezen, veelal digt aan het water, dewijl het hier het best verborgen kan zijn; doch, op plaatsen, waar het rijzen des waters eenigzins te vreezen is, wordt een tweede nest, iets verder op het land, gebouwd, om, in geval van nood, derwaarts de jongen of eijeren te brengen.

Oplettendheid van Dieren omtrent den tijd.

Geen vogel overtreft misschien den ekster in slimheid. Ik herinner mij een voorbeeld hiervan uit mijne kinderjaren. Ik plagt toen onder de vogels te schieten, welke door eenige lijsterbessenboomen voor mijn huis aangelokt werden. Op de dagen, wanneer ik zulks deed, lieten een paar eksters, welke

(*) Dit doen niet alle vogels. Men meent opgemerkt te hebben, dat eenigen aan de opgeslotene jongen een zoodanig voedsel brengen, hetwelk voor dezelve doodelijk is; hetgene dan zou bewijzen, dat er ook onder de vogelen zijn, die den dood verkiesljker dan slavernij achten. — *Vert.*

in de nabijheid hun nest hadden, zich nooit op de plaats zien; maar des zondags huppelden zij onbeschroomd rond, dewijl er dan nooit een geweer werd afgeschoten. Zij schenen te bemerken, dat er op dezen dag geen gevaar te vreezen was. Een vriend verzekerde mij, hetzelfde omtrent kraaïjen waargenomen te hebben. Zij kwamen des zondags op plaatsen, waar men dezelve op andere dagen nooit zag; en in *Kent* heeft men werkelijk een spreekwoord: *Zoo gelukkig als een kraai op zondag.*

Men moet daaruit opmaken, dat althans eenige dieren meer of min den tijd, om zoo te spreken, weten te onderscheiden of te meten. — Ook onder de honden vindt men er voorbeelden van. Zekere boer had eenen hond, die hem steeds overal vergezelde, maar des zondags niet; dan bleef dezelve altijd te huis, en was zelfs niet tot uitgaan te bewegen. Eens kwam er, in de week, een hooge feestdag; de boer trok derhalve zijne beste kleederen aan, en begaf zich op weg naar de kerk. De hond ging, als naar gewoonte, mede uit, doch scheen weldra te bemerken, dat aan zijnen meester niet alles was gelijk op een' gewonen dag. Hij zag denzelven bedenkelijk in de oogen, en keerde nu langzaam naar huis. De boer riep, en de hond volgde weder; doch nu begon de kerkklok te luiden — de hond scheen op eenmaal te begrijpen, wat er te doen was, en liep schielijk naar huis. — Zoo wordt ook van vier paarden verteld, die geregeld zes dagen in de week ingespannen werden, en dan zeer mak en handelbaar waren, doch des zondags altijd rust hadden; toen men dezelve, tegen de gewoonte, eens op den rustdag wilde gebruiken, toonden zij weinig genoegen te nemen in deze verandering, en lieten zich niet dan met de uiterste moeite opvangen en voorspannen. — Aan *Engelsche* Officieren, welke op *Gibraltar* in garnizoen lagen, is het bekend, dat elken zondag, en ook alleen op zondag, eene groote menigte apen op zeker gedeelte der rots zich vertoont, van waar een gezigt over de plaats is, op welke de kerkparade wordt gehouden.

DE ZWARTE FRAK VAN EEN' MAN VAN GENIE.

(*Muzikale Anecdote.*)

Omstreeks het laatst der vorige eeuw leefde in diepe verborgenheid een jeugdig talent, welks krachten zich eerst begonnen te ontwikkelen, om eerlang in den prachtigsten bloei te schitteren. Nog onbemerkt van kunstkenners, was de waardij van den jongen virtuoos aan ieder onbekend gebleven, behalve aan zijnen ouden leermeester, een nederig lid van het orkest der *Opera comique* te *Parijs*. Dat ADRIAAN — zoo heette de jonge kunstenaar — opzien wekken zou, hieraan twijfelde zijn oude meester niet; immers had hij zelf reeds dikwerf naar het gevoelvol spel van zijnen kweekeling, die hem zoo vroeg reeds overtroffen had, met innige verrukking geluisterd, en zich bij voorraad een deel van den roem toegeëigend, dien ADRIAAN eenmaal moest behalen. De eenige vraag was, hoe men het mogelijk maken kon, hem op eene voegzame wijs te doen kennen. Eindelijk doet zich daartoe eene gelegenheid op: na lang aanhouden van den ouden muzikant, had de directeur van den schouwburg aan ADRIAAN verlof gegeven, om zich, bij een buitengewoon concert, met ettelijke door hemzelven gecomponeerde proefstukken te laten hooren.

De jonge componist ontving dit berigt met blijdschap, dankbaarheid — en schrik. Met schrik? Hoe nu! Had hij dan misschien wantrouwen op zijne krachten? Dit nu wel niet; want hij gevoelde, dat, hetgeen hij in staat was te leveren, door voor echte schoonheid vatbare dilettanten niet ongewaardeerd zou blijven, en ook van meesters in de kunst bijval zou winnen. Wel nu dan, waar haperde het aan? Wat kon hem toch ontbreken? — Een zwarte frak! — „Waar krijgen wij een' zwarten frak van daan?" riepen beide vrienden gelijktijdig uit.

Evenwel, de meester bezat een' frak; een kostbaar kleedingstuk, welks ontstaan zich van het begin der omwenteling, die destijds nog niet uitgewoed had, dagteekende en bij menig patriottisch feest had geparadeerd, doch sedert met groote zorgvuldigheid door zijnen bezitter bewaard en gespaard geworden was, en derhalve slechts bij zeer buitengewone gelegenheden het geluk genoot, uit zijne oude kast

voor den dag gehaald te worden. Hoeveel den contrabassist ook aan het opgangmaken van ADRIAAN gelegen lag, had hij nogtans met betrekking tot het mijn en dijn zoo strenge begrippen, dat hij hetgeen hij het zijne noemde nimmer gaarne in andere handen, ook niet voor korten tijd, mogt zien. En nu zelfs wel zijn' fraaijen zwarten frak, dit zijn lievelingsgewaad, dat hij tot nog toe met zoo veel zorg gekoesterd, door kamferreuk voor de vraatzucht der motten behoed had, dit dierbare kleinood aan het lijf van een' ander te zien — neen, hiertoe kon hij onmogelijk besluiten.

Eindelijk echter zegepraalde de liefde tot de kunst, en het kleedingstuk werd, doch niet dan onder de dringendste aanbevelingen, om het toch voor alle beschadiging te bewaren, aan ADRIAAN overhandigd. Maar, o hemel! de frak was op den nog al vrij aanmerkelijken ligchaamsomvang van den contrabassist berekend, en de jonge kunstenaar was niets minder dan zwaarlijvig! Doch ook hier zegevierde liefde tot de kunst, en ADRIAAN trok den zwarten frak aan.

Ten 7 ure waren alle drie, de contrabassist, ADRIAAN en de frak, in den schouwburg. Teedere bezorgdheid voor zijnen zwarten lieveling, en angst, of ADRIAAN zijne zaken wel goed verrigten en den verhoopten lof zou inoogsten, waren de aandoeningen, die in den boezem van den ouden meester elkander afwisselden en zich ook naar buiten, in al wat hij deed, aan den dag legden. Nu eens deelde hij zijnen kweekeling in een hoekje nog het een of ander, hem noodwendig schijnend voorschrift, met betrekking tot de voordragt der stukken, welke deze spelen wilde, mede; dan weder gaf hij hem waarschuwingen, hoe hij zich ten opzigte van zijn' frak gedragen moest, hem aanwijzende, hoe hij onder het spelen zijne armen had te houden, om niet hier of daar met de ellebogen aan te stooten of met de mouwen te slepen; hij onderrigtte hem, hoe men eentoonigheid in het spel voorkomen, en hoe men zich voor de mogelijkerwijs uit de lampen afdruipende olie behoeden kon; met de eene hand probeerde hij op het klavier de juistheid der accoorden, en met de andere wischte hij een stofje van den kraag en de mouwen van zijn' zwarten lieveling af. Te midden dezer vermaningen en zorgen klonken plotseling de drie slagen van den directeur, en van alle kanten weêrgalmde de uitroep: „Naar het orkest, naar het orkest, mijne Heeren!”

De waardige meester ziet zich gedwongen, naar beneden te gaan, en voor de eerste maal van zijn leven leerling en frak aan henzelven over te laten.

Destijds werden de concerten nog niet, gelijk thans, op het tooneel gegeven, maar op de ruimte vóór de gordijn, die nedergelaten bleef, terwijl echter het orkest, tot accompagnement, beneden zijne gewone plaats inhield. De kunstenaars nu, die solo's uit te voeren hadden en achtereenvolgens die ruimte betraden, hadden menigmaal niet weinig moeite, om zich tusschen de gordijn en het eerste zijscherm heen te wringen. Toen nu de beurt aan ADRIAAN kwam, deed hij zijn best om zoo goed mogelijk dien doorgang te bewerkstelligen, maar, daar deze verrigting hem nog geheel vreemd was, duurde het eenige seconden eer hij het gevaarlijke défilé doorgeworsteld was. Hier nu zag de contrabassist, hoe zijn dierbare zwarte frak met een smerig ophaaltouw van de gordijn om zoo te zeggen handgemeen werd; een strijd, waarin de frak noodwendig de lijdende partij moest zijn, gelijk zulks dan ook aan eenige lange strepen, die zich op den mouw vertoonden, blijkbaar werd. Bij dit gezigt kon de arme eigenaar, beneden in het orkest, zich niet langer bedwingen; hij sprong overeind, zoo heftig, dat hij bijna zijn' muzijklessenaar omver wierp, en riep op een' zielverscheurenden toon: »ADRIAAN, ADRIAAN, in 's hemels naam wees toch voorzigtig met mijn' frak!" Ik zal niet beproeven de beschaming en verlegenheid van den jongen man te schilderen, op een oogenblik dat alle oogen van het zeer talrijk opgekomen publiek op hem gerigt waren, en nu hij, voor de eerste maal in het openbaar optredende, al zijne tegenwoordigheid van geest zoo noodig had! Gelukkig echter duurde zijne bedwelming slechts weinige oogenblikken. Zijn kunstenaarsgeestdrift verkreeg weldra de overhand; het hem aangeboren genie zegevierde over den gewonen mensch, en zijn heerlijk spel won, hetgeen in *Frankrijk* meer zegt dan elders, dezelfde mate van bijval, alsof er niets belagchelijks voorgevallen ware.

Toen het concert ten einde was, werd hij, nog blozende van edele schaamte en door de luidruchtige toejuiching van het publiek bijna bedwelmd, door den tooneeldirecteur aan Prins TALLEYRAND voorgesteld, die den wensch geuit had om hem te leeren kennen. Nadat deze staatsman en kunstkenner hem den gewonen lof had toegezwaaid, zeide hij,

met veel goedhartigheid, half fluisterend, tegen hem: »Mijn jonge vriend, doe mij het genoegen en vervoeg u bij mijn' kassier, die u 500 francs tot een nieuw zwart kleed ter hand zal stellen." Want het geval met den frak van den ouden muzijkmeester was ook ter oore van den Prins gekomen, die in eene loge tegenwoordig was.

Drieëndertig jaren na dit voorval bevond Prins DE TALLEYRAND zich, tot herstel zijner door ouderdom verzwakte gezondheid, in de baden van *Hyères*, waar hij in een der aanzienlijkste huizen, op een terras, van hetwelk men het heerlijkste gezigt over de *Middellandsche Zee* geniet, verscheidene kunstoefenaars verzameld had, aan welke hij deze anecdote vertelde, en daarbij zijn leedwezen te kennen gaf, dat hij dit ontluikend talent destijds, in den drang der staatsaangelegenheden, veronachtzaamd had, zoodat hij sedert van het jonge mensch niets meer had vernomen.

Eensklaps staat een bleek man, met lijdende gelaatstrekken, dien hij nog niet gewaar geworden was, op, en zegt tot den Prins: »Uwe Doorluchtigheid, die ADRIAAN ben ik."

»Gij!?"

»Ik zelf... ADRIAAN BOYELDIEU."

Op dezen beroemden naam viel TALLEYRAND den toen reeds wegstervenden componist van de *Dame blanche* en van *Jean de Paris* om den hals, en beider tranen vermengden zich (*). Zij beloofden elkander, regt dikwijls weder bijeen te zullen komen — maar een paar maanden daarna lag BOYELDIEU reeds op het kerkhof van *Père-Lachaise*, niet ver van het graf, waarin weldra ook het stoffelijk overschot van zijnen hoogschatter ter ruste gelegd werd.

(*) Mogt, omdat hij zoo veel ouder en, helaas! uit de mode geraakt is, niet ook *de Kalif van Bagdad* genoemd worden, die vroeger zoo veel tot BOYELDIEU's roem heeft toegebragt en hem eenmaal van Keizer ALEXANDER den groet van *Bonjour il Buondocani!* verwierf. Men weet, dat, volgens het Oostersche verhaal, deze de naam was, dien Kalif HAROUN-AL-RASCHID bij zijne nachtwandelingen door *Bagdad* had aangenomen, eene van welke tot het voorval aanleiding gaf, dat het onderwerp der opera uitmaakt.

B. APPERT.

Verzet de baak! 't getij is aan 't verloopen;
Waar deining was, is alles doodsch en stil;
De kans verkeerde; er is niets meer te hopen
Voor *Pentonville* of *Cherry-Hill*.

Een heldre glans wordt van *Berlijn* vernomen,
Zacht stralende, als het licht van de avondstar.
Het duister wijkt; verdwenen zijn de droomen
Van CRAWFORD, JULIUS, BEAUMONT en SURINGAR.

Oud-Neêrland ziet, 't is waar, die wondre glansen,
Nog onbestemd; zij flikkren slechts van ver;
Maar spoedig stijgt, aan onbewolkte transen,
De onwelkbre glorie van APPERT.

Knielt! buigt u neêr, verbeteraren
Van 't misdrijf, voor het licht, dat hij ontstak!
Vereert de zon, die alles op zal klaren;
Erkent en leert wat u ontbrak!

Naar *Zondagsboek*, *Bezoeken* of *Traktaten*
Zij, van dit uur, bij niemand meer de vraag!
Het goed te doen en 't kwade na te laten
Worde elk geleerd door *bies*, *kasket* of *kraag!*

De booswicht wordt door *donker-groen* beteugeld;
Het *donker-blaauw* geeft hem een' betren aard;
Daar *hemelsch-blaauw* het kwaaddoen overvleugelt,
En 't *lichte-groen* der driften storm bedaart.

Een *roode kraag* kan 't zwartste misdrijf weren;
Het *karmozijn* kalmeert het bruisend bloed;
En *blaauw met wit* kan zelfs den sluwsten dief bekeeren,
En hij wordt vroom en goed.

De *blaauwe buis* en 't *blaauw kasket* daarneven,
Zorgvuldig met een *witte bies* bezet,
Kan moordenaars tot goeddoen krachten geven,
Den sluiker eerbied voor de wet.

Het woordje *Hoop*, dat we op *een' knoop* aanschouwen,
Of 't opschrift: *goed gedrag*, 't welk alles in zich sluit,

Verkrijgen hooger zin, door 't onbeperkt vertrouwen:
Het heden wischt 't verleden misdrijf uit!

Gewis, APPERT! gij zult den prijs behalen;
Getuige, in elke zaal, daarvan het *eerebord!*
Getuig' de lofspraak der *journalen!*
Daarbij schiet mijn gezang te kort.

Leef, SOLON! leef en blijf uw' roem bewaren!
U zij de krans vereerd, gevlochten voor uw kruin!
En storte, op uw bevel, na weinig jaren,
Hier *Cherry-Hill*, ginds *Pentonville* in puin!

W. H. WARNSINCK, BZ.

Het zal elken lezer, zelfs bij eene vlugtige inzage van dit dichtstukje, duidelijk zijn, dat het met den lof, hier aan den Heer APPERT en zijne plannen ter verbetering van misdadigers toegezwaaid, niet ernstig kan gemeend zijn. Maar het is gewis mijne schuld niet, wanneer in het Gevangenisstelsel, hetwelk de sierlijk en vleijend sprekende *Franschman*, in zijn te *Berlijn* uitgegeven werk: *Reis door Pruissen*, ontwikkelde, meer stof tot ironie, dan grond tot eene ernstige wederlegging wordt gevonden; en voorzeker heeft de man het alleen aan zichzelven te wijten, wanneer een ieder, die weet *wie* en *wat* gevangenen zijn, over zijne Don Quichotterie glimlacht en medelijdend de schouders ophaalt.

Sedert de jongstverloopene jaren werd de vermeerdering van de bevolking der gevangenissen, zoowel in als buiten *Europa*, een onrustbarend verschijnsel, en waren Vorsten en Wetgevers, Staatsmannen en Philantropen er ernstig op bedacht, om middelen te vinden tot stuiting van het hand over hand toenemend kwaad. Het mangelde niet aan theoriën en proefnemingen; maar het ontbrak ook niet aan mislukkingen. Het primitieve stelsel van *eenzame opsluiting* werd verworpen, als geheel strijdig met den aard en de behoeften der menschelijke natuur; dat van *Auburn* toonde zijne twee zwakke zijden, in het onmogelijke, om een gedwongen stilzwijgen te bewaren, en het onmenschelijke zijner zweepslagen, waarmede dat zwijgen ieder oogenblik moet worden gehandhaafd; dat van *Lausanne* droeg wrange vruchten, omdat men, in één en hetzelfde gesticht, twee stelsels wilde vereenigen, die zich niet vereenigen kunnen; terwijl dat van eene *zedelijke klassificatie der veroordeelden* schipbreuk leed,

omdat het den mensch niet gegeven is, het hart van den evenmensch te kennen en te doorgronden.

Intusschen poogde men, vóór meer dan twintig jaren, te *Glasgow*, in *Schotland*, en, vóór meer dan zestien jaren, te *Philadelphia*, in den Noord-Amerikaanschen Staat *Pennsylvanië*, het stelsel van *afgezonderde opsluiting* toe te passen; dan, naar mate hetzelve in en buiten *Europa* navolgers vond, ontbrak het niet aan bestrijders, wier gronden van bezwaar, in zoo verre namelijk deze met gemoedelijkheid en ter goeder trouwe worden voorgedragen, eene ernstige overweging, naauwkeurig onderzoek en eene onbevooroordeelde wederlegging allezins waardig geacht mogen worden; want ook daar, waar die bezwaren, bij een behoedzaam wikken en wegen, te ligt worden bevonden, dragen zij den schijn van goed gehalte, niet zelden, met zich.

Maar hoe geheel anders is het gesteld met den aanval, dien de Heer APPERT goedvond tegen het *stelsel van afzondering* te rigten! Even als de bekende dolende Ridder, ziet hij windmolens voor reuzen aan, en hij verwart de *eenzame opsluiting*, van weleer, met het *stelsel van afzondering*, zoo als dit thans wordt verstaan en begrepen, als ware hij een onkundige, die nimmer een oog op het geschiedboek van het gevangeniswezen had geslagen. Ter zake van die onvergeeflijke onkunde bij een' man, die zich zoo veel *airs* geeft, zou hij veeleer ons medelijden dan onze bespotting verdienen, indien hij zichzelven niet bespottelijk gemaakt had door het voordragen van een stelsel, hetwelk ik, in de vorenstaande regels, met de roede der satire gemeend heb te moeten tuchtigen.

Elk der opgenoemde stelsels maakt een bestanddeel van zijne, als uit de lucht gegrepene, theorie uit; eene theorie, die hij op *tweehonderd* van de meest verdorvene boosdoeners, in één etablissement vereenigd, wil toepassen. Wij noemen dit onbezonnen en dwaas; maar, voor zoo verre de Schrijver volgt, waar anderen voorgingen, en slechts daarin van zijne voorgangers afwijkt, dat hetgeen zij *ieder afzonderlijk*, als middel tot herstel, voorschrijven, door hem *vereenigd* wordt aangeprezen, zou hij op onze bedaarde teregtwijzing aanspraak kunnen maken. De Schrijver wil echter eigendommelijk — hij wil *genialisch* wezen, en daarbij vertoont hij zich in al zijne naaktheid en bespottelijkheid. Neen, het stelsel van *eenzame opsluiting*, verbonden aan dat van

Auburn, versterkt door dat van *Lausanne*, geschraagd door eene *zedelijke klassificatie in tien afdeelingen*, is den SOLON van onzen tijd niet genoeg! Zijn stelsel moet een *Duitsch stelsel* — het moet dat van APPERT heeten! Daartoe dient de verschillende montering voor elk der tien klassen, waarvan ik de meeste in het gedicht heb genoemd; daartoe dienen die knoopen met loffelijke opschriften, voor de vier eerste klassen; de kasket, met wit garneersel, voor de allereerste; daartoe strekken de, in het versje niet genoemde, *muzijklessen* en *gymnastische oefeningen*, die, voor de leden der vier eerste klassen, de genoegens van het gevangenisleven zullen helpen verhoogen!

Gij gelooft mij niet, geëerde Lezers! en het baart mij geene bevreemding. Welnu, sla de *Reis door Pruissen* op; en wanneer gij de walgelijke vleijerijen, waarmede de welsprekende *Franschman* den Pruissischen Monarch voor zich tracht te winnen, zijt doorgeworsteld, zult gij, op bl. 363 e. v., letterlijk vinden, wat ik zoo aanstonds vermeld heb.

Dan er is nog meer, ten bewijze, dat ik, ten aanzien van dezen delinquent, *gratie boven rigueur van Justitie geprefereerd heb*. Luistert! wanneer, en dit kan niet lang uitblijven! al de *tweehonderd* boosdoeners het stelsel van APPERT de kroon zullen hebben opgezet, en, door list, geveinsdheid en huichelarij, zich eene plaats in de eerste klasse zullen bezorgd hebben; wanneer wij niets anders zien zullen dan blaauwe buizen met witte kraag en opslagen, en overal de blaauwe kasket met witte bies beleefd voor ons wordt geligt, dan mogen die goede luidjes, in de nabijheid van het wonderdoend Etablissement, huisjes bouwen, en vrouw en kinderen laten overkomen, om er de genoegens van den echtenstaat en het huiselijk leven te smaken!!! Zouden *zulke privilegiën, prerogatieven en regten* den braven, onbesprokenen en eerlijken, maar doodarmen *Pruis* ook tot het besluit kunnen brengen, om eenen aanslag tegen de veiligheid van personen en eigendommen te wagen, ten einde later te profiteren van de milde gunsten, die de Heer APPERT aan zijne kweekelingen verzekeren wil? alles onder beding evenwel, dat de Koning van *Pruissen* aan genoemden Heer de concessie verleene tot het oprigten van zijn Etablissement, en er tevens, op raad van den vernuftigen Schrijver, toe overga, om de in aanbouw zijnde cellulaire strafgestichten weder te doen afbreken! Het aanbod toch, om een stel-

sel in te voeren, hetwelk 50°/o minder kost dan dat van *Pennsylvanië*, is niet te versmaden; en dat dit stelsel weldoordacht moet wezen, daarvoor bestaan twee alles afdoende gronden: de eerste is, dat de Schrijver geen Duitsch verstaat; de tweede, dat hij, desonaangezien, op een speelreisje van slechts drie maanden, land en volk, Vorst en onderdanen, goeden en kwaden, gevangenen en gevangenissen geheel, volkomen en grondig heeft leeren kennen!!! Dit strekke tot toelichting van het geleverde dichtstukje.

Maar — vraagt welligt iemand — wat kan genoemden Schrijver, die zich, in vroeger jaren, door de uitgave van menig belangrijk geschrift, in *Frankrijk*, naam en roem heeft verworven, toch wel hebben bewogen tot het opdisschen van een' zoo vreemden en wansmakelijken kost? — In het algemeen zou men hierop kunnen antwoorden, dat dwalen menschelijk is, en de ondervinding, ook in den strijd over de waarde of onwaarde van dit of dat gevangenisstelsel, menig voorbeeld opleverde van gekrenkte eigenliefde, beleedigde eerzucht, trek tot het zonderlinge en wat des meer zij, om van de buitensporigheden van het valsch vernuft niet te gewagen. Intusschen doet de aandrang, waarmede de Heer APPERT zijne theorie aanprijst, en het onvoorwaardelijk verwerpen van een stelsel, hetwelk hij toont niet te verstaan, gevoegd bij het hulpmiddel der laagste en lafste vleijerij, door hem aangewend, om de goede gezindheid van den Pruissischen Monarch voor zich en zijn stelsel te winnen, het vermoeden ontstaan, dat het belang van zichzelven bij hem zwaarder weegt dan het welzijn van den Pruissischen Staat en deszelfs Gevangeniswezen. Hij ontveinst het dan ook geenszins, dat hij zelf de spil is waarom zich alles zou behooren te bewegen; en vermits hij er zeer voor ijvert, dat de onderbeambten van zijn op te rigten Etablissement in groote eere behooren te worden gehouden en eene ruime belooning hun deel zal moeten wezen, zoo kan men daaruit, bij wettige gevolgtrekking, afleiden, wat hij, als aller bestuurder en hoofd, voor zichzelven van den Vorst en de vorstelijke schatkist verlangt!

Vroeger was de Heer APPERT, in zijn vaderland, in eene belangrijke en eervolle betrekking geplaatst; dan het schijnt twijfelachtig, of hij dezelve wel immer weder zal kunnen vervullen, en men verzekert elkander, dat hij, althans vooreerst, wel een' geruimen tijd buiten *Frankrijk* zal door-

brengen. De redenen, die dit omzwerven in den vreemde veroorzaakten, hier ter plaatse niet in bijzonderheden willende ontvouwen, zij het genoeg te doen opmerken, dat het zeer natuurlijk is, dat de man naar eene honorabele en profitabele betrekking uitziet; en vermits het zonderlinge, vreemde en ongehoorde doorgaans aller aandacht tot zich trekt, en de belangstelling meestal nog wordt verhoogd, wanneer de plannenmaker een vreemdeling is, zoo kan het geene verwondering wekken, wanneer de Heer APPERT daarmede zijn voordeel tracht te doen. Als Auteur is hij gunstig bekend; taal, stijl en welsprekendheid staan hem te dienst, en wat aan dezen ontbreken moge weet de vleijerij aan te vullen. Luidt zijne theorie zonderling; welnu, het is de theorie van een Genie! en wie kan de grenzen van het genie bepalen? De windhandel wordt niet maar alleen in fondsen en koopwaren, somtijds wordt hij ook in de geleerde wereld, in het gebied van kunsten en wetenschappen en op het veld der philantropie gedreven. Wie zal het een' vernuftig' *Franschman* beletten, wanneer hij met de ligtgeloovigheid van anderen eene goede speculatie poogt te doen?

HET GESCHILDERDE RIDDERTEEKEN.

Een oud soldaat uit den tijd van het Keizerrijk, (verhaalt het dagblad *la Presse*, als eene daadzaak, voor welke het instaat) SCHOMBERT geheeten, die sedert den veldslag bij *Eylau* zijn vaderland onafgebroken gediend had, sedert de verovering van *Algiers* tot het Afrikaansche leger behoorde en aan de schitterendste wapenfeiten van dit laatste deel nam, zoodat zijn naam steeds met eer in de dagorders genoemd werd, had desniettemin tot nog toe het ongeluk ondervonden, bij alle uitdeelingen van eerekruisen, hoezeer hij reeds in het jaar 1831, als deze onderscheiding waardig, voorgedragen geworden was, voorbijgegaan te zijn. Nog onlangs vond hij gelegenheid, onder het oog van den Hertog VAN AUMALE, bij het opligten der *Smala* van ABD-'EL-KADER, welke ontmoeting hij in hoedanigheid van wachtmeester der gendarmerie bijwoonde, uit te munten. Doch ook ditmaal werd hij, even als vroeger, vergeten: regts en links om hem heen regende het ordesteekens, maar niet een enig derzelve bleef hem op de borst kleven. Eenen kunstenaar,

eenen schilder, was het voorbehouden, den ouden soldaat deze zoo welverdiende, zoo regtmatige onderscheiding te verschaffen. HORACE VERNET, gedurende zijn verblijf in *Afrika* door de krachtige trekken en de krijgshaftige houding van den ouden *grognard* getroffen, droeg zijn beeld over op het doek, dat de gedachtenis aan de *opligting der Smala* moet vereeuwigen, en schilderde hem, om zijn voorkomen in de uniform op eene gepaste wijs te voltooijen, een eerekruis op de borst, gelijk het dan ook inderdaad aldaar volkomen op zijne plaats zou geweest zijn. Kort vóór zijne reis naar *Engeland* nu trad, op zekeren dag, Koning LODEWIJK FILIPS in VERNET's werkplaats te *Versailles*, waar deze juist bezig was de laatste hand aan dit slagtafereel te leggen. De Koning bragt den schilder verscheidene lofspraken toe over de schoone soldatenkoppen, die in de onderscheidene groepen van het stuk bemerkbaar zijn, en, op het beeld van SCHOMBERT wijzende, zei hij: »Dit zeker is een portret." — »Ja, Sire," hernam VERNET; »SCHOMBERT is een dapper soldaat uit den Keizertijd, wiens naam sedert twaalf jaren in *Afrika* met onderscheiding genoemd wordt, en die nog onlangs, bij de opligting der *Smala*, bijzonder heeft uitgemunt. Ik meende, dat hij het kruis ontvangen had, tot hetwelk hij sinds lang is aanbevolen geworden; maar tot mijn leedwezen heeft men mij heden morgen gezegd, dat ik het kruis op SCHOMBERT's borst weder moest uitvegen." — »*En ik magtig u*," viel de Koning hem in de rede, »*het er op te laten!*" Nog denzelfden dag werd de oude soldaat tot ridder van het legioen van eer benoemd.

OPMERKELIJKE MOORDONTDEKKING.

RUGE verhaalt, in zijn werkje: *Twee jaren te Parijs*, het volgende geval: Op zekeren avond, dat het aanhoudend regende, had eene oude vrouw in de *Champs Elysées* onder eenen boom eene schuilplaats tegen het weder gezocht. Het was laat en begon donker te worden. Zeer digt bij haren boom, zoodat zij nog de gelaatstrekken onderscheiden kan, houden twee manspersonen eenen derde aan en vorderen zijne beurs. Hij heeft slechts een vijf-francs stuk en geeft dit zonder tegenkanting over; dit is echter den roovers niet genoeg, en zij besluiten hem te vermoorden en zijn lijk naar

de *Morgue* (*) te brengen, om daarvoor de vastgestelde premie van tien francs te bekomen. Hartroerend smeekt de ongelukkige om zijn leven; maar zij luisteren naar zijn bidden niet, en vermoorden hem wreedelijk, bijna aan de voeten der oude vrouw, die, in onuitsprekelijken angst, getuige van dit vreeselijk tooneel moet wezen. Naauwelijks zijn de twee mannen met den doode weg, of zij snelt naar de policie, en verhaalt het akelige voorval, dat haar bejegend is. De policiebeambte neemt haar met zich naar de *Morgue*, en scherpt haar in, hem een teeken te geven, wanneer zij de moordenaars herkennen mogt. Tevens had hij voor getuigen gezorgd. In den loop van den ochtend verschijnen werkelijk de moordenaars met het lijk en vorderen hunne twee vijf-francs stukken. »Dat is zoo," zegt de beambte, »die komen u toe; hier hebt gij ze," en met deze woorden legt hij één vijf-francs stuk op de tafel. De moordenaars merken aan, dat zij er twee moeten hebben. »Die hebt ge," antwoordt de agent; »hier dit stuk, en dan het andere, *dat gij bij hem gevonden hebt.*" De roovers schrikken, geraken van hun stuk, en vallen, om genade smeekende, op de knieën. Zij worden weggeleid. — Dit tooneel, en tot schouwplaats de *Morgue*; men kan niets bedenken, dat schrikwekkender is!

MAZUREN.

Men behoeft niet naar andere werelddeelen te reizen, om schaars bekende landstreken op te sporen; zelfs een deel van *Pruissen*, te weten *Mazuren*, in het vorige jaar door den Koning bezocht, is zoo goed als onbekend. De armere lieden wonen er gedeeltelijk, als Troglodyten, in hutten van leem, die aan en in de bergen gebouwd zijn. Deze woningen bevatten doorgaans maar één vertrek, dat tevens tot verblijf aan de hoenders en 's winters ook aan de ganzen, varkens, kalveren, schapen, honden, kortom aan alwat op de boerderij leven ontvangen heeft, moet dienen (†). Het wordt op

(*) De plaats, waar, te *Parijs*, de gevonden lijken van onbekende personen ten toon gelegd worden.

(†) Onwillekeurig denkt men hierbij aan de wijs, waarop JUVENALIS spottende de verblijven der menschen in de zoo-

deze wijs een allerliefelijkst vereenigingspunt van rook, vuil, stank, en van een oorverdoovend mengsel van allerlei geluiden, geschreeuw, gekakel, gekwaak, geblaat, geknor, geblaf en gesnork. Het mobilair van zulk eene woning, die door een paar dofgewordene kleine venstertjes van een spaarzaam schemerlicht voorzien wordt, is uiterst eenvoudig: eene tafel, eenige langs den wand geplaatste banken, eene andere bank aan de geweldig groote, uit leem gevormde kagchel, eene wijde bedstede, waarin man, vrouw en kinderen bij elkander slapen. Beddengoed is een bij het meerendeel der inwoners onbekend ding; men slaapt op stroozakken, of ook op het losse stroo; een spiegel is eene ongehoorde weelde; een uurwerk wordt nergens gevonden, en niemand weet er zich naar te rigten. In de winteravonden wordt het vertrek door een vuur van rijs verlicht; ook worden wel brandende pijn-splinters of zoogenaamde kien-spanen in eene spleet van den muur vastgestoken, om zich op deze wijze licht te verschaffen. Van olie weet men niets; bij hooge feesten verschijnt wel eens eene dunne vetkaars. Gestookt wordt er des winters overmatig sterk, zoodat de groote kagchel aanhoudend gloeit, en de kinderen moedernaakt in de kamer rondloopen. Het bouwen van zulk een heerlijk woonverblijf kost soms niet meer dan 5 thalers, wijl men elkander weêrkeerig daarbij helpt en het gebouw geen ijzer hoegenaamd bevat. De armsten eten hunne aardappelen zonder vleesch en zonder vet, niet zelden ook zonder zout. Koffij wordt in geene dier huishoudingen gebruikt, er er zijn geheele dorpen, waarheen sedert menschengeheugen geen koffijboon en geen stukje suiker verdwaald is. Thee, chocolade en specerijen zijn er aan velen niet eens bij naam bekend.

BIJDRAGE TOT DE KARAKTERSCHETS VAN LORD BYRON.

Een der oudste zendelingen, Pater PAUL, een vrome Kapucijner, die door zijnen zilverwitten baard en meer nog door zijn onberispelijk leven eerbied inboezemde, bewoonde een klooster te *Athene*, toen op zekeren dag Lord BYRON

---

genaamde gouden eeuw beschrijft: *Ignemque laremque et pecus et dominos*, enz.

aan de deur zijner cel klopte en om gastvrijheid bij hem verzocht. Te gelijker tijd door de gulle spraakzaamheid van den geestelijke en door de genoegelijke afzondering zijner woning bekoord, voelde BYRON zich genoopt, den geheelen winter in het klooster door te brengen en dichtte er zijnen *Giaur*. Nimmer ontglipte hem in al dien tijd, volgens getuigenis van den Pater, een enkel woord tegen de Godsdienst; integendeel liet hij eene heimelijke overhelling tot het Katholicismus doorschemeren. »*Engeland*," zeide hij eens, »dat zich beroemt aan het hoofd der beschaafde natiën te staan, behandelt een deel zijner burgers met meer onregtvaardigheid en barbaarschheid, dan de *Turken* zich jegens de Christenen veroorloven. Arme *Ieren*, gij zijt de Raja's van *Grootbrittanje!*" Bij zijn vertrek verzocht de dichter den Kapucijner om een klein aandenken aan het klooster. De laatste bood hem hierop eenen kornalijnsteen aan, waarop het beeld en de naam van Keizer HADRIANUS gesneden waren, en dien de Pater zelf kort te voren aan den oever van den *Kephissus* gevonden had. BYRON wilde dit geschenk niet aannemen, en liet zijnen gastheer niet onduidelijk merken, dat hij in diens cel een ander voorwerp gezien had, dat hem liever zijn zou. De meubilering van eens Franciskaners cel is tamelijk armoedig; de Pater keek in het rond, en poogde vruchteloos te raden, wat zijn gast toch bedoelen mogt. Eindelijk viel zijn oog op een fraai gevormd Christusbeeld van ivoor, dat aan den muur hing, en hij bood hem dit als geschenk aan, half verzekerd, dat BYRON, volgens zijne bekende grondbeginselen, het niet zou aannemen. Hoe groot was dus niet de verwondering van den goeden geestelijke, toen BYRON het beeld eerbiedig kuste, het in zijn' koffer pakte, en den Pater met deze woorden dank zegde: »Dat is het, wat ik mijner moeder uit *Griekenland* wilde medebrengen."

STOMME HONDEN.

De volgende, voor de natuurlijke geschiedenis belangrijke daadzaak, wordt medegedeeld in eenen, door Professor BELL, van het *Kings-College* te *Londen*, uit *Mauritius* geschreven brief: »Op de vaart van *Sechelles* herwaarts legden wij bij *Juan de Nova* aan, waar ik voor de eerste maal gelegenheid had, een eiland van zuivere koraalvorming te zien. Het heeft de gedaante van een hoefijzer, is ongeveer 21 mijlen lang, en wisselt van eene halve tot drie kwart mijl in breedte; rondom hetzelve loopen riffen, die van schildpadden wemelen. Van tijd tot tijd zijn op dit eiland honden van verschillende soort achtergelaten geworden; en daar zij op hetzelve ruimschoots voedsel aan schildpadden-eijeren, jonge schildpadden en zeevogels vinden, zoo hebben zij zich ont-

zettend vermenigvuldigd, zoo dat er thans vele duizenden aanwezig zijn. Ik kan uit eigene bevinding verzekeren, dat zij zout water drinken en het vermogen om te blaffen ganschelijk verloren hebben. Sommige hunner, welke men verscheidene maanden gevangen hield, bleven desniettemin hun woest uitzigt en wilde gewoonten behouden; evenmin legden zij neiging aan den dag om met andere honden bijeen te zijn, en kregen hunne stem ook niet terug. Hebt gij hiervan vroeger reeds iets vernomen, zoo zal deze mijne opgave tot bevestiging kunnen dienen; zoo niet, dan hoop ik, dat deze uit eigene waarneming mij bekend gewordene daadzaak u niet geheel onbelangrijk mag voorkomen. Op het eiland zelf rotten de honden in groote hoopen bijeen, en vangen de zeevogels zoo behendig, als vossen het immer zouden kunnen doen. Ook de schildpadden-eijeren vreten zij, en menigmaal ontstaan er gevechten over den verkregen buit. De meeste dezer dieren dragen hunne staarten als de wolven, doch eenige ook over den rug gekruld. Het schijnen deels Spaansche, deels das-, deels Newfoundlandsche en jagthonden in velerlei vermenging en van alle kleuren te zijn, met uitzondering van geheel witte of gespikkelde."

STRUISVOGELJAGT.

De mannelijke struisvogel heeft gewoonlijk van drie tot zeven wijfjes, en allen bewonen een en hetzelfde nest. Hij neemt met de wijfjes deel aan het uitbroeden der eijeren, en wel des nachts, om ze tegen de aanvallen der hyenen en andere roofdieren te beschermen. De struis bezit twee vermogende wapens: vooreerst zijne wieken, waarvan de slag sterk genoeg is om eenen jager den arm te verbrijzelen; ten andere zijne toonen, waarmede hij dieren en menschen ter aarde slaat en doodt. Ik heb zelf eens (zegt een reiziger) in het land der *Namaquas* een' boschjesman gezien, wien een struis het ligchaam van boven naar beneden opgereten had, zoodat de ingewanden er uit hingen. Deze wilden bedienen zich, om de struisvogels, die in de noordelijker deelen van *Afrika* te paard gejaagd worden, magtig te worden, van eene soort van schildjagt. Zij vlechten namelijk, ter behoorlijke grootte, een gestel van twijgen, overtrekken het met een struisvogelsvel, steken den kop van zulk een dier op een' stok en dragen beide voor zich uit. Dus toegerust en de zwartachtige kleur hunner beenen door een bestrijksel van krijt verborgen hebbende, naderen zij het wild, hetzij dan struizen, of quaggas of gnoes, daarbij zeer natuurlijk de bewegingen van den vogel nabootsende, tot dat zij nabij genoeg gekomen zijn, om het voorwerp, dat zij bemagtigen willen, met hun schietgeweer, boog en vergiftigde pijlen, te treffen.

MENGELWERK.

HET EERSTE HUISGEZIN.

EENE REDEVOERING,

door

G. H. VAN SENDEN.

Mijne Heeren!

Ik treed met u tot de geschiedenis van het nog niet in afzonderlijke volken gescheidene menschdom, en dus tot de historie van den oorspronkelijken staat, de eerste ontwikkeling en de vroegste lotgevallen en daden van ons geslacht.

»Welke is de oorspronkelijke staat der eerste menschen geweest?" — ziet daar eene vraag, die reeds op zich zelve onze hoogste belangstelling verdient, en haar nog meer boeit, wanneer wij op de zeer uiteenloopende wijzen van beantwoording letten.

Immers, volgens het eene gevoelen was de oorspronkelijke staat van ons geslacht eene zamenvatting van alle slechts denkbaar geluk. Toen, zoo zeggen sommigen, werd het regt bemind van wege het schoone, en de deugd van wege hare inwendige waardij. Min zuivere prikkels waren er niet noodig; geene belofte, om den mensch over te halen tot beoefening der wet, geene bedreiging om hem af te schrikken van overtreding. Vergenoegdheid was het deel van allen. De begeerte, naar hetgeen men niet bezat, deed toen den mensch niet rusteloos jagen naar bedriegelijke droombeelden; tevreden gevoelde een ieder zich in zijnen kring. Het plekje gronds, waar hij geboren was, boeide hem nog door eene tooverketen, en de gedachte kwam bij hem niet op, om den koning der wouden te vellen, ten einde van denzelven een schip te bouwen en

met de ranke kiel, over de woeste zee, naar verre gewesten te stevenen. Onbekend waren toen de menschen met den oorlog; de middelen ter verdediging waren niet noodzakelijk, geene wallen en grachten benaauwden de steden; geene krijgsklaroen werd er gehoord; geen helm of pansier geslagen; geen zwaard of spies vervaardigd. In ongestoorden vrede zaten de gelukkigen neder, te midden van den rijken en weelderigen overvloed. Zij hadden niet noodig den akker te bebouwen; het aardrijk gaf van zelf het gewas, en niet als vrucht voor den prijs van arbeid en zweet verworven. De boomen breidden hunne armen uit, om in den schoot des menschen de heerlijkste vruchten te laten vallen, of reikten ze hem toe, wachtende op de menschelijke hand, die de edele gave zoude willen aannemen. De barre winter was onbekend; het aardrijk zuchtte evenmin onder zijne snerpende geeselslagen, als het ineenkromp onder den verzengenden gloed des zomers. Eene eeuwige lente, gedragen op de vleugelen van het westewindje, zweefde over de bekoorlijke landstreek, terwijl van den onbewolkten hemel de koesterende zonnestraal vriendelijk groette. Een rijk geschakeerd bloemveld was de oppervlakte, die aan alle zintuigen streeling aanbood; melk en honig niet alleen, ook godendrank vloeide toen als water. Met één woord, het was de gelukkige, het was de gulden eeuw van ons geslacht.

Geheel het tegenovergestelde hiervan is de staat, waarin andere Ouden zich het eerste menschdom dachten. Volgens hen, had de mensch eerst weinig meer van den mensch, dan de gedaante. Staan konde hij niet in eene opgerigte gestalte, en zich, rustende op zijne voeten, bewegen; neen, op handen en voeten kroop hij rond onder de dieren des velds, naakter en hulpeloozer dan zij. Zinnelijke drift bragt hem in aanraking met wezens van zijne soort, maar eerst de vrees voor het sterkere en verscheurende dier drong hem zich te koppelen. Kruiden en boomvruchten, ziet daar zijn eerste voedsel! De dieren werden zijne leermeesters. Van den ourang-outang leerde hij gaan; van de andere schepselen, die geluid geven, spreken,

door hunne toonen na te bootsen. Zoo werd de kiem van maatschappelijke vereeniging en van de spraak gelegd; maar een wilde was hij nog, buiten orde of wet, vreemd van alle zachte gevoelens; zonder God en deugd; een dom, zwak, wreed en laaggeestig wezen. Eerst laat bereikt hij den laagsten trap van de ladder der beschaving; en langzaam klimt hij bij haar op in tijdperken, die bij duizende jaren geteld worden. Zoo wordt de diermensch allengskens mensch, heer der schepping; zoo ook dat redelijk en zedelijk wezen, hetwelk onuitputtelijk is in vermogen, en in den luister van wijsheid en deugd stralen kan.

Den oorsprong van deze beide geheel tegenstrijdige voorstellingen naspeurende, tasten wij geenszins rond in het donkere. De laatstgenoemde is de vrucht van de grond-dwaling omtrent den oorsprong van het menschelijk geslacht. Vele Grieksche wijsgeeren stelden toch, dat de mensch ontstaan was uit het slijk, hetwelk, gekoesterd door de zonnewarmte, eens menschen heeft voortgebragt, gelijk thans paddestoelen. Anderen hielden het er voor, dat de mensch zijn aanwezen te danken had aan dieren; doch zij verschilden ten opzigt van de soort. Immers terwijl sommigen geloofden, dat de mensch zijn bestaan had begonnen in het ligchaam van den visch en door dezen waterbewoner aan het land was uitgespuwd, toen hij zoo ver voldragen was, dat hij zich zelven konde voeden, kenden anderen aan landdieren de eer toe, het menschenkind, dat hulpeloozer was dan zij, gezoogd en gekweekt te hebben. Natuurlijk konde men zich bij zoodanige menschwording geenen anderen oorspronkelijken mensch, dan den aan het dier meer of min gelijkenden, denken. Men meende daarenboven bevestiging voor zoodanigen oorspronkelijken staat te vinden in de oude geschiedenis der westersche volken, welke deze volken voorstelde, als eerst verkeerd hebbende in eenen min beschaafden staat, waaruit men dan tot eenen dien voorafgaanden staat van *volslagene wildheid* besloot. Eindelijk hechtte men te voorbarig geloof aan de verhalen omtrent halfmenschen, die, naar men zeide, in *Afrika* zich ophielden, en aldaar ge-

heele natiën vormden; blijkbaar apen van kleinere en grootere soort, die men voor zulke, nog in den oorspronkelijken staat levende, menschen aanzag. Intusschen wekt het billijk verwondering, dat zoodanig gevoelen zich niet alleen staande houden, dat het ook voorgestaan konde worden door mannen, die, als wijsgeeren, zelven luisterrijke toonbeelden opleverden van den adel hunner natuur. Het is ook onbegrijpelijk, dat zij, die den vasten gang der ontwikkeling konden volgen, niet opmerkten, dat een schepsel, hetwelk niet dadelijk al de krachten en vermogens van eenen mensch had, onmogelijk *mensch* konde worden, maar integendeel gedoemd moest zijn, om als de ourang-outang eeuwig *dier* te blijven. Wat zeg ik, een dier in menschengedaante, zonder leidend instinkt om onderhoud te vinden en zich te beschermen, en dat zoo vol behoeften en zoo weerloos! — waar had de natuur, in hare stiefmoederlijke wreedheid, zulk eene misgeboorte geworpen? waar, in hare onnatuurlijkheid, zulk een wezen tot vondeling gelegd?

Men schijnt reeds in ouden tijd het ongerijmde van een gevoelen, hetwelk zoodanigen oorspronkelijken staat des menschdoms stelde, te hebben ingezien; althans het tegenoverstaande vond grooteren aanhang. Het verdiende dien ook; want de wortel van hetzelve lag niet in de hersenschimmige meening, maar in de daadzaak. Door de overlevering, in verschillende takken bewaard, waren in den voortgang van den tijd deze takken vereenigd geworden; en dichters, begaafd met eene levendige verbeelding en een gloeijend gevoel, hadden daaruit eindelijk dien levensboom met gulden vruchten gevormd, welke zaligen der aarde onder zijne schaduwen verzamelde.

In het midden van deze beide uitersten ligt, M. H.! die schets van den oorspronkelijken staat des menschelijken geslachts, welke de Bijbelsche oorkonde aanbiedt. Den grond van het aanwezen der eerste menschen stellende in eene almagtige, wijze en goede oorzaak, behelst zij in zich de eenig mogelijke, de allezins waardige en volkomen toereikende oplossing van het raadsel van ons bestaan.

Zij, den eersten mensch ons voor oogen brengende als mensch en voorwerp der teederste zorg van zijnen hemelschen Vader, leert hem ons kennen als een schepsel, vatbaar voor menschelijke ontwikkeling, en op den juist gepasten weg om haar, en in haar het doel zijns aanwezens, te bereiken. Het is hierom, M. H.! dat ik geenszins het voorbeeld van die schrijvers wil volgen, welke de oudste historiebladen des Bijbels voorbijgaan of ze ter zijde schuiven. Want, hoe gaaf ik ook toestem, dat aan die oude stukken volledigheid ontbreekt, dat zij daarenboven niet overal het echt historisch karakter dragen, en dat zij gevonden worden in een boek, hetwelk zich meer voorstelt eene geschiedenis van de Godsdienst dan eene algemeene historie mede te deelen, — ik heb hier toch iets, en ik vind, dat juist die gebreken kenmerken zijn van hoogen ouderdom. Wie wil, die scheure deze eerste bladen uit de geschiedenis van het menschdom, en hebbe alzoo eene algemeene historie zonder begin; wie kan, die vulle deze plaats aan met zelf uitgedachte of van andere volken ontleende Philosophemen; — *ik* behoud deze bladen; ik geef voor dezelve gaarne geheele boekdeelen vol berigten, rakende latere tijden. Maar ik vergeet niet, dat ik *fragmenten* der oude wereld voor mij heb, die ik in *den geest der oude* wereld moet opvatten, wanneer ik ze zal verstaan. Daarom hecht ik mijne voorstellingen van den eersten staat en de eerste ontwikkeling der redelijke aardbewoners, alsmede die van de vroege daden en lotgevallen van het menschdom, aan de oudste oorkonden van hetzelve; en ik vul de korte berigten aan naar de beginselen der menschkunde en uit de schatten der ervaring.

Intusschen zal ik, handelende over den oorspronkelijken staat van den eersten mensch, slechts met bedachtzaamheid van deze hulpmiddelen gebruik mogen maken, die, hoe ruim dienstbaar zijnde voor algemeene gevallen, het toch slechts met beperking zijn voor dit geheel bijzondere. Immers de eerste mensch is niet als kind op de wereld gekomen, omdat hij niet geboren is; hij is evenmin als grijsaard geschapen. De wijsheid van den Schepper ge-

bood, hem voort te brengen, staande in den leeftijd van de minste onvolkomenheden. Deze is die van den *man*, wanneer de mensch de meeste krachten en vermogens bezit, en den meesten lust heeft om werkzaam te zijn. Zoo staat de eerste mensch voor ons, zijnde een geheel eenig verschijnsel. Hij leeft, maar hij is niet geboren; hij is volwassen, maar niet opgegroeid; een man is hij, die geen zuigeling, geen jongske, geen knaap, geen jongeling is geweest; maar *mensch* is hij; in zijn geheel inwendige en uitwendige is het onderscheidend kenmerk der menschheid ingedrukt.

Hij is *mensch*, dat is een schepsel van eene regt opgaande gestalte, behoefte hebbende aan spijs en drank tot onderhouding van zijn leven en zijne ligchamelijke krachten. Hij heeft zintuigen, die hem in betrekking brengen tot de dingen, welke buiten hem bestaan en de indrukken van dezelve aan de zinnen en zoo aan de ziel toevoeren. Die ziel is redelijk; zij kan zich niet slechts van zinnelijke voorwerpen denkbeelden vormen, ook van bovenzinnelijke; zij kan de dingen in hunne eigenschappen vergelijken, om de onderlinge betrekking te bepalen; zij kan kiezen en verwerpen met vrijheid. Hij is een gevoelig wezen; voor aandoeningen en gewaarwordingen is hij vatbaar, niet slechts voor zinnelijke, maar ook voor zedelijke en godsdienstige. Hij heeft in zijn binnenste bewustheid van goed en kwaad en gevoel der afhankelijkheid van God; maar al deze krachten en vermogens zijn vatbaar voor ontwikkeling; hij kan ze oefenen en volmaken, hij kan ze ook verwaarloozen, en door den invloed der zinnelijke wereld zich verleiden laten, om strijdig met zijnen rang en zijne bestemming te handelen. Hij is eindelijk gezellig wezen; hij wil en moet leven in gemeenschap met zijne medemenschen, en zich, vooral door een eigenaardig daartoe ontvangen vermogen, het spraakvermogen, hun mededeelen.

Zoo is de mensch geplaatst tusschen de grenslijnen, die beneden hem om het dier, die boven hem om de geestenwereld getrokken zijn; en, van deze edele schepselensoort, die thans over den geheelen aardbol hare woningen heeft

verspreid, zien wij daar den eersteling worden, toen de Allerhoogste, als raadplegende met zich zelven, in hem het meesterstuk zijner werken hier beneden voortbragt. Doch welk is de plek, waarhenen de wording van den eersten mensch onze oogen trekt? De oude oorkonde, het gewigt gevoelende van dien geadelden grond, doet veel moeite om denzelven naauwkeurig aan te wijzen. Trouwens zij vermeldt het landschap en den naam der plaats; zij wijst in rivieren, die onuitwischbare strepen, in de aardkorst getrokken, de ligging aan; zij geeft als het ware eene naauwkeurige landkaart van het Paradijs. De namen *Phrat* en *Hiddekel*, ontegenzeggelijk de *Euphraat* en *Tigris*, doen ons *Azië* als dat werelddeel begroeten, waar ons geslacht zijnen aanvang nam; want beide zijn magtige stroomen, die, van den *Taurus* afgedaald, in langen loop naar de Perzische golf zich spoeden. Intusschen waar bespoelden deze wateren het Paradijs? De oorkonde zegt daar, waar Eden ligt. Zij bepaalt nader, noemende de rivier *Gihon*, die om of door *Cus*, en de *Pison*, die om of door *Havila* loopt. De oude beschrijving zegt, dat dit water *voortgaande was uit Eden om dezen hof te bewateren en van daar verdeeld en tot vier hoofden*, of armen, *werd.*

Ziet, daar ontwaakt de mensch uit het niet-zijn tot het zijn; hij gevoelt zich in eene wereld, die, door middel van zijne hoogst prikkelbare zintuigen, eensklaps van alle zijden invloed op hem uitoefent. Kan het anders, hij is aan eenen droomende gelijk; de voorwerpen loopen in elkander, gelijk de golven van den oceaan; hij wordt overstelpt door de veelheid, verstrooid door de menigvuldigheid. Gejaagd vliegt zijn geest door de ruimten van het heelal; en wat hem naar boven trekt, dat trekt hem ook naar beneden; wat hem hier boeit, boeit hem ook daar, zijn geest, zijn gevoel, zijn wil zijn in duizend voorwerpen verdeeld! Het is *te veel* op eens; hoe zal hij in de beschouwing van het heelal tot zich zelven komen en zich geregeld op het tooneel zijns aanwezens ontwikkelen? De hemelsche Vader treedt tusschen beide; Hij doet het door eene openbaring den eersten mensch mede te deelen, welke

in het naauwst verband staat met de eerste ontwakende behoefte. Deze behoefte is die aan spijs en drank, die zich weldra in honger en dorst te kennen geeft. Terwijl zij om vervulling vraagt, rigt de Godspraak de aandacht van den mensch op kruiden en boomvruchten, op de viervoetige dieren, de visschen en het gevogelte, en aldus op die voorwerpen, waartoe de mensch eerst al zijne opmerkzaamheid zoude bepalen. Intusschen, — dàar de mensch verstoken was gebleven van de aan het dier medegedeelde natuurdrift, die het terughoudt van zich in het water te storten of de giftplant te eten, — zal de hemelsche Vader hierbij gepaste waarschuwingen gevoegd hebben, die aanvankelijk konden strekken, om opmerkzaam te maken op het onderscheid in het plantenrijk voorhanden. Dit onderscheid leert de mensch ook aan het voedsel, hetwelk eerst in enkele soorten van verkwikkende vruchten bestond, kennen. Allengskens echter doet de begeerte tot afwisseling hem naar grooter verscheidenheid van spijzen uitzien, en uit veel kiest hij eindelijk de geliefkoosde boomen, de meest aangename vruchten. Wat de Godspraak had herinnerd, dat zag hij nu zelf, dat het plantenrijk zich vermenigvuldigde door zaad. Het verwondere ons dan geenszins, dat de oude oorkonde den Paradijsbewoner voorstelt als tuinman, die, niet tevreden *den hof te bewaren*, denzelven ook *bebouwt*. Daar plant, daar zaait, daar besproeit hij. De arbeid is niet zwaar; neen, genoegen vindt hij in de oefening der ligchaamskracht, die aldus zich sterkt. Onder zijne oogen ontluikt eene kleine schepping, op welke hij als op de *zijne* met welgevallen nederziet, en het eerst smaakt en proeft hij hoe zoet de vrucht is, die verkregen wordt door eigene werkzaamheid. Zijn tuin is *een paradijs in het paradijs*, eene school voor orde en regelmatigheid. — Tot het plantenrijk bepaalt zich zijne zorg niet alleen. Ook het dier heeft zijne oplettendheid getrokken. Hij heeft opgemerkt, dat er zijn, minder schuw en meer bevriend met den mensch dan anderen, en ziet, deze verzamelt hij om zich tot zijn vermaak en zijne dienst. De melk van geit en schaap is niet voor derzelver jongen alleen; zij is

ook voor hem, die lang genoeg uit de beken van het paradijs heeft gedronken. Het ei van den vogel is niet alleen bestemd, om de gevederde schepselensoort te vermenigvuldigen; het kan, bij het plantenvoedsel, den mensch verkwikken en sterken; het vleesch van het dier, — doch hier verheft zich de vraag: »heeft de eerste mensch ook dierlijk voedsel gebruikt?" Het komt mij voor, M. H.! dat de beantwoording dezer vraag geheel afhangt van die eener andere: »heeft hij het vuur gekend?" Immers het raauwe, het van bloed druipende vleesch moge spijze zijn, die het roofdier en deszelfs broeder, de woeste kannibaal in zijne onmenschelijkheid, verslinden, voor den mensch wordt het vleesch eerst dan spijze, wanneer het door het vuur bereid is. Intusschen verklaar ik volstrekt niet te begrijpen, hoe men een oogenblik heeft kunnen aarzelen, om de kennis aan het vuur den Paradijsbewoner te ontzeggen. Want ofschoon de oude oorkonde niet uitdrukkelijk vermeldt, dat de eerste mensch het vuur gebruikte, zij geeft het toch te kennen, wanneer zij verhaalt, dat de zonen uit het eerste huisgezin offers hebben ontstoken, zonder er in het minst iets bij te voegen, hetwelk den lezer konde doen denken, dat het vuur eene uitvinding dier zonen was. Daarenboven, M. H.! de mensch zonder vuur staat daar ontbloot van de vlammende gloriekroon, van den schitterenden schepter zijner natuur, voor welke het dier zich buigt, en leeuw en tijger angstig vlieden. Bliksemen uit den hemel waren de Engelen, die deze gave van den Vader der lichten den mensch toevoerden, en den schat, zoo rijk in luister als in zegen, vertrouwden aan de heerschappij zijner rede. Maar, wanneer ik mij dan den mensch niet zonder kennis en gebruik van het vuur kan denken, dan moet dat gebruik allereerst gestrekt hebben tot toebereiding van spijs, en bepaaldelijk van dierlijk voedsel, waaraan de mensch op mannelijken leeftijd behoefte heeft, om gezond en sterk te blijven. Eenen zijdelingschen wenk geeft daarenboven de oorkonde, om dit te bevestigen. Immers een van het broederpaar uit het eerste huisgezin bragt op het altaar een dier tot offer; en daar

men nu, offerende aan de Godheid, gewoonlijk haar dat aanbood, hetwelk men zelf als spijs gebruikte, mogen wij gerust aannemen, dat de eerste voorouders ook vleesch als voedsel nuttigden.

Zoo is dan de mensch door de eerste behoeften zijner natuur tot oplettendheid en nadenken geprikkeld en daarbij bepaald tot eenen juist gepasten kring van waarneming, die allengskens met de toenemende behoefte zich uitbreidt. In dien kring ontwikkelt zich de mensch op eene regelmatige wijs; hij gaat voort bij zachte opklimming. Zijn oog wordt geoefend, om naauwkeuriger de voorwerpen in verschillende gedaante en afstanden, zijn oor om de klanken en in dezelve den aard van datgene, hetwelk den toon voortbrengt, te onderscheiden; zijne organen van gevoel, om door aan te raken en te betasten meer juist te bepalen; en die van den reuk en smaak, om de eigenschappen, die onder het bereik van deze zintuigen vallen, vast te stellen. Hetgeen de mensch aldus opvat, dat hecht zich in de ziel als voorstelling, dat wordt duidelijker en bepaalder voorstelling van dag tot dag, terwijl het beeld van het voorwerp, eens in de ziel opgenomen, weder te voorschijn treedt, opgeroepen door het vermogen van het geheugen. Zoo ook ontvangt het oordeel stoffe genoeg om werkzaam te zijn. Het vergelijkt de dingen in de onderscheidende eigenschappen en bepaalt de betrekkingen van dezelve tot elkander. Zoo ook wordt het gevoel in beweging gebragt en aangedaan, evenzeer door deze voorstellingen der ziele, als door de zinnelijke gewaarwording van het oogenblik. Met één woord, de eerste mensch, werkzaam in zijnen tuin, omringd van zijne dieren en genoodzaakt aan beide zijne meeste oplettendheid toe te wijden, staat reeds voor u in eigenaardige ontwikkeling van die krachten en vermogens, welke hem ter ontwikkeling zijn geschonken.

Intusschen, ofschoon de mensch denken, gevoelen en het gevoelde en gedachte zich weder vertegenwoordigen kan, er is toch geen middel in die mate geschikt, om het gedachte en gevoelde vast te hechten in de ziel en het weder te voorschijn te roepen, als de spraak. »Zoude de

eerste mensch hebben kunnen spreken?" Ik vraag niet, zoude hij enkele klanken van gewaarwording hebben kunnen aanslaan, blijdschap of droefheid, smart of verbazing, medelijden en teederheid door afgebrokene toonen hebben kunnen uitdrukken? Immers zoodanige perst de aandoening als van zelve uit. Maar ik vraag: »zoude hij dadelijk woorden uit gearticuleerde toonen hebben kunnen zamenstellen, om daardoor te beteekenen, wat hij aan een voorwerp waargenomen of wat hij gevoeld, gedacht, gewild heeft?" Indien de mensch alleen geweest ware, zoude hij nooit tot eene spraak gekomen zijn; want, M. H.! woorden zijn teekenen van mededeeling, hoedanige niet kan gedacht worden, tenzij er een voorwerp is, vatbaar, om zich aan hetzelve mede te deelen. Zoodanig voorwerp konde onder alle geschapene wezens slechts de mensch zijn; de taal konde derhalve ontstaan bij den eersten mensch, dadelijk toen de Godheid had gesproken: »*het is niet goed, dat de mensch alleen zij.*"

Indien echter de menschen geheel aan zich zelven blijven overgelaten, om zich eene taal uit te vinden, dan zullen er vele eeuwen verloopen en vele geslachten komen en gaan moeten, eer zij het zoo ver brengen om zich behoorlijk uit te drukken. En zoo lang zij dit niet kunnen, hoe veel hinderpalen zal dan de werkzaamheid hunner redelijke vermogens vinden? hoe ook zullen zij zich dan mededeelen aan hunne natuurgenooten, en zich met hen vereenigen? De taal toch, M. H.! weeft het gezellig bijeenzijn der menschen. Door haar maken wij onze denkbeelden tot die van anderen, storten de gewaarwordingen van ons hart in de harten van anderen over, deelen hun onze gezindheden mede en werken op hen, gelijk zij op ons. Zonder taal is er geene verkeering, geene opvoeding, geen onderwijs, geene wetgeving, geene Godsdienst denkbaar. Waar geene taal is, kan geene maatschappij zich ontwikkelen, beschaven en bloeijen; wat zeg ik, zonder taal kan er geene maatschappij gevestigd worden. Hare tooverkracht heeft de menschelijkheid ontwikkeld, van welke zij het verhevenst kenmerk is, gelijk de menschelijkheid haar heeft ver-

heerlijkt. Hoe verder, M. H.! ik indring in de waarde der taal, hoe levendiger ik hare onontbeerlijkheid inzie voor een denkend en gezellig wezen, — hoe meer ik ook de waarheid gevoel van de oude oorkonde, die den eersten mensch *als sprekende* voorstelt.

Gij gevoelt reeds, M. H.! dat ik geneigd ben, om de hulp van een goddelijk onderwijs aan te nemen, ten einde de ontwikkeling van het menschelijk spraakvermogen te bespoedigen, en aldus die van den mensch, dien God tot redelijk, gezellig en godsdienstig wezen had geschapen, te bevorderen. Geenszins, M. H.! dat ik aan eene onmiddellijke ingeving zoude denken; want daar God eene zoodanige niet bezigt, dan waar zij volstrekt noodzakelijk is, heeft hij, die de daden Gods met de menschen nagaat, ook geen regt haar zonder noodzaak in te roepen. Daarenboven de oude oorkonde, wèl verstaan, kent zulk eene, door wonder medegedeelde, gave der taal geenszins. Integendeel, zij verbindt met de menschelijke inspanning en oefening goddelijke hulp en leiding, wanneer zij, in hare eenvoudigheid zich uitdrukkende, zegt: »*de Heer bragt alle gedierte des velds en al het gevogelte des hemels tot* ADAM, *om te zien hoe hij ze noemen zoude.*" Wij zien uit deze aanduiding, dat de oudste woorden der eerste taal die zijn geweest, waarmede zinnelijke voorwerpen worden bestempeld; wij mogen aannemen, dat zij zoo veel mogelijk met het voorwerp, hetwelk zij zouden onderscheiden, overeen zijn gekomen. De naam, het dier toegevoegd, bestond dus uit klanken, die het geluid van hetzelve nabootsten; die van den boom uit zulke, welke het ruischen van deszelfs bladeren uitdrukten; die van de beek uit zulke, welke haar murmelen, in menschelijke toonen, navolgden. Eigenaardig gaf aldus de natuur zich zelve hare namen, waarbij zij hare voorwerpen onderscheiden en herkend wilde hebben; en in veelbeteekenende beeldspraak schreef zij zich zelve in het woordenboek harer beschrijving!

Eens door de Voorzienigheid op den weg geholpen, ging nu de mensch voort, om ook die voorwerpen, welke

hij door andere zintuigen waarnam, zoo veel mogelijk overeenkomstig het karakter van het waargenomene te benoemen en ook in dezen na te bootsen. Hij ging verder; hij zocht zelfs de benamingen in te rigten overeenkomstig den indruk, dien zij op zijn inwendige maakten. Gij vraagt niet, M. H.! hoe dit in het algemeen mogelijk zij; gij vraagt ook niet, hoe zoodanige werkzaamheid, bij den lageren trap der beschaving van den eersten mensch, kan vooronderstelde worden. Immers u kan niet ontgaan zijn de inrigting van de menschelijke spraakwerktuigen, die op eene verwonderlijke wijs aldus is gemaakt, dat zij, als onwillekeurig, voor elk gevoel eenen eigenaardigen toon aanslaan. Het is niet door eene handeling der vrijheid, het is niet door willekeur en naar planmatig beramen, dat de menschelijke toon der vreugd anders is dan die der smart; dat die der teederheid anders is, dan die der woede; het is integendeel werktuigelijkheid, noodzakelijkheid. Deze kenmerkende afgebrokene klanken moesten dus van zelven de grondklanken van de woorden worden, die de mensch koos, toen hij de bewustheid van die toestanden van gevoel door gearticuleerde toonen zocht uit te drukken. Zoo werd het woord gemakkelijk gevormd, beter verstaan, ligter onthouden. juist door die tot grondslag liggende eigenaardige overeenkomst tusschen het hoorbare teeken en de natuur der beteekende zaak.

Nog, M. H.! is zoodanige overeenkomst in alle talen op te merken. Nog onderscheiden wij, bij eenige oplettendheid op de grondklanken van vele woorden, het gevoel, dat zij zullen uitdrukken; nog hooren wij spoedig aan het woord, of het iets, dat ruw of zacht, dat hard of vloeijend, dat helder of dof is te kennen geeft; ja, gij hoort reeds, M. H.! aan den klank dezer woorden, die ik daar uitspreek, wat zij beteekenen. Nog is er geen volk, hetwelk de organen van het spraakvermogen, tong, tand, lip, keel, gehemelte met andere klanken noemt, dan die, welke door behulp van de letters, die eigendommelijk tot dat orgaan behooren, gevormd worden. Zoo was dan de eerste taal natuurtaal; eene vermenging van werktuigelijk-

heid en vrijheid, — ziet daar haar karakter! Grooten rijkdom mogen wij aan haar niet toekennen, omdat wij aan den eersten mensch geenen grooten rijkdom van denkbeelden mogen toeschrijven. Woorden toch zijn teekenen van denkbeelden; en voor eene zaak, die ik nog niet ken, voor een gevoel, dat ik nog niet ontwaard heb, kan ik geen woord vormen. De hoofdbestanddeelen waren zelfstandige naam- en werkwoorden; eene geregelde verbuiging of vervoeging had nog niet plaats; zoodanige ontstonden eerst later, toen men zich de zaken in alle betrekkingen voorstelde van tijd en plaats, van soort en personen. De kring van waarnemingen zich uitbreidende, breidde ook de taal zich uit, en de meerdere ontwikkeling der rede gaf in teekenen voor afgetrokkene begrippen toevoeging van nieuwe woorden of van beteekenissen der bestaande. Intusschen, hoezeer ook de taal van den eersten mensch in rijkdom en beschaving ten achteren stond bij onze talen, zij was toch voor hem een onwaardeerbare schat, in welken te bewaren en te vermeerderen hij den grootsten rijkdom bezat en aan zijne kinderen naliet.

Door de taal maakte de mensch in zijne verstandelijke ontwikkeling groote voortgangen, maar ook als godsdienstig en zedelijk wezen zoude hij ontwikkeld worden. Bij dit voorname deel van zijne vorming werd hij evenmin aan zich zelven overgelaten, als werktuigelijk behandeld. Aan zich zelven overgelaten zijnde, zoude zijne menschelijke behoefte, om iets hoogers te vereeren, hem, bij de zinnelijkheid zijner vorming in die groote dwaling omtrent het voorwerp der hulde gestort hebben, waarin later de wereld vervallen is; de slang der afgoderij ware dan met het menschdom geboren geworden. Om dit te verhoeden, werd er ééne openbaring aan den eersten mensch vereischt, deze, dat God de Schepper en Heer aller dingen is. De oorkonde zegt inderdaad, dat God zich aan den eersten mensch in dat karakter bekend maakte, toen Hij den zevenden dag heiligde en als Opperheer beschikte over de vrucht en het schepsel der aarde. (*Gen.* II: 3, I: 27—30.) Maar deze openbaring was ook toereikende; door haar

werd hij gebragt aan den boezem der natuur, die zijn godsdienstig beginsel voeden, opkweeken, ontwikkelen en werkzaam maken zoude. De natuur vormde nu, onder in het oog loopende vertooningen van de magt, wijsheid en goedheid des hemelschen Vaders, onder meer zachte of nadrukkelijke opwekking, het menschelijk hart tot kinderlijk gevoel van eerbied en dankbaarheid aan God, en ontvonkte die dermate, dat de mensch niet konde nalaten te danken, te bidden, te juichen in de liefde en majesteit van den Heer aller dingen en Hem offers van onderdanigheid en dankerkentenis aan te bieden. Zoo bezat de eerste Godsdienst, ofschoon verstoken van uitwendigen tooi, dadelijk de hoofdkenmerken van de ware Godsdienst. Zij was vereering van den Eenigen, eene daad van vrijheid en eene hulde des harten. Onder haren invloed ontwikkelde zich ook de kiem van zedelijkheid bij den eersten mensch op eene eigenaardige wijs. Immers de wet, die in het hart van den mensch geschreven is, werd door de Godsdienst beschouwd die te zijn van Hem, welke, als Schepper en Heer, regtmatige aanspraak had op onbepaalde gehoorzaamheid; het kinderlijke gevoel, door de Godsdienst gewekt en gekweekt, maakte de beoefening van het gebod gemakkelijk en tot aangenamen pligt.

Doch de mensch is zoowel bij zijne Godsvereering als bij zijne gehoorzaamheid blootgesteld aan verzoeking; hij is het van wege de zinnelijkheid zijner natuur. Deze trekt hem van het bovenzinnelijke en den pligt af, tot welke het godsdienstig en zedelijk beginsel hem opwekken, en aldus wordt een strijd in zijn binnenste geboren. Deze strijd, die nooit op aarde heeft opgehouden, die te midden van den vrede met beurtelingsche kanswisseling wordt gevoerd, die dagelijks alomme zijne overwinnaars en overwonnelingen telt, die rijk is aan gedenkteekenen van zegepraal, maar nog rijker aan die van nederlaag, hij is reeds begonnen eer de strijd tusschen den mensch en het dier, tusschen den mensch en den mensch eenen aanvang nam. De oude oorkonde gewaagt in beeldtaal, die voor verschillende opvatting vatbaar is, van denzelven. Zij vermeldt in de

uitkomst van dien strijd de noodlottige overwinning van de waanwijsheid op het kinderlijk geloof, van de zinnelijkheid op de rede en het geweten. Met haar was het zedelijk kwaad geboren; met haar ook het natuurlijk kwaad als uitvloeisel van hetzelve, naar een door God tusschen beide gelegd verband, ontstaan onder de menschen.

Het is niet de taak van den schrijver der algemeene geschiedenis dieper te dringen in dat verhaal; hij laat zulks over aan hen, die opzettelijk eene historie willen geven van de Godsdienst en zedelijkheid; maar de algemeene geschiedenis kan van eene gebeurtenis niet geheel zwijgen, die de eerste merkbare verandering in het lot van het stampaar te weeg gebragt en aanleiding gegeven heeft tot de eerste verhuizing der menschen.

Wij volgen, M. H.! niet zonder weemoedig gevoel hen, die, het paradijs verlatende, niet alleen den grond verlaten, waarop en waaruit zij waren ontstaan, maar ook het verblijf van hun geluk. Wij deelen in de herinneringen aan het genot, dat nog meer door de onschuld van het hart, dan door den rijkdom der natuur was bereid, en zien hen, bezwaard door het neêrdrukkend gewigt van misdaad, zich verwijderen uit het gezegend *Eden*. Maar verloren achten wij hen niet, omdat zij het Paradijs verloren hebben. Immers zij zijn niet meer die menschen, welke zij waren bij hun eerst ontstaan. Hunne krachten zijn reeds geoefend, hunne vermogens ontwikkeld, en bekend zijn zij geworden met de middelen, om te voorzien in de behoeften des levens. Het is waar, zij zullen deze voortaan niet zoo gemakkelijk vervuld zien, en veel genot zal hun ontbreken; maar zoo blijven zij er ook voor bewaard, om, in den beker der weelde, de Godsdienst en deugd en de ligchamelijke en geestelijke kracht te zien verzinken. De menschelijke natuur, eerst zacht gekoesterd in hare zwakheid, wordt, toereikend gesterkt zijnde, verplaatst op een tooneel van inspanning, en aldus opgeleid tot eene ontwikkeling, die alleen onder moeite en strijd voor wezens, hoedanige wij zijn, bereikbaar is.

De streek, waarhenen de beide bewoners van *Eden* nu

trekken, hunne kleine kudde en weinige gereedschappen met zich voerende, was, volgens de oorkonde, oostelijk gelegen (*Gen.* III: 24), zoodat reeds de eerste verhuizing de strekking openbaart, om die bergketen, welke den verhevenen rug van *Middel-Azië* vormt, te naderen. Intusschen is het, bij gebrek aan bescheiden, onmogelijk te bepalen, op hoe verren afstand van het oorspronkelijk verblijf zij het plekje vonden, waar het hun gegeven werd, zich te vestigen. Doch, waar dit ook moge geweest zijn, het was hier, dat de mensch zich vooral als gezellig wezen ontwikkelde. Ik zeg vooral, M. H.! want reeds in het Paradijs was hij, gelijk is opgemerkt, niet alleen gebleven. God had in den eersten mensch eenen *man* geschapen, maar hem in den tweeden mensch geenen *man*, neen, eene *vrouw* toegevoegd, en den man in een veelbeteekenend droomgezigt geleerd, dat dit wezen door de innigste betrekking aan zijn hart zoude verbonden zijn. Zoo was dan dadelijk die groote werking begonnen, die het vrouwelijk karakter op dat des mans, die het mannelijk karakter op dat der vrouw uitoefent. Zoo ook eene verbindtenis daargesteld, die, terwijl zij eene natuurdrift regelmatig bevredigde, dienstbaar werd aan het heil en de volmaking des menschen. Intusschen werd het voorname doel van die verbindtenis der liefde eerst bereikt, toen zij kroost en daarin de vervulling van den huwelijkszegen zag. Het schijnt uit de oorkonde te blijken (*Gen.* III: 16), dat de moeder aller levenden met de hoop moeder te worden het eerste verblijf verliet. Maar toen die hoop nu vervuld, toen de eerste vrouw moeder, de eerste man vader werd, — M. H.! ik wil geen dichterlijke tafereelen schetsen, ik wil mij hier niet toegeven aan de herinnering van die oogenblikken, welke nog ouders tot hunne zaligsten hier op aarde rekenen, evenmin als ik het straks gedaan heb, toen ik gewaagde van de eerste liefde. Alleenlijk wil ik u uit een historisch oogpunt het gewigt doen opmerken van de geboorte van kroost voor het eerste huisgezin. Door het kind van ADAM en EVA was de derde redelijke aardbewoner, de eerste als *kind* ontstaan, de band tusschen man en

vrouw vaster toegehaald, en eene nieuwe wereld van gewaarwordingen niet slechts, maar ook van pligten geschapen. In de zorg voor het hulpeloos schepseltje vonden de ouders eenen prikkel tot meerdere werkzaamheid, en in de ontwikkeling van hetzelve een middel tot hunne eigene verdere ontwikkeling. Het kind onderwijzende, onderwezen zij zich zelven. De eerste huwelijksverbindtenis verandert in de eerste *maatschappij*, waarin gezag en ondergeschiktheid bestaat. Het eerste huisgezin is aldus ook de *eerste staat*, niet door overeenkomst en door bepaling, die de vrucht was van onderzoek over den besten regeringsvorm, gevestigd, maar op betrekking der natuur gegrond. Het eerste huisgezin is ook de eerste *godsdienstige maatschappij*, waar de vader, koning zijnde, ook priester is.

Allengskens vermeerdert de vruchtbaarheid der moeder dit kleine rijk met burgers; eene nieuwe betrekking, die verschilde van de reeds bestaande, die was in opklimmende en afdalende lijn, onstond er in die van *broeders* en *zusters;* en, gelijk de moeder in hare dochters vrouwen vormde, zoo de vader in zijne zonen mannen, die de zorgen der ouders deelden en hun werk verligtten. De behoefte neemt toe met elken dag. Het huisgezin houdt zijn verblijf niet meer onder de lommer, welke vroeger toereikende beschutting had geboden tegen zonnegloed en regen; het bouwt en volmaakt eene doelmatige woning, waarin ook de teedere zuigeling de noodige bescherming onder den minder vriendelijken hemel of in het gure jaargetijde kan vinden. Kleederen worden vervaardigd uit de wollige vellen van dieren. Het vindingsvermogen wordt opgescherpt, niet alleen door den nood en het gevaar, niet alleen door de behoefte, die door vervulling tot nieuwe vervulling wordt gewekt, ook door de vatbaarheid voor vermaak en de zucht tot genot. Het eerste huisgezin is een vindingrijk huisgezin; een onderlinge wedijver, om behoefte en vermaak te bevredigen ontvonkte vader en moeder, zoon en dochter. Het vindingsvermogen wordt daar vindingskracht.

Doch, M. H., ik heb genoeg gezegd van den eersten

mensch, het eerste menschenpaar; het eerste huisgezin. Korter mogt ik niet zijn, omdat de algemeene geschiedenis van de eerste eeuw geheel bestaat uit de geschiedenis van de eerste menschen. Korter konde ik niet zijn, omdat ik u den *mensch*, het voorname *onderwerp* van de geschiedenis, in het eigenaardige van zijnen aanleg en zijne ontwikkeling *als mensch* moest leeren kennen. Zoo heb ik eenen *vasten grondslag* gelegd, die ons er voor bewaart, om luchtkasteelen te bouwen. Zoo kan de voortzetting worden wat zij zijn moet, voortgang, geregelde ontwikkeling, en eene zoodanige te geven, is juist een eisch, dien gij, M. H.! staande op het standpunt van onzen tijd, aan mij doet.

Ik heb gezegd.

WAARNEMINGEN OMTRENT SOMMIGE DIEREN, MET BETREKKING TOT DERZELVER GEESTVERMOGENS. Door GUTSMUTHS.

Van het volgende is geen letter verdicht; alles is zuivere waarneming. Ik bemin de dierenwereld, en zou gaarne het ondoordachte, doch zoo zeer verbreide wanbegrip zien bestrijden, hetwelk de oneindig lange reeks dier schepselen als eene verzameling van tallooze machinen beschouwt, die, wel is waar, een ligchamelijk leven bezitten, maar zonder geestkrachten zijn, en alleen door het instinkt gedreven worden, even als de stoomwagen door den stoom. Ik zou wenschen, dat men zich niet aanhoudend met drooge, menigmaal slechts anderen nagebaauwde, beschrijvingen vergenoegde, die blootelijk de uiterlijkheden van het dier tellen en meten, en welker getal, vooral voor de scholen, legio is, maar dat men ook, zoo ver zulks mogelijk is, indrong in de waarneming en navorsching van de zielskrachten der dieren. Wierd de jeugd meer en meer met het psychische deel der levende schepselen bekend gemaakt, zoo zou dit wanbegrip waarschijnlijk allengskens uit de denkbeelden des volks verdwijnen, en door eene edeler voorstelling van het dierenrijk vervangen worden. Bevreemdend blijft het mij, dat het kerkelijke schoolbestuur, voor zoo veel mij bekend is, nog nimmer het zamenstellen van eenen *Schoolkatechis-*

mus over de Pligten van den Mensch jegens de Dieren en deszelfs werkelijke invoering op de scholen voorgeslagen of bevorderd heeft, en dat de overigens dikwerf maar al te bedrijvige policie nog zoo weinig zich beijvert, om de dieren met verschooning te doen behandelen. Doch genoeg; ik zal nu hier eenige weinige mijner waarnemingen laten volgen, met bijvoeging van den wensch, dat welonderrigte landlieden, welke stand de meeste gelegenheid heeft om dieren gade te slaan, ijverig hunne opmerkingen over dezelve bekend mogen maken.

De Ree. In het huis van een' mijner vrienden werd eene tammé wijfjes-ree opgevoed. Zeer jong gevangen, was zij tot de volle grootte dezer dieren opgegroeid, en thans de vrolijke speelgenoot van den trouwen poedelhond, die menigmaal met haar rondjoeg, zonder haar immer eenig leed te doen. Het was vermakelijk, beide met elkander te zien spelen. Eens was er een theegezelschap aan huis. Wij zaten onder elkander gemengd in het rond. Onder de dames was ook de zuster van de vrouw des huizes, die echter niet tot de huisgenooten behoorde, maar slechts als bezoekster gekomen was. Op eens verschijnt de ree, van de plaats, in het voorhuis, blijft voor de open deur der gezelschapskamer staan, en kijkt nieuwsgierig eene lange wijl de verzamelden aan. De huisvrouw lokt haar; terstond stijgt het fraaije, zindelijke dier de drie trappen, die naar de deur leiden, op, en treedt in onzen kring voor zijne meesteres, die aan de theetafel zat. Deze neemt een stukje suiker, en reikt hetzelve aan het dier toe; het vat de suiker oogenblikkelijk, en eet die gretig op. Terstond verzoekt zij hare nabij haar zittende zuster, ook eens een stuk suiker aan de ree te geven; zij doet het, maar het beest beruikt het stukje en weigert het aan te nemen, hoe dikwerf zij het ook aanbiedt. Nu sprak de vrouw van den huize tot hare zuster: »Leg het stuk weder bij de overige, maar onthoud wèl plaats en gedaante; ik zal zulks ook doen." Dit geschiedde. Na verloop van eenige minuten neemt de huisvrouw hetzelfde stuk suiker, en biedt het aan de ree. Te vergeefs; na het een oogenblik beroken te hebben, versmaadt zij het zelfs in de hand harer meesteres. Deze neemt hierop een versch stuk, en zonder aarzelen wordt het door de ree aangenomen en opgegeten. Te verwonderen was reeds de oplettendheid van het dier, dat het de suiker uit de hand

van iemand, die niet tot de huisgenooten behoorde, niet aannam; maar nog meer de bijzonderheid, dat de voorzeker uiterst geringe riekende deeltjes, uit de vreemde hand gevloeid, welke het stuk slechts even met de punten der vingers had aangeroerd, door de ree ook toen nog herkend werden, nadat het stuk reeds een tijdlang weder in den pot gelegen had, en vervolgens door de hand der vrouw van den huize gegaan was. Het dier liet zich door niets bedriegen.

De Hond. Het is eene bekende zaak, dat verscheidene dieren, en met name de hond, eene menigte woorden der menschelijke taal leeren verstaan, wanneer men hun dezelve dikwijls voorzegt, en hen dus daarop *afrigt*. Van dit afrigten willen wij hier niet spreken, maar wel van hunne vatbaarheid, om denkbeelden te begrijpen, in woorden uitgedrukt, die hun niet opzettelijk voorgesproken en daardoor ingeprent geworden zijn, maar welker beteekenis zij alleen, bij voorkomende gelegenheid, in hunnen omgang met de menschen geleerd kunnen hebben. Hiervan volgen thans eenige voorbeelden.

Ik was met S., den zoon uit het boven gemelde huis, in een tuinboschje gegaan. Wij zaten op de steenen bank van het groote boomrond; *Kardoes* was bij ons. Weldra echter verlieten wij deze harde zitplaats, en strekten ons uit op het malsche gras der middelplek. Onze hoeden waren op de steenen bank blijven liggen. Het branden der zon werd mij spoedig hinderlijk, en ik wenschte den mijnen te hebben. S. zei op een' onverschilligen toon: »*Kardoes*, haal den hoed!" De hond bragt oogenblikkelijk, niet den mijnen, maar dien van S. »*Kardoes*," hernam deze, »dien hoed meen ik niet; haal dien van den Heer G—s." Dit zeide hij, plat op den grond liggende, zonder den hond zelfs aan te zien, noch het oog naar de bank te wenden; hij zei het, zoo als men het aan eenen bediende zou zeggen. Snel droeg de hond den hoed, dien hij gebragt had, weder naar deszelfs plaats, en even snel bragt hij nu den mijnen. — Overbodig is het, hierover nog een woord te zeggen. Het is zonneklaar, dat de hond de geheel ongezochte woorden van S. verstond, daar deze volstrekt niet naar de hoeden, die ver van ons achter onzen rug lagen, gewezen had. Taalkundig, zeker, kon hij de woorden niet verstaan; menig mensch kan dit niet; maar den zin van het gesproken denkbeeld: »dien

meen ik niet," enz. begreep hij, zonder in het minst er toe afgerigt te zijn, zoo goed als een mensch.

Nog eenmaal kwam het verstand van dezen poedel op de proef, welke hij even beslissend doorstond. De pantoffels van een' der huisgenooten, die gewoonlijk achter de kagchel stonden, waren reeds eenigen tijd geleden, terwijl wij ons met den hond nog buiten bevonden, op het klavier gelegd, waar hij dezelve onmogelijk zien kon, en waar zij anders nimmer lagen. Toen wij in de kamer gingen, volgde ons de hond. Wij zaten aan de schrijftafel; *Kardoes* lag rustig op den grond. Na verloop van een half uur zei S.: »*Kardoes*, breng mij L.'s pantoffels." Snel liep de hond achter de kagchel, om dezelve te halen; en dit had trouwens ieder andere, slechts min of meer afgerigte hond gedaan. Toen hij dezelve op de gewone plaats niet vond, zocht hij in alle hoeken van het vertrek. Nergens kon hij ze vinden. Nu keerde hij zich tot zijnen heer, uitte een zacht geknor, en liet daarbij zijnen geknotten staart driftig heen en weder gaan: hij berigtte, dat de pantoffels er niet waren. S., die aan de tafel zat te schrijven, in zulk eene rigting, dat het klavier achter hem aan het ander eind der kamer stond, zeide, zonder zich om te draaijen of naar het klavier te zien, rustig en met bedaarden toon, zoo als men tot een' mensch zou spreken: »De pantoffels liggen op het klavier." Zonder in het minst te dralen, keerde de hond zich derwaarts, ging op de achterpooten staan, en bragt de pantoffels. — Is dit nu ook bloot instinkt, het eenige, wat door velen aan het dier wordt toegekend? Waarlijk, dan zou het ook bloot instinkt bij mijnen bediende zijn, wanneer ik hem zeg: »Breng dit boek in de andere kamer," en hij doet het.

Ik kan nog een tweede, even zoo duidelijk voorbeeld van het begrijpen der woordenbeteekenis, zonder voorafgegane afrigting, bijbrengen. Ik bezat een vrolijk en verstandig mopshondje, dat eene menigte gewone, en daarenboven ook eenige vrij zeldzame hondenkunstjes geleerd had; doch alles was bloote afrigting, en met deze heb ik hier niets te maken. Gaarne had deze hond een zacht ligplaatsje en koos daarom het liefst zijn leger op de sopha. Dit echter was mijner vrouw in het geheel niet naar den zin; meermalen had zij hem weggejaagd, en nu verliet hij, bij haar verschijnen, steeds in aller ijl van zelf zijne rustplaats, het-

geen hij nimmer deed, wanneer ik het was, die hem in zijn slaaphoekje verraste. Toen ik nu eens in de kamer trad en de hond er weder lag, terwijl mijne vrouw zich in een ander aangrenzend vertrek bevond, besloot ik eene proef met zijn verstand te nemen. Ik ging bedaard, met mijnen gewonen tred, naar de half openstaande deur dier naaste kamer, en sprak: »Denk eens, de hond ligt toch weder op de sopha!" Opzettelijk had ik hierbij den naam van het dier niet genoemd; ik keerde hond en sopha den rug toe, en mijne woorden werden niet luider gesproken dan gewoonlijk. Ik keek eerst om, toen ik hoorde, dat hij zich in zijn leger verroerde; toen zag ik, hoe *Azor*, kruipende, met den staart tusschen de beenen, van de sopha sloop, en zoo stil mogelijk in zijn gewone ligplaatsje op den grond nederdook. — Dit was niet het gevolg van afrigting. Het kon niet anders zijn, hij moest de woorden verstaan hebben, en bewust zijn, dat hij iets verbodens gedaan had. — Kan dit ingeschapen aandrift wezen? Onmogelijk. Slechts dàt is instinkt, wat zijnen grond heeft in de behoeften van het ligchaam, wat tot vervulling derzelven aanspoort. Wanneer de bije hare werkplaats bouwt, de trekvogel zijne reis naar vreemde gewesten aanneemt, alle dieren, zonder den almanak te raadplegen, den tijd van hun paren kennen, enz., dan volgen zij natuurwetten, die op de behoeften des ligchaams berusten.

De Koe. Op den schranderen hond volge onmiddelbaar de domme os. Eene kudde rundvee was tegen den avond naar binnen gedreven, en ons aandeel aan dezelve bevond zich reeds in den stal, op één dier na, dat achter gebleven was, en eerst aankwam, toen de deur van de stalplaats gesloten was. De koe bulkte herhaalde malen; maar niemand was bij de hand, om haar de deur te openen. Nog eenige minuten lang bleef zij geduldig staan; doch na verloop derzelven verliet zij de plaatsdeur, en wandelde om huis en tuin, meer dan honderd-en-vijftig schreden verre. Daar vond zij, aan het tegenovergestelde einde van het erf, de achterdeur van den tuin open, ging die binnen, en kwam op deze wijs, door den tuin en de daaraan grenzende achterplaats, in den stal bij hare makkers. — Kan het aangeboren instinkt zijn, wat het dier leidde? Bezwaarlijk. Slechts in eenig zeer zeldzaam geval wordt deze deur tot het uitlaten van het vee gebruikt. Klaarblijkelijk is het, dat het dier

zich desniettemin dezelve herinnerde; dat het besloot, langs eenen verren omweg en door allerlei krommingen, naar den stal te gaan; dat het, hoezeer het dien weg nimmer in deze rigting gegaan was, desniettemin zonder dwalen denzelven vond. Ontegenzeggelijk was van dit alles herinnering, overleg en besluit de grond.

Het Paard. Het paard behoort onbetwistbaar tot onze edelste en schranderste dieren, ofschoon het met eene zeer arme diertaal begaafd, ja bijna sprakeloos is. Daar over het algemeen de menschen, die zich het minst met de oplossing van zielkundige vraagstukken bemoeijen, juist diegenen zijn, die er de beste gelegenheid toe hebben, zoo zijn de waarnemingen over deze soort van dieren niet zeer menigvuldig. Uit eigene ondervinding kan ik het volgende mededeelen. Ik reed eens drie (Duitsche) mijlen ver, om op het land een bezoek af te leggen. Daar ik den gewonen rijweg niet in den besten toestand vond, en hij daarenboven merkelijk omliep, wendde ik mij van denzelven af op eenen anderen, die slechts aan het spoor van eenige boerenwagens kenbaar was. Ik volgde dien landweg wel twee uren ver, en kwam bij deszelfs einde, dat ik kortheidshalve met de letter A. zal aanduiden, weder op den gewonen rijweg. Eerst bij het vallen van den avond nam ik de terugreis aan, en weldra was het zoo donker, dat men geen hand voor oogen zien kon; niettemin reed ik snel voort. Na verloop van een' langen tijd week mijn paard plotseling ter zijde van den weg af. Ik begreep niet terstond, wat dit te beduiden had, en wendde het weder op den rijweg, waarbij het eenige wederspannigheid toonde. Toen ik echter op mijnen wil stond, gehoorzaamde het en ging op den weg voort; doch nog geene twintig schreden had het op denzelven gedaan, of het keerde zich eensklaps om en ging weder terug. Thans bemerkte ik, wat het begeerde. Het was op de terugrid weder bij A. aan het einde van den hierboven vermelden veldweg gekomen, en wilde dien wederom inslaan. Ik liet het nu zijnen wil, en het bragt mij langs dit zijspoor, van hetwelk het scherpste gezigt in den donker niet het geringste bemerken kon, weder naar mijne vaderstad. — Was dit instinkt? Onmogelijk. Hoe levendig toonde zich in dit geval, bij het goede dier, de herinnering van den weg, dien het des morgens gegaan had; hoe verstandig en helder, zoo zelfs, dat vergissing onmogelijk was, had het zich

de kenmerken van het eindpunt A. in de gedachte geprent, en besloten, denzelfden weg terug te gaan; hoe krachtig toonde het zijnen wil, om dit voornemen uit te voeren!

DE SCHETLANDSCHE EILANDEN. PATRICK STUART, GRAAF DER ORCADEN.

De groep eilanden onder den naam van *Schetland* bekend, de laatste tot *Schotland* behoorende grond naar den kant van het noorden, zijn van de *Orcadische* of *Orckney*-eilanden, welke onmiddellijk boven de noorderpunt van dat koningrijk liggen, door eenen breeden en onstuimigen zeeärm gescheiden, dien men het *roost* van *Sumburgh* noemt. In overoude tijden, welke tot boven menschengeheugen opklimmen, hing voorzeker de *Schetlandsche* archipel met het groote *Britsche* eiland te zamen door eene landtong, van welke de *Orcaden*, het eiland *Fair* en de voorgebergten *Fitfull* en *Sumburgh* de eenige overblijfsels zijn. Die verlenging van het hoofdland, zoo zij ééns bestaan heeft, is door het woeden der Noordzee in een vijftigtal stukken verbrijzeld, die thans zoo vele eilanden vormen, van welke verscheidene zonder bewoners zijn en sommige zelfs geen' naam hebben. *Unst*, *Yell*, *Whalsey* en *Mainland* zijn de grootste dier eilanden. Op de wonderlijkste wijze uitgekarteld, vol lange, naauwe kreken en diepe baaijen, zijn die eilanden door kronkelende zeeëngten vaneengescheiden. In deze engten is de zee verschrikkelijk; maar vooral is zij zulks in die, welke men den *Bluml-sound* en den *Yell-sound* genoemd heeft (*). Steekt slechts de wind in het minst of uit het Oosten of uit het Westen op, dan storten de golven al dwarlende in deze kolken, klotsen er met oorverdoovend gedruisch tegen elkander, en vormen er die onweêrstaanbare zeestroomen, welke bij de bewoners der naburige kusten den naam van *roost* (†)

(*) Men duidt deze eilanden, welke geenen bijzonderen naam hebben, met de algemeene benaming aan van *halms* (in de Noordsche talen *holms*, b. v. *Bornholm* enz.) Sommige brengen een luttel gras voort; maar het grootste gedeelte zijn naakte rotsen, waarop duizenden van zeevogels nestelen.

(†) De *Engelsche* uitspraak van dit woord, in de *Neder-*

dragen. Wee de bark, die op een' stormachtigen dag te lang gedraald heeft eene haven te zoeken! Onmisbaar verbrijzelt zij zich tegen de lage en rotsachtige kust van het een of ander der talrijke eilandjes, waarmede deze zeeärmen alom bezet zijn, en naar welke het *roost* haar met razende woede henen stuwt.

Met deze bijna altijd hol staande zeestroomen vertoont het land een zonderling contrast: hoe hevig de stormen er ook woeden mogen, alles is er stil en bewegingloos als het graf. Op het kale strand, op de naakte vlakten is er niets, waarop de wind vat heeft. Geen boom, geen struik, geen plant, welker stengel slechts een voet of wat boven den grond opschiet, wiegt zich in den adem der lucht op dezen barren grond. Korte biezen, verkreupeld riet dekt den grond der drassige valleijen, stoppelig gras of sponsachtig mos bekleedt de heuvels en spreidt eenen glansrijken mantel van groen over den zwarten molmgrond der vlakten. Eene schrale soort van haver en armelijke garst zijn de eenige graangewassen, die in *Schetland* geteeld worden, en nog groeijen dezelve niet dan met groote moeite, rondom de gehuchten, in zoodanige oorden, waar zij het best voor de winden beschut zijn, en welke ter naauwernood het dertigste gedeelte van den bebouwbaren grond uitmaken.

Nog weinige jaren geleden hadden de bewoners dier eilanden geen denkbeeld van hetgeen een boom mogt wezen. Zeide men hun, dat in zuidelijker, of beter voor de winden beschut liggende landen, groote plantgewassen, zwaar met takken en loof bedekt, somwijlen tot eene hoogte van meer dan honderd voeten oprezen en langer leefden dan de menschen, zoo schudden zij met ongeloovigen glimlach het hoofd, en schenen te zeggen: »Waarom ons zulke sprookjes verteld? Denkt gij dan, dat wij onnoozel genoeg zijn om ze te gelooven?" Een bewoner van *Guinee* of van *Congo*, wien men verhaald zou hebben, dat ver over de zee, bij de blanke menschen, het water, door de koude harder dan een plank geworden, met bijlen stuk gehakt of onder den hamer vergruisd werd, zou niet verbaasder en ongeloovliger hebben kunnen zijn. »Wij zullen aan uwe boomen geloof

---

duitsche overgebragt, zou het bij ons *roest* doen spellen. Kan het dus misschien ook verwant zijn aan ons *roestig*, in den zin van ruw, onstuimig? *Vert.*

slaan, wanneer wij er op *Mainland* zien groeijen," antwoordden de *Schetlanders* aan de vreemdelingen, wanneer deze op hun stuk bleven staan. Thans groeijen er boomen op *Mainland*, en nog zijn zij tenaauwernood overtuigd; de hardnekkigsten zeggen, het is tooverwerk. Een Laird, welke dat gedeelte van *Mainland* bewoont, hetwelk men *Busta* noemt, is inderdaad nu laatstelijk op het denkbeeld gekomen, om uit *Schotland*, waarheen hij verscheidene malen gereisd was, eenige boomen mede te brengen, welke hij in zijnen tuin geplant heeft. Daar hij terzelfde tijd zorg droeg, dien tuin met hooge muren te omringen, zijn die boomen, aldus beschermd tegen de zeewinden, snel opgeschoten. Maar zoodra zij de hoogte van den muur bereikt hadden, hebben zij opgehouden verder naar boven te groeijen, en daarentegen hunne takken zijdelings uitgebreid, even als appel-stamboomen. Deze misgroeide boomen, die ronde en onbevallige kroonen vormen, zijn niettemin een voorwerp van hooge bewondering voor de arme *Schetlanders*. Geen inwoner van *Mainland*, *Yell*, of zelfs van *Unst*, het noordelijkste dier eilanden, het *ultima Thule* van den *Schetlandschen* archipel, is er, die geene pelgrimsvaart naar *Busta* gedaan heeft, om de *Schotsche* boomen te zien. Men begeeft zich derwaarts uit nieuwsgierigheid, of om een plezierreisje te doen; en wanneer een vader zijn kind beloonen en aan hetzelve iets beloven wil, dat deszelfs blijdschap ten top voert, zoo zegt hij: »Ik zal u medenemen, om de boomen van *Busta* te zien!" Inderdaad moeten die boomen aan de inwoners van *Mainland* en der naburige eilanden als een wereldswonder voorkomen; want de eerste vraag, welke zij den vreemdeling, die hen komt bezoeken, doen, is onmisbaar deze: »Hebt gij de boomen van *Busta* reeds gezien?" Heeft de gast deze boomen gezien, alsdan wenschen zij hem geluk, dat hij zoo groot eene zeldzaamheid niet onopgemerkt gelaten heeft; heeft hij ze nog niet bezocht, zoo zeggen zij: »Ga er dan toch spoedig heen; want verlaat gij *Mainland* zonder de boomen van *Busta* gezien te hebben, dan hebt gij niets gezien!"

Eene andere bijzonderheid van *Mainland* (het voornaamste der *Schetlandsche* eilanden, gelijk de naam zulks reeds aanduidt) is het niet daarzijn van wegen. Wegen worden er bijna even min gevonden als boomen. Bestond er niet een eind wegs, dat van *Lerwick*, de hoofdplaats des lands, west-

waarts omtrent eene mijl ver voortloopt en zich vervolgens in eene moerassige vlakte verliest, zoo zou men op *Mainland* volstrekt niet weten, welk een ding toch een gebaande weg mag zijn. Daarenboven is nog die *Lerwicksche* weg, naauwelijks honderd schreden van de stad, in aanhoudenden worstelstrijd met gras, biezen en mos, die aan denzelven den grond, welken hij beslaat, gedurig betwisten en er zich ten laatste van meester maken. Men ziet, dat de *Schetlanders* nog verre van de spoorwegen zijn, en ik twijfel zeer, of wel immer eenige zijtak der *rail-roads* hen in *Mainland* zal gaan opzoeken, al moest hij ook van *Lerwick* naar de boomen van *Busta* loopen.

Eenige jaren geleden deed een boer uit het eiland *Yell*, dat nabij *Mainland* ligt, aan boord van de pakketboot eene reis naar *Edimburg*. In deze groote stad aangekomen, was hetgeen zijne verbazing het meest wekte, na de boomen der *meadows* en der *squares*, de steenvloer van straten en stegen. Men had alle moeite der wereld, om hem te doen begrijpen, dat die steenen er met opzet gelegd waren. »Bouwt men dan te *Edimburg*," vroeg hij in zijne verbazing, »een' weg, zoo als men bij ons een huis bouwt?" Vervolgens, aan zijne naïve ongeloovigheid botvierende, voegde hij er bij: »Neen, nooit zal men mij doen gelooven, dat menschen de moeite genomen hebben, om al die steenen naast elkander te leggen, alleen om er over te kunnen loopen!"

Maar, zal men zeggen, weten dan de *Schetlanders* niets van beschaving? Juist het tegendeel, en daar zij niet voor niet *Schotten* zijn, zoo zij al geene wegen hebben, hebben zij hun dagblad, *the Shetland-journal*, en zenden zij eenen afgevaardigde naar het Parlement. Eenige Lairds, die gereisd hadden, hebben wel gepoogd, wegen te doen aanleggen, om eene gemeenschap tusschen hunne landgoederen daar te stellen; maar zelden zijn die pogingen van eenige vrucht geweest. Onkruid en ruigte hebben weldra de aangelegde wegen op nieuw vermeesterd, of wel zij veranderen in ondoorwaadbare modderpoelen, waar menschen en vee tot aan de schouders in verzinken, ja zelfs, onder het zwarte slijk, dat uit week geworden klei en veenstof bestaat, soms geheel verdwijnen. Het gemis van boomen en dit volstrekte gebrek aan wegen maken de gemeenschap van het eene punt naar het ander allermoeijelijkst. De inboorlingen alleen zijn in

staat, hunnen weg te vinden in die heiden en moerassen, met zoute meren (*voes*) en watervennen doorsneden, tusschen welke de buitenlander, die zonder gids zou willen reizen, bijna onmisbaar verdwalen zou. De wijs van reizen is, voor het overige, in *Schetland* hoogst eenvoudig. Daar er geene wegen zijn, kan men er geen rijtuig gebruiken; dit is een gemak, maar ook een ballast minder. Om zich tot de langste togten toe te rusten, is het genoeg een toom en zadel met zich te nemen; somwijlen zelfs, zoo men een goed ruiter en de weg niet lang is, heeft men aan een toom genoeg. Paarden zwerven er steeds in menigte rondom elke bewoonde plaats, waar zij het een of ander lekker beetje, een paar stengels garst of wat vergeten haverstroo zoeken. Men grijpt een dier paarden, die zeer klein en ruig als beeren zijn, bij de manen, legt het den toom in den bek, werpt het den zadel op den rug, slaat er het eene been over heen en galoppeert voort. Die paarden of *shelties* (zoo noemt men deze *Schetlandsche* hitten) ofschoon klein, zijn vol vuur en in staat om vrij lange togten uit te houden. Men heeft daarenboven het gemak, dat men overal wisselpaarden vindt, wanneer het dier, hetwelk men berijdt, moede wordt, of koppig is. Is het koppig, en werpt het u af, zoo zijt gij zeker nimmer hooger val te doen, dan van een voet of drie; het is alsof men van een' ezel viel, en onze dames, die op hare zomertogtjes somwijlen dit laatste dier berijden, weten, dat zulk een val meestal meer doet lagchen, dan hij schaadt. Men kan er bijvoegen, dat men in *Schetland* bijna altijd op een dik tapijt van mos of zoden nederkomt, zoodat er des te minder gevaar is hals of beenen te breken. Maar de grootste hinder dier buitelingen is de moeijelijkheid om toom en zadel weder te krijgen, met welke de *sheltie* gewoonlijk aan den haal gaat. Loopt men hem dreigend achterna, dan is men zeker ze nooit weder te zullen zien, want geen menschenbeenen zijn in staat, een dartele of verschrikte *sheltie* in te halen; men moet dus geduld hebben, het dier met hand en mond streelen en vleijen en het op allerlei wijs pogen tot zich te lokken. Éene verlokking is er, welke de hit zelden weêrstaat. Haalt men, bij voorbeeld, een stuk brood uit den zak, en werpt er hem eenige brokjes van toe, zoo snapt de *sheltie* ze gretiglijk op, en kan alsdan de verzoeking niet weêrstaan, het overschot uit de hand van den mensch te komen opeten, daar hij dezen

nimmer, wat hij hem ook heeft doen ondergaan, als eenen vijand beschouwt. Wanneer men, des avonds, de dagreis volbragt heeft, neemt men den hit zadel en toom weder af en geeft hem de vrijheid terug. Op het oogenblik van het afscheidnemen is de *sheltie* dikwijls zoo aanhalend, dat men niet wel anders kan, dan hem zijne liefkozingen met een handvol stroo of een sneedje haverbrood te vergelden. In *Schetland* is het dus, gelijk men ziet, niet de postillon, maar het paard, dat om eene fooi vraagt.

Deze paardjes zijn op al de grootere eilanden zeer menigvuldig; zij zwerven er bij troepen, in gezelschap der ganzen, zwijnen en geiten, want zij zijn zeer gezellig. Somwijlen, wanneer zij in grooten getale bijeen, en garst en haver nagenoeg rijp zijn, doen zij veel schade in de bouwlanden; maar een kind, met een' stok gewapend, is, al schreeuwende en dreigende, genoeg, om hen overdag verwijderd te houden; des avonds kan de slag van een pistool geheel een eskadron *shelties* op de vlugt jagen. Worden hunne benden echter al te talrijk en hunne invallen te menigvuldig, alsdan hebben de Lairds van het land, op wier domeinen zij leven, een zeer eenvoudig middel om zich van hun overgroot getal te ontslaan. Alle, welke zij krijgen kunnen en die hun merk dragen, (want, hoe zij ook als in het wild zwerven, elke hit draagt op het kruis het merkteeken van zijnen eigenaar) doen zij opvangen, beladen er eene schuit of schip mede, en zenden het naar *Leith*, naar *Glasgow* of zelfs wel naar *Londen*, waar de lading voor klein geld verkocht wordt. Bij deze gelegenheden, wanneer het schip eene voorspoedige reis gehad heeft, wordt de geheele lading, op het oogenblik der aankomst, voor hoogstens dertig (*Eng.*) schellingen het stuk verkocht. Het is een aardig cadeau, hetwelk een man het hart niet heeft aan zijne vrouw te weigeren. Een paar *Schetlandsche hitten* (*), gemend door eenen AUTOMEDON van uiterlijk 40 duim (*Engelsch* waarschijnlijk, niet *Nederlandsch*) hoog, is het modegespan van het kleine vierradige rijtuigje. Een goed vader ook, wiens kinderen smaak in het paardrijden hebben, kan even min, zonder de blaam van onvoorzigtigheid of karig-

(*) Eigenlijk min of meer eene tautologie; want volgens eene andere uitspraak noemt men *Schetland* ook *Hitland*, en hitten zegt dus reeds: *Schetlandsche paardjes.* — *Vert.*

heid op zich te laden, hun een *sheltie* weigeren: met een hoog *Engelsch* rijpaard zouden zij gevaar loopen den hals te breken, en het koopen van een houten paard zou duurder uitkomen. Jammer maar, dat de kleine diertjes een appetijt van den drommel hebben, die met hunne kleine gestalte in geene evenredigheid staat; en daar men hen te *Londen* niet, als in hun vaderland, vrij en vrank op de grasplekken der parken mag laten weiden, zelfs niet in *Greenpark*, hetwelk evenwel volkomen naar een brokje van *Schetland* gelijkt, daar de boomen er even zeldzaam zijn en het gras er even kort is, zoo komt het beestje, dat dertig schellingen van aankoop gekost heeft, niet zelden, aan onderhoud, op dertig guinjes in het jaar te staan.

De bevolking der *Schetlandsche* eilanden (ongeveer vierentwintigduizend zielen) bestaat uit twee klassen, de heeren of Lairds en de boeren (*gentry and peasantry*). Het gros der natie is van *Noorweegschen* oorsprong; evenwel zijn er heden ten dage weinig *Noorsche* Lairds (*); allengskens zijn zij door de *Schotten* vervangen, niet met ruw geweld, niet als door veroveraars, welken onderdrukking en dood verzellen, maar op zachte en ongevoelige wijs, door het aankoopen der leengoederen van arme stamhuizen, of het opvolgen in de plaats van andere, die uitstierven; waarbij de nieuwe eigenaars tevens mildere zeden en eene meer gevorderde beschaving met zich bragten. Aldus hebben zij het land aan hen onderworpen, zonder genoodzaakt te zijn het zwaard te bezigen. Met dat al worden deze *Schotsche* edelen door hunne onderhoorigen minder bemind dan de *Noorweegsche* adel, ongetwijfeld omdat zij van eenen verschillenden landaard zijn. De *Noorweegsche* Lairds heeten *Udallers;* het zijn allodiale bezitters, welken het land behoort krachtens oude *Noorweegsche* wetten en niet

(*) De *Schetlandsche* eilanden behoorden aanvankelijk aan *Noorwegen*. MAGNUS van *Noorwegen* verkocht dezelve, in de 13de eeuw, aan ALEXANDER van *Schotland.* Vervolgens werden zij door *Denemarken* teruggevorderd, aan hetwelk zij bijna twee eeuwen lang behoord hebben. Omstreeks het eind der 15de eeuw huwde CHRISTIERN I zijne dochter uit aan JACOB III van *Schotland;* en daar hij arm was, verpandde hij voor de betaling van haren bruidschat de *Orcadische* eilanden en *Schetland*, welke *Schotland* sedert niet weder heeft willen teruggeven.

volgens het *Schotsche* leenregt. De gastvrijheid, zoo der *Udallers* als der *Schotsche* Lairds, is algemeen bekend; het is voornamelijk aan hunnen disch, dat zij die oefenen. Zij zijn gastvrij als lieden, wier land slechts schaars bezocht wordt, en die weten, dat gebruik niet in misbruik ontaarden kan. Het is niet zeldzaam, op deze eilanden lieden van die aloude, edele inborst te ontmoeten, welke den reiziger aan MAGNUS TROIL doen denken, wiens groote en epische karaktertrekken WALTER SCOTT in zijnen roman *de Zeeroover* zoo meesterlijk geschetst heeft.

De Lairds, zoo *Noorwegers* als *Schotten*, zijn de uitsluitende eigenaars van land en zee, en verpachten dezelve, op harde voorwaarden, aan de arme volksklasse (*the peasantry*), die niets anders bezit dan hare vrijheid. In den beginne waren deze pachtconditiën slechts schijnbaar hard; de Lairds eischten veel en bekwamen weinig. Tegenwoordig vorderen zij veel om veel te krijgen; ook gaat de armoede der boeren alle beschrijving te boven. Eertijds maakten heeren en vazallen als 't ware slechts één gezin uit, dat elkander hielp, op eene aartsvaderlijke wijze leefde, zich weêrkeerig achting bewees en hartelijke genegenheid toedroeg. Enkele in het land wonende Lairds zijn de eenige, die deze eenvoudige en edelaardige levensgewoonten behouden hebben, en is al ook bij hen liefdadigheid de hoofddeugd niet, zoo toonen zij ten minste niet die onbarmhartige hebzucht, welke den arme tot wanhoop drijft. Maar te dikwijls keeren de Lairds, die buitenlandsche reizen doen, naar hun kleine land terug, vol vooroordeelen en behoeften, welke zij vóór hun vertrek niet kenden; zij zijn met hunnen hoogeren stand ingenomen, doen hunne meerderheid op eene trotsche wijs gevoelen, welke zij zich te voren niet veroorloofd zouden hebben, en daar hunne eischen met hunne behoeften vermeerderen, worden zij minder menschlievend en minder bemind.

Schetland, eene barre en afgelegene eilandgroep, door digte nevels omsluijerd en door stormachtige zeeën omvloeid, kan geene bekoorlijkheid hebben dan voor dezulken, welke geene andere landen bezocht hebben; landen, waar de boomen tieren, waar de vruchten rijpen, waar de zon maanden lang schijnt, in plaats van zich slechts weinige weken, in het midden des zomers, te vertoonen; landen, waar stille en heldere dagen even gemeenzaam zijn als dagen van nevel

en storm in dit gure noordelijke land. De Lairds, van welke wij hier boven spraken, en die op hunne reizen andere gewesten hebben leeren kennen, verlaten menigmaal voor altijd het hunne. Vandaar eene der hoofdkwalen van de noordelijke eilanden des *Britschen* rijks, de *Orcaden* en *Schetland*, het *absenteïsmus*, zoo als zulks door de *Schetlandsche* en *Schotsche* dagbladen genoemd wordt (*). Het land verlatende, verpachten deze Lairds der eilanden hunne domeinen aan derden, of laten ze door rentmeesters (*stewards*) beheeren; beide, die pachters en rentmeesters, moeten alle mogelijke partij van de landerijen pogen te trekken, en de opbrengst regelmatig aan hunne heeren toezenden, want regelmatige geldontvangst is eene eerste behoefte voor al wie te *Edimburg* of te *Londen* leeft. Deze gemagtigden, die grootendeels ondergeschikte loontrekkers zijn, percentsgewijs uit de inkomsten betaald, onbeschaafde boeren of baatzuchtige, door de Lairds op vroegere reizen van buitenslands medegebragte gelukzoekers, zien in hun beheer slechts eene geldzaak en kennen geene deernis. Meedoogenloos persen zij van de arme hoevenaars betalingen in geld of in vruchten af, meestal te zwaar om door dezen gedragen te worden; zij vervolgen hen met eene hardheid, welke de landheeren zelven niet hebben zouden; zij brengen hen tot eene volstrekte armoede, hun geen stuk haverbrood overlatende, om met hun gezin het leven te behouden, geen schapenvacht om zich te dekken, geen turf om zich te warmen: men heeft deze ongelukkigen soms van honger en gebrek zien omkomen, na eenen langen winter in doodsangst doorgeworsteld te hebben. De Lairds, die op de eilanden wonen, zijn, bij minder behoeften, ook minder hebzuchtig of minder onbarmhartig; zij toonen mededoogen met de ellende, die zij zien, en pogen een lijden, van 't welk zij al de uitgestrektheid kunnen beoordeelen, te lenigen, wel niet door hunne beurzen te openen, dit ware te veel gevergd,

(*) Ook een grooter en zuidelijker eiland van het *Britsche* rijk, *Ierland* namelijk, lijdt onder die zelfde kwaal; en vermits zij aldaar niet alleen op de welvaart, maar ook op de inborst des volks verderfelijk werkt, en daardoor bij de meergegoeden vrees en tegenzin wekt, heeft zij er nog de ongelukkige uitwerking van zich zelve te vermeerderen.

maar door aan hunne vassalen ten minste niet de laatste levensbehoeften te ontnemen.

Het zijn vooral de arme visschers, die slagtoffers van de gretigheid der *afwezigen* zijn. De *stewards* der uitlandige Lairds doen deze ongelukkige zeelieden voor den laagsten prijs mogelijk arbeiden, en dit loon is verre van evenredig te zijn aan de vermoeijenissen en gevaren, welke zij ondergaan. Dus heeft b. v. de haringvangst, in den loop van het jaar 1836, aan de *Schetlandsche* eilanden zevenentwintigduizend vaten gekaakten visch opgebragt, voor de helft van de eerste hoedanigheid; welke zevenentwintigduizend vaten voor 24,525 pond sterling verkocht zijn. Eenige weinige Lairds, die zeeregt bezitten, en ettelijke visschersbazen, aan welke sommigen hunner hun regt verpacht hebben, hebben onderling 20,025 ponden gedeeld, en het overige is door de kleine visschers genoten, die, daar zij het vierde deel der gezamentlijke bevolking uitmaken, 1 pond 10 schellingen per hoofd gehad hebben, als loon van hunnen arbeid gedurende een geheel vischsaizoen! Er ligt hierin ontegenzeggelijk de uiterste onbetamelijkheid en eene oorzaak van de verarming en ontvolking der eilanden. De geringste visscher onzer kusten wint meer geld in eene week, dan de *Schetlandsche* visscher in een jaar. Waar is het, bij ons is de vischvangst vrij; terwijl in *Schetland* niet alleen het land, niet alleen het strand, dat door den vloed gedekt en door de ebbe bloot gelaten wordt, maar ook nog de zee, welke dat strand bespoelt, het eigendom van den landheer is. Menigmaal b. v. gebeurt het, dat in de ondiepe baaijen of op het modderige strand dier eilanden walvisschen vastloopen; natuurlijk zou men denken, dat het rif dezer dieren behooren moest aan hem, die ze ontdekt en met levensgevaar bevecht en doodt; in geenen deele: de vrucht dier jagt wordt door den heer geëischt, wiens domein het naast bij de plaats gelegen is. Is die heer in het land gezeten, dan voorzeker laat hij een goed deel der opbrengst aan de visschers over; maar is hij buitenslands, dan gunnen zijne zaakwaarnemers ternaauwernood aan die arme lieden eenige vaten traan en eenige beenderen om zich te warmen. Dit zijn de voornaamste oorzaken van de diepe armoede der noordelijke eilanden van *Schotland*, waarover de *Engelsche* dagbladen hunne lezers zoo menigmaal spraken. *Destitution in the Highlands*, ziedaar het opschrift der talrijke artike-

len, welke zij bijna dagelijks aan het mededoogen der gegoeden in het Vereenigd Koningrijk rigtten. Lange lijsten van inteekenaren volgden gewoonlijk deze treurberigten; maar ook de overvloedigste bijdragen zouden onvermogend zijn tegen oorzaken van behoeftigheid, alleen weg te nemen door opregte deernis en diep gevoelde billijkheid, welke de rijke landheeren bewegen mogten de kolk eener gedrogtelijke ongelijkheid te dempen. Ongelukkig koestert men, gelijk de *Schetlandsche* dagbladen het gedurig zeggen, op die eilanden den stelregel, dat liefdehulp steeds van buiten moet komen; en de daadzaken bewijzen maar al te zeer, dat zij dit niet ten onregte beweren. In het jaar 1832 b. v. deed een verschrikkelijke orkaan op eenmaal honderd en drie *Schetlandsche* visschers verongelukken; de meesten lieten talrijke huisgezinnen in de volstrektste armoede na. Natuurlijk had men moeten denken, dat de ooggetuigen van zoo verschrikkelijk eene ramp alles zouden gedaan hebben, om er aan te gemoet te komen; maar, hoe ijverig ook de pogingen van medelijdende lieden waren, om op die eilanden een luttel gelds te verzamelen en in de dringendste behoeften der ongelukkige visschersgezinnen te voorzien, zij vermogten in geheel *Schetland* geen' enkelen penning te verkrijgen (*not one farthing was subscribed*)! Gelukkig kreeg men te *Londen* en in het zuiden van *Schotland* ongeveer 3000 pond sterling bijeen; zonder deze, van buiten gekomen hulp, zouden twee derden van de leden dier van hunne broodwinners beroofde gezinnen onder de ijselijkheden van honger en ellende omgekomen zijn! Kan men zich nu wel verwonderen, dat de armoede des lands met elken dag in eene schrikbarende progressie vermeerdert?

Nogtans zijn de boeren dier eilanden van nijveren aard, en, gelijk alle volken van *Deenschen* of *Noorschen* oorsprong, hebben zij smaak voor landbouw; maar, steeds voor anderen arbeidende en even als onze lijfeigenen uit de middeleeuwen aan den grond verbonden, staat hunne nijverheid stil en maakt de landbouw bij hen weinig vorderingen. Zij liggen op grooteren afstand van de landbouwdrijvende streken van *Schotland*, en evenwel is hun akkergereedschap meer volmaakt dan dat, waarvan men zich in de *Hebriden* bedient. In plaats van b. v. den *cas-chrom* (eene soort van kromme spa) te gebruiken, waarvan de *Hebridiërs* en de *Bergschotten* uit *Caithness* en *Sutherland* zich bedienen, be-

zigen zij den armploeg, wel is waar den ploeg met slechts éénen arm. Met den *cas-chrom* kunnen acht man, in vijf dagen, niet zoo veel grond omwerken als een eenig man, op éénen dag, met den ploeg. Overal kleven de landlieden aan oude gewoonten; nadenken, redenering, oordeel en toepassing van hen te vorderen, is te veel gevergd. Ook de *Schetlanders* hebben hunne slentergebruiken, welke zij hardnekkig en, dat meer is, met geest en kwinkslagen weten te verdedigen. Luister, wat er tot aanval en afwering gezegd wordt:

»Maar wat is er dan aan onzen ploeg, dat u mishaagt?" vroeg de *Udaller* MAGNUS TROIL; »wat hebt gij op hem te zeggen? Bearbeidt hij onzen grond niet? Wat wilt gij meer hebben?"

»Uw ploeg!.... Wel, hij heeft maar één handvatsel," hernam TRIPTOLEMUS YELLOWLEY.

»Wel drommels!" riep de Bard HALCRO, die altijd op een' zet of kwinkslag uit was; »zoudt gij dan willen, dat hij twee handvatsels had, om te doen wat hij nu met een eenig doet?"

»En zeg mij dan toch, gij man die zoo veel weet," voegde MAGNUS TROIL er bij, »hoe zou NIEL van *Lupness*, die, toen hij van de rots van *Kekbreckan* viel, een' arm verloren heeft, een' ploeg kunnen besturen, die er twee had?"

»En dan uw tuig! uw tuig is van ongetouwd zeehondenvel!" hernam TRIPTOLEMUS.

»Dat bespaart ons de moeite der lederbereiding," was het antwoord van MAGNUS.

»Uw ploeg wordt door vier naast elkander gespannen ossen getrokken; twee vrouwen zijn er ook nog noodig, om het armzalige werktuig te verzellen en de voren, die het oprijt, met schoppen te voltooijen."

»Kom, hier eens op gedronken, meester YELLOWLEY TRIPTOLEMUS," zei de *Udaller*, »en, zoo als gijlieden in *Schotland* zegt, niet vergeten den elleboog in de hoogte te heffen. Loopen onze trekdieren nevens elkander, zoo is zulks omdat zij te veel werkdrift en krachten hebben, om te gedoogen, dat de een den ander vooruitga. Onze mannen zijn te beschaafd en te galant, om te gaan werken zonder hunne vrouwen mede te nemen. Onze ploegen, zoo als zij dan zijn mogen, bearbeiden onzen grond; onze grond, als hij bearbeid is, brengt garst voort; van die garst brouwen wij zel-

ven ons bier, bakken en eten ons brood, en deelen het met buitenlanders. Op uwe gezondheid, meester YELLOWLEY!"

»Maar ten minste," vervolgde YELLOWLEY, met een' toon van stem, die om genade scheen te smeeken, »laat mij toe eene aanmerking te maken over het ras uwer paarden; uwe paarden, mijn lieve mijnheer MAGNUS, gelijken in gestalte naar katten en in boosaardigheid naar tijgers."

»Zijn zij klein van gestalte, hernam MAGNUS TROIL, »dan komt men er ligter op en gemakkelijker af." (Dit laatste wist TRIPTOLEMUS bij ondervinding.) »Wat hunne boosaardigheid betreft, zij, die hen niet weten te berijden, deden voorzigtiger er af te blijven."

De geleerde landbouwer zweeg. Wat had hij kunnen antwoorden?

MAGNUS TROIL redeneert hier als eerste edele en vertegenwoordiger van zijn land; maar WALTER SCOTT, die zijn eigen *Schotland* kende, was regtvaardig, schoon hij somwijlen de schaal naar den kant van den *Udaller* schijnt te doen overslaan en de advocaat te worden van het vooroordeel. Die vasthoudendheid aan voorvaderlijke gewoonten, in *Schotland* en de *Schetlanden*, is er aan boer en edelman gemeen. Men moet zich hierover niet verbazen, want dit is het geval in alle landen, die buiten de hoofdlijnen van gemeenschap en verwijderd van den grooten weg der volken liggen: de menschelijke geest ontwikkelt zich er trager uit zijne belemmerende omkleedsels. Even als een bijziende zou doen, in een land waar geene brillen bekend waren, kan hij voorbij zekeren gezigteinder niet zien, en gelooft daarom, dat er achter dien gezigteinder niets verders te zien is. In *Schetland*, gelijk in menige andere landstreken, verschilt de landheer van zijnen boer slechts daarin, dat de eerste een huis en de ander eene hut bewoont.

ST. NINIAN, of ST. RINGAN, is de beschermheilig der *Schetlanders*. Eertijds droeg de hoofdkerk des lands zijnen naam. In den tijd der hervorming beweerden hare voorstanders, dat de eerdienst er in afgoderij ontaard was, en dat het volk er zich aan bijgeloovige kerkgebruiken overgaf. Even als in alle groote kerken van *Schotland*, die van *Glasgow* uitgezonderd, kwamen bijl en moker de hervormers te hulp; (*) de heiligenbeelden werden verbrijzeld,

(*) Het is een Roomschgezinde, die dit schrijft. — *Vert.*

het dak, dat hen beschut had, vernield, de muren der kerk, die hun tot vesting diende, gesloopt. St. ninian is niets meer dan een onkenbare puinhoop; maar, hoezeer de nieuwe eerdienst de bovenhand behouden heeft, staat die puinhoop nog door geheel het land in grooten eerbied. Doen de visschers, in stormgevaar, eene gelofte, zoo rigten zij die aan st. ninian. Hebben zij behouden het land weder bereikt, zoo vervullen zij dezelve naauwgezet, begeven zich daartoe heimelijk naar de gesloopte kerk van den heilig, en wandelen die een bepaald getal keeren in het rond. Even min heeft de hervorming de oude bijgelòovigheden kunnen uitroeijen, welke dit uit het Noorden afkomstige volk van daar met zich gebragt heeft. De oude *Scandinavische* legenden vallen zeer in den smaak der *Schetlanders*. Nog gelooven er de boeren aan de groene wijven (*green women*), aan het roodhandige meisje (*the Llamb-dearg*), aan zieners, toovenaars, goede en booze geesten. Zij hebben hunne overleveringen uit de helden- of fabeleeuw. Elke graauwe steen, die in het veld oprijst of door het mos van eenen veengrond heenkijkt, is het graf van eenen held; elk berghol was weleer de woning van eenen menscheneter of befaamden toovenaar; elke met wier bedekte strandvlakte, elke rots of kijkduin, van welker top de *scowries* en de zeevenkel (*samphire*) in trossen en festoenen nederhangen, worden door meerminnen bezocht. Die schoone en slanke wezens, met hare welluidende stemmen, blonde haren zoo zacht als zijde, groote, lonkende oogen, blaauw geaderd ligchaam, dat van onderen in een' geschubden vischstaart uitloopt, dien zij onder de golven verbergen, komen er op het mollige bed van zeegras, dat op den oever voor haar gespreid is, in den zonneschijn slapen. Plotseling stooten zij een doordringend geschreeuw uit, en haar uit rozengloed en leliënsneeuw gevormde ligchaam verdwijnt onder de groene zeegolf; zij hebben namelijk den baard van den zeemonnik op de oppervlakte des waters zien verschijnen; vol van wulpsche drift, welke het kille vocht der ijszee niet kan blusschen, vervolgt het ridsche gedrogt onophoudelijk de schoone dochters der zee.

In de lange nachten van den wintertijd, wanneer de zon ten elf ure opgaat om reeds ten twee ure weder onder te gaan, en wanneer hare roodkleurige schijf in die korte oogenblikken een klein hoekje van den gezigteinder door-

loopt (*), vertellen die eenvondige en ligtgeloovige lieden, om een groot vuur van veenkluiten, dat midden in hunne hut ligt te branden, verzameld, onder het drinken van hunnen *bland*, dien uit gegeste wei bereiden sterken drank des lands, elkander voor de honderdste maal en met eene volkomen dichterlijke uitvoerigheid de oude fabelsprookjes van de *bersekars*, van de gevechten der zeekoningen, van de schrikwekkende avonturen der dwergen, reuzen en toovenaars, die eertijds hunne eilanden bewoonden. Is het een veehoeder of akkerman, die spreekt, alsdan, even als TAM O'SHANTER, een der helden van den dichter BURNS, beschrijft hij de vreeselijke verschijningen, die, op een' stormachtigen dag, den veehoeder belet hebben zijne kudde naar het gebergte te drijven en den landbouwer de begonnen ploegvore te voltooijen. Waar is het, dat zij vergeten, tot uitlegging hunner wondergezigten, er bij te voegen, dat zij dien dag eenige glazen *bland* meer dan gewoonlijk gedronken hadden. Is het een ambachtsman, zoo verzekert hij, dat hij van achter den hoop opeengestapelden turf voor zijne huisdeur de *trows* hem met een' spotachtigen grijnslach heeft zien aangluren; dat hij, op zekeren nacht gewekt door den doffen klank van ijzer, hetwelk men bezig was op zijn aambeeld te smeden, bij het openen zijner oogen, nog even de *trows* heeft zien wegvlugten. Want de *trows* zijn, naar het zeggen der *Schetlanders*, eene soort van kaboutermannetjes, die zeer gaarne het ijzer en andere metalen bewerken, holen en spelonken bewonen, en gewoon zijn, om, bij het onderling beraadslagen over de kwade treken, welke zij den menschen willen spelen, op plaatsen bijeen te komen, waar een moord gepleegd is, of waar bloed gestroomd heeft. (†) Zien de *Schetlanders* den regenboog deszelfs kleuren ten toon spreiden, alsdan zeggen zij: het is de brug, die naar

(*) Tot vergoeding zijn in den zomertijd de dagen des te langer. Van den top eener rots op het eiland *Hoy* in de *Orcaden* kan men tijdens den zomer-zonnestand, dat hemellicht des middernachts zien. Wel is waar is het slechts deszelfs door opdoeming schijnbaar hooger gebragte schijf, welke men gewaar wordt.

(†) De bewoners der *Feroë*-eilanden noemen de *trows foddenskeneand*, het onderaardsche volk; de *Noorwegers* noemen hen *duergars*.

den hemel leidt; en, de *Noorsche* fabelen en Christelijke overleveringen ondereenmengende, verhalen zij, hoe aan het eind van die brug de eerste der vijfhonderd poorten gevonden wordt, door welke de uitverkorenen moeten doorgelaten worden, om in de hemelsche vreugde in te gaan. Bij die poort waakt ST. PIETER, als portier des hemels; zijn scherp oog ziet alles; zijn slaap is losser dan die eens vogels, en zijn gehoor is zoo fijn, dat hij het gras op de weiden en de wol op den rug der lammeren hoort groeijen. Die *Schetlandsche* ST. PIETER gelijkt al vrij na op HAINDAL met de gouden tanden, den wachter van *Walhalla*, het hemelverblijf der *Scandinaven*.

Maar het zijn de zeelieden en visschers, menschen, die hun halve leven doorbrengen met tegen winden en golven te worstelen, uit wier mond men de vreeselijkste geschiedenissen verneemt. Hun kampen met den Oceaan, hunne schipbreuken zijn daarvan slechts onbeduidende episoden. Op zekeren dag hebben zij, door het blaauwe en doorschijnende water eener stille zee, onder hun schip, op het zand, den *Kraken* gezien, dien reus der wateren, het gedrogtelijkste aller levende wezens. Zij hebben gezien, hoe zijne onmetelijke armen geheel den zeebodem overdekten, hoe hij naar den kant van hun schip zijne taaije vingers uitstrekte, die, even als de draadvormige armen van den polyp of van de sepia, met eene dubbele rij van gretige zuigers voorzien zijn. Dat zij hem ontkomen zijn, hadden zij alleen aan het opsteken van den wind te danken, die het water troebel gemaakt en hun gelegenheid gegeven heeft den greep van het monster te ontzeilen. Een andermaal hebben zij, dwars door de nevelen van eenen winterdag, om den hoek van een afgelegen eiland, de befaamde zeeslang gezien, wier hals als de schacht van eenen vuurtoren uit de baren opwaarts stak, wier oogen als twee sterren schitterden, en wier ontzettende kronkels, als de knobbels van een' eindeloozen rozekrans, zoo ver men zien kon, op den Oceaan voortliepen. Zij mogen haar nu gezien hebben of niet, zij gelooven er aan in al de opregtheid van hun hart. De *Fransche* matrozen gelooven er ook wel aan, wanneer zij, tweemaal 's jaars, zonder zelven het te weten, de dagbladschrijvers der provinciën bij den neus hebben, of zich door hen om den tuin laten leiden. Die verhalen gaan van vader tot zoon, van het eene geslacht tot het andere over; zij zijn voor de

Schetlanders even smakelijk als hun *bland*, hunne gerookte ganzen of het sneedje bloederig ossenvleesch op een feestmaal. Desgelijks onderhouden zij den reiziger gaarne met de geschiedenis van hun land en de merkwaardige gebeurtenissen, welke zich er hebben toegedragen; geschiedverhalen, welke de min of meer dichterlijke zwaai van hunnen geest niet zelden even wonderbaar maakt als eene *Scandinavische* legende en even fantastiek als eene vertelling van HOFFMANN.

Den liefhebber van stellige kennis, die hun vraagt, hoeveel veenstof hun eiland wel bevatten mag, op welke wijs zij dezelve tot turf maken en branden, of hoe zij met de asch hunne landerijen bemesten, disschen zij tot antwoord de geschiedenis van TURF-EINARD op, die het eerst den inwoneren van *Mainland* het turfmaken geleerd heeft. Vraagt men hun, welke rots het is, die ginds, zoo geheel alleen staande, zegevierend het onophoudelijk aandruischen der zeegolven weêrstaat, en op welker top de overblijfsels van een oud kasteel gezien worden: het is de *Fraw-Stack*, antwoorden zij, de rots der Heilige Maagd; en hierop zingen zij u eene ballade voor, waarvan het onderwerp uit *Griekenland* tot hen overgekomen moet zijn, want het is niets anders dan de historie van JUPITER en DANAË, in een *Noorweegsch* kleed gestoken.

Die blinde klip, welke, aan den ingang der haven van *Lerwick*, bij de laagste getijen zich gelijk met de oppervlakte des waters vertoont, is de rots van den *Eenhoren*; het schip van den *Schot* KIRKALDY is op dezelve te bersten gestooten, toen hij de bark van den beruchten BOTHWEL, dien kortstondigen gemaal van MARIA STUART, vervolgde en het ontkomen derzelve onmogelijk scheen; KIRKALDY's schip heette *de Eenhoren*, en heeft zijnen naam aan de klip gegeven, waarop het verongelukt is.

Maar wat is, niet ver van diezelfde stad *Lerwick*, die half vervallen toren, die volkomen naar eenen windmolen gelijkt, van welken de storm wieken en dak heeft weggerukt? Het is de toren der *Spanjaarden*. De Laird van *Quendale*, nabij wiens woning hij staat, zal u verhalen, hoe eertijds de Hertog VAN MEDINA-SIDONIA, Grootadmiraal der onverwinnelijke *armada*, door den storm, die bijna geheel de *Spaansche* vloot vernielde, naar deze afgelegene kusten gedreven, met zijn gevolg in dien toren gehuisd heeft. De oude MALCOLM SINCLAIR, die in zijne jeugd de wereld rond-

gezworven had, en een der voorouders van den tegenwoordigen Laird geweest is, was destijds eigenaar des torens. Hij had zich getroost, jegens deze vlugtelingen, welke de laatdunkendheid hadden als meesters te gebieden, eene gedwongene herbergzaamheid te oefenen; maar zijne vrije bergmanstaal had hij bij hen niet afgelegd. Op zekeren dag, toen de oude man zijn ongenoegen wat sterker dan naar gewoonte te kennen gaf, dacht de trotsche *Spanjaard* hem den mond te snoeren, met hem te vragen, of hij wel immer een' man gezien had zoo als hij. — *Farcie on that face!* riep SINCLAIR; *I have seen many a prettier man hanging in the Borrow-Moore.* (De koekoek hale dat bakkes! Ik heb veel knapper lieden te *Borrow-Moore* aan de galg zien hangen.) Men kan wel denken, dat de *Spanjaard* niet verder vroeg.

(*Het vervolg en slot hierna.*)

DE ADAMSBERG OP CEILON.

De *Adamspiek* is een zeer hooge berg, die alle naburige hoogten ver overtreft. De weg naar den top, zijnde acht (Engelsche) mijlen, is steil, moeijelijk en hier en daar gevaarlijk. Dezelve gaat door schoon en digt geboomte en over schrikkelijke rotsgevaarten, langs afgronden en stroombeddingen. Op de gevaarlijkste plaatsen klimt men omhoog door middel van ladders, van boomtakken gemaakt, over trappen, die in de rotsen zijn uitgehouwen, en die met sterke ijzeren kettingen zijn vastgemaakt. Ongetwijfeld is de tegenwoordige weg het werk van menschenhanden, aangelegd voor de pelgrims, en geenszins, zoo als men waant, het bed van eenen bergstroom: het stofzand, de steengruis- en glasaarde, welke men aldaar vindt, wederspreken dit gevoelen. De bergtop heeft eene vlakte van 72 voeten lang en 54 breed. Deze plaats is heilig, daar men het spoor van BUDDHA's voeten meent te zien. Zij is bestemd tot godsdienstige vereering, door een' lagen muur omgeven en door een gewijd bosch bedekt. De boomen, die tot eene nog niet beschrevene soort van rozenhout (*Rhododendron*) behooren, zijn van een' eerwaardigen grijzen ouderdom. Hun altijd groene loof is donker en digt, derzelver bloemen altijd glan-

zend rood, groot en prachtig. De inboorlingen hebben een' heiligen eerbied voor deze boomen; niemand waagt het, dezelve aan te raken, veel min eene bloem af te plukken. Volgens oude overlevering, zijn zij door den God der heuvelen geplant, wanneer BUDDHA de aarde verliet en van dezen berg henentoog. Mag men het gewone zeggen gelooven, dan vindt men die boomen nergens anders, dan op het eiland *Ceilon*. Het spoor van BUDDHA's voeten is op eene rots, bijkans in het middelpunt van den bemuurden grond; doch de overeenkomst met menschelijke voetstappen is inderdaad zeer onvolkomen. Het is eene langwerpige figuur, 5 voeten en 4 duimen lang en 2 voeten 7 duimen breed, aan de breedste zijde der teenen. Deze teenen zijn 5 in getal, en allen even lang. Dit geheele spoor is omgeven door een' koperen rand, met eenige slechte edelgesteenten versierd, meestal bergkristal en robijnen, of bergkristal met een ondergelegd foelisel, om daaraan het aanzien van edelgesteenten te geven. Het heiligdom wordt bedekt door eene kleine houten woning, welke ten tijde des pelgrimsbezoeks met bloemen en vlaggen versierd wordt.

Het heilig spoor van den voet, waaraan deze berg zijn aanzien bij de inboorlingen te danken heeft, is hoogst waarschijnlijk voor het grootste gedeelte menschenwerk. De ruimte vooral tusschen de teenen, welke oogenschijnlijk van dezelfde stof als de rots is, bestaat uit een mengsel van kalk en zand. De groote godsdienstijver der inboorlingen blijkt uit het verbazend aantal van pelgrims, die dezen steilen berg jaarlijks beklimmen. Hun getal bedraagt vele duizenden van alle rangen en standen, vrouwen en mannen, jong en oud, tot zelfs het kind, welk de vader op den rug draagt, en ook den zilverharigen wankelenden grijsaard, die zonder hulp niet kan nederdalen. De offergaven bestaan in vruchten des lands. De pelgrims bidden eerst voor hunne maagschap, dan voor het heiligdom, en eindelijk voor zichzelven. Bij de terugreis heeft een aandoenlijk tooneel plaats. Men deelt onder elkander het Betel-blad, als teeken van vrede. De vrouwen betuigen met diepe buigingen haren eerbied en liefde voor hare mannen, de kinderen voor hunne ouders en de vrienden voor hunne vrienden. Alzoo worden de banden der verwantschap bevestigd, de vriendschap versterkt en vijanden verzoend. Eindelijk spreekt de priester

zijnen zegen uit, en beveelt hun, naar hunne woningen terug te keeren en deugdzaam te leven.

Het oord tusschen den voet des bergs en *Colombo* is zeer schoon, en wel een landschap, gelijk staande met de beste streken van het *Schotsche* hoogland. Hier en daar groenen de dalen met weelderig gras. Grootendeels ontmoet men bosch, en de lage gronden zijn daardoor eenigzins eenvormig.

De grond zelf is zeer goed voor alle plantgewas, waartoe de hitte en vochtigheid zoozeer bijdraagt, dat elk plaatsje, waar slechts een wortel hechten kan, met loof versierd is. Nijverheid, geest van onderneming, kennis van den landbouw, en bovenal de geheele afschaffing van het oude leenstelsel in het staatswezen, zijn noodig, om dit wilde, doch schoone land in eenen tuin te herscheppen, die alsdan gewis den naam van Paradijs verdienen zal, welken het, sedert onheugelijke tijden, ofschoon ten onregte, gevoerd heeft.

OVER DE VORMING DER KORAALKLIPPEN.

Het onderzoek eener koraalklip, bij ebbe en vloed, levert eenige belangwekkende waarnemingen. Zoodra dezelve bij ebbe bloot komt en alzoo droog wordt, schijnt zij te bestaan uit eene vaste, zeer harde en hobbelig ongelijke rots. Naauwelijks echter verheft zich de vloed en wordt zij door de golven bespoeld, of de bewoners van het koraal komen uit de gaten te voorschijn, die te voren bijkans onzigtbaar waren. Deze diertjes verschillen zeer in gedaante en grootte, en zijn zoo ontzettend vele in getal, dat de gansche oppervlakte der rots binnen korten tijd in beweging schijnt. De meest gewone worm heeft de gedaante van eene ster, met de voorpooten van 4 tot 6 duimen lang, die zich allezins snel bewegen, ongetwijfeld met oogmerk om voedsel te zoeken. Andere zijn daarentegen zoo langzaam, dat men ze bijkans houdt voor stukken van de rots zelve. Zij zijn doorgaans donker van kleur, 4 tot 6 duimen lang en 2 of 3 duimen van omtrek. Breekt men het koraal boven de oppervlakte der zee, dan is het een vaste, harde steen; maar neemt men er een stuk af ter plaatse, waar de vloed hetzelve dagelijks bespoelt, dan vindt men het vol van wormen

van verschillende lengte en kleur. Sommige zijn zoo dun als een draad en verscheidene voeten lang, nu eens blinkend geel, dan weder blaauw. Eenige gelijken veel naar slangen, en zijn waarschijnlijk eene soort van *Nereiden*; andere hebben, min of meer, de gedaante van zeekreeften, maar zijn week en naauwelijks twee duimen lang.

Wanneer het dier niet langer aan de bevochtiging der zee is blootgesteld, houdt het koraal op met groeijen. Vandaar vormt zich eene klip als een bloemstruik, tot dat de top de oppervlakte der hoogste vloeden bereikt heeft, boven welken het dier, en gevolgelijk ook de klip, niet hooger rijzen kan. De overige gedeelten bereiken van tijd tot tijd deze hoogte, zonder meer te rijzen, en vormen door den tijd een vlak veld met steile kanten in den omtrek. De klip, intusschen, wast bij voortduring, en, ophoudende met groeijen, verbreedt zij zich aan de kanten in allerlei rigtingen; dan, daar zij even snel aan den hoogeren als aan den laagsten kant voortwast, behouden de voorzijden hare steilte. Deze is dan ook de reden, dat de koraalklippen voor de scheepvaart zoo gevaarlijk zijn; want zij worden slechts zelden boven het water ontwaard, en de voorzijden zijn zoo steil en scherp, dat de voorsteven van een schip tegen de rots reeds aan stukken stoot, eer men het gevaar door de minste verandering in het dieplood heeft kunnen verhoeden.

EENE FRANSCHE TOONEELVERTOONING IN HET JAAR 1607.

In het jaar 1607 woonden HENDRIK IV en geheel zijn hofstoet eene tooneelvertooning bij, die als *zeer origineel en piquant* aangekondigd geworden was. Het stuk heette *l'Ivrogne et sa femme*, of *In vino veritas.* Niemand twijfelde, of het was eene nabootsing van den *Pauvre Villageois*, van JACQUES QUINTIL, die eens, onder HENDRIK II, bij het bruiloftsfeest der Hertogin van *Lotharingen*, ten tooneele gevoerd was.

Toen de gordijn opging, zag men de vrouw van den dronkaard, met de armen in de zijde, haren man eene strafpredikatie over zijne al te groote neiging tot den wijn en zijnen eigenzinnigen afkeer van het heldere, heilzame, geen nadeel aanbrengende water houden.

Deze expositie regtvaardigde den titel volkomen. De man

bleef op de aanklagte zijner vrouw geen antwoord schuldig; hij argumenteerde ten behoeve zijner liefhebberij uit den Bijbel, citeerde NOACH als zijn voorbeeld, en roemde de heerlijke eigenschappen en krachten van den wijn met alle mogelijke dronkenmanswelsprekendheid; maar van dit alles wilde de vrouw niets weten.

»Drinken en eeuwig drinken!" riep zij, »en dat in een' tijd nu men ons laatste stuk goed verkoopen wil, omdat wij de belastingen niet betalen kunnen!"

»Wel daarom juist drink ik, mijn bekje!" hernam de onverbeterbare zuiplap. »In een' tijd als den tegenwoordigen zou het gekheid zijn te sparen. Beter dat ik mijn goed opslik, dan de ontvanger-generaal.

Bij deze uitdrukking keerden zich alle oogen naar den Koning, wien de verdedigingslogica van den beschuldigde zeer scheen te verlustigen.

»En daarom," ging de ijverige Bacchus-dienaar in zijne thans gewekte geestdrift voort, »wil ik nu nog eens zoo druk pooijen als ooit te voren. Dat laat ik mij," dus stamelde hij, terwijl hij met knikkende knieën tegen den muur ging staan leunen, »dat laat ik mij door geen' Koning ontnemen! Kom, haal mij een kruik vol, en dat op het oogenblik!"

Met deze woorden schoof hij zijne vrouw naar de deur, terwijl hij haar met de vleijendste liefdenaampjes van mijn hartje, mijn schatje, mijne uitverkorene enz. betitelde.

Zoo als zij den drempel wilde overschrijden, traden een belastinggaarder met twee deurwaarders binnen, om de bedreigde executie te volvoeren.

»Achter het net gevischt, heeren; gij komt te laat," riep hun de half beschonkene toe. »Je ambtsbroeders zouden al lang hier opgeruimd hebben, wanneer er nog wat op te ruimen geweest was."

»Daar staat toch nog een koffer, daar de vrouw op zit," riep de beambte.

»Wat, moet de leêge kist ook nog weg?" riep de arme vrouw. »Dan zal ik wel plat op den grond moeten gaan zitten."

De gaarder, wanende dat dingen van waarde in den koffer verborgen waren, gaf aan de bij hem zijnde bevel zich daarvan meester te maken. Man en vrouw stelden zich te weer; er ontstond krakeel en een kluchtig worstelgevecht. Einde-

lijk gelukte het aan de geregtspersonen het deksel open te rukken, en nu volgde een verrassend tooneel in den geest des tijds. Uit de ledige kist kwamen plotseling drie zwarte duivels te voorschijn, die, tot groote verlustiging van het volk, elk eenen der belastingvorderaars beetpakten en er mede ter helle voeren.

Verre van zich over de volksvreugde gebelgd te toonen, klapte de goede Koning HENDRIK, trots den beste, in zijne handen; want de naïve bijtende komedie, met hare staatkundige zinspelingen, had hem bijzonder bevallen.

Na de voorstelling begaven de Koning en zijn gevolg zich naar het paleis terug. HENDRIK kon de klucht, die hij gezien had, en welker herinnering hem nog gedurig stof tot lagchen gaf, niet genoeg prijzen. Maar de Parijsche magistraat, die hare achtbaarheid in den persoon van den gaarder gekrenkt achtte, deed de komedianten gevangen zetten. Naauwelijks had de Koning het lot der arme lieden vernomen, of hij deed ze terstond op vrije voeten stellen.

»Gij zijt allen gekken," zeî hij tot de voornaamste magistraatsleden; »in die klucht heeft men mij immers erger over den hekel gehaald, dan iemand uwer, en ik heb gelagchen, dat mij de tranen over de wangen liepen."

De acteur, die den dronkaard voorgesteld had, was tevens vervaardiger van het stuk. De Koning zond hem ook nog tot geschenk een dozijn flesschen van zijnen besten wijn.

KARAKTERISTIEKE ANECDOTE VAN HÄNDEL.

De Prins van *Wallis*, vader van GEORGE III, was een vriend, niet alleen van wetenschappen en dichtkunst, maar ook van toonkunst en toonkunstenaars. Hij achtte het niet beneden zich, met deze laatsten, wanneer de gelegenheid zich voordeed, nu en dan een grap te hebben. HÄNDEL, voor wien de Prins eene bijzondere genegenheid had, was ook eens door hem tot het voorwerp van deze prinselijke luim gekozen; een inval echter, die den ligt opvliegenden man tot de heftigste uitbarsting van gramschap dreef. Gelijk men weet, had HÄNDEL den geweldigsten weerzin tegen het stemmen der instrumenten, en moest dit werk door de muzikanten steeds verrigt worden vóór dat hij verscheen. Nu zou eens een nieuw oratorium voorgedragen worden. Alles, ook de speeltuigen, waren gereed. Terwijl nu de verwachte komst van den Prins zich eenigzins vertraagt, en men, onderling pratende, op alles niet de scherpste acht slaat, sluipt iemand uit 's Prinsen gevolg naar de plaats, waar de instrumenten staan, en ontstemt ze alle. Naauwelijks is dit volbragt, of de Prins verschijnt. HÄNDEL plaatst zich aan het orgel en geeft het sein om te beginnen. Eene allervreeselijkste dissonance barst los. Buiten zichzelven van

woede, stuift HÄNDEL van zijne zitplaats op, rent een contrebas onderstboven, grijpt een keteltrom, en slingert die den eersten violist naar het hoofd, terwijl zijne eigene pruik, in zijne heftige beweging losgeschokt, door de zaal vliegt. Alle aanwezigen schaterden van lagchen, en HÄNDEL's toorn kon niet eer min of meer gestild worden, vóór dat de Prins zich als den aanlegger der klucht deed kennen.

VERHOUDING VAN HET ONDERWIJS DOOR GEESTELIJKEN EN WERELDLIJKEN IN FRANKRIJK.

Terwijl *Frankrijk* 44,173 wereldlijke en 3128 kloostergeestelijke opvoeders van het mannelijk geslacht bezit, zijn er voor het vrouwelijke slechts 14,404 opvoedsters uit den wereldlijken stand, en daartegen 13,830 geestelijke zusters, die zich met deze taak bezig houden.

HET MISDADIGE VAN ZELFMOORD.

»Waarom is zelfmoord misdadig?" werd eens bij een examen aan een knaapje gevraagd. Zonder bedenken antwoordde het: »Omdat hij nadeelig is voor de gezondheid."

VIER GRAFSCHRIFTEN.

Hier ligt Larcin, de kaalkop, op de baar,
Die zoo veel deugden had als haar.

* * *

Wie ligt hier?
Niemand.
Niemand?
Wis;
Weet, dat een *ligchaam* niemand is.

* * *

De magere Pierrot ligt hier, zoo gij 't niet weet.
O aarde, druk hem zacht, gelijk hij 't u steeds deed.

* * *

Schoon men te regt elk spreekwoord hoog waardeert,
Één is niet waar: *Wie sterft, heeft uitgeleerd.*
Vrouw Klap deed mij die kennis krijgen;
Zij leerde eerst toen zij dood was — *zwijgen!*

MENGELWERK.

OVER DE MENSCHELIJKE BEGRIPPEN EN VOORSTELLINGEN AANGAANDE HET HOOGSTE WEZEN.

Wanneer de, met redelijke vermogens begaafde, mensch de hem omringende schepping in den hemel, boven zich, en op de aarde, beneden zich, gadeslaat; wanneer hij acht geeft op de lotgevallen der wereld en der volken, en de geschiedenis van zijn eigen leven; dan vindt hij, in de beschouwing van dit alles, eenen redelijken grond, om aan het bestaan van een eenig, eeuwig, oneindig en allerhoogst Wezen te gelooven, die de bron is van alles, wat buiten Hem, in het stoffelijke en geestelijke, bestaat, en die al het bestaande met eene gadelooze wijsheid, onbegrensde magt en allesomvattende liefde heeft voortgebragt, onderhoudt en blijft besturen.

Dit geloof heeft, door het weldadig bestel van den Oneindige, eenen krachtigen steun ontvangen, door eene nadere en bijzondere openbaring Gods aan de redelijke schepselen, die het Hem behaagde op deze wereld te plaatsen, en die voornamelijk gestrekt heeft en nog blijft strekken ter bevordering en uitbreiding der kennis aangaande Hem bij ons menschen, en ter verklaring van Gods bijzondere bedoelingen en oogmerken, waartoe Hij ons, niet slechts voor dit, maar ook voor een volgend, eeuwig leven, in het aanwezen heeft geroepen.

Deze nadere en bijzondere openbaring, nu eens tot bijzondere personen, dan weder tot een bijzonder volk, en ten laatste tot alle geslachten der aarde gerigt, is, naar het voor ons ondoorgrondelijk bestel van den Oneindige, de tijden door en tot op dezen dag, geenszins algemeen kenbaar geworden over den aardbodem, en aan millioenen aardbewoners is alleen de dusgenoemde kennis van God uit de natuur ten deel gevallen. Het is voor ons eindig en bekrompen verstand onmogelijk, om te bepalen, waarom

de Allerhoogste dit alzoo bestuurd heeft, en het zou even ongerijmd als vermetel zijn, om, met menschelijke waanwijsheid, de diepten Gods te willen doorgronden. Het onvoorwaardelijk en ootmoedig geloof, dat Hij, die de allervolmaaktste is in wijsheid, magt en liefde, dit alzoo beschikte, behoort ons, zwakke en kortzigtige schepselen, genoeg te zijn; Gods gedachten zijn niet onze gedachten, Zijne wegen niet onze wegen!

Slaan wij veel liever een medelijdend oog op die millioenen onzer medebroeders, tot wie het heerlijk licht van Gods openbaring en van het Evangelie van JEZUS CHRISTUS niet is doorgedrongen! Omtrent de kennisse Gods in eenen betreurenswaardigen staat van onkunde verkeerende, onbekend met hunne roeping en bestemming als redelijke, zedelijke en onsterfelijke wezens, overgegeven aan de zinnelijkheid, de driften en hartstogten, die den mensch niet zelden tot naast, ja beneden het dier verlagen, en nogtans een duister gevoel van behoefte naar de vereering van iets hoogers met zich omdragende, schiep de mensch, zonder God in de wereld levende, zichzelven zijne Godheden, boven, op of onder de aarde, boog zich neder voor het, dikwerf afschuwelijk, werk zijner handen, en — de dienst der Afgoden was ingesteld.

In zulk eenen donkeren nacht van onkunde en dwaling, bijgeloof en zonde, afgoderij en ongodsdienstigheid zou het gansche menschdom omdolen, ware niet, voor een deel van hetzelve, het weldadig licht van Gods nadere en bijzondere openbaring opgegaan, en, dank zij den Allerhoogste toegebragt! in dat licht mogen zich ook millioenen verblijden.

Deze openbaring nam eenen aanvang met de schepping van den mensch; had, op verschillende tijden en onder verschillende omstandigheden, achtereenvolgende plaats, en nam een einde bij de verkondiging van het Evangelie der zaligheid, door den Heere JEZUS CHRISTUS en diens gezanten, de laatsten daartoe door zijn onderwijs en Geest bestuurd; en wij vinden dezelve in den bundel der Gewijde Schriften opgeteekend, waarin wij tevens de bemoedigende

verklaring aantreffen, dat God ons het verstand gegeven heeft, opdat wij den Waarachtige zouden kennen.

Hoe hoogst belangrijk de gansche inhoud dier openbaring ook zijn moge, zoo lijdt het wel geen' twijfel, dat al wat ons aangaande God, en Zijne hooge bedoelingen en oogmerken met het menschdom, door JEZUS CHRISTUS, is geopenbaard, als het allerbelangrijkste mag beschouwd worden. Het is zulks toch ten aanzien van de grootere volledigheid, waarmede de verkondiging van Gods welbehagen, door Hem, boven die van vroegere openbaringen, zich inzonderheid doet kennen, als in verband met de hooge zending en hemelsche afkomst van Hem, die, zonder heiligschennis te plegen, betuigen kon: Die mij gezien heeft, heeft den Vader gezien! Mij is gegeven alle magt in hemel en op aarde! Ik en de Vader zijn een! Ik ben de Christus, de Zoon van den levenden God!.

Bezit deze openbaring alzoo eene allesoverwegende waardij, dan behoort het onder onze duurste verpligtingen, om onze kennis aangaande het hoogste Wezen, bij uitsluiting, uit dezelve te ontleenen, en die kennis te vereenigen noch te verbinden met menschelijke begrippen en voorstellingen, hoe scherpzinnig en vernuftig soms uitgedacht.

Het aandringen op de vervulling van dezen Christelijken pligt is des te noodzakelijker, naar mate de menschelijke geest, gedreven door eene laakbare zucht om het onverklaarbare op te helderen, of wel, door waanwijsheid en hoogmoed geleid, de vermetele poging waagde, om de diepten Gods te willen peilen, geheel vergetende, dat er geschreven staat: de verborgene dingen zijn voor den Heer, de geopenbaarde voor ons en onze kinderen! — Dit toch behoorde reeds onder de bedroevende verschijnselen, die de eerste eeuw der Christelijke jaartelling opleverde; terwijl volgende tijdperken van de zonderlingste begrippen en de vreemdsoortigste voorstellingen aangaande het hoogste Wezen en deszelfs dusgenoemde eigenschappen, bestaan en wijze van werken getuigden. Menschelijke waanwijsheid, onverstand en laatdunkendheid bereikten, later, den hoogsten trap, onder de priesterlijke rege-

ring over de kerk, door hen, die zich den titel van Stedehouders van CHRISTUS aanmatigden, en de wijsbegeerte van ARISTOTELES, op de Christelijke leerbegrippen, door onkundige geestelijken, toegepast. Ja, in die donkere tijden scheen het licht des Evangelies schier geheel uitgedoofd, en er was eene gansche hervorming der kerk noodzakelijk, om te verhoeden, dat dezelve niet geheel teruggekeerde tot den tijd, waarin het Heidensche bijgeloof en de zedelijke verbastering van JAKOB's nakomelingschap de wereld dreigde met eenen wissen ondergang.

Die hervorming had plaats, en met dezelve verscheen een nieuwe en schoone dag voor de menschheid en het Christendom beide; en het eerste en grootste geschenk van dezelve was de Bijbel, de vergeten, verwaarloosde, ja verworpen Bijbel, als het levend en eeuwig blijvend woord Gods! Maar alras schoot het onkruid op tusschen de tarwe, en menschelijke waanwijsheid plaatste derzelver uitspraken al spoedig naast, somtijds boven de leer van Hem, die uit den hemel gedaald was, om aan de wereld het leven te geven. Betrekkelijk gering werd het aantal van hen, die zich, naar den eenigen Meester, Christenen noemden; ontelbaar de schaar van hen, die, zich in sekten verdeelende, de geloofsleer volgden, die door hunne leiders en voorgangers, als de alleen ware, was gewaarmerkt geworden. Het wijduitgebreide veld eener treurige geschiedenis ligt hier voor ons; maar ons bestek verbiedt ons hetzelve in te treden.

Deze verschijnselen mogen den Christen bedroeven, zij bevreemden hem niet, en het ware een wonder geweest, indien men, de priesters zoo wel als de leeken, uit den stikdonkeren nacht des pausdoms uitgegaan, al aanstonds de oogen had kunnen openen voor het helder licht van het Evangelie. Maar, wat destijds onmogelijk was, bleef voor later tijden bewaard, waarin het oog der ziel de vatbaarheid zou hebben verkregen, om den Oneindige, in het aangezigt van CHRISTUS, te aanschouwen. Thans echter beleven wij dagen, waarin eene meergevorderde taalkennis, gepaard aan eene uitgebreide beoefening der geschie-

denis en de lessen eener gezonde, met het Christendom strookende wijsbegeerte, aan de uitlegkunde des Bijbels de gewigtigste diensten en de meestvermogende hulpmiddelen hebben geschonken; en wij genieten het onwaardeerbaar voorregt, om in het helder licht, daardoor ontstoken, ons dankbaar te verheugen.

Door dat licht toch zien wij in God niet slechts de eenige, eeuwige en allervolmaaktste Bron en Oorzaak van al wat is; niet slechts den God van alle genade en den Vader aller barmhartigheid, door CHRISTUS; maar wij buigen ons ook voor Hem, als voor den onzienlijken en onbegrijpelijken Oorsprong aller dingen, die zich, in Zijne onderscheidene openbaringen aan het menschdom, ten aanzien van Zijn wezen, bestaan en werken, uit ongehoudene goedheid, geschikt heeft naar de vatbaarheid Zijner, wel redelijke, maar toch, in vergelijking met Hem, nietige, zwakke en zinnelijke schepselen. Meest kennelijk is deze gadelooze goedheid van den Allerhoogste in de verschijning van het vleesch geworden Woord, in wien de volheid der Godheid, en al wat wij van Hare volmaaktheden stamelen kunnen, ligchamelijk, en voor de menschen aanschouwelijk, woonde. Wij erkennen in deze goddelijke beschikking de liefde van eenen aardschen vader, die, alhoewel hij den beminden zoon voor de Hoogeschool bestemd heeft, het gewigt en de uitgebreidheid der wetenschap voor den zich pas ontwikkelenden knaap geenszins uiteenzet, maar zich met het geven van een lager onderwijs vergenoegt, juist berekend naar de vermogens en krachten van den hem toevertrouwden kweekeling.

Maar ook draagt de handelwijze van God in dezen het merk van hooge wijsheid. Geen menschelijke taal, ook niet de rijkste, bezit woorden, waarmede wij geestelijke zaken, afgescheiden van zinnelijke vormen, zouden kunnen uitdrukken; en vanwaar zouden wij de vatbaarheid ontleenen, om goddelijke zaken, in eene goddelijke taal aan ons voorgedragen, te verstaan en te begrijpen? Van onzen onstoffelijken geest, dien onzigtbaren bewoner van ons ligchaam, gewagende, doen wij zulks onder bewoordin-

gen, van de zien- en zinnelijke dingen ontleend; en waar dan de klanken gevonden, om van Hem te spreken, die een ontoegankelijk licht bewoont en dien geen mensch gezien heeft of zien kan! Maar daarom bediende zich de Allerhoogste in Zijne openbaring van eene menschelijke taal, vermits die, welke in verhevener kringen Zijner eindelooze schepping gesproken en verstaan wordt, voor ons menschen, in onzen tegenwoordigen staat van ontwikkeling, ten eenemale onverstaanbaar zoude geweest zijn.

Erkennen wij alzoo de blijken van Gods wijsheid en liefde in de wijze, waarop Hij zich aan ons nader heeft gelieven bekend te maken, zoo hebben wij tevens alle redenen om ons dankbaar te verheugen, vermits die openbaring alles bevat, hetwelk aan onze behoeften, naar verstand en hart, voor tijd en eeuwigheid, voldoening kan geven. Intusschen is het er verre af, dat het aan ons geopenbaarde al de vragen eener onbegrensde weetgierigheid zou kunnen oplossen, en nog veel minder kan hetzelve de wenschen eener ijdele nieuwsgierigheid bevredigen; slechts voor het ootmoedig en kinderlijk geloof aan Gods getuigenissen is die openbaring volkomen aan het doel beantwoordende te beschouwen.

Het is zoo, de Oneindige heeft den mensch uitmuntende verstandsvermogens geschonken, en het zijn deze, die zich, bij sommigen van ons geslacht, in eene hooge mate hebben ontwikkeld; maar aan al ons kennen en weten is eene grens gesteld, en het is nog aan niemand gegeven den band te ontknoopen, die, diep in zijn binnenste verborgen, den geest aan de stof verbindt; en hoe verre men ook geslaagd zij, om te bepalen, *wat* er in ons en in de ons omringende schepping plaats hebbe en gebeure, zoo is het *hoe* van een aantal verschijnselen, die onder het bereik onzer zinnen vallen, tot hiertoe onder de raadselen en onoplosbare vraagstukken gerangschikt. Teregt was dus de betuiging van eenen ouden wijze: wij zijn van gisteren en weten niets; en is dit eene waarheid, door de uitspraak van alle eeuwen gestaafd; verkeert de mensch, omtrent een aantal verschijnselen, die hem het naast omringen, in

eenen staat van onkunde, hoe weinig is hij dan bevoegd, om, boven hetgeen in den Bijbel geschreven staat, over de natuur, den aard, de werkingen en handelingen van het hoogste Wezen, stoutweg en vermetel, te beslissen, als ware aan hem eene nadere en hoogere openbaring Gods ten deel gevallen!

En toch ontbrak het, de tijden door en ook vooral in onze dagen, niet aan hen, die zich de zonderlingste stelsels van begrippen en voorstellingen omtrent de Godheid gevormd hebben, en dien onzin van menschelijke waanwijsheid en trots aan anderen willen opdringen, als bestanddeelen hunner hope op eene eeuwige zaligheid.

De Onbegrijpelijke heeft zich, door Zijne openbaring, aan ons als Vader, Zoon en Geest bekend gemaakt, en die bekendmaking, in verband beschouwd met de honderdwerf herhaalde verklaring der eenheid van het hoogste Wezen, is, voor ons beperkt menschenverstand, ongetwijfeld, onbegrijpelijk; maar in plaats van, voor dat heilig donker ootmoedig nedergebogen, de getuigenis Gods eerbiedig te *gelooven*, zonder te willen *zien*, heeft de menschelijke wijsheid zich vermeten leerstelsels te vormen, ter verklaring en opheldering van zaken, die, voor ons eindig verstand, onverklaarbaar en duister blijven zullen. Nog meer, men heeft, door zinnelijke spreekwijzen, de bestaande duisternis zevenmaal verdubbeld, en — zonder dit te bedoelen — aan het ongeloof de wapenen in handen gegeven, om Openbaring en Christendom met voordeel te bestrijden. De menschelijke rede, dat afschijnsel van het goddelijk verstand, is wel gereed tot het aannemen van goddelijke waarheden, die *boven* het bereik harer kennisneming liggen, maar zij verzet zich, en teregt, tegen menschelijke vonden, die *tegen* de gezonde rede strijd voeren.

De Bijbel stelt de naauwste vereeniging tusschen JEZUS CHRISTUS en God voor, onder de zinnelijke benamingen van Vader en Zoon; er is toch, onder menschen, geene inniger vereeniging denkbaar! Maar zullen wij nu, met ons bekrompen doorzigt, den aard en de wijze dier gees-

telijke verbinding ooit of ooit bepalen? Eerbiedig gelooven wij, dat de zoon des menschen de Zoon van God is, en tot het hoogste Wezen in de naauwste betrekking staat, zonder naar de *wijze hoe* te onderzoeken, vermits dit boven het peil gaat onzer begrippen; maar de menschelijke wijsheid heeft, door den onzin van zinnelijke omschrijvingen en bepalingen, een blijk geleverd, hoe laag menschelijke hoogmoed zinken kan; en zij, die het verband tusschen hun eigen ligchaam en hunne eigene ziel niet kunnen verklaren, hebben, in hunne fijn uitgeplozene stelsels, getoond, wat menschelijke dwaasheid vermag, wijs willende zijn boven hetgeen geschreven staat. Men heeft willen *zien*, waar het te moeijelijk viel om te *gelooven!*

Heeft God zich, in Zijne openbaring, en overeenkomstig de bijzondere omstandigheden, waarin óf waarbij dezelve, van tijd tot tijd, plaats had, als de Eenige, Eeuwige, Magtige, Wijze, Weldadige, Getrouwe, Heilige en Regtvaardige doen kennen; zoo heeft menschelijke wijsheid daaruit aanleiding genomen, om deze zoogenoemde eigenschappen, deugden of volmaaktheden elke op zichzelve te beschouwen, te verdeelen en van elkander te scheiden, gelijk dit somtijds bij den zwakken en onvolmaakten sterveling wordt aangetroffen. Zoo stelde men zich de goddelijke *liefde* voor, als minvereenigbaar met de goddelijke *regtvaardigheid*, ten ware de goddelijke *wijsheid*, als ter bevrediging, tusschenbeiden trad; om van geene andere bekrompene, nietige en Gode onwaardige menschelijke begrippen en voorstellingen te gewagen. Hoe vergat men, bij al dat schitterend vertoon van waanwijsheid, dat de Eenige en Onvergelijkelijke slechts één goddelijke eigenschap (indien wij het zoo noemen mogen) bezit, die door den geliefden discipel des Heeren zoo uitlokkend is voorgesteld, toen hij, door den Geest van CHRISTUS geleid, de eeuwig merkwaardige woorden nederschreef: God is liefde.

Voor de waanwijzen en hoogmoedigen waren echter deze woorden te vergeefs geschreven; want in hun stelsel namen zij de leer eener verkiezing en verwerping van eeuwigheid op; daarin aan het hoogste Wezen, den God van alle

genade en den Vader van alle barmhartigheid, die den Christus, tot heil van zondaren, in de wereld zond, eene wijze van handelen toekennende, die men in eenen onderdrukker van het menschdom teregt zou afkeuren.

Ook aan die komst van CHRISTUS in de wereld heeft men de zonderlingste begrippen verbonden, en, omdat men het verband tusschen den dood des Zaligmakers en de herstelling van een gevallen menschdom in de gunst van God niet wist te verklaren, eene leerstellige verzoeningstheorie uitgedacht, zoo als die welligt tusschen menschen en menschen zou kunnen plaats hebben, maar waaraan bij den Hooge en Onbegrijpelijke niet mag gedacht worden, ten ware men het goddelijke met het menschelijke, het heilige met het onheilige roekeloos en oneerbiedig vermengen wil. Dan, wat vermogen waanwijsheid en hoogmoed niet, wanneer zij zich het voorkomen geven van de eere Gods te willen handhaven, alsof de Oneindige die hulp van nietige schepselen noodig had!

Men heeft niet verzuimd, om deze en dergelijke wanbegrippen en scheeve voorstellingen aan te bevelen door aanhalingen uit de gewijde oorkonden, maar daartoe dezelve uit haar verband en zamenhang gerukt, of beschouwd zonder opzigt tot bijzondere tijden, plaatsen, omstandigheden en behoeften des oogenbliks. Soms ook heeft men zich op minvolkomene vertalingen van de oorspronkelijke lezing, of op twijfelachtige en vermoedelijk onechte plaatsen, beroepen, en ook wel, hetgeen onder de bedeeling des Ouden Verbonds en voor den Israëliet van toepassing was, betrekkelijk gemaakt op de bedeeling des Nieuwen Verbonds en de Christelijke huishouding; niet bedenkende, dat, bij den dood van den Zaligmaker, de voorhang van het Allerheilige, van boven tot beneden, was vaneengescheurd, en daarbij ten zinnebeeld gesteld, dat de toegang tot en de gemeenschap met God, door CHRISTUS, ten voorregt was geschonken aan al de geslachten der wereld.

Het is inderdaad diep te betreuren, dat de hier opgenoemde en nog andere begrippen en voorstellingen, door

menschen uitgedacht, eene donkere schaduw hebben geworpen dáár, waar het liefelijk licht der goddelijke openbaring de verstanden en harten der menschen had kunnen verhelderen en vertroosten! Het heilig donker, waarin het hoogste Wezen zich eene woonstede gevestigd heeft, omdat geen schepsel in staat is zijnen ongeschapen luister te aanschouwen, moest zich kenmerkend vertoonen in eene openbaring van den oneindig Volmaakte aan menschen, die van gisteren zijn en wier grondslag in het stof is; en al wat daarin zinnelijks gevonden wordt, is een noodwendig vereischte in eene openbaring, die derzelver bedoeling, bij zinnelijke schepselen, niet ten eenemale zou zien verloren gaan. Bevatte die openbaring geene, voor ons menschen onoplosbare, verborgenheden, dan zouden wij teregt aan haren hemelschen oorsprong moeten twijfelen; en vinden wij in dezelve zinnelijke spreekwijzen en voorstellingen, daarin erkennen wij de goedheid en de wijsheid Gods, die zich wilde voegen naar de vatbaarheid Zijner kinderen. In die verborgenheden behooren wij, op goddelijk gezag, onderworpen en met een ootmoedig geloof, te berusten, zonder eene poging te wagen, om te verklaren, wat voor het oog zelfs van hoogere Geesten in nevelen en wolken is gehuld; terwijl de zinnelijke voorstelling van goddelijke zaken ons nimmer moet verleiden, om van den hoogen en onbegrijpelijken God, Zijne handelingen en werken, op eene menschelijke, dat is op eene den Oneindige geheel onwaardige, wijze te denken, te spreken en te leeren. Ons voor het een en het ander wachtende, en Gods Openbaring met een' kinderlijken zin aannemende, omdat zij van Hem afkomstig is, zoo zullen wij, tot ons eigen geluk, het best beantwoorden aan de hooge en weldadige bedoelingen, waartoe ons dezelve geschonken is.

Daartoe zij de Bijbel, en deze alleen, voor ons de kenbron, met terzijdestelling van menschelijke leerbegrippen, voorschriften en overeenkomsten, die de kennelijke strekking hebben, om het onverklaarbare verklaarbaar te maken, en tevens aanleiding geven, om ons van den hoogen God aardschelijk en menschelijk te doen denken. Met

welk een vertoon van geleerdheid of dusgenoemden gemoedelijken ernst, die leerbegrippen, voorschriften, overeenkomsten, formulieren, wijsgeerige stelsels, of hoe zij overigens heeten mogen, ook zijn opgesteld, bij Gods Openbaring, in de Heilige Schrift vervat, vergeleken, zullen zij niets meer voor ons zijn dan gedenkstukken van menschelijke waanwijsheid en hoogmoed, die het treurig bewijs opleveren, tot welke ongerijmdheid de resultaten van het eindig menschenverstand heenleiden bij de vermetele poging, om de diepten Gods te willen doorgronden!

En, dat wij dit nog ten slotte opmerken, welke nuttigheid hebben zulke ijdele en tot geene zekerheid leidende onderzoekingen voor de ware verlichting van het verstand en de opregte verbetering van ons hart, met één woord voor onze volmaking en gelukzaligheid? Leert de geschiedenis der Christelijke Kerk niet veeleer het tegendeel, bij het voeren van even hevige als onvruchtbare twisten over begrippen en voorstellingen, door menschelijke wijsheid uitgedacht, en die ook de Christenen, de tijden door, zoo jammerlijk verdeeld hebben? Wist men dan niet, dat het geloof in God, als een liefderijk en vergevend Vader, door CHRISTUS, het éénige middel is ter behoudenis en zaligheid voor zondaren? Had men dan nimmer de roerende woorden des Zaligmakers gehoord: Dit is het eeuwige leven, dat zij U kennen, den eenigen, waarachtigen God, en JEZUS CHRISTUS, dien Gij gezonden hebt? Besefte men dan niet, dat geen eindig verstand den Almagtige kan uitvinden? Voelde men dan geene duizeling, toen men opstijgen wilde tot dáár, waar de Cherub eerbiedig het aangezigt bedekt en wegzinkt in dank en aanbidding? Had men dan niet rondom zich gestaard, en, met telescopen en microscopen, wonderen ontdekt, die geen NEWTON in staat was te verklaren; en had men daarbij nimmer, met den godvruchtigen YOUNG, gevraagd: Zou Hijzelf niet zoo onbegrijpelijk zijn als Zijne werken? Kwam men, bij al dat groote en verhevene rondom ons, niet tot de kinderlijk geloovige betuiging: God is groot en wij begrijpen Hem niet? — Neen, men wilde kennen en

weten, begrijpen en verklaren, wat geen sterveling kennen, geen Engel weten, geen Seraf begrijpen, geen Cherub verklaren kan; en, bij dat onvruchtbaar zoeken en streven en trachten, werden de hoofden verhit en de harten verkoeld, en alras ging de liefde bij velen verloren. Trouwens hoe kon het ook anders, daar men de plaats van onvoorwaardelijk geloof aan eene ijdele zucht tot kennen en weten had ingeruimd? Zoo betoonden zich de kinderen van ADAM van denzelfden geest bezield als de eerste ouders van het menschelijk geslacht! Ook bij hen had het denkbeeld: als God te wezen, kennende het goed en het kwaad, eene hoogere, maar diep noodlottige aantrekkelijkheid, dan het geloof aan het weldadige van Gods bedoelingen in gebod en verbod; maar ook van toen af viel de mensch van de hoogte, waarop de Algoede hem plaatste, en zonde en dood werden zijn deel! Mogt dat noodlottig voorbeeld niet te vergeefs gegeven zijn voor hen, die het verborgene pogen uit te vinden, en de hoogten en diepten Gods hen alleen aansporen tot ootmoedig geloof, eerbiedige bewondering en dankbare aanbidding van Hem, die zich, door CHRISTUS, als onzen Vader heeft gelieven te openbaren!

DE SCHETLANDSCHE EILANDEN. PATRICK STUART, GRAAF DER ORCADEN.

(*Vervolg en slot van bl. 494.*)

Mainland, het voornaamste der *Schetlandsche* eilanden, heeft de gedaante van eenen draak met uitgespreide vlerken. *Lerwick*, de hoofdstad des lands, ligt in het hoofd van den draak en vormt als 't ware deszelfs oog; de verbazend groote baai, welke door het eiland *Brassa* gedekt wordt (*Brassasound*) en die gemakkelijk tweeduizend schepen bevatten zou, schijnt de muil van het gedrogt; kaap *Sumburgh* vormt deszelfs kromgebogen snavel, en het voorgebergte *Fitfullhead* rijst op als deszelfs dreigende kam. Beide deze kapen zijn onophoudelijk blootgesteld aan den geweldigen slag der onstuimige zeeën, die de *Schetlandsche* kusten omgeven.

Een op sommige plaatsen ligt vergruisbare zandsteen vormt den klomp dier geweldige voorgebergten. Van tijd tot tijd storten ontzaggelijke stukken rots, door de golven losgemaakt, met vreeselijk gedruisch in den Oceaan, waar zij nieuwe klippen vormen; andere blijven ter halve hoogte hangen, en gelijken naar de muren van eenig slot, welker grondslag het geschut heeft weggenomen. De visscher haast zich zijne schuit in stilte langs die rotsklompen henen te doen glijden, welke de voet eener geit in beweging schijnt te kunnen brengen en die hem onder hunnen val verpletteren zouden. Deze rotsen, van ijzergraauwe, met roode roestaders doorweven grondkleur, vormen een deel van het *Fitfull-head* en van de westerkust van *Lerwick*, welker laatste verlenging dit voorgebergte uitmaakt. Op een der diepst in zee uitloopende rotstoppen, even als de voorsteven van een schip met altoosdurend zeeschuim omgeven, en uit een' glad gesleten zandsteen bestaande, hetwelk aan der golven woede beteren wederstand geboden heeft, ziet men eene verwarde verzameling van wanstaltige bouwvallen, halfingestorte torens, gescheurde en uit de loodlijn hangende muren, alle van de sombere grijze kleur der rots, waarop zij staan. Die muren en torens, uit ruwe rotsbrokken en veldsteenen, ter naauwernood door slecht cement aaneengehouden, gebouwd, hebben niettemin den knagenden tand der eeuwen weêrstaan, hoezeer meer door de zwaarte van derzelver massa's en derzelver vasten grondslag, dan door den goeden bouw of het juiste metselwerk; sommige der torens zijn nog gedekt met die platen, welke in *Schetland* leijen of pannen vervangen. Hoe oud ook, zijn die muren niet bekleed met den schilderachtigen mantel van klimop, die elders puinhoopen overdekt: klimop is eene hier te lande onbekende plant; hier zouden hare takken de kracht niet hebben, zich tusschen de steenvoegen vast te houden, van welke de woedende stormwinden haar weldra zouden hebben losgescheurd. Slechts pleksgewijs dekken mos en *lichen* dit vervallen muurwerk, het *lichen* met blaauwe of zilverachtige marmeraders, het mos met groote vlekken van bonter en meer verschillende kleuren. Dit mos, zwartachtig aan de grondvesten der muren, wordt geel, bruin en bloedkleurig van tint, hoe hooger het naar trans en tinnen der torens opklimt. Op stormachtige dagen, door doodsche lichtschemeringen omgeven, schijnt het oude gebouw, dat deze gewassen klee-

den, soms als geheel in bloed gedompeld; maar zoo des avonds de zon, op het punt om in de golven te zinken, het zwerk doorbreekt en met hare laatste stralen de aloude torens verguldt, alsdan zou men in dezelve een dier toover-paleizen wanen te zien, met daken van vlammen en muren van vuurgloed, de woning, door de *Scandinavische* Godenleer aan hunne halve Goden en gesneuvelde helden toegewezen.

Die torens, die halfvervallene muren, al die overblijfsels van voormalig bouwwerk vormen het kasteel van *Scalloway*, waarvan WALTER SCOTT ons eene schets schijnt te hebben willen geven, toen hij ons de beschrijving van het *Jarlshof*, het verblijf van den *Udaller* MAGNUS TROIL, heeft nagelaten. Ofschoon naar geen beginsel hoegenaamd van bouwkunde opgetrokken, en reeds meer dan half een puinhoop geworden, dagteekent *Scalloway* niettemin van geenen zeer verwijderden tijd. Dit kasteel draagt het jaartal 1601 op deszelfs muren, en op de deur leest men het volgende opschrift:

PATRICIUS, *Orcadiae et Zelandiae comes,*
Cujus fundamen sanum domus illa manebit
Labilis e contra si sit arena perit.

Die PATRICK, Graaf der *Orcaden*, die bij deze gelegenheid den dichter en man van vernuft heeft willen spelen, was echter niets minder dan een geleerde of zachtzinnige schoolvos. Integendeel heeft hij aan deze eilanden eene nagedachtenis gelaten, die er alsnog een ieder met ijzing vervult. PATE STUART (dit is de naam, dien het volk gewoon is aan dezen Graaf der *Orcaden* te geven) is de bietebaauw van het land, de bullebak, met welken men er de kinderen bang maakt; hij is de schrik der vrouwen en der jonge meisjes; zij vreezen steeds, zijne schim van den hoek van elken hollen weg, achter iedere rots te zullen ontmoeten. Gelooft men alles, wat op de *Schetlandsche* eilanden en in de *Orcaden* van hem verhaald wordt, dan zeker heeft hij den vreeselijken naam, die van hem achtergebleven is, maar al te wèl verdiend. De *Schetlandsche* boeren zelven hebben nog alle vrees voor PATE STUART niet afgelegd; zij spreken over hem nog steeds met eene soort van achterhoudendheid, even als men van eenen magtigen en boozen geest zou spreken. Hoe groote beloften men ook aan den een' of anderen

dier ligtgeloovige eilanders mag doen, al verbond men zich, hem, bij zijne terugkomst, eene volle kruik *bland* of een geheel vat traan te zullen schenken, men zal hem voorzeker nimmer bewegen, om, wanneer het donker is, van het oude slot *Scalloway* een handvol mos te gaan weghalen, of er een' losgemaakten steen van terug te brengen. *Scalloway* is het hoofdkwartier der booze geesten van het eiland. Daar sluipen knarsetandende de *brownies*; daar houden de *trows* hunne rondedansen, terwijl zij als varkens knorren, als schapen blaten of als roofvogels sissen. Den geheelen nacht door hoort men in de verlatene gangen van *Scalloway* den klank van den hamer, die het ijzer smeedt, het geknars der blaasbalken, het geknapper van het smidsvuur; want de *trows* zijn onvermoeide smeden. In stormachtige nachten zit de *Walkyriar* (*) op den hoogsten der torens van het slot, met bloote en nederhangende beenen, den elleboog op de knie en het hoofd in de hand; in zwaarmoedige gedachten verzonken, vestigt zij op het noodlijdende schip onafgewend haren blik, die te midden der duisternis schittert als de betooverde karbonkel van den *Wartberg* (†).

Die akelige plaats, dat sedert jaren verlaten kasteel, zijn niettemin het tooneel van vrolijke feesten, van dolle, luidruchtige drinkgelagen geweest. Zoo men de kronijkverhalen uit vroegeren en die uit den tegenwoordigen tijd, welke

(*) Eene soort van *houri*, aan de gesneuvelde krijgslieden beloofd.

(†) De *Wart* is een steile berg op de *Orcadische* eilanden. In de maanden Mei, Junij en Julij ziet men, uit de verte, omstreeks middernacht, aan deszelfs top iets glinsteren. Men heeft trachten te ontdekken, wat het was, dat dien glans verspreidde, en nimmer heeft men het kunnen vinden. Het volk gelooft, dat dit schijnsel voortkomt uit een' betooverden karbonkel, die in de rots gehecht is. Dokter WALLACE, in zijne beschrijving der *Orcaden*, beweert, dat die buitengewone glinstering niets anders is dan de terugkaatsing van de stralen der zon, welker schijf onder deze breedte en in dat jaargetijde zich te middernacht aan den gezigteinder vertoont, en die van den top des *Wartbergs* door het oog omvat kan worden. Dr. WALLACE onderstelt voorts, dat die stralen eenen rotswand treffen, welke van doorzijpelend bronwater nat is.

laatsten men op deze eilanden in overvloed vernemen kan, mag gelooven, was PATE STUART in zijnen tijd te gelijk een lustige broeder en een boosaardig mensch. Hij hield veel van mooije vrouwen en meisjes; boven alles hield hij van vermaak, door gevaar gekruid, van dolle en stoute ondernemingen. PATE STUART is de *Schetlandsche* Don JUAN.

Hij was neef van Koning JACOB VI, als zijnde een natuurlijke zoon van JACOB V. Het oppergezag over de *Orcadische* en *Schetlandsche* eilanden was het voorwerp zijner wenschen en droomen, en daar hij het regtens niet erlangen kon, wilde hij het ten minste met de daad bezitten. Gelijk wij reeds gezegd hebben, stichtte hij in 1601 zijn slot *Scalloway*. Hij had *Schetland* tot zetel van zijn gebied verkozen, omdat het, minder nog dan de *Orcaden*, voor de werking der *Schotsche* regering bereikbaar was, van welke hij beweerde onafhankelijk te zijn. Eenmaal in zijn kasteel *Scalloway* gevestigd, neemt hij de houding aan van alleenheerscher dezer Noordsche eilanden, welke hij als een dwingeland regeert. Zijne geschiedenis gelijkt naar die der kleine *Italiaansche* vorsten in de vijftiende eeuw. Het zijn dezelfde despotische grillen, dezelfde losbandigheid en woestheid, dezelfde werkzaamheid en vindingskracht in moeijelijke oogenblikken, dezelfde zonderlinge lotgevallen in den geheelen loop van zijn misdadig leven, en eindelijk dezelfde dramatische dood. Die dood wordt ons in de overleveringen der eilanders op onderscheidene wijzen verhaald. De voorvallen, die denzelven verzeld en de straf van den *Schetlandschen* dwingeland aangebragt hebben, leveren een allezins romanesk belang op. Zie hier de lezing, welke op het eiland het algemeenste is:

PATRICK, Graaf der *Orcaden*, leefde als een lichtmis en geloofde naauwelijks aan eenen God. Kon hij aan een' priester een' kwaden trek spelen of een jong meisje verleiden, zoo deed hij dit met onbedenkelijken lust, en daar hij stout en boos was, waren alle middelen, welke tot zijn oogmerk leiden konden, hem welkom, de slechtste zoo wel, als de gevaarlijkste. Reeds omtrent tien jaren lang had PATRICK aldus over *Schetland* geheerscht, en ondanks de klagten van de bewoners dier eilanden had de *Schotsche* regering deze soort van aangematigd gezag geduld, omdat zij destijds buiten staat was dezelve te doen ophouden. Men zou daartoe den onderdrukker der eilanden hebben moeten ge-

vangen nemen, en dit kon niet geschieden zonder het uitrusten eener vloot, het op de been brengen van een leger, en het geregeld belegeren van het slot *Scalloway*, dat voor onneembaar gehouden werd. PATRICK STUART, die wist hoe algemeen de *Schetlanders* hem verfoeiden, ging nimmer anders uit, dan verzeld door eene bende welgewapende lijfwachten; het waren gelukzoekers uit *Noorwegen*, *Ierland* en *Schotland*, welke hij uit zijne plunderingen verrijkte en meer als togt- en zwelggenooten dan als soldaten beschouwde.

Lerwick, de hoofdplaats der *Schetlandsche* eilanden, die kleine stad, die tegenwoordig omstreeks tweeduizend inwoners bevat, telde er ten tijde van PATRICK slechts eenige honderd. Sedert verscheidene jaren wordt *Lerwick* door de visschersvloten aller natiën bezocht, die deszelfs ruime haven aandoen, zoo bij het begin der zomers, wanneer het ontelbare heirleger der haringen deze zeeën komt vervullen, als in den herfst, tijdens de bakkeljaauwvangst. Ten tijde van PATRICK STUART, even als thans, was *Lerwick* tevens de zeehaven en algemeene markt des lands. Daar kwamen op zekere bepaalde dagen de visschers en boeren van alle deze eilanden zamen, om er leeftogt te koopen en die, welke zij zelven verzameld hadden, te verkoopen. *Lerwick* ligt slechts eenige mijlen van het slot *Scalloway*; ook overviel PATRICK de plaats niet zelden, hetzij hij op eenen marktdag goedkoop zijn huis van voorraad voorzien wilde, door eigendunkelijk hetgeen deze arme lieden van het land of uit de naburige eilanden aanbragten weg te voeren, hetzij hij besloten had het ongelukkige stadje de eene of andere drukkende belasting op te leggen. Wanneer, bij zulke gelegenheden, de eilanders van de oogmerken des plunderaars kennis kregen, verborgen zij mondbehoeften en koopwaren, en kozen de vlugt; maar menigmaal was PATRICK zoo plotseling daar, dat hun slechts de tijd tot vlugten overbleef, zonder iets te kunnen verbergen. De eilanders plaatsten hierom, wanneer zij ter markt kwamen, op eenige rots of hoogte, vanwaar men de vlakte overzien kon, schildwachten, die hen van 's Graven nadering moesten verwittigen en hun aldus den tijd geven om de plaats te ontruimen.

De winter van 1614 was ten einde geloopen; op de lange nachten van dat land, nachten van twintig uren lang en gevolgd door eenen somberen dag, in welken de bleeke en koude zonneschijf slechts weinige voeten boven den nevel-

achtigen gezigteinder oprijst, volgden allengskens kortere nachten en helderder dagen; de sneeuw smolt op de heuvels, en de spitsen van het gras, op de naar het zuiden gekeerde weiden, begonnen te groenen; troepsgewijs keerden de vogels uit het zuiden en oosten terug; de koude, in deze door ruime zeeën omgevene eilanden nimmer zoo streng, als in andere op dezelfde breedte gelegene landen, stremde niet langer den loop der beken en vulde de havens van het *Mainland* niet meer met ijs. Het veld was weder begaanbaar; men kon zich uit de gehuchten naar de naaste stad begeven, zonder gevaar te loopen onder de sneeuw begraven te raken of in modderpoelen te verzinken. De eilanders begonnen elkander weder te bezoeken, en daar hun wintervoorraad opgeteerd was, stroomden zij van alle punten des lands en uit al de naburige eilanden naar *Lerwick* samen, waar zij er nieuwen wilden koopen. Deze markten, die op den winter volgen, zijn steeds het best voorzien en het drukst bezocht van alle. De eerste *Lerwicker* markt was dit jaar zonder tegenspoed ten einde geloopen; de tweede markt was begonnen, en de min of meer bemoedigde boeren waren in grooten getale derwaarts zaamgevloeid. Plotseling komt een man, op een dier zwarte, ruigharige *shelties* gezeten, in vollen galop aanrennen tot midden op het marktplein, waar hoevenaars, boeren en visschers elkander bijna verdrongen. Sommigen waren bezig, ganzen, hoenders, geiten, schapen voor zich uit te drijven, ook kleine zwarte runderen, *kyos* genaamd, die eene familie-gelijkheid met de *shelties* schijnen te hebben, even als deze ruig en wollig van haar zijn, en even als zij begaafd met een fier en levendig oog en een' ontembaren aard. Anderen weder voerden schuiten aan, beladen met zalm, rog, haring en gerookte wilde ganzen. »PATE STUART! PATE STUART!" roept de ruiter met eene donderende stem, en verdwijnt langs den tegenovergestelden weg van dien, welken hij gekomen is. In weinig oogenblikken is de marktplaats ledig. De visschers springen aan boord, hijschen het zeil, of spannen al hunne krachten in, om zich met ijverig roeijen van den wal te verwijderen; de boeren en hoevenaars slaan in verwarde haast den weg in, langs welken de onbekende verdwenen is; de kooplieden, die zich niet verwijderen kunnen, werpen hunne waren, door elkander, in de huizen, die hun het naast zijn, en sluiten, zoo snel zij kunnen, de

deuren; maar, vóór nog ieder vertrokken of de markt geheel ledig is, galoppeert PATRICK dezelve binnen. Hij is op geen *skeltie*, maar op een fraai paard gezeten, dat men aan deszelfs grootte en witte kleur voor een' inboorling van *Noorwegen* herkent. Zijn gevolg rent hem achterna op allerlei soort van paarden, *Engelsche*, *Schotsche* en *skelties*. PATRICK is, van het hoofd tot de voeten, in het ijzeren pantser gekleed. Hij houdt stil op het midden van het plein, en slaat eenen blik van toorn en van versmading in het rond op het tooneel van verwarring, hetwelk hij veroorzaakt heeft, op die wegzeilende schuiten, op die vlugtende boeren, op het overschot dier kooplieden, die, hunne waren niet hebbende kunnen wegvoeren, ootmoedig en bevende van schrik verwachten, wat hun overkomen zal.

PATRICK evenwel vergenoegt zich met verachtelijk te grimlagchen; ditmaal, zoo het schijnt, is hij niet gezind zijnen ongelukkige vassalen hun vee, hun brood of hun geld te ontnemen. Stapvoets, en door zijnen stoet gevolgd, rijdt hij nu de markt rond; doch, voor de deur der kerk gekomen, houdt hij plotseling stil. Zijn ligchaam is onbewegelijk; zijn blik boort onder den gewelfden ingang; men had hem voor een ridder-standbeeld kunnen houden, aan de kerkpoort opgerigt. Waarop staart hij dan toch zoo? Wat heeft hij gezien? — Een meisje staat onder het gewelf. Zij is schoon, zoo als de dochters van het noorden schoon zijn: blond zijn hare haren, blaauw hare oogen, haar huid is blank met azuur geäderd en met rozengloed gekleurd. Haar verschrikte blik is naar de markt gekeerd. Toen de kreet van den onbekende: »PATE STUART! PATE STUART!" weergalmde, heeft zij de vlugt genomen; zij heeft zich onder het poortgewelf der kerk geborgen. Immers toch zal de roover haar van daar niet durven weghalen? Zoo ten minste denkt zij.

»Wat is dat voor eene mooije meid?" vraagt PATRICK, tot een' der lieden uit zijn gevolg gekeerd.

»Het is de schoone EDA, het bloempje van *Mainland*."

»Dan is het eene bloem van het geslacht der viooltjes; zij is nederig en houdt zich schuil. Nog had ik haar niet gezien."

»Den vorigen zomer was EDA nog maar een kind; de winter heeft haar tot een volwassen meisje gevormd."

»En een schoon meisje ook, bij ST. RINGAN!" riep de Graaf.

»Ja wel! een meisje, dat een' monnik zijnen eed van onthouding zou doen vergeten."

»Alsof een monnik zich dien ooit herinnerde! Maar, waar woont dan toch dat geheimzinnige wezen, dat onbekende wereldwonder?"

»Op de rots van *Grunista*, ten noorden van *Lerwick*, niet ver van het eiland *Brassa*."

»Hoe, op die piek van zwarte rotsen, die als een toren in de hoogte rijst, aan gene zijde der vlakten en moergronden, welke *Lerwick* omgeven! Heeft het rietmuschje zich dan in een arendsnest verscholen?"

»Het rietmuschje is bang en het arendsnest zoo hoog, dat men haar er niet kan gaan opzoeken."

»Zoo! dat zullen wij eens zien," sprak binnensmonds de Graaf, in wien het ontbrandend vuur eener woeste liefdesdrift begon te gloeijen.

En hierop plotseling zijn paard op de achterpooten doende omwenden, reed hij *Lerwick* weder uit langs denzelfden weg, waarop hij er gekomen was, doch niet zonder alvorens nog een' vurigen blik op de schoone EDA geworpen te hebben.

Te dezen tijde was het *Schotsche* hof de dwingelandij en geldverspillingen van den Graaf der *Orcaden* moede geworden. Dagelijks kwamen er nieuwe klagten van de bewoners der eilanden in, en steeds was PATRICK daarvan het voorwerp. Meer dan eens reeds waren de bedreigingen der regering hem in zijne afgelegene wijkplaats komen ontrusten; in den vollen raad had Koning JACOB gezegd, dat de beul alleen zijnen neef der *Orcaden* het verdiende loon kon geven. PATRICK wist dit; hij schroomde, hen, die hij reeds maar al te zeer verbitterd had, tot het uiterste te drijven. Daarom onthield hij zich, in het aanzien van geheel een volk, en op den drempel zelven van het heiligdom, vrouwenroof te plegen; liever wilde hij van meer zijdelingsche middelen, die hem niet minder gewis schenen, tot zijn oogmerk gebruik maken.

Naauwelijks weder in het open veld gekomen, had hij een' zijner vertrouwden naar de stad teruggezonden. Door hem was hij te weten gekomen, dat EDA dien dag, na afgeloopen markttijd, naar de rots van *Grunista* terug zou keeren. Boeren uit een naburig gehucht zouden haar een deel van den weg gezelschap houden; het overige zou zij alleen

afleggen, en waarschijnlijk wel in den donker, omdat de afstand groot en de dagen nog zeer kort waren. Nu wist PATRICK genoeg. Oogenblikkelijk vormt hij zijn plan. Hij keert naar *Scalloway* terug, neemt een boerenkleed, en, den eersten hit den besten bestijgende, rijdt hij in allerijl naar de rots van *Grunista*. Kort vóór den donker komt hij er aan; hij stijgt af; de hit ontloopt hem; maar hij plaatst zich in hinderlaag achter een' grooten steenklomp, aan den voet der rots, langs den weg, dien EDA moest komen. Nacht overschaduwde de vlakte, en reeds begon PATRICK de tijd lang te vallen, toen hij den stap hoorde van iemand, die van den stadskant naderde. Daar de kleederen van den voorbijganger langs de rots streken, achter welke hij verborgen stond, stak de Graaf zacht maar snel de hand uit, en voelde de wollen stof van een vrouwelijk gewaad. Geen twijfel meer: het was EDA. Met éénen sprong, even als de kat den vogel, dien zij beloert, had PATRICK de ongelukkige bereikt, omvatte haar plotseling met zijne armen, en, eer zij een' schreeuw kon geven, had hij haar eenen zak, dien hij daartoe had medegenomen, over het hoofd gestolpt. Het boerinnetje was, zonder wederstand te bieden, op den grond gevallen. PATRICK trok de randen van den zak naar hare voeten, wikkelde haar geheel in denzelven, bond dien toe, en vervolgens, ondanks het steenen en dof gekerm van zijn slagtoffer, laadde hij het op zijne schouders en nam den weg naar *Scalloway*. Onder het voortspoeden wierp echter PATRICK hier en ginds een' doordringenden blik over de donkere vlakte, of hij ook binnen zijn bereik een *sheltie* mogt ontdekken. Daar hij niets dergelijks gewaar werd en hij inderdaad reuzenkrachten bezat, zette hij moedig den weg voort met zijnen zak op de schouderen, welks zwaarte hij inderdaad geringer vond dan hij zich verbeeld had. Ook werd het spartelen van het ongelukkige wezen, dat er in opgesloten was, al gedurig zwakker en zwakker.

PATRICK, die eenen hevigen wederstand verwacht had, wenschte zich met degelatenheid van zijn slagtoffer geluk. Hij had de voorzorg gebruikt, in den zak, naar den kant waar het hoofd was, verscheidene openingen te maken; derhalve behoefde hij niet te vreezen, dat het zijne gevangene aan lucht ontbreken kon. Hij haastte zich, want de afstand was groot, en nog vóór den dag wilde hij te *Scalloway* terug zijn. Hij had een derde deel van den weg afge-

legd, toen hij den hoefslag van een hem naderend paard en tevens de stemmen van twee boeren vernam. Werd hij misschien vervolgd? PATRICK stond stil en luisterde. De twee landlieden spraken over den afgeloopen marktdag en over den schrik, welken PATE's verschijning er veroorzaakt had. Hij besloot hen af te wachten; de nacht was zoo donker, dat hij niet vreesde herkend te zullen worden. De arme lieden schrikten in het eerst, zoo laat in den nacht iemand te ontmoeten; maar toen zij zagen hoe hij beladen was, stelden zij zich gerust en traden met hem in gesprek.

»Wat draagt ge toch daar in dien zak?"

»Een varken, dat ik op de markt te *Lerwick* gekocht heb."

»Zeker dan een *Schotsch* varken, naar de grootte te oordeelen? Een *Schot* alleen kon zoo dik en zoo lang wezen."

»Ja, een *Schotsch* varken, lang en dik als een *Schetlander*."

»Maar waarom doet ge het dan niet loopen, in plaats van het, in een' zak, op uwe schouders te dragen?"

»Het varken kon mij in den donker ontloopen, en dan konden de *trows* het wegstelen."

»Maar het beest schijnt te kermen en te snikken, als een Christenmensch, dat op sterven ligt."

Inderdaad, het arme schepsel in den zak liet een akelig gesteun hooren, dat elk ander, dan haren schaker, mededoogen afgeperst zou hebben; deze antwoordde: »Dat komt omdat niets meer naar een brommend Christenmensch lijkt, dan een knorrend varken."

»Maar het arme beest gaat sterven?"

»En die het draagt gaat meê om zeep; want ik ben bekaf," riep PATRICK, terwijl hij bot stil stond.

»Neem mijn paard een eindje weegs," zeî een der boeren, en leg uw' zak dwars over den nek."

»Spreekt gij in ernst?"

»Ja, bij ST. DAVID! Lang genoeg heeft mij het verwenschte dier de ribben uit elkander geschokt; ik ruim de plaats in aan den *Schot*."

»En de *Schot* neemt die met blijdschap," zeî PATRICK, terwijl hij den zak dwars over den nek van het paard legde.

Vervolgens zelf er snel het been over henen slaande, zet hij het dier de hielen in de zijden, en, eer de twee boeren den tijd hebben zijn oogmerk te vermoeden, heeft hij het

in den galop gebragt en rent er mede henen, hen vol verbazing over het avontuur achter zich latende.

»Dat was de Koning van de *trows!*" zegt eindelijk een der beiden.

»Of PATE STUART!" hernam de ander, wien zijn *sheltie* zoo behendig ontfutseld was. »Ik heb zijn' duivelsblik van onder zijne muts zien glinsteren; hij heeft ons een zijner gewone parten gespeeld."

De twee boeren vergenoegden zich met deze gissingen, en, zoo als men zich gemakkelijk verbeeldt, wachtten zij zich wel hem te vervolgen.

Langen tijd galoppeerde PATRICK in de rigting naar zijn slot *Scalloway*, waarvan hij de lichten nu en dan door de nevels zag glinsteren; maar, daar dit land, hetwelk de oude aardrijksbeschrijvers niet zonder reden met de *longkwabben der zee* vergeleken hebben (*), vol moerassen, watervennen en dobberende mosveenen is, zoo zag hij zich, alvorens den voet der rots, waarop *Scalloway* ligt, te bereiken, tot menigvuldige omwegen genoodzaakt, wilde hij niet in den moergrond verzinken. De dageraad brak aan, toen PATRICK voor de poort van zijn kasteel aankwam. Hij stapte van het paard, nam den zak van deszelfs nek, waarop de hit terstond wegvlood, en gaf een' geweldigen schreeuw. De wachters herkenden zijne stem en openden de poort. PATRICK trad binnen, beladen met den zak, in welken sedert lang zich niets meer bewoog. Hij steeg naar het vertrek, dat hij gewoonlijk bewoonde, en sloot de deur zorgvuldig achter zich digt. De onbewegelijkheid zijner gevangene ontrustte hem. Hij trad naar een venster, 't welk hij openstiet, opdat de eerste schemering van het daglicht, hetwelk de toppen der zeebaren begon te kleuren, hem in het onderzoek behulpzaam mogt zijn. Vervolgens den zak regtop in de vensteropening plaatsende, nam hij eenen dolk, en

(*) Te weten STRABO, daar hij den *Massiliër* PYTHEAS aanhaalt, met betrekking tot het eiland *Thule*, dat, zegt hij, noch land, noch zee, noch lucht is, maar een mengsel uit die drie elementen, en als 't ware de longen der zee. Indien, gelijk sommige hedendaagsche geografen beweerd hebben, *IJsland* het *ultima Thule* der Ouden geweest ware, zou STRABO voorzeker ook het vuur onder die elementen geteld hebben, waaruit hij zegt dat het bestond.

met ééne snede reet hij het doek van boven tot beneden open.

Hoe groot was niet des roovers verbazing en schrik, toen hij, in plaats van het bleeke en in zwijm liggende jonge meisje, hetgeen hij verwachtte uit den zak te zullen zien te voorschijn komen, en dat hij door zijne kussen in het leven wilde terugroepen, de afzigtelijke tronie eener oude vrouw gewaar werd, mager, beenig en met diepe rimpelvoren doorkorven! Tusschen een' langen, als een vogelbek gekromden neus, die zich met de punt van eene opwaarts gekeerde kin bijna vereenigde, gaapte een geweldige mond zonder lippen of tanden, hier en daar in het rond met lange grijze haren bezet; holle en glasachtige oogen waren met een' rooden rand en een' breeden bruinen kring omgeven; dunne, graauwgrijze haren, in vlokken nederdalenden op eenen hals vol vouwen, hoeken en gaten, omringden dit ontvleeschde aangezigt, hetwelk door de rust des doods nog akeliger gemaakt werd.

»Het is de *Walkyriur*, die ik geschaakt heb!" riep PATRICK, met onuitsprekelijke walging terugdeinzende. Vervolgens, beschaamd over zijne vrees, en nader bij het lijk tredende, dat door een' geelachtigen straal der opgaande zon akelig verlicht, werd en welks strakke, levenlooze oogen met eene uitdrukking van bitteren spot op hem gevestigd schenen, greep hij het plotseling woedend aan en wierp het uit het venster, hopende alzoo zich van dit schrikverschijnsel te ontslaan.

»Het is de *Walkyriur!* het is de *Walkyriur!*" riep hij, terwijl het ligchaam van rots op rots naar beneden rolde. Het was de *Walkyriur* niet, maar wel de oude MEG DHU (*), EDA's moeder, welke de Graaf in den donker geschaakt had, zoo als zij naar huis keeren wilde, na hare dochter, op den weg van *Lerwick*, langen tijd vruchteloos gewacht te hebben. Het lijk werd, aan den voet der rots, door visschers gevonden en weldra voor dat van MEG-DHU herkend. De boeren, die den Graaf ontmoet hadden, verhaalden, wat hun gebeurd was, en niemand twijfelde, of PATRICK had den dood der arme oude vrouw veroorzaakt, welke hij zeker, gelijk ook werkelijk het geval was, voor

(*) Letterlijk *zwarte* GRIET, zeker geen romaneske naam voor de moeder eener schoone dochter.

hare dochter genomen zou hebben. EDA beschreide haar moeders dood, maar zwoer ook, dien te zullen wreken.

Er woonden in een gehucht niet ver van de rots van *Grunista* twee jonge boeren, die telkens als zij, bij het hoeden van hun vee, in het veld, of bij het aan wal brengen hunner netten, op het strand, EDA ontmoetten, haar te kennen gaven, dat zij haar mooi vonden, haar beminden en tot vrouw begeerden. Het schoone en moedige meisje ging hen opzoeken. — »MAGNUS," zeide zij tot den eenen, »SWEYN," zeide zij tot den anderen, »gijlieden bemint mij, ten minste zoo zegt gij; thans moet gij mij bewijzen, dat gij waarheid spreekt. PATE STUART, de duivel uit *Scalloway*, heeft mijne moeder doen sterven; de moordenaar moet sterven even als zij! Ik beloof hand en hart aan dien van u beide, die mij het eerst op PATE STUART zal gewroken hebben."

De twee vrijers hoorden EDA's belofte met verrukking, want beide beminden haar opregt, en beide waren knapen van moed en onderneming. Des anderen daags klopte een zanger aan de poort van het kasteel *Scalloway*, een dier zangers zoo als men ze nog op deze eilanden ontmoet en die de Barden van vroegeren tijd herinneren. De poort ging open, en men liet den zanger in het binnenste van het slot; maar, hetzij zijn gezang den bijval der bewoners niet mogt wegdragen, hetzij men hem des nachts met een' dolk nabij het slaapvertrek van PATE vond rondsluipen, althans men zag, met het krieken van den volgenden dag, den armen Bard aan de tinnen van den hoogsten toren der vesting bij de beenen opgehangen, en hij bleef er hangen tot dat de raven, ten koste van zijn lijk, een' overvloedigen maaltijd gedaan hadden. Die zanger was SWEYN, de driftigste der beide minnaars. Nu was MAGNUS nog over, en MAGNUS verloor den moed niet. Maar, in plaats van, even als zijn te onvoorzigtige medevrijer, zich in den muil des wolfs te gaan werpen, wachtte hij liever tot dat de wolf zich in de strikken kwam laten vangen, welke hij besloot hem te spannen. Meer dan eens zat hij achter eene rots verscholen, of lag onder het mos verborgen, nabij den weg, dien PATRICK nemen moest; maar steeds was de Graaf door eene te talrijke wacht verzeld, of reed te ver van MAGNUS voorbij. Op zekeren dag echter, dat PATRICK STUART zich in eene engte tusschen twee rotsheuvels gewaagd had, deed MAGNUS, die

hem beloerde, van eene steile helling een' rotsklomp op hem nederrollen, die zijn fraaije *Noorweegsche* strijdros doodde en twee der lieden uit zijn gevolg verpletterde. Maar, daar MAGNUS, toen hij PATRICK zag vallen, zich onvoorzigtiglijk vertoond, en, in de verbazing dat hij weder opstond, zich niet snel genoeg verborgen had, trof de kogel van een' der soldaten, die den Graaf verzelden, hem tusschen de schouders. Dood was hij niet, maar buiten staat om op te rijzen; het bloed gudsde hem uit neus en mond, en zijn levenseinde kon niet ver meer af zijn. PATRICK deed hem aan den staart van een jonge, nog ongetemde *sheltie* binden, en in de vlakte loslaten. — »Een andermaal," zei hij, terwijl het dier voortholde, den gekwetsten MAGNUS door de rotsen slepende, »zullen de kinkels leeren voor mij uit den weg te gaan; het voorbeeld zal hun goed doen." Toen des avonds de van vermoeidheid uitgeputte *sheltie* zijnen loop staakte, was er van MAGNUS niets meer over dan een vormloos en onkenbaar lijk; zijne leden waren van den romp gescheurd of verbrijzeld, en het vleesch hing bij lappen aan zijn half ontbloot gebeente. EDA had dus hare beide minnaars verloren door dezelfde hand, welke haar hare moeder ontroofd had! Hare drift om aller dood te wreken werd slechts te vuriger; doch welke middelen zou zij nu daartoe aanwenden?

De rots van *Grunista*, waarop EDA's stulp gebouwd was, gelijkt naar een' omgekeerden kegel, of, nog juister, naar een' gedrogtelijk grooten paddestoel, welks stengel uit een' digt met rotspunten bezetten grond schijnt op te schieten. Die stengel of grondslag is, zoo als de gelijkenis reeds aanduidt, veel dunner dan het bovenste of de kroon, welke plat van top is. Midden op dit kleine rotsvlak nu was de stulp, de eenige woning op de rots, gevestigd. Om haar uit de vlakte te genaken, moest men zich noodwendig van eene lange ladder bedienen, die tegen den kringvormigen rand der rots geplaatst werd. Langen tijd hadden de bewoners van *Grunista* zich van vaste ladders bediend, op de wijs van die te *Louèche* in *Zwitserland* aan de rots gehecht; maar sedert de Graaf der *Orcaden* zijnen zetel te *Scalloway* was komen vestigen, en met zijne vreemde roofbende het land afliep en plunderde, hadden de bewoners der rots de banden, welke de ladder aan den rotswand gehecht hielden, losgemaakt. 's Avonds, wanneer allen in hun arends-

nest terug waren, trokken zij de ladder achter hen op, zonderden zich dus van geheel het eiland af, en hadden van de menschen niets meer te vreezen. Allengskens waren de kluizenaars op *Grunista* minder in getal geworden: EDA's vader was gestorven; haar jonge broeder had het beroep van visscher gekozen, en leefde in een ander gedeelte van het eiland; hare moeder eindelijk was het slagtoffer van PATRICK geworden. EDA bleef de eenige bewoneresse der rots. De landlieden der naburige dorpjes, voor haar in hare eenzaamheid bezorgd, hadden haar menigmaal genoopt, in hun midden te komen wonen; alle vrouwen hadden haar gaarne tot moeder verstrekt, alle jonge lieden haar gaarne als zuster begroet. Maar EDA bleef hardnekkig aan hare woning gehecht. Sedert den dood van MAGNUS en van SWEYN was haar besluit, hoezeer ook het gevaar zich vergroot had, nog altijd hetzelfde; en wanneer men bij haar aandrong om haar eenzaam verblijf te verlaten, herhaalde zij steeds, met onverzettelijken moed, dat, zoo lang de rots van *Grunista* overeind bleef staan, zij geene andere woning zou hebben.

Wij hebben vergeten te zeggen, dat het rotsvlak van *Grunista* slechts van éénen kant en aan een eenig punt toegankelijk was. De ongelijkheid der rots en diepe gaten, met mos en waterplanten overdekt, gedoogen niet, dat ergens elders ladders aangelegd worden. Zelfs het toegankelijk gedeelte der rots vertoont groote gevaren, alzoo de voet van de ladder slechts rusten kan op eene smalle rotsrigchel, die hoog boven de vlakte verheven is, en naar welke trappen, in de rots gehouwen, leiden. In den vasten steen van die rigchel heeft men gaten uitgehoold, waarin de ladderstijlen van onderen vastgezet worden, daar zij, zonder deze voorzorg, bij het op- of afklimmen, ligtelijk van den glibberigen rand zouden hebben kunnen nederglijden.

Het was geene meisjes eigenzinnigheid, het was een welberaamd en vast besloten plan, dat EDA op de rots deed vertoeven. De bezorgdheid der boeren, die haar dit eenzaam wonen ontraden hadden, scheen ook haar maar al te gegrond. Ook zij voorzag eenen nieuwen aanval van den kant haars vreeselijken vijands; doch, verre van dien aanval te schromen, wenschte zij dien, in de hoop dat dit haar de wraak, waar zij naar dorstte, zou verschaffen. Over dag verwijderde zij zich nimmer verre van de rots en ging niet uit zonder vele voorzorgen. 's Avonds trok zij de ladder

zorgvuldig achter zich op, en plaatste op den rotswand verscheidene zware steenen. Aan die steenen gaf zij zulk eene ligging, dat zij onmisbaar in den afgrond rollén moesten, wanneer men eene poging deed om de rots van die zijde te beklimmen. Verpletterde derzelver gewigt den aanvaller niet, dan ten minste moest het gedruisch van den val het meisje kennis geven van het gevaar, dat zij liep. EDA had zich, in hetgeen zij vooruitzag, niet bedrogen. Op zekeren avond, dat zij, binnen hare hut,, als een schildwacht (want eerst tegen den ochtend gaf zij zich aan den slaap over) naar alle geluiden, die de nachtstilte stoorden, zat te luisteren naar het gesuis van den wind, naar het gesteun der uilen, het gekras der zeevogels, hoorde zij een ligt geschuif niet verre van hare woning, als het gerammel van iets, dat tegen de rots werd opgezet. Terstond daarop rolde een steen weêrgalmend in de diepte. Geen twijfel meer, de vijand is daar! Het meisje verliest geen oogenblik; ontroerd, maar vol moeds, snelt zij naar de eenige plaats, van waar de rots te naderen was. De val van den steen had den beklimmer niet afgeschrikt; de ladder, van welke hij voorzien was, stond weder tegen de rots, en een man was zelfs reeds op de eerste sporten. EDA kon hieraan niet twijfelen; toen zij, de einden der stijlen, die boven den rotsrand uitstaken, aangevat hebbende, het gewigt van dien man voelde, die met spoed naar boven steeg. Al hare krachten inspannende, poogde zij de ladder van de rots te stooten en die achter over te werpen; maar de onbekende drukte reeds met zijne volle zwaarte op dezelve: het meisje vond zich buiten staat haar om te werpen, en de even opgeligte ladder viel weder tegen de rots. Alles scheen verloren; met elk oogenblik werd het gevaar dringender; doch EDA verloor hare tegenwoordigheid van geest niet. Een' der ladderstijlen op nieuw aangrijpende, trok zij dien zijwaarts af, om hem langs den gladden rotswand te doen afglijden. Ditmaal gehoorzaamde de ladder hare hand en gleed langzaam weg: de man, die er opklom, stiet een' vreeselijken vloek uit, maar, daar hij reeds bijna den rand bereikt had, deed hij eene poging om zich aan de rots vast te houden. Vruchteloos; zijn gewigt sleepte hem mede; de ladder verloor het evenwigt; hij viel, en het moedige meisje hoorde met verrukking, hoe een geharnast ligchaam, met dof gerammel, tot aan den voet der rots naar beneden rolde. Was de vijand dood? De nacht was

stikdonker; zien kon zij niets. Weldra echter hoorde zij uit de diepte geschreeuw, met verwenschingen gemengd; een zeker bewijs, dat de aanvaller ten minste het leven niet verloren had. Het geschreeuw en gevloek was echter ook met kermen ondermengd; hij was dus gekwetst, en dit gemengd geluid kwam aanhoudend van dezelfde plaats; de wond was derhalve zwaar genoeg, om hem te beletten op te staan en te vlugten. Terstond begreep EDA, wat haar te doen stond. Zij brengt op den top der rots al het stroo en al den turf bijeen, welke zij verzamelen kan, en steekt het in brand. Vlam en vonken rijzen naar boven; EDA voedt het vuur, door banken, stoelen en tafels, het huisraad der hut, in hetzelve te werpen, zoodat men op eenen afstand niet anders denken moest, of hare woning zelve stond in brand. Dit was een middel, dat niet missen kon te gelukken. Nog slechts weinige oogenblikken had de vlam geschitterd, of reeds hoorde men klokgelui in een naburig gehucht; weldra mengt zich onder dit geluid het gerucht van menschenstemmen. Het geschreeuw vervult de geheele vlakte en komt gedurig nader. Reeds zijn de vlugsten der eilanders aan den voet der rots. Het gekerm van den gekwetste had opgehouden. Was hij dood? Was hij gevlugt? EDA aarzelt niet langer; zij neemt hare ladder, zet die op de rotsrigchel, klimt snel naar beneden, en verhaalt aan de eerst aangekomenen, wat haar gebeurd is. De roover is gekwetst; hij kan dus niet ver wezen. Men zoekt hem, en weldra ziet men, bij het licht der toortsen, een geharnast man, die, even als een krab of kreeft, welken de ebbe droog op strand gelaten heeft, achterwaarts kruipende zich in eene rotsspleet poogt te verbergen. Bleek is zijn aangezigt en dreigend zijn blik; zijn helm hangt los; de stukken zijner rusting zijn verwrongen; het ijzer zijner dijplaten boort hem in het vleesch en het been schijnt hem verbrijzeld; nogtans houdt hij steeds een heirbijl in de hand, en schijnt besloten te hebben zich daarvan te bedienen.

»Het is PATE STUART, de roover! Wij moeten hem vangen," roept een der boeren, en, stouter dan de overigen, die nog aarzelen, springt hij op den gekwetste aan, om hem te grijpen. Een bijlslag, die hem den schedel splijt, bewijst hem, dat hij zich niet bedrogen heeft, en dat het inderdaad de geduchte PATRICK is, die hunnen aanval afwacht.

»Sterven moet hij, de roover! sterven, de moordenaar!" roepen de boeren; maar de van bloed druipende bijl, die de Graaf weder opgeheven heeft, houdt hen op eenen eerbiedigen afstand. Zij schreeuwen, loopen door elkander; maar niemand durft naderen. Alstoen geeft EDA hun het voorbeeld; zij grijpt een stuk rotssteen en werpt het den booswicht naar het hoofd; allen volgen haar, en PATRICK, die niet vlugten kan, stort weldra bewusteloos ter aarde. Thans ontrukt men de bijl aan zijne magtelooze hand; men omsingelt hem, doch nog altijd met schrik, even als de visschers der kust eenen op strand geraakten cachelot omgeven, welken zij den geheelen dag met hunne harpoenen vervolgd hebben. Maakt PATRICK, dien zij vastknevelen, eene beweging, zoo zien allen naar een goed heenkomen om; maar toen de Graaf eindelijk zijne volle bewustheid terugkrijgt, is hij met meer banden beladen, dan waarmede de *Lilliputsche* dwergen GULLIVER boeiden.

»Ter dood met hem! ter dood!" riepen de boeren, en sleepten hunnen gevangene naar *Lerwick*, om hem aan de galg aldaar op te hangen. Op *Mainland* vorderde de wet destijds, even als in *Schotland*, dat over den op heeter daad, of, volgens de krachtige uitdrukking van het oude wetboek, met *roode hand* gevatten moordenaar onverwijld regt geoefend wierd. Reeds was de nog altijd gebonden Graaf der *Orcaden*, met de bijl, die het werktuig van zijnen laatsten moord geweest was, om den hals, (dit was almede eene bepaling der wet) de ladder der galg opgeheschen, te midden van het vreugdegebrul der *Schetlanders*, die zich overluid gelukwenschten dat zij van hunnen dwingeland bevrijd waren; reeds was de strop op het punt om den hals van den moordenaar toe te wringen, toen plotseling de bevelhebber van een *Schotsch* vaartuig, dat den vorigen dag van *Leith* was aangekomen, belast met bevelen des Konings, aan het hoofd van zijn scheepsvolk op het marktplein verscheen. PATRICK, Graaf der *Orcaden* en neef des Konings, moest den gemeenen dood eens gewonen misdadigers niet sterven. Regt zou geoefend worden, streng en plegtig regt; 's Konings boodschapper gaf daarvan de stellige belofte; maar, ondanks deze toezegging, was het niet dan onder woest gemor van teleurgestelde wraakzucht, dat het volk zijne prooi uit handen gaf.

Evenwel, de Koning hield woord; regt werd geoefend.

Overtuigd van de misdaad van rebellie, van misbruik zijner magt en van gruwelen zonder tal, werd PATRICK, Graaf der *Orcaden*, in 1614 te *Edimburg* ter dood gebragt. Ik heb, in het museum van oudheidkunde dier stad, het werktuig zijner strafoefening gezien. Men noemt het *the Maiden* (de Maagd). De misdadiger, dien de *Maiden* ter dood zou brengen, moest op het schavot nederknielen, met voorover gebogen ligchaam en met den hals tusschen twee zwart geschilderde stijlen, boven aan welke een scherp bijlijzer hing, met een' geweldig zwaren klomp lood belast. De beul liet het touw, 't welk dit ijzer ophield, los; het gleed tusschen twee in de stijlen gemaakte groeven naar beneden, en scheidde met éénen slag het hoofd van den romp. Men ziet dus, dat de *Maiden* eigenlijk niets anders was, dan eene guillotine (*). De Regent MORTON, de laatste dier verschrikkelijke DOUGLASSEN, de trots en de schrik van hun land, had de *Maiden* van *Halifax*, in het Graafschap *York*, naar *Edimburg* doen komen. Te *Halifax* was men van onheugelijken tijd gewoon zich daarvan te bedienen, en MORTON, die den schrik als het zekerste middel beschouwde om zich in het

(*) De straf der guillotine is derhalve van de *Schotten* tot ons overgekomen. Deze hadden haar weder van de *Engelschen*, en in de 16de eeuw was zij zeer gemeen in *Duitschland*. Ik bezit eene prent van ALDEGRAVER, een' leerling van ALBERT DURER, welke de jaarteekening van 1553 draagt. Deze prent vertoont TITUS MANLIUS, zijnen zoon, die zonder zijn bevel gestreden heeft, doende onthoofden. De zoon van MANLIUS heeft daarbij het hoofd onder het mes eener volkomen juist geteekende guillotine. Even als in al de *Duitsche* graveersels dier school uit gemeld tijdvak, ziet men elke ader van het hout en elken spijker van het werktuig; ook de kromming van het mes is met wiskundige juistheid geteekend. Deze guillotine is massiever dan de *Maiden* van *Edimburg* en de *Fransche* guillotine. In ALDEGRAVER's prent houdt de beul met de eene hand het hoofd van den lijder op de behoorlijke plaats, en maakt met de andere het touw los, waaraan de bijl gehecht is. TITUS MANLIUS, met de hand op de dij en van het hoofd tot de voeten in het harnas, even alsof hij een ridder van MAXIMILIAAN's hof was, aanschouwt met onbewogen blik de straf van zijnen zoon.

gezag te handhaven, verzuimde niet, eene zoo schrikwekkende uitvinding te baat te nemen. Begon eenige hoek van *Schotland* zich te bewegen, moest eene of andere zijner provinciën onder tucht gehouden worden, zoo zond MORTON de *Maiden* derwaarts; eenige hoofden werden afgeslagen, en alles keerde tot de órde terug. Verstoutte zich een der *Schotsche*, te voren zoo dikwerf weêrspannige Edelen, te morren, baarde hij ongerustheid aan de regering, zoo bedreigde MORTON hem met de liefkozingen der vreeselijke maagd, even als in onze dagen MARAT zijne vijanden met den kus der guillotine bedreigde, en de edelman zweeg en werd op nieuw een onderdanige en trouwe dienaar. Maar niet zelden is de uitvinder of invoerder van folterwerktuigen het slagtoffer zijner eigene vinding geworden. MORTON, de oude leeuw, gelijk men hem noemde, werd op zekeren dag gedwongen, het gezag in handen van zijnen meerderjarig gewordenen meester neder te leggen. Dit was het oogenblik van zegepraal en wraak voor zijne vijanden: door hen van medepligtigheid aan den moord van DARNLEY, 's Konings vader, beschuldigd, werd MORTON voor de regtbank gebragt, ter dood veroordeeld, en moest op zijne beurt het hoofd buigen onder het slagtmes van de *Maiden*.

Graaf PATRICK der *Orcaden*, *Schetlands* dwingeland, was een der laatste ter dood veroordeelden, die door de *Maiden* het leven verloor (*). De *Engelsche* gewoonten in *Schotland* de overhand verkregen hebbende, werd de bijl der *Maiden* vervangen door den strop.

OF BEUKENBOOMEN TEGEN DEN BLIKSEM BESCHUTTEN.

Meermalen werd de vraag geopperd, of inderdaad de beukenboom door den bliksem gespaard wordt of niet — met andere woorden dus, of hij bij een onwêder, althans eenigermate, tegen het hemelvuur beschermt. Het volgende kan

(*) De laatste doodstraf, door middel van de *Maiden* geoefend, was die van den Graaf VAN ARGYLE, in 1685 als rebel veroordeeld om het hoofd te verliezen. Hij beklom moedig het schavot, en, de stijlen der *Maiden* aan zijne borst drukkende, zeide hij: »Ziedaar het liefste meisje, dat ik ooit omhelsd heb!''

daaromtrent misschien de beste opheldering geven. CRAMER berigt, in zijn werk over de Houtvesterij, (*Anleitung zum Forstwesen*, *Seite* 13) dat in het jaar 1756, op den dag vóór Paschen, een vreeselijk onweder zich over het *Hartsgebergte* ontladen en vele honderd boomen verbrijzeld heeft. Bij een van ambtswege gedaan onderzoek bleek, dat onder honderd dus vernielde boomen waren: 73 eiken, 1 wilde appelboom, 1 ahorn, verscheidene esschen, berken, wilgen, abeelen en 13 vuchten, maar niet een eenige roode beuk, ofschoon deze boomsoort er in groot aantal aanwezig was, en de meeste der door den bliksem getroffene stammen midden tusschen die beuken verstrooid stonden. Evenwel, het ontbreekt ook niet aan voorbeelden, dat beuken door den bliksem getroffen zijn. Dit gebeurde, bij voorbeeld, nog niet lang geleden, in den omtrek van *Stolberg*, en de mededeeler van dit berigt zag op zekeren dag, toen hij bij een hevig onweder in het *Hartswoud* verdwaald geraakt was, met eigene oogen een' beukenboom door den bliksem vaneenslaan. Ondertusschen verdient hierbij opgemerkt te worden, dat, in beide deze gevallen, heinde en ver geene andere boomen dan beuken stonden. Men zou dus misschien, zoo gaat de schrijver voort, hieruit het gevolg mogen trekken, dat, waar eiken- of ander geboomte tusschen de beuken staat, deze laatsten tegen den bliksem beschutten; doch dat, waar niets dan beuken aanwezig zijn, ook deze getroffen kunnen worden. Zoo ver de steller van dit stukje. Zeker is het, dat de nabijheid van elken boom, in zoo verre hij hooger dan een mensch is en door de vochtigheid van zijn hout als afleider werkt, tot beschutting tegen den bliksem kan dienen, mits men zich niet tegen den stam, maar een weinig buiten den uitersten omkring der takken plaatse. De hier boven vermelde waarneming vindt misschien daarin haren grond, dat hout en bast van den beuk minder vocht bevatten dan die van andere boomen.

DE HAAIJENVANGST. OP HELGOLAND. Door L. RELLSTAB.

Honderden voorzeker zijn, door eigen verblijf of door beschrijving, vrij naauwkeurig met dit rotseiland in de *Noordzee*, deszelfs eigenaardige gebruiken, kleederdragten en natuurtooneelen, bekend; duizenden daarentegen slechts op-

pervlakkig. Ten behoeve der laatste zoo groote meerderheid wil ik de schildering van een zeetooneel beproeven, hetwelk gewis zelfs door weinigen van hen, die een tijdlang op *Helgoland* vertoefd hebben, persoonlijk is bijgewoond. Ik bedoel de haaijenvangst. De haai, welken men hier ontmoet, is niet de groote soort der zuidelijke zeeën, maar eene kleinere, ofschoon niet minder roofgierige dan de andere. Hij wordt slechts 3, op zijn hoogst 4 voet lang. Voor menschen is hij niet gevaarlijk, ofschoon schadelijk voor sommigen hunner, de liefhebbers van zeevisch namelijk, voornamelijk van schelvisschen, welke vischsoort hij zoo gulzig vreet, dat de visschers bij het ophalen van den hoek menigmaal slechts een' schelvischkop naar boven brengen, wijl de haai, in den korten tijd dat de schelvisch er aan is blijven hangen, het ligchaam reeds weggevreten heeft. Ja niet zelden gebeurt het, dat men den haai aan denzelfden haak vangt, waaraan zich een schelvisch heeft vastgebeten, wijl hij in zijne gulzigheid de geheele prooi, met den angel, die haar vasthoudt, heeft ingezwolgen. — Tot de haaijenvangst wordt eene sterke, snelzeilende sloep gekozen, om welke te besturen ten minste drie man vereischt wordt. Met dit vaartuig zeilen wij een- of meer mijlen, al naar mate van de windstreek of het jaargetijde, zee in, tot op eene plaats, waar de haai, die zich gaarne in eene diepte van 150 tot 200 voeten ophoudt, gewoonlijk in grooter getal dan elders te vinden is. Het vischtuig, dat wij behoeven, is eene angellijn van 280 vadem lengte en een derde deel van een (ouden) duim dik. Van vadem tot vadem, dus van 6 tot 6 voet, zijn aan deze lijn dunnere lijntjes met hoek en aas geknoopt. Dit laatste bestaat meestal uit de zoogenaamde *sandspier* (smelt?), een kleine vingerlange visch, die aan de zandduinen tegenover *Helgoland*, of ook aan andere nabijgelegene zanderige kusten, gevangen wordt. Op de hoogte aangekomen, waar men denkt te visschen, wordt de lijn aan een klein anker in de diepte der zee nedergelaten, en vervolgens, terwijl de boot langzaam van deze plaats wegvaart of drijft, allengskens uitgevierd. Aan het andere eind der lijn is eene van een vlaggetje voorziene boei gehecht, welke men op de golven laat drijven en door middel waarvan men de lijn ook van op een' tamelijken afstand wedervindt. — Bij de vaart, welke ons tot deze schildering aanleiding gaf, stond de zee, ten gevolge van den storm van

den 20sten op den 21sten (*) ongemeen hol. Hierbij kwam, dat het omloopen van den wind het water opstuwde, en vooral was dit het geval op diepe plaatsen en bij sterkere stroomingen. De baren gingen langzaam en zwaar, maar de donker staalkleurige golf zwol als een berg in de hoogte, hief het ligte scheepje op haren rug, zoodat wij de oppervlakte der zee heinde en ver konden overzien, en liet het dan steil en diep in het waterdal nederzinken, waar de zeebergen het geheel omsloten en ons alle vrije uitzigt ontnamen. Slechts na een' zoo zwaren, de zee tot in hare kolken opwoelenden orkaan, doet zich deze zeldzame, majestueuze en daarbij volkomen gevaarlooze barengang op. Nu wierpen de schippers, onder het uiten eener vrome spreuk, gelijk zulks gebruikelijk is, de angellijn uit. Het afhaspelen daarvan duurde bijna een half uur. Eindelijk dreven de boeijen, en vervolgens kruisten wij heen en weder, terwijl de wind beurtelings heldere zonneglansen en donkere wolkschaduwen over het pekelveld deed henenglijden, zoodat het ons nu eens in smaragdengroen, de golven met schitterend wit gekroond, dan weder in zwartachtig graauw, als somber wrokkend, ombruiste. Eindelijk naderen wij weder, waar de ankerton ons met haar vlaggetje toewenkt; doch niet gemakkelijk is het, op het rollend en schommelend element het op en neder dansend voorwerp te vatten. Driemaal schieten wij vruchteloos daaraan voorbij; de vierde maal gelukt het. Nu begint het ophaspelen der lijn, terwijl het vaartuig op de golven dobbert. Het lag als in eene ontzettend groote wieg, al zwaaijende op en neder geschommeld. Met ingespannen oplettendheid was ieders oog op de angelsnoeren gerigt, of zij ook een' of meer der vratige roofdieren naar boven zouden brengen. Langen tijd staarden wij te vergeefs; verscheidene snoeren waren afgebeten. Eindelijk klonk het eigenaardig visschersgeroep, waarmede hij de eerste vangst aankondigt. Een grijskleurige haai hing aan den hoek; om hem te zekerder uit het water te halen, slaat hem de visscher nog een' zwaren schippershaak in het lijf, en werpt hem daarmede in de open bunkaar der boot. Het dier gaf blijk van zijne ongemeene spier- en veerkracht, door het

(*) Waarschijnlijk Augustus 1845. Ook op de Nederlandsche kust woedde die storm, welke er reeds den 19den begon, met groote hevigheid.

geweldig krommen en slaan met ligchaam en staart. Hoezeer de visch niet groot is, verwekt nogtans zijn gezigt bij dengeen, die daaraan niet gewoon is, een eigenaardig gevoel van ijzing, daar zijne gestalte den duidelijksten stempel draagt van zijne roofgierige vraatzucht. De bek ligt beneden den snuit naar de zijde des buiks, de oogen staren gretig naar boven; de haai moet zich dus, om een' schelvisch te grijpen, op den rug werpen. De wijd opgesperde muil van dit roofdier met zijne scherpe stekeltanden heeft iets akeligs. Levendig konden wij ons den toestand van den duiker in de zuidelijke zeeën verbeelden, wanneer hij, bij de paarlvisscherij, plotseling een dezer, aldaar tot de grootte van 20 en 24 voet aanwassende dieren in de helder van de zonnestralen doorschenen zee boven zich gewaar wordt, en ziet, hoe het boven zijn hoofd kruist en loert, gereed om op hem toe te schieten en hem te verzwelgen! — De vangst viel rijkelijk uit, want in een half uur tijds hadden wij twaalf haaijen en eenen rog opgehaald, van welken laatsten de breede platvischgestalte, met gelijksoortigen bek en strak staande oogen als de haai, niet aanlokkender is dàn deze. Zoo voeren wij dan, bij het dalen der zon, die het schuim der zee met rozengloed en goudglans kleurde, naar huis, zachtkens gewiegd door de hooggaande maar gevaarvrije baren. Gevaarvrij voor de zeelieden zeker, doch niet even zoo voor ons landbewoners; want zij bragten ten minste het gevaar der zeeziekte met zich, en drie van ons vijven, daaronder, helaas! schrijver dezes, moesten aan het vreemde element dezen onaangenamen tol betalen, dien het vooral gedurende het dobberen bij het inhaspelen der lijn van ons vorderde. Doch voor ons, die een belangrijk tooneel en den grootschen indruk der bewogen zee rijker geworden waren, was deze koopprijs in geenen deele te hoog.

AFSCHUWELIJK UITWERKSEL VAN BIJGELOOF.

Alvorens de *Chinezen*, gelijk zij, tot schande der menschheid, dikwijls doen, pasgeboren meisjes in eene rivier werpen, binden zij haar een' uitgehoolden pompoen op den rug, zoodat de arme kinderen nog langen tijd half verstikt op het water dobberen, eer zij den geest geven. Dit afschuwelijke gebruik heeft zijnen oorsprong uit een bijgeloof,

dat zij met de oude aanbidders van den MOLOCH, die insgelijks kinderen offerden, gemeen hebben. Zij zeggen namelijk: »Wij offeren de vrucht van ons ligchaam, om daardoor de zonden onzer ziele te boeten," en gelooven door het langere lijden der onschuldige schepseltjes zichzelven aan de Godheid welgevallig te maken; want het is aan de Godheid der rivier, dat de bijgeloovige ouders, ingevolge de uitspraak van het orakel, het slagtoffer overleveren. Men verhaalt, dat eens een magtige *Mandarijn* de daders en medepligtigen van zulk eene afgrijselijke dweeperij, den een na den ander, in de rivier deed werpen, hun spottenderwijs verzoekende, den Genius van den stroom zijne gebeden en een' aan hem gerigten brief te willen overbrengen. Om de arme wichtjes, wier ouders door bittere armoede of andere beweegredenen genoopt worden hen op de straten van *Peking* te vondeling te leggen, voor dit lot te behoeden, heeft de regering geacht het volgende middel te moeten aanwenden. Elken dag doet zij, vóór zonsopgang, een half dozijn met ossen bespannen karren door al de wijken der stad rijden. De voerlieden daarvan geven aanhoudend, door kloppen op het metalen beslag dier karren, het sein hunner nadering, waarop dan de tot het te vondeling leggen bestemde, gelijk ook de voorhanden zijnde doode kinderen, hun door de ouders overgeleverd worden. Allen worden vervolgens naar *Yu-vu-tang* (het huis der barmhartigheid) gebragt, waar minnen en geneeskundigen op kosten van den Staat onderhouden worden. Doch ook hier schijnt een gruwelijk misbruik ingeslopen. De zoodanige dier kinderen, welke nog levend uit deze karren gehaald worden, worden terstond aan de minnen in handen gesteld; maar bij dit transport, gedurende hetwelk de beklagenswaardige wezentjes zonder eenige voorzorg, dood of levend, op elkander gepakt liggen, moeten wel de meesten verstikken of een' langzamer dood sterven, alvorens zij de plaats hunner bestemming bereiken. Die, welke niet meer in het leven zijn, worden in eén' kuil geworpen en met ongebluschte kalk overdekt, opdat de lijkjes des te spoediger mogen verteren. Elk voorjaar echter worden de dan nog voorhanden zijnde overblijfsels, onder toezigt van eene opzettelijk daartoe benoemde commissie, op eene tot dit oogmerk opgerigte houtmijt tot asch verbrand. Zoodra de vlam van den stapel opstijgt, wordt zij door een' troep *Bonzen* omringd, die de aardgeesten be-

zweren. — De *Chinezen* gelooven aan eene zielsverhuizing, en bij het verbranden van het gebeente der gestorvene kinderen hebben zij de vaste overtuiging, dat deze kleinen weder, met andere ligchamen bekleed en in nieuwe gestalten, van den doode opstaan. Om die reden smeekt men ook de Godheden der aarde, dat zij hun bij die herleving gunstiger mogen zijn dan de eerste maal. Is deze plegtigheid volbragt, dan gaat men uit elkander en verwijdert zich, en des anderen daags verschijnen beambten, die voor het wegbrengen der assche zorgen. Zij wordt in zakken verzameld en, mede onder het aanroepen der Goden, in de rivier geworpen.

MATEO, DE GEBOGCHELDE.

Verhaal.

De heerlijke bergketen der *Pyreneën*, door welke de natuur *Frankrijk* van het *Iberische* schiereiland gescheiden heeft, verliest allengskens aan hoogte, naar mate zij de westkust nadert, tot dat eindelijk, weinige mijlen van de *Biskaaische* golf, de hemelhooge bergwand tot eene naar evenredigheid lage en onzamenhangende heuvelrij neêrzinkt, en de grenslijn tusschen de beide landen door de zedige *Bidassoa* voleindigd wordt. Aan den zuidkant dier rivier en niet verre van het punt, waar zij geheel *Spaansch* wordt, staat, of ten minste stond eenige jaren geleden, eene kleine *venta*, of herberg, van een morsig voorkomen; een huis, dat, naar zijne wilde en eenzame ligging te oordeelen, meer door sluikers en bandieten, dan door eerlijke lieden en vreedzame reizigers, bezocht scheen te worden. In eenen, door donkere en geweldige rotsklompen gevormden hoek gebouwd, was hetzelve voor hen, die uit het oosten of zuiden kwamen, niet zigtbaar; aan de voorzijde, die tegen het noorden lag, schoot, op eenen afstand van ongeveer honderd schreden, de *Bidassoa* voorbij, en werd aldaar, aan den overkant, door een digt bosch van eiken- en kastanjeboomen bezoomd; terwijl naar de westzijde, door den oneffenen, gebroken grond, een smal pad voor muilezels als eene witte streep over de rotsen slingerde, tot dat het zich eindelijk in de verte aan den gezigteinder verloor.

In eenen herfstnacht van het jaar 1833 bevatte de holle, zwart berookte kamer, waaruit de geheele benedenverdieping van dit herbergje bestond, slechts twee menschen. Een hunner was een man in den bloei zijner jaren, groot en forsch van ligchaamsbouw, gespierd, met breede schouders, smalle heupen en sterke ledematen, alle kenmerken der *Spaansche* bergbewoners. Zijn aangezigt, van natuur reeds ruw en donker van uitzigt, was nog daarenboven misvormd door het likteeken van een' geweldigen sabelhouw. Deze liep van den linkerslaap, over het wangbeen, tot naar den hoek van zijne breede bovenlip, die door een' dikken knevel van rosbruine kleur overschaduwd werd. Zijne kleeding was half militair, half burgerlijk, een blaauwe tot digt onder de kin toegeknoopte rok, en om de heupen een gordel, die aan een lederen koppel eene breede, kromme sabel voortsleepte, eene *Baskische* muts op het hoofd en scherpe radsporen aan de hielen, die luid rinkelden, wanneer hij den vuilen, vochtigen grond der kamer op en neder ging. Het een of ander denkbeeld scheen hem te ontrusten en ongeduldig te maken. Van tijd tot tijd murmelde hij eenen vloek, of ontsnapte hem een uitroep van toorn, waarbij hij met de hak zijner zware laars geweldig op den vloer stampte, of de hand aan het koper gevest van zijne sabel sloeg, dat het rammelde. Een- of tweemaal bleef hij voor den wijd gapenden haard staan en staarde een oogenblik in het gloeijende houtvuur, of trok de pit eener ijzeren lamp op, die van den leelijken, morsigen schoorsteenmantel neêrhing; daarna hervatte hij gemelijk zijne eenzelvige wandeling. De tweede persoon, die in dit berookte vertrek aanwezig was, was een knaap, naar het uiterlijk voorkomen ongeveer twaalf jaren oud, ten minste moest men dit uit zijne kleine gestalte en tengere wezenstrekken afnemen. Hij zat neêrgehurkt op een laag bankje in den hoek van den schoorsteen, leunde met de ellebogen op de knieën en met de kin in de handen, terwijl zijne groote, rustelooze zwarte oogen van onder een' dikken, verwarden bos haren van dezelfde kleur, die hem over wangen, nek en schouders hingen, met zeldzamen glans schitterden. De naam van dezen knaap was MATEO en hij was de zoon van den eigenaar der herberg, JOSE MIRON, eenen beruchten contrebandist, die ook toen juist op eenen sluiktogt afwezig was. De vroeger beschreven man was ANTONIO RANEZ, of, gelijk hij gemeenlijk ge-

noemd werd, Antonito, aanvoerder eener kleine guerilla-bende, die eene soort van vrijbuitersoorlog tegen de *Carlisten* aan de grenzen voerde, het beste gedeelte voor hare eigene rekening, en een weinig ook voor rekening van Hare Allerkatholijkste Majesteit Isabella II.

Nadat Antonio zijnen onrustigen, steeds sneller wordenden gang een tijdlang had voorgezet, scheen hij eindelijk alle geduld te verliezen. Hij bleef plotseling stilstaan, trok een lomp, zilveren horologie uit den zak, en keek bij het schijnsel der lamp op de wijzerplaat.

»*Las once*, (elf ure) riep hij uit, »en nog niet gekomen! Er moet een ongeluk gebeurd zijn.”

Naauwelijks had hij deze woorden gesproken, of de stilte van den nacht werd door een schel gefluit in de nabijheid van het huis gestoord. De man snelde naar de deur, rukte haar open, en keek naar buiten in de zwarte, ondoordringbare duisternis; de hemel was digt met wolken overtogen, geen ster was zigtbaar. Eensklaps echter schitterde een licht in de verte, aan den anderen oever der *Bidassoa*, en wierp eene glinsterende streep over het water. Deze verlichting duurde slechts een oogenblik, en vervolgens was alles weder even stikdonker als te voren.

»Mateo, *muchacho*, *pronto!*” (Mateo, jongen, snel!) riep de Guerilla, haastig, maar half binnensmonds, den kleine toe, die nog altijd in den schoorsteenhoek neêrgehurkt zat. De knaap sprong overeind, en nu werd het zigtbaar, dat zijne kleine gestalte en zijn zwak, kinderachtig uitzigt niet zoo zeer aan zijne jeugd, als wel aan de misvorming van zijn ligchaam toe te schrijven waren. Men kon hem twintig jaren oud schatten, maar hij was te naauwernood vier voet hoog; zijne beenen waren lang, maar eenigzins krom, zijn bovenlijf ongewoon kort en door eenen bult tusschen de schouders mismaakt.

»Mateo, snel naar de schuit!” herhaalde Antonio.

Met lange schreden verzelde de jongman zijnen driftigen gast naar het water, waar eene kleine schuit tusschen struiken verborgen lag. Antonio sprong er in; zijn medgezel maakte het touw los en was op het punt om te volgen, toen de Guerilla eenen vreeselijken vloek uitstiet.

»De riemen! — waar zijn ze?”

Mateo zocht in de schuit. »Ze zijn er niet, Don Antonio!”

»*Demonio!*" (duivel!) riep de ander op woedenden, maar gesmoorden toon; »de riemen, helhond!"

Met deze woorden greep hij den knaap bij de keel en schudde hem geweldig.

»Zij liggen zeker in den stal," zei de kleine, zoodra hij weder adem vond om te spreken; »ik zal ze gaan zoeken."

Op hetzelfde oogenblik scheen een herhaald gefluit en een tweede lichtglans, die over het water schoot, ANTONIO's ongeduld te vermeerderen; want hij sprong weder uit de schuit, gaf den ongelukkigen dwerg een' verschrikkelijken vuistslag in het gezigt, greep hem bij den kraag en sleepte hem voort in de rigting naar het huis. In minder dan drie minuten keerde de Guerilla terug en droeg een der vermiste riemen in de hand, daar hij zich waarschijnlijk den tijd niet gegund had den tweeden te zoeken. Hij schoof de schuit er mede voort, en weinige stooten van zijnen krachtigen arm waren genoeg om haar nabij den anderen oever te brengen. Aan eenen inham der ondiepe rivier, waarheen hij stuurde, gekomen, matigde hij zijne vaart.

»*Quien vive?*" (wie daar?) vroeg hij op vasten maar voorzigtigen toon.

»*Raposo,*" (een vos) klonk het antwoord.

De kiel van het vaartuigje knetterde op het zand van den oever. Een man, digt in zijnen mantel gehuld, sprong binnen boord, en in weinige seconden was de schuit en hare bemanning weder aan den *Spaanschen* oever der *Bidassoa.* De boot werd vastgebonden, en de beide manspersonen gingen naar de herberg.

De nieuw aangekomene wierp zijnen mantel af, zette de dievenlantaren, die hem tot het geven zijner seinen gediend had, neder, trok eene bank aan den haard, rakelde het in asch vervallen vuur op en ging toen zitten, zijne in zware, met water doortrokkene en met slijk overdekte laarzen geschoeide voeten naar de verwarmende vlam uitstrekkende. Het was een man van ongeveer vijftig jaren, met sterkgeteekende gelaatstrekken, die inzonderheid de uitdrukking van moed en vast besluit droegen; zijne kleeding was eenvoudig, in stof noch maaksel schitterende. Nadat ANTONIO de deur zorgvuldig gesloten en gegrendeld had, naderde ook hij het vuur en plaatste zich tegenover den vreemdeling, wiens loerende blik de kamer rondzwierf.

»Zijt gij alleen?" vroeg de aangekomen vriend. »Waar is JOSE MIRON?"

»Smokkelt tabak naar *Frankrijk*," was het antwoord.

»En zijn zoon?"

»Die is niet best gemutst en heeft zijne biezen gepakt. Gij kunt vrij spreken, Senor L***. Wij hebben geenen luisteraar te vreezen. Gaat alles nog goed?"

»Beter dan wij immer verwachten konden," hernam de ander. »*Hij* is te *Aspeitia*, heeft slechts weinige soldaten tot bedekking en acht er zich zoo veilig, alsof hij op den troon te *Madrid* zat, met een regement lijfgarden, als wacht, aan de deuren van zijn paleis. Waarschijnlijk verheugt hij zich in het blijde vooruitzigt van hetgeen men om zijnentwil zal ondernemen. Hoe zal hij niet verwonderd staan, als hij ons morgen in zijn kwartier ziet treden; want morgen nacht moet het gebeuren, ANTONIO. Wij hebben geen' tijd te verliezen."

»En waarom doet het dan de Generaal niet?" vroeg de Guerilla. »Welke reden kan hij hebben, om zulk eene gelegenheid te verzuimen?"

»Ba!" riep de ander, verachtend, »de Generaal! Het is de zaak uwer Generaals en officieren niet, eenen oorlog te doen eindigen, die hun geld en bevordering belooft. Toen ik hem ons plan ontdekte, noemde hij mij een' gek, gaf mij te verstaan, dat hij mij voor een' spion hield, en beval mij, de provincie te verlaten. Ik liet het mij niet tweemaal zeggen, maakte dat ik naar *Frankrijk* kwam, en zoo ben ik dan nu hier. Maar wij kunnen het ook zonder hem uitvoeren, ANTONIO. Morgen avond, een uur na zonsondergang, ben ik met de twee zeilbooten bij *St. Sebastiaan*. Ik hoop, gij en uw volk zult dan gereed zijn, daar bij ons te komen."

»Het is een gewaagd stuk," zeî de Guerilla bedenkelijk; »maar, zeker, het loon is ook wel eenig gevaar waard. Gelukt het, dan moeten zij, minst genomen, mij tot Generaal en u tot eersten Minister maken; want dan hebben wij meer uitgeregt als al hunne Ministers en Generaals immer in staat geweest zijn uit te regten. *Santissima Virgen, compadre*, (bij de heilige Maagd, kameraad) denk slechts, wanneer gij en ik Z. Maj. uit den eersten slaap wekken, hem op den schouder tikken en zeggen: Prins CARLITOS..."

»Zwijg!" riep L*** haastig. »Gij zijt onbezonnen. Het is geen gebruik, namen te noemen."

»Geen levend wezen hoort ons," gaf ANTONIO ten antwoord; »maar, zeker, zwijgen is het parool. Hebt gij mij nog iets te zeggen?"

»Niets verder," zeî L***; »vergeet slechts niet: morgen, een uur na zonsondergang."

»Ik zal op mijn' tijd passen," hernam ANTONIO, »en dan — hoezee! een onsje lood in den kop, of de Generaalssjerp om het lijf!"

Dit waren de laatste woorden, welke de twee mannen met elkander wisselden. Beide verlieten het huis. L*** spoedde, op dezelfde wijs als hij gekomen was, naar *Frankrijk* terug, en ANTONIO trad, nadat hij hem over de rivier gezet had, in eene soort van schuurtje, dat de herberg tot stal moest dienen, en kwam terstond daarna, op een lomp, maar sterk paard gezeten, weder te voorschijn. Hij reed het bergpad op, en was een oogenblik daarna in de duisternis verdwenen.

Naauwelijks weergalmde de laatste hoefslag van zijn paard op den rotsgrond niet meer, of in den hoek van het vertrek, hetwelk de Guerilla en L*** zoo even verlaten hadden, rees, van onder eenen hoop oude zakken en vischnetten, de leelijke gedaante van MATEO MIRON op. Het aangezigt van den knaap was, ten gevolge van den slag, dien hij ontvangen had, met bloed besmeerd; maar, in plaats dat het een gevoel van pijn en misnoegen over de geledene behandeling uitgedrukt zou hebben, glinsterde het door den lach eener toomelooze blijdschap.

»*Aspeitia!*" mompelde hij tusschen zijne tanden, terwijl hij nader bij het vuur schoof en zijne verkleumde, naar klaauwen gelijkende handen over de glimmende kolen hield. »CARLITOS! — een generaalssjerp! — gekken, die zij zijn! — ANTONITO, die muilezel, met een generaalssjerp om het lijf! — Die althans heeft de rekening zonder MATEO gemaakt, — ja, en zonder de oorvijg," voegde hij er bij, terwijl hij zich met de hand over het gezigt streek, dat dik gezwollen was en nog altijd bloedde. »Ha, ha, ha — die gekken!" — En de lamp, die in de pijp flikkerde, geheel uitblazende, stiet de bogcheljoen een' kreet tusschen woede en lagchen uit, en snelde naar buiten.

(*Het vervolg en slot hierna.*)

UITWERKSELEN VAN DEN LIJFEIGENDOM IN RUSLAND.

In het Gouvernement *Twer* hield eene rooverbende met ongehoorde stoutheid huis. Zoo talrijk aan manschap als onverschrokken, ja zelfs vermetel in hare ondernemingen, scheen zij met al wat de troepen tegen haar beproefden den spot te drijven, en geheel de naburige landstreek sidderde, wanneer slechts de naam des rooverkapiteins, die KILKOFF heette, genoemd werd. Er waren zelfs verscheidene vrij ernstige schermutselingen tusschen de roovers en de soldaten voorgevallen, en steeds hadden deze laatsten het onderspit gedolven. Eindelijk kreeg het te *Twer* garnizoen houdend regement een' nieuwen kommandant, en nu bekwam al ras de zaak eene andere gedaante. De kolonel WASILKOW, die van de onderste rangen af gediend had, was in de laatste jaren, ten gevolge der ongemeene dapperheid, welke hij in den *Kaukazischen* oorlog had doen blijken, uiterst snel opgeklommen en eindelijk, als belooning der gewigtige diensten, door hem in die bergstreken bewezen, tot overste van het *** regement benoemd, tevens ook opdat hij, in de gemakkelijker garnizoensdienst, van de gevolgen der ontvangene wonden te beter zou kunnen bekomen. Naauwelijks had hij zijnen nieuwen post aanvaard, of hij legde de grootste werkzaamheid aan den dag in het vervolgen der roovers. Behalve zijnen dienstijver had hij hiertoe nog eenen anderen prikkel, die hem aandreef; want toen hij, die zelf in dit gedeelte des rijks geboren was, de ouderlijke stulp weder opzocht, om den geliefden vader, de hem dierbare broeders, welke hij in eene lange reeks van jaren niet gezien had, aan zijn hart te drukken, hen door de fortuin, die hij gemaakt had, te verblijden, hen door het aanbrengen der hun verschafte vrijheid daaraan deel te laten nemen, en aan zijne beminde ouders het genot van een zorgeloos levenseinde te verzekeren, vond hij het huisje afgebrand, de plaats, waar het gestaan had, verwoest en verlaten, en al de zijnen verdwenen. De berigten, welke hij inwon, gaven allen grond om te denken, dat zijn gezin een offer der roovers geworden was. Hierdoor aangespoord, slaagde hij weldra, ten gevolge zijner zoo krachtdadig als met beleid en voorzigtigheid genomene maatregelen, de roovers in hunne laatste schuilplaats te omsingelen. Het kwam tot een gevecht; de soldaten,

door kolonel WASILKOW in persoon geleid, vochten met bedaarden maar onverzettelijken moed, de roovers met de wilde woede der wanhoop; zij boden den hardnekkigsten tegenstand, maar eindelijk moesten zij voor de overmagt van getal en geregelde taktiek bezwijken, en de weinigen, die niet gesneuveld waren, werden gevangen genomen. Onder deze gevangenen was ook de hoofdman der bende. Toen nu deze voor den overste gebragt werd, ging te gelijker tijd uit beider mond de kreet op: »Mijn vader! — mijn zoon!" — Vreeselijk was bij WASILKOW de worsteling tusschen kinderlijke liefde en pligt van den staatsbeambte; eindelijk behield deze laatste de overhand: de overste gaf de door hem gevangene roovers, waaronder, behalve zijn' vader, ook nog twee zijner broeders waren, aan de bevoegde regtbank over, snelde toen naar zijne woning en joeg zich een' kogel door den kop. — Het lot van dien dapperen officier werd te meer beklaagd, toen het onderzoek deed blijken, dat zijn vader niet dan door de mishandelingen van den edelman, wiens lijfeigene hij was, tot het rooverleven gedreven was geworden.

DE ISLAM EN HET SUMMIER PROCES.

Kolonel CHARLES WHITE verhaalt, in zijne *Three Years in Constantinople*, het volgende, onder de regering van Sultan ABDUL-HAMID gebeurde voorval:

Toen eens op zekeren dag de Grootvizier in zijne raadzaal zat, verlangde een Christen voor hem toegelaten te worden, onder voorgeven, dat hij tot den *Islam* wilde overgaan. Voor zulk een voornemen kon de Grootvizier het oor niet sluiten, zoodat de vreemdeling binnengelaten werd, zich ter aarde wierp, en verklaarde, dat hij besloten had de dwaalleer van het Christendom af te zweren en het eenig ware geloof te omhelzen. Nadat de Vizier den man en geheel zijn voorkomen scherp in het oog genomen had, hernam hij, dat zulk een gewigtige stap een rijp beraad vereischte; dat, zoo hij den *Islam* alleen daarom belijden wilde, wijl hij hoopte daarin genietingen te erlangen, die zijn eigen kerkgeloof hem verbood, hij zich zeer bedrogen zou vinden. »Is echter uwe bekeering opregt," voegde de grootambtenaar er bij, »zoo zult gij gewis in deze wereld

geluk vinden en, met Gods hulp, in de andere uwe ziel gered hebben." De verzoeker gaf duizend verzekeringen zijner opregtheid, en verzocht om verlof, zijn geloof onverwijld te mogen afzweren en tot de overige formaliteiten toegelaten te worden. »Geduld! geduld!" hernam de Vizier; »de zaak heeft zulk eene haast niet: het paradijs blijft u, Gode zij dank, verzekerd, indien gij het waardig zijt, en zijt gij zulks niet, zoo is het voor u nog altijd gewin, het tegenovergestelde lot zoo lang mogelijk te ontgaan. In de eerste plaats zeg mij, wie en wat gij zijt, ten einde wij over uwe bevoegdheid kunnen oordeelen." De ander verklaarde hierop, dat hij van geboorte een *Pool* en van beroep schoolmeester was; dat hij door de dwingelandij van eenen edelman, die zijne zuster onteerd en hemzelven vervolgd en tot den bedelstaf gebragt had, gedwongen was geworden de vlugt te nemen; daar hij nu gezien had, dat regt en waarheid in *Polen* onder Christenen niets golden, had hij besloten een geloof aan te nemen, welks grondslagen deugd en braafheid waren. Na eene wijl gepeinsd te hebben, hervatte de Vizier: »Welaan dan, wij zullen u eenen onderwijzer geven, om u in het geloof en de gebruiken van den *Islam* te onderrigten. Kom over twee maanden weder tot mij, en is dan uw voornemen nog hetzelfde, *Inschallah*, zoo zal geschieden gelijk gij verlangt." — Naauwelijks was de man vertrokken, of de Vizier zond eenen dragoman naar den *Russischen* gezant, om aan dezen het geval mede te deelen, en hem te verzoeken, nopens de vroegere levensbijzonderheden van den aspirant-renegaat onderzoek te laten doen. Toen de gestelde twee maanden verloopen waren, verscheen de *Pool*, met den *Mollah*, die hem onderwezen had, weder voor den Vizier, steeds volstandig in de begeerte om het geloof van den Profeet te mogen belijden. Nadat hij dit besluit met luider stem en vasten toon en houding verkondigd had, zeî de Vizier tot hem: »Luister naar mijne waarschuwing! Volvoert gij uw voornemen en gebeurt u naderhand iets, het zij goed het zij kwaad, zoo is het te laat uw woord weder in te trekken. Zijt indachtig, dat, eenmaal een *Moslem* geworden, u geene andere bescherming overblijft, dan de wet van den *Islam*. Er moge komen wat er kome, gij moet u aan de gevolgen daarvan onderwerpen." — »Ik ben bereid," hernam de ander; »doe mij de veiligheid en bescherming geworden, welke uwe

wet den geloovigen verleent; het overige kome over mijn hoofd!" — »Het zij dan alzoo!" hervatte de Vizier. Men riep eenen *Imam;* de *Pool* legde zijne geloofsbelijdenis af, en werd verklaard een *Moslem* te zijn. Het overige der ligchamelijke plegtigheid werd vervolgens ook aan hem voltrokken. Nu wenkte de Vizier met de hand, en de nieuwbekeerde, nadat hij eene beurs geld ten geschenke ontvangen had, kreeg bevel zich te verwijderen. Vóór hij echter de trappen der voorzaal bereikt had, gebood men hem neder te knielen. Hij wist niet waarom, maar het geheim werd hem weldra op de ontzettendste wijze ontraadseld. Drie of vier *Tschauschen* traden toe, grepen zijne handen, bonden die op zijnen rug, een scherpregter verscheen, en het hoofd van den renegaat rolde op den grond, alles in minder tijd dan vereischt wordt om het neder te schrijven. Het lijk werd op de straat gesleept, het hoofd hem onder den regter arm gelegd (bij ongeloovigen legt men het tusschen de beenen) en het volgende verklaarschrift aan het ligchaam gehecht: »ACHMED-HODSCHA, van geboorte een *Pool* en »Christen, nam het ware geloof aan, om op deze wijs de »straf te ontgaan, welke hij door moord en andere misdaden »in zijn vaderland verdiend had. Edoch, Gods oog is overal. »Terwijl hij onze heilige leer tot dekmantel gebruiken wil»de, om daarachter zijne slechte levenswijze voort te zetten, »verviel deze booswicht in de handen der geregtigheid, welke »hij elders ontvloden was; zijne straf was regtmatig. Dit is »zijn lijk." — Zoo 't schijnt waren er van den kant der *Russische* ambassade navorschingen gedaan, die op eene onwedersprekelijke wijs hadden doen blijken, dat de man een boosdoener en slechts bij toeval aan den dood door beulshanden ontkomen was. Dit van al de vereischte bewijsstukken verzeld berigt had het hierboven vermeld summier proces ten gevolge gehad.

AAN EEN' JEUGDIGEN VRIEND, TER GELEGENHEID VAN HET EXAMEN DER STAATSCOMMISSIE. (*)

Toen gij, mijn jonge vriend, mij buiten kwaamt bezoeken,
Vervolgde u 't spooksel, dat beängstigde Eerzucht heet.
(Dat spooksel zweept de jeugd, en poogt haar te verkloeken,
Maar openbaart haar aan zichzelve, en wat zij weet.)

(*) Deze dichtregelen, een woord uit het hart, waren geenszins bestemd voor den druk. De bedenking echter, dat de mededeeling ginds en elders heugelijke herinneringen konde verlevendigen, en bij jongelieden de begeerte opwekken, om, door vernieuwd streven, zich dezelve desgelijks te verwerven, deed tot de gemeenmaking besluiten. Mogt veelligt aan sommigen het: »te zijn of niet te zijn," overdreven schijnen, 't is zulks waarlijk niet in de schatting der jongelieden zelv', wien de achtbaarheid der Staatscommissie, zoo als zij nu eenmaal is daargesteld, niet weinig *inponeert*.

De Vriendschap, hoe opregt, spilde u vergeefs haar gaven;
Natuur, hoe schoon, bood vruchtloos u haar' rijkdom aan:
Hoe kondt ge u aan de bron van beider gunsten laven?
Uw regters zaagt ge alom, gereed ten vonnis, staan!...
In 't eind, de stond is daar! Nu moet, nu zal het blijken,
Of 't pad, dat gij u koost, u leidt naar hooger doel;
Of distel, dan laurier, om uwe kruin zal prijken:
Hoe pijnlijk spant de kans het ouderlijk gevoel!
Hoe deelen allen in die spanning der verwachting!
»Te zijn of niet te zijn," is thans voor u het woord.
Van waar de troost ontleend, of zelfs de leedverzachting,
Wierd andermaal de stem, die buitensloot, gehoord?...
Triomf! gij keerdet uit den kampstrijd als verwinnaar!
Wat blijdschap ziet ge uzelv', uw maagschap thans bereid!
Zoo keert tot zijne bruid de eens afgewezen minnaar,
En sluit het schoonst verbond voor tijd en eeuwigheid!
Geluk, mijn jonge vriend, met uw behaalde zege!
Vind' Themis, uw meestresse, in u haar' toeverlaat!
Zorg, dat haar weegschaal in uw hand steeds eerlijk wege!
Ruk nooit den blinddoek haar van 't edel, fier gelaat!
Maar bovenal verzell' de kloekste vlijt uw schreden,
Daar nog een steile berg u van het einddoel scheidt!
Denk, dat ge 't voorportaal nog slechts zijt ingetreden,
Dat tot het heiligdom van Pallas' tempel leidt!

TWEE PUNTDICHTEN.

DE ONGELUKKIGE.

A.

Ik, arme, ik ben tot ongeluk geboren!
Verwanten, vrienden, 'k heb het all' verloren;
Ik ben alleen.

B.

Hoe! stierven ze allen te gelijk?

A.

Zij leven, maar — zij werden rijk!

DE KRANKE LICHTMIS.

De Kranke.

'k Ben krank, heer arts!

De Arts.

Schep moed, mijn vriend; op uwe jaren
(Gij telt pas veertig) kan Natuur nog wond'ren baren;
Zij heeft nog levenskracht.

De Kranke.

Och, dokter, geef gerust me een dubbeltal van jaren;
Ik leefde dag en nacht!

MENGELWERK.

DE KRUI-WAGEN.

Hier moet de leser doen, gelijck de kieckens drinken,
Dat is op yeder woort een lange wijle dincken:
Hier moet de leser doen, gelijck het schaepjen eet,
Dat nimmermeer en swelght dan nae den derden beet.

CATS.

Als ick mij over straet bij wijlen gae vertreden,
Daer yder komt gegaen, of haestigh komt gereden,
Dan neem ick mijn gemerck op wat mijn oogh oock vint,
Op 't woelen van het volck, op 't spelen van een kint.
Ik let op elcks bedrijf. Geen jongen kan er krijten,
Of 'k luyster naer 't gekrijt. Geen hont kan honden bijten,
Geen kat met hoogen rugh krabt spouwent van sich af;
Of 'k soeck, wat aen het beest hiertoe een reden gaf.
Wat oock het oogh magh sien, daer blijft mijn oogh aen hangen.
Wat oock het oor verneemt, dat soeckt mijn oor te vangen.
Geen looper in de stat, geen dienaer van den Raet,
Geen metser aen het werck, geen slijper van de straet,
Geen dienstmaeght op de stoep, geen kijcker voor de glasen,
Geen schooljeught uytgestormt om in de buyrt te rasen,
Geen roeper van de merckt, geen roerder van de trom,
Geen leser voor 't stat-huys, geen statigh klockgebom,
Geen bons van 't ledig vat, geen raat'len van den wagen
Of 't leyt mij al te mael tot veelderhande vragen.
Het boeyt mijn oogh en oor. Het geeft mij denckens-stof.
Het leyt tot ergernis, of tot des Heeren lof.
Wat oock het oogh magh sien, wat oock het oor magh treffen,
Het heeft wat ons het hert kan roeren of verheffen.
Het weckt een diep gepeys. Daer ligt een voedsel in,
Of voor de vreese Godts, of voor de menschenmin.
Daer is nogh bovendien wat kennis kan vermeeren,
En menigh nutte les vol wijsheyt uyt te leeren.
Noyt een soo vreemt bedrijf op 't gantsche wereltront,
Daer niet het vorschent breyn yet uyt te leeren vont.

Soo was ick onderlest ter hooftstat heen getogen;
Daer vont ick veelderley voor ooren en voor ooghen.
  Want waer ick henentoogh, oft' in mijn leven quam,
  'k Vont des al niet te min geen stat als Amsterdam.
Ick sagh er drock bedrijf — de loopers aen het loopen;
De venters aen den schreeuw; de koopers aen het koopen;
  De wandelaers op 't pat; en aen den buytenkant,
  De sjouwers aen den wal, de scheepsliên in het want;
De borgers in den weer; de jongens aen het woelen;
De kinders bij de vleet, vóór 't school-uyr, aen 't krioelen;
  De sleepers aen den gangh; de peerden aen den treck;
  De beursliên op den draf, als dreyghd' er broots-gebreck. —
Die stat is — dacht mij toen — een werelt op sich selvèn.
Wie hier maer mercken wil, vint schatten op te delven
  Voor wijsheyt en voor deught, voor 't proeven van de list;
  't Is hier wel eyghen schult, als men hier leeringh mist.
Mijn grage geest althans, gewend om op te mercken,
Vont hier een open velt en kost om sich te stercken.
  Ick sagh op 't geen er was; ick peysd' op 't geen ick sagh,
  En vroegh, met stillen mont, of daer geen les in lagh.
Ick socht het oogh-gemerck van elcks bedrijf t'ontdecken,
En daer sich 't slim bedrogh gingh aen mijn oogh onttrecken,
  Daer peysd' ick op het stuck en trock er, tot besluyt,
  Nogh veelderhande soort van nutte leering uyt.

Soo viel het op een dag, dat ick, vermoeyt van 't kijcken
En van het diep gepeys, gingh in mijn kamer wijcken.
  Reets was ick op de stoep, en des al niettemin,
  Daer deed ick nogh een vont, daer deed ick nogh gewin.
Daer sagh ick, wat mij nogh voor mijnen geest blijft sweven,
En wat mij levenslangh sal stof tot dencken geven.
  Daer leerd' ick wat en mij, en u, en yeder man,
  Soo langh de werelt staet, van dienste wesen kan.
Hoort vrienden! wat ick sagh. Ick gae het u vertellen,
En wilt daerop uw hert, jae heel de siele stellen!
  Ei! hoort het met gedult, wat mij te voren quam,
  En wat mijn oogh er sagh, en wat mijn oor vernam.

Te weten — eer ick nogh ter deur was ingetreden,
Soo sagh ick nogh eens ront naer wie er quam gereden;
  Naer wie er quam gegaen; naer wat mijn oogh maer vont;

Naer al het woeligh volck: En op dien eyghen stont,
Soo quam daer, van de merckt, waer 's daeghs de jongens gooyen
En kaetsen met den bal, een kruyer aengekrooyen;
Sijn wagen, wèl belaen en byster swaer bevracht,
Liep efter ongemerckt en rolde wonder sacht.
Het voertuygh volgetast, de swaer beladen wagen,
Scheen lijckewel geen vracht in sijnen schoot te dragen.
De man verstont sijn werck, soo krooy hij rustigh voort;
Geen piepen van het rat werd over straet gehoort.
Soo gingh hij sonder leet. Geen uytloop van de buyren
Gaf aan de buyren stof om door het raem te tuyren.
Van jongens geen geroep; van honden geen gebas;
Niet een die over straet den man tot hinder was.
Geen peylder aen de poort had naer de vracht gekeken.
De man, een rap gesel, was rustigh voortgestreken,
Tot hij ten langelest 't logijs genadert quam,
Daer 't heerschop van dat spul al drae sijn intrek nam. —
Nogh bleef de lincker staen, om op sijn fooy te wachten,
Toen een van sijn bedrijf, mee kruyer van de vrachten,
Maer minder sneegh van aert, gelijck ick drae vernam,
Denselfden wegh gegaen en aengekrooyen quam.
Maer wat een groot verschil! Die man scheen met sijn kruyen
De buyrt, de gantsche buyrt, bijeen te willen luyen.
't Was, schoon hij efter sweegh, of hij al wie daer liep,
Oft' in de huysen sat, op straet te samen riep.
Want siet! dat wagenrat deet, bij het ommedrayen,
Niet als vervarelijck te piepen en te krayen;
Het maekte groot geraes, het gaf een schril geluyt,
Het schreeuwde door de straet, met bijster fel gefluyt.
En toch — bij al 't geraes, de wagen, 't was aan 't wercken
En 't hobb'len van het wiel, voor yeder klaer te mercken, —
De wagen evenwel, schoon wonder hoogh gebult,
Was des al niettemin met ligter waer gevult.
Hij droegh in sijnen schoot, ei wilt er eens naer raden!
Wel — vraeght gij — had die man niet aen de munt geladen?
Hielt dat niet wonder in, van koffers swaer en vol?
Of was het veel geschreeuw en efter weynigh wol?
Hoort vrienden! 't Was een vracht, die niet en deet als bommen.
Die man, bij al 't geraes en krooy geen groote sommen.
Hij krooy — wie raedt het niet, wat hij geladen had?
Hij krooy als vracht — een groot, maer hol en ijdel vat. —
Wat kan een kleyn versuym al dikmaels groot berouwen,

Wat kan het groot verdriet in dese werelt brouwen!
  Wat baert een nietigh dingh, een piepent wagenrat
  Bij wijlen al misbaer en onrust in de stat!
Wat oploop in de buyrt; wat kijckers voor de ramen;
Wat booyen aen de deur, die uytgeloopen quamen!
  Niet een die niet en stond en naer den wagen keeck;
  Niet een die niet op sijd en voor den oploop weeck;
Een oproer evenselfs scheen in de straet geresen;
Van jongens geen gebreck, die met de vingers wezen,
  Die swierden om den man, hoe 't oock den man verdroot,
  Die floten om het seerst, gelijck de wagen floot.
Maer wat het errigst was, als leege vaten plegen,
Soo' stont het rijsigh vat sich stadigh te bewegen;
  Het helde heen en weer, bij 't horten van het wiel,
  Tot dat het over kant en op de steenen viel.
Dat gaf een swaren bons; dat deet de kinders schreeuwen;
Die songen een hoesee! Dat deet de jongens kreeuwen;
  Die vochten onder een, gelijck het veeltijts gaet,
  Wie of het bomment vat sou rollen over straet.
Daer gingh het leven aen. 't Was of de wilde baren
Der opgezette see door 't duyn gebroken waren.
  't Was of een legermacht, met felle trommelslagh,
  Ter stat was ingestormt; 't was of op kermis-dagh
Een Afrikaensche leeu, uyt een der beesten-spullen,
Een uytwegh had gesocht en door de stat liep brullen;
  Al wie daer quam gegaen, die vluchtte voor 't geroep,
  Of d'open winckels in of op een hoogen stoep.
De kruyer onder dies aen 't vloecken en aen 't klagen;
Die stoof de linckers na en deelde felle slagen
  En stooten, om sich heen, aen d'achterblijvers uyt.
  En toch het was om sonst. Hij miste sijnen buyt.
De gaauwsten van den hoop, de rapsten van de bende
Die waren metter haest de gantsche straet ten ende.
  Daer kreegh het vat een stoot; daer wendde heel de vracht,
  En liep toen van den wal tot in de diepe gracht.
De wagen onderwijl was in de steeck gebleven;
Daer hadden metter haast de jongens om gekeven,
  Gevochten evenselfs — tot een, van meerder kracht,
  Dien, met een' van sijn maets, als koopwaer, had bevracht.
De goffert voor sich selfs die wilde kruyer wesen.
Daer quam van stonden aen het oud geraes geresen.
  Daer kraayde weer de spil, bij 't draayen van het rat,

Daer floot het schrilder nogh dan 't eerst gefloten had.
De lincker krooy sijn best en roerde beyde beenen,
Soo dat hij metter haest was uyt het oogh verdwenen.
Daer stont de kruyer toen; daer stont hij vol van nijt;
Hij was de gantsche vracht en oock sijn wagen quyt.
Hoe dat hij tieren mocht, geen tieren mocht hem baten;
Geen dreygen wert gehoort. Te loopen achter straten,
Te soecken waer 't gespuys sijn wagen henen brocht;
Siet daer al wat hem restte of hij dien vinden mocht. —
Sijn macker aen mijn sij, was, soo als mackers plegen,
Wel met sijn maet begaen, maer had noghthans geswegen;
Tot hij ten langelest, met drift, dat swijgen braek,
En op een barschen toon, als tot sich selven sprack:
Wel! wat een lomp bedrijf! wie krooy oyt leege vaten?
Die laedt men op een slee, of rolt men langhs de straeten.
Of krijght men die tot vracht, wie op sijn saken past,
Die bint se met een tou op sijnen wagen vast.
Wat kruyer weet het niet — wat ligt is dient gebonden,
Of 't hobbelt tot het valt — en wort op straet gevonden.
Wat kruyer weet het niet, wat wèl gevult is staet,
Of ligt daer rustigh neer, en rolt niet over straet.
'k Heb in mijn leven oock wel ligt gerey gekrooyen;
Maer noyt en had ick last van borgers of van booyen;
Want sie! ick heb daerbij noyt yemants oor geplaeght;
En noyt met sulck geraes de buyrt te hoop gejaeght.
De bottrick die hij is! wil hij een kruyer heeten?
En gaet hij soo te werck? Een kruyer dient te weten:
Dat — smeert hij d'ijs'ren as van sijnen wagen niet,
Soo maeckt hij groot misbaer; soo raeckt hij in 't verdriet.
Daer staet hij nu berooft en hoort de luyden mallen;
Daer staet hij nu en tiert; 't en baet hem niet met allen;
Daer staet hij nu bekaayt, van yeder een begeckt;
Niet een die sich sijn leet meedogent aen en treckt.
Het is sijn eyghen schult; hij moogh hier wijsheyt leeren;
Hij moogh na desen d'as van sijnen wagen smeeren;
Dan kruyt hij al de vracht, als een voorsichtigh man,
Die rustigh langhs den wegh sijn wagen kruyen kan. —
Is hier — soo dacht ick toen — is hier geen les te leeren?
Ligt daer geen wijsheyt in voor borgers en voor heeren?
Soo peysd' ick — en aleer ick tot de slotsom quam,
Soo viel het dat mijn oor, wat ick hier meld, vernam.
Een buyrman naest de deur stont tot sijn soon te spreken;

Hij scheen met hoogen ernst den jongen voor te preken;
  Hij sprack, naer ick verstont, van 't voorval met het vat,
  En van den kruyerman, en van het schreeuwend rat;
Hij sprack voor 't open raem; hij sprack voor yeders ooren;
Hij sprack met luyde stem, soo dat ick 't al kon hooren.
  Mijn soon! soo sei de man — Ei sie hier over straet,
  Als laest gij 't in een boeck, hoe 't in de werelt gaet.
Wie op sijn saken past, die siet het werck gelucken;
Wie niet en overleyt, die siet het al mislucken;
  Geen felle leeuwen-moet, geen woeste peerdenkracht,
  En baett' oyt eenigh mensch, soo hij niet na en dacht.
Gij, peys altijt vooruyt, hoe best het werck te schicken;
Wie 't doelwit treffen wil, moet op het doelwit micken.
  Een geestigh overlegh dat maeckt de swacken sterck,
  Een geestigh overlegh dat is het heele werck.
Ei neem een goet gemerck! wil van die kruyers leeren,
Wat u uw leven langh uw sielrust kan vermeeren.
  Versin eer gij begint en schik uw saken wèl;
  Soo smaeckt gij soete rust; soo sijt ge een rap gesel! —
Maer verder, lieve soon! als gij in later tijden,
Bij 't wisselen van 't lot, in tegenspoet of lijden,
  Eens anders hulp behoeft; ei stel u voor, mijn kint!
  't En is niet enckel vreught, wat m'in de werelt vint.
De voorspoet kan vergaen. Daer kunnen bange dagen
Met veelderhande leet, met alderhande plagen,
  Voor u aenstaende sijn. Wel! als gij dan bedroeft,
  Van alle kant bestormt, eens anders hulp behoeft,
Of voorspraeck noodigh hebt, om niet te sijn vergeten,
Om niet te sijn miskent, — soo dient gij wèl te weten,
  Tot wien gij toevlugt neemt: soeckt dan een deftigh man,
  Die 't ambacht goet verstaet en handigh kruyen kan.
Jae! 't is eens soo gestelt — een kruyer moet er wesen;
En die een kruyer mist, al wort hij oock gepresen
  Door al wat oordeel heeft, om wijsheyt en om deught,
  't Is wonder soo hij sich oyt in sijn lot verheugt.
Soeckt gij het daer, mijn soon, en wilt u des noyt schamen!
Neem vrij uw toevlught oock, waer and'ren toevlught namen;
  Alleen, wees op uw hoede. Voeght u tot brave lien,
  Die niet op slim bejagh, maer op den Hemel sien.
En voeght u nimmermeer tot trotschaerts of tot dwasen,
Want beyder wagen schreeuwt de kijckers voor de glasen.
  De dwaes die kalt er af, oock sonder dat men 't vraeght,

Soo datter drae de buyrt, de gantsche stat, van waeght.
De trotschaert swijghttet niet; hij wil vermogent heeten;
Het brant hem in de keel; de werelt moet het weten;
Hij roemt en stoft er op — al baert het u verdriet —
Hij helpt u om sich self, uw leet en deert hem niet!
Gij efter van uw kant, en wil het noyt verswijgen;
Opdat al wie u helpt, van u sijn lof magh krijgen;
En boven alles sorgh, tot wien g'oock immer gaet,
Dat wie u kruyen wil, geen bomment vat en laedt.
Soeck hiertoe, lieve soon! in uwe jonge jaeren,
En kennis op te doen en wijsheyt te vergaeren.
Leer met een staghen ernst; leer met een noeste vlijt;
Leer wat gij leeren meught; — leer woeck'ren met uw tijt;
Leer nogh van stonden aen den Heere Godt te vreesen,
Te minnen boven al; dan meught gij seker wesen —
Dat, keert al eens het lot, en mist ge al eens uw wit,
Gij efter veyligh op den besten wagen sit. —
Leer, wat ick bidden magh, in tijts den hooghmoet haten;
Leer gantsch ootmoedigh sijn; dat sal u kunnen baten;
Dat geeft een groot gewin, in voor- en tegenspoet;
Dat brenght meer sielrust aen, dan eer of magtigh goet.
Wie tijdigh heeft geleert, den hoogmoet t'onderdrucken,
Die sal daer levenslangh de schoonste vrucht van plucken;
Dien smaeckt het dubbel soet, wanneer hij vreughde smaeckt;
Dien valt het niet soo swaer, wanneer daer droefheyt naeckt;
Al lijdt hij eenigh quaet, dat niet en is te mijden,
Geen bijtent leetgevoel vermeerdert hem het lijden;
Geen morrent ongeduld, dat maer van 't onreght spreeckt,
En 't onheyl nogh verswaert, en 't op sich selven wreeckt,
Geen fel gekrenckte trots, die altijt nieuwe sonden
En nieuwe wroegingh baert, sal hem te dieper wonden;
Hij draeght met lijtsaemheyt wat hem te voren quam;
En denckt aen Godt den Heer, die 't alles gaf en nam.
Ei soeck naer dit bestaen! wil sulck een hert verwerven!
Soo sult ge in voorspoet vreught en troost in droefheyt erven;
Soo sult gij, hoe 't oock gaet — als gij op 't open velt,
Der wijde werelt oyt uw sinnen hebt gestelt
Op ick en weet niet wat, dat, naer u dacht, aen 't leven,
Voor u en al uw huys, kon rust en vreughde geven,
Soo sult gij, schoon uw hoop in roock en damp verdwijn',
Niet moedeloos en kleyn, niet ongeluckig syn.
Al viel 't dan oock, mijn kint! dat gij eens anders wagen,

En nogh een's anders tuygh, vóór u saeght henenjagen;
Dat gij door and'rer spoet of meer geslepen list,
U saegt terug geset — sóó dat g'uw doelwit mist;
Ja! moght het al eens sijn, dat gij, bij 't sterrick horten
En 't stooten van het wiel, eens over sij moght storten;
Soo sal 't u, hoe 't oock gaet, al schreeuwd' oock al het rat;
Niet gaen, uyt eygen schult, als met het bomment vat.
Het ongeval moogh dan de booyen op de stoepen,
De kijckers voor het raem, de buyrt te samen roepen;
Niet een, die spotten sal! want wie verachting maayt
Heeft wel, met eygen hant, daer 't onkruyt toe gesaayt.
Wie sich te stout verhief op tytels oft' op namen,
Daer bott'ricks evenselfs wel mee te proncken quamen;
Wie altijt boven aen en d'eerste wesen wou,
Die vint geen deerenis, al komt hij in den rou.
Wie sich hoveerdigh draeght, dien gaen de luyden haten;
Dien, komt hij in 't verdriet, dien sal m'in 't onheyl laten.
Dien mensch beklaeght men niet. Men siet sijn leet, en fluyt
En jouwt en ginnegapt en lacht hem dapper uyt.
Maer wie ootmoedigh was, dien sal m'in quade dagen
Het droevigh ongeval meewarigh helpen dragen.
Wie reght ootmoedigh is, die wort in sijn verdriet
Niet liefdeloos bespot; dien mensch en haet men niet.
Wie reght ootmoedigh is, dien sal men eer beminnen,
En helpen wat men kan, op dat hij vreught magh winnen;
Wie reght ootmoedigh is, dien gunt m' een beter lot,
En wat nogh meer beduyt, die is een vrient van Godt! —
Of soo eens over u de Heer oyt mogt gehengen
U tot een hooger staet, in 't vaderlant, te brengen,
Soo dat Hij u een lot in dese werelt gunt,
Daerbij gij op uw beurt een ander helpen kunt;
En komt een deughtsaem mensch dan oyt uw hulp te vragen;
Soo weyger hem geen hulp; maer neem hem op uw wagen;
En kruy hem met beleyt: alleen denck aen het vat,
Dat hol en ledigh was; denck aen het piepent rat!
En moet gij dan, mijn soon! uw invloet oyt besteden,
Om bott'ricks voor te staen, opdat se een ambt bekleeden;
Soo legh se toch in tijts en stevigh aen den bant,
En houdt des kruyers les gestadigh bij der hant:
„Wat kruyer weet het niet, wat ligt is dient gebonden,
Of 't hobbelt tot het valt, en wort op straet gevonden.
Wat kruyer weet het niet, wat wèl gevult is staet

Of ligt daer rustigh neer, en rolt niet over straet."
Opdat gij, wat g' oyt kruyt, uw saken soo meught schicken,
Dat gij geen rustigh man, geen gantsche buyrt verschricken,
Geen oploop in de stat, geen moetwil bij de jeught,
Geen ergernis in 't lant, geen droefheyt wecken meught;
Want valt die waer in 't oogh, soo gaen de luyden kijven;
Geen die rechtschapen is, sal sonder sonde blijven;
Geen die regtveerdigh denckt, geen enckel eerlick man,
Die dat bedrijf aenschouwt, en daerbij swijghen kan.
Moet g' oyt dat quaet begaen — ei maeck het noyt nogh erger;
En wordt daerbij geen dreg, geen ombeschaemde terger,
Geen plaeg-geest voor het volck; geen duyvel voor de lien,
Die toch met weenent oogh op 't schreeuwent onrecht sien. —
Maer eer ick hier van swijg' nog heb ick in mijn herte,
Te wijsen op een bron van veelderhande smerte.
Mijn soon! mijn lieve soon! ei hoor uws vaders raet!
Want sie! hij heeft geleert, hoe 't in de werelt gaet.
Hij soeckt uw heyl, mijn kint! Ei denck er heel uw leven
En alle dagen aen! Het dient u, om het even,
Of g' oyt een kruyer soeckt, oft' oock een ander kruyt;
Ei prent het in uw siel en neem een vast besluyt!
Uw vader weet het niet, wat u sal wedervaren!
Maer wil toch t' aller tijt uw siele wel bewaren
Voor yet, dat eens gewis aen 't schuldig herte knaeght
En in het stervens-uur met schricklijcke anxsten plaeght.
Ik spreeck hier van een quaet, dat soms de menschen plegen,
Wen sij met slim bedrijf, of langs verboden wegen,
Gaen streven naer een naem, of naer een magtigh goet,
Sóó dat om hun bejagh een ander 't herte bloedt.
Ei! wil, meer dan de pest, die vuyghe baetsucht haten;
Wil schuwen alle winst en mijden alle baten,
Daer eenigh ander mensch bij lijdt, of recht op heeft;
Want sie! dat is een quaet daer 's Hemels vloeck aen kleeft!
Dat quaet heeft menigh een tot swarte gruweldaden
Vervoert, en even soo met sware schult beladen;
Tot daden voortgestuwt daervan de menschheyt ijst,
Daervan men sidd'ren sal, als Godt eens 't vonnis wijst.
Dat quaet en laet noyt af de menschen aen te porren
Tot noch al hooger staet; het doet in voorspoet morren;
Vermits men minder is en oock nogh minder heeft,
Dan menigh ander mensch, die in de wereld leeft.
Dat quaet gelijckt een dorst, die noyt en is te stillen,

Wat stroomen van genot men daertoe moogh verspillen;
Dat quaet gelijckt een gift, dat in de leden brant,
En 't bloet aen 't koken brenght, en 't oogh al stracker spant
Op alles wat het siet. Gelijck de felle krijger
Die uytsiet naer den buyt; gelijck de wreede tijger
Die vierooght op sijn proy; soo starooght dan de mensch
Op altijt hooger goed, als voorwerp van sijn wensch;
Die wensch wordt haest een drift, die niet en doet als hijgen,
Om nogh al grooter eer en meerder naem te krijgen.
Hij, dien dees drift besielt, wort metter haest een man,
Die niemant voor sich uyt, of naest sich lijden kan;
Die drift voert tot hoever? 't en is niet te bepalen;
Ach, dat is met geen pen, naer waerheit, af te malen!
Dat quaet maekt evenselfs 't sachtmoedigh herte wreet;
Soodat men eer en pligt en oock sijn Godt vergeet;
Soodat men er toe komt — om 't geen men soeckt — te stroopen,
Door anderer gebou eerst listiglijck te sloopen,
Om dan — als had niet Godt de gruweldaet aanschouwt —
Te wonen in het huys op and'rer puyn gebouwt.
Dat quaet — maer 't is genoegh, mijn soon! wil biddent waken,
Dat ge aen dat duyv'len-werck u noyt mooght schuldigh maken!
Och sorrich, dat gij soo reghtveerdigh leeft en streeft,
Dat nyemant over u tot Godt te klagen heeft;
Dat yeder, die u kent, u desen roem magh schencken,
Dat gij noyt and'rer eer of goeden naem te krencken,
Of and'rer soete rust of vreught te storen quaemt;
Dat gij, met uw gekruy, noyt and'ren yet ontnaemt.
Soeck kruyers naer Godts hert, en matigh uwe wenschen,
Kruy met een eerlick hert, voor Godt en voor de menschen;
Ei hoor nogh eens dat woort: Leer nu en t' aller tijt,
Leer gantsch ootmoedigh sijn! Dan kost het u geen strijt. —
De man scheen, wijl hij sprack, tot in de siel, bewogen;
Sijn toespraeck wert gebet; met opgeslagen ooghen,
Daer ick een traen in sagh, sprack hij nogh tot besluyt,
Als bat hij 't in de kerck, dees woorden biddent uyt:
»Wil Gij, o Heere Godt! aen al mijn kind'ren geven
Een eerelick stuck broot, daervan sij konnen leven;
Een hert dat deught bemint en haeckt naer Christensin;
Een siel van toren leegh; maer vol van menschen-min;
Een hert van hoogmoet vrij, opdat het noyt magh jagen
Naer eer of hoogen staet; maer naer uw welbehagen!
Ei geef hun, lieve Godt! geluck oft' oock gemis;

Naer Gij, o Vader! weet, dat voor hen dienstigh is!
Dan leven sij gerust en door Uw hant beveyligt,
Dan sterven sij getroost en door Uw Soon geheyligt.
Dan gaen sij wel gemoet en aen Uw vaderhant,
Door 't lant van vreemd'lingschap naer 't eeuwigh vaderlant!"

En daermee heeft de man sijn reden afgebroken.
Hij had — soo dacht mij — recht en naer den eys gesproken.
En als ick 't gantsche stuck nogh eens had overdacht,
Doe heb ick 't metterhaest aldus op schrift gebracht.
Het was, naer mijn begrip, wel waert te sijn beschreven;
Het moght aen eenigh mensch nogh nutte lessen geven.
Geleertheyt houdt et niet — en des al niettemin,
Het houdt toch ligt een wenck van levenswijsheyt in.

A. v. I.

EEN WANDELTOGT DOOR DE BOSSCHEN VAN GUIANA.

(Uit de Brieven eens Reizigers, den Graaf C. VAN G.)

Indiana-Essequebo, 29 *Aug.* 1845. Door een wonder bezit men, aan dit afgelegen oord, papier en stalen pennen, en derhalve wil ik nu ook er het mijne toe doen en trachten u eene beschrijving van mijnen jongsten togt te leveren; terwijl ik hierbij slechts betreur, dat ik mijne pen in armzaligen inkt moet doopen, in plaats van in de gloeijende kleuren der tropische natuur; met andere woorden, ik zou wenschen u al het heerlijke, dat ik gezien heb, zoo levendig te kunnen beschrijven, als het zulks inderdaad verdient.

De vriendelijkheid van zekeren Heer JEFFREY te *Demerary*, die in de binnenlanden van *Essequebo* eene nederzetting bezit, waar men zich met het vellen van timmerhout geneert, verschafte ons de lang gewenschte gelegenheid, om een' togt door de overoude bosschen van *Guiana* te doen, en wij verlieten met hem den 21sten dezer de stad. De stoomboot *Lady Flora Hastings*, een klein en ongemakkelijk ding, bragt ons in twee uren tijds uit de *Demerary* aan den mond van de *Essequebo*, eene

zeer eenzelvige, onbelangrijke kustvaart, langs de vlakke, kreupelbosch- en moskietenrijke oevers der zee. Ons gezelschap bestond eeniglijk uit planters en zoodanige lieden, die op de plantaadjen zaken te verrigten hadden, en was, over het geheel genomen, niet kwaad; inzonderheid behaagde mij de gulle gastvrijheid, met welke de meesten hunner ons, onbekende vreemdelingen, op hunne goederen noodigden; eene vriendelijkheid, van welke wij evenwel voorshands geen gebruik konden maken. De mond van de *Essequebo* is 30 Eng. mijlen breed; en ik geloof derhalve, dat de vertelling van de onafzienbare breedte van den *Maragnon*, wiens oevers, zegt men, uit het midden van den stroom niet gezien kunnen worden, ook op deze rivier van toepassing zou zijn, wanneer niet reeds de eilanden in haren mond alle overzigt onmogelijk maakten. Deze eilanden zijn namelijk het *Leguan-*, *Wakenaam-* en *Tijger-eiland*, die naast elkander liggen; terwijl daarachter, digt aan de uitstrooming, nog het *Varkenseiland* en nagenoeg driehonderd kleinere geteld worden. Eenen halven dag lang kruisten wij tusschen al deze eilanden rond, om passagiers aan de daarop liggende plantaadjen uit te zetten, en erlangden dus een tamelijk volledig gezigt van de natuurtooneelen in dien omtrek. Het land is volkomen vlak, met digte bosschaadjen bezet, en tegen het geweld des waters inzonderheid door eene boomsoort beschut, aan welke de natuur dit ambt regt eigenaardig schijnt opgedragen te hebben — te weten de *mangrove*. Dit is een laaggroeijende boom, welks wortels het vermogen hebben, om, al is de grond rondom hen weggespoeld, zichzelven in wezen te houden; zij vormen eene soort van vlechtwerk, dat menigmaal drie tot vier voet boven het water uitsteekt, zoodat de rivier niet verder in den oever kan inbreken, terwijl alle voorwerpen, die komen aandrijven, in dit wortelnet blijven hangen. Een ruime, heldere waterspiegel, prachtig groen der eilandsoevers en eene reine liefelijke lucht maken de vaart regt aangenaam; evenwel waren wij zeer blijde, tegen den avond aan de suikerplantaadje *Spring-Garden*, op den linker oever van de

Essequebo, te kunnen landen, waar de directeur ons gastvrij opnam. In een land als dit, waar in het geheel geene logementen aanwezig zijn, wordt herbergzaamheid bijna een pligt, en — het zij tot hunne eer gezegd — de planters vervullen dien pligt in de ruimste mate.

De geschiedenis van alle plantaadjen in *Demerary*, na de vrijverklaring der Negers, is overal dezelfde; met moeite worden zij in dragelijken, al is het dan niet voordeelgevenden toestand gehouden, wanneer namelijk de eigenaar kracht van geest en overvloed van geld genoeg heeft, om tegen de ongunstige omstandigheden te worstelen. Op *Spring-Garden* heeft men de *Oostindische Coolies* ingevoerd, om in het gebrek aan arbeiders te voorzien, en men schijnt met die vreemdelingen tevreden te zijn. Maar de werkloonen zijn te hoog, en een uit ons reisgezelschap maakte de juiste en treffende aanmerking, dat dit een land is, waar de landbezitter *arm* en de arbeider *rijk* wordt.

Daar wij besloten hadden, niet vóór het aanbreken van den dag onze reis verder voort te zetten, wees onze vriendelijke gastheer ons onze slaapplaatsen aan. Voor mij, helaas! was het geene *slaapplaats*. Die aartskwellers, de moskieten, welker bijna helschen folterlust geen *Europeër*, die ze slechts van hooren zeggen kent, naar eisch beseffen kan, gunden mij niet een enkel oogenblik rust, en ik maakte philosophische overpeinzingen over de min of meer ligtvaardige (zoo zij in ernst gemeend was zeker hoogst onvoegzame) bewering van GÖTHE, dat de muggen hem bijna aan eene welwillende Voorzienigheid zouden doen twijfelen. O GÖTHE! wat zoudt gij dan niet gezegd hebben, zoo gij moskieten gekend had? Daar nu in den strijd met deze booze geesten der lucht noch eer noch voordeel te bevechten is, nam ik het hazenpad, en koos mijne waarlijk niet zeer sybaritische legerstede in een door moskieten niet bewoond vertrek, waar een aantal *exotische* ratten (volgens de meening van den door ons aangehaalden dichter almede medgezellen en onderdanen van den booze) mij door hunne piepende stem en het verdere geraas, dat

zij maakten, zoo zeer bezig hielden, dat aan slapen naauwelijks te denken viel. Eindelijk dan toch liep de nacht ten einde, en bij het licht van een' onvergelijkelijk schoonen ochtendstond gingen wij in de boot of zoogenaamde *corial* scheep, welke bestemd was ons naar *Indiana* te brengen. Deze *corials* (kano's der *Zuid-Amerikaansche Indianen*, of, gelijk in ons geval, booten naar derzelver modèl gebouwd) zijn lang en smal, uiterst ligt, en worden met korte riemen, die de roeijer los in de hand houdt, zeer snel voorwaarts gepagaaid. Twee man roeiden onze *corial* met gemak vijf of zes Eng. mijlen in het uur voort, terwijl een derde achterin zat en stuurde. Met eenige moeite persten wij ons in dit naauwe voertuig; nog meer omslag maakte de overmatig vele voorraad, met welken wij ons voorzien hadden, en waarvan ik, tot uwe stichting, hier de lijst wil opgeven: een groot vat beschuit, een ham, twaalf kistjes met sardellen en anderen visch, twintig pond jagthagel, vijf pond buskruid, twee geweren, ettelijke kleedingstukken, en eene buiten alle evenredigheid groote hoeveelheid sterken drank, meer echter voor de *Indianen* dan voor ons. Een zwarte knecht uit *Demerarij* had zich mede van een geweer voorzien, met hetwelk hij naderhand een geweldig leven maakte, tot dat gelukkigerwijs zijn buskruid op was. Van ons costuum valt weinig anders te zeggen, dan dat wij het schoone aan het nuttige opgeofferd hadden, en er meer als landloopers dan als eerbare reizigers uitzagen. Nu en dan schaam ik mij voor mijzelven, daar er hier niemand anders is, voor wien ik mij zou kunnen schamen.

En op deze wijs breng ik u dan, na eene vaart van ongeveer een half uur, aan den linker oever van de *Essequebo*, bij de uitwatering der *Supiname-* of *Supenam-*kreek, aan welker boveneind, ongeveer 25 Eng. mijlen hooger op, *Indiana* gelegen is. Het was een heerlijke morgen, volkomen geschikt om de schoonheid der natuurtooneelen te verhoogen, die zich weldra voor ons oog ontwikkelen zouden. De rivier is aan haren mond 200 voet breed en tot verre opwaarts 20 voet diep, zoodat zij zelfs

geschikt schijnt om door groote zeeschepen bevaren te worden. Tot halfweg toe zijn de oevers vlak en, op weinige negerhütten na, geheel en al onbebouwd. Wij hadden ter zijde van ons niets dan overoude, reusachtige boomen, door jongere uitspruitsels omgeven en door allerlei slinger- en parasyt-planten tot een zoo digt warrelbosch verbonden, dat geen oog, laat staan een menschenvoet, er kan doordringen. Gelijk die dame te *Munchen* of te *Berlijn*, bij het gezigt van een heerlijk door de maan beschenen landschap, uitriep: »Bijna zoo schoon als in de komedie!" moet ik bekennen, dat deze nog nimmer door mij aanschouwde weelderigheid van plantengroei mij bij den eersten opslag het denkbeeld gaf van eene welgeordende — stookkast. En waarlijk, de natuur bezit althans geen' minder goeden smaak dan een tuinman: de prachtigste boomgroepen treffen elk oogenblik het oog van den beschouwer, en met name doen zich de onderscheidene palmsoorten meestal als het middenpunt van zulke groepen voor, daar derzelver schoone, slanke vorm het gezigt meer dan eenig ander boomgewas geboeid houdt. Tevens echter werd het tooneel niet weinig opgeluisterd door de rijke, in allerlei kleurtinten prijkende bloesems der slingerplanten. Het hoofdsieraad ondertusschen was de spiegeling in het water, dat, op deze plaats onbewegelijk en van eene door niets gestoorde effenheid, het evenbeeld der boomgroepen zoo getrouwelijk wedergaf, dat het op eenigen afstand moeijelijk was de grenslijn tusschen het oorspronkelijke en het teruggekaatste beeld te onderscheiden. Een heir van vogelen verlevendigde de overigens zoo eenzame oevers, voornamelijk papegaaijen, die in geheele zwermen (maar steeds paarsgewijs) en met groot gekrijsch over ons wegvlogen of zich op de boomen nederlieten. Ik was zoo gelukkig, eenen vogel van de ravensoort, *Bunya* genaamd, te schieten, een zeer fraai dier, zwart met gele staartvederen en gelen snavel. Voor het overige nogtans waren onze vernielingswerktuigen ons tamelijk nutteloos, vermits door het digte bosch geen opsporen of vervolgen mogelijk is; daarenboven zijn de papegaaijen zeer schuw.

Bij het stijgen der zon verstomden weldra al de vogelstemmen; want de drukkende hitte, in het enge, door geenen wind bestreken rivierdal, werkt op hen even afmattend als op ons, die van den zonnegloed onbeschrijfelijk veel hadden uit te staan. Toen wij omtrent halver weg gekomen waren, waar de oevers hooger zijn en het water sterk begint te stroomen, trokken onweêrswolken over ons zaam, en wij kregen een' vreeselijken stortregen, tegen welken wij ons naauwelijks wisten te beveiligen; de donder had in deze eenzame oorden eene ontzagwekkende zwaarte en bevestigde mij de waarheid van al hetgeen ik immer omtrent tropische onweders gelezen had.

De rivier werd nu allengs naauwer, het haar omringende land steeds wilder, de loop des strooms door talrijke eilanden belemmerd, terwijl omgevallene, onder de oppervlakte des waters verborgene boomstammen ons menige verhindering in den weg legden. Inmiddels waren wij digt bij ons doel genaderd, en na ongeveer zes uren varens van *Spring-Garden* landde de *corial* in eene kleine, aan den bezitter van *Indiana* behoorende haven, van waar hij zijne boomstammen vlotsgewijs de rivier af naar de stad zendt. Dit was een lagchend plekje, van boomen gezuiverd. Op eene hoogte lag zijn landelijk huis, en daarnaast een dorpje van zes of acht hutten, waarin zijne arbeiders wonen. De *Indianen*, welke hij insgelijks tot het vellen der boomen gebruikt, leven verstrooid in het bosch, en hunne hutten waren van dit punt niet zigtbaar.

Mr. JEFFREY heeft eên zeer eigenaardig leven geleid; hij is nog een jong man van 30 jaren, en is sedert zijn 15de jaar in de kolonie. Terstond na zijne aankomst vond hij behagen in de zorgenvrije levenswijs der *Indianen*, en besloot een tijdlang onder hen te wonen; welk besluit hij ook drie jaren lang en zoo zeer in deszelfs volle beteekenis volvoerde, dat hij zich geheel en al tot eenen *Indiaan* maakte, zijne hangmat in hunne hutten ophing, hen op hunne jagttogten verzelde, enz. Uit dankbaarheid hiervoor verhieven de *Arrowaaks* hem tot hun stamhoofd, en den alzoo verkregen invloed gebruikte hij, na verloop van

dien tijd, om de gewoonlijk zeer trage *Indianen* tot het houthakken tegen dagloon te bewegen. Hij kocht (nu vier jaren geleden) van de regering een stuk land, dat hij *Indiana* noemde, ontgon het, en koos het tot zijn vast verblijf. Hij is een zeer beminnenswaardig en door hetgeen hij beleefd heeft hoogst belangrijk man; ook zijn compagnon, zekere Mr. SHIACH, een *Schot*, dien wij hier vonden, is zeer aangenaam van omgang.

In zijn wildemansleven vergat JEFFREY niet, de *Indianen* tot het Christendom op te leiden; in het jaar 1833 deed hij de eersten hunner doopen, vervolgens meer anderen, tot dat hij in staat was (nu derdehalf jaar geleden) op *Indiana* eene kerk te bouwen en aan zijn volkje eenen door de kolonie bezoldigden leeraar te verschaffen. Bij de *Indianen* vond hij tegen dit alles weinig wederstand; hunne godsdienst was, met vele andere vergeleken, eene zeer reine, ofschoon tamelijk onverschillige; zij geloofden (even als de *Noord-Amerikaansche Indianen*) aan éénen grooten Geest en aan goede en kwade mindere Geesten, doch offerden niet en oefenden ook geene eigenlijke Godsdienst. Hunne priesters waren artsen en bemiddelaars in dè gevallen, waarin de stam tot zijne jagten enz. gunstige orakels behoefde. Thans bezitten zij de hierboven vermelde kerk, waarin JEFFREY de godsdienstoefening naar den *Presbyteriaanschen ritus*, ondanks de ingespannen pogingen van den Gouverneur en den Bisschop van *Demerary*, gehandhaafd heeft. In de geheele linie van hoogkerkelijke (dat is *Anglikaansche*) missiën, welke de kolonie omgeven, is deze de eenige van zoogenaamde *dissenters*; en, zeker, te beklagen is het, dat onze, zelfs ondergeschikte, kerkgeschillen op deze wijs aan de arme *Indianen* worden opgedrongen, daar hun deze punten van krakeel volkomen onverstaanbaar zijn. Meestal wordt de kerk door omstreeks een honderdtal *Indianen* bezocht; zij gedragen zich betamelijk en verschijnen bij zulk eene gelegenheid ook gekleed, hoezeer zij hunne kleederen terstond weder afwerpen, zoodra zij te huis komen.

De *Indianen* van *Zuid-Amerika* hebben met de *Noord-*

Amerikaansche niet veel anders gemeen, dan hun weêrzin tegen regelmatige kostwinning en hunne neiging tot een zwervend leven. Men zegt, dat, weinige jaren geleden, diep in het binnenland, groote gevechten voorgevallen zijn; maar de *Indianen* van deze streken, nog niet verbasterd, zijn zachtzinnig, vreesachtig en goedhartig van aard. Bijna onmogelijk is het, hen tot werken te brengen; en JEFFREY, die toch veel invloeds over hen bezit, klaagt dat zij slechts dàn verschijnen, wanneer de honger hen drijft. Men kan uiterst weinig op hen rekenen, en tienmaal zeggen zij ja, zonder eenmaal hunne belofte te vervullen. Hun voedsel verschaffen zij zich door jagt en visscherij, als ook door het kunsteloos kweeken van den *manioc* of *cassave*, waaruit zij een brood bereiden dat weinig smaak heeft. Ook ooft dient hun tot spijs, en, om het te erlangen, vellen zij, zonder aarzeling, dèn geheelen boom, misschien een der treffendste voorbeelden hunner gedachteloze levenswijs. Alleropmerkelijkst daarentegen is hunne wijze van vischvangst. In het droogé jaargetijde, wanneer de wateren ondiep en zonder stroom zijn, zijn zij gewoon den visch met het kruid van zekere slingerplant te bedwelmen. Men werpt dit in het water, en binnen weinige minuten komen de visschen bovendrijven; zij zijn daarom niet minder eetbaar, en de dus verkregen aanzienlijke hoeveelheid wordt ingezouten. Het volgend jaar handelt men weder op gelijke wijs, en zij zijn steeds zeker eenen onverminderden overvloed van visch te zullen vinden. Men verzekert, dat de uitwerking van zulk eene vischvergiftiging zich in den *Supenaam* soms op 20 Eng. mijlen afstands heeft uitgestrekt. De *Indianen* vestigen hunne woonplaatsen steeds op heuvels en hoogten, nimmer langs lage rivieroevers en dergelijke. Dit is eene hunner eigenaardigheden.

Op de jagt, zoo wel met boog en pijl als met het vuurroer, zijn zij bijzonder afgeregt. Een *Europeër* zou volstrekt onbekwaam zijn, om in het digte bosch, waar hij elk oogenblik aanstoot en geritsel te weeg brengt, en waar hij zich ook weldra zou afmatten, te jagen; de *Indianen*

daarentegen sluipen zoo stil door het hout en zijn daarbij met de levenswijs van het wild zoo innig bekend, dat zij zelden zonder vangst naar huis keeren. Zij houden honden tot de jagt, welke zij, volgens den loffelijken grondregel, dat een jagthond niet vet mag zijn, half laten verhongeren. Op hunne jagttogten verzelt hen hun geheel gezin, en al wat zij bezitten wordt medegesleept. Vinden zij eene hun gepast schijnende plaats, zoo slaan zij er hun leger op, en blijven in die nieuwe woonplaats zoo lang als zij hun bevalt. Eene eigenlijke woonstede hebben zij niet. Ik zag onlangs eenen *Indiaan*, die tot de reis toegerust was: de hangmat droeg hij, in eenen bundel opgerold, waarin tevens eenig ander goed, buskruid enz. gewikkeld was, aan een touw, dat om zijn voorhoofd ging, op den rug; in de regter hand hield hij den zeven voet langen boog en pijlen, onder den linker arm zijn snaphaan en in de linker hand een groot mes. Zoo trok deze man, die ettelijke honderd mijlen ver van den *Mazaruni* kwam, vrij en vrolijk de wereld in. Bijna kwam hij mij benijdenswaardig voor. De spraak der *Indianen* in deze streken is een afschuwelijk mengelmoes van Engelsch, Hollandsch en hunne eigene landtaal.

De hutten, die aan deze lieden tot woning dienen, zijn hoogst eenvoudig; een armzalig dak van palmbladeren, door een paar staken gedragen, is hun genoeg. Aan deze staken zijn ook de hangmatten gehecht, en zoo woont een groot gezin van zes tot acht menschen in de naauwst mogelijke ruimte. Alles zweeft in de lucht; de kinderen hebben hunne kleine hangmatten, en naar mij JEFFREY verzekerde, erlangt menigmaal de lievelingshond er ook eene. De mans gaan bijna geheel naakt; de vrouwen steken, doch in geenen deele op romantische of schilderachtige wijs, in eene soort van net. De statuur der *Indianen* is beneden de middelbare grootte; zij zijn gezet, maar nooit zwaarlijvig; hunne wezenstrekken zijn breed, drukken goedaardigheid uit, met een laag voorhoofd en platten neus. Zij herinnerden mij bijzonder de afbeeldingen der *Esquimaux*, welke men in *Europa* heeft. Hunne kleur is helderder dan

die van rood koper; zelden zijn de aangezigten bleeker van kleur dan het ligchaam, met name bij vrouwen en kinderen. Hun zwart, sluik nederhangend haar is menigmaal meer dan een voet lang, of ook wel tot eenen staart gevlochten; gisteren zag ik een' ouden *Indiaan*, die een' grooten staart droeg en zijne tronie met drie schuins loopende strepen afzigtelijk beschilderd had; op dit sieraad scheen hij zeer trotsch te zijn. Zij hebben geenen baard, en dit, gepaard aan hunne kleine gestalte en zachtzinnig gedrag, geeft hun het voorkomen van kinderen.

Een zonderling, tot nog toe zeer duister lot schijnt deze goedaardige *Indianen* te bedreigen. Vóór omtrent anderhalf jaar, namelijk, verspreidde zich onder hen het gerucht, dat diep in het binnenland (zes weken reizens te land boven de bronnen van den *Mazaruni*) een man van ongemeene magt en gaven woonde, tot wien alle *Indianen*, van wijd en zijd, bedevaarttogten deden, om rijke geschenken te ontvangen. De Christen-gewordene *Indianen* overreedde men, dat die man CHRISTUS was, en werkelijk zonden zij een gezantschap af, om hierover nadere berigten in te winnen, welke afgevaardigden nogtans onverrigter zake terugkeerden. Evenwel zijn nu zeer onlangs velen uit den omtrek van *Indiana* weggetrokken, en het is niet onwaarschijnlijk, dat het grootste deel der *Arrowaas* hen volgen zal. Men vermoedt, dat de geheele geschiedenis een verzinsel der *Brazilianen* is, om de arme *Indianen* op te ligten en als slaven te verkoopen. Wegens eene dergelijke onderneming zijn de *Brazilianen* in deze streken reeds berucht. Maar de *Indianen* drijven met alle waarschuwingen hieromtrent den spot, en, daar eigenzinnigheid een hoofdtrek van hun karakter vormt, zullen zij zich bezwaarlijk van hun dwaze voornemen laten terughouden. Over het algemeen kan men dit menschenras niet dan met medelijden beschouwen; het is zonder heilspellende toekomst; integendeel laat zich deszelfs trapgewijze wegsterving maar al te duidelijk vooruitzien. Hardnekkig verzetten zij zich tegen alle beschaving, en zonder dwang is de regering buiten staat hierin iets te doen. —

Vele *Indianen* brengen den nacht onder de kerk (die op palen rust) door, plaatsen er hunne hangmatten en hebben geen ander woonverblijf.

Ons tegenwoordig verblijf is zeer eenzaam, maar toch niet zonder bekoorlijkheid. Hier, even min als ergens elders in deze bosschen, zoo oud als de wereld, moet men aan uitgestrekte vergezigten denken; alle verschiet wordt door het hooge geboomte en digte struikgewas afgesloten, en men moet zich met eenen blik op het oogversterkende groen en de eindelooze verscheidenheid der vormen van het nabijgelegen woud vergenoegen. Wandelingen in dit woud zijn zoo goed als onmogelijk; want de natuur, als wilde zij een zeker evenwigt tusschen goed en kwaad daarstellen, heeft de tropische plantenwereld met zoo veel duizenden van stekels, haken en vangstrikken gewapend, dat men haar veel minder genieten kan, dan onze bescheidener natuurschoonheden in de oude en gematigder wereld. De *Indiaansche* paden leveren de eenige mogelijkheid om voorwaarts te geraken, en ook deze zijn meer dan moeijelijk. Onze huishouding hier is op eenvoudigen maar netten voet ingerigt; ik slaap in eene hangmat en rust er voortreffelijk in; bijna geef ik aan zulk eene zwevende legerstede de voorkeur boven het gemakkelijkste bed. Eergisteren avond had ik ook het genoegen den kluchtig klinkenden roep van eenen *who are you* te hooren (*), die ons met duidelijke stem bovengemelde woorden deed vernemen. Men kan ze, zonder groote inspanning van verbeeldingskracht, uit den kreet gemakkelijk verstaan, en ik twijfel geen oogenblik aan de waarheid van het vertelseltje, dat een *Neger*, die door het bosch ging,

(*) *Who are you*, letterlijk: *wie zijt gij?* de naam eens vogels, wiens kreet eenige gelijkheid met deze woorden heeft, op dezelfde wijs als die des *Afrikaanschen* vogels, van welken de reiziger VAILLANT spreekt, en die eenen van diens *Hottentotten*, wien men den naam van PETRUS had toegelegd en welke toevallig het wijfje van den vogel geschoten had, zulk eene bijgeloovige vrees aanjoeg door hem te vervolgen met het geroep van: *Piet me vrouw.*

en zich plotseling met: *who are you* aangesproken hoorde, staan bleef, onderdaniglijk den hoed afnam en antwoordde: *It is only me, Massa* (*). — De omtrek der plaats, waar onze woning ligt, moet ook, naar men zegt, van brul-apen wemelen, doch ik heb er nog geenen gezien. ABEKEN beweert, ze dezen nacht gehoord te hebben. Valt er in deze eenzaamheid een schot, zoo geraakt geheel het oord in schrik en beweging; vogels, insekten, huisdieren van allerlei soort, zelfs de geiten maken een geweld, dat hooren en zien vergaat, en met name zekere vogel, eene soort van eikelhakker, fluit zoo schel, dat u de ooren er van tuiten.

Ongelukkiglijk hebben wij veel regen, naar ik geloof omdat juist tegenwoordig de zon loodregt boven ons hoofd staat; dit bederft ons menig genoegen. Ik weet niet, of, hoe en wanneer ik in staat zal zijn, dezen brief te verzenden. Het verkeer tusschen *Essequebo* en *Demerary* is niet druk, en men moet zijne brieven aan een' zorgeloozen *Neger* of *Indiaan* toevertrouwen. Ik wenschte wel, dat gij uwen correspondent thans eens kondt zien zitten, midden in het wilde, wilde bosch en — o ijselijkheid! — gekleed in een blaauw katoenen hemd, een overkleed van zeildoek en allernetste schoenen van geitenleder. Rondom mij hoenders, geiten, runderen, eenden, ganzen, *Negers*, *Indianen* en ik weet niet wat al meer. Ons voornemen is, met het eind dezer week de *Supiname* af te zakken en ons naar de plantaadje van den Heer CROAL op *Wakenaam* (aan den mond van de *Essequebo*) te begeven, waar wij gelegenheid, of ook misschien den Heer CROAL zelven willen afwachten, om ons naar *Penal-settlement* (de strafkolonie) te begeven, die aan de zamenstrooming van den *Mazaruni* en de *Essequebo*, 2 mijlen boven den mond dezer laatste, gelegen is.

Ik eindig mijnen brief met eenige algemeene opmerkingen. Het is zonderling en bevreemdend, hoe *Guiana*, ondanks deszelfs onovertreffelijken grond en luchtstreek,

(*) *Ik ben het maar, meester.*

van buitenlandsche producten afhankelijk is. Niet alleen dat het (gelijk de meeste koloniën) niets fabriceert en al wat het van fabriekwaren noodig heeft uit *Engeland* of *Amerika* ontbieden moet, ook onbewerkt worden de voortbrengselen uit de Vereenigde Staten ingevoerd, aardappelen uit *Bermuda*, meel, stokvisch, uijen, gezouten en versch vleesch, in ijs gepakt, uit *Amerika*. Vee wordt goedkooper van *Angostura* in *Venezuela* aangebragt. JEFFREY zelf, die hout in menigte en een' eigen zaagmolen bezit, kan de planken goedkooper in de stad koopen; want men moet weten, dat JEFFREY's vellingen slechts de harde houtsoorten betreffen, die hier groeijen, en nu laatstelijk in *Engeland* voor den scheepsbouw zeer in naam gekomen zijn. Het kostbaarste hout heet *green-heart* en is uiterst zwaar, hard en taai. Een ander, *purple-heart*, is purperrood en heeft overigens dezelfde hoedanigheden; men heeft voorbeelden, dat een eenige stam voor 800 dollars verkocht geworden is. Dat zijn eerst houtprijzen! Bij het houtvellen zijn de slingerplanten, in het Engelsch *bush-ropes*, van groote dienst. Zij vervangen kabels en touwen volkomen, daar zij in den verschen toestand zeer taai zijn. Stengels ter dikte van een' menschenarm zijn in het geheel niet zeldzaam; de dunnere dienen tot dezelfde einden als bindgaren. Ik heb ook de zoo beroemde watergevende *liane* gezien, ongelukkiglijk dood, omdat men haar gebruikt had. Een armdik stuk van twee voet lengte gaf een groot glas sap, dat aan helderheid en smaak volkomen met drinkwater gelijk stond.

Voorbeeld van tropische groeikracht. Tien maanden geleden was het land om JEFFREY's woning geheel kaal; thans staan er jonge boomen en heesters van 20 voet lengte op; door elkander gerekend is de hoogte van dit plantsoen 12 voet, en, hoe ongeloofelijk ook, is zulks letterlijk waar; daarenboven staan zij in zand- en niet in moerassigen grond.

Heden zag ik een' *papaw*-boom, twaalf maanden oud; hij had 8 duim over het kruis en 20 voet hoogte. Wel is

waar, dit is een boom, die (even als de palm) snel groeit en geen vast hout maar slechts merg heeft.

De *jaguars* zijn hier menigvuldig, maar het valt moeijelijk ze te beloeren, omdat zij verre in het land rondzwerven. Ongetergd valt dit roofdier den mensch niet aan, en men verhaalde mij een voorbeeld, dat een *jaguar* eenen hond van de zijde eens slapenden *Negers* had weggerukt, zonder den *Neger* aan te roeren. Te *Indiana* waagde kort geleden een *jaguar*, den trap van het huis tot op de galerij te beklimmen, kuijerde het huis geheel rond en ging toen weêr heen.

Jeffrey heeft eenen tammen *agouti*, die ongemeen mak en aardig is. Is het etenstijd, dan komt het beestje aan tafel, neemt met alle mogelijke spijzen voor lief, en is er iemand zoo dienstvaardig het op de tafel te zetten, zoo huppelt het langs alle borden en eet op, wat men overlaat. Al etende zit het, even als een eekhorentje, op de achterpooten. De *agouti* is de haas van *Zuid-Amerika*, en heeft een vleesch, dat zich zeer wel laat eten, gelijk wij daar onlangs een proefje van genomen hebben. — Papegaaijensoep geldt hier voor eene bijzondere lekkernij, welke ik echter niet geproefd heb. Eene groote merkwaardigheid des lands zijn de honigbijen zonder angel, waarvan een planter bij *Demerary* onlangs een' zwerm opgevangen en in eene soort van bijenkorf geplaatst heeft. Ik was, over hetgeen men mij van hunne weêrloosheid zeide, zeer verwonderd en had er geen regt vertrouwen op. Hun honig is goed.

Er is eene groote kracht van geest noodig, om bij alle ongunstige uitzigten, welke de kolonie bedreigen, niet tot wanhoop te vervallen; men moet hierbij echter aanmerken, dat de ontzettende verliezen, sedert de vrijverklaring der *Negers* geleden, hunne werking grootendeels reeds gedaan hebben; dat is te zeggen, de vroegere rijke bezitters hebben hunne plantaadjen tegen billijke prijzen verkocht, of zijn aan den bedelzak geraakt. De tegenwoordige eigenaars werken op een' nieuwen voet; b. v. de Heer

JONES, die voor 36,000 p. st. eene plantaadje gekocht heeft, welke in vroeger' tijd 25 tot 30,000 p. st. rente gaf, kan ligtelijk uit zoo groot eene bezitting den behoorlijken interest zijner koopsom trekken; doch het verlies voor den vroegeren eigenaar en op de waarde der kolonie bestaat daarom niet minder. De tegenwoordige strekking rigt zich op het invoeren van machines, die handen besparen; een uitweg evenwel, die kapitaal vordert; — voorts legt men zich toe op het aanlokken van arbeiders. De kolonie bevordert door eene gedane leening en met aanwending van ontzettende kosten de overkomst van *Indische Coolies* en van vrije *Negers*; op dit oogenblik zijn er 21 schepen uitgezonden, om *coolies* te halen, voor welke de regering (dat is de koloniale regering) dan eene premie per hoofd betaalt. Een *Duitsche* Jood, RIES geheeten, die nu nog te *Demerary* woont, voerde in het jaar 1837 een aantal *Duitsche* uitgewekenen in, naar men zegt grootendeels landloopers, welke hij op de straten van *Londen* verzameld had; zij zijn echter, gelijk meestal de voorwerpen van zulke zielverkoopers-speculatiën, allen gestorven. De voorname zwarigheid is, dat *Europesche* arbeiders het niet kunnen uithouden, en dat alle tropische volken van nature traag zijn en geene nijverheid hebben: in korten tijd winnen deze arbeiders veel gelds, waarmede zij dan (krachtens de termen van hun contract) terugkeeren, of zich binnenslands gaan nederzetten en nu van de hand in den tand leven. Zoo ver ik de zaak kan overzien, is van landverhuizingplans weinig onmiddelbaar goeds te hopen; maar het is wel mogelijk, dat de menigte van nederzettingen in het binnenland, die daarvan het gevolg zijn, met den tijd aan de kolonie een geheel veranderd voorkomen geven.

Een swavelstokje uit het bosch. Toen wij gisteren vuur voor onze cigaren vroegen, bragt een *Neger* ons een stuk brandend hout van 6 voet lang en een halven voet over het kruis; kleiner brandhout, om er aan op te steken, had hij niet. Want gij moet weten, dat wij zelfs in deze eenzaamheid de gewoonte van rooken medegebragt hebben, en, om eene *Engelsche* uitdrukking te gebruiken, *we are smoking like a d—d chimney* den geheelen dag door.

ABEKEN schoot gisteren eenen *arad*. Ongelukkiglijk belette de digtheid van het bosch hem, zijnen schoonen buit in zijne magt te krijgen. Over het algemeen ziet de jager zich in *Amerika* meestal te leur gesteld. Hoe menig *Duit*-

zoeker te *Nieuw-York* moet zijn geweer, waarmede hij beeren, wolven, herten en ander grof wild meende te schieten, in eenen hoek van den roest zien verteren; want om geheel *Nieuw-York* ziet men zelfs geen musch. Even zoo is het in de *Westindiën* en ook hier, met dat onderscheid, dat het bosch er van het heerlijkste wild wemelt; maar de buitenlander is niet in staat het te ontdekken, of, gelukt het hem al een stuk onder schot te krijgen en te vellen, het geschotene te vinden. Het bosch is ondoordringbaar, en wil men op een' zoogenaamden weg zijn leven niet verliezen, zoo heeft men leegslijfs genoeg te doen, laat staan met eenen snaphaan belemmerd. Nog te *Georgetown* droomde ik van *jaguars*, *armadillen*, miereneters, *boa's*, papegaaijen enz.; al dit gedierte is bij duizenden voorhanden, maar zeer zal het mij verwonderen, zoo ik — de papegaaijen uitgezonderd, die zeer talrijk maar ook zeer schuw zijn — een eenig dier beesten te zien krijg.

Jeffrey bezit eene *Indiaansche* teef, door de *Caraïben*, van welke hij ze kocht, *Sarapé* genaamd (een voorbeeld van de welluidendheid der *Indiaansche* namen). Dit dier heeft hem 14 dollars gekost, en zulks is in het geheel geen ongewone prijs zelfs bij de *Indianen* onderling, maar eene buiten alle verhouding groote som voor hen, vergeleken met hunne gewone prijzen en hunne behoeften. Een *Indiaan* verkocht mij een' boog voor ½ dollar; het daaraan bestede werk alleen was, volgens de prijzen der kolonie, meer waard, en het hout, het kostelijke letterhout, zou te *Georgetown* ten naasten bij twee louis d'or kosten; het is getijgerd, bruin en geel, en de binnenste kern van eenen boom, die zelfs in het binnenland zeer zeldzaam is. Voor ½ dollar verschafte ik mij ook eene vederkroon, een hoofdsieraad, dat zij slechts op hooge feestdagen gebruiken.

De *Indianen* begraven hunne dooden in de hut, waarin zij gestorven zijn, en verlaten dan het oord, uit eerbied, en waarschijnlijk ook vrees, voor den gestorvene. Toen de invoering van het Christendom en de nabijheid der kerk hen minder rusteloos maakte, hielden zij dit gebruik wel vol, maar bleven in dezelfde hut wonen en onderhielden maanden lang een vuur nevens den grafkuil. Een *Indiaan* had door den dood zijn kind verloren. Jeffrey, die zijne denkbeelden daaromtrent wilde uitvorschen, vroeg hem: »Zult gij de hut nu nog blijven bewonen, waarin uw kind gestor-

ven is?" De *Indiaan* antwoordde van ja, maar voegde er bij, dat hij waarschijnlijk binnen kort van woonplaats veranderen zou. »Dan zult gij," vroeg toen de ander weder, »toch zeker het dak, dat nog nieuw is, met u nemen, om daarvan bij het bouwen uwer nieuwe woning gebruik te maken?" — »O neen!" gaf de *Indiaan* ten antwoord; »ziet gij dan niet, dat mijn kind eene hut noodig heeft?" Toen de eerste der herwaarts gevoerde *coolies* stierf, verlangden zijne vrienden, naar *Hindostansch* gebruik, zijn lijk te verbranden; doch de overheden wilden zulks niet gedoogen. De *coolies* zijn deels *Mahomedanen*, deels belijders der *Indische* godsdiensten. Of zij met de *Pariahs* iets gemeen hebben, heb ik niet kunnen vernemen; bijna zou dit schijnen, daar men zegt dat zij in *Oostindië* gedurig blootstaan om van honger te sterven, en dat juist dit tot het denkbeeld aanleiding gegeven heeft, om hen naar *Amerika* over te brengen.

Tusschen de *coolies* benevens de *Portugezen* van *Madera* ter eene en de *Negers* ter andere zijde heerscht groote jaloezij en vijandschap; deze laatsten begrijpen duidelijk, dat de anderen, met hunne meerdere vlijt, hun eene winst wegsnappen, die anders hunnen luije buiken wel te stade gekomen ware. Meermalen heb ik op straat *Negers* en *Portugezen* zien vechten. De laatsten maken zich ook als marskramers zeer nuttig; zij trekken met allerlei waren het land door, en, daar zij op *Madera* aan een warm klimaat gewoon zijn, lijden zij weinig van de hitte.

Gelijk LINNAEUS een bloemen-horologie heeft voorgeslagen, zoo zou een schrandere kop hier een beesten-horologie kunnen inrigten, want de dieren zijn zeer geregeld in hunne uren. De brul-aap laat zich des avonds ten 9 en des morgens ten 3 ure hooren; de *razor-grinder*, of scharenslijp, eene groote soort van kever, gaat met het aanbreken van den dag aan zijn werk; een uur later trekken de papegaaijen met groot geschreeuw naar het bosch terug; na zonsondergang begint de *who are you* zijn gevraag, enz. Neemt men nu den huishaan hier nog bij, zoo heeft men een aantal tijdmeters, waarop men zich tamelijk gerust verlaten kan.

Hier, op deze hoog gelegen plek, hebben wij wel geene moskieten, maar des te lastiger zijn de kleine vliegen, die met honderdduizenden des avonds op het licht aanvliegen, of ook in de oogen der menschen; zij steken niet, maar zijn

toch schier onverdragelijk kwellend. Niet minder hinderlijk zijn de legioenen van kevers, vlinders, motten en ander ongedierte, hetwelk, aangelokt door het licht, ons om de ooren komt gonzen, dat men niet weet waar men blijven moet.

LEVENSSCHETS VAN ALEXANDER DUMAS, DOOR HEMZELVEN.

Niet altijd was mijn dag in zonneglans getooid;
Niet immer was mijn pad met rozenblaên bestrooid;
'k Heb menig zoet geluk op 't wereldrond genoten,
Maar menig bittren traan ook in het stof vergoten;
Vaak hulde in 't vreugdekleed zich stil verborgen smart,
En knaagde, niet gezien, de wreedste worm mijn hart.

Ik had, dus verhaalt ALEXANDER DUMAS, den ouderdom van twintig jaren bereikt, toen mijne moeder op een' morgen in mijne kamer trad, mijn bed naderde, mij schreijende omhelsde, en tot mij zeide: »Mijn zoon, ik heb alles verkocht, om onze schulden te betalen."

»Welnu," antwoordde ik, »dat is wel gedaan, lieve moeder."

»Maar, mijn zoon," vervolgde zij, »weet gij wel, dat, wanneer alle schulden betaald zijn, mij slechts 253 franken zullen overblijven?"

»Tweehonderd drieënvijftig franken jaarlijksche renten?"

»Och neen," antwoordde zij, »geene rente, maar alles wat wij bezitten zullen:" dit zeggende, wischte zij een' traan uit haar oog.

»Wees niet bedroefd, lieve moeder," hervatte ik; »ik zal van de 253 franken er drieënvijftig afnemen en heden avond naar *Parijs* vertrekken."

»En wat zult gij daar doen, lieve zoon?"

»Ik zal er de vrienden mijns overledenen vaders opzoeken, den Hertog VAN BELLUNO, die Minister van Oorlog is; SEBASTIANI, ook een vermogend man, en een oud vriend mijns vaders. Mijn vader was ouder Generaal dan alle Generaals van den tegenwoordigen tijd. Hij heeft het opperbevel over vier legers gevoerd; terwijl eenigen van hen hem tot adjudanten gediend hebben; ook hebben zij allen onder de bevelen mijns vaders gestaan. Wij bezitten eenen brief

van den Hertog VAN BELLUNO, die bewijzen kan, dat de vorderingen in de dienst, welke de Hertog gemaakt heeft, grootelijks aan de bescherming en hulp mijns vaders te danken zijn. De Generaal SEBASTIANI bedankt hem om dezelfde redenen. De Generaal SEBASTIANI was bij het leger in *Egypte*. Ook bezitten wij brieven van de Generaals JOURDAN, KELLERMANN en zelfs van BERNADOTTE. Is het noodig, dan zal ik naar *Zweden* reizen en den Koning van *Zweden* gaan spreken. Kortom, ik zal mij op de militaire erkentelijkheid van hen allen beroepen."

»En wat zal er van mij worden, terwijl gij de wereld gaat rondreizen?" hervatte mijne lieve moeder.

»Hieraan heb ik niet gedacht: doch wees zonder vrees; ik zal zekerlijk niet verder dan naar *Parijs* behoeven te reizen, om mijn oogmerk te bereiken. Wij stellen dus vast, dat ik heden avond zal vertrekken?"

»Handel naar uw goeddunken," antwoordde mijne moeder mij, terwijl zij al schreijende mij omhelsde. »Het is welligt eene beschikking des Hemels," voegde zij er nog bij, waarop zij de kamer uitging en mij alleen liet.

Ik sprong uit mijn bed, meer verheugd dan bedroefd over de tijding, die mijne moeder mij had medegedeeld. Ik hoopte, ik verwachtte iets goeds en groots te zullen verrigten, waardoor ik in staat zoude gesteld worden, de teedere zorgen, die mijne moeder mij bewezen had, te kunnen vergelden. Ik wenschte vuriglijk haar de kwellingen te besparen, welke haar ongelukkige toestand haar veroorzaakte. Ik hoopte door mijnen arbeid voor haren ouden dag te zullen zorgen, en haar het leven te veraangenamen, waarin zij mij zoo vele blijken eener teedere moederzorg gegeven had. Ik verheugde mij, een man geworden te zijn, op wiens schouderen voortaan de zorgen eener hartelijk beminde moeder zouden rusten. Duizende van ontwerpen, duizende van plannen doorzweefden mijnen geest. Ik was verheugd van hart en gevoelde eene vroeger niet gekende fierheid in mijne ziel. Het vast vertrouwen van wèl te slagen, eene der deugden eens jongelings, die denkt, dat al het goede, aan anderen bewezen, wederkeerig aan hem door anderen bewezen zal worden, liet geene treurigheid bij mij opkomen. Het kwam mij voor, dat het niet missen kon, of ik moest naar wensch slagen in alles, wat ik aan de vrienden van mijnen overledenen braven vader zou verzoeken, wanneer

ik aan hen, van wie mijn toekomstig geluk en dat mijner beminde moeder zoude afhangen, zou zeggen: »Hetgeen ik aan u verzoek, verzoek ik voor mijne moeder, voor de weduwe van uwen ouden en dapperen krijgsbroeder..... Ach! voor mijne moeder, die zoo goed is, die mij zoo hartelijk liefheeft.'' Deze moederlijke liefde was het alleen, die mij moed en krachten gaf, alles te ondernemen, en mij door niets, hoe vreemd en moeijelijk ook, te laten afschrikken.

Deze moederlijke liefde had nimmer gedoogd, dat ik haar bijzijn verliet. Te *Villers Cotterêts*, eene kleine stad van tweeduizend zielen, geboren, is het niet moeijelijk te beseffen, dat de bronnen ter verkrijging eener goede en geoefende opvoeding niet bijzonder groot waren. Aan den anderen kant erken ik gaarne, dat niets, volstrekt niets verzuimd was geworden, om van de aanwezige opvoedingsmiddelen al dat voordeel te trekken, wat slechts mogelijk was van dezelve te verkrijgen. Een goede, brave Abt, die door ieder bemind en hooggeacht werd, niet zoo zeer ter oorzake zijner achtbaarheid en de toegeeflijkheid voor geloofsgenooten, dan wel ter oorzake zijner uitgebreide kundigheden, had mij, gedurende vijf of zes jaren, in het Latijn onderwezen, en mij ook van tijd tot tijd eenige nietige en weinig beduidende rijmen laten maken. Wat het rekenen betreft, drie schoolmeesters, die mij opvolgend onderwezen hadden, waren er eindelijk in geslaagd, mij de vier hoofdregelen te leeren; daarentegen bezat ik voor alle ligchaamsoefeningen bijzonder veel aanleg; zoodat, uit dit oogpunt beschouwd, mijne opvoeding schitterend genoemd kon worden. Ik was een meester in het paardrijden. Ik vond er geene zwarigheid in twaalf uren ver te rijden, om deel aan eene danspartij te nemen. Ook was ik een vrij goed schermmeester, terwijl ik in het schieten zeer geoefend was, zoodat zeer zelden een haas of patrijs, die onder het bereik van mijn schot kwam, het niet met den dood moest bekoopen. Al deze bekwaamheden, die mij eene zekere vermaardheid te *Villers Cotterêts* hadden doen verwerven, verschaften mij weinig hulpbronnen voor *Parijs*. Na alles wel overwogen te hebben, was ik het ten eenemale met mijzelven eens, dat ik slechts voor kantoorbediende of gering ambtenaar geschikt en bekwaam was. Al mijne zorgen moesten zich alzoo uitstrekken ter bekoming van eene plaats, die men gewoonlijk in den verheven stijl *Bureau* noemt.

Na alle toebereidselen gemaakt te hebben, waartoe niet bijzonder veel tijd vereischt werd, ging ik mijne makkers het gewigtig nieuws mededeelen, dat ik op het punt stond om naar *Parijs* te vertrekken en alzoo van hen afscheid kwam nemen. Op straat ontmoette ik den ondernemer der diligenoen, die mijn vriend was en bijzonder veel van mij hield, te meer, daar hij mij de eerste lessen op het billard gegeven had en ik door zijn onderrigt een vrij goed billardspeler geworden was. Hij stelde mij voor met hem eene afscheidspartij te maken, dat ik gereedelijk aannam. Wij traden in een koffijhuis, speelden eene partij, welke ik met glans won, hetgeen mij eene vrije plaats in zijne diligence bezorgde; iets, dat des te belangrijker voor mij was, daar ik nu des te meer van mijne kleine som van drieënvijftig franken kon overhouden.

In het koffijhuis bevond zich ook een oude vriend mijns vaders, die, behalve de opregtste vriendschap, mijner familie veel erkentelijkheid toedroeg, uit hoofde van door haar aan hem bewezene gewigtige diensten. Het was een man, die door zijnen rijkdom, zijne alom bekende braafheid en trouw zeer geacht en gezien was. Hij had in der tijd zeer veel toegebragt, om den Generaal FOY, zijnen ouden schoolmakker, tot Gedeputeerde te doen verkiezen. Hij bood mij voor dien beroemden en achtingwaardigen man eenen brief aan, welken ik in dank aannam. Kort daarop vertrok ik.

Ik was echter alvorens ook afscheid gaan nemen bij mijn' hooggeachten Abt. Ik had mij voorbereid eene geduchte zedeles van hem te ontvangen, tot waarschuwing tegen de gevaren en verleidingen van *Parijs*. De brave man ontving mij met blijdschap, keurde mijn voorgenomen plan goed, omhelsde mij met tranen in de oogen, want ik was nog steeds zijn geliefde leerling, en toen ik hem om eenige voorschriften voor mijn te houden gedrag verzocht, sloeg hij zijnen Bijbel open, en wees mij daarin met den vinger de volgende woorden: »*wat gij wilt dat u de menschen doen* »*zullen, doe hun desgelijks.*"

Ik vertrok nog dienzelfden avond, tot groote smart mijner geliefde moeder, welke ik tot dien dag nog nimmer verlaten had, maar die zich daarmede troostte, dat ik met mijne drieënvijftig franken geene groote en lange reis kon doen, en alzoo spoedig bij haar zoude terugkomen.

Voor het overige trad ik de wereld in met geheel verkeerde

denkbeelden, zoo wel omtrent de Godsdienst als de zedekunde. Ik was zedekundig en vrijdenkend tot aan de toppen mijner vingers. Ik verkoos PIGAULT LE BRUN boven WALTER SCOTT. Ook maakte ik kleine gedichtjes in den smaak en trant van BERNIS. Mijne staatkundige denkbeelden hadden van dat oogenblik wat meer vastheid gekregen, en zij dienden mij op velerlei wijze tot gids. Mijn vader had mij dezelve op zijn doodbed gegeven; sedert zijn ontslapen hadden dezelve meer kracht bekomen en zijn sedert dien tijd ook niet veranderd. Dat mijn smaak zich steeds tot een' lossen en luchtigen dichttrant bepaald heeft, is welligt daaraan toe te schrijven, dat ik in de kamer ben geboren, waar de dichter DEMOUSTIER geboren is. Mijn' geringen schat gedachtig, nam ik mijn' intrek in een *gering hotel*, in de straat *Saint Germain l'Auxerrois*. Dadelijk na mijne aankomst schreef ik een' brief aan den Minister van Oorlog, en verzocht hem zeer vriendelijk om eene audiëntie. Ik openbaarde hem de redenen, welke mij regt tot dat eerbiedig verzoek gaven, en vergat niet dezelve op de oude vriendschap mijns vaders, die bij hem geenszins zoude vergeten zijn, te gronden. Ik sprak van de broederschap, waardoor zij eenmaal zoo naauw verbonden geweest waren, doch zweeg zediglijk van de diensten, in der tijd door mijnen vader aan den Minister bewezen, en waarvan een eigenhandige brief van den Generaal, thans tot Maarschalk verheven, welken brief ik gelukkig had medegenomen, de onwederleggelijkste bewijzen inhield.

Na dit gewigtig werk verrigt te hebben, begaf ik mij welgemoed ter ruste, terwijl droomen van geluk, heerlijker dan al de beschrijvingen uit de duizend en een nacht, mij den slaap zacht en aangenaam maakten.

Den volgenden dag was eene mijner eerste verrigtingen een almanak te koopen, waarin zich vijfduizend adressen bevonden, en met dezen in den zak begon ik mijne bezoeken.

Het eerste bezoek, dat ik aflegde, was bij den Maarschalk JOURDAN. Hij herinnerde zich zeer flaauw, dat er een Generaal A. DUMAS geweest was; maar dat deze een' zoon had, hiervan kon hij zich niets herinneren. In weerwil van mijn verhaal duurde mijn bezoek slechts eenige minuten, en ik verliet den Maarschalk zonder de minste hoop te hebben opgedaan noch belangstelling te hebben kunnen verwerven.

Hierop begaf ik mij naar den Generaal SEBASTIANI. Hij bevond zich in zijn kabinet, en was door vier of vijf secretarissen omringd, aan welke hij mondeling iets te schrijven opgaf, en daar de Generaal een eerste beminnaar van een snuifje was, maakte hij aanhoudend gebruik van eene elegante gouden snuifdoos, welke hij in het op en neder wandelen door de kamer niet spaarzaam aansprak. Ook hier was mijn bezoek van zeer korten duur, terwijl de hoop en belangstelling nog niet veel waren toegenomen.

Ik keerde naar mijn hotel terug en kwam daar weinig bemoedigd aan. De twee eerste mannen, die ik gesproken had, hadden, bij de verheffing tot eenen aanzienlijken stand, oude betrekkingen en oude diensten en verpligtingen vergeten. Ik nam mijn adresboek van 5000 adressen wederom ter hand; dan de goede dunk, dien ik had opgevat van in mijn oogmerk wel te zullen slagen, was merkbaar bekoeld. Ik gevoelde eene beklemming des harten, die mij de toekomst minder opbeurend deed inzien. Ik doorbladerde mijn adresboek op eene eenigzins achtelooze wijze, en vond er verschillende adressen in, die mij ten eenemale onverschillig waren; eindelijk ontmoette ik, als bij toeval, een' naam, dien ik mij herinnerde meermalen door mijne moeder met eerbied en hoogachting te hebben hooren uitspreken, een' naam, waaraan bij mijne moeder dankbare herinneringen verbonden waren. Ik was buiten mijzelven, toen ik dien naam las. Het was die van den Generaal VERDIER, die met mijn' vader in *Egypte* gediend en onder zijn bevel gestaan had. Ik verzuimde geen' tijd, om dien voor mij belangrijken man op te zoeken. Ik nam een cabriolet en deed mij naar de straat *du Fauburg Montmartre N°.* 4 aan deszelfs woning brengen. »Is hier de woning van den Generaal VERDIER?" vroeg ik aan den portier, die zich daar bevond. Hij antwoordde mij: »op de vierde verdieping, de kleine deur aan de linker hand." Daar mij deze woning niet aanzienlijk voorkwam, herhaalde ik mijne vraag en vond dat ik mij niet bedrogen had.

Sakkerloot! zeide ik in mijzelven, terwijl ik den trap opklom, dit gelijkt hier volstrekt niet naar de liverei der bedienden van den Maarschalk JOURDAN, noch aan de Zwitsers van het hotel van den Generaal SEBASTIANI. De Generaal VERDIER op de vierde verdieping zal dus de man zijn, die mij uit erkentenis aan wijlen mijnen vader zal voorthel-

pen? Ik bereikte spoedig mijne bestemming. Er hing een groen koord bij de deur, die mij was aangewezen. Ik schelde met eene bevende hand en een kloppend hart.

Deze derde proef zou beslissen, wat ik van de vrienden mijns vaders te wachten en te hopen had.

Ik hoorde schreden naderen.... de deur werd geopend.... Een man van 60 jaren trad in dezelve.... hij was gekapt, en in een' huisjas en negligé gekleed.... hij hield een palet met verschillende kleuren in de eene en een penseel in de andere hand. Dit ziende, meende ik mij bedrogen te hebben, en rigtte mijne oogen naar de andere deuren, die daar gevonden werden.

»Wat begeert gij, Mijnheer?" vroeg de man, die de deur geopend had.

»Heb ik de eer met den Generaal VERDIER te spreken?.... doch ik gis dat ik mij bedrogen heb," liet ik er onmiddellijk op volgen.

»Geenszins hebt gij u bedrogen, hier is de woning van den Generaal VERDIER.... Neem de moeite binnen te komen."

Ik trad in de werkplaats. »Heb de goedheid," zeide ik tegen den man, die mij had ingelaten, en die zich voor een schilderstuk, eenen veldslag, geplaatst had, »den Generaal VERDIER van mijne komst te verwittigen." De schilder keerde zich om.

»Wel, Mijnheer, ik zelf ben de Generaal VERDIER."

»Gij de Generaal VERDIER!" zeide ik met eenige bevreemding, en vestigde op hem mijne oogen, waarin mijne groote verwondering te lezen was. Hij zag mij met een gelaat vol goedheid aan en begon te lagchen.

»Het verwondert u, naar 't schijnt, Mijnheer, mij hier met schilderen werkzaam te vinden, daar gij welligt van mij, als krijgsman, en van mijne krijgsmansdaden iets gehoord zult hebben? Doch geen vriend van werkeloosheid zijnde, houde ik mij steeds met iets nuttigs en aangenaams werkzaam, en gij ziet dat ik thans met schilderen bezig ben.... Dan, wat is de reden uwer komst te mijnent?"

»Generaal," zeide ik hem, met een gevoel van eerbied, »ik ben de zoon van uwen ouden krijgsmakker ALEXANDER DUMAS, die met u in *Egypte* gestreden heeft."

De Generaal naderde mij met eenige verwondering, zag mij strak in de oogen, en na eenige oogenblikken van stilte zeide hij: »Inderdaad, uw gelaat is dat van uwen vader."

Dit zeggende, vloeiden er tranen over zijne wangen. Hij legde zijn penseel neder en reikte mij zijne hand toe, die ik eerder had willen kussen, dan drukken.

»En wat brengt u te *Parijs*, mijn goede jongen?" vervolgde hij; »want, indien mijn geheugen mij niet misleide, woont gij, met uwe moeder, in een dorp, welks naam mij ontschoten is."

»Dit alles is zoo.... doch mijne moeder wordt oud.... en wij zijn arm."

»Twee liedjes, mijn vriend, waarvan ik de wijze maar al te goed ken," antwoordde hij op een' bedrukten toon.

»Mijne komst heeft ten doel, om een klein ambt te verkrijgen, ten einde in staat te zijn voor het onderhoud mijner moeder en mij te zorgen, en haar te voeden, zoo als zij mij zoo lang met moederlijke liefde gevoed heeft."

»Dit is zeer loffelijk.... maar het bekomen van een ambt, mijn vriend, dat is in den tegenwoordigen tijd geenszins eene zoo gemakkelijke zaak. Er zijn eene menigte edellieden, die geplaatst moeten worden.... en deze genieten doorgaans de voorkeur, al is hun verstand noch uitstekend groot, noch hunne kundigheden uitgebreid."

»Maar, Generaal,.... ik heb eenigermate op uwe protectie gerekend."

»Mijn God!.... op mijne protectie!...." en een schampere lach kwam hem op 't gelaat. »Indien gij, mijn goede jongen, schilderen zoudt willen leeren, zoo zou mijne protectie kunnen strekken, om u les te geven.... en in dat geval zoudt gij nog geen groote baas zijn, indien gij uwen meester niet overtroft!.... Mijne protectie?.... Wel, ik ben zeer erkentelijk voor de goede gedachten, die gij van mij hebt opgevat. Want gij zijt zekerlijk de eenigste in de wereld, die mijne protectie op dezen oogenblik inroept."

»Hoe is dat mogelijk?" antwoordde ik.

»Ja wel mogelijk, daar die groote Heeren mij op retraite gesteld hebben, onder het onedel voorwendsel, dat ik eenigermate aan eene zamenspanning deel zou genomen hebben..... zoodat ik, gelijk gij nu ziet, mij met schilderen bezig houde. Indien gij lust hebt mijn leerling te worden, ziedaar een palet, penseelen en een schilderdoek van 36 stuivers."

»Hartelijk dank, Generaal; die kunst zou voor mij te moeijelijk zijn.... buitendien, de leertijd zou mij thans niet

van pas komen, aangezien mijne moeder en ik.... naar eenige inkomsten verlangen."

»Dan, mijn goede vriend, heb ik niets anders om u aan te bieden.... alleen zou ik daarnevens u nog de helft mijner beurs kunnen aanbieden; hieraan had ik niet gedacht, hoewel dezelve voor u van geringe waarde zou zijn." Hij opende eene lade, en kreeg daaruit eene kleine beurs, waarin, naar mijne gissing, twee goudstukken en eenige francs aan zilvergeld was.

»Ik zeg u wel hartelijk dank, Generaal.... mijn schat is bijna van dezelfde grootte." Ik werd zeer aangedaan.

»Houd moed, mijn goede jongen! Zonder moed kan men in dezen tijd niet door de wereld komen."

»Mag ik zoo vrij zijn, Generaal, u om raad te vragen, hoedanig in dezen verder te handelen?"

»Heel gaarne.... Doch verhaal mij eens, wat gij zoo al in *Parijs* gedaan hebt?"

Hierop nam hij zijn penseel en begon te schilderen.

»Ik heb aan den Maarschalk Hertog VAN BELLUNO geschreven."

Dit hoorende, scheen de Generaal eenige ontevredenheid te gevoelen en zeide: »Zoo gij op dien man rekent, mijn lieve jongen, zult gij niet gelukkig in uwe zaken slagen."

»Ik heb ook een' recommandatiebrief voor den Generaal FOY, Gedeputeerde van ons Departement."

»Komaan, dit is eene betere zaak. Ik raad u om het antwoord van den Minister niet af te wachten. Het is morgen zondag; breng uwen brief bij den Generaal FOY. Van dien man is iets te verwachten. Ga, mijn goede jongen; hij zal u minzaam ontvangen. Indien gij heden middag bij mij wilt komen eten, zal mij zulks regt aangenaam zijn, en wij kunnen dan te zamen van uwen vader spreken."

»Zeer gaarne, Generaal!"

»Welaan, ga dan nu heen.... ik moet nog wat werken.... en ik zal u tegen zes ure van avond terug verwachten."

Ik nam weltevreden en bemoedigd afscheid van den Generaal. Met ongelijk meer vreugde en blijdschap ging ik naar beneden, dan ik naar boven geklommen was. Ik verblijdde mij, dat de zaken meer hoop op eenen gelukkigen uitslag begonnen te geven. Ik gevoelde thans ook levendig,

van welk eene waarde een vriend, een getrouw vriend in den nood is.

Des anderen daags begaf ik mij naar den achtbaren Generaal FOY. Ik vond hem bezig aan zijne geschiedenis van *Spanje*. Bij mijn intreden zag ik hem aan een' lessenaar staan schrijven. Op denzelven lagen verschillende papieren, landkaarten, plans en half geopende boeken verspreid. Hij keerde zich, toen hij de deur van zijn heiligdom hoorde opengaan, met zekere vlugheid, die hem eigen was, om, en rigtte zijne doordringende oogen op mij. Een heimelijke angst bekroop mij, en ik beefde.

»Zijt gij ALEXANDER DUMAS?" vroeg de Generaal mij, op eenen minzamen toon.

»Ja, Generaal!"

»Zijt gij de zoon van den Generaal, die het leger der *Alpen* gekommandeerd heeft?"

»Ja, Generaal!"

»Dan was uw vader een braaf man, en indien ik iets voor zijnen zoon doen kan, zal ik mij regt gelukkig achten."

»Ik zeg u hartelijk dank, Generaal, voor uwe belangstelling. Ik heb ook een' brief van den Heer DANRÉ voor u."

»Ach! van dien goeden vriend! Wel, hoe vaart hij? wat doet hij?"

»Hij heeft zich verheugd, dat zijne pogingen iets hebben bijgedragen tot uwe benoeming als Gedeputeerde."

»Iets, zegt gij?" den brief inmiddels openende, »zij zijn van veel belang geweest. Ik hoop slechts, dat mijne benoeming hem niet te veel moeite en onaangenaamheden veroorzaakt zal hebben. Doch laat ons zien wat hij mij schrijft." Hij las den brief. »Wel," vervolgde hij, »hij beveelt u mij aan met eene hartelijkheid en eene belangstelling, die mij treffen.... gij moet een groot vriend van hem zijn."

»Hij bemint mij als een' zoon."

»Welnu dan!" De Generaal naderde mij. »Laat eens zien, wat zullen wij van u maken?"

»Alles wat gij wilt, Generaal!"

»Maar vooraf moet ik toch weten, waartoe gij geschikt zijt en wat gij verrigten kunt."

»Ach! mijne kundigheden zijn zeer gering."

»Laat ons er eens de proef van nemen. Gij verstaat zeker de wiskunde?"

»Neen, Generaal!"

»Gij kent toch de *beginselen* van de algebra, van de meet- en wiskunde?" Hij hield bij elk woord op — en bij elk woord, dat de Generaal sprak, overdekte schaamte mijn gelaat en een koud zweet stond op mijn voorhoofd. Het was de eerste maal, dat ik verpligt was mijne zoo geringe kennis te belijden.

»Neen, Generaal!" zeide ik, met eene bevende stem.

Hij werd mijne verlegenheid gewaar, daar teekenen van smart op mijn gelaat stonden.

»Hebt gij ook iets aan de regtsgeleerdheid gedaan?"

»Neen, Generaal!"

»Gij kent toch een weinig Grieksch en Latijn?"

»Een weinig, Generaal!"

»Gij spreekt ook levende talen?"

»Het Italiaansch vrij goed, doch niet zoo goed het Hoogduitsch."

»Ik zal trachten u bij den Heer LAFITTE te plaatsen. Gij weet toch iets van het boekhouden?"

»Ach neen, Generaal, van het boekhouden weet ik niets." Ik was verlegen en beschaamd.... ook bragten mijne geringe kundigheden den goeden, braven man in eene zigtbare verlegenheid.

»Ach, Generaal!" zeide ik op eenen toon, die hem trof. »Mijne opvoeding is geheel verwaarloosd, en tot mijne schaamte ontdek ik zulks nu het te laat is; doch ik geef u mijn woord, dat ik van dezen oogenblik niets zal verzuimen, om al het gebrekkige en ontbrekende met allen ijver en vlijt te herstellen en aan te vullen."

»Dit is braaf, mijn vriend.... maar hebt gij intusschen middelen om van te leven?"

»Ach neen, Generaal! ik bezit niets...." Dit zeggende, werd mijn gevoel hevig aangedaan, zoodat ik begon te schreijen.

De Generaal peinsde eenige oogenblikken en zeide: »Geef mij uw adres, dan zal ik nadenken wat ik voor u zal kunnen doen." Hij gaf mij papier en inkt en de pen, waarmede die achtbare man geschreven had; zij was nog nat — ik leide dezelve wederom op den lessenaar neder. »Wat beteekent dat?" hervatte de Generaal, met eenige bevreemding.

»Ik mag niet schrijven," antwoordde ik, »met de pen, waarmede gij geschreven hebt; dit zoude u beleedigen zijn."

»Kom, nu zijt gij kinderachtig," hervatte de Generaal; »dan ziedaar, daar hebt gij eene andere.... eene nieuwe pen."

Ik nam die aan en schreef mijn adres. De Generaal vestigde er zijne oogen op. Naauwelijks had ik een paar woorden geschreven, of hij klapte van blijdschap in de handen. »Nu zijn wij gered!" riep hij verheugd uit.

»Hoe zoo?" vroeg ik zoo bescheiden mogelijk.

»Omdat," was het antwoord, »gij eene zeer schoone hand schrijft." Een straal van hoop en blijdschap schoot door mijn hart.... Eene schoone hand.... dit was de eenigste verdienste, die ik bezat.... (en hoe dikwijls wordt het schrijven door velen verwaarloosd.) Ik begreep nog niet, hoe het mogelijk zou kunnen zijn, om met zulke geringe verdiensten fortuin te maken.

De Generaal FOY deed alsof hij mijne blijdschap niet opmerkte, en zeide mij op zijne gewone minzame wijze: »Hoor, mijn vriend, ik ga heden bij den Hertog VAN ORLEANS eten; ik zal hem over u spreken. Ga daar zitten, stel een klein adres voor hem op, en schrijf nu eens zoo mooi als gij kunt; toon nu eens, hoe sierlijk gij kunt schrijven."

Ik voldeed met eene naauwgezette nederigheid aan het verzoek des Generaals, te meer, daar ik besefte, dat welligt van dit adres mijne toekomstige bestemming zoude afhangen.

Toen ik met mijn adres gedaan had, schreef de Generaal eenige regels op den kant van hetzelve. Wat was zijn schrift heerlijk, in vergelijking van het mijne! Hierna vouwde hij het te zamen, en stak het in zijn' zak. Hij reikte mij daarna minzaam de hand tot afscheid, en noodigde mij, tegen den volgenden dag, bij hem te komen ontbijten. Ik nam op de nederigste en beleefdste wijze van hem afscheid, en vertrok met eene innige weltevredenheid. Bij mijne terugkomst in de herberg vond ik eenen brief met het merkteeken van den Minister van Oorlog.

Tot hiertoe was de balans tusschen goed en kwaad zoo wat in evenwigt gebleven; de brief, welken ik thans zoude openen, zou haar meer bepaaldelijk tot den eenen of den anderen kant doen overhellen.

De Minister antwoordde mij, dat veelvuldige drukte hem niet veroorloofd had mij ter audiëntie te ontvangen, en noodigde mij tevens uit, mijn verlangen aan hem schriftelijk mede te deelen. De evenaar was alzoo naar de slechte zijde overgeslagen.

Ik antwoordde den Minister op de eerbiedigste wijze, dat mijn verzoek om een gehoor bij zijne Excellentie alleen ten doel had, hem den originelen brief van dankbetuiging mede te deelen, dien Z.Exc. weleer aan wijlen mijnen vader, zijnen Generaal en Chef, geschreven had; maar dat, daar ik het geluk niet kon hebben hem te spreken, ik mij vergenoegde hem er een afschrift van toe te zenden.

Ik ging den volgenden dag naar het hotel van den Generaal FOY, van wien ik nu mijn eenigste hulp, hoop en bijstand bleef wachten. De Generaal FOY ontving mij met eene zigtbare vergenoegdheid, weltevredenheid en blijdschap, hetgeen mij iets goeds, iets aangenaams, iets gelukkigs voorspelde.

»Welaan, mijn vriend," zeide de Generaal FOY, »uwe zaak is in orde."

»Op welk eene wijze?" vroeg ik in verrukking van blijdschap.

»Gij komt *aan het Secretariaat van den Hertog van Orleans, als surnumerair, op een jaarlijksch traktement van 1200 franken*. Dit is zekerlijk geen groot inkomen," voegde hij er bij, »maar het kan beter worden, indien gij u wel bevlijtigt."

»Mijn fortuin is gemaakt," dacht ik in stilte. »En wanneer zal ik mijn' post aanvaarden?" vroeg ik beleefdelijk.

»Van daag nog, indien gij zulks verlangt."

»Wie is mijn Chef, Generaal?"

»Mijnheer OUDARD. Gij hebt u slechts van mijnentwege bij hem aan te dienen."

»Is het geoorloofd, Generaal, deze blijde.... deze gelukkige tijding aan mijne goede moeder mede te deelen?"

»Wel zeker! Ga daar zitten...." en hij wees mij eene plaats aan, »daar zult gij al het noodige vinden om den brief te schrijven."

Ik schreef aan mijne hartelijk geliefde moeder, alles te verkoopen en zoo spoedig doenlijk *bij mij* te *Parijs* te komen, daar ik een' post van 1200 franken 's jaars bekomen had, eene som, die mij alstoen bijzonder groot voorkwam. Toen ik mijn' brief geschreven had, vervoegde ik mij weder bij den Generaal. Men kon aan het gelaat des edelen mans zien, dat hij verblijd was mij dien post te hebben kunnen bezorgen. Dit herinnerde mij, dat ik hem nog mijnen har-

telijken dank schuldig was. Ik vloog hem om den hals en kuste hem, waarover hij begon te lagchen. »Gij hebt een goed hart," zeide hij, »maar vergeet niet, wat gij mij zoo plegtig beloofd hebt: WERK EN LEER."

»Deze belofte zal ik heilig nakomen, Generaal! Mijn schrijven zal mij nu onderhoud verschaffen, en ik hoop eens, met mijne moeder, van de vruchten mijner pen te zullen kunnen leven."

»Dit zal mij regt aangenaam zijn; maar laat ons nu gaan ontbijten; de tijd verloopt; ik moet mij naar de Kamer begeven."

Een huisknecht bragt een klein tafeltje in het schrijfkabinet des Generaals, voorzien van alles wat tot het ontbijt vereischt wordt. Wij ontbeten te zamen. Zoodra het ontbijt geëindigd was, verliet ik den Generaal. In den letterlijken zin des woords vloog ik nu de straat *Mont-Blanc* uit, naar het *Palais Royal*, verheugd, dat nu weder de evenaar ten goede was overgeslagen.

Mijnheer OUDARD ontving mij met de grootste minzaamheid, zoodat ik wel kon opmerken, dat het geenszins *mijne* verdiensten waren, die mij zoo gelukkig gemaakt hadden. Hij wees mij mijne werkzaamheden op zijn bureau aan, waar nog twee jongelieden van mijne jaren bezig waren, die beide thans mijne vrienden zijn.

Dadelijk bragt ik mijne gedane belofte ten uitvoer, om namelijk met ernst te studeren. Ik verstond het Latijn genoegzaam, om zonder onderwijs mij verder in die taal met vrucht te kunnen oefenen. Ik kocht voor hetgeen mij van de drieënvijftig franken nog overig was JUVENALIS, TACITUS en SUETONIUS. Ik had ook altijd veel lust en smaak in de beoefening der aardrijkskunde gehad, en deze zoo nuttige als aangename wetenschap verstrekte mij tot uitspanning. Ik had kennis aan een' jongen geneesheer, en ik verzocht hem mij toe te staan, hem naar zijn collegie over de physiologie te vergezellen; zijnde hij zelf een zeer goed en kundig physiologist en chimist. Ik was hem tevens behulpzaam in het doen zijner operatiën, en ik leerde weldra van die twee wetenschappen zoo veel, als voor elk beschaafd man noodig is te weten. Mijn sterk ligchaamsgestel veroorloofde mij des nachts voor mijne letteroefeningen aan te vullen, wat mij daartoe des daags aan tijd ontbrak. Om kort te gaan, eene

geheele verandering kwam in mijn werkelijk leven en zedelijk bestaan, en toen mijne goede moeder, na verloop van twee maanden, bij mij te *Parijs* kwam, herkende zij mij naauwelijks, zoo zeer was ik in werkzaamheid, in ernst en mannelijk voorkomen veranderd. Van dien tijd af aan onderwierp ik alles aan mijnen wil, — een wil, die geen ander doel had, dan met de stevigste volharding te leeren, wat mij ontbrak en wat mijnen geest kon versieren en mij gelukkig kon maken. Ik was dagelijks acht uren lang op mijn bureau werkzaam; de uren van 7 tot 10 des avonds waren de werkzaamsten, die in geen opzigt immer door mij konden of mogten verzuimd worden. Eenige uren van den nacht schoten mij alleen over om te studeren. Mijn sterk en gehard ligchaamsgestel veroorloofde mij dit nachtwaken vol te houden, zonder nadeel aan mijne gezondheid toe te brengen. Ook veroorloofde hetzelve mij zoo vele en verschillende werkzaamheden te verrigten, dat al mijne vrienden daarover verbaasd waren; daar zij niet konden begrijpen, hoe het voor mij mogelijk ware, bij zoo veel arbeid op mijn bureau, nog tijd voor zoo vele andere verrigtingen te vinden.

Dit nachtwaken, waardoor ik voor alle gevaarlijke verstrooijing beveiligd bleef, duurde meer dan drie achtereenvolgende jaren, zonder eenige uitwerking naar buiten. Nu echter begon ik lust te gevoelen, eenige vruchten van mijne werkzaamheden in het licht te geven; doch meer dan ééne reden hield mij hiervan vooralsnog terug.

De lust voor tooneelarbeid kreeg bij mij de overhand; ik bestudeerde dit vak, zoo veel tijd en gelegenheid zulks toelieten, hoewel de gave mij steeds bleef ontbreken iets belangrijks van dien aard zamen te stellen. Mijne bewondering voor den grooten en verdienstelijken tooneelspeler TALMA klom ten top. Doch, na verloop van eenigen tijd, had ik ook het geluk andere en vooral Engelsche tooneelspelers te zien en te hooren. Tot hiertoe was ik geheel onbekend gebleven met datgeen, wat in vreemde landen in de tooneelkunst voortgebragt was. Het treurspel *Hamlet* werd aangekondigd. Ik kende dat stuk van DUCIS. Ik verzuimde ook niet dat van SHAKSPEARE te gaan zien. Ik was verrukt; zoo iets had ik nog nooit gezien. Nu meende ik gevonden te hebben, waarnaar ik zoo lang en te ver-

geefs gezocht had; te weten: tooneelspelers, die vergaten dat zij op een tooneel waren. Het figuurlijk leven was in een dadelijk leven veranderd. Door oefening en kunst waren *woorden*, *gebaren*, *houdingen* en *gelaatstrekken* die van menschen uit het werkelijke leven geworden. S. en K. bragten mij in verrukking en in bewondering. Ik zag ook M., K. en IJ. in hun verrukkelijk spel. Ik verslond nu alles, wat, tot het theatrale betrekkelijk, in het buitenland aan het licht kwam. Ik moest erkennen, dat in alles de glans van S. afstraalde, zoo als alles door de heerlijke zon warmte ontvangt en bezield wordt. Het kwam mij voor, dat niets bij het verrukkelijk spel van S. in vergelijking kwam. Hij was even groot treurspeldichter als C., komiek als M., diepdenker als G. en ook zoo vurig als S. De werken van S. schenen mij toe zoo vele verschillende stof te bevatten, als al de andere te zamen. Van dat oogenblik was mijne roeping bepaald. Het scheen, dat mijne bestemming, zoo als die van elk mensch, mij mijnen werkkring aanwees. Ik gevoelde in mij eene kracht, een vertrouwen, die mij tot nu toe ontbroken hadden. Ik streefde met mannenmoed naar de toekomst, waartegen ik tot hiertoe gevreesd had schipbreuk te zullen lijden. Intusschen bleef ik niet onbekend met de moeijelijkheden, welke de loopbaan, die ik voorgenomen had in te treden, opleverde. Ik wist beter dan vele anderen, hoe vele grondige en belangrijke studie en kennis dezelve vorderde, en dat, om met gegronde hoop op eenen goeden uitslag de levende natuur aanschouwelijk te maken, gedurende een' zeer langen tijd de doode zou moeten bestudeerd worden. Ik beoefende alzoo de eene en de andere wetenschap, en trachtte mij te vormen naar mannen van kennis en genie, als S., C., M. Ik behandelde hunne werken als de ontleedkundige de lijken, en met het ontleedmes in de hand was ik bijna geheele nachten werkzaam, om alzoo tot in het hart de levensbronnen en het geheim van den bloedsomloop na te sporen. Ik zocht, met welk bewonderenswaardig mecanismus zij de spieren en de pezen in werking bragten, en ik trachtte te ontdekken, met welk eene kunst zij het vleesch van de beenderen afzonderden, om het beengestel en deszelfs werking gade te slaan. Niet elk mensch op zich zelf, maar alle menschen werken te zamen, om dat edel doel te bereiken. Ieder heeft zijn'

tijd; ieder beoefent er een afzonderlijk gedeelte van; doch naderhand wordt aller werk te zamen vereenigd. En wanneer een van dezen ophoudt te bestaan, gaat zijn aandeel op een ander over. Soms op zijn' zoon of iemand zijner bloedverwanten of vrienden; want men moet ze beschouwen als sterren in den melkweg.

Immers een volmaakt werk daar te stellen is en blijft voor een mensch alleen eene onmogelijkheid. God zelf, toen Hij den mensch schiep, schiep geenen nieuwen vorm, maar bragt hem naar zijn beeld voort. Dit was het, dat aan S. deed zeggen, wanneer men hem beschuldigde, iets van een' zijner tijdgenooten te hebben overgenomen, of nagevolgd: »*Het is waar, ik onttrok een beminnelijk meisje aan een slecht gezelschap, om het bij een beter te doen plaats nemen.*" Of hetgeen M. op zoodanige beschuldigingen even waar als naïf deed zeggen: »*Ik neem het goede daar, waar ik het vind.*"

S. en M. handelden hierin wèl, want de mensch van kunst en genie geeft niet gewonnen, maar overwint. Hij maakt van eene provincie een geheel rijk. Hij geeft het wetten, en hij bevolkt het met zijne onderdanen. Hij strekt zijnen gouden schepter over deze volken uit, en niemand veroorlooft zich hem toe te voegen: *dit of dat gedeelte van uw rijk behoort niet tot uw erfdeel.* Ik vond mij gedrongen deze snaar aan te roeren, omdat men mij dezelfde beschuldigingen doet, welke weleer aan S. en M. gedaan zijn; en hoewel het mij na veel nachtwaken gelukt is, eenige schoonheden te zamen te brengen en te vereenigen, schijnt men mij als met den vinger aan te wijzen, *wat bij anderen gevonden wordt, daar men sulks als een heimelijke diefstal, of, naar de gewone spreekwijze, als eene letterdieverij wil aanmerken.*

Medegedeeld door VAN STEENDEREN, te *Harlingen.*

MATEO, DE GEBOGCHELDE.

(*Vervolg en slot van bl.* 543.)

Des anderendaags, een uur na het vallen van den avond, kwamen twee dier snelzeilende, ligtgetakelde vaartuigen, onder den naam van *trincadores* bekend, met een' gunstigen wind van de *Fransche* kust aanzweven, en hielden op de tegenoverliggende haven der vesting *St. Sebastiaan* aan. Gelijktijdig heschen zij lantarens aan den top der masten; en naauwelijks was dit geschied, of van onder de schaduw der klippen aan den voet des lichttorens schoten vijf roeibooten vol volk te voorschijn en hadden in weinig minuten de zijde der *trincadores* bereikt. De manschap der booten klom op de grootere vaartuigen over, met uitzondering van twee man, die in elke der booten achterbleven, en met dezelve op hun gemak weder naar land roeiden. Op de beide scheepjes werden nu alle zeilen bijgezet, en een goede oostenwind begunstigde hunne vaart; pijlsnel gleden zij over de golven heen; maar, alsof dit rassche voortspoeden den bevelvoerders nog te langzaam scheen, werden er riemen uitgelegd, en de stoute *Biskaaische* zeelieden spanden al hunne krachten in, om de snelheid hunner vaartuigen nog te vergrooten. Schuimend stoof het water op voor den boeg en langs de zijden, en glinsterde met dat phosphorieke licht, hetwelk de zee zoo dikwerf aan deze kusten vertoont. De manschap, die op de booten aan boord gebragt was, nam aan dezen arbeid der zeelieden geen deel, die ook, naar hunne dragt en uitrusting te oordeelen, minder voor hunnen stand en hun beroep gepast zou hebben. Zij waren ongeveer vijftig in getal, forsche knapen met barschen blik, sommigen zelfs met eene ware roover- en moorder-fisionomie, doch allen op hun gelaat den stempel dragende van onverzettelijken moed. Hunne kleeding liep nog al tamelijk uiteen; ettelijken droegen blaauwe of groene soldatenbuizen, anderen grijze militaire rokken; allen echter hadden op het hoofd de ronde en vlakke kap, welke de algemeene schedelbedekking der *Carlisten*, maar ook van sommige Guerilla-korpsen der *Christinos* was, en allen waren goed

en gelijkmatig gewapend, met blanken, van bajonet voorzienen snaphaan, terwijl hunne *cananas* of lederen tasschen volgepropt met patronen waren.

Deze lieden vormden de Guerilla-bende van ANTONIO RAMEZ, die zelf zich op het halfdek van het grootste der twee vaartuigen bevond, in stil en ernstig gesprek met denzelfden man, in wiens gezelschap hij een deel van den voorgaanden nacht in de herberg aan de *Bidassoa* had doorgebragt. Senor L*** had echter thans zijne kleeding met eene andere verwisseld, zoo als hij ook daarenboven eenen degen had omgegespt en van onder zijnen mantel de grepen van twee pistolen naar buiten keken. Zijn voorhoofd was door peinzen in rimpels getrokken, en zijn oog gaf opgewondenheid en vast besluit te kennen, terwijl hij tusschen de planken aan den boeg van het snelzeilend vaartuig op en neder ging, of, om juister te spreken, zich henen wrong. »Het is een wangstuk," antwoordde hij op eene zoo even door ANTONIO gemaakte aanmerking; »maar het loon, waarnaar wij streven, staat daarmede in verhouding. En heeft er geene verraderij plaats gehad en houdt uw volk stand, zoo blijf ik borg voor den goeden uitslag."

»Verraderij kan bezwaarlijk plaats gehad hebben," hernam de Guerilla; »want zelfs op dit oogenblik weet, behalve gij en ik, nog niemand, waarheen onze vaart gerigt is, of welk het doel onzer onderneming zijn moet. Het *ware* doel is zekerlijk het laatste, waarop vermoeden vallen kan; en wat mijn volk betreft, daarvoor sta ik in als voor mijzelven."

Drie uren nadat de zeilbooten *St. Sebastiaan* verlaten hadden, wierpen zij het anker in den mond eener baai aan een afgelegen deel der kust van *Guipuscoa*, ten westen van den mond der rivier *Orio* en op geringen afstand van de haven van *Guetaria*. Veertig Guerillas met ANTONIO en L*** werden achter elkander in schuiten aan wal gezet; de overige tien werden aan boord gelaten, met uitdrukkelijk bevel, aan geenen der bootslieden te veroorloven naar land te gaan, en voorts op dezelfde plaats de terugkomst hunner kameraden te verbeiden, die nog vóór het aanbreken van den volgenden morgen zou plaats hebben. Alles werd met de uiterste behoedzaamheid en stilte ten uitvoer gebragt; alle licht aan boord der twee vaartuigen was reeds lang te voren

uitgebluscht; de riemen waren met lappen omwikkeld; geen luid woord mogt gesproken worden.

De maan scheen niet, maar de lucht was helder en de sterren schitterden, toen ANTONIO en zijne bende, onder aanvoering van Senor L***, die zich aan het hoofd van den troep gesteld had, de kust verliet en landwaarts introk. Zij marcheerden in eenen enkelen trein, achter elkander en met den de *Spaansche* soldaten zoo eigenen tred, die in spoed en vermijding van gedruisch slechts met dien der *Indianen* van *Noord-Amerika* te vergelijken is. Men kon het, strikt genomen, noch gaan noch loopen noemen; het was iets tusschen deze beiden in, eene soort van vliegenden schuifpas, dien men lang kan uithouden en die toch met groote snelheid over den grond voert. De geleider der bende was blijkbaar met de landstreek, door welke hij trok, ten volle bekend; hij zag noch regts noch links, maar vervolgde zijnen weg in bijna lijnregte rigting, nu eens door wei- en akkerland, dan weder door naauwe holle wegen, en menigmaal, doch voor eene korte poos, langs eenen grooten weg; door bosch en struiken, heggen en slooten, of ook over heuvels, over welke hij met de vlugheid en onvermoeide volharding van eenen *Biskaaischen* bergbewoner voortspoedde. Van het oogenblik af aan, dat de Guerillas voet aan wal gezet hadden, waren zij op *carlistisch* grondgebied geweest, te midden eener aan den Pretendent verknochte bevolking en op geringen afstand van talrijke kantonnementen zijner troepen, of ook door hen bezette vestingen. Het late nachtuur echter, de duisternis en de eenzame paden, welke zij volgden, maakten het onwaarschijnlijk, dat iemand hen zien of ontmoeten zou; doch desniettemin gingen zij met de uiterste omzigtigheid te werk. Hunne kleeding en uitrusting was in allen opzigte dezelfde als die der meeste Carlistische troepen: het waren louter *Biskaaijers*, bekend met de taal en de gewoonten der vijanden, onder welke zij zich zoo onverschrokken gewaagd hadden. Gedurende eenen togt van drie uren ontmoeteden zij slechts twee menschelijke wezens: vooreerst eene boerenvrouw, die hun vriendelijk goeden nacht wenschte en zonder argwaan voorbijging, daar zij des te meer moest wanen *Carlisten* voor zich te zien, vermits twee of drie uit den troep een liedje aanhieven, dat onder de partijgangers ge-

bruikelijk was, en waarin Don CARLOS even zeer hoog geprezen als zijne nicht en schoonzuster smadelijk gehoond werden. De tweede, die hen ontmoette, kwam er zoo goed niet af. Een boer, op een' welgevoeden muilezel, kwam aandraven, voegde zich bij de bende, en scheen grooten lust te hebben om in haar gezelschap te blijven. Hij knoopte met de soldaten een gesprek aan, vroeg, van waar zij kwamen, waar zij heen wilden, en wat de reden was, dat zij nog zoo laat marcheerden. De Guerillas hadden hunne les goed geleerd en waren met hunne antwoorden ras genoeg bij de hand; maar de nieuwsgierigheid van den boer liet zich zoo gemakkelijk niet voldoen, en zijne vragen werden eenigzins bedenkelijk.

»Help mij toch dien babbelaar uit den weg!" zei L*** tegen ANTONIO. »Hij is al te spionnerend. Vijftig levens mag men niet om een eenig op het spel zetten."

»Gij hebt gelijk," zei ANTONIO, terwijl hij stil de sabel trok en zijnen tred matigde. Toen nu de ongelukkige boer voorbij den Guerillas-kapitein kwam, siste oogenblikkelijk een sabelslag door de lucht, men hoorde een zwak gerogchel, en door struiken en rijs viel knetterend een lijk in de greppel, die den weg bezoomde.

Het was een uur na middernacht, toen de kleine bende avonturiers halt hield in eenen hollen weg, die door digt met bosch begroeide bergen heenslingerde, uit welken hier en daar onregelmatige hoeken en rotspunten uitstaken. Alles was stil als het graf. De wind was gaan liggen, en, behalve het gekras van een' uil of het gekwak van een' kikvorsch, dat van tijd tot tijd vernomen werd, was wijd en breed geen geritsel te hooren.

»Binnen tien minuten zijn wij, waar wij wezen moeten," zei L*** tegen ANTONIO. »Het is tijd, uwe laatste bevelen aan uw volk te geven."

ANTONIO keurde het goed, en in het volgende oogenblik stonden de Guerillas in eenen kring rondom hunne aanvoerders geschaard. L*** zelf sprak hen aan.

»Mannen," zeide hij, op een niet zeer in de verte schemerend licht wijzende, »ginds ligt *Aspeitia*."

Algemeene verbazing maakte zich van het volk meester, toen het vernam, dat zij zich werkelijk zoo diep in het hol van den leeuw bevonden.

»Daar bevindt zich een man," ging L*** voort, »dien wij nu vatten en naar de *trincadores* willen brengen. Soldaten zijn er daar geene, en het zal ons niet veel moeite kosten hem gevangen te nemen. Doch mogt desniettemin eene poging tot zijne bevrijding gedaan worden, en was er schijn dat zij kon slagen, zoo herinnert u, dat wij hem hebben moeten, levend of dood, en dat zoo veel goud, als zijn hoofd zwaar is, morgen aan dien man wordt uitbetaald, die het te *St. Sebastiaan* vertoonen kan. En nu voorwaarts! *Raposo* zij ons wachtwoord. In geval wij van elkander geraken, hier hereenigen wij ons."

De mannen traden weder in het gelid, en de marsch werd hervat. Zij waren echter nog geene honderd pas van de plaats, waar zij deze korte halt gemaakt hadden, gekomen, of eene plotselijke schittering verlichtte geheel den hollen weg, en het donderend geluid van een honderdtal snaphaanschoten rolde weêrgalmend door de omliggende bergen. Op hetzelfde oogenblik brak van achter rotsen en boomen, uit struiken en kreupelhout, een evenredig getal donkere gedaanten te voorschijn, en de witte kappen van het vijfde bataillon van *Guipuscoa*, de veelbeproefde en te regt gevreesde *Chapelgurris*, werden in de schemering zigtbaar, toen zij, die ze droegen, op de verbaasde *Christinos* instormden.

»*Hemos perdido*" (wij zijn verloren) stamelde L***, terwijl hij aan den voet eens booms nederzeeg; »maar gewaagd moest de worp worden."

Twee snaphaankogels hadden hem doorboord, en hij stierf bijna op hetzelfde oogenblik. Meer dan het derde deel der Guerillas was door het welgerigte vuur der *Carlisten* gesneuveld of doodelijk gekwetst; doch, niettegenstaande dit zwaar verlies en zijnen wanhopigen toestand, scheen ANTONIO, die nog ongekwetst was, de tegenwoordigheid van geest niet verloren te hebben, maar voornemens te zijn zijn leven zoo duur mogelijk te verkoopen.

»*Animo, muchachos!*" (moed, jongens!) riep hij, terwijl hij het geweer van een' zijner gevallene kameraden opgreep, op eenen *Carlistischen* officier, die zijn volk ten aanval voerde, aanlegde en hem nederschoot. Door het voorbeeld van hunnen kapitein voelden de *Christinos* zich bemoedigd, en openden op hunne beurt tegen den vijand een levendig vuur, dat hem eenige oogenblikken in het voortrukken

stuitte. Maar de overmagt was te groot, dan dat de uitslag van den strijd lang twijfelachtig had kunnen blijven. ANTONIO deed eene stoute, maar vergeefsche poging, om, voet voor voet vechtende, langs den weg, dien hij gekomen was, terug te trekken. Nadat hij door de wanhopige onstuimigheid zijner aanvallen de *Carlisten* tweemaal tot deinzen genoodzaakt had, zag hij zich eindelijk geheel omsingeld, en begreep, dat hij den dood op de plaats, waar hij stond, niet meer ontgaan kon. Een verschrikkelijk vuur der *Chapelgurris*, die door den hardnekkigsten wederstand dezer handvol volks woedend geworden waren, maakte aan de zaak een einde. Vijf *Christinos*, die nog overbleven, wierpen hunne wapenen weg en baden om lijfsgenâ, doch werden meêdoogenloos neêrgestooten. ANTONIO zelf lag, doodelijk gewond, op het slagveld.

Eer nog de kruiddamp der laatste losbranding was weggetrokken, verscheen een knaap, op een lomp bergpaard gezeten, ter plaatse, waar het gevecht geleverd was. Hij steeg af, en zócht onder de dooden en stervenden, met welke de grond overdekt was, in het rond, tot dat hij bij ANTONIO kwam, die, met zijn hoofd tegen een rotsblok leunende, aan den weg lag, en wiens bloed uit drie wonden stroomde, waarvan de laatste doodelijk was. Toen hij den stervende herkende, borst MATEO (want dat deze het was begrijpt men ligtelijk) in een luid jubelgeschreeuw uit.

»Ha, ANTONIO *mio!*" krijschte hij, »ditmaal, schijnt het, hebben wij het dan nog niet tot den Generaalsrang gebragt; wij moeten nog een weinig op de sjerp wachten. Of hebben wij misschien het onsje lood voor ons deel gekregen? Ha, ha! Welnu, dat zal u leeren, een' armen gebrekkige op slaag en oorvijgen te trakteren. Wilt gij dan nu Don CARLOS niet meênemen, zeg? — ha, ha, ha!"

En nu begon hij rondom den gekwetste te dansen en te springen, terwijl hij schimpliederen op ISABELLA en hare aanhangers brulde en brokken uit *Carlistische* strijdgezangen hooren liet, tot groot vermaak van eenige *Chapelgurris*, die hunne fakkels uit de handen gelegd hadden, om te beter de lijken der *Christinos* te kunnen plunderen, en die thans bij het flikkerend licht de kuren van den half krankzinnigen knaap stonden aan te gapen, en van tijd tot tijd de smaadredenen aanvulden, waarmede hij den ongelukkigen ANTONIO pijnigde. Deze maakte thans eene beweging, alsof

hij zijn hoofd iets hooger op zijn steenkussen wilde heffen. MATEO knielde digt naast hem neder.

»Laat mij u helpen, ANTONIO," zeide hij, op den toon van bitteren spot. »Het schijnt, dat gij dezen nacht op uwe legerstede niet al te gemakkelijk ligt."

Met deze woorden sloeg hij zijne lange, schrale armen om het lijf van zijn slagtoffer, en spande al zijne krachten in, om het in eene zittende houding te brengen, terwijl zijn ligt beweegbaar gezigt zich tot een leelijke grijns van haat en verachting vertrok. De gekwetste Guerilla liet een steunen hooren, dat woede en pijn hem afpersten, en dat een oogenblik later door een' schellen schreeuw van den gebogchelde beantwoord werd. De armen van dezen laatsten slaakten het ligchaam, 't welk zij vasthielden; knikkend viel zijn hoofd naar voren, en onmagtig zeeg hij over ANTONIO heen, die juist den geest gegeven had. Eenige der *Carlisten* snelden toe, om MATEO op te heffen; maar ook hij was reeds dood. Met eene laatste inspanning zijner wegstervende kracht, had de Guerilla een stilet getrokken en het zijnen verrader en pijniger in het hart gedrukt.

TWEEDUIDIG COMPLIMENT.

Een jong man, die gaarne complimenten maakte, maar daarin meestal niet zeer gelukkig slaagde, zat eens aan tafel met verscheidene lieftallige meisjes, van welke een hem de vraag deed, waarom hij zoo weinig at. — »Ach!" antwoordde hij, »wanneer men zulke dames ziet, dan vergaat ons de appetijt."

AAN EEN' JEUGDIGEN VRIEND, BIJ ZIJN EERSTE STAATSEXAMEN AFGEWEZEN.

'T Hoofd omhoog, de geest naar boven!
Zijt ge uzelven welbewust,
Dan zult ge eens den stond nog loven,
Die thans 't eergevoel ontrust.

Staat van *eersten* niet geschreven
Die de *laatsten* zullen zijn?

Genen mogen dan wel beven
Voor gerustheids-zwijmelwijn!

Gaan zij voorwaarts, wèl hun allen,
Die daar keerden roembevracht;
Maar, zoo zij hun vlijt versmallen,
Wèl dan hem, die 't *laatste* lacht!

Tot *die* lagchers wendt ge u henen:
Aan hun thans beloonde vlijt
Zult ge nieuwen moed ontleenen,
Die eens 't onderhart verblijdt.

Zij toch, beter thans beslagen
Dan die vroeger zijn bekroond,
Hebben 't eerloof weggedragen,
Dat eens rijper vruchten toont.

Nieuwe moed schenkt nieuwe krachten,
Nieuwe prikkels aan de vlijt;
Veel moogt gij van haar verwachten
In uw' prillen lentetijd.

Moed, met vlijt, kan wond'ren baren,
En, zoo ge aan hun magt gelooft,
Siert weldra een krans uw haren,
Die der and'ren luister dooft.

GRAFSCHRIFT VOOR EENE BRAVE VROUW.

De beste Vrouw bedekt dees steen.
Drie korte jaren vlogen heen,
En God ontnam haar mij, opdat de zaligheid,
Ons in Zijn' Hemel eerst bereid,
Mij niet door haar bezit geheel
Reeds op deze Aarde viel ten deel.

Mengelw. N°. XI. bl. 351. reg. 7 en 18. lees: ALDEGREVER.

MENGELWERK.

GOD ZIET EN BEZOEKT HET KWAAD.

Door

W. H. WARNSINCK, BZ.

Hoewel de waarheid van bovenstaande woorden ontelbare malen door de ondervinding is bevestigd geworden, zoo is het leveren van nieuwe proeven en bewijzen geenszins als overbodig te beschouwen, en vooral niet wanneer uit de geleverde proeve of het bijgebragt bewijs het een en ander tot onze besturing en leiding valt op te merken.

Doorgaans hult zich het misdrijf in eene digte en ondoordringbare duisternis, en zien wij alleen de gevolgen der kwade daad, zonder dat wij tot de kennis kunnen geraken van de wijze, waarop, en den persoon, door wien de daad is bedreven geworden. Staan wij regtstreeks in verband met de gevolgen van het gepleegde feit, dan worden wij daardoor op eene onaangename en verontrustende wijze aangedaan, en verliezen wij, althans in de eerste oogenblikken, die bedaardheid en kalmte van geest, die alleen in staat zijn, om over het ons omringende duister althans eenig licht te verspreiden; wij laten ons door den schijn misleiden, verdiepen ons in vermoedens en gissingen, maken verkeerde gevolgtrekkingen en min juiste besluiten, die tot ondoeltreffende handelingen aanleiding geven, en zijn alzoo niet zelden zelv' de oorzaak, dat wij in de duisternis der onzekerheid blijven omdolen.

Ik heb mij voorgenomen eenig verslag te geven van de omstandigheden, die eenen ten mijnent gepleegden diefstal vergezeld hebben en zijn opgevolgd. Die omstandigheden hebben in der tijd eenig gerucht gemaakt, en derzelver mededeeling kan welligt voor anderen eenige nuttigheid hebben. Eigene feilen en dwalingen openbarende, kun-

nen dezelve mogelijk voor anderen tot leering en waarschuwing strekken in gevallen van gelijksoortigen aard. Mogt dit stukje van die zijde eenig nut stichten, dan zal het niet geheel te vergeefs geschreven zijn. Als getrouw verhaal van eene ingewikkelde gebeurtenis schenkt het mogelijk aan eenigen onder de lezers van dit *Mengelwerk*, in weerwil van het betreurenswaardige, een uur van verpoozing na het volbrengen van gewigtiger taak.

Dit weinige zij, als ter inleiding, nopens mijne voorname bedoeling met het vervaardigen van dit opstel, voldoende. Ik begeef mij alsnu tot het verhaal.

Op Zaturdag den 13 September des vorigen jaars verliet ik met mijne familie, des middags ten half twee ure, mijn buitenverblijf te *Overveen*, ten einde in den omtrek een rijtoertje te maken, en omstreeks half zes ure kwamen wij op *Willemsoord* terug.

Reeds bij het afstijgen van het rijtuig rigtte de huisknecht tot mijne gehuwde dochter de vraag: »of Mevrouw ook »den drinkkroes van mijn' kleinzoon had medegenomen?" terwijl hij, op een ontkennend antwoord, met een ontsteld gelaat te verstaan gaf: »dan is er vast kwaad volk in huis »geweest!"

Inmiddels was ook ik van het rijtuig af- en in huis getreden, waar ik mij van de dienstboden (de genoemde knecht, de keuken- en werkmeid, en de kindermeid mijner reeds genoemde dochter) omringd zag. Op aller gelaat was ontsteltenis te lezen, en die ontsteltenis deelde zich, als iets aanstekends, mede aan ons allen, die op eene zoo verontrustende wijze werden verwelkomd. Ieder sprak, vroeg, antwoordde verward dooreen; mijn kleinzoontje begon over het verlies van zijn' drinkkroes te schreijen, en niet dan met moeite vernamen wij, uit gedurig afgebrokene redeneringen, (want de spijzen waren gereed en het middagmaal werd, te midden der algemeene confusie, opgedragen) wat er gebeurd was. Ik zal dit nu ordelijk verhalen:

De knecht, die, vóór ons vertrek, met het doen van een tweetal boodschappen op het nabijgelegen *Overveen* was belast geweest, had, na het sluiten der huisdeur op het nachtslot, toen wij waren afgereden, nog eenigen tijd in huis vertoefd, was vervolgens uitgegaan, en, naar zijn zeggen, drie kwartier uurs later teruggekomen. Zich nog te huis bevindende, had hij de huisdeur geopend en vervolgens weder gesloten voor een' manspersoon, die, naar zijn zeggen, er zeer gemeen en verdacht uitzag; deze man had hem om eene aalmoes gevraagd en was door hem weggezonden.

Gedurende het afzijn van den knecht had zich aan de keukendeur, beneden en achter aan het huis gelegen, een persoon vervoegd, volgens het zeggen van de keukenmeid, op een' Jood gelijkende, naar mijn' behuwdzoon vragende, aan wien zij tot antwoord had gegeven, dat Mijnheer afwezig was. Eenigen tijd daarna aan de huisdeur gebeld en deze door de keukenmeid geopend zijnde, was door haar, van een' koopman, een kaartje aangenomen en in de zijkamer, naar den kant van *Bloemendaal*, op de tafel nedergelegd. Hierbij vermeldde zij de omstandigheid, dat zij, van beneden gekomen zijnde en den gang van achter naar voren doorgaande, had opgemerkt, dat de deur der tweede zijkamer, naar den kant van *Overveen*, niet gesloten was, en een der twee ramen, van zonneschermen voorzien, was opgeschoven; waarover zij echter niet bepaald had nagedacht, meenende dat men wat lucht in huis wilde hebben. Ten slotte verhaalde zij, in de eerste zijkamer, den hond, een diertje van Engelsch ras, te hebben gevonden, die door haar naar beneden genomen en vervolgens buiten deur gelaten was.

Het verhaal van den knecht kwam hierop neder: Na zijne boodschappen verrigt te hebben, de keukendeur te zijn ingekomen, en na eenigen tijd toevens beneden in huis, had hij zich naar boven begeven, om het zilver te halen, dat hij schuren moest. Uit eene ongesloten kast in de eerste zijkamer hetzelve willende krijgen, miste hij, behalve den reeds genoemden zilveren drinkkroes, ook nog

vier kurken met zilver monteersel, en voorts twee zilveren dopjes van een inkt- en zandfleschje, behoorende bij een' zilveren inktkoker, destijds staande op de tafel der eetkamer, door middel van eene dubbele deur gemeenschap hebbende met de meergenoemde eerste zijkamer. In het vermoeden zijnde, dat een en ander welligt beneden zich bevinden mogt, riep hij der keukenmeid toe: »of deze »daarvan iets wist?" dan hij bekwam op deze vraag een ontkennend antwoord, terwijl gezegde dienstmaagd mede naar boven kwam. Thans ontwaarden beide, dat mijn, in de bereids genoemde eetkamer, op een' stoel staande en ongeslotene schrijflessenaar openstond en de zich daarin bewaarde papieren verward dooreenlagen. De knecht hierop de keukenmeid opmerkzaam makende, zou deze tot bescheid hebben gegeven: »dat Mijnheer mogelijk, in haast, »die papieren daar zóó zou hebben neêrgelegd." Ik had toch nog vóór dien lessenaar zitten schrijven in het oogenblik, toen het rijtuig het terras was komen oprijden.

De werkmeid en de kindermeid mijner gehuwde dochter wisten niets anders te zeggen, dan dat zij beide, boven in huis, op den achterzolder, met het strijken van waschgoed den tijd hadden doorgebragt, en door den knecht en de keukenmeid, na het ontdekken van den gepleegden diefstal, naar beneden waren geroepen. Het viertal dienstboden had nu een onderzoek in het werk gesteld, waaruit het volgende, zoo als verhaald werd, viel op te maken:

De beide ramen van de tweede zijkamer waren, sedert vijfëntwintig jaren, niet anders gesloten, dan door de zich voor dezelve bevindende zonneschermen, met espagnoletten voorzien. Van buiten scheen men de kruk der espagnolet van het zonnescherm nevens de huisdeur te hebben geligt en dit scherm te hebben geopend, ten einde het raam verder te kunnen openschuiven. Met behulp van een, voor dit raam op het terras staand, tuinstoeltje scheen men naar binnen te zijn geklommen, want op hetzelve waren fijngetrapte schelpdeelen van het terras zigtbaar te bespeuren. Een in de kamer voor het raam gestaan hebbende stoel was kennelijk ter zijde geschoven, om voor

den inklimmer plaats te maken, die langs denzelfden weg en op dezelfde wijze het huis moest hebben verlaten, vermits de meermalen genoemde huisdeur op het nachtslot gevonden was.

De dienstboden hadden daarop raam en zonnescherm gesloten en voorts onze terugkomst afgewacht.

Gedurende den maaltijd werd er natuurlijk over niets dan over het voorgevallene gesproken. De bijzonderheid, dat er uit de ongesloten kast in de eerste zijkamer niet meer zilver werd gemist, vond eene verklaring in de opmerking, dat de dief, door een of ander toeval, gestoord kon zijn geworden. Dit vermoeden van storing werd aannemelijk gemaakt door de nog niet vermelde bijzonderheid, dat er uit meergenoemde kast een zoogenaamde Bredasche koek en twee zakjes met saletballetjes vermist werden. Hierbij scheen toch de snoeplust meer dan de hebzucht te hebben gewerkt, al ware ook de dief voornemens geweest het verder aanwezige zilver te rooven, indien niet een of ander gerucht hem genoopt had, om het huis ijlings te verlaten.

Maar de lezer zal zich den verwarden staat der papieren in mijnen schrijflessenaar herinneren, en begeerig zijn te weten, wat daarbij had plaats gehad.

Al aanstonds was die schrijflessenaar door mij onderzocht. In denzelven toch bevond zich een bordpapieren omslag of portefeuille, met een rood flesschenbandje omwonden, liggende, of liever verborgen, onder een aantal brieven, papieren, gedrukte en ongedrukte stukken, en welke portefeuille eene zekere hoeveelheid bankbilletten en coupons bevatte. Deze portefeuille was nergens te vinden, en behalve dat alle brieven en papieren verward dooreenlagen, zoo was ook eene schuiflade aan de regterzijde geopend, welke echter niets van waarde bevatte.

Het ontvreemden dier portefeuille was zeer opmerkenswaardig. Maar niets belette te denken, dat de dief, in den lessenaar snuffelende, die portefeuille kon hebben gevonden, vooral daar eene oppervlakkige beschouwing der omstandigheden aan een' diefstal van buiten, door

middel van inklimming, alle waarschijnlijkheid gaf, en er niet de minste grond bestond, om de dienstboden, of een' van hen, te verdenken.

Na het houden van een niet zeer smakelijk middagmaal verscheen de Burgemeester, aan wien ik van het voorgevallene berigt had gegeven; hij nam mijne aangifte over, ondervroeg mijne dienstboden, en maakte van een en ander proces verbaal op. Aller betuigingen waren geheel overeenkomstig met de bij onze tehuiskomst afgelegde verklaringen.

Dit een en ander afgeloopen zijnde, kwam men op de gedachte, om eene proeve te nemen omtrent het meer of min gemakkelijke der inklimming. Het kostte, wel is waar, eenige moeite, om van buiten de kruk der espagnolet te ligten; maar, dit gelukt zijnde, volgde de opening van het zonnescherm en het opschuiven van het raam zonder hinder. Men zette den voet op den reeds genoemden tuinstoel; maar — deze bezweek aanstonds onder den last, door het uitwijken der pooten. Door deze omstandigheid herinnerden wij ons, dat dit stoeltje, eenige weken bevorens, in gebruik zijnde, een' krak had gekregen, en daar ter plaatse was nedergezet, in een' wel niet geheel gebroken, maar toch wrakken staat. Vreemd was het, dat hetzelve *thans*, bij de eerste drukking, bezweek, terwijl de dief zich van hetzelve, zonder ineen te vallen, scheen bediend te hebben. Er rees twijfel, of *dit* stoeltje, waarop nog de kleine witte schelpdeeltjes zigtbaar waren, wel tot steunpunt bij in- en uitklimmen kon hebben gediend, en deze twijfel werd versterkt door de opmerking, dat er geen teeken van een of meer voetstappen op het vloerkleed der tweede zijkamer werd bespeurd. Bij dit een en ander baarde het verwondering, dat de binnenvensterbank, hoewel in het voorjaar van 1845 nieuw opgeschilderd, niet het minste spoor van schaven of krassen vertoonde, maar geheel gaaf bevonden werd.

Dit alles te zamen genomen en verbonden met de bijzonderheid, dat er zoo weinig zilver werd gemist, in vergelijking met hetgeen men had kunnen wegnemen, gaf

aanleiding tot het vermoeden, dat het zilver slechts voor de leus was geroofd, terwijl men het eigenlijk op den inhoud der portefeuille gemunt had; en zoo werd de vraag geopperd, of de dief ook welligt in huis zou kunnen schuilen? Die vraag mogt tot verdenking aanleiding geven, maar tot opheldering leidde zij niet, allerminst tot beschuldiging van een' der dienstboden.

Zondag 14 September, omstreeks den middag, werd de ledige portefeuille gevonden, liggende tusschen de struiken, bezijden het voetpad naar den kant van *Overveen*, op weinige minuten gaans afstand van *Willemsoord*. De plaats, waar dezelve lag, was in het oog vallende en als had men het vinden van dat stuk bedoeld. Tusschen Zaturdag en Zondag had een gewone herfstdamp het aardrijk bevochtigd, en, in verhouding daarmede, bevond het papier zich in zoodanigen staat van droogte, dat het waarschijnlijk was, dat die portefeuille daar ter plaatse gedurende den ganschen nacht niet kon hebben gelegen.

Vreemd was het insgelijks, dat de dief, aldaar dit stuk wegwerpende, zich niet tevens had ontdaan van onderscheidene nota's en rekeningen, in hetzelve bevat geweest, en voor hem van geene waarde. Waarom werd ook niet de roode flesschenband gevonden, in mijn huis nergens voorhanden? Had de dief vooraf geweten, wat hij roofde? en waarom het papieren omslag, op zoo korten afstand van mijn buitenverblijf, weggeworpen? Deze vragen waren gemakkelijker gedaan dan beantwoord. Gemakkelijker ware het te verdenken en te beschuldigen, dan daarvoor eenig gegrond bewijs aan te voeren, waaraan het mij, trouwens, ten eenemale ontbrak.

Donderdag, den 18 September, werden ik en mijn knecht gedagvaard, om, op den 20sten, voor den Heer Regter Commissaris te verschijnen. Wij voldeden daaraan; leggende ik getuigenis af van al wat mij nopens den diefstal en daarna was gebleken, onder mededeeling van eenige bijzonderheden, die het, mijns inziens, minder waarschijnlijk maakten, dat er bij mij inklimming van buiten had plaats gehad.

Het was toch een groot waagstuk, om niet slechts het openen der welgeslotene zonneschermen, maar ook het in- en uitklimmen te ondernemen op den helderen middag, en wel terwijl er langs den weg, voorbij het huis loopende, vooral bij het fraaije weder, op eenen Zaturdag, eene bijkans onafgebrokene passage van rijtuigen en voetgangers plaats vond.

Vreemd was het ook, dat in de tweede zijkamer een zijden zakdoek, op de tafel, en een klein pakje, op een' stoel liggende, niet waren aangeroerd; terwijl uit twee ongeslotene kasten in dit vertrek, de eene met manskleederen, de andere met lijf- en linnengoed voorzien, niets werd gemist.

In de eerste zijkamer lag de bereids genoemde hond, wel is waar niet van eene bijzonder waakzame soort, maar zeer geneigd, om naar buiten te ontsnappen, zoodra de gelegenheid daartoe zich aanbood. Dit dier was echter den dief bij het uitklimmen niet naar buiten gevolgd, maar, volgens zeggen van de keukenmeid, op zijn kussen liggende gevonden.

In dit zelfde vertrek waren, uit de genoemde kast, de reeds vermelde zilveren voorwerpen van geringe waarde ontvreemd, en andere stukken van meer waardij onaangeroerd gebleven. Ook de zilveren inktkoker, in de eetkamer op de tafel staande, was niet weggenomen. Het is zoo, de dief had zich hiervoor rijkelijk schadeloos gesteld door den roof der portefeuille met de daarin bevatte aanzienlijke waarde; maar hoe kon een vreemde kennis dragen van dien omslag, van deszelfs inhoud, en van de plaats, waar dit stuk als 't ware verscholen lag?

Eindelijk, en gelijk reeds is opgemerkt, was het niet waarschijnlijk, dat het bewuste wrakke tuinstoeltje bij het in- en uitklimmen kon gediend hebben.

Door al deze omstandigheden werden de gedachten van buiten afgeleid en tot den kring der vier dienstboden bepaald. Dan, indien hier de schuldige moest gezocht worden, waar was die te vinden? en stond deze alleen, of met een ander, binnens- of buitenshuis, in verband? Het

middel van onderzoek op en bij het goed der dienstboden kwam wel in overweging, maar de diefstal (gesteld dat de dader in huis schuilen mogt) was met zooveel beleid en list bedacht en uitgevoerd, dat men het als zeker mogt stellen, dat het gestolene ergens, b. v. in den tuin, zou verborgen zijn; iets, dat, bij den kleinen omvang der voorwerpen, gemakkelijk had kunnen geschieden. En was dit zoo, dan ware er van een vruchteloos onderzoek niets te hopen, maar wel veel onaangenaams te vreezen.

Te midden van de pijnlijke onzekerheid, waarin wij verkeerden, werd de Justitie onderrigt, dat, op Maandag, 22 September, door onze keukenmeid, aan het adres van hare moeder, te *Amsterdam*, per spoortrein, was afgezonden een trommel, als ook dat des volgenden daags door haar een brief was ontvangen. Ten gevolge van die verzending en correspondentie, die niet op de gewone wijze had plaats gevonden, waren vermoedens gerezen, die bij de Justitie aanleiding gaven tot een' maatregel van gelijktijdig geregtelijk onderzoek, zoo wel te *Amsterdam* als te *Overveen*, bij moeder en dochter.

In den namiddag van Zaturdag, 27 September, had dit onderzoek, zeer onverwacht, plaats; maar er werd bij mijne dienstmaagd niets verdachts gevonden; hare verklaring hield in, dat zij, Maandags bevorens, hare moeder met haren verjaardag had geluk gewenscht en tevens in genoemde trommel eenige perziken had overgezonden. Des volgenden daags vernam ik, dat de huiszoeking te *Amsterdam* tot niets nadeeligs had geleid, en dat de daar gegevene antwoorden overeenstemden met de door mijne dienstmaagd afgelegde verklaringen.

Alles bleef alzoo in het onzekere, en, zoo wel hierdoor als door het gebeurde geschokt, vertrok ik met mijn gezin op den 4 October naar *Amsterdam*.

Op Zondagavond, 12 October, uit geweest zijnde, en, omstreeks half twaalf ure, met de mijnen te huis komende, vernam ik, dat mijn knecht, nevens de keukenmeid dien avond in huis zijnde, omstreeks half negen was uitgegaan, om sigaren te koopen, en sedert niet was teruggekeerd.

Hoewel deze omstandigheid kwaad vermoeden bij mij wekte, liet ik daarvan niets blijken, aan de beide dienstboden gelastende zich naar bed te begeven, zoo als wij voornemens waren te doen. Onverwacht echter kwam de knecht te huis, maar in een' beschonken toestand; er was met hem destijds niet te spreken, en ik en mijne beide zonen geleidden hem naar zijn nachtverblijf op den zolder, dien ik afsloot, nadat hij zich te bed had gelegd.

Den volgenden ochtend vond ik hem ontnuchterd op zijn kamertje, gelastte hem mij te volgen, en sloot den zolder weder af. Thans ondervroeg ik hem nopens het gebeurde van den vorigen avond. Hij verhaalde, zekere weduwe te hebben bezocht, die, ongesteld zijnde, om hem had gezonden. Ziende, dat ik den naam en de woonplaats dezer vrouw opteekende, weigerde hij, op onbescheiden toon, de personen te noemen, die aldaar met hem geweest waren. Niets op hem vermogende, gelastte ik hem te gaan ontbijten; er bijvoegende, dat hij daarna kon vertrekken, nadat ik alvorens zijn goed zou hebben nagezien. Dit geschiedde vervolgens, en ik vond zijn kist bijzonder schraal van lijf- en linnengoed voorzien; aan geld was er eene som van veertig of vijftig gulden voorhanden, maar ik vond geen spoor van de mij ontvreemde voorwerpen en papieren. Ik ontwaarde echter nu, uit een tweetal hem toebehoorende papieren, dat hij een vondeling was, en die ontdekking wekte bij mij en mijne kinderen een gevoel van medelijden op.

Inmiddels was zijn gedrag geheel veranderd en de vorige onbescheidenheid door gedweeheid vervangen. Toen ik hem zijn loon tot November toetelde, bad en smeekte hij, met tranen, dat ik hem in dienst mogt houden; tevens, ongevraagd, belijdende, dat hij werkelijk de gezegde weduwe, zijne gewezene minnemoeder, had bezocht, en, daarop naar huis keerende, een paar vrienden had ontmoet, die hem hadden overgehaald, om ergens met hen te gaan drinken; dat hij toen beschonken was geraakt en van geen' tijd had geweten; dat hij berouw had over het gebeurde en er zich vervolgens voor wachten zou, terwijl

hij zich op mijne ervaring beriep, dat ik hem bevorens nooit beschonken had gezien; dat hij nu geen te huis komen had, enz.

Gelijk gezegd is, had de ontdekking, dat hij een vondeling was, indruk op ons gemaakt. Ik overwoog verder, dat ik hem, gedurende ruim vijf maanden, nooit onbekwaam had gezien en de, welligt toevallige, misstap van den vorigen avond niet als een bepaald misdrijf kon beschouwd worden; dat de winter aanstaande was, en hij bezwaarlijk tusschentijds eene dienst zou kunnen bekomen; bij dit alles had, zoo ik vermeende, het gedaan onderzoek mij verzekerd, dat hij althans niets van het mij ontstolene onder zich had; en, daar ook mijne kinderen in mijne zienswijze deelden, besloot ik aan zijn bidden en smeeken geen gehoor te weigeren.

Alles was nu weder op den vorigen voet; maar door het voorgevallene was de gebeurtenis van den 13 September nog donkerder en ingewikkelder geworden. Bij twee mijner dienstboden was, onverwacht, een onderzoek ingesteld zonder eenig gevolg, en ten aanzien van mijne werkmeid en de kindermeid mijner dochter bestond wel geen schijn van eenig vermoeden. Ook van elders ontving ik geene inlichting. Twee dagen na den diefstal had ik het getal en de nommers der mij ontstolene coupons in de courant aangekondigd, en van die nommers waren er eenige door mij ingetrokken, tot het doen van onderzoek naar derzelver herkomst; dit gelukte tot op eene zekere hoogte, maar daar werd men het spoor bijster en verdere navraag ondoenlijk.

Omstreeks half November gaf mijn knecht mij, op eene bescheidene wijze, te verstaan, voornemens te wezen, om, met Februarij 1846, mijne dienst te verlaten. Dit bevreemdde mij niet; immers wist ik, dat hij verkeering had met een zeer geschikt dienstmeisje, met wie hij voornemens was te huwen. Ook was het zeer begrijpelijk, dat het gebeurde in het begin van October hem hinderen moest, en dat hij ongaarne, op den duur, wilde staan onder het op- en toezigt van twee vrouwelijke dienstboden,

wanneer ik en de mijnen zich afwezig bevonden, en wie ik, in zeker opzigt, verantwoordelijk gesteld had, wanneer hij, zonder daartoe verlof bekomen te hebben, eigendunkelijk het huis verlaten mogt. Hierom vroeg ik hem niet naar de redenen van zijn aanstaande verhuizen en nam zijne kennisgeving aan voor berigt. Later vernam ik, dat hij trachten zou, met Februarij, als oppasser bij Heeren in dienst te treden, en dat zijn huwelijk met Mei daaraanvolgende voortgang zou hebben. Op zijn gedrag viel niet de minste aanmerking.

Vermoeid door het nadenken over het gebeurde op den 13 September, had ik getracht, die onaangename zaak uit het hoofd te zetten; dan dit wilde mij niet gelukken. Hoorende, ziende en zwijgende bleef ik, zoo veel mogelijk, de gedragingen mijner dienstboden gadeslaan; maar ik ontwaarde niets, hetwelk mij eenigen grond tot achterdocht konde opleveren. De gedachte nopens het onwaarschijnlijke eener inklimming werd flaauwer, en ik begon aan de mogelijkheid daarvan te hechten. Eene gebeurtenis, vóór vele jaren bij mij voorgevallen, leidde mijne gedachten op een' persoon, die met de huisgelegenheid bekend was, en die tevens weten kon, waar ik gewoon was mijn geldswaardig papier te bewaren. Mijn vermoeden in dezen was wel niet bijzonder waarschijnlijk, maar de zaak zelve niet onmogelijk. Maar, van waar zou ik eenig licht verkrijgen in de mij omringende duisternis?

Drie maanden waren inmiddels sedert den diefstal verloopen, en mijn geduld en bedaardheid op de pijnlijkste proeve gesteld, toen er, op het onverwachtst, een lichtstraal voor mij opging in een berigt, door de derde en vierde hand tot mij overgebragt, en volgens hetwelk mijn knecht zoo gelukkig heette te zijn, dat hij een' prijs uit de loterij had getrokken. Hierbij verhaalde men, dat hij nu rijkelijk van geld was voorzien; terwijl, gedurende den verloopen zomer, door hem geld geleend was van zijne kameraden. Sprak het gerucht waar, dan zou hij vijftig gulden in de loterij gelegd hebben.

Dit berigt wekte al mijne aandacht. De zaak zelve was

mogelijk, maar dan toch hoogst toevallig, en juist dat toevallige kwam mij zonderling, om niet te zeggen verdacht voor. Ik begreep, dat het tijdstip tot handelen thans daar was; maar *hoe* en *op wat wijze* zou ik mijn onderzoek instellen? Was mijn knecht schuldig, dan had hij zoo vele bewijzen van list, geveinsdheid en sluw overleg gegeven, dat het niet gemakkelijk vallen zou hem van zijne misdaad te overtuigen. De meeste omzigtigheid kon niet genoeg worden aanbevolen. Het was even gevaarlijk, door middel der dienstboden te werken, als dat ik of een der mijnen handen aan den arbeid sloeg. Ik moest dus anderen met het onderzoek belasten en de zaak aan de leiding der Policie toevertrouwen, zonder dat ik of een der mijnen zich op den voorgrond plaatste.

Er bestond eene omstandigheid, die als een begin der werkzaamheden van onderzoek kon worden gebezigd en waardoor men welligt verder op het spoor geraken kon. Onder de mij ontvreemde coupons bevonden er zich ook van de West-Indische Maatschappij. Een van die was, in November, ter verwisseling aangeboden bij zekeren slagter, wiens woonplaats en huisnommer mij bekend was, en wel door iemand, die er als een huisknecht uitzag, en gezegd had te dienen bij zeker heer, aldaar in de buurt woonachtig, door wien hij was uitgezonden om cigaren te koopen, waarvoor hij een coupon van tien gulden in handen had. Die zekere heer was echter nergens te vinden, en in den slagterswinkel geloofde men niet, dat men den couponverwisselaar herkennen zou. Deze laatste omstandigheid had mij vroeger doen besluiten tot het staken van alle verder onderzoek, hetwelk had kunnen doen vermoeden als waande ik den dief op het spoor te wezen, en waardoor alle verder onderzoek aan allerlei mislukking werd prijs gegeven. Thans evenwel schoot mij niets anders over, dan om het zoo aanstonds verhaalde als middel te doen dienen, om tot eenige zekerheid te komen, met vermijding van al wat strekken kon, om bij mijnen nu gewantrouwden knecht eenig vermoeden op te wekken.

De Commissaris van Policie, aan wien ik verslag gaf

van al het gebeurde, en die met mijne wijze van beschouwing, nopens de te nemene maatregelen, instemde, nam nu zijne informatiën, en daarna werd er onderling beraamd, wat vervolgens gebeuren zou. Op Donderdag, den 18 December, werd mijn knecht, door mijnen oudsten zoon, gezonden naar zekeren vreemdeling, wiens adres alleen door het huisnommer kenbaar werd gemaakt. Dit nommer was intusschen dát van den slagter, zonder dat mijn knecht daarvan kennis droeg. Een der Inspecteuren van Policie volgde hem onbemerkt, toen hij, ten elf ure, des voormiddags, mijn huis verliet. De Commissaris bevond zich bij den slagter; aan hem zou de brief, voor den gewaanden vreemdeling bestemd, worden overhandigd; hij zou onderzoeken, of men mijnen knecht, als den couponverwisselaar, herkend had, terwijl hij in den winkel op antwoord stond te wachten, en van den uitslag zou hij aan mij, onder het adres van mijnen zoon, kennis geven. En, ten einde bij mijn' knecht alle kwade vermoedens voor te komen, had mijn zoon, gedurende twee, drie dagen, op zijne werktafel laten liggen een adreskaartje, den naam inhoudende van den vreemdeling, aan wien de bewuste brief *quasi* was gerigt.

Ten half een kwam mijn knecht met een' brief in antwoord terug. Dezelve was in de Fransche taal geschreven, en behelsde het berigt, dat de oudste knecht van den slagter de kleeding en het postuur van den persoon meende te herkennen, maar zijne gelaatstrekken zich niet te herinneren wist, en dat de tweede knecht, die hem de tien gulden had toegeteld, verklaarde, dat de grootte van den persoon wel overeenkwam, maar dat hij de spraak en het gelaat niet herkende. Dit berigt was alzoo alles behalve afdoende, en het als hoogst gelukkig te beschouwen, dat dit onderzoek met zoo veel beleid en omzigtigheid was bestuurd, zonder, naar 't scheen, eenig vermoeden te hebben gewekt.

En toch moest deze schijnbaar mislukte proefneming, in de hand eener wakende Voorzienigheid, het middel wezen, om het bedreven kwaad te ontdekken; want twee

uren later werd ik onderrigt, dat mijn knecht, in stede van den hem opgedragen last dadelijk te volbrengen, een' grooten omweg had genomen, en in drie winkels en bij vier collekteurs in de loterij was ingegaan, en vooral hoe hij, in den derden winkel, ter verwisseling, had aangeboden een bankbillet van honderd gulden, doch waarin hij niet was geslaagd. Onder weg had hij gedurig omgezien en zich zeer vreesachtig getoond.

Vermits hij, volgens dit berigt, het genoemd bankbillet nog onder zich moest hebben, besloot ik, om hem, nog dien eigen dag, tot de verwisseling in de gelegenheid te stellen. Des avonds stelde ik hem *f* 100-: aan goud en *f* 62-70 aan zilvergeld ter hand, om daarmede eene rekening van genoemd bedrag te betalen, vermoedende dat hij zich nu wel van het bankbillet zou ontdoen. Ik bedroog mij in dit vermoeden, en toch bleek het mij, na gedaan onderzoek, dat er eene geldverwisseling had plaats gehad; hebbende hij met *f* 20-: aan goud, *f* 18-: aan 25 centsstukken, en aan ander zilvergeld *f* 125-45, en alzoo 75 centen te veel betaald, die hem dan ook waren teruggegeven, zonder die aan mij te verantwoorden. Hij was alzoo, naar 't scheen, nog in het bezit van het bankbillet, op eene sluwe wijze achtergehouden bij lieden, die mij kenden en hem als den verwisselaar hadden kunnen aanduiden.

Ruim drie maanden lang had ik, ten aanzien van het gebeurde, met betrekking tot mijne dienstboden, met hooren, zien en zwijgen doorgebragt, en, gelijk men zegt, *au mauvais jeu bonne mine* gespeeld; thans echter moest ik mijne onzijdige stelling verlaten. De zaak was nu rijp genoeg om tot eenen opentlijken en beslissenden stap te komen, en die stap geschiedde door de komst van den Commissaris van Policie, ten einde mijnen knecht aan een verhoor en nader onderzoek te onderwerpen.

Dit gebeurde, onverwacht, op Vrijdag, den 19 December, en op verzoek van genoemden Heer was ik daarbij tegenwoordig. Ik wil alleen de resultaten van een en ander mededeelen. Dezelve waren, van de zijde van den

vermoedelijk schuldige: ontkentenis in de loterij te hebben gespeeld; — ontkentenis, in vroeger tijd daarmede eenig voordeel te hebben behaald, hetzij alleen of met iemand anders; — later Bekentenis, nu en dan, een klein kansje te hebben gewaagd, doch zonder eenige beduidende winst of verlies; (bij nader onderzoeken zijner kleederen kwamen er echter uit eene brieventasch *drie* gedeelten van kooploten, voor alle klassen doorgefourneerd, en aanteekeningen van nommers, die met loterijbriefjes in verband stonden; immers bevonden zich daaronder die der *drie* gevondene briefjes) — ontkentenis, iets te weten van een coupon West-Indische Maatschappij, of het aanbieden daarvan ter verwisseling bij den bewusten slagter; — ontkentenis, iets te weten van dien zekeren heer, door wien de couponverwisselaar was afgezonden; — ontkentenis, den vorigen dag ergens elders geweest te zijn, dan bij den slagter; maar later bekentenis, dat hij voor zichzelven nog eene boodschap had gedaan; — verklaring, niet te weten wat hij, bij het verlaten van mijne dienst met Februarij, zou aanvangen; — ontkentenis, een bankbillet van honderd gulden, des vorigen daags, in eenen winkel, ter verwisseling te hebben aangeboden; — verklaring, dat hij, in de maand Mei j.l., bij mij in dienst gekomen zijnde, geene schulden had en later aan niemand geld ter leen had gevraagd.

Het onderzoek van zijn goed leidde tot belangrijke resultaten: want de meeste zijner kleedingstukken, lijf- en linnengoed, waren, sedert mijn vroeger onderzoek op 13 October, meer dan verdubbeld en nieuw opgemaakt, en zijne contanten waren, in dien tusschentijd, van een approximatief bedrag van *veertig* à *vijftig* tot op ruim *vierhonderd* gulden geklommen.

Gedurende zijn verhoor had hij eene zeldzame mate van bedaardheid doen blijken, of liever eene sluw overlegde volharding in het ontkennen van alles, wat hem tot bezwaar kon strekken; bij het doorzoeken van zijn goed en het vinden eener zoo groote som gelds verliet hem die bedaardheid, en duidde zijn geheel voorkomen den hevig-

sten angst en de schrikwekkendste innerlijke benaauwdheid aan. Maar zijne hardnekkigheid wist zijnen bangen schrik te beteugelen, en op de vraag: hoe hij aan zooveel gelds was gekomen? poogde hij zich door het voorgeven te redden, dat hij zeer voordeelige diensten had gehad en dit alles *opgespaard* geld was. Maar de woorden stokten hem hierbij in de keel, en de Commissaris van Policie vermeende genoegzamen grond te hebben om hem voorloopig in bewaring te houden.

Thans werden ondervraagd mijn huisbewaarder, die verklaarde, dat er, sedert de familie naar buiten was vertrokken, vier menschen bij mij aan huis waren geweest, die gelden van mijnen knecht hadden te vorderen; terwijl mijne dienstboden verklaarden, dat hij van de keukenmeid, gedurende de maanden Junij en Julij, bij gedeelten, tot een gezamentlijk bedrag van zeventien gulden had geleend, hetwelk aan haar, in Augustus, bij het ontvangen zijner drie maanden huur, was wedergegeven; insgelijks, dat hij, gedurende den zomer, veel over de loterij had gesproken en gehandeld met zeker iemand uit *Haarlem;* terwijl het aan de dienstboden niet bekend was, dat hij iets van belang had getrokken.

In den middag werd mijn knecht herkend als de persoon, die, des vorigen daags, had aangeboden een bankbillet van honderd gulden te wisselen. Twee getuigen bevestigden zulks, en nu kon hij de daad niet langer ontkennen. Hij trachtte zich echter te redden door het logenachtig verhaal, dit bankbillet, op zekeren namiddag, bezijden het paleis, te hebben gevonden, liggende in eene oude portefeuille, waarin een boekje met schoone, onbeschrevene bladen. Het heette, dat hij die portefeuille, in het slijk der straat vertrapt, van wege de onreinheid had weggeworpen. Het bankbillet was echter, in den namiddag van den vorigen dag, in eenen winkel verwisseld, en kwam nu alras (daar deze bekentenis waarheid was) in handen van den Commissaris van Policie. Deze liet mij vragen, of ik mij ook herinneren kon een gestempeld bankbillet in bezit gehad te hebben? en die vraag was van

te meer belang, vermits de nommers en dato's der mij ontvreemde bankbilletten mij onbekend waren. Ik herinnerde mij echter duidelijk, dat één mijner bankbilletten met een' stempel was voorzien geweest, en, eene pen nemende, teekende ik op een stuk papiers den vorm van dien stempel af. Deze figuur was met den stempel overeenkomstig, en, toen ik later het bankbillet onder de oogen kreeg, herkende ik het als aan mij te hebben toebehoord. Hoogst opmerkelijk was het, dat juist *dit* bankbillet als stuk van overtuiging kon verstrekken; want geen der overigen had ik voor het mijne kunnen herkennen. Ik ontwaarde in deze schijnbaar toevallige en in elk ander geval onbeduidende omstandigheid den vinger der Voorzienigheid, die de misdaad aanwijst en den misdadiger verwart in zijne eigene strikken.

Ik moet nog van eene zoogenaamde kleinigheid spreken, aanvankelijk tot niets leidende, maar die later, met andere omstandigheden in verband beschouwd, bijzonder belangrijk is geworden.

Mijn knecht, namelijk, had, aan het bureau van Policie, ontkleed en op het lijf onderzocht zijnde, een eindje dun touw, van eene lis voorzien, weggeworpen, en op de vraag: waartoe zulks gediend had? geen voldoend antwoord gegeven. Hierdoor kwam men op de gedachte, dat dit touwtje wel kon gediend hebben, om de geroofde coupons en bankbilletten bestendig verborgen bij zich te dragen; en dit denkbeeld werd in verband gebragt met de bijzonderheid, dat hij, alvorens mijn huis te verlaten, had te kennen gegeven behoefte te gevoelen ergens te zijn; waaruit het vermoeden ontstond, dat het geldswaardig papier in het geheim gemak zou zijn geworpen. Dit werd nog denzelfden avond opgebroken en onderzocht, zonder evenwel iets te vinden. Hoe weinig vermoedde ik, bij den vruchteloozen uitslag onzer pogingen, dat wij later, zonder te zoeken, zouden vinden!

Dit mislukt onderzoek gaf aan mijne dienstboden aanleiding tot de herinnering, hoe de knecht, na op de zoogenaamde bestekamer geweest te zijn, met den dienaar,

die hem vergezelde, in de keuken was gekomen, klagende over een' geweldigen dorst; dat men, juist bezig zijnde met koffijdrinken, hem een gereed staand kommetje had gegeven, terwijl hij intusschen had geroepen, dat die koffij zóó heet was; dat men daarop bij dezelve koude melk had geschonken, en dat hij toen, met groote drift, dien drank had doorgezwolgen. Men wilde hieruit besluiten, dat hij het bij hem op het lijf bewaard papier, uit vrees voor ontdekking, in den mond had verborgen, en dat de massa vocht, door hem gebruikt, had moeten dienen, om het doorslikken gemakkelijker te maken. Maar ook deze omstandigheid bleef onopgeklaard.

Bij het voorloopig onderzoek te mijnen huize was de Policie meester geworden van een briefje, waaruit bleek, dat mijn knecht met zekeren koetsier in betrekking stond. Deze persoon, genoopt tot de afgifte van hetgeen hij van mijn' knecht onder zich had, leverde, nevens eenige oude, óók nog een aantal nieuwe kleedingstukken uit, die door hem in bewaring waren genomen, daar het heette, dat mijn knecht, met Februarij, bij dien koetsier zijn' intrek zou hebben genomen. Bij zijne minnemoeder vond men niets dan eenige militaire kleedingstukken, afkomstig van de dienst bij de militie.

De genoemde, reeds zeer bejaarde vrouw kwam mij opzoeken en met veel belangstelling naar haren voormaligen kweekeling informeren. Alvorens haar met het gebeurde bekend te maken, verzocht ik de oude vrouw, mij eenige bijzonderheden uit zijn vroeger leven mede te deelen. Zij verhaalde mij, dat mijn knecht, als vondeling, bij haar te minne besteed zijnde, bij haar was verbleven, tot het tijdstip zijner opzending naar het gesticht te *Veenhuizen;* dat zij vervolgens slechts nu en dan eenige tijding had gekregen; dat hij, vóór ongeveer zes jaren, weder in de stad gekomen zijnde, gediend had in twee herbergen, even buiten *Amsterdam*, en in een lokaal voor publieke vermakelijkheden; dat hij daarna bij den Heer R... en vervolgens bij mij in dienst was gekomen. In de drie eerstgenoemde diensten waren zijne verdiensten gering en

in de laatstgenoemde niet groot geweest, en van winsten uit de loterij had zij nimmer iets vernomen. De verklaringen van deze vrouw waren blijkbaar in de goede trouw.

Was bevorens de spreuk: hooren, zien en zwijgen, mijn devies geweest, aan het zwijgen was thans een einde gekomen, en nu vernam ik, door mijne dienstboden, bijzonderheden, die mij tot hiertoe onbekend waren gebleven. Het was toch zeer natuurlijk, dat mijne keukenmeid, die, ter zake van den diefstal, met en nevens hare bejaarde moeder, zoo veel onaangenaams had moeten ondervinden, er belang in stelde, om den dief, indien mogelijk, uit te vinden. Wel begon zij, kennis dragende van eenige aankoopen door mijnen knecht gedaan, een kwaad vermoeden op te vatten; maar, te verstandig, om daarvan iets te doen blijken, bij gebrek aan voldoend bewijs, wachtte zij, met groote voorzigtigheid, de omstandigheden af, die zich zouden voordoen. Vooral trok het hare aandacht, dat mijn knecht, op zekeren avond te huis komende, met een vertoon van groote blijdschap, had verteld, dat hij, met nog een ander in de loterij gespeeld hebbende, een gedeelte in een' prijs van *f* 1250 had getrokken, den collecteur noemde, waar die prijs gevallen was, en in de courant het nommer aanwees, dat hem zoo gelukkig had doen wezen. De keukenmeid, dit aannemende voor berigt, had zich hierop, bij den genoemden collecteur, naar deze zaak geïnformeerd, en alstoen bevonden, dat de opgegeven prijs wel bij een zijner confraters, maar niet bij hem gevallen was. Intusschen werd het zoogenaamd getrokken geld, ter somma van *drieën-vijftig* gulden, op een' anderen avond, met blijkbare vreugde te huis gebragt, geteld en wedergeteld, onder de vertelling van mijn' knecht, dat zijn speelmakker *f* 2-: voor fooi had gegeven, om dit geld vroeger te bekomen dan anders gebruikelijk was.

Andere verhalen, nopens aankoopen van een horologie, een' hoed en twee paar laarzen, met en nevens andere kleedingstukken, ga ik met stilzwijgen voorbij. Op mijne vraag: waarom men mij al die bijzonderheden en vermoe-

dens niet vroeger had medegedeeld? gaf de keukenmeid mij het opmerkelijk antwoord: »hoe zij, geheel onschul-»dig zijnde, het slagtoffer was geweest van verdenking en »regterlijke vervolging, en ten gevolge daarvan, op bloote »vermoedens en zonder eenig stellig bewijs, haren kame-»raad niet in een soortgelijk lot had willen doen deelen, »en dat zij zich dan ook daarom tot hooren, zien en zwij-»gen bepaald had, in afwachting dat het misdrijf zich in »zijne eigene strikken wel verwarren zou."

De zaak was nu in handen van den Regter, en zoo wel de aangeklaagde als de onderscheidene getuigen in deze zaak werden gehoord; terwijl de eerstgenoemde zijne schuld hardnekkig bleef ontkennen. Met al die verhooren liep de Decembermaand ten einde.

Op zekeren avond, omstreeks negen ure, met mijne kinderen te huis komende, ontwaarden wij bij onze dienstboden en de schoonmaakster eene blijkbare confusie, waarvan de oorzaak mij alras werd kennelijk gemaakt: Gezegde schoonmaakster had, namelijk, in last gekregen, om de keukenmeid behulpzaam te wezen in het aftappen van een vat biers en het spoelen der kruiken. Een en ander geschiedde in een onafgesloten gedeelte van mijn' wijn- en provisiekelder, of zoogenaamd poetshok, door middel van een trapportaal communicerende met de keuken. De keukenmeid, gedurende dezen arbeid in de keuken thee zettende, werd door de schoonmaakster geroepen, om te komen zien, hoe er in het water, waarin de kruiken lagen, een stukje papiers dreef; later vertoonde zich uit een half kruikje nog een stukje, maar beide waren geheel wit. Men voelde met den vinger, dat er in dat kruikje nog meer papier scheen te zitten, en besloot hetzelve stuk te slaan. Hoe groot was echter de ontsteltenis van beiden, toen zich, op den bodem der kruik, een bankbillet van *zestig* gulden en twee coupons Entrepôtdok, ieder groot *vijfenveertig* gulden, aan hare oogen vertoonden! Van de beide laatsten was het, door de nommers, buiten kijf, dat zij tot de mij op 13 September ontvreemde coupons behoord hadden. Duidelijk werd het nu, dat mijn knecht, op den 19 Decem-

ber, het geheim gemak (in genoemd portaal) verlaten hebbende en in genoemd poetshok zijn' pet zoekende, gezegde waarden, in een papier opgerold, in het bewuste kruikje had gestoken, waarin, een paar dagen later, bier was afgetapt; de coupons droegen toch kennelijk de sporen der bierkleur, die zich aan het papier had medegedeeld.

Mijn knecht, desaangaande verhoord, wilde van deze zaak niets weten, voorgevende, dat die papieren er *nu* wel konden zijn ingestopt! Intusschen bewees de bierkleur en de reuk der coupons, (bij het bankpapier was dit minder te bespeuren) dat dezelve eenigen tijd in dat vocht waren besloten geweest. De papieren omslag, door het gebruik gesleten, had nu, bij het spoelen, een paar stukjes losgelaten, en deze schijnbaar toevallige omstandigheid moest ons, gelijk ik bereids opmerkte, doen *vinden*, terwijl niemand onzer aan *zoeken* dacht.

Omtrent denzelfden tijd, in de eerste helft van Januarij, verscheen er een getuige voor het geregt, verklarende, hoe hij, op den 13 September, mijn buitenverblijf voorbijkomende, had gezien, dat mijn knecht, tusschen jong plantsoen, bezijden mijn huis, met het gelaat naar den grond gekeerd en met de voeten over denzelven schuivende, hem had doen denken, dat daar iets mogt verloren zijn. De tijd wanneer werd op ongeveer half vier in den namiddag opgegeven, en nu rees het vermoeden, dat hij aldaar het gestolene, of althans een deel daarvan, in den grond verborgen had. Eene te werk gestelde opgraving leverde niets op; en de aangeklaagde betuigde daar ter plaatse niet geweest te zijn.

Vrijdag, den 1 Mei, werd deze zaak voor het Provinciaal Geregtshof van *Noord-Holland* gebragt en veertien getuigen in dezelve gehoord. De beschuldigde bleef al de hem ten laste gelegde feiten ontkennen. Op den 5den daaraanvolgende sprak het Hof zijne schuldigverklaring uit, waarbij hij tot een half uur tepronkstelling en acht jaren tuchthuisstraf werd verwezen. Voor eenige oogenblikken scheen hem de uitspraak van dit vonnis te treffen; maar alras nam

hij weder het ongevoelig voorkomen aan, hetwelk hem gedurende de geheele teregtzitting had gekenmerkt.

Den tweeden dag daarna ontving ik, door den Kommandant van het Huis van Arrest, een verzoek van den veroordeelde, om hem te komen zien. Geheel onbekend met de aanleiding tot dit verzoek, vermeende ik geene redenen te hebben hetzelve af te slaan. Dat hij in cassatie zou willen komen, was wel niet waarschijnlijk; maar dit was eene zaak buiten mij. Wat kon hij dus willen? Zou hij, voor mij, wiens blik hij, bij mijne verhooren, ontweken had, zijne gewaande onschuld blijven beweren, en, op grond daarvan, mijne medewerking inroepen? of zou hij tot bekentenis komen zijner schuld? Ziedaar vragen, die ik niet wist te beantwoorden.

Op bekomen verlof ging ik den veroordeelde zien, en was een kort onderhoud van weinige minuten voldoende, om hem tot eene volkomene bekentenis van schuld te brengen.

Van waar die plotselinge omkeering? Was het sedert acht maanden sluimerend geweten eindelijk, door de uitspraak van het vreeselijk vonnis, ontwaakt en deszelfs stem niet langer te smoren? Sprak de veroordeelde werkelijk de taal van berouw en boete, en was het voornemen tot verbetering en het verlaten van den weg des kwaads, der misleiding en der geveinsdheid werkelijk in zijn hart tot leven geroepen? of bragt het vurig verlangen naar eenige vermindering van straf hem tot eenen stap, zonder welken hij zelfs geene gratie zou hebben kunnen verzoeken? Op elke dezer vragen wil ik liefst het antwoord schuldig blijven, en het oordeel overlaten aan Hem, die harten kent en nieren proeft. Zulke plotselinge veranderingen van het eene uiterste tot het andere moeten gewis aan eene veelvermogende beweegkracht worden toegeschreven; maar derzelver zitplaats in hoofd of hart blijft voor onzen kortzigtigen blik doorgaans diep en lang verborgen.

Met de bekentenis van den beschuldigde kwam er eene,

voor mijn zedelijk gevoel voldoende, ontknooping aan het treurspel van den 13 September, en hiermede wil ik dan ook mijn verhaal besluiten. Ik heb den veroordeelde over de aanleiding tot zijne misdaad en over de wijze, waarop hij die uitvoerde, ondervraagd. In zijne antwoorden daarop is zeer veel met de waarheid overeenkomstig gevonden, maar ook veel, dat mij nog duister blijft en welligt nooit zal worden opgehelderd, en ik wil de aandacht mijner Lezers, welligt reeds te lang op de proef gesteld, met geene onzekerheden en gissingen vermoeijen.

Het voorgevallene heeft mij de bekrompenheid mijner menschenkennis bij vernieuwing geleerd, en het karakter van den veroordeelde blijft mij een raadsel. Wat ik voor eenvoud, onnoozelheid en eene zekere mate van domheid meende te moeten aanzien, waren maskers, waarachter zich list, bedrog en huichelarij hadden verborgen. Ik schaam mij de erkentenis niet, hierdoor misleid te zijn geworden; maar nog veel minder schaam ik mij die mijner innige overtuiging, dat, hoe ook de boosheid in het duister zich verschuile, de Alwetende en Alomtegenwoordige het kwade ziet en te zijner tijd bezoekt en straft.

Klinkt welligt, in het oor van sommigen, dit laatste woord wat vreemd in den mond van een' der medeöprigters van het Nederlandsch Genootschap: *Tot zedelijke verbetering der Gevangenen?* Maar wie zal onzinnig genoeg wezen, om de veiligheid van personen en bezittingen in de waagschaal te stellen, door de leer der straffeloosheid van het misdrijf te verkondigen? De echte Philantroop wel het allerminste! Het is zoo, hij beschouwt de straf niet uit het oogpunt eener middeleeuwsche wraakneming, en het: »oog om oog en tand om tand" der aloudheid blijft buiten zijne berekening. Maar het onschadelijk maken van den misdadiger acht hij onmisbaar voor de rust der maatschappij, en het afschrikwekkend voorbeeld hoogstnuttig om het kwaad te beteugelen. En wat belet, dat, bij het bereiken dezer heilzame bedoeling, de straf tevens als middel tot verbetering van den gestrafte worde dienstbaar gemaakt? Of zijn de middelen, om daartoe te geraken, niet in de toepassing

van arbeid, schoolonderwijs, godsdienstig onderrigt en het bevorderen der lektuur van goede boeken aanwezig?

Het is zoo, het onverhinderd bijeenzijn der gevangenen is voor de toepassing der genoemde middelen altijd schadelijk, veelal verderfelijk; maar juist hierom verblijdt zich de echte Philantroop in zijne overtuiging, dat al die nadeelen, bij de invoering der afgezonderde opsluiting in ons vaderland, vanzelf zullen vervallen. Alsdan zal de straf haar karakter, als *vóórkomend*, *beteugelend* en *verbeterend*, doen kennen, en zal zij, zoo wel voor de maatschappij en de algemeene orde en veiligheid, als voor den misdadiger, wien het zwaard der wet bereikte, in waarheid weldadig worden bevonden. Men volge, boven alles, en zooveel wij vermogen, het voorbeeld van Hem, die niet gekomen is opdat Hij de wereld veroordeelen zou, maar opdat Hij die zoude behouden! Wie de straf van den wereldlijken Regter uit een Christelijk oogpunt beschouwt en wil hebben toegepast, voor hem is de ware weg geopend, en hij zal van denzelven niet afwijken. Al wat daar buiten ligt, voert ons op doolpaden rond.

SIR JOSEPH BANKS. (*)

Bijna alle mannen van vroegeren en lateren tijd, die aan de vorderingen der wetenschap hebben medegearbeid, hebben gedenkteekenen hunner werkzaamheid achtergelaten. Zij hebben ons een of ander werk geschonken, waarin zij hunne denkbeelden hebben uitgedrukt. Men zou bezwaarlijk ons SOCRATES kunnen voorhouden als eene merkwaardige uitzondering, omdat de meeningen van dezen grooten wijsgeer ons zijn bewaard gebleven in de onsterfelijke geschriften van twee zijner leerlingen. De belangrijke ontdekkingen van ARCHIMEDES en PYTHAGORAS zijn te duidelijk aangewezen in de werken der oude wiskundigen, dan dat men vrijheid zoude hebben, om aan hun regt op de dankbaarheid en bewondering der nakomelingschap te twijfelen. Dat vele wiskunstige

(*) Met eenige bekorting uit Lord BROUGHAM's *Men of letters and science of the times of* GEORGE III.

werken thans verloren zijn, neemt de gepastheid en juistheid van den voorgestelden regel niet weg; zij hebben bestaan en de ontdekkingen der schrijvers voor volgende tijden bewaard.

Hechten wij evenwel niet te veel aan deze waarheid; een vriend der wetenschap kan haar groote diensten hebben bewezen zonder een eenig boek te hebben geschreven. Indien BLACK, bij voorbeeld, zich had bepaald tot het ontdekken van de verborgene warmte en van de specifique warmte, zou men hem met regt hebben beschouwd als een der grootste lichten voor de nieuwere natuurkundige wetenschap, maar zijn regt als uitvinder zou alleen zijnen onmiddellijken hoorders voor den geest hebben gestaan, omdat het eenige werk, dat hij heeft geschreven, over zijne andere ontdekking handelt, over de vaste lucht en den aard der alcalische aardsoorten. Om een nog treffender voorbeeld aan te halen, zien wij niet den grooten naam van WATT duurzaam leven, zonder dat zijn roem is gevestigd op een boek waarin hij zijne werkzaamheid heeft beschreven? Hetzelfde geldt van ARKWRIGHT.

Even als de mannen, aan wie men nuttige ontdekkingen heeft te danken, of die deze op het leven wisten toe te passen, zonder dat zij eenig boek hebben achtergelaten, toch eene hooge plaats kunnen verdienen in de schatting van alle vrienden der wetenschap, zoo kan het ook gebeuren, dat geleerden, die in eenen minder hoogen, maar niet minder nuttigen kring zijn geplaatst, ten gevolge van hunnen belangloozen ijver regt hebben op eenen eervollen rang naast de schrijvers, wier verdienste bestaat in het beoefenen der wetenschappen. De uitstekende en brave man, over wien deze schets handelt, behoort tot deze klasse van lofwaardige menschen. Indedaad, met uitzondering van een paar stukken over landbouwkundige onderwerpen, heeft Sir JOSEPH BANKS geen enkel boek uitgegeven, en heeft ons niets achtergelaten, dan zijne uitgebreide briefwisseling met andere vrienden der wetenschap. Daarom heeft zich zeker tot dus verre niemand opgewekt gevoeld, om de levensbeschrijving te geven, welke wij thans willen beproeven. En toch, welk eene heerlijke studie is het leven van eenig man, voor wien de wetenschap niet de ladder was, om een of ander doel te bereiken, en die zonder bijoogmerken zich toelegde op het onderzoek der waarheid! Wie heeft ooit

den naam van philosoof meer verdiend, dan Sir JOSEPH BANKS? Hij had de *wijsheid* hartstogtelijk *lief*; studie was zijn grootste genot, en zijn grootsche eerzucht versmaadde den bijval en het gerucht, die het verschijnen van boeken dikwijls volgen.

Sir JOSEPH BANKS behoorde tot eene rijke en oude familie, sedert den tijd van EDUARD III in *Yorkshire*, en later in het Graafschap *Lincoln* gevestigd, waar zij aanzienlijke goederen bezat. Hij werd op den 2 Februarij 1743 te *Londen* geboren. Nadat hij gedurende eenigen tijd aan de zorg van eenig huisonderwijzer was toevertrouwd, werd hij, elf jaren oud, naar *Harrow* gezonden. Vier jaren later ging hij naar *Eton*, waar zijn goedhartig karakter en opgeruimd humeur hem bij zijne leermeesters bemind maakten, maar waar hij zich overigens in den aanvang onderscheidde door eenen grooten afkeer van studie, en eene buitensporige liefde voor ligchaamsoefeningen. Een jaar later vond een van zijne meesters hem gedurende de speeluren geheel verzonken in het lezen van een boek. Zie hier, hoe Sir JOSEPH zelf, volgens een verhaal, door Sir EVERARD HOME bewaard, de omkeering verklaarde, die er omstreeks dezen tijd in zijne gewoonten plaats had. Hij was op zekeren dag zich met zijne medeleerlingen gaan baden. Toen hij weder uit het water kwam en zich had aangekleed, was hij alleen; hij sloeg een voetpad in door eene groene weide. Het was een liefelijke zomeravond; het pad was omzoomd met bloemen. De jeugdige scholier vond zoo veel genoegen in het beschouwen der natuur, die voor hem was ontloken, dat hij uitriep: »Hoe schoon! Ware het niet beter mij den naam te leeren van die fraaije planten, dan de Latijnsche en Grieksche woorden, die men mij gedurig voorpraat?" Deze aandoening, dit zich openbarend instinkt hield hem niet van het vervullen zijner pligten terug. Maar zoodra hij kon, legde hij zich op de studie der botanie toe. Bij gebrek aan betere onderwijzers wendde hij zich tot vrouwen, die planten zochten voor drogisten, en liet zich van haar alles leeren, wat zij wisten. Hij gaf haar zes stuivers voor iedere les. Bij een zijner bloedverwanten, waar hij eenige vacantiedagen doorbragt, vond hij in het kabinet zijner moeder een oud, verscheurd en onvolledig exemplaar van het werk van GERARD; hij herkende daar den naam en de afbeelding van de planten, waarvan hij reeds iets wist, en nam het mede naar de school,

Van dat oogenblik af hield hij zich bezig met het verzamelen van planten en van kapellen en insekten. Ik heb mijnen vader, die van zijnen leeftijd was, hooren verhalen, dat hij zich dikwijls bij hem voegde; beiden hielden zeer veel van ligchaamsbeweging en waren goede zwemmers. BANKS bleef altijd zijnen ouden schoolmakker gedachtig, en die welwillende herinnering bezorgde mij zijne vriendschap. Mijn vader schilderde mij hem als buitengewoon schoon, sterk, vlug. Voor geene vermoeijenis deinsde hij terug, geen gevaar schrikte hem af. Den tijd, dien hij buiten de school doorbragt, besteedde hij aan het verzamelen van bloemen en insekten, die hij vervolgens in zijn *herbarium* overbragt of in kastjes opstak. Gelukte het BANKS, om zijnen medeleerling aan zijn bestuur of aan zijne opstellen te ontrukken, dan sleepte hij hem mede tot lange en verre togten. Ik schrijf aan deze jeugdige liefhebberij de groote verzameling van vlinders, insekten, schelpen en zelfs versteeningen toe, die wij op *Brougham* bezitten. Ik heb mijnen vader nooit de anecdote hooren verhalen, door Sir GÉRARD HOME medegedeeld, maar hij stelde mij altijd zijnen vriend JOE voor, als die zich zeer weinig om zijne boeken, zijn Grieksch en Latijn bekommerde.

In 1760 werd Sir JOSEPH van *Etson* weggenomen, om te worden ingeënt. Deze kunstbewerking moest onderscheidene malen herhaald worden, voordat zij gelukte, en daar hiermede een geruime tijd verloren ging, besloot men hem niet weder derwaarts terug te zenden. Hij ging naar *Oxford*. Ook daar bleef de botanie zijne geliefkoosde studie. Daar de Hoogleeraar te *Oxford*, doctor SIBTHORP, geene afzonderlijke lessen gaf, vroeg de jonge naturalist hem verlof, om eenen onderwijzer aan te nemen, wiens bezolding door de leerlingen zou worden betaald. De Doctor stemde dit verzoek gereedelijk toe, en BANKS ging naar *Cambridge* en bragt van daar den Heer ISRAEL LYON mede, een' geleerde, plantenkenner en uitmuntend sterrekundige, die later Kapitein PHIPPS vergezelde op zijne reize naar de pool. Deze hield nu lessen voor de jonge lieden, die zich vereenigd hadden, om van zijne bekwaamheden nut te trekken. BANKS maakte daarvan een ijverig gebruik. Maar onder de eigenlijke Oxfordsche studenten bekleedde hij eenen zeer ondergeschikten rang. Later vertelde hij, dat het hem dikwijls gebeurd was, wanneer hij binnentrad op het oogen-

blik, waarin men over de oude schrijvers handelde, dat men riep: »BANKS hier? Hij kent immers geen Grieksch!" waar is het, dat in andere gevallen de liefhebbers van het Grieksch en Latijn, verlegen met een of ander punt van natuurlijke historie, op hunne beurt zeiden: »Wij moeten het BANKS vragen!"

In 1761 stierf de vader van Sir JOSEPH, en drie jaren later, een jaar nadat hij *Oxford* had verlaten, nam de zoon bezit van de aanzienlijke goederen in *Lincolnshire*. Van dat oogenblik af schittert de verdienste van dezen uitstekenden man in vollen luister, zijne jeugd, zijn voorkomen, zijne fortuin noodigden hem uit tot een ledig leven, toegewijd aan zinnelijke genietingen of aan het bejag eener alledaagsche eerzucht. Hij zette zijne studiën met moed door en wijdde zich geheel aan de natuurlijke geschiedenis. Hij hield zich buiten het Parlement en verscheen bijna enkel in de kringen der geleerden. Zijne uitspanningen bepaalden zich tot ligchaamsbeweging en tot de visscherij, waarvan hij zulk een groot liefhebber was, dat hij geheele dagen en zelfs nachten zich daarmede bezig hield. Lord SANDWICH, die deze liefhebberij deelde en insgelijks goederen bezat in *Lincolnshire*, sloot eene naauwe verbindtenis met zijnen buurman. De beide vrienden waren zoo vol vuur en ijver voor hunne geliefkoosde uitspanning, dat zij de *Serpentine* wilde laten droogloopen, en Sir JOSEPH betreurde het zeer, dat hun plan op het oogenblik der uitvoering ontdekt was, omdat hij gehoopt had, daardoor veel nieuws te leeren omtrent de huishouding der visschen.

In Mei 1766 werd hij verkozen tot lid van de koninklijke maatschappij (*Royal Society*). In den loop van dat zelfde jaar vergezelde hij zijnen vriend Sir THOMAS ADAMS aan boord van den *Niger*. Zijn oogmerk was planten te verzamelen. In het begin van 1767 in *Engeland* teruggekeerd, hervatte hij zijne studiën of liever zette hij die voort. Zijne naauwe betrekking tot SOLANDER, adjunct-bibliothecaris van het Britsche museum en den geliefden leerling van LINNAEUS, kwam hem daarbij zeer te stade. GEORGE III toonde zich in het begin van zijne regering den geleerden zeer genegen, en Lord BUTE, zijn minister, volgde zijn voorbeeld. Hij beminde hartstogtelijk de wetenschappelijke studiën en hield zich daarmede ijverig en met goed gevolg bezig. Onder zijnen invloed strekte de bescherming

van de kroon zich uit tot allen, die denzelfden smaak hadden. Deze weetgierigheid gaf aanleiding tot belangrijke ontdekkingen in afgelegene streken, die nog niet door de reizigers waren onderzocht. Kapitein WALLIS had de merkwaardige eilandgroepen juist doen kennen, die over een gedeelte van de *Zuidzee* verspreid liggen. Men besloot, om in het belang der wetenschap en zonder eenig plan tot uitbreiding van magt nieuwe onderzoekingen te bewerkstelligen. Gedurende zijn verblijf op *St. Helena* in 1676 had HALLEY den doorgang van Mercurius over de zonneschijf waargenomen, maar hij had aan de sterrekundigen de nog belangrijker taak achtergelaten om den doorgang van Venus waar te nemen. Hij kon geen getuige zijn van deze zeer zeldzame gebeurtenis, die volgens zijne berekening niet voor in 1761 moest plaats hebben. Hij toonde aan, dat de naauwkeurige waarneming van dit verschijnsel de parallax der zon kon doen kennen. De beste wijze, om dezen hoek te bepalen, bestaat in het doen van gelijktijdige waarnemingen op zeer verwijderde punten van den boog, door de planeet beschreven gedurende den tijd van haren doorgang.

Dientengevolge zond de Britsche regering in 1761 een' waarnemer naar de *Kaap*, MASON, en een' ander naar *St. Helena*, MASKELYNE. Het Fransche Gouvernement zond van zijnen kant LE GENTIL naar *Pondichery*, CHAPPE naar *Tobolsk* in *Siberië*, en PINGRÉ naar het eiland *Rodrigo*. Het weder was zoo ongunstig, dat men volstrekt geen resultaat van deze pogingen kon verkrijgen. De waarnemingen van PINGRÉ en MASON zijn wel gebleken naauwkeurig te zijn geweest, maar zij verschilden zoo zeer van die hunner medewaarnemers, dat men in onzekerheid bleef. Daar in 1769 andermaal een doorgang moest plaats hebben, koos het gouvernement op nieuw eenen sterrekundige, om de waarnemingen te herhalen. Het belang van dit onderzoek valt in het oog, omdat het, wanneer de parallax bekend is, niet moeijelijk valt, om den afstand van de zon tot de aarde te vinden. De kennis dus van het zonnestelsel hing daarmede grootelijks zamen.

De regeringen van twee groote rijken, gelijk *Frankrijk* en *Engeland*, konden dus niets beters doen, dan op alle mogelijke wijzen het welslagen van deze waarnemingen te bevorderen. Terwijl eene expeditie naar *Otaheite* in de *Zuidzee* werd gezonden, begaven de Heeren DYMOND en WALLES zich naar de *Hudsonsbaai*, CALL naar *Madras*, de Abt CHAPPE

naar *Californië*. De Deensche regering zond Pater HELL naar *Wardhus* digt bij kaap *Noord*. PLANSOW ging, op bevel van den Koning van *Zweden*, naar *Finland*. Onderscheidene natuurkundigen begaven zich, op verlangen der Russische Keizerin, naar verschillende punten van *Siberië*. Vier van deze geleerden, zij, die op *Otaheite*, in *Californië*, aan de *Hudsonsbaai* en te *Wardhus* hunne waarnemingen hadden verrigt, zagen hunne pogingen met eenen volkomen goeden uitslag bekroond. De expeditie van den Heer GREEN in de *Stille Zuidzee* had vooral deze waarnemingen ten doel, maar bovendien moest hij zich bezig houden met de natuurlijke historie van het eiland. Het plan der reis, dat schrander beraamd en verstandig ontwikkeld was, omvatte eene naauwkeurige opneming van de reeds bekende kusten en het onderzoek der nog onbekende streken. Zoodra hij had vernomen, dat een dergelijke togt beraamd werd, wendde BANKS zich tot zijnen vriend Lord SANDWICH, toen aan het hoofd der admiraliteit, ten einde verlof te krijgen, om zich bij de aangewezene geleerden te voegen. Toen de verlangde gunst hem was toegestaan, maakte hij toebereidselen in verhouding tot zijne groote schatten en zijnen ijver ter bevordering van de wetenschappen. Hij deed zich vergezellen van doctor SOLANDER, den bekwamen botanist, van wien wij reeds spraken, en nam twee teekenaars in zijne dienst en vier bedienden. Daar de expeditie onder toezigt stond van de koninklijke marine, werden allen die er deel aan namen, aan dezelfde scheepstucht onderworpen.

De keus van Kapitein COOK tot bevelhebber was bijzonder gelukkig of liever allerverstandigst. Eerst leerling bij eenen koopman in steenkolen te *Whitby*, had deze officier vervolgens gediend aan boord van een kolenschip, eene dienst het meest geschikt, om uitstekende zeelieden te vormen; omdat zij gevoerd wordt langs eene kust, waar bijna in het geheel geene toevlugtshaven is, en die dus den zeeman dwingt om altijd waakzaam te zijn. Toen de oorlog in 1756 uitbrak, nam COOK als vrijwilliger bij de marine dienst. Hij legde daar weldra zoo veel bekwaamheid aan den dag, dat de Admiraliteit hem tot tweeden Stuurman aanstelde op eene sloep, de *Mersey*, aan wier boord hij zich bevond bij de belegering van *Quebec* onder den Generaal WOLFE. Hij toonde zoo veel schranderheid bij het verkennen en peilen van de rivier voor den aanval, dat men hem gebruikte, om eene

kaart te vervaardigen van *St. Laurens* af tot aan de zee. Ofschoon hij nooit geleerd had, om plannen of teekeningen te maken, is zijne kaart langen tijd de eenige in gebruik gebleven. Deze arbeid werd beloond met den rang van Kommandant aan boord van het fregat de *Northumberland*. Daar bleef hij tot in 1762. Hij wijdde al zijnen vrijen tijd aan de studie der wiskunde, waarin hij snelle vorderingen maakte; geholpen door eenen zeer geleerden man, kweekeling van BERNOULLI, later Majoor DESBARRES. In 1764 verkreeg Sir HUGH PALLISER, die door eene staatkundige partij is belasterd, en die gedurende een aantal jaren de eenige vriend, de eenige beschermer van COOK was, als Gouverneur van het eiland *Terreneuve* voor zijnen gunsteling den post van inspecteur der marine over het eiland en over *Labrador*. COOK bekleedde deze betrekking vier jaren lang en bezorgde de beste zeekaarten, die men van die streken bezit. Bij de bijzondere talenten van den zeeman bezat deze officier al de ligchamelijke hoedanigheden, die den mensch in staat stellen, om vermoeijenissen en ontberingen te dragen. Hij had een zeker en scherp oog, dat hem in staat stelde, om naauwkeurig afstand en rigting te schatten, eene ijzeren gezondheid, die hem onverschillig maakte voor moeite en waken. Met deze zeldzame hoedanigheden, die hem tot groote daden geschikt maakten, vereenigde hij eene onberispelijke wijze van handelen, die altijd dezelfde was, of hij had te bevelen of te gehoorzamen. Toegerust met groote vastheid van karakter en tegenwoordigheid van geest in de moeijelijkste omstandigheden, ontbrak het hem nooit aan hulpmiddelen, om zich bij elke gelegenheid te redden.

Nooit misschien had eene regering, begeerig om den invloed en de magt des lands wijd en zijd uit te strekken, een' begaafder zeeman, een' man kunnen vinden zoo bijzonder geschikt voor de betrekking, waartoe men hem wilde roepen. COOK werd tot kapitein benoemd en aan het hoofd der expeditie geplaatst. Onder het bevel van dezen uitstekenden bevelhebber, wiens groote hoedanigheden hij meer dan iemand eerbiedigde, scheepte BANKS zich in. Er bestond tusschen den aanvoerder en den geleerde eene groote gelijkheid van geest. Beide kenmerkten zich door zucht tot orde, door vastheid van karakter, door den geest van geheele toewijding aan een bepaald doel, door naauwgezetheid in het be-

trachten van hunnen pligt, door smaak voor woelige beweging en ligchaamsoefeningen. Deze overeenstemming van smaak en karakter verbond de twee mannen, die het toeval gedurende zoo langen tijd met elkander in aanraking bragt, met eene onverbrekelijke vriendschap. Noch het verschil van studie, noch dat der jaren (BANKS was 26, COOK 40 jaren oud) was een hinderpaal voor hunne innige vertrouwelijkheid.

Den 25 Augustus 1768 verliet de *Endeavour* de haven van *Plymouth*. Na eenige dagen toevens op *Madera*, kwamen de reizigers te *Rio Janeiro*, waar de naijver van den Gouverneur hun niet toestond, om aan wal te komen. Het zuidelijkste punt van het groote Amerikaansche vaste land, het *Vuurland*, was de eerste plaats, waar zij ontscheepten. BANKS en SOLANDER zamelden daar eene groote menigte planten op; maar ofschoon men zich in het midden van den zomer dier streken bevond, zoo zagen de geleerden zich nog aan groote gevaren blootgesteld, toen zij de bergen wilden beklimmen. Zij troffen daar geweldige sneeuwstormen en eene zeer strenge koude. Drie van de manschappen, die de botanisten vergezelden, kwamen om. Doctor SOLANDER alleen kon door de pogingen en de volharding van zijnen vriend ontrukt worden aan den slaap, die in zulke omstandigheden de vreeselijke voorlooper is van den dood. Ik heb Sir JOSEPH BANKS meermalen van de onwederstaanbare behoefte aan slaap hooren spreken, die zich ook van hem meester maakte. Het verlangen naar rust is zoo groot, dat beweging weinig uitwerking heeft. In dien vreeselijken toestand schijnen het bestaan en het waken de eenig mogelijke ellende, en het toppunt van geluk is te slapen of te sterven. Doctor SOLANDER, die zich zijne togten in *Noorwegen* en *Zweden* herinnerde, te midden van de scherpste koude, had zijne reisgenooten gewaarschuwd welk lot hen wachtte, zoo zij zich overgaven aan dien toestand van bedwelming en verdooving. »Wie gaat zitten, slaapt in," had hij gezegd, »en wie inslaapt, wordt niet weder wakker." Een der manschappen riep uit, dat hij niets liever wenschte, dan te sterven, indien hij maar mogt gaan liggen. Doctor SOLANDER sprak niet op dezelfde wijze, en toch handelde hij op dezelfde manier; hij sliep in, voordat hij het vuur had bereikt, dat BANKS had ontstoken. Toen deze hem ophief, waren de voeten van SOLANDER zoo ingekrompen, dat de schoenen van zelve los gingen en uitvielen.

Den 26 Januarij 1769 verliet de expeditie kaap *Hoorn* en kwam den 1 April gelukkig op *Otaheite*. Het heerlijke klimaat, de bekoorlijke natuur, het belangwekkende volk die de reizigers hier vonden, waren wel geschikt, om lieden te betooveren, die acht maanden op zee waren geweest en geen land hadden bezocht, dan de ongastvrije kust van *Vuurland*. Te midden der rust evenwel vergaten de reizigers het oogmerk hunner zending niet; zij besteedden den tijd, die er vóór den doorgang van Venus verliep, aan sterrekundige waarnemingen en aan een naauwkeurig onderzoek van het eiland. BANKS en zijn vriend bestudeerden alle takken van de natuurlijke geschiedenis van *Otaheite;* zij wisten zich de welwillendheid der inboorlingen te verwerven en eenen grooten invloed op hen te verkrijgen; meermalen moesten zij hunne geschillen beslissen. BANKS verwierf dezen invloed door zijne openhartige manieren, door de met vastheid vereenigde zachtheid van zijn karakter; er valt niet aan te twijfelen, of ook zijn te gelijk aangenaam en ontzagwekkend voorkomen medewerkte, om indruk te maken op de verbeelding der wilden. Hij vond weldra gelegenheid, om eene belangrijke dienst aan de expeditie te bewijzen door den invloed, dien hij reeds op de eilanders bezat. Het observatorium was den 1 Mei opgerigt; de instrumenten waren aan land gebragt; weldra ontdekte men, dat de octant, die, in eene groote kist gepakt, in eene tent was gezet, waarvoor een schildwacht stond, was verdwenen. Het verlies van dit werktuig, indien het niet terug gevonden werd, was onherstelbaar en zou het geheele doel der expeditie verijdelen. Alle nasporingen waren vruchteloos; toen begaf BANKS zich naar de bosschen; door zijne verstandige en schrandere maatregelen wist hij te bewerken, dat het instrument hem werd terug gegeven. Bij deze pogingen bevond hij zich meer dan eens in tegenwoordigheid van eene dreigende menigte, en meer dan eens moest hij zijne pistolen voor den dag halen, om hen in toom te houden; hij had slechts één man medegenomen.

Overeenkomstig de berekeningen had de zoo ongeduldig verwachte doorgang den 3 Junij plaats. Naar mate de beslissende dag naderde, vermeerderde de ongerustheid. Van den sterrekundige af tot den minsten matroos toe, was ieder vol van de gewigtige gebeurtenis. Niemand sloot een oog gedurende den nacht van den 2den. Ieder half uur stond de een of ander op, om den staat des hemels gade te slaan en

zijne opmerkingen aan de anderen mede te deelen. Was de lucht helder, dan was men vol hoop; vol vrees, als wolken haar begonnen te bedekken. Den volgenden morgen zag men met onuitsprekelijke vreugde de zon helder opgaan aan eene onbewolkte lucht. Geen wolkje vertoonde zich den geheelen dag; en de waarnemingen behooren onder de beste, die door de sterrekundigen met betrekking tot dit verschijnsel zijn gedaan. Naar den oordeelkundigen raad van Lord MORTON deed men de waarnemingen op verschillende punten te gelijk. BANKS voegde zich bij hen, die naar *Eimeo* gingen; een ander officier begaf zich naar een ander punt van het voornaamste eiland, terwijl Kapitein COOK en Doctor SOLANDER met den Heer GREEN in het opgerigte fort op *Otaheite* bleven. GREEN nam de eerste aanraking aan de buitenzijde waar ten 9° 25′ 42″, het einde van den geheelen overgang ten 3° 32′ 10″. Er waren dus zes uren onafgebroken helder weder noodig, om deze belangrijke waarneming te doen; men was op 17° 29′ 15″ zuiderbreedte en 149° 32′ 30″ westerlengte. Op den 29 November van hetzelfde jaar nam men met gelijken goeden uitslag den doorgang van Mercurius op het eiland *Major* bij *Mowtohéra* waar. De lucht, die de voorgaande dagen bewolkt was geweest, was op den 29sten helder.

Uit de vergelijking der waarnemingen, op *Otaheite*, in *Lapland*, aan de *Hudsonsbaai* en in *Californië* gedaan, bleek, dat de parallax der zon moest worden berekend op 8″ 78, en dat de afstand van de aarde dienvolgens was 93,729,900 mijlen, in de vooronderstelling dat de straal der aarde 3,985 mijlen is. (*) Daar de betrekkelijke afstanden der planeten te voren reeds bekend waren, werden hierdoor hunne absolute afstanden van de zon bepaald.

(*Het vervolg en slot hierna.*)

(*) Sir JOHN HERSCHELL schat de jaarlijksche parallax op 8″ 6 en den afstand der zon op 23,984 maal den straal der aarde, of omstreeks 95,000,000 mijlen, gelijk staande met 154,884,915,500 meters.

EEN BLIK OP ORAN.

(Uit de beschrijving van eenen *Engelschman*, die den veldtogt van Maarschalk BUGEAUD tegen de *Marokkanen* mede gemaakt heeft).

Oran heeft eene haven, maar bij de stad gelijkt de kust naar een' ijzeren muur. Te *Mers-el-Kebir*, ongeveer acht mijlen van *Oran*, gaat men aan wal. Wat reeds SALLUSTIUS over dezen zeeoever ten tijde van CAJUS MARIUS en JUGURTHA gezegd heeft, is nog heden ten dage letterlijk waar: *Mare saevum*, *importuosum* (*). Indien nu al de in den loop der eeuwen verkregene ervarenis eenige, den *Romeinen* onbekende, havens heeft doen ontdekken, zoo zou men toch bezwaarlijk in eenig ander werelddeel eene even zoo lange en daarbij ook even zoo ontoegankelijke kustenstreek kunnen vinden.

Bij den kreet: *Afrika!* had ik ijlings mijn' ransel over den schouder geworpen, en beschouwde, aan de verschansing van het schip leunende, den steilen rotswand, die, hoe meer hij ons scheen te naderen, des te hooger en donkerder werd. O hoe zwart, wild, ruw en verzengd kwam hij mij niet bij den eersten aanblik voor! Indien *Engeland's* zuidkust krijtheuvels vertoont, zoo ziet *Afrika's* noordkust, althans in den omtrek van *Oran*, er uit als een steenkolengebergte.

Nog had het geen vier ure in den morgen geslagen, en de zon ging reeds op. Terwijl wij ons gereed maakten, om in de booten te klimmen, die ons aan wal moesten brengen, wees een Fransch soldaat, die naast mij stond, met zijn' vinger naar de zon, en merkte aan: »Die daar is de ware ABD-EL-KADER," zekerlijk bedoelende, dat wij van dat hemellicht nog meer te lijden zouden hebben dan van al de pogingen des befaamden Emirs.

Wanneer men, na eene zeereis, voor het eerst een rijk en welbevolkt land nadert, hoe liefelijk en verheugend zijn dan niet de indrukken, welke de ziel ontvangt! Maar de doodsche stilte en diepe eenzaamheid van dit overoude

(*) Eene onstuimige zee zonder havens.

zeestrand dompelden mij in eene zwaarmoedige stemming. Een klein aantal huizen met platte daken en van verblindend witte kleur spiegelde zich in de onbeduidende baai waar drie of vier Fransche oorlogschepen, van welker masten trotschelijk de driekleurige vlag wapperde, en veertien andere vaartuigen van onderscheidene natiën en van verschillende grootte voor anker lagen. De haven scheen meer schepen te bevatten, dan de stad huizen telde, of, meer eigenlijk gezegd, hoezeer het tegendeel waar is, de schepen schenen sterker bevolkt. De aankomst van zevenhonderd soldaten uit *Frankrijk* verwekte zelfs geen zweem van belangstelling; het was eene gebeurtenis, waaraan de inwoners van *Mers-el-Kebir* waarschijnlijk reeds te zeer gewoon waren. Drie of vier tolbeambten beschouwden ons met onverschillig oog; de eenige levende wezens, wier oplettendheid wij trokken, waren een zestigtal tuchtelingen, die aan een fort werkten, welks bestemming zijn moest, de baai te bestrijken en de nog pas ontluikende stad te beschermen. Hoe treurig schenen deze arme lieden niet! Welke veelbeteekenende blikken vestigden zij niet op de pas ontscheepte aankomelingen! De ongelukkigen! Ons gezigt herinnerde hun het land, waaruit zij verbannen waren. Hunne tronieën waren als verkoold; want de plaats, waar zij werken moesten, is, zonder eenige bedekking, aan de gloeijende pijlen van *Afrika's* vreeselijke zon blootgesteld.

De eerste indrukken, die ik ontving, en deze zijn dan toch steeds de duurzaamste, waren dus zeer ontmoedigend. Het zien dezer arme gevonnisden, het ongastvrije beeld van het strand, de treurige stilte, die overal heerschte, wekten bij mij eene diepe droefgeestigheid. Op dit oogenblik vertoonden zich aan mijne blikken de eerste *Arabieren*, welke ik nog gezien had. Hun ganschelijk kaal geschoren hoofd, behalve den langen bos zwarte haren op het bovenste gedeelte van den schedel, welk haar zij met alle mogelijke zorgvuldigheid kweeken, opdat na hunnen dood MAHOMED hen daarbij zou kunnen aanvatten en in zijn paradijs trekken; hunne zwarte schitterende oogen, de witte, ruime, schilderachtig gedrapeerde kleeding, de bloote beenen, de evenzeer ontbloote, donkerglanzende schouders, die zich aan het gezigt vertoonden, het als verkoolde voorkomen, dat zij hier met alle overige levende en levenlooze dingen gemeen hebben: dit alles te zamen deed mij bijna gelooven, dat ik de

booze geesten der gloedhel, waarin ik nedergedaald was, voor mij zag.

Op eenmaal kregen de dingen een ander aanzien. Naauwelijks waren wij allen ontscheept, of de welbekende hoefslag van al galopperend naderende paarden liet zich hooren. Onze blikken naar den weg van *Oran* wendende, dat tusschen het steile gebergte en de diepe zee besloten ligt, zagen wij verscheidene officieren op ons aanrijden. Zij waren op Arabische paarden gezeten en behoorden tot de voortreffelijke regementen, die onder den naam van *Chasseurs d'Afrique* bekend zijn. Op dit sierlijk en bevallig voorwerp bleven onze vermoeide oogen met genoegen uitrusten! Om onze blijdschap volkomen te maken, liet zich plotseling, op eene hoogte, een schetterend trompetgeschal vernemen, welks schelle, vrolijke toonen het klagend en eenzelvig geruisch der zeebaren verdoofden.

Nu gaf men mij kennis, dat ik, maar ook ik alleen, naar *Oran* kon gaan, omdat ik eigenlijk niet tot het korps behoorde, met hetwelk ik den overtogt gedaan had. Hartelijk verheugd ging ik dan ook naar de stad op weg, in de vaste hoop, na verloop van eene week, of weinig later, met eene expeditie verder te kunnen trekken. Alles kwam mij voor, als of ik in eene geheel nieuwe wereld getreden was. Half weg tusschen *Mers-el-Kebir* en *Oran* verheft zich een schoon, nog niet zeer oud gebouw: het is een logement en badhuis, dat den naam van *Baden der Koningin* draagt. Alvorens het te bereiken, kwam ik eenen tuchteling voorbij, die aan den kant van den weg steenen stuk klopte. Elk oogenblik staakte hij zijnen zuren arbeid, om over de zee, in de rigting naar *Frankrijk*, een' verlangenden blik te werpen. Vijfmaal vroeg ik hem, hoe ver de afstand tusschen de *Baden der Koningin* en *Oran* nog was, zonder zijne oplettendheid op mij te kunnen vestigen; bij de zesde maal zag hij mij aan, maar gaf geen antwoord. In zijne trekken vertoonde zich slechts doffe verstandeloosheid en grenzenlooze wanhoop.

Ik versnelde mijnen gang, en zag onder weg, aan mijne regterhand, zijwaarts af, een prachtig slot van oude Spaansche bouworde liggen, boven hetwelk zich nog andere vestingwerken verhieven. Vervolgens klom ik, door eenen langen gang, die in de rots gehouwen is en zelfs bij dag met lantarens verlicht wordt, onder een fort heen, en geraakte toen langs eenen weg, die gedurig heen en weder slingert,

in de zeer eigenaardige stad *Oran*. In den beginne stond ik als begoocheld; er kwamen en gingen zoo menigerlei verschillende kleederdragten mij voorbij, dat ik niet wist, op welke derzelven ik mijne blikken zou laten rusten. Men zou hebben kunnen gelooven, dat alle volken der aarde in deze stad bijeengekomen waren, om mijne nieuwsgierigheid te voldoen: *Negers*, *Arabieren*, *Franschen*, *Engelschen*, *Spanjaarden*, *Joden*, *Turken*, *Italianen*, *Grieken*, *Duitschers* kruisten elkander onophoudelijk in alle rigtingen. Hier kwam een Moorsch opperhoofd met zijne zorgvuldig gesluijerde vrouwen, die op hooge kameelen zaten. Zijn fier voortstappend ros hield mijne oplettendheid niet minder geboeid dan de kostbare gedamasceerde sabel, die van zijnen bontkleurigen gordel nederhing. Daar volgde de dochter van een' Franschen kapitein, aan een zijden koord eene zwartoogige gazelle leidende, even als onze dames in *Europa* een Boloneesch of een hazewindhondje aan den band met zich voeren. Aan dezen kant deden *Spahis* hunne uitmuntende renpaarden ruiterkunsten uitvoeren; een weinig verder herinnerde mij een, van den waterput, met hare kruik op het hoofd, naar huis keerend, gesluijerd meisje het een of ander verhaal uit de Heilige Schrift. Ik verzadigde oog en oor, zonder tijd te vinden iets daarbij te denken. Kortom, ik voelde mij gelukkig, naar *Afrika* gekomen te zijn, want ik dacht zulk een eigenaardig schouwspel nimmer moede te kunnen worden, even alsof de gewoonte niet ook weldra op mij haren onvermijdelijken invloed moest oefenen! Zoo is het leven van eenen reiziger: na een kort verblijf verlaat hij zonder smart, ja soms met vreugd, een land, waar hij zich bij zijne komst misschien bitter beklaagd had, dat het lot hem niet vergunde hier het overschot zijner dagen te slijten.

Wanneer men van *Mers-el-Kebir* naar *Oran* komt, zoo daalt men bijna tot aan den oever der zee en trekt langs den voet van een gebergte, dat zijwaarts van den weg oprijst, tot dat men aan den ingang eener naauwe bergkloof gevorderd is. Eerst treedt men de stad binnen door een naauw straatje, en staat dan eensklaps op het *Kleber-plein*. Uit dit gedeelte der stad loopen twee hoofdwegen naar buiten. De eene voert in eene regte lijn naar het binnenste des lands: ter regter zijde door den berg beheerscht, op welks kruin het slot en de vesting, van welke ik gesproken heb, zich verheffen, ziet hij aan den anderen kant ne-

der in eene steil afloopende kloof, die geheel met citroen-, vijgen- en palmboomen begroeid is. De andere weg wendt zich links, en brengt u over eene steile helling in het voornaamste gedeelte der stad, dat, welversterkt, op den top van eenen anderen berg ligt. Eindelijk bevindt zich tegenover den uitgang van dezen weg nog een deel der stad, hetwelk het hospitaal, de *casauba* en het hotel van den Britschen Consul bevat. Van het *Kleber-plein* komende, treedt men deze afgezonderde wijk door eene lage gewelfde poort binnen, die een schilderachtig voorkomen heeft en tot een lang verleden tijdvak schijnt te behooren. Deze poort door zijnde, begint men te klimmen en staat eerlang op een hoog bergvlak, waar een doolhof van náauwe en gevaarlijke straatjes begint. Van dit vlak voortgaande, bestijgt men nog andere terrassen, die hoe hooger zoo steiler worden, tot dat zij boven op den berg eindigen, van waar men een allerheerlijkst uitzigt geniet, dat slechts naar den kant van *Mers-el-Kebir* door den berg zelven, waarop men staat, enger beperkt wordt. Om van het *Kleber-plein* in de eigenlijke stad te geraken, moet men eerst op eenen aarden wal de kloof oversteken. Op deze natuurlijke, door geene bogen gedragene brug staande, ziet men ter linkerzijde, aan het uiterste einde der kloof, bespoeld door de blaauwachtige golven der Middellandsche zee, een fraai Spaansch slot, dat thans in een magazijn veranderd is, en aan den regter kant verpoozen zich de oogen met een waar genot op het digte lommer, dat twee heuvels bedekt, die zich met liefelijke krommingen in elkander schuiven en den gezigteinder begrenzen. Volgt men de straat, zoo vertoont zich een ander, niet minder opmerkenswaardig Spaansch kasteel, voorbij hetwelk men het *Napoleons-plein* bereikt, waar de groote revuen gehouden worden. Aan gene zijde van dit plein, dat tegenwoordig met fraaije gebouwen omgeven is, laat men ter regter zijde, aan den rand der kloof, het Jodenkwartier liggen, en komt langs eene zacht opwaarts loopende helling op den kam des bergs. Hier is het hoogste punt der stad *Oran*. Van hout getimmerde huizen, die den naam van kazernen van het vreemden-legioen dragen, en uitgestrekte vlakke ruimten, welke tot exerceerplaatsen dienen, door ontzettende muren omgeven en door een fort beheerscht, begrenzen hierboven de stad. Hier huist het duivelsgebroed, waaruit het vreemden-legioen bestaat, en be-

waakt onafgebroken de vlakten, die van deze hoogten overzien worden. Ook van dit punt is het gezigt onvergelijkelijk schoon.

Met drie opslagen van het oog overziet men de stad, de vlakte en de zee. Op een kanonschot afstands, aan den oever der zee en buiten de wallen van *Oran*, naar den kant van het Oosten, bevinden zich de kazernen der kavallerie. Tusschen dezen insgelijks versterkten post en de stad jagen onophoudelijk, van den ochtend tot den avond, de *Chasseurs* en de *Spahis* op hunne Arabische paarden heen en weder. Ter regter zijde van dit oefeningsplein breidt zich een onoverzienbaar gebied uit, dat zwart is van voetsporen, even als het kermisplein eener provinciestad in *Engeland*. Hier slaan namelijk de Arabische karavanen hare tenten op en legeren hare kameelen, wanneer zij van *Bona*, *Constantine*, *Tlemecen*, *Mazagran*, *Tunis*, en soms ook wel uit *Egypte*, aankomen. In de heldere nachten van dit klimaat, door de tintelende sterren beschenen, weêrgalmt, nevens de stad van steen, deze stad van linnen onophoudelijk van het heesche geschreeuw, door den een' of anderen dweeper aangeheven, die nog waakt om ALLAH aan te roepen en MAHOMED zijnen Profeet. Iets verder, aan de andere zijde der kavalleriekazernen, loopt het land uit in de zee, en een hoog voorgebergte begrenst het uitzigt.

BLOEMENDAAL.

Reizen was, sedert het bestraten der oude, veelal moeijelijke of wel onbruikbare zand- of kleiwegen en de invoering van de dienst der diligences en snelwagens, bijzonder gemakkelijk geworden; maar, na het gebruikmaken van stoombooten en ijzerbanen, gedurende de laatste jaren, is het reizen nog meer aan de orde van den dag, en de inwoner van *'s Gravenhage*, die er weleer tegen opzag eenen togt naar *Arnhem*, *Zwolle* of *Groningen* te ondernemen, spreekt nu van een toertje naar *Parijs*, *Heidelberg* of *Berlijn*, met minder bezwaar, dan waarmede vroeger over eene reis naar *Middelburg*, *Amsterdam* of *Alkmaar* werd geredekaveld. Dat spoedig en gemakkelijk reizen heeft, wij erkennen zulks gaarne, meer dan ééne aangename en voordeelige zijde; en toch meenden wij wel eens op te merken, dat die spoed en dat gemakke-

lijke den trek tot het bezoeken van het buitenland veel levendiger opwekte, dan dat daardoor de zucht, om het vaderland te leeren kennen, bijzonder werd gaande gemaakt. Het zou ons leed doen, wanneer deze onze meening door de ervaring mogt bevestigd worden; want, in waarheid, het natuurschoon, hetwelk zich in *Nederland* ter beschouwing en bewondering aanbiedt, verdient niet, dat hetzelve met eene zekere minachting worde voorbijgezien, omdat *Saksen*, *Zwitserland* of *Italië* ons grootscher en verbazingwekkerder natuurtooneelen kunnen aanwijzen. De luister der schepping moge op de *Alpen*, de *Apennijnen* en *Pyreneën* met eenen verblindenden luister, schitteren, in *Nederland* straalt die luister met een koesterend en weldadig licht, en moge ook het *Schotsche Hoogland* den *geest* verheffen, het wordt ons wèl om het *hart*, wanneer de heuvelen, die het bekoorlijk gelegen *Arnhem* omringen, ons de lagchendste vergezigten te genieten geven.

Ook het oude *Holland*, het anders zoo moerassig en waterrijk *Holland*, is door de Natuur, bij het ten toon spreiden harer schoonheden, niet stiefmoederlijk behandeld. Hiervan wilden wij, in dit opstel, eene proeve leveren, bij eene nadere beschouwing van het dorp *Bloemendaal*, nabij *Haarlem* gelegen, en met *Overveen* en den *Vogelenzang* ééne Gemeente uitmakende.

Weinige dorpen zijn aangenamer en vrolijker gelegen. Zondert men den overtogt van *Spaarndam* of *Amsterdam* naar het voormalig *Westvriesland* uit, dan is de toegang van de landzijde naar genoemd gewest slechts langs *twee* wegen te verkrijgen. De eerste loopt van *Haarlem* langs *Schoten* en de *Zandpoort*; de tweede van genoemde stad door *Overveen* en *Bloemendaal*, om zich, aan de *Zandpoort*, aan den *Noord-Hollandschen* straatweg op *Alkmaar* aan te sluiten. Dat *Overveen* en *Bloemendaal* hierdoor een levendig aanzien verkrijgen, valt van zelf in het oog. Dit levendige wordt nog vermeerderd, vermits de bewoners van *Haarlem* en van het groot aantal buitenverblijven, ten Zuiden en Zuidwesten van genoemde stad gelegen, een rij- of wandeltoer over *Overveen* en *Bloemendaal* onder de aangenaamste uitspanningen tellen, waartoe het terrein aanleiding geeft.

En, in waarheid, zulk een rij- of wandeltoer is vóór hem, die haar meermalen deed, altijd bekoorlijk, en vóór hem, die haar voor de eerste maal onderneemt, inderdaad verras-

send. Verlaat men de stad aan derzelver Westzijde, het zij langs den *Zijlweg*, of de dusgenoemde *Kleverlaan*, welke echter met niet één boom beplant is en, uit dien hoofde, de laatste lettergreep van haren naam te onregt draagt, dan schijnt het aanvankelijk als had men zich voor eene moeijelijke duinwandeling op weg begeven. Naauwkeuriger toeziende en voortgaande, ontwaart men, aan den voet der duinen, opgaand geboomte, en ter regterzijde eene boschrijke streek, waarboven de torenspits der *Bloemendaalsche* kerk zich verheft. Verspreide woningen en buitenverblijven worden zigtbaar; maar, terwijl men vooruitgaat en de duinmassa's zich schijnbaar vergrooten, is er niets, dat ons aanleiding geeft, hooge gedachten te koesteren omtrent de schoonheid van het oord, waarheen men den voetstap wendt. Na een klein half uur wandelens heeft men het dorp *Overveen* bereikt, en nu verandert het tooneel plotseling. Onmerkbaar heeft de begane weg ons hooger gevoerd, en terwijl deze zich, op eens, Noordoostwaarts wendt, ziet men, over de lager gelegene weiden, het aloude *Haarlem*, met hare kerken en torens, zich verheffende boven het statig geboomte, dat hare vesten kroont.

Wij hebben geenszins ten oogmerk, eene zoogenaamde plaats- of dorpsbeschrijving te leveren. Wie zich met de juiste ligging van wegen en vaarten, gebouwen en bouwvallen, huizen en buitenverblijven mogt wenschen bekend te maken, kan zich daartoe van genoeg bekende en zeer naauwkeurig vervaardigde kaarten bedienen. Wij zullen ons slechts tot enkele schoone natuurtooneelen bepalen, waaruit het bekoorlijke van *Bloemendaal* en deszelfs omtrek, althans eenigzins, kan aanschouwd worden.

Alvorens ons echter derwaarts te begeven, ondernemen wij eene duinwandeling, die ons, door den overvloedigen regen van gisteren, niet bijzonder moeijelijk zal vallen. Slaan wij, te dien einde, gindschen zijweg, langs het aangenaam gelegene *Belvedère*, in, die ons midden door de welige beplanting van dit buitengoed, kronkelende en op en neder gaande, naar het barre duin zal voeren. De duinweg biedt wel het gemak van den straatweg niet aan; en toch, wanneer de *Amsterdammer*, die van de buitensingels der Hoofdstad niets dan vlak gelegen land ontwaart, door het ongewoon gezigt der duinen verrast wordt, dan is het hem niet onwelkom, langs en over hunne toppen rond te dwalen.

»Maar wat zien wij daar ginds, tusschen de ruimte dier twee »van elkander wijkende heuvels? Heeft men hier de duinen beplant?" Zoo is het; en wij wilden u naar die beplanting, *Middenduin* geheeten, heenvoeren. Het ligt in eene vallei, op verschillende afstanden door meer of minder hooge zandhoogten als ingesloten. Zie! wij zijn er, en genieten reeds onder het lommer van het opgaand geboomte eene verfrisschende koelte. Wij denken hier aan geene duinen of duintoppen meer, en de zandwoestijn is vergeten. Hoe kalm en rustig is het hier, als bevond men zich aan een van de einden der aarde, afgescheiden van het maatschappelijk leven, het gewoel der steden en de hartstogten der menschen! Hier zou een kluizenaar met verwondering van u kunnen hooren, dat NAPOLEON *Moskou* had ingenomen en op *St. Helena* gestorven was; want de landlieden, daar, in die woningen, zullen hem dit nieuws wel niet hebben medegedeeld. Men hoort hier slechts in de stilte, het gebas van een' hond, het gezang van den nachtegaal of het schot van een' jager, maar geen beurs-, staats- of kerknieuws. Hebt gij eens, door de ongunst des tijds of de onaangenaamheden van het bedrijvig leven, behoefte aan rust; wilt gij eens met uzelven, met de natuur en uwen Schepper alleen zijn, begeef u dan naar *Middenduin*; zet u, in een dennen- of berkenboschje, neder, en geniet, wat de heerlijke schepping te genieten geeft, dan zult gij verkwikt en gesterkt, bemoedigd en getroost van daar wederkeeren!

Ook wij begeven ons op den terugtogt en verlaten dit eenzaam gelegen oord. Regts en links en achter ons verdwijnen de woeste duintoppen, en wij naderen de bebouwde en bewoonde streken. »Hoe snel en steil loopt de weg hier af»waarts! en — is het schijn of wezen — blinkt dáár het »zonlicht op water, in eene dorre zandzee?" Het is zoo; wij zijn den dusgenoemden *Kolk* genaderd, waarin zich het heldere duinwater, gedurende winter en zomer, dag en nacht, uit duizende kleine openingen en sprenken verzamelt. Welig geboomte omkranst hier de groenende weide en den waterrijken vliet, die tot *Haarlem* voortkronkelt, en ons de woestheid der barre zeeduinen doet vergeten.

Zijn wij nu niet langs een' verheven en bekoorlijken weg naar *Bloemendaal* opgewandeld? Wij willen ons al aanstonds

in het schoone bosch begeven. Het is u gedurig als wandeldet gij hier op het terrein van een, u of een ander toekomend, welonderhouden buitenverblijf. Dennen en sparren, beuken en eiken, esschen en eschdorens beschaduwen uw pad; en wilt gij eenige rust nemen, plaats u dan aan den boord van dien waterkom, die door welig geboomte is omgeven. Wanneer, bij eenen helderen avondstond, de maan achter die donkere sparren verrijst, en haar beeld zich op de onberoerde watervlakte afspiegelt, en in gindsche populieren de kwartel zijn avondlied kweelt, of de vink zich in het lage hakhout doet hooren, dan gevoelt gij, wel is waar, de ontzetting niet, die u bij het aanstaren van den waterval van *Schafhausen* overweldigde, maar eene zachte, kalme, het gemoed verteederende aandoening gevoelt gij in uwe borst, en het wordt u warm om het harte; want liefelijk is hier de aanblik der schoone Natuur.

En *waar* bevindt gij u hier? Is het in het land, waar de wijnstok wast of de citroenen bloeijen? Neen, op weinige uren gaans afstands van het moerassig *Amstelland* en het waterrijk *Amsterdam;* en zoo digt bij de plek, waar het geboomte zeldzaam zijnen vollen wasdom verkrijgt, kunt gij den felsten zomerbrand, onder de schaduw van breedgetakte linden en statige kastanjes, trotseren!

Begeert gij de Natuur meer woest en ongehavend te aanschouwen? Op eenen niet ver verwijderden afstand, biedt de dusgenoemde *Schaapskooi* de gelegenheid hiertoe ruimschoots aan. Op een' ongelijken grond, nu rijzende dan weder dalende, wachten u afwisselende tooneelen. Van gindsche hoogte gezien, liggen de woningen en bleekerijen der *Jan-Gijzen-vaart* vreedzaam aan uwe voeten. Gij ziet en gevoelt, dat gij u in *Holland* bevindt; maar op eenen slechts geringen afstand zult gij wanen, in één oogenblik, in het heuvelachtig *Gelderland* te zijn overgevoerd. Aan den zoom van een dennenbosch staart uw oog op geboomten en boomgroepen, op hoogten en laagten, en verder op eene duinreeks, van achter de bosschen statig zich verheffende. Ginds, boven het geboomte uitstekende, ziet gij een gedeelte der ruïne van het *Huis te Brederode*, dat merkwaardig gedenkteeken van de lotwisselingen van een weleer magtig en te regt vereerd en beroemd geslacht. Uwe gedachten en gewaarwordingen bepalen zich tot de verloopene eeuwen, tot de dagen van het verbond der Edelen en den

reuzenstrijd tegen ALVA. Maar de vallende avond noopt u tot het afbreken uwer vaderlandsche bespiegelingen en tot het voortzetten der wandeling. Aan de zijde van uwen weg wassen honderden van duinrozen tusschen het veelkleurig mos, en verspreidt de nachtviool hare geuren. Roerend is de stilte, aandoenlijk de eenzaamheid; want de uitgebreidheid der u omringende natuurtooneelen laat u in het onzekere, wie zij zijn, die, voor uw oog verborgen, ginds en daar omdolen, om, even als gij, het schoone der Natuur op te merken en te genieten.

Het is zoo, die Natuur is hier ongehavend en woest; maar in dat woeste en ongehavende ziet gij een van die karaktertrekken, die zij somtijds vertoont en waarbij wij hare rijke verscheidenheid kunnen opmerken. Door felle stormen uit het Noorden of Westen gezweept, worstelden eenige dennen, afzonderlijk of in kleine groepen geplaatst, sedert jaren, met de ongenade van herfst en winter. Krom gebogen staan zij daar, met wild dooreengegroeide takken, gelijk woeste reuzen, die een' ongelijken strijd, met grimmig volharden, hebben weten te rekken en toch eens zullen moeten bezwijken; of liever als spoken, die een' eenzamen wandelaar het ergste dreigen. Zijt ge eenigzins vreesachtig van aard en is uwe verbeelding niet vrij van opgewondenheid, sla dan dien weg niet in; want op dien spookachtigen den zit een uil te krassen, terwijl de vledermuis er in het ronde vliegt. En dat zijn kwade voorbeduidsels!.... Altijd voor hem, die aan zulke dingen geloof hecht.

Maar wij zijn alle gevaar te boven, en de minder woeste streken der *Schaapskooi* genaderd. Reeds hoort gij het gebas van den hond, die voor de woning van den jager de wacht houdt; en zie, hoe bekoorlijk ligt daar dat graanveld, in het ronde omgeven van sparren en eiken, berken en meidorens. Langzaam beginnen wij *Bloemendaal* te naderen, en wandelen wij, langs den straatweg, het geboomte van *Aalbertsberg* en *Wilthoef* voorbij. Hoe schilderachtig liggen daar die arbeiderswoningen, onder populier en abeel verscholen; hoe vreedzaam rusten daar die runderen in het klaverrijk weiland; hoe kalm kronkelt daar de duinbeek door het land; hoe uitgebreid en toch hier en daar afgebroken is het uitzigt op de kerk van *St. Bavo*, dat sieraad van KOSTER's stad; ja, hoe schoon is dat alles, dat heerlijk Natuurpanorama, door het maanlicht zacht omschenen!

Nederig verschuilt zich de kerk der Hervormden achter hoogopgaande ijpenboomen, en vriendelijk is het dorpje, groepswijs aan den straatweg gelegen. Hier verbergt zich het eenvoudige optrekje onder lommerrijke linden, en ginds vertoont het prachtig opgetrokken buitenverblijf den rijkdom en den smaak van deszelfs bewoner. Planten en heesters en duizenden van bloemen, met eene kwistige hand overal verspreid, doen den wandelaar opmerken, dat men niet zonder grond den alouden naam van dit dorpje, weleer *Aelbertsberg* geheeten, met dien van *Bloemendaal* verwisseld heeft.

Hoe heerlijk vertoont zich de schoone streek, wanneer de lente het jeugdig groen der bosschen met hare koesterende hand begint te ontplooijen en het vrolijk vogelenkoor in deze verrukkelijke dreven hoogtijd houdt! Gelukkig, driewerf gelukkig is hij, die alsdan, met een opgeruimd hart en een voor het genot der schoone Natuur vatbaar gemoed, het voorregt mag genieten, in deze bekoorlijke oorden zich te verpoozen van de bemoeijingen en zorgen des levens! Waar hij zijne schreden moge rigten, en het zij hij zich in een grooter of kleiner kring bewege, overal zal het reinste genot hem vergezellen; elke dag hem nieuwe genoegens doen smaken!

Maar er bevindt zich in den omtrek der bevallige streek een plekje, boven alle beschrijving bekoorlijk, te weten: het landgoed, onder den naam van *Duin-en-Daal* bekend. Wij willen onze Lezers derwaarts vergezellen. Dit buitenverblijf is, van de Noordwest- tot aan de Zuidzijde, door buitengewoon hooge duinmassa's omgeven, waartegen aan de de landzijde de schoonste beplantingen en wandeldreven terraswijze zijn aangelegd. Aan den voet der duinen ontspruit een groote overvloed van helder water, hetwelk, in bevallige kronkelingen, de lagere gedeelten van deze bezitting bespoelt. Hier heeft de kunst, gedurende een groot getal van jaren, met de dorheid van den grond en nog veel meer met de ongenade van winden en stormen moeten kampen, en elken voet gronds, niet dan met taai geduld en eene ijzeren volharding, aan de barre zeeduinen ontwoekerd. Aan de Westzijde is die kamp schier geheel volstreden, en aan den Zuidkant wordt zij, ondanks velerlei nederlagen, moedig voortgezet. Verreweg het grootste gedeelte van dit landgoed levert eene verscheidenheid van tooneelen, die boven

alle beschrijving schoon mogen genoemd worden. Hier bevindt men zich op plekken, die aan eene gewone Hollandsche buitenplaats doen denken; maar slechts vijftig schreden verder ontwaart men het zich verheffend duinämphitheater, met duizenden van boomstammen gekroond. Ginds vloeit de duinstroom aan onzen voet en bespoelt de groene weide, waarin de runderen grazen; en zestig of tachtig voeten hooger voeren, in het duinzand aangelegde, trappen naar een pad, van waar men de toppen van beuken en sparren beneden zich ziet schommelen op den adem van het Zuiderkoeltje. Naarmate men hooger stijgt, in die mate worden de vergezigten grootscher en winnen in uitgebreidheid. Allengskens naderen wij den rug der statige *Blinkerts*, op een van wier toppen de eigenaar eene rustplaats gebouwd heeft. Hier, en op eene iets verder gelegene hoogte, is het uitzigt boven alle beschrijving bekoorlijk. Aan onze voeten ligt het lagchend landgoed met zijne hoogten en laagten, zijne weiden en bosschen, zijnen duinstroom en zijne wandeldreven. De omtrek van *Bloemendaal* en *Overveen* ligt op den tweeden grond, en daar achter *Kennemerland* met zijnen kronkelenden *Spaarnestroom*. Zuidwaarts rust de blik op het *Haarlemmermeer*, Oostwaarts staren wij op het *IJ*, en Noordelijker op het laag gelegen *Noord-Holland;* vóór ons liggen de torens van *Amsterdam;* regts zijn die van *Leyden*, links die van *Alkmaar* te aanschouwen. De stad van KENAU en van RIPPERDA ligt in de nabijheid, te midden van hare bekoorlijke dreven, en ten Noorden rust het oog op de bosschen, die zich tot aan de *Zandpoort* en het verder gelegene *Velzen* en *Beverwijk* uitbreiden. Die witte streep vóór ons is de reeds genoemde *Kleverlaan*, met den kleinen bouwval van het *Huis te Kleef*, bij het beleg der *Spanjaarden* de plaats, waar TOLEDO zijn hoofdkwartier gevestigd had.

Thans keeren wij aan het verrukkend vergezigt den rug toe, om naar het Noord- en Zuidwesten den blik te wenden. Welk een geheel ander tooneel aanschouwen wij daar! Wat al duinen, duintoppen en duinvalleijen! schilderachtig heffen zich, uit de laatstgenoemden, berkenboschjes omhoog, waar de patrijs gewoon is te nestelen; teekenachtig kronkelen zich, langs helm- en mosplant, de paden, die de eenzame jager in den herfst bewandelt. Ter linkerzijde rust de blik op den van ouds vermaarden *Blinkert* en, meer voorwaarts, op den kerktoren van *Zandvoort* en het zich hoog-

verheffend Badhuis aldaar, en nog verder wordt de gezigteinder door den Noordervloed begrensd. Het is een plegtig en aandoenlijk schouwspel, wanneer de zon, aan den onbewolkten hemel, ter Westerkimme dalende, schijnbaar in de onmetelijke baren wegzinkt en wij het laatste lichtende stipje van hare gouden schijf zien verdwijnen! Schoon en heerlijk, wanneer zij, alvorens haren dagloop geheel te voleindigen, het vlak der zee van hare schitterende glansen blinken doet! Zielverheffend, daarbij aan Hem te denken, die dat schoone licht, bij het aanbreken van den volgenden morgen, op den wenk van zijn Alvermogen, aan de Oosterkimmen weder zal doen verrijzen!

Het is zoo, wij bevinden ons hier niet op de duizelingwekkende hoogten der *Alpen*, duizenden voeten verheven boven de oppervlakte der zee. Maar, terwijl, op de bergen van *Zwitserland* en *Savoye*, de verbazende afstand van de oppervlakte der aarde de verschillende verafgelegene voorwerpen voor ons oog noodwendig verkleinen moet, wordt onze ziel slechts door het algemeene begrip van ruimte en uitgebreidheid getroffen. Hier, integendeel, is het visschersvaartuig, dobberende op den Noordervloed, even duidelijk te bespeuren, als de wieken van den kleinen molen, die zich boven het geboomte van den *Aardenhout* verheft; en het is dit bijzondere, dit juiste en naauwkeurige, dat ons door dit panorama wordt aangeboden, hetwelk ons, met innig welgevallen, aan de bekoorlijke plek geketend houdt.

Er ligt iets kleins en kinderachtigs in het plaatsen van namen of naamletters op de stammen van boomen en op de glazen of muren van eenig gebouw; maar het is zeer begrijpelijk, dat de bezoeker van *Duin-en-Daal* op de wanden der hoog gelegene rustplaats eenig blijk zijner tegenwoordigheid begeert achter te laten. Menigeen vergenoegt zich niet met het eenvoudig nederschrijven van naam of naamcijfer, maar legt, in eenige regels, in dicht of ondicht, de erkentelijke getuigenis af van het genoegen, dat door hem op dit schoone plekje van Gods schoone aarde is gesmaakt.

Wij zouden de geschetste tafereelen nog met andere kunnen vermeerderen; maar de geleverde schetsen, zoo getrouw mogelijk naar de Natuur gekopiëerd, zullen voldoende zijn, om onze Lezers met het natuurschoon van het bevallig gelegen *Bloemendaal* en deszelfs bekoorlijken omtrek bekend te maken. De gansche duinstreek van den *Vogelenzang* tot aan

de *Zandpoort* en *Velsen* is, als 't ware, één lusttuin, waarin avond of morgen, door het liefelijk afwisselen van licht en schaduw, bij elken tred, de meest mogelijke verscheidenheid van tooneelen aanbiedt; tooneelen, die de majesteit der Natuur en het grootsch verhevene der schepping in hooge berglanden wel niet kunnen evenaren, maar die, door het bevallige en streelende, dat zij ons aanbieden, geest en hart aangenaam aandoen en verrukken, en het gemoed tot dankbare bewondering stemmen van de grootheid, de wijsheid en de liefde Gods, die zich in Zijne gadelooze werken heerlijk wilde openbaren; tooneelen, eindelijk, wier schoonheid ons den voorsmaak geeft van hetgeen eene verheerlijkte aarde wezen zal, wanneer de tegenwoordige eenmaal zal zijn voorbijgegaan!

EENE TOOVERES BIJ DE TEGENVOETERS.

Over eene tooveres uit *Nieuw-Zeeland* verhaalt Kapitein DILLON het volgende: »Deze tooveres had eene majestueuse gestalte; zij scheen van middelbaren ouderdom, was bruinachtig van kleur, met schitterende zwarte oogen, en haar in tint aan het ebbenhout niets toegevend haar, dat van aanmerkelijke lengte was, stroomde in natuurlijke lokken van hals en schouders nederwaarts en golfde bij elke beweging in de lucht. Zij was in de staatsiekleeding van haar land gedost, en eene zekere wilde achtbaarheid boezemde oplettendheid en eerbied voor haar in. Nog niet lang was zij op de plaats, welke zij ingenomen had, gezeten, of zij verlangde rum, en, deze haar voorgezet zijnde, ledigde zij een duchtig glas van dit vocht met ééne teug tot op den bodem; daarop vroeg zij om eene cigaar, en, nadat zij eene korte poos gerookt had, werd zij spraakzaam. De persoon, die hare aandacht bijzonder tot zich trok, was een reeds bejaard heer, de scheeps-chirurgijn RICHARDSON, en toen men haar zeide, dat hij onze arts en toovenaar was, verklaarde zij, dat ook zij die twee hoedanigheden in haar persoon vereenigde, en verlangde hierop haren kunstgenoot te omhelzen; dat wil zeggen, haren neus tegen den zijnen te wrijven, waarin op *Nieuw-Zeeland* het omhelzen bestaat. Met veel galanterie voldeed Heer RICHARDSON aan het verlangen der tooveres, waarbij hem echter ongelukkigerwijs de pruik van het hoofd viel. De tooveres schrikte hierover geweldig, daar zij geloofde, dat de Heer RICHARDSON, door zijne groote ervarenheid in de zwarte kunst, zich op eenmaal zijn hoofdhaar met vel en al van den schedel deed vallen. Zij schreeuwde luidkeels op dit werkelijk bewijs eener kunst, welke zij voorgaf te bezitten, en vlood met allen, die haar verzeld hadden, zoo snel zij kon, de kajuit uit. Met moeite deed men hare vrees bedaren, en, toen intusschen de Heer RICHAR-

SON zijne pruik weder opgezet had en de tooveres in de kajuit terug gekomen was, bleef zij schuwe blikken op hem werpen, en wilde van ons weten, of hij even gemakkelijk en snel ook zijn hoofd kon afnemen, iets, dat men niet geheel en al ontkende.

SCHRIJVERS-LAATDUNKENDHEID.

Deze is, gelijk men weet, een overoud gebrek. Zoo leefde, in het begin der vorige eeuw, in *Engeland* een in dien tijd beroemde criticus, JOHN DENNIS geheeten. Behalve dit zijn vak, was het opstellen van stukken voor den schouwburg zijne liefhebberij; onder anderen schreef hij een tooneelspel: *Liberty asserted*, (de gehandhaafde Vrijheid) dat in 1704 op den schouwburg van *Lincolns-inn* met schitterenden bijval gegeven werd. Op dit stuk beeldde hij zich ongeloofelijk veel in, en met name geloofde hij, dat de daarin voorkomende uitvallen tegen de *Franschen* geheel *Frankrijk* tegen hem in woede hadden moeten ontsteken, en dat de Koning niet zou durven wagen met *Engeland* vrede te sluiten, zonder het uitleveren van den schrijver dier tragedie tot hoofdvoorwaarde van het verdrag te maken. Toen derhalve het congres te *Utrecht* geopend werd om tot den vrede te geraken, begaf DENNIS zich in allerijl naar die stad, vroeg gehoor bij den Hertog VAN MARLBOROUGH, en bezwoer hem bij alles wat hem heilig was, toch niet in zijne uitlevering te bewilligen. De Hertog verzocht hem, daaromtrent volkomen gerust te willen zijn, want dat hij niet eens voor zichzelven onschendbaarheid bedongen had, hoezeer hij den *Franschen* bijna zoo veel leed en kwelling had toegevoegd als de Heer DENNIS! — Later vond deze eene nieuwe manier uit, om op het tooneel den donder na te bootsen. Deze wijs van donderen werd in een ander zijner treurspelen, *Appius en Virginia*, op het *Drurylane* theater in 1707 aangewend en daverend geapplaudisseerd, terwijl het stuk zelf uitgefloten werd. Kort daarna zat hij bij de voorstelling van *Macbeth* in het parterre, en zoo als hij den donder hoorde, sprong hij op en riep: »Bij den Hemel, dat is mijn donder! Hoe gaan die schurken met mij te werk! Mijn stuk doen zij vallen, maar mijnen donder stelen zij mij af en pronken er mede!" — Een jaar daarna had hij weder een treurspel gereed, dat *Coriolanus* heette, tot zijn benefiet gegeven werd en almede verongelukte. Nu beklaagde hij zich bij den opperkamerheer, den Hertog VAN NEWCASTLE, over de directie, omdat zij tot de opvoering eenen vrijdag gekozen had. »De mislukking," schreef hij, »was vooruit te zien; want niet genoeg dat vrijdag de slechtste avond van geheel de week is, was deze vrijdag in het bijzonder de slechtste vrijdag van al de vrijdagen in het jaar." — DENNIS stierf in 1734, in den ouderdom van 77 jaren.

WENK AAN DEN HUYSONDERWIJSER.

Hy is wel vry een rap gesel,
Hy kent syn ambacht wonder wel,
Die noyt van 't kinderhoofdje vraeght
Wat selfs een ouder hoofd niet draeght.
Ei meester! wat ick bidden mach,
Doe altyd wat de liefde plach!
Ei neem vooraf een goet ghemerck;
Dat is voor 't kint het halve werck.
Ei vergh toch van geen kinder-hant
De vruchten van een rijp verstant!
Vraegh noyt van 't kint wat selfs een man
Van kloeck beleyt niet geven kan!

A. v. I.

ONGALANTE GALANTERIE.

Alice, een maagd alreeds op jaren,
Viel, als Actrice, op 't schouwtooneel,
Een bijster jonge rol ten deel,
En wist het taamlijk wel te klaren.
»Gij hebt ons inderdaad verrukt,"
Sprak een der meest galante Heeren. —
»Ach neen, mijn pogen is mislukt!
»Hoe ook uw lof mij moog' vereeren,"
Hernam zij, »'k weet maar al te wel,
»Die rol eischt jeugd en schoonheid beide." —
»Het tegendeel bewees uw spel,
»Mejufvrouw, van 't geen gij daar zeide."

HET RUIME GEWISSE.

Hoe handelt Harpagon met der pupillen goed!
Men ziet de fabel hem des pellikaans verkeeren:
Daar dees met eigen bloed zijn jongen kweekt en voedt,
Ziet m' op der weezen goed en bloed hem schaamtloos teren.

HUWELIJKSVREES.

Gij vraagt, waarom ik mij van d' echt onthoude;
Ik denk, meent gij, daarover veel te bang.
Hoe menig, die te haastig trouwde,
Denkt daaraan niet zijn leven lang!...

MENGELWERK.

DE EERSTE STAMMEN.

EENE REDEVOERING.

Door

G. H. VAN SENDEN.

Mijne Heeren!

Het eerste huisgezin is beschouwd geworden als nog één geheel uitmakende. De kinderen van ADAM zijn door de zwakheid en behoefte van hunnen leeftijd aan de ouderlijke woning verbonden, en de voorwerpen der zorg en verwachting van den vader en de moeder. Door middel van leiding, onderwijs en voorbeeld vormen zij zich, en bereiden zij zich voor, om eens zelfstandig te kunnen bestaan. Terwijl de vader landbouw en veehoederij, beide echter nog in de eerste gebrekkige beginselen, met elkander heeft verbonden, wijdt ieder der beide zonen zich aan een gedeelte der vaderlijke werkzaamheid geheel toe; en uit de woning van het paar stamouders zien wij den eenen zoon als *herder*, den anderen als *landbouwer* treden.

Het is opmerkelijk, M. H.! dat het oude verhaal, evenmin hier als in het vervolg, waar zij de geschiedenis van de vóór-Noachiden verhaalt, melding maakt van het *jagersleven*. Het zoude dit zeker gedaan hebben, indien een gedeelte van het menschdom vóór den zondvloed zoodanige leefwijs had gevolgd. Integendeel, de nakomelingen van ADAM ons dadelijk als herders en landbouwers voorstellende, boezemt de oorkonde ons gunstige gedachten in omtrent hunne beschaving.

Het *jagersleven* toch grenst aan den denkbeeldigen staat der wildheid. Menschen, die zich in eene voortdurende worsteling bevinden met het dier, hetzij om zich tegen

het verscheurende te beveiligen, hetzij om zich van het gevelde te kleeden, hetzij om het gevangene te temmen, kunnen zich slechts tot eenen lagen trap van ontwikkeling verheffen. Het is waar, zij oefenen hunne ligchaamskrachten; zij ontvangen meerdere sterkte en behendigheid; zij leeren geduld en volharding. Onverschrokken daarenboven wordt de jager onder gevaren, en groote tegenwoordigheid van geest, die kostelijke gave, verkrijgt hij. Zijn vindingsvermogen wordt gescherpt, ten einde het dier te bemagtigen, dat in kracht en vlugheid hem te boven gaat, en dat, geleid door zijn instinkt, de pogingen van den mensch, die zijne vrijheid en zijn leven be dreigt, zoekt te verijdelen. Intusschen, deze voordeelen van het jagersleven wegen op verre na niet op tegen de nadeelen, aan hetzelve verbonden. De jager, volgende de sporen van het wild, zwerft rond langs de banen van het dier, dat hij vervolgt; de eenzame schuilhoeken van hetzelve zijn zijne geliefkoosde plekjes; hij neemt iets over van de ongezelligheid en woestheid, het wild eigen; hij wordt ligtelijk, gelijk het verscheurende dier, wreed en roofzuchtig. Deze laatste karaktertrekken moge de *visscher* met hem niet deelen, maar daarentegen ook minder moedig en meer zwak zijn, de *Ichthyophaag* wordt toch evenmin als de jager door zijne leefwijs geholpen op de baan der ware beschaving; integendeel is die leefwijs hem hierin grootelijks een hinderpaal.

Geheel anders is het met de *veehoederij* gelegen. Meer zachte zeden kweekt zij aan. In landen, waar het gras welig ontspruit, waar uitgestrekte velden bedekt zijn met een groen tapijt, of waar een zoodanig langs de afhellingen der bergen nederhangt, waar ook beken door deze weiden kronkelen en rivieren de boorden kussen, ziet men den herder met zijne kudden. Zij bestaan uit dieren, welke den mensch nuttig zijn; hetzij door hunne wollige vacht, door hunne dikke huid, of hun vleesch; hetzij door hunne krachten, waarmede zij den arbeid van den mensch verligten, zijne lasten helpende trekken of dragen. De herder koestert voor deze schepselen eene teedere zorg.

Geheel zijne inspanning is er op gerigt, om ze te bewaren, te vermeerderen en zoo veel mogelijk te veredelen. Wat wonder, de zorg voor zijne dieren opent hem eene bron van bestaan en overvloed, waarvoor hij, door middel van ruiling, zich van den landbouwer en stedeling andere voorwerpen kan verschaffen. De herder is een vrij mensch; hij ligt aan geene wetten, dan die hij zich zelven geeft, gebonden. Als kind der natuur leeft hij in de schepping. Zijne werkzaamheden bij dag bepalen hem er bij, om de voortbrengsels en veranderingen der natuur op te merken, terwijl de nachtwaak bij zijne kudden hem tot de beschouwing van den starrenhemel opleidt. Genot der natuur en liefde is zijn genot. Verre van de steden en het bederf, dat in dezelve zich ontwikkelt en voortplant, vloeit zijn leven gelijkmatig en kalm daarhenen, gelijk het water van het beekje, waaraan hij zijne kudden drenkt. De weelde kent hij niet; de overdaad ondermijnt zijne gezondheid niet; zijne behoeften zijn weinige en ligt te vervullen. Hij is sterk en opgeruimd; de gastvrijheid heeft in zijne tent hare altaren; en nergens zijn die heiligdommen zoo onschendbaar, nergens wordt voor deze edele deugd zulk reukwerk ontstoken, als in de herderswoning. Zulke herders, hoedanige er in oude tijden bestonden, en er nog in *Arabië* gevonden worden, zijn niet zelden dichters. Met de herdersfluit of het besnaarde speeltuig in handen, storten zij hun gevoel uit in liefelijke gezangen, en, indien zij God kennen, hebben zij in hunne leefwijs een zeer geschikt middel om godsdienstigheid op te wekken, zachte zeden aan te kweeken en met huiselijke deugden hunne stille woningen te versieren.

Intusschen, hoe veel bekoorlijkheden ook het herdersleven moge bezitten, hoezeer het ook verheerlijkt is geworden door de lier der Idyllen-dichters, het is toch geenszins die staat, waarvan men zeggen kan, dat hij het meest geschikt zoude zijn ter ontwikkeling en beschaving van het menschdom. Nomadenvolken zijn geene geregelde natiën; hunne gezellige inrigtingen zijn weinige en onvolkomen; hunne kunstvaardigheid heeft eenen zeer beperkten kring,

waarin zij zich oefenen en volmaken kan. Ook beslaan zwervende herders eene te groote oppervlakte, en zijn niet genoegzaam gewaarborgd tegen gebrek en hongersnood. Deze nadeelen ontwijkt de *landbouw*. Door den landbouw komt de zwervende mensch tot rust. Hij wordt geboeid aan het plekje gronds, waarop hij kruiden en gewassen teelt, dat hij zijn eigendom noemt, en dat besproeid is door zijn zweet. De landbouwer rigt daar zijne vaste woning op. Daarenboven, deze stand vereischt meer nadenken en overleg, dan die van den herder; hij is dus meer gunstig voor de ontwikkeling van den geest. Hij bevordert de zamenleving. Want terwijl herders, in elkanders nabijheid wonende, elkander benadeelen en verdringen, bevoordeelen zich de landbouwers, door de eene den anderen wederkeerige hulp, die zij noodig hebben, te bieden. De landbouw legt aldus den grondslag tot verzamelplaatsen voor menschen in vaste woningen. Hij bouwt dorpen, waaruit, bij den aanwas der bevolking, dien de landbouw bevordert, vlekken en steden ontstaan. De landbouw vereischt orde en regt; met hem begint de wetgeving, die perk en paal stelt aan de willekeur en den hartstogt; die veiligheid schenkt aan het leven en de bezitting; die de banden weeft en vast maakt van het maatschappelijke ligchaam. Met den landbouw ontluikt de nijverheid; door hem wordt de koophandel gevoed en de weelde geboren. Want, hoe veel inspanning er ook toe behoort, om de aarde haar gewas af te dwingen en haar vruchtdragend vermogen te onderwerpen aan den menschelijken geest, zoo schenkt hij toch grooten winst en beloont de vlijt met rijkdom en schatten. Deze lokken weder uit tot gemak en rust; kunst en wetenschap verheffen zich, nadat de natuur hare overwegende kracht heeft verloren. Met één woord, M. H.! de landbouw is een uitnemend middel, om de menschelijkheid op te wekken en te kweeken. Aan hem heeft de ontwikkeling van ons geslacht oneindig veel te danken. De ploeg, die de aarde opent, om het zaad te ontvangen, opende ook de harten voor het zaad der beschaving, en eenen oogst, rijker en weldadiger, dan die op de graanvelden

golft, heeft dit werktuig voortgebragt; onmetelijke zegen is door hetzelve geschonken.

De veehoederij en landbouw, die wij door de beide zonen van het eerste huisgezin beoefend vinden, bepaalden zich echter slechts tot de beginselen zoowel van het eene als van het andere bedrijf. Ten opzigte van het eerstgenoemde wordt dit uitdrukkelijk aangewezen door de bepaling: »ABEL *was een schaapherder;*" natuurlijk, want het schaap is dat dier, hetwelk zich, als zijnde zeer eenvoudig, gemakkelijk laat besturen; hetwelk, als zijnde bedeesd en zwak, de menschelijke leiding en het menschelijke opzigt, zoo wel in de weide als op den stal, behoeft. Dat ABEL zich tot dit huisdier, hetwelk bovenal en veelzijdig nut aanbrengt, bleef bepalen, dat zijne kudden uit *schapen* bestonden, is blijkbaar uit zijn offer; hetwelk bestond uit *de eerstgeborene van zijne schapen en hun vet.* Nadat de eerste herder gevallen was, door de hand van den eersten landbouwer, de broeder het bloed des broeders had vergoten, vervulde SETH de plaats van den vermoorden. Hij volgde hem ook in diens beroep, en het is mij zeer waarschijnlijk, dat de nakomelingen van SETH als herders hebben geleefd tot NOACH toe. De bijzondere zorg, die deze voor het vee en gedierte droeg, verraden, mijns bedunkens, duidelijk den herder; terwijl op dezen, als den eigenlijken stand, ook de vermelding duidelijk wijst, dat NOACH na den vloed *begon* een akkerman te zijn, *Gen.* IX: 20. Het is, M. H.! deze vooronderstelling, die, mijns inziens, een niet onbelangrijk licht werpt op dat gedeelte der oude geschiedenis, hetwelk de linie van SETH raakt. Zij lost grootendeels de verschijnselen op, die wij bij zijne nakomelingen aantreffen, hunne *godsdienstigheid*, hunnen *hoogen ouderdom* en hun *geslachtregister*.

In het oog loopend is in de eerste plaats de strekking der oude oorkonde, om de Sethiten door *godsdienstigheid*, als eenen hoofdkaraktertrek, te onderscheiden. In de fragmenten, tot dezen stam betrekking hebbende, wordt toch melding gemaakt van mannen, door wier invloed

men *begon den naam des Heeren aan te roepen*, die *met God wandelden*, die *regtvaardig waren en opregt in hunne geslachten*; doch niets van dien aard wordt, ten opzigte der Kaïniten, geroemd. Wij behoeven, M. H.! dien meer godsdienstigen zin nu niet alleen toe te schrijven aan den persoonlijken invloed van den stamvader; aan het voorbeeld van zijn karakter, en de werking, die ook nog na zijnen dood van den bij zijne nakomelingen geëerbiedigden, uitging, — ook de gunst van de leefwijs mogen wij in aanmerking nemen. Immers het is reeds opgemerkt, dat de herder, het onschuldige kind der natuur, niet is onderhevig aan verzoekingen, aan hoedanige de vereeniging van veel menschen in steden den sterveling bloot stelt; dat integendeel zijne leefwijs hem gedurig doet verkeeren te midden van voorwerpen en verschijnselen, geschikt om zijn gemoed in eene kalme stemming te brengen en daarbij te bewaren, ingekeerdheid naar het binnenste te bevorderen, en den geest tot vrije verheffing, van het zigtbare tot het bovenzinnelijke, behulpzaam te zijn. Zoo ontwikkelde zich, onder den invloed van het herdersleven, de kiem der godsdienstigheid bij de Sethiten eigenaardig; en in den tempel der natuur wandelde de Sethiet als priester, omringd van de veelbeteekenende zinnebeelden der majesteit en goedheid van dat Wezen, hetwelk hij als Schepper, Onderhouder en Heer had leeren kennen.

Eenen tweeden kenmerkenden trek van de geslachtlinie van SETH leveren de *hooge jaren* op, welke de uit dien stam vermelde mannen bereikten. Immers terwijl ADAM, nadat hij geschapen was geworden, 930 jaren leefde, bereikte SETH den ouderdom van 912, ENOS dien van 905, KENAN 910, MAHALAL-ËL 895, JERED 962, METHUSALAH 969, LAMECH 777, NOACH 950 jaren; en die gezegd wordt in vroegen dood door God weggenomen te zijn, zoodat hij niet meer op aarde onder de levenden was, telde toch nog zoo veel jaren, als er thans dagen in een jaar zijn, 365. Eene zoodanige verbazende levenslengte gaat niet alleen het perk van het menschelijk aanzijn, in latere eeuwen,

ver te boven, maar ook dat, hetwelk in de zeer vroege, die op den zondvloed volgden, den sterveling tusschen wieg en graf gesteld was. Men is derhalve op het denkbeeld gekomen, dat door de tijdvakken, *jaren* genoemd, eigenlijk *maanden* behooren verstaan te worden; een denkbeeld, hetwelk men reeds in Griekschen en Romeinschen tijd had te baat genomen, om de hooge jaren der Egyptische goden en halfgoden tot eene natuurlijke lengte terug te brengen. Wanneer wij dezen maatstaf voor een oogenblik aannemen, dan verkrijgen wij voor de oudvaders eenen leeftijd van even boven of even beneden *tachtig* jaren, en ENOS is dan ruim *dertig* jaren oud geworden. Doch, hoezeer deze hypothese zich in den eersten opslag moge aanbevelen, zij blijkt, bij nadere toepassing, onoordeelkundig te zijn, en leidt tot ongerijmdheden. Immers in dezelfde geslachtlijst, die de leefjaren noemt, wordt ook opgegeven, hoe oud ieder Sethiet was, toen zijn eerste zoon hem werd geboren. SETH was toen 105, ENOS 90, KENAN 70, MAHALALEËL 65, JERED 162, ENOCH 65, METHUSALAH 187 en LAMECH 182 jaren. Verstaat men nu ook door deze jaren maanden, dan zijn METHUSALAH en LAMECH omtrent 15, JERED is 13, SETH is nog geene 9, ENOS nog geen 8, KENAN nog geen 6, MAHALALEËL en ENOCH zijn pas 5½ jaren oud geweest, toen zij vaders van eenen zoon werden. Men vervalt dus door deze hypothese van het ongeloofelijk groote getal in het tegenovergestelde ongerijmd kleine. Ook komt men, door den *Samaritaanschen tekst* van den Pentateuch te volgen, in dezen niet tot beter, maar veeleer tot erger; want die tekst stelt de jaren van het eerste vaderschap van JERED en METHUSALAH juist op 100, en die van LAMECH op 129 minder. Het is waar, de vertaling der LXX noemt hooger getallen aan. Zij voegt bij die van den gewonen tekst voor iederen oudvader, met uitzondering van METHUSALAH en LAMECH, 100 jaren toe, als ouderdom bij de geboorte van den oudsten zoon; en met die vertaling stemt JOSEPHUS grootendeels overeen. Desniettemin blijft men aldus ook nog beneden de 200 maanden en dus tusschen de 15

en 16 jaren. Daarenboven, de laatstgenoemde geschiedschrijver der Joodsche natie verzet zich ten sterkste tegen zoodanige opvatting; want hij telt de genoemde getallen als *jaartallen* op en zegt, dat zij 2656 jaren uitmaken. Het is waar, men zou kunnen zeggen, dat JOSEFUS de eigenlijke lengte van tijd niet meer had geweten, die door de benaming *jaar* in de oude oorkonde werd bedoeld, maar de oorkonde zelve wijst duidelijk genoeg aan, hoe lang het jaar is, dat zij als tijdmaat bezigt. Dit jaar bestond uit *maanden*, welke weder uit *weken*; weken, die weder uit *dagen* waren zamengesteld. Want ofschoon de ruimte, die er verliep tusschen den eenen *op- en ondergang* van de zon tot den anderen, de eerste en meest natuurlijke verdeeling van den tijd opleverde, zij was toch te klein en te ongemakkelijk, dan dat zij op den duur kon voldoen. Men had eenen grooteren maatstaf noodig, en eenen zoodanigen gaf de *maan* aan de hand. Zeer spoedig moest men toch opmerken, dat elk *kwartier* van de maan 7⅜ dagen duurde, en nu nam men, met weglating van het gebrokene, het volle getal *zeven*, en had eene tijdmaat van zeven dagen, de *week*. Het ontging vervolgens de aandacht niet, dat er van elke vernieuwing van de phasen der maan 29½ dag verliepen, dus voor twee manen negen en vijftig dagen. Zoo was eene derde nog grootere verdeeling gegeven, die van de *maand* bij afwisseling van 29 en 30 dagen. — Eindelijk, men nam waar, dat in twaalf van zulke maanmaanden, die zamen 354 dagen uitmaakten, al de jaargetijden terugkeerden; en zoo vormde men daaruit eene vierde nog langere eenheid van tijd, het *jaar*. Het is dit *maanjaar*, hetwelk wij bij de oude volken, die nog geene naauwkeurige kennis bezaten van den loop der hemelligchamen, overal vinden; althans bij herdersvolken, en dat ook toereikend was, om in hunne behoefte van den tijd te verdeelen te voorzien. Het antediluviaansche jaar nu was zoodanig maanjaar. Immers in de geschiedenis van den zondvloed wordt gewag gemaakt van den *zeven en twintigsten* dag der maand en van de *tiende* maand. *Gen.* VIII: 14, 5; doch niet uit 29 en

30 dagen bij afwisseling, maar uit ronde 30 dagen schijnt elke maand bestaan te hebben. Dit blijkt, mijns inziens, uit de vermelding, dat NOACH op den *zeventienden* dag der *tweede* maand in de arke ging, en dat de arke, in de *zevende*, op den *zeventienden* dag der maand rustte, *Gen.* VII: 11 en VIII: 4; welk een getal van dagen gezegd wordt geweest te zijn van 150. (*Gen.* VII: 24.) Het is juist dit getal, dat men vindt, wanneer men de *vier* volle maanden tegen 30 dagen berekent, en daarbij de genoemde gedeelten van de tweede en zevende maand voegt. — Uit deze korte uitweiding over de oudste tijdberekening, die gij allen, M. H.! als over een' hoogst belangrijken tak der geschiedkunde loopende, mij zult ten goede houden, blijkt ten volle, dat men niet zonder gewelddadige mishandeling der oude historische berigten het buitengewone hooge jarental der oudvaders tot het thans natuurlijke van 's menschen leeftijd op aarde kan terugbrengen. Opmerkelijk is het echter, dat ook nog bij andere volken verhalen in hunne oudste geschiedenis zijn, die eenige overeenkomst hebben met deze Bijbelsche. Zoo maken de Egyptische kronijken gewag van halfgoden, die over het land geregeerd hebben. Niet alleen het getal dier personen, zijnde dat van negen, komt overeen met het getal van hen, die in de Bijbelsche oorkonde gezegd worden hoofden der Sethiten geweest te zijn, maar ook de hooge leeftijd van die heerschers. Nagenoeg hetzelfde verschijnsel treffen wij aan in de oude Babylonische historie. Ook zij stelt aan het hoofd van hare verhalen tien langlevende personen, die het eerste tijdperk uitmaken. Zelfs is er hier en daar, zoowel in de Egyptische als Babylonische namen dier personen, eenige overeenkomst met de namen der voorzondvloedelijke Sethiten. Ik haal deze min opgemerkte omstandigheid aan, om te doen blijken, dat reeds zeer vroeg en vrij algemeen zoodanig gevoelen heeft bestaan, en er eene overlevering geweest is onder de volken van eene reeks hoogbejaarde stamhoofden. Gaarne stem ik echter toe, dat men alle zwarigheden niet kan wegnemen, die deze mededeelingen uit den grijzen voortijd drukken. Ten

eenenmale ongeloofelijk komt mij echter zoodanige hooge leeftijd niet voor; althans niet tot er bewezen zal zijn de volstrekte onmogelijkheid, dat een mensch die jaren *kan* bereiken. Voorbeelden van zulken, die honderd en meer jaren leefden, zijn er nog dagelijks, hoewel zij behooren onder de groote zeldzaamheden; maar onder die honderdjarige vaders zijn er weinige, die niet nog langer hadden kunnen leven. Althans bij de opening van het lijk van iemand, die, 150 jaren oud zijnde, stierf, bleek het aan deskundigen, dat de man niet was bezweken uit gebrek aan levenskracht, maar dat de afwijking van zijne gewone sobere en matige leefwijs, die hij met eene weelderige had verwisseld, de eigenlijke oorzaak had opgeleverd, waardoor hij was bezweken. In allen gevalle zijn te allen tijde de zekerste middelen om hooge jaren te bereiken geweest eene geregelde leefwijs, doorgaande kalmte en opgeruimdheid van geest. Wanneer een mensch, die er aanleg voor heeft om oud te worden, gene volgt en deze heeft, wanneer hij daarenboven beveiligd blijft voor die gevaren, welke het menschelijk aanzijn en de gezondheid alomme bedreigen, wie zal dan den uitersten grenspaal der loopbaan van eenen zoodanigen kunnen vaststellen? Maar, wanneer gij alle standen doorloopt en vraagt, welke de meest gunstige zij, om den mensch tot hooge jaren te doen klimmen, gij zult dien van den herder in de eerste plaats noemen. Wanneer gij alle tijdperken doorloopt, om te vragen naar den meest gunstigen aanleg, gij zult als van zelven gebragt worden tot die menschen, welke de eerste afstammelingen waren van het eerste menschenpaar; in welker aderen dus nog dat bloed vloeide, hetwelk door het magtwoord van God zelven was gevormd, en die op nog kleinen afstand stonden van den volmaakten mensch; in welken voort te brengen de Schepper aller dingen zich niet minder verheerlijkte, dan in zonnen aan den trans des hemels te plaatsen. Daarenboven, wie heeft zoo veel kennis van den geheelen staat der vóór-Noachidische wereld, om te durven beweren, dat er toen geene bijzondere omstandigheden kunnen geweest zijn, welke bevorderlijk wa-

ren, om het lot des doods te vertragen en de levenskracht te sterken? Wie zal ontkennen, dat een lang leven in eenig tijdperk zoo weldadig kon zijn, als juist in het eerste van ons geslacht? Wie dus ook beweren, dat het niet in het plan is geweest der goddelijke Voorzienigheid, die het lot der geboorte en des doods van den mensch in hare handen heeft, het leven van sommigen toen tot die hoogte te doen klimmen?

De *derde* trek, welke de geschiedenis der Sethiten onderscheidt, ontvangt evenwel uit de vooronderstelling, dat deze uit herdersfamiliën waren zamengesteld, eene niet te verachten opheldering. Immers, terwijl slechts enkele *namen* van de nakomelingen van KAÏN worden opgegeven, behelst de oude oorkonde een volledig geslachtregister, van SETH, den zoon van ADAM, beginnende, en doorloopende tot NOACH. Het is hetzelfde, M. H., waarvan straks reeds is gesproken, waaromtrent ook reeds is opgemerkt, dat, behalve de namen, omtrent elken Sethiet zijn opgegeven twee jaartallen, het eene dat van zijnen leeftijd, toen zijn oudste zoon werd geboren, het andere dat van zijnen ouderdom, toen hij stierf. Vragen wij, van waar dat bij de Kaïniten het aanhouden en bewaren der geslachtregisters verwaarloosd of althans met mindere zorg behandeld werd, van waar daarentegen, dat de Sethiten zoo veel oplettendheid daarvoor betoonden? Het antwoord is gereed: »zij waren herders." Trouwens, bij geene leefwijs vindt men zoo veel gereedheid om geslachtregisters te bewaren, als bij die, welke de herder volgt. De herder, van de groote tooneelen des maatschappelijken levens verwijderd, onkundig ook van de wereldgebeurtenissen, wordt met zijne oplettendheid geheel terug gedrongen in den kring van zijnen stam. Deze is zijne wereld. Tot haar bepalen zich zijne herinneringen van het verloopene evenzeer, als zijne zorgen en uitzigten omtrent het toekomende. Zijne afstamming te weten, terug te kunnen gaan tot vader en voorvader, is voor den herder eene zeer aangelegene wetenschap. Daarenboven, indien hij onder zijne voorzaten zulken telt, die zich onderscheiden hebben door rijkdom-

men of daden, die uitmuntten door de verhevenheid van hun karakter, hij zal, in deze namen te bewaren, den roem bewaren van zijnen stam en den boom kweeken, van welken hij ontsproten is. Eindelijk vinden wij, dat bij alle herdersvolken het vaderlijk bestuur bestaat. De vader van het huisgezin is opperhoofd. SETH volgde dus, na de ballingschap van KAÏN, ADAM als stamvader op; en de verschillende familiën, die zijne kinderen vormden, en die uit de kinderen van deze weder ontsproten, waren aan hem onderworpen. Hij werd in dat oppergezag door zijnen oudsten zoon vervangen, en allen uit dien stam eerbiedigden het regt der eerstgeborenen, allen waren aan hetzelve onderdanig. Vanhier, dat de geslachtlijst van den Sethitischen herdersstam alleen de *eerstgeborene* zonen van de eerstgeborene vermeldt. Zij is, wat zij eigenaardig zijn moest, de *genealogie der regenten*, die het bestuur uitoefenden over de eene helft der nakomelingen van ADAM. Vraagt gij echter, op welke wijs dit geslachtregister der Sethiten is bewaard, ik ben er niet vreemd van te gelooven, dat zulks is geschied door *schrift*. Het is waar, dat eene geslachtlijst evenzeer in het geheugen kan worden geprent als in steen; maar het is ook waar, dat zij dan niet zoo *wèl* is bewaard. Opmerkelijk is in allen gevalle, hetgeen te dezen opzigte bij JOSEFUS gevonden wordt, en door hem uit eene oude overlevering schijnt geput te zijn. Deze Joodsche geschiedschrijver zegt ergens, (Oudheden I. 2 hoofdst.) het volgende: »SETH, »bij zijnen vader opgevoed, begaf zich met kracht tot een »deugdzaam leven. Hij liet kinderen na, die hem gelijk »waren en in zijn vaderland bleven wonen, alwaar zij »gelukkig en volkomen eendragtelijk leefden. Het is aan »hun vernuft en hunnen arbeid, dat men de kennis van »den loop der starren verschuldigd is. Omdat zij van »ADAM verstaan hadden, dat de wereld door water en »ook door vuur vergaan zoude, maakten zij uit vrees, dat »die wetenschap verloren mogt worden, eer de menschen »daarin wèl onderrigt waren, twee zuilen, de eene van »gebakken steen, de andere van hardsteen, op welke zij

»hunne verkregen kundigheid graveerden; opdat, bijal-»dien een watervloed de zuil van gebakken steen verdelg-»de, de hardsteen in stand bleef, om de gehengenis van »hetgeen er op *geschreven* stond, voor de nakomelingen »te bewaren." Indien men dit berigt niet in alles voor geheel fabelachtig houdt, dan wordt het meer verklaarbaar, hoe deze geslachtlijst, met al hare groote getallen, zoo naauwkeurig heeft kunnen bewaard worden tot dien tijd, waarop zij in die gedenkschriften is opgenomen, waaruit het eerste boek van MOZES is zamengesteld.

Mij blijft nog over, M. H.! deze genealogische tafel uit dat oogpunt te beschouwen, waaruit zij zeker voor de algemeene historie van het grootste gewigt is, als grondslag namelijk van de tijdrekenkunde der antediluviaansche wereld. Algemeen neemt men toch aan, dat van ADAM tot op CHRISTUS bij de *vierduizend* jaren zijn verloopen, maar aan het hoofd van de kleinere getallen, door optelling van welke dit groote wordt voortgebragt, staat dat van 1656 jaren, als het tijdverloop uitmakende van ADAM tot op den watervloed. Deze som vindt men, door de jaren, die volgens dit geslachtregister zijn verloopen, van de geboorte van elken voorvader tot op die van zijnen oudsten zoon, bij elkander te tellen. Aldus verkrijgt men tot op de geboorte van NOACH de som van 1056 jaren; en, daar NOACH gezegd wordt 600 jaren oud geweest te zijn, toen de vloed kwam, juist 1656 jaren van ADAM tot die groote katastrophe. Intusschen is straks reeds opgemerkt, dat de Samaritaansche tekst van den Pentateuchus, alsmede de Alexandrijnsche overzetting des O. T., in dezen van den Hebreeuwschen tekst verschillen. De eerste brengt de 162 jaren van JERED op 62, de 187 van METHUSALAH op 67 en de 182 van LAMECH op 53 terug; doch de laatste voegt bij elk der vijf eerste getallen honderd jaren; zij doet dat ook bij het zevende getal; terwijl zij het achtste met 20 vermindert en aan het negende 6 jaren toevoegt. De Samaritaansche tekst geeft *een geheel* van 1307; de vertaling van de LXX een getal van 2242, waarvan JOSEFUS slechts met 14 jaren verschilt, wiens getallen, bij

elkander gevoegd, eene som van 2256 jaren uitmaken. Zoo zou dus, M. H., de geheele aangenomene tijdrekening veranderen, naar mate men deze of gene opgave volgde. De geschiedenis vóór CHRISTUS geboorte zou, als men den Samaritaanschen tekst aannam, 349 jaren mindere, doch als men de Grieksche vertaling voor de meest juiste opgave hield, 566 meerdere tijdruimte beslaan. Wilde men daarentegen de jaren tot *maanden* maken, dan zou de lijn des tijds van ADAM tot den vloed, naar de verschillende genoemde opgaven, zich tot 138, 109, 187 of 188 jaren bepalen. Een onnatuurlijk klein tijdsbestek voorzeker voor tien geslachten, en dus evenzeer af te keuren, als de verbazend groote, in miljarden teruglloopende voortijd van de Chinezen, Indiërs en Egyptenaren. Het is mij al meer en meer voorgekomen, dat de afwijkingen van den Hebreeuwschen tekst in de getallen der Samaritaansche en Grieksche overzettingen of schrijffouten zijn, of kwalijk aangebragte verbeteringen. Althans die in den Samaritaanschen tekst zijn blijkbaar inkortingen, ondernomen, om het schier ongeloofelijke geloofelijk te maken. De toevoeging daarentegen in de Alexandrijnsche vertaling verraadt kennelijk den invloed van Egypte, hetwelk in deszelfs oude Chronijken op mannen van hooge jaren roemt. JOSEFUS volgde in zijn werk de voorgangers uit *Alexandrië*, en zijne kleine afwijkingen van deze Egyptische vertalers hebben haren grond in het gebrek van het exemplaar, dat hij voor zich had. Het is daarom, M. H.! dat de algemeene geschiedenis den tijdmeter, die het vijfde hoofddeel van *Genesis* mededeelt, behoudt. Zij doet het echter niet alleen op gronden, die deze tijdmeter zelf behelst, maar ook, omdat het jaartal van zestien en eene halve eeuw het meest overeenstemt met de slotsommen van berekeningen voor de lengte van dat tijdperk, welke op grondslagen, buiten de oorkonde gelegen, gebouwd zijn.

De andere der beide stammen, waarin de wortel van het eerste huisgezin opschoot en voortleefde, is die van KAÏN; zij trekt evenzeer onze oplettendheid tot zich.

Allereerst verdient de verhuizing van dit gedeelte der

Adamiten onze opmerking. KAÏN, op den duur geene rust kunnende vinden in streken, die bevlekt waren geworden met het bloed van den innig godvruchtigen broeder, verliet de verblijven zijner ouders; hij zocht, met zijne gereedschappen voor den akkerbouw en vergezeld van zijn gezin, eene andere streek op. De oorkonde zegt, dat hij naar het land *Nod* is gegaan, en zij berigt omtrent hetzelve, dat het ten *oosten van Eden* was gelegen. Eene aanwijzing, M. H.! die leert de voortdurende strekking der menschen naar het hoog gebergte van *Middel-Azië*. Bij de keus der streek en van den bodem zal hij vooral op derzelver geschiktheid voor den akkerbouw gezien hebben, dien hij met de zijnen, welke zich spoedig vermenigvuldigden, bleef beoefenen. Gelijk wij de bijzonderheden in de geschiedenis der Sethiten toegelicht vonden door het eigenaardige van hunne leefwijs, zoo zullen ook die, van welke de historie der Kaïniten gewaagt, menige opheldering uit het bedrijf van deze ontvangen.

Het eerste is, dat KAÏN *eene stad bouwde en den naam derzelve noemde naar den naam zijns zoons* HANOCH. Dus was de eerste werking van den landbouw de menschen te vergaderen, om bij elkander te wonen te midden der akkers, die zij bebouwden; om huizen te stichten, waarin ruimte is voor den landbouwer en zijne ploegdieren, voor zijne gereedschappen en voor het gewas des jaars, hetwelk hij bewaart, deels om er van te leven, deels om er van te kunnen zaaijen. Eene eenvoudige omtuining omsloot die verzamelplaats van woningen. Dezelve moest deze verblijven der menschen beveiligen tegen den onverhoedschen aanval van het roofdier, van hoedanig in de geschiedenis van KAÏN het eerst gewag wordt gemaakt (*Gen.* IV: 7); het moest den vermoeiden van het dagwerk de geruststelling geven, dat zij niet uit hunnen slaap onder de klaauwen van tijger of leeuw gewekt zouden worden. De eerste stad had dus hetzelfde kleine begin, denzelfden zwakken aanvang, welken de meeste andere steden, die wereldsteden geworden zijn, naderhand gehad hebben.

De landbouw, die in deze eerste zamenwoning eigen-

aardig de behoefte aan wet en orde deed ontstaan, blijkt ook toen reeds bevorderlijk te zijn geworden aan de *kunst* en ook in dezen zijn weldadig karakter geopenbaard te hebben. Trouwens, het is juist onder dezen landbouwenden stam, waar die uitvindingen geschiedden, welke de oorkonde onder de voorzondvloedelijke uitdrukkelijk vermeldt. Zij noemt die van *tenten*, van *muzijkwerktuigen* en van het *bearbeiden* der *metalen*.

De uitvinding van *tenten* moge, naar ons oordeel, thans eene min belangrijke schijnen, zij was het niet naar het gevoelen der oude wereld, die haar waardig achtte opgeteekend te worden in de geschiedrol, en verdienste genoeg toekende aan den man, van wien zij uitging, om zijnen naam te vereeuwigen. Het historieblad noemt eenen der zonen van LAMECH, den vijfden van KAÏN, die JABAL was geheeten. Wij ontvangen in dit berigt van ter zijde de herinnering, dat niet al de Kaïniten zich alleen tot den landbouw bepaald hebben. Er waren ook onder hen, welke het herdersleven begonnen te volgen. Het was niet alleen de neiging, het was ook de gunst der gelegenheid, welke geboden werd in velden, die den zoom der bebouwde akkers vormden of in afhellingen van bergen, min geschikt voor de bewerking met den ploeg, die sommige Kaïniten tot het herdersleven uitlokten. Het was ook het voordeel, hetwelk de herder, die in de nabijheid van landbouwers zijne verblijven hield, van hen kon trekken. Want terwijl de landbouwer de voortbrengsels van het vee en het vee zelf van den herder noodig heeft, wordt deze weder door de oogsten van genen bewaard voor gebrek. Intusschen, op het land *Nod* rustte niet die *zoele* hemel, welke over de vlakten, waarin de Sethiten rondzworven, zich uitbreidde; het was een meer bergachtige, eene min gunstige landstreek. Zoo stond de herder uit de Kaïniten des nachts bloot aan de koude, des daags aan de hitte. Niet overal vond hij beschermende spelonken of schaduwrijke boomen, en zoo was de leefwijs van deze Kaïniten onderhevig aan groot bezwaar. Hoe dat te verhelpen, zonder de voordeelen, die het herdersleven in gemeen-

schap met den landbouw bood, op te offeren? JABAL vond daarop iets uit. Hij kwam op het vernuftig denkbeeld, om losse woningen, naar het voorbeeld der vaste, te vervaardigen, die even gemakkelijk geplaatst als opgenomen konden worden. Men noemde ze *tenten*, die waarschijnlijk eerst bestonden uit zamengenaaide dierenvellen, welke over staken waren gespannen. Het sterkere lastdier, de kemel en ezel, droeg dien toestel gemakkelijk van de eene plaats naar de andere. Zoo had het herdersleven eene groote schrede gedaan, die andere ten gevolge moest hebben; maar de landbouwer was het toch geweest, welke deze verbetering aan den herder geschonken had.

Niet min gewigtig, als deze uitvinding voor den herder was, moest eene andere, die spoedig daarop volgde, voor den landbouwer en den bewoner der ontluikende steden zijn, die van eene betere *bewerking der metalen*. Zij wordt toegeschreven aan TUBAL, eenen tweeden zoon van den Kaïniet LAMECH, die daarom TUBAL-KAÏN is geheeten. Het verdient opmerking, dat, terwijl het verhaal van JABAL zegt: *hij is vader geweest dergenen, die tenten bewoonden en vee hadden*, *Gen.* IV: 20, zij, ten opzigte van TUBAL, zich eenigzins anders uitdrukt, en verklaart: *hij was een leermeester van alle werken in koper en ijzer*. Gene uitdrukking wijst op de *eerste* uitvinding, deze echter kennelijk op de *volmaking* van het reeds bestaande. Ook is het inderdaad bijna niet te vermoeden, dat tot op de tijden van TUBAL de metalen geheel onbekend en ten eenenmale ongebruikt zouden gebleven zijn. Zoo veel eeuwen zouden de menschen achteloos op eenen bodem geleefd hebben, die met zijne oppervlakte schatten uit het delfstoffelijke rijk bedekte, en zulks deed door eene dunne aardkorst, van onder welke in landen, rijk aan metaal, zich hetzelve aan het oog des menschen te kennen geeft? Beken, die van met metalen bezwangerde bergen nederrollen, voeren, wanneer zij door regen aangezwollen zijn, niet zelden korrels van goud en zilver in de vlakte neder, die uit beddingen, door zomer-

hitte uitgedroogd, den mensch tegenblikken. Het zand, dat eene bergader bedekt, stuift weg of wordt toevallig verwijderd; een bliksemstraal doet eene rots splijten of slaat eenen brok van dezelve af, en het dikwerf reeds zuiver en glanzig metaal ligt bloot, het goud in zijn geel, het zilver in zijn blank, het koper in zijn rood. Zoo is het dan zeer geloofelijk, hetgeen het oudste berigt omtrent de metalen te kennen geeft, dat deze soort van delfstof reeds vóór TUBAL gekend en gebruikt was. Maar die er toen in werkten, zij vonden in hem eenen leermeester. Hij toch moest, als tot landbouwers en stedelingen behoorende, het gebrekkige van de bewerking en dus van het gebruik der metalen veel meer met de zijnen gevoelen, dan de Sethiten, die herders waren. Gedreven door de behoefte, geprikkeld door de eerzucht, wendde hij al zijn nadenken er op, om aan het metaal die vormen te geven, waarin het de weeke en ligte houten of de breekbare steenen werktuigen vervangen kon. Waarschijnlijk ontdekte hij de kunst, om het metaal in het vuur te verweeken en met metalen hamers te smeden; terwijl men vóór hem deze delfstof alleen door steen en zonder vuur bearbeid had. Waarschijnlijk ook werd hij door de uitwerpsels van eenen vulkaan, die vloeijende stroomen van metalen uitstortte, of door den brand van een bosch, die, op eenen met metaal vervulden bodem, gesmolten erts achterliet; waarschijnlijk ook door eene andere toevallige omstandigheid daartoe gebragt. Althans daar het berigt niet alleen van koper, maar ook van ijzer melding maakt, zijn wij bijna genoodzaakt, om de kunst van het smelten der metalen aan dien tijd toe te schrijven. Want, terwijl het koper zeer hoog ligt, ligt het ijzer diep; terwijl het koper zeer vaak gedegen gevonden wordt, vindt men het ijzer zelden als zuiver metaal; het is met aarddeelen zeer vermengd, of met andere delfstoffen ten naauwste vereenigd. Het is moeijelijker het ijzererts te kennen, en er wordt veel tee vereischt, het te zuiveren en te bewerken. Men moet dus in de mineralogie reeds toen geene onbelangrijke vorderingen gemaakt hebben.

Met de ontdekking en bewerking der metalen, bepaaldelijk van het ijzer, hoe ruw die dan ook in den beginne moge geweest zijn, was eene in de gevolgen onberekenbare reuzenschrede gedaan. De landbouw trok daarvan de eerste vruchten; de bouwkunde groote voordeelen; het dagelijksche leven kreeg duizend gereedschappen in handen, meer bruikbaar, dan die van hout of steen. De wapenen voor den oorlog, in aanval en zelfverdediging, ondergingen eene groote verandering; de heerschappij van den mensch over het dier werd meer gevestigd en verder uitgebreid. Eene nieuwe wereld rees voor hem op van onder zijne voeten, nu de schoot der aarde zich had ontsloten, om hare delfstoffen den bewoner van hare oppervlakte aan te bieden!

Intusschen noodigt ons reeds met zachtere stem eene andere uitvinding, om op haar de oogen te wenden. Het is die der *muzijk*. Een derde zoon van datzelfde huis, hetwelk reeds twee vindingrijke zonen opgeleverd had, JUBAL, werd *een vader van allen, die harpen en orgelen handelen*. Denken wij geenszins, M. H.! dat wij hier, het begin der toonkunst vermeld vindende, ook dat van de zang- en dichtkunst zouden aantreffen. Neen, deze waren reeds veel vroeger ontstaan; zij zijn zoo oud als het menschelijk geslacht. Wanneer het binnenste van den mensch magtig wordt bewogen, dan kan hij zich niet bedwingen, om in de stomme borst dat gevoel te besluiten; hij moet het openbaren en in eigenaardige toonen den hartstogt, die in hem woelt en werkt, te kennen geven voor zich en anderen. Intusschen het blijft dan niet bij eenen enkelen afgebrokenen klank; klanken rijgen zich aan klanken; en, verwonderlijk! de aandoening ontvangt voedsel van hare eigene uitlatingen. De stroom, opwellende uit het binnenste, hetzij die van vreugde, hetzij van smart, sleept hem zelven mede en vermeestert het gevoel van anderen. Die toonen blijven niet eenzelvig; zij rijzen en dalen gelijk de golfslag; zij worden regelmatig in opvolging, gelijk de baren elkander opvolgen. Rhytmus en takt ontstaan als van zelven. Bewegingen des ligchaams verge-

zellen de tot lied en gezang gewordene aandoening; zij staan, als natuurlijke uitdrukking, in verband met hetgeen het inwendige beweegt; de dans sluit zich aan het lied en gezang eigenaardig aan. Was echter het oude lied, dat op de lippen zweefde als gezang, dat niet zelden gepaard ging met sterke ligchaamsbeweging, inderdaad *poëzij?* Ik vraag niet, M. H., had het rijm en versmaat; want wie zou niet weten, dat deze toevalligheden zijn, vreemd op zich zelve aan het wezen van het gedicht; dat er poëzij kan bestaan zonder klanken, die zich wedergeven, zonder afmeting van lettergrepen; dat er ook veel rijm en naauwkeurige maat kan wezen zonder poëzij. Neen, waar uitdrukking is van een warm gevoel; waar eene levendige verbeelding schildert met gloed, waar eene taal, rijk aan beelden, dat gevoel, die phantasie uitdrukt, daar is de telg des hemels, daar is de *poëzij.* En de taal der eerste wereld, was zij niet juist door de wijze, waarop zij ontstond, beeldrijk? Indien gij u, M. H., het vroeger door mij daaromtrent medegedeelde herinnert, gij zult moeten toestemmen, dat zij zeer poëtisch is geweest, en het al meer en meer bij de uitbreiding van den kring der denkbeelden worden moest; daar men, bij gebrek van eigene woorden, overdragtelijke genoodzaakt was te bezigen. De denkbeelden worstelen met de uitdrukking; zij is stout en vermetel zelfs, vol vuur en kracht, en alles leeft in haar, beweegt zich en ademt. Door rijkdom van geest arm, door armoede rijk, zegt, moest die taal niet dichters vormen van menschen, die zelven levendig en gevoelvol waren? Daarom is het er zoo ver van, dat dicht en zang eerst met de uitvinding der toonkunst zouden begonnen zijn, dat zij veeleer reeds in het paradijs zich openbaarden. In Edens lustwaranden werd het eerste lied der liefde, de eerste toon der vreugde, de eerste klaagzang ook aangeheven, — maar kunstelóoze uitstorting was het gevoel van dat lied. Helaas! het is zonder spoor na te laten verloren gegaan, gelijk de klanken, waarin het vervat was. Het oudste overblijfsel van de poëzij, dat nog bewaard is gebleven, is van LAMECH, den vader van

die trits talentvolle zonen. Het is een loflied op het toen door TUBAL vervaardigde zwaard, gerigt aan LAMECH's beide vrouwen, ADA en ZILLA, en uitdrukkende, in de taal van vreugde over die uitvinding, de overmagt, waarmede ijzeren wapenen de wraak bekleedden. LAMECH kon dat lied op den lof der uitvinding van eenen zijner zonen doen vergezeld gaan door de muzijkwerktuigen, welke de andere het eerst had vervaardigd, en deze waren, zegt het oude berigt, *harpen* en *orgelen*, d. i. snaar- en blaasinstrumenten.

Inderdaad, M. H.! er was aanleiding genoeg voorhanden, om op zoodanig denkbeeld gebragt te worden. Wie weet, hoe dikwerf reeds het koeltje door de boombladen geruischt, de vogel zijne melodische toonen uit de hoogte had doen nederdalen, de wind op een hol riet, dat gebroken was, had gespeeld en een opgedroogde gespannen dierdarm of uitgerekt haar, wachtende op de aanraking van de menschelijke vingertoppen, den mensch als het ware hadden uitgenoodigd, om blaas- en snaarinstrumenten te vervaardigen? Maar eeuwen gingen er voorbij, eer de mensch de wenken vattede der onbezielde onderwijzers. Toen JUBAL echter *die* verstond, toen hij het eerst in het gebrekkig één- of tweesnarig instrument de handen sloeg, en toonen hoorde, die hem verrasten; toen het eerst de adem zijnes monds tot welluidenden klank werd — hoe stond hij zelf verbaasd. En toen hij nu het eerst het gezang der vrolijke reijen vergezelde door zijne werktuigen, de maat aangaf van het lied en deszelfs inhoud nabootste, toen het gezang aldus eene bekoorlijkheid ontving, waardoor het meer voorwerp werd der oplettendheid, toen, met één woord, die werking der toonkunst van hem uitging, welke het geslingerde gemoed bedaart, den hartstogt in vlam zet, het oog doet weenen en de tranen van hetzelve droogt, welke in onuitsprekelijke gewaarwording het hart verheft, — toen omkransten de menschen het hoofd van hem, die dezen toover had geschapen, en de geschiedenis bewaarde zijnen naam, opdat de nakomelingschap denzelven hulde mogt bewijzen!

Ik zal, M. H.! niet verder gaan in de denkbeelden te vervolgen, die uit de denkbeelden voortvloeijen, welke de oorkonde in hare wenken aanbiedt, vreezende, dat ik in de voorstellingen van latere eeuwen, bij gebrek aan vasten historischen grondslag, mij zoude verliezen. Maar ook, wanneer ik met alle bedachtzaamheid dat gevaar ontwijk, kan ik toch niet anders, dan gunstig oordeelen over de beschaving in het algemeen van de antediluviáansche wereld. Onmogelijk is het echter den stand te bepalen en de trappen te weten, waarop kunst en wetenschap vóór NOACH zich wisten te verheffen. Intusschen, dit weten wij, dat die beschaving bij de Kaïniten zich al meer en meer van Godsdienst, zedelijkheid en regt verwijderde; dat het bederf, van de steden der Kaïniten uitgaande, de vlakte van den Sethiet besmettede, en, eenmaal ingedrongen zijnde in zijne herderstent, den goeden geest althans grootendeels deed wijken van deze stille verblijven. Er waren *Reuzen* op aarde, tirannen, die, het door TUBAL gesmeede wapen in handen, met de punt van spies en dolk, met de scherpte van het zwaard anderen onderdrukten; die de menschen tot eene groote kudde verzamelden, waarover zij met zwaren staf heerschten. Een schrikbewind ontstond, met al deszelfs vrijheid, Godsdienst, regt en zedelijkheid verwoestende kracht, en een ontzenuwd nietswaardig volk vervulde de schoone streken, waar NOACH woonde. Het was toen, dat er een watervloed plaats had, die de oude oorkonde, welke al de gebeurtenissen beschouwt uit het standpunt van het zedelijk bestuur der Godheid, als strafgerigt van den hemel aanmerkt; waarin, zegt zij, al de menschen en landdieren zijn omgekomen, met uitzondering van NOACH en hetgeen met hem was in de op goddelijke aanwijzing gebouwde arke. Er is, M. H.! niet te twijfelen aan de daadzaak van eenen verbazend grooten vloed, welke omtrent dien tijd is voorgevallen. Het feit wordt bevestigd door de overleveringen van vele volken, die de schrikbare gebeurtenis daarvan bewaard en voortgeplant hebben; maar er is wel aan te twijfelen, of deze vloed die algemeenheid

heeft gehad, welke men in latere tijden daaraan heeft toegekend, niet, naar eisch, in het oog houdende, dat de aarde van den schrijver der diluviaansche oorkonde geenszins die was, welke wij thans in vijf werelddeelen uitgebreid zien, ook niet die van de Grieken en Romeinen, maar niet meer en niet minder dan die de opsteller dier oorkonde toen kende, — zijne aarde. Tegen het gevoelen, dat de Noachidische vloed eene algemeene geweest zij, die zich over al de vijf werelddeelen of zelfs over al de deelen der oude wereld hebbe uitgestrekt, zoodat zij de toppen van de Himmalaya, de Alpen en het Afrikaansche gebergte bedekte, levert de gevestigde staat, waarin wij niet zeer lang na den zondvloed reeds vele volken vinden, een bezwaar op, hetgeen niet gemakkelijk is uit den weg te ruimen. Het bedaard en bescheiden onderzoek hieromtrent kan eerst met een' blik op die oude volken grondig worden ondernomen; en tot de beschouwing van deze volken zal ik met u, M. H.! overgaan, wanneer mij, bij eene volgende gelegenheid, vergund wordt, om weder voor u op te treden.

Ik heb gezegd.

IETS TER NAGEDACHTENIS VAN MIJNEN SCHOONVADER

NICOLAAS SWART,

door

K. SIJBRANDI.

Het is mijn oogmerk niet, om eene lijk- of lofrede op mijnen overleden schoonvader te schrijven. Zoo ik mij al daartoe bevoegd rekende, de bijzondere en naauwe betrekking, waarin ik tot hem gestaan heb, zou mij daarvan terughouden in de overtuiging, dat ik mij zelven bezwaarlijk zoude voldoen, en in het oog van anderen ligt of te veel of te weinig zeggen zou. Maar eene eenvoudige schets van zijnen geest en zijn karakter, van zijn leven en

arbeid te ontwerpen, daarbij naar mijn vermogen zijn beeld af te malen, gelijk het mij levendig voor oogen staat, — zoo ik mij niet bedrieg, is dat eene taak, tot wier volbrenging ik niet geheel ongeroepen ben, en die de overledene zelf mij zeker met welgevallen zou hebben kunnen opdragen. Hij zelf sprak in onderscheiden vorm ter nagedachtenis van vrienden en ambtgenooten. Aan STUART en WESTERBAAN bragt hij eene welverdiende en hartelijk gemeende hulde toe. Het was hem eene weemoedige vreugde, zoo drukte hij zich uit, toen hij van den kansel over den laatstgenoemde eene lijkrede hield, het was hem eene weemoedige vreugde, » zijn eigen besten leeftijd met den zijnen te herdenken, dien leeftijd, in welks grootste gedeelte een tweetal broeders, die hij als vaders eerde, zijnen levensweg zoo heerlijk versierde en verlichtte." Hij was de derde van het klaverblad, de laatst overgeblevene der drie mannen, die door gelijkheid van betrekking, door velerlei punten van overeenstemming in geest en denkwijze, door hartelijke, veeljarige vriendschap met elkander waren verbonden; gelijk hij over de beide vrienden, die hem zijn voorgegaan, zoo kan geen ander over hem spreken. Zij behoorden bij en tot elkander; tijden en begrippen, menschen en omstandigheden zijn veranderd, en in meer dan één opzigt was de nu gestorvene een vertegenwoordiger van vroegere dagen. Tot mijne poging moedigt mij daarom de gedachte aan, dat ik daardoor in niemands regten treed en niemand een werk uit de handen neem, waartoe hij eerder geroepen of bevoegd was, dan ik. Het mag mij hierbij gebeuren, gebruik te maken van een schriftelijk opstel des overledenen, onder zijne nagelatene papieren gevonden, welks bestaan hij in de laatste dagen zich zeker niet herinnerde, en waarin hij op tweeënvijftigjarigen leeftijd een en ander aangaande zich zelven opteekende. Ik zal hem van tijd tot tijd daaruit sprekende invoeren.

NICOLAAS SWART werd geboren op den derden Maart 1779 te *Oostermeer*, een dorp in *Friesland*. Daar sleet hij zijne eerste levensjaren, en hem bleef uit dien tijd zoo-

wel eene groote liefde voor het landleven bij, als eene onopgesmukte eenvoudigheid van gevoelen en handelen, die, schoon vreemd aan boerschheid, toch afkeerig was van alle gekunsteldheid. Zijne familie behoorde tot de welvarende dorpelingen; van ouder tot voorouder was bij haar de geneeskunst het vak, aan welks beoefening men zich toewijdde; vader, grootvader, overgrootvader, neef, oom, oudooms, allen waren landchirurgijns, en mijn schoonvader was waarschijnlijk de eerste, gelijk hij zelf betuigt, »die tegen het doel zijner ouders aan Aesculaap de dienst opzeide, welhaast gevolgd door een neef,... die soldaat werd."

De stand van dorpsheelmeester was zeker in vroegere dagen niet, wat hij in de laatste jaren is geworden, nu aan de vorming van den landelijken geneesheer veel meer zorg wordt te koste gelegd. Ook toen echter waren er gunstige uitzonderingen, en daaronder mogten zij geteld worden, die tot de familie van mijnen schoonvader behoorden, en wier roem als gelukkige artsen van vader op zoon overerfde. Zijn vader vooral bezat gedurende zijne veeljarige praktijk eenen grooten naam, die bij het tegenwoordig levend geslacht in het gewest zijner vroegere inwoning nog niet is weggestorven. Hij was een man van gezond verstand, levendigen geest en van zekere stoutheid in de uitoefening van zijn vak, en wenschte zijn drietal zonen tot dezelfde bestemming op te leiden.

In *Oostermeer* ontving de jonge NICOLAAS zijn eerste onderrigt; en jammer, dat hij zelf niet met de hem eigene gave eene schets heeft ontworpen van het toenmalige dorpsschoolleven, gelijk hij ons dit wel eens in vrolijke gesprekken en herinneringen uit zijne jeugd afteekende. Het zou eene levendige voorstelling zijn geworden van eenen toestand, die nog wel aan dezen en genen onzer tijdgenooten eenigzins is bekend, maar wiens geheugenis langzamerhand geheel verdwijnt. Ik herinner mij nog eenen schoonen zomeravond van het jaar 1845, toen ik met hem en mijne vrouw over de heerlijke bergen van *Chaudfontaine* ronddwaalde, en hij met vrolijke luim ons trekken

uit dat schoolleven zijner jeugd mededeelde; het havelooze, oude gebouw op eenigen afstand van de kom des dorps, de hobbelige, ongelijke grond, door hout noch steen bekleed, de morsige schoorsteen, wiens reiniging aan de zorg der knapen was toevertrouwd, waartoe zij het verwelooze vensterluik bezigden, de verpligting, die beurtelings op ieder rustte, om, van de noodige glimmende kolen voorzien, het vuur des morgens in de school te ontsteken, of om op bepaalde tijden hout voor den meester te sprokkelen en te zoeken, waarbij wel eens een jonge boom in plaats van dorre takken het offer van moedwil en baldadigheid werd, de vreugdevuren bij dergelijke gelegenheden in de school ontstoken, die eenmaal dreigden het geheele gebouw in de asch te leggen — dat alles stond zijnen beiden hoorders bij zijne onderhoudende verhalen levendig voor den geest. In het vroeger bedoelde opstel spreekt hij met eene beminnelijke eenvoudigheid over zijne eerste schooljaren en het kenmerkende van zijne vorderingen in de zaken, die aldaar werden onderwezen. »Als een kind op school," zegt hij, »had ik lang werk, om de letters te leeren, maar ze eens kennende, las ik spoedig alles en verstond het. Wanneer wij in het begin der week, door fraai schrijven, om den rang der zitting kampten, werd mij doorgaans de laatste plaats aangewezen; maar besliste twee of drie dagen daarna het correct, taalkundig naschrijven van het gedicteerde over den voorrang, dan won ik meestal de eerste plaats, en leverde dus het seldzaam schouwspel op eener wekelijksche verwisseling van de hoogste met de laagste bank in mijne geheele klasse. Moest ik eindelijk vragen en antwoorden over de godsdienst *van buiten leeren*, zoo stond ik voor allen beschaamd; maar gold het onderwijs de oplossing van een rekenkunstig voorstel, zoo kon ik menigeen de behulpzame hand bieden."

Schoon zelf eene eigenlijk gezegde geleerde opvoeding missende, erkende de vader het belang daarvan gereedelijk, en wilde haar aan zijne zonen niet onthouden, waarvan de oudste en de jongste hunne medische studiën aan

de Hoogeschool te *Groningen* en aan die te *Leyden* volbragten. Ook de middelste, NICOLAAS, zou den koninklijken weg bewandelen en zich den graad van doctor in de geneeskunst verwerven. Hij zelf erkent, hoe zeer deze bestemming zijne kinderlijke eerzucht prikkelde; in zijne kleine wereld was hij een der aanzienlijken, en het vooruitzigt op den schoonen titel van doctor, in zijn oog niet weinig beteekenende, deed hem als onwillekeurig naar grootere dingen wenschen. Gelukkig, dat die eerzucht, gelijk wij zien zullen, zich op de regte wijze ontwikkelde en op de beste voorwerpen vestigde. Na het eindigen van zijnen schooltijd werd aan den dorpsleeraar opgedragen, om den knaap in de gronden der Latijnsche taal te onderwijzen; dit onderwijs droeg weinige vruchten, waarschijnlijk door de mindere geschiktheid van den onderwijzer; althans toen de kweekeling weldra naar de Latijnsche school te *Franeker* werd gezonden, doorliep hij aldaar gedurende vijf jaren de onderscheidene klassen met grooten lof en eer en toonde daardoor, dat het bij hem aan de vatbaarheid niet had ontbroken. In dien tijd gaf een schijnbaar weinig beduidend voorval aan zijne gedachten eene nieuwe rigting, die op zijne volgende vorming en zijne eindelijke bestemming van grooten invloed was. Ik laat hem zelven verhalen. »Toen ik, eens met mijne Latijnsche schoolmakkers sprekende, tot welk vak van studie ieder zich wilde of zoude bepalen, van eenen hoorde, dat hij dit nog niet zeker wist, maar in allen geval doctor in de philosophie dacht te worden, trof mij dit als een bliksemstraal. Te huis komende, doorzocht ik met ijver vaders kleine boekerij; en nu bevindende, dat vele beroemde geneesheeren in de daad ook dien titel hadden gevoerd, stond het bij mij vast, om niet bij hen achter te blijven. Ik deelde echter hiervan weinig of niets mede, althans aan mijne ouders, maar begon met in stilte te vernemen, welke wetenschappen daartoe vereischt werden."
Men noeme dit eene kinderlijke, misschien kinderachtige eergierigheid, ongetwijfeld lag toch mede ten gronde een

zekere aanleg tot wijsgeerige studiën, die het vooruitzigt van deze aangenaam en uitlokkend maakte.

De jongeling vertrok naar de Hoogeschool van *Groningen*, om zich daar tot zijne bestemming voor te bereiden. Maar de opgewekte eerzucht, om den titel van doctor in de philosophie te verkrijgen, gaf al dadelijk aan zijne studie eene wijziging, en toen daarbij de wetenschappelijke behandeling van het menschelijke ligchaam in zijnen ziekelijken toestand hem met weerzin tegen het gekozene beroep vervulde, was deze oorzaak van eene geheele verandering zijner bestemming. Al spoedig had hij bij zijne medische collegiën metaphysische lessen bijgewoond; en ofschoon, volgens zijne getuigenis, de man, die in dit vak onderwees, veel meer roem als voortreffelijk prediker, dan wel als groot philosooph had, zoo trof en boeide toch de afgetrokkene en scherpzinnige redenering over het meest verborgene en meest belangrijke voor de menschelijke kennis het nog weinig geoefende verstand van den jeugdigen student op eene zeldzame wijze, en wekte eene zucht voor dergelijke bespiegelingen bij hem op, die hem later nooit weder geheel verliet.

Doch meer onmiddellijken invloed hadden deze wijsgeerige studiën daardoor, dat zij den toekomstigen medicus ook met jonge lieden in naauwere aanraking bragten, die tot andere vakken van wetenschap waren bestemd. Een van deze — hoe smart het mij, dat ik zijnen naam niet kan noemen, die mij geheel onbekend is! — een van deze werkte krachtdadig mede, om den jongen SWART eene geheel nieuwe loopbaan te doen kiezen. Laat ik mededeelen, wat de overledene zelf met betrekking tot zijnen academievriend en diens invloed op zijn later lot ons meldt. »Hij was tot de godgeleerdheid bestemd; doch zeer onbekrompen denkbeelden voedende, helde hij bijna meer over, om zich geheel aan de letteren te wijden, in welke hij wezenlijk groote vorderingen had gemaakt. Hij was geen bevallig man, zeer stil levende, naauwgezet braaf, en zoo Christelijk wijsgeerig denkende, dat de dood, toen eene bloedspuwing dien scheen aan te kondigen, en ik,

op het gerucht toesnellende, hem in akelig somberen toestand meende te zullen vinden, hem geen schrik aanjoeg, en hij mij integendeel om den mijnen zelfs zachtelijk bespotte. Met hem bragt ik menigmaal eenen ganschen avond in wetenschappelijke gesprekken door, tot welke hij echter de meeste bouwstof opleverde. Hij moedigde mijne zucht voor de meer theoretische wetenschappen aan. Doch wilde ik mij aan den kansel wijden, ik moest dan — was zijn raad — een ander genootschap, dan het Hervormde, en best van alles dat der Remonstranten uitkiezen. De omstandigheid, dat juist onlangs een jongman uit *Groningen*, te *Amsterdam* tot eene andere bestemming opgeleid, de godgeleerde studie aan de kweekschool van voornoemde gezindte had verkozen, had welligt dit denkbeeld bij hem opgewekt. Althans deze jongeling, kort daarna een bezoek aan zijne geboortestad afleggende, werd de eerste bemiddelaar mijner verbindtenis met de Broederschap."

Men beoordeele dezen stap naar den geest des tijds! Eene halve eeuw geleden waren de begrippen in het Hervormde Kerkgenootschap over het geheel genomen nog vrij wat anders, dan tegenwoordig. Ook in het ouderlijke huis had de jonge SWART de meer steile kerkelijke begrippen van die dagen leeren kennen; de omgang met den jongeling van onbekrompener denkbeelden, die ter zake van deze schier voor de eens gekozene bestemming terug deinsde, het licht, dat wijsgeerige bespiegelingen in zijne ziel deden opgaan, moesten hem wel huiverig maken, om als prediker op te treden in een genootschap, welks toen heerschende denkwijze hij gevoelde, dat ligtelijk en spoedig met zijne begrippen zou kunnen strijden. Doch er behoorde moed en vastheid van overtuiging toe, om zijn besluit in de ouderlijke woning bekend te maken, en zoo al niet de goedkeuring, althans de toestemming tot de uitvoering daarvan uit te lokken. Waarlijk, het is een bewijs van den goeden geest, die in het huisgezin des vaders heerschte, dat de band van vrede, vriendschap, vertrouwen en liefde verbroken noch verzwakt werd, toen de zoon aan het geliefde familievak ontrouw werd, en door zijne verandering

van kerkgemeenschap gevoelens aan den dag legde, die men ter goede trouw als ketterij verwierp.

Zoo vertrok dan de jonge SWART na een tweejarig verblijf te *Groningen* naar *Amsterdam*, en trad daar zijne nieuwe loopbaan in. Hij zelf betreurde het in latere dagen dikwijls, dat hij zijne eerste academiejaren had doorgebragt met het oog op eene andere bestemming; wel werd er nog een jaar te *Amsterdam* besteed, om het gebrekkige eener medische letterkundige voorbereiding te herstellen; maar al was een WYTTENBACH de man, aan wien deze taak was opgedragen, en al werd veel, vooral van het verlorene Grieksch weder herwonnen; niet zonder weedom bedacht hij later, »hoe veel beter hij dat eerste hulpmiddel zijner nu gekozene bestemming zou hebben leeren gebruiken, zoo hij nooit tot een ander vak was afgedwaald geweest." Verwonderen zal het daarbij wel niemand, dat de studie van het Hebreeuwsch minder in zijnen smaak viel. Een afgeleefde grijsaard, wiens onderwijs niets aantrekkelijks had, was weinig geschikt, om de moeijelijkheden te doen vergeten, aan de dorre en drooge beginselen eener geheel nieuwe en vreemde studie verbonden. Eigenlijke en opzettelijke taalstudie was voor den levendigen geest van den jongeling weinig uitlokkend, die reeds begonnen was zich te verdiepen in wijsgeerige bespiegelingen, en zich bezwaarlijk met genoegzame volharding bepalen kon tot de eerste beginselen van eene moeijelijke taalkunde, waarbij noodzakelijk het in het geheugen prenten van nieuwe taalvormen werd gevorderd.

Aan de kweekschool zelve vond hij weinig aanleiding, om zich tot een grondig en geoefend godgeleerde te vormen. Staatkundige bemoeijingen hielden de gemoederen in het algemeen, ook dat van den Hoogleeraar te veel bezig, al ware deze overigens de man geweest, die aan de behoefte van den nieuwen kweekeling had kunnen voldoen. SWART beklaagde zich in lateren tijd meermalen, dat het hem bij zijne opleiding te dikwijls had ontbroken aan geschikte leidslieden, en dat hij daardoor te veel was genoodzaakt geweest, om zijnen eigenen weg te kiezen.

Verre is het van mij, dat ik de nadeelen zou willen voorbijzien, die uit dat gemis van geschikte wegwijzers voortvloeijen. Maar ik geloof, dat zij bij den een veel grooter zijn, dan bij den ander, en dat zij meermalen door voordeelen worden opgewogen, die bij eenen anderen loop van zaken ligt verloren gaan. Bij jonge lieden van meer dan gewonen aanleg, van scherpzinnigen en zelfdenkenden geest is het gevaar niet zeer groot, dat het gemis van voorgang en leiding den lust zal uitdooven of de werkzaamheid stremmen. Zij worden opzettelijk gedwongen tot eigen onderzoek; zij moeten misschien eenen langeren weg bewandelen, om het doel te bereiken; zij zullen ligt aan dingen tijd besteden, die zij later nutteloos zullen achten. Maar hunne oorspronkelijkheid blijft bewaard; zij worden niet als het ware afgeslepen naar het model van anderen; zij zullen niet verloren gaan onder den grooten hoop van ijdele navolgers en naäpers. Moge ook al in den aanvang hunne eigenaardigheden wat zeer uitstekende en kennelijk zijn, rijper leeftijd en meerdere ondervinding komen dit gebrek later te hulp, wanneer de geest genoegzaam gevormd is, om bij die beschaving en afronding zijne oorspronkelijkheid niet te verliezen.

In dat geval verkeerde de jonge SWART. Aan de kweekschool moest hij grootendeels op eigene wieken drijven; noch in zijnen onderwijzer, noch in zijne medestudenten vond hij, wat hij gewenscht en gehoopt had; wat de laatsten betreft, eerst tegen het einde van zijnen studietijd ontmoette hij, vooral ook aan de Doopsgezinde kweekschool, jonge lieden, aan wie hij zich van ganscher harte kon aansluiten. »Het edele genot eener leerzame vriendschap," schrijft hij, »viel mij slechts nog vroeg genoeg ten deel, om de scheiding van de kweekschool als met eenen enkelen drop te verbitteren." Hoe heeft hij zelf die vriendschap met eenen MOLENAAR met aandoenlijke trekken geschilderd! Hoe werden toen betrekkingen aangeknoopt, die met onverflaauwde hartelijkheid meer dan veertig jaren zijn blijven bestaan!

Doch gedurende den grootsten tijd van zijn academieleven stond hij op zich zelven en alleen, en volgde bij zijne

vorming den gang, dien eigen lust en neiging hem aanwezen. Daarbij vestigde zich zijne aandacht en belangstelling onwillekeurig op de wijsbegeerte van KANT, welke toen al het aanlokkelijke der nieuwheid bezat en den jongeling, bij wien de zucht voor wijsgeerige onderzoekingen levendig was opgewekt, bijzonder boeijen moest. Was haar invloed gunstig of ongunstig? Gelijk iedere eenzijdige rigting van den geest, had zij hare nadeelige zoo wel, als hare nuttige zijde; maar ik geloof niet, dat ik mij bedrieg, wanneer ik beweer, dat de nadeelen tijdelijk, de voordeelen duurzaam zijn geweest. SWART bezat van zijne jeugd af eene zeer levendige verbeelding; de streng bepaalde wijsgeerige begrippen van den *Koningsberger* denker noodzaakten hem, om zijne eigene denkbeelden met scherpzinnigheid te bepalen, en wapenden hem alzoo tegen het onbestemde in gedachte en uitdrukking, waartoe eene al te prikkelbare verbeelding ligtelijk verleidt. Ik acht dit een groot en onschatbaar voorregt van zijne Kantiaansche studiën, al moest hij later erkennen, dat zijne ingenomenheid te groot was geweest, en al kon hij zich al dadelijk niet ontveinzen, dat veel hem duister of niet overtuigend was gebleven. Zullen wij het daarbij als een nadeel beschouwen, dat hij leerde hoogen prijs te stellen op het gezag der rede in zaken van godsdienst? Zeker kan die prijsstelling overdreven worden; maar waar zij gematigd wordt door hooge waardering der goddelijke openbaring in CHRISTUS, daar acht ik haar een voorregt, welks bezit tot heldere, vaste godsdienstige begrippen opleidt, en waarschuwt tegen de afdwalingen van kerkelijke regtzinnigheid en van eene onbestemde gevoelsgodsdienst, welke beide, helaas, in onze dagen weder hand over hand zijn toegenomen.

De min gunstige invloed van zijne wijsgeerige oefeningen openbaarde zich vooral in den eersten tijd, nadat hij zijne bediening als predikant had aanvaard. Na eenigen tijd als proponent in onderscheidene gemeenten de dienst te hebben waargenomen, werd hij in de vrij talrijke gemeente van *Gouda* beroepen; drie jaren later vertrok hij naar *Ley-*

den, en van daar na een kortstondig verblijf van een jaar trad hij te *Amsterdam* als leeraar op, waar hij gedurende acht en dertig jaren in deze betrekking werkzaam was. Hij zelf gevoelde in lateren tijd zeer duidelijk, wat bij zijne eerste optreding als prediker op zijne leerredenen min gunstig had gewerkt, en met de eenvoudigheid van geest, die hem eigen was, en die het goede en het verkeerde gelijkelijk bij zich zelven opmerkte, drukte hij zich daarover aldus uit: »Mijne proefleerredenen hadden over het geheel misschien meer getroffen, dan eigenlijk voldaan, schoon toch de laatste, bij het examen, voor bezorgeren van de kweekschool gehouden, mij van velen en bijzonder van den veelgeachten STUART hoogen lof verwierf.... Ik wil hier alleen bijvoegen, dat het beroep te *'s Gravenhage* mij ontging uit hoofde van te wijsgeerig, donker en verheven prediken; dat ik, vervolgens in de zeer eenvoudige gemeente van *Gouda* beroepen, dit gebrek wel leerde afleggen, maar het te *Amsterdam*, door den lof van sommigen verleid, voor eenen tijd weer aannam, en hierdoor zoo wel, als door de verwaarloozing, om mijne leerrede ten minste grootendeels van buiten te kennen, door mijne vreemde en eenigzins plompe uitspraak als Vriesche landman en eene langdurige ongesteldheid op de borst, minder voldeed, dan mijne vrienden meenden, dat behoorde te geschieden." Zijne vrienden hadden waarlijk geen ongelijk, vooral in latere dagen, toen, gelijk hij zelf betuigt, »de ondervinding en het voorbeeld van VAN DER PALM hem wijzer hadden gemaakt." Zijn kanselarbeid had iets zeer oorspronkelijks; hij was rijk van inhoud; de denkende geest stortte er zijne schatten in uit; hij was nooit alledaagsch of gewoon; men hoorde, gelijk mij meermalen van zeer onderscheidene soort van toehoorders gezegd werd, men hoorde bij hem altijd iets nieuws, iets verrassends; hij bezag de zaken uit oogpunten, waaraan men niet had gedacht; hij vond in zijne teksten aanleiding, om te spreken over onderwerpen, die men daarin niet had gezocht. En dat was niet iets gekunstelds, een zoeken naar het vreemde, naar het oorspronkelijke, een jagt maken op verrassende wendingen,

op dat, wat, waardoor dan ook, frappeert; het was de natuurlijke aard van zijnen geest, de als onwillekeurige blik, in zijnen tekst, in zijn onderwerp geworpen, de rijkdom zijner gedachten, die zich in volle stroomen uitgoot. Zijn stijl droeg denzelfden stempel van zijne eigenaardige oorspronkelijkheid; hij was levendig, dikwijls afgebroken, kort, zaakrijk, niet zelden vol beelden, maar ook niet zelden te kort en daardoor minder helder, als of de snelle toevloed zijner denkbeelden hem den tijd niet had gegund, om ze behoorlijk en volledig uit te drukken; hij liet zijnen hoorders wat te denken overig, zeide hij wel eens, wanneer men hem op dit kenmerkende van zijnen stijl opmerkzaam maakte. Daarbij kan men zich niet verwonderen, dat de hoogbegaafde prediker niet door den grooten hoop werd toegejuicht of gevolgd. Deze kon hem niet waarderen; hij schuwt de moeite, om zich in te spannen; ligt verteerbare kost, al zit er weinig voedsel in, oppervlakkigheid, zoo zij slechts achter fraaije woorden is verborgen, is hem doorgaans voldoende, en het is hem althans niet gegeven, om zich boven deze en gene minder gunstige uitwendigheden te verheffen.

Doch zoo de prediker zich in vergelijking van anderen de toejuiching der groote menigte zag onthouden, het ontbrak hem niet aan velen, zeer velen, die juist bij hem voedsel voor hun verstand en hun hart zochten en vonden. Het waren de degelijkste en begeerlijkste hoorders, wien het niet enkel te doen was om eene streeling des gehoors, maar die gaarne over het gehoorde nadachten, en die door de kracht en den ernst zijner prediking getroffen werden, die bij hem licht zochten voor hunne godsdienstkennis, levenswijsheid, troost en sterkte voor hart en wandel. Gij behoefdet ze niet enkel onder de meer geleerde of wetenschappelijke mannen te zoeken; onder de eenvoudigen en ongeletterden vondt gij ze niet minder, waar een gezond oordeel zich met warme belangstelling in verlichte en werkzame godsvrucht paarde. Wat van zijne leerredenen gold, dat gold ook van zijn bijzonder onderwijs: ook dat was zeker niet voor allen evenzeer berekend;

maar zij, wier geest helder genoeg was, om hem te volgen, en den schat te bewaren, dien hij op zijne wijze mededeelde, hingen hem met dankbare liefde aan.

Het ontbrak hem in andere opzigten voorzeker niet aan populariteit. Zoo men zich daarvan overtuigen wil, men behoeft zich slechts de achting te herinneren en de algemeene belangstelling, welke hij ondervond in zijne betrekking als hoofdbestuurder der maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen.* Zijne werkzaamheid in dit opzigt, de invloed, welken hij op deze uitgebreide maatschappij bezat, behooren tot de kenmerkende trekken zoo wel van zijnen tijd, als van zijnen geest. Hij was met hart en ziel sedert meer dan 25 jaren lid van haar algemeen bestuur, en zeker een van die leden, welke hare belangen met den grootsten ijver behartigden, en zich voor haar gaarne moeite en arbeid getroostten. Er is door haar in dien tijd weinig tot stand gebragt, waarin hij niet een werkzaam deel heeft genomen, een deel, waarvan hij het gewigt verhoogde door den bereidvaardigen spoed, met welken hij volbragt, wat hij op zich nam. Zijne verdiensten waren dan ook niet alleen bij zijne medeleden, maar bij de geheele maatschappij erkend en gewaardeerd. Op de jaarlijksche algemeene vergaderingen was dat zigtbaar; met welk eene belangstelling werden daar zijne adviezen ontvangen, en hoe sleepte zijne krachtige, dikwijls onvoorbereide taal daar meermalen de gemoederen mede! Het is in de daad in mijn oog eene benijdbare populariteit, welke hij daar bezat, waar de middelklasse der natie door een aantal afgevaardigden vertegenwoordigd wordt, en waar zijn invloed zich op groote schaal uitbreidde. Er zijn betrekkingen, waar die populariteit meer schittert en de oogen verblindt; maar mij kenmerkt het juist den man, gelijk hij was, wanneer ik bedenk, dat mijn schoonvader dáár den kring zijner bewonderaars vond en krachtig op velen werkte.

Dat deed hij ook in menig opzigt als schrijver; bij al het oorspronkelijke en eigenaardige, dat zijn stijl bezat, en waardoor hij als uit duizenden doorgaans was te her-

kennen, wist hij toch aan dien stijl eene plooibaarheid te geven, waardoor hij zich naar allerlei trant van schrijven kon voegen. Hij had gedurende zijn geheele leven zekere behoefte, om te stellen, om zijne gedachten in woorden op het papier uit te drukken. Als student deed hij dit ter oefening en stelde zich daarbij (misschien te veel voor zijnen eigenaardigen aanleg) vooral den te regt beroemden MARTINUS STUART ten voorbeeld. Toen hij later de gemakkelijkheid ontdekte, waarmede hij zich in zijnen stijl naar den eisch van onderscheidene onderwerpen kon schikken, en zoo wel los en boertend, als ernstig en deftig schrijven kon, gaf dit aanleiding tot veelvuldigen letterarbeid van zeer verschillende soort. Veel daarvan gaf hij met zijnen naam, veel ook zonder naam uit; en van beiden had hij meermalen aangename zelfsvoldoening. Ik zal van zijne: *Redevoering van* PAULUS *te Athene*, en van zijne *Leerredenen* niet spreken; daarop is van toepassing, wat ik boven heb gezegd; had de dood hem niet verhinderd, om het voornemen ten uitvoer te brengen, nog in de laatste weken van zijn leven opgevat, en uit zijnen grooten voorraad nog eenen bundel ter uitgave gereed te maken, ik geloof, dat zijn roem als prediker er bij zou hebben gewonnen. Nu is dat voornemen geheel onvolvoerd, en ik althans zou huiverig zijn, om deze taak op te vatten, en mijn oordeel over de waarde der te kiezen stukken in de plaats van het zijne te stellen. Zal ik nu eene lijst geven van alles, wat hij geschreven heeft? Ik zou het slechts ten deele kunnen doen, tenzij ik hem ook daar noemde, waar hij zelf zijnen naam meende te moeten verzwijgen. Onder deze laatste werken behoorden een paar romans en een weekblad in spectatorialen trant, die met belangstelling door het publiek werden ontvangen. Maar ook datgene, wat hij met zijnen naam in het licht gaf, getuigde van de gemakkelijkheid, waarmede hij in allerlei vorm zijne gedachten wist uit te drukken. Een aantal redevoeringen en verhandelingen, hetzij tot eenen bundel vereenigd, hetzij hier en daar in tijdschriften verspreid, was de vrucht der verpligting, die op hem rustte, om

doorgaans jaarlijks eene spreekbeurt in deze of gene maatschappij te vervullen; eene taak, waartoe zijne veelzijdige kennis, misschien ten deele verschuldigd aan zijne vroegere medische opleiding, hem boven anderen in staat stelde; wijsbegeerte en poëzij, geschiedenis en natuurkundige wetenschappen leverden hem beurtelings de onderwerpen op, die hij zich ter behandeling uitkoos, en waarover hij op de hem eigene wijze sprak. Van geheel anderen aard waren een paar zedekundige boeken voor jongelingen en meisjes, of eene bewerking van SALOMO's Spreuken voor de jeugd; in de beide eersten koos hij een verhaal tot het voertuig, om zijne denkbeelden aangaande onderscheidene punten, opvoeding en wandel betreffende, mede te deelen; in de laatste volgde hij het voorbeeld, door VAN DER PALM gegeven, maar rigtte zijn werk bepaaldelijk voor jongelieden in. Ik zou daarbij nog van een aantal verspreide of bijeenverzamelde verhalen, schetsen, gesprekken kunnen spreken, maar wijs liever ten slotte op zijnen *Pieter Schijn en zijne Dorpgenooten*, een boek in den trant van PESTALOZZI's *Lienhard und Gertrud*, en dat, door de maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, met goud bekroond, een sieraad van hare werken uitmaakt, en in ruimen kring zeker gelezen is en nut heeft gesticht.

Deze korte opsomming van een gedeelte der letterkundige werkzaamheid van mijnen schoonvader, waarbij zich in vroegere jaren ook ijverige medewerking voegde aan een onzer geachte beoordeelende tijdschriften, bewijst genoegzaam, dat hij den tijd, die hem van zijne gewone ambtsbezigheden overschoot, vlijtig besteedde. Hij bezat daarbij eene groote vlugheid van werken; vooral, wanneer hij eenmaal de pen op het papier had gezet, stroomden woorden en gedachten hem met zulk eene snelheid toe, dat zijn schrift verraadde, hoe zijne hand de ingevingen van zijnen geest naauwelijks schielijk genoeg had kunnen nederschrijven. Hij was daarbij meermalen in zulk eene zenuwachtige spanning, dat de minste stoornis, het minste gedruisch in de nabijheid van zijne studeerkamer hem hinderlijk was.

Doch als hij dat studeervertrek had verlaten en de avonden in den huiselijken kring doorbragt, dikwijls na vooraf in eene der letterkundige maatschappijen van *Amsterdam* dezen of genen geleerde of dichter of spreker te hebben gehoord, hoe aangenaam, hoe rijk, hoe afwisselend was dan zijn gezellig onderhoud! Hoe mag ik hier bij eigene ondervinding spreken! Als jong mensch de ouderlijke woning verlatende, om mij voor mijne bestemming voor te bereiden, vond ik als een tweede ouderlijk huis bij den academievriend mijns vaders, en was welhaast door banden van hartelijke toegenegenheid aan allen, door innige liefde aan ééne verbonden. Wat al uren van huiselijk geluk daar gesleten! Het huisgezin was in den volsten bloei; nog waren alle leden vereenigd; jong en oud, ieder bragt het zijne toe, om de gezellige avonduren aangenaam te maken. Dan kwam men zamen in de huishoudkamer; ieder deelde zijne ondervindingen van den dag mede; wat men gehoord en gezien had, gaf stof tot vrolijke en opgeruimde gesprekken; de boeken werden ter zijde geschoven, en de vader des gezins was de ziel van het onderhoud. Hoe rijkelijk gaf hij ons uit den schat zijner kennis, wat ons aangenaam of nuttig zijn kon! Hoe opgeruimd, eenvoudig en natuurlijk verkeerde hij in het midden van het jongere geslacht, dat zich geheel op zijn gemak met hem voelde en hem als een hunner beschouwde! Of hij verhaalde ons van zijne jeugd, of las ons een of ander voor, of zette zich met ons aan het maken van eindrijmen of gelegenheidsstukjes, en had soms met de hem eigene vlugheid de rijmwoorden vijf zes malen gebezigd, voordat wij, trageren van geest, met eene enkele maal gereed waren. Hoe velen met mij herinneren zich die dagen, waarin ook zij, toen jongelieden, dien gelukkigen kring binnentraden, en herdenken met dankbaarheid, hoe ook zij daarin met de eenvoudigste hartelijkheid werden opgenomen!

Wat hij in den huiselijken kring was, dat was SWART niet minder in den kring zijner vrienden. Ook daar was de gezellige man, die gaarne en goed en belangrijk praatte,

voor allen de welkome gast, en meermalen werden de uren, oorspronkelijk bestemd, om met den eenen of anderen eenen geliefkoosden schrijver te lezen, ongemerkt in onafgebroken en boeijend gesprek doorgebragt. Het waren ook daar de eenvoudigheid en ongekunsteldheid van zijn karakter, die bij den rijkdom van zijne verkregene kennis, door lektuur dagelijks aangroeijende, en de oorspronkelijkheid zijner denkbeelden zijne beminnelijkheid verhoogden.

Hij zelf genoot daarbij niet het minste; gelijk het hem behoefte was, om op zijne studeerkamer zich dikwijls met stellen bezig te houden, zoo was buiten het boekvertrek gezelligheid zijn lust en zijn leven. Hij was opgeruimd van aard, eenvoudig in zijne begeerten en zijnen smaak, voor ieder genot vatbaar, ligt tevreden. Zijn levensloop was in vele opzigten gelukkig. In zijne loopbaan was hij voorspoedig, en schoon dan niet het voorwerp van de uitbundige toejuiching der menigte, hoogelijk gezien en geacht bij velen, wier oordeel geldig was. Hij was gelukkig gehuwd met eene beminnelijke vrouw, juist voor hem berekend en geschikt, om de huiselijke bemoeijingen op zich te nemen, waarvan hij zich gaarne ontsloeg; hij genoot het voorregt, om haar bijna veertig jaren te mogen bezitten en te zien, dat zijne vier kinderen (een vijfde had een vroegtijdige dood weggerukt) gelukkig tot stand kwamen. Zijne uitwendige omstandigheden gunden hem over het geheel eene voor zijne behoeften onbekrompene ruimte, en zijne gezondheid verhinderde hem doorgaans niet in het matige genot des levens. Hoe zou hij niet dankbaar gesmaakt hebben, wat de Algoede hem schonk, en met Christelijke gelatenheid hebben gedragen, wat ook zijn deel werd van 's werelds leed? Dat laatste deed hij ook, toen in den aanvang van het vorige jaar een onverwachte dood zijne huisvrouw van zijne zijde wegrukte. Maar toch had de schok hem diep getroffen, zwaarder, dan zijne uitwendige kalmte ons deed vermoeden, en weldra begon ook hij te kwijnen. Ruim een jaar namen zijne krachten gestadig af; zijn dienstwerk, door hem verrigt, zoo lang dit eenigzins mogelijk

was, moest, zoo hij nog hoopte voor eenen tijd, worden gestaakt. De zomer en het buitenleven — daarop was zijn vertrouwen op herstelling gevestigd. Het werd teleurgesteld, en met iedere maand, eindelijk met iedere week zag hij duidelijk in, dat hij de oude niet meer zou worden, en dat hij alle plannen op hervatting van zijn werk moest opgeven. Maar ook nog in dezen kwijnenden toestand bleven hem de lust tot het leven en de tevredenheid bij. »Mijne taak is afgewerkt," zei hij tegen een' zijner vrienden, »maar zoo ik nog wat mag blijven leven, ik zal dankbaar genieten, wat ik nog heb!" En toen nu het besluit bij hem vaststond, om zijn emeritaat te vragen, hoe kon hij ook toen nog zich verdiepen in plannen, hoe hij zijn leven in den tijd zijner ruste zou inrigten! Het was ten deele de levendigheid zijner verbeelding, die hem daartoe soms als zijns ondanks dwong en hem wel eens deed klagen, dat de geest, niet helder en krachtig genoeg, om zich tot de hoogere dingen te verheffen, zich met de lagere moest bezig houden; ten deele was het de levenslust, die hem tot het laatste toe iedere kleine vreugde, iedere kleine verkwikking, elke betoonde hartelijkheid dankbaar deed genieten en waarderen. En zoo het ons, zijnen kinderen, die zijnen aanstaanden dood duidelijk voorzagen, wel eens moeite kostte, om al die plannen met een opgeruimd gelaat aan te hooren, wij leerden al spoedig inzien, hoe ook in zijne laatste dagen zijn eenvoudig, tevreden, kalm en bedaard karakter zich volkomen gelijk bleef. Toen hij zelf begon te gevoelen, dat hij de hoop ook op gedeeltelijke herstelling moest opgeven, en dat zijn einde met rassche schreden naderde, was hij even bereid, om te sterven, als hij begeerig had geschenen, om nog te blijven leven. »Het spijt mij maar," zeide hij, »dat ik nog onafgedaan moet laten, waar ik mij genoegen van had voorgesteld." En hij verzocht zijne jongste dochter, om eenige berigten over hem zelven op te teekenen, die hij haar wilde dicteren, »opdat er na mijn dood iets zijn moge," zeide hij, »en men geene verkeerde dingen van mij vertelle." Hij begon, maar voleindigde niet, wat

ons gelukkig door een vroeger geschrift van zijne hand werd vergoed. Op den zesentwintigsten September ontsliep hij, na eenige uren van benaauwdheid en bewusteloos ademhalen. Vier dagen later bragten wij in stilte zijn overschot op het kerkhof van *Sloterdijk* ten grave, en meenden in den geest van den eenvoudigen man te handelen, toen wij alle uitwendige staatsie daarbij vermeden en voor de openbare hulde bedankten, die men hem bij zijne begrafenis wilde bewijzen. Voor ons, zijne kinderen, moest daardoor de stille ernst niet worden gestoord. Wat anderen in hem mogten verliezen, wij verloren het meeste, nu hij van ons wegging, die als het middelpunt was, waarom wij allen ons vereenigden. Schoon lang voorbereid op den slag, en niet kunnende wenschen, dat verlenging van leven hem meerder lijden had aangebragt, missen wij hem noode, aan wien wij allen met de dankbaarste liefde waren gehecht, en dien wij nog gaarne in ons midden hadden gehouden. Maar gelijk hij bereid en in vrede henen ging, willen wij niet vergeten, dat wij hem lange tot onze vreugde en ons geluk bezaten.

Mogt deze eenvoudige hulde, hem toegebragt door eenen schoonzoon, die hem lief was, zijner nagedachtenis niet geheel onwaardig zijn!

VERSLAG VAN EEN REISJE NAAR LONDEN IN 1661.

(Medegedeeld door J. P. SPRENGER VAN EYK (*).)

Om te weten, hoe landen, steden en volken zich vroeger voordeden, is het lezen van toenmalige reisbeschrijvingen allernuttigst, en zoo wij tevens vernemen, welk onthaal zij bij hare verschijning genoten, kunnen wij er eenigermate naar berekenen, hoe het met de verlichting en beschaving van zoodanig tijdvak geschapen stond.

Uit beide die oogpunten bezien, kwam mij niet onbelangrijk voor het *Memoriaal* eener Reize naar *Londen*, ten jare

(*) In eene der *Leesvergaderingen* van het Rotterdamsch Departement der Maatschappij *tot Nut van 't Algemeen*, 1846.

1661 gedaan door SIXTUS PETRI ARNOLDINUS, bijgenaamd *de Kleinste*, Deurwaarder des Hofs van *Friesland*, vergezeld van zijne huisvrouw en oudsten zoon, waarvan de zonderlinge opdragt aan *de WelEdele, mogende, wijse en hoogh geleerde Heeren, Vaders des Vaderlands, de Heeren Raaden in 't hooge Hof van Friesland, tusschen 't Vlie en de Lauwart*, dus aanvangt:

»Eed'le Moogende Heeren!

»Kon ik mijne behoorlijke dankbaarheidt voor de menigvuldige gonsten, mij door UwEdelen betoond, in een vergetelhoeck werpen, ik waande mij erger als de onvernuftige dieren des velds, die, na gewoonte op hunne wijze, hun hoeder en eettrogge buigsame danckbaarheit betoonen. Door de schuldpligt dan aangemaand, vond ik mij bezwaart met het jok van verzuimde danckbaarheit, door 't vriendelijck bewilligen van UEdm. om mijne saaken in Engeland te vereffenen, waar door ik geport werdt mijne Reyse in een Memoriaal aan te teykenen," enz.

Dit *Memoriaal* begint met 28 Julij 1661, toen men met de trekschuit van *Leeuwarden* naar *Harlingen* voer, en den volgenden dag met den veerman naar *Amsterdam*. Uit de aanteekening van dien dag blijkt, dat zij het aan boord niet prettig moeten gehad hebben, want wij lezen: *In den veerman komende ben ik gegaan in de kooi, welke ik daags te voren besproken had, en vond daer in een biersteeker van Leeuwarden met sijn vrouw en kinderen. Deselve onse plaatsen bezet hebbende, raackte ik met deze in woorden, zoodat ons de kooi te klein werdt.* (Men zal met leedwezen vernemen, dat, gelijk ons uit meer dan één geval gebleken is, onze Deurwaarder tot de vechtersbazen van dien tijd schijnt behoord te hebben. Zoo aanstonds zullen wij dit weêr te *Londen* zien.)

Den *tweeden* Augustus vinden wij hem in onze stad, *op den vleugel van de lange pijp, bij de breede marckt.* (Dit zal de vaart onder de groote markt door zijn.) *Daer sagen wij*, schrijft hij, *staen Erasmus, hebbende op sijn rechterhant een boeck, deselve de klock d'uuren van den dagh hoorende slaen, keert t'elkens een bladt om; hij is wel over d'anderhalf hondert jaaren oudt, van groot postuur doch swart. Medegesien een steen, dien de Heydenen bij haar vertreck uit Nederlant hebben laten liggen.* (Waar de

goede man dit kan opgedaan hebben, betuigen wij niet te weten.)

De vaart naar *Helvoet* was, door het ongunstige weder, alleronaangenaamst, dat hij op zijne wijze dus beschrijft: *Wij waren in perijckel, waeijende de wint uyt den westen hart, de zee uytermaeten verbaesd, siende de baren bij Goeree als huysen hoogh vliegen, oversulcks mij beneffens mijn vrouw de moedt beswijckte, om verder te varen, wenschende den schipper, sampt andere passagiers, een goede reys, welcke met de boot tegens wint aengingen.*

Bij *Helvoet*, waar zij zich een dag of wat, tot dat het weêr bedaarde en de zee effener werd, ophielden, gingen zij het oorlogschip van den Admiraal OBDAM bezien, *sijnde* (zoo als hij meldt) *in den Oorloghe met den Coningh van Sweden, maghtig geschoten. Het schip werdt overal braaf opgemaeckt, een luytenant met sijn vrouw en kinderen woonden daerop en hielden hun eygen menasie.* (Zoo zuinigjes legde men het toen bij onze *marine* aan, en evenwel wedijverde zij met die der grootste Mogendheden, en betwistte zij deze de opperheerschappij over de zee.) *In deselvige plaets*, gaat hij voort, *wierdt mede gemaeckt een deftige sluys, waer aen nogh maghtig wierde gearbeyt.* (Vandaar dan ook vervolgens de naam der plaats *Helvoetsluis*.) *'t Selvige plaetsje leyt niet onvermaeckelijck. De tegenwoordige Coningh van Engelandt in sijn ballinghschap, met sijn moeder en broeder, sijn daer op seeckeren tijd geweest. Hun drie wapens hangen aan malkander voor een herberghe, waerin wij gelogeert waren.* (Deze herberg is thans een particulier woonhuis.)

Den *zesden* der maand van *den Briel* gezeild, arriveerden zij den *achtsten* op den *Teems*, en den *negenden*, des morgens ten acht ure, te *Londen*. Hier huurde hij bij een boekbinder in de *Woodstreet* een bovenkamer, naar zijne beschrijving, *met huysraet wel versien, oock met tapijten behangen, daerop een deftigh ledekant met een goed bed cum annexis, voor ééne gulden, tien stuyvers in de weeck.* (Komt er thans eens om!) In den avond, echter, had daar een onaangenaam voorval plaats, naar het ons voorkomt uit een te druk drinken van zijne welkomst gesproten. *Ik geraeckte*, lezen we, *met een jonghman, welcke ook daer vreemt was, in onlust en krakeel, oversulcks wij te samen in een heftigh ghevecht raeckten. De voordeur geopent sijnde, raeckte ik met behulp van mijne vrouw en hare suster*

buiten, mijn soontje bij de handt. Uyt het huys zijnde doolden wij in de duysternis omtrent twee uyren om, soekende een herberghe, doch vermids manquement van spraecke geen kunnende vinden, eyndelijck echter een vindende, klopte aen, maer wierdt met een stock van de deure ghejaeght. Noch een weynigh al pruttelende en soeckende sijn wij geraeckt in een braderij, eyschende wat eten. 't Selve ontfangen hebbende, onderlagh de kock ons weder wegh te jaghen, doch door groot bidden sijn wij tegen danks van de kock, doch met consent van sijn vrouw, des nachts in huys gebleven, maer des morgens omtrent vijf uijren ben ick met mijn soontje weder geraeckt bij mijn vrouw.

Wonderlijk zijn de beschrijvingen van 't geen onze reiziger te *Londen* in de *St. Paulus-kerk*, *Westminster-Hall* en elders zag. Wij kiezen daaruit het volgende: *Den elfden*, schrijft hij, *sijn wij in de St. Pauwls kerck gheweest en zagen twee pastoors te gelijck prediken, de een onder, de andere boven, op één uur, staende recht onder elkander, hebbende ieder bij duizenden van menschen in 't gheheel. De bovenste kerck uyt sijnde, reedt de Lord Majoor op een kostelijck graauw paerd, dat met een root kleedt behangen was, overal tot bij den grond hangende, sijnde het kleedt van boven tot beneden met gouden platen beset, hebbende om sijn hals een vreeselijcken gouden kettingh, naer mijn oordeel wel waerdigh vijfentwintig duizend guldens. Achter hem nogh twee met paerden, oock met kleeden, doch soo kostelijck niet, sijnde deselve versien van eene groote suite volke rondom hem.*

Den volgenden dag *Westminster-Hall* bezoekende, stond daar het hoofd van CROMWELL op een ongeschilde spar, en aan den voorgevel meer dan één hoofd van zijne complicen. Men was toen nog bezig met een zevendaagsche executie der zoodanigen, (elken dag twee) die hij omstandig verhaalt, maar waarvan de menschelijkheid gruwt. Laat ons liever een koninklijk *diner* door hem hooren beschrijven: *Den veertienden*, schrijft hij, *heb ik de Coningh, beneffens sijn broeder Ducq de Jorck en desselfs Hartoginne sien eten, sittende den Coningh op een uytermaten heerlijcke, kostelijcke stoel, met gout geborduurt. Den Coningh diende de Hartoginne statelijk voor, achter hem hongh een kostelijck tapeet, waerop sijn wapen onuitspreeckelijck kostelijck geborduurt was. Voor de tafel was gescheert een heckjen met*

tralien, (binnen het heckjen was de vloer twee trappen hoogher als de andere) in 't selvige stonden een groote menighte van menschen, kostelijck gekleet (niet minder als Edellieden, Baronnen, Graven ende andere groote personagien), het eten wierdt mett gedeckte schotelen in silver, door sestien Hellebaardieren achter malkander in ordere aan 't heckjen gebracht. Deselvige daer voorkomende, vielen op ééne knie en werdt door een Grave een voor een afghenomen en op taeffel in ordere ghestelt. De Hellebaardiers hadden aen roode rockjens van laacken, onder met plooijen, de mouwen gelijck, waarop achter ende voor des Coninghs wapens gantsch kostelijck geborduurt stonden. De rockjens waren wel kostelijck, maer onfatsoenelijck sittende, de spijse ende bancquet was uytermate kostelijck en deftigh, de dranck werdt den Coningh in gedeckte kelcken gelanght en eerst bij den schenktafel met silver en goudt, sampt kostelijcke christallijne glasen versien, het gheheele volck in de zale, waren hare hoofden van hoeden ontbloot. Den Coningh ende sijn broeder saten alleenigh met gedeckte hoofden. Het gebedt voor en na den maaltijt wierdt ghedaen door een ouden Bisschop, sijnde kleyn van postuur ende swart van aanghesichte; den Bisschop hebbende bij den Coningh al in dienst gheweest, was in 't wit behangen; 't ghebet doende, viel hij op de eene knie. Den Coningh hadde een swart sijden kleet aen, de mouwen waren getaljardeerd ofte aan riemen gesneden. Ook hadt hij op sijn hoedt een ongemeene kostelijcke pacquet pluymen en aan de handt een diamant ringh van vreeselijcke groote. Na het gebedt wiesch hij sijne handen, beneffens sijn broeder en desselfs Hertoginne in een gouden lampet, de gieter was ook van goudt, sijnde vreeselijck groot en kostelijck uitgehouwen.

Toen het lampet van de taefel kwam gingh daar achter een Heer. Ik aen het heckjen naest de deur staende, sijnde ijverigh aan het stellen van het gesiene, seyde die Heer met een harde stemme: wat doeje daar? tastende terstondt nae mijne handt, waer ik mijne notulen in hadde, nemende haar uyt mijne handen. Ick van angst, wegens d'onverwachte ontmoetinge, liet de penne vallen. Den Heer gingh met het papier de deur in, alwaar de Coningh ingegaan was. Ick beneffens d'andere volkeren wilde vertrekken, maer wierde door vier Hellebaardieren beset, ende ick moest staen. De Heer omtrent een quartier wegh gheweest heb-

bende, quam weder, gevende mij courtoiselijk (dat zal zijn hoffelijk) *mijn papier over, gingh met mij aen de schenktafel; aldaer sijnde, liet mij, beneffens mijn soon, ons handen uyt het lampet wasschen. Dat gedaen sijnde, ontfingh ick een romer wijn met bancquet, daerna wierde mij vereert des Coninghs schilderije.* (Denkelijk Z. M. portret.)

Breedvoerig is onze ARNOLDINUS in al wat den Koning en zijn Hof betreft. Z. M. schijnt veel van het *incognito* gehouden te hebben, dat wel eens aanleiding gaf tot rare avontuurtjes, die wij liefst, om de kieschheid niet te kwetsen, overslaan. Maar met die zucht des Konings naar het *incognito* was in strijd, wat onze reiziger van *St. James-Park* meldt, *waarin*, zegt hij, *sijne Majesteit niet langh verleden heeft laten graven een grooten vijver, sijnde onghemeen langh en voorsien met allerhande swemmende gevogelte, waarin ook de Coningh bij goed weder menigmaal swemt.* (NB. een Koning van *Engeland* te water, in het midden van zwanen, ganzen en eenden; voorwaar eene zonderlinge vertooning!)

Grappig is ook zijne beschrijving van den Koninklijken schouwburg. *Ick ben*, zoo verhaalt hij, *geweest in het spel ofte Comediehuys van den Coningh, en heb een heerlijcke vrijagie comedie gesien; de kleedinghe was uyttermaten kostelijck en deftigh, 't huys van binnen heerlijck opghemaeckt; recht over 's Coninghs kamerken* (loge) *stondt cierlijck deselfs wapen geschildert. In 't huys stonden twaalf kamerkens, voor ieder moest men, als daer gespeelt wierdt, betalen twaelf, thien, acht of ses caroliequldens, welcke het minste was en dat voor twee personen. Op de bancken ses, vijf, vier, drie, twee, sijnde een schellingh de minste prijs. De comedianten waren vast en moedigh in 't speelen en spreecken. Daer uytkomende stont voor de deur ende in de straet ongeveerlijck hondert karossen; t' huys komende en in mijn sack tastende, bevon ick, dat de buydelsnijders mij mijn horologie hadden afgeleent, vreesende dat deselve te Leeuwarden in Friesland niet sullen overkomen, om het mij weer te brengen — Patientie!*

Zietdaar eenige proeven uit dit reisje, waaruit men genoeg tot het overige zal kunnen besluiten. Van den teruggtogt alleen dit nog. Het gezelschap had uit *Engeland* tot *Texel* een vermakelijk logis, daar onder anderen bij het middagmaal twee trompetten en een keteltrum (zoo wat de

musijk van een Jan Klaassen-spel) zich lieten hooren. Met hun drieën betaalden zij voor het een en ander te zamen in het geheel tien gulden. 's Avonds van den 28sten Augustus te *Leeuwarden* gearriveerd, schreef ARNOLDINUS den volgenden dag: *Godt almachtig in den hooghsten hemel sij van harten danck, ik ben in mijn huys en op mijn bedt geweest.*

Wat nu het onthaal betreft, dat dit *Memoriaal* genoot: wel schijnt uit het voorberigt te blijken, dat de schrijver knorrig op zulken geweest is, die hem uitlachten. *Soo sij kunnen*, schrijft hij, *moeten sij het maar beter maecken.* Doch zijn geschrift werd zelfs herdrukt, en de opdragt der nieuwe uitgave door het Hof van *Friesland* gratieuselijk aangenomen. Daarenboven wedijverden verscheidene dichters, om den lof van ARNOLDINUS in het Hollandsch en Boerenfriesch te bezingen; ja een hunner zwaaide hem toe:

Vaar voort, zoo zal de Teems uw vlijt
Heel Londen door en door verkonden,
En u doen leeven, na uw tijd,
Door hondert duysend koopren monden.

Wat dunkt u? Zouden de mannen van den achteruitgang, bij het lezen of hooren er van, ons nog toeroepen:

O, dat was eerst een tijd! Die tijd is ons zoo lief.
Niets, dat bij *'t oude* haalt. Wij zijn *conservatief.*

HERINNERINGEN EENER REIS VAN EEN DUITSCH OFFICIER IN ENGELSCHE DIENST.

Meestal zoekt elk, die naar een vreemd en door hem nooit bezocht land wil vertrekken, eenige berigten daarover in te winnen, alvorens hij die reis aanvaardt. Hij dan, wiens bestemming hem naar *Indië* roept, heeft veelal zoo veel van de verschrikkelijke dieren, slangen en ander vergiftig ongedierte, gehoord, dat hij vreest, geenen stap te zullen doen, zonder het een of ander op zijnen weg te vinden. En wanneer nu de aldaar gezetenen opmerken, dat de nieuw aangekomene, of *Griffioen*, zoo als men hem noemt, voor verschrikkende indrukken vatbaar is, dan wor-

den hem de dolste dingen verhaald; want, volgens een oud gebruik, rekent men zich bevoegd te zijn, om, gedurende het eerste jaar, allerlei kleine potsen met hem te spelen. De tooneelen, welke hierdoor veroorzaakt worden, zijn dikwerf zeer lachverwekkend; altijd echter is daarvoor gezorgd, dat de grap niet te verre gedreven worde.

Het gekwak der langs de muren der kamers rondloopende kleine onschadelijke hagedissen jaagt den nieuw aangekomene des nachts dikwijls eenen schrik aan; voorzigtig stapt hij over de gebaandste wegen, rondziende, of niet hier of daar eene brilslang met haren doodelijken tand op hem loert; of niet een olifant, een buffel, beer of tijger plotseling uit het bosch zal opdagen. Linnen, kleederen en laarzen worden, vóór het gebruik, zorgvuldig onderzocht, of niet een schorpioen of duizendbeen daarin zijn verblijf hebbe gekozen en hem kunne beschadigen; en, vóór het slapen gaan, wordt het bed met een' langen stok gebeukt en onderzocht, om de ingeslopene slang te ontdekken. Deze benaauwdheid verdwijnt echter na eenigen tijd, en wordt bij velen eindelijk door eene geheele zorgeloosheid vervangen. In de woelige steden, en in de van *Europeërs* bewoonde en zindelijk gehoudene huizen, is ook altijd minder te vreezen, dan op het land en in gebouwen, die misschien onbewoond zijn geweest. Daar is het allezins te raden, voorzigtig te zijn, en vooral de algemeen heerschende gewoonte, om des nachts licht in de slaapkamer te laten branden, niet te verwaarloozen; want, hoewel men door zulk een licht ook niet voor het gevaar beveiligd wordt, om van het een of ander venijnig dier gebeten te worden, zoo kan het toch daartoe dienen, om, wanneer zulks gebeurd ware, door kennis van den vijand het aanwezig gevaar nader te leeren kennen, en door het gebruik van gepaste middelen de misschien nadeelige gevolgen te voorkomen. Een jong officier, die dit gebruik verzuimd had, omdat hij in eene verlichte kamer niet konde slapen, werd eens waarschijnlijk van een duizendbeen gebeten; toen men eindelijk licht bragt en van dit ongedierte niets meer kon ontdekken, kwelde hij zich eenige uren lang met de gedachte, dat die wonde welligt van eene slang kwame en doodelijk ware; het gevolg bewees, dat dit gelukkiglijk niet het geval was.

Gedurende mijn veeljarig verblijf in *Indië* ben ik nooit op deze wijze gekwetst, hoewel ik vele malen aan het ge-

vaar blootgesteld was. Men ontdekt dit gevaar met eene geringe oplettendheid, en ook vroeg genoeg, om hetzelve te kunnen ontgaan. Het onaangenaamste is, wanneer men des nachts door ongebaande streken de *ronde* moet gaan, omdat men, noch door gedruisch noch door eenen vooruitgedragen brandend hout, welke digt bij de aarde moet gedragen en gezwaaid worden, de slangen uit het gras kan opjagen. Ik heb dikwijls van eene zoogenoemde *whip-snake* of zweepslang gehoord, welke groenachtig van kleur, en in lengte en dunheid gelijk aan het snoer eener zweep zou zijn. Deze, zegt men, hangt in de struiken, schiet den voorbijganger naar de oogen, en haar beet veroorzaakt eenen onmiddellijken dood. Ik zelf zag haar nooit; maar door eenen *Indidan* werd mij in het bosch wel eens een worm vertoond, van de grootte en dikte eens langen vingers en van eene bruine kleur, welke, naar zijn zeggen, aan beide zijden een hoofd hebbe, en wiens beet aanstonds doodelijk zij. Ik bezag dit gewormte naauwkeurig; maar van die hoofden kon ik niets ontdekken, want beide einden waren eveneens; mijn bediende, die mij verzelde, hield zich, met blijken van ontzetting, op eenigen afstand. Van alle venijnige dieren, schorpioenen, duizendbeenen en zulk ongedierte uitgezonderd, wordt de brilslang het meest gevonden; nadert men haar, dan hoort men een sissend geluid, en zij verheft het hoofd en een gedeelte des ligchaams van de aarde, waarbij zij op haar' kop eene huid ontvouwt, welke de gedaante van eene bril vertoont. Haar beet is doodelijk; maar de *Indianen* weten haar zoo behendig te vangen, en haar dan de giftklier te ontnemen, dat zij geheel onschadelijk wordt. De Indiaansche goochelaars hebben somtijds vele zulke slangen in een korf, laten dezelve zien, en blazen daarbij op een klein fluitje, waarop zich deze dieren dan in de hoogte heffen en heên en weêr bewegen.

Een soldaat, die eens des avonds te veel arak gedronken had, en die het in zijne tent te warm vond, verliet dezelve, en legde zich, ongekleed als hij was, achter een struik neder. Des morgens werd hij door voorbijgangers ontdekt; maar tevens ontwaarde men eene groote brilslang, welke gedurende zijnen slaap op hem gekropen was, en op zijne naakte borst te zamen gerold lag. Uit de onbewegelijke houding van den soldaat besloot men, dat hij dood was, tot dat men uit eene geringe beweging der handen en voeten het tegendeel,

en te regt daaruit opmaakte, dat hij, uit vrees van bij de geringste poging door dien boezemvriend gebeten te worden, zich zoo rustig hield. Niemand wilde het wagen, om de slang, welke zorgeloos op hare warme rustplaats lag, met eenen stok te dooden, omdat zij misschien dan nog in het laatste oogenblik zou kunnen bijten. Eindelijk kwam men op den inval, om de struik, achter welke zij lagen, in brand te steken, en daar het loof zeer droog was, gelukte het eindelijk ook, om de slang, welke men aan de andere zijde den aftogt vrijliet, door de toenemende hitte te verjagen, zonder dat zij den soldaat beschadigde, die haar tot nu toe als 't ware tot waarborg tegen beleediging gediend had. Zij kwam echter niet verre, daar zij aanstonds van alle zijden gesteenigd en doodgeslagen werd. De soldaat, van zijnen doodsangst bevrijd, zwoer in het eerste oogenblik, nooit weder arak te willen *drinken*, en heeft zijnen eed ook woordelijk gestand gedaan, want toen na eenigen tijd de verleiding daartoe al te groot voor hem werd, brokkelde hij brood op een bord, goot den arak daarop, en at deze soep met een lepel.

De Rajah-, Konings- of reuzenslang, welke wel niet venijnig, maar toch van wege hare verbazende grootte en kracht verschrikkelijk is, vindt men slechts in de digtste bosschen in het binnenste des lands. De beschrijvingen, die men van haar geeft, zijn echter dikwerf overdreven. Men verhaalt, een Hollandsch deserteur was eens in de bosschen gevlugt, en had, om uit te rusten, zich op een' dikken, langen boomstam nedergezet; maar, toen hij eenige beweging waarnam, had hij den vermeenden stam nader onderzocht en tot zijne verbazing gezien, dat het eene oververzadigde reuzenslang was, waarop hij spoedig de vlugt had genomen. Eene kleiner soort derzelven, de rotsslang, welke insgelijks niet venijnig is, wordt somtijds door Indiaansche goochelaars vertoond, welke haar, als een koord zamengerold, om den hals dragen. Een mijner vrienden, die eene kleine menagerie hield, had onder anderen zulk eene zeer makke rotsslang, van 12 voeten lang en de dikte eens arms, welke, wanneer de deur van hare kooi was opengebleven, somtijds een bezoek in het woonvertrek deed, en zich dan geduldig weder naar buiten liet slepen. Tot voedsel kreeg zij, van tijd tot tijd, een speenvarken of een hoen, welke zij met haar ligchaam omwrong en dood drukte, dan met haar speeksel overdekte en verslond.

Dat de slangen, door haar gezigt, de dieren als 't ware kunnen betooveren, zoo als eenigen zeggen, schijnt mij toe, zoo veel ik konde waarnemen, nog niet bewezen te zijn; maar dat zij zelfs op menschen die uitwerking kunnen hebben, kan men alleen uit zucht voor het wonderbare gelooven. Misschien wordt een mensch, die zich onverwachts in de nabijheid van eene gevaarlijke slang bevindt, door den plotselingen schrik verlamd; hij ga echter maar met het voornemen, om haar te vernietigen, naar haren hem bekenden schuilhoek, dan zal hij geene betoovering ontwaren, hoewel zij hem aangrijnst. Of de ratelslang eene uitzondering maakt, weet ik er niet, daar ik nooit eene gezien heb, dan in *Engeland* in eene kooi, en in dezen toestand gevoelde zich niemand betooverd, die haar naderde, hoewel zij niet minder gevaarlijk was dan in het vrije leven; want een metselaarsknecht moest zijne vermetelheid, om den maatstok, waarmede hij haar gesard had en die in de kooi gevallen was, met zijne hand weder daaruit te nemen, met het leven boeten.

Om de wonden van venijnige dieren te genezen, wasschen velen dezelve met brandewijn, waarin allerlei venijnig ongedierte geworpen en verdronken is, welk laatste een verzinsel is van het bijgeloof. De beet van gevaarlijke slangen vereischt eene andere handelwijze, welke toch meestal zeer twijfelachtig blijft. Een oude en ervaren *Bramin* verkocht aan eenigen van ons een middel, hetwelk den roem genoot groote geneeskrachten te bezitten, en eenige gelukkige genezingen, in zulke omstandigheden, te hebben bevorderd. Het bestond, zoo ik niet dwale, uit vlugtig *alcali* en kruiden.

ANECDOTE UIT WEBER'S LEVEN.

Deze groote componist kwam eens op den zonderlingen inval, om zich voor dood uit te geven. De aanleiding daartoe was de volgende:

Ofschoon nog jong, bekleedde WEBER toch reeds eenen uitstekenden rang onder de groote meesters der kunst in zijn vaderland en in zijnen tijd. Zijn naam was uiterst populair, en zijne met den stempel van het genie gekenmerkte werken hadden hem de bewondering der eerste muzijkkenners in *Europa* verworven. Gelijk het echter gewoonlijk

gebeurt, hoe hooger zijn roem geklommen was, des te meer stond hij bloot voor de wangunst der middelmatigheid. WEBER was uiterst teêrgevoelig voor de aanvallen der kritiek, en, ofschoon hij zich het voorkomen gaf met zijne benijders te spotten, zag hij echter niet zonder eene geheime smart en diepe verontwaardiging zijne meerderheid als kunstenaar in twijfel getrokken. Elk schotschrift van den armzaligsten feuilletonist was voor hem eene foltering, en de steken der gemeenste litterarische wesp ontroofden hem zijne nachtrust. Hoe ligtgeraakt hij ondertusschen ook zijn mogt, was het hem toch eindelijk gelukt, de zwermen van onbeduidende vitters, wier onbekwaamheid, om musikale kunstwerken met juistheid te beoordeelen, algemeen erkend was, te verachten. Nog slechts één criticus bleef voor hem een voorwerp van schrik. Dit was een zekere MULLER, die de theater-beoordeelingen in de Leipziger courant schreef. De uitspraken van dezen MULLER genoten een aanmerkelijk gezag, niet alleen onder de kunstkenners, maar ook onder de kunstoefenaars zelven. In meer dan één opzigt verdienden zij zulks ook, want de criticus muntte boven het meerendeel zijner ambtsbroeders op eene zeer gunstige wijs uit, zoo al niet in wellevendheid van vorm, dan toch door zijn talent als schrijver en de strekking zijner aanmerkingen over muzikale onderwerpen; maar nevens deze goede eigenschappen stond een zeer leelijk gebrek, dat den glans daarvan verdonkerde: MULLER dreef nu en dan zijne gestrengheid tot volstrekte onregtvaardigheid; bijtend satyriek, schepte hij er vermaak in, de schitterendste namen onder zijne tijdgenooten als met de tanden vaneen te scheuren, en WEBER voelde bijzonder smartelijk de wonden der vergiftigde pijlen, welke hij op hem geschoten had, om de jaloezij van den een' of anderen naauwelijks bekenden componist te believen, die den bijval, door den voortreffelijken *maëstro* gewonnen, niet verdragen kon.

Onophoudelijk door dezen onvermoeiden bezwalker van zijnen roem bestreden, zag WEBER geenen weg, om zijne aanvallen te ontkomen. Door middel der drukpers met gelijke wapenen tegen hem op te treden, was eenen kampstrijd te beginnen, die voor den grooten toonkunstenaar van geene vrucht kon zijn. Daarenboven zou zulks de erkentenis geweest zijn, dat hij zich gekwetst gevoelde. Het middel te bezigen, dat bij anderen onwederstaanbaar geweest zou

zijn, te weten den Cerberus iets in den muil te werpen, was mede onuitvoerlijk, want MULLER gold voor eenen onomkoopbaren criticus. Uit deze zijne verlegenheid hielp WEBER zich op volgende wijze:

Terwijl hij eenige dagen lang op een niet verre van *Munchen* gelegen dorp vertoefde, zond hij aan de voornaamste Duitsche couranten een met vele bijzonderheden omkleed berigt van zijnen dood. Niemand twijfelde aan de waarheid der tijding; de dagbladen namen het verhaal op, en voegden er eene hoogdravende levensbeschrijving van WEBER bij. Onder alle bladen muntte echter geen door zijne geestdrift zoo zeer uit als de Leipziger courant. Het in dit dagpapier geplaatste artikel was door MULLER zelv' geschreven en door hem onderteekend; welke voormalige berisper, door het vroege afsterven van den *maëstro* ontwapend en nu geene drijfveer meer hebbende om hem aan te grijpen, den voortreffelijken kunstenaar, dien hij den vorst der Duitsche componisten noemde, eindelijk regt liet wedervaren.

Weinige dagen daarna deed WEBER het gerucht van zijnen dood weêrspreken, en kwam zelf naar *Leipzig*, om allen twijfel daaromtrent te doen ophouden. Hoe grootelijks MULLER door de tijding zijner opstanding in verlegenheid geraakte, laat zich ligt begrijpen. Hij zag zich thans aan den door hem toegezwaaiden lof geboeid, en met geene mogelijkheid kon hij aan het intrekken der in zoo volstrekt stellige bewoordingen gedane uitspraak denken. Hij koos zijne partij als een man van verstand. Zijn gispen en vitten hield geheel en al op, en toen de *Freischütz* voor de eerste maal ten tooneele gevoerd werd, was hij onder de ijverigste bewonderaars van dit meesterstuk.

NAPOLEON ALS JAGER.

NAPOLEON, die met schietgeweer, *in de handen van anderen*, zoo goed wist om te gaan, was zelf de slechtste scherpschutter van zijne gansche armee. Nam hij een' snaphaan in de hand, zoo kon hij op dertig pas geen' os treffen. Desniettemin ging hij vlijtig op de jagt, niet omdat hij daarin bijzonder vermaak schiep, maar omdat hij het als eene koninklijke uitspanning beschouwde, en ook omdat hij deze beweging heilzaam voor zijne gezondheid achtte. Hij

galoppeerde er onverdroten op los, en zijne jegers moesten het dier vervolgen. Het eenige, waar hij genoegen in vond, was bij het zoogenaamde *hallali* tegenwoordig te zijn. Op zekeren dag, bij *Fontainebleau*, zette zich het hert tegen de honden in verdediging, terwijl slechts eenige jagers in de nabijheid waren; noch de Keizer noch iemand dergenen, die hem onmiddellijk verzelden, was in staat geweest de jagt te volgen. Reeds waren verscheidene honden door het hert verminkt, en de jagers bevonden zich in niet geringe verlegenheid. Doodden zij het hert, zoo zou misschien de Keizer daarmede niet tevreden zijn; lieten zij de honden dooden, zoo stelden zij zich bloot, om door den opperjagermeester gestraft te worden. »Hebt gij den Keizer ook gezien? Waar is de Keizer?" vroeg de een den ander. »De Keizer is weg," antwoordde een uit den hoop; »ik heb hem naar den kant van *Fontainebleau* zien galopperen." Nu besloot de oudste der jagers het hert af te maken; maar naauwelijks was dit gebeurd, of men zag aan het eind van eene der lange lanen een hoopje lieden te paard. »Ach hemel," riep er een, »wij zijn verloren! Daar komt de Keizer met zijn gevolg." — »Ba!" riep de oude jager, »hij heeft van ons doen toch geen verstand, en al weet hij ook van menige dingen veel meer dan ik, hier zal ik hem toch foppen." Met deze woorden sprong hij het hout in, sneed twee sterke vorkstokken af, en stutte daarmede het hert, dat het er uitzag alsof het nog leefde. De honden omgaven blaffend het doode dier, en NAPOLEON verscheen. Hij steeg van het paard, greep eene buks, en schoot — den besten hond uit den hoop dood. »Sire, het hert is geveld!" berigtte de jager. »Dat behoefdet gij mij niet eens te zeggen," hernam NAPOLEON, zeer tevreden met zijne behendigheid, steeg te paard, en reed naar *Fontainebleau* terug.

ANECDOTE VAN PESTALOZZI.

Op zekeren dag begaf zich PESTALOZZI, ongekamd, ongeschoren, in kleederen vol stof en met over de enkels nederhangende kousen, naar de bruiloft eener nicht aan het Zuricher meer. Het nichtje schrikte over het zoo weinig passende bruiloftsgewaad van haren beroemden neef. De ver-

wanten staken de hoofden bij elkander, en nu kwam de bruid den neef verzoeken, de goedheid te willen hebben, den bediende een oogenblik in zijne kamer te volgen, waar schoon linnen en kousen reeds voor hem gereed lagen, en waar ook binnen weinige minuten de barbier verschijnen zou, om hem van zijnen baard te bevrijden. PESTALOZZI zweeg, en begaf zich, zonder tegensporrelen, naar het hem aangewezen vertrek, waar de barbier hem weldra opzocht... doch zonder hem te vinden. Hij was verdwenen, en vrienden, welke men hem achterna zond, poogden vruchteloos hem in te halen, want PESTALOZZI was een voortreffelijk voetganger. Ondertusschen was, reeds vóór dit geval, juist wegens zijne verwaarloosde kleeding, PESTALOZZI twee malen door de policie als vagebond opgeligt en slechts door de tusschenkomst van bekenden verlost geworden. (*)

TEGENWOORDIGHEID VAN GEEST.

Onlangs ging te *Pesth*, in *Hongarije*, een sterk jong mensch, des avonds zeer laat, door eene afgelegene straat in de *Josephstad*. Eensklaps hoort hij achter zich zachtkens fluiten, en nevens hem heen sluipt in den donker een kerel van verdacht voorkomen, bij wien zich terstond daarop een tweede voegt, dien onze jonge man reeds aan den ingang der straat had opgemerkt. Dat deze twee niets goeds in den zin hadden, begrijpt hij maar al te wel, en begint nu een weinig sterker door te stappen. De twee vervolgers doen het ook. Thans blijft hem geen twijfel meer, of de schavuiten willen hem te lijf. Met kort beraad blijft hij staan, en, toen zij hem hierop weldra nabij zijn, keert hij zich plotseling om, springt op hen toe, en roept met donderende stem: »Hier je geld!" Verbluft staan de beide schelmen roerloos, want zoo iets was hun in de dievenpraktijk nog nimmer voorgekomen. Eer zij zich kunnen herstellen, heeft hij den eenen met gebalde vuist een' zoo zwaren slag in het aangezigt gegeven, dat hij duizelend op den grond

(*) 't Zal den overnemer aangenaam zijn, deze bewering nopens den in zoo vele opzigten verdienstelijken Man, ofschoon zij zijn eigenlijk karakter in geen wezenlijk punt benadeelt, op goeden grond weêrsproken te zien.

stort, en nu neemt de ander ijlings de vlugt. Waarschijnlijk redde den jongen held slechts zijne tegenwoordigheid van geest.

ABD-EL-KADER TE PARIJS.

Het Londensche blad *Punch* onthaalt, ter gelegenheid van eene der menigvuldige teleurstellingen, welke de befaamde Emir *Abd-el-Kader* zijne vervolgers doet ondervinden, zijne lezers op den volgenden bijtenden spot: »Parijsche bladen melden, dat er aan eene nieuwe straat de naam van *Rue d'Isli* gegeven geworden is. Wij raden onzen bedrijvigen naburen, de eerstvolgende nieuwe straat *Rue d'Abd-el-Kader* te doopen. Dit is, gelooven wij, het eenige middel, den stouten *Arabier* ooit eenmaal in de straten van *Parijs* te zien.''

DE BELANGRIJKHEID IS BETREKKELIJK.

Onlangs voerde een Parijzer advocaat, voor den President SEGUIER, een pleidooi, dat geen eind scheen te willen nemen. De President hoorde hem geduldig aan, niet zoo de advocaat der tegenpartij, die aanmerkte »dat het voor eene zoo onbeduidende zaak wat te veel woorden waren.'' Het geschil liep namelijk over een' waterput, welken twee naast elkander wonende wijnkoopers elkander betwisteden. »Een waterput,'' dus viel de President den aanmerkingmaker in de rede, »is geen onbeduidende zaak voor eenen wijnkooper.''

ZONDERLINGE PLAATSVERVANGING.

In zekere landstreek van *Noord-Amerika* doodde een smid eenen *Indiaan*. De verwanten van dezen laatsten vorderden nu, dat de smid hun uitgeleverd zou worden. Langen tijd raadpleegde de regering hierover, en gaf eindelijk het volgende antwoord: »Den smid kunnen wij u niet uitleveren, want wij bezitten er slechts éénen; maar wij hebben twee kleêrmakers, en van dezen is er een tot uw dienst.''

MENGELWERK.

VERHANDELING OVER DE EISCHEN DER KUNST,

door

Mr. J. VAN LENNEP. (*)

Er is vroeger van deze plaats gesproken over de verplichtingen van het *Publiek* jegens de *Kunstenaars*, en in een volgend jaar over die van de *Kunstenaars* jegens het *Publiek*. Ik wil thands spreken over de verplichtingen van beide jegens *de Kunst*.

Vooraf moet ik u waarschuwen, dat, wanneer ik van het Publiek spreek, ik deze uitdrukking opvat in haren ruimsten zin: dat ik daarmede zoo wel de Hooge Regeering, als de Lagere Besturen versta, zoowel de ingezetenen, te samen genomen als de byzondere personen: Voorts dat, wanneer ik van *de Kunst* gewaag, ik niet bepaald eenig *Kunst*VAK voor oogen heb, maar my die van omhoog gedaalde kracht voorstel, welke den menschelijken geest bezielt, bewerktuigt en veredelt, en de stervelingen begiftigt met een deel van dat scheppingsvermogen, hetwelk, in zijne volheid, alleen den Schepper behoort: die kracht, welke, in den boezem der DAVIDS en HOMEERREN neêrgedaald, hen aandreef, hun gevoel in verheven zangen uit te storten: die kracht, welke betooverende harmoniën in het brein der MOZARTS en WEBERS ontkiemen deed: die kracht, welke PRAXITELES als RAFAËL, PALLADIO als CELLINI, RUBBENS als HOUBRAKEN in staat stelde, die grootsche meesterstukken aan 't licht te brengen, waar eeuw na eeuw den tol harer bewondering aan betaalden.

Het is waar, de plaats, waar ik spreek, zoowel als de

(*) Uitgesproken ter gelegenheid van de uitdeeling der Eereprijzen bij het Schilderkundig Genootschap te *Rotterdam*, op den 19 Sept. 1846.

grenzen, welke ik my heb voorgesteld, zullen my noodzaken, meer byzonder te doelen op die werking der Kunst, waardoor zy in aanschouwelijke vormen tot onze oogen spreekt; maar zoo naauw is de band, welke hare verschillende werkingen verbindt, dat geene daarvan in mijn betoog geheel zal zijn uitgesloten, en dat, zoo lang de door my gebezigde uitdrukkingen algemeen zijn, ook de toepassing dit wezen zal.

Wat nu vordert de Kunst, in hare hooge beteekenis beschouwd, zoo van het Publiek als van de kunstenaars? — Deze vraag kan met één woord worden beantwoord. Zy vordert *eerdienst*.

Gy verstaat my, vertrouw ik. Geenszins verlang ik, dat wy, dienaren van éénen God, op het voetspoor dier oude volkeren, by welke het kunstgevoel het meest ontwikkeld was, tempels aan de Kunst opbouwen, en reukwerken op hare altaren zouden offeren; neen, maar de Eerdienst, haar verschuldigd, besta daarin, dat men aan hare eischen voldoe, de grenzen van haar rijk meer en meer poge uit te breiden, alles wegruime en weere, wat haren heilzamen invloed zoude kunnen belemmeren, haar, in één woord, die hulde toebrenge, welke men aan haren hemelschen oorsprong verschuldigd is.

Ik geloof niet, dat, ik in dezen aan de Kunst gewijden kring, beschuldigd zal worden, haar een te hoogen rang toe te kennen. Maar mijne woorden mochten ook daar buiten vernomen worden, daar buiten, waar zoo velen gewoon zijn, de Kunst niet anders te beschouwen dan als een aangename beuzelaarster, aan welke men nu en dan, wanneer de overige plaatsen bezet zijn, een klein en nederig hoekjen in wil ruimen, doch zich wel wachten zal, een eergestoelte aan te bieden. Voor dezulken betaamt het, dat ik mijn gevoelen rechtvaardig.

Ook de meest stoffelijke, de meest aan zingenot overgegeven mensch, zal niet durven tegenspreken, dat de onsterfelijke ziel boven het vergankbare lichaam verheven is en dat, diensvolgens ook, oneindig *hoogere* waarde moet gehecht worden aan al wat de ziel verlichten, beschaven.

veredelen, volmaken kan, dan aan hetgene alleen strekt tot voldoening van louter dierlijke behoefte, tot verfijning zelfs van louter stoffelijke genietingen. — Misschien echter zal hy, in zijne onmacht om de voortreffelijkheid der verstandelijke en zedelijke genietingen te bestrijden, tot een ander wapen de toevlucht nemen, en, my schijnbaar toevallende, op eenmaal beweeren, dat, tot bevordering van zedelijk geluk, de Godsdienst genoegzaam is, en dat het heiligschennis ware, de Kunst met haar op ééne lijn te plaatsen. Licht waant hy, door deze schoonschijnende tegenwerping my terug te doen deinsen, uit vreeze van my op een te glibberig terrein te begeven, waar de minste zijstap my gevaar zou doen loopen van verketterd, althands voor hoogst onrechtzinnig gehouden te worden. — En echter schroom ik niet, de bedenking te wederleggen. — Vooraf slechts eene vraag. Het is ongetwijfeld beter, zedelijk braaf en godsdienstig te zijn, dan vernuft en bekwaamheid te bezitten of zich bevallig voor te doen. En echter, wie zal gaarne voortdurenden omgang hebben met iemand, die, hoe oprecht en vroom ook van wandel, in alle dingen domheid en onkunde aan den dag legt, of zoodanige manieren en hebbelijkheden bezit als hem ongeschikt maken in een beschaafd gezelschap te worden toegelaten? — Immers evenmin, als dat gy uwen vriend zoudt willen maken van den man, die, ja, schrander en ervaren was, maar u bestendig ergerde door een zedeloos leven en een godlasterlijke taal. — Alleen de vereeniging dier deugden en hoedanigheden, waarvan ik gewach maakte, is in staat, den voortreffelijken mensch te vormen. — Welnu! — wat het vernuft en de goede manieren voor den eenling zijn, dat is de Kunst, dat is de Beschaving voor de volkeren. Van hoe oneindig veel waardij de Godsdienst zelfs voor den tijdelijken bloei der Staten zijn moge, zonder de hulp der Kunst, der Beschaving, is zy alleen niet in staat, geluk en grootheid aan een Natie te verzekeren: en — ik durf onbeschroomd dit gevoelen uiten — zy is er ook niet toe bestemd. — Had de Voorzienigheid dit bedoeld, zy had ons niet, nevens de Gods-

dienst, welker taak het is, het hart te reinigen, de Kunst geschonken, om den geest te veredelen, en de Beschaving, om onzen smaak te verfijnen en ons gelukkiger te maken door onderling verkeer. — Godsdienst, Kunst, Beschaving: deze drie edele Lichten zijn van elkander onafscheidbaar. Zoo een van hen ophoudt, voor ons te schitteren, verbleekt de glans der overige voor ons oog en vervallen wy van den rang, welken wy ons onder de volkeren verzekerd hadden. De Godsdienst alleen, zonder Kunst of Beschaving, kweekt dorre, koude, onverdraagzame menschen aan: de Kunst, waar zy niet op Godsdienst steunt, louter zinnelijke wezens: de Beschaving, waar zy noch door de Godsdienst geheiligd, noch door de Kunst veredeld is, brengt bedrog en logen voort. De Geschiedenis is daar, ons het te bewijzen. — Waardoor bereikte eenmaal het oude *Griekenland* zoo hoog een luister? — Was het niet, omdat aldaar de meest verfijnde Beschaving heerschte, omdat aldaar de Kunst ten top gevoerd was. En was het niet het bloeiendste tijdperk der Grieksche Kunst, toen zy ineengesmolten was met het godsdienstig gevoel? — 't Is waar, de Godsdienst steunde op valsche grondslagen, en was aan de kunst ondergeschikt: en daarom kon die grootheid nimmer duurzaam zijn, ja ging geheel te niet, toen het godsdienstig gevoel in het hart der *Grieken* was weggestorven. — Levert *Rome*, in zijn verschillende tijdvakken, niet het krachtigste bewijs voor onze stelling op? Wy zien het, eerst, door ten top gevoerde Beschaving, de wetten aan de bekende waereld geven; maar zijn macht gaat te gronde, naarmate de kunstzin by het volk verdorven wordt en verkwijnt. Ten tweedenmale beheerscht het *Europa*, en deze reis door den invloed der Godsdienst. Ook die heerschappy zinkt weg in de Middeleeuwsche barbaarschheid. Maar de kunsten herleven en bloeien en zetelen zich te *Rome* en verzekeren aan de waereldstad een nieuwe heerschappy, waarmede zy zich te midden van haar puinhoopen over het verlies van vroegere grootheid troost.

Mag men zich niet verwonderen, dat waarheden, welke

het gezond verstand zoude leeren, indien de ondervinding der eeuwen zulks niet deed, nog dagelijks hare bestrijders vinden? of liever, dat ook by hen, die ze erkennen, zulk een onwil bestaat, om die toe te passen? Mijne taak is het, aan te toonen, hoe verkeerd, hoe ongepast die onwil is; en het betoog daarvan zal my als van zelf leiden tot de nadere aanwijzing onzer verplichtingen jegens de Kunst. Ik zeg: *onzer* verplichtingen; want het is voornamelijk tot onze natie dat mijn betoog gericht is: en het mag hier te lande te gepaster worden geacht, naarmate men er minder aan de Kunst den rang geschonken heeft, die haar toekomt. Wat in *Italiën*, wat in *Belgiën*, tot een volk, welks kunstgevoel uitermate ontwikkeld is, niet behoefde gezegd te worden, kan hier wellicht door velen nog als iets nieuws vernomen worden, velen (mocht het zijn) tot nadenken brengen.

Hier te lande, zoo ergens, verheffen zich heden ten dage talrijke stemmen, die op bezuiniging aandringen, tegen de vorderingen der Kunst. Vruchtbare uitgaven — hoort men alom beweeren — moeten voor de onvruchtbare gaan: het nuttige de voorkeur hebben boven het schoone. Ziedaar wat dagelijks gezegd en geschreven wordt. Alsof het nuttige, in zijn meer verheven beteekenis, het schoone niet insloot; alsof de erkentenis zelve, dat de mensch niet alleen stoffelijke behoeften, maar ook behoeften van een edeler aart te bevredigen heeft, niet medebracht, dat ook deze laatste hare voldoening verlangen.

Heeft men er in 't algemeen wel genoegzaam op gelet, welken invloed sommige zoogenaamde improductieve uitgaven op 's menschen geluk te weeg brengen? De som gelds, besteed om een fabriek op te rechten, is ongetwijfeld goed besteed. Intusschen, die fabriek kan geene voortbrengselen, en alzoo geene genietingen verschaffen, dan door middel van een aanhoudenden en gestadig hernieuwden arbeid. Wordt daarentegen een som gelds besteed om het aanzijn te schenken aan een kunstwerk, een schildery, een standbeeld, een gedenkstuk, dan verschaft dat voorwerp edele genietingen, gedurende jaren, mis-

schien gedurende eeuwen achtereen, en zulks aan duizenden van menschen, zonder dat er eenige nieuwe arbeid vereischt wordt.

En hoeveel te meer, wanneer het een dier verheven kunstgewrochten betreft, waar de gedachte van een groot man, de geest van een volk of van een tijdperk in wordt teruggegeven. De geslachten der menschen zijn voorbijgegaan; de *Pyramieden*, de *Alhambra*, *St. Pieter* te *Rome*, de paneelen van RAFAËL, blijven als een prachtige erfenis der verloopen eeuwen, waarin ons de onvergankelijke begrippen van wat groot en schoon is geöpenbaard worden.

Maar helaas! hoevele verscheurde bladzijden, hoevele verdwenen meesterstukken herinneren ons, dat het tijd is, te scheppen voor hen, die na ons komen zullen. *Palmyra*, *Thebe*, *Heliopolis*, *Jeruzalem*, zijn niet meer dan puinhoopen. De van verontwaardiging trillende lier van CHILDE HAROLD heeft de schenners gebrandmerkt; maar de marmeren gedenkstukken van FIDIAS blijven geschonnen. Van de oude domkerken, van de trotsche slotgevaarten brokkelt telken dage deze of gene steen af; en naast die pronkstukken, die verloren gaan, rijst geen nieuw kunstwerk op, voor 't welk de toekomstige geslachten zich zullen nederbuigen.

Op welken dag zal de adem der herschepping weder over onzen aardbodem gaan? — Niemand weet het; maar die dag zal zeker komen; want de menschheid kan niet bestemd zijn tot teruggang: en, zoo hy niet voor ons schijnen moet, dan zal het ons misschien vergund zijn, zijn dageraad te begroeten. — Dit alleen durf ik voorspellen, dat hy dan zal dagen, wanneer wy niet langer de Kunst als een byzaak, maar als een hoofddoel van ons streven, zullen leeren beschouwen. — En behoort zy geen hoofddoel te zijn? — Waartoe, ik vraag het u, handelaar! zendt gy uwe schepen uit? Waartoe, bevorderaars der nijverheid! richt gy uwe fabrieken op? Waartoe, grondbezitters! plant en zaait gy? Waartoe, Staatsbestuurders, vormt gy volkplantingen en verzamelt den schat van

verre gewesten? — Is het om in uwe stoffelijke behoeften en in die uwer natuurgenooten te voorzien? O! de eischen der natuur zijn zoo gering, en, om deze te vervullen, werd zooveel zwoegens niet gevorderd. Eeuwen lang hebben wilde volkeren op hunne eilanden voortgeleefd, en noch handel, noch nijverheid, noch landbouw gekend. En toch voorzagen zy in hun onderhoud en hadden aan het noodige geen gebrek. — Is het om gewin alleen, dat gy u die moeite, dien dagelijks terugkeerenden arbeid getroost? — Maar die schatten, dat geld, dat loon van uw verrichtingen, het kan toch nooit het eigenlijke doel van uw streven zijn. Het baart op zich zelf geen genot: het is slechts het middel om genietingen te verkrijgen. En waar zijn edeler genietingen, dan die, welke de Kunst verschaft?

Die Kunst, zy behoort dan het doel te zijn, welks bereiking al dat streven, al dat zwoegen beloont. Daartoe behooren allen de handen ineen te slaan, zoowel de nederigste, als de hoogst geplaatste man: daartoe moet zoowel het medegevoel van den vergeten burger als de machtige invloed van den Staatsman medewerken.

Misschien verkeert menigeen ter goeder trouwe in het denkbeeld, dat hier te lande reeds veel, reeds meer dan genoeg voor de Kunst gedaan is, zoo door den Staat als door de gemeenten en byzondere personen. Worden toch door de Regeering geene instellingen bezoldigd, bestemd om de Kunsten aan te kweeken of te beschermen, om kunstenaars te vormen en op te leiden? Worden de verdienstelijke beöefenaars der Kunst niet met ridderlinten begiftigd? Krielt het niet overal van genootschappen en vereenigingen ter bevordering en gemeenschappelijke beoefening der Kunsten? Geeft het Hoofd van den Staat geene aanzienlijke sommen uit ter instandhouding van een, al is het dan niet nationaal, zangtooneel? Worden groote talenten, wanneer zy ons met hun bezoek vereeren, hier niet gehuldigd en toegejuicht? Is er wel een land, waar de kunstliefhebbery, van den Koning af, tot aan den

eenigzins welgestelden burgerman toe, zoo algemeen mag genoemd worden?

Ik wil dit alles toegeven, wat er ook van zij af te dingen: ik wil zelfs erkennen, dat er veel is, dat van opwekking, van leven, getuigt: en echter schroom ik niet te verklaren, dat dit alles niets beteekent: dat de verkregen voordeelen geene waarde hebben: dat zelfs de Kunst, door hetgene geschiedt, benadeeld, ja ontheiligd wordt, zoo lang zy als een zaak van loutere liefhebbery behandeld, en uit geen hooger oogpunt beschouwd wordt. Of zal men meenen voor de Godsdienst genoeg gedaan te hebben, wanneer men voor geschikte kerkgebouwen gezorgd en in het behoorlijk onderhoud van kerkdienaren voorzien heeft? — Neen! zoo lang de zin van het volk niet godsdienstig is, zal de zorg, welke zich alleen tot het uitwendige bepaalt, niet meer tot stand brengen dan een geraamte, waar ziel en leven aan ontbreken: en de natie zal er niet beter, niet gelukkiger door worden. Op gelijke wijze, zoo lang de Kunst niet om haar zelve gevierd en gehuldigd wordt, zoo lang zy niet het voorwerp is van innigen, heiligen eerbied, zal zy niets tot het heil, tot de veredeling der natie toebrengen.

Gy hebt recht, my te vragen, op wat wijze, in welke opzichten, die eerbied moet aan den dag worden gelegd. Het antwoord wordt u gegeven in de woorden van den Apostel: »al wat rein is, al wat lieflijk is, al wat wel luidt, datzelve bedenkt." — Doch minder gemakkelijk is het, ik beken het, dit voorschrift toe te passen. Velen denken, de Kunst bevorderd te hebben, wanneer zy hun verzameling met een nieuw schilderstuk, hun galery met een nieuw afgietsel — zoo 't heet — verrijkt hebben. Zij houden zich ter goeder trouw hiervan overtuigd, en hebben intusschen dikwijls niets anders gedaan, dan de middelmatigheid, den wansmaak aan te moedigen.

Anderen van hunne zijde richten genootschappen op: zy vormen kunstenaars; doch weten hun de gelegenheid niet open te stellen om van de verworven bekwaamheden later party te trekken.

Een en ander is voor de Kunst even noodlottig.

Ik heb van beide de droevigste gevolgen gezien: en slechts een paar voorbeelden mogen strekken om zulks aan te toonen.

Een eeuw geleden was er geen land, waarin de Graveerkunst zulk een hoogte bereikt had als in *Nederland*. Men heeft slechts wat hier door HOUBRAKEN, door PICARDT, door LUYKEN, door zoovele anderen geleverd werd, met de voortbrengselen van het buitenland te vergelijken, om de waarheid daarvan te erkennen. Er bestonden in hunne dagen geene Akademiën om hen te vormen; doch er bestond liefde voor de Kunst: geen boekverkooper, die een werk uitgaf, of hy moest het met plaatwerken vercierd hebben: geen man van eenige beschaving was er, of het bezit eener boekery, met keurige plaatwerken voorzien, was voor hem een behoefte. Zoo ontstond er gedurige navraag, gestadig verlangen naar goede voortbrengselen der graveerstift. De middelmatige moesten van zelve terugvallen; want men kon er voortreffelijke bekomen: en de roem van *Nederland* was ten dezen opzichte gevestigd.

Dan, oorzaken, welker opsporing haar nut zoude hebben, doch ons thands te verre zoude leiden, hadden de Graveerkunst ten onzent in verval doen geraken. Men begreep, haar te moeten doen herleven door Graveerscholen op te richten. En werkelijk, men vormde enkele voortreffelijke kweekelingen. — Maar men verzuimde, waar het voornamelijk op aankwam, hun de gelegenheid te verschaffen om hun talenten aan den dag te leggen, om woeker te doen met de verworven bekwaamheden. Wat waren hiervan de treurige gevolgen? — Een dier uitmuntende leerlingen onzer koninklijke oefenschool zagen wij genoodzaakt, zich, bij gebrek van werk, in *Frankrijks* hoofdstad te vestigen, en den vreemdeling de vruchten te doen genieten van een talent, hetwelk zijn vaderland ongebruikt had laten rusten. Wij zagen een ander, een man, wiens bekwaamheden misschien hare wedergade vergeefs in *Europa* zochten, bij mangel van bestelden

arbeid in het kunstvak, waartoe hy was opgeleid en hetwelk zijn lust was en zijn leven, wilde hy zich en den zijnen brood verschaffen, tusschen de keuze geplaatst om, of zijn vaderland vaarwel te zeggen, of zich af te tobben met een arbeid, die beneden zijn roeping stond. Hy koos het laatste, omdat hy zijn vaderland nog boven zijn eigen eerzucht en voordeel stelde: en een vroegtijdige dood was het gevolg zijner inspanning. — Anderen, die misschien by verstandige aanmoediging en ondersteuning een beroemden naam verworven hadden, gaven den moed op, zeiden hun studiën vaarwel, eer zy die nog voltooid hadden, en poogden hun brood met elendig beuzelwerk te verdienen of een meer winstgevend bedrijf by de hand te nemen.

Bracht alzoo gebrek aan aanmoediging van het voortreffelijke de treurigste gevolgen te weeg, aanprijzing, ja ophemeling van het middelmatige was ten allen tijde even noodlottig voor de Kunst. Te vele jongelingen heb ik gekend, die, met uitnemenden aanleg begaafd, flonkerende sterren in de Kunst hadden kunnen worden, waren zy niet te vroeg, door onverstandigen lof, door te snellen aftrek hunner eerstelingen, van 't spoor gebracht. Wat waren hiervan de gevolgen? Dat zy zich reeds volleerd waanden, of althands het noodeloos oordeelden, zich verder te oefenen. Hun arbeid leverde hun immers reeds een middel op van bestaan: wat behoefden zy zich dan om verdere studiën te bekommeren. Ongelukkigen! die, om het langs den weg gestrooide goud, den lauwerkrans versmaadden, die in 't Koor der Kunst voor hen was opgehangen.

Neen! wil men de Kunst huldigen gelijk zy gehuldigd behoort te worden, men poge niet slechts leerlingen daartoe op te leiden, gelijk men zulks voor een handwerk, een taal, een wetenschap zoude doen. Neen! men zorge by hen den zin aan te kweeken voor het goede en schoone, hen te vervullen met eerbied voor het edele hunner roeping: hen op de Kunst te wijzen als op iets heiligs, iets Goddelijks, iets, dat men niet dan met een rein hart, een

gelouterden smaak, een warm gevoel genaken mag: hun in te prenten, dat de dienst, waarin zy zich begeven, een Priesterschap is, welks waardigheid een stellige roeping, een aanhoudenden ijver, een gestadigen arbeid vordert. Velen zullen, teruggeschrikt door het zwaarwichtige der plichten, welke men van hen vordert, voor de beproeving terugdeinzen; — maar te voortreffelijker zullen zy wezen, aan wie de wijding tot hun verheven ambt zal worden verstrekt.

Hiertoe verschaffe men hun niet slechts het noodige onderwijs in het werktuiglijke van de Kunst; maar men vermeerdere voor hen de gelegenheid om hun kennis uit te breiden, hun verstandsvermogen te ontwikkelen, hun vernuft te scherpen, hun geest te veredelen. Dit behoeft niet de taak des onderwijzers alleen te zijn: het kan door ieder geschieden, wien de Kunst ter harte gaat. Waarom dan heeft het zoo zelden plaats gehad? — Hoevele kunstliefhebbers, en die geld over hebben tot bevrediging van hunne liefhebbery (ik zeg niet, van hun kunstgevoel) hoevelen zijn er, die by de bestelling van het een of ander voorwerp van Kunst slechts aan de voldoening van hun eigen smaak of wansmaak denken, en er niet op zinnen, welk een nut zy den kunstenaar, en by gevolg der Kunst zouden doen, indien zy den bestelden arbeid dienstbaar deden worden aan de ontwikkeling van des vervaardigers beschaving.

Dan, wat men aan byzondere personen mag toegeven, minder gereedelijk mag men zulks doen aan die vereenigingen, welke de bevordering der Kunst in haar banier voeren. Deze hebben, tot bereiking van dit doel, sedert lang de gewoonte, prijswerken aan jonge kunstenaars op te geven: een gewoonte, reeds by de Ouden gekend, door alle eeuwen heen gevolgd, en waarvan het nut nimmer is betwist geworden. Intusschen, ook deze uitloving, zal zy werkelijk vruchten dragen, behoort met overleg en op gepaste wijze te geschieden. Heeft dit geene plaats, dan is zy voor de ontwikkeling van den kunstenaar meer nadeelig dan dienstig. — Het zal my weinig moeite kosten om u hiervan te overtuigen. Ik heb u slechts een voor-

beeld te geven van een min gelukkige, en een van een goede prijsuitschrijving.

Waarom, helaas! heb ik, om het eerste voorbeeld te kiezen, niet anders te doen, dan er een uit den overvloed te nemen, dien de laatste 50 jaren ons opleveren. — Welaan! ik bedien my van het eerste het beste, en vind, door een genootschap als prijswerk opgegeven: »een schilderij, een landschap voorstellende, met een watermolen, gestoffeerd met een man te paard, die aan een vrouw den weg vraagt."

Voorwaar een fraai gekozen onderwerp en door zijn nieuwheid en belangrijkheid wel geschikt om het kunstgevoel des Schilders op te wekken! Ik weet, ja, dat een RUYSDAEL er uitnemend partij van trekken, en de poëzy zijner kunst in het van den molen stroomend water uit zoude storten: dat het paard, door het penceel van een WOUWERMAN geschilderd, een uitmuntende werking zoude doen; — doch zy, die tot de mededinging worden opgeroepen, zijn nog geen RUYSDAELS of WOUWERMANS: en hoe zal de opgave ooit in staat zijn, by de zoodanigen het kunsttalent te ontwikkelen? Welken invloed zal zy uitoefenen op hun studie, op hun zucht tot onderzoek, tot nasporing? Stond er nog by, of men den dageraad, den vollen dag, den avondstond, of men een Hollandsch, een Drentsch, een Zwitsersch landschap verlangde te zien voorgesteld; dan noodzaakte men ten minste den Schilder de werking van het licht by den opgegeven tijd van den dag, den verschillenden aart van het land of gewest te onderzoeken. — Maar nu staat het ieder vrij zijn keuze hieromtrent te volgen; de meesten zullen daarby hun gemak raadplegen; doch het lijdt geen twijfel, of de meest uiteenloopende rezultaten zullen te voorschijn komen. Ik beklaag de beöordeelaars, die tot waardeering der ingekomen stukken, by gelijke verdienste in de uitvoering, geen maatstaf tot onderlinge vergelijking der kompozitie zullen vinden; maar meer beklaag ik de kunstenaars, die hun tijd beter dan aan een zoo onvruchtbaren arbeid zouden hebben kunnen besteeden.

Nemen wij daar tegenover een voorbeeld van een goede, verstandige Prijsuitschrijving. *Dit* behoef ik gelukkig niet ver te zoeken: ik heb slechts de uitloving aan te wijzen, waarvan wij heden avond de vruchten zien. — Een afbeelding van VONDEL! — Kon men gelukkiger keuze doen? — My althands klopte het hart van vreugde, toen ik deze opgave las. — Hoe moest zy dan den jeugdigen Kunstenaar treffen, wien zy gold? — Ziet! reeds dadelijk by de gedachte: »ik kan mede het mijne toebrengen om een nieuw gedenkstuk ter eere van *Neêrlands* puikdichter te doen oprijzen," moest zijn borst in verrukking ontgloeien. — Maar dit prikkelen van zijn eerzucht zoude niet de eenige uitwerking van de opgegeven prijsstof zijn. — Neen! — hy zag op eens een nieuwen werkkring voor zijn onderzoek, voor zijn nasporing ontsloten. Niet alleen was het voor hem reeds nuttig en belangrijk, de verschillende afbeeldingen, welke van den grooten man gemaakt zijn, te zien, te bestudeeren, te vergelijken: het talent van LIEVENS, van de VISSCHERS, van DANKERTS, van DE KONING te bewonderen: Wilde hy VONDEL teruggeven, hy moest VONDEL leeren kennen: hy moest den tot nog toe wellicht voor hem verborgen schat ontsluiten, dien VONDEL ons naliet. — Welk een nieuwe, welk een rijke bron van genietingen! hoe vruchtbaar ter ontwikkeling van zijn gevoel voor waarheid, schoonheid, kunstzin. — Nu eerst leerde hy het bezwaarlijke, maar tevens het grootsche zijner onderneming inzien: VONDELS beeldtenis te schetsen, en in dat breede voorhoofd, dien zetel van het veelomvattend begrip; in dat mannelijk, wakker gelaat, toonbeeld van de kracht van het genie: in dien geestigen mond, waar het vernuft om speelde: niet slechts den verheven zanger, wiens gespierde vaerzen zoo wegslepend, zoo vol majesteit zijn, maar ook den bevalligen land- en lierdichter, den opbruischenden, bijtenden Satyrist terug te doen vinden. Die zoo verschillende uitdrukkingen byeen te brengen en in volkomen harmonie te doen samensmelten, ziedaar de taak, hem opgelegd. Rees hieruit niet de noodzakelijkheid om al dieper en dieper

in de geheimen der gelaatkunde te dringen, en van dezen belangrijken tak van studie een voorwerp van opzettelijke navorsching te maken. — Wat ook de uitslag zij van zijn arbeid: zijn werk worde bekroond of niet: hy heeft de uren, door hem daaraan besteed, niet verloren; want hy heeft zich een nieuwen schat van kennis opgegaêrd: hy heeft zijn smaak verfijnd, zijn kunstzin veredeld. — En eere het Genootschap, dat de vonk by hem opgewekt, dat die gelukkige gevolgen by hem heeft te weeg gebracht.

Dit voorbeeld worde nagevolgd: niet slechts door Genootschappen, maar door al wie de Kunst om haar zelve bemint. Voorwaar! wanneer er geene prijsstoffen worden opgegeven, geene kunstwerken besteld of gekocht worden dan die, waardoor in de daad de kunstzin des makers verhoogd en zijn zucht tot onderzoek en navorsching worden geprikkeld, zal de Kunst naar waarde gehuldigd en het vaderland met meesterstukken verrijkt worden. O! Is men eens van het belang der zaak doordrongen, hoe veel goeds kan er niet zoo door gemeenschappelijke als door op haar zelve staande pogingen te weeg gebracht worden! Want, ofschoon het wellicht aan den Staat by uitsluiting toekomt, die grootsche kunstwerken te ontwerpen en tot stand te brengen, die de roem van een tijdperk zijn, geloof ik, dat, in dezen opzichte als in vele anderen, in de toekomst onzer maatschappyen een groote rol is toegelegd aan de Gemeenten: aan die vereeniging, welke zoo natuurlijk hare plaats bekleedt tusschen het huisgezin en het vaderland: die Gemeenten, by welke thands veelal het levensbeginsel sluimert, maar by welke het schoon ware, dit weder op te wekken. En wat de byzondere personen betreft, hoe kunnen zy een zoeter, een liefelijker plicht volbrengen, dan wanneer zy, elk naar de mate van zijn maatschappelijken toestand en vermogen, de overleveringen van het schoone en bevallige pogen te verspréiden en te bewaren. De man, die zijn woning verciert en optooit met meesterstukken, of haar slechts in orde brengt met dien eenvoud, welke de cierlijkheid niet uitsluit, hy, die een tuin, een landhuis schept: ieder in een woord, die, zon-

der het nuttige uit het oog te verliezen, het schoone, het welstandige nastreeft, doet geen onverschillige zaak. Hy verspreidt om zich heen den smaak voor verhevene zaken, den trek naar verfijnde genietingen, het gevoel voor de Kunst: hy heeft den dank zijner medeburgers verdiend.

Het ware, mijns erachtens, een groote, een loffelijke eerzucht, ons vaderland op te cieren: aan zijn gloriekroon een schoonheidskroon toe te voegen. Is het volstrekt noodig, ten einde den ledigen tijd van helderdenkende hoofden bezig te houden, die met politieke debatten te vullen? Hebben wy geen moerassen, geen heiden, geen duinen genoeg over, om in vruchtbaar bouwland, in bevallige bosschaadjen te hervormen? Geene dorpen, om met cierlijke woningen te doen prijken? geen kasteelen te herbouwen, om den omtrek, niet te beheerschen, maar te verfraaien? Hebben wy vooral geene steden om met een nieuwen en dichterlijken luister te bekleeden, die *en* heur vroegeren roem *en* heur tegenwoordigen sluimer doe vergeten? — Wy kunnen haar noch de poëzy der herinneringen, noch den blaauwen hemel der Italiaansche steden byzetten; noch den schilderachtigen zwier der Zwitsersche steden, zoo bevallig gelegen aan den zoom van heur meiren, op de helling der lachende heuvels, boven welke zich van verre de witte kruinen der ijsbergen verheffen; — maar wy kunnen haar een hoogere waarde geven, door de Bouwkunst uit haren doodslaap terug te roepen. Als GALATHEA wachten zy slechts de levensvonk. Waarom zouden wy haar die onthouden? Wat verhindert ons, de weldaden der wetenschap, de betooveringen der Kunst om ons heen te roepen? Nuttige inrichtingen, uiterlijke praal, schaduwrijke wandeldreven, trotsche gedenkstukken, dit alles kan ons deel zijn. En, konden wy ons eenmaal ter bereiking van dat zoo wenschelijk doel verstaan, deed ieder in zijn kring het zijne om het leven te veredelen en den cirkel onzer genietingen uit te breiden, dan zoude elk onzer steden, van binnen bezield, van buiten verfraaid, het *Athene* van een jeugdig en bloeiend *Iöniën* kunnen worden, zedig in haar glans, beperkt in haar

omtrek, onbekend misschien en daardoor gelukkiger, en, zoo niet roemrijk als het oude *Athene*, edel voor 't minst, bevallig, kunstlievend, als dit.

Maar, zal dit uitzicht eenmaal verwezenlijkt worden, het hangt niet alleen af van hen, die de Kunst willen bevorderen: — het eischt in geen mindere mate de medewerking der kunstenaars zelve.

Veel van wat ik reeds heb aangemerkt ten opzichte der verplichtingen van het algemeen jegens de Kunst, is met grooter recht van toepassing op de kunstenaars. Heb ik gepoogd, allen zonder onderscheid op te wekken tot de heilige eerdienst der Kunst, hoeveel te luider moet ik mijne stem verheffen, wanneer ik my tot hare beoefenaars wend. Ach! dat het niet noodig ware, hun onder 't oog te brengen, van hoeveel gewicht de roeping is, welke zy gekozen hebben. Waarom zien zoo weinigen in, wat het zegt, kunstenaar te zijn? welke verantwoording hy, die dit ambt aanvaardt, op zijn schouders laadt?

Hoevelen zijn er niet, die naar de scholen werden gezonden, omdat verblinde ouders *of* de voorbijgaande liefhebbery van hun kind, voor een roeping, *of* de Kunst zelve voor een ambacht aanzagen, 't welk slechts vlijt en oefening behoefde om gekend te worden. Dat van dezulken nooit iets goeds, iets edels komen kan, behoef ik hier niet te betoogen. — Maar hoevelen ook, die, met wezenlijken aanleg begaafd, nimmer aan de van hen opgevatte verwachting beantwoordden. Wat was hier gemeenlijk de oorzaak van? Deze, dat zy nimmer de Kunst om haar zelve hebben gediend, maar die alleen hebben beschouwd als een middel om zich welvaart en genot te verschaffen. Zy zelve, of wel onverstandige ouders, die verlangen, dat de gedane voorschotten spoedig hunne rente opbrengen, zy willen maaien en inzamelen vóór het oogsttijd is. Is het te verwonderen, dat zy niet dan wrange en onrijpe vruchten voortbrengen?

't Is waar, de kunstenaar, die veel af te leveren, en dus veel te vervaardigen heeft, zal het, door gestadig herhaalden arbeid, wellicht tot eenige hoogte brengen in het

werktuigelijke der Kunst? — Maar zal hy zich niet verlegen gevoelen, zullen de handen hem niet verkeerd staan, wanneer zijn onderwerp eens de toepassing medebrengt van deze of gene wetenschap, welke hy verzuimd heeft aan te leeren?

En welke zijn dan die wetenschappen, waarin de kunstenaar behoort te zijn bedreven? — BILDERDIJK zegt in zijn aanteekeningen op HUYGENS (V, H. 98) ter gelegenheid dat deze dichter het spinrokken met de klos verward had: »HUYGENS verstond dan het spinnen niet; maar een Poeet moet alles verstaan." — En ziedaar de vordering der Kunst. Ziedaar wat zy toeroept aan al wie zich op haren drempel vertoont: »Wilt gy mijn Priester worden? — Zoo past het u, alles te leeren, wat den mensch gegeven is te weten."

Gewis zijt gy van meening, dat dit voorschrift, juist omdat het te algemeen, te veel omvattend is, by geene mogelijkheid kan worden opgevolgd; — en zoowel de kortheid van het menschelijk leven als de beperktheid van het menschelijk verstand zullen wel altijd de volstrekte toepassing van dien regel onuitvoerlijk maken; doch evenzeer is het waar, dat niemand op aarde de volmaaktheid bereiken kan; en niettemin luidt het bevel des Goddelijken Meesters: »Zijt volmaakt, gelijk uw Vader in de Hemelen volmaakt is." — Welnu! even als het de plicht van allen is, in het zedelijke, naar volmaaktheid te streven., zoo is het ook de plicht des kunstenaars, in het grenzenlooze gebied der kennis meer en meer vooruit te gaan, en nimmer te wanen, dat hy de eindpaal bereikt heeft, aan zijnen arbeid gesteld.

Hoe groot is niettemin het getal der zoodanigen, die voorgeven, kunstenaars te willen worden, en die niet dan ter loops zelfs *die* vakken bestudeeren, welke reeds als grondbeginselen onontbeerlijk zijn: die nooit meer dan een oppervlakkig denkbeeld bekomen van Ontleedkunde, zonder welke zy nimmer in staat zijn een welgeteekend beeld te leveren, van Perspektief, zonder welke zy geen waarheid in hun lijnen zoo min als in hun tinten verkrij-

gen kunnen: van geschiedenis en aardrijkskunde, het gemis waarvan ook aan kunstenaars van naam zulke belachelijke feilen heeft doen begaan. Doch behalve deze en andere onmisbare vakken zijn er nog *zoovele*, welke den kunstenaar te stade komen, dat ik met den grooten en wijzen LAIRESSE, wiens Groot Schilderboek de vraagbaak van alle kunstenaars behoorde te zijn, nogmaals herhale: »Ik durf zeggen, dat er geen konst of wetenschap in de weereld bestaat, of een volmaakt Schilder behoorde daar eenige kennis van te hebben."

Of zoudt gy wanen, aanstaande kunstenaars! dat, buiten die kundigheden, welker aanleering op de scholen gevorderd wordt, er geene andere zijn, welke voor u van het uiterste gewicht kunnen worden? De kunstenaar is uit den aart een waereldburger: en niet slechts zal het aanleeren van vreemde talen hem in staat stellen om te lezen, wat de buitenlander over zijn vak gedacht en geschreven heeft, maar hem tevens later het voordeel verschaffen van den, hem zoo nuttigen, omgang met vreemden. Evenmin zullen hem die oefeningen vreemd moeten zijn, welke tot de uiterlijke beschaving behooren, welke aan het lichaam welstand, bevalligheid, zwier byzetten. Hoe toch zal hy immer zijn beelden in een losse, gemakkelijke houding kunnen voorstellen, indien hy zelf niet in staat is, die aan te nemen? Hoe zich later in beschaafde kringen, wellicht aan vorstenhoven durven vertoonen, indien hy niet door voorkomen en manieren den rang in de maatschappy weet te handhaven en te bewaren, waar zijn talent als kunstenaar hem aanspraak op geeft? — Zie HOLBEIN en DURER aan de hoven van HENDRIK VIII en KAREL V geëerd en gezien: zie MICHEL ANGELO en CELLINI door Pausen en Koningen geacht en gevleid: RUBBENS, met belangrijke zendingen belast: VAN DIJK, den gunsteling van *Engelands* Koning: en anderen, die ik noemen kan, en die nog heden ten dage met Vorsten als met hun gelijken omgaan. — Denkt gy, dat het alleen om hunne verdiensten als kunstenaars was, dat hun omgang door de Grooten dezer waereld gezocht werd? — Zeker was deze

de eerste aanleiding daartoe; maar het was ook en wel voornamelijk, omdat zy aan hun kunsttalent een hooge beschaving paarden, een kennis en bekwaamheid, welke hen in staat stelde luister by te zetten aan elken kring, waar zy zich in bevonden. En — bedenkt dit vooral! — zonder die beschaving zouden zy nooit de groote kunstenaars geworden zijn, die wy in hen bewonderen.

Doch hoe gaat het, helaas! met zoo velen? De Kunst is hun ten eenemale onverschillig: het is hun eigen ik, of, erger nog, het is de Mammon, aan wien zy offeren: en het verwijt, door my zoo straks aan den *kunstkooper* gedaan, vind ik my thands verplicht, den *kunstenaar* in gelijke mate toe te voegen. Naauwelijks heeft b. v. de leerling in de Schilderkunst eenige behandeling van 't penceel verkregen, naauwelijks zijn de eerstelingen van zijn arbeid door onbevoegde of onvoorzichtige beöordeelaars geprezen, naauwelijks heeft hy bespeurd, dat zijn werk hem niet slechts lof, maar ook dadelijk voordeel aan kan brengen, of hy laat alle verdere studie varen en zendt zijn waar de waereld in. Of zijn beelden misteekend, of zijn doorzichten valsch zijn, of zijn licht en bruin tegen de waarheid aandruischen, daaraan bekreunt hy zich niet, zoo lang de koopers zich daaraan niet bekreunen. — En gaat het niet op gelijke wijze in alle vakken der Kunst? — Wie, die zich dan over haar verval zal verwonderen?

Twee bedenkingen hoor ik dagelijks, welke der wetenschappelijke vorming van den kunstenaar schijnen in den weg te staan, en welke ik my verplicht vinde, niet onaangeroerd te laten.

De eerste is deze: de jeugdige kunstenaar is dikwijls arm en buiten staat om in zijn onderhoud te voorzien. Hij is alzoo wel gedwongen dadelijk zich door zijn arbeid een middel van bestaan te verschaffen.

Het is waar, de ondervinding heeft dit in enkele gevallen bewezen, en ik heb te dezen opzichte de treurige gevolgen reeds aangetoond, welke het gebrek aan *gepaste* aanmoediging te weeg bracht. Maar de flaauwheid, de onverschilligheid van het Publiek rechtvaardigt den kunstenaar,

die zijn arbeid tot een bloote kostwinning verlaagt, niet geheel. Bestaat er by hem werkelijk broodsgebrek, dan beklaag ik hem, maar vooral de Kunst, en dan ware het om beider wille beter, dat hy een ambacht had by de hand genomen. Zelden echter zal de nood zoo nijpend zijn, dat het verkoopen van den kunstarbeid vereischt wordt om in het volstrekt noodige te voorzien: en ik zoude aan menigen aankomeling, die beweert in zoodanig geval te verkeeren, wel eens op zijn geweten af willen vragen, of hetgeen hy op zoodanige wijze verdient hem juist onmisbaar is om te leven, en of het niet veeleer een lui en gemakkelijk leven is, dat hy er mede poogt te verkrijgen. — De ware kunstenaar, gelijk ik ze gekend heb en nog kenne, denkt niet om de stoffelijke behoeften. Hij blyft niet te bedde tot de zon reeds hoog aan den hemel staat: hij bezoekt de plaatsen niet, aan vermaak of uitspanning gewijd: met den dag is hy gerezen en hy werkt tot den avond, zonder zich naauw den tijd te gunnen om een bete broods, een teug water te gebruiken. — Maar daarvoor is hem ook later de onverwelkbare lauwer toegelegd als het loon van zijn rusteloozen yver. Wie werkt en werken blijft moge benaauwde en pijnlijke uren te doorworstelen hebben, hy heeft voor geen gebrek te vreezen. Daarby, is het alleen de kunstenaar, die in dat geval verkeert? Kunnen wy geene, later beroemde, rechtsgeleerden, geen vermaarde geneesheeren noemen, die mede, in den aanvang, met armoede worstelden? Maar zy arbeidden vlijtig door, en later werden eer en schatten hun deel.

Gewichtiger schijnt, by den eersten opslag, een andere bedenking. — Een kunstenaar, wil hy het tot eenige hoogte in zijn vak brengen, dient zich aanhoudend daarin te oefenen. Velen zullen de middelen, maar aan allen de tijd ontbreken, om zich in de hulpvakken bekwaam te maken.

Ook deze tegenwerping durf ik beweeren, dat alleen door de luiheid gemaakt wordt. Hoevele uren de kunstenaar ook aan zijn arbeid geve, hy kan niet immer door daarover gebukt blijven. Eenmaal worden de vingers

moede van penceel of bijtel te hanteeren, eenmaal begint het werk voor de oogen te schemeren, en eischen, 't zij de geest, 't zij het lichaam, verpoozing en rust. Maar zelfs met die rust kan de yverige kunstenaar nog woeker doen: hy kan daarvan een gedeelte aan gepaste lichaamsoefening, een gedeelte aan afwisseling van studie wijden. — Hy geve die slechts niet aan lediggang. O! zoo de dag maar wel verdeeld wordt, er kan zooveel gedaan worden: men behoeft geen kunstenaar te zijn, om van deze waarheid overtuigd te worden: en, het klinke schijnbaar ongerijmd, de ondervinding leert het niettemin, dat, hoe meer tijd men aan den arbeid wijdt, hoe meer men tot nieuwen arbeid overhoudt. Slechts hy, die niets uitvoert, vindt nimmer tijd tot eenige verrichting.

Ik zoude mijne taak slechts half verricht achten, indien ik, tot de kunstenaars sprekende, niet herhaalde wat ik zoo straks in 't algemeen heb aangemerkt, hoe zeer het te bejammeren is, dat zoovelen hun onmiskenbaar talent aan voortbrengselen verspillen, waarvan de eenige verdienste in de uitvoering gelegen is, en welke het hoogere gevoel des toeschouwers ten eenemale onbevredigd laten. — Niet, dat ik, van kunstwerken gewagende, wier onderwerp nietig en onbeduidend is, zoude willen beweeren, dat alleen de zoogenaamde hooge Kunst gehuldigd mag worden, dat alle Schilders noodwendig historieschilders moeten worden, dat de beeldhouwer enkel Goden en helden voorstellen, en de bouwmeester slechts tempels en paleizen mag oprichten. Verre van dien. Al kennen wy ook den eerrang toe aan de hoogere scheppingskracht, die aan HOMERR of MILTON hun goddelijke zangen ingaf, wy weten daarom ook het leerdicht van HORATIUS of BOILEAU te schatten: wy bewonderen even gaarne de wegslepende weelderigheid van OVIDIUS, het vernuft van PLAUTUS of MOLIÈRE en den lossen zwier van LA FONTAINE: en wy voelen ons opgewekt door de levenslustige liederen van ANAKREON of BERENGER. *Geen veld is dor, waar Dichtkunst zich vertreedt*, heeft BILDERDIJK te recht gezegd: en hetzelfde geldt ten opzichte van hare Zusterkunsten. Maar welken

arbeid de kunstenaar aanvaarde, of hy een kerk bouwe of een zomerhuisjen: een JUPITER of een *Satyr* afbeelde, een landschap of een bloemstuk op het doek brenge, hy zorge, dat er een gedachte in zijn werk zij uitgedrukt, meer verheven, meer edel, meer bevallig, naar de aart van het onderwerp zulks medebrengt, maar altijd waarheid bevattende, en geschikt om, niet de oogen alleen, maar ook het hart, het gevoel, het verstand, den smaak des toeschouwers liefelijk aan te doen.

Maar ook hierin, in de keuze zoo wel als in de behandeling van zijn onderwerp, zal de kunstenaar, die zich wetenschappelijk gevormd heeft, zich gelukkig boven anderen onderscheiden; want aan den rijkdom der verbeelding zal hy rijkdom van kennis paren: en beide vereenigd zullen hem nimmer verlegen laten om het voorwerp eener gelukkige keuze gelukkig uit te werken.

En dan, wanneer de kunstenaars geen andere stoffen meer behandelen, de kunstminnaars geen andere meer verlangen, dan die de Kunst vereeren, zullen wij van zelve het slechte, het middelmatige uit onze Tentoonstellingen en galerijen zien verdwijnen. Maar daartoe is het noodig, dat zy zich van beide zijden aansluiten om het goede te willen. Gelijk in de Schouwburgzaal zich nimmer een goed Publiek zal vormen zonder goede Tooneelspelers, en wederkeerig nimmer goede Tooneelspelers zonder een goed Publiek, en eerst door beider vereenigden en op elkander bestendig werkenden invloed het Tooneel kan bloeien, zoo gaat het in geheel het gebied der Kunsten. Beide, Kunstenaars en Publiek, moeten elkander vormen, elkander over en weder opwekken tot de eerdienst der Kunst. Moge dit immer dieper en beter worden ingezien, en de aansporing, daartoe gegeven, weêrklank vinden in de harten van allen, aan wie de roem, de ware grootheid des Vaderlands ter harte gaat.

En gy, die u, helaas! te vaak achter koude en nevelachtige wolken aan onze oogen onttrekt, verlaat gy ons nimmer, gy lichtstraal des hemels, goddelijke Kunst! Waar gy toch woont, daar wonen licht en leven. 't Zij

dat gy, in den boezem van het demokratisch *Athene*, het blanke marmer des *Parthenons* naar het beeld der ideale schoonheid beärbeidt, 't zij dat gy, gehoorzaam aan de roepstem van de beheerschers der waereld, het zegelmerk der grootheid op hun onvergankelijke gedenkstukken stempelt; 't zij dat onze Vaderen, hun kinderlijk geloof herdoopende in uw heilig vuur, de Domkerken als de vrucht hunner grootsche pogingen aan de nageslachten achterlaten: of wel, dat, door uwen vleugel aangeroerd, de fiere kooplieden van *Italiën*, om strijd, of het vorstelijke *Florence*, of het schoone *Venetiën*, of *Genua*, de trotsche paleizenstad, vercieren: 't zij dat uw luchtige bevalligheid spele om het brons van CELLINI, of dat een weerschijn van uw zuiver licht zich voor immer vasthechte aan RAFAËLS paneel: altijd, waar gy u vertoont, verhoogt en verheft zich de menschheid. Het is door u, dat de menschelijke arbeid gelouterd en veredeld wordt: van u, dat de beschaving dien stralenkrans ontfangt, die door de eeuwen weêrschittert. Wee de Natiën, die u vergeten. Haar lot is dat van *Carthago*, stervende zonder dat de geschiedenis een gevoel van rouw voor haar overheeft: dat van het koude *Amerika*, aan 't welk zelfs de luister der heerlijkste natuur geen poëzy heeft kunnen geven: waar niets onvergankelijks oprijst; ja van welks eerste geslachten wellicht eenmaal in de geheugenis der menschen geen spoor meer zal aanwezig zijn.

SIR JOSEPH BANKS.

(*Vervolg en slot van bl.* 635.)

Zes maanden na deze belangrijke waarneming kruiste de *Endeavour*, hare reis vervolgende, eenigen tijd te midden van de toen nog weinig bekende groep der *Societeitseilanden*. Vervolgens maakte men zich op tot het zoeken van het groote zuidelijke vasteland, dat men vooronderstelde het tegenwigt te moeten uitmaken van het noordelijk halfrond. Den 9 November meende men het ontdekt te hebben; men had

des morgens een land gezien met hooge bergen; het bleek echter *Nieuw-Zeeland* te zijn, in 1620 door TASMAN ontdekt, die het *Stateneiland* noemde en er niet aan wal stapte. Later was het door niemand bezocht. COOK besteedde zes maanden, om het eiland om te zeilen en de kust te onderzoeken. Den 31 Maart 1770 begon hij zijne terugreis naar *Engeland*; hij rigtte zijne koers langs de oostkust van *Nieuw-Holland*, die geheel onbekend was gebleven. Gedurende dezen togt liet men geene gelegenheid ongebruikt, om de aardrijkskundige kennis uit te breiden en de natuurlijke geschiedenis van dit groote land te bestuderen. De koraalriffen, langs de kust verspreid, en die als muren uit de zee opstijgen, maken die vaart zeer hagchelijk.

Ondanks al deze moeijelijkheden had de *Endeavour* omstreeks 1300 mijlen afgelegd langs deze woeste en onbekende kust, toen in den nacht van 10 Junij, weinige uren nadat men een gevaarlijk koraalrif gelukkig was overgekomen, een geweldig gekraak het scheepsvolk aankondigde, dat het schip had gestooten. De Kapitein vloog op het dek. Sir JOSEPH BANKS heeft mij dikwijls verhaald, hoe COOK gewoon was alle schikkingen voor den nacht te maken en vooraf al zijne bevelen te geven, als hij in onbekende zeeën zeilde; hij begaf zich niet ter ruste, voordat hij alle mogelijke maatregelen en voorzorgen had genomen en order gegeven, om hem bij de minste kleinigheid te roepen. De Kapitein was bij het eerste alarm ongekleed op het dek; toen de tweede stoot werd gevoeld, gaf hij reeds met zijne gewone kalmte en juistheid zijne bevelen. Het schip had gestooten op een koraalrif, dat bijna tot aan de oppervlakte van het water kwam, maar dat bij eene volkomen kalme zee niet te zien was. Door de golven gedragen, was het schip den rand der rots overgeraakt en nu als opgesloten in eene binnenruimte, die hier en daar niet meer dan vier voet diep was. Tot overmaat van ramp zag men bij het maanlicht de planken der dubbeling en de looze kiel rondom het schip drijven. Schipbreuk scheen onvermijdelijk; men moest op alle mogelijke wijze het schip ligten, en ook dan nog was het niet waarschijnlijk, dat het in zijn geheel zou blijven tot aan den volgenden vloed, die het uit zijne gevangenis zou kunnen verlossen. Bij het eerste daglicht bleek het gevaarlijke van hunnen toestand nog meer. Het land was acht mijlen van hen af; in die tusschenruimte

zag men geen enkel eilandje, dat tot toevlugt kon dienen, indien het scheepsvolk genoodzaakt mogt zijn het schip te verlaten. Hoe verschrikkelijk hun toestand was, de strengste tucht bleef bewaard; geene poging, om gehoorzaamheid te weigeren, geen schijn van ontevredenheid; ieder legde eenen ijver aan den dag, die aan opgeruimdheid grensde. Geen ongepast woord, geen vloek, geen gemor werd gehoord. Men poogde eerst het schip te ligten; met dit oogmerk wierp men alles, wat niet volstrekt onmisbaar was, over boord; de kanonnen, den ballast, kruid en lood, alles, wat men dubbel had. Twee maal kwam de vloed, voordat het schip vlot werd; toen het zich eindelijk ophief en niet meer op de rotsen rustte, vreesde men, dat het zinken zou. Met gestadig pompen kon men slechts beletten, dat het water hooger steeg. Uitgeput van vermoeijenis en wanhopig, omdat al hunne pogingen niets baatten, werd het scheepsvolk ten laatste schier moedeloos, toen een der adelborsten een middel voorsloeg, dat hij in *Amerika* had zien aanwenden, en dat men noemt het schip voeren (*fothering the ship*); men maakt onder het schip een zeil vast, waaraan werk, wol, schapenmest en dergelijke dingen losjes gehecht zijn. Door de zuiging van het water worden al deze stoffen naar de opening getrokken, die daardoor gestopt of kleiner wordt. Men beproefde dit middel met gelukkig gevolg, en het werken aan ééne pomp was thans vóldoende. Men zette den togt voort, totdat men, om het schip te kalefateren, de rivier aantrof, die naar den naam van het schip genoemd is. Toen de *Endeavour* op zijde lag, ontdekten de reizigers, aan welke bijzondere omstandigheid zij hun behoud verschuldigd waren. Een groot stuk koraal was in de kiel geraakt en had het lek grootendeels gestopt. Zonder dit opmerkelijk toeval ware het schip ongetwijfeld gezonken. Men kan begrijpen, met welke dankbare aandoeningen het scheepsvolk bij dit gezigt was bezield. In zijn reisverhaal geeft Kapitein COOK grooten lof aan al zijne manschap, en noemt bijzonder den Heer BANKS en zijne medgezellen.

Naauwelijks was de vreugde over deze onverhoopte redding bedaard, of een nieuw ongeluk verbeidde de reizigers. De scheurbuik begon zich te openbaren. Onder anderen waren de sterrekundige GREEN en een inboorling TUPIA zoodanig aangetast, dat men hunne genezing onmogelijk achtte. Men zocht versche groenten op voor de zieken, en de Heer

BANKS bestuurde met zijne gewone veerkracht en bekwaamheid de daartoe noodige togten. Op een van deze ontdekte hij het zonderlinge dier, later aan de natuurkundigen en het publiek bekend onder den naam van den *Kanguroo*. De uitgezondene manschappen bragten visch, tortelduiven, schelpdieren en eenige groenten, die aan de zieken veel goed deden. BANKS zamelde uitvoerige berigten op aangaande de zeden en gewoonten der inboorlingen, die van groot belang waren voor de wetenschap. Aan hem is men vooral ook de afteekening der wilden verschuldigd, waarmede men gedurende de reis in aanraking kwam, en die een belangrijk licht verspreidt over de anthropologie. Hij betoonde bij die studiën niet minder oordeel dan ijver. Hij schroomde niet, zich te wagen te midden van eene menigte inboorlingen, vergramd door eene of andere onvoorzigtigheid; hij wist hun weêrstand te bieden, wanneer hunne roofgierigheid hen tot geweldddadigheden verlokte. Hij trad alleen hunne woningen binnen; hij bragt de nachten door, op den grond slapende verre van het scheepsvolk, en te midden van de wilden, die hem gemakkelijk zouden hebben kunnen verrassen.

Na het schip te hebben gekalefaterd, volbragt Kapitein COOK den gevaarlijksten zeetogt. Hij nam eene reeks van klippen en eilanden ten noordoosten op; vervolgens, na meer dan 2000 mijlen der kust te hebben langs gezeild, nam hij bezit van het land in naam van *Engeland*, en noemde het *Nieuw-Zuidwallis*. Hij zeilde vervolgens naar *Nieuw-Guinea*, dat hem bleek een eiland te zijn, afgescheiden van *Nieuw-Holland*. Den 9 October kwam hij te *Batavia*, waar het schip geheel moest worden hersteld. Toen men de kiel nakeek, zag men, dat die op vele plaatsen niet dikker was dan eene schoenzool. Zij was zoo versleten, dat er hier en daar, om zoo te spreken, niets dan eenig werk in de voegen was, dat het leven der schepelingen had gered. In dien vreeselijken toestand, met zulk een gebrekkig vaartuig, hadden zij den Oceaan beploegd! — Op nieuw brak thans de vroegere ziekte weder uit. In weinige dagen bezweken zeven manschappen. Het getal zieken was zoo groot, dat slechts tien man meer dienst konden doen. De Heeren BANKS en SOLANDER werden er zoo hevig door aangetast, dat men aan hun behoud wanhoopte. Alleen een togt in het binnenland redde hen. Ondanks zijn ijzeren gestel, moest ook COOK zijn' tol aan de ziekte betalen. Toen men den 26 De-

cember onder zeil ging, werd de Heer BANKS aan boord gebragt in eenen toestand, die weinig of geen hoop overliet. De koorts woedde gedurende den verderen overtogt. De stilte van den nacht werd meermalen door de lijkdienst afgebroken, en vóór dat men de *Kaap* had bereikt, waren er 31 man bezweken. Daaronder behoorden de Heer GREEN en de adelborst MONKHOUSE, die het schip door zijnen goeden raad had gered. Na eene maand te hebben vertoefd, ligtte de *Endeavour* het anker, en wendde den steven naar *Engeland*.

Vóór dat men daar aan wal stapte, verzocht Kapitein COOK aan al de leden der expeditie, om hem hunne dagboeken, aanteekeningen en papieren ter hand te stellen. Het was aan allen verboden, iets in het licht te geven, daar de regering zelve eenen persoon wilde kiezen, om het reisverhaal publiek te maken. De keuze viel op Doctor HAWKESWORTH, die zich met veel zorg en niet zonder bekwaamheid van deze taak kweet. PARKINSON, broeder van een der togtgenooten, die den Heer BANKS als teekenaar had vergezeld, schond het ontvangene bevel en gaf eene reeks van teekeningen uit; maar de edelmoedige beschermheer van den kunstenaar bragt de zaak weder in orde, door bijna de geheele oplage van het werk te koopen.

De uitkomsten van den togt waren hoogstbelangrijk. De waarnemingen ten opzigte van de parallax der zon waren uitstekend gelukt. Men had de zeden en gewoonten der *Societeit*-eilanders leeren kennen. Door hulp van BANKS en zijnen geleerden togtgenoot had men de planten, mineralen en dieren dezer eilanden, die van *Nieuw-Holland*, *Nieuw-Zeeland*, *Nieuw-Guinea* nagespoord. Men had de kusten van *Nieuw-Holland* en *Nieuw-Zeeland* opgenomen, en bevonden, dat deze eilanden van het zuidelijke vasteland gescheiden waren. Men had bewezen, dat er geen vastland was op 47° Z. breedte. De hoofden der expeditie verwierven grooten lof, en Kapitein COOK werd terstond tot eenen hoogeren rang bevorderd. Daarbij moeten wij het erkennen, dat een groot deel van deze uitkomsten aan den Heer BANKS was te danken, die de belangrijkste berigten had opgezameld, niet alleen met betrekking tot de natuurlijke geschiedenis, maar ook ten opzigte van de zeden en gewoonten en den maatschappelijken toestand der wilde volken. Zijn dagboek diende later bij het opstellen van het reisverhaal.

Hoe belangrijk de uitkomsten ook waren, zij leerden het zuidelijk halfrond niet verder dan tot den 47sten graad kennen. Men kon derhalve nog vooronderstellen, dat de *Terra australis* op eene hoogere breedte lag, dan die Kapitein COOK had moeten opnemen. Men maakte dus eene nieuwe expeditie gereed onder denzelfden aanvoerder. Het is niet zonder verbazing en bewondering, dat men den Heer BANKS, al de gevaren vergetende, waaraan hij was blootgesteld geweest, de vermoeijenissen en ontberingen niet tellende, en vol ijver voor de zaak der wetenschap, op nieuw zijne diensten ziet aanbieden na weinige maanden rust. Zijn aanbod werd gretig aangenomen, en hij maakte zijne toebereidselen op zoo groote schaal, dat hij, ondanks zijnen rijkdom, tot eene geldleening zijne toevlugt moest nemen. Hij verbond aan zich den schilder ZOFFANY, benevens drie teekenaars, twee secretarissen en negen bedienden, allen geoefend in de kunst, om planten en dieren te bewaren. Hij schafte zich overvloedige boeken, instrumenten, platen aan, en den noodigen voorraad voor zulk een talrijk gevolg. Lang was hij gereed, om zich bij de expeditie te voegen, toen belemmeringen van de zijde der Admiraliteit zijn geduld uitputteden, en hem dwongen, om van zijn plan af te zien. Wij achten het billijk, om den naam van den man bekend te maken, aan wien de wetenschap deze hinderpalen moet wijten, en moeten Sir HUGH PALLISER noemen. Men heeft verzekerd, dat Kapitein COOK zelf zich tegen het medegaan van den Heer BANKS zou hebben verklaard; maar, behalve dat dit zeer onwaarschijnlijk is, mist deze bewering alle bewijs. Een brief van den beroemden zeereiziger toont daarentegen, dat hij zeer gezind was, om de toebereidselen van zijnen vriend en reisgenoot te helpen bevorderen.

Men overreedde den Heer BANKS, om zijne gemaakte onkosten niet zonder vrucht te laten blijven, en om eenen togt te doen naar *IJsland* met Doctor SOLANDER en eenen Zweedschen geestelijke VON TROIL. Sir JOSEPH bragt veertig lieden bijeen, daaronder begrepen de teekenaars, de secretarissen, de matrozen en de bedienden. In Augustus 1772 bereikten zij *IJsland*, bleven daar eene maand, en onderzochten alles, wat betrekking had op de natuurlijke historie. Zij beklommen den *Hecla*, bezochten de heete bronnen, den *Reygum* en den *Geyser*. De Heer BANKS kocht eene rijke verzameling boeken en handschriften, die hij aan het Brit-

sche Museum ten geschenke gaf. Doctor VON TROIL, die later Aartsbisschop van *Upsal* werd, gaf eene belangrijke en volledige beschrijving van deze reis in het licht. BANKS liet dit gaarne aan hem over, zoo weinig letterkundige eerzucht bezat hij.

In *Engeland* teruggekeerd, vestigde BANKS zich te *Londen*. In den zomer maakte hij korte uitstapjes naar zijne goederen in *Lincolnshire*. Zijne gastvrijheid was onbegrensd en kende schier geene uitzonderingen. Zijn huis op *Soho-square*, zijne rijke boekerij, zijne kostbare verzamelingen van kaarten, teekeningen, platen en voorwerpen der natuurlijke historie stonden altijd voor de geleerden open. De vreemdelingen werden uitstekend ontvangen. BANKS zag zich gaarne omringd van mannen van studie.

Toen in 1777 Sir JOHN PRINGLE zijne betrekking als voorzitter van de koninklijke maatschappij had nedergelegd, werd de Heer BANKS in November 1778 verkozen, om hem op te volgen. Hij wijdde zich dadelijk met zijnen gewonen ijver aan de pligten van dezen hoogen post. Gedurende eenige jaren was zijn bestuur het voorwerp der algemeene goedkeuring; maar welhaast ondervond ook hij, dat men geene misbruiken kan afschaffen zonder zich vijanden te maken. Hoe gering in den aanvang het getal der berispers zijn moge, zij vormen welhaast een middelpunt, waarom alle ontevredenen, hebzuchtigen, nijdigaards en dergelijke lieden zich vereenigen. Onder de misbruiken, die hij wilde te keer gaan, behoorde het volgende: De maatschappij ontsloot den toegang tot hare rijen hoogst gemakkelijk. De secretarissen kozen, om zoo te spreken, wie hun goeddacht. Al wie achter zijn' naam de drie letters *F. R. S.* (lid van de koninklijke maatschappij) wenschte gespeld te zien, ieder geestelijke, die eene betere plaats verlangde, ieder geneesheer, die zich in de praktijk wenschte in te werken, behoefde slechts kennis aan te knoopen met deze heeren en hunne toegenegenheid te winnen. De gedurige aanraking tusschen de secretarissen en de leden gaf aan de eerstgenoemden duizende gelegenheden, om hunne beschermelingen aan te bevelen en voort te helpen. Naauwelijks raadpleegde men den voorzitter, ofschoon deze bijzonder belast was met de zorg voor eene goede en onpartijdige keuze. D'ALEMBERT, het is bekend, zinspeelde op die gemakkelijkheid in het verleenen van wetenschappelijke eeretitels, toen hij

schertsende zeide tot hen, die naar *Engeland* gingen, dat hij hen leden van de koninklijke maatschappij zou maken, als zij dat wilden, gelijk hij zelf het zou worden, als hij er iets om gaf. De nieuwe voorzitter besloot hierop orde te stellen. Daar het getal leden onbepaald is, ontveinsde hij zich niet, dat de titel van lid nooit zoo gezocht kon worden als die van lid der Fransche akademie; maar hij hoopte hem toch eenigzins zijnen vroegeren luister terug te geven, door hem niet te verleenen zonder voorafgaand onderzoek. Hij stelde de beide volgende bepalingen vast: 1. ieder, die met goed gevolg de wetenschappen beoefende of belangrijke onderzoekingen had gedaan, moest worden toegelaten, zonder onderscheid van rang en rijkdom; 2. rijke of vermogende lieden, genegen om de wetenschappen te verrijken, uit te breiden, te beschermen, konden, na rijp beraad, leden worden van de maatschappij. Het is te bejammeren, dat de Heer BANKS, eenmaal aan het verbeteren, niet het dwaze en vernederende statuut heeft vernietigd, volgens hetwelk de pairs en leden van den geheimen raad dadelijk kunnen worden aangenomen; terwijl alle andere candidaten drie maanden te voren hunne redenen van aanspraak op toelating moeten inleveren. Dit gebruik, reeds verkeerd in beginsel, wordt nog verkeerder bij de uitvoering. Wat hiervan zij, de voorzitter beijverde zich, om het schreeuwendste misbruik af te schaffen en tegen onwaardige verkiezingen te waken. Opentlijk gaf hij zijn vast besluit te kennen, om ten strengste te zorgen voor de toepassing van de wetten. Op het oogenblik der verkiezing aarzelde hij niet, om ronduit zijne meening te openbaren en zich tegen dezen of genen candidaat te verklaren. Het gevolg hiervan was, dat verscheidenen werden verworpen, en dat er tweedragt ontstond in het ligchaam van de maatschappij zelve. De rust van den verdienstelijken voorzitter werd door haat en laster verstoord; maar de tijd deed hem regt wedervaren en zette zijne vijanden op hunne plaats.

Vele omstandigheden werkten zamen, om aan Sir JOSEPH BANKS den invloed te verschaffen, dien hij zoo edelmoedig ten beste der wetenschappen gebruikte. Zijn groote rijkdom, zijn rang in de wereld, de gunst, die hij aan het hof en bij de ministers genoot, de roem van zijne reizen, zijne onvermoeide vlijt, zijne belangstelling in werkzame geleerden, zijne onafhankelijkheid van geest, geheel vrij van den

naijver, die zoo dikwijls tusschen mannen van studie heerscht, zijne groote werkzaamheid, de schranderheid van zijn oordeel, zijne kennis van het menschelijke hart, zijne groote ondervinding — dat alles vormde een geheel van natuurlijke en verkregene hoedanigheden, zoo als misschien bij geen ander werd gevonden. Meer dan veertig jaren bleef hij de ijverige bevorderaar der wetenschap. Vóór noch na hem heeft iemand, in zijnen hoogen rang geplaatst, haar zoo veel dienst bewezen.

Gelijk vroeger, wijdde hij zich vooral aan de natuurlijke historie, wier verschillende vakken hij met gelijken goeden uitslag beoefende. Hij hield zich echter vooral onledig met de botanie, in welke hij eenen eersten rang bekleedde. Een groot deel van zijn leven en zijnen rijkdom besteedde hij tot het doen maken van prachtige verzamelingen, van teekeningen en platen betrekkelijk deze laatste wetenschap; zijne doorgaande onverschilligheid voor letterkundigen roem deed hem zoo weinig denken aan elke uitgave van zijne stukken, dat hij, zoo als men verhaalt, aan anderen gaarne de slotsommen van zijnen arbeid afstond op het oogenblik, waarop deze van belang werden. Terwijl de werken van anderen zich met zijne denkbeelden verrijkten, terwijl Engelsche en vreemde geleerden van zijne uitgebreide kundigheden partij trokken, jaagde hij er voor zichzelven geen voordeel mede na. Het was hem genoeg te zien, hoeveel hij toebragt aan de bevordering van zijne geliefde studiën.

In 1780 werd BANKS Baronet, en in 1795 ontving hij de Bath-orde, eene onderscheiding, die men destijds enkel aan krijgslieden of staatsmannen plagt te schenken. In 1797 werd hij benoemd tot lid van den geheimen raad, en volgde den Hertog van *Ancaster* op als *recorder* van *Boston*. Hij weigerde standvastig, om in het Parlement zitting te nemen. Hij was sedert lang in hooge gunst bij Koning GEORGE III, die de opregtheid van zijn karakter, zijnen moed in het tarten van gevaren ter liefde der wetenschap, en zijne vastheid van geest hoogelijk waardeerde.

Men heeft dikwijls gezegd, dat de Ministers meermalen hunne toevlugt namen tot zijnen persoonlijken invloed op den Koning, om diens toestemming te verkrijgen tot maatregelen, die hij afkeurde. Ik hecht geen het minste geloof aan deze bewering; niet alleen zou Sir JOSEPH BANKS zich nooit met deze taak hebben belast, maar ik houd mij ver-

zekerd, dat ook de Koning hem niet zou hebben toegelaten zulk eene rol te spelen. Zijn neef, Sir E. KNATCHBULL, heeft mij ook verzekerd, dat zijn oom nooit iets dergelijks beproefd heeft. Verscheidene malen trad hij tusschenbeiden met een doel meer in overeenstemming met zijne maatschappelijke stelling en met gelukkig gevolg. Gedurende den langen oorlog, die de wereld teisterde na 1792, beijverde hij zich, om zooveel mogelijk de rampen te lenigen, die daardoor ook op de geleerden drukten. Op zijn aanzoek gaf het Gouvernement bevelen ter gunste van LA PEROUSE, indien de Engelsche vloot dien ongelukkigen zeereiziger mogt ontmoeten. Toen D'ENTRECASTEAUX gezonden werd om zijnen landgenoot op te zoeken, en de verzamelingen van LA BILLARDIÈRE in handen van *Engeland* vielen, gaf Sir JOSEPH BANKS ze aan den geleerde terug, zonder ze zelfs te willen onderzoeken, om den wezentlijken eigenaar niet van zijne regtmatige ontdekkingen te berooven. Menigmalen liet hij aan den *Jardin des Plantes* verzamelingen teruggeven, die aan deze inrigting gezonden en onzen zeelieden in handen waren gevallen. Hij zond naar de *Kaap de Goede Hoop*, om papieren terug te eischen, die aan den Heer VON HUMBOLDT toebehoorden en die onze kruisers hadden prijs gemaakt, en hij wilde niet, dat men hem de gemaakte onkosten terug betaalde. Hij poogde zelfs het onregt te herstellen, dat vreemde volken jegens de mannen van wetenschap pleegden. Toen BROUSSONET *Frankrijk* had moeten verlaten, om aan de woede der omwenteling te ontkomen, beval Sir JOSEPH aan zijne correspondenten in *Spanje* en *Portugal*, om in diens behoeften te voorzien. Te *Lissabon* en te *Madrid* vond de *Franschman* eene geopende beurs. DOLOMIEU, in *Sicilië* gevangen gehouden door de dwingelandij der wreede Koningin, ondervond gedurende zijne lange gevangenschap de blijken van de menschlievendheid van BANKS. Zijn ontslag kon deze niet bewerken. *Engelschen*, door de willekeurige staatkunde van NAPOLEON gevangen gehouden, hadden aan hem meermalen de toestemming te danken tot hunne terugkeering naar hun vaderland. Een van mijne geleerde vrienden, een der eerste oosterlingen van onzen tijd, zou te *Verdun* bezweken zijn zonder de edelmoedige tusschenkomst van Sir JOSEPH BANKS. Op zijn verzoek trad het Instituut meermalen bij den Keizer tusschenbeiden. Zoodra men onder de gevangenen eenen geleerde

ontdekte, werkte de voorzitter van de Londensche koninklijke maatschappij of zijne ambtgenooten te *Parijs* aan diens bevrijding.

In 1802 benoemde de Fransche akademie hem tot buitenlandsch lid. Hij bedankte haar voor deze eer in de warmste bewoordingen. De niet-Franschgezinde partij geraakte in geweldige beweging over dit eerbewijs en over de dankbaarheid, waarmede Sir JOSEPH het had aangenomen. Men viel hem met bitterheid aan; COBBETT, die te dien tijde *Frankrijk* en den vrede vloekte, schreef eenen brief aan de leden van de koninklijke maatschappij, waarin hij hen bezwoer, den voorzitter van zijne waardigheid te ontzetten, omdat hij het Instituut het eerste letterkundige ligchaam van *Europa* had genoemd. Maar de storm dreef weldra voorbij. Verstandige lieden oordeelden, dat de lofprijzende taal van Sir JOSEPH niet te buiten ging, wat bij dergelijke gelegenheden gebruikelijk was, en dat hij volstrekt in geen opzigt te kort had gedaan aan den eerbied, aan de koninklijke maatschappij verschuldigd.

Zijne studie der natuurlijke historie en zijne latere landbouwkundige werkzaamheden verhinderden hem niet, om met ijver ontdekkingen in onbekende streken uit te lokken. Hij was de eigenlijke stichter van de Afrikaansche Vereeniging; en ieder weet, dat LEDYARD, de merkwaardigste reiziger na MUNGO PARK, toen hij gedurende zijnen beroemden togt ondersteuning noodig had, van Sir JOSEPH eenen wissel ontving, die hem in het verre land, waar hij zich bevond, hulp verschafte. Ten gevolge van de pogingen van BANKS en zijnen invloed bij het Fransche Gouvernement, werd de gevangenschap van FLINDERS, dien ik dikwijls met COOK heb hooren vergelijken, grootelijks verzacht. Niet alleen lokte hij op allerlei wijze tot aan het einde van zijn leven allerlei ontdekkingen uit, maar hij trachtte ze ook ten nutte des menschdoms te doen strekken. Hem mag men beschouwen als den oprigter van de kolonie te *Botanybaai*. Hij was het, die de middelen aan de hand gaf, om den broodboom van de *Zuidzee-eilanden* naar *West-Indië* over te planten en er ook den Bengaalschen *mango* over te brengen. Door zijne proefnemingen werden de vruchten van *Ceylon* en *Perzië* naar *West-Indië* en *Europa* gevoerd. Zijne liefde voor de botanie bepaalde zich, zoo als men ziet, niet enkel, gelijk die van vele botanisten, tot beschrijvingen of klassificatiën,

tot het samenstellen van eenen catalogus of het verzamelen van een herbarium. De tuinbouw boezemde hem levendig belang in, en de maatschappij, aan dezen gewijd, was hem, zoo niet haren oorsprong, althans een deel van haren goeden uitslag verschuldigd. Gedurende tweeënveertig jaren hield Sir JOSEPH zich vlijtig met het Britsche Museum bezig en maakte het rijke geschenken. Na zijnen dood erfde het zijne rijke boekerij en de meeste zijner verzamelingen.

Zijne uitgegevene geschriften, gelijk ik reeds zeide, staan niet in verhouding tot zijne wetenschappelijke werkzaamheid. Zij betreffen enkele punten van land- of tuinbouw.

Gedurende de laatste dertig jaren van zijn leven leed Sir JOSEPH BANKS veel en bijna onafgebroken aan het voeteuvel. De laatste 14 jaren kon hij zich van zijne beenen schier niet meer bedienen. Hij nam tot onderscheidene middelen zijne toevlugt, om de hevigheid der aanvallen te verzachten. Hij gebruikte volstrekt geene gegiste dranken en onthield zich van alle dierlijk voedsel; maar, zoo de aanvallen minder hevig werden, zij keerden gedurig terug. Het geneesmiddel van HUSSON gaf hem op het laatst veel verligting. Aan hen, die het er voor hielden, dat dit middel het gestel ondermijnde en het leven verkortte, zeide hij: »Hoe vele jaren levens geeft gij mij, als ik het niet gebruik?" Langzamerhand putte echter de pijn zijne krachten uit, en hij stierf op zijn buitengoed *Spring-Grove*, te *Hounslow*, op den 19 Junij 1820, in den ouderdom van 78 jaren.

Zijn testament getuigde nog van zijne liefde voor de wetenschappen. Den Heere BROWN, zijnen bibliothecaris, vermaakte hij eene lijfrente van 200 pond, met het gebruik van zijne boekerij en zijne verzamelingen, op voorwaarde dat hij zijne studiën in de natuurlijke historie zou voortzetten en den plantentuin te *Kew* met zijne kennis ten dienste staan; aan den Heer BAUER, die dertig jaren lang zijn teekenaar was geweest, verzekerde hij een jaarlijksch inkomen van 300 pond, mits hij te *Kew* bleef wonen en voor den plantentuin arbeiden. Hij verlangde begraven te worden in de plaats, waar hij zou sterven; hij verzocht zijne bloedverwanten, om zich de droefheid te besparen van zijne begrafenis bij te wonen, en eischte uitdrukkelijk, dat men geenerlei gedenkteeken voor hem zou oprigten. Hij liet eene weduwe na, met wie hij in 1779 was getrouwd; kinderen

had hij niet, en zijne aanzienlijke goederen vielen aan de bloedverwanten van zijne echtgenoote ten deel.

EEN MILLIOEN.

(*Moskovitische Anecdote uit het jaar* 1811. Door den Graaf A. DE LA GARDE.)

Wij waren te *Weenen* tijdens het Congres van 1814, en keerden juist van het redoutebal naar huis. Het was een heerlijke avond, en derhalve gingen wij te voet naar den *Jager-reel.* Toen wij het hotel van den Graaf VAN ROSENBERG voorbijkwamen, zagen wij hetzelve op de schitterendste wijze verlicht. Bedienden in prachtige liverei droegen schalen met fruit en ijs over het voorplein. Eene welluidende muzijk en vrolijk klinkende stemmen getuigden, hoe lustig het er van binnen moest toegaan.

»Het komt mij voor," zei ik tot mijnen vriend, »dat uw landsman, de Heer BAILY, zijne koninklijke gasten heden nog prachtiger onthaalt dan anders. Gaat dat zoo voort, dan zal zijn crediet van een millioen bij den bankier ARNSTEIN weldra uitgeput zijn."

»Ook dan zou er wel weder raad komen," hernam GRIFFITHS. »De loopbaan der spelers van beroep wordt zoo zeer door onvoorziene omstandigheden, door wonderlijke voorvallen doorkruist, het geluk komt hun zoo dikwijls en soms op eene zoo grillige wijs te hulp, dat de woorden armoede, rijkdom, toeval, stoutheid in elken regel hunner levensbeschrijving te vinden zijn. Nu en dan schitteren uit deze draaikolk ook wel eens edelaardigheid, zelfopoffering, grootheid. Ware de groote hoop in de geheimen dezer soort van existentiën ingewijd, zoo zou de begoochelende tooverglans verdwijnen, waarmede hij het lot van die Zingali's der hoven, speelzalen en paleizen omgeven ziet. — De oorsprong van dit crediet van een millioen guldens hecht zich aan een voorval, hetwelk de Heer BAILY zelf mij verhaald heeft, en dat op eene wonderbare wijze de eindelooze ressources van het spel kenmerkt."

Wij waren ter plaatse, en mijn vriend ging aldus voort: Op zekeren ochtend houdt voor het hotel, hetwelk de Heer BAILY te *Moskou* bewoonde, een elegant, met vier lang-

manige en prachtig opgetuigde paarden bespannen] rijtuig stil. Op den bok van hetzelve zat, als op eenen troon, een koetsier met glinsterenden, gekroesden baard, gedost in een' met goud geborduurden kaftan, die door een' rijken Kazanschen gordel om het middenlijf toegehouden werd. Van een der voorpaarden liet een jockey van twaalf of dertien jaren, net, koket gekleed en niet veel grooter dan de stevel van eenen ruiter der lijfgarde, den schellen en langgerekten kreet weêrgalmen, door welken deze pigmeïsche centauren hunne paarden aanvuren en de voetgangers waarschuwen. De lakkei, in groote liverei, met den driekanten, rondom met zilver bezetten hoed op het hoofd, paste bij het overige: kortom alles was zoo volledig, dat er ook niet de geringste aanmerking op te maken zou geweest zijn. Zooveel wat de karos betrof.

Een man van ongeveer dertig jaren, in Russisch gewaad, welke kleeding door eenige edellieden der afgelegener provinciën nog gedragen wordt, treedt uit dezelve. Hij heeft een open, innemend gelaat; zijne blonde haarlokken mengen zich, al krullende, met zijnen blonden baard; kortom, geheel zijn uiterlijke kenmerkt den man, die tot de hoogere klassen der zamenleving behoort. Hij doet zich aanmelden, en treedt binnen met dat ongedwongen voorkomen, hetgeen reeds op zich zelf een uitmuntende aanbevelingsbrief is, wanneer men er geenen anderen heeft om zich zijnen weg in de wereld te banen.

»Wil mijn bezoek verontschuldigen," zei hij in zeer goed Fransch tot den Heer BAILY. »Ontegenzeggelijk had ik daartoe alvorens om uw verlof moeten verzoeken; maar ik was zoo gelukkig, reeds eenige malen in openbare zamenkomsten uw gezelschap te genieten; hierop heb ik mij verlaten, en ik hoop, dat het mij tot verontschuldiging moge strekken."

De Heer BAILY herkende hem ook terstond, haastte zich hem een' stoel aan te bieden, en vroeg hem vervolgens, waarin hij hem van dienst kon zijn.

»Wat ik u heb mede te deelen, Mijnheer, is voor mij van veel gewigt; maar veroorloof mij, alvorens ik u iets openbaar, van u de belofte der geheimhouding te verzoeken, hetzij dan dat gij mogt oordeelen mij de gunst, om welke ik vervolgens wil aanhouden, te kunnen toestaan of mij die te moeten weigeren. Eene ontijdige openbaarwording zou

datgene, hetwelk ik thans door uwen bijstand zou wenschen te verkrijgen, ook later misschien onmogelijk maken; wees echter overtuigd, dat hetgeen ik u thans te vertrouwen heb u op geenerlei wijs in gevaar of ongelegenheid kan brengen."

Zonder aarzelen gaf de Heer BAILY de gevraagde belofte; want hij ondervond reeds de werking eener sympathie, die hem voor den jongen man belangneming inboezemde. Hierna gaf hij bevel, dat niets het gesprek zou storen, en wijdde nu den vreemdeling zijne volle oplettendheid.

»Ik heet SWERKOF FEODOROWITSCH," vervolgde deze, »en ben koopman van het eerste gilde. Ongetwijfeld zal het u bekend zijn, welken rang wij in den burgerstand bekleeden. Ik woon thans hier in uwe nabuurschap, doch heb mijn handelshuis en gewoon verblijf te *Tula*.

»Gij, Mijnheer, zijt, naar mij gezegd is, een voorname *Engelschman*, die sedert eenige maanden te *Moskou* vertoeft, en, gelijk alle lieden van aanzien bij u te lande, hoog en nobel speelt. Dit doen wij ook in *Rusland*, en ik geloof, dat zulks overal, in meerdere of mindere mate, het geval is. Maar men zegt verder, Mijnheer, dat gij zeer voorspoedig speelt, waarmede ik mij veroorloof u geluk te wenschen, want op deze wijs ontkomt men het gevaar van uitgeplunderd te worden. Vergeef mij, wanneer ik hier nog bijvoege, dat het juist dit is, wat mij de vrijheid heeft doen nemen, u mijne opwachting te komen maken."

»In welk verband kan mijne levenswijs en derzelver al of niet gelukkige uitkomsten met uw bezoek staan?" antwoordde BAILY, die over dezen aanhef tamelijk verbaasd was: »Mag ik u verzoeken, u duidelijker te verklaren? Zijt gij gekomen om uw geluk of uwe bekwaamheid in kaart- of dobbelspel met mij te beproeven?"

»In geenen deele, Mijnheer; ik speel nooit, zelfs versta ik geen spel."

»Maar wat is dan uw verlangen?"

»Ik kom," begon de jonge *Rus* weder, op eenen plegtigen toon en terwijl zijn gelaat eene uitdrukking van pijnlijken ernst aannam, »ik kom tot het doen eener veel gewigtiger mededeeling, die eene aangelegenheid betreft, welker uitslag van u kan afhangen, doch bij welke ook het spel in aanmerking komt."

»Verklaar u, Mijnheer!"

»Ik heb uwe edele denkwijs hooren prijzen; hierop heb

ik mijn vertrouwen gebouwd en ben gekomen, om mijne toekomst, mijn leven in uwe handen te leggen, daar ik u om een goed stuk, waaraan de *Engelschen* zulk eene hooge waarde hechten — om de vrijheid."

Bij het woord vrijheid, dat met eene geestvervoering uitgesproken werd, die niet te beschrijven is, zag de Heer BAILY den jongen man met verbazing aan, bijna twijfelende, of niet alles, wat hij zoo even gehoord had, als scherts moest opgenomen worden. De *Rus*, die zeker zijne gedachten raadde, voegde er derhalve in allerijl bij: »Dit woord bevreemdt u uit mijnen mond, Mijnheer. Maar is dan niet, na het leven, de grootste der weldaden, die God ons verleenen kan, het beginsel van al wat edel en groot is, de vrijheid? Nu dan, van die vrijheid, zonder welke het leven geene waarde heeft, ben ik voor eeuwig beroofd; zij is voor mij hetgeen het licht is voor den blinde, die er naar smacht — ik ben een lijfeigene, een slaaf.... Aan u, Mijnheer, is het misschien voorbehouden, mijn voorhoofd van die schandvlek, van dat brandmerk der dienstbaarheid rein te wasschen, mij te verlossen van dat uithangbord der eerloosheid, hetwelk wij, als een CAÏN's-teeken, van geslacht tot geslacht voortervend, aan onze deuren hechten moeten." (*)

»Maar, ik bid u, zeg mij dan toch, Mijnheer, hoe ik in dit alles betrokken ben."

»Gij komt, in het gewoel, dat men de groote wereld noemt, met den Graaf K...., vaandrig bij het regement der adelgarde, in aanraking. Het is een der jonge lieden, die in den club der *Engelschen* het grootste aanzien genieten; hij zet de vermetelste spelers en wedders door zijne stoutheid, zijne weelde en zijnen hoogmoed in verbazing."

»Het is waar, ik ken hem, en onze kennis heeft bijna het voorkomen van een' naauweren vriendschaps-omgang."

»Ja, maar eenen omgang, die, ik waag het zulks te zeggen, zonder innerlijke waarde is, omdat de grondslag: achting, daaraan ontbreekt. Gij koestert voor den Graaf geene achting, Mijnheer, en daarin zijt gij het met geheel de wereld eens. Hem geldt ijdelheid voor fierheid, onbeschaamd-

(*) Een lijfeigene in *Rusland* is, volgens de wet, gehouden, onverschillig of hij rijk of arm is, boven zijne deur te doen zetten, bij voorbeeld: IWAN, zoon van IWAN, lijfeigene van Vorst L....

heid voor moed, gesnap voor geleerdheid, en, wat nog erger is, het ontbreekt hem geheel aan gevoel, aan ziel. Zoodanig is de Graaf. Met schepsels van dien aard houdt men wel omgang, maar men kan hen nimmer achten, nimmer hun vriend zijn."

»Voorwaar, dit is geen vleijend beeld; maar nu verder?"

»Nu!... Zie, Mijnheer, ik zeg zulks met den blos der schaamte op de wangen, met de hel in het hart, van dezen man ben ik de slaaf; hij is mijn meester."

Bij deze woorden vulden zijne oogen, die nog pas van geestdrift vonkelden, zich met tranen. De Heer BAILY stond als verplet; want hij begreep terstond, hoe vreeselijk zulk een lot voor zulk een' man moest wezen.

»Bedaar en ga dan voort," zei BAILY, hem vriendelijk de hand drukkende. »Volgens hetgeen ik tot nog toe gehoord heb, kan ik u slechts uit den grond van mijn hart beklagen; laat mij nu ook vernemen, hoe ik u dienen kan."

De jonge man herkende de taal des harten; zijne tranen hielden op te stroomen, en weldra kon hij voortvaren.

»De vader van den tegenwoordigen Graaf woonde op een zijner landgoederen, in de nabuurschap van *Orel*. Mijn vader, die hem, nog zeer jong, tot zijne oppassing toegevoegd was, diende hem met ijver en trouw, en de Graaf beloonde hem daarvoor, door hem bij zijn sterven eene vrij aanzienlijke som gelds te vermaken; echter gaf hij hem de vrijheid niet. Even als andere nijvere lijfeigenen, begon mijn vader met zijn geld handel te drijven, en wel in pelterijen met het zuiden van *Rusland*. Door het geluk in zijne ondernemingen begunstigd, vermeerderde zijn vermogen zich snel, en hij rigtte nu zijn huishouden naar zijne omstandigheden in. Terwijl ik nog een kind was, had mijn vader een van de slagtoffers der Fransche revolutie, als balling naar ons land gevlugt, den Heer VAN B***, een man van groote kundigheden, bij zich opgenomen, en deze belastte zich met de zorg voor mijne opvoeding. Hij was mij een tweede vader, en wat ik waard mag wezen, heb ik hem te danken. Met onzen toestand als lijfeigenen bekend, deed hij mij meer dan eens den voorslag, om er mij aan te onttrekken, door met hem naar buitenslands te gaan. Maar in dat geval had ik mijn vaderland voor altijd vaarwel moeten zeggen; daarenboven zou mijn vader zich wegens mijne vlugt hebben moeten verantwoorden, en het zachtste, waarmede hij vrijge-

komen zou zijn, ware geweest, dat hij, uit zijnen schitterenden levensstand, weder tot het leven van een' gemeenen slaaf had moeten terugkeeren. En eindelijk hield mij nog een krachtiger beweeggrond, dan het verstand, in de banden der dienstbaarheid — de liefde! Ik beminde en werd bemind; en zoo ik al het denkbeeld verre van mij wierp, om het lot van een jong, welopgevoed meisje, hetwelk door eene verbindtenis met mij insgelijks opgehouden zou hebben vrij te zijn, aan het mijne te hechten, zoo koesterde ik niettemin de hoop, dat zoo onbillijke wetten met der tijd afgeschaft zouden worden, en dat Keizer ALEXANDER, even als zijn beroemde voorvader PETER DE GROOTE, de zedelijke herschepper van zijn land, weldra ons ijzeren juk zou verbreken, en ons even als de boeren, die de kusten der Oostzee bewonen, even als de lijfeigenen op sommige van zijne keizerlijke domeinen behandelen zou (*). Ik hoopte, eindelijk vrij geworden, EUDOXIA zonder het beschimpende wollen band der slavernij, maar integendeel schitterende onder den witten en reinen krans eener vrije gade, naar het trouwaltaar te kunnen leiden. Tot op den huidigen dag heb ik vergeefs gehoopt. Mijn vader stierf; ik zette zijnen handel voort, en breidde dien naar het Oosten uit. Binnen weinig jaren verdubbelde ik, door gelukkige speculatiën, den reeds zeer grooten rijkdom, welken hij mij had nagelaten."

»Maar, waarom doet gij dan den Graaf den voorslag niet, om u los te koopen?"

»Hij zou het mij weigeren. Het is een bij de Moskovitische grooten aangenomen beginsel, om nimmer in de loskooping van eenen slaaf te bewilligen. Eerst onlangs nog zijn aan Graaf SCHEREMITOFF door eenen lijfeigene vruchteloos twee millioenen roebels als losgeld geboden, ofschoon hij hem slechts eene schatting van weinig roebels 's jaars had op te brengen. Maar die meêdoogenloozen zijn er trotsch op, onder hunne vazallen millionairs te tellen, aan welke zij met

(*) Onder de weldaden van Keizer ALEXANDER's regering behoort ook de ukase, bij welke het regt van afzonderlijken verkoop der enkele onderdanen van een goed afgeschaft en zulk een verkoop verboden wordt; zij kunnen nog slechts in massa en met het goed zelf aan een ander eigenaar overgaan.

een enkel woord het hart kunnen breken, het leven brandmerken; het vleit hunne ijdelheid, deze ongelukkigen uit eene prachtige equipaadje, de vrucht van derzelver nijverheid of genie, te zien uitstijgen, om voor hen in het stof te knielen. En dit, almagtige God! eeniglijk en alleen daarom, wijl de gebieder, die hen zoodanig vernedert, de genade gehad heeft, gelijk een Fransch schrijver zich uitdrukt, van geboren te worden! Ha! Mijnheer, is dit niet onregt, is het geen gruwel?"

Nog gedurig heftiger wordende, voegde hij er vervolgens met eene driftsvervoering, die van de diepte der wond getuigde, bij: »Dit is het beeld van onzen toestand in het algemeen; maar hoe zoudt gij niet ijzen, wanneer gij dien in deszelfs bijzonderheden kendet; hoe zoudt gij ons juk verwenschen! Wat behoefden de schrijvers, de wijsgeeren, die zoo veel over menschenregt en menschenwaarde geschreven hebben, de voorbeelden van misbruikt geweld in de verte, in den handel met de Negers te zoeken, welke men aan de Afrikaansche kusten ontrukt, om hen aan het ander einde der wereld te verkoopen? Waarom keerden zij hun oog niet op onze ellende? Hier hadden zij kunnen zien, hoe wij, de stiefkinderen der natuur, met ketenen beladen, als een verachtelijke meststof, van den grond, dien onze handen vruchtbaar gemaakt hebben, naar andere onbebouwde steppen gesleept worden, om ook die wildernissen in bouwland te verkeeren. Zij hadden kunnen zien, hoe, uit bloote luim en grilligheid, onze ligchamen door geeselslagen opgereten worden; hoe de zoon, gedwongen de beul zijner moeder te worden, met roeden de borst moet teisteren, die hem gevoed heeft. Ha! wanneer zij al dit lijden gekend hadden, zouden zij, ik herhaal het, tot het bepleiten hunner heilige zaak niet naar afgelegene kusten behoeven te zien, om wreedheden op te sporen, over welke op hunne stem gezucht wordt, zonder dat er daarom misschien immer een einde aan wordt gemaakt."

Hier hield hij, als door de herinnering dezer donkere beelden overmand, een oogenblik op; vervolgens ging hij, onder den invloed dezer vreeselijke voorstellingen, op een' nog meer tot in het binnenste der ziel dringenden toon voort: »Welnu, Mijnheer, het eind van al die ellende, het bezit eener vrouw, welke ik aanbid, en die, gelijk ook ik, sterven zal, zoo zij niet de mijne wordt, de vrijheid,

dat voorwerp mijner vurigste wenschen, al deze weldaden kan ik u te danken hebben; gij kunt voor mij meer dan een mensch, meer dan een vriend, bijna een God worden!"

»Wat moet er gedaan worden? Ik ben tot alles bereid; spreek slechts, verklaar u!"

»Gij speelt, Mijnheer. Wat voor u misschien slechts tijdverdrijf is, is bij Graaf K.... razende hartstogt. Hij offert er alles aan op, en die drift zal hem onmisbaar in het verderf storten. Derhalve zal het voor u iets zeer gemakkelijks zijn, er hem toe te brengen, dat hij met u spele. Beweeg hem, een klein landgoed, dat hij op den oever der *Wolga* bezit, op het spel te zetten; het is een dorp van slechts vijftig haardsteden en welks nijverheidstak in het spijkersmeden bestaat. Verkoopen zou hij dit goed om geenen prijs; hiervan ben ik zeker; anders ware het reeds lang in mijn bezit. Maar in de koortshitte van het spel kan hij het misschien wagen, kan het verliezen: hierop rust mijn geheele plan. Het dorp is dat, waarin ik geboren ben, waarin mijn vader geboren is, waar al mijne overige maagschap leeft. Het worde mijn eigendom, en wij zijn allen vrij. Thans zijt gij heer van mijn geheim en van mijn lot. Zeg nu, of gij mij helpen wilt; uw woord is mij genoeg. Wilt gij het, zoo spaar niets; verdubbel, verhonderdvoudig den inzet; zegevier, het koste wat het wille. Gij hebt onbepaald crediet op mijne kas; maak er zonder bedenken gebruik van. Hoe het toeval ook met u te werk moge gaan, hoe hardnekkig het u ook tegen zij, al maakte het mij tot een doodarm man, zoo zou ik u toch eeuwig dankbaar zijn, dat gij gevoel voor mij gehad, aan mijne bede gehoor verleend en gepoogd hebt mij vrij en gelukkig te maken."

Raily beloofde alles, en daarna verlieten zij elkander.

Twee Paladijnen, van begeerte brandende om elkander, onder de oogen hunner schoonen, den prijs van het tournooi in de steekbaan te betwisten, dringen zich niet driftiger tot den strijd, dan een paar spelers, wanneer zij voor het groene tafelkleed krachten en geluk tegen elkander willen meten. Het is alsof er eene magnetische aantrekking bestond, welker invloed hen op een' bepaalden dag bijeen moest brengen, al bevonden zij zich ook aan de twee tegenovergestelde uiteinden der wereld. Alsdan begint er een strijd, driftiger en razender dan tusschen een paar Engelsche boxers. De uitkomst is

ook bijna gelijk: ligchamelijk, de dood van een' der strijders; zedelijk, het bederf van een' der spelers.

Dienvolgens kan men begrijpen, hoe de Graaf en BAILY elkander weldra tegenover stonden. De *Engelschman* wist het behendiglijk zoo in te rigten, dat hij in den beginne voor zijnen medespeler moest onderdoen. Hierdoor nog meer aangevuurd, werd zijne tegenpartij nu, letterlijk genomen, zijne schaduw: hij volgde hem overal, op de jagt, op het bal, op de wandelplaatsen, in den schouwburg; hij verliet hem niet meer. Nimmer is een hoveling te *Versailles* of *St. James* stipter bij den Koning zijne opwachting komen maken, telken male Z. M. opstond of zich te bed begaf.

Het te *Moskou* zoo veelvuldig gespeelde pharao was ook het spel, waarin de twee kampvechters tegen elkander de lansen braken. De Graaf hield de bank; BAILY had reeds bijna 50,000 roebels verloren. Men kan begrijpen, hoe aangenaam dit den *Rus* moest smaken. Eindelijk echter kwam de bank ook aan den ander, en nu verkeerde de kans.

Op zekeren namiddag zag de Heer BAILY zich zoozeer door het geluk begunstigd, dat hij Graaf K..... alles afwon, wat deze aan geld en roerende geldswaarde bezat, de rijk in goud en edelgesteenten gevatte Heiligenbeelden niet uitgezonderd, aan welke de *Rus* eene onschatbare waarde hecht. Telkens won hij, en, toen de volgende dag aanbrak, lag deze massa van rijkdommen rondom de tafel, die tot strijdperk gediend had, op elkander gestapeld.

Desniettemin had de Graaf lust, om nog verder voort te spelen, doch slechts om *wit geld*, dat is met krijt op het groene tafelkleed aangeschrevene getallen, of, met andere woorden, op *crediet*. Hiertoe echter toonde BAILY zich niet genegen, en deed alsof hij zijne bedienden wilde schellen, en hen alles, wat van dezen rijken en volumineuzen buit draagbaar was, in zijn rijtuig doen pakken.

Op dit gezigt beijverde de Graaf zich nog dringender dan te voren, om hem tot blijven te bewegen. Hij smeekte hem zoo vurig, hem toch revanche te willen geven, dat BAILY de gelegenheid gunstig achtte, om de belofte te houden, welke hij aan zijnen jongen beschermeling gegeven had.

Hij legde het goud, de edelgesteenten en het bankpapier weder op de tafel en sprak: »Heer Graaf, ik ben een dienstvaardig speler, dat zult gij zien. Daar is mij de gril komen aanwaaijen om een Moskovitisch grondbezitter te worden, al

ware het slechts om de zonderlingheid der zaak. Gij bezit een klein eigendom aan de *Wolga*; wilt gij, zoo zet ik al wat daar ligt tegen dat goed."

Men moet het geweld der speelwoede over dengeen, die daardoor bezeten en wiens binnenste er als door verkoold is, kennen, om te begrijpen, dat deze op het oogenblik, waarin de laatste hoop, om zijn verlies te herstellen, hem ontvalt, zonder bedenken zou aannemen, zelfs wanneer LUCIFER hem den voorslag deed, om zijne ziel tegen een dukaat op het spel te zetten. Zonder slechts den tijd te nemen om een antwoord te geven, vliegt Graaf K.... naar zijne secretaire, neemt er den koopbrief uit, en werpt dien vol vreugde, als inzet tegen de kostbaarheden, welke de tafel bedekken, op dezelve.

Het geluk bleef den Heer RAILY getrouw: geene tien minuten hadden zij op nieuw gespeeld, of hij was heer van het beloofde land; het zoo vurig gewenschte doel was bereikt. Den koopbrief bij zich stekende, en de vroeger verlorene 50,000 roebels van de op tafel liggende sommen voor zich afzonderende, zeide zij: »Thans, Heer Graaf, wilt gij, *quitte ou double* om het overige?"

De Graaf koos eene kaart en won.

»Zoo, nu is het wèl," zeî hierop de *Engelschman*; »ik vind mijnen nacht genoegzaam betaald."

Vervolgens scheidden zij van elkander als de beste vrienden der wereld: de *Rus* verbaasd en verrukt over de hem zoo onbaatzuchtig gegevene revanche, en RAILY hoogelijk verheugd over het heil, dat hij zijnen vriend bereiden kon.

Dienzelfden dag zond hij aan FEODOR zijne 50,000 roebels terug, en berigtte hem, dat hij den koopbrief van het goed aan de *Wolga* te zijner beschikking had. Weinige uren daarna zag hij hem met een jong en schoon meisje, blozend en blond, zoo als al de dochters van het Noorden, bij hem binnentreden en deze aan hem voorstellen. Het was EUDOXIA, haar, welke FEODOR zoo innig beminde en van welke hij wist zoo innig bemind te worden. Beide zich voor den gelukkigen speler op de knieën werpende, zeiden: »Gij zijt thans onze beheerscher, onze vader; geef ons uwen zegen, en voltooi daarmede het grootsche werk onzer wedergeboorte!"

RAILY hief hen op en sloot hen onder vreugdetranen in zijne armen. Vervolgens zeide hij tot EUDOXIA, haar den

koopbrief over het goed aan de *Wolga* ter hand stellende: »Moge hij zijn geluk geheel en al aan u te danken hebben. Zelfs in het vooruitzigt hard en onregtvaardig, verbiedt de wet aan vrijgewordene lijfeigenen nog steeds het bezit van eenig heerengoed; gij echter, mijne dame, zijt eene vrije, eene adellijke, en dezelfde wet veroorlooft, dat de lijfeigene uwer goederen, wanneer gij hem tot den rang van uwen gemaal verheft, in het onbetwiste bezit derzelve mag blijven. Gij zijt mits deze, krachtens het u overhandigde document, de landvrouw van het dorp; leid nu FEODOR naar het trouwaltaar, en hij zal geene andere banden dragen dan de uwe.''

Bij deze woorden verborg EUDOXIA, buiten zichzelve van vreugde, haar blozen, en voorzeker ook hare tranen van verrukking, aan den boezem van haren geliefde.

»Mijnheer,'' zeide de jonge koopman, »wij beiden, zij zoo wel als ik, zouden de kracht niet hebben ons leven lang zulk eenen last van dankbaarheid te dragen. Gelukkig hij, die in zulk eenen toestand zoo edel een hart mag aantreffen! Maar wees niet ten halve grootmoedig; neem dit van ons aan; o neem!'' en, hem eene portefeuille toereikende, herhaalde hij zijne bede, met de bijvoeging: »eerst dan zullen wij waarlijk gelukkig zijn.''

Tot eer van den speler zij het gezegd, dat hij zwarigheid maakte, zich eene daad te laten betalen, die geene andere verdienste had, dan dat zij gelukt was.

»U smeekende dit bewijs onzer dankbaarheid aan te nemen,'' zei nu FEODOR verder, »gelooven wij niet onze schuld te hebben afgedaan: Wij blijven uwe schuldenaars tot in het graf. Maar,'' hier wierp FEODOR zich wederom op de eene knie, »om Gods wil neem dit als eene gedachtenis van ons aan, of anders neem uwe weldaad terug!''

De Heer BAILY weêrstond nu niet langer, en eenige dagen daarna verliet hij *Moskou*.

De portefeuille bevatte een millioen roebels, met het opschrift: *aan den vrijen man, die mij vrij gemaakt heeft.*

DE UITVINDING VAN HET SCHAAKSPEL.

Aan den *Ganges*, in de lommer van een BRAHMA heilig woud,
Zat de grijze priester SILA (*), met der goden raad vertrouwd.

Lagchend zwom de purpre lotus in het heilig stroomkristal,
Koninklijk gedoschte voogl en vulden 't bosch met zoet geschal,
Kwistig strooide de avondkoelte geur van rozen en jasmijn;
Maar geen kleuren, geuren, zangen, weerden SILA's boezempijn:
Want de leerling eens hem dierbaar, om de mildheid van zijn aard,
Toonde, op d'erftroon zijner vaadren, zich het rijksbewind niet waard.

't Zegevieren zijner waapnen, de aangroei zijner heerschappij,
De overvloed in zijn tresoren, weelde, voorspoed, vleijerij,
Bliezen 't hart van *Rajah* SIRAM (†) met verwaten trotschheid op,
Dat zijn greintje wijsheid vluchtte; doch de dwaasheid rees in top.
Zich bewondrend en vergrootend dacht hij zich den goôn gelijk;
Doch de krijgs- en priester-*Kasten* (§) weinig meer dan nuttig slijk,
En de lager standen minder dan 't verachtelijke stof,
Dat hij van zijn voeten schudde, na een wandling in den hof.

Peinzend, in die ramp verzonken, bad de waardige Bramin:
»Groote VISCHNU! (*) Albehouder! Stort mijn' geest uw wijsheid in!
»Toon mij hoe ik *Rajah* SIRAM van zijne ijdelheid bekeer';
»Dat hij weêr de menschen achten, weêr de goden dienen leer'!"

Hooger bijstand was wel noodig; want zoo menig 't onderwond,
Boette 't met zijn hals of vrijheid, of hij zwierf als balling rond.

Als de grijsaard had gebeden, drong een inspraak tot hem door:
»SIRAM bukk' voor palm en ebben! Raak zijn geest aan met ivoor!"

Toen een week daarna de *Rajah* tegenover SILA zat,
Boog de trotsche SIRAM waarlijk voor een palm- en ebbenblad;
't Was een vierkant. (‡) Vier-en-zestig kleine ruiten, om en om
Licht en donker, droegen weêrzijds een geschaarden krijgerdrom;
Twee-en-dertig strijdfiguren van met kunst bewerkt ivoor:
Zestien blanke Hindo-beelden; zestien naar den bruinen Moor.
Ieder ord'ning was de zelfde. In het midden, rijk aan zwier,
Stond een *Rajah*; aan diens zijde 't magtig hoofd van 't krijgsbestier.
't Uiterst van de beide vleugels dekte een torendragend paar

Lijnregt voortgaande elefanten. Naast hen stonden ruiters daar,
Om, met onverhoedsche sprongen, over vriend en vreemde heen,
In des vijands rug te dringen. Slanke schutters, rap ter been,
Hielden, in het *centrum*, pijlen, die elkander kruisten, ree:
Vóór dat zoo aanzienlijk achttal stonden needrig en gedwee,
Om den aanval te ondernemen en verduren, op èèn lijn,
Vier paar boeren, soort van landstorm, onbeteekenend naar den schijn.
't Was: het Schaakspel; SIKA's vinding. Maar zijn diepe wijsheid gaf
Elk der boeren kans op 't erven van der sterken rang en staf:
Dringt hij tot de diepste ruitlijn van des vijands heirtogt door,
Dan, in rang verheven, baant hij zijnen *Rajah* 't zegespoor.

SIRAM in zijn dwaasheid spelend met die boeren, hem veracht,
Dreef hen achtloos voort en verder, zonder eenheid, zonder kracht.
SILA liet de zijnen rusten; enklen traden slechts vooruit;
Maar zijn zwarte schutters, ruiters, rukten aan en vonden buit:
Ruit aan ruit verloor haar manschap. Toen ging 't op een ruilen aan,
Stuk voor stuk. Het zwart geboerte kreeg alom een open baan;
Nu ging dat geboerte voorwaarts, drong naar de overzij van 't blad,
En gaf, wiss'lend van gedaante, dààr, in weinig zetten: »mat!"

Met verbazing zag de *Rajah* op het zinrijk schaakveld neêr.
Hoe veel spelen hij beproefde, hij verloor ze telkens weêr;
Tot hij, door verliezen wijzer, inzag hoe die boerenrij
Niet de minste, maar voornaamste rol speelt in een schaakpartij.

Doch verwinnend leerde ook SIRAM, tot een zegen voor zijn land,
Ongemerkt, de deugd en waarde schatten van den lager' stand,
En zijn eigen zwakheid kennen; zòò, dat hij op nieuws de goôn
Diende, en zelfs de minste *Kasten* achtte, als pijlers van den troon.

Toen de wijsheid faalde in woorden dook ze in beelden van ivoor;
SILA hield zijn hals en vrijheid, en zijn naam leeft de eeuwen door.

Weêr aan d'oever van den *Ganges*, tusschen bloemen, bij 't geluid
Van der vooglen avondzangen, in den geur van bloem en kruid,

Zat de grijze priester, eenzaam, doch nu in verrukking, neêr:
»Groote VISCHNU! Albehouder!" sprak hij dankbaar, »u zij de eer!
»Onuitputlijk zijn uw wegen! Honderd volken doet gij wèl
»Door de vinding van uw' dienstknecht, in een nietig poppen-spel!" — (**)
En een stemme zeide: »»SILA! schrijf met letteren van goud,
»»Tot een wenk voor later tijden, 't geen de ervaring u ontvouwt:
»»Dat de leering, wil zij ergens ingaan tot een stuggen geest,
»»Al de vormen moet vermijden, die hij afkeurt, haat of vreest;
»»En — mishaagt ze zonder masker, om hare altijd strenge plooi —
»»Zich geen kinderkleed moet schamen, zelfs geen *bayadère-tooi.*" "

October 1846. C. G. WITHUYS.

(*) SILA, SISLA, of SISSA.

(†) Koning SIRAM, of SIRHAM. Hij noemde zich: koning van *Indië.*

(§) Standen. Er zijn vier voorname: de *Braminen*, of geestelijken; de *Ksattrya's*, of krijgslieden; de *Vaischi's*, of landbouwers, veefokkers en kooplieden; de *Soudra's*, of handwerkslieden en bedienden. Alle de overige *Kasten* zijn in minachting, en worden voor onrein gehouden.

(*) De tweede persoon van de Indische *Trimurti;* als Onderhouder vereerd.

(‡) Men stelt deze uitvinding van het schaakspel vrij algemeen in de vijfde eeuw onzer tijdrekening. Echter meenen sommigen, dat het reeds veel vroeger in *China* is bekend geweest.

(**) SILA mogt in dier voege over zijne uitvinding spreken; ten ware hij zelf dadelijk een *sterke* speler zij geweest. Het verhevene van het Schaakspel ligt niet in het spel zelven; maar in het *genie*, waarmede 't door eenige meesters gespeeld wordt.

MR. C. W. OPZOOMER'S CHRISTENDOM, ZOO ALS HIJ-ZELF DAT IN ZIJNE GESCHRIFTEN LETTERLIJK VERKONDIGT.

De wijsheid dezer wereld is dwaasheid bij God.
Want niemand kan een ander fonda ment leggen, dan hetgeen gelegd is, hetwelk is JEZUS CHRISTUS.

PAULUS.

Dat God de Vader, en dat Hij Liefde is, zijn slechts voorstellingen, die men niet al te letterlijk moet opnemen.

Hoewel de hooge voortreffelijkheid van CHRISTUS als godsdienstig Genie aannemende, is hem geene absolute zedelijke volmaaktheid, en aan het Christendom dus ook geene blijvende volmaakbaarheid toe te kennen, als zullende het eens door iets hoogers en volmaakters vervangen worden.

De Christen, die ziet, hoe de Jood in de Joodsche voorstellingen al zijn heil vindt, heeft grond om te twijfelen, of hij het zijne wel te regt alleen in *zijne* voorstellingen heeft gezocht.

Dit is zeker, dat zedelijke volmaaktheid, waar zij ook mogt kunnen bestaan, alleen aan God kan toekomen. *Relatieve* volmaaktheid is deugd, die nog zonde is.

»De Ouden hebben gezegd, maar *ik* zeg u." Er zou in dit woord slechts dan iets verhevens zijn, als JEZUS hier op eigen gezag iets nieuws had geleerd. Maar het meeste, wat JEZUS hier voorschrijft, is niets anders, dan de opvatting van het O. T. volgens de school van SAMEAS.

Wanneer de leer des Christendoms waarlijk »*unvergleichlich*" ware, dan zou de leer van PLATO er voor moeten wijken. Wijkt deze er niet voor, dan is dus de leer des Christendoms niet »*unvergleichlich.*" Is er wel zelfs voor onzen tijd eene juistere voorstelling der schuldvergevende liefde denkbaar, dan PLATO gaf?

»De Christen," zeide de Heer SCHOLTEN, »pleit niet op »eenige verdiensten, maar alleen op de barmhartige en »schuldvergevende genade Gods." — Neen! (zegt OPZOOMER) zoo ver ging een PLATO niet, en in dit opzigt *wint*, volgens mijne overtuiging, zijne voorstelling der schuldvergevende liefde het zelfs van die in het Christendom.

Die MOZES en SOCRATES geen rein hart kan ontzeggen, die mag het woord niet op de lippen nemen: Eerst door CHRISTUS krijgt men een rein hart.

Kan ik de onsterfelijkheid zelf met mijne Rede bewijzen, zonder op CHRISTUS te letten, dan dank ik de kennis der onsterfelijkheid niet aan CHRISTUS.

Waar wijst JEZUS in zijne uitspraken aan, dat hij Koning op het gebied der waarheid ook voor het laatste nageslacht blijven zal; dat hij bestemd is, om eeuwig de waarheid en het leven te zijn?

»Wie uwer overtuigt mij van zonde?" — JEZUS rigt die vraag tot menschen, die hem slechts in het uiterlijke en maatschappelijke leven kenden. Wanneer het volk zich tegen mij wilde verheffen, dan zou ik, met zoo vele anderen, durven vragen: »Wie uwer overtuigt mij van zonde?" zonder daarmede den naam van zondaar van mij af te schuiven.

Wij erkennen niet, dat door dit geschrift (van ULLMANN) de onzondigheid van JEZUS zou zijn uitgemaakt.

STRAUSS heeft gelijk, dat de volmaaktheid alleen *in de geheele menschheid* kan bestaan, zoodat de een aanvult wat den andere ontbreekt.

Daar God zichzelven niet *eens begonnen* is te verwerkelijken, en dus niet *eens nog niet* werkelijk is geweest, zoo volgt daaruit, dat alle dingen niet *eens zijn voortgebragt*, maar eeuwig zijn; waarom onze wijsbegeerte ook het eeuwige bestaan van al wat is aanneemt, en geen vernietiging, geen verdwijnen erkent. De *schepping* is dus bij ons geheel iets anders dan in de Christelijke voorstelling.

J. W. IJ.

EENIGE REGELS UIT VONDEL'S HEKELDICHTEN, WIER TOEPASSING DEN GEËERDEN LEZER ZIJ VERBLEVEN.

Wie drinkt uit dezen beker
Zijn vastigheit verliest, en tuimelt gansch onzeker
Gelijk een dronkebol. —

Maekt men het eeuwigh woort eens ieders innevallen,
Zoo is het allerley, zoo raekt het hooft aen 't mallen,
Zoo krijght de dwaling kracht. —

Hoe ydel, hoe verwaent
Is hy, die dompen wil de Goddelijke lampen,
En dwalen in een' nacht vol nevelen en dampen,
Gestegen in het brein! —

J. W. IJ.

TOAST, MR. JACOB VAN LENNEP GEBRAGT AAN DEN MAALTIJD, DOOR HET BESTUUR VAN HET SCHILDERKUNDIG GENOOTSCHAP TE ROTTERDAM, GEHOUDEN, NA DE UITDEELING DER EEREPRIJZEN, OP DEN 19 SEPT. 1846.

Hem, die als Vondel 't oor aan lied en harpspel boeit,
Zelfs als 't ons tegenklinkt van uit den mist der tijden;
Hem, wiens gezang het hart vóor moed en deugd ontgloeit,
Als Liefde, of Eer, of Regt den Ridder roept tot strijden;
Hem, die in keur van taal, den Muider Drost gelijk,
Tafreelen schildert van voorouderlijke zeden;
Hem, die voor Brit noch Gal, in letterhelden rijk,
Een' stap, om minder roem, behoeft terug te treden;
Hem, wiens beroemde naam, gekroond door Nederland,
Bij 't nakroost, hoog geloofd, erkentelijk zal klinken,
Hem, de eer van 't priestrenkoor, waar Phebus outer brandt;
Hem, — aan van Lennep! — 't glas, dat wij met geestdrift drinken!

J. VAN HARDERWIJK, RZ.

LIEFDE EN VRIENDSCHAP.

Sophia, voor haar rust bekommerd, sloot het hart
Voor Liefdes vreugde en smart.
De Minnegod, met weenende oogen,
Klaagde aan de Vriendschap zijnen nood.
Zij, met Kupido's leed bewogen,
Terwijl zij 't wicht in de armen sloot,
Sprak: »Troost u, kind! ziehier mijn kleed:
Een slip er van, haast toegereed,
Omhulle uw leest; ga, zonder dralen,
Klop aan haar deur; het kan niet falen,
Of vriendlijk opent ze u." Gezegd, gedaan; en ziet,
Zij weigert nu den toegang niet.

* * *

Zoo sluipt de Liefde door de Vriendschap meermaals binnen,
En leert de fierste maagd het minnen.

KONINGRIJKEN IN PARTIBUS.

Gedurende den oorlog tusschen *Engeland* en *Spanje*, ten tijde van Koningin ELIZABETH, werden van wederzijde gezanten benoemd, om onderhandelingen aan te knoopen, ten einde tot den vrede te geraken. De Spaansche gezanten deden het voorstel, alle verhandelingen in de Fransche taal te houden, daarbij eenigzins schamper aanmerkende, dat die taal den Engelschen Heeren toch wel niet vreemd kon zijn, daar hunne Vorstin zich evenzeer Koningin van *Frankrijk* als van *Engeland* noemde." — »In geenen deele," gaf Dr. DALE, een der Britsche gemagtigden, ten antwoord; »maar het komt mij voor, dat de Fransche taal voor eenen zoo hooggewigtigen arbeid niet deftig genoeg is. Ik zou liever de Hebreeuwsche taal voorslaan, welke gijlieden, Heeren *Spanjaarden*, toch wel even zoo goed als het Fransch verstaan zult, want uw vorst noemt zich Koning van *Jeruzalem*."

HET ONGELUKKIGE GETAL DERTIEN.

Toen eens de vraag geopperd werd, of het indedaad iets kwaads te beduiden had, wanneer er dertien aan een en hetzelfde maal aanzaten, antwoordde een der gasten met de volgende gepaste scherts: »Wel zeker beduidt dat iets kwaads, wanneer er maar voor twaalf gekookt is."

HERKENNINGS-TOONEEL.

Te *Londen* werd een misdadiger voor de regtbank gebragt. Met schrik herkende de regter in hem eenen zijner vroegere schoolmakkers. »Wel mijn lieve JOHN," zeide hij, »hoe zijt gij toch op eenen zoo verkeerden weg geraakt? En wat is er wel van TOM, WILLIAM enz. geworden." — »Allen gehangen, Milord," was het antwoord, »tot op u en mij na."

MENGELWERK.

LOFZANG AAN CHRISTUS.

Wanneer de dichter DA COSTA ergens van DE LAMARTINE zegt:

»Daar zijn er nog, wier harten met u gloeijen,
»Als gij den lofgalm plengt voor God, en Deugd, en 't Schoon

dan heeft hij voorzeker niet te veel gezegd; want, het zij men met de vertalingen van de dichtstukken diens voortreffelijken dichters of met zijne oorspronkelijke verzen bekend is, men zal het moeten toestemmen, dat overal gevoel, verheffing des harten, echt poëtische schildering en ware verhevenheid van toon ons roert en treft. Zoo ging het te allen tijde mij, zoo' vaak ik zijne poëzij in handen nam; zoo ging het voorzeker de verschillende Dichteren, die het beproefden, zijne stukken, *l'Enthousiasme*, *A un Poète exilé*, *la Prière*, zijn dichtstuk *l'Homme*, of andere in onze taal over te brengen. Meermalen gaf ik mij den tijd, om iets uit zijne bundels te vertalen, en meermalen kwam bij mij de gedachte op, te beproeven, in hoeverre ik zou kunnen slagen in de overzetting van eene zijner heerlijkste *hymnen*. Ik vond het wel eenigzins gewaagd zulks te ondernemen; dan, onlangs weder van een zijner dichtstukken, *le Chrétien mourant*, eene vertaling door den geleerden en dichterlijken TER HAAR, in handen krijgende, nam ik zijne *Harmonies poétiques* weder op, en besloot de bedoelde *hymne* over te brengen. Ik heb echter hier en daar mij eenige uitlatingen veroorloofd, omdat het mij voorkomt, dat de ingenomenheid met het verheven onderwerp DE LAMARTINE wel eens verlokt heeft, om, schoon in andere woorden en maat, nu en dan dezelfde denkbeelden terug te doen komen. Door deze uitlatingen mist mijn gedicht wel de

uitgebreidheid van het zijne; maar voor hen, die het stuk zouden mogen nalezen, zal het kennelijk worden, dat ik slechts datgene heb weggelaten, wat de schoonheid der beelden en gedachten niet versterken kon, gelijk ik zulks ook gedaan heb omtrent die denkbeelden van DE LAMARTINE, die niet geheel met mijne zienswijze in overeenstemming waren. Of ik alles even zuiver en in vollen glans zal teruggeven, durf ik niet beslissen; ik hoop echter niet geheel ongelukkig geslaagd te zijn in de *vrije* navolging van DE LAMARTINE's *Hymne au Christ;* welk stuk, ook niet onbelangrijk in *onze* dagen, eene waardige hulde bevat aan Hem, die uit de hemelen, wiens naam boven allen naam, en wiens leer uit God is.

O Ongeschapen Woord! o milde Bron des levens!
Bron van geregtigheid, van licht, van vrijheid tevens;
Woord, dat het hart ontgloeit voor waarheid, pligt en deugd,
En de aard' ten tempel maakt van vrede, liefde en vreugd!
Is 't waar, ging uwe stem, die de eeuwen mogten hooren,
Als die eens roependen in een woestijn verloren,
Of wie zette aan hare almagt perk?
Hoe! kon dan menschenstem verdooven
De taal, die krachtig klonk van boven;
Was menschentaal die taal te sterk?

O! wat, wat was zij toch, de menschelijke rede,
Vóór dat ge in stelselzucht of twijfling licht haar zondt?
Zij stapte in 't duister voort; strijd bragt ze in plaats van vrede,
En trotschheid droeg haar toorts op 't spoor der dwaling rond!

De aard' was gehuld in duisternissen;
In stelsels, waar 't geloof geen hoop in vond of rust,
Dreef, zonder gids, de geest, vermoeid door ijdel gissen,
Als op een holle zee, vervreemd van koers en kust.
De hoop, de vrees, naar luim van beider grilligheden,
Bragt hulde aan een geheel menschvormig godental;
Die hulde, duizend goôn gebragt bij boete en beden,
Getuigde onwetendheid aan God, het eenig Al!
Delft ze op, Palmyra's marmren bogen,
Zie naar Osiris' zetel om,
Snelt de oude tempels door, en tuurt met gretige oogen,

Of gij een schaduw vindt dier goôn in 't heiligdom.
Vergruisd, vermolmd, vergaan zijn allen.
Wat vond de rede ook wel bij haar gewaanden schat?
Wat was die wijsheid toch, waarop de geest mogt brallen,
Toen 't menschdom hout en steen aanbad?

En wat, wat was het doel van al het menschlijk streven?
Wat naam werd aan de deugd of 't wanbedrijf gegeven?
Eer, roemzucht hield men slechts voor 't hoogst geluk van 't leven;
Terwijl de deugd, wat lof haar toestroomde op elk' pas,
Niets meer dan blinkende ondeugd was.

Gij kwaamt! uw stem klonk over de aarde,
En, even als Gods almagtswoord
Het licht riep uit den chaos voort,
En starren als herauten schaarde
Aan 't luchtruim, en der zonne glans
Deed schittren aan d'azuren trans,
En alles schoonheid gaf en leven,
Zoo werd van voor den zwarten nacht
De digte sluijer opgeheven;
De dwaling vlood voor uwe kracht;
De waarheid blonk in vollen luister;
Den slaaf ontviel zijn boei en kluister;
De meester leerde deugd en regt;
Den schaamle werd geen hulp ontzegd;
Den rijke werd het voorgeschreven,
Den arme van zijn schat te geven.
Een God, een liefdrijk Opperheer,
Kwam in genâ der menschheid nader,
En boog zich, als een weldoend Vader,
Tot zijn verblinde kindren neêr;
't Gebed, als reukwerk opgevaren,
Verhief zich hopend, troostvol, blij;
Geen bloedige offers op de altaren
Behoefde, als prijs ten zoen, er bij;
Drift, zonden, lusten, die wij vieren,
Begeerten, die den mensch ontsieren,
Die zijn 't, wat liefde er 't hart voor voed',
Die 't hart op 't altaar brengen moet.
Onsterflijkheid verheft haar blikken,
En wenkt ons tot den hoogsten trap;

De hoop kort, door haar zielsverkwikken,
Den tijd van aller ballingschap.
Een eeuwge Liefde helpt ons dragen
Den last, die borst en schouders drukt,
En 't schoon verschiet, dat eens zal dagen,
Houdt hier reeds ziel en zin verrukt;
Ja! dat is 't uitzigt aller vromen.
De boeteling heeft niets te schromen;
Hij, voor eene andre vrijspraak doof,
Vindt in 't ootmoedig, stil geloof
De rust, de kalmte van 't geweten,
En, hoe ook andrer leer moog' heeten,
Wat pligt ze ook op het harte bind',
O! voor den wijsgeer en het kind
Was, nu reeds meer dan achttien eeuwen,
Moog' 't ongeloof uitzinnig schreeuwen,
Uw leer, in 's werelds wisselloop,
O Christus! aller troost en hoop.
Miljoenen lagen 't hoofd te rusten,
In 't uitzigt op de gindsche kusten!

O Ja! de mensch vindt hier, verlicht door uwe leer,
In 't zeedlijk rijk van God het voorschrift zijner pligten,
En, starende op haar zin, ziet hij steeds telkens meer,
Wat aanspoort om den voet op 't pad der deugd te rigten;
Zoo ziet de wetenschap, als haar gewapend oog
Het miriadental der starren na wil sporen
Des nachts, aan 't maatloos ruim van 's hemels breeden boog,
Steeds nieuwe werelden in nieuwe stippen gloren.

Niet uit een bliksemstraal, wat licht ze ook schittrend spreid';
Ook niet van Sinaï of Horebs heuvelkruinen,
Waar storm en donders eens, als luide lofbazuinen,
De tolken waren van Jehova's majesteit;
Niet uit een zee van vuur, kon ze ook langs de aarde stroomen,
Is zulk een glansrijk licht van waarheid voortgekomen,
Als eenmaal, Golgotha! schoot van uw heuvelkling,
De aard' tot geluk en vreê, den mensch tot zegening.

De star, die aan den wijze uw krib eens heeft gewezen;
't Licht, voor den veldeling in Efrata gerezen,

Toen God op aard' verscheen bij 't ruischend Englenlied;
Die star, dat licht doet nog een dag vol luister pralen;
Een dag, waaraan elke eeuw blijft zeegnend dank betalen,
Die in den nacht des tijds niet tanen zal of dalen,
Al zinken werelden en hemelen in 't niet.

Toch, zegt men, zou die star zoo schittrend niet meer prijken,
Haar glans zou voor het licht der eeuw thans moeten wijken,
En de aard' behoefde 't lang verouderd licht niet meer;
De onsterfelijke Rede alleen moest wetten geven;
Ver boven zulk een leer is onze tijd verheven,
En 't oog zou dag aan dag de pijlers wel zien beven
Des tempels, die in puin zou gruizelen ter neêr.

O Heiland! Ja, 't is waar, soms dekt een aaklig donker
Den liefelijken glans van 't godlijk lichtgeflonker;
Wij wandlen in eene eeuw rijk aan vooruitgangskracht.
Maar hier heerscht dwaling, ginds doet waarheid reuzenschreden;
Dees kiest, voor orde en licht, verwarring, duisterheden,
Of rakelt stelsels op van uit het grijs verleden,
En de een zegt: Het is dag! en de ander: Het is nacht!

Maar hoe! wat vreezen wij, bij al 't rumoer der volken?
De schoonste hemel zelfs is vaak bedekt met wolken;
Ons oog verdraagt ook 't zien in 't blinkend zonlicht niet;
Geen dag, die soms niet wordt door dampen overtogen;
De Godheid zelf bedekt haar' luister voor onze oogen,
En 't is slechts door den nacht, door dwaling is 't en logen,
Dat hier het oog den dag, de mensch de waarheid ziet.

Reeds eeuwen daagden op; de menschheid bleef steeds staren,
Of ze in het worstelperk der stelsels konde ontwaren
Meer grondslag voor 't geloof, dat voor geen toekomst vreest;
Maar eeuwen vloden heen; de tijd, op aadlaarswieken,
Voerde uitzigt weg en hoop, en, bij elk ochtendkrieken
Eens nieuwen tijdkrings, werd, gelijk het lot der zieken
Bij 't sterven banger wordt, 't steeds banger voor den geest.

Maar de eeuw, toen Gij het licht aanschouwde in Bethlems dreven,
Heeft aan 't gelaat der aarde een nieuwen glans gegeven;
Uw fakkel heeft den nacht der nevelen doorboord;

Geen achttienhonderdtal van jaren, heengevlogen,
Maakte ooit een woord van uwe orakelen tot logen,
En wat den heilstaat ooit der menschheid kon verhoogen,
  Dagteekent van uw kribbe en 't uur van uw geboort'.

Vergeefs dat dan de mensch, onbuigzaam tot gelooven,
  Altijd op 't kronkelpad der dwaling voort blijft gaan,
Uw leer als droombedrog verklaart en voort blijft sloven,
  Om de almagt uwer stem uitzinnig te weêrstaan;
Toch heerscht gij, ondanks hem, zelfs over zijn gedachten,
En waar 't zijn wijsheid soms het minste kon verwachten,
  Daar wierpt ge een vonk van licht, door uwe mogendheid,
  Die tot aan 't verst geslacht zijn flikkring heeft verspreid.
Ja, Licht der geesten! kwijnt ge, o! geestes licht zal kwijnen;
Steun van de staten! beeft ge, elks welvaart zal verdwijnen;
  Ziel onzer wetten! vlugt ge, o! dan wordt deugd en regt
  In 't rijk der zeedlijkheid weldra een plaats ontzegd.
O Boom, dien nooit een bijl, hoe scherp, zal nedervellen!
O Bron, waaruit voor de aard' steeds lafenis zal wellen!
  Hervormer van het Al! wat ook de nijd beraamt,
  Eens wordt de spotlust stom, de lastertong beschaamd!

O baken op de levensbaren,
  Wat stormen loeiden om u heen!
Het licht van honderden van jaren
  Vereenigt zich in u alleen!
Gij, hulde doende aan 't edelst pogen,
Rigt op dat brandpunt aller oogen,
  Waar eens dat schittrend licht uit schoot;
Wat nacht eens 't paradijs omwaarde,
De menschheid weet, waarom ze op aarde,
  Een' strijd met leven heeft en dood.

Uwe almagt mag geen wilkeur heeten,
  Als die van Koningen der aard';
Regtvaardigheid, ten troon gezeten,
  Geeft wetten, de eer der menschheid waard;
Gij vergt niet, reedloos of verbolgen,
Slechts blindlings uwen wil te volgen,
  Of schreeuwt de stem der Rede doof;
De pligt, als wet voor alle tijden,
Is, om het hart U toe te wijden,
  Eenswillend met U door 't geloof.

Zacht is het juk, dat Ge ons te dragen,
O Heiland! op de schouders legt.
Wel hem, die al zijn levensdagen
Het hart te vaster aan U hecht!
In lijden uit hij U zijn klagten,
In vreugde blijft hij van U wachten
Geluk voor zich en zijn geslacht,
En stervend blijft hij, met vertrouwen,
Op U, de Rots der eeuwen, bouwen
Daar hij een schooner toekomst wacht.

Ja! voert de dood ons grafwaarts henen,
Dan, Heiland! nog verlaat Ge ons niet;
Eens zult Ge ons weêr met hen vereenen,
Die 't hart vol weemoed achterliet;
Wat tranen dan het oog ontvloeijen
En onze koude zerk besproeijen,
Als tolken van de zielesmart,
Uw troost doet hen, die om ons treuren,
Het hoofd blijmoedig opwaarts beuren,
Hun hope stortend in het hart.

O Godlijk offer voor de zonden,
Hoe troost Gij reeds de zielen nu!
Als nergens schuilplaats wordt gevonden,
Dan ijlt de mensch, o Heer! tot U.
Als vrienden zijner dan gedenken,
Als tranen hem verkwikking schenken,
Als 't licht wordt waar 't hem donker scheen,
O vraagt hij dan: Van wien die zegen?
Dan klinkt hem luid het antwoord tegen:
Van Christus en van Hem alleen.

Door U reikt liefde, ontfermend, teeder,
Haar gaven uit met milde hand;
Uw oog ziet op den vreemdling neder,
Die zucht aan 't onherbergzaam strand;
Gij zijt het, die, in bange ellenden,
Van de aard' verlaatnen hulp wilt zenden,
Voor wie zij niets dan tranen heeft;
Gij zijt het, die, in 't uur van sterven,
Den arme zelfs, wat hij moog' derven,

Een zachte stervenspeluw geeft.
Ja! wat ontelbre goudtresoren
De rijkdom in zijn koffer vat,
Wat Ge ons, o Heiland! hebt beschoren,
Gaat boven goud en aardschen schat!
Wat eeuwen nog de tijd zal baren,
Wat eeuwen mogen henenvaren,
Wat templen rijzen of vergaan,
De tempel, waar, vol licht en klaarheid,
Het hart U dient in geest en waarheid,
Die tempel blijft onwrikbaar staan.

En nu, o Christus! mogt door U die heildag dagen!
Voer Ge ons, als kindren Gods, tot hooger zaligheid!
't Licht van uw fakkel worde eens de aarde rondgedragen,
En blijve onz' aller gids, zelfs als ons 't graf verbeidt!
Regeer en heersch! Versprei dat zeedlijk licht zijn stralen!
Gelijk Ge op Thabor eens uw' glans op 't jongrental,
In schittring nooit gezien, volheerlijk neêr deed dalen,
Zoo daal' dat hemelsch licht eens zeegnend overal!
Gewrochten, die de tijd zelfs schenen te verduren,
Zij zonken met hun praal en pracht in puin ter neêr;
Maar onbeweeglijk staan de omhooggetrokken muren
Van 't geestelijk gebouw van Christus, aller Heer.
O! wie er binnentreedt, hij zal met eerbied knielen
Voor 't kruis, van 's menschen hoop het overdierst kleinood;
't Zal, wat ook wanklen moog', voor duizenden van zielen
't Behoudnisanker zijn in 's levens jongsten nood.

Gids, die, waar het pad ook loope,
Ons den weg des vredes wijst,
Blijft Gij, Tempel onzer hope!
Die van de aard' ten hemel wijst.
Door uw leer, zoo rein en heilig,
Zijn we op 't spoor des levens veilig;
Vrede, liefde, zaligheid
Waait er zóó de ziel uit tegen,
Als, op zefirs wiek, eens zegen
Door heel Eden was verspreid.

O! waar zuchten 't hart ontstijgen,
Vreugd maakt plaats voor luid geween,

En alle ijdle wenschen zwijgen
Voor den wensch naar U alleen;
't Voorgevoel dier zaligheden,
Doet de vleuglen ons verbreeden
Naar het oord, dat ons verbeidt,
En geheel des Christens leven
Wordt een lofzang, aangeheven
U ter eer in eeuwigheid.

Ja! in 't hart, hoe ruw van zeden,
Hoe ook tot het kwaad gezind,
Dalen zachte aanminnigheden,
Zacht als die van vrouw of kind,
En geheel de rustige aarde
Wordt een schoone bloemengaarde,
Waar, bij paradijsgenot,
Elk den medemensch noemt: Broeder,
Kind zich voelt van d' Albehoeder,
Dankbaar: Vader! zegt tot God.

Waar men dan op aarde, o Christus! nog niet van uw' lof getuigt,
Waar nog 't ongeloof halsstarrig ook voor u de knie niet buigt,
Leeraar, Voorbeeld, Hoop der Menschheid, Heerscher over dood en graf!
Wees ten steun ons, bij 't ontzinken van den aardschen pelgrimsstaf!
Vrij voorspellen duizend stemmen dan ligtzinnig heinde en veer,
Dat de tempel van uw waarheid weldra gruizlen zal ter neêr;
Aan de laatste zuil, hoe wanklend zij zich opwaarts beuren zal,
Klemmen wij ons vast, al werden we ook verpletterd door zijn' val!

Rotterdam. J. VAN HARDERWIJK, RZ.

Aan de Redactie der *Vaderlandsche Letteroefeningen.*

Overtuigd van de bereidwilligheid der Redactie, om tot bevordering van al wat goed is mede te werken, neem ik de vrijheid voor het onderstaande een plaatsje in haar veel gelezen Tijdschrift te verzoeken. Aangenaam zou het mij echter zijn, indien het onder het Mengelwerk en niet onder de Recensiën wierd gerangschikt, omdat het geene Boek-

beoordeeling is, en het alzoo ook welligt nog aan meerderen onder de oogen komt.

Met verschuldigde achting verblijf ik

UEd. Dw. Dr.

Amsterdam, J. BOEKE.
30 November 1846.

NEDERLAND EN BALI.

(Eene stem uit *Indië* tot het Nederlandsche Volk, door W. R. VAN HOËVELL, Theol. Doct. en Predikant te *Batavia*.)

Onder dezen titel verscheen vóór eenige dagen bij A. OOMKENS JZ., te *Groningen*, een beknopt geschrift, waarvan de lezing op mij althans zoo sterken indruk maakte, dat ik mij gedrongen voel mede eene poging aan te wenden, om die nadrukkelijke roepstem tot velen te doen doordringen. Wenschelijk ware het, dat die gehoord wierd door alle *Nederlanders*, welke in staat zijn mede te werken aan het groote en heilrijke werk, tot het aanvaarden en volbrengen waarvan opgewekt wordt. Dat werk is de invoering van het Christendom op *Bali*, op welk eiland ook hier te lande, vóór weinige weken, de aandacht zoo algemeen gevestigd werd, door het berigt van de roemrijke overwinning, op het einde van Junij l. l. door de Nederlandsche troepen behaald op den Radja van *Bleling*, een der acht inlandsche vorsten. Door deze overwinning namelijk is, bij de bevestiging van *Nederlands* magt en invloed, ons de toegang gebaand tot de bevolking van dit vruchtbare en handelrijke eiland, eene Heidensche bevolking, die zoozeer als, ja meer dan bijkans eenige andere, vatbaar is om de weldaad des Christendoms te ontvangen; die juist nu bijzondere behoefte heeft aan die weldaad, juist nu met haar begiftigd kan worden en welker toebrenging tot de kennis en het geloof des Evangelies wijdstrekkende en allerheilrijkste gevolgen zou kunnen hebben. Dit wordt door den waardigen Schrijver beknoptelijk, maar op eene overtuigende belang-, ja geestdriftwekkende wijze ontvouwd en aangewezen. En zoo iemand, hij voorzeker mag gehoor en behartiging van zijne roepstem vragen en verwachten, die, hoewel reeds sedert

eenige jaren in *Neêrlands Indië* gevestigd, ook hier te lande als Evangeliedienaar en als letterkundige gunstig bekend is, en ook in dit geschrift de duidelijkste bewijzen geeft van kennis van zaken, waarheidsliefde, omzigtigheid en oordeel, gepaard aan warmen ijver voor de zaak van CHRISTUS, voor de uitbreiding van diens heiligend en zaligend koningrijk op aarde.

Slechts de voornaamste, door den Schrijver ontwikkelde punten deel ik mede, ten einde de lezing van zijn hoogstbelangrijk en opwekkend geschrift niet overbodig te doen achten, maar integendeel tot het aanschaffen of het lezen althans van het niet kostbare boekje (met eene kaart van het eiland verrijkt), zoo mogelijk op te wekken. De talrijke bevolking van dit eiland, dat slechts door eene naauwe zeestraat van den oostelijken uithoek van *Java* is afgescheiden, en dat door vruchtbaarheid, bebouwing van den grond en handel boven vele andere uitmunt, wordt door VAN HOËVELL opgegeven, ongeveer 700,000 zielen te bedragen. Andere opgaven stellen dat getal op 1,000,000 of 1,100,000 zielen. Meer zeker dan het getal, is de gunstige gesteldheid der inwoners, (die over het algemeen sterk en schoon van ligchaamsbouw, goedhartig en zachtaardig van karakter zijn,) ten aanzien van kennis en beschaving. Door hunne maatschappelijke inrigtingen, hunne veelzins zachte en zuivere zeden, hunne bedrevenheid in den landbouw, hunnen kunstzin en hunne literatuur onderscheiden zij zich gunstig van de meeste bewoners van den Indischen Archipel, zelfs van de *Javanen*, met welke laatste zij letterschrift, poëzij en literatuur (slechts eenigzins gewijzigd) gemeen hebben, doch die zij ook door meer algemeene bedrevenheid in het lezen en schrijven overtreffen. Deze letterkundige gemeenschap van de *Balinezen* met hunne Javaansche naburen is niet enkel uit die nabuurschap te verklaren. Oorspronkelijk kwamen godsdienstige denkbeelden en gebruiken, en maatschappelijke beschaving van het vaste land van *Indië* ook tot deze beide eilanden over. De *Hindoes* hebben reeds in oeroude tijden die aangebragt. Op *Java* echter is die *Hindoe*-beschaving, die ook daar eigenaardig, maar gunstig zich ontwikkeld had, in de vijftiende eeuw door het indringende Mohamedanisme gestuit. In die vier eeuwen zijn de *Javanen* door de werking van den Islam geestelijk achteruitgegaan en ontaard. Doch dat indringen van het Mohamedanisme werd

juist oorzaak, dat de meeste *Javanen*, die nog aan de voorvaderlijke zeden en Godsdienst gehecht waren, naar *Bali* verhuisden, en hunne taal, hun letterschrift en hunne literatuur derwaarts overbragten, welke door de *Balinezen* ontwikkeld en gewijzigd, alzoo bewaard en tot de beschaving van dit volk werkzaam bleven. In dezen gang der beschaving onder de *Balinezen* doet VAN HOËVELL opmerken *hunne voorbereiding tot* CHRISTUS, en wijst vervolgens aan, *in hoeverre zij vatbaar zijn voor het Evangelie en daaraan behoefte hebben.* Die vatbaarheid is gelegen in hunne godsdienstige denkbeelden. Immers zij gelooven wel aan een Veelgodendom, maar tevens aan eenen oppersten God, dien zij *den grooten eenigen* noemen, doch die naar hunne meening te hoog en te verheven is om onmiddellijk met de menschen in gemeenschap te staan, weshalve *de onderwijzende God*, tusschen hem en de menschen als middelaar werkzaam is. Ook daarom zal het Evangelie onder de *Balinezen* gereeden ingang vinden, omdat zij over het algemeen eenvoudig zijn in hunne levenswijze, vrij van dronkenschap, losbandigheid en ontucht, omdat zij meer zelfstandig zijn dan de *Javanen*, en eerbied voor ouders, onderwijzers en ouden van dagen in 't algemeen onder hen heerschen. Ook in kunst en wetenschap staan zij boven de *Javanen*. Hunne woningen en tempels, hunne Godenbeelden, hunne kleeding, opschik en wapenen doen veel bekwaamheid en kunstzin blijken. Kunstig en vaardig graveren zij hunne boeken, die in de paleizen der vorsten in aanmerkelijke hoeveelheid, maar ook zelfs in geringe woningen worden gevonden, en van dichtkundigen en godsdienstigen inhoud zijn, of wetten en verordeningen behelzen. Ook gezang en muzijk worden onder hen algemeen beoefend. Beschamend en bedroevend echter is het, ook dit hier te zien aangevoerd als voor de verkondiging des Evangelies een gunstig vooruitzigt openende, dat de *Balinezen* tot nog toe vrij zijn gebleven van den invloed, dien de *Nederlanders* doorgaande op sommige volken van den Indischen Archipel hebben geoefend, en die helaas! meer schadelijk dan voordeelig geweest is. Doordien de *Balinezen* thans onze opperheerschappij eerbiedigen, staat hun land geheel voor ons open, en kan volkomen veilig worden doorreisd. Met al dat goede en gunstige gaat nogtans ook veel verkeerds gepaard, dat van hunne verblinding en zondigheid getuigt, en hunne

behoefte aan verlichting en heiliging door het Evangelie doet kennen. Hunne Godsdienst, hoezeer ware en verhevene denkbeelden bevattende, is nogtans een veelgodendom en afgoderij, en houdt het afschuwelijke gebruik onder hen heerschende, dat de weduwen met het lijk van haren man zich laten verbranden, en dat soms menschenoffers gebragt worden. Hunne regtspleging is wreed en onmenschelijk. De vrouwen worden onder hen niet als personen, maar als zaken geacht, als zij huwbaar zijn geroofd of gestolen, en moeten den zwaarsten huis- en veldarbeid verrigten. Die behoefte aan het Evangelie heeft daārom thans vooral zoo dringend aanspraak op vervulling, omdat de *Balinezen* zelve doen blijken, dat zij die gevoelen, althans dat zij hervorming verlangen in het godsdienstige en in het maatschappelijke, en in het Hindoeïsme geene bevrediging meer vinden. Zij bevinden zich thans in denzelfden toestand als de *Javanen* vóór vier eeuwen. Het Hindoeïsme heeft onder hen zijne werking volbragt, zijnen tijd uitgeleefd, en gaat te niet. Treedt het Christendom niet *nu* op om het te vervangen, dan doet zulks de leer van MAHOMET, even als in de vijftiende eeuw op *Java*, en eene gelegenheid zoo gunstig als de tegenwoordige keert misschien eerst na eeuwen weder. Zullen wij dan aan de volgers van MAHOMET, die reeds exemplaren van den Koran op *Bali* verspreid hebben, de hervorming, waaraan deze eilanders behoefte gevoelen en betoonen, overlaten? »Zullen wij werkeloos toezien, dat de dorre, geest en leven uitdoovende Islam, de plaats inneme, die door de Voorzienigheid zoo zigtbaar in onze dagen aan het Evangelie is aangewezen? Zullen wij ook nu weder onze bestemming in den Archipel verloochenen, en ons slechts bekommeren om de bevestiging onzer magt; aan anderen overlatende, om in de geestelijke en zedelijke behoeften dier volken te voorzien, met wier handenarbeid wij ons verrijken?"

Zoo vraagt, met treffenden nadruk, de waardige Schrijver, en gaat daarop over tot het aangeven van *eenige denkbeelden omtrent de wijze, waarop het Evangelie aan de Balinezen behoort gebragt te worden*, teregt aanmerkende, dat van de wijze, waarop zulks geschiedt, de gelukkige uitkomst van de verkondiging des Evangelies op *Bali*, onder 's Heeren zegen, grootendeels afhangt. Bescheidenlijk geeft hij in algemeene omtrekken zijne meening daaromtrent op. Voor-

namelijk dringt hij daarop aan, dat de verkondiging des Evangelies op *Bali*, niet van de regering van *Nederland*, maar van het volk uitga, dat de heilige verpligting tot dat werk des geloofs en der liefde rust op *Nederland*, op onze vaderlandsche kerk (?!) door den Staat gemagtigd en ondersteund, en dat tot dat werk wetenschappelijk gevormde mannen, van geloof en ijver blakende, naar *Bali* zullen gezonden worden. Aan de wetenschappelijke vorming der Zendelingen hecht VAN HOËVELL zoo groot gewigt, omdat zij, naar zijn inzien, moeten aanvangen met het bestudeeren van 's land taal en bevolking, haar karakter, hare zeden en gewoonten; met woordenboeken en spraakkunsten te vervaardigen en alzoo de middelen te verschaffen, om later, ook hier in *Nederland*, Zendelingen voor *Bali* te kunnen opleiden, ten einde deze dan de eigenlijke Evangelieverkondiging met kracht kunnen aanvangen, en die eilanders Christelijk vormen en *opvoeden*. Die Christelijke opvoeding zou hij willen gronden op het goede in de aanwezige Godsdienst en beschaving, en door inlanders, daartoe geschikt en opgeleid, willen laten voortzetten, door middel van het woord niet alleen, maar ook en vooral van het leven. Ook in de drukpers ziet VAN HOËVELL in de toekomst een krachtig middel, om het volk tot CHRISTUS te brengen, daar de bedrevenheid in lezen en schrijven vrij algemeen is. Eerst zou hij de Evangeliën en Handelingen vertaald en verspreid wenschen, en eerst later allengs de Apostolische Brieven en het Oude Testament. Voorts waarschuwt hij, dat eene, allen kunstzin verbannende, drooge en dorre vorm van eeredienst weinig sympathie zal vinden.

Het belangrijke geschrift wordt besloten met eene aanduiding *van de heilrijke gevolgen voor kerk en Staat, die de vestiging van het Christendom op Bali zal hebben*. Het zal zich van daar, wegens de levendige gemeenschap met allerlei volken, ligtelijk overal heen verspreiden; ja misschien is *Bali* bestemd om eens *Java* een deel zijner beschaving, van daar ontvangen, met den zegen des Evangelies te vergelden. En niet minder heilrijk zou het voor den Staat zijn, wanneer *Nederland* met het Evangelie Christelijke ontwikkeling en beschaving aan de *Balinezen* deed geworden. Ten onregte zegt men gewoonlijk, dat *Nederland* zijne volkrijke Oostindische bezittingen door *morelen invloed* regeert. Morele invloed toch onderstelt aan de eene zijde liefde,

zucht en pogen voor het welzijn dergenen op wie men werkt, en als gevolg daarvan aan de andere zijde, dankbaarheid, eerbied en vertrouwen. Zoodanigen invloed oefent *Engeland* op zijne koloniën, omdat het poogt hare bevolkingen te ontwikkelen, te beschaven, op te voeden, sluimerende krachten op te wekken. Doch in onze bezittingen wordt tot dusverre eene tegenovergestelde staatkunde gevolgd. Wij heerschen tot heden alleen door ons verstand en door verstandige onderdrukking. Zoodanige heerschappij rust echter op wankelen grond, en wat vroeger of later wordt het ondoenlijk haar te handhaven. De natie heeft nogtans aan deze verkeerdheid ten minste evenveel schuld als de regering. Al wilde onze regering *Engelands* stelsel van bestuur in zijne koloniën volgen, zij zou het niet kunnen, zoo lang niet ons volk met eene geestdrift, gelijk die der *Engelschen*, de bevordering van Christendom en beschaving ter harte neemt, daarvoor geld en moeite veil heeft, en mannen van grondige studie en wetenschap, vol heiligen ijver, uitzendt om de verkondiging van het Evangelië voor te bereiden en aan te vangen. Daartoe moet ook onze natie, moet de geheele Protestantsche kerk in *Nederland* zich vereenigen. De regering zal dan gewisselijk niet tegenwerken. En mogt alzoo de vestiging des Christendoms op *Bali* eenmaal tot stand komen, »wij zullen dan ten minste ééne natie, eene krachtvolle energieke natie hebben, op eene andere wijze aan ons gehecht dan door het regt van den sterkeren en de magt van het geweld. De innigste band, die menschen met menschen verbindt, zal ons in de *Balinezen* een trouw en moedig volk verzekeren, dat, tot bewustheid van de zegeningen des Evangelies gekomen, *Nederland* aanhangt, vereert, bemint, omdat het aan *Nederland*, onder Gods voorzienigheid, die zegeningen verschuldigd is."

Zietdaar in vlugtige omtrekken den gang van het geschrift des zaakkundigen Schrijvers. Moge die schets voldoende zijn, om velen het belangrijke van de aangehevene roepstem te doen gevoelen, en alzoo hen aansporen, om de bezielde en opwekkende taal van den waardigen man zelven te hooren, opdat zijn edel en Godebehagelijk doel, onder Gods zegen, bereikt worde!

DOORN.

Ik was, in vroegere jaren, op reis van *Arnhem* naar *Utrecht*, langs den straatweg, dit dorpje meer dan eenmaal doorgereden; maar verder strekte zich mijne kennisneming niet uit, toen, in den afgeloopen zomer, eene toevallige omstandigheid mij noopte, aldaar gedurende eenige dagen te toeven.

In vergelijking van de nabijgelegene dorpen, *Driebergen* en *Zeyst*, kan *Doorn* slechts een klein aantal buitenverblijven of dusgenoemde optrekken van grooter of kleiner omvang aanwijzen; dan de meerdere stilte, die daarvan het gevolg is, kan wel niet ongevallig wezen aan hem, die zich gaarne van het woelig bedrijf der stad wenscht te verpoozen, het steedsche leven liefst niet op het land ziet overbrengen, en het schoone der Natuur bij voorkeuze rein en onvermengd geniet.

Langs den straatweg van *Driebergen* komende, nadert men het dorp zonder dit te bemerken, vermits de woningen der landlieden, even als de kerk, zich achter het groen der bosschen verschuilen, die op of aan den voet der Stichtsche heuvelen zijn aangelegd, en een deel der bezitting van vermogende landeigenaars uitmaken.

Deze bosschen, ten noorden van den straatweg gelegen, breiden zich tot op den rug dier heuvelen uit, zich tot het naburig *Leersum* uitstrekkende; maar aan de zuidzijde van den rijweg wordt het oog nu en dan door het uitzigt over golvende korenakkers aangenaam verrast, en verkrijgt het landschap eene meer vlakke gedaante. Wij willen een en ander wat meer van nabij bezien.

Onwillekeurig trekken de wandelpaden, in de bosschen aangelegd, de aandacht het eerst tot zich; want wij zijn verlangend om te weten waarheen zij ons zullen voeren en welk een vergezigt ons wacht, wanneer wij op de hoogte zullen zijn aangekomen. Reeds zijn wij allengs hooger geklommen, en hebben wij, nu en dan omziende, tusschen het opgaand geboomte, de eenvoudige dorpskerk aangestaard, als ware zij in eene bergvallei gelegen. Reeds hebben wij aan de dusgenoemde *steenen Tafel* van onze klimpartij uitgerust, en over de lager liggende beplantingen den blik op den wijkenden horizon gerigt, en thans zijn wij aan

de zoogenaamde *Noordkaap* gekomen, waar ons een uitgestrekter vergezigt verbeidt.

Maar dat vergezigt wordt ten westen door de boschrijke dreven, die wij doorwandelden, belemmerd, en oostwaarts stuiten onze blikken op nog hooger aangelegde beplantingen. Niets belet ons die hoogten te bestijgen, en wij begeven ons derwaarts op weg. Anderwerf loopt de weg langs en door een statig dennenwoud, en zijn wij eene hooggelegene en onbeplante heidevlakte genaderd. Ook hier loopt de grond opwaarts, en daar ginds ontwaren wij eene groep van berken, voorzeker dáár geplant om het toppunt van den heuvelrug aan te duiden. Wij zijn er, en de moeite der wandeling wordt dubbel beloond. Statig verheft zich de Dom van *Utrecht* in de stralen der ondergaande avondzon. Die hoogten ginds zijn ongetwijfeld de *Larensche* heuvelklingen, en dáár ligt *Amersfoort* met haren berg voor ons. Dát is *Rhenen* en de toren van *Amerongen*, en daar achter blaauwt de *Wageningsche* berg. Onbelemmerd weiden onze blikken over het zuiden van het *Sticht* en de, over de *Lek* gelegene, *Betuwe*. De koelte van den avond begint reeds de opstijgende dampen te verdikken, en verhindert het onderkennen van eene menigte kerktorens; maar duidelijk onderscheiden wij die van *Wijk-bij-Duurstede*.

Bekoorlijk ligt daar het landgoed *Nellesteyn* te midden van wouden en korenvelden. En dan dáár, die akkers, waarop boekweit, rogge, haver, garst, tarwe en aardappelen een bont geschakeerd tapijt vertoonen, wie zal ze tellen? wie den rijkdom uitspreken, dien de goeddoende hand des Scheppers, in die vruchtbare streek, voor den nijveren landman uit den schoot der aarde doet voortkomen? wie het vaderland niet gelukkig roemen, hetwelk aan den vriend der Natuur en den bewonderaar van hare duizendvoudige schoonheden de reinste genietingen te smaken geeft?

Hoort! wat wil dat gefluit in de verte? — Gewis is dit niets anders dan het sein, dat de spoortrein van *Utrecht* op *Arnhem* het bijstation *Maren* genaderd is. Ja, zietdaar, beneden ons, over dat boekweitveld, links van dat roode dak, gaat de rook opwaarts. Dáár zet de trein zich weder in beweging; maar hoe klein en nietig is alles van deze hoogte bezien, en hoe schijnbaar langzaam is de voortgang van hetgeen men voor niet veel meer dan kinderspeelgoed zou houden! Ook van hier is de aanblik over het landschap

verrukkelijk. Dát gezigt over de heide, tusschen hier en *Amersfoort*, met hare bosschadiën, akkers, gehuchten en dorpen, hoe rijk is het in verscheidenheid en schoonheid! Men kan er zich niet aan verzadigen, en bij elke vernieuwde beschouwing schenkt het ons een kalm en rein genot.

Maar inmiddels is de zon ter westerkimme ondergegaan en de avond begint het geheel in haren nevelsluijer te hullen. Langs eenen breeden heideweg dalen wij zuidwaarts af naar den straatweg, en na weinig tijds zetten wij ons in het stille *Doorn* neder, om van onzen heuveltogt, onder het genot van een' beker Rijnwijn, uit te rusten, en de gesmaakte genoegens, in streelende herinneringen, anderwerf te genieten.

Van het middelpunt of de kom van het dorp loopt een weg naar *Amersfoort*, waartoe in den spoorweg bij *Maren* een *viaduct* is gemetseld. Dit bijstation geeft mede den toegang tot eenen weg, die, in eene schuinsche rigting, naar *Driebergen* voert. Die naar *Doorn* loopt nagenoeg regt en levert de schoonste vergezigten op. Uit de vallei, waarin de buurtschap *Maren* gelegen is, gaat het pad langzaam opwaarts, langs eenen heidegrond, die de beginsels der cultuur vertoont, en op den heuveltop wordt eene boerderij, een nieuwgebouwd heerenhuis en eene uitgebreide aanplanting van houtgewas zigtbaar; men heeft eindelijk de hoogte bereikt, en van dáár een heerlijk *coup d'oeuil* op en over de akkers, velden, dreven en bosschen, die het vriendelijk *Doorn* omgeven. Schilderachtig ligt het kerkje, van boerenwoningen en stulpen omringd, in de diepte voor u, en belooft het schaduwrijk geboomte u eene zoete verkwikking op uwen, in het middaguur althans, vermoeijenden wandeltogt. Dat hoog opgaand en breed plantsoen, achter en ter zijde van den kerktoren, is het sieraad van het schoone buitenverblijf van den Heer MUNTER, een der aanzienlijkste grondeigenaars in deze streek, wiens heuschheid u de wandeling op zijn bekoorlijk landgoed volgaarne veroorlooft. Hier treedt men voort langs eik- en beukstammen, die meer dan eene eeuw over hunne kruinen hebben zien voorbijgaan, en tot wier voet de warmte van den heeten zomer des jaars 1846 ter naauwernood heeft kunnen doordringen. De woestheid, die den ongecultiveerden staat der heideheuvelen van

het *Sticht* kenschetst, is hier verdwenen. Hoe bevallig ligt daar de woning van den waardigen Dorpspredikant! Voorbij dezelve loopt de landweg, en aan deszelfs andere zijde staan de boekweitvelden in schoonen bloei, terwijl de achtergrond met opgaand geboomte gekroond wordt. Gelukkig hij, die, in dit rustig verblijf aan den schrijflessenaar gezeten, met het opstellen eener leerrede voor den aanstaanden zondag zich onledig houdt! want waar hij naar buiten den blik moge wenden, overal vertoont de Natuur zich in hare bevallige schoonheid en rijkdom, — de Natuur, door haren Schepper mild gezegend; en, even zoo als op het Bijbelblad, dat naast hem ligt opgeslagen, leest hij in de hem omringende heerlijke schepping de onvergetelijke en troostrijke woorden: *God is liefde!*

Hoe genoegelijk is het, hier rustig om te dolen; want hoe verder men zich van het dorp verwijdert, des te schilderachtiger worden de ons omringende tooneelen. Allengs beginnen de bosschen, die den straatweg ten noorden omgeven, zich op den achtergrond te verheffen, hier en daar openingen vertoonende, die het gezigt op de hoogten der heideheuvelen vrijlaten. Onafzienbare graanakkers en heerlijke beukenlanen vertoonen zich naar den zuidkant, terwijl men oostwaarts opwandelt, hier en ginds door het boschrijk gedeelte van een of ander landgoed afgewisseld. Voortgaande begint men het statig geboomte van het, reeds genoemde, bekoorlijk gelegene *Nellesteyn* te naderen. Van daar kan men den straatweg bereiken, en de hoogte van den nog al steil opgaanden *Darthuizerberg* beklimmen, waar de tweede verdieping van de, met eene galerij omgevene, jagerswoning eene aangename rustplaats aanbiedt. Ruim en bekoorlijk is hier het gezigt op den schoonen omtrek, het in de laagte gelegen landgoed, het dorpje *Leersum*, het verder gelegene *Amerongen* met zijnen boschrijken bergtop, en het aloude *Rhenen*. Van nabij en van verre begeeft men zich naar dit aangenaam gelegen oord, en menig echtpaar herinnert zich hier eene bruidspartij of wel eene bruiloft gehouden te hebben. Wij vonden er zulk een huwelijksgezelschap, groepswijze op het heidekruid uitgestrekt en later aan den met bloemen versierden disch op het heil der echtelingen den beker ledigende. Inderdaad, zulk een feest, te midden eener zoo schoone Natuur gevierd, heeft meer dan ééne aantrekkelijke zijde! Wij hadden met de ons geheel

onbekenden wel mede willen aanzitten, om met hen vrolijk te zijn.

De dag was heet geweest, en in het oosten, over de Veluwsche heuvelen, trok een onweder te zamen. In de verte rommelde de donder, en nu en dan schoot een helderwitte bliksemstraal door de zwartgekleurde wolken. Rusteloos vlogen de zwaluwen om het hooge gebouw in onregelmatige kringen, maar overigens was alles stil om ons heen. In het westen teekende de hooge Domstoren van *Utrecht* zich scherp af tegen den helderen gezigteinder, en boven ons was de hemel onbewolkt; des te donkerder vertoonden zich daardoor de opeengepakte wolken, die zich over een gedeelte van *Gelderland* hadden uitgebreid; des te helderder zag men het witgepleisterde grafteeken, tot het landgoed *Nellesteyn* behoorende, op eenigen afstand tegen de hoogte gelegen. Grootsch en vol majesteit schitterden de bliksemstralen door de verbazende ruimten, die het oog van den hoogen *Darthuizerberg* waarneemt; stil en zwijgende vertoonde zich het landschap, als in gelatene verwachting, dat een verkwikkende regen de dorstende akkers laven mogt. Hoort! daar vallen de eerste droppels op het dak der *chalet*. Hoort! daar ruischen zij op de takken der statige dennen. Ziet! daar ontlasten zich de wolken, en waterstroomen vloeijen van de hoogte, langs rijweg en voetpaden, neder, naar lager gelegene streken. Balsemgeuren stijgen op uit het mildbesproeide heidekruid; aangename luchten waaijen ons tegen uit de verfrischte dennen- en eikenbosschen. De bui is voorbijgedreven en het wordt helder in het oosten. Vriendelijk treedt de maan van achter de wolken te voorschijn, en reeds beschijnt zij den weg, die ons naar het rustig landverblijf zal terugvoeren.

De aloude kerkvoogden, uit den tijd der middeleeuwen, wisten zeer goed de plaats van hunnen hoofdzetel in den omtrek van hun wereldlijk gebied te kiezen, en niemand, die met den vruchtbaren grond van het *Sticht* bekend is, zal het vreemd vinden, dat het geestelijk opperhoofd in dit zoo rijk gezegend gewest zijnen zetel vestigde en zijn gezag, ook als wereldlijk vorst, deed eerbiedigen. Het is waar, een groot deel van het *Sticht* vertoont slechts eene dorre heide; maar hoe veel van die woeste gronden zijn,

gedurende den laatsten tijd, tot cultuur gebragt; en wie zal bepalen, welk eenen heilzamen invloed het daarstellen van den Rijnspoorweg op verdere landontginning kan oefenen? Daar evenwel, waar wij de grenzen der heideheuvelen geteekend zien, laat de vruchtbaarheid van den bodem weinig te wenschen over, en ziet de landman zijnen arbeid met de meest gewenschte uitkomsten bekroond. Wilt gij die zegeningen der Voorzienigheid in menig schoon en schilderachtig tafereel aanschouwen, dan kan, onder meer anderen, een uitlokkend rijtoertje naar het aloude *Wijk-bij-Duurstede* u daartoe, op de meest aangename wijze, in de gelegenheid stellen.

De weg derwaarts kronkelt door de bekoorlijke streek, die wij van de hoogten der Stichtsche heuvelen aanschouwd hebben. Hij is rijk in verscheidenheid van schilderachtige land-, veld- en boschgezigten, afwisselend in tooneelen van eenvoudig natuurschoon. Zijt gij in de vrolijk gelegene stad aangekomen, en hebt gij de overblijfselen van het aloud kasteel en den boschachtigen aanleg rondom hetzelve bewandeld, dan noodigt de *Lekstroom* u uit, om aan deszelfs boord uit te rusten, en den blik op de tegenover u liggende *Betuwe* te vestigen. In den tijd van den hooibouw is de gierbrug onophoudelijk in beweging, om de zwaarbeladene wagens over te zetten; terwijl op- en afvarende schepen en stoombooten aan de rivier een schilderachtig en levendig voorkomen geven. Ziet die twee wakkere roeijers in die kleine boot gezeten en al hunne krachten inspannende, om tegen den snel afwaarts vlietenden stroom op te roeijen, maar tot nagenoeg op het midden van den vloed den steven wenden, om nu, zijdelings afdrijvende, de geschikte landingplaats aan deze zijde te bereiken. Verkwikkend is de koelte, die u van de rivier tegenstroomt, al plooit zij ook geene rimpels op den effen waterspiegel, terwijl de stroomopwaarts varende schepen niet dan trage vorderingen maken. Heerlijk is de werking der dalende avondzon op den eeuwenheugenden stroom, die thans zoo kalm daarheen vloeit, maar die, wanneer de winter begint te wijken, zijn bed van ijs verbreedt en de dijken bestormt met zijne schotsen en baren; doorbraak en verwoesting dreigende aan het omgelegen land!

Thans vertoont al wat ons omringt het beeld van rust, genoegen en welvaart. Dáár, voor ons, ontrolt de handel

zijne vlaggen en wimpels langs de waterbaan, die, juist in dit jaar, tot voor de poorten der aloude Keizersstad is geopend geworden, en den Nederlandschen *Rijn* met den *Donau* in verband bragt. En zeggen wij den grijzen vloed vaarwel, om, het kleine plaatsje doorgereden zijnde, ons weder huiswaarts te spoeden, dan verheugen wij ons in de rijke zegeningen, die de vaderlandsche landbouw om zich spreidt, waarheen zich onze blikken ook keeren.

In vergelegene streken moge de Natuur het merk van het verhevene, somtijds van het schrikwekkende dragen; hier treft zij ons door hare lieve bevalligheid. Wij staren hier niet op de ijsbergen van *Savoije* noch op de rotsen, die het *Rijndal* omringen; maar vriendelijk begroeten ons die boschrijke heuvelklingen, die het bekoorlijk gelegene *Doorn* tegen de noordelijke stormen beschutten, en het wordt ons wèl om het hart.

Neen, het gewoel der drokke koopstad, met al wat zij onder hare dusgenoemde vermakelijkheden moge rangschikken, is niet in staat den geest te verzadigen, het hart te bevredigen. Het is alleen het genot der schoone Natuur, die ons eene onvermengde vreugde bereidt, terwijl zij ons opleidt tot haren hoogen Formeerder. Daarenboven sterkt dat genot onze krachten, vervrolijkt het gemoed, en doet ons het vaderland beminnen, hetwelk ons zoo veel schoons en heerlijks te genieten geeft.

Met welgevallen bragt ik eenige dagen op dit landelijk dorpje door, en heb ik het met zekeren weêrzin verlaten. Ik nam echter de aangenaamste herinneringen mede, en, wanneer de winteravond zijn schemerdonker in mijne woonkamer verspreidt, sluit ik vaak het oog, om, in verbeelding, de lievelingsplekjes te betreden, die ik eens aanschouwd heb. Al wat ik genoot, wordt, door de herinnering, anderwerf gesmaakt, en de dagen, die ik te *Doorn* en in den omtrek heb doorgebragt, worden door mij geteld onder de schoone dagen mijns levens.

EENIGE BERIGTEN OMTRENT VROUWELIJKE KRIJGSLIEDEN.

Op eenen tijd, nu er zooveel van emancipatie der vrouwen gesproken wordt, zal het misschien niet ongepast voorkomen, een beknopt overzigt te geven der levensgevallen van

vrouwen, die eene loopbaan gevolgd zijn, welke den hoogsten trap aller mannelijke eigenschappen vereischt en dus ook billijk als de hoogste trap van emancipatie gelden mag. Als drijfveren tot zulk eene keus vinden wij bij haar deels dweepende vaderlandsliefde (de Maagd van *Orleans*), deels, en zulks vooral in de middeleeuwen, lust in het avontuurlijke (CATALINA D'ERAUSO), deels oogenblikkelijke gemoedsdrift in een gevaarlijk oogenblik (JEANNE HACHETTE, die in 1472 de stad *Beauvais* tegen KAREL *den Stouten* met de vrouwen verdedigde, nadat de mans gevlugt waren; ook bij ons KENAU HASSELAAR te *Haarlem*, de Prinses van *Espinoi* te *Doornik* enz.), deels eindelijk begeerte om eenen beminden doode te wreken (MARIA PACHECO, de weduwe van den, in 1521, als oproermaker tegen KAREL I [Keizer KAREL V] ter dood gebragten JUAN DE PADILLA, welke moedige vrouw *Toledo* zes maanden lang tegen de koninklijken verdedigde.) Te naauwernood durven wij met dezen in de rij stellen de talrijke marketenterinnen, die, reeds lang uit den vrouwelijken werkkring getreden, bijna geene schrede verder doen, wanneer zij, bij voorkomende gelegenheid, zelve den snaphaan opgrijpen. Overigens vinden wij, hoe bij vele vrouwen, die met voorbedachten rade soldaten werden, het karakteristieke harer kunne slechts zwak uitkomt (PROCHASKA.) Uit den ouden tijd moeten wij op de Spartaansche, Karthaagsche en Cimbrische vrouwen wijzen; uit de middeleeuwen hebben wij hierboven reeds de meest belangrijke namen vermeld; uit de nieuwere tijden willen wij eenige voorbeelden iets uitvoeriger behandelen. In de eerste plaats willen wij ons tafereel met Duitsche vrouwen aanvangen, en wel met de door RÜCKERT zoo geroemde PROCHASKA uit *Potsdam*. Zij was, gelijk van andere ook bewezen kan worden, van geringe sexuéle ontwikkeling; hare handen en voeten toonden eene mannelijke grootte. Dochter van den stadsmuzikant, eenen warmen beminnaar zijns vaderlands, ontvlood zij, toen het Pruissische volk zich tegen den vreemden overheerscher verhief, het vaderlijke huis, en liet zich in het *Lutzowsche* vrijkorps door den tegenwoordigen *Saksischen* minister, destijds serjant der buksenschutters, aannemen. Zij droeg den naam van RENZ. Bij het gezamentlijk zingen van liederen, wekte het vrouwelijke harer stem bevreemding; maar op het al schertsend door hare strijdmakkers beweerde, dat zij een meisje was, ant-

woordde zij gewoonlijk met te zeggen, dat de stem den man niet maakt; eene stelling, waartegen in haar geval althans niets in te brengen was, daar zij het aan mannelijken moed en mannelijke daden niet liet ontbreken. Dus b. v. snelde zij, toen zij bij *Lauenburg* van de overigen afgesneden was, over de in brand staande *Stekenitser*-brug naar hare kameraden. Gedurende het gevecht aan de *Göhrde* werd zij, bij het stormen, op eenen heuvel, door een' kartetskogel gekwetst, en ontdekte alstoen aan eenen naast haar vechtenden onderwijzer van eene meisjesschool hare kunne. Als een loopvuur snelde door de gelederen der stormende krijgslieden het nieuws: de dappere RENZ is een meisje, en vuurde de mannen tot den uitersten heldenmoed aan. Nadat de zege bevochten was, werd zij naar de stad *Dannenberg* gebragt, waar zij ettelijke dagen daarna overleed en plegtig ter aarde besteld werd.

Andere beweegredenen had het *Pommersche* visschersmeisje, dat, zestien jaren oud zijnde, eenen mismaakten en door haar gehaten *Mecklenburger*, H. v. H., zou hebben moeten huwen. Daar zij den aandrang harer ouders niet wederstaan kon en er zich ook niet aan wilde onderwerpen, nam zij, terwijl men, ter trouwing, naar de afgelegene kerk op weg was, de vlugt, sprong in eene schuit, en voer, nog in haar bruidsgewaad, de *Peene* af, naar SCHILL. Zij diende in deszelfs korps tot dat *Straalsond* ingenomen werd, als wanneer een Fransch soldaat haar gevangen nam. Zij trouwde haren overwinnaar, die later in *Spanje* sneuvelde. Haar zoon trad in *Frankforter* dienst, doch stierf mede vóór zijne moeder, die nog in Julij 1846, in gemelde stad, haar brood als ziekenoppaster verdient.

Te *Koningsbergen* woont zekere aldaar in het jaar 1785 geboren vrouw GRONERT, die van 1813 tot 1815 in het eerste regement huzaren gediend heeft; te *Stettijn* eene uit *Straalsond* geboortige vrouw, die, nog zeer jong zijnde, onder den naam van KAREL PETERSEN uit *Leipzig*, onder het leger dienst nam. Zij deed met de Pruissische troepen den Russischen en de beide daarop gevolgde veldtogten, in 1813 en 1814, als kavallerist, en klom op tot wachtmeester. Toen zij voor de tweede maal en wel aan den schouder gewond raakte, werd haar geslacht ontdekt, en zij zag zich gedwongen haar afscheid te nemen, nadat FREDERIK WILLEM III haar eigenhandig het ijzeren kruis van de eerste

klasse had opgehecht. Na vervolgens eenen Engelschen scheepskapitein gehuwd te hebben, heeft zij met haren echtgenoot *Noord-* en *Zuid-Amerika*, *St. Helena* en *Oostindië* bezocht, en denkt nu te *Stettijn* haar leven te besluiten.

In de bijna gelijktijdige oorlogen der *Tyrolers*, *Spanjaarden* en *Zweden*, zagen de *Tyroolsche Alpen*, gelijk eens de *Appenzelsche*, vrouwen naast hare mans vechten; AUGUSTINA, het meisje van *Saragossa*, dat het geschut hielp rigten en het afschoot, is ook door een bekend schilderstuk verheerlijkt geworden; en uit den strijd, dien *Zweden* en *Rusland* om het bezit van *Finland* gevoerd hebben, bewaart de geschiedenis, nevens vele voorbeelden van Spartaansche moeders, den volgenden trek van heldenmoed eener vrouw. Aan eenen soldaat gehuwd, was zij gewoon haren man in het gevecht te volgen; toen hij nu eindelijk bij *Ratan* sneuvelde, greep zij zijnen snaphaan op, en velde daarmede verscheidene *Russen*. Zij verkreeg de zilveren medaille voor dapperheid.

Zeer beroemd is in den Poolschen oorlog van 1831 de Gravin PLATER geweest, die te paard een regement *Ulanen* aanvoerde.

Den 25 Januarij 1843 stierf in het Invalidenhuis te *Avignon* ALEXANDRINE ROSE BARREAU, VROUW LAYRAC, die, in 1793, met haren broeder en haren man, in het leger der *Ooster-Pyreneeën* dienst nam. Zij was de derde, die de schans van *Alloqui* beklom, en diende met haren man tot op den vrede van *Amiens*. Hier, gelijk ook in het volgende voorbeeld, schijnt gehechtheid aan bloedverwanten de drijfveer eener zoo zonderlinge beroepskeuze geweest te zijn. De Fransche dagbladen van 30 Julij 1845 behelzen, namelijk, het volgende berigt: Aan den ingang der *Avenue d'Auteuil* ziet men dagelijks eene vrij armoedig gekleede vrouw van ongeveer 70 jaren, van kleine maar forsche gestalte en met mannelijke trekken. Aan een op hare borst hangend lint draagt zij het ordesteeken van het legioen van eer, dat zij van NAPOLEON zelven op den avond na den slag van *Eilau* ontvangen heeft. Zij heet BRETON-DOUBLE, diende vele jaren onder de Groote Armee, en klom op tot serjant. Zij was in 1805 vrijwillig in de krijgsdienst getreden, om haren man en haren behuwdzoon, van welke zij zich niet scheiden wilde, daarin te volgen, en deed al de veldtogten in *Duitschland* mede. Bij *Friedland* werd zij ligt gekwetst, doch

voegde zich reeds na weinige dagen weder bij haar regement. In den slag van *Quatre Bras* verbrijzelde haar een kogel het been; terwijl haar echtgenoot, Kapitein BERTON-DOUBLE, weinige schreden van haar sneuvelde. Zij werd gevangen genomen, naar *Engeland* gebragt en van daar naar *Ierland* overgevoerd, waar haar het been werd afgezet. In het jaar 1816 keerde zij naar *Frankrijk* terug, en deed er sedert vruchtelooze pogingen, om hetzij pensioen hetzij ten minste betaling harer achterstallige riddersoldij te bekomen. Nu onlangs echter heeft zij berigt gekregen, dat zij van nu af aan een dubbel pensioen, het eene als serjant, het andere als weduwe van eenen op het slagveld gesneuvelden Kapitein, zal trekken; tevens zijn haar al de haar als lid van het legioen van eer toekomende achterstallen uitbetaald geworden, en is zij daarteboven aan het hoofd van een' tabakswinkel geplaatst.

Een voorbeeld van eene krijgshaftige zoetelaarster vermeldt het *Maintzer Unterhaltungsblatt* voor 1846, N°. 150, op aangifte van den *Indicateur Bordelais:* KATHARINA BONNER, uit *Colmar*, een in 1782 geboren soldatenkind, nam, als marketentster, deel aan de veldtogten der revolutie, en huwde in 1802 eenen tamboer-majoor. Gedurende de volgende jaren diende zij in *Spanje* en in *Oostenrijk*, waar zij, bij *Wagram*, gekwetst werd. Bij de inneming van *Girona*, in *Spanje*, streed zij zelve mede, en deed vervolgens ook nog in 1812 den Russischen, in 1813 den Duitschen, in 1814 den Franschen, in 1815 den Belgischen en in 1823 den Spaanschen veldtogt mede. Sedert 1830 verzelt zij, voor de tweede maal gehuwd, de Fransche legers op hunne onophoudelijke kruistogten door het Algerijnsche land.

AAN MIJNEN VRIEND, DEN KUNSTSCHILDER J.B DOIJER, ASSZ., OP ZIJN TAFEREEL: KENAU HASSELAAR. (*)

Na meer dan derd'halve Eeuw was 't feit
van Kenau schier vergeten,
Toen Bosdijk in Archiven ploos,
verwaarloosd en versmeten.
De Dichter schonk ons een taf'reel
vol gloed en vuur en leven;
En gij, gij staardet op 's mans werk,
en Kunstdrift deed u beven.
»Hoe!" riept ge, »zulk een grootsche daad,
»waar zelfs de Vrouw haar wezen,
»Haar' ingeschapen aard verzaakt,
»en Mannen vaak voor vreezen;
»Een daad als deze, en de eêlste Kunst,
»die dooden wekt ten leven,
»Bestond nog nooit, dat heldenfeit
»onsterflijkheid te geven!
»Voorwaar, ik wil iets groots bestaan!
»Gij, Kunst, beziel mijn verven!
»'k Zal, blijft de hand mijn' geest getrouw,
»als Kenau-zelv', nooit sterven!"...
Gezegd, gedaan; en 't beeld verrees,
dat 's Kunst'naars ziel aanschouwde:
't Scheen, of Apelles-zelf zijn hand
de schoone taak vertrouwde.
Daar staat zij, Kenau, met haar' stoet;
zij, fierste van de fieren!
Nog schooner tooit haar burgertrouw,
dan ooit den held laurieren.
Wat blik, wat houding, wat gelaat!
hoe overschijnt zij ze allen,
Die, Amazonen in den strijd,
met Haarlem staan of vallen!
Maar fikscher pen schoot ligt te kort,
den indruk af te malen,

(*) Thans berustende in het Kabinet van den kunstlievenden Heere A. VAN DER HOOP, te *Amsterdam*.

En 't »kom en zie!" zegt eind'loos meer,
dan 't dichterlijkst verhalen.
Geluk, mijn wakk're Vriend, geluk
met die behaalde zege!
Zij brenge u roem en eer en... goud,
dat zwaar als Kenau wege!
Één ding slechts (ach, een vrome wensch!)
zou 'k voor de Kunst begeeren:
Nu dankt zij nog den Kooper, die
haar met zijn gunst wil eeren;
Maar min de milde Gever dan
de Kunst'naar zij geprezen!
Der Kunst dan de eere, haar - alleen!
Zóó moest, zóó moog' 't ééns wezen!

Nov. 1846. J. W. IJNTEMA.

GELIJKE WERKING DOOR WIJDVERSCHILLENDE OORZAAK.

Niet slechts in *water*, als 't zijn kluisters breekt, o neen!
Ook in *jenever* drijven huis en have heen.

TWEE LEDEN DER KAMER IN GESPREK.

A.

In geene zitting van de Kamer
(En 'k voerde er menigwerf den hamer)
Zag men den mond u oopnen, van der Zeeuw!

B.

Abuis! wanneer *gij* spraakt, dan gaapte ik als een spreeuw.

